

ADYAMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Yıl / Year:16 Sayı / Number:45 Aralık/ December 2023

ADYAMAN ÜNİVERSİTESİ / ADYAMAN UNIVERSITY
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ / JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
(Uluslararası Hakemli E-Dergi/ Referee International E-Journal)
ISSN: 1308–9196/ e-ISSN: 1308-7363

Sahibi / Owner

Adiyaman Üniversitesi Rektörlüğü

Editör / Editor in Chief

Doç. Dr. Bekir KOCADAŞ

Editör Yardımcısı / Co-Editor in Chief

Doç. Dr. Cem Koray OLGUN

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Cihan BULUNDU

Alan Editörleri / Field Editors

Doç. Dr. Mahmut GÜRSOY

Doç. Dr. M. Çağlar KURTDAŞ

Doç. Dr. Samet ZENGİNOĞLU

Doç. Dr. Sefa Salih AYDEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Cihan BULUNDU

Dr. Öğr. Üyesi Aygül ÖZTÜRK

Dr. Öğr. Üyesi Başak DANACI POLAT

Dr. Öğr. Üyesi Berivan SALTİK

Dr. Öğr. Üyesi Ferhat ÇETİNKAYA

Dr. Öğr. Üyesi Murat Şakir CEYHAN

Dr. Gülçin AYITGU METİN

Dr. Tuğba GÜCENMEZ

Yayın Kurulu / Editorial Board

- Prof. Dr. Ali DUMAN- İnönü Üniversitesi
- Prof. Dr. Çiğdem SABBAĞ- Adıyaman Üniversitesi
- Prof. Dr. Fatih DOĞANOĞLU- Adıyaman Üniversitesi
- Prof. Dr. Himmet HÜLÜR- Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Prof. Dr. İbrahim YERLİKAYA- Adıyaman Üniversitesi
- Prof. Dr. Kasım KARAMAN-Erciyes Üniversitesi
- Prof. Dr. Recep ÖZMAN-İnönü Üniversitesi
- Prof. Dr. Tayfun SERVİ-Adıyaman Üniversitesi
- Prof. Dr. Yaşar KAYA-İnönü Üniversitesi
- Doç. Dr. Ayça AVCI- Adıyaman Üniversitesi
- Doç. Dr. Aykut DÜNDAR- Adıyaman Üniversitesi
- Doç. Dr. Bekir KOCADAŞ- Adıyaman Üniversitesi
- Doç. Dr. Burak TELLİ-Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
- Doç. Dr. Emre ÖZTÜRK-İzmir Bakırçay Üniversitesi
- Doç. Dr. Fuat ŞANCI-Adıyaman Üniversitesi
- Doç. Dr. Mehmet GÜNGÖR- Mersin Üniversitesi
- Doç. Dr. Metin KILIÇ-Düzce Üniversitesi
- Doç. Dr. Metin KOPAR- Adıyaman Üniversitesi
- Doç. Dr. Mustafa Kemal ŞAHİN- Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
- Doç. Dr. Muzaffer Çağlar KURTDAŞ- Adıyaman Üniversitesi
- Doç. Dr. Ümit YETİŞ- Adıyaman Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Murat Şakir CEYHAN-Adıyaman Üniversitesi

İngilizce Redaksiyon/English Redaction

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet FİDAN

Adres / Adress

Adıyaman Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü-ADİYAMAN

e-mail: adyusbd@gmail.com

Yıl: 16 Sayı: 45 Yayımlanma Tarihi: 31.12.2023

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Adnan ŞİŞMAN-İstanbul Gedik Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet ARSLAN-Cumhuriyet Üniversitesi

Prof. Dr. Melek KÖSEOĞLU-Yıldız Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa TALAS-Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Prof. Dr. M. Kemalettin ÇONKAR-Afyon Kocatepe Üniversitesi

Prof. Dr. Nalan AKDOĞAN-Başkent Üniversitesi

Prof. Dr. Nevin Güngör ERGAN-Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Nezahat GÜÇLÜ-Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Orhan YAZICI-İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Sevinç ÜRETEN-Başkent Üniversitesi

Prof. Dr. Süleyman ÇALDAK-İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Şuayip ÖZDEMİR-Amasya Üniversitesi

Yıl: 16 Sayı: 45 Yayımlanma Tarihi: 31.12.2023

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ AŞAĞIDAKİ
VERİ TABANLARI TARAFINDAN İNDEKSLENMEKTEDİR.
ADİYAMAN UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES IS INDEXED IN

**“ASOS (AKADEMİA SOSYAL BİLİMLER), ACADEMICKEYS, AKADEMİK DİZİN,
ARASTIRMAX, DRJI, İSAM, NEWJOUR, OAJI, OCLC WORLD CAT, RESEARCH
BİBLE, TÜRK EĞİTİM İNDEKSİ, EBSCOHOST, INDEX COPERNICUS, TR DİZİN
ULAKBİM”**

YAYIN İLKELERİ / PUBLICATION PRINCIPLES

Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yayınlanan ADYÜ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ Sosyal Bilimler alanındaki kuramsal ve uygulamalı özgün araştırma, inceleme ve derlemelerin yayınlanacağı uluslararası, hakemli bilimsel elektronik bir dergidir.

- Dergi Nisan, Ağustos ve Aralık aylarında olmak üzere yılda üç defa online olarak yayınlanır.
- Dergide daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış çalışmalara yer verilir. Daha önce herhangi bir yerde yayınlandığı belirtilmediği ya da belirlenmediği için yayınlanan çalışmalar ile ilgili telif haklarına ilişkin doğabilecek hukuki sonuçlar tamamen yazar(lar) aittir.
- Derginin yayın dili Türkçedir. Ancak, dergi her kurumdan ve her ulustan bilim insanlarının çalışmalarına açık olup farklı dillerde yazılmış çalışmalar da Yayın Kurulu'nun onayı alınarak yayınlanabilir.
- Çalışmalar herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmişse, bu kurum veya kuruluş çalışmada dipnot olarak belirtilmelidir.
- Dergiye gönderilen çalışmalar Yayın Kurulu kararıyla en az iki hakemin değerlendirilmesine sunulur. Yayın Kurulu gerekli gördüğü durumlarda çalışmayı ikiden fazla hakeme inceletebilir. Yayınlanacak çalışma ile ilgili nihai karar hakem çoğunluğunun görüşü de dikkate alınarak Yayın Kurulu tarafından verilir. Dergi, gönderilen yazılarda düzeltme yapmak, yazıları yayımlamak ya da yayımlamamak haklarına sahiptir.
- Yayın Kurulu'nun gerekli görmesi halinde, hakem görüşleri de dikkate alınarak yazar(lar)dan gerekli düzeltme istenebilir. Yazar, hakemin ve kurulun belirttiği düzeltme önerilerini yerine getirmek zorundadır.
- Yazar(lar) hakemlerin olumsuz görüşlerine karşı kanıt göstermek koşuluyla itiraz edebilirler. Bu itiraz Yayın Kurulu'nda incelenir ve gerekli görülürse farklı hakem görüşüne başvurulur.
- Çalışmaların yayınlanabilmesi için yazar(lar), Hakem ve Yayın Kurulu'nun görüş ve önerilerini dikkate almak zorundadırlar.
- Dergide yayınlanması için gönderilen çalışmalar yayınlansın ya da yayınlanmasın iade edilmez.

Yıl: 16 Sayı: 45 Yayınlanma Tarihi: 31.12.2023

- Yayınlanmış yazıların yayın hakları **ADYÜ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ'**ne aittir. Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz. Yazar(lar)a herhangi bir şekilde telif ücreti ödenmez.
- Hakemler, Yayın Kurulu'nun belirleyeceği makul süre içerisinde çalışmayı değerlendirmezler ise Yayın Kurulu ilgili çalışmayı değerlendirmek üzere farklı hakemlere gönderebilir.
- Değerlendirmeye gönderilen çalışmalarda yazar(lar)ın ve hakemlerin isimleri karşılıklı olarak gizli tutulur.
- Dergiye gönderilen çalışmalarda dil bilgisi kurallarına (imla, noktalama, açıklık, anlaşılabilirlik vs.) azami derecede riayet etme mecburiyeti vardır. Bu nedenle oluşabilecek problemler ve eleştirilerden tamamen yazar sorumludur.
- İçindekiler bölümü, alan bazında gruplandırılmakta olup alan isimleri kendi içinde alfabetik olarak verilmektedir. Alan başlıkları altında çalışmalara yer verilirken ise yazarların soyadları esas alınarak yine alfabetik olarak sıralanmaktadır. Birden çok yazarlı çalışmalarda ise ilk yazarın soyadı sıralamada esas alınmaktadır.
- Dergide yayınlanan çalışmaların içeriğinden kaynaklanan yasal sorumluluklar, tamamen yazar(lar)ına aittir.

MAKALE YAZIM KURALLARI / ARTICLE WRITING RULES

Makalelerin aşağıda belirtilen şekilde sunulmasına özen gösterilmelidir:

- Yazı, **Makale Takip Sistemi** aracılığıyla, e-posta adresi ve parolayla girilen kişisel sayfadan gönderildikten sonra, aynı sistemden hakem süreci takip edilebilir. Bu aşamadan sonra, düzeltmelerin yapılması için, bütün hakemlerden raporların gelmesi **beklenmelidir**. Çünkü yazarlar, sisteme **bir kez düzeltme** ekleyebilmektedirler. Bir hakemin istediği düzeltmeyi yapıp yazı sisteme eklendiğinde, sonraki aşamada ikinci bir hakemin de düzeltme istemesi durumunda istenen düzeltmeler yapılamayacaktır.
- **Başlık:** İçerikle uyumlu, onu en iyi ifade eden bir başlık olmalı ve **12 punto** ile koyu harflerle yazılmalıdır.
- **Yazar ad(lar)ı ve adresi:** Yazının başlığının altında yazar adı, unvanı, görev yaptığı kurum ve kendisine ulaşılacak e-posta adresi gibi bilgilere yer **verilmemelidir**. Yazar adları, sistem yöneticisi tarafından görülebildiğinden, bu bilgiler, yazıya editör tarafından eklenecektir. Yazılar sisteme eklenirken, yazara ait herhangi bir bilginin yazıda yer almadığından emin olunmalıdır. Bu husus, makaleyi inceleyecek hakemlere daha rahat hareket imkânı tanınması açısından önemlidir.
- **Özet:** Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en fazla **200** kelimedenden oluşan Türkçe ve İngilizce özet (Abstract) bulunmalıdır. Özeti altında bir satır boşluk bırakılarak, en az **3**, en çok **5** sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Özet metni **9 punto, 1 satır aralığıyla** yazılmalıdır. Özet metinleri sağ ve soldan **1cm.** içten yazılmalıdır.
- **Ana Metin:** A4 boyutunda (29.7x21 cm.) kâğıtlara, MS Word programında, Calibri yazı karakteri ile **10 punto, 1.5 satır aralığıyla** yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında **2.5 cm.** boşluk bırakılmalı ve sayfalar **numaralandırılmamalıdır**.
- Makale metninde paragraf başı **yapılmamalı**, paragraf araları **1 satır (12 nk)** boşluk bırakılarak belirginleştirilmelidir (*Ofis'te Paragraf-Girinti ve Aralıklar- Aralık-Sonra-12 nk*).
- Dipnotta yer alan bütün bilgiler **9 punto, 1 satır aralığıyla** yazılmalıdır.
- **Bölüm Başlıkları:** Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir ve gerektiği takdirde başlıklar numaralandırılabilir.

Yıl: 16 Sayı: 45 Yayımlanma Tarihi: 31.12.2023

- **Tablolar ve Şekiller:** Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır. Şekiller renkli baskıya uygun hazırlanmalıdır. Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına ortali şekilde yazılmalıdır.
- **Resimler:** Yüksek çözünürlüklü, baskı kalitesinde taranmış halde metin içerisindeki yerlerinde verilmelidir. Resim adlandırmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır.
- **Alıntı ve Göndermeler:** Dergimize gönderilecek makalelerde aşağıdaki alıntı ve gönderme standartlarına uyulmalıdır. Bu kurallara uymayan çalışmalar, düzeltilmesi için yazarına iade edilecektir. Metin içinde birkaç cümleyi geçen alıntılar, sağdan ve soldan **1 cm.** içte yazılmalıdır.
- Metnin sonunda **KAYNAKÇA** başlığı altında, atıfta bulunulan kaynaklar soyadına göre sıralanmalıdır. Kaynakça için asılı paragraf biçimi uygulanmalıdır (*Ofis'te Paragraf-Girinti ve Aralıklar-Girinti-Özel-Asılı Paragraf*).

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

EĞİTİM BİLİMLERİ / EDUCATIONAL SCIENCES

Ebru Cemile TOKLU- Fatma ÖZKÜR DUMAN

Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çocukların Zorlayıcı Davranışlarına Yönelik Stratejilerinin İncelenmesi

Examination Of Preschool Teachers' Strategies for Children's Challenging Behaviors

1-31

Mustafa Kemal YÜZBAŞIOĞLU- Mehmet Altan KURNAZ

Fen Bilimleri Dersi "Kuvvetin Ölçülmesi ve Sürtünme" Ünitesine Yönelik Bağlam Temelli Öğrenme Durumları Testi Geliştirme Çalışması

Context-Based Learning Situations Test Development Study for The Unit Of "Measurement of Force and Friction" In Science Course

32-65

S. Burcu ÖZGÜLÜK ÜÇÖK- Nergis Hazal YILMAZTÜRK-Bünyamin ATAY

Facebook Kıskançlığı ve Bağlanma: Kıskançlığın ve Yalnızlığın Aracı Rolü

Facebook Jealousy And Attachment: The Mediator Role of Jealousy and Loneliness

66-94

FİLOLOJİ / PHILOLOGY

Fatma KOÇ

Ziya Gökalp'in Şiirlerinde Millî Değerleri İçeren Sözcüklerin Anlam Bakımından Değerlendirilmesi

An Examination of The Meaning of Words Containing National Values in Ziya Gökalp's Poems

95-116

Yıl: 16 Sayı: 45 Yayımlanma Tarihi: 31.12.2023

Osman TÜRK

Destân-ı Yûsuf ve Süheyl ü Nevbahâr Adlı Eserlerde Geçen Akrabalık Adları Üzerine

On The Names of Kinship in Destân-I Yûsuf Ve Süheyl Ü Nevbahâr

117-145

Sadi GEDİK-Şükran BİNİCİ

Meşreb'in Kimya Mesnevisi'nde Geçen Dua Cümlelerindeki Fiiller ve Fiil Kiplerinin Kullanımı

Verbs and Verb Modes Mentioned in Mashrab's Chemistry Mathnawi Use of In Prayer Sentences

146-182

GÜZEL SANATLAR / FINE ARTS

Elmas ERDOĞAN- D. Merve ÇETİNKAYA SÖNMEZ

Anadolu Türk Kültüründe Geleneksel Açık ve Yeşil Alanlar

Traditional Open and Green Areas in Anatolian Turkish Culture

183-217

Mehmet Zahit BİLİR

Tekstil Tasarımında Elektronik Uygulamalar

The Landscape Spreading from The Canvas to The Space

218-254

Sevgi KILINÇ

Etnosentrizm Bağlamındaki Ötekileştirilme Sorunsalı Çerçevesinde Sanatçının Kimlik Yaratımı

The Identity Creation of The Artist Within the Framework of The Problem of Marginalization in The Context of Ethnocentrism

255-288

Yıl: 16 Sayı: 45 Yayınlanma Tarihi: 31.12.2023

Yasemin KAYABAŞI- Aydın ZOR

Grafik Tasarım Alanında Etkileşimli E-Kapak Tasarımı

Interactive E-Cover Design in The Field of Graphic Design

289-323

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER / SOCIAL, HUMAN AND

ADMINISTRATIVE SCIENCES

Dilara ÜNÜVAR ÜNLÜOĞLU

Is History Repeating Itself? #Womaninmetaverse

Tarih Tekerrür mü Ediyor? #Metaversedekadin

324-352

Ece EMRE MÜEZZİN

Akıllı Telefon Bağımlılığının Psikolojik Belirtilerle İlişkisinin İncelenmesi

Investigation of the Relationship Between Smartphone Addiction and Psychological Symptoms

353-375

Evrin ŞENCAN

Millî Mücadele Mucizesinin Vapuru Alemdar ve Basındaki Yankıları

Alemdar, The Steamboat of The Miracle of National Struggle, And Its Reflections in The Press

376-403

Fatih KUCUR- Merve DEMİRDÖVEN

Görme Engelli Ruh Sağlığı Çalışanlarının Mesleki Deneyimlerine İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi

Evaluation Of Visually Impaired Mental Health Professionals' View on Professional Experiences

404-442

Yıl: 16 Sayı: 45 Yayınlanma Tarihi: 31.12.2023

İbrahim KESKİN- Yunus Akif ÇELİKEL

Georg Simmel'in Sosyolojik Perspektifinde Toplumsal Tip Olarak 'Yoksul'

The 'Poor' As A Social Type in Georg Simmel's Sociological Perspective

443-466

Mehmet Emin ŞANLI

Investigation The Relation Between Spirituality and Depression, Psychological Resilience of Parents Having Children with Special Needs According to Some Demographic Variables

Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Maneviyat Depresyon ve Psikolojik Sağlamlıkları Arasındaki İlişkinin Bazı Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi

467-498

Memiş KARACA- Özgür DEMİRTAŞ

Sağlık Kurumlarında Sinizm: Kayseri Devlet Hastanesi Örneği

Cynicism At Health Institutions: A Public Hospital Example

499-534

Muhammet TORTUMLU

Empatik Liderliğin İş Tatmini ve Çalışan Performansına Etkisi

The Impact of Empathic Leadership on Job Satisfaction and Employee Performance

535-565

Mutlu YORULDU

İstatistik Verilerle Vergi Mahkemelerinin Vergi Uyuşmazlıklarının Çözümünde Etkinliği

Efficiency of Tax Courts in Resolving Tax Disputes with Statistical Data

566-599

Yıl: 16 Sayı: 45 Yayınlanma Tarihi: 31.12.2023

Nigar ALEV

Likidite Riski ve Finansal Performans İlişkisi: Özel ve Yabancı Sermayeli Bankalar İçin Karşılaştırmalı Bir Analiz

The Relationship of Liquidity Risk and Financial Performance: A Comparative Analysis for Private and Foreign Capital Banks

600-635

Nursel KARAMAN- Yücel UYANIK

Refah Karması Yaklaşımı Çerçevesinde Türkiye’de Gıda Bankacılığı: Refah Sunumundaki Yerin Değerlendirilmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma

Within The Welfare Mix Approach Food Banking in Turkey: A Qualitative Study to Assess Its Role in Welfare Provision

636-682

Oğuzhan ALTUNGUL-Mesut BULUT- Didem YAVUZ SÖYLER

Kadın Öğrencilerin Boş Zaman Yönetimlerinin İncelenmesi

The Effect of Empathy on Workplace Happiness in Interpersonal Communication

683-702

Ömer Faruk BAHAR- Şerife DURMAZ

Yoksulluğa Yönelik Sosyal Belediyecilik Uygulamaları ve Algıları

Social Municipality Practices and Perceptions Against Poverty

703-740

Sinem Didem KAHRAMAN- Betül BAYAZIT

Futbol Eğitimi Alan Çocuklarda Sorumluluk Duygusu ve Başarı Algısının İncelenmesi (BJK Futbol Okulları Örneği)

Analysis Of Responsibility and Success Perception in Children Taking Football Education (BJK Football Schools Example)

741-767

Yıl: 16 Sayı: 45 Yayınlanma Tarihi: 31.12.2023

Şeyma COŞKUN- Metin KILIÇ

Serbest Zamanların Karanlık Yüzü: Dijital Oyun Bağımlılığı ve Sapma İlişkisi

The Dark Side of Leisure Time: Digital Game Addiction and Deviation Relation

768-801

Yasemin Telli ÜÇLER- Meryem AKCA

Pandemide Hava Kargonun Ekonomik Büyüme Bağlamında Kurumsal Müşteri Memnuniyetine Etkisi: Konya Örneği

The Effect of Air Cargo in The Pandemic on Corporate Customer Satisfaction in The Context of Economic Growth: The Case of Konya

802-837

Yusuf KARAŞİN- Yalçın KARAGÖZ- Seda AŞCI

Sağlık Çalışanları İçin Dijital Bağımlılık Ölçeğinin Geliştirilmesi

Development Of Digital Addiction Scale for Healthcare Professionals

838-865

OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN ÇOCUKLARIN ZORLAYICI DAVRANIŞLARINA YÖNELİK STRATEJİLERİNİN İNCELENMESİ*

Ebru Cemile TOKLU**

Fatma ÖZKÜR DUMAN***

Öz

Bu araştırma okul öncesi öğretmenlerinin çocukların zorlayıcı davranışlarına yönelik kullandığı stratejileri incelemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu İstanbul ilinde görev alan 200 okul öncesi öğretmeni oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak Okul Öncesi Öğretmenlerinin Sınıf Yönetiminde İstenmeyen Davranışlara Karşı Kullandığı Stratejileri Belirleme Ölçeği kullanılmıştır. Normallik testi ile verilerin normal dağıldığı sonucuna ulaşılarak gruplar arası fark analizlerinde t-testi ve tek yönlü ANOVA testi uygulanmıştır. İki bağımsız grup arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olup olmadığını bağımsız grup t-testi (mezun olunan okul, çalışılan kurum türü) ile analiz edilmiştir. Üç ve daha fazla bağımsız gruptan oluşan değişkenler arasında fark analizlerinde ise tek yönlü ANOVA testi (yaş, mesleki kıdem, sorumlu olunan yaş grubu ve sınıfta bulunan çocuk sayısı) kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, okul öncesi öğretmenlerinin yaş ve mezun oldukları bölüm türü değişkenlerine göre

* Bu araştırma Üsküdar Üniversitesi, Çocuk Gelişimi Anabilim Dalı'nda yayınlanan Yüksek Lisans Tez çalışmasından türetilmiştir. Araştırma için Üsküdar Üniversitesi Etik Kurulu tarafından 31.12.2020 tarihli ve 2020-602 karar numarası ile Etik kurul izni alınmıştır.

** Uzm. Çocuk Gelişimci. c.ebrugur@gmail.com, İstanbul/Türkiye

*** Dr. Öğr. Üyesi., Nişantaşı Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi bölümü, fatmaoz.edu@gmail.com, İstanbul/Türkiye

uyguladıkları stratejilerde bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte okul öncesi öğretmenlerinin diğer değişken gruplarından olan mesleki kıdem, sınıfta bulunan çocuk sayısı ve sorumlu olunan yaş grubu türlerinde anlamlı farklılıklar olduğu bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Okul Öncesi Eğitim, Sınıf Yönetimi, Zorlayıcı Davranış*

EXAMINATION OF PRESCHOOL TEACHERS' STRATEGIES FOR CHILDREN'S CHALLENGING BEHAVIORS

Abstract

This study was conducted to investigate the strategies preschool teachers use to deal with children's challenging behavior. The Relational Screening Model was used for the study. The participants of the study consists of 200 preschool teachers working in Istanbul. The Scale of Determining the Strategies Used by Preschool Teachers Against Undesirable Behaviors in Classroom Management was used as a data collection tool. The normality test showed that data were normally distributed. There for the t-Test and one-way Anova test were applied in the analysis of the difference between and among the groups. Whether there was a statistically significant difference between the two independent groups was analyzed with the independent group t-test (graduate school, type of institution). One-way ANOVA test (age, professional seniority, responsible age group and number of children in the class) was used in the difference analysis among the variables consisting of three or more independent groups. Results revealed that there was no difference in the strategies applied by preschool teachers according to age and undergraduate education. However, there were significant differences found in the types of professional seniority, number of children in the class and the children's age group.

Keywords: *Preschool Education, Classroom Management, Challenging Behavior.*

1. GİRİŞ

Okul öncesi dönem, çocukların, çevresini tanımak için merakla araştırdığı, iletişim kurmayı öğrendiği, fiziksel, zihinsel, sosyal yönden geliştiği ve aynı zamanda yaşamı boyunca kullanacağı becerilerin kazanıldığı bir dönemdir. Bu nedenle okul öncesi dönem tartışmasız insan yaşamının en önemli dönemi olarak görülmektedir (Alisianoğlu ve Kesicioğlu, 2010; Oktay, 1990; Yavuzer, 2019: 152; Şahin ve Arslan, 2014; Cebeci ve Şirin, 2017; Güleç ve Alkış, 2004). Çocukların çok yönlü gelişim gösterdiği bu dönemi eğitim ile desteklemek oldukça önemlidir. Bu önemli süreçte başlayan okul öncesi eğitim ile çocukların iyi, üretken, topluma uyumlu ve yaratıcı birer birey olmaları amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda okul öncesi eğitim kurumlarında, özel olarak yetiştirilen öğretmenler ile çocukları tüm gelişim alanlarında destekleyen bir eğitim programının uygulanması birincil amaçtır. Ancak belirlenen eğitim programı, kazanılması istenilen davranış ve becerileri her zaman istenilen yönde kazandırılmayabilir. Bunun etkenleri farklı olmakla birlikte çoğunlukla çocukların eğitim kurumları içerisinde sergilemiş oldukları davranışlar neden olmaktadır. Okul öncesi dönem çocuklarının büyük bir çoğunluğunda ağlama, öfke nöbetleri, hırçınlık, vurma, itme gibi davranış problemleri görülmektedir (Yağan Güder ve ark., 2016; McCabe ve Frede, 2007; Wood ve ark., 2018; Duman, 2013).

Okul öncesi eğitimin kalitesini ve çocukların okul hayatına tutumlarını olumlu yönde etkileyen en mühim rol, öğretmenlere düşmektedir. Okul öncesi öğretmenleri, sınıf içerisinde farklı kültürlere ve davranışlara sahip olan çocukların ihtiyaçlarını anlayarak eğitim ve öğretim süreçlerini bu doğrultuda planlamaktadır. Sınıf içerisinde pozitif öğrenme ortamı oluşturan öğretmenler, çocukların temel konularda gelişimini ve becerilerini desteklemektedir. Aynı zamanda öğretmenler, sosyal iletişim ve problem çözmede rehber olarak çocukları olumlu davranışlara teşvik etmektedir. Bu doğrultuda, okul öncesi

öğretmenleri çocuklara pozitif davranış örnekleri ile model olarak, problem davranışı olumlu şekillendirmede önemli bir rol oynamaktadır (Güven ve Cevher, 2005; Uzunçarşılı ve ark., 2022; Coleman ve ark., 2013).

Okul öncesi kuruma başlamadan önce çocuğun aile ve yakın çevresinden öğrendiği davranış ve beceriler, eğitim- öğretim süreçlerinde avantajlı olduğu kadar dezavantajlı bir konumda da olabilmektedir. Farklı kültürlerde yetişen çocuklar, sınıf ortamında akranlarının daha önce deneyimlemedikleri çeşitli davranışlar sergilemektedir (Larzerlere ve ark., 1992; Chen ve ark., 2002). Dolayısıyla sınıf ortamında çocuklar daha önce öğrendikleri birçok davranışı hem sergiler hem de kazanma eğilimi içerisinde olurlar. Bu durum çocukların olumsuz olarak nitelendirilen davranışlara maruz kalması ve bu davranışları kazanmaları nedeniyle olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Çocukların kuralları reddeden hem kendisine hem de akranlarına zarar verici davranışlarda bulunması, gelişim ve eğitim süreçlerini olumsuz etkilemektedir (Carter ve Van Norman, 2010; Aslan ve Alpaslan, 2020).

Eğitim süreçlerini olumsuz yönde etkileyen davranışların bütünü zorlayıcı davranış olarak tanımlanmaktadır (Brock ve Beaman-Diglia, 2018). Zorlayıcı davranışların altında yatan nedenler farklılık göstermekle birlikte bir davranışın zorlayıcı davranış olarak kabul edilmesi için gerekli ölçütler bulunmaktadır. Bunlar: sergilenen davranışın eğitim-öğretim süreçlerini aksatması, davranışın çocuğu ve akranlarını tehlikeye düşürmesi, davranışın akranlara ve araç gereçlere zarar vermesi ve davranışın çocuğun sosyalleşmesini engellemesi şeklinde sıralanabilmektedir (Korkmaz, 2007 Jiang ve Jones, 2016; Miller, 2014; Özer ve ark., 2014; Vahedi ve ark., 2012; Öğülmüş ve Vuran, 2016). Bu doğrultuda herhangi bir davranış belirtilen ölçütlerden birine veya birkaçına sahip ise zorlayıcı davranış olarak kabul edilebilir.

Okul yaşamının başlamasıyla karşılaştıkları durumlarla nasıl başa çıkılacağını bilmeyen çocuklar yeni olay ve durumlara karşı uyumsuzluk gösterebilmektedir. Uyum problemleri sonucunda çözüme kavuşturulamayan durumlarda çocuk nasıl tepki vermesi gerektiğini bilemeyebilir. Bu doğrultuda çocuklar kendilerini öfke nöbetleri ve ardından saldırgan davranışlar ile ifade etmeye çalışmaktadır (Salameh ve ark., 2021; Wood ve ark., 2018; Chen ve ark., 2002; Özdemir ve Tepeli, 2016). Okul öncesi dönemde sıklıkla görülen bu davranışlar düzeltilmez ve yerine olumlu davranışlar kazandırılmazsa, çocuğun ileriki yaşantısında da problem yaşamasına neden olmaktadır. Bu davranışların azalmasını ve sönmesini sağlamak için nedeni iyi anlamak ve zorlayıcı davranışları giderecek uygulamaların sürdürülmesinde öğretmenlerin etkin rol almaları gerekmektedir (Luiselli ve Murbach, 2002; Öztürk ve Gangal, 2016; Lazerle ve ark., 1992). Okul öncesi Öğretmenleri zorlayıcı davranışlar ile karşılaştığında bu davranışlar ile başa çıkmada çeşitli yollar izlemektedir.

Zorlayıcı davranışlar ile karşılaşan okul öncesi öğretmeni öncelikle var olan davranışı iyi tanımlamalıdır. Bunun için çocuğun davranışı neden sergilediği ile ilgilenmelidir. Davranışın altında yatan nedenlerin araştırılmasının ardından okul öncesi öğretmenlerinin bu davranışları çözümlenmede etkili olabilecek stratejileri geliştirmesi gerekmektedir (Uğurlu ve ark., 2014; Fox ve Little, 2001; Carter ve Van Norman, 2010; Pala, 2022).

Yağan ve ark (2016), yapmış olduğu çalışmada öğretmenlerin zorlayıcı davranışlar karşısında “göz teması”, “görmezden gelme”, “düşünmesini sağlamak”, “sınıf dışına çıkma” ve “görev ve sorumluluk verme” stratejilerini sıklıkla kullandıkları tespit edilmiştir. Gangal ve Öztürk’ün (2019), yapmış olduğu çalışmada öğretmenlerin istenmeyen davranışlara yönelik en çok kullandıkları stratejilerin “uyarmak” ve “kuralları hatırlatmak” olduğu görülmüştür. Gündüz ve Konuk’un (2016), yapmış olduğu çalışmada öğretmenlerin istenmeyen davranışlara karşı ilk

olarak “sözel uyarı”, daha sonra “davranış düzenleme” stratejileri kullanılırken, Kutlu Abu ve Arslan’ın (2019), yapmış oldukları çalışmada okul öncesi öğretmenlerinin karşılaştıkları zor davranışlara yönelik “sorumluluk verme, dikkatini farklı alanlara çekmek”, “olumlu davranışı pekiştirme” stratejileri sıklıkla kullanıldığı görülmüştür.

Alanyazın incelendiğinde öğretmenlerin zorlayıcı davranışları ele alma biçimleri ve bu davranışlara yönelik uyguladığı stratejiler farklılık göstermektedir. Tercih edilen stratejiler arasındaki farklılıkların öğretmelerin bazı demografik özelliklerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu nedenle okul öncesi öğretmenlerinin zorlayıcı davranışlar karşısında tercih ettikleri stratejilerin öğretmenlerin demografik bilgileri ile ilişkisinin incelenmesi amaç edinilmiştir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Okul öncesi öğretmenlerinin çocukların zorlayıcı davranışlarına yönelik stratejilerini incelemek amacıyla çalışmada, nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli iki veya daha fazla değişken arasında var olan değişimi ve derecesini betimlemek için kullanılmaktadır (Karasar, 2005). Bu modele uygun olarak okul öncesi öğretmelerinin zorlayıcı davranışlara yönelik uyguladığı stratejilerin, okul öncesi öğretmenlere ait yaş, mezun olunan bölüm, çalıştığı kurum türü, mesleki kıdemi, sınıf mevcudu ve çocukların yaş grubu değişkenleri ile ilişkisi incelenmiştir.

2.2. Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini İstanbul ilinde yer alan özel ve resmî kurumlarda çalışan okul öncesi öğretmenleri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini kartopu örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Kartopu örnekleme yönteminde araştırma

kapsamında belirlenen kriterlere sahip bireylere tesadüfi şekilde ulaşılmaktadır. Ulaşılan kişilerden bilgi edinilerek aynı kriterlere sahip başka bireyler gönüllülük esasınca araştırmaya dahil edilmektedir (Grix, 2010). Zincirleme şekilde ilerleyerek araştırmanın amacına yönelik veriler toplanmaya çalışılmıştır. Araştırmanın örneklemini İstanbul ilinde yer alan resmi ve özel kurumlarda görev alan 200 okul öncesi öğretmeni oluşturmaktadır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri demografik bilgi formu ve “Okul Öncesi Öğretmenlerinin Sınıf Yönetiminde İstenmeyen Davranışlara Karşı Kullandığı Stratejileri Belirleme Ölçeği” kullanılarak elde edilmiştir.

Demografik Bilgi Formu

Araştırmaya katılan okul öncesi öğretmenlerinin yaş, mezun olunan bölüm, çalıştığı kurum türü, mesleki kıdemi, sınıf mevcudu ve çocukların yaş grubu bilgilerini kapsayan toplam yedi sorudan oluşmaktadır.

Okul Öncesi Öğretmenlerinin Sınıf Yönetiminde İstenmeyen Davranışlara Karşı Kullandığı Stratejileri Belirleme Ölçeği

Okul öncesi öğretmenlerinin istenmeyen davranışlara yönelik kullandığı stratejileri belirlemek amacıyla Oğuz Keleş (2015) tarafından geliştirilen beşli likert (tamamen katılıyorum, katılıyorum, kararsızım, katılmıyorum, tamamen katılmıyorum) tipinde bir ölçektir. Ölçek, Gerçeklik Terapisi/Kontrol Modeli, Güvengen Disiplin Modeli, Öğretmen Etkililiği, Kounin Modeli, Sosyal Disiplin Modeli ve Davranış Değiştirme Modeli olmak üzere 6 alt boyut ve Toplamda 30 maddeden oluşmaktadır (Keleş, 2015). Ölçekte bulunan 6 alt boyutun Cronbach Alfa iç tutarlılık analizlerinin uygunluğu ile, ölçeğin geneli .71 değerinde olduğu

bulunmuştur. Faktörlerin toplam varyansa etkisi %49,9 ve faktör yükleri 0.32 ve 0.76 arasında değiştiği görülmüştür. Sonuçlar doğrultusunda ölçeğin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu görülmektedir. Ölçekte yer alan Gerçeklik Terapisi/Kontrol Modeli, öğretmenlerin çocuklara rehber olarak Sorumluluk ve kuralların yerine getirilmediğinde oluşacak sonuçları açıklayan stratejileri kapsamaktadır (Celep, 2004). Güvengen Disiplin Modeli, Çocuklar kurallara uymadığında öğretmen tarafından uyarılır ve kurallara uyulması sağlanmaktadır. Model içerisinde pekiştiriciler ve çocukların ailelerinden destek alma stratejileri yer almaktadır (Pala, 2005). Öğretmen Etkililiği modelinde, öğretmenin öğrenciye yönelik danışman konumunda olması ve istenemeyen davranışlara karşı otorite olmak yerine daha esnek davranması gerekmektedir (Sarıtış, 2005). Kounin Modelinde, öğretmen dersin akıcı öğrencilerin aktif olmasını sağlamalıdır. İstenmeyen davranışlarda sert tepkilerden kaçınarak sınıfa davranışa olan tepkisini belli etmelidir (Yalçınkaya ve Küçükkaragöz, 2006). Sosyal Disiplin Modelinde, kurallar öğrenciler ile belirlenir. Gözlemler sonucunda istenmeyen davranışın kaynağını ele alınarak düzenleme yapılmaktadır. Davranış Değişirme Modelinde olumlu davranışlar ödül ile pekiştirilir. İstenmeyen davranışlar ise ilgi ve istenilen bir şeyden yoksun bırakma stratejileri ile davranış kontrol altına alınmaktadır (Celep, 2004).

2.4. Verilerin Toplanması

Araştırma verileri, 2021-2022 eğitim-öğretim yılında özel ve resmî kurumlarda görev alan okul öncesi öğretmenleri tarafından demografik bilgi formu ve "Okul Öncesi Öğretmenlerinin Sınıf Yönetiminde İstenmeyen Davranışlara Karşı Kullandığı Stratejileri Belirleme Ölçeği"nin online doldurulması ile toplanmıştır. Katılımcılardan toplamda 7 maddeden oluşan (yaş, mezun olunan bölüm, çalıştığı kurum türü, mesleki kıdemi, sınıf mevcudu ve çocukların yaş grubu) demografik bilgi formunu süre kısıtlaması olmaksızın doldurulması istenmiştir. Ardından

katılımcılardan “Okul Öncesi Öğretmenlerinin Sınıf Yönetiminde İstenmeyen Davranışlara Karşı Kullandığı Stratejileri Belirleme Ölçeği” yer alan 30 maddeyi cevaplamaları istenmiştir. Toplamda 25 dakika süren ölçek için katılımcılara herhangi bir süre kısıtlaması uygulanmamıştır. Katılımcılar kendilerine en uygun şıkki işaretleyerek ölçeği cevaplandırmıştır. Her iki veri toplama aracına da öğretmenler tarafından gönüllülük esasınca katılım sağlanmış olup katılımcılar ve doldurdukları formlar numaralandırılmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında elde edilen verilerin giriş ve analizlerinde SPSS (22) programından yararlanılmıştır.

Verilerin normal dağılıp dağılmadığını incelemek amacıyla Skewness-Kurtosis (Çarpıklık-Basıklık) değerleri ve Kolmogorov Smirnov (K-S) testleri kullanılmıştır. Normallik testleri sonucunda elde edilen verilerin normal dağılıma sahip oldukları tespit edilmiştir. Bu sonuca bağlı olarak karşılaştırmalı istatistik analizlerinde parametrik testler kullanılması uygun görülmüştür. Karşılaştırmalı istatistik analizlerinde, okul öncesi öğretmenlerinin çocukların zorlayıcı davranışlarına yönelik stratejilerinin öğretmenlerin mezun olduğu bölüm ve çalıştığı kurum türüne göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini incelemek amacıyla bağımsız grup t-Testi kullanılmıştır. Okul öncesi öğretmenlerinin çocukların zorlayıcı davranışlarına yönelik stratejilerinin öğretmenlerin yaş, sınıfta bulunan çocuk sayısı, mesleki kıdem ve sorumlu olunan yaş grubuna göre anlamlı bir farklılık olup olmadığını incelemek amacıyla tek yönlü ANOVA testi kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Bu araştırmada, okul öncesi öğretmenlerinin çocukların zorlayıcı davranışlarına yönelik stratejilerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Amaç doğrultusunda zorlayıcı

davranışlar karşısında uygulanan stratejiler, öğretmenlerin yaş, mezun olunan bölüm, mesleki kıdem, çalışılan kurum türü, sorumlu olunan yaş grubu ve sınıfta bulunan çocuk sayısı değişkenleri açısından incelenmiştir.

Okul öncesi öğretmenlerinin çocukların zorlayıcı davranışlarına yönelik stratejilerinin, öğretmenlerin yaşına göre anlamlı bir farklılık olup olmadığı tek yönlü ANOVA testi ile analiz edilmiştir. ANOVA testi analizlerine ilişkin bulgulara Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1. Okul öncesi öğretmenlerinin çocukların zorlayıcı davranışlarına yönelik stratejilerinin öğretmenlerin yaş değişkenine göre ANOVA testi sonuçları

Strateji	Yaş	n	\bar{x}	ss	F	P
Gerçeklik Terapisi / Kontrol Modeli	20 -30 yaş	112	26,79	4,45	0,909	0,438
	31-40 yaş	68	27,84	4,13		
	41-50 yaş	18	26,94	3,25		
	51 ve üzeri yaş	2	28,00	4,24		
Güvengen Disiplin Modeli	20 -30 yaş	112	23,68	3,81	1,291	0,279
	31-40 yaş	68	24,40	2,84		
	41-50 yaş	18	22,83	3,15		
	51 ve üzeri yaş	2	22,50	0,71		
Öğretmen Etkililiği	20 -30 yaş	112	08,95	1,94	1,099	0,351
	31-40 yaş	68	09,38	1,74		
	41-50 yaş	18	09,00	2,40		
	51 ve üzeri yaş	2	10,50	0,71		
Kounin Modeli	20 -30 yaş	112	07,03	1,09	0,489	0,690
	31-40 yaş	68	07,13	1,16		
	41-50 yaş	18	06,78	1,17		
	51 ve üzeri yaş	2	07,00	1,41		
Sosyal Disiplin Modeli	20 -30 yaş	112	09,78	1,66	1,022	0,384
	31-40 yaş	68	10,06	1,84		
	41-50 yaş	18	09,72	1,60		
	51 ve üzeri yaş	2	11,50	2,12		
Davranış Değiştirme Modeli	20 -30 yaş	112	12,20	1,41	0,385	0,764
	31-40 yaş	68	12,47	2,08		
	41-50 yaş	18	12,33	1,57		
	51 ve üzeri yaş	2	12,50	0,71		

$n=200$ ve $p \leq 0,05$

Tablo 1 incelendiğinde öğretmenlerin zorlayıcı davranışlar karşısında kullandığı Gerçeklik Terapisi/Kontrol Modeli ($p=0,438$, $F=0,909$), Güvengen Disiplin Modeli ($p=0,279$, $F=1,291$), Öğretmen Etkililiği ($p=0,351$, $F=1,099$), Kounin Modeli ($p=0,690$, $F=0,489$), Sosyal Disiplin Modeli ($p=0,384$, $F=1,022$) ve Davranış Değiştirme Modeli ($p=0,764$, $F=0,385$) stratejileri öğretmenlerin yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği saptanmıştır ($p \geq 0,05$). Tabloya göre okul öncesi öğretmenlerinin yaşının çocukların zorlayıcı davranışlarına yönelik kullandığı strateji tercihlerinde etkili olmadığı görülmektedir.

Okul öncesi öğretmenlerinin çocukların zorlayıcı davranışlarına yönelik stratejilerinin öğretmenlerin mezun oldukları bölüm değişkenine göre anlamlı bir farklılık olup olmadığı bağımsız grup t-Testi kullanılarak analiz edilmiştir. Tablo 2, Bağımsız grup t-Testi sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 2. Okul öncesi öğretmenlerinin çocukların zorlayıcı davranışlarına yönelik stratejilerinin öğretmenlerin mezun oldukları bölüm değişkenine göre t-Testi sonuçları

Strateji	M. Bölüm	n	\bar{x}	ss	P
Gerçeklik Terapisi/Kontrol M.	Okul Öncesi E.	134	27,40	4,05	0,712
	Çocuk Gelişimi	66	26,71	4,61	
Güvengen Disiplin Modeli	Okul Öncesi E.	134	23,72	3,20	0,347
	Çocuk Gelişimi	66	24,08	3,92	
Öğretmen Etkililiği	Okul Öncesi E.	134	09,01	1,98	0,866
	Çocuk Gelişimi	66	09,32	1,78	
Kounin Modeli	Okul Öncesi E.	134	07,11	1,17	0,223
	Çocuk Gelişimi	66	06,89	0,98	
Sosyal Disiplin Modeli	Okul Öncesi E.	134	09,88	1,71	0,882
	Çocuk Gelişimi	66	09,89	1,76	
Davranış Değiştirme	Okul Öncesi E.	134	12,27	1,69	0,749
	Çocuk Gelişimi	66	12,38	1,65	

$n=200$ ve $p \leq 0,05$

Tablo 2 incelendiğinde, Gerçeklik Terapisi/Kontrol Modeli ($p=0,712$), Güvengen Disiplin Modeli ($p=0,347$), Öğretmen Etkililiği ($p=0,866$), Kounin Modeli ($p=0,223$), Sosyal Disiplin Modeli ($p=0,882$) ve Davranış Değiştirme Modeli

($p=0,749$) stratejilerini okul öncesi eğitimi ve çocuk gelişimi bölümünden mezun olan öğretmenlerin benzer şekilde kullandıkları görülmüştür. Bulgular sonucunda okul öncesi öğretmenlerinin zorlayıcı davranışlara yönelik kullandıkları stratejiler ile öğretmenlerin mezun oldukları bölüm değişkeni arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir ($p \geq 0,05$).

Okul öncesi öğretmenlerinin çocukların zorlayıcı davranışlarına yönelik stratejilerinin çalışılan kurum türüne göre anlamlı bir farklılık olup olmadığı bağımsız grup t-Testi ile analiz edilmiştir. Bağımsız grup t-Testi sonuçlarına ilişkin bulgular Tablo 3 'te verilmiştir.

Tablo 3. Okul öncesi öğretmenlerinin çocukların zorlayıcı davranışlarına yönelik stratejilerinin çalışılan kurum türü değişkenine göre t-Testi sonuçları

Strateji	Kurum Türü	n	\bar{x}	ss	P
Gerçeklik Terapisi/Kontrol M.	Devlet	139	27,31	4,00	,316
	Özel	61	26,83	4,76	
Güvengen Disiplin Modeli	Devlet	139	24,15	3,37	,646
	Özel	61	23,11	3,52	
Öğretmen Etkililiği	Devlet	139	09,25	1,87	,454
	Özel	61	08,78	1,98	
Kounin Modeli	Devlet	139	07,07	1,16	,267
	Özel	61	06,96	0,99	
Sosyal Disiplin Modeli	Devlet	139	09,96	1,66	,388
	Özel	61	09,70	1,84	
Davranış Değiştirme Modeli	Devlet	139	12,29	1,75	,269
	Özel	61	12,32	1,50	

$n=200$ ve $p \leq 0,05$

Tablo 3'e göre okul öncesi öğretmenlerinin zorlayıcı davranışlara yönelik kullandığı Gerçeklik Terapisi/Kontrol Modeli ($p=0,316$), Güvengen Disiplin Modeli ($p=0,646$), Öğretmen Etkililiği ($p=0,454$), Kounin Modeli ($p=0,267$), Sosyal Disiplin Modeli ($p=0,388$) ve Davranış Değiştirme Modeli ($p=0,269$) stratejilerinin öğretmenlerin çalıştığı kurum türü değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği saptanmıştır. Tabloya göre Resmi ve özel anaokullarında görev alan

öğretmenlerinin zorlayıcı davranışlara yönelik stratejileri benzer şekilde kullandıkları görülmüştür.

Okul öncesi öğretmenlerinin çocukların zorlayıcı davranışlarına yönelik stratejilerinin mesleki kıdem sürelerine göre tek yönlü ANOVA testi ile analiz edilmiştir. Tek yönlü ANOVA sonuçlarına Tablo 4'te yer verilmiştir.

Tablo 4. Okul öncesi öğretmenlerinin çocukların zorlayıcı davranışlarına yönelik stratejilerinin mesleki kıdem değişkenine göre ANOVA testi sonuçları

Strateji	Kıdem	n	\bar{x}	ss	F	P
Gerçeklik Terapisi/ Kontrol Modeli	1 yıl ve daha az	11	27,55	4,01	2,140	0,062
	2-5 yıl	68	25,93	4,48		
	6-10 yıl	53	28,04	4,31		
	11-15 yıl	33	28,00	3,69		
	16-20 yıl	21	26,81	4,24		
	21 ve üzeri yıl	14	28,21	3,17		
Güvengen Disiplin Modeli	1 yıl ve daha az	11	25,27	2,57	3,499	0,005*
	2-5 yıl	68	22,69	3,49		
	6-10 yıl	53	24,85	3,70		
	11-15 yıl	33	24,48	2,53		
	16-20 yıl	21	23,90	3,78		
	21 ve üzeri yıl	14	22,79	2,58		
Öğretmen Etkililiği	1 yıl ve daha az	11	09,55	1,21	0,447	0,815
	2-5 yıl	68	09,12	1,60		
	6-10 yıl	53	08,87	2,43		
	11-15 yıl	33	09,18	1,63		
	16-20 yıl	21	09,48	1,86		
	21 ve üzeri yıl	14	09,00	2,42		
Kounin Modeli	1 yıl ve daha az	11	07,09	0,95	1,461	0,204
	2-5 yıl	68	06,94	0,93		
	6-10 yıl	53	07,32	1,25		
	11-15 yıl	33	06,70	1,10		
	16-20 yıl	21	07,14	1,31		
	21 ve üzeri yıl	14	07,07	1,14		
Sosyal Disiplin Modeli	1 yıl ve daha az	11	11,18	1,33	2,211	0,055
	2-5 yıl	68	09,87	1,67		
	6-10 yıl	53	09,55	1,59		
	11-15 yıl	33	09,76	1,94		

	16-20 yıl	21	10,43	1,70		
	21 ve üzeri yıl	14	09,71	1,77		
Davranış Değişirme	1 yıl ve daha az	11	12,91	1,04	2,357	0,042*
	2-5 yıl	68	11,87	1,35		
	6-10 yıl	53	12,83	1,75		
	11-15 yıl	33	12,24	1,68		
	16-20 yıl	21	12,24	2,36		
	21 ve üzeri yıl	14	12,21	1,58		

$n=200$ ve $p<0,05$

Tablo 4 incelendiğinde okul öncesi öğretmenlerinin zorlayıcı davranışlara yönelik kullandığı Gerçeklik Terapisi/Kontrol Modeli ($p=0,062$, $F=2,140$), Öğretmen Etkililiği ($p=0,815$, $F=0,447$), Kounin Modeli ($p=0,204$, $F=1,461$) ve Sosyal Disiplin Modeli ($p=0,055$, $F=2,211$) stratejilerinde öğretmenlerinin mesleki kıdem değişkeninin anlamlı bir fark yaratmadığı tespit edilmiştir. Öğretmenlerin kullandığı Güvengen Disiplin Modeli ($p=0,005$, $F=3,499$) ve Davranış Değişirme Modeli ($p=0,042$, $F=2,357$) stratejilerinde ise öğretmenlerin mesleki kıdem değişkenine göre anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür ($p\geq 0,05$). Tabloya göre mesleki kıdemi 1 yıl ve daha az olan okul öncesi öğretmenlerinin diğer kıdem yıllarında olan öğretmenlere göre zorlayıcı davranışlar karşısında Güvengen Disiplin Modeli ($\bar{x}=25,27$, $ss=2,57$) ve Davranış Değişirme Modeli stratejilerini ($\bar{x}=12,91$, $ss=1,04$) daha çok kullandıkları saptanmıştır.

Okul öncesi öğretmenlerinin çocukların zorlayıcı davranışlarına yönelik stratejilerinin sınıfta bulunan çocuk sayısı değişkenine göre tek yönlü ANOVA testi ile analiz edilmiştir. Tek yönlü ANOVA testine ilişkin bulgulara Tablo 5 'te yer verilmiştir.

Tablo 5. Okul öncesi öğretmenlerinin çocukların zorlayıcı davranışlarına yönelik stratejilerinin sınıfta bulunan çocuk sayısı değişkenine göre ANOVA testi sonuçları

Strateji	Çocuk Sayısı	n	\bar{x}	ss	F	P
Gerçeklik Terapisi / Kontrol Modeli	1-10 çocuk	83	27,60	3,91	0,865	0,423
	11-20 çocuk	109	26,92	4,57		
	21-30 çocuk	8	26,13	2,42		

Okul Öğretmenlerinin Çocukların Zorlayıcı Davranışlarına Yönelik Stratejilerinin İncelenmesi

Güvengen Disiplin Modeli	1-10 çocuk	83	24,39	3,75	2,746	0,067
	11-20 çocuk	109	23,56	3,23		
	21-30 çocuk	8	21,88	1,64		
Öğretmen Etkililiği	1-10 çocuk	83	09,36	2,07	1,402	0,248
	11-20 çocuk	109	08,97	1,76		
	21-30 çocuk	8	08,50	2,27		
Kounin Modeli	1-10 çocuk	83	07,89	1,17	3,679	0,027*
	11-20 çocuk	109	06,77	1,06		
	21-30 çocuk	8	06,75	0,71		
Sosyal Disiplin Modeli	1-10 çocuk	83	09,75	1,73	0,533	0,588
	11-20 çocuk	109	10,00	1,72		
	21-30 çocuk	8	09,75	1,67		
Davranış Değiştirme Modeli	1-10 çocuk	83	12,20	1,44	0,465	0,629
	11-20 çocuk	109	12,35	1,85		
	21-30 çocuk	8	12,75	1,58		

$n=200$ ve $p \leq 0,05$

Tablo 5'te Gerçeklik Terapisi/Kontrol Modeli ($p=0,423$, $F=0,865$), Güvengen Disiplin Modeli ($p=0,067$, $F=2,746$), Öğretmen Etkililiği ($p=0,248$, $F=1,402$), Sosyal Disiplin Modeli ($p=0,588$, $F=0,533$) ve Davranış Değiştirme Modeli ($p=0,629$, $F=0,465$) stratejilerine bakıldığında okul öncesi öğretmenlerinin sınıfında bulunan çocuk sayısının karşılaştıkları zorlayıcı davranışlara yönelik strateji belirlemede etkili olmadığı tespit edilmiştir. Zorlayıcı davranışlara yönelik kullanılan Kounin Modeli stratejisine bakıldığında ($p=0,027$, $F=3,679$) öğretmenlerin sınıfında bulunan çocuk sayısı değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur ($p \geq 0,05$). Tabloya göre sınıfta 1-10 arası çocuk sayısına sahip olan öğretmenlerin zorlayıcı davranışlara yönelik daha fazla sınıf mevcudu olan öğretmenlere göre Kounin Modeli stratejisini daha çok ($\bar{x}=07,09$, $ss=0,95$) kullandıkları görülmüştür.

Okul öncesi öğretmenlerinin çocukların zorlayıcı davranışlarına yönelik stratejilerinin, sorumlu olunan yaş grubu değişkenine göre anlamlı bir farklılık olup olmadığı tek yönlü ANOVA testi ile analiz edilmiştir. Tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Okul öncesi öğretmenlerinin çocukların zorlayıcı davranışlarına yönelik stratejilerinin sorumlu olunan yaş grubu değişkenine göre ANOVA testi sonuçları

Strateji	Yaş Grubu	n	\bar{x}	ss	F	p
Gerçeklik Terapisi / Kontrol Modeli	24-36 ay	5	24,80	3,63	3,250	0,023*
	36-48 ay	21	27,10	3,24		
	48-60 ay	81	26,28	4,91		
	60-72 ay	93	28,09	3,64		
Güvengen Disiplin Modeli	24-36 ay	5	23,20	4,27	0,496	0,685
	36-48 ay	21	23,19	3,82		
	48-60 ay	81	23,74	3,76		
	60-72 ay	93	24,10	3,04		
Öğretmen Etkililiği	24-36 ay	5	10,40	0,89	0,855	0,465
	36-48 ay	21	08,95	1,40		
	48-60 ay	81	09,16	2,07		
	60-72 ay	93	09,04	1,92		
Kounin Modeli	24-36 ay	5	07,00	1,32	0,338	0,798
	36-48 ay	21	06,81	0,87		
	48-60 ay	81	07,07	1,20		
	60-72 ay	93	07,06	1,12		
Sosyal Disiplin Modeli	24-36 ay	5	09,80	1,30	0,229	0,876
	36-48 ay	21	09,71	1,76		
	48-60 ay	81	09,81	1,74		
	60-72 ay	93	09,99	1,73		
Davranış Değiştirme Modeli	24-36 ay	5	12,00	2,12	1,739	0,160
	36-48 ay	21	12,29	1,27		
	48-60 ay	81	12,01	1,86		
	60-72 ay	93	12,58	1,53		

$n=200$ ve $p \leq 0,05$

Tablo 6 'ya göre okul öncesi öğretmenlerinin sorumlu oldukları yaş grubu değişkenin Güvengen Disiplin Modeli ($p=0,685$, $F=0,496$), Öğretmen Etkililiği ($p=0,465$, $F=0,855$), Kounin Modeli ($p=0,798$, $F=0,338$) ve Sosyal Disiplin Modeli ($p=0,876$, $F=0,229$) ve Davranış Değiştirme Modeli ($p=0,160$, $F=1,739$) stratejilerinde etkili olmadığı saptanmıştır ($p \geq 0,05$). Okul öncesi öğretmenlerinin sorumlu olduğu yaş grubu değişkeninin Gerçeklik Terapisi/Kontrol Modeli ($p=0,023$, $F=3,250$) stratejinde ise etkili olduğu görülmüştür ($p \geq 0,05$). Tabloya bakıldığında, 60-72 ay yaş grubundan sorumlu olan okul öncesi öğretmenlerinin diğer yaş gruplarından sorumlu olan öğretmenlere göre zorlayıcı davranışlara

yönelik Gerçeklik Terapisi/Kontrol Modeli stratejisini ($\bar{x}=28,09$ $ss=3,64$) daha çok tercih ettikleri saptanmıştır.

Okul öncesi öğretmenlerinin çocukların zorlayıcı davranışlarına yönelik stratejilerinin betimsel analiz sonuçlarına ilişkin bulgulara Tablo 7’de yer verilmiştir.

Tablo 7. Okul öncesi öğretmenlerinin çocukların zorlayıcı davranışlarına yönelik stratejilerinin betimsel analiz sonuçları

Kriter	n	Strateji	\bar{x}	ss
SBÖ	200	Gerçeklik Terapisi/Kontrol Modeli	27,11	4,28
		Güvengen Disiplin Modeli	23,80	3,48
		Öğretmen Etkililiği	09,10	1,91
		Kounin Modeli	07,03	1,10
		Sosyal Disiplin Modeli	09,97	1,72
		Davranış Değişirme Modeli	11,41	1,65
		SBÖ Toplamı	89,31	10,40

Tablo 7’ ye göre okul öncesi öğretmenlerinin zorlayıcı davranışlar karşısında en çok kullandıkları stratejiler sırasıyla Gerçeklik Terapisi/Kontrol Modeli stratejisini ($\bar{x}=27,11$ $ss=4,28$), Güvengen Disiplin Modeli ($\bar{x}=23,80$, $ss=3,48$), Davranış Değişirme Modeli ($\bar{x}=11,41$, $ss=1,65$), Sosyal Disiplin Modeli ($\bar{x}=09,97$, $ss=1,72$), Öğretmen Etkililiği ($\bar{x}=09,10$, $ss=1,91$) ve Kounin Modeli ($\bar{x}=07,03$, $ss=1,10$) şeklindedir. Tabloya göre okul öncesi öğretmenlerinin en az kullandıkları strateji Kounin Modeli iken en çok kullandıkları strateji ise Geçeklik Terapisi/Kontrol Modelidir.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Araştırmada okul öncesi öğretmenlerinin yaşının çocukların zorlayıcı davranışlara yönelik stratejilerinde etkili olmadığı saptanmıştır. Dönmez ve ark. (2018); Öztürk (2019); Arslan (2019) tarafından yapılan çalışmalara göre öğretmenlerin yaş

özelliklerinin zorlayıcı davranışlar karşısında kullanılan stratejilerde etkili olmadığı görülmüştür.

Elde edilen bulgulara göre okul öncesi eğitim ve çocuk gelişimi bölümlerinden mezun olma değişkenleri zorlayıcı davranışlar karşısında uyguladıkları stratejiler arasında anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($p>0,05$). Her iki bölümden mezun olarak anaokullarında görev alan öğretmenlerin çocukların zorlayıcı davranışlarına yönelik benzer stratejiler kullandıkların görülmüştür. Arslan (2019) tarafından yapılan çalışmada öğretmenlerin mezun oldukları fakülte değişkeni ile istenmeyen davranışlar karşısında uyguladıkları stratejiler arasında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Benzer bir çalışmada Cebeci ve Şirin (2017) sınıf öğretmenlerinin zorlayıcı davranışlara yönelik tutumlarını incelemiştir. Çalışma sonucunda öğretmenlerin istenmeyen davranışlara yönelik tutumlarının mezun oldukları bölüm türüne göre anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır.

Araştırma sonucunda okul öncesi öğretmenlerinin görev aldıkları kurum türünün öğretmenlerin zorlayıcı davranışlara yönelik stratejileri üzerinde bir etkiye sahip olmadığı saptanmıştır. Öztürk (2019); Han (2019); Dönmez ve ark. (2018) tarafından yapılan çalışmalarda okul öncesi öğretmenlerinin çalıştığı kurum türü ile öğretmenlerin zorlayıcı davranışlara yönelik uyguladığı stratejiler arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Cebeci ve Şirin (2017); Güleç ve Alkış (2004) tarafından yapılan çalışmalarda ise görev alınan kurum türüne göre öğretmenlerin zorlayıcı davranışlara yönelik tutumlarında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir.

Araştırmada, okul öncesi öğretmenlerinin mesleki kıdem süreleri, Güvengen Disiplin Modeli ve Davranış Değiştirme Modeli stratejilerinde anlamlı bir farklılık ($p<0,05$) olduğu bulunmuştur. Gerçeklik Terapisi / Kontrol Modeli, Öğretmen Etkililiği, Kounin Modeli ve Sosyal Disiplin Modeli stratejilerinde ise öğretmenlerin

mesleki kıdem sürelerinde anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Benzer şekilde Dönmez ve ark. (2018); Arslan (2019) tarafından yapılan araştırmalarda öğretmenlerin mesleki kıdem sürelerinin sınıf içerisinde karşılaşılan zorlayıcı davranışlara yönelik uyguladığı stratejilerde etkili olmadığı saptanmıştır. Alpaslan'ın (2019) yapmış olduğu çalışmada öğretmenlerin zorlayıcı davranışlar karşısında uyguladığı, öğretmen etkililiği, davranış değiştirme ve Kounin modeli stratejilerinde anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya göre mesleki kıdem yılı arttıkça öğretmen etkililiği ve davranış değiştirme stratejilerinin, mesleki kıdem yılı azaldıkça Kounin modelinin tercih edildiği görülmüştür. Dada ve Okunade (2014); Kokkinos ve ark. (2005); Kapucuoğlu Tolunay (2008); Coşan (2017); Keleş (2010) tarafından yapılan araştırmalarda öğretmenlerin mesleki kıdem sürelerinin istenmeyen davranışlara yönelik stratejilerde etkili olduğu görülmüştür.

Araştırma sonucunda okul öncesi öğretmenlerinin çocukların zorlayıcı davranışlarına yönelik uygulanan Kounin Modeli stratejisinin, sınıfta bulunan çocuk sayısına göre anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($p < 0,05$). Çocukların zorlayıcı davranışlarında diğer başa çıkma yöntemlerinden olan Gerçeklik Terapisi / Kontrol Modeli, Güvengen Disiplin Modeli, Öğretmen Etkililiği, Sosyal Disiplin Modeli ve Davranış Değiştirme Modeli stratejilerinde ise öğretmenlerin sınıfında bulunan çocuk sayısının anlamlı bir ilişki oluşturmadığı saptanmıştır. Patnaik ve ark. (2022) zorlayıcı davranışların ortaya çıkış nedenlerini araştırdığı çalışmasında sınıf mevcudu kalabalık olan öğretmenlerin daha sık zorlayıcı davranışlarla karşılaştığı saptanmıştır. Kayıkçı'nın (2013) ilkökul öğretmenlerinin karşılaştıkları istenmeyen davranışları ve bu davranışlara yönelik kullanılan stratejileri araştırdığı çalışmasında, öğretmenlerin sınıfında bulunan çocuk sayısının istenmeyen davranışlara uygulanan stratejiler ile anlamlı bir farklılık olduğu ortaya koyulmuştur. Dönmez ve ark. (2018) tarafından yapılan çalışmada ise öğretmenlerin sınıfında bulunan çocuk sayısının, istenmeyen

davranışlarda uygulanan stratejilerde etkili olmadığı saptanmıştır. Coşan (2017) tarafından yapılan çalışmada sınıf mevcudu fazla olan öğretmenlerin mevcudu az olan öğretmenlere oranla istenmeyen davranışlara yönelik bazı strateji uygulamalarında (“Çocuk istenmeyen davranış sergilediğinde veli ile görüşerek soruna çözüm ararım” ve “Çocuğun yapmış olduğu istenmeyen davranışının öncesini sorgular öğrenirim”) daha etkili olduğu ortaya koyulmuştur.

Araştırma sonucunda okul öncesi öğretmenlerinin sorumlu olduğu yaş grubu türüne göre öğretmenlerin zorlayıcı davranışlara yönelik uyguladığı Gerçeklik Terapisi/Kontrol Modeli stratejisinde anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Çocukların zorlayıcı davranışlarına yönelik uygulanan Güvengen Disiplin Modeli, Öğretmen Etkililiği, Kounin Modeli, Sosyal Disiplin Modeli ve Davranış Değiştirme Modeli stratejilerinde ise sorumlu olunan yaş grubuna göre anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Coşan’ın (2017) çocukların istenmeyen davranışlarında yönelik öğretmenlerin uyguladığı stratejileri incelediği çalışmasında, öğretmenlerin sorumlu olduğu yaş grubu değişkenine göre Kontrol/Disiplin modeli stratejisinde anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Tuncay ve ark. (2019) tarafından yapılan çalışmada öğretmenlerin sorumlu oldukları yaş grubu değişkeninin zorlayıcı davranışlar ile başa çıkma stratejilerinde etkili olmadığı tespit edilmiştir.

Araştırma sonucunda çalışmaya katılan öğretmenlerin çocukların zorlayıcı davranışlarına yönelik en çok Gerçeklik Terapisi/Kontrol Modeli içerisinde yer alan “Çocuk istenmeyen davranış sergilediğinde yaptığı davranışı düşünmesini sağlayarak olumlu davranışa yöneltirim”, “Çocuğun yapmış olduğu istenmeyen davranışının öncesini sorgular öğrenirim”, “Çocuk istenmeyen davranış sergilediğinde ona soru sorarak yaptığı davranışın yanlış olduğunu fark etmesini sağlarım”, “Çocuk istenmeyen davranış sergilediğinde istenmeyen davranış sonunda bu duruma çözüm bulmasına fırsat veririm”, “Çocuğun yapmış olduğu istenmeyen davranışları neden yapmış olduğunu anlarım”, “Çocuk olumsuz

davranış gösterdiğinde onunla konuşurum”, “Çocuk istenmeyen davranış sergilediğinde dikkatini toplamak için kısa süreli oyun oynatırım”, “Çocuk istenmeyen davranış sergilediğinde veli ile görüşerek soruna çözüm ararım”, “Çocuk istenmeyen davranış sergilediğinde sesimi yükseltip alçaltarak dikkatlerini toplamaya çalışırım” stratejileri uyguladıkları tespit edilmiştir. Öğretmenlerin zorlayıcı davranışlar karşısında en az tercih ettiği yöntem ise Kounin Modeli içerisinde yer alan “Çocuk istenmeyen davranış sergilediğinde sevdiği bir şeyden mahrum bırakırım”, “Çocuk istenmeyen davranış sergilediğinde çocuğu istenmedik davranış gösterme olasılığının daha az olacağı bir yere alırım”, “Çocuk istenmeyen davranış sergilediğinde çocuğun yerini değiştiririm” stratejileri olduğu saptanmıştır.

5. ÖNERİLER

Okul öncesi öğretmenlerin, zorlayıcı davranışlar karşısında kullandıkları stratejiler çocukların bireysel farklılıkları, aile ve kültürel yapısı göz önünde bulundurularak çeşitlendirmesi önerilebilir. Çocukların zorlayıcı davranışları ile başa çıkma konusunda bilgilerin güncel tutulması ve yeni bilgi edinmek amacıyla hizmet içi eğitimler alınabilir.

Bu araştırmada, okul öncesi öğretmenlerinin çocukların zorlayıcı davranışlarına yönelik uyguladığı stratejiler, öğretmenlerin yaş, mezun olunan bölüm, mesleki kıdem, çalışılan kurum türü, sorumlu olunan yaş grubu ve sınıfta bulunan çocuk sayısı değişkenleri açısından incelenmiştir. Okul öncesi öğretmenlerine ait farklı değişkenler ile araştırma yapılması önerilebilir.

Araştırmada, İstanbul ilinde görev alan okul öncesi öğretmenleri ile çalışılmıştır. Benzer çalışmalar farklı illerde görevli öğretmenlerin yer aldığı örneklem grupları ile yürütülebilir.

Araştırmada, çocuklarda görölen zorlayıcı davranışların bütünü ele alınmıştır. Çocuklarda yaygın olarak görölen zorlayıcı davranışlar tespit edilerek buna yönelik kullanılan strateji modellerinin incelenmesi sağlanabilir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu çalışmada yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasında herhangi bir finansal destek almamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için Üsküdar Üniversitesi Etik Kurulu tarafından 31.12.2020 tarihli, 61351342 sayı ve 2020-602 karar numarası ile Etik kurul izni alınmıştır.

KAYNAKÇA

Alisinanoğlu, F. ve Kesicioğlu, O.S. (2010). "Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Davranış Sorunlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi (Giresun İli Örneği)." Kuramsal Eğitimbilim Dergisi, 3 (1): 93-110.

Alpaslan, S. (2019). *Sınıf Öğretmenlerinin İstenmeyen Öğrenci Davranışlarına Karşı Kullandıkları Baş Etme Yöntemleri İle Öz Yeterlilikleri Arasındaki İlişki*. Yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.

Arslan, M. (2019). *Öğretmenlerin sınıfta istenmeyen davranışları yönetme stratejilerine ilişkin bir inceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Yozgat Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yozgat.

Aslan, H. ve Alpaslan, S. (2020). "Sınıf öğretmenlerinin istenmeyen öğrenci davranışlarına karşı kullandıkları baş etme yöntemleri ile öz yeterlilikleri arasındaki ilişki." *Journal of Human Sciences*, 17(4): 1177-1203.

Avşar Tunçay, A., İnce, N.B. ve Şahin, A.E. (2019). "Birinci sınıflarda istenmeyen davranışların yaş farklılıklarına göre dağılımı ve bu davranışlara yönelik öğretmen tepkileri." *Elementary Education Online*, 18(4): 2005-2026.

Bani Salameh A.K., Malak M.Z., Al-Amer R.M., Al Omari OSH., El-Hneiti M. ve Abu Sharour LM. (2021). "Assessment of temper tantrums behaviour among preschool children in Jordan." *Journal of Pediatric Nursing*, 59: 106-111.

Brock, M.E. ve Beaman Diglia L.E. (2018). "Efficacy of coaching preschool teachers to manage challenging behavior." *Education And Treatment Of Children*, 41(1): 31-48.

Carter D.R. ve Van Norman R.K. (2010). "Class-wide positive behavior support in preschool: improving teacher implementation through consultation." *Early Childhood Education Journal*, 38, 279-288.

Cebeci, B. ve Şirin, T. (2017). "İlköğretim kurumlarında öğrencilerin istenmeyen davranışlarına dair öğretmen tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi." *International Journal of Contemporary Educational Studies*, 3(1): 13-33.

Celep, C. (2004). *Sınıf Yönetimi ve Disiplini (Yenilenmiş 3. Baskı)*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Chen, X., Wang, L., Chen, H. ve Liu, M. (2002). "Noncompliance and child-rearing attitudes as predictors of aggressive behaviour: A longitudinal study in

- Chinese children.” *International Journal of Behavioral Development*, 26(3): 225-233.
- Coleman, J. C., Crosby, M. G., Irwin, H. K., Dennis, L. R., Simpson, C. G., ve Rose, C. A. (2013). “Preventing challenging behaviors in preschool: Effective strategies for classroom teachers.” *Young Exceptional Children*, 16(3): 3-10.
- Coşan, K. (2017). *Okul öncesi öğretmenlerinin sınıf yönetiminde istenmeyen davranışlara karşı kullandığı stratejilerin incelenmesi ve stratejilerin kullanımına yönelik eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Dada, E.M. ve Okunade, H.F. (2014). “ Classroom undesirable behaviours and strategies used for controlling them among primary school teachers.” *Arabian Journal of Business and Management Review (Kuwait Chapter)*, 3(9): 1-7.
- Dönmez, Ö., Aşantoğrul, S., Karasulu, M. ve Bal, E. (2018). “Okul öncesi öğretmenlerinin sınıf yönetiminde istenmeyen davranışlara karşı kullandığı stratejilerin incelenmesi.” *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 3(2): 75-97.
- Duman, G. (2013). “Pre-service preschool teachers self competency evaluation of challenging play behaviors.” *Educational Research and Reviews*, 8(24): 2313-2316.
- Fox, L., ve Little, N. (2001). “Starting early developing school-wide behavior support in a community preschool.” *Journal of Positive Behavior Interventions*, 3(4): 251–254.

Gangal M. ve Öztürk Y. (2019). "Okul öncesi öğretmenlerinin sınıflarında istenmeyen davranışlar ve başa çıkma yolları." Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi, 7(3): 1100-1118.

Grix, J. (2010). The foundations of research. London: Palgrave Macmillan.

Güleç, S. ve Alkış, S. (2004). "Öğretmenlerin sınıf ortamında kullandıkları davranış değiştirme stratejileri." Eğitim Bilimleri Dergisi, 17(2): 247-266.

Gündüz, H.B. ve Konuk, S. (2016). "İlkokul öğretmenlerin karşılaştıkları istenmeyen davranışlar ile baş etme stratejileri." YILDIZ Journal of Educational Research, 1(1): 37-54.

Güven, E. D., & Cevher, N. (2005). "Okul öncesi öğretmenlerinin sınıf yönetimi." Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18(18): 71-92.

Han, M. (2019). *İstanbul örnekleminde ilkokul öğretmenlerinin performansında veli, öğrenci ve meslektaşlarının etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Jiang, H. S. ve Jones, S. Y. (2016). "Practical Strategies for Minimizing Challenging Behaviors in the Preschool Classroom." Dimensions of Early Childhood, 44(3): 12-19.

Kapucuoğlu Tolunay, A. (2008). *Sınıf öğretmenlerinin sınıfta karşılaştıkları istenmeyen öğrenci davranışları ve bu davranışlara karşı kullandıkları baş etme yöntemleri*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Karasar, N. (2005). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: Nobel Yayın.

Kayıkcı, M. (2013). *İlkokullarda sınıf öğretmenlerinin sınıf içinde karşılaştıkları istenmeyen davranışlar ve bu davranışlarla baş etme yolları (ödül ceza*

- yöntemi*). Yüksek lisans tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Keleş, O. (2015). "Okul öncesi öğretmenlerinin sınıf yönetiminde istenmeyen davranışlara karşı kullandığı stratejileri belirleme ölçeği geçerlik güvenirlik çalışması." H. Ü. Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 3: 361-367.
- Keleş, Z. (2010). *İlköğretim okulları birinci kademe sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetiminde karşılaştıkları istenmeyen öğrenci davranışları ve bu davranışlarla baş etme yöntemleri*. Yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kokkinos, C. M., Panayiotou, G., ve Davazoglou, A. M. (2005). "Correlates of teacher appraisals of student behaviors." *Psychology in the Schools*, 42(1): 79-89.
- Korkmaz, İ. (2007). *İstenmeyen davranışların önlenmesi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Kutlu Abu, N. ve Arslan, B. (2020). "Okul öncesi öğretmenlerinin sınıfta istenmeyen davranışlara ilişkin sınıf yönetim stratejileri hakkındaki görüşleri." *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(1): 227-255.
- Larzelere R.E., Amberson T.G. ve Martin J.A. (1992). "Age differences in perceived discipline problems from 9 to 48 months." *National Council on Family Relations*, 41(2): 192-199.
- Luiselli, J. K. ve Murbach, L. (2002). "Providing Instruction from Novel Staff as an Antecedent Intervention for Child Tantrum Behavior in a Public School Classroom." *Education and Treatment of Children*, 25(3): 356-365.
- McCabe L.A. ve Frede E.C. (2007). "Challenging behaviors and the role of preschool education." *National Institute for Early Education Research. Preschool Policy Brief*, 16.

- Miller, S (2014). *Preschool Teacher response to challenging behavior: the role of organizational climate in referrals and expulsion*. Doctoral dissertation, University Of Florida, USA.
- Oktay, A. (1990). "Türkiye’de okul öncesi eğitim." *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2: 151-160.
- Öğülmüş, K., ve Vuran, S. (2016). "Schoolwide positive behavioral interventions and support practices: Review of studies in the Journal of Positive Behavior Interventions." *Educational Sciences: Theory ve Practice*, 16: 1693–1710.
- Öngören Özdemir, S. ve Tepeli. K. (2016). "Okul öncesi öğretmenlerinin saldırgan davranışlarla baş etme stratejilerinin incelenmesi." *KEFAD*, 17(2): 51-70.
- Özer, B., Bozkurt, N. ve Tuncay, A. (2014). "İstenmeyen öğrenci davranışları ve öğretmenlerin kullandıkları başa çıkma stratejileri." *Turkish Journal of Educational Studies*, 1(2):153-189.
- Öztürk, H. (2019). *Okul öncesi öğretmenlerinin sınıf yönetim becerileri ile istenmeyen davranışlara karşı kullandıkları stratejilerin karşılaştırılması*. Yüksek lisans tezi, İstanbul Okan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Öztürk, Y. ve Gangal, M. (2016). "Okul Öncesi Eğitim Öğretmenlerinin Disiplin, Sınıf Yönetimi ve İstenmeyen Davranışlar Hakkındaki İnançları." *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(3): 593-608.
- Pala, A. (2005). "Sınıfta istenmeyen öğrenci davranışlarını önlemeye dönük disiplin modelleri." *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (13): 171-179.

- Pala, Ş. (2022). "Okul Öncesi Sınıf Yönetim Sürecinde Başvurulabilecek Disiplin Modellerinin İncelenmesi: Bir Derleme Çalışması." *Temel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2 (2): 133-142.
- Patnaik, S., Sharma, U. ve Subban, İ. (2022). "Who Is Responsible for Students' Challenging Behaviour? A Study of the Causal Attributions of Teachers to Challenging Behaviour in Primary Schools in West Bengal, India." *Disabilities*, 2: 56-72.
- Sarıtaş, M. (2005). Sınıf yönetimi ve disiplinle ilgili kurallar geliştirme. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Şahin, S. ve Arslan, M.C. (2014). "Öğrenci ve Öğretmen Görüşlerine Göre İstenmeyen Öğrenci Davranışlarına Karşı Kullanılan Öğretmen Stratejilerinin Öğrenciler Üzerindeki Etkileri." *Turkish Studies*, 9(2): 1399-1415.
- Uğurlu, C.T., Doğan, S., Şöförtakımcı, G., Ay, D. ve Zorlu, H. (2014). "Öğretmenlerin Sınıf Ortamında Karşılaştıkları İstenmeyen Davranışlar ve Bu Davranışlarla Baş Etme Stratejileri." *Turkish Studies*, 9(2): 577-602.
- Uzunçarşılı, A. T., Akın, Ü. B. Ü., & Mollaoğlu, N. (2022). "Okul öncesi öğretmenlerinde iletişim becerilerinin önemi." *Avrasya Eğitim ve Literatür Dergisi*, (16): 51-66.
- Vahedi, S., Farrokhi, F. ve Farajian, F. (2012). "Social Competence and Behavior Problems in Preschool Children." *Iranian Journal of Psychiatry*, 7(3):126-134.
- Wood, C. L., Kisinger, K. W., Brosh, C. R., Fisher, L. B. ve Muharib, R. (2018). "Stopping Behavior Before It Starts: Antecedent Interventions for Challenging Behavior." *Teaching Exceptional Children*, 50 (6): 356-363.

Yağın Güder, S., Alabay, E. ve Güner, E. (2018). "Okul öncesi öğretmenlerinin sınıflarında karşılaştıkları davranış problemleri ve kullandıkları stratejiler." *Elementary Education Online*, 17(1): 414-430.

Yalçınkaya, M. ve Küçükkaragöz, H. (2006). *Sınıfta disiplin kuralları ve uygulaması*. Ankara: Nobel Yayınları.

Yavuzer, H. (2019). *Çocukluğumuzun ilk 6 yılı (38. Baskı)*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

In the preschool period, children often exhibit challenging behaviors. Challenging behaviors include all forms of behavior that negatively affect the development of the child, harm himself and his environment, and disrupt educational activities. Although the underlying causes of challenging behaviors differ, it is generally assumed that the culture in which the child is raised, the immediate environment and parental attitudes have play a role. Challenging behaviors are often seen as part of development. However, these behaviors can delay the child's development and educational activities in the preschool period. For this reason, it is preschool teachers' responsibility to develop strategies to reduce/prevent challenging behaviors and meeting the needs of the child. Preschool teachers determine their own strategy methods for challenging behaviors over time. It is thought that various demographic characteristics such as teachers' professional seniority, age and education can be effective in determining these methods. For this reason, the aim of the study was to examine the strategies used by preschool teachers for children's challenging behaviors.

Method

The relational survey model was used in order to determine the strategies of preschool teachers used for children's challenging behaviors. In the study, the relationship between teachers' demographic characteristics and the strategies they use was examined. The sampling was consisted of 200 preschool teachers working in the province of Istanbul. These participants completed the demographic information form and the Determining the Strategies Used by Preschool Teachers against Undesirable Behaviors in Classroom Management

Scale. Collected data was analyzed using Skewness-Kurtosis (Skewness-Kurtosis) values and Kolmogorov Smirnov (K-S) tests for testing the normality distribution. Because the results showed a normal distribution, independent group t-Test and one-way ANOVA was used for comparative purposes.

Findings (Results)

In terms of teachers' undergraduate education variable, t-Test results showed that there was no significant difference ($p \geq 0,05$) in the classroom management strategies such as Reality Therapy/Control Model ($p=0.71$), Canter Discipline Model ($p=0.34$), Teacher Effectiveness ($p=0.86$), Kounin Model ($p=0.22$), Social Discipline Model ($p=0.88$) and Behavior Modification Model ($p=0.74$).

In terms of teachers' institution of employment variable, t-Test results presented that there was no significant difference ($p \geq 0,05$) in the classroom management strategies such as Reality Therapy/Control Model ($p=0.31$), Canter Discipline Model ($p=0.64$), Teacher Effectiveness ($p=0.45$), Kounin Model ($p=0.26$), Social Discipline Model ($p=0.38$) and Behavior Modification Model ($p=0.26$).

In terms of teachers' age variable, ANOVA test results indicated that there was no significant difference ($p \geq 0,05$) in the classroom management strategies such as Reality Therapy/Control Model ($p=0.43$), Canter Discipline Model ($p=0.27$), Teacher Effectiveness ($p=0.35$), Kounin Model ($p=0.69$), Social Discipline Model ($p=0.38$) and Behavior Modification Model ($p=0.76$).

In terms of teachers' professional seniority variable, ANOVA test results showed that there was a significant difference ($p \leq 0,05$) in the classroom management strategies of preschool teachers with less than one-year experience. These teachers tend to use Canter Discipline Model ($p=0.005$), and Behavior Modification Model ($p=0.04$). There was no significant difference for other strategies such as Reality Therapy/Control Model ($p=0.06$), Teacher Effectiveness ($p=0.81$), Kounin Model ($p=0.20$), and Social Discipline Model ($p=0.06$).

In terms of number of the children in the classroom variable, ANOVA test results presented that there was a significant difference ($p \leq 0,05$) in the classroom management strategies of preschool teachers who has less than 10 children in their classroom. These teachers do not tend to use Kounin Model discipline strategy ($p=0,02$). There was no significant difference for other strategies such as Teacher Effectiveness ($p=0.24$), Reality Therapy/Control Model ($p=0.42$), Teacher Effectiveness ($p=0.24$), Social Discipline Model ($p=0.58$), Canter Discipline Model ($p=0.06$) and Behavior Modification Model ($p=0.62$).

In terms of the children's age group variable, ANOVA test results indicated that there was a significant difference ($p \leq 0,05$) in the classroom management

strategies of preschool teachers who has 60-72 months old children in their classroom. These teachers tend to use Reality Therapy/Control Model ($p=0.02$). There was no significant difference for other strategies such as Canter Discipline Model ($p=0.68$), Teacher Effectiveness ($p=0.46$), Reality Therapy/Control Model ($p=0.423$), Kounin Model ($p=0.798$), Social Discipline Model ($p=0.87$) and Behavior Modification Model ($p=0.16$).

Descriptive analysis of preschool teachers' strategies for children's challenging behaviors indicates that the most preferred strategy by the teachers was the Reality Therapy/Control Model ($\bar{x}=27.11$, $sd=4.28$). Other strategies preferred by preschool teachers in the face of challenging behaviors are respectively Canter Discipline Model ($\bar{x}=23.80$ $sd=3.48$), Behavior Modification Model ($\bar{x}=11,41$, $sd=1,65$), Social Discipline Model ($\bar{x}=09,97$, $sd=1,72$), Teacher Effectiveness ($\bar{x}=09,10$, $sd=1,91$), and Kounin Model ($\bar{x}=07,03$, $sd=1,10$) was found.

Conclusion and Discussion

As a result of this research, it was found that the variables of teachers' age, the department they graduated from and the type of institution they work in were not effective variables in the strategy preferences of preschool teachers for children's challenging behaviors. In the studies conducted by Dönmez et al. (2018); Ozturk (2019); and Arslan (2019), the strategies used by the teachers against challenging behaviors were examined and it was found that there was no significant difference according to the age variable of the teachers. Arslan (2019) also stated that there is no significant difference in the strategies of preschool teachers towards challenging behaviors according to the teachers' undergraduate education. In addition, there are studies found no significant relationship between the types of institutions in which teachers work and their strategy against challenging behaviors of children (Öztürk, 2019; Han, 2019 & Dönmez et al., 2018).

This study showed that teachers' discipline strategies were affected by their professional seniority. It was established that the less experienced teachers pruned to use Canter Discipline Model and Behavior Modification. Comparably, in the study conducted by Alpaslan (2019), a significant difference was found in the strategies of teacher effectiveness, behavior change and Kounin model, depending on the lessening in the professional seniority of teachers. Besides, it was found in this study that when there were fewer than 10 children in the classroom, preschool teachers tend to use Kounin Model. Yet, when children's age grows, preschool teachers tend to use Reality Therapy/Control Model. Coşan (2017) also stated in the study that preschool teachers prefer Reality Therapy/Control Model strategy against children's challenging behaviors.

FEN BİLİMLERİ DERSİ "KUVVETİN ÖLÇÜLMESİ VE SÜRTÜNME" ÜNİTESİNE YÖNELİK BAĞLAM TEMELLİ ÖĞRENME DURUMLARI TESTİ GELİŞTİRME ÇALIŞMASI*

Mustafa Kemal YÜZBAŞIOĞLU Mehmet Altan KURNAZ*****

Öz****

Bu araştırmada, fen bilimleri dersi öğretim programı kapsamında kuvvetin ölçülmesi ve sürtünme ünitesine ilişkin bağlam temelli sorulardan oluşan geçerli ve güvenilir bir öğrenme durumları testi geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda öğretim programında bulunan kazanımlar, ders kitapları ve Eğitim Bilişim Ağı platformunda bulunan içerikler derinlemesine incelenmiştir. Sonrasında merkezi olarak yürütülen ulusal ve uluslararası sınavlarda ilgili konuya ilişkin bulunan örnek sorular belirlenmiştir. Soruların bağlam temelli olarak hazırlanması sebebiyle bağlam çeşitliliğini sağlamak adına Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesinde görev yapmakta olan 172 fen bilimleri öğretmeninden bağlam örnekleri toplanmıştır. Oluşturulan sorulara ilişkin uzman görüşleri alınmıştır. Testin

* Bu çalışma için Kastamonu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu tarafından, 12.10.2020 tarih ve 40 sayılı karar numarası ile etik kurul izni alınmıştır.

** Dr., MEB, m.kemalyuzbasioglu@gmail.com, Kastamonu/Türkiye

*** Prof. Dr., altan.kurnaz@gmail.com, Kastamonu/Türkiye

**** Bu çalışma birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında hazırlamış olduğu doktora tezinin belirli bir bölümünden üretilmiştir.

uygulama aşaması beşinci sınıfta öğrenim gören 240 ortaokul öğrencisiyle gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen madde analizlerinden sonra 23 sorudan oluşan Bağlam Temelli Öğrenme Durumları Testi (BTÖDT) elde edilmiştir. BTÖDT'nin ortalama madde güçlüğü 0,49 ve ortalama madde ayırt ediciliği 0,60 olarak hesaplanmıştır. Güvenirlik çalışması sonucunda KR-20 iç tutarlık katsayısı 0.86 bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Kuvvetin ölçülmesi, sürtünme kuvveti, bağlam temelli soru, test geliştirme.*

CONTEXT-BASED LEARNING SITUATIONS TEST DEVELOPMENT STUDY FOR THE UNIT OF "MEASUREMENT OF FORCE AND FRICTION" IN SCIENCE COURSE

Abstract

In this study, it is aimed to develop a valid and reliable learning situation test consisting of context-based questions about the measurement of force and friction within the framework of the science curriculum. For this purpose, the learning outcomes in the curriculum, the contents of the textbooks and the Education Information Network platform were examined in depth. Afterwards, sample questions related to the relevant subject were determined in the national and international exams conducted centrally. Due to the context-based preparation of the questions, context samples were collected from 172 science teachers working in different geographical regions of Turkey in order to ensure context diversity. Expert opinions were taken regarding the questions. The study group consists of 240 secondary school students studying in the fifth grade. After the item analysis, the Context-Based Learning Situations Test (CLST) consisting of 23 questions was obtained. The mean item difficulty of the CLST was calculated as 0.49 and the mean item discrimination was calculated as 0.60. As a result of the reliability study, the KR-20 internal consistency coefficient was found to be 0.86.

Keywords: *Measurement the force, friction force, context based question, test development.*

1. GİRİŞ

Bireyler küçük yaşlardan itibaren bilimsel bilgi ile günlük yaşam arasındaki ilişkiye ilgi duymaktadırlar. Okula adımlarıyla beraber derslerin yürütülmesi sırasında öğrencilerin zihninde ele alınan konuya ilişkin bilgileri neden öğrenmeleri gerektiği ya da öğrenmeleri durumunda bu bilgilerin günlük yaşamlarında ne işe yarayacağı yönünde sorular belirmektedir. Eğer öğretmenler öğrencilerin zihninde yer alan bu soruları cevaplandıramazlar ise öğrencilerin derse olan ilgileri zamanla azalarak kaybolma eğilimine girebilmektedir. Öğrenciler öğretim ortamlarında edindikleri bilgilerin karşılıklarını günlük yaşamlarında görmeleri durumunda ise bu bilgilerin günlük yaşamlarına transferini sağlayabilmektedirler. Günlük yaşamla ilişkilendirilme durumu yeterli seviyelere ulaşamayan derslerde ise bu durum gerçekleşmemekte ve öğrencilerin derse olan ilgileri azalmaktadır (Yaman, Dervişoğlu ve Soran, 2004). Öğrencilerin zihninde yer alan bu bilgi benim ne işime yarayacak sorusunun ortadan kaldırılması noktasında bağlam temelli öğrenme yaklaşımı işe koşulmaktadır (Glynn ve Koballa, 2005; Tekbıyık, 2010). Bağlam temelli öğrenme yaklaşımında öğrencilerin edindikleri bilgiler ile günlük yaşamlarında karşılaştıkları ya da karşılaşılabilecekleri olayları ilişkilendirebilmelerini sağlamak adına öğrencilere sunulan bilgiler günlük yaşam bağlamları ile öğretim ortamlarına getirilmektedir (Gilbert, 2006; Glynn ve Koballa, 2005; Kabuklu, Yüzbaşıoğlu ve Kurnaz, 2019). Günlük yaşamda var olan durumların öğretim ortamlarında ele alınması öğrencilerin öğrenmeye olan isteklerine olumlu katkı sağlamaktadır (Gürsoy Köroğlu, 2011). Böylelikle öğrenciler günlük yaşamlarında karşılaştıkları durumlar ile okulda edindikleri bilgileri ilişkilendirebilme fırsatları yakalarlar (Coştu, Ünal ve Ayas, 2007; Sözbilir, Sadi, Kutu ve Yıldırım, 2007). İlgili yaklaşımda öğretim ortamına dahil edilen bağlamların doğrudan öğrencilerin günlük yaşantıları ile ilişkili olması (Bennett,

Lubben ve Hogarth, 2007; Gilbert, 2006), öğrenci seviyesine uygun olması, öğrencilerin yaşantılarında karşılığının olması ve öğrencilerde merak uyandırması gerekmektedir (Kabuklu, vd., 2019). Böylelikle öğrenciler öğretim ortamlarında ele alınan bilgilerin günlük yaşamla ilişkilendirilmesi fırsatları yakalamaktadırlar (Fensham, 2009). Öğrencilerin öğretim ortamlarında edindikleri bilgileri günlük yaşamları ile ilişkilendirebilmeleri ise o bilginin öğrenci zihninde anlamlı hale gelmesine katkı sunmaktadır (Taşkın ve Moğol, 2017).

Öğrencilerin günlük yaşamlarında karşılaştıkları olay ve olgular ile bilimsel bilgi arasındaki ilişkiyi yapısında bulunduran derslerden birisi de fen bilimleri dersi (Kabuklu vd., 2019). Fen bilimleri dersi öğretim programının genel amaçları incelendiğinde öğrencilerin günlük yaşamlarında karşılaştıkları sorunlara ilişkin sorumluluklar almaları ve bu sorunların çözümünde fen bilimleri derslerinde edindikleri bilgi ve becerileri kullanmaları beklenmektedir (MEB, 2018). Öğretim programının bu hedeflerine ulaşılabilmesi için bilimsel bilgi ile günlük yaşam arasındaki ilişkilendirmeleri yapabilme yeterliğine öğrencilerin küçük yaşlardan itibaren sahip olmaları gerekmektedir. Aksi takdirde öğrenciler günlük yaşam problemlerini anlamlandırmaz ve edindikleri bilgiler ile ilişkilendiremezlerse karşılaştıkları problem durumlarına çözüm üretememektedirler (Akbulut ve Çepni, 2013). Fen bilimleri dersi öğretim programındaki kazanımlar incelendiğinde ortaokulun ilk sınıf seviyesi olan beşinci sınıfın başlangıcından itibaren öğrencilerden edindikleri bilgileri günlük yaşamları ile ilişkilendirebilmelerinin beklendiği görülmektedir. Bu doğrultuda fen bilimleri dersi öğretim programında ortaokul seviyesinin ilk üniteleri arasında yer alan Kuvvetin Ölçülmesi ve Sürtünme ünitesinde öğrencilerden çevrelerindeki kuvvetlerin farkına varmaları, kuvvetin büyüklüğünün ölçümünde dinamometre kullanmaları, sürtünme kuvvetinin cisimlerin hareketine olan etkilerini gözlemleyebilmeleri ve sürtünme kuvvetinin günlük yaşantılarındaki önemini fark etmeleri gibi yenilikçi düşünme becerilerini kazanmalarının beklendiği

görülmektedir (MEB, 2018). Kuvvetin ölçülmesi ve sürtünme kuvveti konularına ilişkin kazanımlar irdelendiğindeyse öğrencilerden ölçüm yapmaları, model tasarımları, günlük yaşamlarından örnekler vermeleri ve yeni fikirler üretmeleri istenmektedir. Bu hususlardan hareketle öğrencilerin ilgili üniteye yer alan kazanımları zihinlerinde yapılandırmalarının yanında edindikleri bilimsel bilgileri günlük yaşamları ile ilişkilendirebilme becerisine de sahip olmalarının beklendiği ifade edilebilir. Kuvvetin ölçülmesi ve sürtünme ünitesi sonrasında yer alan diğer ünitelerde ve üst sınıf seviyelerinde de benzer şekilde öğrencilerden aynı yeterliliklere sahip olmaları öğretim programınca hedeflenmektedir (MEB, 2018). Öğretim programlarının bu hedeflerini gerçekleştirebilmek adına öğretmenler farklı öğretim uygulamalarını işe koşmaktadırlar.

Öğrenme ve öğretme süreçlerinin tamamlanmasıyla birlikte bireylerin zihinlerinde yapılandırmaları istenen kazanımları hangi seviyede edindiklerinin belirlenmesinde ölçme ve değerlendirme faaliyetlerine başvurulur (Mehrens ve Lehmann, 1991). Birçok ölçme aracı içerisinde çoktan seçmeli testler en sık tercih edilen ölçme aracıdır (Gronlund, 1976; Kempa, 1986). Çoktan seçmeli soruların maddelerinin objektif olarak puanlanabilmesi, çok sayıda kişinin aynı anda ve kısa sürede sınav olabildiği, soru sayısının fazla olabildiğine imkan sağlaması, soruların kolay ve kısa sürede cevaplandırılabilmesi gibi nedenlerden dolayı eğitimde sıklıkla tercih edilmektedir. Çoktan seçmeli sorularda grafik, tablo, diyagram öğelerine yer verilmesi ve yorumlamaya dayalı biçimlerde soruların hazırlanması sayesinde de üst düzey bilişsel süreçler çoktan seçmeli sorular aracılığıyla da ölçülebilmektedir (Mehrens ve Lehmann, 1991). Aynı zamanda çoktan seçmeli soruların kullanılması sayesinde öğrencilere hızlı şekilde geri bildirimler de verilebilmektedir (Haladyna, 1997). Sıralanan bu sebeplerden dolayı Türkiye’de birçok merkezi sınavda çoktan seçmeli sorular kullanılmaktadır (Yüzbaşıoğlu, Tokiçin ve Kurnaz, 2021).

Çoktan seçmeli soruların birçok olumlu yönü olsa da içinde bulunduğumuz çağda "geleneksel" kabul edilmektedir. Geleneksel olarak kabul edilen soru tipleri ile günlük yaşamda karşılaşılan problem durumları arasındaki ilişki ise zayıf kalmaktadır (Benckert, 1997). Bu tip soruların ölçme değerlendirme faaliyetlerinde kullanılması soruların yöneltildiği kişilerin ele alınan konu ile günlük yaşam arasındaki ilişkiyi kurabilmelerine imkan sağlamayabilir. Öğrenciler öğretim ortamlarında edindikleri bilgileri günlük yaşamlarına transfer edememeleri durumunda ise karşılaştıkları problemleri aşabilme noktasında sıkıntılar yaşamaktadırlar (Burbules ve Linn, 1991). Bu durumu aşabilmek adına günlük yaşamda karşılaşılabilecek olası problem durumlarını içeren bağlam temelli sorulara öğretim ortamlarında yer verilebilir. Bağlam temelli sorular ele alınan konu(lar) ya da kavram(lar) ile günlük yaşamda karşılaşılmış veya karşılaşılmaması mümkün olan problem durumlarını içerdiğinden bu sorularla birlikte öğrencilerden sahip oldukları bilgilerden hareketle günlük yaşam problemlerine çözümler üretmeleri beklenmektedir (Kabuklu vd., 2019). Böylelikle öğrenciler ezber bilgi ve formülden uzaklaştırılarak akıl yürütmeye yönlendirilmektedir (Ahmed ve Pollitt, 2007; Sak ve Kaltakçı Gürel, 2018). Öğrencilerin bağlam temelli sorulara vermiş oldukları yanıtlardan hareketle günlük yaşamlarında karşılaşılabilecekleri olası problem durumlarına karşı nasıl çözüm yolları bulacaklarının gözlemlenmesine olanak sağlanmış olacaktır (Kabuklu vd., 2019).

Bağlam temelli olarak hazırlanmış olan sorular ile geleneksel olarak hazırlanan sorular arasındaki farklar eğitimciler tarafından yeterli seviyede bilinmemektedir (Kurnaz, 2013). Bağlam temelli soruların hazırlanması sırasında oluşturulan bağlamların öğrenci seviyesine uygun, ilgilerini çekecek biçimde ve günlük yaşamlarında karşılaşma ihtimallerinin olabileceği içeriklerde senaryosunun olması gerekir (Kabuklu vd., 2019; Tekbıyık ve Akdeniz, 2010). Sorunun içerisinde yer alan bağlamların öğrenciler tarafından günlük yaşamlarında az karşılaşıyor olması sorunun anlaşılmasını zorlaştırmakta (Akbulut ve Çepni, 2013) kurgusunun

hatalı ve gerektiğinden uzun olması ise okuma yükünü artırarak öğrencilerin soruya odaklanmalarını ve akıl yürütmelerini güçleştirmektedir (Ahmed ve Pollitt, 2007). Bağlamların seçiminde ise günlük yaşamla ilişkili olaylar, sosyal yaşantılar veya bilimsel uygulamalar dikkate alınarak seçimler gerçekleştirilmelidir (Wieringa, Janssen ve Van Driel, 2011). Bağlam belirlendikten sonra ise ölçülmek istenen kazanımın problem durumunun içerisine yerleştirilerek kurgunun tamamlanması gerekmektedir (İlhan ve Hoşgören, 2017; Kabuklu vd., 2019). Alanyazın incelendiğinde öğretim uygulamaları sonrasında ortaokul öğrencilerinin belirli bir üniteye ilişkin öğrenme durumlarını tespit etmeye yönelik bağlam temelli sorulardan oluşmuş ölçme araçlarının sayısı sınırlı kalmaktadır. Öğretim programının hedeflerine ulaşılabilmesi adına öğrencilerin ortaokul seviyesinin ilk yıllarından itibaren öğrenme durumlarının tespit edilmesi aşamasında ölçme aracı olarak bağlam temelli soruların kullanılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu sebeple mevcut araştırmanın amacı kuvvetin ölçülmesi ve sürtünme ünitesine yönelik ortaokul öğrencilerinin öğrenme durumlarının belirlenmesinde kullanılmak üzere bağlam temelli sorulardan oluşan bir test geliştirmektir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

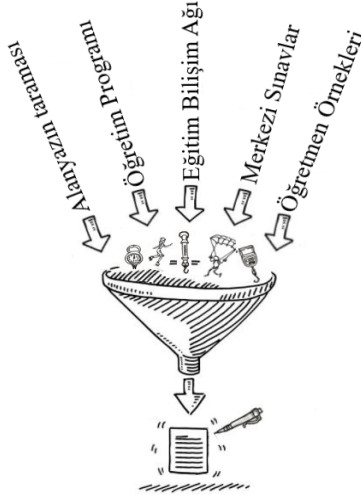
Mevcut araştırma öğrencilerin kuvvetin ölçülmesi ve sürtünme ünitesine ilişkin öğrenme durumlarının ortaya çıkarılması amacıyla bağlam temelli sorular kullanılarak hazırlanmış bir ölçme aracı geliştirme çalışmasıdır. Çalışma bir konu ya da olaya ilişkin araştırmaya katılanların ilgi, beceri, görüş, yetenek gibi niteliklerinin ortaya çıkarılmasını sağlayan tarama deseni ile yürütülmüştür (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2012). Ortaokul öğrencilerinin bağlam temelli öğrenme durumları testine (BTÖDT) vermiş oldukları yanıtlardan hareketle ölçme aracının geçerlik ve güvenilirliği test edilmiştir.

2.2. Çalışma Grubu

Ölçme aracı geliştirme çalışmalarında araştırmaya katılanların sayısının madde sayısından daha fazla olması gerekmektedir (Cohen, Manion ve Morrison, 2007). Tavşancıl (2019) katılımcı sayısının madde sayısından en az beş katı fazla olması gerektiğini ifade etmiştir. Mevcut araştırmanın da çalışma grubu uygun örneklem yöntemi ile belirlenmiş olup farklı devlet okullarında öğrenim gören, sınıflarında kuvvetin ölçülmesi ve sürtünme üniteleri tamamlanmış, 138 kız ve 102 erkek olmak üzere toplam 240 ortaokul beşinci sınıf öğrencisinden oluşmaktadır. Öğrenciler belirli zaman aralıklarından bulunabilirlik, kolay erişebilirlik ve gönüllü olmak gibi belirli ölçütler doğrultusunda seçilmişlerdir (Dörnyei, 2007).

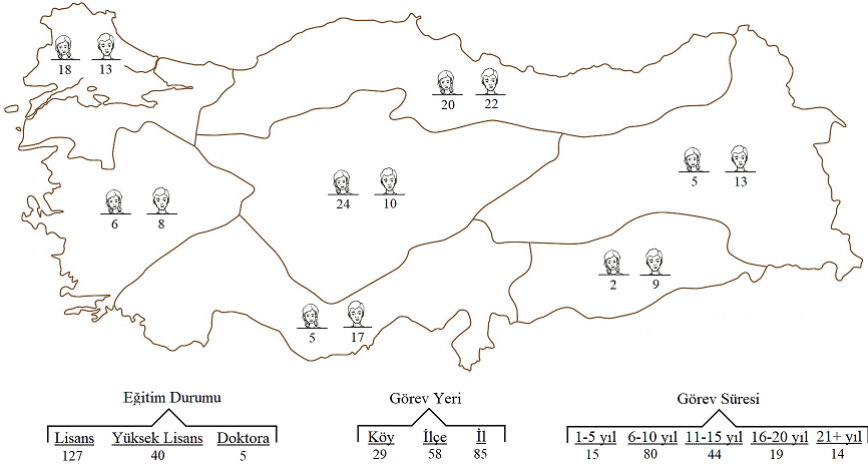
2.3. Bağlam Temelli Öğrenme Durumları Testi Geliştirme Süreci

Öğrencilerin 5. sınıf kuvvetin ölçülmesi ve sürtünme ünitesine ilişkin öğrenme durumlarının tespit edilmesi amacıyla hazırlanan BTÖDT'nin geliştirilmesi sürecinde Şekil 1'de belirtilen aşamalar takip edilmiştir.

Şekil 1. Bağlam Temelli Öğrenme Durumları Testi Madde Havuzu Oluşturma Süreci

BTÖDT'nin geliştirilmesi aşamasında ilk olarak kuvvetin ölçülmesi ve sürtünme kuvveti konularında yürütülen araştırmalara ilişkin ilgili alanyazın incelenmiş ve öğrencilerin öğrenmekte zorlandıkları konular ve sahip oldukları alternatif fikirler belirlenmiştir (Örn. Canlas, 2021; Çetin, 2020; Ishimoto, 2010; Kaltakçı ve Oktay, 2011; Kurnaz ve Ekşi, 2015; Ozan, 2019; Panprueksa, Phonphok, Boonprakob ve Dahsah, 2012; Yüzbaşıoğlu ve Kurnaz, 2022). Sonraki aşamada öğretim programında ilgili üniteye ait kazanımlar (MEB, 2018), ders kitapları ve EBA'da (Eğitim Bilişim Ağı) yer alan konu anlatım içerikleri, etkinlik örnekleri ve değerlendirme soruları incelenmiştir. Ulusal (LGS, TEOG, OKS, SBS, DPY) ve uluslararası (TIMMS) düzeyde gerçekleştirilen sınavlarda yer alan ilgili konuya ilişkin sorular belirlenmiştir. BTÖDT'de yer alacak olan bağlamların ölçme aracının uygulanacağı tüm öğrenciler tarafından hem açık ve net şekilde anlaşılabilmesi hem de bağlam çeşitliliği sağlanması için Türkiye'nin yedi farklı coğrafi bölgesinde görev yapmakta olan fen bilimleri öğretmenlerinden ilgili üniteye ait beş kazanımı günlük yaşamla ilişkilendirmeleri ve bu ilişkilendirmelerine yönelik derslerinde kullanmış oldukları örnekleri paylaşmaları istenmiştir. Bu amaç doğrultusunda öğretmenlerin öğretim programında yer alan beş kazanımı günlük yaşamla ilişkilendirmelerinin istendiği soruların bulunduğu çevrim içi formlar oluşturulmuş ve öğretmenlere internet ortamından gönderilmiştir. Gönüllü olarak formu dolduran 172 fen bilimleri öğretmenin demografik bilgileri Şekil 2'de paylaşılmıştır.

Şekil 2. Kazanımları Günlük Yaşamla İlişkilendiren Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Demografik Bilgileri

Şekil 2’de demografik bilgileri sunulan öğretmenlerin forma vermiş oldukları yanıtlar incelenmiş ve BTÖDT’nin hazırlanması sırasında kullanılabilir olan uygun bağlamlar seçilmiştir. Seçilen bağlamlardan yararlanılarak alanyazın taramasında tespit edilen durumlardan hareketle 12 soru kuvvetin ölçülmesi ve 26 soru sürtünme kuvveti konusunda olmak üzere toplamda 38 bağlam temelli soru hazırlanmıştır.

2.4. Uzman Görüşü

Bağlam temelli soru havuzunda bulunan sorular için üç fizik eğitimcisi, üç fen eğitimcisi, bir program geliştirme uzmanı ve bir Türkçe eğitimcisi olmak üzere toplam sekiz uzmanın görüşüne başvurulmuştur. Uzmanlardan 38 soruyu kazanımla uyumu, açık ve anlaşılır olması, araştırmanın amacına uygunluğu, hedef kitleyi temsil edebilme düzeyi ve dil bakımından incelemeleri istenmiştir. Aynı zamanda her bir soruyu çalışmanın amacına hizmet etme noktasında uygun (3 puan), kısmen uygun (2 puan), uygun değil (1 puan) ölçeklendirmesine göre puanlandırmaları istenmiştir. Uzmanların sorulara ilişkin görüşlerini belirtmeleri

için Şekil 3'te örnek bir bölümü sunulan Uzman Görüşü Form'u kendilerine gönderilmiştir.

Soru	Uygun	Kısmen Uygun	Uygun Değil	Açıklama
<p>18- Doğada insanların etkisi olmadan oluşan yapılara doğal oluşum denir. Görselde bulunan peri bacaları ve falezler doğal oluşumlarıdır. Peri bacaları, yağmur, rüzgar ve sel sularının tiftlerden oluşan yapıyı aşındırmasıyla gerçekleşen koni biçimindeki oluşumlardır. Kule şeklinde olan bu oluşumların tepelerinde kaya bloğu bulunmaktadır. Falezlerde deniz ve göllerin kenarlarında bulunan kayaların dalgalar tarafından aşındırılmasıyla meydana gelmiştir.</p> <p>Doğal oluşumlarla ilgili verilen bu bilgilerden hareketle aşağıdaki çıkarımlardan hangisine ulaşılabilir?</p> <p>A) Falezlerin oluşumunda yalnız su direncinin etkisi vardır. B) Hava ve su direnci günlük hayatımızı her zaman kolaylaştırır. C) Peri bacalarının oluşumunda yalnız hava direncinin etkisi vardır. *D) Doğal oluşumların meydana gelmesinde hava ve su direnci birlikte etkili olabilir.</p>				

Şekil 3. Uzman Görüşü Formu Örnek Bölüm

Uzmanların belirtmiş olduğu görüşler doğrultusunda ilgili sorularda gerekli düzeltmeler gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda uzmanların yapmış oldukları puanlamalar sonrasında ortalaması 2 puan altında olan sorular "uygun değil" kategorisine dahil oldukları için BTÖDT'den çıkarılmış ve soru sayısı 26'ya düşürülmüştür.

2.5. Kapsam Geçerliğinin İncelenmesi

Kapsam geçerliği, ölçme aracı geliştirmede başlangıç noktasını oluşturmaktadır. BTÖDT'nin kapsam geçerliğini sağlamak için; uygulamadan önce belirtke tablosu hazırlanmıştır. Belirtke tablosunun hazırlanması sürecinde iki fen eğitimcisi, bir program geliştirme uzmanı ve bir fen bilimleri öğretmeni ile çalışılmıştır. Mevcut araştırmada uygulanacak olan testin kapsam geçerliğini sağlamak adına hazırlanmış olan belirtke tablosu, Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Bağlam Temelli Öğrenme Durumları Testi Belirtke Tablosu

Kazanım	Soru numarası	Soru sayısı
Kuvvetin Ölçülmesi		
Kuvvetin büyüklüğünü dinamometre ile ölçer.	3, 7, 15, 16, 18, 21, 25,	7
Basit araç gereçler kullanarak bir dinamometre modeli tasarlar.	11, 12, 26	3
Sürtünme Kuvveti		
Sürtünme kuvvetine günlük yaşamdan örnekler verir.	1, 4, 5, 6, 8, 9,10, 13, 14, 17, 22, 23, 24	13
Sürtünme kuvvetinin çeşitli ortamlarda harekete etkisini deneyerek keşfeder.	19, 20,	2
Günlük yaşamda sürtünmeyi artırma veya azaltmaya yönelik yeni fikirler üretir.	2	1

Tablo 1’de kuvvetin ölçülmesi ve sürtünme ünitesiyle ilgili hazırlanan soruların konu ve kazanımlara göre dağılımları paylaşılmıştır. Kuvvetin ölçülmesi konusunda bulunan iki kazanımla ilgili 10, sürtünme kuvveti konusunda bulunan üç kazanımla ilgili 16 soru olmak üzere toplam 26 soru hazırlanmıştır.

2.6. Madde Güçlük ve Ayırt Edicilik Analizi

Test geliştirme süreçlerinde araştırmacılar tarafından ölçülmesi hedeflenen özelliklerin hangi seviyede ölçülebildiğinin ve elde edilen sonuçların hatalardan hangi derecede arınmış olduğunun belirlenmesi gerekmektedir (Büyüköztürk, 2012). Bu sebeple mevcut araştırmada testte yer alan her bir maddenin, madde güçlüğü ve madde ayırt ediciliği hesaplanmıştır.

Madde güçlüğü; sıfıra yaklaştığında soru zorlaşırken bire yaklaştıkça soru kolaylaşır. Testte yer alan soruların madde güçlüklerinin 0,50 civarında olması ise testin geçerlik ve güvenilirliğini artırmaktadır. Madde ayırt ediciliği ise; testte yer alan soruların uygulandığı grupta bilen ile bilmeyen bireyleri hangi derecede ayırt edebildiğini göstermektedir. Madde ayırt ediciliğinin 0,30’un altında olması durumunda öğrencilere yöneltilen sorunun ya ölçekten çıkartılması ya da

düzeltilerek kullanılması gerekmektedir (Büyüköztürk, 2012). BTÖDT'nin uygulanması sonrasında madde güçlük ve ayırt edicilik indeksleri Test Analysis Program (TAP) kullanılarak hesaplanmıştır (bkz. Tablo 2).

2.7. Güvenirlik Analizi

Katılımcıların bir testten elde ettikleri puanların güvenirliliği çeşitli istatistik teknikleri ile belirlenebilir. Testin maddelerinin birbirinden ayrı şekilde, yanıtların doğru veya yanlış olarak kodlandığı bir ölçme aracında güvenirlilik düzeyinin belirlenmesinde Kuder-Richardson-20 (KR-20) güvenirlilik katsayısı hesaplanarak yorumlanır (Tan, 2021). Mevcut araştırmada da madde analizleri sonrasında BTÖDT'nin iç tutarlığının belirlenebilmesi için KR-20 güvenirlilik katsayısı hesaplanmıştır. Hesaplanan güvenirlilik katsayısı değerinin 0,80-1,00 arasında olması ölçme aracının yüksek derecede güvenilir olduğuna, 0,60-0,80 arasında olması oldukça güvenilir olduğuna, 0,60 ve altında ise güvenirliliğin daha düşük olduğuna karşılık gelmektedir (Kalaycı, 2008).

3. BULGULAR

Çalışmanın bu kısmında, beşinci sınıf fen bilimleri dersi kuvvetin ölçülmesi ve sürtünme ünitesi için geliştirilen BTÖDT'nin madde analiz sonuçlarına yer verilmiştir. Bu kapsamda BTÖDT'de yer alan her bir sorunun güçlük düzeyleri için madde güçlük indeksleri ve ayırt ediciliği için madde ayırt edicilik indeksleri hesaplanmıştır. Madde güçlük ve ayırt edicilik indekslerinin hesaplanmasına ilişkin bilgiler Tablo 2'de paylaşılmıştır.

Tablo 2. Bağlam Temelli Öğrenme Durumları Testi Madde İstatistikleri

Pilot Uygulama Soru No	Testin Son Hali Soru No	Madde Güçlük İndeksi	Madde Ayırt Edicilik İndeksi
1	1	0,47	0,52
2	2	0,52	0,66
3	3	0,41	0,60
4	4	0,67	0,71
5	5	0,40	0,52
6	6	0,46	0,65
7	7	0,34	0,20
8	8	0,50	0,71
9	9	0,58	0,77
10	10	0,59	0,79
11	11	0,32	0,64
12	12	0,35	0,42
13	13	0,36	0,42
14	14	0,58	0,81
15	Çıkarıldı	0,17	0,26
16	Çıkarıldı	0,30	-0,15
17	15	0,39	0,56
18	16	0,55	0,47
19	17	0,52	0,69
20	Çıkarıldı	0,38	0,12
21	18	0,50	0,45
22	19	0,58	0,55
23	20	0,59	0,75
24	21	0,40	0,36
25	22	0,60	0,76
26	23	0,61	0,72

Tablo 2’de görüldüğü üzere BTÖDT’de yer alan soruların madde güçlük indekslerine ilişkin yapılan analizler neticesinde 15. sorunun madde güçlüğü 0,17 olarak hesaplanmıştır. İlgili sorunun madde güçlüğü’nün 0,20 değerinden küçük olması sebebiyle bu soru çok zor olarak yorumlanmış ve testten çıkarılmıştır. BTÖDT’deki soruların madde ayırt edicilik indeksleri hesaplandığında 0,19 altında değere sahip olan soruların olduğu belirlenmiştir. Bu sorular sırasıyla 16. (-0,15) ve 20. (0,12) sorulardır. BTÖDT’de yer alan 7. sorunun madde ayırt ediciliğinin

0,20-0,29 arasında olması sebebiyle soru kökünde bulunan ifade daha açık hale getirilip seçeneklerin sıralaması değiştirilerek revize edilmiştir.

Yapılan analizler neticesinde BTÖDT 23 soruya düşürülmüş ve son hali verilmiştir (bkz. EK-1). BTÖDT'nin 23 soruluk son hali incelendiğinde testi cevaplayan öğrencilerin en az doğru sayısının 1, en fazla doğru cevap sayısının ise 23 olduğu görülmüştür. Her bir sorunun madde güçlük indeksine bakıldığında 0,85 ve üzerinde olan, yani kolay olan hiçbir sorunun olmadığı belirlenmiştir. Madde güçlük indeksi 0,35-0,85 arasında değer alan, yani orta güçlükte olan soru sayısı 21, madde güçlük indeksi 0,35'ten küçük yani zor olarak nitelendirilebilecek soru sayısı ise 2 olarak belirlenmiştir. BTÖDT'nin son halinin KR-20 güvenilirliği 0,86 olarak belirlenmiştir. Bu değerden hareketle testin güvenilir olduğu ifade edilebilir. Testin ortalama güçlük indeksi 0,49 olarak hesaplanmış ve orta güçlükte olduğu tespit edilmiştir. Testin ortalama ayırt edicilik indeksi ise 0,60 olarak bulunmuş ve BTÖDT'nin ayırt ediciliğinin yüksek olduğu belirlenmiştir.

4. TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Mevcut araştırmada fen bilimleri dersi öğretim programında 5. sınıf kuvvetin ölçülmesi ve sürtünme ünitesine yönelik öğrencilerin öğrenme durumlarını belirlemek için geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yürütülmüş bağlam temelli sorulardan oluşan bir testin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Test geliştirme basamakları uygulanırken ilk olarak kapsam geçerliğinin sağlanması adına belirtke tablosu hazırlanmalı ve sorular uzman görüşüne sunulmalıdır (Güler, 2012). Bu kapsamda BTÖDT'nin hazırlanması sürecinde gerçekleştirilen hazırlıklar neticesinde toplam 38 bağlam temelli soru içeren soru havuzu oluşturulmuştur. Sekiz farklı alan uzmanından alınan görüşler doğrultusunda soruların kazanımla uyumu, açık ve anlaşılır olması, araştırmanın amacına uygunluğu, hedef kitleyi temsil edebilme düzeyine ilişkin gerekli düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. 12 soru ise uzmanların vermiş olduğu dönütler ve yapmış oldukları puanlamalar

sonrasında soru havuzundan çıkartılmıştır. Madde analizleri öncesinde testte geriye kalan 26 soru iki kız ve iki erkek öğrenciye uygulanmış ve sonrasında öğrencilere test ile ilgili sorular yöneltilerek görüşleri alınmıştır. Yapılan düzenlemeler sonrasında uygulanan testin sonuçlarından hareketle madde analizleri gerçekleştirilmiştir ve üç soru testten çıkartılarak 23 sorudan oluşan BTÖDT'nin nihai hali oluşturulmuştur. BTÖDT'nin son hali incelendiğinde testte madde güçlük indeksi 0,85 ve üzerinde, yani kolay olan soru bulunmadığı tespit edilmiştir. Öğrencilerin kuvvetin ölçülmesi ve sürtünme ünitesine ilişkin öğrenme durumlarının tespit edilmesi amacıyla geliştirilen bu testte kolay soruların bulunmaması olumsuz bir durum olarak görülse de testin geliştirilme amacı; öğrencileri başarı durumlarına göre sıralamaktan ziyade her bir öğrencinin öğretim programında yer alan hedeflere hangi seviyede ulaştığını gözlemlemektir. Bu sebeple öğrencilerin belirli bir konudaki uzmanlıklarını ölçmek için madde güçlük indekslerinin yüksek olan soruların kullanılmaması daha uygun görülmektedir (Gronlund, 1976). BTÖDT'de yer alan soruların madde ayırt edicilik indeksleri incelendiğinde ise, ayırtıcılık indeksi çok iyi olan soru sayısı 21, madde ayırt edicilik indeksi 0,30-0,39 arasında yer alan, iyi niteliğine sahip soru sayısı bir, madde ayırt edicilik indeksi 0,20-0,29 arasında olan soru sayısı ise birdir. BTÖDT'nin son halinde testin güvenirliği 0,86, ortalama madde güçlüğü 0,49 ve ortalama madde ayırt ediciliği 0,60 olduğu görülmüştür. Bu sonuçlara göre BTÖDT'nin orta güçlükte olduğu, ayırt ediciliğinin iyi olduğu (Güler, 2012; Hasançebi, Terzi ve Küçük, 2020) ve güvenilir olduğu (Can, 2014) tespit edilmiştir. Aynı zamanda testin KR-20 güvenirlik katsayısı hesaplanmış ve 0,86 olarak bulunmuştur. Elde edilen bu değer testin güvenirliğinin yüksek olduğunun bir göstergesidir ve öğrencilerin testten aldıkları puanların güvenilir olduğu anlamına gelmektedir (Aydoğdu, Tatar, Yıldız ve Buldur, 2012).

Bilindiği üzere çoktan seçmeli sorular, öğrenci durumlarının gözlemlenmesi sırasında sıklıkla kullanılan, aynı anda çok sayıda sorunun sorulmasına olanak

sağlaması sayesinde öğretim ortamlarında öğrencilere sunulmuş olan bilgilerin öğrenci tarafından zihinlerinde hangi oranda yapılandırıldığına yoklanmasına imkan veren ölçme araçlarının en başında gelmektedir (Kempa, 1986). Bu özellikleri sayesinde ulusal ve uluslararası olarak gerçekleştirilen sınavlarda da çoktan seçmeli soruların yüksek oranlarda tercih edildiği ve kullanıldığı görülmektedir (Yüzbaşıoğlu vd., 2021). Bu anlamda çoktan seçmeli soruların üst düzey bilişsel süreçleri ölçmeye yönelik olarak hazırlanması ilgili sınavlara katılan öğrencilerin değerlendirilmesi aşamasında oldukça önemlidir. Bu kapsamda bağlam temelli soruların işe koşulması öğrencileri klasik çoktan seçmeli soruların ezber bilgisi ve formül kullanımından çıkarak akıl yürütmeye yönlendirme fırsatları sunmaktadır (Ahmed ve Pollitt, 2007). Geliştirilen BTÖDT içerisinde yer alan bağlam temelli sorular kuvvetin ölçülmesi ve sürtünme kuvveti konularına ilişkin öğrencilerin günlük yaşamlarında karşılaştıkları ya da karşılaşılabilecekleri problem durumlarını barındırmaktadır. Öğretim programının öğrencilerden beklediği şekilde, öğretim ortamlarında edinilen bilgilerin karşılaşılan problem durumlarının çözümünde kullanımının (MEB, 2018) nasıl ve hangi seviyede olduğunu gözlemlene ve ezber bilgidan uzaklaşarak edinilen bilginin farklı problem durumlarının çözümünde kullanılmak üzere transfer edebilme durumlarının gözlemlenmesinde uygun bir ölçme aracı olarak BTÖDT kullanılabilir. BTÖDT'nin geliştirilmesi sürecinde elde edilen bulgulardan yola çıkılarak, soruların etkililiğini test edebilmek adına daha fazla sayıda örneklem üzerinde tekrar test edilebilir. Ayrıca farklı öğretim yöntemlerinin etkilerinin ortaya koymak için BTÖDT'den faydalanılabilir. Bağlam temelli sorular kullanılarak farklı ders veya farklı konularda test geliştirme çalışmaları gerçekleştirilebilir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması yoktur.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makale herhangi bir finansal destek almamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Araştırmada verilerin toplanması öncesinde Kastamonu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Yayın Etik Kurulu Başkanlığı'ndan 12.10.2020 tarih ve 3/40 sayılı kararı ile etik izni alınmıştır.

KAYNAKÇA

Ahmed, A., & Pollitt, A. (2007), Improving the quality of contextualized questions: an experimental investigation of focus. *Assessment in Education*, 14(2), 201-232.

Akbulut, H. İ., & Çepni, S. (2013). Bir üniteye yönelik başarı testi nasıl geliştirilir?: İlköğretim 7. sınıf kuvvet ve hareket ünitesine yönelik bir çalışma. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 18-44.

Aydoğdu, B., Tatar, N., Yıldız, E., & Buldur, S. (2012). The science process skills scale development for elementary school students. *Journal of Theoretical Educational Science*, 5(3), 292-311.

- Benckert, S. (1997), Conversation and context in physics education, Swedish Council for the Renewal of Higher Education. Project Report 161/97.
- Bennett, J., Lubben, F., & Hogarth, S. (2007). Bringing science to life: A synthesis of the research evidence on the effects of context-based and STS approaches to science teaching. *Science Education*, 91(3), 347-370.
- Burbules, N. C., & Linn, M. C. (1991). Science education and philosophy of science: congruence or contradiction? *International journal of science education*, 13(3), 227-241.
- Büyükoztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara. Pegem A Yayıncılık.
- Can, A. (2014). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi*. Pegem Akademi.
- Canlas, I. P. (2021). Using visual representations in identifying students' preconceptions in friction. *Research in Science & Technological Education*, 39(2), 156-184.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2007). *Research methods in education*. New York: Routledge.
- Coştu, B., Ünal, S., & Ayas, A. (2007). Günlük yaşamdaki olayların fen bilimleri öğretiminde kullanılması. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 197-207.
- Çetin, H. (2020). *Lise öğrencilerinin sürtünme kuvvetinin yönü konusundaki kavram yanlışlarını belirlemeye yönelik dört aşamalı bir testin geliştirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi.
- Dörnyei, Z. (2007). *Research methods in applied linguistics*. Oxford University Press.
- Fensham, P.J. (2009). Real world contexts in pisa science: implications for context based science education. *Journal of Research in Science Teaching*, 46(8), 884- 896.

- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education*. New York: McGraw-Hill.
- Gilbert, J. K. (2006). On the nature of "context" in chemical education. *International Journal of Science Education*, 28(9), 957-976.
- Glynn, S., & Koballa, T. R. (2005). The contextual teaching and learning instructional approach. In Yager, R. E. (Ed.), *Exemplary science: Best practices in Professional development* (pp.75-84). Arlington, VA: National Science Teachers Association Press.
- Gronlund, N. E. (1976). *Measurement and evaluation in teaching* (3rd ed.). Macmillan Publishing Co., Inc.
- Güler, N. (2012). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme*. Ankara: Pegem Akademi
- Gürsoy Köroğlu, N. (2011). *Yaşam temelli öğrenme yaklaşımının, öğretmen adaylarında çevreye yönelik ilgi, tutum ve çevre bilinçli tüketici davranışlarının incelenmesi* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi.
- Haladyna, T. M. (1997). *Writing test items to evaluate higher order thinking*. Boston, MA: Allyn and Bacon.
- Hasançebi, B., Terzi, Y., & Küçük, Z. (2020). Madde güçlük indeksi ve madde ayırt edicilik indeksine dayalı çeldirici analizi. *Gümüşhane Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 224-240.
- Ishimoto, M. (2010). Preconceptions of Japanese students surveyed using the force and motion conceptual evaluation. In *International Conference on Physics Education*, 147–50. 1263 vols. American Institute of Physics.
- İlhan N., & Hoşgören G. (2017). Fen bilimleri dersine yönelik yaşam temelli başarı testi geliştirilmesi: asit baz konusu. *Fen Bilimleri Öğretimi Dergisi*, 5(2), 87- 110.
- Kabuklu, Ü. N, Yüzbaşıoğlu, M. K., & Kurnaz, M. A. (2019). Fen eğitimiyle alakalı araştırmalarda bağlam temelli soru yazma ölçütlerinin belirlenmesi.

- Uluslararası Fen, Matematik, Girişimcilik ve Teknoloji Eğitimi Kongresi*, 12- 14 Nisan, İzmir.
- Kalaycı, Ş. (2008). *Spss uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kaltakçı, D., & Oktay, O. (2011). A guided-inquiry laboratory experiment to reveal students' comprehension of friction concept: A qualitative study. *Balkan Phys. Letters*, 19, 180-190.
- Kempa, R. (1986). *Assessment in science*. Cambridge University Press.
- Kurnaz, M. A. (2013). Fizik öğretmenlerinin bağlam temelli fizik problemleriyle ilgili algılamalarının incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21(1), 375-390.
- Kurnaz, M. A., & Ekşi, C. (2015). An analysis of high school students' mental models of solid friction in physics. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 15(3), 787-795.
- MEB (2018). *Fen bilimleri dersi öğretim programı (İlkokul ve Ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8.Sınıflar)*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü.
- Mehrens, W. A., & Lehmann, I. J. (1991). *Measurement and evaluation in education and psychology* (4th ed.). Wadsworth/Thomson Learning.
- Ozan, F. (2019). 5. sınıf "kuvvetin ölçülmesi ve sürtünme" ünitesine yönelik FeTeMM uygulamalarının etkililiğinin çeşitli değişkenler bağlamında incelenmesi (Yüksek Lisans Tezi). Amasya Üniversitesi.
- Panprueksa, K., Phonphok, N., Boonprakob, M., & Dahsah, C. (2012). "Thai Students' Conceptual Understanding on Force and Motion." In *International Conference on Education and Management Innovation*. Singapore: IACSIT Press.

- Sak, M., & Kaltakçı Gürel, D. (2018). Öğrencilerin ışık konusundaki bağlam temelli sorular ile geleneksel soruları cevaplama düzeylerinin cinsiyete göre karşılaştırılması. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 15(1), 672-697.
- Sözbilir, M., Sadi, S., Kutu, H., & Yıldırım, A., (2007). Kimya eğitiminde içeriğe/bağlama dayalı (context-based) öğretim yaklaşımı ve dünyadaki uygulamaları, *1. Ulusal Kimya Eğitimi Kongresi*, s. 108.
- Tan, Ş. (2021). *Öğretimde ölçme ve değerlendirme KPSS el kitabı* (15. Baskı). Ankara: Pegem Akademi
- Taşkın, T., & Moğol, S. (2017). Fizik eğitiminde yaratıcı drama yöntemine bir örnek: sürtünme kuvveti. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 11(1), 198-221.
- Tavşancıl, E. (2019). *Tutumların ölçülmesi ve spss ile veri analizi* (6. Baskı). Ankara: Nobel
- Tekbıyık, A. (2010). *Bağlam temelli yaklaşımla ortaöğretim 9. sınıf enerji ünitesine yönelik 5E modeline uygun ders materyallerinin geliştirilmesi* (Doktora Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Tekbıyık, A., & Akdeniz, A. R. (2010). Bağlam temelli ve geleneksel fizik problemlerinin karşılaştırılması üzerine bir inceleme. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 4(1), 123-140.
- Yaman, M., Dervişoğlu, S., & Soran, H. (2004). Ortaöğretim öğrencilerinin derslere ilgilerinin belirlenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27, 232-240.
- Yüzbaşıoğlu, M. K., Tokiçin, U. B., & Kurnaz, M. A. (2021). Ortaöğretim kurumlarına geçiş sınavlarındaki fen bilimleri sorularının gösterim türleri açısından incelenmesi: Bir yineleme çalışması. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(2), 537-555.
- Yüzbaşıoğlu, M. K., & Kurnaz, M. A. (2022). Ortaokul öğrencilerinin kuvvetin ölçülmesi ve sürtünme ünitesine yönelik alternatif fikirlerinin

incelenmesi: Skor analizi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 61, 01- 22.

Wieringa, N., Janssen, F. J. J. M., & Van Driel, J. H. (2011). Biology teachers designing context-based lessons for their classroom practice: The importance of rules-of-thumb. *International Journal of Science Education*, 33(17), 2437-2462.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

When the literature was examined, no measurement tool consisting of context-based questions was found to determine the learning status of secondary school students regarding any unit. In order to achieve the objectives of the curriculum, it is thought that it would be beneficial to use context-based questions as a measurement tool in the stage of determining the learning status of students from the first years of secondary school level. For this reason, the aim of the current research is to develop a test consisting of context-based questions to be used in determining the learning situations of secondary school students regarding the measurement of force and friction unit.

Method

The study was carried out with a survey method that enables the participants to reveal their interests, skills, opinions and abilities related to a subject or event. Responses of secondary school students to "Context-Based Learning Situations Test" (CLST) were revealed and the validity and reliability of the measurement tool were tested. The study group of the current research consists of 240 secondary school fifth grade students determined by convenience sampling method. Students were selected on the basis of certain criteria such as availability, easy access and volunteering.

In the development phase of the CLST, first of all, the relevant literature on the researches on the measurement of force and friction was examined and the subjects that the students had difficulty in learning and the alternative ideas they had were determined. Then, the achievements related to the measurement of

force and friction unit in the science curriculum, the lectures, activities and evaluation questions in the textbooks and Education Information Network (EIN) were examined. Questions related to the relevant subject in the national and international exams were determined. It is aimed to ensure that the contexts to be included in the CLST can be clearly understood by all students to whom the measurement tool will be applied, and to provide context diversity. For this reason, teachers working in different geographical regions of Turkey were asked to associate the five achievements in the measurement of force and friction unit with daily life in the science lesson curriculum and to give examples for these associations. In line with this purpose, online forms containing the questions that teachers were asked to associate the achievements with daily life were created and sent to the teachers working in different regions from the Internet. The answers given by the teachers were examined and appropriate contexts that could be used during the preparation of the CLST were selected. Context-based questions consisting of 38 questions in total, 12 on the subject of measuring force and 26 on the subject of friction force, were created by making use of the selected contexts.

For context-based questions, a total of eight specialists, including three science educators, three physics educators, a Turkish language educator, and a curriculum development specialist, were consulted. Specialists were asked to analyze the questions in terms of their compatibility with the learning outcome, their clarity and comprehensibility, their suitability for the purpose of the research, their level of representation of the target audience, and language. A table of specification has been prepared for the content validity of CLST. During the preparation of the specification table, two science educators who are specialists in their fields, a curriculum development specialist and a science teacher were worked with.

Findings (Results)

The item difficulty of the 15th question was calculated as 0.17 as a result of the analyzes made on the item difficulty indexes of the questions in the CLST. Since the item difficulty of the related question was less than 0.20, this question was interpreted as very difficult and was excluded from the test. The item discrimination indexes of each question in the CLST were calculated and it was determined that there were questions with a value below 0.19. These questions are the 16th (-0,15) and 20th (0,12) questions, respectively. It was seen that

removing the relevant questions from the test would not affect the content validity, since more than one question regarding each achievement was included in the test, taking into account the measurement of force and friction unit during the development of the CLST. It has been revised because the item discrimination of the 7th question in the CLST is between 0.20-0.29. In this context, the expression in the root of the question has been clarified and the order of the options has been changed. As a result of the analyzes made, the CLST was reduced to 23 questions and given its final form (see Appendix 1). The KR-20 reliability of the final test was determined as 0.86. Based on this value, it can be stated that CLST is reliable.

Conclusion and Discussion

As a result of the analyzes carried out, a total of 3 questions were excluded from the test because the item difficulty of one question and the item discrimination of two questions were not at the desired level. One question was revised and left in the test. In the final version of the CLST, the reliability of the test was 0.86, the mean item difficulty was 0.49, and the mean item discrimination was 0.60. According to these results, it was determined that the CLST was of medium difficulty, had good discrimination and was reliable. It has been determined that the CLST, which was prepared for the measurement of force and friction unit, is a measurement tool that can be applied to secondary school students.

EK 1- Bağlam Temelli Öğrenme Durumları Testi

1- Ayşe Hanım temizlik yaparken oğlu Murat odaya gelmiştir. Murat annesine yardıma ihtiyacı olup olmadığını sormuştur. Annesi Murat'tan koltuğun altını süpürebilmesi için koltuğu kenara çekmesini istemiştir. Murat zemin üzerinde koltuğu iterek hareket ettirmiştir.

Murat'ın koltuğu itmesi sırasında kuvvetlerle ilgili aşağıda verilen bilgilerden hangisi doğrudur?

- A) Koltuğun hareket yönüyle sürtünme kuvveti aynı yödedir.
- B) Koltuğun hareket yönüyle sürtünme kuvveti zıt yödedir.
- C) Koltuğa uygulanan kuvvet ile sürtünme kuvveti aynı yödedir.
- D) Koltuğa uygulanan kuvvet ile koltuğun hareketi zıt yödedir.

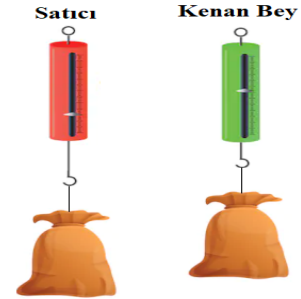
2- Okul, apartman, alışveriş merkezleri ve daha birçok binanın girişinde engelli bireylerin yardım almadan çıkabilmeleri için rampalar bulunmaktadır. Bu rampalar özellikle tekerli sandalye kullanıcılarının yükseltti farklarını aşmaları için üretilmiş eğimli platformlardır.

Bireylerin engelli rampalarını daha güvenli kullanabilmeleri için rampaların yüzeyine aşağıdakilerden hangisinin yapılması uygun değildir?

- A) Belirli aralıklara kaydırmaz bant yapıştırılabilir.
- B) Islak paspasla sık aralıklarla silinebilir.
- C) Tırtıklı hale getirilebilir.
- D) Halı ile kaplanabilir.

3- Kenan Bey pazarda gezerken satıcıdan bir çuval patates almıştır. Satıcı, patates çuvalını el kantarıyla ölçmüş ve Kenan Bey'e göstermiştir. Kenan Bey patates çuvalını eve getirdiğinde kendi el kantarıyla tekrar bir ölçüm yapmıştır. Yapmış olduğu ölçümdeyse kantarın ibresinin konumunun satıcınıninkinden farklı yerde olduğunu görmüştür. Kenan Bey ölçümlerdeki bu farklılığa çok şaşırmıştır.

Patates çuvalının ölçümleri sırasında kullanılan el kantarlarının ikisinin de doğru çalıştığı bilinmektedir. Buna göre Kenan Bey'in yaşadığı durumla ilgili aşağıdaki yorumlardan hangisi doğrudur?

- A) Ölçüm yapılan el kantarları özdeştir.
- B) Satıcının el kantarında bulunan yay daha kalındır.
- C) İki kantarın da ölçebileceği en büyük değerler aynıdır.
- D) Daha hassas ölçümler için satıcının el kantarı kullanılmalıdır.

Yaz tatilinde Edirne'ye akraba ziyaretine giden Yiğit amcasıyla birlikte Kırkpınar Yağlı Güreşleri Festivaline gitmişlerdir. Pehlivanların hazırlanmaları sırasında üzerlerine yağ sürdüklerini gören Yiğit bu duruma çok şaşırmıştır. Amcasına pehlivanların üzerlerine neden yağ sürdüklerini sormuştur. Amcası "Güreşecek olan pehlivanlar üzerlerine dökülen yağ ile yağlanırlar. Bu durumun sebebi..." şeklinde cevap vermiştir.

(4 ve 5. soruları verilen bilgilere göre yanıtlayınız.)

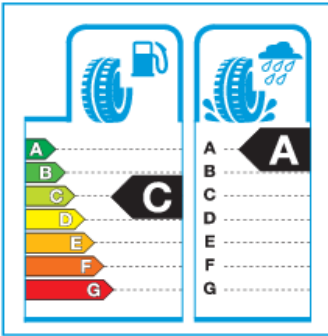
4-Yiğit'e amcası pehlivanların güreşler öncesinde vücutlarını yağlamasıyla ilgili olarak aşağıdaki bilgilerden hangisini vermesi uygundur?

- A) Yağ vücudu kayganlaştırdığı için pürüzlülük artar ve rakibi yakalamak kolaylaşır.
- B) Yağ vücudu kayganlaştırdığı için sürtünme kuvveti azalır ve rakibi yakalamak zorlaşır.
- C) Yağ vücudu kayganlaştırdığı için sürtünme kuvveti artar ve rakibi yakalamak kolaylaşır.
- D) Yağ vücudu kayganlaştırdığı için pürüzlülük artar ve rakibi yakalamak zorlaşır.

5- Pehlivanların güreşler öncesinde yağlanma amaçlarıyla aşağıda verilen uygulamaların yapılma amaçlarından hangisi farklılık göstermektedir?

- A) Valizlerin altına tekerlek takılması.
- B) Saçların taranmadan önce kremlenmesi.
- C) Halter kaldırmadan önce ellerin pudralanması.
- D) Buz patenlerinin alt kısımlarının az pürüzlü yapılması.

6- Zeynep'in dikkatini babasının otomobilleri için aldığı yeni lastiklerin üzerindeki etiketler çekmiştir. Bu etiketleri incelediğinde etiketlerin ne anlama geldiğini tam olarak anlayamamış ve babasının yanına giderek;

Zeynep: "Babacığım yeni aldığın lastiklerin üzerindeki etiketlere bakıyordum. Sol taraftaki yakıt deposuna benzeyen resmi tahmin edebiliyorum. Enerji tasarrufunu gösteren sembollere benzediği için yakıt tasarrufuyla ilgili olduğunu düşünüyorum. Fakat etiketin sağ tarafındaki tekerlek ve yağmur bulutunun ne olduğunu anlayamadım. O görsel ne anlama geliyor?" demiştir.

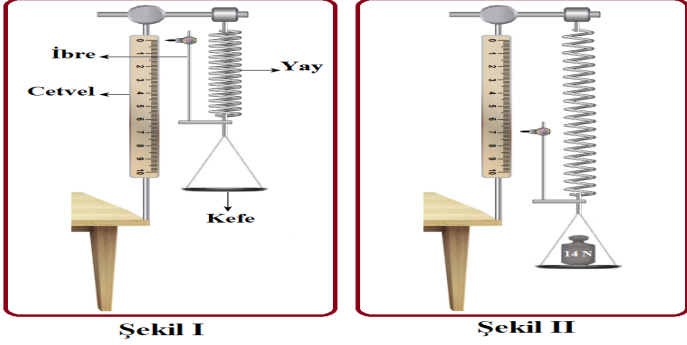
Baba: "Yakıt tasarrufunu doğru tahmin etmişsin kızım. Depo resminin olduğu kısım yakıt verimliliğini ifade ediyor. Merak ettiğin o görselse lastiğin ıslak zeminde tutunma kapasitesini

gösteriyor. Lastiğin yüksek seviyede tutunma özelliği olması lastiklerdeki sürtünmenin fazla olduğu anlamına geliyor. Bu özelliğe sahip lastiklerin olduğu arabalar da daha kısa mesafelerde durabiliyor. Bizim lastiklerimizde bulunan etiketlerse onların en yüksek seviyede tutunma özelliğinde olduğunu gösteriyor." diye yanıt vermiştir.

Zeynep'in babasının açıklamalarından hareketle aşağıdaki sonuçlardan hangisi çıkarılamaz?

- A) Otomobillere etki eden sürtünme kuvveti lastik cinsine göre artırılabilir ya da azaltılabilir.
- B) Otomobillerin fren yapmaları sırasında sürtünme kuvvetinin etkisinin fazla olması beklenir.
- C) Otomobil lastikleriyle zemin arasında gerçekleşen sürtünme lastiğin tutunma özelliğinde belirleyicidir.
- D) Otomobil lastiklerinin A sınıfı tutunma özelliğine sahip olmasıyla motorlarının yağlanması'nın nedeni aynıdır.

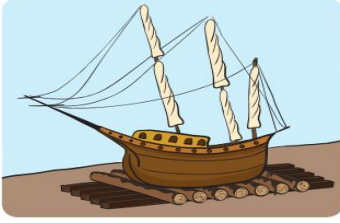
7- Anıl fen bilimleri dersinde öğrendiği bilgilerden yararlanarak cetvel, ibre, yay ve kefe kullanıp Şekil I'de gösterilen dinamometre modelini tasarlamıştır. Tasarladığı dinamometrede kullandığı cetvel 10 cm'yi göstermesi nedeniyle dinamometre en fazla bu değere kadar ölçüm yapabilmektedir.

Anıl Şekil II'de gösterildiği gibi dinamometresinin kefesine 14 N'lık cismi bıraktığında yay uzayarak 7 cm seviyesine gelmiştir. Daha sonra 28 N'lık başka bir cisim bıraktığında ise kefe yere dokunduğu için dinamometre ile ölçüm yapamamıştır.

Anıl'ın tasarlamış olduğu dinamometre modeliyle ilgili aşağıda verilen bilgilerden hangisi doğrudur?

- A) Şekil II'de kefeye 2 N ağırlığında bir cisim daha eklenirse ibre 8 cm seviyesine gelir.
- B) 20 cm uzunluğunda bir cetvel kullanılırsa 28 N'lık cismin ağırlığı ölçülebilir.
- C) Daha ince bir yay kullanılırsa 28 N'lık cismin ağırlığı ölçülebilir.
- D) Ölçüm aralığı 0-28 N arasındadır.

Osmanlı Devleti Fatih Sultan Mehmet liderliğinde İstanbul'u fethetmek için büyük bir orduyla şehri karadan ve denizden kuşattı. Bizanslılar tarafından Haliç'in girişi eski gemiler ve zincirlerle kapatıldı. Kuşatma sırasında Fatih Sultan Mehmet bu durumu aşmak için 72 parça gemiden oluşan donanmayı bir gecede karadan Haliç'e indirtti. Yollara yağlanmış tomruk ve kalaslar döşenerek gemiler bunların üzerinden yürütülmüştür. 53 günlük bir kuşatmadan

sonra 29 Mayıs 1453'te İstanbul fethedilmiştir.

(8 ve 9. soruları verilen bilgilere göre yanıtlayınız.)

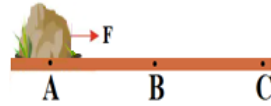
8- Fatih Sultan Mehmet gemileri karadan yürütürken sizce kütükleri neden yağlatmıştır?

- A) Gemilere etki eden su direncini azaltmak için kütükler yağlanmıştır.
- B) Gemilere etki eden hava direncini azaltmak için kütükler yağlanmıştır.
- C) Gemiler pürüzlü yüzeylerde daha kolay hareket edeceği için kütükler yağlanmıştır.
- D) Gemiler az pürüzlü yüzeylerde daha kolay hareket edeceği için kütükler yağlanmıştır.

9- İstanbul'un fethi sırasında gemilerin karadan yürütülmesiyle ilgili verilen temsili görsele geminin yelkenlerinin kapalı durumda olmasının nedeni aşağıdakilerden hangisi olabilir?

- A) Gemilerin yelkenlerinin karada çalışmayacak olması.
- B) Gemilerin su direncinden en az etkilenecek şekilde tasarlanması.
- C) Gemilerin yelkenlerinin yağlı kütükler üzerinde işe yaramayacak olması.
- D) Gemilerin hareket yönüne olası zıt yönlü rüzgâr esintisinden etkilenmemesi.

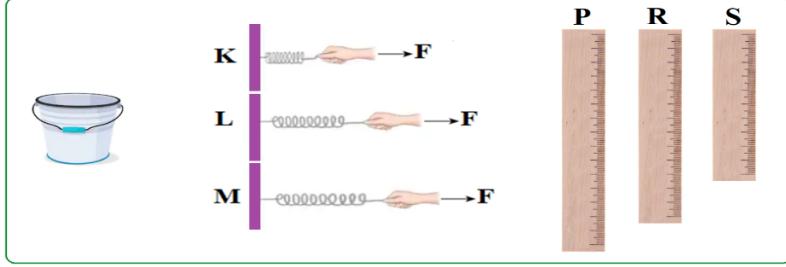
10- Çiftçilik yapan Hüseyin Bey tarlasının ortasında duran kayaya halat bağlayıp traktör yardımıyla sürükleyerek A noktasından C noktasına taşımıştır. Kayanın eşit büyüklükte kuvvet uygulanarak götürüldüğü AB ve BC yollarının uzunlukları birbirine eşittir. Traktör kayayı A konumundan B konumuna 10 dakikada, B konumundan C konumuna 8 dakikada çekmiştir.

Hüseyin Bey'in yapmış olduğu bu işle ilgili olarak aşağıdaki çıkarımlardan hangisi yapılabilir?

- A) AB yolunda sürtünme kuvvetinin etkisi BC yoluna göre daha fazladır.
- B) BC yolunda kayaya sürtünme kuvveti etki etmemiştir.
- C) ABC yolunun tamamının pürüzlülüğü eşittir.
- D) AB yolu BC yolundan daha az pürüzlüdür.

Pelin evde bulunan fındıkların ve portakalların ağırlığını ölçebilmek için kendi dinamometresini tasarlamak istemektedir. Bunun için görselde verilen kalınlıkları farklı K, L ve M yaylarını, uzunlukları farklı cetvelleri ve boş bir kovayı kullanacaktır.

- Dinamometre yapımında kullanacağı eşit uzunluk ve farklı kalınlıktaki K, L ve M yaylarına F kuvveti uyguladığında yayların uzama miktarları görselde verilmiştir.
- Dinamometrede ölçeklendirme P, R ve S cetvelleri ile yapılacaktır.

(11 ve 12. soruları verilen bilgilere göre cevaplayınız.)

11- Pelin evde bulunan fındıklardan bir avuç alıp fındıkların ağırlığını ölçmek istemektedir. En hassas şekilde ölçümü gerçekleştirmek için aşağıdakilerden hangisini yapmalıdır?

- A) K yayını kullanarak dinamometresini tasarlamalı ve S cetveliyle yaydaki uzama miktarını ölçmelidir.
- B) K yayını kullanarak dinamometresini tasarlamalı ve P cetveliyle yaydaki uzama miktarını ölçmelidir.
- C) L yayını kullanarak dinamometresini tasarlamalı ve R cetveliyle yaydaki uzama miktarını ölçmelidir.
- D) M yayını kullanarak dinamometresini tasarlamalı ve P cetveliyle yaydaki uzama miktarını ölçmelidir.

12- Pelin evde bulunan portakallarla kovasını tamamen doldurup portakalların ağırlığını ölçmek istemektedir. Yayların esnekliği bozulmayacak şekilde ölçümü gerçekleştirmek için aşağıdakilerden hangisini yapmalıdır?

- A) K yayını kullanarak dinamometresini tasarlamalı ve P cetveliyle yaydaki uzama miktarını ölçmelidir.
- B) L yayını kullanarak dinamometresini tasarlamalı ve R cetveliyle yaydaki uzama miktarını ölçmelidir.
- C) M yayını kullanarak dinamometresini tasarlamalı ve S cetveliyle yaydaki uzama miktarını ölçmelidir.
- D) M yayını kullanarak dinamometresini tasarlamalı ve P cetveliyle yaydaki uzama miktarını ölçmelidir.

13- Furkan ve ailesi tatil için şehirlerarası bir yolda seyahat ederken kaçış rampalarını görmüştür. İlk defa kaçış rampası gören Furkan bu rampaların neden yapıldığını merak etmiştir. Telefonundan internete bağlanmış ve aşağıdaki bilgilere ulaşmıştır:

"Kaçış rampası, karayollarında genellikle fren sorunları nedeniyle kontrolden çıkan araçların güvenle durmasını sağlar. Rampa; toprak, kum, mıcır ya da mekanik elemanlardan oluşmaktadır. Karayolları 5. Bölge Müdürlüğü tarafından kazaları önlemek amacıyla ilk olarak Pozantı-Tarsus Otoyolu üzerine Kaçış Rampası yapılmıştır. Kaçış Rampası yapımı tamamlandıktan sonra kısa sürede birçok kazanın oluşumuna engel olmuştur." Okuduğu bu bilgilere şaşırın

Furkan, kaçış rampalarının kazaları nasıl engellediğini annesine sormuştur.

Annenin Furkan'a aşağıdaki cevaplardan hangisini vermesi uygun olmaz?

- A) Rampalarda sürtünme kuvvetinin etkisini azaltacak malzemeler kullanılır.
- B) İstenmeyen durumlarda acil olarak durması gereken araçlar bu rampalara çıkarak yavaşlayıp durabilirler.
- C) Sürtünme kuvvetinin günlük yaşamdaki etkilerinden yararlanılarak bu rampalar tasarlanmıştır.
- D) Kaçış rampaları sürtünme kuvvetinin etkisinin fazla olacağı biçimde tasarlanmıştır.

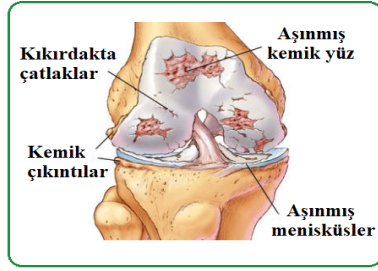
14- Gözyaşı, göz ile göz kapağı arasında nemlendirici görevi görür. Bu nemlenme sayesinde göz ile göz kapağı arasındaki hareket sebebiyle oluşan sürtünme kuvveti azalır. Böylece gözün ve göz kapağının aşınarak zarar görmesi engellenmiş olur.

Aşağıda verilen örneklerden hangisinde gözyaşı ile göz arasındaki bu ilişkinin benzeri bir durum bulunmaktadır?

- A) Otomobil lastiklerine zincir takılması.
- B) Saçların taranmadan önce kremlenmesi.
- C) Merdivenlere kaydırmaz bant yapıştırılması.
- D) Jimnastikçilerin gösteri öncesi ellerine pudra sürmesi.

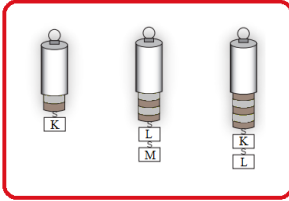
15- Oynar eklem bölgelerinde harekete bağlı olarak kemikler arasında sürtünme meydana gelir. Yıllar içinde eğer dokular zarar görürse halk arasında kireçlenme olarak bilinen hastalık ya da tıbbi adı ile "artroz" ortaya çıkabilir. Eklem arasında bulunan eklem sıvısı, kemikler arasındaki bu sürtünme durumunu azalttığından eklem yüzeyindeki aşınma ve tahribatı da önlemiştir.

Aşağıdaki olaylardan hangisi eklem sıvısıyla sürtünme kuvveti arasındaki durumla benzerlik göstermemektedir?

- A) Motor parçalarının yağlanması.
- B) Patenlerin altında tekerlek bulunması.
- C) Parmakta sıkışan yüzüğün sıvı sabun yardımıyla çıkarılması.
- D) Futbolcuların sahada kayıp düşmemek için kullandıkları özel ayakkabılar.

16-

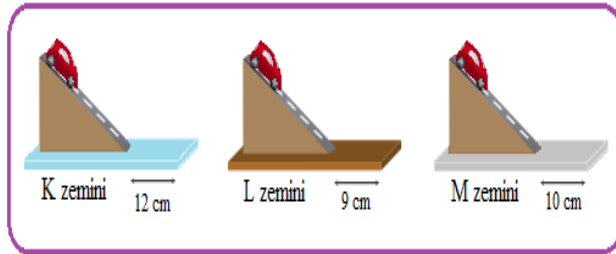

Fen bilimleri ders kitabında K, L ve M cisimlerinin dinamometreye uyguladıkları kuvvetlerin ölçümlerine ait yandaki görsel bulunmaktadır.

Buna göre K, L ve M cisimlerinin dinamometreye uyguladıkları kuvvetlerin büyüklüklerinin sıralaması nasıl olmalıdır?

- A) $M > K > L$
- B) $L > K > M$
- C) $K = L = M$
- D) $M > K = L$

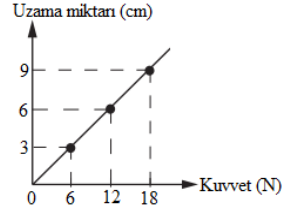
17- Mete oyuncak arabasıyla oynamak için evdeki kullanılmayan kutulardan bir rampa yapmıştır. Sonrasında evde bulunduğu K maddesi üzerine kutusunu yerleştirmiş ve K zeminini yol gibi kullanmıştır. Mete arabasını rampanın tepe noktasından serbest bıraktığında arabası 12 cm gitmiştir. Aynı işlemi sırasıyla L ve M zeminlerinde arabasını serbest bırakarak tekrarlamıştır. Arabasının L zemininde 9 cm, M zemininde 10 cm uzunluğunda yol aldığını tespit etmiştir.

Oyuncak arabanın hareket ettiği zeminlerde arabaya etki eden sürtünme kuvvetlerinin büyüklüklerinin sıralaması nasıl olmalıdır?

- A) $K > M > L$ B) $K > M = L$ C) $L > M > K$ D) $K = L = M$

18- Çiğdem fen bilimleri dersinde kendi dinamometresini tasarlamıştır. Tasarladığı dinamometrenin ucuna farklı ağırlıkta cisimler asmıştır. Dinamometrenin yayında meydana gelen uzama miktarlarını kaydederek grafiği çizmiştir.

En fazla 60 N ölçüm yapabilen bu dinamometreye 48 N ağırlığında bir cisim asılırsa dinamometrenin kaç cm uzaması beklenir?

- A) 9 B) 18 C) 24 D) 30

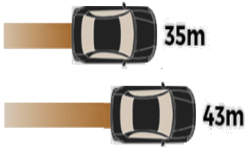
19- Doğada insanların etkisi olmadan oluşan yapılara doğal oluşum denir. Görselde bulunan peri bacaları ve falezler doğal oluşumlara örnektir. Peri bacaları, yağmur, rüzgâr ve sel sularının tüflerden oluşan yapıyı aşındırmasıyla gerçekleşen koni biçimindeki oluşumlardır. Kule şeklinde olan bu oluşumların tepelerinde kaya bloğu bulunmaktadır. Falezlerse deniz ve göllerin kenarlarında bulunan kayaların dalgalar tarafından aşındırılmasıyla meydana gelmiştir.

Doğal oluşumlarla ilgili verilen bu bilgilerden hareketle aşağıdaki çıkarımlardan hangisine ulaşılabilir?

- A) Falezlerin oluşumunda yalnız su direncinin etkisi vardır.
 B) Hava ve su direnci günlük hayatımızı her zaman kolaylaştırır.
 C) Peri bacalarının oluşumunda yalnız hava direncinin etkisi vardır.
 D) Doğal oluşumların meydana gelmesinde hava ve su direnci birlikte etkili olabilir.

20- Kuru bir zeminde Ankara'dan Kastamonu'ya doğru hareket eden araç trafik lambasında durmak için frene bastığında 35 metre sonra durmuştur. Araç yolculuğuna devam ettiği sırada yağmur yağmaya başlaması sebebiyle yolun geri kalanını ıslak zemin üzerinde gitmek zorunda kalmıştır. Araç yolculuğuna aynı süratle devam ederken başka bir trafik lambasında durmak için frene aynı şiddette bastığında 43 metre sonra durmuştur.

Aşağıda verilen bilgilerden hangisi aracın yolculuğu sırasında fren mesafeleri arasındaki farklılığı açıklar niteliktedir?

- A) Zeminin ıslak ya da kuru olma durumunun fren mesafesine etkisi yoktur.
 B) Lastiğin cinsine göre fren mesafeleri değişiklik gösterebilir.
 C) Kuru zeminde sürtünme ıslak zemine göre daha fazladır.
 D) ıslak zeminde sürtünme kuru zeminle aynı seviyededir.

21- Maglev trenlerinin altında mıknatıslar yer alır. Aynı zamanda bu trenler için özel olarak üretilmiş tren raylarında da elektromıknatıslar bulunur. Elektromanyetik alan sayesinde tren, raylar üzerinde 10 mm'lik bir yükseklikte havada asılı durur ve mıknatısların birbirini itip çekme prensibine bağlı olarak hareket eder. Raylardan yukarıda duran bu trenler raylarla temas etmediğinden sürtünme kuvvetinin etkisi ortadan kalkar. Trenin şekli de havayla sürtünmeyi en aza indirecek şekilde tasarlanır. Böylelikle enerjiden büyük oranda tasarruf sağlanmış olur.

Aşağıda verilen örneklerden hangisinde Maglev trenlerinin şekli ve çalışma prensibinin sürtünme kuvvetiyle olan ilişkisinden farklı bir durum bulunmaktadır?

- A) Jetlerin uç kısımlarının tasarlanması.
- B) Otomobillerin biçimlerinin tasarlanması.
- C) Uçak gemileri üzerine jetlerin inişleri sırasında paraşütlerinin açılması.
- D) Motor yarışlarında sürücülerin motor üzerindeki duruş biçimlerini ayarlaması.

22-

Ali çantasında bulunan kitapların ağırlıklarını merak etmiştir. Bunun için fen bilimleri ders kitabını dinamometreyle ölçtüğünde ağırlığını 8 N olarak bulmuştur. Fen bilimleri kitabıyla müzik ders kitabını birlikte ölçtüğündeyse dinamometre 15 N'ü göstermiştir.

Buna göre Ali müzik dersi kitabını tek başına ölçtüğünde dinamometrenin kaç N göstermesi beklenir?

- A) 7 N
- B) 8 N
- C) 15 N
- D) 23 N

23- Özlem okul çantasını kaldırmak için uyguladığı kuvveti merak etmiştir. Bunu öğrenmek için bir dinamometre modeli tasarlamaya karar vermiştir. Tasarladığı dinamometreyle çantasını kaldırmıştır. Bu sırada dinamometrede kullandığı yay şeklinin bozularak esnekliğinin kaybolduğunu görmüştür.

Özlem uyguladığı kuvveti ölçebilmesi için dinamometresinde nasıl bir değişiklik yapmalıdır?

- A) Dinamometrede daha kalın bir yay kullanmalıdır.
- B) Sandalyenin üzerine çıkarak ölçümü tekrarlamalıdır.
- C) Dinamometrenin ölçüm çubuğunun uzunluğu artırılmalıdır.
- D) Aynı yayı kullanarak farklı bir dinamometre tasarımı yapmalıdır.

FACEBOOK KISKANÇLIĞI VE BAĞLANMA: KISKANÇLIĞIN VE YALNIZLIĞIN ARACI ROLÜ

S. Burcu ÖZGÜLÜK ÜÇOK ** Nergis Hazal YILMAZTÜRK *
Bünyamin ATAY ******

Öz

Facebook kullanımının, romantik ilişkilerin kurulmasına fırsat sağlamakla beraber, partnerlerin birbirlerini kontrol etmesine ve Facebook kıskançlığına yol açabildiği görülmektedir. Literatürde çok boyutlu kıskançlık, bağlanma, yalnızlık gibi ilgili değişkenlerin Facebook kıskançlığı ile ilişkisinin incelendiği çalışmalar sınırlıdır. Bu bağlamda bu çalışma, kıskançlığın ve yalnızlığın, bağlanma ile Facebook kıskançlığı arasındaki ilişkide aracı rolünün incelenmesini amaçlamaktadır. Veriler 18-65 yaş arasında, romantik ilişkisi olan ve hem kendisi hem de partneri Facebook kullanıcısı olan 220 katılımcıdan toplanmıştır. Yol analizi sonuçları, kıskançlığın Facebook kıskançlığını yüksek düzeyde yordadığını, kaygılı ve kaçınan bağlanmanın ise orta düzeyde yordadığını ortaya koyarken, yalnızlığın ise Facebook kıskançlığını istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yordamadığını göstermiştir. Ayrıca, kaçınan bağlanmayla Facebook kıskançlığı arasındaki ilişkide kıskançlığın aracı rolü anlamlı bulunurken, yalnızlığın anlamlı bir aracı rolünün olmadığı bulunmuştur. Kaygılı bağlanma ile Facebook kıskançlığı arasındaki ilişkide ise yalnızlığın ya da

** Dr. Öğr. Üyesi, TED Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, burcu.ucok@tedu.edu.tr, Ankara/Türkiye

*** Öğr. Gör., TED Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, hazal.yilmazturk@tedu.edu.tr, Ankara/Türkiye

**** Arş. Gör., TED Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, bunyamin.atay@tedu.edu.tr, Ankara/Türkiye

kıskançlığın istatistiksel olarak anlamlı herhangi bir aracı rolünün olmadığı bulunmuştur. Bulgular ilgili literatür ışığında tartışılarak ileriki araştırmalarda farklı ilişki durumlarını (sözlü, nişanlı, evli çiftler vb.) kapsayan örneklemeler dikkate alınarak ve bağlanma türleri, Facebook kıskançlığı, diğer sosyal medya araçlarının kullanımıyla doğan kıskançlık türlerini de entegre ederek, gruplar arası ve gruplar içi çalışmalar yapılması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Facebook kıskançlığı, kıskançlık, bağlanma, yalnızlık.

FACEBOOK JEALOUSY AND ATTACHMENT: THE MEDIATOR ROLE OF JEALOUSY AND LONELINESS

Abstract

Facebook provides an opportunity to establish romantic relationships, yet it can lead to consequences of keeping the partners under control and feeling Facebook jealousy. In the literature, there is a limited number of studies that have examined the associations between Facebook jealousy and other related variables like attachment, multidimensional jealousy, and loneliness. Hence, this study aims to examine the mediating role of jealousy and loneliness in the association between attachment and Facebook jealousy in a Turkish sample. Data were collected from 220 participants who are between 18-65 years old, using Facebook, and being involved in a romantic relationship. Results of the path analysis revealed that jealousy predicted Facebook jealousy at a high level, while anxious attachment and avoidant attachment predicted Facebook jealousy moderately. On the other hand, loneliness did not predict Facebook jealousy significantly. The mediating role of jealousy was found to be significant in the association between avoidant attachment and Facebook jealousy, while loneliness did not have a significant mediating role in this association. Besides, the mediator role of loneliness and jealousy in the association between anxious attachment and Facebook jealousy was not significant. The results of the study were discussed, and further research recommendations to investigate the associations among attachment, Facebook jealousy, and other social media jealousy among participants with different relationship status (e.g. flirting, engaged, married) with within group and between group analyses were done.

Keywords: Facebook jealousy, jealousy, attachment, loneliness.

1. GİRİŞ

Maslow (1943), ihtiyaçlar hiyerarşisinin dördüncü basamağını oluşturan *sevgi ve bağlılık ihtiyacında* insanın sosyal bir varlık olduğuna dikkat çekerek bireylerin, diğerleri ile ilişki kurmasının öneminden bahsetmiştir. İlişki kurma ihtiyacı,

insanları bir araya getirerek toplumsal sosyalleşmenin önünü açmıştır. Hayati bir önem taşıyan ihtiyaçlarımızdan biri olan ilişki kurma, sosyal iletişim ağlarının gelişimi ile farklı bir boyuta taşınmıştır (Demirtaş-Madran, 2016).

Sürekli olarak gelişen ve değişim hızına yetişilmesi oldukça zor olan teknoloji, iletişimin sınırlarını zorlamış ve iletişim seçeneklerinde sayısız zenginliği de beraberinde getirmiştir. Cep telefonu, bilgisayar, tablet gibi insanların yanlarında bulundukları teknolojik aletlerin kullanımının artması ve benimsenmesi, ilişki kurma süreçlerinde teknolojinin rolünü artırmıştır. Örneğin içerik oluşturma, sosyalleşme, bağlantı kurma, etkileşim, bilgi akışı gibi faaliyetlerin yanı sıra çiftler, ilişkilerini sosyal medyada başkalarının da göreceği şekilde yaşama eğiliminde olmaya başlamışlardır (Alikılıç ve ark., 2019). Instagram, Twitter, YouTube gibi sık kullanılan sosyal medya araçlarının yanı sıra 2.74 milyar aktif günlük kullanıcısıyla Facebook en popüler sosyal medya araçları arasında yer almaktadır (Auxier ve Anderson, 2021). 2023 yılı itibarıyla 70 milyon kullanıcısı olan Facebook, Türkiye’de ise en sık kullanılan üçüncü sosyal medya aracıdır (We Are Social, 2023). Bununla birlikte, teknolojinin hayatımıza gün geçtikçe entegre olması romantik ilişkilerdeki kıskançlık ve algılanan tehdit unsurlarının artması gibi yeni problemleri de beraberinde getirmiştir (Koşan, 2023).

1.1. Sosyal medya ve (romantik) ilişkiler

İlk olarak 1994 yılında Darrell Berry tarafından kullanılan sosyal medya kavramı, literatürde çeşitli araştırmacılar tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır (Bercovici, 2010; Carr ve Hayes, 2015). Sosyal medya genellikle bloglar, iş ağları, kurumsal sosyal ağlar, forumlar, mikrobloglar, fotoğraf/video paylaşımı, sanal dünyalar, ürün içerikleri paylaşımı dahil olmak üzere çeşitli çevrimiçi platformları kapsayan bir iletişim aracı terimi olarak kullanılmaktadır (Aichner ve ark., 2020; Carr ve Hayes, 2015). Başka bir tanıma göre ise sosyal medya,

bireylerin açtıkları hesaplarla paylaşımında buldukları, arkadaş listesi oluşturdukları ve bu arkadaşlarla etkileşime girdikleri sanal mecralar olarak tanımlanabilir (Boyd ve Ellison, 2007). Görüldüğü üzere, her iki tanımda da “paylaşım” yapma vurgusu bulunmaktadır. Peki bu teknoloji temelli paylaşımlarla romantik ilişkiler arasında nasıl bir etkileşim bulunmaktadır? Günümüzde sosyal medyanın, romantik ilişki sürecinde yadsınamaz bir yeri vardır. Öyle ki kimi ilişkiler sosyal medyada başlayabilmektedir (Alikılıç ve ark., 2019). Bununla birlikte sosyal medya platformlarında paylaşılan fotoğraflar, videolar, hikayeler, durum güncellemeleri, arkadaş listeleri bağlamında algılanan tehdit, çiftlerin birbirlerini gözetim ve kontrol altında tutma çabalarına yol açabilmektedir (Marshall ve ark., 2013; Koşan, 2023).

Sık kullanılan sosyal medya platformlarından olan Facebook’un ise geniş bir kullanım alanı olmakla beraber sıklıkla sosyalleşmek, yeni ilişkiler kurmak ve devam ettirmek amacıyla kullanılmaktadır ve bu da kişiler arasındaki ilişkiler kapsamında çok yönlü sonuçlar doğurabilmektedir. Çiftlerin birbirini denetim altında tutması, kontrol etme çabaları ve özellikle kıskançlık yaşantıları bu sonuçlar arasındadır ve tüm bunlar romantik ilişkileri zedeleyen sonuçlara yol açmaktadır (Sullivan, 2021). Örneğin Muise ve arkadaşları (2009) Facebook’ta geçirilen zamanın, kişilik ve ilişki etmenlerinden bağımsız olarak, Facebook ile ilgili kıskançlıkla ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Bununla birlikte, gizlilik ayarları, ifadelerin kullanımı ve görsel ya da büyük harf kullanımı gibi sözel olmayan ipuçlarının kıskançlık ve olumsuz duyguları farklı şekilde ortaya çıkardığı gösterilmiştir.

1.2. Kıskançlık

Evrin kuramına göre (Buss, 2000) çok eski bir kavram olan kıskançlık, Pines (1998) tarafından bir ilişkide sorun yaşanmasına ve hatta ilişkinin bitirilmesine sebep olabilecek bir tehlikenin varlığı hissedildiğinde gösterilen bir tepki olarak

tanımlanmaktadır. Aynı zamanda kıskançlık, bilişsel, duygusal ve davranışsal özellikleri olan çok yönlü bir duygudur (DeSteno ve Salovey, 1996). Kıskançlık türleri romantik ve romantik olmayan kıskançlık şeklinde iki başlık altında ele alınır. Romantik kıskançlık kişi için önemli olan bir ilişkinin kaybına veya zarar görmesine sebep olabilecek bir tehlike oluştuğunda verilen tepki olarak tanımlanmaktadır (Pines, 1998). Arkadaş/iş arkadaşı ve çocuk- anne ve/veya baba kıskançlıkları ise romantik olmayan kıskançlık türleri arasında gösterilebilir (Hill ve Davis, 2000). Evrim kuramcıları, romantik ilişkilerde kıskançlığın cinsel ve duygusal olarak ikiye ayrılacağından bahsetmektedir. İlkinde birey, partnerinin başkasıyla cinsel birlikteliğinden şüphelenir ya da bunu bilir, ikinci tür olan duygusal kıskançlıkta ise birey partnerinin başkasıyla duygusal ve romantik bağlanma içine girdiğinden şüphelenir ya da söz konusu durumdan haberdardır. Pfeiffer ve Wong (1989) buna ek olarak bilişsel ve davranışsal kıskançlık türlerinden de söz etmektedir. Bilişsel kıskançlık bağlamında birey, partnerinin kendisini aldattığını düşünür ya da bundan şüphelenirken; davranışsal kıskançlık, aldatmayla ilgili şüphelerinin doğruluğunu test etmeye yönelik davranışları kapsar. Kıskançlık kavramı farklılaşan toplum yapısı ve kültürler bağlamında da değişiklik göstermesiyle birlikte değişen teknolojiyle birlikte yeni kıskançlık türlerinden söz edilebilir. Sosyal medya ağlarının bu denli popüler hale gelmesi, kişiler arası ilişkileri derinden etkilemiş, olumlu ve olumsuz birçok sonucu da beraberinde getirmiştir. Var olan ilişkilerin devam ettirilmesinin yanı sıra, yeni ilişkilerin kurulmasına da olanak sağlayan *Facebook*, *kıskançlık tetikleyicisi* olarak nitelendirilebilmektedir (Demirtaş-Madran, 2016). Bu bağlamda, bireylerin partnerlerini sosyal medya üzerinden izlemeleri gibi kontrol ihtiyacı temelli tutum ve davranışlarına kaynaklık edebilmektedir (Koşan, 2023).

1.3. Kıskançlık Türlerine Yeni Bir Bakış: Facebook Kıskançlığı

Muise ve arkadaşları (2009), Facebook kullanımının romantik bir ilişkide olan partnerlerde Facebook kıskançlığını tetiklediğini öne sürmüşlerdir. Partnerin eski sevgilisiyle Facebook'ta birbirlerini takip etmeleri, partnerin bir başka kişi ile Facebook üzerinden gizli bir şekilde bir ilişki geliştirme olasılığı Facebook kıskançlığını tetikleyen temel ögeler arasında sıralanmıştır. Muise ve arkadaşları (2009), Facebook kıskançlığının bir kısır döngü şeklinde ilerlediğini ve Facebook'ta geçirilen süre arttıkça, kişinin partnerinin Facebook hareketlerine tanıklığının arttığını, bunun da Facebook kullanım süresini arttırdığını ve sonuç olarak da partnerin Facebook hareketlerinin takip edilmesinin Facebook kıskançlığını arttırdığı öne sürülmüştür. Buna paralel olarak, Elphiston ve Noller (2011) de Facebook kıskançlığının ilişkideki doyumla olumsuz yöndeki ilişkisine gönderme yapmıştır. Literatürde Facebook kıskançlığı üzerine sınırlı sayıda yayın bulunmaktadır. Bunlar arasından, Facebook kıskançlığı ile bağlanma ve yalnızlık arasındaki ilişki incelenen konular arasındadır.

1.4. Bağlanma

Bağlanma Kuramı, bir bebeğin gerek fiziksel gerekse duygusal ihtiyaçlarının bakım vereni tarafından karşılanıp karşılanamamasının veya nasıl karşılandığının, bebeğin yaşama ve başkalarıyla nasıl bağlandığı ve ilişkiler geliştirdiği üzerindeki öneminden bahsetmiştir (Bowlby, 1980). Özellikle bireyin ilerleyen yıllardaki ilişkilerine dair beklentilerini ve dünyayı nasıl bir yer olarak algıladığını anlamlandırırken, bağlanma biçiminin önemi büyüktür (Bowlby, 1980). Bebek, bakım verenini ulaşılabilir ve ihtiyaçlarına karşı tutarlı bir biçimde duyarlı olarak algıladığında güvenli bağlanma gerçekleşir (Bartholomew ve Horowitz, 1991). Güvenli bağlananlar, sevmeye layık olduklarına, başkalarına güvenebileceklerine ve başkalarının da kendilerine güvenebileceğine inandıkları için, yakınlık kurmada rahattırlar ve terk edilme konusunda aşırı kaygı duymazlar (Mikulincer ve Shaver, 2007). Güvenli bağlanmayan bireylerin

bağlanma tarzları ise iki farklı boyutta incelenebilir. Bunlardan ilki olan kaygılı bağlanma, bakım veren tutarlı olarak ulaşılabilir ve duyarlı olmadığına gelişir (Cassidy ve Berlin, 1994). Bu bireyler, sevmeye layık olduklarından şüphe duyarlar, başkalarına güvenilemeyeceğini düşünürler, endişe ve reddedilme korkusu yaşarlar. Yakınlık kurarken müdahaleci olma, kontrol ve/veya öfke kontrolünde zorluk yaşama gibi ilişkiyi olumsuz etkileyecek yöntemlere başvurabilirler (Mikulincer ve Shaver, 2007). Daha açık olmak gerekirse, güvensiz bağlanma türlerinden kaygılı bağlanan bireylerin, bebeklikteki ihtiyaçları bakım veren tarafından istikrarsız olarak karşılanır. Bu nedenle bu tür bağlanan bireyler, ileride bağlandıkları kişiler ile bir yandan yakın ilişki kurmak isterlerken diğer yandan ilişkiye direnç gösterirler. Diğer bir güvensiz bağlanma biçimi olan kaçınan bağlanmada ise bakım veren tarafından ihtiyacı göz ardı edilen bebek, temastan kaçınır hale gelir. İleriki yaşamında da reddedilmek yerine yakın ilişkiden kaçınması muhtemeldir. Sonuç olarak, Bağlanma Kuramı kapsamında, bebeklikteki temel bakım verenle ilk yaşantılar, ileriki gelişimsel dönemlerde de başkalarıyla olan (romantik) ilişkileri etkilemektedir.

Bağlanma ve kıskançlık arasındaki ilişkiye odaklanıldığında, her ikisi de ortak noktaları olan iki kavram olarak nitelendirilebilir. Örneğin her iki kavram da ayrılık ya da ilişkide olası bir ayrılık tehditi karşısında aktive olabilen korku, öfke, üzüntü gibi olumsuz duyguları beraberinde getirir (Marzazziti vd., 2003). Özellikle yoğun kaygı yaşayanların benlik saygıları bağlamında başkalarının onayını daha çok dikkate aldıkları göz önünde bulundurulduğunda, kıskançlık ve beraberinde gelen olumsuz duygulardan daha çok etkilenmeleri olasıdır. Ampirik çalışmalar da artan kaygı ve duygusal kıskançlık arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu ve olumsuz benlik algısı olanların daha sık olumsuz duygu ve bilişsel kıskançlık deneyimlediklerini belirtmektedir (Guerrero, 1998; Knobloch vd., 2001). Karakurt'un (2001) Türkiye örneğinde gerçekleştirilen çalışması

kaygılı-kaçınan bağlanma puanları yüksek bireylerin yetersizlik gibi olumsuz duygular ve kıskançlık puanları arasında pozitif bir ilişkiye işaret etmektedir.

Çiftlerin birbirini gözetme arzusu ve kıskançlık davranışının aşk, sevgi veya tutku gibi duygularla değil, bireysel endişeleri ve özgüven problemleri ile ilgili olduğuna işaret eden çalışmalar (Marshall vd., 2013), Facebook kıskançlığının daha çok kaygılı bağlanan bireylerde görüldüğü sonuçlarına ulaşmıştır (Fleuriet vd., 2014). Kaygılı bağlanmanın Facebook kıskançlığı ile olumlu yönde bir ilişkisi olduğu bulunurken, kaçınan bağlanmanın ise Facebook kıskançlığı ile ters yönde bir ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir (Marshall vd., 2012). Kaygılı bağlanan bireylerin partnerlerine güvenmekte zorlandıkları için partnerlerinin sayfalarını daha sık ziyaret ettikleri ve Facebook kıskançlığını daha yoğun yaşadıkları ortaya konmuştur (Marshall vd., 2012). Öte yandan kaçınan bağlanan kişilerin partnerlerinin Facebook sayfasına bakmadıkları, kontrol etmedikleri bu sebeple de Facebook kıskançlığı yaşamadıkları tespit edilmiştir.

1.5. Yalnızlık

Young (1982:180) yalnızlığı, “doyum sağlayıcı sosyal ilişkilerin yokluğu ya da algılanan yokluğu ve bu gerçek ya da algılanan yokluğa eşlik eden psikolojik zorlanma belirtileridir” şeklinde tanımlamıştır. Rook (1984:1391) ise yalnızlığı “bireyin diğerleri tarafından anlaşılmadığı, onlara yabancı kaldığı ya da onlar tarafından reddedildiği ve/veya özellikle sosyal bütünleşme duygusu ve duygusal yakınlık kurmak için olanaklar sunan arzu edilen etkinlikleri gerçekleştirmek için uygun sosyal partnerlerin yokluğu durumunda yaşanan, süregelen duygusal zorlanma” şeklinde tanımlar. Rokach’ın (2000) çalışmasına göre yaşlı grupta yer alan bireyler yalnızlık hissini en çok gelişme ve keşif biçiminde yaşadığını belirtirken 19-30 yaş arasındaki genç yetişkinlerin ve 31-40 yaş aralığındaki yetişkinlerin yalnızlığın acı verici ve zorlayıcı bir deneyim şeklinde yaşadığı sonucuna ulaşmıştır (Rokach ve Brock, 1997).

Arzu edilen ve mevcut sosyal ilişkiler arasındaki fark olarak tanımlanan yalnızlığın (Peplau ve Pearlman, 1981), 15-18 yaş arasındaki bireylerle ($n_{kadın}=300$, $n_{erkek}=300$) kaçınan-güvensiz bağlanma ve kaçınan-güvensiz bağlanma ile pozitif yönde ilişkili olduğu bilinmektedir (Erozkan, 2011). Sosyal medya kullanımı ve yalnızlık arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar farklı sonuçlar göstermektedir. Örneğin Deters ve Mehl (2013) sosyal medya kullanımının başkalarıyla daha sağlam ilişkiler duygusuna yol açabileceğinden bahsederken, Primack ve diğerleri (2018) sosyal medya kullanımının daha yüksek sosyal izolasyon ve yalnızlık duyguları ile bağlantılı olduğunu öne sürmektedir.

Sosyal medya (Facebook) kullanımı ve yalnızlık arasındaki ilişkiyi anlamada, yorum yapma, gönderi paylaşma gibi aktif olarak Facebook kullanım sürecine katılanların yalnızlık düzeyleri azalırken, sadece paylaşılanları takip etme gibi pasif kullanım gösterenlerin yalnızlıklarının arttığı görülmüştür (Frison ve Eggermont, 2015; Yang, 2016). Facebook kıskançlığı ile yalnızlık arasındaki ilişki incelendiğinde ise, kişinin ilişki içindeki yalnızlık hissi arttıkça, Facebook kıskançlığının da arttığı görülmüştür (Tiryaki ve Karakuş, 2018).

Facebook'ta yeni ilişkiler kuran bireylerin, sanal olmayan dünyadaki ilişkilerini nasıl ve ne yönde etkilediği ve bu etkinin nasıl sonuçlanabileceği tam olarak bilinmemektedir (Korkmaz, 2012). Utz ve Beukeboom (2011) partnerin Facebook hareketlerinin takibinin artık sosyal olarak daha kabul edilebilir bir hale dönüştüğünü çünkü Facebook'ta var olan bilginin kamuya açık bir şekilde paylaşılır olmasının, partnerin de bunu takip edebiliyor olmasının artık ilişkiye yönelik bir güven sorunu olarak algılanmadığını belirtmektedir. Öte yandan bu durumun partnere dair bilgilere anında ve çok hızlı erişime olanak sağlasa da kıskançlık gibi olumsuz sonuçlar doğurabileceği alan yazınında tartışılan konular arasındadır (Muise vd., 2014) ki partnerlerin birbirlerinin Facebook hareketlerini

takip edebilmelerinin Facebook kıskançlığını tetiklediği literatür bulguları arasındadır (Muisse vd., 2009).

Türkiye’de yürütölen “Facebook İstismarı ve Topluma Yansımaları” adlı çalışmada, 2009-2010 yılları arasında çeşitli gazetelerde yer alan Facebook istismarları haberleri incelenmeye alınmış, yapılan inceleme sonucunda medyada yer alan Facebook istismarlarının %13.8’inin kişiler arası ilişkilere yönelik istismar başlığı altında kıskançlık ve boşanmayla sonuçlandığı rapor edilmiştir (Şahin ve Sarı, 2009). Güvenli bağlanan bireylere kıyasla, güvensiz bağlanan bireyler romantik ilişkilerinde daha düşük düzeyde güven, tatmin, yakınlık ve istikrar deneyimlemektedirler (Kirkpatrick ve Davis, 1994). Öte yandan, kaygılı ve kaçınan bağlanan bireyler genellikle olumsuz benlik algısına sahip olduklarından, partnerlerinin kendilerini üstün bir rakip için terk edeceğinden şüphe ve endişe duyma eğilimindedirler (Guerrero, 1998). Bu nedenle, partnerlerini gözetim altında tutma ve onların aldatmaya yönelik olası hareketlerine dair ipucu arama eğiliminde olabilirler. Bu eğilimler ilgili çalışmalar Facebook kıskançlığı bağlamında oldukça kısıtlı olsa da Facebook gibi sosyal medya platformlarına taşınabilir. Nongpong ve Charoensukmongkol (2016), 256 lisansüstü öğrenci ile yürüttüğü çalışmada sosyal medya kullanım sıklığının, kıskançlık ve ona ek olarak yalnızlığı artıran bir unsur olduğunu ortaya koymuştur.

Literatür incelendiğinde, bağlanma kaygısının, Facebook kıskançlığını olumlu yönde yordayan değişkenlerden olduğu belirtilmektedir (Hira ve Bhogal, 2022; David ve Roberts, 2021). Ancak bağlanma tarzlarının Facebook kıskançlığının olası diğer değişkenlerle nasıl etkilerinin ele alınması sosyal ağ siteleri kaynaklı romantik ilişki kıskançlığının aydınlatılmasına yardımcı olacaktır. Bu platformların bireylerin, sanal olmayan dünyadaki ilişkilerini nasıl ve ne yönde etkilediğine ve bu etkinin nasıl sonuçlanabileceğine dair derinlemesine

araştırmalar yapılmasına ihtiyaç vardır (Demirtaş-Madran, 2016; Sullivan, 2021). Bu çalışmanın bağlanma, çok boyutlu kıskançlık, yalnızlık ve Facebook kıskançlığı arasındaki öşüntüyü sistematik biçimde ortaya koyarak gelecek ilgili çalışmalara zemin hazırlaması amaçlanmıştır. Bu bağlamda söz konusu alışma Törkiye örnekleminde kıskançlığın ve yalnızlığın, bağlanma ile Facebook kıskançlığı arasındaki aracı rolünü incelemeyi amaçlamaktadır. Genel amaç doğrultusunda oluşturulan araştırmanın alt amaçlar aşağıdaki gibidir:

- Kıskançlık ve Facebook kıskançlığı arasında nasıl bir ilişki vardır?
- Yalnızlık ve Facebook kıskançlığı arasında nasıl bir ilişki vardır?
- Kaygılı bağlanma ve Facebook kıskançlığı arasında nasıl bir ilişki vardır?
- Kaçınan bağlanma ve Facebook kıskançlığı arasında nasıl bir ilişki vardır?
- Kıskançlığın kaygılı bağlanma ve Facebook kıskançlığı arasındaki ilişkide aracı rolü var mıdır?
- Kıskançlığın kaçınan bağlanma ve Facebook kıskançlığı arasındaki ilişkide aracı rolü var mıdır?
- Yalnızlığın kaygılı bağlanma ve Facebook kıskançlığı arasındaki ilişkide aracı rolü var mıdır?
- Yalnızlığın kaçınan bağlanma ve Facebook kıskançlığı arasındaki ilişkide aracı rolü var mıdır?

2. YÖNTEM

2.1. Katılımcılar

Araştırmanın örneklemini 18-65 yaş arası, bir ilişkisi olan ve hem kendisi hem de partneri Facebook kullanıcısı olan katılımcılar oluşturmuştur. Katılımcılara uygun örnekleme yoluyla ulaşılmıştır. Çalışmayı 246 katılımcı tamamlamıştır fakat 26 katılımcı herhangi bir ilişki durumu belirtmediği için veri setinden çıkartılmıştır. Kalan 220 katılımcının 174'ü kadın (%79.1) ve 46'sı erkektir (%20.9). Katılımcıların yaş ortalaması ise 27.61'dir ($SS = 8.19$). Ortalama 57.15 ($SS = 73.59$) aydır ilişkilerini sürdüren katılımcıların ilişki durumları incelendiğinde ise 125'inin (%56.8) sevgilisi olduğu, 17'sinin (%7.7) sözlü/nişanlı olduğu ve kalan

78'inin (%35.5) ise evli olduğu görülmüştür. Katılımcıların günlük ortalama Facebook kullanma süresi 46.87 ($SS = 59.63$) dakikadır. Katılımcıların 80'i (%36.4) Facebook hesabında bir ilişkisi olduğunu *ilişki durumuna* yazdığını ifade etmişken, 139'u (63.2) Facebook hesabında, ilişkisi olduğuna *ilişki durumunda* yer vermediğini belirtmiştir.

2.2. Veri Toplama Araçları

Facebook Kıskançlık Ölçeği

Facebook ortamı üzerinden kıskançlığı ölçmek amacıyla Muise ve arkadaşları (2009) tarafından geliştirilmiş olan ölçek, toplam 27 maddeden oluşmaktadır. Maddeler, 7'li Likert tip ölçeklendirme ile değerlendirilmekte olup, 1 = *Hiç*, 7 = *Kesinlikle* olmak üzere puanlanmaktadır. Ölçek puanı toplam puan alınarak oluşturulmuştur. Ölçeğin Cronbach Alpha ile hesaplanmış iç tutarlık katsayısı .95'tir. Bu çalışma kapsamında ölçek Türkçe'ye çevrilmiştir ve Türkçe formunun geçerlik ve güvenirlik sonuçları incelenmiştir. Ölçeğin Türkçe formunun uyum değerlerinin hata göstergeleri bağlandıktan sonra kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmüştür, $\chi^2 (281) = 583.410$; $p < .05$; RMSEA = .070, CFI = .920; SRMR = .079. Ek olarak, bu çalışmada ölçeğin iç tutarlık katsayısı kabul edilebilir düzeyde bulunmuştur ($\alpha = .95$) Diğer bir deyişle, ölçeğin Türkçe formu mevcut örnekleme geçerli ve güvenilir puanlar üretmiştir.

UCLA Yalnızlık Ölçeği

Yalnızlığı ölçmek amacıyla (Russell vd., 1978) geliştirilmiş olan ölçeğin Türkçe uyarlama çalışması Demir (1989) tarafından yapılmıştır. Hem geliştirme çalışmasında hem de uyarlama çalışmasında ölçeğin içtutarlılık katsayısı .96 olarak bulunmuştur. Ölçek 4'lü Likert tip ölçeklendirmeli toplam 20 maddeden

oluşmaktadır. Ölçek puanı toplam puan alınarak oluşturulmuştur. Bu çalışmada ölçeğin iç tutarlık katsayısı kabul edilebilir düzeyde bulunmuştur ($\alpha = .83$).

Çok Boyutlu Kıskançlık Ölçeği

Kıskançlığı ölçmek amacıyla Pfeiffer ve Wong (1987) tarafından geliştirilen ölçek 24 maddeden oluşmaktadır ve 7'li Likert tipi bir ölçektir ve geliştirme çalışmasında alt boyutların içtutarlılık katsayıları .80 ile .90 arasında bulunmuştur. Ölçeğin Türkçe uyarlama çalışması Karakurt (2001) tarafından gerçekleştirilmiştir ve alt boyutların içtutarlılık katsayıları .86 ile .91 arasında bulunmuştur. Ölçek puanı toplam puan alınarak oluşturulmuştur. Bu çalışmada ölçeğin iç tutarlık katsayısı kabul edilebilir düzeyde bulunmuştur ($\alpha = .90$).

Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri II

Kişilerin bağlanma tarzlarını ölçmek amacıyla Fraley ve arkadaşları (2000) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışması Selçuk ve arkadaşları (2005) tarafından gerçekleştirilmiştir. Uyarlama çalışmasında içtutarlılık katsayısı kaçınma alt boyutu için .90, kaygı alt boyutu içinse .86 olarak bulunmuştur. Ölçek 36 madde olup, 7'li Likert Tipi bir ölçektir. Ölçeğin alt boyutlarından puanlar toplam puan alınarak oluşturulmuştur. Bu çalışmada ölçeğin kaygılı ($\alpha = .90$) ve kaçınan ($\alpha = .89$) bağlanma alt boyutlarının iç tutarlık katsayıları kabul edilebilir düzeyde bulunmuştur. Ölçekte 14 adet ters puanlanan madde bulunmaktadır ve bu maddeler ters puanlanmıştır.

Kişisel Bilgi Formu

Bu çalışmada katılımcıların bireysel ve ilişkisel bilgileri, kişisel bilgi formu ile toplanmıştır. Bu formda cinsiyet, yaş ve Facebook kullanımları gibi bireysel bilgilerin yanı sıra katılımcıların ilişkisinin olup olmadığını, ilişki süreleri ve

Facebook'ta ilişki durumlarını belirtip belirtmediklerini soran sorular aracılığıyla ilişkisel bilgilerine de erişilmiştir.

2.3. Veri Toplama Süreci

Veri toplama sürecine katılımcıların katılımı tamamıyla gönüllülük esasına dayalı gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın veri toplama süreci 2015 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmanın duyurusu sosyal medya üzerinden yapılmıştır ve duyuruda çalışmaya katılım şartları belirtilmiştir. Veriler çevrimiçi anket yoluyla toplanmıştır. Ölçek seti, çevrimiçi bir veri toplama platformu olan SurveyMonkey'de oluşturulmuştur. Yanıtlar SurveyMonkey programında otomatik olarak kaydedilmiştir.

2.4. Veri Analizi

Araştırmada yer alan değişkenler arası ilişkiler SPSS 24 istatistik paketi kullanılarak, betimsel istatistik, Pearson korelasyon ve bağımsız örneklem t testi analizlerinden yararlanılarak incelenmiştir. Bağımsız (bağlanma), aracı (kıskançlık ve yalnızlık) ve bağımlı değişken (Facebook kıskançlığı) arasındaki varsayımsal ilişkiye dayalı modeli test etmek için STATA 16 paket programı aracılığıyla yol analizinden yararlanılmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Ön Analiz Sonuçları

Varsayımsal model test edilmeden önce öncül analizler olarak değişkenlerin betimsel değerleri ve aralarındaki ikili ilişkiler incelenmiştir. Betimsel istatistikler olarak, değişkenlerin en küçük ve en büyük değerleri, ortalama puanları ve standart sapma değerleri hesaplanmıştır. En küçük ve en büyük değerlerin

ölçeklerin alabileceği puan aralıklarının dışında olmadığı tespit edilmiştir. Değişkenlere dair betimsel istatistikler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Bağımlı, Aracı ve Bağımsız Değişkenlerin Betimleyici İstatistikleri (N = 222)

	Ort.	SS	En küçük	En büyük
Kaçınan bağlanma	3.70	2.47	1.00	6.56
Kaygılı bağlanma	2.47	1.03	1.00	5.56
Kıskançlık	78.77	18.87	25.85	161
Yalnızlık	40.77	6.38	31	59
Facebook kıskançlığı	88.82	30.45	27	179

Betimsel istatistikler incelendikten sonra değişkenler arasındaki ikili ilişkiler Pearson korelasyon katsayısı ile analiz edilmiştir. Bağımlı, aracı ve bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon değerleri incelendiğinde tüm değerlerin birbiriyle istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ilişkili olduğu bulunmuştur. Facebook kıskançlığı yalnızlık ($r = .30, p < .001$) ve kaygılı bağlanma ($r = .33, p < .001$) ile orta düzeyde ilişkiliyken, kıskançlık ($r = .62, p < .001$) ve kaçınan bağlanma ($r = .51, p < .001$) ile yüksek düzeyde ilişkilidir. Yalnızlık, kaygılı ($r = .43, p < .001$) ve kaçınan ($r = .36, p < .001$) bağlanmayla orta düzeyde ilişkilidir. Kıskançlık kaçınan bağlanma ($r = .58, p < .001$) ile yüksek düzeyde ilişkiliyken, kaygılı bağlanmayla ($r = .18, p < .01$) düşük düzeyde ilişkili bulunmuştur. Değişkenler arasındaki korelasyonlar Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Bağımlı, Aracı ve Bağımsız Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar (N = 222)

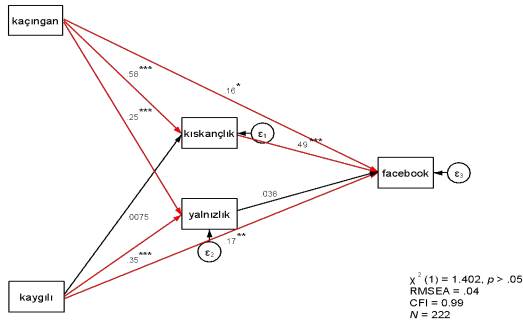
	1	2	3	4	5
Facebook kıskançlığı	1				
Kıskançlık	.62**	1			
Yalnızlık	.30**	.27**	1		
Kaçınan bağlanma	.51**	.58**	.36**	1	
Kaygılı bağlanma	.33**	.18*	.43**	.30**	1

Not. * $p < .01$, ** $p < .001$

3.2. Model Testi

Model testine geçilmeden son olarak Facebook kıskançlığının katılımcıların cinsiyetlerine göre değişip değişmediği bağımsız örneklem t testi yardımıyla kontrol edilmiştir. İlk olarak, varyansların eş dağılıp dağılmadığına bakılmıştır. Eş varyanslar için Levene testi sonuçları varyansların eş dağıldığı hipotezinin reddedilemediğini gösterdiği için ($F_{(218)} = .263, p = .263$) varyansların eşit dağıldığı varsayımıyla analize devam edilmiştir. Devamında yürütülen bağımsız örneklem t testi sonuçları ise kadın ve erkek katılımcılar arasında Facebook kıskançlığı açısından istatistiksel olarak anlamlı bir düzeyde farkın bulunmadığını göstermiştir, $t(218) = .323, p = .747$.

Varsayımsal model yol analizi aracılığıyla incelenmiştir. Yol analizi sonuçları incelenmeden önce test edilen modelin uyum değerlerine göz atılmış ve uyum değerlerinin kabul edilebilir düzeyde (Kline, 2016) olduğu görülmüştür [$\chi^2(1) = 1.402; p = .236; RMSEA = .043; CFI = .999; TLI = .987; SRMR = .016$]. Yol analizi sonuçları bağımsız değişkenlerin ve bir aracı değişkenin bağımlı değişkenle istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ve olumlu yönde ilişkili olduğunu göstermiştir (Şekil 1).

Şekil 1. Yol Analizi Sonuçları

Doğrudan ilişkiler incelendiğinde kıskançlığın Facebook kıskançlığını yüksek düzeyde yordadığı bulunmuşken ($\beta = .49, p < .001$), kaygılı bağlanmanın ($\beta = .17, p < .01$) ve kaçınan bağlanmanın ($\beta = .16, p < .05$) orta düzeyde yordadığı tespit edilmiştir. Yalnızlığın Facebook kıskançlığını ($\beta = .04, p > .05$) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yordamadığı tespit edilmiştir.

Dolaylı ilişkiler incelendiğinde ise kaçınan bağlanmayla Facebook kıskançlığı arasındaki ilişkide kıskançlığın aracı rolü anlamlı bulunurken ($\beta = .28, p < .01$), yalnızlığın ($\beta = .00, p > .05$) anlamlı bir aracı rolünün olmadığı bulunmuştur. Kaygılı bağlanma ile Facebook kıskançlığı arasındaki ilişkide yalnızlığın ya da kıskançlığın istatistiksel olarak anlamlı herhangi bir aracı rolünün olmadığı bulunmuştur. Yol analizinin sonuçları detaylı olarak Tablo 3 sunulmuştur.

Tablo 3. Yol Analizi Sonuçları

Çıktı	Doğrudan etki	Dolaylı etki	Toplam etki	R ²
Kıskançlık				.34
Kaçınan bağlanma---> Kıskançlık	.58***	-	.58	
Kaygılı bağlanma ---> Kıskançlık	.01	-	.01	
Yalnızlık				.24
Kaçınan bağlanma ---> Yalnızlık	.25***	-	.25***	
Kaygılı bağlanma ---> Yalnızlık	.35***	-	.35***	
Facebook kıskançlığı				.45
Kaçınan bağlanma ---> Facebook kıskançlığı	.16*	.29***	.45***	
Kaçınan bağlanma---> Kıskançlık ---> Facebook kıskançlığı	-	.28***	-	
Kaçınan bağlanma ---> Yalnızlık ---> Facebook kıskançlığı	-	.00	-	
Kaygılı bağlanma ---> Facebook kıskançlığı	.17**	.02	.19***	
Yalnızlık---> Facebook kıskançlığı	.04	-	.04	
Kıskançlık---> Facebook kıskançlığı	.49***	-	.49***	

Sonuçlar genel olarak ele alındığında, kıskançlığın, kaçınan ve kaygılı bağlanmanın facebook kıskançlığıyla doğrudan ilişkili olduğu görülmüştür. Diğer

bir deyişle, bireylerin kıskançlık puanları, kaçınan ve kaygılı bağlanma puanları arttıkça facebook kıskançlık puanları da artmaktadır. Ek olarak, kaçınan bağlanmanın facebook kıskançlığıyla kıskançlık aracılığıyla dolaylı olarak bir ilişkisi olduğu da tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle, bireylerin kaçınan bağlanma puanları arttıkça kıskançlık puanları artmaktadır ve kıskançlık puanlarındaki artış da facebook kıskançlığı puanlarındaki artışla ilişkilidir.

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu çalışmanın amacı kaygılı ve kaçınan bağlanma ile Facebook kıskançlığı arasındaki ilişkide kıskançlık ve yalnızlığın aracı rollerinin incelenmesidir. Çalışmanın bulguları, kaygılı ve kaçınan bağlanma ile kıskançlığın Facebook kıskançlığını yordadığını, yalnızlığın ise Facebook kıskançlığını yordamadığını ortaya koymuştur. Kaygılı ve kaçınan bağlanma ile Facebook kıskançlığı arasındaki ilişkide kıskançlık ve yalnızlığın aracı rolleri incelendiğinde ise, kıskançlığın aracı rolünün olduğu saptanırken, yalnızlığın aracı bir rolünün olmadığı görülmüştür.

4.1. Bağlanma ve Facebook Kıskançlığı

Bu çalışmada kaygılı ve kaçınan bağlanmanın Facebook kıskançlığını olumlu ve anlamlı yönde yordadığı bulunmuştur. Kaygılı bağlanan kişilerin doğasına bakıldığında, sevmeye layık olmadıklarını düşündükleri ve bu düşüncelerini desteklercesine de başka kişilere güven duymakta zorlandıkları görülür. Kaygılı bağlanan kişiler arka planda da reddedilme korkusu ve ayrılma kaygısı yaşarlar. Bu korku ve kaygıyla başa çıkabilmek için de genellikle ilişkilerinde partnerlerini kontrol etme eğilimindedirler (Mikulincer ve Shaver, 2007). Bu kontrol partnerlerinin kendilerine yönelik duygularının seyrini takip etmenin yanı sıra partnerin hareketlerinin takibini de beraberinde getirir. Bu bağlamda partnerlerini takip ettikleri alanlardan biri de Facebook'tur. Partnerlerinin

Facebook'ta kimleri takip ettiğini, kimlerin gönderilerini beğendiğini, nasıl fotoğraflar paylaştığını takip ederek, partnerlerini kontrol etmeye ve aslında kendilerini de olası bir ayrılığa karşı güvende hissettirmeye çalışırlar. Fakat bu takip, yaşadıkları kıskançlığı da tetikler ve Facebook kıskançlığı adı verilen duyguyu yaşamaya başlarlar. Bu çalışmanın bulgusu da bu doğrultuda kaygılı bağlanan kişilerin Facebook kıskançlığı yaşamaya eğilimlerinin olduğunu ortaya koymuştur. Literatürde de özellikle kaygılı bağlanan kişilerin partnerlerini Facebook üzerinden takip etmelerinin ve kıskançlık hissetmelerinin (Marshall ve ark., 2013) daha yaygın görüldüğü, Facebook kıskançlığı ile kaygılı bağlanma arasında olumlu yönde bir ilişkinin olduğu görülmektedir (Marshall ve ark., 2012).

Kaçınan bağlanma ile Facebook kıskançlığı arasındaki ilişki dikkate alındığında ise, literatürdeki kısıtlı sayıdaki çalışma bu iki değişken arasında olumsuz yönde bir ilişkinin olduğuna işaret etmektedir. Bir diğer deyişle kaçınan bağlanan kişilerin Facebook kıskançlığı yaşamadıkları, yani partnerlerinin Facebook sayfasını ve hareketlerini izleyip, kontrol etmedikleri ortaya konmuştur (Marshall ve ark., 2012). Bu çalışmada ise kaçınan bağlanma ile Facebook kıskançlığı arasındaki ilişki olumlu yönde anlamlı bulunmuştur. Bu farklılığın kültürel bir temeli olabileceği düşünülmektedir. Marshall ve arkadaşlarının (2012) çalışmasının örneklemini ağırlıklı olarak Kuzey Amerika, Avrupa, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi bireyci kültürlerden gelen katılımcılar oluştururken bu çalışmanın örneklemini daha kolektivist bir kültüre sahip olan Türkiye'de yaşayan katılımcılar oluşturmuştur (Hofstede, 1980). Kolektivist kültürlerde yaşayan kişilerin aidiyet ve birlikteliğin devamına atfettiği önem daha fazla olduğu için, kaçınan da bağlanıyor olsa, kişilerin partnerleriyle ilgili Facebook kıskançlığı yaşıyor olmalarının daha olası olduğu düşünülmektedir.

4.2. Kıskançlık ve Facebook Kıskançlığı

Bu çalışmada, kaygılı ve kaçınan bağlanmanın yanı sıra kıskançlığın da Facebook kıskançlığını yordadığı bulunmuştur. Kıskançlık literatürde, kişinin ilişkisine yönelik herhangi bir tehdit hissettiğinde gösterdiği bir tepki olarak tanımlanmaktadır (Pines, 1998) ve bilişsel, duygusal ve davranışsal boyutları ile kardeş, çocuk-aile, arkadaş kıskançlığı gibi partner dışındaki kişilere de yöneltilen bir duygudur (Hill ve Davis, 2000). Facebook kıskançlığının ise kıskançlığın bir türü olarak ortaya çıktığı ve romantik bir ilişkide yer alan partnerlerin, partnerin Facebook sayfasına eklediği kişileri, beğendiği diğer kişi ve sayfaları, hareketlerini ve partnerin Facebook üzerinden gizli bir ilişki geliştirme olasılığını dikkate alınarak geliştirilen bir duygu olduğu belirtilmektedir (Muisse ve ark., 2009). Haliyle genel olarak belirli tehdit durumlar karşısında kıskançlık yaşayan bir kişinin Facebook kıskançlığı yaşamaya da bir o kadar eğilimli olabileceği düşünülerek, bu çalışmada kişinin kıskançlığının, partnerine yönelik hissettiği Facebook kıskançlığı ile ilişkisinin olabileceği hipotez edilmiştir. Araştırmacıların bilgisi dahilinde literatürde çok boyutlu kıskançlık ile Facebook kıskançlığı arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır fakat Facebook kıskançlığının kıskançlığın bir türü olduğu göz önünde bulundurulduğunda, kıskançlığının kişinin partneri olduğunda Facebook kıskançlığını yordamasının anlaşılır olduğu düşünülmektedir.

4.3. Yalnızlık ve Facebook Kıskançlığı

Bu çalışmada yalnızlık ile Facebook Kıskançlığı arasındaki ilişki incelendiğinde, yalnızlığın Facebook kıskançlığını yordamadığı bulunmuştur. Literatürde yalnızlık ve Facebook kıskançlığı arasındaki ilişkiyi inceleyen çok az çalışma bulunmaktadır. Örneğin Türkiye’de Facebook kıskançlığı ile yalnızlık arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışmada yalnızlık ile Facebook kıskançlığı arasında olumlu yönde bir ilişki olduğu, yani kişinin yalnızlık hissi arttığında daha fazla Facebook

kıskançlığı yaşadığı saptanmıştır (Tiryaki ve Karakuş, 2018). Bu haliyle bu araştırmanın bulgusu literatürden farklılık göstermektedir. Bu noktada yalnızlığın tanımına bakmanın faydalı olacağı düşünülmektedir. Örneğin Young (1982) kişinin yaşamında doyum hissettiği bir ilişki olmadığında ya da Rook (1984) duygusal yakınlık sağlayan bir partnerin varolmadığı durumlarda hissedilen bir duygu olarak tanımlamıştır yalnızlığı. Bu çalışmada her katılımcının bir partneri bulunmaktadır. Ayrıca bu çalışmada katılımcıların ilişkilerinden aldıkları doyum test edilmemiştir fakat kişilerin ilişkilerinde yalnız hissetmedikleri ve bu sebeple Facebook kıskançlığı yaşamadıkları speküle edilebilir.

4.4. Bağlanma ve Facebook Kıskançlığı Arasındaki İlişkide Kıskançlık ve Yalnızlığın Aracı Rolü

Son olarak, kıskançlığın kaçınan bağlanma ile Facebook kıskançlığı arasındaki ilişkide anlamlı bir aracı rolü bulunurken, yalnızlığın bu ilişkide anlamlı bir aracı rolünün olmadığı saptanmıştır. Kaygılı bağlanma ile Facebook kıskançlığı arasındaki ilişkide ise kıskançlığın ya da yalnızlığın anlamlı bir aracı rolünün olmadığı bulunmuştur. Bu bulgular, kaçınan bağlanmanın kıskançlığı arttırdığını ve kıskançlığın da Facebook kıskançlığını arttırdığını ortaya koymuştur. Literatürdeki çalışmalar kaçınan bağlanma ile kıskançlık arasında olumlu yöndeki ilişkiye işaret etmektedir (Karakurt, 2001). Araştırmacıların bilgisi dahilinde kıskançlık ile Facebook kıskançlığı arasındaki ilişkiye dair bir çalışma bulunmamakla beraber, çok boyutlu kıskançlığın arttığı durumlarda romantik bir ilişkide yer alan kişilerin Facebook kıskançlığı yaşamaları da anlamlıdır. Kaygılı bağlanma ile Facebook kıskançlığı arasındaki ilişkide yalnızlığın ve kıskançlığın aracı rolünün olmamasının sebebinin ise, kaygılı bağlanmanın halihazırda kayıp endişesi ile ilişkili olmasının ve partnerin Facebook üzerinden kişinin kendisine alternatif başka bir partner bulma olasılığını barındırmasının etkisi olabileceği

düşünülmektedir (Cassidy ve Berlin, 1994). Literatürde yalnızlık ile güvensiz bağlanan kişilerin ilişkilerinde yalnız hissettiklerine dair bulgular vardır (DiTommaso ve ark., 2003; Wiseman ve ark., 2006). Bu çalışmada yalnızlığın kaçınan/ kaygılı bağlanma ve Facebook kıskançlığı arasında aracı rolünün olmayışı, güvensiz bağlanmanın direkt olarak kıskançlığı yordaması sebebiyle belki de yalnızlığın hissedilen Facebook kıskançlığının sonucunda ortaya çıkabileceği düşünülmektedir.

4.5. Çalışmanın Sınırlıkları ve İleriki Çalışmalar için Öneriler

Her çalışmada olabileceği gibi, bu çalışmanın da sınırlıkları bulunmaktadır. Bu çalışmanın ilk sınırlığı, çalışmada yaş aralığı geniş (18-65 yaş) bir örnekleme çalışılmış olmasıdır. Aile yaşam döngüsü de dikkate alındığında, her bir gelişim evresinde (beliren yetişkinlik, yetişkinlik ve geç yetişkinlik) kurulan romantik ilişkilerdeki dinamiklerin farklı olacağı aşikardır. Bu sebeple, çalışmanın bulgularının her bir yaş grubuna genellenebilmesi zordur. Bu doğrultuda, gelişim evrelerine göre örneklemin gruplandırıldığı ve Facebook kıskançlığının değerlendirildiği gelecek çalışmalar Facebook kıskançlığının doğasının farklı gelişim evrelerinde olan ve ilişkisi olan çiftlerde nasıl değiştiğinin anlaşılmasına yardımcı olabilir. Çalışmanın bir diğer sınırlığı ise, Facebook kıskançlığının tüm ilişki türlerinde (sevgililik, nişanlılık, evlilik) incelenmiş olmasıdır. Sevgililik, nişanlılık ve evlilikte yaşanan duygular kişilerin hem gelişim evrelerinden hem de aile yaşam döngülerindeki yerlerinden etkilenebilir. Bir kişinin sevgili iken hissettiği Facebook kıskançlığı ile evli iken hissettiği Facebook kıskançlığı birbirinden farklılaşabilir. Örnekleme ilişkisi durumuna göre katılımcılar eşit sayılarda dağılım göstermediği için bu gruplarda Facebook kıskançlığına göre bir farklılığın olup olmadığı test edilememiştir. Bu sebeple gelecek çalışmalarda daha geniş bir örnekleme çalışılıp, ilişki durumu farklı olan gruplar arasında Facebook kıskançlığının araştırılması önerilmektedir. Son olarak bu çalışmada

sosyal medya platformları arasından sadece Facebook üzerinden hissedilen kıskançlığa yer verilmiştir. Facebook 2023 yılı itibariyle Türkiye’de en sık kullanılan sosyal medya platformları arasında üçüncü olmasına rağmen, yine de Instagram, SnapChat, Twitter, Telegram gibi sıklıkla kullanılan diğer sosyal medya platformlarında kıskançlığın ileriki çalışmalarda incelenmesinin daha kapsayıcı sonuçlar ortaya çıkaracağı düşünülmektedir. Ek olarak verinin toplanmasının üzerinden 7 yıl geçmesi de bir sınırlılık olarak ele alınabilir. Ayrıca ileriki çalışmalarda, bu çalışmada yalnızlığın kaçınan/ kaygılı bağlanma ve Facebook kıskançlığı arasında aracı rolünün olmayışı dikkate alınıp yukarıda da tartışıldığı üzere, yalnızlığın Facebook kıskançlığının bir sonucu olarak bağımlı değişken olarak test edilmesi önerilmektedir. Tüm bu sonuçlar doğrultusunda, bir romantik ilişki içerisinde olan kişilerle yapılacak gerek bireysel gerekse grupla psikolojik danışma oturumlarında, Facebook kıskançlığı değerlendirilirken kişilerin bağlanma tarzlarının da dikkate alınması, bağlanma tarzlarının ilişki içerisindeki kişilerin kendilerini, partnerlerini ve ilişkilerini algılamaları üzerindeki etkilerinin danışanlarla paylaşılması ve kıskançlığın ilişkiye zarar verecek bir etmene dönüşmeden nasıl duygusal olarak düzenlenebileceği çalışılabilir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir. Araştırmacıların katkı oranı beyanı: Birinci yazar %50, ikinci yazar %30, üçüncü yazar %20. Yazarlar katkıları için Mustafa Araz ve Gizem Özcan’a teşekkür eder.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin herhangi bir kısmı için finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu çalışma için toplanan veriler 2020 yılından önce toplandığı için etik kurul iznine gerek duyulmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aichner, T., Grünfelder, M., Maurer, O. ve Jegeni, D. (2021). Twenty-five years of social media: A review of social media applications and definitions from 1994 to 2019. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 24(4), 215-222.
- Akdur, S. ve Aslan, B. (2017). Duygusal zeka ile ilişki doyumu arasında duygu düzenleme güçlüğü ve romantik kıskançlığın aracı rolü. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 5(9), 71-88.
- Alikılıç, Ö. A. , Alikılıç, İ. ve Özer, A. (2019). Dijital romantizm: Y kuşağının romantik ilişkilerinde sosyal medyanın rolü üzerine bir araştırma. *Erciyes İletişim Dergisi, Uluslararası Dijital Çağda İletişim Sempozyumu Özel Sayısı*, 57-80. <https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.485005>
- Andreas, K. ve Haenlein, M. (2010). Users of the World, Unite! The Challenges and Opportunities of Social Media, *Business Horizons*, 53(1), 59-68. <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2009.09.003>
- Auxier, B. ve Anderson, M. (2021). Social Media Use in 2021. *Pew Research Center*, 1-19.
- Bartholomew, K. ve Horowitz, L. M. (1991). Attachment styles among young adults: A test of a four category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, 226-244.
- Bercovici J. (2010). Who coined social media? Web pioneers compete for credit. *Forbes*. <https://www.forbes.com/sites/jeffbercovici/2010/12/09/who-coined-social-media-web-pioneers-compete-for-credit/?sh=38f85e6651d5>
- Besharat, M. A. ve Shahidi, V. (2014). Mediating role of cognitive emotion regulation strategies on the relationship between attachment styles and alexithymia. *Europe's Journal of Psychology*, 10(2), 352-362.
- Bowlby, J. (1980). *Attachment and loss*. Basic Books.
- Boyd, D. M. ve Ellison, N. B. (2007). Social network sites: Definition, history, and scholarship, *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13(1), 210-230. <https://doi.org/10.1111/j.1083-6101.2007.00393.x>
- British Broadcasting Corporation (BBC, 2020). Türkiye'de sosyal medya ne kadar ve nasıl kullanılıyor?. Erişim: 30 Mayıs 2022, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-53259275>
- Carr, C. T., ve Hayes, R. A. (2015). Social media: Defining, developing, and divining. *Atlantic Journal of Communication*, 23(1), 46-65.
- Cassidy, J. ve Berlin, L. J. (1994). The insecure/ambivalent pattern of attachment: Theory and research. *Child Development*, 65, 971-981.
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2. bas.). Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Çelik, H. ve Kocabıyık, O. O. (2014). Genç yetişkinlerin saldırganlık ifade biçimlerinin cinsiyet ve bilişsel duygu düzenleme tarzları bağlamında incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 139-155.
- David, M. E., ve Roberts, J. A. (2021). Investigating the impact of partner phubbing on romantic jealousy and relationship satisfaction: The moderating role of attachment anxiety. *Journal of Social and Personal Relationships*, 38(12), 3590-3609. <https://doi.org/10.1177/0265407521996454>
- Demir, A. (1989). U.C.L.A. yalnızlık ölçeğinin geçerlik ve güvenilirliği. *Psikoloji Dergisi*, 7(23), 14-18.

- Demirtaş, H. A. ve DÖnmez, A. (2006). Yakın ilişkilerde kıskançlık: Bireysel, ilişkisel ve durumsal değişkenler. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 17(3), 181-191.
- Demirtaş-Madran, H. A. (2016). Facebook Kıskançlığı Ölçeğinin Türkçe Formu: Üniversite öğrencileri üzerinde geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 17(S1), 93-100.
- Demirtaş-Madran, H. A. (2018). Relationship among Facebook jealousy, aggression, and personal and relationship variables. *Behaviour & Information Technology*, 37(5), 462-472.
- DeSteno, D. A. ve Salovey, P. (1996). Evolutionary Origins of Sex Differences in Jealousy? Questioning the "Fitness" of the Model. *Psychological Science*, 7(6), 367-372.
- Deters, F.G. ve Mehl, M.R. (2013). Does posting Facebook status updates increase or decrease loneliness? An online social networking experiment, *Social Psychology Personal Sciences*, 4(5), 579-586.
- Erozkan, A. (2011). The attachment styles bases of loneliness and depression. *International Journal of Psychology and Counselling*, 3(9), 186-193.
- Facebook Türkiye Temsilcisi Atıyor. (2021). <https://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/son-dakika-facebook-turkiye-temsilcisi-atiyor-41717790>
- Fleuriet, C., Cole, M. ve Guerrero, L.K. (2014). Exploring Facebook: Attachment style and nonverbal message characteristics as predictors of anticipated emotional reactions to Facebook postings. *Journal of Nonverbal Behavior*, 38, 429-450.
- Fraley, R. C. ve Shaver, P. R. (2000). Adult romantic attachment: Theoretical developments, emerging controversies, and unanswered questions. *Review of General Psychology*, 4,132-154.
- Frison, E. ve Eggermont, S. (2015). Toward an integrated and toward an integrated and differential approach to the relationships between loneliness, different types of Facebook use, and adolescents' depressed mood, *Communication Research*, 42, 1-28.
- Gençer, A. G., Karadere, M. E., Okumuş, B. ve Hocaoğlu, Ç. (2018). DSM-5'e Giremeyen Tanılar (Kompulsif Satın Alma, Misophonia, Facebook Kıskançlığı, Pagofaji, Siberkondria, İnternet Bağımlılığı). Hocaoğlu Ç. (Düz.), DSM-5'in Yeni Tanıları içinde. *Türkiye Klinikleri*, 11, 87-96.
- Guerrero, L.K. (1998), Attachment-style differences in the experience and expression of romantic jealousy. *Personal Relationships*, 5, 273-291. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.1998.tb00172.x>
- Hazan, C. ve Shaver, P. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 511-524.
- Hill, R. ve Davis, P. (2000). 'Platonic jealousy': A reconceptualization and review of the literature on non-romantic pathological jealousy. *British Journal of Medical Psychology*, 73(4), 505-517. <https://doi.org/10.1348/000711200160697>
- Hira, S. ve Bhogal, M. S. (2022). Predicting facebook jealousy in romantic relationships: Further support for attachment style and trust. *Current Psychology: A Journal for Diverse Perspectives on Diverse Psychological Issues*, 41(9), 6166-6169. <https://doi.org/10.1007/s12144-020-01115-2>
- Hofstede, G. (1980). *Culture's consequences: International differences in work-related values*. Sage.
- Karakurt, G. (2001). *The impact of adult attachment styles on romantic jealousy*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

- Keith, T. Z. (2019). Multiple regression and beyond: An introduction to multiple regression and structural equation modeling. Taylor & Francis.
- Kirkpatrick, L. A. ve Davis, K. E. (1994). Attachment style, gender, and relationship stability: A longitudinal analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66(3), 502–512. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.66.3.502>
- Kline, R. B. (2016). *Principles and practice of structural equation modeling* (8. bs.). The Guilford Press.
- Knobloch, L. K., Solomon, D. H. ve Cruz, M. G. (2001). The role of relationship development and attachment in the experience of romantic jealousy. *Personal Relationships*, 8(2), 205–224. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.2001.tb00036.x>
- Knobloch, L. K., Solomon, D. H. ve Cruz, M. G. (2001). The role of relationship development and attachment in the experience of romantic jealousy. *Personal Relationships*, 8, 205–224.
- Koşan, Y. (2023). Üniversite Öğrencilerinin Romantik İlişkilerinde Sosyal Ağ Sitelerinin Rolünü Keşfetmek. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 13(2), 2307-2333. <https://doi.org/10.48146/odusobiad.1181735>
- Marazziti, D., Di Nasso, E., Masala, I., Baroni, S., Abelli, M., Mengali, F., Mungai, F. ve Rucci, P. (2003). Normal and obsessional jealousy: A study of a population of young adults. *European Psychiatry*, 18, 106-111.
- Marshall, C., T., Bejanyan K., Castro, D., G. ve Lee A., R. (2013). Attachment styles as predictors of Facebook-related jealousy and surveillance in romantic relationships. *Personal Relationships*, 20(1), 4-26. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.2011.01393.x>
- Marshall, T. C., Bejanyan, K., Di Castro, G. ve Lee, R. A. (2012). Attachment styles as predictors of Facebook-related jealousy and surveillance in romantic relationships. *Personal Relationships*, 20, 1–22.
- Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370–396.
- Mikulincer, M. ve Shaver, P. R. (2007). *Attachment in adulthood: Structure, dynamics, and change*. Guilford.
- Muise, A., Christofides, E. ve Desmarais, S. (2009). More information than you ever wanted: Does Facebook bring out the green-eyed monster of jealousy? *CyberPsychology & Behavior*, 12, 441–444.
- Muise, A., Christofides, E. ve Desmarais, S. (2014). “Creeping” or just information seeking? Gender differences in partner monitoring in response to jealousy on Facebook. *Personal Relationships*, 1- 16.
- Perlman, D. ve Peplau, L.A. (1981). Toward a social psychology of loneliness, (Düz.) S. Duck, R. Gilmour, *Personal Relationships in Disorder* içinde, Academic Press.
- Pfeiffer, S. M. ve Wong, P. T. P. (1987). Multidimensional jealousy. *Journal of Social and Personal Relationships*, 6, 181–196.
- Phillips, K. F. V. ve Power, M. J. (2007). A new self-report measure of emotion regulation in adolescents: The Regulation of Emotions Questionnaire. *Clinical Psychology & Psychotherapy: An International Journal of Theory & Practice*, 14(2), 145-156.
- Pines, A. M. (1998). *Romantic jealousy: Causes, symptoms, cures*. Routledge.

- Primack, B.A., Shensa, A., Sidani, J. E., Whaitte, E. O., Lin, L., Rosen, D., Colditz, J. B., Radovic, A. ve Miller, E. (2017). Social media use and perceived social isolation among young adults in the U.S. *American Journal of Preventive Medicine*, 53(1), 1–8.
- Rokach, A. (2000). Loneliness and the life cycle. *Psychological Reports*, 86, 629-642.
- Rokach, A. ve Brock, H. (1997). Loneliness: A multidimensional experience. *Psychology: A Journal of Human Behavior*, 34(1), 1-9.
- Rook, K. (1984). Promoting social bonding: Strategies for helping the lonely and socially isolated, *American Psychologist*, 39(12), 1389-1407.
- Russell, D., Peplau, L. A. ve Ferguson, M. L. (1978). Developing a measure of loneliness. *Journal of Personality Assessment*, 42(3), 290-294. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa4203_11
- Selçuk, E., Günaydın, G., Sümer, N., ve Uysal, A. (2005). Yetişkin bağlanma boyutları için yeni bir ölçüm: Yakın ilişkilerde yaşantılar envanteri-II'nin Türk örnekleminde psikometrik açıdan değerlendirilmesi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 8(16), 1-11.
- Sullivan, K. T. (2021). Attachment Style and Jealousy in the Digital Age: Do Attitudes About Online Communication Matter? *Frontiers in Psychology*, 12, 678542. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.678542>
- Tettegah, S. (2016). *Emotions, technology, and social media*. Academic Press.
- Utz, S. ve Beukeboom, C. J. (2011). The role of social network sites in romantic relationships: Effects on jealousy and relationship happiness. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 16, 511–527.
- Volling, B. L., McElwain, N. L. ve Miller, A. L. (2002). Emotion regulation in context: The jealousy complex between young siblings and its relations with child and family characteristics. *Child Development*, 73(2), 581-600.
- We Are Social (2023). The changing world of digital in 2023. <https://wearesocial.com/uk/blog/2023/01/the-changing-world-of-digital-in-2023/>
- Yang, C. (2016). Instagram use, loneliness, and social comparison orientation: interact and browse on social media, but don't compare, *Cyberpsychology Behaviour Social Network*, 19(12), 703–708.
- Young, J. E. (1982). *Loneliness, depression and cognitive therapy: Theory and application*. L. A. Peplau ve D. Perlman (Düz.), Loneliness: A sourcebook of current theory, research and therapy içinde. Wiley.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Facebook has been one of the most popular social media platforms with 2.74 billion users, besides the frequently used social media platforms: Instagram, Twitter, and YouTube (Auxier ve Anderson, 2021).

There are lots of people following their romantic partners via Facebook and witnessing their movements, new posts, likes, and new friends, yet how following the partner in Facebook results in the non-virtual relationships is not clarified enough (Korkmaz, 2012).

Limited studies indicate that observing the Facebook page of the partner and his/her interactions with other people via Facebook tend to result in Facebook jealousy (Muisse et al., 2014). Considering the attachment styles of people, especially the ones with insecure attachment styles are eager to have lower self-esteem when compared to securely attached people in their romantic relationships (Kirkpatrick & Davis, 1994) and feel more anxious about being abandoned by their partners (Guerrero, 1998). Hence, they tend to keep their partners under surveillance, examining their partners' interactions and friends of Facebook. There are limited studies that have been conducted on Facebook jealousy. However, considering the frequent use of Facebook and its probable associates such as attachment and loneliness there is a need for more comprehensive studies on Facebook jealousy (Demirtaş-Madran, 2016). In this regard, the aim of the current study is to investigate the mediator roles of jealousy and loneliness in the association between insecure attachment styles (avoidant and anxious) and Facebook jealousy in Turkish sample.

Method

The sample of the current study consisted of the individuals who were between 18-65 years old, who have been involved in a romantic relationship, and have been showing their relationship status in their Facebook account. The sample was consisted of 420 participants, via convenient sampling, which was predominantly female (79.1%), with a mean age of 27.61 ($SD = 8.19$). Of the participants, 125 (56.8%) were in a romantic relationship, 78 (35.5%) were married, and 17 (7.7%) were engaged with a mean relationship duration of 57.15 months ($SD = 73.59$). The mean duration of Facebook usage was 46.87 minutes ($SD = 56.93$) on a daily basis. The number of participants displaying their romantic relationship status in their Facebook account was 80 (36.4%). An online survey composed of Facebook Jealousy Scale, UCLA Loneliness Scale, Multidimensional Jealousy Scale, and Experiences in Close Relationship was administered to the participants on a voluntary basis.

Findings (Results)

Preliminary analysis demonstrated that independent, mediator, and dependent variables were significantly correlated with each other. While Facebook jealousy was moderately associated with loneliness ($r=.30, p<.001$) and anxious attachment ($r=.33, p<.001$), it was highly related with jealousy ($r=.62, p<.001$) and avoidant attachment ($r=.51, p<.001$). Loneliness was moderately correlated with anxious ($r=.43, p<.001$) and avoidant attachment ($r=.36, p<.001$). Although jealousy was highly associated with avoidant attachment, there was a low correlation between jealousy and anxious attachment ($r=.18, p<.01$). Prior to the main analysis, the independent sample t-test was conducted and results yielded that there was not a statistically significant difference between female and male participants' Facebook jealousy scores, $t(218) = .323, p = .747$. The hypothesized model was investigated with path analysis. The findings of path analysis revealed that the model had an acceptable goodness of fit statistics [$\chi^2(1)=1.402; p=.236$; RMSEA = .043; CFI = .999; TLI = .987; SRMR = .016]. The direct relationships showed that while jealousy ($\beta=.49, p<.001$), anxious attachment ($\beta=.17, p<.01$), and avoidant attachment ($\beta=.16, p<.05$) predicted Facebook jealousy, loneliness ($\beta=.04, p>.05$) did not predict Facebook jealousy scores. The indirect relationships pointed out that while jealousy ($\beta=.28, p<.01$) played a mediator role between avoidant attachment and

Facebook jealousy, loneliness ($\beta=.00$, $p>.05$) did have any significant mediator role between these variables. Neither jealousy nor loneliness had a mediator role on the relationship between anxious attachment and Facebook jealousy ($\beta=.00$, $p>.05$).

Conclusion and Discussion

The results of the current study revealed that there were significant associations between insecure attachment styles (avoidant and anxious) and Facebook jealousy. The findings were consistent with the previous findings in the literature however the direction of the relationship between avoidant attachment and Facebook jealousy was found different where in this study a negative relationship was found (Marshall et al., 2012; Marshall et al., 2013). This difference may be due to cultural effects hence needs further examination. To the knowledge of the researchers, there is not a previous study which has examined this association. The association between Facebook jealousy and loneliness was found significant, too which displayed consistency with the previous findings in the literature (Frison & Eggermont, 2015; Yang, 2016). Lastly the mediator roles of jealousy and loneliness in the association between insecure attachment styles (avoidant and anxious) and Facebook jealousy were investigated. The results revealed that loneliness did not have a mediator role while jealousy had in the association between avoidant attachment and Facebook jealousy indicating that avoidant attachment leads to jealousy which in turn results in higher levels of Facebook jealousy. The literature points out to the positive association between avoidant attachment and jealousy (Karakurt, 2001). Considering that Facebook jealousy is a form jealousy, it is understandable that multi-dimensional jealousy results in Facebook jealousy however this assumption needs further examination.

Regarding given findings, attachment styles of people and their roles in terms of people's evaluation of themselves, their partners, and their romantic relationships could be considered in psychological counseling sessions in terms of evaluating their Facebook jealousy. In addition, they could be taught emotion regulation strategies for regulating their Facebook jealousy.

This study has some limitations. The age range of this study's sample was quite wide. Hence, this study can be replicated with participants from specific developmental stages (e.g. with participants in emerging adulthood). Moreover, in the current study all of the relationship types (flirts, engaged and married participants) were included. In this regard, Facebook jealousy can be tested separately for each type. Lastly, jealousy via Facebook among the other social media platforms was taken into account However, jealousy experienced via other social media platforms such as Instagram, SnapChat, Twitter etc. can be investigated in further studies as well.

ZIYA GÖKALP'İN ŞİİRLERİNDE MİLLÎ DEĞERLERİ İÇEREN SÖZCÜKLERİN ANLAM BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Fatma KOÇ*

Öz

Anlam, kelimenin anlattığı ve çağrıştırdığı düşünce sistemidir. Her sözcüğün anlamı yer aldığı cümlenin bağlamına göre şekillenir. Dolayısıyla sözcükler bu doğrultuda anlamlandırılır. Herhangi bir edebî tür içerisinde yer alan dile ait unsurlar anlam açısından değerlendirildiğinde bir sözcüğün birden fazla anlama geldiği görülebilir. Bu farklılık, sözcüğün diğer sözcüklerle birlikte kullanımıyla birlikte ortaya çıkan anlam çeşitliliklerini vurgular. Türk toplumunun kültür ve medeniyet fikriyatını sürekli araştıran ve inceleyen Ziya Gökalp, bir düşünce insanıdır. Onun merkezîyetçi ve ulusçu düşünce yapısını eserlerinde görmek mümkündür. Buna ek olarak Gökalp'in Türkçe konusundaki hassasiyetini de göz ardı etmemek gerekir. O, dile oldukça önem vermiş yabancı kökenli sözcüklerin Türkçe karşılığını bulmuştur. Kültürün yapıcı unsuru olarak millî köklerin varlığını görmüş, onu korumuştur. Çalışmada Ziya Gökalp'in şiirleri taranmış ve millî değerleri içeren sözcükler tespit edilmiştir. İncelenen sözcükler şiirdeki bağlama göre açıklanmış, anlam bakımından değerlendirilmiştir. Tespit edilen sözcükler hususunda gerekli açıklamalar yapılmış ve sonuç bölümünde ulaşılan çıkarımlar sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Anlam, Bağlam, Millî Değerler, Ziya Gökalp.*

AN EXAMINATION OF THE MEANING OF WORDS CONTAINING NATIONAL VALUES IN ZİYA GÖKALP'S POEMS

Abstract

Meaning is the thought system that the world tells and evokes. The meaning of each word is shaped according to the context of the sentence. Therefore words are interpreted accordingly. When the elements of language in any literary genre are evaluated in terms of meaning, it can be seen that a word has more than one meaning. This difference emphasizes the diversity of meanings that arise with the use of the word with other words. Ziya Gökalp who constantly researches and examines the culture and civilization idea of Turkish society is a thinker. It is possible to see his centralist and nationalist mentality in his works. In addition Gökalp's sensitivity to Turkish should not be overlooked. He gave great importance to language and found the Turkish equivalent of words of foreign origin. He saw the existence of national roots as the constructive element of culture and protected them. In the study Ziya Gökalp's poems were scanned and the words containing national values were determined. The words examined were explained according to the context in the poem and evaluated in terms of meaning. Necessary explanations were made about the identified words and the conclusions reached were presented in the conclusion section.

Keywords: *Meaning, Context, National Values, Ziya Gökalp.*

1. GİRİŞ

Ziya Gökalp, Türkiye'nin millî kimliğini oluşturma yolunda çaba sarf eden sosyolog, bilim adamı, düşünür, şair kimlikleriyle ön plana çıkan şahsiyettir. Çok yönlü bir düşünce insanı olan Ziya Gökalp, eğitim haricinde, sosyoloji, iktisat, ahlâk, estetik, din, kadın hakları, siyaset, etnografya vb. alanlarda söz sahibi idi (Altın, 2010: 497). Reformist düşünceleri ile toplum adına birtakım taslaklar sunan Gökalp, sahip olduğu düşünceleri vatanseverlik teması çerçevesinde sunmuştur. Ona göre millî değerler insanlar tarafından ne kadar özümсенirse Türkiye o kadar çağdaş bir düzeye ulaşır. Gökalp, Türkçülük fikrini Batı medeniyetindeki gelişmeleri de dikkate alarak değerlendirmiştir. Onun fikir

dünyası milliyetçilik unsuruyla kurulmuş olan devlet, millet ve kültür temalarıyla ilişkilidir. Söz konusu milliyetçilik anlayışında etnik yapı değil kültür kavramı esas alınmıştır. Gökalp'e göre dilde ve dinde birlik esasına dayanan ulusal kültür bireyler tarafından benimsenip içselleştirildiğinde, hars ve medeniyet arasındaki ilişki bir karşıtlık ilişkisi olmaktan çıkacak ve Türkiye Batı medeniyeti içindeki yerini alacaktır (Tokluoğlu, 2013: 114).

Bütün bu temalar içerisinde dil de önemli bir görev üstlenmektedir. Çünkü ona göre tüm toplumsal faaliyetlerin yegâne temeli lisanıdır (Gökalp, 1997: 55). Dilin yabancı etkilerden uzak olmasını tercih etmiş bu durumun toplumun şekillenmesinde önemli bir rol oynayacağını düşünmüştür. Dilde yenileşmenin ve Türkçülüğün bir karşılığı olarak "arı Türkçecilik" ifadesini kullanan Gökalp; arı Türkçeciliği, dilin Arap ve Fars köklerinden arındırılarak, bunların yerine Türkçe köklerden yeni eklerle yapılacak yeni Türkçe kelimelerin kullanılması olarak tanımlar (Gökalp, 1972: 11).

Ziya Gökalp Türkçe hususunda oldukça hassasiyet göstermiş, Türkçeyi yabancı dillerin etkisinden uzak tutmaya çalışmıştır. O, söz konusu hassasiyeti *Türkçe* adlı şiirinde beyân etmiş olup bir olma düşüncesini lisan birliğine bağlamıştır. Ayrıca *Lisan* adlı şiirinde *Güzel dil Türkçe bize Başka dil gece bize* ifadelerinden de anlaşılacağı üzere Türkçeyi kullanmak ve Türkçe dışında başka dillerin kullanılmaması gerektiğinden bahsetmiştir. Gökalp, millet kavramına büyük ölçüde önem vermiş milliyetçiliğin odak noktası olan kavramlarından addetmiştir.

Saussure, dili şöyle tanımlar: "bireyler arasında iletişim sağlayan bir kurallar ve göstergeler bütünüdür." (1965: 33). Duygu ve düşüncelerin aktarıldığı alan ise dilin birimi olan kelimenin anlamında bulunmaktadır. Her sözcük içerdiği anlam itibarıyla cümle içerisinde hayat bulur. "Sözcüklerin kendilerine özgü bir

yaşamları vardır. Kimi gelişir, kimi solar, kimi çok güçlü komşularının etkisinde kalır, onunla etkileşime girip yaşama şansını yitirebilir.” (Sav, 2003: 154). Bir sözcüğün anlamı ait olduğu cümle veya metne göre farklılık gösterebilmektedir. Dolayısıyla bir sözcüğün cümle içerisinde bulunduğu konum onun anlamını etkileyen önemli faktörlerdendir.

Anlam unsuru birtakım araştırmacı tarafından şu şekillerde tanımlanmıştır:

Aksan, anlamı şöyle ifade eder: “Dilde birer gösterge niteliğiyle yer alan insanın dünya bilgisine dayalı birtakım belirleyicileri bulunan sözcüklerin belli bir bağlam ve belli bir konu içinde ilettikleri kavram.”(Aksan, 1999).

“Dildeki bir birimin aktardığı ya da uyandırdığı kavram, tasarım, düşünce; içerik. Anlamı dil içi bağlantıların yanı sıra bağlam ve durum belirler.”(Vardar, 2002).

“Bir insanın kelime aracıyla açığa vurduğu veya bir başka kimseye naklettiği ve aynı dil birliğinden kimselerin zihninde birbirine eş veya yakın olarak beliren bir kavram-düşünce-duygu birleşimi.” (Aksan, 1965).

“Sözcüklerin veya davranışların zihinde uyandırdığı izlenim.” (Hatiboğlu, 1972).

“Bir sözden, bir davranış ya da olgudan anlaşılan şey; bunların kişiye hatırlattığı düşünce ya da nesne.” (Aşıkoğlu, 1997).

Bir metne ait olan sözcüklerin içerdikleri anlam değişiklik gösterebilmektedir. Anlam kullanımında belirginleşir (Çetin vd., 2011: 1369).

Dil göstergelerinin içerdiği anlam, göstergenin cümle içerisindeki kullanımına göre farklılık gösterebilir. Bu nedenle bir metinde anlamı incelenen sözcükler belirli başlıklara göre gruplandırılmalıdır. Sözcüğün içerisindeki anlam kullanıldığı konuma göre değişir. Bir cümlede dar bir anlam kesitine temas

ederken diğer cümlede daha geniş bir anlamı içerebilir. Dildeki her türlü anlam konusu dil bilgisi anlama anlam bilimi denir (Hengirmen, 2007: 379).

Seslerin bir araya gelerek oluşturduğu göstergelerin anlam çözümlemesi anlambilimin kapsamına girer. Dil birimlerin gösterge değerlerini ve değerdeki değişiklikleri izleyen dil bilgisi koludur (Karaağaç, 2012: 538).

Düşünce dil ile aktarılır ve varlık bulur. Metnin yazılma sebebi ve metin içerisinde kullanılan sözcüklerin kullanım amacı anlama göre biçimlenir. Buna bağlı olarak Korkmaz, anlambilimi şu şekilde tanımlamıştır:

“Dildeki kelimeleri anlam bakımından ele alan, kelimelerin ses yapıları ile o kelimelerin ifade ettiği kavramlar, yani dilin düşünce yapısı arasındaki ilişkilerini inceleyen dilbilimi dalı” (1992: 9).

2. YÖNTEM

Çalışmada Ziya Gökalp'in şiirleri taranmış ve bu şiirler içerisindeki millî değerleri içeren sözcükler tespit edilmiştir. Söz konusu sözcüklerin şiir içerisinde temsil ettiği anlam ifade edilmiş ve bu sözcükler bağlamına göre değerlendirilmiştir. Çalışmanın amacı, şairin kullandığı millî değerleri içeren söz varlığını tespit etmek ve açıklamaktır. Böylelikle şairin bu başlıkta tercih ettiği sözcükler ortaya konulacaktır. Ayrıca tespit edilen sözcükler içerdikleri anlama göre 9 başlık altında kategorize edilmiş olup şairin millî değerleri içeren söz varlığı tasnif edilmiştir.

3.MİLLÎ DEĞERLERİ İÇEREN SÖZCÜKLERİN SEMANTİK DAĞILIMI

3.1.Askerî Yapı İçerenler

Ordu: Devleti savunma alanında muhafaza eden silahlı birliklere ordu denir. Gökalp ordu sözcüğü ile Türk ordusunu anlatmaya çalışmış; *Ocağım ordu, büyüğüm sultan* dizesinde ocağın yani yaşanılan yerin ordu olduğu ifade edilmiştir. Ordu ne kadar sağlam bir yapıda olursa ocak da o kadar iyi tüter. Şiirin devamında *Ocağı tütsün, sönmesin ümid* dizesinde ise ocak ne kadar iyi tüterse ümit hep var olur. Buna bağlı olarak devletin ve milletin asayışı, ordunun güçlü olmasına bağlıdır. Ordunun güçlü olması millî birliğin sağlanması ve devletin varlığının güvence altında olması demektir. Türkler atlı-göçebe bir yaşam tarzını benimsedikleri için at ve bozkır kültürü ile dolayısıyla askerî yapıyla doğrudan bağlantılıdır. Eski Türklerde ordu, toplumun diğer kesimlerinden ayrı düşünülemez bir kurumdur (Sarica, 2008: 88). Ordu, Türkler için oldukça önemli bir yapı olup güvenlik ve devletin bekası bakımından oldukça kıymetli bir yere sahiptir.

3.2.Bayrak ve Bayrağa Ait Unsurları İçerenler

Bayrak/Sancak: Bayrak; ülkenin, devletin ve milletin varlığını temsil eden en önemli değerlerdendir. Devletin bağımsızlığını simgeleyen bayrak, aynı zamanda ülkenin varlığını da simgeler. Millî değerler içerisinde ele alınan bu simge, Gökalp tarafından *Sancağım tevhid, bayrağım hilâl* dizesinde şekilsel ifadeyle vurgulanmıştır. Kırmızı renk üzerinde ay ve yıldızın bir araya gelmesiyle oluşan Türk bayrağı egemenliği temsil etmektedir. Sancak ifadesi de bayrak anlamını taşımakta olup tevhid ifadesiyle bütünleştirilmiştir. Şair, burada sancağı İslam ile

örtüstürmüş ve millî değerler bakımından birlik sağlamayı hedeflemiştir. Hem millî hem dinî bir bütünlük vurgulanmıştır.

3.3. Dil Adı İçerenler

Lisan: Lisan sözcüğü dili ifade etmekte olup millî değerlerin temelini oluşturmaktadır. Şair, *Lisanda sayılır öz Herkesin bildiği söz*; dizelerinde milletin özünün dilinde yer aldığını ve kullanılan asıl dilin herkesin anladığı dilden oluştuğunu ve bir söz söylenirken onu sözlüğe bakmadan anlaşılması gerektiğini ifade etmiştir. Gökalp, dil unsurunu düşüncenin temel ögesi addeder ve bunu bir öz olarak niteler. *Her ferdinde mefkûre bir, lisan, âdet, din birdir* dizesinde yine lisanın da içinde olduğu belirli değerler sıralanmış ve buradaki birlikten bahsedilmiştir. Bu değerlerin birliği neticesinde millet olma bilinci gelişecektir.

Türkçe: Türkçe, Gökalp'in şiirlerinde dil adı olarak yer almış ve millî değerlerin başında gelen bir unsur olarak görülmüştür. Millî edebiyat döneminde şairin dil sadeleşmesi konusunda oldukça çaba sarf ettiği görülmektedir. Ömer Seyfettin ve Ziya Gökalp'in öncülüğünde ortaya çıkan Yeni Lisan Hareketi dil konusunda belli ilkeleri benimsemelerini sağlamıştır. *Güzel dil Türkçe bize, Başka dil gece bize* dizelerinde şair, Türkçe dışında başka dillerin gece gibi karanlık olduğunu vurgulamıştır. Gece benzetmesiyle diğer dillerin karanlık, anlaşılmaz ve millî değerlerin dışında kalacağı belirtilmiştir. *Yap yaşayan Türkçeden, Kimseyi incitmeden* dizelerinde ise meydana getirilecek olan sözcüklerin Türkçeden seçilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Yeni sözler türetilmesine ihtiyaç duyulsa bile bu sözcüklerin halkın kullandığı dilden seçilmesini uygun görmüştür. Dil konusundaki hassasiyeti şiirinde ifade eden Gökalp, Türkçenin özellikle de İstanbul Türkçesinin tercih edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Başka dile uymaz annenin sesi, Her sözün ararsan vardır Türkçesi! dizelerinde Türkçe anne sesine benzetilmiş öz değer olarak görülmüştür. Anne sesinin yabancı bir dile uymayacağı ve her sözün Türkçe karşılığı olduğu belirtilmiştir. Türkçenin kıymetinin ölçülemeyeceği ve Türkçe varken başka dile gerek duyulmayacağı ifade edilmiştir.

Türkçeleş-: Türkçeleş- fiili dilin sadeleşmesi ve yabancı kökenli sözcüklerden arınması anlamında kullanılmıştır. *Türkçeleşmiş, Türkçedir* dizesinde Türkçenin yabancı kökenli kelimelerden kurtulup daha da sade bir şekle bürünmesi olarak ifade edilmiştir. Dil, milleti millet yapan en önemli yapılardan biridir. Millet olmanın şartı bir dile sahip olmaktan geçer. Duygu ve düşünce birliğini sağlamada dilin görevi göz ardı edilemez. Gökalp'in *Fakat hepsi ayrılır Olmazsa lisanı bir* dizesinde ifade ettiği şekilde dil birliği olmazsa vatanın bir olmayacağını belirtmiştir.

3.4. Irk Adı İçerenler

Türk: Türk, şairin şiirlerin ırk adı olmakla birlikte onu batıdaki gelişmeleri dikkate alarak ve kültür çerçevesinde değerlendirmiştir. *San'atına yol gösteren ilimle fen Türk'ündür;* dizesinde Türkün kendi sanatına yön veren bilimin yine Türk'e ait olduğu belirtilmiştir. Türk insanının kendine yetebilen ve çağdaş düzeye ulaşabilen niteliğe sahip olduğu ifade edilmiştir. *Tersaneler, fabrikalar, vapur, tren Türk'ündür* dizesinde görüleceği üzere teknik ilimlerde meydana gelen gelişmelerin ve ortaya konulan ürünlerin Türk'e ait olması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca şairin tasavvur ettiği Türk vatani bu özelliklerle donatılmış olmalıdır.

Türklük: Türklük, şiirde Türk olma bilinci şeklinde anlamı taşımaktadır. *Türklüğün vicdânı bir, Dîni bir, vatani bir* dizesinde yine birlikten söz edilmiş

vicdan ve vatan değerleri vurgulanmıştır. Bütün bu değerler lisan etrafında birleşerek Türklüğü oluştururlar.

Türklük hem mefkûrem hem de kanımdır dizesinde Türklüğün damarda taşınan kan kadar değerli olduğu belirtilmiştir.

Türkoğlu: Türk'ün soyundan gelen kişi Türkoğlu olarak adlandırılmıştır. *Ey Türkoğlu, işte senin orasıdır vatanın!* dizesinde idaresinde Türk'ün sözünün geçtiği, mefkûre, lisan, din ve âdet birliğinin olduğu yerin Türkoğlu için uygun bir yer olduğu vurgulanmıştır. Türkçenin hâkim olduğu yerin Türkoğluna uygun olduğu belirtilmiştir. Vatan şiirinde geçen Türkoğlu ifadesi, hitap olarak şiirde kullanılmış olup ona uygun vatanın nasıl bir yer olduğu tasvir edilmiştir.

3.5.Kutsallık İçerenler

Ata: Türk soyunu devam ettirenler ata olarak adlandırılmıştır. *Atanın içkisi köpüklü kıymız* dizesinde atanın keçi sütünden yapılan içeceğin kıymızı içebileceği ve bunun millî bir değer taşıdığı belirtilmiştir. Türk soyunu devam ettiren ata sıfatına sahiptir. Türklerde var olan ata kültüne bir gönderme yapılmıştır. Ata Türk devleti ve soyu arasındaki birliği ve bağlılığı sağladığı için ona büyük bir kutsiyet atfedilir. Bu nedenle ata ifadesi Türklerin soyunu devam ettiren kişi olarak şiirde yer almıştır. Dolayısıyla ecdad, soy ifadelerini de belirtmektedir. Günümüzden geçmişe gidildiği zaman millî değerlerin varlığı atalarımıza dayanmaktadır. Bu sebeple ata unsuru şiirde millî bir vurguya sahiptir.

Kurt/ Bozkurt: Kurt, birçok özelliği bakımından Türk destan ve metinlerinde yer almakta olup kutsaldır. Göktürklerde tuğlar ile bayraklarda devlet sembolü olmuştu (Ögel, 1995: 115). Kurdun çoğalması, çevik ve kuvvetli oluşu, bağımsızlığına düşkün olması gibi özellikleri Türk karakteriyle özdeşleştirilmiş ve

birçok metinde bu yönleriyle sunulmuştur. “Kurt, “Kur/Gur/Kür” kökünden türemiştir. Güç, kuvvet, dayanıklılık anlamlarına gelir.” (Altun, 2019: 94). Şair, kurt ifadesini *Ergenekon* şiirinde kullanmıştır. Geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Türkler, kurt ögesini gittikleri her yere taşımışlar ve bu kültürü devam ettirmişlerdir. Ergenekon, Bozkurt, Türeyiş gibi destanlarda kurt figürü kullanılmıştır. Türkleri diğer milletlerden ayıran kültür kodların başında “atalar kültü” ve “kurt (bozkurt) kültü” gelmektedir (Dağı, 2019: 294).

Gök Tanrı: Türkler İslamiyet dininden önce Gök Tanrı inancına sahiplerdi. İslamiyet ve Gök Tanrı inancı arasında benzerlikler olduğu için Türklerin İslamiyet’i kabul etmeleri daha da kolaylaştı. *Gök Tanrı’nın öz kuluyuz* dizesinde Türklerin inanç noktasında kabul ettikleri Gök Tanrı’nın varlığı belirtilmiştir. Eski Türk inancına göre Gök Tanrı, ezeli ve ebedî olan, hakanlara kut veren, insanların yaratıcısı olan ve onlara kaderler tayin eden gökte bulunan insanüstü bir varlıktı (Öztürk, 2013: 340).

Şehit: Şehit; vatani, milleti, dini, kültürü uğruna canını feda eden kişi anlamında kullanılmıştır. *Şehidi mahzun etme Yârabbi!* dizesinde şair, şehitlerin üzülmemesi için Allah’a dua etmektedir. Şehitlik kutsal bir mertebedir. Bu yüce mertebeye erişenler Allah katında cennete alınacak kişilerdir.

3.6.Topluluk Adı İçerenler

Millet: Millet ögesi devletin birliğini sağlayan bireyler topluluğudur. Kültür ve dili bir arada tutan en önemli unsurlardan biri olan millet, *Anamız vatan, babamız millet* dizesinde ana ve baba unsurlarına benzetilmiştir. Aile kurumu, anne ve baba kişileri üzerine kuruludur. Buna bağlı olarak millet devletin temelini oluşturan en önemli kurumdur. Kısacası millet; “aynı harsta müşterek olan fertlerin bütünüdür” (Gökalp, 2014: 117).

3.7.Toprak Parçası ve Ona Ait Unsurları İçerenler

Vatan: Bireyin doğup büyüdüğü ve yaşadığı ülke *vatan* olarak adlandırılır. Milletinin uğruna canını feda ettikleri ve kutsal gördükleri toprak parçasıdır. Vatan, milletin maneviyatı ve mukaddesatı, hatıraları ve idealleri, milli kültürle kaynaşmış, geçmişi ve geleceği ile birleşmiş coğrafya demektir (Taşçıoğlu, 2018: 224).

Vatan ne Türkiye'dir Türklere, ne Türkistan

Vatan, büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan

Yukarıdaki dizelerde şair, vatani birçok açıdan tasvir etmiştir. Ona göre vatan Türklerin bir araya geldiği büyük bir toprak parçasıdır. Ziya Gökalp; milliyetçi çevrelerde büyük bir tesir uyandıran 22 Şubat 1910'da yayımladığı Turan manzumesinin aşağıda belirtilen son iki mısraında Türk aydınlarının gönlüne, sınırlar kasten belirsiz bırakılmış yeni bir vatan kavramını koymuştur (Banarlı, 1110).

Ey Türkoğlu, işte senin orasıdır vatanın!

Dizesinde Türkoğlunun yaşayacağı yer şairin *Vatan* şiirinde; Türkçenin kullanıldığı, mefkûre, din, gelenek-görenek birliğinin olduğu, sanatının, ilminin kendi elinde olduğu bir yer olarak ifade edilmiştir. Ancak vatan sözcüğünün verilen şiirlerdeki anlamı Türklerin üzerinde yaşadığı ve bir araya geldiği toprak parçasıdır.

Yurt: *vatan* sözcüğüyle eş anlamlı olan sözcük şiirde Türklerin üzerinde yaşadığı ve kültürünü oluşturduğu toprak parçası anlamında kullanılmıştır.

Din ve yurd için oldular şehid, dizesinde şehitlik mertebesine ulaşmanın ölçütünün yurt için verilen can olduğu dile getirilmiştir. Yurt, Türklerin yaşadığı yer ve kültürünün diğer millî değerlerle bütünleştiği coğrafi alandır. *Bakin yurd ne halde, vatan nerede?* dizesinde yurt ifadesi yine üzerinde yaşanan toprak parçası anlamında kullanılmıştır.

3.8.Eski Türk Devletine Mensup Olma Anlamını İçerenler

Göktürk: Göktürk eski Türk devletine mensup kişi anlamı olarak şiirde yer almıştır. *Göktürk'ün sendedir yüce dileği!* dizesinde şair Göktürk olan kişinin dileğinin gelecek nesillerde olduğu ve Türklerin ata kültüne gönderme yaptığı görülmüştür. Yüce dilek, devletin ve milletin varlığının bekâsı ve güvenliğidir. Buna bağlı olarak devletin varlığını devam ettiren kişilerden isteğinin devletin ve milletin yararına olan, gelişmesini sağlayan unsurlardır.

Uygurlar: Uygurlar şiirde Uygur devletine mensup olan kişi anlamında kullanılmıştır. *Uygurların bu iç yurdu kaldı ana toprağımız!* dizesinde Uygurların yaşadıkları yer ana toprak olarak kalmıştır.

3.9.Ülke/Yer Adı İçerenler

Turan: Turan, farklı sınırlardaki Türklerin bir araya geldiği yer. *Vatan, büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan* dizesinde şair, *turan* ögesini büyük ve devamlı bir ülke olarak tanımlamıştır. Şair, *turanı* büyük bir vatan olarak tasavvur eder. Turan düşüncesi millî bir değer olarak şiirde yer almış daha çok millî coğrafya çerçevesinde ele alınmıştır.

Hacıeminoğlu, Gökalp'e göre Turan fikrinin anlamını şu şekilde ifade etmiştir:

"I. Gökalp'in manzum eserlerinde çok geçen 'Turan' kelimesi birinci planda Türklerin ana yurdu, ilk vatani, yani Orta Asya, Altay Dağları ve Ötüken yöresi gibi coğrafi bir mekân ismi olarak kullanılmıştır.

II. Eski Anayurttan başka Türk'ün fethettiği, Türk'ün vaktiyle yaşamış olduğu ve yaşadığı her yer *Turan*'dan bir parçadır. Bu yer Avrupa'da da olabilir, Afrika veya Amerika'da da.

III. Turan kelimesinin Gökalp'te üçüncü manası Türklerin tutsaklıktan kurtulup hürriyet ve istiklâllerine kavuşması ülküsüdür." (1979: 217, 218, 219).

Türk İli: *Türk ili* ifadesi Türklerin yaşadığı il, yer anlamına gelmektedir. *Çoban dedi: Sürülerin hep kaçsa Benim sürüm var, kaçmaz, adı Türk ili.* dizelerinde bütün sürüler kaçıp gitse Türk ili kaçıp gitmez ve vatanına sadık kalır. Dolayısıyla Türk ilinin sadakati, güvenilirliği vurgulanmıştır.

Türkiye: Gökalp'in şiirlerinde Türkiye ülke anlamında kullanılmıştır. Türkiye ülke niteliğinde coğrafi çerçevede ele alınmıştır.

*Vatan ne **Türkiyedir** Türklere, ne Türkistan*

Türkistan: Gökalp'in şiirlerinde Türkistan ülke veya yer anlamlarını taşımaktadır.

*Vatan ne **Türkiyedir** Türklere, ne **Türkistan***

Anadolu Ülkesi: Anadolu şiirde ülke adı olarak kullanılmıştır.

Çoban dedi: "Ülkeler hep gitse de,

*Kopmaz bende **Anadolu Ülkesi***

Yukarıdaki dizelerde bütün ülkeler gitse Anadolu ülkesinin bırakıp gitmeyeceği belirtilmiştir. Burada Anadolu ülkesinin sadakatinden ve bağlılığından bahsedilmiştir.

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

Çalışmada Ziya Gökalp'in şiirlerinde yer verdiği millî değerleri içeren sözcükler anlam bakımından değerlendirilmiştir. Anlam bakımından değerlendirmedeki amaç ise incelenen sözcüklerin şiirdeki bağlamına göre açıklanmasıdır.

Millî değerleri içeren sözcükler, içerdikleri anlamlarına göre *1.Askerî Yapı İçerenler, 2.Bayrak ve Bayrağa Ait Unsurları İçerenler, 3.Dil Adı İçerenler, 4.Irk Adı İçerenler, 5.Kutsallık İçerenler, 6.Topluluk Adı İçerenler, 7.Toprak Parçası ve Ona Ait Unsurları İçerenler, 8.Eski Türk Devletine Mensup Olma Anlamını İçerenler, 9.Ülke/Yer Adı İçerenler* olmak üzere 9 başlık altında incelenmiş olup Tablo-1'de gösterilmiştir:

Tablo-1: Millî Değerleri İçeren Sözcüklerin Semantik Başlıklara Göre Tasnifi

Semantik Dağılım	Millî Değerleri İçeren Sözcükler
1.Askerî Yapı İçerenler	<i>Ordu</i>
2.Bayrak ve Bayrağa Ait Unsurları İçerenler	<i>Bayrak/Sancak</i>
3.Dil Adı İçerenler	<i>Türkçeleş-, Türkçe, Lisan</i>
4.Irk Adı İçerenler	<i>Türk, Türklük, Türkoğlu</i>

5.Kutsallık İçerenler	<i>Ata, Kurt/ Bozkurt, Gök Tanrı, Şehit</i>
6.Topluluk Adı İçerenler	<i>Millet</i>
7.Toprak Parçası ve Ona Ait Unsurları İçerenler	<i>Vatan, Yurt</i>
8.Eski Türk Devletine Mensup Olma Anlamını İçerenler	<i>Göktürk, Uygurlar</i>
9.Ülke/Yer Adı İçerenler	<i>Turan, Türk İli, Türkiye, Türkistan, Anadolu Ülkesi</i>

Şairin şiirleri millî değerler bakımından zengin bir söz varlığına sahiptir. Gökalp; *ordu, bayrak, sancak, Türkçeleş-, Türkçe, Lisan, Türk, Türklük, Türkoğlu, Ata, Kurt, Bozkurt, Gök Tanrı, Şehit, Millet, Vatan, Yurt, Göktürk, Uygurlar, Turan, Türk İli, Türkiye, Türkistan, Anadolu Ülkesi* sözcüklerini şiirlerinde kullanmış ve millî bir söz varlığı oluşturmuştur.

İncelenen sözcüklerin şiir içerisindeki bağlam açısından oluşturduğu izlenim şu şekildedir:

Ordu → Devletin savunma alanını muhafaza eden silahlı birlik.

Bayrak/Sancak → Bir ulusun birliğini temsil eden belirli şekillere sahip kumaş.

Türkçeleş- → Türkçenin sadeleşmesi.

Türkçe → Türklerin konuştuğu dil.

Lisan→ Dil.

Türk → Türk ırkına mensup olan.

Türklük → Türk olma bilinci.

Türkoğlu → Türk'ün soyundan olan.

Ata→ Türklerin soyunu devam ettirenler.

Kurt→ Türkler tarafından kutsal addedilen hayvan.

Bozkurt→ Türkler tarafından kutsal addedilen hayvan.

Gök Tanrı→ Türklerin İslamiyet dininden önce benimsemiş oldukları Gök Tanrı inancı.

Şehit→ Vatanı uğruna canını feda eden.

Millet→ Devleti oluşturan fertler topluluğu.

Vatan→ Türklerin doğup büyüdüğü ve yaşadığı ülke.

Yurt→ Türklerin üzerinde yaşadığı ve kültürünü oluşturduğu toprak parçası.

Göktürk→ Eski Türk devletlerinden biri.

Uygurlar→ Eski Türk devletlerinden biri.

Turan→ Farklı coğrafyalardaki Türklerin bir araya geldiği toprak parçası/yer.

Türk İli→Türklerin yaşadığı il.

Türkiye→ Türkiye ülkesi.

Türkistan→ Türkistan ülkesi.

Anadolu Ülkesi→ Anadolu adlı ülke.

Çalışmada anlam çözümleme yolu izlenmiş, tespit edilen sözcükler şiirdeki bağlamına göre değerlendirilmiştir.

Tespit edilen sözcüklerin bağlamlarındaki anlamlarının ilk anlamlarıyla kullanıldığı görülmüştür.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (1965). "Türk Anlam bilimine Giriş-Anlam Değişmeleri.", *Bellekten*, 13: 167-184.
- Aksan, D. (1999). *Anlam bilim konuları ve Türkçenin anlam bilimi*. Ankara: Engin Yayınları.
- Altın, H. (2010). "Ziya Gökalp'in Eğitim Tarihimiz Açısından Önemi.", *History Studies*, 2(2): 493-509.
- Altun, Z., (2019). "Türk Kültüründe Kurt Kavramı Üzerine Bir İnceleme.", 21. *Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 8(22): 91-108.
- Aşıkoğlu, İ. (1997). *Anlatım sözlüğü*. İstanbul: İmce Yayınları.
- Banarlı, N. S. Türk Edebiyatı Tarihi, Cilt 2.
- Çetin, M., Yiğit, M., Karlı, E., (2011). "Dilde Anlam ve Bağlam, 1st International Conference on Foreign Language Teaching and Applied Linguistics.", 1368-1372.
- Dağı, F. (2019). "Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında Türk Destanlarında Kurt Ata Kültünün Anadolu'ya Yansıması: Safranbolu Örneği.", 9(1): 293-303.
- Gökalp, Z. (1972). *Türkçülüğün esasları*. İstanbul: Meb Yayınları.
- Gökalp, Z. (1997). *Türkleşmek İslamlaşmak muasırlaşmak*. İstanbul: Toker Yayınları.
- Gökalp, Z. (2014). *Türkçülüğün esasları*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Haceminoğlu, N. (1979). "Ziya Gökalp'te Turan Fikri." *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 23, 215-227.

Hatiboğlu, V. (1972). *Dilbilgisi terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Hengirmen, M. (2007). *Türkçe dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayınevi.

Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin dilbilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Korkmaz, Z. (1992). *Gramer terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ögel, B. (1995). *Türk mitolojisi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Öztürk, M. (2013). "İslamiyet'ten Önce Türklerin Din Anlayışı ve Gök Tanrı Dini." *History Studies*, 5(2): 327-346.

Sarıca, B. (2008). "Kutadgu Bilig'de Komutan ve Ordunun Nitelikleri." *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 37: 87-105.

Saussure, F. (1965). *Cours de linguistique générale*. Paris: Payot

Sav, B. (2003). "Anlam Değişmeleri Üzerine Artzamanlı Bir İnceleme." *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(1), 147-166.

Taşcıoğlu, Ö. L. (2018). "Vatan Kavramı ve Türk Milleti İçin Vatanın Önemi." *Asos Journal*, 6(71): 221-230.

Tokluoğlu, C. (2013). "Ziya Gökalp ve Türkçülük." *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 68(3): 113-139.

Vardar, B. (2002). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Ziya Gökalp, who constantly researches and examines the culture and civilization idea of Turkish society, is a thinker. Although the poet has given works in many different fields, he is also a sociologist. He adopted the idea of nationalism and wanted to combine the values of Turkish society with the values he received from the West. It is possible to see his centralist and nationalist mentality in his works. Ziya Gökalp has been very sensitive about Turkish and tried to keep Turkish away from the influence of foreign languages. He expressed this sensitivity in his poem called Turkish and connected the idea of being one to the unity of language. He told us that we should use Turkish and not to use other languages other than Turkish, as can be understood from his expressions.

Method

In the study, Ziya Gökalp's poems were scanned and the words containing the national values in these poems were identified. The meaning of the words in question in the poem was expressed and these words were evaluated according to the context. The aim of the study is to identify and explain the existence of words containing the national values used by the poet. Thus, the words preferred by the poet in this title will be revealed. In addition, the identified words are categorized under 9 headings according to the meaning they contain and the poet's lexical existence containing national values is classified.

Findings (Results)

The study was created on the basis of examining the words containing national values in Ziya Gökalp's poems according to the field of meaning. This study is also a classification study and the words identified; 1. Containing Military Structure, 2. Containing Flag and Its Elements, 3. Containing Language Name, 4. Containing Racial Name, 5. Containing Sacredness, 6. Containing Community Name, 7. Containing Land and Its Elements, 8. Those Containing the Meaning of Belonging to the Old Turkish State are divided into 9 titles, including the 9th Country/Place Name. While the words are divided into these titles, the meanings they contain are taken into consideration. 1. Those Containing Military Structure; Those Containing the Army, the 2nd Flag and Elements of the Flag; Flag/Sancak, Containing a 3rd Language Name; Containing Turkish,

Turkish, Language, 4.Racial Name; Turk, Turkism, Turkoglu, 5. Those Containing Divinity; Those Containing the Name of Ata, Wolf/ Gray Wolf, Sky God, Martyr, 6th Community; Millet, The 7th Piece of Land and Those Containing Its Elements; Homeland, Homeland, 8. Those Containing the Meaning of Belonging to the Old Turkish State; Göktürk, Uyghurs, 9. Country/Place Names Containing; Turan includes the words Turkish Province, Türkiye, Turkistan, Anatolian Country. While creating the study, Ziya Gökalp's works called Turkification, Islamization, Contemporaryization, Principles of Turkism were referenced. In this way, his mentality was evaluated and conveyed together with the understanding of nationalism.

As a result, the meanings of the words containing the evaluated national values are as follows:

Army: Gökalp tried to describe the Turkish army with the word army; In the verse my heart is the army, my elder is the sultan, it is stated that the hearth, that is, the place where one lives, is the army.

Flag/Starboard: Flag; an expression representing the existence of the country, state and nation, fabric.

Türkleş-: The verb Türkleş- is used in the sense of simplifying the language and getting rid of foreign words.

Turkish: Turkish took place as a language name in Gökalp's poems and was seen as a leading element of national values.

Language: The word language expresses language and forms the basis of national values.

Turk: Although Turk is the poet's racial name, he evaluated it within the framework of culture and taking into account the developments in the west.

Turkishness: Turkishness means the consciousness of being Turkish in poetry.

Türkoğlu: The descendant of the Turk is called Türkoğlu.

Ata: Those who continue the Turkish lineage are called ancestors.

Wolf / Gray Wolf: The wolf takes place in Turkish epics and texts in terms of many features and is sacred.

Gök God: Before the religion of Islam, the Turks had the belief in the Sky God.

Martyr: Martyr is used to mean the person who sacrificed his life for the sake of his homeland, nation, religion and culture.

Nation: The element of nation is the group of individuals who ensure the unity of the state.

Homeland: The country where the individual was born, raised and lived is called homeland. It is the piece of land that they sacrificed their lives for the sake of their nation and that they consider sacred.

Yurt: The word, which is synonymous with the word homeland, was used in the poem to mean the piece of land on which the Turks lived and formed their culture.

Göktürk: Göktürk is included in the poem as a person belonging to the old Turkish state.

Uyghurs: Uyghurs are used in poetry as a person who belongs to the Uyghur state.

Turan: Turan is the place where Turks from different borders come together.

Turkish Province: The expression Turkish province means the province and place where Turks live.

Türkiye: Türkiye is used as a country in Gökalp's poems.

Turkistan: In Gökalp's poems, Turkistan means country or place.

Anatolian Country: Anatolia is used as a country name in poetry.

The meaning point of view was used in the study, and the words identified were evaluated according to their context in the poem. It has been seen that the meanings of the identified words in their context are used with their first meanings.

Conclusion and Discussion

As a result, this study is based on the meaning evaluation of the words containing national values in the poems of a person with many adjectives such as poet, sociologist and nationalist. The study has been put forward in terms of meaning and vocabulary. It has been observed that the identified words are used with their first meanings while evaluating their context in the poem. While examining the contexts of words, their relations with other words in the sentence also support the determined meanings.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 16 Sayı : 45 Aralık 2023

Yayın Geliş Tarihi: 05.09.2023 Yayına Kabul Tarihi: 12.12.2023

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1355442>

Makale Türü: Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf/Citation: Türk, O. (2023). Destân-ı Yûsuf ve Süheyl ü Nevbahâr Adlı Eserlerde Geçen Akrabalık Adları Üzerine. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (45), 117-145.

DESTÂN-I YÛSUF VE SÛHEYL Ü NEVBAHÂR ADLI ESERLERDE GEÇEN AKRABALIK ADLARI ÜZERİNE

Osman TÜRK*

Öz

Söz varlığı üzerine yapılan çalışmalar söz konusu dilin olduğu kadar o dili konuşan insanların özellikleri hakkında da önemli ipuçları ortaya koyar. Söz varlığı çalışmaları içerisinde akrabalık adlarının özel bir yeri vardır. Çünkü akrabalık adları bir anlamda dilin mirası olup yaşamasını ve geleceğe uzanmasını sağlar. Türkçe akrabalık adları bakımından zengin bir dildir. Bunun başlıca nedeni Türk toplumunun gelenek ve göreneklerine sıkı sıkıya bağlı olmasıdır. Bu durum söz varlığını da olumlu etkilemiş bulunmaktadır. Türkler, sosyal hayata ve sosyal hayatın getirdiği paylaşımlara oldukça önem vermişlerdir. Dolayısıyla akrabalık adları sosyal hayatın dile olan yansımasıdır. Bu noktada kültür, dayanışma ve sosyal ilişkiler dil ile bağlantılı hâle gelir. Bu çalışmada Şeyyad Hamza'nın Destân-ı Yûsuf ve Mesud bin Ahmed'in Süheyl ü Nevbahâr eserlerinde yer alan akrabalık adları tespit yöntemiyle akrabalık değerinde olan sözcükler belirlenmiştir. Sözcükler genel mahiyette üç başlık altında toplanmıştır. Eserlerde geçen kısımlar örnek olarak verilmiştir. Tespit edilen sözcüklere ait sayısal veriler sonuç kısmında tablo şeklinde verilerek gerekli değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Akrabalık Adları, Destân-ı Yûsuf, Süheyl ü Nevbahâr, Söz Varlığı.

Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, osmanturkgau@gmail.com, Şanlıurfa/Türkiye

ON THE NAMES OF KINSHIP IN DESTÂN-I YÛSUF VE SÛHEYL Ü NEVBAHÂR

Abstract

Studies on vocabulary reveal important clues about the characteristics of the people speaking that language as well as the language in question. Kinship names have a special place in vocabulary studies. Because kinship names, in a sense, are the heritage of the language, allowing it to live and extend into the future. Turkish is a language rich in kinship names. The main reason for this is that Turkish society is tightly bound to its traditions and customs. This situation has also positively affected the vocabulary. Turks gave great importance to social life and the sharing of social life. Therefore, kinship names are the reflection of social life on language. At this point, culture, solidarity and social relations become linked with language. In this study, words with kinship value were determined by the method of kinship names in the works of Şeyyad Hamza's Destân-ı Yûsuf and Mesud bin Ahmed's Sûheyl ü Nevbahâr. The words are grouped under three general headings. The parts in the works are given as examples. Necessary evaluations were made by giving the numerical data of the determined words in the form of a table in the conclusion part.

Keywords: Kinship Names, Destân-ı Yûsuf, Sûheyl ü Nevbahâr, Word Presence.

1. GİRİŞ

Bir dilin yalnızca söz varlığının incelenmesiyle, o dili konuşan ulusun yaşayışı, o toplumdaki kültür hareketleri ve başka uluslarla ilişkileri hakkında büyük ölçüde bilgi edinilebileceği (Aksan, 1998: 139) dilbilimcilerin ortak görüşüdür. Celal Soydan bunu şöyle belirtir: Temel sözcükleri içinde önemli bir grup da insanın en yakın çevresi olan aile topluluğunu oluşturan bireyler arasındaki akrabalık bağlarını tanımlayan terimlerdir. Bu terimler, bireyin aile içindeki konumunu ve mensubu olduğu topluluktaki statüsünü belirtirler. Bu tür terimleri incelemekle bir ölçüde o dilin kalıt ya da temel sözcüklerinin hangi dillerden oluştuğunu,

hangi kültürlerin bu oluşuma etki ettiğini görme olanağı sağlanmış olur (Soydan, 2003: 46).

Hem kan hem de evlilik yoluyla çeşitli şekillerde insanların birbirine yakın olması durumuna genel olarak akrabalık denir. İnsanlar arasındaki ilişkinin oluşma nedenlerinden birisi de akrabalık ilişkisidir (Koç, 2020: 267). Yaşayan dillerin söz varlıkları içerisinde oldukça önemli kelime gruplarından birisi de akrabalık adlarıdır. Ad verme, adlandırma olayının başlangıç noktası insanın en yakını, yakınları veya yakın çevresidir. Dolayısıyla akrabalık adları insanoğlunun temel ihtiyaçlarını karşılamaya yarayan unsurlardır. Akrabalık adları, kullanılan dilin söz varlığı içinde önemli bir yere sahip olsa da başka dillerde değişik ses ve şekil farklılıklarına bürünerek de dilimizde kullanılan örnekleri mevcuttur (Yavuz, 2013: 72). Türkçe akrabalık adları bakımından oldukça zengin bir dildir.

TDK Türkçe Sözlük'te "akraba" maddesi "1. Kan bağıyla birbirine bağlı olan kimseler, hısım. 2. Oluşma yönünden aynı kaynağa dayanan şeyler." biçiminde geçmektedir (TDK, 2011: 72).

Parlatır, akraba sözcüğünün Arapça "karīb" sözcüğünden ödünçlendiğini belirterek ifadeyi "soyca birbirine yakın olanlar" biçiminde tanımlar (2014: 66).

Gömeç ise akrabalık için hem kan yoluyla hem de evlilik yoluyla çeşitli şekillerde insanların birbirlerine yakın olması durumu olarak tanımlar (2002: 133).

Aksan, bütün dillerde temel sözvarlığı, çekirdek sözler, etken sözler gibi adlandırmaların içinde akrabalık adlarının yer aldığını belirtir (2000: 26).

Türklerde ailenin yapı itibarıyla güçlü ve geniş olmasından dolayı dilimizde akrabalık anlatan pek çok sözcük yer almaktadır. Türkçenin dikkate değer bir özelliği, akraba terimleri bakımından zenginliğidir. Böylesine zengin bir

kavramlar dizisi, Türklerin aileye verdiği büyük önemi göstermektedir. Türk ailesinin en eski zamanlarıyla ilgili ayrıntılı bilgiler Dede Korkut Kitabı'nda görülmektedir. "Bunlarda evlenme, çocuklar ve onların ilişkileri, bir olağan hikâye gibi anlatılmaktadır." (Baykara, 2001: 153).

Toplumsal hayatta insanlar birbirine amca, kardeş, dayı, teyze, abla, abi gibi hitaplarla seslenir. Bunun sosyal ve psikolojik yönü kadar kültürel bir yönü de bulunur. Türk kültüründe büyüklere adlarıyla hitap etmemek ve adları hanım, bey gibi bir unvanla veya amca, teyze gibi bir akrabalık adıyla kullanmak, gelenektir (Karahana, 2009: 17-24).

2. YÖNTEM

Bu çalışmada Destân-ı Yûsuf ve Sûheyl ü Nevbâhar eserlerinde geçen akrabalık adları; kan bağına dayalı akrabalık bildiren terimler, evlilik yoluyla oluşmuş akrabalık bildiren terimler ve diğer akrabalık adları olmak üzere üç temel başlıkta incelenmiş olup geçen akrabalık terimleri Arapça, Farsça ve Türkçe köken ayırımına göre tasnif edilmiş ve alfabetik olarak sıralanmıştır. İncelenen metinler içerisinde belirlenen akrabalık adları hakkında bilgiler verilmiş, belirlenen eserlerde geçen beyitler örnek olarak verilmiştir. Destân-ı Yûsuf DY., Sûheyl ü Nevbahâr SB., kısaltmaları ve metin numaralı ile birlikte ifade edilmiştir. Çalışmanın amacı Türkiye Türkçesi söz varlığı çalışmalarına katkıda bulunmak ve sözü geçen eserlerde tespit edilen akrabalık adlarının günümüzde hâlâ kullanımda olup olmadığını tespit etmektir.

3. AKRABALIK ADLARININ OLUŞUMLARINA GÖRE TASNİFİ

3.1. Kan Akrabalığına Dayalı Akrabalık Bildiren Adlar

Ammu: 'Amca' Babanın erkek kardeşi. Ammi/emmi 'amca' (Tietze, 2008: 92). Köken bakımından Arapça bir sözcüktür. DY 38a. Sözcük incelenen iki eser

içerisinde sadece Destân-ı Yûsuf'ta geçmektedir. Bu kelime eserde babanın erkek kardeşi manasında kullanılmış olup bir defa geçmektedir. Anadolu ağzlarında bazı fonetik farklılıklara rağmen hâlâ yaşamaktadır.

Ammi: (amca), SîA, ammi: (amca), MîA (Yavuz, 2013: 76).

“Şol turan ‘**ammuñ**’ durur var katına
Seni göre ol gerek kim avına” (DY. 38a)

Ana: ‘çocuk sahibi kadın’ ana ‘anne’ (Tietze, 2008:94). Ana: ‘Anne’ (TDK: 2022)

DY.42b, DY.44a, DY. 44a, DY.18a, DY. 9a, DY.9a, SN. 161-5, SN. 170-10.

SN. 279-3, SN. 364-11, SN. 55-2, SN. 245-12, SN. 246-3, SN. 345-1, SN.107-15, SN. 112-5, SN. 135-13, SN. 189-15, SN. 259-5, SN. 133-15, SN. 53-6, SN. 292-13, SN. 49-11, SN.74-9, SN. 85-9, SN.49-8.

“ana” sözcüğü ayrıca “baş, temel” anlamında da kullanılmıştır. Köken bakımından Türkçe bir sözcüktür. Türk kültürüne göre anne her şekilde üstün tutulmakta, seven, yetiştiren, besleyen bir varlık olarak tanınmakta ve çocuğun doğumu ile birlikte başlayan ilişkinin büyük bir manevî değere sahip olduğu bilinmektedir (Acar, 2013: 12). Anne toplumu oluşturan ailenin en temel unsurudur. Bu nedenle sosyal yapının temeli aileye dolayısıyla anneye bağlıdır. Anne bu noktada önemli bir rol üstlenmektedir (Koç, 2020: 269). “ana” kelimesi çocuk dünyaya getiren ve çocukla arasında kan bağı bulunan kişidir. İncelenen eserlerde ‘ana’ sözcüğü toplam 26 defa geçmekte olup Destân-ı Yûsuf'ta bu sözcüğe 6 defa rastlanırken Süheyl ü Nevbahâr'da 20 defa tespit edilmiştir. Köken bakımından Türkçe bir kelimedir. Ana, çocuğun doğumuyla birlikte başlayan ilişki ve maneviyatın önemli unsurudur. Ana, toplumu yetiştiren ve aileyi oluşturan en temel değerdir.

Ata **ana** bir kardaş iki ikin

Otursun ta'âm yesün toysun didigün (DY. 39a)

Göñül saña düşdi vü ben yabâna

Ne ata bilür hâlümi ne **ana** (SN. 161-5)

Ata: baba, ecdat, dedelerden ve büyükbabalardan her biri (TDK: 2022).

DY.5b, DY.5b, DY.12b, DY.39a, DY.51a, DY.38a, DY. 45b, DY.45b, DY.48b, DY.38a, DY.46a, DY.34a, DY.34a, DY.34a, DY.34a, DY.40b, DY.45a, DY.50b, DY.41b, DY.50a, DY.48b, DY.33b, DY.40b, DY.14b, DY.23b, DY.49b, DY.49b, DY.40a, DY.41a, DY.12b, DY.12b, DY.12b, DY.34a, DY.34a, DY.34a, DY.39b, DY.38a, DY.48a, DY.48a, DY.24a, DY.48b, DY.48b, DY.12b, DY.34a, DY.38a, DY.38a, DY.38b, DY.40a, DY.48a, DY.37a, DY. 44b, DY.39a.

SN.39-5, SN.47-15, SN.49-8, SN.51-14, SN.71-3, SN.139-5, SN.161-5, SN.199-15, SN.200-1, SN. 213-10, SN.243-12, SN.347-9, SN.46-6, SN.78-9, SN.200-2, SN.279-3, SN.286-8, SN.329-12, SN.347-11, SN. 347-8, SN.32-2, SN.32-7, SN.32-10, SN.33-11, SN.35-11, SN.36-1, SN.47-14, SN.55-2, SN.83-15, SN.84-1, SN.112-5, SN.127-12, SN.135-1, SN.135-5, SN.135-9, SN.136-13, SN.137-1, SN.139-2, SN.144-2, SN.152-14, SN.152-8, SN.153-2, SN.199-10, SN.199-5, SN.206-2, SN.229-6, SN.231-12, SN.240-2, SN.240-5, SN.240-7, SN.245-8, SN.246-3, SN.255-8, SN.285-1, SN.347-5, SN.358-11, SN.368-13, SN.27-9, SN.143-11, SN.33-1, SN.35-9, SN.36-14, SN.107-15, SN.162-6, SN.201-6, SN.207-3, SN.246-5, SN.254-2, SN.329-9, SN.27-15, SN.31-6, SN.161-4, SN.284-15, SN.239-15, SN.189-15, SN.259-5, SN.240-3, SN.113-14, SN.199-14, SN.200-3, SN.344-2, SN.359-2, SN.359-3, SN.47-11, SN.51-9, SN.133-15, SN.201-1, SN.258-14, SN.268-7, SN.352-14, SN.376-15, SN. SN.84-5, SN.136-5, SN.258-12, SN.337-12,

SN.201-2, SN.293-4, SN.27-7, SN.33-5, SN.36-10, SN.37-9, SN.39-11, SN.40-10, SN.45-9, SN.48-8, SN.49-11, SN. 49-3, SN.52-13, SN.54-14, SN.55-7, SN.74-1, SN.74-9, SN.78-1, SN.83- 11, SN.83-5, SN.68-4, SN.88-7, SN.94-2, SN.94-8, SN.143-5, SN.144-12, SN.159-15, SN.170-13, SN.203-5, SN.204-13, SN.256-11, SN.256-11, SN.27-14, SN.284-12, SN.287-4, SN. 303-3, SN.342-5, SN.349-15, SN.350-6, 352-8, SN.354-4, SN.106-2, SN.152-3, SN.354-15, SN.359-1, SN.31-3, SN.45-6, SN.46-1, SN.-13, SN.66-12, SN.143-4, SN.143-4, SN.149-9, SN.154-9, SN.177-7, SN.187-2, SN.204-13, SN.204-3, SN.210-1, SN.213-13, SN.343-12, SN.349-13, SN.349-14, SN.56-9, SN.75-10, SN.145-4, SN.290-10, SN.369-15, SN.54-13, SN.368-7, SN.214-4, SN.353-14, SN.199-115.

“Ata” sözcüğü incelenen eserlerde ‘baba, çocuk sahibi erkek’ anlamında kullanılmış olup toplam 233 tane tespit edilmiştir. “Ata” sözcüğü Destân-ı Yûsuf’ta 55 tane, Süheyl ü Nevbahâr’da ise 173 defa geçmektedir. Türkçe kökenli sözcüktür.

İmdi geldüm yine bir hikâyete

Kardaşların n’eyledi işit **ata** (DY. 5b)

Dedi ey **ata** bu sözi söyleme

Bu derdümi birini biñ eyleme (SN. 39-5)

Baba: çocuğu olan erkek (TDK: 2022), peder (Tietze, 2008: 94). baba: çocuğu olmuş erkek (Gülensoy, 2007: 99).

DY.2a, DY.3a, DY.3a, DY.6a, DY.6a, DY.12b, DY.35a, DY.38b, DY.41b, DY.42b, DY.46b, DY.47b, DY.4a, DY.38b, DY.42b, DY.49b, DY.39a, DY.49b, DY.49b, DY.2b.

SN.144-13, SN.-9, SN.153-3, SN.204-14, SN.210-1, SN.364-14, SN.365-14, SN.366-8, SN.360-6, SN.152-3.

Köken bakımında Türkçe bir sözcüktür. İki eserde de toplam 30 defa geçmektedir. Destân-ı Yûsuf'ta 20 tane, Süheyl ü Nevbahâr'da ise 10 tane tespit edilmiştir. Eserlerde çocuğu olan erkek manasında kullanılmıştır. 'baba' sözcüğü kullanımını günümüzde de kullanılmaktadır.

Eydür ey baba yatardum bu gice
 Bir 'aceb düş görürem işit nice (DY. 2a)
 Dedi nite düşdi ey baba saña
 Ki 'ıyşı koduñ uşta geldüñ baña (SN.144-13)

1.5. Dede: Torunu olan erkek, büyükbaba, büyükpeder (TDK: 2022), 'dede' büyükbaba (Tietze, 2008:506). dede: büyük baba (Gülensoy, 2007: 270).

DY.9a, DY.9b, DY.26a, DY.30b, DY.43b, DY.46b, DY.46b, DY.11b, DY.48b, DY.24a, DY.50a.

SN.28-1, SN. 376-15.

Köken olarak Türkçe bir sözcüktür. İncelenen metinlerde 13 defa geçmektedir. Destân-ı Yûsuf'ta 11 tane, Süheyl ü Nevbahâr'da ise 2 tane tespit edilmiştir. 'dede' sözcüğü annenin veya babanın babası manasında kullanılmıştır. Sözcük akrabalık açısından değerlendirilmiştir. 'dede' sözcüğü günümüzde de yaygın olarak kullanılmaktadır.

Satun aldı Yusufı işit **dede**
 Kulıydı diler kim ala gide (DY.9a)

Sorarlar olur ise asluñ nedür
 Atañ u dedeñ asl u fasluñ nedür

Evlâd: Bir kimsenin oğlu veya kızı. Çocuk, soy, döl (TDK: 2022). “evlat” çocuklar, torunlar, sülaleden gelenler (Tietze, 2008: 754). evlâd: 1. Çoluk çocuk. 2. Soy, zürriyet, nesil, sülâle. 3. Oğul, kız (Parlatır, 2014: 425).

DY.51b.

Köken bakımından Arapça kökenli bir sözcüktür. İncelenen eserlerde sadece Destân-ı Yûsuf'ta 1 defa geçmektedir. Eserde çocuk manasında kullanılmıştır. Günümüzde de hâlâ kullanılmaktadır.

İhvân ü evlâd ol kamusı dirilür

Yusufulun anda bir tabut kılır (DY.51b).

Kardaş: “kardeş” köken olarak Türkçe olan bir sözcüktür. Sözlük anlamı olarak aynı anne babadan doğmuş veya anne babalardan biri aynı olan çocukların birbirine göre adıdır.

DY.4a, DY.4a, DY.38b, DY.39a, DY.39a, DY.39a, DY.44b, DY.4a, DY.38b, DY.39a, DY.33a, DY.4a, DY.3a, DY.3a, DY.3a, DY.3b, DY.4a, DY.5b, DY.6a, DY.6a DY.8a, DY.32b, DY.32b, DY.36, DY.40b, DY.41a, DY.44b, DY.37a, DY.2b, DY.33b, DY.39a, DY.48a, DY.35b, DY.32b, DY.51a, DY.32a, DY.5b, DY.36a, DY.36a, DY.23a, DY.34a, DY.34a, DY.41a, DY.38a, DY.38a, DY.36a, DY.37a, DY.2a, DY.35b, DY.38a, DY.38b, DY.35a, DY.35b, DY.34b, DY.34b, DY.35a, DY.45a, DY.45a.

SN.257-6, SN. 342-5, SN.154-10, SN.257-2, SN.231-13, SN. 256-13, SN.259-7, SN.260-8, SN.283-4, SN.306-3, SN.314-14, SN.368-13, SN.231-7, SN.143-12, SN.280-3, SN.281-9.

İncelenen eserlerde 74 defa tespit edilmiştir. Destân-ı Yûsuf'ta 58 defa Süheyl ü Nevbahâr'da ise 16 defa geçmektedir. Eserlerde kardeş manasında kullanılmıştır. Günümüzde de hâlâ kullanılmaktadır.

Eytdüm **kardaş kardaşa** nite kıya

Bu hayal geçdi içümden ey uya. (DY.4a)

Dönüp **kardaşı** dedi kaç gecedür

Ki kız bunda geldi vü uş niçedür. (SN.257-6)

Kız: kız evlat, dişi çocuk (TDK: 2022).

DY.24a, DY.38b, DY.2a, DY.3b, DY.12a DY.12b, DY.24a, DY.13a, DY.13a, DY.13a, DY.16b, DY.38b, DY.29a.

İncelenen eserlerde sadece Destân-ı Yûsuf'ta 13 defa tespit edilmiştir. Eserde kız çocuğu manasında kullanılmıştır. Köken olarak Türkçe bir sözcüktür. Günümüzde de hâlâ kullanımı mevcuttur.

Kızı Zeliha düşde gördi bir suret

Yusufuñdı düşde gördi ol suret (DY.12b)

Kız Kardeş: Bir kimsenin bayan kardeşi, bacı, hemşire, şvester. (TDK: 2022).

SN.256-2, SN.329-14, SN.232-12, SN.145-12.

İncelenen eserlerde sadece Süheyl ü Nevbahâr'da ise 4 defa geçmektedir. Eserlerde kız çocuğu manasında kullanılmıştır. Köken olarak Türkçe bir sözcüktür. Günümüzde de hala kullanımı mevcuttur. Destân-ı Yûsuf'ta kız ve kız kardeş kullanımlarının fonetik ve anlam ayrımı yapılmamıştır.

Ogl / oğlan / ogul: oğul, erkek evlat. oğlan: “erkek çocuk; yetişkin erkek” (Gülensoy, 2007: 613; Tuğluk, 2021:2686). Clauson sözcüğün her iki cinsiyet için kullanılan ogul kelimesinin aksine sadece “erkek çocuk, erkek evlat” için kullanıldığını ifade etmiş, Ahmet Caferoğlu ise sözcüğün “oğul” anlamında kullanıldığını belirtmiştir (Clauson, 1972: 197; Caferoğlu, 2015: 139).

DY.9b, DY.13b, DY.15a, DY.19b, DY.19b, DY.20a, DY.20a, DY.25a, DY.41a, DY.8a, DY.6a, DY.6b, DY.8b, DY.9b, DY.20a, DY.20a, DY.19b, DY.25a, DY.40a, DY.42b, DY.44a, DY.46a, DY.2a, DY.46a, DY.42a, DY.44a, DY.46b, DY.48a, DY.49a, DY.50b, DY.52b, DY.33a, DY.48a, DY.35a, DY.35a, DY.43b, DY.49a, DY.39b, DY.2a, DY.12a, DY.14b, DY.14b, DY.32a, DY.15a, DY.32a, DY.47a, DY.2a, DY.33a, DY.34a, DY.37a, DY.45a, DY.50a, DY.29a, DY.40b, DY.46b, DY.50a, DY.51b, DY.37b, DY.40b, DY.51b, DY.46a, DY.46b, DY.38a, DY.38a, DY.14b, DY.29b, DY.38b, DY.47a, DY.47a, DY.39a, DY.38b, DY.40a, DY.42a, DY.42a, DY.42a, DY.47a, DY.47a, DY.47b, DY.46a, DY.46a.

SN.28-13, SN.46-6, SN.47-13, SN.49-13, SN.55-2, SN.56-1, SN.83-6, SN.174-15, SN.208-15, SN.345-11, SN.345-14, SN.357-13, SN.174-15, SN.27-12, SN.31-14, SN.39-13, SN.40-12, SN.45-9, SN.256-15, SN.278-7, SN.98-13, SN.303-4, SN.215-12, SN.27-13, SN.27-14, SN.28-2, SN.31-4, SN.39-12, SN.47-15, SN.51-5, SN.52-13, SN.139-5, SN.186-1, SN.199-7, SN.199-3, SN.202-11, SN.204-10, SN.208-9, SN.213-10, SN.344-2, SN.345-9, SN.347-8, SN.347-8, SN.347-11, SN.355, SN.358-15, SN.359-2, SN.359-2, SN.360-5, SN.360-5, SN.360-5, SN.360-5, SN.255-9, SN.209-1, SN.188-7, SN.47-15, SN.200-2.

“oğlan” eserlerde erkek çocuk, evlat manasında kullanılmıştır. İncelenen eserlerde toplam 148 tane tespit edilmiştir Destân-ı Yûsuf’ta 81 defa Süheyl ü Nevbahâr’da 57 defa geçmektedir. ‘ogl, ogul’ şeklindeki farklı fonetik yapılar da kullanılmıştır. Her iki cins içinde kullanılan *ogul* sözcüğü daha çok erkek çocukları

için kullanılır (Ayazlı, 2016:184). Köken itibariyle Türkçe bir sözcük olup günümüzde de kullanılmaktadır.

Bir kara kul Habeşi bulur anı

Eydür ey **oglan** kaçır-mısın ya'ni (DY.9b)

Bir **oglan** ki beñzer yüzi bedr aya

İki kaşı dahı kurulmuş yaya (SN.28-13)

Yiğen / Yigen: yeğen, Birine göre kardeş, amca, hala, dayı veya teyzenin çocuğu. (TDK: 2022). SN.21-12, SN.21-13, SN.24-13.

İncelenen eserlerde sadece Süheyl ü Nevbahâr'da ise 3 defa geçmektedir. Eserde 'yeğen' anlamında kullanılmıştır. Köken olarak Türkçe bir sözcüktür. Günümüzde de hala kullanımı mevcuttur.

Hakikatde olgum durur yigenüm

İki gözümüñ nuri durur canum. (SN.21-13)

3.2.Evliliğe Dayalı Akrabalık Bildiren Adlar

Avrat: Kadın eş. Sözcük köken olarak Arapçaya aittir. Bu sözcük Eski Türkçede "kadın" anlamında kullanılmıştır. Clauson uragut sözcüğü için tişi sözcüğünden daha belirgin derecede "kadın"ı karşıladığını belirtir ve morfolojik olarak –gut eki ile türetilmiş olduğunu ifade eder (Clauson, 1972: 218). "avrat" kelimesinin DLT'deki karşılığı "uragut"tur. "Kadın" Karahanlı ve Harezmi Türkçesi dönemi metinlerinde de "kadın, dişi, eş, zevce" anlamlarıyla tespit edilmiştir (Güner, 2013: 2664). 1. Kadınlar, avretler. 2. Eş, zevce (Parlatır, 2014:123).

DY.11b, DY.13b, DY.20b, DY.30b, DY.30b, DY.46b, DY.46b, DY.46b, DY. 47a, DY.47a, DY.47a, DY.30b, DY.46b, DY.47a, DY.20b, DY.47a.

İncelenen eserlerde sadece Destân-ı Yûsuf'ta 16 defa tespit edilmiştir. Eserde "avret" kadın, zevce, eş manasında kullanılmıştır.

Bir saraya koydı Yusufı hoca

Er ü 'avrat toldı kamu tam-ü baca (DY.11b)

Türkçede ilk örneklerine XIII.-XIV. yüzyıl metinlerinden itibaren rastladığımız ve günümüzde kimi lehçe ve ağızlarda hâlâ varlığını sürdüren avrat, avrat, arvad "kadın, eş" kelimesinin kökeni ile ilgili yaygın görüş onun Arapça 'avret'ten geldiği yönündedir (Güner, 2013: 2664).

Gelin: Evlenerek eşinin ailesine katılan kız. Köken olarak Türkçe kelimedir. kelifiilinden türeyen kelin sözcüğünün "aileye gelen kişi" anlamındaki akrabalık ilişkisi için uygun olduğunu özellikle "küçük erkek kardeşin veya erkek çocuğunun karısı" için kullanıldığını belirtir (Clauson, 1972: 719). gelin: Gelin (Gülensoy, 2007: 362). gelin: 1. evlenmek için hazırlanmış kız veya yeni evlenmiş kadın; 2. bir kimsenin oğlunun karısı (Eren, 1999:152). Metinde ise "gelin" sözcüğü "aileye yeni katılan evlenmiş hanım" anlamında kullanılmıştır. İncelenen metinlerde sözcük, aileye kabul edilen ve artık aileden sayılan bir kişiye verilen ad olarak belirtilmiştir. İncelenen eserlerde sadece Süheyl ü Nevbahâr'da ise 1 defa geçmektedir. SN.170-9. Eserde "gelin" aileye yeni gelen kişi anlamında kullanılmıştır. Yenisey yazıtlarında bir kez geçen kelin sözcüğü "gelin" anlamında kullanılmıştır.

Bahadır su yerine kana kana

Gelün yaraşur kim yakına kına (SN.170-9)

Hatun: Kadın eş. hatun: 1.kadın; 2. Bayan, hanım; eş, zevce; yüksek makamdaki kadınlara ve hanım eşlerine verilen unvan (Gülensoy, 2007: 405).

DY.20b, DY.20b, DY.26a, DY.31a, DY.20b, DY.21a, DY.26a.

SN.74-5, SN.334-11, SN.93-6, SN.170-8.

İncelenen eserlerde toplam 11 tane tespit edilmiştir. Destân-ı Yûsuf'ta 7 defa Sûheyl ü Nevbahâr'da 4 defa geçmektedir. Eserlerde 'kadın' 'eş' anlamı dışında kadın, hanım anlamında da kullanılmıştır.

Kelime Orhun Yazıtları'nda "kağan eşi, imparatoriçe" anlamlarındadır (Ercilasun, 2016: 685).

katun kelimesi Eski Türkçeden itibaren "hakan eşlerine neya yüksek seviyeli görevlilerin eşlerine verilen unvan; hakan eşi; kraliçe" anlamlarının yanı sıra "kadın, hatun, hanım" anlamlarını da kazanarak kullanım alanını genişletmiş, Türkçenin tarihî metinlerinde çoklukla bu anlamda kullanılmıştır. (Argunşah, 2017: 83-84)

Bu sözi Zeliha işidür ey uya

Ne ki **hatun** var getürür saraya (DY.20b)

Çü **hatun** işidür der ey nâm-dâr

Sûheyl adlu bunda ne şeh-zâde var. (SN.74-5)

Köken bakımından Türkçe bir sözcüktür. Günümüzde de hala 'hatun' kadın, eş, hanım anlamında kullanımını korumaktadır.

Ogulluk: Damatlık. Eski Türkçede bu kelime üvey evlat manasında geçmektedir. Damat anlamında 'küdegü' kelimesi kullanılmaktadır.

TDK'ya göre de iki anlamı bulunmakta bunlar; 1. Oğul olma durumu. 2. Üvey oğlan. İncelenen eserlerde Süheyl ü Nevbahâr'da 1 defa geçmektedir. SN.51-12.

Ne dilerse verem olan aña kul

Ederse **ogulluga** seni kabul (SN.51-12)

Köken bakımından Türkçe bir sözcüktür. İncelenen eserde 'damatlık' manasında evlenen kızın eşi manasında kullanılmıştır. Günümüzde ise anlam değişikliğine uğrayarak üvey erkek evlat manasında kullanılmaktadır.

Yâr: 1.dost, 2.sevgili, 3.arkadaş. (Kantar, 2011: 528).

DY.22a, DY.50b.

SN.27-2, SN.27-8, SN.42-5, SN.98-10, SN.98-14, SN.122-2, SN.126-12, SN.132-14, SN.136-3, SN.203-2, SN.215-5, SN.268-11, SN.274-1, SN.286-12, SN.323-12, SN.330-12, SN.341-4, SN.44-14, SN.189-14, SN.91-13, SN.54-5, SN.91-14, SN.155-11, SN.193-7, SN.341-12, SN.194-2, SN.263-9, SN.192-10, SN.331-7, SN.45-4, SN.105-10, SN.277-13, SN.26-15, SN.163-6, SN.26-15, SN.163-6, SN.26-13, SN.118-9, SN.108-14, SN.133-6, SN.190-3, SN.165-11, SN.189-15, SN.238-8, SN.119-7, SN.193-15, SN.238-8, SN.119-7, SN.193-15, SN.313-6, SN.91-10, SN.46-7, SN.82-2, SN.284-2, SN.341-4, SN.374-11, SN.176-8, SN.239-4, SN.103-4, SN.103-15.

Bir 'aceb düş görür ol ey **yâr**

Üç ulu salkum üzüm alur sıkır (DY.22a)

Yemende ulu padişah var imiş

Ki akl ile devlet aña **yâr** imiş (SN.27-2)

İncelenen eserlerde sözcük 62 defa tespit edilmiştir. Destân-ı Yûsuf'ta 2 defa Sûheyl Nevbahâr'da 60 defa geçmektedir. Eserlerde 'yâr' 'sevgili' anlamı dışında dost anlamında kullanıldığı görülmektedir. Farsça kökenli bir kelimedir.

3.3.Diğer Akrabalık Adları

Daye: Sütanne, dadı, sütnine. Kelime Tarama Sözlüğü'ne 18. yüzyıla bir metinden alınmıştır. Eski Türkçe ve DLT'de geçmemektedir. DLT'de "sütnine" anlamında awurta kelimesi kullanılmıştır (Atalay, 2018, C II: 144). TS'de ise kelime anlam daralmasına uğrayarak sadece "dadılık" anlamında geçmektedir (2011: 2290).

DY.16b, DY.16b, DY.16b, DY.16b, DY.17a, DY.40a, DY.40a, DY.40a, DY.40a, DY.17a, DY.16b, DY.40a, DY.48b.

SN.42-15, SN.60-12, SN.129-13, SN.60-11.

İncelenen eserlerde sözcük 17 defa tespit edilmiştir. Destân-ı Yûsuf'ta 13 defa Sûheyl Nevbahâr'da 4 defa geçmektedir

Daye eydür ya kızum dön bir berü
Neden oldı göreyim beñzüñ saru (DY.16b)

İleyince bir **daye** vü bir karavaş
Gören kişünñ bagrı olurdı baş (SN.42-15)

Köken bakımından Farsça bir sözcüktür. "Daye" kelimesi günümüzde ağızlarda "anne" anlamında varlığını korumaktadır.

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

Şeyyad Hamza'nın Destân-ı Yûsuf ve Mesud bin Ahmed'in Süheyl ü Nevbahâr eserlerinde yer alan akrabalık adları tespit yöntemiyle akrabalık değerinde olan sözcükler belirlenmiştir. İncelenen bu eserlerde 11 tane kan bağına, 5 tane evlilik yoluyla ve 1 tane de diğer akrabalık olmak üzere 17 tane akrabalık ile ilgili sözcük tespit edilmiştir. Bu akrabalık adları anlam, kullanım sıklığı ve köken bakımından aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir:

Tablo-1: Akrabalık Adlarının Oluşum Tasnifi

1. Kan Yoluyla Akrabalık	2. Evlilik Yoluyla Akrabalık	3. Diğer Akrabalıklar

Ammu: amca	Avrat: kadın, hanım, eş	Daye: sütanne
Ana: anne	Gelin: evlenerek eşinin ailesine katılan kız.	
Ata: baba, ecdat	Hatun: kadın eş	
Baba: çocuğu olan erkek	Ogulluk: damat	
Dede: anne veya babanın babası	Yâr: eş, sevgili	
Evlât: çocuk		
Kardeş: aynı anne babadan doğmuş		
Kız: dişi çocuk		
Kız kardeş: bir kimsenin bayan kardeşi, baci, hemşire,		
Oğul: erkek çocuk		
Yiğen: yeğen, birine göre		

kardeş, amca, hala, dayı veya teyzenin çocuğu.		
TOPLAM=11	TOPLAM= 5	TOPLAM=1

Kan bağına dayalı akrabalıklar adları Destân-ı Yûsuf'ta en fazla 'oğlan' 81 defa geçmiştir. Süheyl ü Nevbahâr' da ise 'baba' sözcüğu 173 defa geçmiştir. 'oğlan' ve 'baba' adları aile kurumunun önemli unsurlarıdır. Çocuğun toplumla sosyal bir etkileşim kurmasında baba figürünün önemi göz ardı edilemez. Baba sadece çocuğu maddi yönden ihtiyaçlarını karşılayan biri olarak tasvir edilmemelidir. O; toplumda güçlü, yılmayan, evi geçindirmekle yükümlü kişi olarak bilinmektedir.

Oğlan ise toplumun ayrılmaz bir parçasıdır. Çocuk ailenin olmazsa olmaz unsuru olmakla birlikte kan akrabalığına dayalı akrabalığın nesil devamıyla sağlayan unsurdur. Toplumda önemli görülen erkek çocuğu anlamında 'oğlan' en fazla kullanılan diğer bir akrabalık terimi olarak göze çarpmaktadır.

Kan bağına dayalı akrabalık adları içerisinde incelenen eserlerde Destan-ı Yusuf'ta bir defa geçen 'ammu' sözcüğü en az geçen sözcüktür. Bu sözcük günümüzde çeşitli fonetik farklılıklar ve bazı Anadolu ağızlarında hâlâ kullanılmaktadır. Süheyl ü Nevbahâr'da ise 3 defa 'kız kardeş' ve 2 defa da 'yiğen' geçmektedir. Bu sözcükler günümüzde hâlâ anlamını koruyarak kullanılmaktadır. Kan akrabalığına dayalı akrabalık bildiren sözcükler içerisinde günümüzde kullanılmayan akrabalık adının olmadığı tespit edilmiştir.

Evlilik yoluyla oluşmuş akrabalık adları içerisinde ise en fazla 'yar' sözcüğüne rastlanmakta ve bu Süheyl ü Nevbahâr'da 60 defa, Destân-ı Yûsuf'ta 2 defa geçmektedir. İncelenen eserler de evlilik yoluyla oluşmuş akrabalık adları içerisinde iki eserde geçen tek akrabalık adıdır. Eserde 'eş' anlamında kullanılan sözcük günümüzde 'sevgili, dost' manasında kullanılmaktadır.

'Avrat' sözcüğü ise en çok Destân-ı Yûsuf'ta 16 defa geçen akrabalık adıdır. Günümüzde Anadolu ağızlarında hâlâ kadın, eş manasında kullanılmaktadır.

'Gelin' ve 'ogulluk' akrabalık adları ise sadece Süheyl ü Nevbahâr'da 1 defa en az tespit edilen sözcüklerdir. 'gelin' sözcüğü günümüzde hâlâ kullanılsa bile 'ogulluk' anlam değişmesine uğrayarak günümüzde 'üvey evlat' manasında kullanılırken incelenen eserde 'damat' anlamında kullanılmıştır. Evlilik yoluyla oluşmuş akrabalık adları 'ogulluk' dışında diğerleri hala aynı anlamda kullanılmaktadır.

17 akrabalık adının 11'i kan akrabalığına dayalı, 5'i evlilik yoluyla ve biri de diğer yolla oluşmuş akrabalık adlarıdır. 546 defa akrabalık kan yoluyla, 92 defa evlilik yoluyla, 17 defa diğer akrabalık adlarının kullanım sıklıklarıdır.

Tespit edilen akrabalık adlarından kan bağına dayalı akrabalık adlarından; "ammu" 1, "ana" 26, "ata" 233, "baba" 30, "dede"13, "evlât"1, "kardeş" 74,

“kız” 13, “kız kardeş” 4, “oğul”148, “yiğen” 3. Tespit edilmiştir. Diğer bir tespit edilen evlilik yoluyla akrabalık adlarından “avrat” 16, “gelin” 1, “hatun” 11, “ogulluk” 1, “yâr” 62 kez tanıklanmıştır. Diğer akrabalık adı olan “daye” 17 defa tespit edilmiştir. Aşağıdaki tablolarda incelenen eserlerde akrabalık adlarının kullanım sıklıkları verilmiştir.

Tablo-2: Akrabalık Adlarının Kullanım Sıklıkları

Akrabalık Adları	Süheyl ü Nevbahâr	Destân-ı Yûsuf
Ammu	-	1
Ana	20	6
Ata	173	55
Baba	10	20
Dede	2	11
Evlad	-	1
Kardeş	16	58
Kız	-	13
Kız kardeş	4	-
Oğul	57	81
Yiğen	3	-

Avrat	-	16
Gelin	1	-
Hatun	4	7
Ogulluk	1	-
Yâr	60	2
Daye	4	13
TOPLAM	553	271

İncelenen eserlerde geçen akrabalık adlarının kullanım sıklığı tablodaki gibidir. Tabloda verilen akrabalık adlarından bazıları bir eserde tespit edilirken diğer bir eserde geçmemektedir.

İncelenen eserlerde geçen 17 akrabalık adının 12 tanesi Türkçe kökenli, 3 tanesi Arapça ve 2 tanesi de Farsça kökenlidir. Aşağıda tabloda akrabalık adlarının etimolojik dağılımı Tablo-3'te gösterilmiştir.

Tablo-3: Akrabalık Adlarının Etimolojik Tasnifi

Türkçe Kökenli	Arapça Kökenli	Farsça Kökenli
Ana	Ammu	Yâr

Ata	Evlâd	Daye
Baba	Avrat	
Dede		
Kız		
Kız kardeş		
Ogul		
Yigen		
Gelin		
Hatun		
Ogulluk		

TOPLAM=12	TOPLAM=3	TOPLAM=2
-----------	----------	----------

Tablodan da anlaşılacağı gibi en fazla Türkçe kökenli akrabalık adı kullanılırken, en az Farsça kökenli akrabalık adını Arapça kökenli akrabalık adı takip etmiştir.

Akrabalıklar aileyi oluşturan önemli yapı taşlarındandır. Akrabalık toplumsal ve kültürel dinamiğin ayrılmaz bir parçasıdır. Toplumun önemli unsurlarından biri olan akrabalık bağları toplumun gelenek ve görenek yapısı üzerinde de büyük katkısı vardır. Türk tarihinin tüm zamanlarında akrabalık ilişkileri büyük önem arz eder ve kıymet verilirdi. Akrabalık ilişkileri gelişmiş veya önem verilen toplumlarda yardımlaşma ve dayanışma olgusu gelişmiştir. Akrabalık adları geçmişte de günümüzde de önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla bu eserler, yapılan çalışmalar bunu göstermekte ve değerini korumaktadır.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (2000). *Türkçenin söz varlığı*. Ankara: EnginYayıncıları.
- Argunşah, M. (2017), "Türkiye Türkçesindeki Kadınla İlgili Temel Söz Varlığının Tarihi Gelişimi", Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatında Kadın Sempozyumu, 4-6 Mayıs, Kayseri.
- Atalay, B. (1985). *Dîvânü lügâti't- Türk tercümesi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ayazlı, Ö. (2016). *Eski Uygurca din dışı metinlerin karşılaştırmalı söz varlığı*. Ankara: TDK Yayınları.
- Balaman, A. R. (2002). *Evlilik akrabalık türleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Caferoğlu, A. (2015). *Eski Uygur Türkçesi sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: The Clarendon Press.
- Ercilasun, A. B. (2016). *Türk kağanlığı ve Türk bengü taşları*. Ankara: Dergâh Yayınları.
- Gömeç, S. (2002). *Dîvânü lügâti't- Türk'te akrabalık bildiren terimler*. Ankara: TDK Yayınları.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Güner, N. (2013). "Kadınla İlgili Eski Türkçe Bir Kelime: Uragut." *Turkish Studies*, 8 (9): 2659-2669.

- Kanar, M. (2014). *Osmanlı Türkçesi sözlüğü*. İstanbul: Say yayınları.
- Karahan, L. (2009). "Türkçede Dinî Anımlı Bazı Kişi Adlarını Ekle Değiştirme Geleneği." *Dil Araştırmaları Dergisi*, 4(4): 17-24.
- Koç, F. (2020). "Hacı Bektâş-ı Velî'nin Eserlerinde Geçen Akrabalık Adları." *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 4 (2): 265-280.
- Parlatır, İ. (2014). *Osmanlı Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Tarama Sözlüğü (1995). Ankara: TDK Yayınları.
- Soydan, C. (2003). "Urdu Dilinde Akrabalık Terimleri ve Müslüman Hint Toplumunda Aile Yapısı." *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* 43(1): 43-56
- Tietze, A. (2002). *Tarihi ve etimolojik Türkiye Türkçesi lügati*. İstanbul: Simurg Yayıncılık.
- Tuğluk, M. E. (2021). Harezmi Türkçesinden Türkiye Türkçesine Anlam Değişmeleri: "Nehcü'l-Ferâdis" Örneği. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* 5(4):2662-3703.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü. (2022). Ankara: TDK Yayınları.
- Yaman, Ü. (2017). "Ahmet Bican Ercilasun, Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları." *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 57(57): 279-282.
- Yavuz, S. (2013). "Divânü Lügâti't-Türk'teki Akrabalık Adları ve Bu Adların Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Karşılıkları". *Ekev Akademi Dergisi* 17(56): 345-360.

Yavuz, S. (2013). "Türkiye Türkçesi Ağızlarında Akralık Adları." Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 23(2): 71-91.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Kinship names have a special place in vocabulary studies. Because kinship names, in a sense, are the heritage of the language, allowing it to live and extend into the future. Turkish is a language rich in kinship names. This situation has also positively affected the vocabulary. Turks gave great importance to social life and the sharing of social life. Therefore, kinship names are the reflection of social life on language. At this point, culture, solidarity and social relations become linked with language.

Method

The words with kinship value were determined by the method of kinship names in the works of Şeyyad Hamza's Destân-ı Yûsuf and Mesud bin Ahmed's Süheyl ü Nevbahâr. In these analyzed works, 17 words related to kinship were identified, 11 of them by blood ties, 5 by marriage and 1 by other kinship. In this study, the kinship names in the works of Yusuf-u Züleyha and Süheyl ü Nev-Bahar; The terms denoting kinship based on blood ties, terms declaring kinship formed through marriage and other kinship names have been examined under three main headings. Information about the kinship names determined in the examined texts is given, and the couplets in the determined works are given as examples. Destân-ı Yûsuf DY., Süheyl ü Nevbahâr SB., are expressed together with their abbreviations and text numbers. The aim of the study is to contribute to Turkey Turkish vocabulary studies and to determine whether the kinship names determined in the mentioned works are still in use today.

Findings (Results)

In these analyzed works, 17 words related to kinship were identified, 11 of them by blood ties, 5 by marriage and 1 by other kinship.

The names of kinship based on blood ties are mentioned 81 times in Destan-ı Yusuf at most. In Süheyl ü Nevbahar, the word "father" is used 173 times. The

names 'boy' and 'father' are important elements of the family institution. The importance of the father figure cannot be ignored in the child's social interaction with the society. The father should not be portrayed as someone who only meets the financial needs of the child. HE; He is known in the society as a strong, unyielding person responsible for providing for the house.

The boy is an integral part of society. Although the child is an indispensable element of the family, it is the element that ensures the continuation of the kinship based on blood kinship. In the sense of a boy who is considered important in the society, 'boy' stands out as another kinship term that is used the most.

The word 'ammu', which is mentioned once in Destan-ı Yusuf, is the least mentioned word among the works examined among the kinship names based on blood ties. This word is still used today in various phonetic differences and in some Anatolian dialects. In Süheyl ü Nevbahar, "sister" is mentioned 3 times and "niece" is mentioned 2 times.

Among the kinship names formed through marriage, the word 'yar' is the most common and it is mentioned 60 times in Süheyl ü Nevbahar and 2 times in Destan-ı Yusuf. Among the kinship names formed through marriage in the examined works, it is the only kinship name mentioned in two works. The word used in the meaning of 'wife' in the work is used in the sense of 'beloved, friend' today.

The kinship names 'bride' and 'ogulluk' are the words that are found at least once only in Süheyl ü Nevbahâr. Even though the word 'bride' is still used today, the meaning of 'sonhood' has changed and is used in the sense of 'stepchild' today, while it is used in the sense of 'groom' in the studied work. The names of kinship formed through marriage are still used in the same sense, except for 'sonhood'.

11 of 17 kinship names are based on blood kinship, 5 are kinship names formed by marriage and one is formed by other means. 546 times by blood, 92 times by marriage, 17 times the frequency of use of other kinship names.

Among the determined kinship names, kinship names based on blood ties; "ammu" 1, "mother" 26, "ancestor" 233, "father" 30, "grandfather" 13, "son" 1, "brother" 74, "daughter" 13, "sister" 4, "son" 148, "nephew" 3. Detected. "Avrat" 16, "bride" 1, "hatun" 11, "ogulluk" 1, "yar" 62 times, which is another determined kinship by marriage, has been witnessed. The other kinship name "daye" has been identified 17 times. While some of the identified relatives' names are identified in one work, they are not mentioned in another work.

12 of the 17 kinship names mentioned in the analyzed works are of Turkish origin, 3 of them are of Arabic and 2 of them are of Persian origin. While the Turkish origin kinship name was used the most, the Persian origin kinship name was followed by the Arabic origin kinship name at least.

Relatives are one of the important building blocks that make up the family. Kinship is an integral part of the social and cultural dynamic. Kinship ties, which are one of the important elements of society, have a great contribution on the tradition and custom structure of the society. In all times of Turkish history, kinship relations were of great importance and valued. In societies where kinship relations are developed or importance is given, the phenomenon of cooperation and solidarity has developed. Kinship names have an important place in the past and today.

Conclusion and Discussion

Kinship names are a highly researched subject area in the vocabulary of Turkish. In the study, kinship names are included in the texts of almost every period of Turkish. Therefore, in this study, it has been seen that the kinship names examined in the works called Destân-ı Yûsuf and Süheyl ü Nevbahâr and the data obtained accordingly support this. In addition, it has been determined that the kinship names are included in the examined works, which is an indication of the importance given to kinship relations at that time.

Yayın Geliş Tarihi: 19.09.2023 Yayına Kabul Tarihi: 11.12.2023

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1363160>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article

Atrf/Citation: Gedik, S. ve Binici, Ş. (2023). Meşreb'in Kimya Mesnevisi'nde Geçen Dua Cümlelerindeki Fiiller ve Fiil Kiplerinin Kullanımı. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (45), 146-182.

MEŞREB'İN KİMYA MESNEVİSİ'NDE GEÇEN DUA CÜMLELERİNDEKİ FİİLLER VE FİİL KİPLERİNİN KULLANIMI

Sadi GEDİK Şükran BİNİCİ***

Öz

Meşreb 17. ve 18. yüzyıllarda yaşamış son dönem Çağatay şairidir. Onun yazmış olduğu eserlerden biri de Kimya Mesnevisi'dir. Kimya Mesnevisi 2421 beyitlik tasavvufi bir mesnevidir. Bu makalede Baba Rahim Meşreb ve Kimya Mesnevisi hakkında kısa bilgi verildikten sonra Kimya Mesnevisi'nde geçen dua cümleleri ve bu dua cümlelerindeki fiiller ile fiil kipleri üzerinde durulacaktır. Eserde dua maksatlı 172 adet beyit bulunmaktadır. Ancak bu beyitlerden birisi 20 defa tekrar edilmiştir. Bu beyitlerde dua amaçlı 338 cümle ve 338 defa çekimli fiil kullanılmıştır. Bu fiillerde kip olarak en fazla emir kipi kullanılmıştır. Birinci teklik şahıs emir kipi, ikinci teklik şahıs emir kipi ve üçüncü teklik şahıs emir kipi toplam 316'dır. Ancak bunların içinde de ikinci teklik şahıs emir kipi 283 kullanımla yüzde 83,7'ye tekabül etmektedir. Toplam 338 çekimli fiil kullanımı içerisinde kılmak fiili birleşik fiil olarak 167 defa kullanılmıştır. Bu dua cümlelerinde olumlu kip kullanımı olumsuz kip kullanımına göre

* Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, sgedik@ksu.edu.tr, Kahramanmaraş/Türkiye

** Kahramanmaraş Milli Eğitim Müdürlüğü, sukranbinici15@gmail.com, Kahramanmaraş/Türkiye

çok fazladır. 311 olumlu kip kullanımı varken 27 adet olumsuz kip kullanımı bulunmaktadır.

Dua cümlelerinde çoğu defa dua eden sözceleme öznesidir. Kimi zaman da hikâyelerin kahramanlarıdır. Bu kahramanlar bazen bir derviş, bazen bir kadın, bazen başka insanlar ve hatta bazen de hayvanlar olabilmektedir. Mesela bir köpek dua edebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Baba Rahim Meşreb, Kimya Mesnevisi, Dua Cümleleri, Fiiller, Fiil Kipleri.

VERBS AND VERB MODES MENTIONED IN MASHRAB'S CHEMISTRY MATHNAWI USE OF IN PRAYER SENTENCES

Abstract

Mashrab who lived in 17th and 18th centuries, was the poet of Last Period Chagatai. One of his works was Mathnawi of Chemistry, a sufi mathnawi, has 2421 couplets. In this article, after giving brief information about Mashrab and Mathnawi of Chemistry, the prayer sentences in the mathnawi and the verbs and verb moods in these sentences will be focused on. There are 170 couplets for prayer purposes in this article. These couplets has 338 sentences and 338 finite verbs used for prayer purposes. In these verbs, the most used mood is the imperative mood. There are a total of 316 first-person, second-person and third-person imperatives. However, among these, the second-person singular imperative mood corresponds to 83.7 percent with 283 uses. Among the 338 conjugated verbs in total, the use of the verb kılmak as a compound verb is 167. Within these prayer sentences, the use of the positive moods are much more than the negative moods. While there are 311 positive moods, there are 27 negative moods.

In prayer sentences, the person who prays is often the subject of the enunciation. Sometimes they are the heroes of the stories. These heroes can be a dervish, woman, sometimes other people and even animals. (etc. a dog)

Keywords: Baba Rahim Mashrab, Mathnawi of Chemistry, Prayer Sentences, Verbs, Verb Moods.

1. GİRİŞ

Dinî metinlerde dil önemli bir yere sahiptir. Dinin kurallarının anlatıldığı metinlerde öğretici özellik daha ağır basar. Ancak sanatlı dinî metinlerin varlığını da kabul etmek gerekir. Dinî metinler, dilin kullanım alanlarını örneklemesi dolayısıyla dil biliminin araştırma ve inceleme kapsamında yer almıştır.

Dua, halk edebiyatı araştırmalarında alkış olarak karşlanır ve İslam Ansiklopedisi'nde tanımı şöyledir: "Kulun bütün benliğiyle yaratana yönelerek ondan istek ve dilekte bulunması anlamında dinî terim ve bu amaçla icra edilen bir ibadet şekli. Dua kelimesi, çağırarak, yardım talep etmek, manasındaki da'vet ve da'va kelimeleri gibi mastar olup küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya vaki olan talep ve niyaz anlamında isim olarak da kullanılır. Ayrıca Allah'a sunulacak talepleri sözlü veya yazılı olarak dile getiren metinlere de dua denilir. İslam literatüründe ise Allah'ın yüceliği karşısında kulun aczini itiraf etmesini, sevgi ve tazim duyguları içinde lütuf ve yardımını dilemesini ifade eder." (Cilacı, 9. Cilt, 529).

Halk edebiyatı araştırmacısı Şükrü Elçin (1986) ise dua için şunları söylemiştir:

Dua, insanın kendisi ile içinde yaşadığı cemiyetin maddi refah ve manevi saadetinde yardım ve merhametini istemek üzere Tanrı'ya yaptığı bir hitap, bir sesleniştir. Bu niteliği ile ferdî karakter taşıyan ve sessizce edilen dua, Müslümanlar arasında ve Türklerde camilerdeki ibadetlerde, mevlitlerde, harbe girildiği sırada vb. dinî ve millî heyecana kapılan insanlar tarafından hoca ile birlikte yüksek sesle de bir ağızdan tekrarlanır.

İbtidai cemiyetlerde inanç, sihir, büyü ve fallardan unsurlar olarak beslenen dualar, sağlık ve hastalık hâllerinde mahsulün bereketli olmasında, yağmurun yağmasında, tehlike ve felaketin mal ve mülke gelmemesinde, doğumdan ölüme kadarki bazı merasimlerde iyi ve doğru olduğuna inanılan müspet dileklerin ruhi ve fikrî ifadesini dilde kazanır. Türk cemiyetinde de bu dualar, Şamanizm, Budizm ve Maniheizm kültür devrelerini aşarak İslamiyetle daha düzenli ve yeni bir zihniyetle gelişmiş bir şekilde yaşamaya devam etmiştir. Bu duaların birçoğu Kuran dilinin Arapça olması yüzünden Türkçeye aktarılmamıştır. Bununla beraber tercüme ve telif eser olarak bazı dualara da rastlanır.

Türk milleti, İslam dininin esaslarına uygun bu dualarla birlikte Tanrı'ya karşı dilek ve niyazlarını ana dilinde nazım veya nesir olarak sade bir şekilde ulaştırmaktadır. Umumiyetle anonim olan, bedenî, ruhi, iktisadi, içtimai, ve dinî ihtiyaçların meydana getirdiği bu dualar, atalar sözü gibi "hüküm" bildiren müspet dilek mahsulleridir. Eski Türkçemizde "alkış, öğme" denilirdi (Elçin, 1986, 662).

Yaratıldığından itibaren bir yaratıcıyı ve onun olağanüstü özelliklerini kabul eden insan, yaratıcı karşısında acziyetinin farkında olarak maddi ve manevi isteklerini ona sunmuştur. Çoğu din ile birlikte İslam, insanın yaratıcıya dua etmesini hususiyetle istemiştir. Bu konuda Kuran-ı Kerim'de Furkan Suresi 77. ayette, "(Resulüm) de ki, Rabbim size ne kıymet verir duanız olmasa?" (Yazır 2021). Buradan müslümanların dua etmesi İslam dininde özellikle belirtilmiştir. Dua dili ve literatürü, İslam öncesi dönemde Türkçe metinlerden başlayıp günümüz Türkçe metinlere kadar gelmiştir. Mutasavvıflar dinî-tasavvufi metinlerde Allah'a yalvarmış, Allah'tan yardım talep etmişlerdir.

Dua, Türk edebiyatı eserlerine İslamiyet'in kabulünden önce girmiştir. Maniheizt ve Budist metinlerde ilk dua örnekleri görülmektedir. "Türkçenin diğer dönemlerinde ve lehçelerinde olduğu gibi Eski Uygur Türkçesi döneminde de dualar geniş yer tutar. Bu dönemden kalma metinlerin büyük çoğunluğu Budist ve Maniheizt çevreye ait dinî metinler olduğu için dua sözlerinin sayısı da buna orantılı olarak fazladır. Ancak bunlar daha çok uzun cümlelerden oluşan yapılara sahiptirler. Bunun yanında kalıp söz ve şiir şeklinde dualar da vardır."(Ağca, 2015, 20).

Elimizdeki en eski dua metinlerinden birisi Eski Uygur Türkçesi dönemine aittir. Maniheizt çevrede yazılmış olan Huastuanift (Maniheizt Uygurların Tövbe Duası) bir tövbe duası kitabıdır. İlginç bir şekilde bugünkü dua cümlelerine benzer bir sentaksa sahiptir. Şartlı cümlelerle, işlenmiş olma ihtimali olan günahlar için *ötünür-men* (af diliyorum), *ötünür-biz* (af diliyoruz), *ökünür-biz* (pişmanız) gibi ifadelerle cümleler sonlandırılır (Özbay, 2014).

2. İsteme Semantiği ve Yalvarma Kategorisi

Geleneksel dil bilgisi çalışmalarında anlam birimi, anlamı olan en küçük birim olarak düşünülürken dil bilimi çalışmalarında anlam birimi daha geniş anlamda yorumlanmaktadır. Demir (2007, 5) anlam birimini "belirli bir temayı karşılayacak anlam alanları" olarak belirtir. Yani dili kullananların temel gayesi bir anlamı üretmektir. Bu anlamların bir kısmı sınıflandırmaya müsaittir. İsteme, ret, onay, özür, bahane vb. İşte bu anlam alanlarından her birine bir anlam birimi denir. Eğer mesajı bir sözcük tek başına iletebiliyorsa bu sözcük bir anlam birimidir. Mesaj bazen cümle olarak bazen de birkaç cümle hâlinde anlaşılıyor olabilir. O zaman anlam birimi cümle veya cümlelerdir.

İsteme semantiği veya isteme anlam birimi, istemenin içeriğini oluşturan isteme kapsamına dâhil edilebilen farklı alt anlam alanlarıyla beraber bir kipliktir.

Türkiye Türkçesinde isteme anlam alanı dört kategoride incelenmektedir. Bunlar; emir, istek, rica ve yalvarma. Konuyla ilgili en önemli çalışma Sema Aslan Demir'in doktora tezi olan *Türkiye Türkçesinde İsteme Anlam Birimi: Dilbilgisel ve Toplum Dilbilimsel Bir İnceleme (2007)* adlı çalışmadır. Ancak bu çalışmada dua ve beddua kapsam dışı bırakılmıştır. Çünkü tez, insan+insan ilişkisine dayanan pragmatik üzerine bina edilmiştir. Ancak buna rağmen Tanrı+insan ilişkisine dayanan isteme anlam alanının yukarıda ifade edilen dört kategoriden dördüncüsü olan yalvarma semantiği ile büyük ölçüde örtüştüğü görülür. Bu sebeple bu makalede dua anlam alanı, yalvarma semantiği içerisinde değerlendirilmektedir.

Demir (2007), yalvarma semantiğini özetle şöyle açıklamaktadır: Yalvarma, isteme anlam alanının bir alt birimidir. Diğer üçünden yani emir, rica ve istek semantik birimlerinden farkı yoğun ve ısrarlı bir isteği ifade etmesidir. Yalvarmada yoğun ve ısrarlı bir isteğe rağmen beklenti düzeyi düşüktür. Konuşur, isteğinin gerçekleşeceğinden emin olmadığı için istemenin derecesini yükseltmekte ve ısrar etmektedir. Kendini acındırarak eyleyici üzerinde talebinin gerçekleştirilmesi için güçlü bir etki bırakmaya çalışmaktadır. Yalvarma semantiği, isteme anlam alanının diğer alt birimleri olan rica, emir ve istekten istemenin yönü ve derecesi bakımından ayrılır. Yalvarmanın ricadan farkı, ısrar ederek eyleyici üzerinde baskı oluşturması, eyleyicinin özgürlük alanını, nezaket stratejilerini kırarak daraltmasıdır. Yalvarmanın eyleyici üzerinde oluşturacağı baskı emirdeki baskıdan farklıdır. Emirde konuşurda bulunan görece statü üstünlüğü yalvarmada yerini dinleyiciye bırakmaktadır. Yalvarmanın istekten farkı ise istemenin derecesiyle ilgilidir. Yalvarmada daha yüksek bir istek vardır.

Yalvarma kategorisinde reddedilen bir isteğin ardından daha yoğun bir istek ifadesiyle semantik yeniden üretilir. Aynı zamanda yalvarmada konuşur acındırmayı da kullanarak talebine devam eder. Kısacası yalvarmada bir istek ısrarla ve acındırarak ifade edilir. Yalvarma iki kişinin bulunduğu ortamda gerçekleşir. A, B'ye yalvarır.

Yalvarma anlam alanını gramatikal olarak ortaya çıkaran unsurların başında ikinci teklik şahıs çekimi gelir. Yani konuşur ikinci teklik şahıstan istekte bulunur. Dolayısıyla yalvarma semantiğinde en çok emir ikinci teklik şahıs kipi kullanılır. Zaman zaman da birinci çokluk ve üçüncü teklik-çokluk şahıslarla ortaya çıkar. Üçüncü kişiye yönlendirilen istekte aslında yine ikinci kişinin rıza ve kararı ile istek yerine gelecektir. Yalvarma semantiğinin gramatikal olarak birinci teklik kişi yapısıyla ortaya çıktığı da olur. *Ne olur ben de geleyim, vb.* Böyle durumlarda kişinin kendisine yalvardığı anlamı çıkmaz. Aslında hitap edilen yine ikinci teklik kişidir. "*Ne olur ben de geleyim.*" aslında "*Ne olur beni de götür.*" demektir.

Yalvarma semantiği için özel bir yalvarma kipinden söz edilmez. İstek kipinin, *ne olursun, Allah aşkına vb.* kiplik sözlerle kullanılan kipler yalvarma semantiğinin ortaya çıkmasını sağlar. *Allah aşkına bizi rahat bırak!* vb. İstek kipinin çeşitli kiplik sözler olmaksızın tek başına yalvarma semantiğini ortaya çıkarması mümkün görünmemektedir. İstek kipi; acındırma, dua ve ısrar bildiren kiplik sözlerle yalvarma semantiği yapmaktadır. Dolayısıyla yalvarma semantiği paradigmasından ziyade morfoloji-leksikoloji bağıntılı işaretlerden söz edilebilir (Demir 2007: 153-158).

3. Baba Rahim Meşreb ve Kimya Mesnevisi Hakkında Bilgi

Meşreb mahlasıyla bilinen Baba Rahim, son dönem Çağatay şairidir. Gerçek adı Abdurrahim'dir. Doğum tarihi 1640 olarak bilinmekle birlikte kesin değildir. Doğum yeri bugünkü Özbekistan'ın Nemengan veya Andican şehirleri olduğu belirtilmektedir. Meşreb'in hayatıyla ilgili ayrıntılı bilgi veren eser Şah Meşreb Menakıbnamesi'dir. Baba Rahim, ilk eğitimini Ahund Molla Bazar'dan, Nemengan'da almıştır. Daha sonra Kaşgar şehrinde bulunan Hidayetullah İşan Afak Hoca'nın tekkesine girmiş ve yedi yıl dini-tasavvufi öğrenim görmüştür. Meşreb mahlasını Afak Hoca'dan almıştır. Sonra buradan ayrılmış ve kalan hayatını gezgin derviş olarak sürdürmüştür. 1711 yılında Belh'e gitmiş ve Belh hâkimi Mahmud Katagan'ı küçük düşürücü davranışlarda bulunduğu iddiasıyla Mahmud Katagan tarafından idam edilmiştir. Mezarı bugünkü Afganistan'ın Kunduz şehrinde. Meşreb, tasavvufu ilgilenen bir şairdir. Tasavvuf içermeyen şiirleri de bulunmaktadır. Meşreb'in toplumsal ve lirik türde şiirleri de vardır. Afak Hoca'dan ayrıldıktan sonra toplum önderlerinde gördüğü yanlışlıkları mizah ile dile getirmiştir. Meşreb'in bulunan üç eseri vardır: Divan, Mebde-i Nûr, Kimya (Gedik 2017; Gedik 2020).

Kimya Mesnevisi, 2.421 beyitten oluşur. Türkiye kütüphanelerinde iki taş baskı nüshası bulunmaktadır. Birincisi İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Kütüphanesinde K3 numaralı olarak yer alır. Meşreb'e ait Mebde-i Nûr adlı mesnevinin içinde bulunmaktadır. Bu nüsha Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te 1898 yılında çoğaltılmıştır. İkinci nüshası TBMM Kütüphanesinde Soysallıoğlu Koleksiyonu LD 96 numaralı olarak kayıtlıdır. Bu nüshada da Mebde-i Nûr içinde ve taş baskı olarak görülür. Bu nüsha da Taşkent'te 1906'da istinsah edilmiştir. İki nüsha arasında fark bulunmamaktadır. Kimya Mesnevisi Türkiye'de Sadi Gedik tarafından 2020 yılında yayımlanmıştır (Gedik 2020). Bu makalede Sadi

Gedik tarafından 2020 yılında Hiper yayının'da yayımlanan Kimya Mesnevisi'nin yayını esas alınmıştır. Beyitlerin numaraları ve okunuşu bu yayına göredir.

Kimya Mesnevisi, dinî-tasavvufi bilinç ve heyecan oluşturmak için kaleme alınmıştır. Kimya kelimesi eserde 49 defa geçmektedir ve bu kelime eserde; insanı ve tasavvuf yolundaki müridi, kâmil insan olma yolunda dönüşümünü sağlayan temel ilkeler, nefsi yenme yolları gibi pek çok manayı içermektedir. Eser, 22 kimyadan yani 22 bölümden oluşturulmuştur. Her bir bölüm bir kimyaya karşılık gelmektedir. Bu kimyalarda bazı dinî-tasavvufi konular etrafında düşünceler dile getirilir. Eserde hikâyeler ve dua beyitleri geniş yer alır. Toplam 49 hikâye bulunmaktadır.[†]

4. Kimya Mesnevisi'nde Geçen Dua Cümleleri

Tasavvufi bir mesnevi olan Kimya Mesnevisi'nde toplam 2.421 beyit bulunmaktadır. Bu beyitleri genel olarak üç gruba ayırmak mümkündür. Bunlar; hikâyelerin anlatıldığı beyitler, dinî-tasavvufi düşüncelerin anlatıldığı beyitler ve dua beyitleridir. Ancak bu üç grup beyitler eserde iç içe verilmiştir. Eserin içerisinde 49 hikâye bulunmaktadır. 172 adet beyit ise dua içeriklidir. Bu hikâyelerde çeşitli kahramanlar vardır. Bu kahramanlar, bazen bir derviş, bazen bir şeyh, bazen bir çoban, bazen bir kadın, bazen de bir hayvan olabilmektedir. Hatta bazen de tarihte bilinen gerçek bir şahıs olabilmektedir. İşte eserde dua eden kahramanlar bunlarla beraber en fazla eserin yazarı olarak sözceleme öznesi olan şair/yazardır. Bu dua beyitlerinde dua eden kahramanların bazıları;

[†] Meşreb'le ilgili ayrıntılı bilgi için: Sadi Gedik, Kimya (Çağatayca bir mesnevi)-(İnceleme-Metin-Çeviri-Dizin-Sözlük-Tıpkıbasım), Baba Rahim Meşreb, Hiper yayını, İstanbul, 2020; Sadi Gedik, Mebde-yi Nur, TDK Yayınları, Ankara, 2017.

bir hoca, mezarda tecavüze uğramış bir kız, bir mezarıcı, Şeyh Zünnun, bir sufi, bir kadın, Bayezid-i Bestami, bir köpek, Numan'dır.

Dualardaki istekler çoğunlukla uhrevidir. Dünyevi isteklerle pek karşılaşılmamaktadır. Kimya'nın tasavvufi bir eser olması nedeniyle bu durum anlaşılabilir. Sözceleme öznesi yani şair belli bir kimsenin dilinden değil de kendisinin doğrudan doğruya dua ettiği beyitlerde şu isteklerde bulunur: İman nuruyla aydınlanmak, nefsini öldürmek, Allah'ın lütfuna ulaşmak, birlik deryasına gark olmak, şeytanın şerrinden kaçmak, ikiyüzlülükten korunmak, Allah'a sığınmak, Allah'ın himmetine ulaşmak, Allah için gözyaşı dökmek, bağışlanmak, adalete ulaşmak, şefaate nail olmak, gurur ve kibirden uzaklaşmak, doğru yola sevk olmak, Allah'ın rahmetine aşına olmak, idrak sahibi olmak, ihlas sahibi olmak gibi hususlar Kimya'da Meşreb'in dualarıdır.

Kimya'da 20 defa tekrar edilmiş olan bir dua beyti bulunmaktadır. Bu beyit hem içerik bakımından hem de fiil kipleri bakımından eserdeki diğer beyitler hakkında genel bir bilgi vermektedir.

ilâhî 'âkıbet maḥmūd kılgın

kêterde bendeni hoşnūd kılgın

Allah'ım! Akıbetimizi güzel eyle! Kulunu ahir ömründe hoşnut et!

Bu beyitte dua cümlesinde kullanılan fiiller *maḥmūd kılgın* ve *hoşnūd kılgın* fiilleridir. Bu fiillerin her ikisi de isim+fiil kalıbıyla yapılmış birleşik fiildir ve yine her ikisi de emir ikinci teklik şahıs kipidir. Çağatay Türkçesinde emir ikinci teklik şahıs için üç farklı yapı bulunmaktadır. Bunlar; *-gın / -gin* eki, *-gıl / -gil* eki ve eksiz yapıdır. Bu beyitte özellikle son dönem Çağatay metinlerinde iyice yaygınlık kazanan *-gın / -gin* emir ikinci teklik şahıs ekinin kullanıldığı görülmektedir. Yani dua cümlelerinde hâkim fiil kılmak fiili, hâkim kip ise emir

ikinci teklik şahıs kipidir. Bu kipte üç farklı yapı (*-gın / -gin, -gıl / -gil, -ø*) bulunmakla beraber bu beyitte *-gın / -gin* eki kullanılmıştır.

5. Kimya Mesnevisi'nde Geçen Dua Cümlelerindeki Fiiller ve Fiil Kipleri

Bu bölümde Kimya'da dua amaçlı kullanılan fiiller ve bu fiillerin hangi kiplerle kullanıldığı tespit edilecektir. Bazı fiillerin geçtiği beyitler örneklendirilecektir. Makalenin hacmini genişletmemek için her fiilin geçtiği beyit verilmeyecek sadece Kimya'da geçtiği beyitlerin numaraları verilecektir. Böylece dua amaçlı hangi fiillerin ve fiil kiplerinin daha çok kullanıldığı, genel olarak Türkçenin, özel olarak Çağatay Türkçesinin dua dili bakımından hangi gramer özellikleri taşıdığı tespit edilmeye çalışılacaktır. Dua ifade eden beyitlerdeki her fiil üzerinde durulmayacak cümlenin yüklemi olan fiil üzerinde durulacaktır.

Eserde dua cümlelerinde en fazla kılmak yardımcı fiili ile yapılmış birleşik fiilin emir ikinci teklik şahsı ile karşılaşyoruz:

pāk kılgın: temiz kıl, temizle!

heme ālāyışimdın pāk kılgın

kêterde şâhib-i idrāk kılgın (1326)

(Ey Allah'ım!) Bütün bulaşıklardan, kirlerden bizi temizle! Giderken idrak sahibi kıl!

Görüldüğü gibi bu beyitte iki adet dua cümlesi vardır ve ikisinde de kılmak fiiliyle yapılmış birleşik fiilin emir ikinci teklik şahsıdır. Yine her ikisinde de ek olarak *-gın* eki kullanılmıştır.

5.1. Kılmak Fiili ile Yapılmış Birleşik Fiiller

5.1.2 Kılmak Fiili ile Yapılmış Birleşik Fiillerin Emir İkinci Teklik Şahsı

maḥmūd kılgın: Övülmeye değer kıl! Güzel yap! Hayır eyle! (58, 102, 195, 300, 381, 479, 594, 775, 969, 1233, 1404, 1677, 1784, 1879, 2030, 2147, 2255, 2291, 2349, 2415)

ilāhī ʿākıbet maḥmūd kılgın

kéterde bendeni hoşnūd kılgın

Allah'ım! Akıbetimizi güzel eyle! Kulunu ahir ömründe hoşnut et!

hoşnūd kılgın: Hoşnut et! Memnun kıl! (58, 102, 195, 300, 381, 479, 594, 775, 969, 1233, 1404, 1677, 1784, 1879, 2030, 2147, 2255, 2291, 2349, 2415)

mu' aṭṭar kı: Kokularla doldur! (60)

meşām-ı cānnı kı nürdın mu' aṭṭar

bi-ḥakk-ı āl-i aşḥāb-ı peyem-ber

Peygamberin ashabının hakkı için can burnunu nurdan kokularla doldur!

münevver kı: Aydınlat! (103, 382, 1498, 2035)

münevver kı çerāg-ı cānımıznı

öziñg ʿafv eylegin imānımıznı

(Allah'ım!) Can ışığımızı aydın eyle! Sen imanımızı bağışla!

ʿ aṭā kı: Bahşet! (301, 865)

yetüştürgin keremlig menzilğa

ʿ aṭā kı Rabbim Allāhnı tilimğa

Rabb'ım! Keremli menzile ulaştır! Allah adını dilime bahşet!

müslümān kı: Müslüman kıl! (302, 302, 2411)

hemişe rüşen etkin şemʿ-ı imān

müslümān kı müslümān kı müslümān

Daima iman nurunu parlak eyle! Müslüman kıl, Müslüman kıl, Müslüman!

ḥālī kılgın: uzak kıl! (480)

münevver eylegin şemʿ-ı imāndın

dilimni ḥālī kılgın ins ü cāndın

İman nuruyla aydınlat! Gönlümü insanlardan ve candan uzak kıl!

perverde kılgın: Yetiştir! Besle! (481)

perverde kı: Yetiştir! Besle! (2145)

mürde kılgın: Öldür!(481)

zinde kılgın: Zinde kıl! (481, 863)

çünân luţfunġ bilen perverde kılgın

dilimni zinde nefsim mürde kılgın

Böylece lütfun ile beni yetiştir! Gönlümü zinde kıl, nefsimi öldür!

kerem kıl: Kerem kıl! (483, 1764, 2024)

başımge sal bu ũbā sāyesidin

kerem kıl luţfnı sermāyesidin

Tuba ağacını başıma gölge ap. Lütuf sermayesinden kerem kıl!

muvaũfık kıl: Uygun kıl! (1880)

amel mülkide tekrārımıznı kıl: Amellerimizi tekrar etmeyi nasip eyle! (1880)

pādişāh kıl: Padişah kıl! (484)

şāhib-du‘ā kıl: Dua sahibi kıl! (484)

çünūn tahtıge mindür pādişāh kıl

‘isā dēk bendeni şāhib-du‘ā kıl

Âşıklık tahtına bindir, padişah kıl! Kulunu İsa gibi dua sahibi kıl!

şād kılgın: Şad eyle! (515)

āzād kılgın: Azat eyle! (515)

dēdi yā Rab ᵑuluġ-mēn şād kılgın

ᵑarıp-mēn sēn mēni āzād kılgın

Dedi: Ya Rab, ben senin kulunum. (Beni) şad eyle! Yaşlandım, beni azat eyle!

ᵑālī kıl: Koru! (776)

dilimni ᵑālī kıl reng ü riyādın

Gönlümü her türlü riya ve ikiyüzlülükten koru!

ser-mest kıl: Sarhoş eyle! (858)

çünân ser-mest kıl lāhūtnı bilmey

ᵑalīl dēk āteş-i Nemrūdın bilmey

İlahî, âlemi ve Nemrud’un ateşini bilmeden böylece Halil gibi sarhoş eyle!

şābit-ᵑadem kıl: Tevekkül sahibi eyle! (859, 874, 2039, 2262, 2418)

tevekküldin mēni şābit-kağem kıl
zebiḥullāh dēk başım kağem kıl (859)

İstikamet üzere tevekkül sahibi eyle! Allah yolunda kurban olanlar gibi başımı kalem eyle!

kağem kıl: Kalem eyle! (859)

tevekküldin mēni şābit-kağem kıl
zebiḥullāh dēk başım kağem kıl

İstikamet üzere tevekkül sahibi eyle! Allah yolunda kurban olanlar gibi başımı kalem eyle!

ser-efrāz kıl: Yücelt! (862)

Mūsā dēk rūḥ-ı pākım kıl ser-efrāz

Temiz ruhumu Musa gibi yücelt!

Temiz ruhumu Musa gibi yücelt! Ki ömrüm var olduğu sürece sırları anlayayım.

mā-sivā kıl: Masivadan uzak kıl! (865)

çü Cercis dēk cihānda mā-sivā kıl

ēđer miñg merte ölseñ cān ‘aḫ kıl

Cercis gibi dünyada masivadan uzak kıl! Bin defa da ölseñ yine de sen can bağışla!

mest kıl: Mest et!(872)

çü ‘Uşmān mest kıl hūşumge kēlmey

başımını tıg-ı bürrā kesse bilmey

Aklıma gelmeden beni Osman gibi mest et! Başımı keskin bir kılıç kesse bilmeyeyim!

‘**alem kıl:** Bayrak yap!(874)

Ḥasan dēk zevkıñge şābit-kağem kıl

Ḥüseyn dēk çün şehid kanım ‘alem kıl

Sana olan aşkta Hasan gibi kararlı kıl! Hüseyin gibi şehit kanımla bayrak yap!

behrever kıl: Nasıpli eyle! (1141)

pür-çeşm-i ter kıl: Gözyaşına gark eyle! (1141)

tamām esrārdın kül behrever kıl

dilimge derd bër pür-çeşm-i ter kııl

(Ey Allah'ım!) Bütün sırlardan nasipli eyle! Gönlüme (marifet) derdi ver, gözyaşıyla gark eyle!

zebün kııl: Esir et, boynunu bük! (1236)

birün kııl: Uzaklaştır! (1236)

ilâhî nefsi ser-keşni zebün kııl

ta' aşşubnı hayâlimdin birün kııl

Allah'ım! Asi nefsin boynunu bük! Taassubu hayatımdan uzaklaştır!

dür kıılgin: Uzak et! (1238)

pür-nür kıılgin: Nurla doldur! (1238)

köngülni nahvetini dür kıılgin

qabir ' âlemni çeh pür-nür kıılgin

Gönülden gururu, kibri uzak et! Kabir çukurunu nurla doldur!

âşnâ kııl: Aşına kııl! (1240, 1250, 2412)

ilâhî rahmetiñge âşnâ kııl

haqîkat sırrını könglümğa cā kııl (1240)

İlahî! (Bizi) rahmetine aşına kııl! Hakikat sırrını gönlüme yerleştir!

cā kııl: Yerleştir! (1240)

ilâhî rahmetiñge âşnâ kııl

haqîkat sırrını könglümğa cā kııl

İlahî! (Bizi) rahmetine aşına kııl! Hakikat sırrını gönlüme yerleştir!

nazar kııl: Nazar et! (1242, 1593)

pür-semer kııl: Meyvelerle doldur! (1242)

êgerçi müştper keldük nazar kııl

dıraht-ı şıdkımıznı pür-semer kııl

Biz aciz olarak geldik, sen bize nazar et! Sadakat ağacımızı meyvelerle doldur!

kerâmet kııl: Keramet kııl! (1243, 1324, 1496)

kerâmet kııl du' â-yı Muştafâdın

naîbî bahşlagin şundağ du' âdın

Mustafa'nın duasından keramet kıl! Onun duasından bize de nasip et!

ķabūl ķılgin: Kabul et! (1244, 2024)

münevver eyle rūz-ı  ıydımızni

ķabūl ķılgin heme taķlidimizni

Bayram günlerimizi aydınlat! Bizim bütün taklit (ibadetlerimizi) kabul et!

ķabūl ķıl: Kabul et! (1779, 2142, 2258)

ilāhī bedge ķoşma atımızni

ķabūl ķıl nefy ile işbātımızni (1779)

İlahi! Adımızı kötülerin arasına koyma! Senin yolunda senin takdirine boyun eğdiğimizi kabul eyle!

ķem ķıl: Ortadan kaldır, gider, eksik eyle! (2039, 2418)

güşāde ķıl: Açık eyle! (1246)

güşāde ķıl hemişe rāhımızni

dırāz etkil yed-i kūtāhımızni

Yolumuzu daima açık eyle! Kısa olan elimizi uzun eyle!

bā-ķaber ķıl: Haberdar et!(1247)

ter ķıl: Yaşart (1247)

bed ü nīk-i cihāndın bā-ķaber ķıl

dilimge derd bēr dīdemni ter ķıl

Dünyanın iyiliğinden de kötülüğünden de bizi haberdar et! Gönlüme (ahiret) derdi ver, gözümü yaşart!

cūdā ķıl: Uzak tut! (1250)

maķbūl ķıl: Makbul eyle! (1323)

müşteri ķıl: Müşteri et! (1782)

berī ķıl: Gider, uzaklaştır! (1782)

bīnende ķılgin: Gören (bir göz) eyle! (863)

 İsā dēk dīdeni bīnende ķılgin

bir ahımdın cihānnı zinde ķılgin

İsa gibi göz(üm)ü gören (bir göz) eyle! Bir ahımla dünyayı zinde kıl!

‘afv kılgın: Affet! (967)

İlâhî ‘afv kılgın vaqtimni teŋ

hatarlig yoldadur-miz payımız leŋ

Allah’ım affet! Dar bir zamanda ayağımız topal, tehlikeli bir yoldayız.

dür kılgın: Uzak et! (1238)

pür-nür kılgın: Nurla doldur! (1238)

köŋgülni naḥvetini dür kılgın

qabir ‘âlemni çeh pür-nür kılgın

Gönülden gururu, kibri uzak et! Kabir çukurunu nurla doldur!

maḥzenü’l-esrâr kılgın: Sırlar hazinesi kıl! (1249)

hüşyâr kılgın: Kendimden geçir! (1249)

sînemni maḥzenü’l-esrâr kılgın

mén ölmesdin burun hüşyâr kılgın

Gönlümü sırlar hazinesi kıl! Beni ölmeden önce kendimden geçir!

bîdâr kılgın: Uyandır! (1251)

öziŋ bîdâr kılgın ḥâbımızdın

sen bizi uykudan uyandır!

Sen bizi uykudan uyandır! İşlerimizden zulmeti çıkar!

pâk kılgın: Temiz kıl, temizle! (1326)

şâhib-i idrâk kılgın: İdrak sahibi kıl! (1326)

heme âlâyişimdin pâk kılgın

kêterde şâhib-i idrâk kılgın

Bütün bulaşıklarımızdan bizi temizle! Giderken idrak sahibi kıl!

şâhib-derd kılgın: Dertli kıl! (1408)

reh-âverd kılgın: Hediye et! (1408)

nefis çıkķunça şâhib-derd kılgın

bu ‘âcizlikni reh-âverd kılgın

Ölene kadar beni dertli kıl, bu acizliği bana hediye et!

mağfîret kılgın: Mağfîret et! (1492)

öziñg danende-sen hâlim bilür-sen

ķuluñga mağfiredet ķılgin ğafür-sen

Sen her şeyi bildiğın gibi benim hâlimi de bilirsin. Sen ğafursun, kuluna bir mağfiredet et! **peyvend ķılgin:** Ulaştır! (1497)

semer peyvend ķılgin cānımızge

ķi şeytān tegmesün imānımızge

Canımızı (hayırlı) bir neticeye ulaştır! Ki şeytan bizim imanımıza zarar veremesin.

kerem ķılgin: Kerem kıl! (1764)

hemîşe haste bendenĝni unutma

kerem ķılgin şırâť üstide tutma

Hasta kulunu hiç unutma! Sırat üstünde kerem kıl!

ķaber-dār ķılgin: Haberdar et! (2026)

yatarda yol yürerde ķılma bî-kār

öziñg ķılgin heme işdin ķaber-dār

Ey dost! Yatarken, yolda giderken faydasız işlerle uğraşma! (Allah'ım) Sen (bizi) bütün işlerden haberdar et!

ķālî ķılgin: Uzak kıl! Uzak tut! (480)

dilimni zinde ķılgin: Gönlümü canlı kıl! (481)

nefsim mürde ķılgin: Nefsimi öldür! (481)

ĝark-ı nūr ķıl: Nura ĝark eyle! (1380)

āĝāz ķıl: Başla! (1380)

cilveĝer ķıl: Tecelli ver! (1407)

bî-ķalel ķıl: Noksansız kıl, hatasız kıl! (2140)

ķāhib-;amel ķıl: Amel sahibi kıl! (2140)

;adem ķıl: Yok et, gider! (2262)

ķāhib-i nefis ķıl: Nefis sahibi kıl! (2290)

imān birle ķıl: İmanlı olarak kıl! (2290)

selāmet ķıl: Selamet kıl! (2310)

bînā ķıl: Görür kıl, gözümü aç! (2412)

5.1.3 Kılmak Fiili ile Yapılmış Birleşik Fiillerin Olumsuz Emir İkinci Teklik Şahsı

tîre kıлма: Bulandırma! (61)

ilâhî tîre kıлма hâtırımnı

ki şeytân çeşmige tegür tîrimni

İlahî! Gönlümü bulandırma! Şeytanın gözüne okumu sapla!

bî-kâr kıлма: Faydasız iş yaptırma! (2026)

yatarda yol yürerde kıлма bî-kâr

öziñg kılgın heme işdin haber-dâr

(Ey Allahım!) Yatarken, yol yürürken faydasız iş yaptırma! (Allah'ım) Sen (bizi) kendin bütün işlerden haberdar et!

mehcür kıлма: Terk etme! (415)

dédi yâ Rab mênî mehcür kıлма

hemîşe rahmetiñgdin dür kıлма

Dedi: Ya Rab, beni terk etme! Beni rahmetinden asla uzak kılma!

dür kıлма: Uzak kılma! (415)

dédi yâ Rab mênî mehcür kıлма

hemîşe rahmetiñgdin dür kıлма

Dedi: Ya Rab, beni terk etme! Beni rahmetinden asla uzak kılma!

nevmid kıлма: Ümitsiz etme! (246, 1324, 1495)

şermsârî kıлма: Mahçup etme! (1252)

bî-hurşîd kıлма: Güneşsiz bırakma! (1495)

nâ-ümidî kıлма: Ümitsiz kılma! (1756)

5.1.4 Kılmak Fiili ile Yapılmış Birleşik Fiillerin Emir-İstek Birinci Teklik Şahsı

çâk kılay: Yırtayım, parçalayayım! (1248)

ceng kılay: Cenk edeyim, savaşayım! (1752)

farğ kılmaym: Fark etmeyeyim! (482)

pür-nem kılay-men: Tamamen ıslak kılayım! Tamamen yaşartayım! (856)

evtādī kılay-men: Bir evtad olayım! (evtad: tasavvufta en önde gelen ilk dört) (1405)

mevcūd kılay: Mevcut kılayım! (860)

şādī kılay-men: Mutlu edeyim! (1405)

ķātīl kılay: Kātīl yapayım! (871)

5.1.5. Kılmak Fiili ile Yapılmış Birleşik Fiillerin Emir Üçüncü Teklik Şahısı ile Kullanımı

nūr kılsun: Nurlandırısın! Aydınlatsın! (2413)

ma' mūr kılsun: Bayındır etsin! (2413)

āb kılsun: Islatsın, sulasın! (2414)

meh-tāb kılsun: Aydınlatsın, parlatsın! (2414)

lütuf kılsun: Lütuf kılsın! (1447)

5.1.6 Kılmak Fiili ile Yapılmış Birleşik Fiillerin Şart Kipi İle Kullanılması

āzād kılsañ: Azat etsen! (520)

şād kılsañ: Mutlu etsen! (520)

pāk kılsañ: Temizlesen! (1327)

nazar kılsañ: Nazar etsen, baksan! (1494)

sīr kılsañ: Doyursan! (2286)

şīr kılsañ: Aslan kılsan! Cesur kılsan! (2286)

āzād kılsa: Azat etse! (532)

dil-şād kılsa: Gönlü mutlu etse! (532)

pervāz kılsa: Uçursa! Yükseltse! (855)

5.2. Bolmak Fiili ile Yapılmış Birleşik Fiiller

5.2.1. Bolmak Fiilinin Emir İkinci Teklik Şahıs Kullanımı

hāmī bol: Koruyucu ol, koru! (855)

hīmāyet bol: Himaye et, koru! (1596)

dest-gīr bol: Elimden tut, yardımcı ol! (1945)

murdar bolgin: Murdar olasın! (1721)

h̄ār bolgin: Kötü olasın, hor olasın! (1721)

5.2.2. Bolmak Fiilinin Emir Birinci Teklik Şahıs Kullanımı

sīr bolay: Doyayım! (462)

gārḡ bolay: Gark olayım! (482)

pādişāhī bolay-men: Padişah olayım! (861)

5.2.3. Bolmak Fiilinin Emir Üçüncü Teklik Şahıs Kullanımı

giriftār bolmasun: Saplanmasın, tutulmasın! (645)

yüziñe haḡ rahmeti bolmasun: Allah'ın rahmeti sana ulaşmasın! (1720)

gārḡ-ı pūr-nūr bolsun: Nurla dolsun, nura gark olsun! (534)

selamet bolsun: Selamet üzere olsun! (459)

5.2.4. Bolmak Fiilinin Şart Kipi Olarak Kullanılması

āgāh bolsa: Uyanık olsun! (1313)

gārḡ-ābe-i Allah bolsa: Daima Allah ile olsun! (1313)

hāk bolsam: Toprak olsam! (898)

pāk bolsam: Temiz olsam! (898)

5.2.5. Bolmak Fiilinin Gelecek Zaman Kipi Olarak Kullanılması

ne bolḡay: Ne olur! (2285)

5.3. Êtmek Fiili ile Yapılmış Birleşik Fiiller

5.3.1 Êtmek Fiilinin Emir İkinci Teklik Şahıs Kullanımı

rūşen êtkin: Aydınlat! (302)

naşīb êtkin: Nasip et! (776, 2141)

naşīb êt: Nasip et! (2263)

gūlşen êtkin: Gül bahçesi (gibi) yap! (1758)

hurrem etkin: Sevinçli kıl! (1323)

halâş etkin: Kurtar, halas et! (1760)

bâz etkin: Aç! Göster! (418)

rahm ét: Acı, merhamet et! (1588)

luţf ét: Lütfet! (1946)

dırâz êtkil: Uzun kıl! (1246)

5.3.2. Êtmek Fiilinin Emir Birinci Teklik Şahıs Kullanımı

çâk étey: Parçalayayım, dağıtayım! (869)

5.4. Eylemek Fiili ile Yapılmış Birleşik Fiillerin Dua Cümlelerinde kullanılması

5.4.1 Emir İkinci Teklik Şahıs Olarak Kullanımı

‘afv eylegin: Affeyle! (103)

münevver eylegin: Aydınlat, yol göster! (480, 1244)

luţf eylegin: Lütfet! (700, 1405)

rüşen eyle: Aydınlat! (196)

peyvend eyle: Bağla! (2260)

yek-dil eyle: Razi et! Gönüllü eyle! (1245)

5.4.2. Emir-İstek Birinci Teklik Şahıs Kullanımı

du‘ â eyley: Dua edeyim, dua edeceğim, dua ediyorum. (459)

nevha eyley: Ağlayayım! (857)

6. Dua Amaçlı Kullanılan Diğer Fiiller

cünün tahtıge mindür: Âşıklık tahtına bindir! (484)

yığlay: Ağlayayım! (864, 1081, 1735)

yığlayın-men: Ağlayayım! (376)

közümni yaşın tökey: Gözümün yaşını dökeyim, ağlayayım! (868)

sendin tiley-men: Senden diliyorum. (1761, 1780)

işim tüşti: (Ey Allahım!) Sana işim düştü. (701)

günehdin kayıttım: Günahtan döndüm. (1724)

destimni yudum: Elimi yıkadım. Pişman oldum vazgeçtim. (1724)

tazarru birle dergehke yıkıldım: Büyük bir pişmanlıkla senin dergâhına yöneldim. (1725)

sendin ümîd izler: Senden ümit eder. (1324)

hemesidin maḥlab tiler (men): Hepsini senden dilerim. (1591)

râz añlayın-men: Sırları anlayayım. (862)

başımın kesse bilmey: Başımı kesse bilmeyeyim. (872)

sendin tiley-men: Senden diliyorum, istiyorum. (1761, 1780)

şeytân çeşmige tîrimni tegür: Şeytanın gözüne okumu sapla! (61)

köñülğa cüst u cüyî sal: Gönüle arama araştırma duygusu ver! (1239)

oñ yolğa başla: Doğru yola sevk et! (1241)

yol başla: Yol aç! (1780, 2025)

köñlümge taşla: Gönlüme bağla! (1241)

naşîbî bahşlagin: Nasıplı kıl! (1243)

dilimge âh-ı eşernâk bahşlagin: Gönlüme derin bir pişmanlık ver! (1248)

zulmet-i girdârimızdın çıkargin: İşlerimizden zulümü çıkar! (1251)

başım berey: Başımı vereyim! (867)

ma' rifetni râhı bergin: Marifet yolunu ver! (198)

âgahî bergin: Uyanıklık ver! (198)

derd bêrgin: Dert ver! (854)

âh-ı serd bêrgin: Sert bir inleme ver, tam bir pişmanlık ver! (854)

himmeti bêrgin: Bir himmet ver! (873)

âb-rüyî bêrgin: Yüzsuyu ver, haysiyet ver! (1239)

şād bêrgin: Mutluluk ver! (1406)

ḥaṭā âzād bêrgin: Hatadan koru! (1406)

maḫşūdumñı bêrgin: Maksadımı ver! (1726)

râh-ı behbūdumñı bêrgin: İyilik yolunu nasip et! (1726)

penâh bêrgin: Korunak ver! (1760)

haber bêrgin: Haber ver! (1762)

ziyâ bêrgin: Işık ver! (1936)

âh-ı bî-endâze bêrgin: Sınırsız yakarış ver! (2144)

ḳalb-i tâze bêrgin: Taze bir kalp ver! (2144)

rûḥ-ı pāk bergin: Temiz bir ruh ver! (2144)

ḥaber bergin: Haber ver! (1762)

penâh ber: Sığınak ver! (595, 699, 875, 1234, 1785, 2034)

âh-ı serd ber: Sert bir inleme ver! (866)

sa'âdet bâbı ber: Saadet kapısını nasip et! (1593)

himmeti ber: Himmet ver! (856, 2254)

ibretî ber: İbret göster! (2254)

nefs-i ser-keşdin fenâ ber: Sarhoş nefisten kurtuluş ver! (59)

kimyâ ber: Kimya ver! (59, 595, 699, 875, 1234, 1593, 1785, 2034, 2254)

kolunge gevher-i dürr-i yetim ber: Elime yetim olan inci cevherini ver! (417)

nesim ber: Tatlı bir esinti ver! (417)

üftâdeni makşûdını ber: Çaresizin isteğini ver! (446)

müjde'î ber: Bir müjde ver! (457)

hayreti ber: Bir hayret ver! (860)

bendege makşûd ber: Kula isteğini ver! (462)

derd ber: Dert ver! (866, 1141, 1247)

rağbetî ber: Bir rağbet ver! (870)

şefkatî ber: Bir şefkat ver! (870)

‘adl ber: Adalet ver! (871)

mir’ât ber: Ayna ver! (1780)

hâvf ber: Korku ver! (2039, 2418)

‘ilm ber: İlim ver! (2140)

demî ber: Bir nasip ver! (2259)

merhemî ber: Bir merhem ver! (2259)

ihlâş ber: İhlas ver! (1328)

mâ vü menimni köter: Benliğimi kaldır! (1758)

bedge қоşma: Kötülüğe sevk etme! Kötülerin arasına koyma! (1779)

hevâ-yı nefske salma: Nefsin arzularına yönlendirme! (2143)

muhabbet şerbetini dilimge tutgin: Gönlümden aşkını eksi etme! (1783)

şu âgehlikde cânımıznı algin: Şu uyanıklıkta canımızı al! (2145)

şu âgehlik bilen cihandın eltkin: Şu uyanıklık ile bu dünyadan götür! (2263)

‘**arşke yetüştür**: Arşa ulaştır! (867)

‘**arşke açkin**: Arşa aç! (445)

menzilimge yetüştür: Menzilime ulaştır! (873, 1783)

menzilğa yetüştürgin: Menzile ulaştır! (301)

maflabımge yetüştürgin: Maksadıma ulaştır! (1936)

revîş-i bendelikni bizge örget: Kulluk yolunu bize öğret! (2146)

yolnı körset: Yolu göster! (1763, 2146)

uluğ rahmetke elt: Büyük rahmete ulaştır! (2258)

biziñ dünyâ bilen bend kılp kıoyma: Bizi dünyaya bağlama! (2260)

ziyâ bağşla: Nur ver! (2261)

îmânımıznı bağşla: İmanımızı bağışla! (382)

hâkîkat nûrını gürümüzge tök: Hakikat nurunu kabrimize dök! (2261)

gevher-i îmânı alma: İman cevherini alma! (2143)

kerâmâtın üzme: Keremlerini kesme! (693)

yoldın kıaytarma: Yoldan geri çevirme! (1409)

bu tûfanlıg belâdın sahlâ: Bu tufan gibi beladan koru! (1590)

bu zehr-i ejdehâdın kutkar: Bu ejderhanın zehrinden kurtar! (1590)

perdemizni yırtma: Perdemizi yırtma! (1591)

perdemizni yırtmağay-sen: Perdemizi yırtmayacaksın! (197)

tekebbür rîşesini dildin arıt: Kibir püskülünü gönülden temizle! (1759)

uyğat: Uyandır! (1763)

haste bendeñni unutma: Hasta kulunu unutma! (1764)

atımızın yerge urma: Adımızı yere vurma! (1781)

mir'atımızni şaykalğa elet: Aynamızı parlaticıya ulaştır! (1781)

tutma: Geride bırakma! (2025)

didemizni aç: Gözümüzü aç! (2035)

kārvāndın ayırma: Kervandan ayırma! (2141)

kārmızın tüzet: İşimizi düzelt! (2142)

muḥabbet şerbetin dilimge tutkin: Muhabbet şerbetini gönlüme tut! (1783)

günehlerni keçürgil: Günahları affet! (416)

şarāb-ı en-ṭahūrādın içürgil: O en temiz olan cennet içeceğinden içir! (416)

cām-ı vaḥdetdin şabūhı içürgin: Vahdet şarabından içir! (857)

közümge körset: Gözüme göster! (418)

bu ṭübā sāyesidin başımge sal: (Cennet ağacı)Tubadan başıma gölge eyle! (483)

kemend-i bendelikni boynuma sal: Kulluk ipini boynuma bağla! (1761)

bu yolda koyma: Bu yolda bırakma! (1589)

yükümni orta çölde koyma: Yükümü çölün ortasında bırakma! (1589)

īmānımızge tegmesün: İmanımıza değmesin! (1497)

eşitkey: İşitsin! (869)

7. Değerlendirme ve Tartışma

Dil verilerinin hepsi araştırma ve inceleme kapsamının içerisindedir. Günlük hayatta ürettiğimiz cümleler, kitaplarda kullanılan cümleler, atasözleri, hikâye ve romanlardaki ifadeler, her türlü şiir malzemeleri anlam biliminin inceleme

alanına dâhildir. Neticede insan, dil ile cümle ile bir duyguyu, bir düşünceyi, bir isteği anlatır. Duygunun, düşüncenin, isteğin veya bir hükmün anlatılmaya çalışıldığı her türlü dil verisi incelenmelidir.

İnsan hayatında en çok kullanılan ifade türlerinden biri de dualardır. Türkçede çok zengin bir dua kültürü ve bu dua kültürü yoluyla meydan gelen dua cümleleri mevcuttur. Bu dua cümlelerinin kendine mahsus dil özelliği vardır. Özellikle ibadetlerden sonra, mevlit programlarında veya daha başka vesilelerle insanlar, Allah'a dua etmektedirler ve böylece dua ifadeleri ortaya çıkmaktadır. İslamî Türk edebiyatı ürünlerinde bu dua ifadelerini yazılı olarak çok yaygın bir şekilde görürüz. Kimya Mesnevisi'nde de bu çerçevede bolca dua ifadeleri bulunmaktadır.

Meşreb, mutasavvıf bir şair olması sebebiyle Kimya'da her vesileyle dua ifadeleri kullanmaktadır. Bu dua ifadelerinde çeşitli fiiller ve fiil kipleri kullanılmaktadır. Kimya'daki dua cümleleri isteme kipliği içerisinde değerlendirilmektedir. Emir, istek, rica ve yalvarma olmak üzere dört kategoriye ayrılan isteme semantiğinin özelliklerine baktığımızda Kimya'daki dua cümleleri yalvarma kategorisi ile uyuşmaktadır. İnsanoğlu duada bir şeyler istemektedir. Bu isteme tutumu yalvarma şeklinde gelişmektedir. Yani isteyen insan, kendisinden kıyas kabul etmeyecek derecede daha güçlü ve irade sahibi olan Allah'tan çeşitli taleplerde bulunmaktadır. İnsan bu taleplerini dile getirirken karşısında Allah'ı görüyormuş ve karşısındaymış gibi düşünerek ifade eder. Gramer kategorisi açısından isteyen karşısında ikinci teklik şahıs vardır. Dolayısıyla isteğe cevap verecek olan Allah, ikinci teklik şahıs pozisyonundadır. Aslında emir yapısında da muhatap ikinci teklik şahıstır. İsteme semantiğinin dört alt kategorisinden birisi de emir kategorisidir. Duada çoğunlukla emir kipi kullanılmakla beraber dua, isteme kipliğinin yalvarma kategorisidir. Çünkü emir kipi kullanılmakla beraber,

isteyici yani insan, dualarının başında *Ey Allah'ım! Ya Rabbi!* gibi ünlemlerle yalvarma bağlamını oluşturur. Ancak bunu her zaman söylemeyebilir. Bu ünlemleri söylemeden de yalvarma bağlamını oluşturabilir.

Yalvarma, isteme anlam alanının emir, istek ve rica gibi alt birimlerinden biridir. Kendisini çevreleyen emir, istek, rica vb. semantik birimlerden en temel farkı, yoğun ve ısrarlı bir isteme değeri taşımasıdır. Yalvarmada, yoğun ve ısrarlı olan isteme eylemine rağmen düşük dereceli bir beklenti vardır. Konuşur, isteğinin gerçekleştirileceğinden emin olmadığı için istemenin derecesini yoğunlaştırmakta, ısrar etmekte, kendini acındırmakta ve eyleyici üzerinde söz konusu isteklerini gerçekleştirmek için gerekli etkiyi uyandırmaya çalışmaktadır (Demir 2007, 153). Bir tasavvuf ehli için en çok istenilecek şey ahir ömründe hayırla yani imanla gitmektir. İncelediğimiz Kimya Mesnevisi'nde,

ilâhî 'âkıbet maḥmūd kılgın

kèterde bendeni hoşnūd kılgın

Allah'ım! Akıbetimizi güzel eyle! Kulunu ahir ömründe hoşnut et!

beyti bu çerçevede çok anlamlıdır. Zira bağlamda *ilahî* (Allah!ım!) ifadesi ile yalvarma bağlamını daha beytin hemen başında oluşturmuş ve *akıbetinin hayırlı olmasını* yani *bu dünyadan imanla gitme isteğini* emir ikinci teklik şahıs kipini kullanarak ifade etmiştir. Bu beyitteki istek o kadar ısrarla istenmektedir ki aynı beyit eserde 20 defa tekrar edilmiştir. Eserdeki dua beyitlerine bütüncül bir gözle bakıldığında aslında ana çerçevenin bu beyitteki istekle ilgili istekler olduğu anlaşılır. Gevher-i imannı alma (2143) (İman cevherini alma!), *imanımızı başışla* (382) (İmanımızı başışla!), günehlerni keçürgil (416) (Günahları affet!) gibi dua cümlelerindeki ifadelerin birbirlerine yakın ifadeler olduğu ve bir ısrarı karşıladığı görülür.

Yalvarma kategorisinde kullanılan kiplerin yalvarma derecesinin aynı düzeyde olmadığı söylenebilir. En kuvvetli yalvarma, emir ikinci teklik şahıs kipiyle yapıldığını söyleyebiliriz. Zaten eserde dua cümlelerinde kullanılan fiiller, yüzde 83,7 oranında emir ikinci teklik şahıs kipiyle kullanılmıştır. Eserde yalvarma semantiğini nispeten daha düşük düzeyde ifade eden kip, emir-istek birinci teklik şahıs kipidir. Buna dair, çâk kılay (1248) (Parçalayayım, yırtayım!), ceng kılay (1753) (Cenk edeyim, savaşıyım!) örnekleri verilebilir. Diğer kipler ise daha sonra gelmektedir.

8. SONUÇ

Dil, insan hayatını bütün yönleriyle kuşatan bir olgudur. İnsanın diğer insanlarla ilişkisinde en kadim araç dil olduğu gibi insanın Tanrı'yla olan ilişkilerinde de en kadim araç dildir. Acaba insan+insan ilişkisindeki dil kullanımı ile insan+Tanrı ilişkisindeki dil kullanımı arasında bir benzerlik veya farklılık var mıdır? Dua bir çeşit insanın Tanrı'yla ilişki kurma tarzıdır. Dua, bir yalvarma, bir talep demektir. İnsanoğlu Tanrı'dan bütün isteklerini dua ile ifade eder. İslam dinine göre ibadetler birer duadır. İnsanın duadaki isteklerinin hepsi aynı düzeyde olmayabilir. Bazı talepler çok fazla istenirken bazı talepler daha az düzeyde isteniyor olabilir. Dolayısıyla bunların dildeki gramatikal yansımasında da bir farklılığın olması beklenir. Dua dilinin konuşma dilindeki özellikler ile benzer ve farklı yönleri bulunabilir. Dua ifadelerinin bolca bulunduğu metinlerden yola çıkarak dua dilinin ortaya konmasına yönelik bir amaç içeren bu makalede Baba Rahim Meşreb'in Kimya Mesnevisi'nde geçen dua beyitleri ve bu beyitlerde geçen dua cümleleri ile bu cümlelerde kullanılan kipler tesbit edilmiş ve bazı temayüller belirlemeye çalışılmıştır.

Toplam 2.421 beyitten müteşekkil olan Kimya'da dua ifade eden 172 beyit bulunmaktadır. Bu 172 beyitte dua ifade etmek için 338 cümle ve bu cümlelerde

338 çekimli fiil kullanılmıştır. Bu cümlelerde hâkim olan kip, emir kipidir. Emir kipi birinci teklik şahıs, ikinci teklik şahıs ve üçüncü teklik şahsa ait toplam 316 kullanım ile karşılaşmaktayız. **İkinci teklik şahıs emir kipi burada kullanılan dua cümleleri içinde 283 kullanımla yüzde 83,7 oranına tekabül etmektedir. Yani şunu söyleyebiliriz ki özel olarak Çağatay Türkçesinde genel olarak Türkçede dua cümlelerinde en fazla kullanılan kip, emir ikinci teklik şahıs kipidir. İlim ber! (İlim ver!), Günehlerni keçürgil! (Günahları affet!) vb.**

Kimya'da dua cümlelerinde emir ikinci teklik şahıs kipi kullanımından başka şu kiplerle karşılaşmaktayız: Emir-istek birinci teklik şahıs kipi 23 kullanım, emir üçüncü teklik şahıs kipi 10 kullanım, şart kipi 13 kullanım, gelecek zaman kipi 3 kullanım, geniş zaman kipi 2 kullanım, görülen geçmiş zaman kipi 4 kullanım.

Günümüz Türkiye Türkçesinde de gördüğümüz şart kipinin istek anlamında kullanılmasına dair Kimya'daki dua beyitlerinde 13 örnek bulunmaktadır: «**āk bolsam**: Toprak olsam! (898), **pāk bolsam**: Temiz olsam! (898).

Çağatay Türkçesinde emir ikinci teklik şahıs yapısı üç şekildedir. Eksiz yapı, -gıl / -gil ekiyle yapılan yapı ve -gın / -gin ekiyle yapılan yapıdır. 283 adet emir ikinci teklik şahıs kullanımından 171'i eksiz yapı ile (ber, köter, kıl vb), 109'u -gın, -gin, -kın, -kin ekli yapı ile (algin, tutkin vb), 3'ü ise -gıl / -gil ekiyle yapılmış emir ikinci teklik şahıs kipindedir.

Bu dua cümleleri içerisinde isim+fiil yapısındaki bolca kullanılan birleşik fiiller dikkat çekmektedir. Bu fiiller; et-, eyle-, bol-, kıl- yardımcı fiilleriyle kurulmuş olan birleşik fiillerdir. Bunların içerisinde **kıl-** yardımcı fiiliyle yapılan birleşik fiiller daha fazla yer almaktadır. Bu dua cümlelerinde geçen 338 çekimli fiilin 167'si -neredeyse yarısı- kılmak fiiliyle yapılmış birleşik fiillerdir.

Kimya'daki dua cümleleri içerisinde kıl- yardımcı fiiliyle yapılan birleşik fiillerden sonra en fazla kullanılan fiil **bermek** (vermek) fiilidir. Söz konusu 172 beytin içinde bermek (vermek) fiili 58 defa kullanılmıştır: **ıadl ber**: Adalet ver! (871), **mir'ât ber**: Ayna ver! (1780), **ıavf ber**: Korku ver! (2039, 2418), **ıilm ber**: İlim ver! (2140) vb.

İnsanoğlu duasında Allah'tan maddi veya manevi bir şeyler ister. Dolayısıyla dua cümlelerinde bir isteme söz konusudur. İsteyen kul, eyleyici ise Allah'tır. Eyleyici güçlü, isteyen ise zayıf konumdadır. İsteyen ısrarcıdır. İsteyen yani kul, isteğinin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği konusunda emin değildir. İnsan+insan ilişkisinde konum itibarıyla güçlü olan emir kipiyle istekte bulunur ve bu toplum tarafından yadırganmaz. Ancak zayıf olan konum itibarıyla güçlü olan birisinden bir şeyi emir kipiyle isterse bu yadırganır. Ancak dua cümlelerinde isteyen zayıf, eyleyici güçlüdür ancak insan yani isteyen eyleyenden zayıf olmasına rağmen çoğunlukla emir kipiyle istekte bulunur. İnsan+insan ilişkisindeki isteme kipliği ile insan+Tanrı ilişkisindeki isteme kipliği arasındaki en dikkat çekici fark buradadır. Bu farklılık ile beraber sonuç olarak dua cümlelerindeki kiplik durumunun isteme kipliğinin yalvarma kategorisi olduğunu söylemek mümkündür.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Destek/Finansman Bilgileri:

Herhangi bir finansal destek almadım.

Etik Kurul Kararı: Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç duyulmamıştır.

KAYNAKÇA

- Ağca, M. (2015). *Eski Uygur Türkçesinde Dua/Alkış (Anlamsal Bir İnceleme)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Akalın, L.S. (1990). *Türk Dilek Sözcülerinden Alkış ve Kargışlar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Argunşah, M. (2014). *Çağatay Türkçesi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Bilgegil, K. (1984). *Türkçe Dil Bilgisi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Cilacı, O. (1994). Dua. *İslam Ansiklopedisi* 9. Cilt s. 529. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Demir, S. (2007). *Türkiye Türkçesinde İsteme Anlam Birimi: Dilbilgisel ve Toplum Dilbilimsel Bir İnceleme*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Eckmann, J. (2009). *Çağatayca El Kitabı*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Elçin, Ş. (1986). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Ergin, M. (1985). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bogaziçi Yayınları.
- Ferzeliyev, T. (1996). *Türk Dilinde Dualar, Beddualar, Yeminler*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Gedik, S. (2017). *Meşreb (Baba Rahim) Mebde-yi Nûr*. Ankara: TDK Yayınları.
- Gedik, S. (2020). *Kimya Baba Rahim Meşreb*. İstanbul: Hiperyayın.

Karaağaç, G. (2010). *Türkçenin Dil Bilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Kaya, D. (1997). *Dualar ve Beddualar*. Türklük Bilimi Araştırmaları.

Korkmaz, Z. (2017). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Özbay, B. (2015). *Huastuanif Manihesit Uygurların Tövbe Duası*. Ankara: TDK Yayınları.

Yazır, H. (2021). *Hak Dini Kuran Dili*. Ankara: Türkiye Yazma Eserler Kurumu.

EXTENDED ABSTRACT

Language is phenomenon that surrounds all aspects of human life. Just as language is the most ancient tool in man's relationships with other people, it is also the most ancient tool in man's relationship with God. Is there a similarity or difference between the use of language in the human+human relationship and the use of language in the human+God relationship? Prayer is a way of relating to God. Prayer means begging, a request. Human beings express all their requests from God through prayer. According to Islam, acts of worship are prayers. Not all of a person's requests in prayer may be at the same level. While some requests may be highly requested, some requests may be less requested. Therefore, it is expected that there will be a difference in their grammatical reflection in the language. Prayer language may have similar and different aspects to spoken language.

Baba Rahim Mashrab who lived in 17th and 18th centuries, was the poet of Last Period Chagatai. One of his works was Mathnawi of Chemistry. Mathnawi of Chemistry is a sufi mathnawi that has 2421 couplets. In this article, after giving brief information about Baba Rahim Mashrab and Mathnawi of Chemistry, the prayer sentences in Mathnawi of Chemistry and the verbs and verb moods in these prayer sentences will be focused on. There are 170 couplets for prayer purposes in this article. But one of these couplets repeated 20 times. In these couplets, there are 338 sentences and 338 finite verbs are used for prayer purposes. In these verbs, the most used mood is the imperative mood. There are a total of 316 first-person singular imperatives, second-person imperatives and third-person imperatives. However, among these, the second-person singular imperative mood corresponds to 83.7 percent with 283 uses. Among the 338 conjugated verbs in total, the use of the verb *kılmak* as a compound verb is 167. Within these prayer sentences, the use of the positive moods are much more than the negative moods. While there are 311 positive moods, there are 27 negative moods.

In prayer sentences, the person who prays is often the subject of the enunciation. Sometimes they are the heroes of the stories. These heroes can sometimes be a dervish, sometimes a woman, sometimes other people and sometimes even animals, For example, a dog can pray.

Language is phenomenon that surrounds all aspects of human life. Just as language is the most ancient tool in man's relationships with other people, it is also the most ancient tool in man's relationship with God. Is there a similarity or difference between the use of language in the human+human relationship and the use of language in the human+God relationship? Prayer is a way of relating to God. Prayer means begging, a request. Human beings express all their requests from God through prayer. According to Islam, acts of worship are prayers. Not all of a person's requests in prayer may be at the same level. While some requests may be highly requested, some requests may be less requested. Therefore, it is expected that there will be a difference in their grammatical reflection in the language. Prayer language may have similar and different aspects to spoken language.

In Chemistry, we encounter the following moods in prayer sentences in addition to second-person imperative: imperative-optative first-person singular 23 uses, imperative third-person singular 10, conditional 13, future tense 3, present tense 2, past tense 4.

There are 13 examples in the prayer couplets in Chemistry of the use of the conditional mood in the sense of request, which we also see in today's Turkey Turkish: **hâk bolsam**: If only I were soil! (898), **pâk bolsam**: If only I were clean! (898).

In Chagatai Turkish, the imperative second person singular structure has three forms. The suffixless structure, the structure made with the suffix -gıl / -gil and the structure made with the suffix -gın / -gin. Of the 283 imperative second person singular uses, 171 are with the suffixless structure (ber, köter, kıl, etc.), 109 are with the suffixed structures (algin, tutkin, etc.) -gın, -gin, -kın, -kin, and 3 are the imperative made with the suffix -gıl / -gil in the second person singular tense.

Among these prayer sentences, the abundantly used compound verbs in the noun + verb structure attract attention. These verbs; They are compound verbs formed with the auxiliary verbs et-, eyle-, bol-, kıl-. Among these, there are more compound verbs made with the auxiliary verb "kıl-". Of the 338 inflected

verbs in these prayer sentences, 167 -almost half- are compound verbs made with the verb *kılmak*.

Among the prayer sentences in Chemistry, the most used verb after the compound verbs made with the auxiliary verb "kıl-" is the verb *bermek* (to give). Among the 172 couplets in question, the verb *bermek* (to give) is used 58 times: *jadl ber*: Give justice! (871), *mir'ât ber*: Give me a mirror! (1780), «*avf ber*: Give fear! (2039, 2418), *ıilm ber*: Give knowledge! (2140) etc.

Human beings ask God for something material or spiritual in their prayers. Therefore, there is a request in prayer sentences. The one who wills is the servant, and the doer is Allah. The doer is strong, the willer is weak. The one who wants is persistent. The person who wishes is not sure whether his wish will come true or not. In the human+human relationship, the person with the strongest position makes requests in the imperative mood, and this is not found strange by the society. However, if a weak person asks something from someone who is strong in the imperative mood, this will be considered strange. However, in prayer sentences, the requester is weak and the agent is strong, but although the person, that is, the requester, is weaker than the agent, he usually makes a request in the imperative mood. Here is the most striking difference between the modality of will in the human+human relationship and the modality of will in the human+God relationship. With this difference, it is possible to say that the modality in prayer sentences is closest to the pleading category.

ANADOLU TÜRK KÜLTÜRÜNDE GELENEKSEL AÇIK VE YEŞİL ALANLAR

Elmas ERDOĞAN D. Merve ÇETİNKAYA SÖNMEZ***

Öz

Kadim Anadolu Türk kültüründe doğa yerleşim dokularının biçimlenmesinde belirleyici olurken yapı bünyelerinde yer alan açık yeşil alan varlığı da daima tasarım bileşeni olarak değerlendirilmiştir. Doğa ve onun mekânsal yansıması olan açık yeşil alan tasarımları Anadolu yapı, kent kültüründe önemini korumuş alternatif kullanımlar sunacak biçimde ve farklı ölçeklerde açık mekân kurgulamaları gerçekleştirilmiştir. Anadolu yerleşmeler tarihi irdelendiğinde tüm uygarlıklarda görülen açık mekân biçimlenmeleri bir süreklilik izleyerek özgün Anadolu sentezi doğrultusunda farklı ölçek, kimlik ve nitelikte biçimlenmeler ile Anadolu-Türk açık mekân kültürünü oluşturmuştur. Bu kapsamda gerek toplumsal gerek bireysel kullanımlara yönelik geleneksel açık mekanlar ve yeşil alanlar kent bütününde/kent dokusunda biçim bulmuştur. Avlular, bahçeler, korular, çayırar, mesireler, bostanlar, dutluklar, meyvelikler bu kültürün ürünü ve belli işlevler içinde tasarlanan alanlar olarak Anadolu Türk kenti açık yeşil alan varlığını oluşturmuştur.

Bu araştırmada Anadolu Türk kültüründe insan-doğa ilişkisinin belli kullanımlar doğrultusunda yorumlanması sonucunda gelişen geleneksel yeşil alanlar kavramsal olarak tanımlanmış, mekânsal, yapısal ve bitkisel anlamda gerek literatür verileri gerekse bugüne ulaşan alanlar kapsamında irdelenmiştir. Türk kültüründe görülen geleneksel açık mekân

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, eerdogan@ankara.edu.tr, Ankara/Türkiye

** Dr. Öğr. Üyesi, Nuh Naci Yazgan Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, mcsönmez@nny.edu.tr, Kayseri/Türkiye

biçimlenmeleri mekânsal, işlevsel, ekolojik, sosyal, kültürel ve görsel nitelikleri ile ortaya konmuş; oluşumu ve tasarımındaki düşünsel arka plan irdelenmiştir. Yanı sıra Anadolu uygarlıklarının sentezi olan özgün açık yeşil alan tasarımı, çözümlerinin güncel tasarımlarda değerlendirilme olanakları tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Türk kültürü, Türk bahçesi, mesireler, koruluklar, çayırırlar, İstanbul

TRADITIONAL OPEN AND GREEN AREAS IN ANATOLIAN TURKISH CULTURE

Abstract

Nature has always been main determinant in the formation of settlement textures, while the presence of open-green spaces within the buildings has been considered as a design in the Anatolian Turkish culture. The reflection of nature act as the main design component in the formation of open green spaces in Anatolian architecture and urban design at different scales to offer alternative uses of open space. Anatolian open-green space culture and it's formation as sythesis of various civilizations has certain contiruity thgrough history. Courtyards, gardens, squares, groves, meadows, promenades, orchards, mulberry groves, fruit groves are the products of this culture for different finctions, uses forming the open green area system the Anatolian Turkish city.

The evaluation and types of traditional open-green spaces shaped due to the interpretation of human-nature relationship in Anatolian. Turkish culture was indentified as far as space relationships, structural,plantation design are concerned form the samples reached today and space formation. Then, traditional open space types and their space organisations were analysed the frame of function, space formation ecological, social, visual properties and it's theoretical background was evaluate. However the solutions developed through history, original green area designs, approaches were discussed as far as it's design criteria are concerned.

Keywords: Anatolian Turkish culture, Turkish garden, promenades, groves, meadows, İstanbul

1. GİRİŞ

Anadolu kentlerinde kamusal alanlar olarak, halkın kullanımına açık olan korular, bostanlar, mesire alanları, çamlıklar gibi açık ve yeşil alanlar kentlerin sosyal ve kültürel yaşamlarının merkezi konumunda olan, toplumun sosyal, kültürel

etkileşimi, gelişimi, değişimine ve rekreasyonel etkinliklere olanak sağlayan önemli açık yeşil alan biçimlenmeleridir.

Osmanlı Dönemi'nde yeşil alan kavramının ağırlıklı olarak tasarlanmamış doğal bir yeşil alanı, açık bir sahayı tanımladığı bilinmektedir. Planlı kentleşme hareketlerinin başladığı II. Meşrutiyet Dönemi'ne kadar planlı, tasarlanmış bir park ya da açık ve yeşil alan kavramından söz etmek mümkün değildir. 18. Yüzyıl'a kadar İstanbul çevresinde oluşan bütün açık ve yeşil alanlar padişah için düzenlenmiş av koruları ve saray görevlilerinin köşklerini içeren alanlardır (Gürkaş, 2003).

Geleneksel açık ve yeşil alanlar toplumların kendi kültür ve yaşam biçimlerine göre kendiliğinden gelişen ve bireylerin güncel yaşam kültürü, örf, adet ve sosyal etkinliklere göre biçimlenmiş alanlardır. Bugün kentsel gelişmeler hatalı uygulamalar sonucunda bu alanların birçoğu yok olmuş ya da özgün niteliğini ve kullanım amacını kaybetmiştir. Kent bütününde bu alanların genel kurgularına ilişkin bazı kanıtlar bulunsa da özgün kimlik ve özellikleri hakkında yazılı ve görsel belgeler ile bugüne ulaşabilmiş yapısal ve bitkisel tasarım bileşenlerinden yola çıkılarak veri elde edilebilmektedir. Bu konuda en önemli örneklem olarak İstanbul'da özgün kimliğini kısmen koruyabilmiş, niteliği değişmiş ya da sadece izleri kalmış birçok mesire yeri, koruluk, çayır alan bulunmaktadır.

2. YÖNTEM

Bu çalışmanın ana materyalini Anadolu Türk kültüründe kent silüetinde belirleyici olan geleneksel açık yeşil alanlar olarak tanımlanan mesireler, bostanlar bahçeler, korular, av korulukları, çayırlar, çamlıklar, dutluklar, meyvelikler oluşturmaktadır. Dolayısı ile bu alanlar ile ilgili her türlü literatür verisi yazılı görsel malzeme araştırmanın ana materyalini oluşturmaktadır.

Çalışma yöntemi olarak nitel araştırma yöntemlerinden literatür tarama, doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda irdelenen konuya ilişkin sorgulayıcı ve öznel yorumlayıcı bir yaklaşım doğrultusunda Anadolu Türk

kültüründeki geleneksel açık ve yeşil alanlara ilişkin detaylı ve kapsamlı literatür taraması yapılmış, elde edilen veriler organize edilerek bütüncül bir akış sağlanmış, tüm bulgular sentezlenerek geleneksel açık yeşil alanlar sınıflandırılmıştır, bulgular yorumlanmış ve güncel tasarımlarda kullanım olanakları tartışılmıştır.

1. TÜRK KÜLTÜRÜNDE GELENEKSEL AÇIK VE YEŞİL ALANLAR

Açık ve yeşil alanlar toplumun kitlesel ya da bireysel kullanımına açık olan gezinti, piknik, dinlenme, eğlence, rekreasyon amaçları ile kullanılan toplumun sosyokültürel ve sosyoekonomik yapısının somut biçimlenmeleridir. Korular, bağlar, bahçeler, dutluklar gibi geleneksel açık ve yeşil alanlar sahip oldukları simgesel ve sembolik değerler ile ait oldukları dönemin toplumsal, kentsel ve kamusal yaşam kültürünü, gelişmişlik düzeyini ve açık mekân kullanım biçimlerini yansıtmaktadır. Bu geleneksel kentsel alanların tarihi, kültürel ve doğal değerleri ile “tarihi kentsel peyzaj alanları” olarak korunması ve sürdürülebilirliklerinin sağlanması gerekmektedir.

Toplumların gündelik yaşamlarında etkin ve önemli bir yere sahip olan ve sosyal-kültürel-spor amaçlı işlev gören açık ve yeşil alanlar genellikle su kaynaklarına yakın olarak konumlanmış, içinde kasır, köşk ve hasbahçelerin de bulunduğu taş döşemeli yürüyüş yolları ve geniş çayır/çim alanları olan kamusal mekanlardır (Erdoğan, 1997).

Özgün niteliği ile bugüne ulaşabilmiş geleneksel açık yeşil alanlar genellikle Osmanlı Dönemi kent kimliğini koruyabilmiş kentlerde izlenmektedir. Bu kent dokularında varlığını koruyan külliye ve cami avluları, kent meydanları, bahçeler, çamlık, dutluk alanlar geleneksel kent yaşamının ilksel bileşenlerinden olan, toplumun ortak kullanımına sunulmuş kamusal alanlardır. Bunlara ek olarak bağ,

sebzelik gibi toplumun gereksinimleri doğrultusunda biçim bulmuş işlevsel açık ve yeşil alanlar da kentsel dokuda yer almıştır. 18. Yüzyıl'a kadar toplumun gelenek ve gereksinimlerine göre oluşturulan geleneksel kent dokularına sonraki dönemlerde "planlı" müdahaleler söz konusu olmuştur. İzleyen süreçte "batılılaşma" ile birlikte kentsel mekanlardaki "planlı" değişim ve dönüşümler görünürlük kazanırken geleneksel açık yeşil alanlar da hızla tüketilmiştir.

Geleneksel Osmanlı kentleri değerlendirildiğinde bu dönemde açık ve yeşil alanların genel olarak açık bir alanı ya da belli bir kullanım için tasarlanmamış doğal yeşil alanları tanımladığı anlaşılmaktadır. II. Meşrutiyet Dönemi'ne kadar planlı açık ve yeşil alanlar olarak park kavramından söz etmek mümkün değildir. 17. Yüzyıl'a kadar İstanbul ve yakın çevresinde oluşturulan bütün mesire alanları da padişah için düzenlenmiş av bahçeleri ve saray görevlilerinin köşklerini çevreleyen alanlar olarak kullanılmıştır (Gürkaş, 2003). Türk kültüründe ve Anadolu-Türk kentlerinde görülen, farklı kamusal mekânsal kullanımlara olanak sağlayan geleneksel açık yeşil alanlar mesireler, korular, çayırlar, bostanlar, meydanlar, meyvelikler, dutluk ve çamlık gibi açık ve yeşil alanlardır.

Geleneksel açık ve yeşil alanlar Osmanlı Döneminde halk ve saray yaşamında önemli rol oynamıştır. Mesire alanlarının saraya ait bölümleri (köşk, kasır ve hasbahçe bölümleri) kısmen yok olmuş olmasına karşın asırlık ağaçlar doğal ortamlar yakın zamana kadar bozulmadan kalmıştır. Ancak fabrika liman gibi tesislerin inşası, yeni yolların açılması gibi nedenler ile geleneksel açık ve yeşil alanlar karakterini değiştirmeye başlamış, kimileri ortadan kalkmıştır (Eldem, 1976).

Mesire alanları 15. ve 16. Yüzyıl'da yalnızca halkın kullandığı, padişah ve saray halkının tercih etmediği alanlar olmuştur. Padişah ve saray halkı daha çok hasbahçeleri tercih etmiştir. Kanuni Sultan Süleyman Dönemi ile birlikte padişahların sur dışındaki hasbahçelerde vakit geçirme alışkanlıkları 18. Yüzyıl'da

yeni bir boyut kazanmıştır. Bu dönemden sonra birçok hasbahçe onarılarak padişah kasrı olarak yeniden düzenlenmiştir. Halkın izleyemediği, saray ahalisinin günlük yaşamını geçirdiği en önemli açık mekanlar olan hasbahçeler saray ile bütüncül olarak tasarlanmıştır. 18. Yüzyıl'da bazı hasbahçeler halkın kullanımına açılmış, Boğaziçi'ndeki bazı hasbahçelerin ise sınırları genişletilip imar edilerek yeni mesire alanları oluşturulmuştur (Ercan, 2018).

Osmanlı Dönemi'ne ait açık ve yeşil alan kültürünün izlenebildiği kentlerden birisi İstanbul'dur. İstanbul'da açık ve yeşil alanlar doğu-batı bahçe tasarımıyla etkilenerek zaten pitoresk bir kent imgesine sahip İstanbul'da çok sayıda konut, saray, köşk ve kasr bahçeleri gibi özel alanlarda biçim bulmuş, halka açık alanlarda ise daha çok korular, mesireler ve çayırlar olarak organize edilmiştir. Bu nedenle bu çalışmada yer verilmiş olan geleneksel açık ve yeşil alan örnekleri İstanbul'dan seçilmiştir. Ancak İstanbul'un yanı sıra Osmanlı Dönemi'nde Bursa, Edirne gibi mesire kentleri, meyve bahçeleri, üzüm bağları, çayırıkları, dutlukları ile açık yeşil alan sistemi gelişmiş birçok kent de bulunmaktadır.

Çok kültürlü ve buna bağlı olarak çok katmanlı yerleşim dokusu özelliklerine sahip Anadolu'da tarih boyunca yaşamış ve Dünya tarihi açısından önemli uygarlıkların katkısı ile oluşmuş birçok yerleşim alanı bulunmaktadır. Bu çok katmanlı yapıda anıtsal ve sivil mimarlık örneği tarihi ve kültürel değer taşıyan alanlar da kent hafızasını oluşturmaktadır. Bununla birlikte yerleşim alanlarında farklı ölçeklerdeki açık ve yeşil alanlar ise yerleşim alanı bütününde görünürlüğü en yüksek düzeyde olan ve kentsel bellek açısından önemli alanlardır. Geleneksel açık ve yeşil alanlar halkın ve yöneticilerin yaşam biçimleri (bahçeler, avlular), üretim alanları (sebzelikler, bostanlar, dutluklar, bağlar) ve sosyokültürel gereksinimlere yanıt veren alanlar (mesireler, korular, çayırlar, meydanlar) olarak biçimlenmiştir.

Bahçe, Türk kültüründe daima önemli olmuştur. Türk bahçe kültüründe doğaya gösterilen saygı ve ilahi niteliği biçim bulmasında ve bileşenlerinde etkili olmuştur. Türk bahçesi, coğrafi konumu gereği, Anadolu topraklarında yaşamış olan birçok uygarlığın ve yakın çevresindeki diğer kültürlerin mekân geleneklerinin sentezi olarak ortaya çıkmıştır. Türk kültüründe, bahçelerin mekânsal biçimlenmesi planlı formal, yalın plan şemaları, düz çizgiler, doğa ile bütünleşmiş özel mekanlar şeklinde olmuştur (Erdoğan, 2023). Bununla birlikte mesireler, çayırlar, bostanlar, meyvelikler gibi organik biçimde oluşmuş açık yeşil alanlar da geleneksel Anadolu kültürünün önemli örnekleri olarak geleneksel Anadolu kentlerinin önemli bileşenleri olmuştur.

Anadolu, sahip olduğu iklim, bitki örtüsü, topoğrafya gibi coğrafi özellikleri ile zengin ve özgün bir bölgedir. Gerek coğrafi zenginlikleri gerekse farklı uygarlıkların kültürel zenginlikleri nedeni ile yerleşim alanları yönetim, açık ve yeşil alanlar olmak üzere farklı işlevlere hizmet eden bölümlerden oluşmaktadır. Anadolu'nun mimari biçimlenmesinde en etkili dönemlerden biri de Osmanlı Dönemi'dir. Bu dönemde birçok farklı etnik ve dini farklı kökenlerden oluşan bir toplumsal yapı söz konusu olup buna bağlı olarak da yerleşim bölgeleri organik düzende, toplumun güncel yaşam kültürüne bağlı olarak gelişim göstererek geleneksel yerleşim alanları oluşmuştur.

Geleneksel açık ve yeşil alanlar için hazırlanmış planlama ve tasarım projeleri bulunmamaktadır. Bu alanlar gündelik kullanımlar ve yaşam biçimleri doğrultusunda kendiliğinden gelişim göstermiştir. Zaten doğal habitat özellikleri korunmuştur. Geleneksel açık ve yeşil alanlar olarak tanımlanan korular, çayırlar, mesireler, bostanlar, çamlıklar, dutluklar, meyvelikler toplumun, gereksinimleri doğrultusunda kurgulanmış ve dönemin rekreasyonel kullanım taleplerine göre

biçimlenmiş, ait oldukları dönemde toplumun gelenek ve görenekleri doğrultusunda kentsel alanda yerini almıştır

Bahar aylarında Haliç kıyılarına inilip sahillerde vakit geçirenler, manzara izleyip, bülbül dinlemişler, yaz aylarında Boğaziçi kıyılarında vakit geçirmişlerdir. İstanbul bahçeleri setler, sofalar halinde düzenlenmiştir. Bahçelerde meşcereler, çemenzar avlular, sofalar ve taşlıklar ile havuz ve fiskiyeler her zaman yer almış, özellikle su yolları, çimli setler, sofalar, gül, sümbül, laleler ile dolu bahçelerde servi yoğun olarak kullanılmıştır. Yaz mevsiminde konutlardan ve iç mekanlardan daha çok bahçeler kullanılmış, ağaç gölgelerinde yer alan sofalarda, serin havuzların kenarlarında oturulmuş, sazlar çalınmış, sohbetler edilmiş yemekler yenmiş eğlenceler düzenlenmiştir. 18. Yüzyıl'da İstanbul'da lale merakı oluşmuş, renk renk laleler yetiştirilmiştir. Kaydı tutulmuş eski lale defterlerinde isimleri: elmasparei camucemi, daidil, müferrihizat, vefkimeram, cevherisarab, gültrengi, feyz, esrarı zafer, mishabı feyz, beri rana, ferah peyker, behçet evza, mazharı şeref, nuru behçet, peykeri çırağan, hüsnügülzar, mensubu kuzeh, teshibi çemen, cilve engiz, nuru sefit, nadire, nuru saadet, cilvegah, peymarei gülgü, ruhu şakayık, sin endam olan çok tür bahçelerde kullanılmıştır.

18. Yüzyıl'ın ortasına kadar Türk bahçesi geniş, ferah, sakinlik ifade eden mekanlar olmuştur. Daha sonra İstanbul'da çalışan çok sayıdaki Rum ve yabancı bahçıvanlar (Fransız, İtalyan) Tarabya'da herdemyeşil bitki kullanan bahçıvanlar gibi bitkisel tasarımda ve bahçe öğelerinde değişime neden olmuşlardır.

Bunlar;

- ağaç ve sarmaşıklar ile gizlenmiş yol ve labirentlerden oluşan bahçeler ve
- ağaçlıklı yollardır

İngiliz Seyyah Miss Brodie Türk bahçeleri ile ilgili olarak "Türkler bütün çiçekleri severler. Boğaziçi'nde her evin bahçesi vardır. Kameriyeler üzerinde güller

akasyalar toplanır. Saksılarda çiçekler yetiştirilir” demiştir. Bahçelerde çeşitli çiçekler kuşlar ve bazı hayvanlar yer almıştır. Yani doğa bütüncül olarak korunmuştur.

- Mesireler

Gezilen yer, seyirlik anlamına gelen “mesire” gezinti yeridir. Doğal değerler açısından zengin çevrelerde oluşturulan mesireler halkın hoş vakit geçirmek üzere kullandığı alanlardır. Büyük ağaçlar, çemenzar, çeşmelerin bulunduğu mesireler özellikle tatil günlerinde Türk kültürünün gereği olarak halkın yoğun kullandığı; doğada bulunduğu müzik dinlediği, oyun oynadığı alanlardır. İstanbul’da halkın en çok tercih ettiği mesireler Kağıthane, Emirgan, Sarıyer, Büyükdere, Göksu, Beykoz, Çamlıca ve Fenerbahçe olmuştur.

Anadolu Türk Kültürünün önemli kentsel kamusal alanlar olan mesirelerde birçok etkinlik gerçekleştirilmiştir. Bunlar;

- Şehzadelerin sünnet düğünleri
- Farklı ülkelerden gelen elçilere verilen ziyafetler
- Esnaf loncalarının yıllık geleneksel törenleri ve toplantıları, her lonca bu iş için farklı bir mesire yerini tercih etmiştir. Kanuni Sultan Süleyman Döneminde kuyumcular Kağıthane Mesiresini, Terlikçiler Beykoz Çayırı’nı kullanmıştır.
- Çeşitli Anlaşmaların imzalanması. Sened-i İttikaf Anlaşması’nın imzalanması (1808 Kağıthane)
- Devletin iç işleyişinin düzeltilmesi amacı ile gerçekleştirilen toplantılar
- 1807 Kabakçı İsyanı’nın başlatılması (Büyükdere Çayırı)
- Asker sekiyatlarının yapılması, Edirne Anlaşması ile sonuçlanan 1828-1829 Rus Savaşı sırasında askeri birlikler için bir sevk ve toplantı yeri olması (Büyükdere Çayırı)
- Bayram kabullerinin gerçekleştirilmesi

- Diplomatik görüşmelerin yapılması, II. Mahmud, İngiliz Büyükelçisi ile Büyükdere Çayırı'nda görüşmüştür
- Ticari, sergi ve lonca etkinliklerinin yapılması, Kuyumcular mücevherlerini teşhir etmişlerdir. Çıraklıktan kalfalığa; kalfalıktan ustalığa geçiş törenleri de burada yapılmıştır. Bu dönemde bu alanlarda çok sayıda çadır kurulmuştur.
- Her yıl kentin bir mesiresinde esnaf loncalarının peştamal kuşanma törenleri yapılmıştır. Bu törenler ve etkinlikler çoğunlukla Veliefendi, Kağıthane, Çırpıcı, Fenerbahçe, Çamlıca, Göksu, Sarıyer ve Beykoz'da gerçekleştirilmiştir. Esnaf ve lonca tüm mensupları ile hazır bulunmuştur. Tören bitiminden sonra çayırda eğlencelerin düzenlenmesi, pehlivan güreşleri, cambaz kumpanyaları, davul-zurna oyun gösterileri ve geleneksel eğlenceler gerçekleştirilmiştir.

Özellikle Osmanlı dönemi açık yeşil alan anlayışının önemli bir bileşeni olan mesireler sosyal ve kültürel odak noktaları olmuştur İstanbul ise daima mesireleri ile tanımlı bir kent olmuştur. Özellikle Osmanlı Dönemi'nde Kağıthane, Emirgan, Sarıyer, Büyükdere, Göksu, Fenerbahçe, Beykoz ve Çamlıca'da mesire yerleri bulunmaktadır. İstanbul'un en eski ve büyük ölçekli ve nitelikli mesiresi Kağıthane'dir. Burada kâğıt imalathaneleri bulunması nedeni ile bu ad ile tanımlanan alan bir süre sonra baruthaneye dönüşmüştür. Lale Devri'nde en çarpıcı dönemini yaşayan ve rağbet gören Kağıthane mesiresi bu dönemin sonunda yok olmuştur.

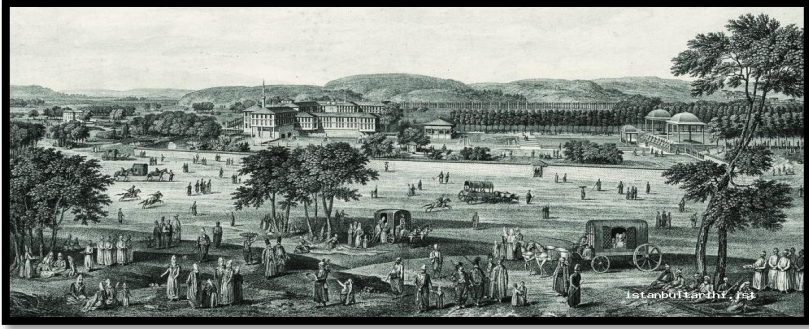
- **Kağıthane Mesiresi**

Kağıthane Mesiresi 14. Yüzyıl'dan itibaren, Osmanlı Devleti'nin önemli gezinti ve eğlence merkezlerinden biri olmuştur. 20. Yüzyıl'a kadar da bu niteliği korumuştur. İstanbul'un en büyük mesire alanlarından biri olarak Osmanlı Dönemi'nde halka açık olan bölümü; Kağıthane Deresi'nin iki sahili boyunca Fil Köprüsü'nden Doğancılar Köprüsü'ne kadar olan kesim ile buradan itibaren de yalnızca sol sahil şeridi boyunca uzanan kesim olmuştur. Hünkar Köşkü ile Has Bahçe Doğancılar Köprüsü'nden Kâğıthane'ye kadar sağ sahil şeridini

kaplamaktadır. Bu bölümde dere iki tarafı birbirine paralel rıhtım duvarları ile sınırlandırılmıştır. İnşa edildiği dönemde uygulanmış en uzun Türk Bahçe kanalı burasıdır. Genişliği yer yer değişen ve iki tepe arasında bulunan Kağıthane Vadisi etkili ve orantılı bir mekân kurgusuna sahiptir. Kağıthane Mesiresi içinde ölçek kavramı ancak vadi içindeki büyük ağaç kümeleri ile algılanabilmektedir. Çağlayan Köşkü ve İmrahur Köşkü'de bu alan içinde yer almaktadır. III. Ahmet Dönemi'nde Kağıthane Deresi'nin sahili ve vadi sırtları boyunca Karaağaç Bahçesi'ne kadar olan alanda 170 kadar köşk olduğu bilinmektedir (Eldem, 1976). Kağıthane Mesiresi, Kağıthane Deresi'nin iki yanında yoğun çınar ve kavak ağaçları ile dolu, halkın araba, yaya ya da sandal-kayıklar ile eriştiği, aktif kullanılan bir mesire alanı olmuştur. Sandal gezintilerinin gerçekleştirildiği, piknik yapılan, hokkabaz, cambaz, hayvan oynaticılarının bulunduğu bir eğlence alanı olmuştur. Safa bahçeleri olarak da bilinen Kağıthane bahçeleri ve kasırları çağlayanların mehtabı olarak da anılmıştır. Bu alan içinde yer alan Sadabad (Şekil1) ise padişahın ve yakın çevresinin ziyaret ettiği, saltanat kayığı ile gelişinin halk tarafından sosyal anlamda ilgi ile takip edildiği alandır (Şekil 2).

Şekil1: Sadabad Sarayı (Anonymous, 2023h)

Şekil 2: Sadabad Sarayı ve Kağıthane Mesiresi (Anonymous, 2023e)

Lale Devri'nde Kağıthane bütünü ile yenilenmiş, derenin iki kıyısına çok sayıda kasır inşa edilmiştir. Kağıthane mesiresi hem halk hem de saray erkanı tarafından etkin olarak kullanılmış; alanda görkemli ziyafetler, kültürel etkinlikler ve eğlenceler günün her saatinde; gündüz ve gece gerçekleştirilmiştir. Kağıthane'de aynı zamanda cirit oyunları oynanmış, ok talimleri yapılmış, yarışlar düzenlenmiştir (Şekil3-4).

Şekil 3 Kağıthane Mesiresi (Anonymous, 2023b)

Şekil 4: Kağıthane Mesiresi'nde Cirit Oyunu (Anonymous, 2023e)

Kağıthane 18. Yüzyıl'dan önce laleleri ile meşhur bir mesire olmuştur. Evliya Çelebi eserine buradaki Kağıthane Lalesi ismi ile tanımlı olan Lale-i günagün'dan söz etmekte ve "lale vakti burayı görenin akli perişan olur" demektedir. Ulu çınar ağaçlarının bulunduğu alanda Kağıthane Deresi'nin iki yanı kavak ve çınar ağaçları ile doludur. 18. Yüzyıl'a gelindiğinde ve özellikle III. Ahmed döneminde dere kıyısında padişah ve vezire ait 60 kasır inşa edilmiş; en bilineni ise Sa'dabad olmuştur. Geceleri de eğlenceler düzenlenmiş; Lale bahçeleri arasında çırağanlar düzenlenmiştir. Kağıthane bu dönemde tarhlar, havuzlar, şelaleler, fiskiyeler ve renk renk köşk-kasr yapıları ile göz kamaştırıcı/görkemli bir düzeye ulaşmıştır. İlbahar ve Hıdrellez'de etkin kullanılan mesire yerinde II. Dünya Savaşı sırasında İmrahor kasırları yıkılmış, dere içindeki çağlayanları oluşturan oyma mermer kaskadlar ve nişan taşları sökülmüştür. Özellikle Lale Devri'nde burada yaptırılan kasır ve bahçeler Kağıthane'yi farklı bir konuma taşımıştır. Çok sayıda çınar ve kavak ağaçlarının gölgelediği geniş bir alana sahip Kağıthane ikramlarının serildiği, salıncakların kurulduğu, yemeklerin yendiği, sazların çalındığı, İstanbul'u ziyaret eden yabancıların hayranlık duyduğu bir mesire yeridir. "Tatlı Sular Vadisi" olarak da tanımlanan Kağıthane Mesiresi halkın yanı sıra padişahların ve devlet erkanının da sıkça geldiği bir alandır. Erdoğan'a (2023) göre; Mesire alanı içindeki

köşk ve kasırlar bugüne ulaşamamıştır. Ancak su yapılarının bir bölümü halen varlığını korumaktadır.

- **Göksu Mesiresi**

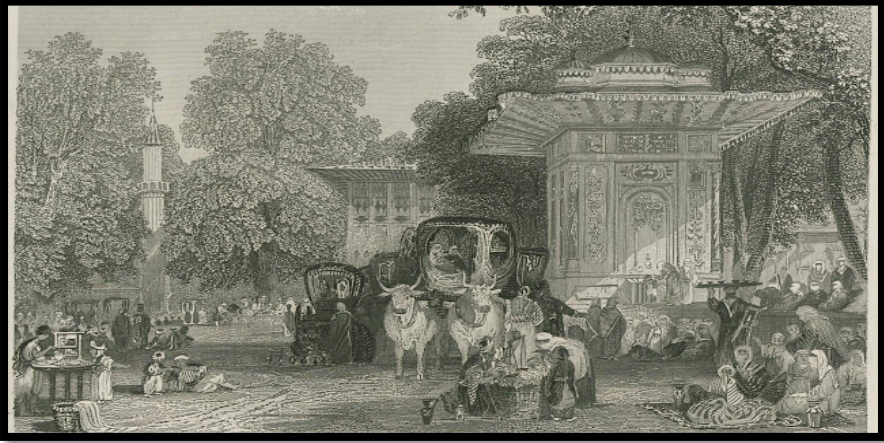
İstanbul'da Kağıthane'den sonra Boğaziçi'nin ikinci güzel mesiresi Göksu Mesiresi'dir. İstanbul Boğazi'nin Anadolu yakasında konumlanan mesire daha çok kadınların tercih ettiği; Küçüksu derelerinin aktığı alandır. Göksu ve Küçüksu derelerinin aktığı alan ve bu iki akarsu arasında kalan ve en yoğun kullanılan Küçüksu Çayırı, Göksu Mesire alanını oluşturmaktadır. Burada da Kağıthane'de olduğu gibi ancak daha küçük ölçekte eğlenceler gerçekleştirilmiştir. 1806 yılında III. Selim'in annesi Mihrişah Sultan tarafından yaptırılmış olan Küçüksu Çeşmesi'nin hemen yanına, 1856 yılında bu alanın deniz kıyısında kalan kesiminde daha önce ahşap bir köşkün bulunduğu alana Sultan Abdülmecid tarafından Küçüksu Kasrı yaptırılmıştır (Şekil5).

Şekil 5: Küçüksu Kasrı ve Mihrişah Valide Sultan Çeşmesi, 1900'ler (Anonymous, 2023)

Eylül ayında Göksu'da bulunan ve "Panaiya" adını taşıyan Ayazma'da Ortodoks Rumlar ziyarette bulunarak Göksu Mesiresi'nde dinlenmişler; böylece her yıl bu dönemde mesirede hareketli günler yaşanmıştır.

Şahsuvaroğlu'na (1953) göre; uzun ve geniş bir vadiden akan Göksu ve Küçüksu çayırınının çevrelediği Göksu Mesiresi sık dokulu gümüş servi ağaçlarına sahip bir alan iken IV. Murat bu alanın düzenlenmesini sağlayarak bir bahçe oluşturmuştur. Göksu Deresi'nin ötesinde ise gül bahçeleri bulunmaktadır. Araba ve kayak ile erişim sağlanan mesire alanında ağaçlar, bağlar, un değirmenleri yer almaktadır. Küçüksu Deresi'nde halk sandallar ile dolaşmaktadır. Çayırılık kesimlerde eğlenceler, belli günlerde tiyatro etkinlikleri gerçekleştirilmiştir. Çemenzarlarına halılar serilip oturulmuş, dinlenilmiş, oyunlar oynanmıştır. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Göksu'dan son derece nitelikli kireç çıkarıldığından ve toprağının çanak çömlek yapmaya uygun olduğundan söz etmektedir. Özgün konumunda Göksu Deresi boyunca bu topraktan yapılmış testi, küp, saksı satıcıları yer almıştır (şekil 6-7).

Şekil 6 Göksu Mesiresi (Anonymous, 2023c).

Şekil 7: Göksu Mesiresi (Anonymous, 2023c).

Hicri 1327 yılında Göksu Mesiresi bir sel baskını nedeni ile kullanılamaz hale gelmiştir. Aşırı yağışlar sonucu Göksu bendinin suları yakın çevresi ile birlikte tüm çayırı kaplamış ve alan göl haline gelmiştir. Suyun tekrar çekilmesinden sonra alan yeniden kullanılmaya başlanmıştır (Ünal, 1969).

- **Beşiktaş Mesiresi**

Osmanlı padişahlarının yaz dönemlerini geçirdikleri; birbirine yakın birkaç vadinin yer aldığı, Dolmabahçe'yi geçince Beşiktaş'ın yazlık saray ve bahçelerinin bulunduğu kesim Beşiktaş Mesiresi'dir. Sahil saraylarının gerisinde konumlanan sırtlardan denize kadar olan kesimde boğaz manzaralı bir alandır. Alanın bir bölümünde ise türbe ve mezarlıklar bulunmaktadır. Evliya Çelebi, Beşiktaş Mesiresi'nden "asla güneş tesir etmeyen, çınar, söğüt, sakız, servi, ceviz ağaçları ile süslü bir çemenzardır" diyerek, bu bahçe ve mesirelerin manzara değerinden söz etmektedir.

- **Sarıyer Mesiresi**

Burada kabri bulunan Sarı Baba adındaki bir evliyadan adını alan mesire alanı her derde deva şifalı suları ile tanınılıdır. Burada bulunan çınar, kızılçık ve kestane suları, balıkçılık yapılan semt rağbet görmüştür. Özellikle kiraz mevsiminde padişahlar mutlaka buraya gelmişlerdir. IV. Sultan Mehmet buraya bir av köşkü

yaptırmıştır. Alan bahçeleri ve yetiştirilen sebze, meyve tarım ürünleri ile de tanımlıdır.

Eski dönemlerde boş arsa ve tepelerden oluşan Sarıyer Boğaziçi'nin Rumeli Feneri'nin bulunduğu alandır. 17. Yüzyıl'da büyük bir semt haline gelen Sarıyer'in halkı bağ ve bahçe işleri ile uğraşan Anadolu Türkleri ile bahçecilik, gemicilik yapan Rumlardan oluşmakta, bu nedenle İstanbul'un en güzel bahçeleri burada yer almaktadır. Boğaziçi'nin kıymetli sularının toplandığı bölgede Evliya Çelebi altın madeninden ve bakır ocağından söz etmektedir. Evliya Çelebi Sarıyer'den "cümle dağları, bağları müzeyyendir; yedi bin bağ vardır" şeklinde söz etmektedir. Manzara değeri yüksek olan Sarıyer'den vadiler, dereler ve körfez niteliğinde deniz manzarası izlenmektedir. Yöre o dönemde sularından hastaların şifa bulduğu, bahçelerinde ve korularında eğlenilen bir mesire niteliğindedir. 19. Yüzyıl'da şifalı sularının çevresinde çeşmeler, havuzlar, setler oluşturularak yerel su kaynakları değerlendirilmiştir. Çeşme kitabelerinde: "hastaganı, keşneganın canına can katar, dilteşneleri endi ile eyledi irva, iç bu nev ab aulali sadrına versin şifa" yazmakta, hastalar buraya şifa bulmaya gelmektedir.

Ahmed Rasim Bey ise Sarıyer'den: "Sarıyer denildimi sular hatra gelir. Fındıksuyu, fıstıksuyu, kızılıcsuyu, çırçır hünkâr suyu. Artık itikadımca oraya (suluyer) denmeliydi." şeklinde söz etmektedir (Anonymous, 2023).

- **Büyükdere Mesiresi**

Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde yapılmış önemli has bahçelerden biridir. Sık ağaçlar ile kaplı ormanlık alan bu dönemde düzenlenerek mesire yerine dönüştürülmüştür. Padişahların ava çıktığı ve ağaç gölgelerinde dinlendiği, yerli ve yabancı ailelerin buraya gezintiler yapmak için geldiği Büyükdere Bahçesi geniş bir arazi üzerinde konumlanmaktadır. Bahçe içine 19.Yüzyıl başlarında bazı elçilerin yazlık konutlar yaptırdığı ve Avrupalı diplomatların gözde mekanları

arasında olduğu bilinmektedir. I. Abdülhamid Dönemi'nde bahçe içine araba yolu yapılarak erişim kolaylaştırılmıştır. Büyükdere Bahçesi 19. Yüzyıl'ın ortalarına kadar farklı aşamalardan geçmiş daha sonra Abraham Paşa'nın mülkiyetine geçmiştir. Bundan sonraki dönemde bahçe içine bir saray, çok sayıda köşkler, kuşhane, iki büyük havuz ve hayvan parkları yapılmıştır. Bu bahçe içinde halka açık bir bölüm de bulunmaktadır. Bu bölüm Sultan Abdülaziz Dönemi'nde gazino haline getirilmiştir (Erdoğan, 1958). Çınar, servi, kavak, salkım söğüt ağaçlarının bulunduğu, çemenzar sofalar, akarsuları ile önemli bir mesiredir. Büyükdere çoğunlukla İstanbul'da bulunan yabacıların tercih ettiği bir alan olmuştur. Çayırda halk toplu olarak eğlenmiş av meraklısı padişahlar sık sık alanı kullanmıştır. Buraya gelenler mesirenin hemen yanında bulunan Büyükdere'nin yanısıra Belgrad Köyü ve bentlere de uğramıştır (Şekil, 8).

Şekil 8: Büyükdere Mesiresi (Anonymous, 2023e)

- **Yuşa Tepesi Mesire Alanı**

İstanbul'un kent merkezinden oldukça uzak olmasına rağmen en çok tercih edilen açık yeşil alanlarından biri de Yuşa Tepesi'dir. Hz. Yuşa'nın kabrinin burada olması da bu tercih üzerinde etkili olmuştur. Beykoz Çayırında düzenlenen lonca törenleri sonrasında buraya çıkılarak Hz. Yuşa'nın kabri ziyaret edilmiştir. Beykoz'a yaklaşık 4 km uzaklıkta olan Yuşa Tepesi'ne tek tek çıkılmaz, bir usul ve erkana göre topluluklar halinde çıkılırdı. Birkaç gün öncesinden civar köylere gelinip buralarda kalmışlardır. Hz. Yuşa'nın ziyaret günü bu köylere dolaşan

bekçiler duyurular yapar ve Sütlüce'den sonra yaya olarak ya da öküz arabaları ile Yuşa tepesine çıkıldığı bilinmektedir (Ünal, 1969).

Hız. Yuşa'ya ait türbenin de yer aldığı mesire alanı, özellikle yaz aylarında yoğun kullanılan yerlerden biri olmuştur. Boğaziçi'nin ve Karadeniz'in eşsiz manzarasına sahip alanda şifalı sular da bulunmaktadır.

- ÇAYIRLAR

Çimenlik alanlardan farklı olarak daha karışık bitkisel materyal içeren, yabancı-vahşi karakterli, daha doğal görünümlü alanlardır. Çayırlar gür otların yetiştiği düz ve nemli alanlardır. Düzlük olması nedeni ile önceleri hayvanların otlatılması için uygun alanlar iken, mesire kültürü ile birlikte insanların gezinmesi amacı ile kullanılmaya başlamıştır. Özellikle 19. Yüzyıl'da İstanbul'da sayfiyelerin gelişim göstermesi ile birçok çayır rekreatif amaçlı kullanılmaya başlanmıştır. Kimi zaman deniz ya da akarsu kenarında konumlanan çayır alanlarda ağaçlar da yer almış; gezinti amaçlı kullanılmışlardır. Çayırların bu özellikleri çok farklı etkinliklere olanak sağlamasını da beraberinde getirmektedir. O dönemde çayırlarda Osmanlı tiyatrosu etkinlikleri de gerçekleştirilmiştir.

Muşazlıoğlu'na (2021) göre; Türkçede "imrahor" olarak kullanılan "mirahor" sözcüğü Osmanlı Devleti'nde has ahıra bağlı çayır ve koruların yöneticisine verilen isimdir. Hıdırellez geldiğinde has ahırın hayvanları çayırlara çıkarılarak Mirahur Köşkü'nde padişaha ziyafet verilmekte olup İstanbul'daki devlete ait çayırların bakım ve biçilmesi işi de mirahurun sorumluluğundadır. Osmanlı Dönemi'nde en önemli çayır Haydarpaşa Çayırları demir yolu inşası sonrasında ikiye bölünerek yolun üst kısmı İbrahimağa Çayırları olarak adlandırılmıştır. Bu çayırların havasının güzelliği kuş varlığı ve çeşitliliği ilgi çekici olmuştur. Haydarpaşa ve Fenerbahçe Osmanlı Dönemi'nde padişah kasırlarının da bulunduğu Anadolu yakasının eşsiz çayır alanlarıdır. Heybetli ağaçları, geniş çayır alanları ile Fenerbahçe çayırları Cuma ve

Pazar günleri tren seferlerinin düzenlendiği; yanında bostanların yer aldığı bir kamusal alandır. Kadıköy’de yer alan Uzunçayır da yanında bostanların yer aldığı, bülbül sesleri eşliğinde piknik yapılan, mehtabın izlendiği bir alandır. Kadıköy’ün diğer önemli çayır alanları Kuşdili Çayırı ve Yoğurtçu Çayırı olup bu çayırlar yakınında kimi zaman tiyatrolar, gazinolar da kurulmuştur. Ayrıca muhallebici, şerbetçi, dondurmacı, sakız helvacı, kâğıt helvacı gibi ticaret erbabı da mesire ve çayırlarda halk ile birlikte yer almışlardır.

Hiz’e (2020) göre; Kuşdili Çayırı Kurbağalıdere (Kuşdili Deresi) ile ikiye ayrılmaktadır. Çayır kentsel dokunun seyrekleştiği kesimde başlamaktadır. İçinden geçen dere ve arazi sınırındaki mezarlık servileri dışında düzlük olan alan sakın, boşluk bir alandır. Genelde bir takım gösteri, tiyatro ve kumpanyaların gerçekleştirildiği çayır alan oldukça yoğun kullanılmaktadır.

- **Beykoz Çayırı**

Geleneksel açık ve yeşil alanlar arasında Beykoz Çayırı 1970’li yıllara kadar eski estetik değerleri ve karakterini koruyabilmiş önemli alanlardan biridir. Gerek konumu gerekse bulunduğu topografya ile uyumu bakımından oldukça önemli bir alandır. Beykoz Çayırı, Hünkâr İskelesi’nden daralarak Tokat mevkiine kadar uzanmaktadır. Çayırın ortasında ve derenin çevresinde büyük ağaç grupları serbest olarak dağılmış, yer yer taş kaldırımlı yolların iki tarafına dizilmiştir. Ağaç gruplarının boylarından bu yolların en az iki yüzyıl önce düzenlendiği tahmin edilmektedir. Alan içinde çeşitli yerlerde çeşme, kahve gibi dinlenme alanları bulunmaktadır. Serbest ağaç gruplarının birinin altında kaldırımlı bir meydanın izleri bulunmaktadır. Bu meydanın ortasında 1749 tarihli İshak Ağa Çeşmesi bulunmaktadır. Beykoz Çayırı vadi içinde ve iki tarafı dağların yamaçları ile sınırlanmış ve Boğaziçi’ne kadar uzanan, sahile yakın bir yerde Hünkar İskelesi Yalı Köyü’ne doğru ayrılmaktadır. İki alan arasındaki tepede Beykoz Kasrı ve kasrın duvar ile çevrilmiş özel bir bahçesi bulunmaktadır. Beykoz Çayırı’nın karakteristiği

büyük boşluklar arasında serbestçe dağıtılmış ağaç grupları ve boğaza doğru çevrenmiş formu ile tanımlanabilmektedir (Eldem, 1976).

Beykoz Çayırlığında II. Mahmud Dönemi'nde her yıl askeri ve diğer okul öğrencilerinin kır gezintileri ve ziyafetleri gerçekleştirilmiştir. Beykoz Çayırlığının önemli alanlarından biri de Tokat Bahçesi'dir. Bu alanda aynı zamanda av hayvanlarının da barındığı alanlar yer almaktadır. Alanda Akbaba Köyü yakınlarında yer alan Karakulak suyunun da şifalı olduğuna inanılmış ve bu anlamda kullanılmıştır.

- **Balta Limanı Çayırlığı**

Fıstıklı Bağ Tepesi ve Halim Paşa Koruluğu arasında, Balta Limanı Deresi'nin aktığı vadinin bir yanını kaplayacak şekilde konumlanmıştır. Vadi içinde Çukurbağ denilen bölgede derenin iki yanında büyük ağaç kümeleri konumlanmıştır. Derenin Boğaz'a döküldüğü nokta sonradan doldurularak buraya geniş bahçesi ile birlikte Balta Limanı Sarayı inşa edilmiştir. Balta Limanı Çayırlığında insan müdahalesinin en net okunabildiği yer 300 metre kadar uzanan çayırlığın bir yanını sınırlayan satranç tahtası biçiminde dikilen ağaçlık alanıdır. Bu ağaç sırasının sonunda çayır yeniden informal düzende 3 katlı fıstık ağaçları ile dolu setler ve setlerin en alt katında çıkıntılı bir havuz ile karakterize edilmiştir.

- **KORULAR**

Sık ağaçlı yere kuru ya da koruluk denmektedir. İstanbul'da bugüne ulaşabilmiş korular çoğunlukla korunmuş küçük ölçekli ormanlık alanlar niteliğindedir. Aslında "korumak" sözcüğünden gelen korular ağaç kesiminin yasak ya da sınırlı olduğu, özel bakımı yapılan yoğun ağaçlık alanları içermektedir. Doğal bitki varlığı ve morfolojisi ile çoğunlukla kutsal olarak da algılanan korular tarihin hemen her döneminde farklı etkinlikler için kullanılmışlardır. Kent açık yeşil alan sisteminin önemli bileşeni olan korular süreç içinde yoğun kentleşme ve yapılaşma nedeni ile tahribe uğramış, kimileri yok olmuş kimileri ise küçülerek varlığını

sürdürebilmiştir. Çeşitli törenler, etkinlikler, gezinti, av amaçlı kullanımlar ile korular çoğu zaman korunaklı kutsal alanlar olarak da nitelendirilmişlerdir.

Geleneksel açık yeşil alan kullanımlarından bir olan korulardan bugün İstanbul'da kalanlar Abbas Ağa Parkı, Ayazağa Korusu, Beykoz Korusu, Cemile Sultan Korusu, Emirgan Korusu, Fethipaşa Korusu, Küçükçamlıca Korusu, Mihrabad Korusu, Macide Sultan Korusu, Naile Sultan Korusu, Prens Sebahaddin Korusu, Validebağ Korusu ve Yıldız Parkı olmak üzere özgün korulardan 18 tanesi mevcuttur.

- **Ayazağa Korusu**

İstanbul'un Sarıyer ilçesi Ayazağa Mahallesi'nde bulunmaktadır. 7.8 hektarlık bir alanı kaplayan koru içinde Osmanlı Dönemi'ne ait kasırlar ile bir av köşkü bulunmaktadır. II. Mahmut Dönemi'nden bu yana küçülerek de olsa varlığını koruyan koruda diğer korulardakine göre çok daha büyük boyutlarda 1300 tane korunmuş anıt ağaç bulunmaktadır. Koruda genelde çok sayıda çınar, ıhlamur, akçaağaç, saplı meşe, at kestanesi bulunmaktadır.

- **Fethipaşa Korusu**

İstanbul'un Anadolu yakasında, Üsküdar ilçesi Paşalimanı bölgesinde Kuzguncuk ve Sultantepe arasında yer alan yaklaşık 134.000m² alana sahip korudur. Adını Osmanlı Veziri Fethi Ahmet Paşa'dan alan koru boğaz manzarasına sahiptir. Uzun yıllar bakımsız kalmıştır. Bugün gezinti, eğlence amaçlı kullanılan koruda yoğunlukla fıstık çamı, kızılçam, sakız ağacı ve sedir ağaçları bulunmaktadır (Şekil9).

Şekil9: Fethipaşa Korusu'ndan Çırağan Sarayı- Sébah & Joaillier (solda) 1875'li yıllarda Fethi Paşa Korusundan Beşiktaş ve Dolmabahçe Sarayını gören bir görüntü - Guillaume Berggren (sağda) (Uçar, 2021)

- **Emirgan Korusu**

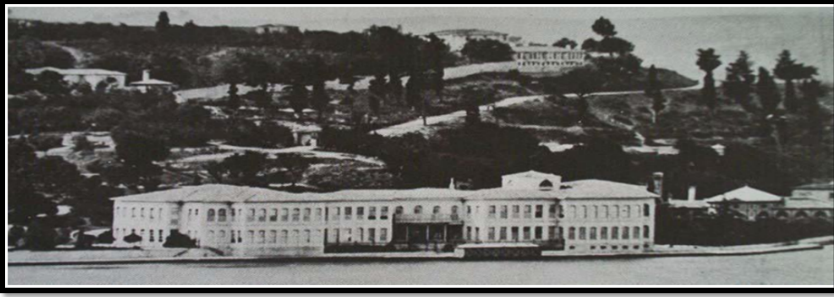
İstanbul, Sarıyer ilçesinin Emirgan semtinde, boğaz kıyısında 47.2 hektarlık bir alanda, engebeli; sırt ve yamaçların bulunduğu bir arazide yer almaktadır. 17. Yüzyıl'da Sultan IV. Murat tarafından Emirganoğlu ve Yusuf Paşa'ya verilmiştir. Daha önce Feridun bahçeleri olarak da anılan bölge bu süreçten sonra Emirgan Korusu olarak adlandırılmıştır. 19. Yüzyıl'da Sultan Abdülaziz tarafından Mısır Hıdivi İsmail Paşa'ya verilmiştir . Koru içinde Sarı Köşk, Pembe Köşk, Beyaz Köşk olmak üzere 3 tane köşk inşa edilmiştir. Bugün park olarak kullanılan koru boğaz manzarası ve bitki varlığı ile İstanbul'un geleneksel yeşil alanlarından biridir.

Bizans döneminde Baltalimanı'ndan İstinye Koyu'na kadar olan alanda büyük bir servilik bulunmaktadır. 16. Yüzyıl'da tepelere doğru da özel bahçeler yer almıştır. Bu alanda Emirgune oğlu Feridun Paşa'nın bahçeleri yer almaktadır.

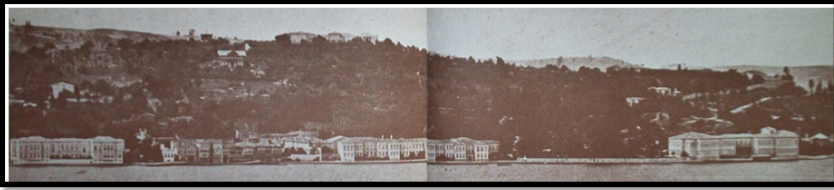
Emirgan Korusu'nun bir bölümü eski dönemlerde bir mesire olarak kullanılmıştır. Boğaziçi'nde yoğun asırlık ağaçlar ile dolu bir alandır. Mermer çeşmelerin bulunduğu, fasılların düzenlendiği, manzara izlenerek çay, kahve içilen, piknik yapılan bir alandır (Şekil10-11-12)

Şekil10: 1860'lı yıllarda Emirgan Korusu'nun görünümü (Öztuncay, 2000)

Şekil 11: 1864 yılına ait bir fotoğrafta Emirgan Korusu ve Hıdiv İsmail Paşa Yalısı (Eldem,1993)

Şekil12: 1870'li yıllarda Emirgan Korusu genel görünümü (Eldem, 1979)

- **Emirgan Mesiresi**

Boğaz'ın Rumeli yakasında bulunan bu mesirede devlet büyüklerinin köşk ve yalıları yer almıştır. Alandaki geniş bahçelerde eğlenceler düzenlenmiştir. Bunlar sazlı sözlü etkinlikler olmuş, padişahlara yeni besteler okunmuştur. Adalar, İstinye, Çamlıca, Fenerbahçe, Kuşdili ve Veliefendi çayırları, Yakacık ve Kayışdağı da her dönemde sevilen mesireler olarak işlev görmüştür. Mesirelerde eğlenmeye gelenlerin yanı sıra muhallebici, dondurmacı, şerbetçi, sakız helvacı gibi sanat erbabı da mesirelere gitmiştir. Yanı sıra hokkabazlar, cambazlar, hayvan oyuncuları da bu alanlarda etkinlikte bulunmuşlardır.

Evliye Çelebi'nin seyahatnamelerine göre; Osmanlı Dönemi'nde bu açık ve yeşil alanları yeme, içme, piknik, görüşme ve dinlenme gibi eğlenceye/rekreasyona yönelik faaliyetlerin yanı sıra askeri talimler, şifa arama, ibadet, avlanma gibi aktiviteler içinde kullanılmıştır (Gümüş, 2015).

- **Beykoz Korusu**

Bir diğer adı da Abraham Paşa Korusu olan Beykoz Korusu adını o dönemde yaşayan ve Sultan Abdülaziz ile yakın dost olan bir paşadan almıştır. Paşa bu koruyu bir satranç/tavla oyunundan sonra padişahın kazanmıştır. İçinde saray yapı kalıntıları, kuş evleri ve beş tane havuzun bulunduğu koruluk zengin bitki varlığına sahiptir. İstanbul'un Beykoz ilçesinde yer alan kuru İstanbul Boğazı'nda Beykoz ile Paşabahçe arasında 27.9 hektarlık bir alanda yer almaktadır. Riva'ya kadar uzanan doğuda doğal ormanlık alanlar ile bütünleşmektedir (İstanbul Ansiklopedisi, 1993). Kuru içinde küçük bir tiyatro inşa edilmiş; doğal bitki türleri dışında egzotik bitkiler ve ağaçlar da dikilmiştir. Koruda iki büyük yapay mağara, kayalar ile oluşturulmuştur. Bugün de halkın kullanımına açık bir kamusal alan olarak işlev gören korusu sekoya, kırmızı yapraklı karaağaç ve japon soforası gibi egzotik türlerin yanı sıra çok sayıda at kestanesi, çınar, ihlamur, meşe erguvan ve akasya türleri bulunmaktadır.

- **BOSTANLAR**

Kentsel doku içinde tarımsal aktiviteler için kullanılan alanlar olup kavun, karpuz, salatalık vb. ürünlerin yetiştirildiği alanlardır. İstanbul'da Osmanlı Dönemi'nde çok sayıda bostan bulunmaktadır. Yoğun yeşil dokuya sahip Osmanlı-Türk kentlerinde bostanlar güncel sürdürülebilir kent yaklaşımlarının prototipidir. Kavun, karpuz, salatalık; sebze yetiştirilen eski dönemlerde İstanbul'un Anadolu ve Avrupa yakalarında 1200'den fazla sebze bahçesi bulunmaktadır. Bu bostanlarda çeşitli sebzeler yetiştirilmiştir. Silivrikapı Surları'nın hemen yanında, Kasımpaşa'nın arka kesimlerinde, Langa'da, Kocamustafapaşa'da, Ortaköy'de ve Beylerbeyi yakın çevresinde çok sayıda bostan yer almıştır. Bugün İstanbul kent merkezinde kalan bu alanlar yapı adalarına dönüşmüştür. Bu alanlar kentin açık yeşil alan varlığının bir parçası olarak kent ekosistemine katkı sağlarken aynı zamanda şehrin sebze gereksinimini de karşılamış; her türlü sebze yetiştirilmiştir.

İstanbul Bostanlarının 1940'larda başlayan imar hareketleri sonucunda hızla yok olmuştur.

Günçikan'a (2020)a göre; Dolmabahçe'den Nişantaşı'na kadar olan kesimin solunda kalan yamaçlarda pırasa, kara lahana, marul, yeşil soğan gibi birçok sebze yetiştirilmiştir. Osmanlı Dönemi ve erken Cumhuriyet Dönemi'nde Silivrikapı surlarının dibinde, Kasımpaşa'da Larga'da Kocamustafapaşa'da Ortaköy ve Beylerbeyi'nde birçok bostan bulunmaktadır. Bu bostanlar yüzyıllar boyu kente sebze sağlamıştır.

- DUTLUKLAR

Dut gerek gölge yapma özelliği gerekse güneş ışınlarının geçişine izin vermesi ile aynı zamanda meyveleri ve yapraklarının ipek böceği yetiştiriciliğinde kullanılması nedeni ile sıklıkla tercih edilen ağaçlardan biridir (Wallace, 2007).

- MEYVE BAHÇELERİ

Meyve ağaçları Anadolu Türk kültüründe bahçenin yeşil dokusunda günlük gereksinimleri karşılayacak biçimde kullanılmıştır. Genellikle meyve ağaçları ekonomik amaçlı kullanılıyor olmasına rağmen Anadolu Türk kültüründe gölge ve mahremiyet amaçları ile de kullanılmıştır. Bu kullanım biçimi ile estetik ve fonksiyonelliğin ortak çözümünü göstermektedir (Öztan, 2004).

Osmanlı döneminde İstanbul'un birçok yerinde meyvelikler bulunmaktadır. Üsküdar, Kadıköy, Boğaz'ın bazı kesimlerinde bu alanlarda yüzlerce cins armut (206), elma (98), ayva(25), şeftali (43), vişne (13), kiraz(31), kayısı (21), nar (9), incir (11), dut (11), muşmula (15), üzüm(59) ve portakal (31) ve ayrıca çok çeşitli türlerde limon da yetiştirilmiştir.

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

Gelenekler bir toplumda eski dönemlerden bu yana nesiller boyu iletilen bilgiler, her nesilden bir diğerine aktarılan kültürel değerler, alışkanlıklar, davranışlar ve

maddi manevi değerler bütünüdür. Aslında geleneklerin içinde kimi zaman ezoterik, mitolojik, dini, folklorik, örf ve adetlere ilişkin bilgiler ve davranış kalıpları da yer almaktadır. Geleneksel ise; geleneğe dayanan, kökleşik ananevi toplumsal davranışların tümüdür. Gelenekselin kentsel kamusal mekâna yansımaları ise yüzyıllar boyu Anadolu topraklarında sentezlenmiş kültürel ve sosyal etmenler doğrultusunda biçimlenmiş farklı ölçeklerdeki açık yeşil alan ve kentsel mekân kullanımlarıdır.

Anadolu-Türk kültürü ve onun son temsilcisi olan Osmanlı dönemi kentsel kamusal alan olarak kullanılan açık ve yeşil alanlar meydanlar, çayırlar, mesireler, koruluklar ve bahçeler olmuştur. Bu alanlar sosyal ve kültürel anlamda kullanılırken bostanlar, meyvelikler, dutluklar ise kentlere gıda sağlayan ve sürdürülebilir ekolojik yerleşmelerde olması gereken bir uygulamadır.

Dolayısı ile geleneksel açık yeşil alanların arka planında yararlılık, işlevsel olma, manevi ve duysal katkı, toplumsal değerler, Türk kültürü ve folkloru bulunmaktadır. Bu kapsamda kentsel kamusal mekanlar süreç içinde kullanıcıların değişen yaşam biçimleri doğrultusunda, dönüşüme uğrarken kimi geleneksel avlu yeşil alanlar da varlığını koruyabilmiştir. Ancak çağdaşlaşma adına kentsel mekanlar hızla dönüşürken tarihi izler ve mekanların toplumlara göre biçimlenen özgünlükleri de hızla yitirilmektedir. Özellikle son 50 yıllık süreçte kentsel mekânda modernleşme, yıkmak ile eşdeğer olmuş, söz sahibi aktörlerin yok etmeye yönelik yaklaşımları kapsamında yeniden kurgulamak biçiminde uygulanarak tarihi, kültürel ve geleneksel olan her şey tüketilerek kültürel bağlardan ve kimlikten yoksun bir açık mekân kültürü dayatılmaktadır. Bu süreç ile birlikte kentsel mekân toplumun yaşam biçimlerine göre şekillenen alanlar olmaktan uzaklaşarak, toplumun yaşam biçimlerini dönüştüren mekanlar haline gelmiştir. Anadolu'nun zengin kültürel ve toplumsal değer ve geleneklerine göre biçim bulmuş, özgün açık yeşil alanlar, yerlerini sıradan, kimliksiz ve kültürel

köklerden yoksun kamusal alanlara bırakmaktadır. Güncel gereksinim ve gelişmeler doğrultusunda yeni mekan tanımları ve pratiklerinin gündeme gelmesi doğaldır, ancak kültürel sürekliliğin sağlanması yanında her biri hafıza mekanı olan geleneksel açık yeşil alanların da korunması gerekmektedir. Anadolu'da yaşayan toplumlar üzerinde etkili olan batılılaşma, modernleşme ve küreselleşme etkileri ile geleneksel Anadolu Türk mekân kültürünün ürünleri olan ve kentsel mekanlarda önemli yer tutan korular, çayırlar, dutluklar gibi özgün açık ve yeşil alanların yerini kent parkları, temalı parklar, millet bahçeleri gibi yeni açık ve yeşil alan formları almıştır. Aslında bu tür etkiler tüm kentsel mekanlarda olmuştur. Müdahale edilmesi daha kolay olduğu için açık ve yeşil alanlar daha hızlı ve kolay kaybedilen kentsel alanlar olmuştur. Buna rağmen tarihi kültürel kimliğini koruyabilmiş kentlerde geleneksel açık ve yeşil alanların izlerinin takip edilmesi mümkündür. Fakat bugüne ulaşamamış olan geleneksel açık ve yeşil alanlar kent kimliği ve kent hafızası bakımından yitirilen önemli değerlerdir.

Tanzimat Fermanı ile birlikte Osmanlı Dönemi'nde modernleşme hareketinin etkileri Osmanlı kent düzeninde de görülmeye başlanmıştır. Beykoz Çayırı, Kağıthane Mesiresi gibi geleneksel açık ve yeşil alan uygulamalarında radikal değişimler başlamıştır. Başta İstanbul olmak üzere birçok büyük kentte kentsel mekân kurgusundaki batıyı örnek alan köklü değişimler açık ve yeşil alanlar da görülmeye başlamıştır. Avlu ve bahçe biçiminde düzenlenen konut ölçeğindeki açık ve yeşil alanların tasarımlarındaki değişimler ile birlikte kamusal alan ölçeğindeki mesireler, çayırlar, korular geleneksel açık ve yeşil alanların yerini de planlı bahçeler ve parklar almaya başlamıştır.

Modernleşme sürecinde Osmanlı Dönemi'nde kentleşme olgusunun mekânsal boyutu incelendiğinde birçok kentte geleneksel kent dokusunun yanında yeni kentsel kullanım alanlarını içeren modern olarak tanımlanan farklı kent merkezlerinin oluştuğu/oluşturulduğu görülmektedir. (Selvi-Ünlü, 2012). Bu

süreçte kentler prestij ve imaj mücadelesinin görünen yüzleri olması nedeni ile kentin formu ve anlamı değişmeye başlamıştır. Kentlerde modernleşmenin merkezi sayılan batıya referansla park ve bahçeler, kamusal ve estetik kaygılardan çok devletin prestij ve imaj kaygıları nedeni ile oluşturulmaktadır (Turgut Gültekin, 2015)

Genel anlamda değerlendirildiğinde geleneksel açık ve yeşil alanlar, toplumun yaşam biçimlerine göre kendiliğinden gelişerek organize oldukları için geleneksel açık ve yeşil alanlarda estetik kaygılardan çok işlevselliği önemli olmuştur. Geleneksel açık ve yeşil alanlar yalın formları ile kentlerin gelişiminde etkili, topografya ile uyumlu ve araziye müdahale edilmeden oluşan alanlardır. Doğal formların yanı sıra insan müdahalesinin izlenebildiği formal ve informal düzenlerin bir arada olduğu alanlardır. Özellikle mesire alanları, korular gibi geleneksel açık ve yeşil alanlar akarsular gibi doğal kaynakların zengin olduğu çevrelerde kurgulanmıştır. Genel anlamda doğa ile uyumlu açık ve yeşil alanlar oluşturulmuş, bu alanların içinde mermer havuzlar, fiskiyeli havuzlar, çeşmeler, çardaklar ve hatta saray, köşk yalı, konak gibi çeşitli ölçeklerde yapısal elemanlar da bulunmaktadır. Havuzlar, selsebiller ve çeşmeler ile suyun serinlik ve ses etkisinden yararlanılmıştır. Gül, lale nergis, karanfil, zerrin, sümbüller ile çiçek tarhları oturma/dinlenme alanları çevresinde düzenlenmiştir. Gölgesinden yararlanmak amacı ile büyük boyutlu ağaçlar tercih edilmiştir. Ağaçlar genelde informal biçimde kullanılmıştır. Çınar, defne, erguvan, dişbudak, karaağaç, servi, ahlat, ıhlamur türleri yaygın olarak tercih edilmiştir. Bitkisel materyal kullanımında doğal bitki varlığı ve fauna korunmuştur. Böylece doğal yaşamın sürdürüldüğü toplumun gereksinimlerine göre kurgulanan düzenli, doğa duyarlı, işlevsel, estetik, yalın ve mütevazi geleneksel açık ve yeşil alanlar oluşturulmuştur.

Forman (1995)'in ortaya koyduğu alan mozaikleri "land mosies" yaklaşımında görülen kentlerde açık mekanların ekolojik koridorlar ile ilişkilendirilerek tasarlanması olgusunun Anadolu-Türk kentlerinin geleneksel açık yeşil alan kurgulanmasında uygulandığı görülmektedir. Farklı işlev, ölçek, kullanım biçimi ve kimliğe sahip geleneksel açık yeşil alanlar belli bir hiyerarşi ve çeşitlilik kapsamında kamusal alan olarak işlev görürken ekolojik katkıları ile de sürdürülebilir kentleşmeyi desteklemektedir.

Türk kültürü Orta Asya'nın kültürel birikimini de içeren özellikle Selçuklu Dönemi'nden itibaren Doğu Akdeniz ve İslam kültürleri ile de etkileşen Anadolu topraklarında gelişim göstermiş tüm uygarlıkların da bileşkesi ve bugüne ulaşan süreçte ortaya çıkan her türlü maddi manevi bileşendir. Özellikle yerleşim alanları, yapı çevre, geleneksel mimari ve bu bütün içinde yer alan açık yeşil alan biçimlenmeleri özgün Türk kültürünün ortaya çıkardığı mekan pratikleridir.

Ağaç Anadolu Türk kültüründe açık alanın en temel ögesi olmuş; küçük ölçekli bir mesire alanına kadar hiçbir açık alan ağaçsız olmamıştır. Türk kültüründe gölge amaçlı kullanılan üst örtüler özel yapılar dışında yaygın kullanılmamış üst örtü ve gölge sağlayan daima ağaçlar olmuştur.

Kültürel süreklilik toplumların ve kentlerin kimliklerini ve özlerini yitirmeden dönemin gerekleri doğrultusunda zenginleşerek varlığını korumasıdır. Bunun oluşturduğu kültürel kimlik toplumları diğerlerinden ayıran öznel değerler bütünüdür. Anadolu-Türk kentinin ayrılmaz bileşeni olan geleneksel açık yeşil alan varlığı da bu kültürel kimlik aktarımında gerek işlevsel gerek estetik katkıları gerekse kent imgesi açısından önemli yaşam alanlarıdır. Kentler ve kentsel alanlar geleneksel değerler ve güncel yaşamın gerekleri ile biçim bulurken geleneksel açık yeşil alanlar ve kamusal alanlar kent makroformunda belirleyici olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Anonymous. (2023). <http://www.hanedan.org/%C4%B0stanbul-mesireleri> Erişim tarihi: Mayıs 2023
- Anonymous(2023a).https://i.milliyet.com.tr/GazeteHaberlciResim/2012/10/11/fft16_mf2702669.Jpeg Erişim Tarihi: 29.08.2023
- Anonymous(2023b).https://www.pinterest.nz/pin/393853929885962339/?amp_client_id=CLIENT_ID%28_%29&mweb_unauth_id=&simplified=true Tarihi: 29.08.2023
- Anonymous (2023c). <https://lcivelekoglu.blogspot.com/2017/03/gidelim-goksuya-bir-alem-i-ab-eyleyelim.html>
- Anonymous (2023e) <https://istanbultarihi.ist/143-istanbul-bahceleri> Erişim Tarihi: 30.08.2023
- Anonymous(2023h)https://www.kagithane.istanbul/kagithane_hakkinda/gallery/Tarihi-Kagithane/142/296/0 Erişim Tarihi: 04.09.2023
- Anonymous (2023ı) <http://www.eskiistanbul.net/5710/kucuksu-kasri-ve-mihrisah-valide-sultan-cesmesi-1900ler#lg=0&slide=0> Erişim Tarihi: 04.09.2023.
- Eldem, S.H., (1976).Türk Bahçeleri,İstanbul: Kültür Bakanlığı Türk Sanat Eserleri 1.
- Eldem, S.H., (1979), Boğaziçi Anıları, ALETAŞ Alarko Eğitim Tesisleri A.Ş., Çeltüt Matbaacılık Kol. Şir., İstanbul.
- Eldem, S.H., (1993), Boğaziçi Yalıları I Rumeli Yakası, Vehbi Koç Vakfı, Güzel Sanatlar Basımevi, İstanbul
- Ercan, H., (2018). Tanzimat Döneminde Osmanlı Kentlerinde Kent Meydanı ve Millet Bahçeleri. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Programı Yüksek Lisans Tezi.
- Erdoğan, M., (1958). "Osmanlı Devrinde İstanbul Bahçeleri", Vakıflar Dergisi, 4, Ankara1958, s.149-182.

- Erdoğan, E., (1997). Tarih İçinde Türk Bahçesi. Çevre ve İnsan Dergisi Sayı 37, Sayfa 24-29.
- Erdoğan, E., (2023). Kamusal Mekanlar: Mesire, Koruluk, Bahçe ve Meydanlar. Türklerde Çevre ve Şehircilik Şehirlerimizin Gelişiminde Tarihi Süreç. Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı Yayınları. Editörler: Küçükdağ, Y., Özcan, K., Arabacı, C., Yenice, S.M ISBN:978-605-80603-4-7 Sayfa:143-166.
- Forman, R.T.T. (1995) Land Mosaics. The Ecology of Landscapes and Regions. Cambridge University Press, Cambridge.
- Gümüş, M., (2015). Kağıthane'den Sofya'ya 17. Yüzyıl Osmanlı İnsanınin Eğlence Durakları: Evliya Çelebi'den Notlar. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. VIII/41. Sayfa:441-448.
- Günçikan, B., (2020) İstanbul'un Kaybolan Bostanları: Tarihi Yaşam, Fotokart Shop, 14.05.2020
- Gürkaş, T., (2003). "Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Kamusal Yeşil Alanın Doğusu", İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi).
- Hız, G., (2020). A'dan Z'ye Servet-i Fünun Manzaraları (Ç): Çayır. Manifold Press. 27.08.2020
- Musazlıoğlu, E., (2021). Çayırlar... Mesireler... Kadıköy Gazetesi. 02.12.2021
- Öztan, Y., 2004. Yaşadığımız Çevre ve Peyzaj Mimarlığı, Tisamat Basım Sanayi, 304s, Ankara.
- Öztuncay, B., 2000, Vasilaki Kargopulo Hazret-i Padişahi'nin Serfotoğrafı, BOS Birleşik Oksijen San. A.Ş., MAS Matbaacılık A.Ş., İstanbul, 975-6648-00- 7
- Selvi Ünlü, T., (2012), "Cumhuriyet Modernleşmesi ve Mersin'de Kamusal Mekana Etkisi", Osmanlı Dünyasında Kültürel Karşılaşmalar ve Sanatsal Yansımaları: Prof. Dr. Filiz Yenişehirlioğlu'na Armağan 14-16 Kasım 2012, Ankara, 251-258.

- Şahsuvaroğlu, H., Y., (1953), Eski Mesireler 1 Göksuya Dair. Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği Taha Toros Arşivi.
- Tekeli, İ., (1993) Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi “Korular” Türk Tarih Vakfı Yayınları Sayfalar: 72-73-74-75.
- Turgut Gültekin, N., (2015). “Batılılaşmanın Uzantısında Kent Bahçeleri; Giresun Memleket-Millet Bahçesi”, I. Ulusal Peyzaj Mimarlığı Kongresi, 15-17 Ekim 2015, Ankara, 7-14.
- Uçar, E.S., (2021). Kentsel Yeşil Alanların Ekosistem Hizmetleri Kapsamında Değerlendirilmesi: Üsküdar Fethipaşa Korusu Örneği. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı Kentsel Tasarım Programı. Yüksek Lisans Tezi.
- Ünal, E.(1969). *İstanbul Mesireleri*:2 Hayat Tarih, 1 Eylül 1969. Yıl: 5 Cilt: 2 Sayı: 8
- Wallace, M., 2007. Geçmişten Günümüze Türk Kültüründe “Ev Bahçesi” Anlayışı Üzerine Araştırmalar. Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 258s, İzmir.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Garden has always been an important place in Turkish culture through history. In all Anatolian Turkish cities, built environment have been integrated with nature in the urban fabric. Open green areas such as gardens, squares, groves, courtyards, in Anatolian cities act as public spaces which as the focal points of daily life supporting social and cultural interaction as well as offering recreational activities.

Open and green spaces have always been accepted as design components both at building and city scale and organised according to the needs of the daily life, traditions, beliefs and customs of people. Open and green areas have always been take it's place in the urban fabric designed for different uses at various scales.

The open space culture of Anatolian Turkish cities is a combination of cultures having the traces of many civilizations lived in Anatolia in historical continuity

with an original cultural synthesis of open green space uses with different scales, identities and qualities.

Courtyards, gardens, groves, promenades, meadows, orchards, mulberry groves, orchards are examples of traditional open green space culture that have emerged in the urban issue of Anatolian cities designed for different purposes. Among these, mulberry groves and orchards are important recreational areas for the inhabitants as far as ecological, social, commercial, activities are concerned. Some of the larger-scale open green areas such as groves, promenades and streams were allocated only for the use of the public, while some were allocated for the use of the royal family. Nevertheless, in time, the definite boundaries between them were removed and open green areas such as promenades and streams were used by the royal family and the public together. Such places and open-green areas like pavilions, "kasır" buildings, "hasbaheçe" areas designed/formed for the use of royal family that were important interaction areas between public and palace life in the Ottoman Period, have disappeared in time. The traces of these structures with centuries-old trees can still be seen today.

Traditional Anatolian Turkish cities are sustainable ecological settlements. In this sense, groves, promenades, meadows were used for recreational purposes were orchards and berry orchards used for productional purposes have both important functions for the settlement besides their aesthetic and ecological values.

Traditional open - green areas that have survived to the present day preserved with their original characters seen in cities were able to preserve their urban identity till the Ottoman period. The courtyards of the mosques and complexes, squares and gardens, that are common areas of social and cultural uses, are public spaces which are the primary components of traditional urban culture. In addition, vegetable gardens, mulberry groves and orchards have also been shaped due to social needs and have taken their place in the urban fabric.

Although traditional open-green areas in Anatolian Turkish culture were common in İstanbul, they were also seen in the urban whole of many important cities of Ottoman period such as Edirne, Bursa and many others at different scales but similar qualities

Effective changes have been experienced in the whole city with the changing living conditions from architecture to open green space culture in cities through history. Due to modern and technological requirements such as newly opened roads and bridge constructions, traditional open and green areas have undergone changes in function and form. Due to these changes and transformations, traditional open and green areas especially large-scale promenades, groves and meadows have been reduced in size and some of them have disappeared completely in time.

Method

Within the scope of this study, a detailed and comprehensive literature review on traditional open and green spaces in Anatolian Turkish culture was conducted. The data obtained from the historical research were classified and all findings were evaluated with a holistic approach in order to make a healthy categorisation of open green areas. The most important examples of traditional open green areas, and Turkish palace gardens in İstanbul were evaluated. Besides, the data obtained from historical researches and site studies were analysed. All the findings were interpreted in line with individual experience and so the development of traditional open and green areas in Anatolian Turkish culture was identified and the importance of design approaches were empirastzed.

Findings (Results)

Traditional open green areas have not been developed in the frame of a planning and design project, but developed spontaneously in line with the daily uses, and needs of the society. However, nature and environmental factors were the main indicators in the formation of open green spaces in Turkish culture. Groves, promenades and streams were shaped according to the recreational needs of the period in the areas protecting natural habitat characteristics with their original properties in the urban fabric.

One of the most important elements of Anatolian Turkish garden and open green area culture is the tree. Trees are used in open green areas at every scale as the main component of the garden or green area. In addition to their use for cover and shade, trees are also used for their religious, mystical and symbolic meanings.

Conclusion and Discussion

The traditional open - green areas evaluated within the scope of this study are urban areas are carrying important traces of Anatolian civilizations in a cultural continuity. Although most of them have disappeared today or have partially lost their originality. Cultural identity is a set of values that distinguishes a society from others. Traditional open - green areas, which are the integral parts of Anatolian Turkish cities, are important areas for the urban image with their functional and aesthetic contributions to the transmission of cultural identity. In traditional cities, open green areas play a decisive role in the urban macroform while urban areas shape the daily life of the society. Besides, Turkish garden is one of the unique synthesis of various civilizations that has to be transformed to future generations.

TEKSTİL TASARIMINDA ELEKTRONİK UYGULAMALAR

Mehmet ZAHİT BİLİR*

Öz

Geçmişten günümüze kadar yapılan tekstil yüzeylerinden, ihtiyaç duyulan kullanım alanlarına göre, kıyafetler, ev tekstilleri veya fonksiyonellik gerektiren özel tekstil uygulamaları yapılmaktadır. Son yıllarda meydana gelen büyük ilerlemeler tekstil tasarımlarında alışlagelmiş uygulamalarla beraber yeni tip tasarım uygulamalarının da yer almasını sağlamaya başlamıştır. Tekstil tasarımında meydana gelen bu yeni uygulamaların başında elektronik tekstiller gelmektedir. Bu çalışmada tekstil tasarımında katma değeri ve yenilikçilik boyutu daha yüksek olan elektronik tekstiller hakkında bilgiler verilmektedir. Bu uygulamada, mikro LED lamba ve iletken boyaların düz film baskı tekniği kullanılarak uygulanmasında yaşanan süreç tecrübeleri paylaşılmaktadır. Çalışmada ilk olarak iletken mürekkep ve klasik baskı patlarıyla belirlenen desen için baskı işlemleri yapılmıştır. Sonraki adımda yapılan baskılı t-shirt üzerine LED ve batarya yerleşimi yapılmış ve LED lambanın yanması sağlanmıştır. Çalışma sonucunda, LED lambanın kesintisiz ve parlak şekilde ışık verdiği tespit edilmiştir. Bu çalışmayla elektronik tekstillerin ülkemiz tekstil sektöründe çalışan daha çok kişiye tanıtılması ve bu yolla katma değeri daha yüksek tasarımların yapılmasına katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Elektronik tekstiller, tekstil tasarımı, giyilebilir tekstiller, akıllı tekstiller.

ELECTRONIC APPLICATIONS IN TEXTILE DESIGN

Abstract

From textile surfaces made from the past to the present, clothes, home textiles or special textile applications that require functionality are made according to the required usage areas. In recent years, great advances have started to take place in new type design applications along with the usual applications in textile designs. Electronic textiles are at the forefront of these new applications in textile design. In this study, information is given about electronic textiles, which have higher added value and innovativeness in textile design. In this application, the experiences related to the application of micro LED lamps and conductive inks using screen printing technique are shared. In the study, printing processes were first carried out for the pattern determined with conductive ink and classic printing masks. In the subsequent step, placement of LED and battery was done on the printed t-shirt, and the illumination of the LED lamp was ensured. As a result of the study, it was determined that the LED lamp emits continuous and bright light. The aim of this study is to introduce electronic textiles to more people working in our country's textile industry and to contribute to the creation of higher value-added designs through this way.

Keywords: *Electronic textiles, textile design, wearable textiles, smart textiles.*

1. GİRİŞ

Tekstil gerek giyinme gerekse farklı kullanım amaçlarıyla insanlık tarihi boyunca hayatın her alanında var olmuştur. Arkeolojik kazılar sonucunda ortaya çıkan buluntular, İ.Ö. 6000'lerde Anadolu'da dokunmuş olan Dünyadaki ilk kumaşlara ait olduğunu göstermektedir. İlk kullanım örneklerinde daha çok zorlu yaşam koşullarında insanların korunmasını sağlayan tekstil yüzeyleri, zamanla estetik ve fonksiyonellik ihtiyaçlarını da yapısına katarak kullanım alanlarını giderek genişletmiştir.

Doğada hazır olarak bulunan doğal liflerin kullanıldığı ilk tekstil ürünleri, ilerleyen yıllarda sentetik liflerin bulunmasıyla birlikte çığır açan yeni özellikleri yapısında

barındırmaya başlamıştır. Dupont firmasından Wallace Carothers tarafından 1930'larda tamamen sentetik olarak geliştirilen ilk sentetik lif naylon olmuştur (Çalışkan, 2012). Daha sonraki yıllarda birçok yeni sentetik lif keşifleri de yapılmıştır. Yeni lif keşiflerinin yanı sıra yoğun işçilik gerektiren, üretim hızı ve kalitesi daha düşük olan endüstriyel olmayan tekstil makinelerinde de çığır açan ilerlemeler meydana gelmiştir. James Hargreaves tarafından ilk endüstriyel iplik eğirme makinesi 1764 yılında İngiltere'de geliştirilmiştir (Historycrunch, 2023). Buna benzer birçok endüstriyel ilerlemeler dokuma, örme, terbiye, dokusuz yüzeyler vb. tekstil üretim kısımlarında kullanılan makinelerde de gerçekleşmektedir. Tekstil alanında meydana gelen bu ilerlemelere paralel olarak kimya, malzeme, elektronik ve bilgisayar teknolojileri alanlarında da büyük ilerlemeler sağlanmıştır. Tüm disiplin dallarında meydana gelen bu ilerlemeler, tekstilinde konvansiyonel üretim imkan ve kullanımları dışında yenilikçi üretim ve kullanım özelliklerine kavuşmasını sağlamaktadır.

Tekstil alanında özellikle son 20 yılda meydana gelen değişimlerin başında akıllı tekstiller yer almaktadır. "Akıllı tekstiller, çevredeki değişikliklere uyum sağlamak için dış uyarımları alabilen ve bunlara yanıt verebilen ürünlerdir. Bu malzemeler, farklı fiziksel uyarımlara tepki verme yeteneğine sahiptir ve bu nedenle çevreleriyle etkileşime girebilir" (Khatab vd., 2018; Ramlow vd., 2021). Akıllı tekstiller alanında 2021 yılında Dünya genelindeki market büyüklüğünün 4.12 milyar \$ olduğu ve bu büyüklüğün 2029 yılına kadar 30.45 milyar \$'a yükselmesi öngörülmektedir (Maximize market research, 2022). Akıllı tekstiller içerisinde şekil hafızalı materyaller, faz değiştiren materyaller, kromik materyaller, elektronik tekstiller vb. birçok farklı ürün çeşidini bulundurmaktadır. Akıllı tekstiller içerisinde yer alan elektronik tekstiller, son yıllarda estetik ve/veya fonksiyonellik gerektiren birçok ürün çeşidinde giderek artan şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Elektronik tekstiller adından da anlaşılacağı üzere içerisinde, elektrik ve bilgisayar teknolojileriyle ilgili malzeme ve materyalleri, tekstil malzemeleri ile entegre biçimde barındıran bir tekstil çeşididir. Günümüzde giderek artan rekabet koşullarında yenilikçi ve katma değeri daha yüksek ürünlerin tekstil alanında da yapılması ülke ekonomisine katkı sağlayacaktır. Bu nedenle katma değeri konvansiyonel ürünlere göre daha yüksek olan elektronik tekstiller üzerine çalışma yapılmaktadır. Bu çalışmada elektronik tekstiller hakkında bilgiler verilmekte ve düz film baskı tekniği kullanılarak yapılan elektronik tekstil tasarım uygulama örneği de çalışma içerisinde yer almaktadır. Yapılan bu uygulamada, düz film baskı tekniğinden yararlanılarak mikro LED, jeton pil batarya yuvası ve iletken boya kullanımıyla yapılan süreç tecrübeleri paylaşılmaktadır.

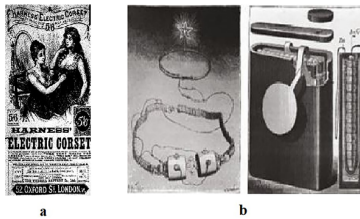
2. ELEKTRONİK TEKSTİLLER

Elektronik tekstiller, tekstil alanında e-tekstiller veya giyilebilir elektronikler olarak da bilinmektedir. Bu ürünlerde elektronik ve tekstil yapıları bir arada kullanılmaktadır. “Elektronik tekstiller terimi, içinde elektronik bileşenlerin entegre edildiği tekstil ürünlerini ifade etmektedir. Günümüzde bu tür ürünler, “tekttronik” kavramı altında ele alınmaktadır” (Bilir, 2016). Akıllı kumaşlar, giyilebilir LED'ler, sağlık takibi ve hareket izleme gibi giyilebilir elektronikler, günümüz teknolojilerinde hızla yükselen alanlardır (Gao vd., 2016; Son vd., 2014; Wang vd., 2016). Son birkaç yılda, mekanik esneklik ve elektronik işlevselliğin entegre edildiği giyilebilir elektronik cihazlar, gelişme ve ilerleme açısından büyük bir artış yaşamaktadır (Bariya, vd., 2018; Oh ve Bao, 2019; Shi vd., 2020). Elektronik tekstiller (e-tekstiller), kumaşlara mekanik uygulamalarla konvansiyonel elektroniklerin etkili bir şekilde entegre edilmesiyle oluşturulmaktadır (Castano ve Flatau, 2014; Üner ve Gürcüm, 2019). Sert katmanların kalınlıklarının azaltılması, esnek bağlantı elemanlarıyla yumuşak substratlara sert blokların transfer edilmesi veya doğal olarak esnek malzemelerin

kullanımlarıyla giyilebilir elektronik uygulamaların gerçekleştirilmesi sağlanabilmektedir (Keum vd., 2011; Song vd., 2013; Wang, vd., 2018; Shi vd., 2020). Giyilebilir teknolojiler, vücuda olan yakınlıklarına göre farklı tiplere ayrılmaktadır ve Uluslararası Elektroteknik Komisyonu (IEC) Standardizasyon Yönetim Kurulu Stratejik Grup 10, giyilebilir teknolojileri, vücuda yakın elektronikler, vücut üstü elektronikler, vücut içi elektronikler ve elektronik tekstiller olarak 4'e ayırmaktadır (Buchilly, 2021). "Geleneksel sert elektronik cihazlarla karşılaştırıldığında, giyilebilir elektronikler, esnek ve/veya esneklik gösteren, cilde uyumlu bir şekilde yama yapılabilen ve potansiyel olarak implant edilebilme gibi benzersiz özelliklere sahip olduğu söylenebilir" (Shi vd., 2020).

2.1. Elektronik Tekstillerin Tarihsel Gelişimi

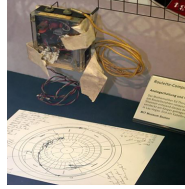
Elektronik tekstillerin ilk çıkış ürünlerinden birisi 1850'li yıllarda elektro-terapi amacıyla yapılan elektrikli korse/kemer uygulamasıdır. (Fishlock, 2001) (Şekil 1a.). Diğer ilk elektronik tekstil örneklerinden biriside, 1883 yılında Paris'teki Conservatoire'deki La Farandole Inn balesinde ışıklı saç bantlarının tanıtımıyla gerçekleşmiştir (Meena vd., 2023; Güler vd., 2016). Bu gösteride dansçılar, giysilerine gizlenen pillerle çalışan elektrikli lambaları olan başlıklarla dans etmişlerdir. (Güler vd., 2016; Değerli, 2019) (Şekil 1b.). Oyuncular bu gösteride başlarına ışıklı elektrikli saç bantları takmışlardı ve ışıklar, kemerlerindeki düğmelere dokunduklarında yanıyordu (Meena vd., 2023).

Şekil 1. a: Elektrikli Korse; b: Giyilebilir Elektrikli Başlık

Kaynak: Fishlock, 2001; Güler vd. 2016; Değerli, 2019.

1955 yılında Edward Thorpe ilk giyilebilir bilgisayarı geliştirmiştir. Thorpe'un geliştirdiği bu tasarımın amacı kumarhanelerdeki blackjack ve rulet oyunlarında çeşitli tahminler yapılmasıdır. Tasarıma gelişmiş son hali ise Claude Shannon ile birlikte verilmiştir. Tasarımda kulaklık, ayakkabılara bağlı mikro anahtarlar ve ana ünite kullanılmıştır (Bilir, 2016) (Şekil 2.).

Şekil 2. Edward Thorpe Tarafından Yapılan Giyilebilir Bilgisayar Tasarımı

Kaynak: Thefashionspot, 2023; Bilir, 2016.

20. yy'da malzeme bilimi, kimya, elektronik ve bilgisayar alanlarında meydana gelen gelişmelerle birlikte çok daha farklı elektronik tekstil uygulamaları karşımıza çıkmaya başlamıştır. CC Collins tarafından 1977 yılında, görme engelliler için baş üzerine monte edilen bir kameradan alınan görüntülerin dokunmatik olarak dönüştürülmesi için bir yeleğe entegre edilen bir giyilebilir cihaz tasarlanmıştır (Kılıç, 2017). "1990'ların ortasında, Steve Mann liderliğindeki Massachusetts Teknoloji Enstitüsü (MIT) araştırmacılarından oluşan bir ekip, tekstillere takılan ve insan vücudu üzerinde taşınan geleneksel bilgisayar donanımından oluşan bir giyilebilir bilgisayar geliştirmiştir" (Post vd., 2000; Meena vd., 2023). Yine aynı yıllarda, yüksekte çalışan ve artan güvenlik kameralarına bir tepki olarak "sousveillance" adı verilen giyilebilir kamera konsepti yapılmıştır (Değerli, 2019). 21. Yy'a gelindiğinde elektronik tekstiller alanında çığır açan ilerlemeler başlamıştır. "Günümüzde, sağlık ve fitness için iletken iplikler ve teller, entegre devreler, sensörler, ışık yayan diyotlar (LED'ler) ve giysilere gömülü güç kaynakları gibi klasik elektronik bileşenler büyük talep görmektedir. Son yirmi yılda, elektronik bileşenlerin ve cihazların tekstillerle entegrasyonu üzerine yapılan önemli miktarda araştırma, patent ve yayın sayısına yol açmıştır" (Meena vd.,

2023). Nike ve Apple, 2006 yılında bir araya gelerek ayakkabı içine yerleştirilen bir fitness izleme kiti geliştirmiştir ve bu kit, kullanıcıların hareketlerini takip etmelerine ve egzersiz sırasında tükettikleri gerçek zamanlı kalori, mesafe, hız ve egzersiz bilgilerini iPod Nano ekranında görüntüleyebilmelerine olanak sağlamıştır (Visualcapitalist, 2023; Kılıç, 2017) (Şekil 3).

Şekil 3. Nike ve Apple'ın Ortak Geliştirdiği Fitness İzleme Kiti

Kaynak: Visualcapitalist, 2023.

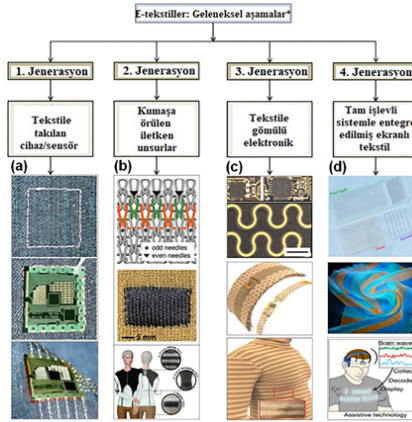
Tommy Hilfiger, 2014 yılının sonlarında kullanıcıların hareket halindeyken telefonlarını şarj etmelerine olanak tanıyan ilk güneş enerjili ceketini piyasaya sürmüştür (Kılıç, 2017). Günümüzde elektronik tekstillerin geldiği son aşamaları gösteren önemli tasarımlardan biriside, Ralph Lauren tarafından tasarlanan ve gümüş liflerle dokunan, OM Signal'in PoloTech bağlantılı tişörtüdür. Bu tişörtte, vücut sıcaklığını, stres seviyelerini, kalp atış hızını ve solunumu izlemek için biyo-sensörleri entegre edilmiştir ve bluetooth aracılığıyla iPhone, iPod ve iWatch üzerinde kullanılabilen bir mobil uygulamaya bağlanan tişört, adımları sayabilmekte, yakılan kalorileri ve aktivite yoğunluğunu kaydedilebilmektedir (Buchilly, 2021) (Şekil 4).

Şekil 4. Ralph Lauren Tarafından Tasarlanan OM Signal Polotech Tişört

Kaynak: Buchilly, 2021.

Daha birçok farklı örneklerle destekleyebileceğimiz tarihsel süreç içerisinde, elektronik tekstillerde son yıllarda meydana gelen gelişim süreçlerini üç aşamada yani üç nesilde sınıflandırabilmekteyiz. Bu gelişim aşamaları, 1. nesil olarak, bir anten veya elektronik cihaz gibi sert bir bileşeni giysinin yüzeyine dikilerek veya takılarak içeren ürünler oldukları, 2. nesil olarak, iletken ipliklerin tekstil yapısına örülerek veya dokunarak elektronik olarak işlevsel hale getirildiği ürünler oldukları, 3. nesil olarak, sensörler ve elektronikler giysilere gömülerek teknoloji ve kumaşların bir araya getirildiği ürünler oldukları ve 4. nesil olarak da elektronik işlevselliğin tekstillere sorunsuz bir şekilde tamamen entegre edilebileceği son teknoloji gelecek ürünleri olacağı söylenebilir (Linz vd., 2005; Uzun vd., 2019; Wicaksono vd., 2020; Meena vd., 2023) (Şekil 5.).

Şekil 5. Elektronik Tekstillerin Gelişimi

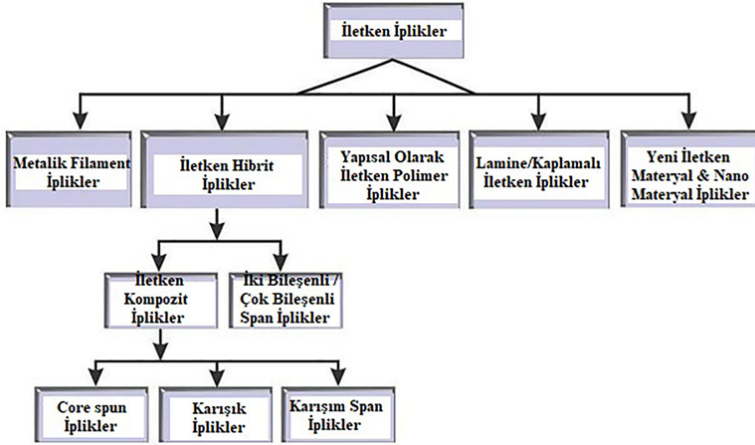
Kaynak: Linz vd., 2005; Uzun vd., 2019; Wicaksono vd., 2020, Woo vd., 2020; Meena vd., 2023; Shi vd., 2021.

2.2. Elektronik Tekstil Tasarımlarında Kullanılan Malzemeler

Elektronik tekstiller (E-tekstiller) alanında kullanılan malzemeler genel olarak tekstil tabanlı veya elektrik malzemesi tabanlı olarak sınıflandırılabilir. Bu bağlamda elektronik tekstil ürünlerinde kullanılabilen bazı malzemeler sırasıyla aşağıda verilmektedir:

-İletken lif: İletken lifler çoğunlukla iletken iplik yapımında kullanılıp daha sonra yapılan iletken iplikler direkt iplik formunda veya dokuma/örme yoluyla yüzey formunda ihtiyaç duyulan alanda elektrik iletkenliğini sağlamak amacıyla kullanılabilir. “Elyaf ve ipliklerdeki iletkenlik, sadece elektrik iletimi ve algılama için değil, aynı zamanda antimikrobiyal, antistatik ve elektromanyetik kalkanlama özelliklerinin sağlanmasında da kullanılmaktadır” (Xue vd., 2012; Topp vd., 2014; Qu ve Skorobogatiy, 2015; Mao ve Guo, 2013; Xu vd., 2013; Maity vd., 2013; Raji vd., 2017). İletken lif üretiminde çoğunlukla metalik lifler kullanılmaktadır. Ayrıca liflere sonradan iletkenlik özellikleri kazandırma konusunda çeşitli yöntemler uygulanabilmektedir. Bu yöntemler arasında, metal levha ve bantlar kullanarak lif üretimi, farklı çekim ve üretim yöntemleriyle lif üretimi ve liflere çeşitli malzemelerle işlem yaparak iletkenlik kazandırma yöntemleri de bulunmaktadır. (Bedeloğlu vd., 2010; Bilir, 2016).

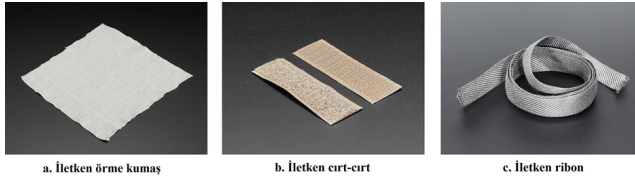
-İletken iplik: İletken iplikler, filament şeklindeki iletken liflerden, kesikli formda üretilen iletken liflerden, iletken liflerin veya tellerin çeşitli eğrilme yöntemleriyle eğrilmesinden veya çeşitli kaplama yöntemleriyle üretilebilmektedir (Bedeloğlu vd., 2010; Bilir, 2016). “Bugün, teknolojideki değişiklikler tüm metalik filamentlerin üretimini etkilemiştir. Tüm metalik ipliklerin üretiminden, metalik elyafların ve kesik elyafların veya filamentlerin karıştırıldığı ipliklerin üretimine, iletken kompozit malzemelerin hazırlanmasına, geleneksel doğal ve sentetik elyafların ve ipliklerin iletken malzemelerle kaplanmasına, yeni nano-malzemelere ve metal olmayan doğal olarak iletken malzemelerin geliştirilmesine kadar bir paradigma değişimi yaşanmıştır” (Smiechowicz vd., 2011; Maity vd., 2013; Ilicheva vd., 2012; Huang vd., 2011; Cui vd., 2015; Bashir vd., 2013; Brook vd., 2013; Jang vd., 2012; Woltornist vd., 2015; Kim vd., 2004; Raji vd., 2017). Şekil 6’da iletken ipliklerin sınıflandırması verilmiştir.

Şekil 6. İletken İpliklerin Sınıflandırması

Kaynak: Raji vd., 2017.

-İletken tekstil yüzeyleri: Elektriksel iletkenlik özelliği taşıyan tekstil yüzeylerinin elde edilmesinde dokuma, örme, dokusuz yüzeyler ve nakış gibi teknikler kullanılabilir. Her tekniğin ortak noktası iletken lif veya ipliğin üretimde kullanılmasıdır (Şekil 7).

Şekil 7. Çeşitli İletken Tekstil Yüzey Örnekleri

Kaynak: Adafruit, 2023.

-İletken mürekkep (iletken boya): Yapısında iletken malzemeleri içeren ve elektriksel olarak iletkenlik sağlayabilen bir mürekkep türüdür. Elektronik tekstil uygulamalarında en yaygın olarak kullanılan mürekkep türü, gümüş içeren mürekkep olup ayrıca karbon siyahı ve PEDOT: PSS (Poli(3,4-etilendioksitiyofen)-poli(stiren sülfonat)) gibi iletken polimerler de sıkça kullanılmaktadır (Üner vd.,

2019). Giyilebilir elektronikler genellikle fotolitografi, buhar birikimi, elektroliz kaplama gibi çeşitli yöntemlerle üretilmekle birlikte bunlara alternatif olarak düz film baskı, gravür, fleksografi, inkjet baskı gibi yöntemler de elektroniklerin geliştirilmesinde kullanılmaktadır (Quyang vd., 2015; Kong vd., 2001; Gao vd., 2017; Üner vd., 2019).

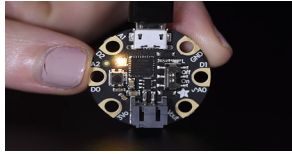
-Sensörler: Sensörler, dış etkileri elektriksel sinyallere dönüştürebilen araçlar olarak tanımlanmaktadır. Sensörler, dışarıdan ölçülmek istenen bir olayı elektriksel olarak algılayarak anlamlandırma görevini yerine getirmektedir. (Bilir, 2016). Gelişen sensör teknolojisiyle birlikte, tekstil içinde sensörlerin kullanımı son yıllarda önemli ölçüde artmakta ve özellikle uzay, sağlık ve askeri alanlarda kullanılan tekstil kıyafetlerinde, çeşitli sensör uygulamalarının entegrasyonu ile başarılı tasarımlar elde edilmektedir (Bilir, 2016). Basınç sensörleri, gerilim sensörleri ve solunum sensörleri gibi deformasyonlara tepki gösteren tekstil tasarım uygulamaları, sensör içeren elektronik tekstil tasarımlarına örnek olarak gösterilebilmektedir (Erol ve Çetiner, 2017).

-GPS vs gsm modülleri: GPF, bir nesnenin konumunu belirlemek için NMEA ve SIRF gibi iletişim protokollerini kullanarak enlem ve boylam bilgisini sağlayan bir sistemdir. Elektronik tekstil tasarımlarında, kullanıcıların konum bilgilerine erişim sağlamak için hazır GPS modülleri devre sistemlerine entegre edilerek kullanılabilir. GSM modülleri de, elektronik devrelere entegre edilebilen ve haberleşmeden sorumlu olan modüllerdir. GPS modüllerin de olduğu gibi, GSM modülleri de içerisinde bir SIM kart bulundururlar (Bilir, 2016).

-LED lambalar: Özellikle estetik açıdan farklı görünmesi istenilen tekstil ürünlerinde LED'li e-tekstil tasarımları ön plana çıkmaktadır. Tekstil yüzeyi üzerinde daha küçük yer kaplayan, esnek olabilen ve yerleşim olarak daha kolay adapte edilebilen LED lamba çeşitleri gün geçtikçe çoğalmaktadır.

-Batarya (Pil): Pil çeşitleri alkalin, gümüş, çinko, lityum ve nikel gibi farklı temel malzemelerden üretilmekte ve genel olarak şarj edilebilir veya şarj edilemeyen olarak ikiye ayrılmaktadır. Güneş pilleri de, kullanım konforu sağlamaları, doğal kaynaklardan çevreci enerji elde etmeleri, esnek olabilmeleri ve sınırsız bir enerji kaynağı olmaları nedenleriyle elektronik tekstil tasarımlarında kullanılabilirlerdir.

-Elektronik platformlar: Elektronik platformlar üzerinde hazır olarak, işlemci, RAM, LED, sensör, batarya vb. devre elemanlarını ihtiyaca göre bulundurabilen özel ürünlerdir. Elektronik platformlar ihtiyaca göre üretilmekte veya hazır platformlar farklı tasarımlarda kullanılabilirlerdir (Şekil 8).

Şekil 8. E-tekstil Elektronik Platform Örneği

Kaynak: Adafruit, 2023.

2.3. Elektronik Tekstil Tasarım Uygulamaları

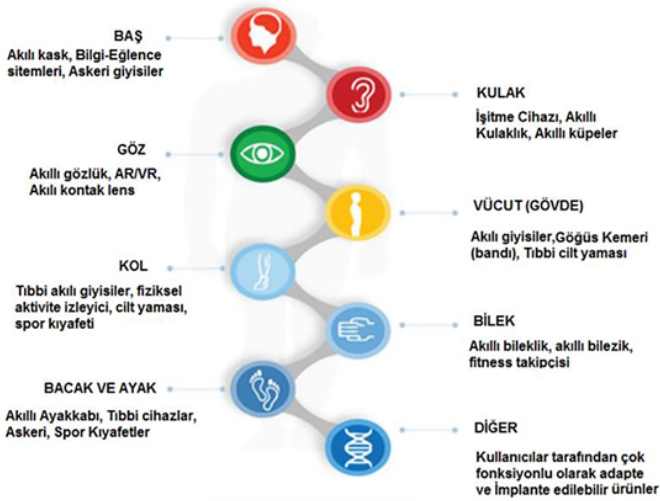
E-tekstiller bugün giyim endüstrisi, tıbbi, güvenlik endüstrileri ve daha birçok alanda kullanılabilen ürün tasarımlarını yapısında bulundurmaktadır (Şekil 9).

Şekil 9. E-tekstil Uygulamaları

Kaynak: Meena vd., 2023.

Giyebilir teknolojiler aynı zamanda vücut üzerindeki konumlarına göre de sınıflandırılabilir (Şekil 10).

Şekil 10. Giyebilir Teknoloji Ürünlerinin Vücut Üzerindeki Konumu

Kaynak: I-scoop, 2023; Kılıç, 2017.

Bu bilgiler ışığında elektronik tekstiller alanında yapılan çeşitli uygulama örnekleri incelenecek olursa:

-Medikal E-tekstil uygulaması: E-tekstiller yara bantlarında, ilaç dağıtım ürünlerinde, kişisel koruyucu ekipmanlarda, ışık terapi sistemlerinde, esnek sensörlerde, kan basıncı görüntüleme, cerrahi maskelerde, kalp atış görüntüleme, akıllı gözlüklerde vb. bir çok kısımda kullanılabilir (Lian vd., 2020; Basodan vd., 2021; Cinquino vd., 2021; Yang vd., 2021; Chen vd., 2022; Liman vd., 2022; Meena vd. 2023; Buchilly, 2021). Düzenli olarak kullanıcının tansiyon değişimini ölçebilen ve bunu görüntüleyebilen giyilebilir tansiyon yeleşti tasarımı Şekil 11.'de verilmiştir.

Şekil 11. Giyilebilir Tansiyon Yeleşti

Kaynak: Buchilly, 2021.

-Spor E-tekstil uygulaması: E-tekstiller spor alanında çok çeşitli uygulamalarla tasarlanabilmektedir. Sporcuların yaptıkları hareketlerin veri analizlerinden, sağlık durumlarına, haberleşme ve eğlence amaçlı uygulamalardan enerji üretme/depolamaya kadar birçok farklı amaçla tasarımlar yapılabilmektedir (Şekil 12).

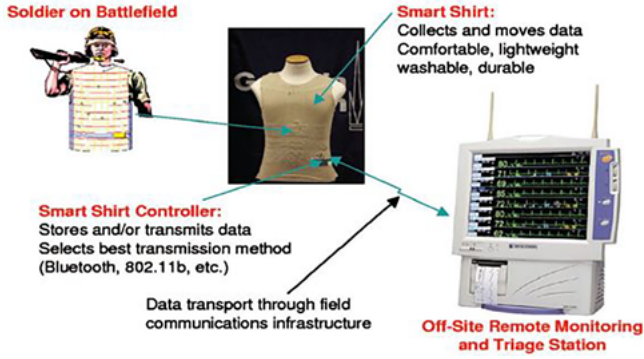

Şekil 12. Elektrik Üretimi Yapabilen Spor Ayakkabısı (Teng)

Kaynak: Wang vd., 2016.

-Güvenlik ve askeri E-tekstil uygulaması: Güvenlik ve askeri uygulamalarda çoğunlukla korunma, hareket kolaylığı sağlama, enerji depolama,

haberleşme, konum takibi vb. amaçlarla tasarımlar yapılabilmektedir. Şekil 13.'de askeri personellerin giyebileceği akıllı gömlek tasarımı yer almaktadır. Bu tasarımda gömlek üzerinde bulunan elektriksel malzemelerle çevreden toplanan veriler uzaktan izlenebilmekte, giyen askerle çevresel durumlar için bağlantı kurulabilmekte ve anlık takip yapılabilmektedir (Honarvar ve Latifi, 2017).

Şekil 13. Askeri Amaçlı Akıllı Gömlek Uygulaması

Kaynak: Honarvar ve Latifi, 2017.

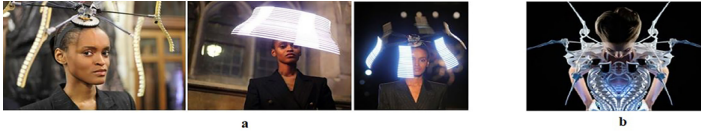
-Robotik E-tekstil uygulaması: Robotik e-tekstil uygulamalarında çoğunlukla, ağır işlerde çalışan işçilerin vücutlarına gün boyunca binen yükün azaltılması ve çalışma konforunun artırılması amaçlanmaktadır. Bu uygulamaların dışında, özellikle yürüme güçlüğü çeken insanların yürütmesine yardımcı olabilmek amacıyla yapılan tasarımlarda vardır. Şekil 14.'de bu alanda yapılan bazı örnek çalışmalar yer almaktadır.

Şekil 14. Robotik E-tekstil Uygulaması

Kaynak: Buchilly, 2021.

-Moda ve eğlence amaçlı E-tekstil uygulaması: E-tekstillerin son yıllarda kullanım alanı giderek artan uygulamalarından birisi de moda ve eğlence amaçlı olarak tasarlanan ürünlerdir. Bu ürünlerde, LED lambalar, mp3 çalarlar, çeşitli görüntüleme ekranları, tekstil dokunmatik yüzeyler, iletken boyalar, iletken iplikler vb. birçok malzeme kullanılabilir. Şekil 15a.'da Philip Treacy'nin tasarladığı hareketli LED "Virtual Reality" şapkası ve Şekil 15b.'de ise Intel Edison tarafından desteklenen "Smart Spider Dress" olarak isimlendirilen tasarımda, biyosinyaller aracılığıyla kullanıcının duygularını ifade edebilen ve kullanıcıya karşı olabilecek tehditleri algılayıp tepki verebilen mekatronik tasarım örneği yer almaktadır (Değerli, 2019; Yetmen, 2017).

Şekil 15. a. Virtual Reality; b. Smart Spider Dress

Kaynak: Thesuperslice, 2023; Değerli, 2019; Utopia-blu, 2023; Yetmen, 2017.

3. ELEKTRONİK TEKSTİL TASARIM UYGULAMASI

Yapılan uygulama çalışmasında iletken mürekkebin klasik baskı tekniklerinden birisi olan düz film baskı ile basılmasının sağlanması ve basılan iletken mürekkep ile ürün üzerine entegre edilen LED lambanın farkedilir şekilde yanması amaçlanmıştır. Yapılan elektronik tekstil tasarım uygulamasında iletken mürekkep, düz film baskı tekniği kullanılarak belirlenen bir desen formunda 1 adet t-shirt üzerine basılmıştır. Basılan iletken mürekkep t-shirt üzerine yerleştirilen bataryadan aldığı elektrik akımını yerleştirilen LED lambaya aktarmaktadır. Böylelikle t-shirt üzerinde LED lamba yoluyla ışık verebilen ve estetik açıdan dikkat çekici olan baskılı bir elektronik tekstil tasarım uygulaması

yapılmıştır. İletken mürekkebin konvansiyonel baskı tekniklerinden birisi olan düz film baskı ile tekstil yüzeyine basılması ve batarya, LED lamba gibi malzemelerin tekstil yüzeyine entegre edilme önerilerinin getirilmesi açılarından yapılan çalışma önemli bilgiler ve uygulama tecrübeleri sunmaktadır. Bu araştırma uygulama bakımından temel çalışma niteliğinde olup ileride yapılacak olan çalışmalara ışık tutacağı düşünülmektedir.

3.1. Tasarımda Kullanılan Materyaller

Çalışmada kullanılan makine ve malzemelere ait bilgiler Tablo 1.'de yer almaktadır.

Tablo 1. Makine ve Malzeme Bilgileri

Makine/Malzeme Adı	Makine/Malzeme Özellikleri
T-shirt	1 adet, %100 pamuk, triko, siyah renk.
Yazıcı	1 adet Epson L1800 model ink-jet yazıcı.
Bilgisayar	1 adet Lenova marka.
Çizim programı	1 adet Adobe Illustrator vektörel çizim programı
Transparan film	2 adet A4 boyutunda transparan film.
İletken mürekkep	1 adet Bare Conductive marka.
LED lamba	1 adet, LilyPad marka, mikro, mavi renk
Jeton pil batarya yuvası	1 adet.
İpek germe makinesi	1 adet elek bezi germe makinesi.
Pozlama makinesi	1 adet film pozlama makinesi.
Kurutma makinesi	1 adet Black&Decker marka.
Yıkama makinesi	1 adet şablon yıkama makinesi.
Baskı masası	1 adet.
Elek bezi	1 metre, 43T bezayağı, %100 polyester.
Emülsiyon	Saati Grafic Pu marka hazır emülsiyon.
Ragle	1 adet 20 cm ragle.
Şablon	2 adet 365 x 480 mm boyutunda alüminyum şablon.
Hazır baskı patı	Beyaz renk, 200 gr.
İğne	1 adet.

İplik

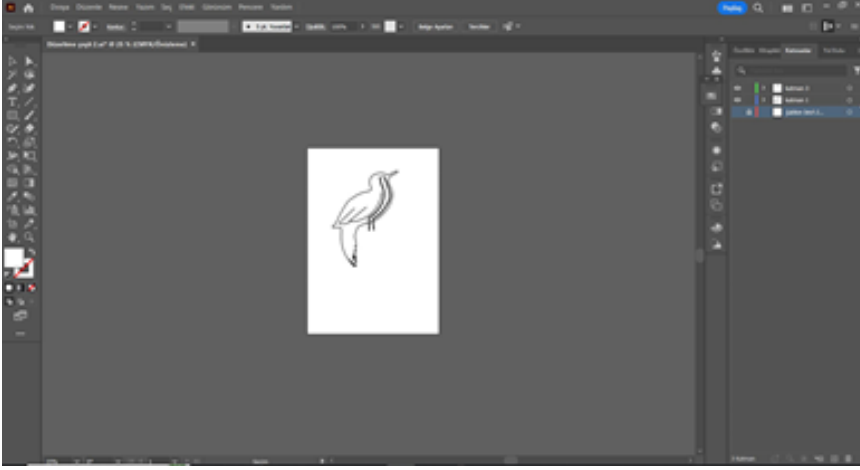
Siyah renk, %100 poliester.

3.2. Yöntem

Yapılan çalışmada, elektronik tekstiller hakkında literatür taraması yapılmış olup, elektronik tekstillerin tarihsel gelişimi, elektronik tekstillerde kullanılan malzemeler ve elektronik tekstil uygulama örnekleri hakkında detaylı araştırmalar yapılmıştır. Çalışmada ayrıca elektronik tekstil tasarım uygulaması da yapılmıştır. Bu nedenle çalışma uygulama araştırması niteliği taşımaktadır. Yapılan tasarımda düz film baskı tekniğinden yararlanılmıştır. Bu amaçla ilk olarak desen çizimleri yapılmış, yapılan her bir desen için ayrı şablonlar hazırlanmış, hazırlanan şablonlar üzerinden konvansiyonel baskı patı ve iletken mürekkep kullanılarak baskı işlemi tamamlanmış, baskı işlemi tamamlanan t-shirt üzerine LED lamba ve batarya yerleşimi yapılmış ve son olarak LED lambanın elektrik akımı ile yanması sağlanmıştır. Yapılan çalışmada LED lambanın belirgin bir şekilde yanması ve süreç aşamaları değerlendirilmektedir. Bu nedenle çalışmada yapılan tasarıma ait sonuçlar öznel ve duyuşsal nitel gözlemler yoluyla tasarımcı tarafından değerlendirilmiştir.

Çalışmada uygulanan işlemler sırayla detaylı olarak paylaşılmaktadır:

1-Adobe Illustrator programı ile bilgisayarda desenlerin çizimlerinin yapılması: Çalışmada yer alan kuş resmi, Pixabay web sitesinde yer alan kuş figüründen yararlanılarak Adobe Illustrator programında vektörel olarak çizilmiştir (Pixabay, 2023). İletken boyanın uygulanacağı kısımların çizimleri de Illustrator programında ayrı katmanda çizilmiştir (Şekil 16). Çizimlerin baskı boyutları 11 x 15 cm olarak planlanmıştır.

Şekil 16. Tasarımda Yer Alan Figürlerin Vektörel Çizimleri

2-Bilgisayarda çizimi yapılan çizimlerin transparan film üzerine çıktı alınması: Bu aşamada vektörel olarak çizimleri yapılan kuş ve iletken mürekkep çizimlerinin, L1800 ink-jet yazıcıdan A4 boyutlu transparan filmler üzerine çıktıları alınmaktadır (Şekil 17.).

Şekil 17. Bilgisayarda Yapılan Çizimlerin Transparan Film Üzerine Çıktı Alınması

3-Işığa duyarlı emülsiyonun hazırlanan iki çerçeveye sürülmesi ve çerçevelerin kurutulması: Diazosu içinde hazır bulunan emülsiyon, her iki çerçeveye içeriden ve dışarıdan tek kat olarak uygulanmaktadır (Şekil 19b).

Emülsiyon uygulamasından sonra çerçeveler, kurutma fırınında 10 dakika boyunca 40°C'de bekletilmektedir.

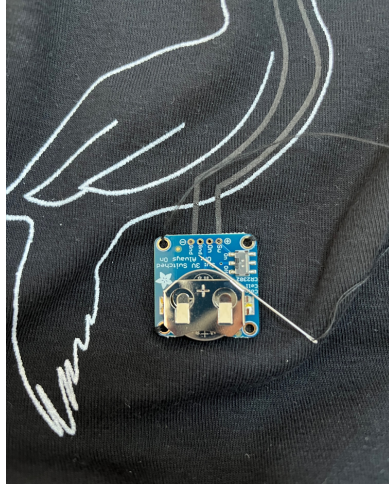
4-Kurutulan çerçevelere, desenlerin transparan film çıktılarının pozlanması: Her bir çerçevenin üzerine, kuş ve iletken mürekkep çizimleri için ayrı ayrı alınan transparan filmler yerleştirildikten sonra, 30 saniye süreyle vakumlama ve 22 saniye süreyle pozlama işlemi gerçekleştirilmektedir (Şekil 19c.).

5-Yıkama ve kurutma: Pozlama işlemi tamamlanan çerçeveler üzerinde, baskı patının ve iletken mürekkebin geçeceği bölgeleri ortaya çıkarmak için basınçlı su ile yıkama işlemi uygulanmaktadır (Şekil 19d.). Ardından, yıkama işlemi tamamlanan çerçeveler, 40 °C'de 10 dakika boyunca kurutma fırınında kurutulmaktadır (Şekil 19e.).

6-Düz film baskı aşaması: Öncelikle kuş çizimi olan şablonun baskı işlemi gerçekleştirilmektedir. Bu amaçla siyah renk t-shirt ütülenmekte ve daha sonra t-shirt baskı masasına yerleştirilmektedir. T-shirt'ün içine renk geçişi olmaması amacıyla bir karton konulduktan sonra çerçeve t-shirt üzerine konulmaktadır. Çerçeve içerisine beyaz renk baskı patı döküldükten sonra 2 geçişli uygulama ile beyaz renk kuş deseni basılmaktadır (Şekil 19f,g.). Baskı işlemi sonrası yaklaşık 1 dk süresince kurutma işlemi gerçekleştirildikten sonra diğer baskı aşamasına geçilmektedir. Kuş çiziminin baskısı bittikten sonra iletken boya desenli çerçeve t-shirt üzerinde tam yerine oturacak şekilde yerleştirilmektedir. Daha sonra çerçevede desenin belirli noktalarına yukarıdan aşağıya olacak şekilde iletken boya dökülmekte ve 2 geçişli uygulama sonrası baskı işlemi tamamlanmış olmaktadır (Şekil 19h,i.). Baskı işlemi bittikten sonra ise oda sıcaklığında 15 dk süresince kurutma işlemi gerçekleştirilmektedir.

7-LED ve Jeton pil batarya yuvasının t-shirt üzerine yerleştirilmesi: Tüm baskı işlemleri bittikten sonra ilk olarak mavi LED'in t-shirtte bulunan kuş baskısının göz kısmına yerleştirilmesi aşamasına geçilmektedir. İletken boya, LED'in + ve – kısımlarına bir miktar sürüldükten sonra t-shirt üzerine ilgili iletken boya baskılı yüzeylere tam gelecek şekilde yerleştirilmekte, üzerine 2 dk süresince baskı uygulanmaktadır. Böylelikle LED sağlam bir şekilde t-shirt yüzeyine yerleştirilebilmektedir (Şekil 19j.). LED'in t-shirt üzerine yerleştirilmesinden sonra jeton pil batarya yuvasının t-shirt üzerine yerleştirilmesi aşamasına geçilmektedir. Bu kısımda da benzer şekilde jeton pil batarya yuvası üzerinde + ve – kısımlara bir miktar iletken boya sürülmekte ve daha sonra jeton pil batarya yuvasının iletken boya sürülen + ve – kısımlarının ilgili iletken boyalı yüzeylere tam oturacak şekilde yerleştirilmesi sağlanmaktadır (Şekil 19k.). Yerleştirme işlemi sonrası yaklaşık 2 dk süresince baskı uygulanmakta ve jeton pil batarya yuvası t-shirt yüzeyinde hareket etmeyecek şekilde durmaktadır.

8-Jeton pil batarya yuvasının yüzeye dikilmesi: T-shirt üzerine yerleştirilen jeton pil batarya yuvası LED'e göre daha büyük olduğundan, boşta kalan kısımlarının hareket edip bağlantıyı koparmaması için ayrıca dikim işlemi yapılmaktadır. Bu kısımda jeton pil batarya yuvası kenarlarında dikim yapılabilmesi amacıyla bulunan 4 adet boşluk kısımlardan faydalanılmaktadır. İlgili boşluklarla siyah iplik kullanılarak jeton pil batarya yuvası t-shirt üzerine dikilmektedir. Böylelikle jeton pil batarya yuvasının t-shirt üzerinde tamamen hareketsiz kalması sağlanabilmektedir (Şekil 18.).

Şekil 18. Jeton Pil Batarta Yuvasının YüzeYE Dikilmesi

9-Yapılan tasarım çalışmasının gözlenmesi: Tüm aşamalar bittikten sonra t-shirt cansız manken üzerine giydirilmekte ve jeton pil batarya yuvası üzerinde bulunan açma kapama düğmesi aracılığıyla yapılan tasarımın LED ışık yanma durumu ve baskı kalitesi gözlenmektedir (Şekil 19m,n.).

Şekil 19. Çalışmada Uygulanan İşlemler

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

Yapılan tasarımın uygulama aşamaları değerlendirilecek olursa; mavi renkli LED lamba ışığının estetik açıdan dikkat çekmesi istenilmiştir. Bu nedenle kuş figürünün göz bölgesinde mavi LED lambası olacak şekilde tasarım planlanmıştır. İletken mürekkebin siyah renkte olması nedeniyle t-shirt rengi de siyah renk olarak seçilmiştir. Böylelikle iletken mürekkebin t-shirt üzerinde mümkün olduğunca az görülmesi sağlanmaktadır. Tasarımın baskısında düz film baskı tekniği kullanılmıştır. Düz film baskı tekniğinin kullanılmasındaki en büyük etken, yapılan baskının uzun ömürlü olması, iletken boya için net ve kaliteli sonuçlar vermesi ve düz film baskı tekniği ile neredeyse her türlü tekstil yüzeyi üzerine baskı işlemi yapılabilmesidir. Düz film baskı esnasında ilk olarak beyaz renkli kuş çizimi basılmış daha sonra ise iletken mürekkebi taşıyacak olan desen baskısı yapılmıştır. Düz film baskı yapılırken her iki renkte de iki defa baskı geçişi uygulanmıştır. Böylelikle gerek beyaz renk patın gerekse iletken mürekkebin t-shirt üzerinde net bir şekilde görülmesi sağlanmıştır. Çalışma ön denemelerinde iletken boyanın uygulanacağı desen başlangıçta daha uzun ve ince çizilmiştir fakat iletken boyanın baskı bölgesi uzayıp inceldikçe lamba yanma gücünde (aydınlatma gücü) o denli azalma ve bazen yanmama problemlerinin olduğu gözlenmiştir. İletken boya üretici firmasının ürün katalog incelemesinde, iletken mürekkep baskısı yapılan alan kareye benzedikçe elektrik direncinin daha az olacağı yönündeki uygulama tavsiyesi dikkate alınarak, ilgili kısım nihai çizimlerde daha kısa ve kalın olacak şekilde tasarlanmıştır (Bareconductive, 2023). İletken boyanın baskı denemelerinde, iletken boyanın viskozitesi yüksek olduğundan, baskı esnasında boyanın elek bezindeki tüm boşluklara düzgün bir şekilde yayılması zor olmaktadır. Bu durumu engellemek amacıyla, iletken boyanın geçeceği diğer bölgelere yakın olan kısımlara ek iletken boya yerleştirilmiştir. Böylelikle olası boya geçiş azlığı durumu engellenmeye çalışılmıştır. İletken boyanın kullanımında daha yüksek numaralara sahip elek bezi kullanıldığında,

gözeneklerin çabucak tıkanıdığı ve iletken boyanın t-shirt yüzeyine düzgün şekilde yerleşemediği gözlenmiştir. Bu problemi önlemek için iletken boya üreticisinin ürün kullanım talimatında tavsiye ettiği 43T elek bezi ile baskı işlemi uygulanmıştır. Tüm baskı işlemlerinin bitmesinden sonra LED lamba ve jeton pil batarya yuvasının t-shirt üzerine sabitlenebilmesi için iletken boyanın yapışkanlık özelliğinden faydalanılmıştır. Yapılan bu uygulamanın bir diğer avantajı ise LED lamba, jeton pil batarya yuvası ve iletken boya baskılı alanları arasında elektriksel bağlantının artırılmasına fayda sağlanmasıdır. Gerek LED lamba gerekse jeton pil batarya yuvası aynı yöntem ile t-shirt üzerine sabitlenmiştir. Jeton pil batarya yuvası yapısı gereği daha büyük olduğundan t-shirt üzerine iplik ile dikilerek yerleşiminin kuvvetlendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Dikim esnasında jeton pil batarya yuvasının dört köşesinde bulunan dikim boşluklarından faydalanılmış ve sağlam bir şekilde batarya yuvasının t-shirt yüzeyine yerleştirmesi yapılabilmektedir. Tasarım üzerinde jeton pil batarya yuvası ve LED kısımları sabittir. Bu durum özellikle görünüm, yıkama ve giyim konforu açısından dezavantaj teşkil etmektedir. Bu nedenle yapılan uygulama çalışmasının, günlük kullanım amacından çok özel etkinlikler veya kısa süreli kullanım amaçları için daha uygun olduğu değerlendirilmektedir. Tasarımın kullanım ömrünün artırılmasında, kuru temizleme yoluyla ürünün temizlenmesinin fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Tasarımda kullanılan jeton pil batarya yuvası üzerinde açma ve kapama düğmesinin olması gereksiz enerji tüketimini azaltmakta ve istenildiği zaman LED lambanın yanmasına olanak sağlamaktadır.

Tüm uygulama işlemleri bittikten sonra t-shirt cansız manken üzerine giydirilmiş ve mavi LED lambanın düzgün bir şekilde yanıp yanmadığı kontrol edilmiştir. Bu amaçla değerlendirme, tasarımcı tarafından öznel ve duyuşsal nitel gözlemler yoluyla yapılmıştır. Yapılan nitel gözlemler neticesinde, t-shirt üzerinde yapılan beyaz baskı görünümünün oldukça düzgün ve net olduğu, siyah iletken boyanın siyah t-shirt üzerinde çok az görüldüğü ve istenildiği zaman mavi LED lambanın t-

shirt üzerinde düzgün ve belirgin bir parlaklıkla çalıştırılabildiği sonucuna ulaşılmıştır.

5. SONUÇ

Bu çalışmada, elektronik tekstiller hakkında bilgi verilmekte ve düz film baskı tekniği kullanılarak yapılan elektronik tekstil tasarım uygulama örneği paylaşılmaktadır. Yapılan bu uygulamada, düz film baskı tekniği ile mikro LED lamba, batarya ve iletken boya kullanımıyla ilgili tasarımcı tarafından yaşanan süreç deneyimleri paylaşılmaktadır. Elektronik tekstiller günümüz Dünyasının giderek zorlaşan rekabet koşullarında bir adım öne geçme noktasında büyük fırsatlar barındırmaktadır. Bu nedenle bu alanda yapılacak olan bilgi paylaşımları ve örnek tasarımlar, tekstil sektörüne, ülke ekonomisine ve alanda çalışan kişilere büyük yararlar sağlayabilecektir. Çalışmada yer alan örnek tasarımda, konvansiyonel baskı patlarıyla beraber iletken mürekkebin düz film baskı tekniği kullanılarak uygulanması gösterilmiştir. Çalışma süreci içerisinde yaşanan tasarım problemleri ve çıktıları da paylaşılmıştır. Yapılan tasarımda iletken boya ile beraber mikro LED lamba ve tekstil yüzeyine dikilebilen batarya yuvasının etkin bir şekilde birlikte kullanılabilirlikleri gösterilmektedir. Çalışma sonucunda, gerek elektronik tekstiller hakkında verilen bilgilerin, gerekse yapılan uygulama çalışmasında yer alan süreç tecrübelerinin paylaşılmasıyla, tekstil sektöründe elektronik tekstil ürünlerinin daha çok yer almasının sağlanması ve ülke ekonomisine de bu yolla daha fazla katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

Adafruit. (2023, Haziran 11). Wearables / materials. <https://www.adafruit.com/category/190>.

Adafruit. (2023, Haziran 12). Round solar panel skill badge - 5V / 40mA. <https://www.adafruit.com/product/700>.

Adafruit. (2023, Haziran 12). Adafruit Gemma M0 - Miniature wearable electronic platform. <https://www.adafruit.com/product/3501>.

Bareconductive. (2023, Nisan 10). Electric Paint and our hardware. <https://www.bareconductive.com/collections/electric-paint>

Bariya M, Nyein H.Y.Y. & Javey, A. (2018). "Wearable Sweat Sensors." *Nat Electron*, 1(3): 160-171.

Bashir, T., Ali, M., Persson, N., Ramamoorthy, S. & Skrifvars, M. (2013). "Stretch Sensing Properties Of Conductive Knitted Structures Of PEDOT-Coated Viscose And Polyester Yarns." *Textile Research Journal*, 84(3): 323–334.

- Basodan, R., Park, B. & Chung, H-J. (2021). "Smart Personal Protective Equipment (PPE): Current PPE Needs, Opportunities For Nanotechnology And E-Textiles." *Flex. Print. Electron*, 6: 043004.
- Bedeloğlu, A., Sünter, N. & Bozkurt, Y. (2010). "Elektriksel Olarak İletken Tekstil Yapıları, Üretim Yöntemleri Ve Kullanım Alanları." *Tekstil ve Mühendis*, 79: 7-17.
- Bilir, M. Z. (2016). *Balistik Koruyucu Elektronik Tekstil Ürün Tasarımı*. Yayınlanmış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.
- Brook, I., Mechrez, G., Suckeveriene, R., Tchoudakov, R. & Narkis, M. (2013). "A Novel Approach For Preparation Of Conductive Hybrid Elastomeric Nano-Composites." *Polymers for Advanced Technologies*, 24(8): 758–763.
- Buchilly, J-M., (2021). "Emerging Trends In Wearable Technology Across Several Markets." *Fischer Connectors*, 1-34.
- Castano L. M. & Flatau, A. B., (2014). "Smart Fabric Sensors And E-Textile Technologies: A Review." *Smart Material Structure*, 23(5): 1-27.
- Chen, G., Xiao, X., Zhao, X., Tat, T., Bick, M. & Chen, J. (2022). "Electronic Textiles For Wearable Point-Of-Care Systems." *Chem. Rev.* 122(3): 3259-3291.
- Cinquino, M. Prontera, C. T., Pugliese, M., Giannuzzi, R., Taurino, D., Gigli, G. & Maiorano, V. (2021). "Light-Emitting Textiles: Device Architectures, Working Principles, And Applications." *Micromachines* 12(6): 652.
- Cui, H., Suganuma, K. & Uchida, H. (2015). "Highly Stretchable, Electrically Conductive Textiles Fabricated From Silver Nanowires And Cupro Fabrics

Using A Simple Dipping-Drying Method.” *Nano Research*, 8(5): 1604–1614.

Çalışkan, D. (2012). *Geçmişten Günümüze İç Giyim Ve “Triumph” Markalaşma Süreci*. Yayınlanmış yüksek lisans tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Değerli, N. G. (2019). “Moda Endüstrisinin Giyilebilir Teknoloji Tasarımları.” *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi Journal of the International Scientific Research*, 4(1): 50-65.

Erol, A. D. ve Çetiner, S. (2017). “Giyilebilir Elektronik/Akıllı Tekstiller Ve Uygulamaları.” *KSÜ Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 20(1): 1-20.

Fishlock, D. 2001. “Doctor Volts.” *IEE Review*, 5: 23-28.

Gao, W., Emaminejad, S., Nyein, H. Y. Y., Challa, S., Chen, K., Peck, A., Fahad, H. M., Ota, H., Shiraki, H., Kiriya, D., Lien, D., Brooks, G. A., Davis, R. W. & Javey, A. (2016). “Fully Integrated Wearable Sensor Arrays For Multiplexed In Situ Perspiration Analysis.” *Nature*, 529: 509–514.

Gao, M., Li, L. & Song, Y. (2017). “Inkjet Printing Wearable Electronic Devices.” *Journal of Material Chemical, C*, 5(12): 2971-2993.

Güler, S. D., Madeleine, G., & Sicchio, K. (2016). *Crafting wearables: Blending technology with fashion*. Berlin: Springer.

Historycrunch. (2023, Mayıs 30). Spinning jenny invention in the industrial revolution. <https://www.historycrunch.com/spinning-jenny-invention-in-the-industrial-revolution.html#/>.

- Honarvar, M. G. & Latifi, M. (2017). "Overview Of Wearable Electronics And Smart Textiles." *The Journal of The Textile Institute*, 108(4): 631-652.
- Huang, H., Guo, Z., Zhu, W. & Li, F. (2011). "Preparation And Characterization Of Conductive Polyaniline/Zirconia Nanoparticles Composites." *Advanced Materials Research*, 221: 302-307.
- Ilicheva, N., Kitaeva, N., Dufлот, V. & Kabanova, V. (2012). "Synthesis And Properties Of Electroconductive Polymeric Composite Material Based On Polypyrrole." *ISRN Polymer Science*, 2012: 1-7.
- I-Scoop. (2023, Haziran 14). Wearables market outlook 2020: drivers and new markets. <https://www.i-scoop.eu/wearables-market-outlook-2020-drivers-new-markets/>.
- Jang, E., Carretero, J., Choi, A., Kim, W., Kozlov, M., Kim, T., Kang, T., Baek, S., Kim, D., Park, Y., Baughman, R. & Kim, Y. (2012). "Fibers Of Reduced Graphene Oxide Nanoribbons." *Nanotechnology*, 23(23): 1-8.
- Keum, H., McCormick, M., Liu, P., Zhang, Y. & Omenetto, F. G. (2011). "Epidermal Electronics." *Science*, 333(6044): 838-843.
- Khattab, A., Rehan, M., & Hamouda, T. (2018). "Smart Textile Framework: Photochromic And Fluorescent Cellulosic Fabric Printed By Strontium Aluminate Pigment." *Carbohydrate Polymers*, 195: 143-152.
- Kılıç, Ö. H. (2017). "Giyilebilir Teknoloji Ürünleri Pazarı Ve Kullanım Alanları." *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(4): 99-112.

- Kim, B., Koncar, V., Devaux, E., Dufour, C. & Viallier, P. (2004). "Electrical And Morphological Properties Of PP And PET Conductive Polymer Fibers." *Synthetic Metals*, 146(2): 167–174.
- Kong, Y. C., Yu, D.P., Zhang, B., Fang, W. & Feng, S. Q. (2001). "Ultraviolet-Emitting ZnO Nanowires Synthesized By A Physical Vapor Deposition Approach." *Applied Physics Letters*, 78(4): 407-409.
- Lian, Y., Yu, H., Wang, M., Yang, X., Li, Z., Yang, F., Wang, Y., Tai, H., Liao, Y., Wu, J., Wang, X., Jianga, Y. & Tao, G. (2020). "A Multifunctional Wearable E-Textile Via Integrated Nanowire-Coated Fabrics." *J. Mater. Chem*, C8, 25: 8399–8409
- Liman, M. L. R., Islam, M. T. & Hossain, M. M. (2022). "Mapping The Progress In Flexible Electrodes For Wearable Electronic Textiles: Materials, Durability, And Applications." *Adv. Electron. Mater.*, 8(1): 2100578.
- Linz, T., Kallmayer, C., Aschenbrenner, R. & Reichl, H. (2005). *Embroidering electrical interconnects with conductive yarn for the integration of flexible electronic modules into fabric. in wearable computers. Proceedings. Ninth IEEE International Symposium'da sunulan bildiri.*
- Liu, T., Li, J., Wang, X., Deng, Z., Yu, X., Lu, A., Yu, F. & He, J. (2015). "Preparation And Properties Of Thermal Conductive Polyamide 66 Composites." *Journal of Thermoplastic Composite Materials*, 28(1): 32–45.
- Maity, S., Singha, K., Debnath, P. & Singha, M. (2013). "Textiles In Electromagnetic Radiation Protection. Textiles In Electromagnetic Radiation Protection." *Journal of Safety Engineering*, 2(2): 11–19.

Mao, C. D. & Guo, X. (2013). "Development Of Blended Conductive Yarn And Antistatic Filter Cloth." *Advanced Materials Research*, 821–822, 278–282

Maximize market research (2023, Mayıs 28). Smart textile market: global challenges, market analysis and forecast 2029. <https://www.maximizemarketresearch.com/market-report/global-smart-textile-market/28970/>.

Meena, J. S., Choi, S. B., Jung, S-B. & Kim, J-W. (2023). "Electronic Textiles: New Age Of Wearable Technology For Healthcare And Fitness Solutions." *Materials Today Bio*, 19(2023): 100565.

Oh, J. Y. & Bao, Z. (2019). "Second Skin Enabled By Advanced Electronics." *Adv Sci.*, 6(11): 1900186.

Pixabay. (2023, Nisan 10). Pixabay. <https://pixabay.com/tr/>.

Post, E. R., Orth, M., Russo, P. R. & Gershenfeld, N. (2000). "E-Broidery: Design And Fabrication Of Textile-Based Computing." *IBM Syst. J.* 39(3.4): 840–860.

Raji, R. K., Miao, X. & Boakye, A. (2017). "Electrical Conductivity In Textile Fibers And Yarns-Review." *Aatcc Journal Of Research*, 4(3): 8-21.

Ramlow, H., Andrade, K.L. & Immich, A.P.S. (2021). "Smart Textiles: An Overview Of Recent Progress On Chromic Textiles." *The Journal Of The Textile Institute*, 112(1): 152-171.

Qu, H. & Skorobogatiy, M. (2015). *Conductive polymer yarns for electronic textiles in electronic textiles*. Cambridge: Woodhead Publishing.

- Quyang S., Yingtao X., Dongping W., Dalong Z., Xin X., Tan T. & Fong, H. H. (2015). "Surface Patterning Of Pedot: Pss By Photolithography For Organic Electronic Devices." *Journal of Nanomaterial*, 2015-603148: 1-9.
- Shi, Q., Dong, B., He, T., Sun, Z., Zhu, J., Zhang, Z. & Lee, C. (2020). "Progress In Wearable Electronics/Photonics-Moving Toward The Era Of Artificial Intelligence And İnternet Of Things." *InfoMat.*, 2: 1131-1162.
- Shi, X., Zuo, Y., Zhai, P., Shen, J., Yang, Y., Gao, Z., Liao, M., Wu, J., Wang, J. Xu, X., Tong, Q., Zhang, Wang, B., Sun, X., Zhang, L., Pei, Q., Jin, D., Chen, P. & Peng, H. (2021). "Large-Area Display Textiles Integrated With Functional Systems." *Nature*, 591(7849): 240–245.
- Smiechowicz, E., Kulpinski, P., Niekraszewicz, B.& Bacciarelli, A. (2011). "Cellulose Fibers Modified With Silver Nanoparticles." *Cellulose*, 18 (4): 975–985.
- Son, D., Lee, J., Qiao, S., Ghaffari, R., Kim, J., Lee, J. E., Song, C., Kim, S. J., Lee, D. J., Jun, S. W., Yang, S., Park, M., Shin, J., Do, K., Lee, M., Kang, K., Hwang, C. S., Lu, N., Hyeon, T. & Kim, D. (2014). "Multifunctional Wearable Devices For Diagnosis And Therapy Of Movement Disorders." *Nat. Nanotechnol.*, 9: 397–404.
- Song, Y. M., Xie, Y., Malyarchuk. V., Xiao, J., Jung, I., Choi, K-J., Liu, Z., Park, H., Lu, C., Kim, R-H., Li, R., Crozier, K., Huang, Y. & Rogers, J. (2013). "Digital Cameras With Designs Inspired By The Arthropod Eye." *Nature*, 497(7447): 95-99.
- Tez, Z. (2008). *Tekstil ve giyim kuşamın kültürel tarihi*. Ankara: Doruk Yayınevi.

Thefashionspot. (2023, Haziran 8). Newsflash! wearable tech isn't a new phenomenon. <https://www.thefashionspot.com/style-trends/514247-wearable-tech/>.

Thesuperslice. (2023, Haziran 15). Virtual Reality (LED High Fashion) / Moritz Waldemeyer for Philip Treacy. <http://thesuperslice.com/2012/10/03/virtual-reality-led-high-fashion-moritz-waldemeyer-for-philip-treacy/>.

Topp, K., Haase, H., Degen, C., Illing, G. & Mahltig, B. (2014). "Coatings With Metallic Effect Pigments For Antimicrobial And Conductive Coating Of Textiles With Electromagnetic Shielding Properties." *Journal of Coatings Technology and Research*, 11(6): 943–957.

Uzun, S., Seyedin, S., Stoltzfus, A. L., Levitt, A. S., Alhabeb, M., Anayee, M., Strobel, C. J. , Razal, J. M., Dion, G. & Gogotsi, Y. (2019). "Knittable And Washable Multifunctional Mxene-Coated Cellulose Yarns." *Adv. Funct. Mater*, 29, 1905015: 1-13.

Utopia-ble. (2023, Haziran 15). Intel - Spider Dress 2015. <https://utopia-blu.net/spider-dress>

Üner, İ. & Gürcüm, B. H. (2019). "Elektronik Tekstillerde İletken Mürekkep Uygulamaları." *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 25(7): 794-804.

Visualcapitalist. (2023, Haziran 9). The history of wearable technology. <https://www.visualcapitalist.com/the-history-of-wearable-technology/>.

- Wang, J., Li, S., Yi, F., Zi, Y., Lin, J., Wang, X., Xu, Y. & Wang, Z. L. (2016). "Sustainably Powering Wearable Electronics Solely By Biomechanical Energy." *Nature Communications*, 7: 12744.
- Wang, S., Xu, J., Wang, W., Wang, G-J, Rastak, R., Molina-Lopez, F., Chung, J. W., Niu, S., Feig, V. R., Lopez, J., Lei, T., Kwon, S-K., Kim, Y., Foudeh, A. M., Ehrlich, A., Gasperini, A., Yun, Y., Murmann, B., Tok, J. & Bao, Z. (2018) . "Skin Electronics From Scalable Fabrication Of An Intrinsically Stretchable Transistor Array." *Nature*, 555(7694): 83-88.
- Wicaksono, I., Tucker, C. I., Sun, T., Guerrero, C. A., Liu, C., Woo, W. M., Pence, E. J. & Dagdeviren, C. (2020). "A Tailored, Electronic Textile Conformable Suit For Large-Scale Spatiotemporal Physiological Sensing In Vivo." *Npj Flexible Electronics*, 4(1): 5, 1-13.
- Woltornist, S., Alamer, F., Mcdannald, A., Jain, M., Sotzing, G. & Adamson, D. (2015). "Preparation Of Conductive Graphene/Graphite Infused Fabrics Using An Interface Trapping Method." *Carbon*, 81: 38–42.
- Xu, F., Yao, L., Zhao, D., Jiang, M. & Qiu, Y. (2013). "Effect Of Weaving Direction Of Conductive Yarns On Electromagnetic Performance Of 3D Integrated Microstrip Antenna." *Applied Composite Materials*, 20(5): 827–838.
- Xue, C., Chen, J., Yin, W., Jia, S. & Ma, J. (2012). "Superhydrophobic Conductive Textiles With Antibacterial Property By Coating Fibers With Silver Nanoparticles." *Applied Surface Science*, 258(7): 2468–2472.
- Yang, L., Ma, Z., Tian, Y. Meng, B. & Peng, Z. (2021). "Progress On Self-Powered Wearable And Implantable Systems Driven By Nanogenerators." *Micromachines*, 12(6): 666.

Yetmen, G. (2017). "Giyilebilir Teknoloji." *Ulakbilge*, 5(9): 275-289.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Textile surfaces, which provided the protection of people in difficult living conditions in the first usage examples, gradually expanded their usage areas by adding aesthetic and functionality needs to its structure over time. There have been great advances in the historical process in textiles. These advances enable the textile to attain innovative production and usage features apart from conventional production possibilities and uses.

Smart textiles are at the forefront of the changes that have occurred in the field of textiles, especially in the last 20 years. Smart textiles are products that can receive and respond to external stimuli to adapt to changes in the environment. Electronic textiles, which are among the smart textiles, are increasingly appearing in many product types that require aesthetics and/or functionality in recent years.

Electronic textiles, as the name suggests, is a type of textile that contains materials and materials related to electrical and computer technologies in an integrated manner with textile materials. In this study, information about electronic textiles is given and an example of electronic textile design application made using screen printing technique is also included in the study.

In this application, the process experiences in the use of micro LED, coin cell battery holder and conductive paints are shared by making use of the screen printing technique.

Method

In this study, a literature review about electronic textiles has been made, and detailed research has been made on the historical development of electronic textiles, materials used in electronic textiles and electronic textile application examples.

Electronic textile design application was also made in the study. In the design method, screen printing technique was used. The results of the design made in the study were evaluated through qualitative observation.

Findings (Results)

If the application stages of the design are evaluated; The blue LED lamp light is desired to attract attention from an aesthetic point of view. For this reason, the design is planned to have a blue LED lamp in the eye area of the bird figure. During screen printing, first a white bird drawing was printed, and then a pattern print that would carry conductive ink. While printing, two printing passes were applied in both colors. Thus, both the white paste and the conductive ink are clearly visible on the t-shirt.

In the product catalog review of the conductive paint manufacturer, the relevant part is designed to be shorter and thicker in the final drawings, taking into account the application recommendation that the electrical resistance will be less as the area on which the conductive ink is printed resembles a square. In the printing trials of the conductive paint, since the viscosity of the conductive paint is high, it is difficult for the paint to spread smoothly into all the gaps in the screen printing fabric during printing. In order to prevent this situation, additional conductive paint has been placed in the parts close to the other areas where the conductive paint will pass. In this way, possible dye transfer insufficiency was tried to be prevented.

It has been observed that when a screen printing fabric with higher mesh values is used in the use of conductive paint, the pores are quickly clogged and the conductive paint cannot properly settle on the t-shirt surface. In order to avoid this problem, printing process was applied with 43T screen printing fabric recommended by the conductive paint manufacturer in the product usage instructions. After the completion of all the printing processes, the adhesive property of the conductive paint was used to fix the LED and coin cell battery holder on the t-shirt.

Another advantage of this application is that it helps to increase the electrical connection between the LED lamp, coin cell battery housing and conductive dye-printed areas. Both the LED and the coin cell battery holder are fixed on the t-shirt with the same method. During sewing, the sewing gaps in the four corners of the coin cell battery compartment were utilized and it was possible to place the battery compartment on the t-shirt surface securely.

On the design, the coin cell battery slot and LED lamp parts are fixed. Therefore, although the product is not very suitable for daily use, it is more suitable for special events or short-term use. It is thought that cleaning the product by dry cleaning will be beneficial in increasing the service life of the design. Having an on and off button on the coin cell battery compartment used in the design reduces unnecessary energy consumption and allows the LED lamp to turn on when desired.

As a result of the qualitative observations, it is concluded that the white colour printing processes on the t-shirt are very smooth and clear, the black conductive paint is rarely seen on the black t-shirt, and the blue LED lamp can be operated on the t-shirt with a smooth and good brightness when desired.

Conclusion and Discussion

Electronic textiles offer great opportunities to be one step ahead in the increasingly difficult competitive conditions of today's world. For this reason, information sharing and exemplary designs to be made in this field will be of great benefit to the textile industry, the country's economy and the people working in the field.

In the sample design included in the study, the application of conductive ink with conventional printing pastes using the screen printing technique is shown. The design problems and outputs experienced during the working process were also shared. The study shows that the micro LED lamp together with the conductive paint and the battery holder that can be sewn onto the textile surface can be used together effectively.

As a result of the study, it is aimed to ensure that electronic textile products are more involved in the textile sector and to contribute more to the country's economy in this way by sharing both the information given about electronic textiles and the process experiences included in the application study.

ETNOSENTRİZM BAĞLAMINDAKİ ÖTEKİLEŞTİRİLME SORUNSALI ÇERÇEVESİNDE SANATÇININ KİMLİK YARATIMI

Sevgi KILINÇ*

Öz

Toplum içerisindeki sosyal gruplar farklı bağlamlarda ve farklı zamanlarda ötekileştirilmeye maruz kalabilmektedir. Etnosentrizm ötekileştirmeyi etnik köken üzerinden tanımlayan sosyolojik bir kavramdır. Bu kavram çerçevesinde gelişen fikirler siyasi anlaşmazlıklar, terörizm, savaş ve soykırıma kadar varabilecek tehlikeli sonuçlar barındırmaktadır. Postmodern dönemin çoğulcu yaklaşımıyla birlikte etnik köken, ırk, kültürel farklar ve cinsiyet farklılıklarının ayrıştırıcı birer unsur olmadıkları aksine, çeşitliliğin toplumu zenginleştirmeye katkı sağladığı kabul edilmiştir. Araştırmanın kavramsal altyapısı için; sanat, sosyoloji, felsefe ve psikoloji gibi birçok disiplinde literatür taramaları yapılmış ilgili kısımlar eklenmiştir. Çalışmanın amacı kapsamında etnosentrizm bağlamındaki ötekileştirme çerçevesinde dört sanatçının bu doğrultuda yaratılmış çalışmalarına yer verilmiştir. Kendi etnik kökenleri doğrultusundaki ötekileştirilme durumlarını eserlerine yansıtan sanatçıların yaratımlarını konu alan bu araştırmanın plastik sanatlar alanında araştırmalar ve üretimler yapan kişilere katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Etnosentrizm, ötekileştirilme, kimlik, ben ve öteki.

* Dr.Öğr.Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, skilinc@beu.edu.tr, Bitlis/Türkiye

THE IDENTITY CREATION OF THE ARTIST WITHIN THE FRAMEWORK OF THE PROBLEM OF MARGINALIZATION IN THE CONTEXT OF ETHNOCENTRISM

Abstract

Social groups within society may be subjected to marginalization in different contexts and at different times. Ethnocentrism is a sociological concept that defines marginalization in terms of ethnicity. The ideas developed within the framework of this concept possess dangerous consequences that can lead to political conflicts, terrorism, war and even genocide. With the pluralist approach of the postmodern era, it has been acknowledged that ethnicity, race, cultural differences and gender differences are not divisive elements but on the contrary, diversity contributes to the enrichment of society. For the conceptual ground of the study, literature reviews were conducted in numerous disciplines such as art, sociology, philosophy and psychology and relevant sections were included. Within the scope of the purpose of the study, the works of four artists produced in this direction within the framework of marginalization in the context of ethnocentrism are included. It is thought that the present study, which focuses on artists who reflect their marginalization in the context of their own ethnic origins in their works, will contribute to future studies and works in the field of plastic arts.

Keywords: *Ethnocentrism, marginalization, identity, me and the other.*

1. GİRİŞ

Toplum kavramı bir arada yaşayan canlıların oluşturduğu topluluğu tanımlarken, sosyolojide aynı kavram; farklı özelliklere sahip özgün bireylerin nesnel yasalar çerçevesinde gündelik hayat faaliyetleriyle gelişen ilişkilerinden oluşan sistemi ifade eder. Bu doğrultuda toplumun, bireylerin farklılıkları üzerine inşa edilmiş olduğunu söylemek mümkündür. Topluluk içerisinde hedeflenen idealler, değerler ve inançlar çerçevesinde sosyal kimlikler oluşur. Kimlik oluşturma sürecinde toplum içerisinde varlık gösteren farklılıklara ya müsamaha gösterilir ya da peşin hükümlerle ötekileştirilir. Günlük yaşam içerisinde bireyin sahip

olduğu farklılıklara olumsuz anlamlar yüklenir ve değersizleştirilir. Böylece ötekileştirmeyi oluşturan süreç başlamış olur. “Ben ve biz” sınıflandırması dışında kalan herkes olumsuz algılanıp ötekileştirilir. Birey bunu yaparken, kendisinin sahip olduğu bireysel ve kolektif kimliği olumlu algılarken, farklı ve öteki olanı olumsuz algılayarak kendi kimliğini değerli kılma eğilimi gösterir.

İnsanlık tarihi boyunca etnik ötekileştirmenin pek çok çatışma ve savaşa sebep olduğunu söylemek mümkündür. Dünya üzerinde ötekinin var olmadığı bir toplumdan söz etmek nerdeyse imkânsızdır. Öyle ki ötekinin olmadığı toplumu kimlik yönünden sorunlu ya da eksik olarak algılarız. Bu da bize şunu ifade eder, ötekinin olduğu yerde doğal olarak ötekileştirme başlar. Ötekileştirme de yabancılaştırma, yabancı düşmanlığı, ırkçılık, asimilasyon ve soykırım gibi toplumsal sorunları beraberinde getirir (Coşkun, 2019: 19). Ulusların medenileşme seviyesi arttıkça bu tarz sorunlar azalmış gibi görünse de günümüzde hala çoğu toplumun gerilim unsurlarından biri olmaya devam etmektedir. Modern toplumlara bakıldığında ırkçılık karşıtı bir duruş sergiledikleri söylenebilir, fakat bu aldatıcı bir olgudur. Bu durumu Kearney: “Hariçteki”ne karşı beslenen önyargı, çağdaş dünyamızda hiçbir şekilde ortadan kalkmamıştır” (Kearney, 2018: 87) diye ifade etmiştir. Fikir ve düşüncelerini doğrudan ifade etmeyen modern insanlar bunun sebebidir. Dolayısıyla günümüzde bir çeşit örtülü ırkçılık yaklaşımının devam ettiğini söyleyebiliriz.

Disiplinler arası kavramlar olan etnik köken, ırk, öteki ve ötekileştirme gibi kavramlar postmodernizmle birlikte sanatın içerisinde ele alınmaya başlanmıştır. Modern sanatın homojenliğine karşı, postmodernizm bu kavramlar etrafında şekillenerek daha heterojen, çoğulcu ve birleştirici bir rol oynamıştır. Bu anlamda artık sanatın dili değişmiş, öznenin kendine özgü gerçekliği daha cesur anlatımlarla birlikte kalıplara sığmayan bir ifade arayışına girmiştir. Sanatçı artık, sanatsal yaratımında görsel estetik arayışının dışında farklı bir misyonun

sorumluluğunu da almıştır. Tıpkı bir aktivist ya da provokatör gibi yaşadığı toplumda öteki olan ile ilgili her şeyi politik söylemlere varıncaya kadar aktarmaya çalışmıştır. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı; etnosentrizm bağlamındaki ötekileştirme türünde bir ayırıştırmanın sonucunu eserlerinde gördüğümüz sanatçıların ifadelerini anlamaya yöneliktir. Araştırmanın kavramsal altyapısı için; sanat, sosyoloji, felsefe ve psikoloji gibi birçok disiplinde literatür taramaları yapılmış ilgili kısımlar çalışmaya eklenmiştir. Öteki ve ötekileştirme kavramlarının ortaya çıkışı, günümüze kadar gelişi ilk başlık altında değerlendirilmiştir. İkinci başlıkta bu kavramların ortaya çıkmasına sebep olan ben ve öteki arasındaki ilişki ile ilişkiye dair felsefi yaklaşımlar incelenmiştir. Etnosentrizm başlığı altında, kavramın tanımı, kökeni ve sosyal ilişkilerdeki yeri incelenmiştir. Son başlıkta eserleri etnosentrizm bağlamındaki ötekileştirme çerçevesinde yaratılan dört sanatçının çalışmalarına yer verilmiştir. Kendi etnik kökenleri sonucunda ötekileştirilme durumlarını eserlerinde yansıtan sanatçıların yaratımlarını konu alan bu araştırmanın plastik sanatlar alanında araştırmalar ve üretimler yapan bireylere katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. YÖNTEM

Bu araştırmada yöntem olarak içerik analizi ve sanat eseri analizi yöntemleri kullanılmıştır. İlk olarak konu başlığı çerçevesinde literatür taraması yapılmış ilgili bölümler araştırmaya eklenmiştir. Daha sonra etnosentrizm bağlamındaki ötekileştirme sorunsalına çalışmalarında yer vermiş dört sanatçı arasından seçilmiş örnekler üzerinden eser analizleri yapılmıştır. 6. bölümdeki sanatçının etnosentrizm bağlamı yaratım süreci başlığı altında yapılan değerlendirmeler elde edilen bilgilere eklenen yorumlarla desteklenmiştir.

3. Ötekileştirilmenin Kökenleri

Sosyolojinin, sosyal antropoloji çalışmalarının, toplumsal ve siyasal ilişkilerin temel bir sorunsalı olarak karşımıza çıkan “Öteki” kavramının, kimi ve neyi ifade ettiği toplumlara göre farklılık gösterse de sonuç olarak aynı manayı vermektedir. “Öteki” kavramı kök olarak, Türkçede kullandığımız “öte” sözcüğünden türemiştir. “Öte” sözcüğü, konuşanın temel olarak aldığı bir şeyden daha uzak olan yer veya şeyi ifade ederken, “Öteki” sözcüğü konuşulmakta veya göz önünde tutulmakta olandan geride kalanı ifade etmektedir. Bu kelimeyi çalışmamız açısından antropolojik anlamda değerlendirdiğimizde ise, “biz” den olmayan insanları, sıfat ve zamir halleriyle de bu düşüncenin kültürel yönünü işaret etmektedir.

Bu sosyolojik kavramın kadim dillerdeki kökenine baktığımız zaman; Latince “Öteki” için *alius* (*alia* ve *aliud*) kelimesinin kullanıldığını görmekteyiz. Bu kelime aynı zamanda İngilizceye *alien* (yabancı) olarak geçmiştir. Roma döneminden miras kalan ve Romalı olmayanları belirtmek için kullanılan *barbarian* kelimesi bir diğer ötekileştirme sıfatıdır. Yunancada ise, Latincedeki *alius* kelimesine benzer, *allos* (ἄλλος) sözcüğünün kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla, Avrupa toplumunun büyük bir kısmını oluşturan bu kültürler açısından öteki kavramı keskin bir farkındalık anlamı taşımaktadır.

Bu veriler doğrultusunda “Öteki” kavramını, bir ya da daha çok kişi, toplum ya da kültür tarafından, güncel veya geçmiş ilişkiler temel alınarak, dikey (sınıfsal) ya da yatay (etnik vb.) olarak ayrıştırılmış ve farklılaştırılmış olan, halk, grup, sınıf, kişi vb. şeklinde tarif etmek mümkündür. Yukarıda belirttiği gibi farklı dillerde “Öteki” kavramının etimolojisi, kapsam olarak bile toplumsal farklılıkları gösterebilmektedir. Kavramın derinliklerine inmek tabii ki mümkündür; fakat etimolojik irdelenmede de görüldüğü üzere, “Ötekinin/Ötekilerin” tespitindeki esas unsur, durumun eylemsel yani toplumsal boyutundadır; bu da ötekileştirilmedir (Nahya, 2011: 29).

Connolly'ye göre, "Bir kimlik var olmak için farklılığa ihtiyaç duyar ve kendi kimliğinin kesinliğini güvence altına almak için çaba göstererek farklılığı ötekiliğe dönüştürür" (Connolly, 1995: 92-93). Bu düşünceden hareketle, ötekileştirmenin ya da ötekileştirilmenin kimlik yaratımının doğal bir sonucu olduğunu söylemek mümkündür. Bireyin kimliğini tanınması ve korunması sürecinde ötekileştirme önemli bir rol oynar. Aslında tek başına kendi olma bilincini gerçekleştiremeyen birey, bunun için bir başkasına ihtiyaç duyar. Dolayısıyla kimlik ötekiler aracılığıyla şekillenen tanımlanan bir kavram olma özelliği taşımaktadır diyebiliriz.

Postmodernizm'in önemli düşünürlerinden biri olan Derrida öteki ile ilgili tartışmaların gerisinde kalmamış ve fikirlerini şöyle ifade etmiştir; ötekini bizim kurallarımıza, kültürümüze, dilimize, yaşam biçimimize ve siyasal sistemimize uyduğu sürece kabul eder konukseverlik gösteririz. Oysa olması gereken koşulsuz şartsız bir şekilde ötekine kapıları açmaktır. Derrida ayrıca öteki olarak nitelenin dışarıda bir yerde değil, yakınlarımızda yanı başımızda olması gerektiğini vurgulamaktadır. Aslında Derrida yanı başımızda olması gerektiğini söylediği öteki ile ilgili ifadesinde toplumsal yapıdaki çeşitliliği kastetmektedir (Borrodario, 2008: 240). Dolayısıyla bu bilgiler doğrultusunda Derrida'nın toplumdaki farklılıkların olumluluğu ve gerekliliğini savunduğunu söylemek mümkündür.

Öteki kavramının dualistik zıtlıklarının sosyal kategoriler yaratarak, sosyal kimlikler ve sosyal aidiyetler ortaya çıkardığını düşünen Bauman'a göre; kadın-erkek, insan-hayvan, yerli-yabancı, normal-anormal, sağlıklı- hastalıklı vb. karşıtlıkların özünde aslında bir ötekilik olduğunu ve yerlinin yabancıların, kadının erkeğin ötekisi olduğunu vurgulamaktadır (Bauman, 2003: 26-27). Ona göre edimlerin ve öteki şeylerin sahip olmadığı anlamları oluşturan temel durum, edimlerin ve şeylerin sahip olduğu anlamlardır (Bauman, 1998: 110).

Antropolog Claude Lévi-Strauss'un 1952 yılında Unesco'da yaptığı "İrk ve Tarih" başlıklı konuşması büyük yankı uyandırmıştır (1973: 377). Levi-Strauss ırkçı

düşüncenin biyolojik veriler ile kültür özellikleri arasında bir bağ kurduğunu ifade ederek mutlak görelilik düşüncesinin oluşumuna katkı sağlamıştır. Günümüz antropolojisinde kültürlerin çeşitliliği üzerine klasikleşmiş argümanları Levi-Strauss'un ortaya koyduğu bilinmektedir. Kültürlerin bizim tanıyabileceğimizden çok daha çeşitli ve zengin olduğunu ifade etmiştir. Her biri kendi içerisinde ortak yaşamın getirdiği sorunları özgün biçimde çözer ve özgül değerler sunar. Bütün insanların yaradılışı gereği dili, dinsel inançları, bilgileri, sanat biçimleri ve toplumsal, iktisadi siyasal bir örgütlenmeleri vardır. Ancak kültürler bu farklı öğeleri kullanarak tekil bir bileşim oluşturabilirler. Bu yüzdendir ki, belli bir kültür hakkında herhangi global özellikli yargıda bulunmak doğru olmaz (Schnapper, 2005: 176-177).

Oliver Cromwell Cox, 1948'de yayınladığı *Caste, Class and Race* adlı kitabında ırk ilişkilerini sınıf çatışmalarının bir sonucu olduğunu ifade eder. Irkçılığın kapitalist sömürünün bir ürünü olduğunu ve sömürgeciliğin akılcılaştırılmasını sağladığını anlatır. Uzun yıllar devam eden siyah ırkın sömürülmesinin nedenini onların proleter olmalarına yani sınıfsal konumlarına bağlar. Siyahiler ile ilgili önyargıların, beyaz kapitalistlerin siyah işçileri daha iyi sömürebilmek için hesaplayarak benimsedikleri bir durum olduğunu ve etnik ayrımların kapitalist emek örgütlenmesinin ürünü olduğunu vurgular (Cox, 1948: 302).

Jean Baudrillard'ın *Kötülüğün Şeffaflığı* adlı kitabında yer verdiği ötekilik ile ilgili düşünceleri, araştırmaya katkı sağlaması açısından önemlidir. Evrensel ötekilik ve farklılık simgelerinin efendisi olan kişi, dünyanın efendisidir der ve farklılığı düşünen kişi antropolojik olarak üstündür diye ekler. Ayrıca farklılığı düşünmeyen, farklılık oyununu oynamak istemeyen kişi yok edilmelidir. Bununla ilgili şöyle bir örnek verir; İspanyollar Amerika kıtasına ayak bastığında orada yaşayan yerliler bu durumdadır. Kökten bir ötekilik içindedirler, farktan hiçbir şey anlamazlar (İspanyollar farklı değildir, adeta tanrıdır). İspanyolların yerlileri yok

etmek için ne ekonomik ne de dinsel hiçbir şekilde haklı bir mazeretleri yoktu, onları yok etme hırslarının tek nedeni mutlak cinayetti. Evrensellik kavramının gölgesinde, ötekiliğe pazarlık edilebilir bir şekilde dahil olmayı zorlanan yerliler bunun yerine kendilerini feda etmeyi tercih ederler. İspanyolların yok etme deliliğinin tamamlayıcısı olan kendini ölmeye bırakma hırsı buradan gelir. Yerlilerin kendilerini yok edenlerle yaptıkları bu garip suç ortaklığı, ötekiliğin sırrını korumanın yegâne yoludur (Baudrillard, 1995: 125-126).

Öteki ve ötekileştirme konularında devletin rolü oldukça önemlidir. Çünkü devlet tarafsız değildir, kimi grupların özellikle de kimi etnik grupların yararına kaynak ve ayrıcalıklarını dağıtarak asıl farklılaştırıcı bir rol oynar. Bu tutum sonucunda devletin tarafsızlığı ideolojisi tartışmaya açılmış olur (Schnapper, 2005: 375).

Cumhuriyetçi yaklaşımlar, demokratik bir anayasaya sahip her etnik toplumun kendilerini yönetebileceklerini savunurlar. Ayrıca bireysel olarak vatandaşlara yasal özgürlükler çerçevesinde tanınan yaşam hakkı, kanunlar çerçevesinde düzenlendiği takdirde egemen bir devlet olarak yapılabileceklerini de kabul ederler. Ulus devletler ise birbirinden ayrı yaşayan etnik grupların barışçı yollarla tek tek devletleşmesiyle oluşmamıştır. Aksine komşu bölgelere, soylara, alt kültürlere, dil ve din topluluklarına sirayet ederek ortaya çıkmıştır. Yeni oluşan ulus-devletler de genelde, asimilasyona uğramış, baskı altına alınmış ya da marjinalleştirilmiş “alt-halklar” a rağmen oluşmaktadır. Etno-milliyetçi fikirlerle şekillenen yeni ulus-devletler ise neredeyse her zaman kanlı bir yöntemle uygulanan saflaştırma töreleriyle gerçekleşmiş ve yeni oluşan azınlıkları sürekli olarak yeni baskılar altına almıştır (Habermas, 2012: 50 -51).

4. Ben ve Öteki İlişkisi Üzerine

“Ben” ve “Öteki” kavramları kimlik bilincinin bir yaratımı olarak ortaya çıkar ve kültürel olarak da kendisini “Biz” ve “Ötekiler” olarak sınıflandırır. “Öteki”

“Ben”in kendi varlığı üzerinden yarattığı negatif bir türevidir. Çünkü bireyin kendi kimliğinin bilincine varması öteki bireyle girdiği ilişkinin sonucunda gerçekleşir. Burada zamanla oluşan bir kavrayış geliştirir. Karşı tarafın yani ötekinin ötekileştirildiğini kavraması, egemen kimliğin kendisiyle olan ilişkisi sürecinde ortaya çıkar. Durum şöyle gerçekleşir, “öteki”, “ben” in karşısında olumsuzluk taşır ve bu sayede “ben” olumlanmasını gerçekleştirir. Aslında öteki kendisine yüklenen anlamlar sonucunda “biz” ve “ben” kimliğinin yaratılmasını ve korunmasını sağlar.

Evrenselcilik ilkesine göre insan türü bir birlik içerisindedir. Sırf insan olduklarından dolayı, bütün insanların zihinsel ve ahlaki kapasitesinin ya da yeterliliğinin gerçekleşmesinde kesin olarak farklar görülse de onların eşit olduklarını varsayar. Yetenekleri açısından gösterdikleri başarı eşit değerde olmasa da özgürlük bakımından aynı eğilimi gösterdikleri için bu alan da eşit olduklarını ifade eder. Yani ötekinin bir başka kendi olduğunu ileri sürer. Dolayısıyla gerek insan hakları gerekse bireyin onuru ve ona gösterilmesi gereken saygı bakımından insanlar arasında ilkesel olarak bir sınırlama olmadığı sonucuna varılır. Bu ilke toplumsal düzene somut bir şekilde uygulandığında, toplumlar ile insanları ayıran farkların nesnel gerçekçiliğiyle, farklı veya aynı toplumlar içerisindeki bireylerin iktidar ve kapasite alanındaki eşitsizlikleri bir mücadelenin oluşmasına sebep olur. Evrenselcilik ilkesi bu noktada asimilasyonculuğa doğru gitme tehlikesi yaratır. Bu durumda, “Ben” öteki bireyi, kendisiyle aynı haklara sahip bütünlüğü olan bir varlık olarak görür. Ama “Ben”, başkasının özdeş olduğunu düşünmeden eşit olabileceğini tasarlamanın zor olmasından dolayı ötekini kendi özgürlüğü içinde algılamaz (Schnapper, 2005: 27).

Levinas’ göre her ben kendi ötekisini oluşturur. Yani öteki, “ben”in ve başka bir “ben”in arasındaki ayrılığa vurgu yapar. Ben ve öteki ilişkisinin ayrımcılık kökenli olduğunu bunu da kültürel, tarihsel ve toplumsal bakımdan ortaya çıkan ayrımın

kaynağında aramak gerektiğini savunur. Normalde birlik düşüncesinde, varlıklar arasında öz ile ilgili bir fark olmadığını, farkların sadece görünüşten kaynaklı bir derece farkı olduğunu ifade eder. Ben ve öteki tarzı bir ayrıma gidildiğinde, “ben”in kendi ötekisini oluşturması durumu tehlikeli sonuçlar doğurur. Öznenin herhangi bir nesneden farklılığı ve ayrılığı gibi olmaz bu ayrılık; en az iki özne arasındaki bir ayrılığa sebep olur. Bu daha açık şöyle ifade edilebilir, “ben” ego ise, “öteki” bir alter-ego olarak ortaya çıkar (Levinas, 2002: 115). Bu anlamda bir bölünmenin sonuçları, dünyaya ve insana ait olan her şeyin bölünmesine sebep olur.

Varoluşçu felsefenin özellikle irdelediği konulardan biri öteki sorunu olmuştur. Dolayısıyla da varoluşçu bir düşünür olan Sartre bu konuya eğilmiş ve fikirlerini şu şekilde ifade etmiştir. Sartre’da öteki, dünyayı kavrayışımızı ve algılayışımızı zorlaştıran bir başkasının negatif bakışı olarak kullanılır. Öteki, “ben”in varoluşunu ve varlığını çalındır. Birey kendisi için bir dünya kurar, kendince bir düzen oluşturur ve dünyaya o perspektiften bakar. İşler yolunda giderken, aniden öteki ortaya çıkar ve her şey altüst olur. Artık “ben”e ait olan bütün sıfatlar ötekine göre belirlenmeye başlar. Hayatı belirleyen her şey bir başkası kıstas alınarak değerlendirilir. Öteki ile karşılaşma “ben” in hayatına iyi, kötü, normal ve anormal gibi sıfatların girmesine sebep olur. İşte burada Sartre ötekiyi, bireyin kendisi olmasını engelleyen kişi olarak ifade eder (Sartre, 1964: 8).

Kristeva ötekileştirme sorununu dışlama kavramı (abjection) ile açıklamaya çalışır. Bu kavramı ise, bir öznenin ya da grubun kendi sınırlarını tehdit eden her şeyi dışlamasına yol açan psikolojik temelli bir tepki olarak tanımlar. Ama öznenin varlığını, bütünlüğünü tehdit eden durumlar hiçbir zaman yok edilemez, ancak dışlanabilir ki yine de öznenin sınırlarında varlığını sürdürmeye devam eder. Kristeva’ya göre dışladığımız şeyi “iğrenç” olarak nitelendirir, bilinçdışı bir etkiyle onu kendi benliğimizde ötelemeye çalışırız (Kristeva, 2004: 20). Yazar ayrıca

ötekiyi, insanların kendi içlerinde bulunan bir yabancı olarak nitelendirir. Aslında yabancının içimizde yaşadığını, ancak bireyde farklılık bilinci oluştuğunda ortaya çıktığını ifade eder. Burada amaç yabancı olanı yok etmek değil, birlikte hareket ederek ortak yaşam alanlarının ön plana çıkartılmasıdır.

Dominique Schnapper ben ve öteki ilişkisi ile ilgili düşüncelerini “Günah Keçisi” kuramı ile açıklamaya çalışmıştır. Ayrımcılık ve şiddet görüngülerini anlamak üzere, daha önce Durkheim tarafından formüle edilmiş bu kuram pek çok kez ele alınmıştır. Kuramın temelini yoksunluk- saldırganlık-yansıtma sırlamalarından meydana gelen bir varsayım oluşturur. Yoksunluk bireyde saldırganlık duygularını yaratır, saldırganlık ise savunmasız günah keçilerine yönelir. Bu duyguların sonucunda ortaya çıkan şiddet daha sonra, stereotipler ve olumsuz yargılar ile doğrulanarak akılcı hale getirilir. Bu aslında grupların ve bireylerin kendi iç çatışmalarını, kendi zorluklarını bir başkasının üstüne atarak çözmelerini sağlayan bir savunma mekanizmasıdır. Böylece bir grubun kaynaşmasına katkı sağlayan dış düşman yaratılmış olur (Schnapper, 2005: 136).

Konu ile ilgili Freud Yahudi düşmanlığı üzerinden kendi yöntemini kullanarak bir yaklaşım ortaya koymuştur. Üzerinde çalıştığı Psikanalitik kuramı topluluğa yayarak, Yahudilere olan düşmanlığın sebebinin hakların bilinçdışından kaynaklandığını açıklamıştır. Nevroz yaşayan bireylere uygulanan yöntemin halklara da uygulanabileceğini ifade etmiştir. Çünkü her halkın birlik olmak için bir günah keçisine ihtiyaç duyması gayet normal bir durumdur (Freud, 2022: 137).

Ötekiyi yok etmek için gösterilen bütün çabalar, ötekinin yok edilemeyeceğini ve kaçınılmaz bir şekilde ötekinin sürekli olacağını kanıtlar. Olguyla ve düşünceyle yaratılan şeylerin gücü böyledir. Kökten ötekilik fikri her şeye direnir: Irkçılığa, soykırıma, fetihlere, farklılık virüsüne ve yabancılaşmanın psikodramına. Öteki bir

yandan varlığını sürdürmeye devam etmektedir, öte yandan çoktan ölüdür. Büyük oyun budur (Baudrillard, 1995: 137).

5. Etnosentrizm Kavramı

Bu kavram İngilizcede “ethnocentrism” olarak ifade edilirken, Türkçede “biz-merkezcilik”, “ırk-merkezcilik”, “etnik-merkezcilik” veya “etnosentrizm” kelimeleriyle adlandırılır. Kelimenin kökenine bakıldığında Yunancadaki “millet, ırk” anlamına gelen “ethnos” ve “merkez” anlamına gelen “kentron” kelimelerinin birleşmesinden oluştuğu görülür. Sosyolog William Graham Sumner tarafından bu kavramın ilk kez kullanıldığı bilinmektedir. Sumner’ın bu kavramı, kişinin kendi yaşam tarzını ve kültürünü diğer insanlarınkinden üstün görme, kendi kültürüne ait değer yargılarının ve yaşam normlarının evrensel nitelikte doğru olduğunu, diğer kültürleri de bu çerçeveden değerlendirme eğilimini ifade etmektedir. Böyle bir bakış açısının sonunda kişide, kendi ulusunun veya kültürünün öteki diğer kültürlerden üstün olduğu inancı ortaya çıkmaya başlar. Bu düşünceye sahip bireyler, kendi kültürlerini merkez olarak kabul edip, diğer kültürleri değerlendirirken bu merkez noktasını referans olarak ölçümleme eğilimi gösterir. Etnosentrik eğilimli bireyler evrenin merkezini kendi etnik grubunun oluşturduğunu düşünürler. Dolayısıyla da diğer sosyal grupları, kendi bakış açılarıyla değerlendirip, kültürel olarak kendilerine en yakın kişileri körü körüne kabullenirler. Ama farklı etnik gruba ait kişileri de her türlü reddetme tavrı içerisine girerler (Sumner, 1906: 13).

Etnosentrizmin nitelikleri arasında, çeşitli gruplar arasında fark gözetme, olayları kendi ait olduğu grubunun (ekonomik, politik ve sosyal) çıkarları doğrultusunda algılama, evrenin merkezinde kendi grubunu görme ve yaşam tarzının diğer gruplardan daha üstün olduğunu düşünme, diğer gruplara kuşkuyla yaklaşma ve onları küçümseme, kendi grubunu en üstün, dürüst ve güçlü olarak görme ve

diğer grupları daha aşağıda, ikiyüzlü ve zayıf olarak görme eğilimi bulunmaktadır (Sharma vd, 1995: 27).

Etnosentrizm bireylerin insan ilişkilerinde objektif yorum yapmalarına negatif etki etmektedir. Sosyolojik olarak bu çok önemli bir durumdur. İnsan kültürleri içlerinde birçok farklılık barındırır, o yüzden belli bir kültürden gelen birinin, farklı bir kültürün düşünce ve davranış yapısına yakınlık duymakta zorlanması çok olası bir durumdur (Giddens, 2000: 24).

Kültürler ve gruplar arasında var olan farklılıklar, bireyler arasında çatışmalar yaratır, bazen de bu çatışmalar bir çeşit düşman oluşmasına sebep olur. Kişiler genelde kendilerine benzer kültürel özellikleri taşıyan insanlara sempati duyar, olumlu düşünceler beslerler. Kültürler veya gruplar arasında zıtlıklar, farklılıklar ne kadar artarsa gruplar arasındaki mesafelerin de o derece arttığı, ilişkilerin zayıfladığı görülür. Etnosentrizm eğilimli insanlar kendi kültürlerine benzeyen insanları üstün kabul ederken, kendi kültürüne daha az benzeyenleri daha aşağıda kabul etmektedirler.

İrksal yönden sosyal sınıfların ayrıştırılmasında sıklıkla kullanılan bir kavram olan etnisite, bireyin ilgililik bakımından belli bir gruba özdeş olma durumunu ifade eder. Aynı zamanda bu kavram ortak bir ata, köken, inanç, dil ve gelenekten geldiklerine inanan grupları tanımlamak için de kullanılmaktadır. Ayrıca ırksal unsurlar bağlamında bazı grupların yarattıkları siyasi oluşumları ifade eder. Yani bir insan topluluğunun belli değerler çerçevesinde bir araya gelerek, kendilerini dil, din ve tarih gibi farklarla diğer gruplardan ayırmasını ifade etmek için kullanılır.

Belirli bir insan topluluğunu diğerlerinden ayıran kültürel uygulamalarla bakış açılarına göndermede bulunma, etnik durumu ortaya çıkarır. Etnik grup içerisinde yer alan üyeler, kendilerini toplumdaki diğer gruplardan kültürel bakımdan farklı

görürler. Öte yandan toplumdaki diğer üyelerin onlara bakışı da aynıdır. Etnik gruplar sahip oldukları farklı özelliklerle birbirlerinden ayrılırlar. Tarih, din, dil ya da atalar (düşsel ya da gerçek), giyim, takı gibi farklılıklar en yaygın olanlarıdır (Giddens, 2021: 1).

Bireylerin etnik aidiyet duygusunun oluşmasında tarihe ve kültüre ait imajlar büyük rol oynar. Grup içerisinde anlatılan mitler, tarihi kahramanlıklar, din, dil ve kültürel farklılıklar, diğer gruplardan ayırt edici özellikleriyle bu duygunun oluşmasına katkı sağlar. Bazen hayali bir soy, bazen de uydurulmuş bir ata algısı şeklinde ortaya çıkar bu durum. Tabi ki amaç grubun milli birlik ve kimlik etrafında toplanmasını sağlamaktır (Smith, 1994: 41).

Bütün kültürlerin kendilerini en mükemmel olarak görme eğiliminde olduğunu ifade eden antropologlar, bireyin parçası olduğu kültürü diğerlerinden daha üstün görmesini bu duruma bağlarlar. Etnik unsurlar çerçevesinde bir araya gelen gruplar, kendilerine benzemeyenleri reddetme ve dışlama eğilimi gösterirler: “Bireyler kendi ait oldukları ulusu olumlu yönde biçimlendirir, yabancı olan her şeyden korunmaya çalışır, diğer ulusları daha değersiz görür. Böylece etnik, milli ve dini azınlıkları özellikle Yahudileri dışlamak için kendine bir araç oluşturmuş olur” (Habermas, 2012: 19). Mevcut siyasal sistem etnik ötekiliğin yaratılmasında önemli bir unsurdur. “Yöneten kimse, ulusu da o belirler” (Bauman, 2017: 35).

Toplum içerisinde oluşan gerilimin sebeplerinden birisi, ırksal esaslar bağlamında sosyal grupların birbirlerini dışlamasıdır. Etnik aidiyet algısı, kendisinin dahil olduğu gruptaki değerleri kutsarken, diğerlerinin değerlerine mesafeli davranır. Bu durum sonucunda ötekileştirmenin sebep olduğu ırkçı yaklaşımlar ortaya çıkar. Sosyal, dini ve kültürel bakımdan farklı etnik toplulukların, diğer bir toplumla temas etmesi etnik ötekilik algısını tetikler. Bunun sonucunda bireyin kimliğini diğerlerinden ayırt etmesini sağlayan etnik aidiyet duygusu gelişir.

İrk düşüncesi toplumun kendi yarattığı bir algıdır. Biyolojik anlamda ırkların var olduğuna inanmadığını söyleyen Schnapper'e göre; bu düşünce bütün araştırmacılar tarafından kabul görmüş olan sosyolojik bakış açısını temel prensibidir. Toplumsal yaşam içerisinde, geçmişten miras kalan şeylerin algılanmasına destek olduğu sürece, ırk kavramı bilimsel bir veri olarak değil toplumsal bir gerçeklik olarak kabul edilmelidir (Schnapper, 2005: 162).

Sosyal antropolog Fredrik Barth, etnik kimlik kavramı hakkında Weber'in çözümlenmelerini yeniden değerlendirerek kendi fikirlerini ortaya koydu. Kendisi toplumsal bir durumun sonucu olarak grupların ve etnik kimliklerin tanımlandığını, bu tanımın grupların ayırt edici özellikleriyle bir ilgisi olmadığını açıkladı. Etnik gruplar içerisindeki çatışmaların ya da iş birliklerinin kaynağını, tek başına ne dini inanç ne de derinin rengi oluşturamazdı. Bir grup öteki gruba karşı bu durumları kullanmak istediğinde ancak o grubun varlık nedeni olabilirdi. Bazı toplumlarda çok ufak etnik çatışmaların görünürdeki sebebi olduğu düşünülse de nesnel farkların çok güçlü olduğu durumlarda bile etnik bilincin temelini oluşturamayabiliyordu (Barth, 2001: 250).

Barth'ın araştırmaları sonucunda ortaya koyduğu fikirleri sosyologlar ve antropologlar arasında büyük yankı uyandırdı. O zamana kadar etnisiteyi toplumsal yapının bir ögesi olarak görüyorlardı. Fakat artık Barth'ın tanımlaması doğrultusunda etnisiteyi toplumsal örgütlenmenin bir boyutu olarak kabul etme fikrine geçtiler (Schnapper, 2005: 164).

İrkçilik farklılık psikodramı karşısında ortaya çıkan ani tepkidir. Öteki olma fantezisi ve takıntısının sonucunda ortaya çıkar. Öteki olanı sürekli olarak ya içeri alma ya da dışarı atmanın psikodramıdır. Temelde ırkçılığın biyolojik iddiası gerçek dışıdır. Ama her yapısal sistemin ana damarında yer alan mantıklı dürtüyü

ırksal göndermeleri nesnelleştirerek açığa vurur. Farklılığın bir çeşit fetiş haline dönüştürülmesidir bu durum (Baudrillard, 1995: 122-123).

Toplumsal bir yaratımın sonucu olarak ırk kavramının ortaya çıktığı sosyologları birleştiren bir düşüncedir. İrkçi fikirlerin kökenini ise biyolojik olanla toplumsal olan arasında belirlenimci bir bağ kurmaya dayandırmaktadırlar. Aslında hepsi dar anlamda ırkçı kuram (biyolojik olarak ırksal belirlenimcilik) ile ırklaştırıcı veya doğallaştırıcı veya özcü olarak tanımlanabilecek ve insan ırkları fikrine başvurmaya gerek kalmaksızın toplumsal yaşamda kendini gösterebilecek daha geniş toplumsal görüngüleri birbirinden ayırmak gerektiğine vurgu yapıyorlar. Sosyologların büyük bir bölümü bu noktadan sonra ırkçılık ve modern toplum arasında zorunlu bir bağ kuruyorlardı. Ancak modern toplumu nitelerken farklı biçimler kullanıyorlardı. Claude Levi-Strauss ırkçılığı; tek bir uygarlığın yayılması çelişkisi ile kültürler arası alışverişin zorunluluğu sonucu ortaya çıkan bir ürün olduğunu ifade eder. Öte yandan özel kültürlerin hayatta kalma şartı olan “görelî iletişimsizlik”in gerekliliğini savunur (Schnapper, 2005: 464- 465).

6. Sanatçının Etnosentrizm Bağlamı Yaratım Süreci

Sanatçı yaşadığı toplum içerisinde kendi sanatsal kimliğinin kavramsal altyapısını oluşturur. Böylece sanatsal üretimlerinde doğrudan ya da dolaylı olarak içinde yaşadığı toplumun deneyimlerini gözler önüne serer. Fakat Modern dönemin kimlik politikalarının sınıf ve ulus kavramları üzerinden şekillenmesi, sanatta kısıtlayıcı bir unsur olarak karşımıza çıkar. Postmodern dönemde ise, daha çoğulcu bir yaklaşımla alt ve üst kimliklerin görünür olmaya başlaması sanatın ihtiyacı olan farklılıkla birlikte bakış açısı zenginliği getirmiştir. Etnik köken, ırk ve cinsiyet gibi alanlardaki ötekileştirici politikalara karşı sanat, çok kültürlülüğü, eşitliği sanatın malzemesi yapmaya başlamıştır. Artık ötekileştirilenler sanatsal yaratımlar sayesinde daha görünür olmaya doğru gitmiştir. Tarihsel süreçte bireyin ve toplumun yaşadığı onarılması zor görünen olumsuzlukların altı sanatla

çizilerek dikkatler oraya çekilemeye çalışılmıştır. Sanatçı bunu yaparken bir etnik kökeni ya da ırkı yüceltme amacı gütmüyordu. O zamana kadar sanatın dışında bırakılan belki de asimile edilmeye çalışılan her şey için bir sorgulama amacı doğrultusunda hareket ediyordu. Duygusal bir etki ya da estetik bir kaygı taşıma düşüncesi yoktu artık. Daha çok izleyiciyi düşünmeye teşvik eden, sorgulatan ve şaşırtan bir etki söz konusuydu. Toplum içerisindeki farklı kesimlerinden; kültüründen, etnik kökeninden, teninin renginden, cinsiyetinden, dilinden dolayı ayrımcılığa uğrayanların ötekileştirilme biçimleri gözler önüne seriliyordu. Araştırmada yer verilen sanatçıların seçilen eserleri bu kapsamdaki bir değerlendirmenin sonucu olarak tercih edilmiştir.

6.1. James LUNA

James Luna yarı Meksikalı yarı Kızılderili kökenlere sahip Amerikalı bir sanatçıdır. Çalışmalarında kendi genellikle bedenini kullanarak gerçekleştirdiği canlı performanslara yer verir. Bu performanslarından birini, San Diego'daki Bilbao Parkı Medeniyet Tarihi Müzesi'nde Kızılderili kültürüne ayrılmış bir bölümde kendi bedenini sergileyerek gerçekleştirmesi oldukça çarpıcıdır. Müzede yedi gün boyunca "Kültürel Nesne" adı altında kendi bedenini sergilemiştir. Performans batının kendi eliyle yok ettiği Kızılderili kültürünü gerçek anlamından kopartıp seyirlik bir nesneye dönüştürmesinin eleştirisini içerir. Bu kültürün mistik, gizemli ve merak uyandıran özellikleri kullanılarak izleyiciye yüzeysel bir sunum yapılmıştır. İrsal kategorilere meydan okumasıyla bilinen sanatçının çalışması, Avrupa'da Yerli Amerikan Kızılderililerinin sergilendiği zamanlara gönderme niteliğindedir. Ötekileştirilmenin tarihini, haklı isyanını bir öteki olarak onun gibileri ötekileştirenlerin gözleri önüne kendi bedeniyle sunmuştur. Bir objeye dönüştürerek sunduğu bedeni, tarihsel olarak onu ötekileştirenlerin düşüncesinde zaten bir obje niteliğindedir.

Postmodernizm'in bir getirisi olan çoğulcu yapı, izleyiciyi düşündüren, şoke eden ve izleyiciye farklı deneyimler sunan bir sanat fikrinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Bu sayede çok kültürcü bir sanat eğiliminin önemi vurgulanmış olur. Amerikan müzelerinde etnik köken, ırk ve cinsel kimlik açısından farklı (öteki) olanların ifade edilme imkânı bulunduğu sergiler düzenlenmeye başlandı. Bunlar sanattaki çok kültürlü eğilimin önemli göstergeleriydi. James Luna'nın Kültürel Nesne adlı performansının da bu gelişmeler doğrultusunda ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

Görsel 1. James Luna, *Kültürel Nesne*, 1987, Performans, Bilbao Parkı Medeniyet Tarihi Müzesi, San Diego, A.B.D.

Görsel 2. Kültürel Nesne, yandan görünüm.

6.2. Kara Elizabeth Walker

Çalışmalarında kimlik, ırk, cinsellik ve şiddetle ilgili fikirleri araştıran, sorgulayan bir sanatçıdır Walker. Resim, baskı ve enstalasyon dahil olmak üzere çeşitli alanlarda eserler üretmektedir. Tate Modern'in 2019 Hyundai komisyonu için sanatçı, dört katmanlı çeşme şeklinde büyük ölçekli bir kamu heykeli yaratmıştır. "Fons Americanus", halka açık anıtlarımızda tarihi nasıl hatırladığımızı sorgulayan tarzda bir yapıttır. Eser aynı zamanda Afrika diasporasının kökenlerine dair izleyicilere bir anlatı sunmaktadır.

Fons Americanus, Londra'daki Buckingham Sarayı'nın önündeki Victoria Anıtı'ndan esinlenilerek yapılmıştır. Anıt 1901'de tasarlanmış ve 1911'de Büyük Britanya ve İrlanda Birleşik Krallığı Kraliçesi Victoria'nın (1837-1901) ve Hindistan İmparatoriçesinin başarılarını onurlandırmak için açılmıştır. Walker'ın çeşmesi, Britanya İmparatorluğu'nu kutlamak yerine, bir anıtın olağan işlevini tersine çevirir ve iktidar anlatılarını sorgular. Sanatçı, Afrika, Amerika ve Avrupa'nın birbirine bağlı tarihleri üzerine de araştırmalar yaparak, edindiği bilgileri eserine yansıtmıştır. Transatlantik köle ticaretine ve bu üç kıtadan insanların hırslarına,

kaderlerine ve trajedilerine atıfta bulunarak suyu ana tema olarak kullanmıştır. Gerçek, fantezi ve kurmacayı bir araya getiren Fons Americanus, bu anlatının temsili olarak karşımıza çıkmaktadır. Walker, çalışmasını "bir kültürel özneden bir İmparatorluğun kalbine" sunulmuş hediye olarak tanımlamaktadır. Britanya İmparatorluğu 1940'ların sonunda sona ermiş olsa da, mirasının etkisi bugün hala anlam ifade etmektedir. İmparatorluğun yönetildiği şehir olan Londra'da yer alan Walker'ın heykeli, halka açık anıtların ayrıntılı sembolizminde gizlenen hikayeleri açığa çıkartmaktadır. Ayrıca tarihten silinen şiddeti ve trajediyi temsil etmektedir.

Görsel 3. Kara Elizabeth Walker, *Fons Americanus*, 2019, Heykel, Tate Modern, Londra, Birleşik Krallık.

Görsel 4. Kraliçe Vicky *Fons Americanus*, detay

Görsel 5. Diz Çökmüş Adam *Fons Americanus*, detay

Sanatçı çalışmasını, insan ve hayvan figürlerinin yer aldığı bir kompozisyon şeklinde tasarlamıştır. Heykelin ikinci katına Kraliçe Vicky yerleştirilmiştir. Bu konu Buckingham Sarayı'nın kapılarının dışında yer alan anıtın önündeki Kraliçe Victoria'nın heykeline bir gönderme niteliği taşımaktadır. Walker bu görüntüyle oynayarak Kraliçe Vicky'yi yaratmıştır. Çeşmenin arkasında konumlandırılmış olan kraliçe canlı, neşeli ve kakkahalara boğulmuş bir görünümde. Ayaklarının dibinde, derin üzüntünün insan temsili olan Melancholy'nin çömelmiş bir kişileşmesi vardır. Eğik başı ve çömelmiş tavrı, aynı zamanda göğsünde bir Hindistan cevizi tutan, yaşam ve bereket sembolü olan canlı Kraliçe Vicky ile tezat oluşturmaktadır.

Aynı katta diz çökmüş bir adam figürüne yer verilmiştir. Walker bunu Batı Hint Adaları Valisi Sir William Young'ın karikatürü olarak tasarladığını ifade etmiştir.

Young, Karayıpler'de şeker tarlalarının ve köleleştirilmiş işçilerin sahibiydi. Burada Diz Çöken Adam yalvarır vaziyette ve pişmanlık içerisinde bir görüntüyle sunulmuştur. Avrupa sömürgeciliğinin sembolü olan ve bir zamanlar çok fazla güce sahip olan bu adamı savunmasız bir pozda şekillendirmiştir. Köleleştirilmişlerin önderlik ettiği isyanlar, Young gibi adamların ekonomik gücünü tehdit ediyordu. Belki de köleleştirilmiş emekçilerin merhametini dilemek için diz çöküyordur. Yıllarca köle olarak her türlü ötekileştirilmeye, sömürüye ve istismara maruz kalan bir halkın yaşadıkları trajediyi gözler önüne seren bu eser, yaşananları unutturmamak adına yaratılmıştır.

6.3. Marina Abramović

Sırp sanatçı Marina Abramović, güncel bir sanat pratiği ve anlatım biçimi olan beden sanatının (body art) önemli isimlerinden biridir. İnsan bedeninin ve zihninin sınırlarını zorlayan performanslarıyla çarpıcı sanatsal yaratımlar ortaya koymuştur. "Balkan Barok" 1997 performansı, Marina Abramovich'in en güçlü, etkileyici, içten eylemlerinden biridir ve Yugoslavya'daki savaşın kurbanlarına adanmıştır. Üzerine kar beyazı bir elbise giyen sanatçı, kanlı inek kemikleri yığınının üzerine oturarak performansını gerçekleştirmiştir. Bir yandan elinde metal bir fırçayla kanlı kemikleri temizlerken, diğer yandan anavatanına "artık var olmayan bir ülke" diyerek, Balkan şarkıları söylemiştir. Sanatçı ısının her geçen zaman arttığı bir mekânda, insan sınırlarını zorlayan bir kokunun altında dört gün boyunca performansına devam etmiştir. Bu eylem, telafi etme ve fedakârlıkların boşuna olmadığını kanıtlama girişimini sembolize ediyordu. Ne yazık ki, Avrupa tarihinin korkunç lekelerinden biri kaybolmadığı gibi, kan da temizlenemedi. Performans 47. Venedik Bienali'nde Altın Aslan ödülünü kazandırmasının yanında, Marina Abramovich'e dünya çapında tanınma fırsatı vermiştir.

Sanatçı çalışması ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır;

Bosna'da savaş başladığında benim için çok zor bir dönemdi. Orada değildim. Uzun zamandan beri ülke dışında yaşıyordum. Ve pek çok sanatçının hemen tepki gösterdiğini ve o savaşın dehşetiyle ilgili çalışmalar ve protestolar yaptığını hatırlıyorum. Ve hiçbir şey yapamayacağımı da hatırlıyorum. Bana çok yakındı.

Belgrad'a gittim annem, babam ve hayatının 35 yılı boyunca fare yakalayan bir adamla röportaj yaptım.

Bu kurulumda birkaç şey oluyor. Babamın elleri öyle konumlandırılmış ki, babam tabancayla, annem önce eli boş, sonra elleri gözlerinin üzerinde çapraz olarak gösteriyor. Ve sonra önce bir doktor olarak fare avcısının hikayesini anlatıyorum, sonra da seksi bir dansçı olarak Macar Czardas'la dans ediyorum. Ve bu arada, tüm performans boyunca oturup yıkadığım büyük bir kemik yığını var. Venedik'te yaz mevsimiydi, çok ama çok sıcaktı ve birkaç gün sonra kemiklerden solucanlar çıkmaya başladı, ayrıca koku da dayanılmazdı.

Kemikleri yıkayarak ve kanı temizlemeye çalışmanın imkânsız olduğu fikri. Savaşın utancını temizleyemeyeceğiniz gibi ellerinizdeki kanı da yıkayamazsınız. Ama aynı zamanda dünyanın herhangi bir yerindeki herhangi bir savaş için kullanılacak bu imajı aşmak da önemliydi. Yani kişisel olmaktan çok evrensel olabilir. Sanatçı bu performansıyla savaşların yıkımını ve sebep olduğu acıları insanlara bir kez daha hatırlatmaktadır. Balkan savaşı üzerinden dünyadaki bütün savaşları lanetleyerek, savaşın bireyde yarattığı travmalara dikkat çekmeye çalışmaktadır.

Görsel 6. Marina Abramović, *Balkan Baroque*, 1997, Performans, 47. Uluslararası Venedik Bienali'nin İtalya Pavyonu.

6.4. Horst Hoheisel

Alman sanatçı Horst Hoheisel negatif anıtlar veya karşı anıtlar olarak adlandırılan sanatsal çalışmaları ile tanınmaktadır. Sanatçı ziyaret ettiği ülkelerden yerel sanatçılarla iş birliği yaparak, projelerindeki hafıza süreçlerinin sanatsal katalizörü olmaya çalışmaktadır. Bu şekilde, kolektif hafızadan resmi anıtlara ve tarihlere parçalı bir şekilde başka bir bakış sunan kişisel nesnelere hafıza manzaraları oluşturmaktadır. Sanatçının son 20 yıldır yaptığı çalışmaları, Alman Nasyonal Sosyalist Hareketi'nin kurbanlarının anılmasıyla ilgilidir. Avrupa'da katledilen Yahudiler için Almanya'da ulusal bir anıt yapılmak istenir, bunun için yapılan

yüzlerce başvuru arasından, Horst Hoheisel'in tasarımı seçilir. Almanya'nın anma sürecinin kalbinde yer alan imkansız soruları tam olarak somutlaştıracak bir projedir bu. Batık çeşme hiç de anıt değildir der Hoheisel. Yalnızca bir kaideye dönüştürülmüş tarihtir, gelip geçenleri kendi kafalarında bir anıt aramaya davet eder. Çünkü yalnızca orada bulunabilecek anıt vardır.

Aschrott Çeşmesi'nin 1908 yılında çeşme olarak yapılışından, günümüzde ise bir anıta dönüşmesine sebep olan hikayesi Horst Hoheisel'in anlatımıyla şöyledir;

Aschrott Çeşmesi 1908'de Kassel'in girişimcilerinden biri olan Sigmund Aschrott'un, belediye mimarı Karl Roth'a, yeni belediye binasının için bir çeşme tasarlaması talimatını vermiştir. Tarihi bir kumtaşı havzası üzerine inşa edilen bu kumtaşı dikilitaş şeklindeki çeşme, belediye binasının şeref avlusu Rathausehrenhof'un karakteristik özelliği haline gelmiştir. Kassel halkı çeşmeyi çok sevmiş ve şehirle özdeşleşmiştir. 9 Nisan 1939'da Kassel'den Nasyonal Sosyalist aktivistler çeşmeyi yıkmıştır. Çeşme onlar için de bir simgeydi, nefretlerinin bir simgesiydi çünkü kurucusu Sigmund Aschrott bir Yahudiydi. 1963'te Nazi belediye yetkilileri çeşmenin boş havuzuna çiçek diktikten çok sonra, Aschrottbrunnen bir kez daha çeşmeye dönüştürüldü. Kassel'deki çocukluğum boyunca bize ne Karl Roth tarafından tasarlanan dikilitaşı ne de kurucusu Sigmund Aschrott'u hatırlatacak hiçbir işaret yoktu. Kassel'de hiç kimse Nasyonal Sosyalizm'in kurbanlarına kendi suçlarının hatırlatılmasını, suçlar işlenirken yüzünü başka yöne çevirmesini istemiyordu. Çeşme, bastırılmış anıların, unutma arzusunun simgesi haline gelmişti.

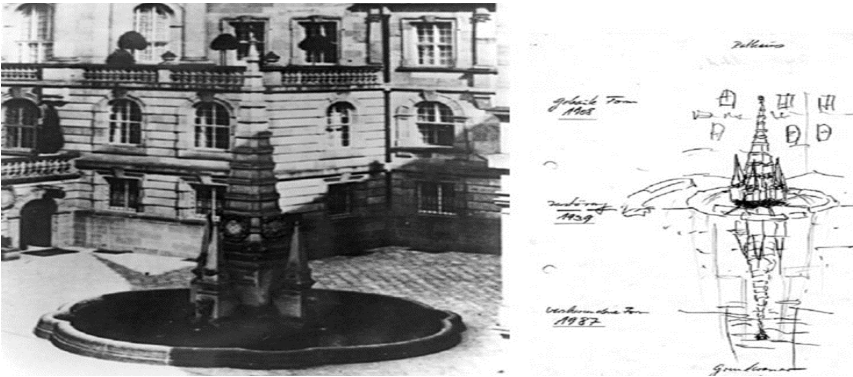

Görsel 7. Horst Hoheisel, *Aschrott Çeşmesi*, 1987-1988, Kassel, Almanya.

Aralık 1986'da Horst Hoheisel, Documenta 8 sırasında önerisini yerine getirmekle görevlendirilmiştir ve 10 Aralık 1987'de yeni Aschrott Çeşmesi açılmıştır. Horst Hoheisel'in yeni Aschrottbrunnen'i (kül kuyusu anıtı), ince anlatımıyla daha da güçlü hale gelen bir ifadedir. 9 Nisan 1939'da Kassel'in kalbinde açılan derin yaranın boyutlarını izleyiciye anlatmaktadır. Belediye Binası'nın tam önünde- asla iyileşmeyecek bir yara, asfaltlanmayacak ya da örtülmeyecek bir yara. İnşa edilirken bile kamuoyunda çok sayıda tartışmaya yol açarak Kassel sakinleri arasında büyük ilgi uyandırmıştır. Aschrottbrunnen'e olan bu ilgi bugün de devam ediyor ve özellikle şehirlerinin tarihinin en karanlık dönemi hakkında daha fazla bilgi edinmek isteyen ve artık unutulmaktan kurtarılan gençleri merak ediyor. Çünkü kelimenin tam anlamıyla bir anıt, hafıza için bir uyarıcı, tartışma için bir çakmaktaşı. Ve olumsuz bir biçim olmasına rağmen bu haliyle yerin derinliklerine gömülmüş, orada olmamasını tercih edenler için bir engel olarak kalmıştır.

1933 ile 1945 yılları arasında Almanların yok ettiği biçim artık ne akılla ne de bedenen kavranamaz. O zamanlar Belediye Binası mimarının dediği gibi "mimari bir çılgınlık" olan kumtaşı formunun yok edilmesini, insan formunun yok edilmesi izledi. Bu kaybı görünür kılmamanın bildiğim tek yolu, bir zamanlar işgal edilen alanı

temsil eden, algılanabilir şekilde boş bir alandan geçiyor. Kaybolan şeyin başka bir açıklamasını veya yorumunu sürekli aramak yerine, kayıpla yok olmuş bir biçim olarak yüzleşmeyi tercih ederim. Boşluğu, geri getirilemez bir biçimin olumsuzunu, kaybolmuş olanın hatırasının çınladığı yerde, derinlemesine düşünmek, olguların uyuşmuş bir şekilde katlanmasına tercih edilir. Horst Hoheisel” <http://08.intervenciones.org/horstprojects.html> Erişim tarihi: 30.05.2023.

Görsel 8. Aschrott Çeşmesi'nin orijinal hali ve sanatçının çeşmeyi ters çevirip yere gömmek için yaptığı taslağı içeren görsel.

7. SONUÇ

Tarihsel süreç içerisinde, farklı toplulukları onların dinlerinden, dillerinden, kültürlerinden, yaşama biçimlerinden, derilerinin renginden veya fiziksel görünülerinden yola çıkarak ötekileştirmek ve yeri geldiğinde onları günah keçisi ilan edip düşmanlaştırmak hep var olan bir olgu olmuştur. Günümüzde dahi bu durum örtülü bir şekilde de olsa devam etmektedir ve insanlar var oldukça devam etmesi olası bir durumdur. Ancak postmodernizmin çoğulcu birleştirici yapısı olumsuzluk içeren bakış açılarının değişmesine büyük katkılar sağlamıştır. Bu doğrultuda birçok farklı disiplin etnik köken, ırk, öteki ve ötekileştirme gibi

kavramları araştırmış, problemleri anlamaya ve çözmeye yönelik fikirler ortaya koymuştur. Etnosentrizm ötekileştirmeyi etnik köken üzerinden tanımlayan sosyolojik bir kavramdır. Bu kavram çerçevesinde gelişen fikirler siyasi anlaşmazlıklar, terörizm, savaş ve soykırıma kadar varabilecek tehlikeli sonuçlar barındırmaktadır. Nitekim öyle de olmuştur, etnik kimlik siyaseti üzerinden yürütölen politikalar sonucu dñnyanın farklı yerlerinde soykırıma kadar varan insanlık dışı olaylar yaşanmıştır. Etnik köken ve ırk üzerinden yürütölen ötekileştirici politikalar karşısında sanat sessiz kalmamış, aksine üretimleriyle ses olmaya çalışmıştır. Sanatçı ötekileştirilenleri, çok költürlölüğü, eşitliği ve çoğunluğu çağdaş sanatın konusu yaparak elitist bakış açılarını sorgulamış, sanat için güncel hayatın içerisinden yeni bir bakış geliştirmiştir. Tıpkı bir aktivist ya da provakatör gibi yaşadığı toplumda öteki olan ile ilgili her şeyi politik söylemlere varıncaya kadar aktarmaya çalışmıştır. Araştırma kapsamında yer verilen sanatçılar etnosentrizm bağlamındaki ötekileştirme türünden bir ayrıştırmayı doğrudan ya da dolaylı bir şekilde tecrübe etmiş bireylerdir. Dñnyanın farklı coğrafyalarından farklı şekilde ötekileştirilmiş, Kızılderili, siyahi, balkan kökenli ve Yahudi sanatçılardan dört tanesine yer verilmiştir. Bu sanatçılar ürettikleri eserleriyle izleyicilere duygularını aktararak onları düşünmeye ve sorgulamaya teşvik etmektedir. Genellikle belirtilen kavramlar çerçevesinde eser üreten sanatçılardan yaratımlarından en çarpıcı ve düşündüröcü olanları seçilmeye çalışılmıştır. İncelen eserlerle ilgili bilgiler ve düşünceler detaylı bir şekilde aktarılmıştır. Kendi etnik kökenleri sonucunda ötekileştirilme durumlarını eserlerinde yansıtan sanatçılardan yaratımlarını konu alan bu araştırmanın plastik sanatlar alanında araştırmalar ve üretimler yapan kişilere katkı sağlayacağı düşünölmektedir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması olmadığını beyan ederim.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmadığını beyan ederim.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç olmadığını beyan ederim.

KAYNAKÇA

- Barth, F. (2001). *Etnik Gruplar ve Sınırları: Kültürel Farklılığın Toplumsal Organizasyonu*. Çev. Ayhan Kaya-Seda Gürkan. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Baudrillard, J. (1995). *Kötülüğün Şeffaflığı: Aşırı Fenomenler Üzerine Bir Deneme*. Çev., Emel Abara-Işık Ergüden. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (1998). *Postmodern etik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2003). *Modernlik ve Müphemlik*. Çev., İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2017). *Kimlik*. Çev., Mesut Hazır. Ankara: Heretik Yayınları.
- Borradori, G. (Ed.). (2008). *Terör Günlerinde Felsefe: Jürgen Habermas ve Jacques Derrida ile Diyaloglar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Claude, L. S. (2012). *Yapısal Antropoloji*. Çev., Adnan Kahiloğulları. Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.

- Connolly, W. E. (1995). *Kimlik ve Farklılık*. Çev., Ferma Lekesizalın. Ankara: Ayrıntı Yayınları.
- Coşkun, A. (2019). *Yeni Toplumsal Hareketlere Alternatif Bir Bakış*. Ankara: İksad Yayıncılık.
- Cox, O. C. (1948). "Caste, Class and Race. A Study in Social Dynamics". New York: Monthly Review Press.
- Freud S. (2022). *Musa ve Tektanrıcılık*. İstanbul: Say Yayıncılık.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*. İstanbul: Ayraç Yayınevi.
- Giddens, A. (2021). Etnik Durum ve Irk: [<http://www.hubyar.eu/SiteFiles/makaleler/mak4.pdf>] (Erişim Tarihi: 10.04.2023).
- Habermas, J. (2012). "Öteki" Olmak, "Öteki"Yle Yaşamak. Çev., İlknur Aka. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kearney, R. (2018). *Yabancılar, Tanrılar ve Canavarlar: Ötekiliği Yorumlamak*. Çev., Barış Özkul. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kristeva, Julia (2004). *Korkunun Güçleri, İğrençlik Üzerine Deneme*. Çev., Nilgün Tural. İstanbul: Ayrıntı yayınları.
- Levinas, E. (2002). *Otherwise Than Being or Beyond Essence*. Pensilvanya: Duquesne University Press.
- Nahya, Z. N. (2011). "İmgeler ve Ötekileştirme: Cadılar, Yerliler, Avrupalılar". *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1): 27-38.
- Sartre, J. P. (1964). *Varoluşçuluk-Egzistansiyalizm Bir Hümanizma Mıdır?*. Çev., E. T. Eliçin. İstanbul: Ataç Kitapevi.
- Schnapper, D. (2005). *Sosyolojik Düşüncenin Özünde Öteki ile İlişki*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sharma, S., Shimp, T. A., Shin, J. (1995). Consumer ethnocentrism: A test of antecedents and moderators. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 23(1), 26-37.

Smith, A. D. (1994). *Millî Kimlik*. Çev., Bahadır Sina Şener. İstanbul: İletişim Yayınları.

Görsel Kaynakçası

Görsel 1. James Luna, Kültürel Nesne, 1987, Performans, Bilbao Parkı Medeniyet Tarihi Müzesi, San Diego, A.B.D <https://kavrakoglu.com/cagdas-sanata-varis-183-kavramsal-sanat-7-kimlik-odakli-kavramsal-sanat/> Erişim tarihi: 29.03.2023.

Görsel 2. James Luna, Kültürel Nesne, Yandan görünüm, 1987, Performans, Bilbao Parkı Medeniyet Tarihi Müzesi, San Diego, A.B.D <https://kavrakoglu.com/cagdas-sanata-varis-183-kavramsal-sanat-7-kimlik-odakli-kavramsal-sanat/> Erişim tarihi: 29.03.2023.

Görsel 3. Kara Elizabeth Walker, Fons Americanus, 2019, Heykel, Tate Modern, Londra, Birleşik Krallık. <https://daily.jstor.org/native-disruptions-with-artist-james-luna/> Erişim tarihi: 20.03.2023.

Görsel 4. Kara Elizabeth Walker, Fons Americanus, Kraliçe Vicky (detay) , 2019, Heykel, Tate Modern, Londra, Birleşik Krallık. <https://www.tate.org.uk/art/artists/kara-walker-2674/kara-walkers-fons-americanus>, Erişim tarihi: 25.03.2023.

Görsel 5. Kara Elizabeth Walker, Fons Americanus, Diz çökmüş adam (detay), 2019, Heykel, Tate Modern, Londra, Birleşik Krallık. <https://www.tate.org.uk/art/artists/kara-walker-2674/kara-walkers-fons-americanus> Erişim tarihi: 25.03.2023.

Görsel 6. Marina Abramović, Balkan Baroque, 1997, Performans, 47. Uluslararası Venedik Bienali İtalya Pavyonu. <https://www.researchgate.net/figure/Marina-Abramovic-Balkan->

Baroque-1997-Biennale-di-Venezia_fig9_309552193 Erişim tarihi:
18.04.2023.

Görsel 7. Horst Hoheisel, Aschrott Çeşmesi, 1987-1988, Kassel, Almanya.
<https://neuegaleriekassel.wordpress.com/2015/01/27/kunst-der-erinnerung-erinnerung-der-kunst-der-aschrottbrunnen-und-andere-denkmalsprojekte-von-horst-hoheisel/> Erişim tarihi: 30.05.2023.

Görsel 8. Horst Hoheisel, Aschrott Çeşmesi'nin orijinal hali ve sanatçının çeşmeyi ters çevirip yere gömmek için yaptığı taslağı içeren görsel.
<http://08.intervenciones.org/horstprojects.html> Erişim tarihi:
30.05.2023.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

While the concept of society defines the community of living things living together, the same concept in sociology; It refers to the system consisting of the relations of unique individuals with different characteristics with their daily life activities within the framework of objective laws. In this respect, it is possible to say that society is built on the differences of individuals. Social identities are formed within the framework of the ideals, values and beliefs targeted within the community. In the process of identity formation, the differences existing in the society are either tolerated or marginalized with prejudices. Negative meanings are attributed to the differences that the individual has in daily life and these are perceived as a kind of threat. Thus, the process that creates marginalization begins. Anyone outside of the "I and We" classification is perceived negatively, devalued and marginalized. While doing this, the individual perceives the individual and collective identity he has positively, and tends to value his own identity by perceiving the different and other negatively. Concepts such as ethnicity, race, otherness and othering, which are interdisciplinary concepts, have begun to be discussed in art with postmodernism. Against the homogeneity of modern art, postmodernism has been shaped around these concepts and played a more heterogeneous, pluralistic and unifying role. In this sense, the language of art has changed, and the unique reality of the subject has been in

search of an expression that does not fit into the molds with bolder expressions. The artist has now taken on the responsibility of a different mission in his artistic creation, apart from the search for visual aesthetics. Just like an activist or provocateur, he tried to convey everything about the other in the society he lived in, up to the political discourse.

Method

Content analysis and artwork analysis methods were used as methods in this research. First of all, a literature review was made within the framework of the subject title, and the relevant sections were added to the research. Then, work analyzes were made on selected examples from five artists who included the problematic of othering in the context of ethnocentrism in their works. The evaluations made under the title of the artist's creation process in the context of ethnocentrism in 6 chapters were supported by the comments added to the information obtained. In this context, the main purpose of the study is; It is aimed at understanding the expressions of the artists we see in their works as a result of a differentiation in the type of othering in the context of ethnocentrism. For the conceptual infrastructure of the research; Literature reviews in many disciplines such as art, sociology, philosophy and psychology have been made and relevant parts have been added to the study. The emergence of the concepts of the other and othering and their development until today are evaluated under the first title. In the second chapter, the philosophical approaches about the relationship between self and the other, which led to the emergence of these concepts, were examined. Under the title of ethnocentrism, the definition of the concept, its origin and its place in social relations are examined.

Findings (Results)

Ethnocentrism is a sociological concept that defines othering through ethnicity. Ideas developed within the framework of this concept have dangerous consequences that can reach up to political disagreements, terrorism, war and genocide. As a matter of fact, it has been so, as a result of the policies carried out over the politics of ethnic identity, inhumane events have occurred in different parts of the world, up to genocide. Art did not remain silent in the face of othering policies carried out on ethnic origin and race, on the contrary, it tried to be a voice with its productions. By making the marginalized, multiculturalism, equality and the majority of contemporary art the subject of contemporary art, the artist questioned elitist perspectives and developed a new perspective for art from within contemporary life. Just like an activist or provocateur, he tried to convey everything about the other in the society he lived in, up to the political discourse.

Conclusion and Discussion

The artists included within the scope of the research are individuals who have directly or indirectly experienced a differentiation such as othering in the context of ethnocentrism. Four artists of Indian, black, Balkan origin and Jewish, who were marginalized differently from different geographies of the world, were included. These artists convey their feelings to the audience with the works they produce, encouraging them to think and question. It has been tried to choose the most striking and thought-provoking creations of the artists who usually produce works within the framework of the specified concepts. Information and thoughts about the examined works were conveyed in detail. It is thought that this research, which deals with the creations of artists who reflect their marginalization as a result of their own ethnic origins in their works, will contribute to those who conduct research and production in the field of plastic arts.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 16 Sayı : 45 Aralık 2023

Yayın Geliş Tarihi:27.11.2023 Yayına Kabul Tarihi: 28.12.2023

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1396970>

Makale Türü: Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf/Citation: Kayabaşı, Y. ve Zor, A. (2023). Grafik Tasarım Alanında Etkileşimli E-Kapak Tasarımı. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (45), 289-323.

GRAFİK TASARIM ALANINDA ETKİLEŞİMLİ E-KAPAK TASARIMI*

Yasemin KAYABAŞI Aydın ZOR*****

Öz

Bilgi teknolojilerinin hızlı gelişimiyle birlikte, günümüz iletişim ve bilgi aktarım biçimleri değişikliğe uğramıştır. Bu iletişim biçimlerinin ortaya çıkmasına ve yaygınlaşmasına elektronik ortam öncülük etmektedir. Bu araştırmada teknolojinin ve çoklu medya biçimlerinin bir getirisi olan etkileşim kavramından yola çıkılarak bu araştırmanın başlığını ve önermesini oluşturan etkileşimli e-kapak tasarımı üzerine odaklanılmaktadır.

Bu araştırma kapsamında yapılan incelemelerde okul öncesi çocuklar için hazırlanmış olan çoğu etkileşimli e-kitap kapak tasarımlarının yeterince etkileşime sahip olmadığı, kapak tasarımlarının menülerden oluşan arayüzler niteliğinde olduğu görülmüştür. Çeşitli yayınevleri tarafından okul öncesi çocuklara yönelik hazırlanmış ve dijital ortamda kullanıma sunulmuş olan etkileşimli e-kitap seçilerek etkileşimli e-kapak tasarımı yapılmıştır. Okul öncesi çocuklar için yapılan etkileşimli e-kapak tasarımının amacına uygunluğu ve etkileşim açısından başarılı olup olmadığının tespitine yönelik bir ölçek hazırlanarak uzman akademisyenlerin değerlendirmelerine başvurulmuştur. Elde edilen veriler ışığında okul öncesi çocukların seviyesine uygun hem merak uyandıran hem de yaratıcılıklarını destekleyen bu etkileşimli e-kapak tasarımının

* Bu makale “Grafik Tasarım Alanında Etkileşimli Tasarımlar ve Etkileşimli E-Kapak Tasarımı Uygulama Örneği” isimli Sanatta Yeterlik tez çalışmasından üretilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Dijital Oyun Tasarımı Bölümü, ykayabasi@mehmetakif.edu.tr, Burdur/Türkiye

*** Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Grafik Bölümü, aydinzor@akdeniz.edu.tr, Antalya/Türkiye

amacına uygun olduğu ve etkileşim açısından başarılı olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar sözcükler: *Grafik Tasarım, Etkileşimli Tasarım, Etkileşimli E-Kitap, Etkileşimli E-Kapak Tasarımı*

INTERACTIVE E-COVER DESIGN IN THE FIELD OF GRAPHIC DESIGN

Abstract

With the rapid development of information technology, our modern ways of communication and information transfer have undergone changes. Electronic environment pioneers the emergence and becoming widespread of these communication ways. In this research, focuses on interactive e-cover design, which forms the title and proposition of this research, based on the concept of interaction, which is a result of technology and multi-media forms.

In the examinations made within the scope of this research, it was seen that most of the e-book cover designs prepared for preschool students did not have sufficient interactivity. By choosing interactive e-book, which have been prepared and put into use in digital media by various publishers for preschool children, interactive e-cover design has been created for these e-books. By preparing a scale to determine the expediency of the interactive e-cover design created for preschool children and whether they are successful in terms of interaction or not, expert academicians have been asked for their assessments. In the light of the data obtained, it has been concluded that these interactive e-cover design, which are both appropriate for children's level and engaging and support their creativity, are fit for the purpose and successful in terms of interaction.

Keywords: *Graphic Design, Interactive Design, Interactive E-Book, Interactive E-Cover Design*

1. GİRİŞ

Bilgi teknolojilerinin hızlı gelişimiyle birlikte, günümüz iletişim ve bilgi aktarım biçimleri değişikliğe uğramıştır. Bu iletişim biçimlerinin ortaya çıkmasına ve yaygınlaşmasına elektronik ortam öncülük etmektedir. İletişim ve bilgi teknolojilerindeki gelişim ve değişim süreci elektronik yayıncılığın da ortaya

çıkmasına sebep olmuştur. Elektronik kitaplar, dijital ortamlarda yayınlanan ve okuyucular tarafından bilgisayar, tablet, telefon veya e-okuyucu gibi cihazlar üzerinden ulaşılmakta ve okuyuculara daha esnek ve pratik bir okuma deneyimi sunmaktadır. Elektronik kitapların cihazlar üzerinde saklanması ve her yere taşınabiliyor olması, basılı kitaplara göre daha kolay depolama ve taşıma imkanı sunmaktadır. Ayrıca kolay ve uygun fiyatlara erişebilme imkanı sağlayan elektronik kitaplar kağıt kullanımının azalmasına, ağaçların korunmasına sağladığı katkıdan dolayı çevre dostudur. Elektronik kitaplar yayıncılık sektörünü ve okuyucunun okuma deneyimlerini değiştirmektedir.

Yeni teknolojinin ve çoklu medya biçimlerinin bir getirisi olan etkileşim kavramından yola çıkılarak ele alınan etkileşimli tasarım, elektronik cihazlar ve uygulamalar için kullanıcı arayüzlerinin oluşturulmasına odaklanan bir tasarım alanıdır. Kullanıcıların dijital ürünlerle anlamlı ve sezgisel bir şekilde etkileşime girebilmelerine olanak sağlayacak arayüzlerin oluşturulması için görsel tasarım, bilgi mimarisi ve kullanıcı deneyimi tasarımının birleştirilmesini içerir. Etkileşimli tasarımcılar, kullanımı kolay, estetik açıdan hoş ve kullanıcı hedeflerini kolaylaştıracak etkili arayüzler oluşturmayı hedeflemektedir. Mevcut ürünün kullanıcının ihtiyaçlarını karşılmasını sağlamak için genellikle kullanıcı deneyimi tasarımcıları ve geliştiricilerle yakın iş birliği içinde çalışmaları gerekmektedir.

Etkileşimli e-kitaplar, resim, video, ses, animasyon, etkileşim ve diğer multimedya biçimlerini içeren ve hızla gelişen bir alandır. Bu e-kitap tasarımlarının birincil amacı okuma deneyimini geliştirmek, okuyucuyu daha ilgi çekici ve sürükleyici hale getirmektir. Çoğunlukla çocuklara yönelik tasarlanan bu etkileşimli e-kitap tasarımları, çocukların okuma ve öğrenme deneyimini kolaylaştırma, dikkatini ve ilgisini artırma, aynı zamanda onların görsel algı, dokunsal deneyim ve zihinsel becerilerini geliştirme amacına hizmet etmektedir.

Ayrıca çocukların güncel teknolojilere uyum sağlamasını ve teknolojik araçları kullanma becerilerini geliŐtirmesine yardımcı olmaktadır.

Bu araştırma kapsamında yapılan incelemelerde okul öncesi çocuklar için hazırlanmış olan çoğu etkileşimli e-kitap kapak tasarımlarının yeterince etkileşime sahip olmadığı, kapak tasarımlarının menülerden oluşan arayüzler niteliğinde olduğu görülmüştür. Bu bağlamda ele alınan etkileşimli e-kapak tasarımı görsel olarak çekici olmasının yanı sıra işlevsel ve kullanıcı dostu olması, farklı dijital cihazlar için optimize edilerek kitabın içeriği, tarzı ve estetiği ile tutarlı olmalıdır. Etkileşimli e-kapaklar, basılı kitap kapakları gibi statik olmayan ve okurların kapak ile etkileşime geçmelerine olanak tanıyan dinamik yapıdadırlar. Bunlar, okuyucusuna içerikle ilgili ipuçları vererek kitabı okumaya teşvik edecek nitelikte olması gerektiği düşünülmektedir.

Söz konusu etkileşimi sağlamak ve kapak tasarımına gereken önemi göstermek adına okul öncesi çocuklar için etkileşimli e-kapak tasarımlarının yapılması amaçlanmıştır. Ayrıca bu etkileşimli e-kapak tasarımlarının amacına uygunluğu ve etkileşim açısından başarılı olup olmadığı yönünde görüŐlerde alınmıştır. Etkileşimli e-kapak tasarımlardan hareketle afiŐ tasarımı, ambalaj tasarımı gibi diğer grafik tasarım alanlarında etkileşimli tasarım çalışmalarına örnek teşkil etmesi de amaçlanmaktadır.

2. ETKİLEŞİMLİ TASARIM

Bilgi teknolojileri, son yıllarda hızla deđiŐmekte ve beraberinde iletişim ve bilgi aktarım yöntemlerinde köklü bir dönüşüme sebep olmuştur. Bu dönüŐümde elektronik ortam, iletişim biçimlerinin ortaya çıkması ve yaygınlaŐmasında nc bir rol oynamıştır. Geleneksel kitle iletişim biçimleriyle karşılaştırıldığında, dijital ortamda geri bildirim kanallarının sayısallaŐması, esnekliği ve çeşitliliği, kitlelerin artık pasif bir Şekilde içeriği takip etmek yerine, iletişim sürecine aktif olarak

dahil olmalarına olanak tanımıştır. Bu durum da iletişim sürecinin artık etkileşimli hale gelmesine neden olmuştur (Baştan, 2009: s.1). Bilgisayar sistemlerinin ve uygulamalarının bir arada kullanılmasını içeren etkileşimli tasarım, iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte iletişim alanında giderek daha fazla kullanılan bir kavram haline gelmiştir. Etkileşimli tasarımın evrensel nitelikte bir boyutunun olması, bu kavrama daha geniş bir perspektiften ele almamızı sağlamaktadır (Zor ve Kayabaşı, 2020: s.1068). Özcan'a göre etkileşimli tasarım, kullanıcının aktif şekilde müdahil olarak bilgiye erişimini ya da bir mekanizmanın harekete geçmesini sağlayan araçlar olarak tanımlanmaktadır. (Özcan, 2008:s.4).

İki ya da daha fazla kişinin veya nesnenin birbirleriyle iletişime geçmesi sonucu oluşan bilgi alışverişi etkileşim olarak tanımlanır (Cambridge Dictionary, 2019; Sharp, Jennifer ve Rogers, 2007: s.5). Sankur'a göre "interaktif/etkileşim (interaction), iki ayrı etkenin, incelenmekte olan bir karakteristik üzerine birlikte yaptıkları etki ile nesnelere, parçalar ya da sistemler arasındaki karşılıklı kuvvet ve etkilerin tümü olarak tanımlanmaktadır. Etkileşimli (interactive) terimi, insanın aktif bir biçimde etkileştiği, insandan girdi kabul eden insan makine arayüzüne ilişkin olan, etkileşimlilik (interactivity) ise kullanıcının bir programla etkileşerek programın akışına müdahale edebilmesi özelliği olarak tanımlanmaktadır" (Sankur, 2008: s.387 Akt. Zor ve Kayabaşı, 2020: s.1068). Etkileşimli tasarım, elektronik cihazlar ve uygulamalar için kullanıcı arayüzlerinin oluşturulmasına odaklanan bir tasarım disiplindir (Fischer ve Nadeau, 2011: s.5; Löwgren, 2022: s.11; Siang, 2021: s.16). Kullanıcıların dijital ürünlerle anlamlı ve sezgisel bir şekilde etkileşime girebilmelerine olanak sağlayacak arayüzlerin oluşturulması için görsel tasarım, bilgi mimarisi ve kullanıcı deneyimi tasarımının birleştirilmesini içerir. Etkileşimli tasarımcılar, kullanımı kolay, estetik açıdan hoş ve kullanıcı hedeflerini kolaylaştıracak etkili arayüzler oluşturmayı hedeflemektedir (Sommerer, Jain ve Mignonneau, 2008: s.67). Bu durumda

mevcut ürünün kullanıcının ihtiyaçlarını karşılmasını sağlamak için genellikle kullanıcı deneyimi tasarımcıları ve geliştiricilerle yakın işbirliği içinde çalışmaları gerekmektedir.

2.1. Etkileşimli E-Kitaplar

Elektronik yayıncılık, tamamen dijital olarak tasarlandığından veya dijital ortamlarda bulunduğundan basılı kitaplara göre daha fazla çeşitlilik ve imkan sunmaktadır. Elektronik kitaplar görsel, işitsel, metinsel ve diğer unsurların birleştiği zengin içeriğe sahip olmaları nedeniyle, basılı kitaplara göre daha çok imkan ve çeşitlilik sunmaktadır (Kara, 2016: s.35). Ancak, elektronik kitaplar basılı kitaplardaki okuyucu ve kitap arasındaki etkileşimi tam anlamıyla karşılayamamaktadır. Basılı kitaplarda, okuyucu sayfaları çevirebilir, kitaba notlar alabilir ve ses düzeneği yardımıyla işitsel olarak etkileşim kurabilir. Elektronik kitaplarda ise bu özellikler ses, video/animasyon ve fotoğraf gibi çoklu ortam unsurlarının kullanımıyla elde edilir (Aydın, 2015: s.43). Böylelikle, etkileşimli e-kitaplar olarak adlandırılan kitaplar oluşur. Elektronik kitaplardaki etkileşim, basılı kitaplardaki gibi yalnızca kitap ve okuyucu arasında gerçekleşmez, aynı zamanda cihaz, internet ağı ve diğer kullanıcılar da etkileşimin içerisinde yer alır. Taşınabilme, kolay erişim, güncellenebilme ve kişiselleştirme gibi özellikleri nedeniyle etkileşimli e-kitaplar basılı kitaplardan daha fazla tercih edilmektedir.

Etkileşimli e-kitapların etkileşim özellikleri “içerik” ve “arayüz” olmak üzere iki farklı boyutta ele alınmalıdır. Etkileşim “içerik boyutunda” ele alındığında dört farklı türden bahsedilebilir ve en uygun etkileşimli e-kitap içeriği, öğrenen merkezli dört etkileşim türünü kapsayacak şekilde tasarlanmalıdır. Bu türler, “öğrenen-öğrenen”, “öğrenen-öğreten”, “öğrenen-içerik” ve “öğrenen-arayüz” etkileşimidir (Chen, 2012: s.30). İçerik etkileşiminde sözü edilen ilk üç tür hem basılı kitaplarda hem de etkileşimli e-kitaplarda yer alırken, yalnızca “öğrenen-

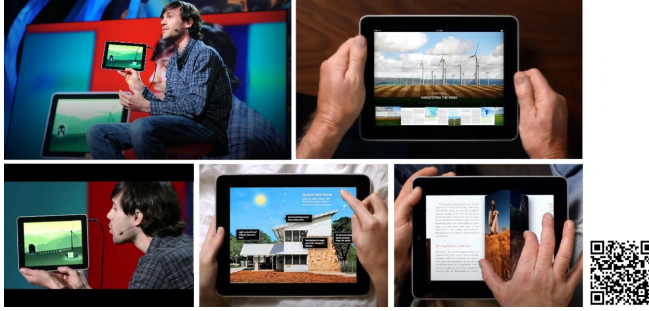
arayüz” etkileşimi elektronik ortamda tasarlanmış olan etkileşimli kitaplara özgüdür. Etkileşim, “arayüz” boyutunda ele alındığında ise etkileşimli e-kitapların öncelikle etkileşim düzeyinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu düzeyler “pasif katılım”, “sınırlı katılım”, “karmaşık katılım” ve “gerçek zamanlı katılım” olarak belirtilmektedir (Bozkurt ve Bozkaya, 2013: s.3). Bu özelliklerin yanı sıra tasarlanacak olan etkileşimli e-kitapların hangi tür sayısal ortamlarda yer alacağı da önem teşkil etmektedir.

Etkileşimli e-kitabın oluşum süreci, içerik sağlayıcısı, illüstratörü, görsel yönetmeni, arayüz tasarımcısı ve yazılımcının işbirliğiyle gerçekleşir. Dijital ortamın sunmuş olduğu teknolojik imkanlar, e-kitapların tasarım sürecini ve özelliklerini de etkilemektedir. Öncelikle masaüstü yazılımlar için tasarlanmış olan bu yayınlar, daha sonra mobil cihazlar için uyarlanmış ve günümüzde ise dokunma özelliği ile etkileşim sağlanabilmektedir. Ayrıca, ileride hareket temelli cihazların yerini alması, dokunma etkileşimini devre dışı bırakabilir. Bu nedenle, tasarım süreci birçok farklı uzmanlık alanını içeren özenli ve kontrollü olarak yürütülmesi gereken bir süreçtir. (Gümüş vd., 2012: s.3). Gerektiğinde yeni özelliklerin de göz önünde bulundurulması gerekir

Etkileşimli e-kitap tasarımına iyi bir örnek olarak yazılım geliştirici Mike Matas tarafından 2011 yılında ‘A Next-Generation Digital Book’ adlı Technology, Entertainment and Design TED konuşmasında tanıtılan “Our Choice” isimli yeni nesil etkileşimli e-kitap gösterilebilir. Bu etkileşimli e-kitapta birçok farklı özellik bir arada kullanılmıştır. Özellikle etkileşimler kullanıcı ve çevre ile ilişkilendirilmiştir (bk. Görsel 1).

“Üst düzey etkileşime sahip ilk örneklerden olan bu etkileşimli e-kitabın dikkat çeken bazı özellikleri şu şekildedir: Etkileşim birden fazla kanal ile gerçekleşir. Etkileşim, kullanıcı-elektronik kitap ve elektronik kitap-çevre arasındadır. Etkileşimli e-kitabı oluşturan unsurlar kendi arasında da etkileşim halindedir.

Etkileşim aynı anda birçok bileşen arasında eşzamanlı olarak gerçekleşmektedir” (Gümüş, Erdoğan ve Bozkurt, 2017: s.102).

Görsel 1. 'Our Choice' isimli etkileşimli e-kitap görseli (Matas, 2011).

2.2. Kitap Kapak Tasarımı ve Elektronik Kapak

Kitap kapakları, kitabın sayfalarını bir arada tutan ve koruyan önemli bir parçasıdır (Dalkıran, 2013: s.3). Kitap kapakları, endüstrideki ticari değeri nedeniyle ambalaj değerine sahiptir. Çünkü kapak, kitabı çerçeveleyerek, koruyan ve dışarıya bilgi aktaran bir ambalaj görevi üstlenmiştir. Kapak ve ambalaj birbirine oldukça benzer görevlere sahip olduğu için kitap pazarlamasında hayati bir rol oynamıştır (Durmaz, 2009: s.30; Lomlu, 2015: s.27). Kapağın en önemli fonksiyonlarından biri bilgi verme diğeri de kitabın reklamını yapmaktadır (Guillermou, 2017: s.67).

Kitap kapakları, okurların eserlere yönelik değerlendirmelerinde etkilidir (Heller ve Vienne, 2012: s.78). Günümüz şartlarında okurların görsel olarak güçlü kapak tasarımları tarafından dikkat çekilmesi doğaldır çünkü binlerce görsel mesaja maruz kalınan insanlar zihinlerinde kalıcı hale getiren tek unsur kapak tasarımının dikkat çekici şekilde tasarlanmış olmasıdır (Dündar, 2011: s.15). Bu durum, kitap kapak tasarımcılarının eserlerin görsel güzelliği, estetik kaygıları ve bilgilendirme açısından yeterli bir şekilde tasarımları gerektiği sonucunu

doğurur (Kratz, 1994: s.180). Eserin yanında yer alan diğer baskılar veya farklı yayınevlerinin baskılarının bulunduğu bir rafta, okurun seçim kararında, kapak tasarımının yanı sıra basım yılı, baskı kalitesi, sayfa düzeni gibi unsurlar da etkilidir. Kapak tasarımı, okuyucunun esere ilgi duymasına ve onu okumaya çalışmasına yardımcı olmalıdır. Kapak, metnin görsel bir temsilidir (Mahon, 2015: s.30).

Kapak tasarımı, tek başına okuyucu ile iletişim kurmakta ve bu gücü sayesinde varlığını sürdürmeye devam etmektedir. (Mendelsund, 2014: s.111). Kitap kapağı tasarımı, satış performansını doğrudan etkileyebilecek bir faktördür. Kitap kapağının görüntüsü, içeriğiyle ilgilenmeyen okurları bile kitaba çekme potansiyeline sahiptir. Bu nedenle kapak tasarımı, yayınevleri için önemli bir faktör olarak kabul edilmektedir (Taşçıoğlu, 2020: s.137). Günümüzde kitap kapağı tasarımı yazar, editör, yayınevi ve tasarımcının ortak bir çalışması sonucu ortaya çıkmaktadır. Kapak, eserin temsili, eser hakkında bilgi verme ve eserin içeriğinden çıkması gerekliliklerini yerine getirmelidir. Kapak tasarımcısının görevi, sayfalar boyunca anlatılan metnin görsel bir ifadeye dönüştürülmüş halidir (Kidd, 2015: s.32; Asan, 2021: s.28).

Tüm bu çıkarımların basılı kitap kapakları için olduğunu söyleyebiliriz. Ambalaj mantığında yaklaşılan kapak tasarımları farklı baskı teknikleri de kullanılarak iyice ilgi çekici hale getirilmiştir (Cole, 2012: s.380). Basılı kitaplara kıyasla elektronik kitap kapaklarında aynı özenin gösterilmediği düşünülmektedir. Elektronik kitaplar, basılı kapakların dijital bir versiyonu olarak görülmektedir.

Günümüzde elektronik ortamlarda kitap satışının yaygınlaşmasıyla, elektronik kapak kavramının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Elektronik kapaklar, okuyucuların kitabı daha iyi görmelerini ve anlamalarını sağlamaktadır. Bununla birlikte elektronik kapaklar, basılı kapaklardan farklı olarak üzerinde bulunan görsellerin dinamik olarak değiştirilebilmesine olanak tanımaktadır. Bu da

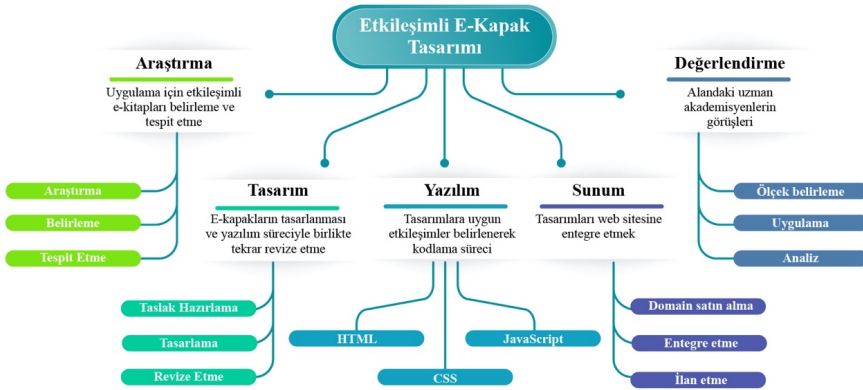
tasarımcıların, okuyucuların ilgisini daha fazla çekmek için daha fazla yaratıcı fikirler geliştirmelerine olanak tanımaktadır. Ayrıca, elektronik kapaklar, okuyucuların kitabı daha iyi anlamalarına yardımcı olmak için kitabın içeriğine dair ek bilgi veren etkileşimli özelliklere sahiptir. Elektronik kapaklar, basılı kapakların avantajlarının yanı sıra daha da ileri teknolojik özelliklere sahiptir.

Bu çıkış noktalarından hareketle araştırma kapsamında etkileşimli e-kapak tasarımları ele alınmıştır. Çoğu etkileşimli e-kitap kapak tasarımlarının yeterince etkileşime sahip olmadığı, kapak tasarımlarının menülerden oluşan arayüzler niteliğinde olduğu görülmüştür. Yeni teknoloji ve çoklu medya biçimleri etkileşimli e-kitap tasarımlarında etkilerini gösterirken aynı etkiyi etkileşimli e-kapak tasarımlarında görmemekteyiz. Bundan dolayı, söz konusu etkileşimi sağlamak ve kapak tasarımına gereken önemi göstermek adına etkileşimli e-kapak tasarımının yapılması amaçlanmıştır.

3. ETKİLEŞİMLİ E-KAPAK TASARIMI

Etkileşimli e-kapak tasarımı uygulama çalışması araştırmalar doğrultusunda üretilmiştir. Okul öncesi çocuklar için hazırlanmış olan bu uygulama Piaget'in çocukların dünyayı algıma süreci olarak tanımlanan bilişsel gelişim teorisi kapsamında yapılmıştır. Piaget, söz konusu bilişsel gelişimin sırayla ilerlemesi gerektiğini düşünmektedir. Bilişsel gelişim dönemlerini; duyuşsal motor (0-2 yaş), işlem öncesi (2-7 yaş), somut işlemler (7-11 yaş), soyut işlemler (11-18 yaş) dönemleri olarak belirlemiştir (Kul, 2014: s.6-7). Araştırma kapsamında ilgili yaş grubu okul öncesi dönem olarak tanımlanan dönemi Piaget'in bilişsel gelişim düzeyine göre; işlem öncesi dönemin (2-7 yaş) alt evresi olan sezgisel dönem olarak tanımlanan 4-7 yaş aralığındaki çocuklar olarak belirlenmiştir. Sezgisel dönemde, çocuklar akıl yürütme ve çıkarım özellikleri ilkel olsa da yaratıcı düşüncelerini geliştirebilecek yeteneğe artık sahiptir. "Neden", "nasıl", "ne zaman" ve "niçin" gibi sorulara yanıt ararlar. Bu dönemde, çocuk kitapları hem

soyut hem de somut anlatımlar içerebilir (Senemoğlu, 2009: s.41). Bu yaş grubundaki çocuklar, çoğunlukla okuma yazma bilmedikleri için ebeveynleriyle birlikte paylaşılan bir okuma gerçekleştirirler. Bu yüzden uygulamada sunulan özellikle metinlerdeki seslendirmeler önemlidir. Uygulama tasarımlarda flat yani düz tasarım üslubu kullanılmıştır. Günümüzde dijital platformlarda sıklıkla bu tasarım üslubuna rastlanılmaktadır. Teknolojinin gelişmesiyle artan internet ve mobil cihazların kullanımı ile internet teknolojisinin gelişmesiyle oluşan karmaşıklığı azaltmak için üç boyuttan uzak, sade, basit ve kolay anlaşılır olduğu için bu üslup kullanılmaya başlanmıştır. Bundan dolayı çocuk kitaplarında flat tasarımın kullanımı, kolay ve anlaşılır görsellere çocukların odaklanması hedeflenmiştir. Çocuklar için görsel öğelerin daha basit, sade ve düzgün olması hikayeleri anlamalarına yardımcı olmaktadır. Bundan hareketle, okul öncesi çocuklarına yönelik tasarlanan etkileşimli e-kapak tasarımı, ele alınan yaş grubuna, tasarım öğelerine ve tasarım üslubuna uygun olarak araştırma kapsamında belirtilen yaklaşımlar doğrultusunda uygulanmıştır. Bu uygulama tasarımı farklı disiplinleri barındırdığı için yazılım, seslendirme ve yayınlama sürecinde destek alınmıştır. Ayrıca etkileşimli e-kapak tasarımının oluşum aşamalarını gösteren bir diyagrama yer verilmiştir. (Bk. Şekil 1).

Şekil 1. Etkileşimli E-Kapak Tasarımı Oluşturma ve Değerlendirme Süreci

3.1. Etkileşimli E-Kapak Tasarım Ögeleri

Okul öncesi çocuklarına yönelik etkileşimli e-kitap tasarımların etkin bir öğrenme sunabilmesi için kitabın biçimi ve içeriğiyle birlikte çocukların bilişsel düzeyi göz önünde bulundurarak tasarlanmalıdır. Etkileşimli e-kitap tasarımları oluşturulurken önem arz eden tasarım öğeleri ve ilkeleri etkileşimli e-kapak tasarımları bağlamında yeniden değerlendirilmiştir. Tasarım sürecinde tipografi, ses, illüstrasyon, animasyon ve etkileşim öğeleriyle birlikte değerlendirilmelidir. Araştırma kapsamında okul öncesi çocuklarına yönelik tasarlanan bu etkileşimli e-kapaklar tasarım öğeleri bağlamında değerlendirilmiştir.

Tipografi, etkileşimli e-kapakta kullanılan tasarım öğelerinden birisidir. Çocuk kitaplarında yazı karakterinin seçiminde okunabilirlik ilkesi öncelikli olarak ele alınmalıdır. Bununla birlikte, okuma yazma dönemine geçecek çocuğun karşılaşacağı yazı karakterlerine benzer bir yazı karakteri seçilmesi önemlidir. Böylece çocuğun gelecekteki okuma yazma sürecinde karşılaşabileceği zorluklara hazırlıklı olması sağlanır. Ayrıca çocuk kitaplarında dekoratif yazı karakterlerinin kullanımından kaçınılması ve uzun metinlerin kullanımının sınırlandırılması gerekmektedir (Gülpınar, 2010: s.63).

İllüstrasyon, okul öncesi çocuklara yönelik oluşturulan etkileşimli e-kapakların, e-kitapta yer alan diğer tüm tasarım öğeleriyle bağlantılı olmasını sağlayan en önemli tasarım öğesidir. İllüstrasyon, kullanıcının dikkatini çekmesi öğrenmeyi kalıcı hale getirmesi açısından önemlidir (Kazancı 2017: s.23). İllüstrasyonlar, ses, animasyon, etkileşim gibi diğer tasarım öğeleriyle bütünlük içinde olmalıdır. Böylece hedef kitleye aktarılmak istenen bilgiyi tam olarak yansıtmaktadır.

Animasyon, etkileşimli e-kapak tasarımlarında hareket duygusu verebilecek biçimde düzenlemek okul öncesi çocukların dikkatini önemli noktalarına çekmek için animasyon öğesini kullanılmaktadır. Animasyonlar, illüstratif anlatımla

bütünlük içinde tasarlanmalıdır. Mobil cihazların etkileşim özellikleri sayesinde, etkileşimli e-kapak tasarımlarında kullanıcılar animasyonların içinde aktif bir şekilde yer alabilmektedir (Pavithra, Aathilingam ve Murukanantha Prakash, 2018: s.272).

Ses, etkileşimli e-kapak tasarımlarından kullanıcıya bilgi aktarmayı kolaylaştırmak için kullanılan en önemli tasarım öğelerinden birisidir. Bilgiyi aktarabilmenin yanında tonlama, ritim, vurgu gibi özellikleri kullanarak duyguyu da aktarmak mümkündür. Kullanılan bu ses özellikleri arka plan müziği, ortam sesleri, ses efektleri, etkileşimli öğelerin ve animasyonların sesleridir. Özellikle arka plan müziklerinin kitabın içeriği ile bütünlük sağlaması çocukta farklı duygular uyandırılabilir. Arka plan müziğinin açma/kapama fonksiyonlarıyla kullanıcıya sunulması gerekmektedir. Smeets and Bus'a göre (2013: s.181), kullanıcılar arka plan müziği açıp kapanmasına olanak tanıyan ses özellikleri, kitap uygulamalarını farklı hedef gruplarına öğrenme süreci sağlayabilmek adına "daha uyumlu hale getirme" etkisine sahiptir. Okul öncesi döneminde okuma bilmeyen çocuklar, kitabın seslendirilme özelliğini açarak ebeveynlerin yardımı olmadan kendileri kitapla etkileşime geçebilirler (Takacs, 2015: s.46).

Etkileşim, etkileşimli e-kapak tasarımında yer alan diğer tasarım öğelerini de kapsayan ve kullanıcıya iletişim sürecine etkin olarak katılabilme olanağı sunan en önemli tasarım öğesidir. Etkileşim komutlarıyla kullanıcı; dokunmatik, hareketli ve sesli komutlar ile etkileşimli e-kapaklarda karşılıklı bir iletişim süreci gerçekleştirir (Ersan, 2014: s.59). Çocuklara yönelik etkileşimli e-kapak tasarımlarında dokunma komutu ile kapağın arayüzünde bulunan etkileşimli unsurlar harekete geçmektedir. E-kapaklarda yer verilen etkileşim özelliği, okul öncesi çocukların aktif katılım sağlamaları ve çocukla içerik arasındaki ilişkiyi temsil eden etkileşim, çocuğa içerik üzerinden yetki ve kontrol olanağı

sağlamaktadır. Böylece ocuk ve içerik arasında kurulan iletişim, çocukların öğretici ve eğlenceli bir öğrenim süreci deneyimlemesine olanak sağlamıştır.

Etkileşimli e-kapak tasarımı için seçilen Clean and Bright, Chiquimedia tarafından yayınlanan 4+ yaş grubu çocuklar için tasarlanmış etkileşimli e-kitaptır. Bu uygulama ücretsiz olarak uygulama içi satın alma ile Apple Store, Google Play Store gibi platformlardan indirilebilmektedir. Etkileşimli bu kitap, Bay Clean, Bayan Bright ve ulları Sylvester'ın temiz ve aydınlık bir evde yaşadıkları bir hikeyi anlatır. Kitabın içeriğinde kk kardeŐini kıskanan Sylvester, evden ormana kaçar ve kendine bir arkadaş bulur. ArkadaŐıyla birlikte ormanın renkli dünyasını keşfeder. Sylvester, ormanda keşif yaparken, kendini de keşfetmeye başlar ve büyümenin bazen zor ama her zaman heyecan verici olduğunu fark eder. Bu konu kitabın içeriğinde önemli bir Şekilde vurgulanmıştır. 4-7 yaş aralığındaki çocukların algılayabileceği düzeydedir. Uygulama ocukların ebeveynlerinin yardımıyla kullanılabileceği gibi bir yapıya sahip olmasına rağmen herhangi bir sesli anlatım bulunmamaktadır.

Görsel 2. Clean and Bright, Etkileşimli E-Kitabın Ana Sayfa Tasarımı

Uygulamanın girişinde yer alan ana sayfa tasarımı Görsel 2'de grldği gibi kitabın ismi, kitabın tasarımcısının adı, baŐlat, sahne tahmin, yapboz, ayarlar,

diğer uygulamaların butonları yer almaktadır. Tüm bu butonlar üzerine tıklayınca sadece ilgili alana yönlendirme amaçlı kullanılmaktadır. Ayrıca ana sayfa tasarımında kitabın baş kahramanı Sylvester ve ormanda tanıştığı arkadaşının görselleri bulunmaktadır. Ana sayfa tasarımında da görüldüğü üzere bir kapak tasarımında olması gereken özelliklerden uzak menülerden oluşan arayüz niteliğinde tasarlanmıştır. Etkileşimli e-kitabın içeriği hakkında kısmen bilgi vermektedir.

3.2. Clean and Bright Etkileşimli E-Kapak Tasarımı Uygulama Örneği

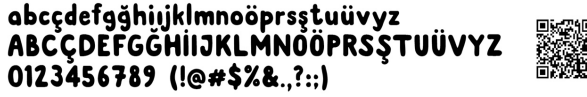
Bu araştırma kapsamında ele alınan Clean and Bright isimli etkileşimli e-kitaptan referansla etkileşimli e-kapak tasarımı uygulama örneği yapılmıştır. (bk. Görsel 3.) Bu etkileşimli e-kapak tasarımında illüstrasyonlar vektörel ve piksel tabanlı programlar kullanılarak bilgisayar aracılığıyla dijital ortamda 300 dpi RGB formatında, 1024x768 piksel boyutunda ve yatay konumlu hazırlanmıştır. Bu bölümde uygulama çalışmasında kullanılan tipografi, illüstrasyon, animasyon, ses ve etkileşim gibi tasarım öğelerinin değerlendirilmesine yer verilmiştir.

Görsel 3. Clean and Bright İsimli Etkileşimli E-Kapak Tasarımı

3.2.1. Tipografi

Bu çalışmada okul öncesi çocukların harfleri seçebilmesi ve okunaklılığın sağlanması bakımından Albus yazı tipi seçilmiştir. Tasarımda kullanılan yazı tipi Albus 65 punto olarak kullanılmıştır. Yazı tipi, renk kullanımları ile hex kodları görsellerde yer verilmiştir Ayrıca tipografi de etkileşimi sağlamak için renk farklılığı kullanılmıştır. Kullanıcı yazı tipine her tıkladığında farklı renk değişmektedir. Yazı tipinin içeriğini sesle destekleyerek etkileşime geçmeleri sağlanmıştır.

Görsel 4. Albus yazı tipi ailesi karakterleri

Görsel 5. Uygulamada kullanılan yazı tipleri, renkleri ve hex kodları

3.2.2. Ses

Uygulamada kullanıcıya bilgi aktarma işlemini kolaylaştıran tasarım öğelerinden biri de sestir. Uygulamada etkileşimli e-kitabı destekleyen bir arka plan müziğine yer verilmiştir. Kullanıcı tıklayınca etkileşime geçen e-kitabın başlığı Clean and Bright ismi, kız ve erkek figürü, yapraklar, arılar, uğur böceği, tırtıl, papatyalar, kozalaklar ve pelitlerin tasarımlarla uyumlu sesler aktif olmaktadır. Ayrıca yönlendirici düğmeler olan arka plan müziğinin sesini açma ve kapama ikonu,

yazar veya yayınevi ile iletişime geçmek için mektup ikonu ve etkileşimli e-kitabın içeriği hakkında kısa bilgi veren info ikonuna yer verilmiştir.

Görsel 6. Uygulamada kullanılan ses açma-kapama, iletişim ve info ikonları
(soldan sağa sırayla)

Ayrıca info ikonuna tıklayınca etkileşime geçen Clean and Bright isimli etkileşimli e-kitabın içeriği hakkında kısa tanıtım metnine yer verilmiştir.

3.2.3. İllüstrasyon

Bu etkileşimli e-kapak tasarımında yer alan bir diğer tasarım öğesi de illüstrasyondur. Tasarlanan illüstrasyonlar yalın, anlaşılır, canlı parlak renk, şekil ve figürler kullanılmıştır. Böylelikle kullanılan illüstrasyonların okul öncesi çocukların dikkatini çekmesi, öğrenmeyi kalıcı hale getirmesi ve eğlenceli olması amaçlanmıştır. Bu illüstrasyonlar etkileşimli e-kitabın içeriğiyle uyumlu tasarlanmıştır. Ayrıca yönlendirme düğmeleri gibi ikon tasarımları da çocukların kolaylıkla algılayabileceği basitlikte illüstrasyonlarla bütünlük sağlayacak şekilde tasarlanmıştır.

Bu e-kapağın açılışında yukarıdan baktığımız bir bulut görseli karşılamaktadır. Bu bulutların arasından belli belirsiz gördüğümüz bir orman ve ormanın içinde çimlerin ve yaprakların üzerine uzanmış bir kız, bir erkek olmak üzere iki çocuk figürü görmekteyiz. Öncelikle bulutu silme efektiyle temizledikten sonra ormanın renkli dünyası bizi karşılamaktadır. Ağaçların ve yaprakların arasından gökyüzüne bakan bu iki çocuk, arılar, uğur böceği, tırtıl gibi figürler ile ağaçlar, yapraklar, papatyalar, kozalaklar ve pelitler gibi nesnelere tasarılanmıştır.

3.2.4. Animasyon

Bu etkileşimli e-kapak tasarımında yer alan animasyon, illüstratif anlatımla bütünlük içinde tasarlanmıştır. Animasyon içeriğinde ormanın içinde çimlerin ve yaprakların üzerine uzanmış iki çocuk figürünün gözlerinin açıp kapanması, ayaklarının hareketi ile ağaçların, yaprakların, kozalakların ve petitlerin sanki bir rüzgar esiyormuş gibi yavaşça hareket ettirilmiştir. Ayrıca diğer figürlerdeki hareketler etkileşim tasarımı ile verilmiştir. Çocukların animasyonlu illüstrasyonlara daha fazla odaklanma ve içeriği kavramasına yardımcı olması bakımından etkin bir tasarım öğesi olarak kullanılmıştır.

3.2.5. Etkileşim

Etkileşimli e-kapakta yer alan tasarımlar etkileşim tasarımı sayesinde kullanıcı ve tasarım ile iletişime geçmesine olanak sağlamaktadır. Etkileşimli tasarımlar kullanıcıları yönlendirme özelliğine sahip olsa da etkileşimli ortamda kullanıcı hem hedef hem de kaynak durumundadır. Bu etkileşimli e-kapak tasarımında kullanıcı dokunma komutu ile arayüzdeki figürlerin ve nesnelerin harekete geçmesini sağlamaktadır. Kullanıcılar tekli dokunma, sürükleyip bırakma gibi eylemler yardımıyla e-kapakta yer alan figürler ve nesneler ile etkileşim kurabilmektedir.

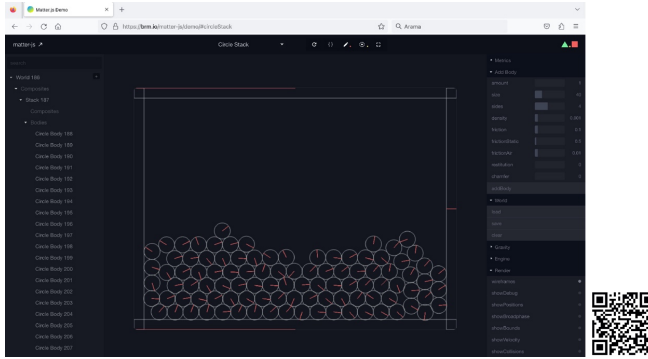

Görsel 7. Bulutu silme efekti görseli

Clean and Bright isimli bu etkileşimli e-kapak tasarımının açılışında kullanıcıyı bir bulut görseli karşılamaktadır. (bk. Görsel 7) Öncelikle kullanıcı bu bulut görselini silme efektiyle temizleyerek etkileşime geçmektedir. Bu etkileşimi sağlamak için CCI Scratch Card kütüphanesi kullanılmıştır. Bu CCI Scratch Card kazı kazan kartını silmek için yazılmış bir kütüphanedir. Çocukların bulut görselini kolaylıkla silebilmesi için silme genişliğine dikkat edilmiştir. Ayrıca bulut tasarımının %90'nın silinmesi tamamlanınca etkileşimli e-kapak tasarımı görülmektedir. Bu etkileşimli e-kapak tasarımındaki yapraklardaki etkileşimi sağlamak için Matter.js kütüphanesi kullanılmıştır. Bahsedilen yaprakları harekete geçmesini sağlayan Matter.js kütüphanesinde bulunan Circle Stack özelliği kullanılmıştır.

Görsel 8. Tasarımda yer alan kırmızı, yeşil ve sarı yaprakların görselleri

Görsel 9. Matter.js Kütüphanesi Web Görseli Circle Stack Bileşeni

Kullanıcı Clean and Bright yazısına her dokunma hareketinde ses ve değişimi ile etkileşime geçmektedir. Ağaçların ve yaprakların arasından gökyüzüne bakan bu iki çocuk, arılar, uğur böceği, tırtıl gibi figürler ile tıklayınca hem ses ile hem de hareket ettirebilir özelliği ile kullanıcı etkileşime geçmektedir.

Tüm bu figürleri ve nesneleri sürükleyip bırak özelliği `draggable.js`, `drag and drop` kütüphaneleriyle sağlanmıştır. `draggable.js`, bir web sayfasındaki nesnelere sürükleyip bırakabilmemizi sağlayan bir JavaScript kütüphanesidir. Bu kütüphane, etkileşimli kullanıcı arayüzleri, oyunlar ve ekran üzerinde hareket etmeleri gereken diğer uygulamalar için kullanılmaktadır. Sürükleyip bırak özelliğiyle etkileşime geçen çocuklar tasarımı müdahale edebilmektedir. Kısmen yapılan bu değişiklikler tasarımı farklı bir boyuta taşımaktadır. Bu özellikleri kullanan çocuklar, nesnelere istedikleri yerde bırakarak veya sayfasının dışına atarak kendi etkileşimli e-kapak tasarımını oluşturmasına olanak sağlamaktadır.

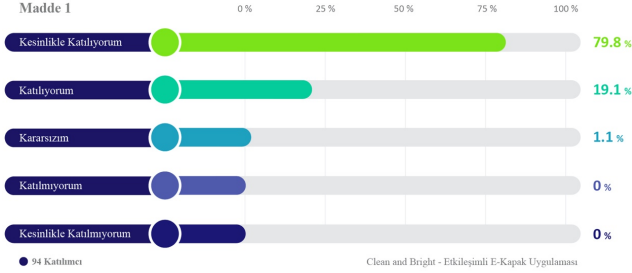
Kullanıcı sayfaya tıklamadığında ortaya çıkan referans bir el ikonu belirlemektedir. Hareket ettirilebilen nesnelere üzerinde beliren bu el ikonu sayesinde kullanıcının tasarım ile etkileşime geçmesi sağlanmıştır.

Son olarak bu etkileşimli e-kapak tasarımının diğer tarayıcılarda sorunsuz çalışabilmesi için Bootstrap kütüphanesi, web uygulamasını geliştirme araç takımı kullanılmıştır. Bu sayede tasarımlar `responsive.css` kodlamasıyla farklı tarayıcılarda ve farklı boyuttaki ekranlarda sorunsuz çalışmaktadır.

4. BULGULAR VE YORUM

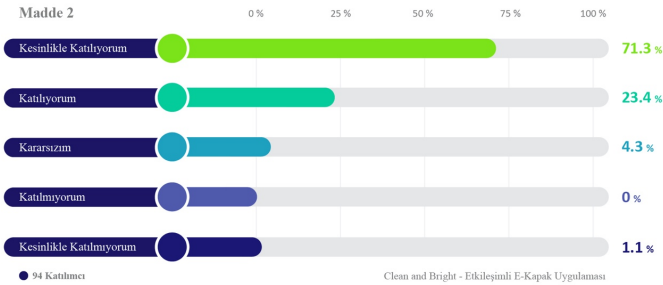
Araştırma kapsamında yapılan Clean and Bright isimli etkileşimli e-kapak tasarımının amacına uygunluğunun tespiti için 7 maddelik 5'li Likert ölçeği hazırlanmıştır. Bu etkileşimli e-kapak tasarımının amacına uygunluğunun ve etkileşim açısından başarılı olup olmadığının uzman akademisyenlere görüşleri sorulmuştur. Bu sonuçlardan elde edilen veriler yüzdelik oranlara göre hesaplanarak tablo şekline getirilmiş ve yorumlanmıştır.

Tablo 1. Clean And Bright İsimli Etkileşimli E-Kapak Tasarımda Kullanılan Figürlerin Okul Öncesi Çocukların Seviyesine Uygun Bulunmasına Yönelik Sonuçlar

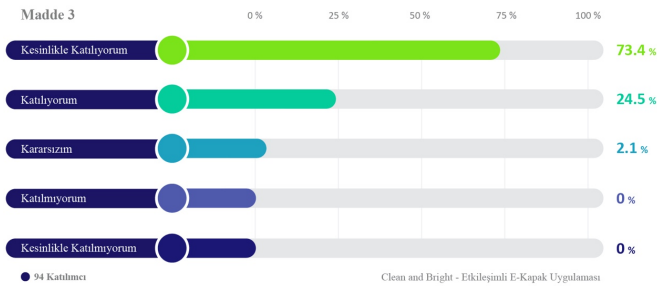
Ölçeğin 1. Maddesinde yer alan etkileşimli e-kapak tasarımında kullanılan figürlerin okul öncesi çocukların okul seviyesine uygun olup olmadığının tespitine yönelik “Tasarımda kullanılan figürler okul öncesi çocukların seviyesine uygundur” tutum ifadesi 94 akademisyen tarafından değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmenin sayısal sonuçları tablo 1’de yer almaktadır. 1. maddeyi değerlendiren 75 akademisyen %79.8 oranla bu ifadeye “kesinlikle katıldığını”, 18 akademisyen %19.1 oranla bu ifadeye “katıldığını” belirtmiştir. %98.9 gibi yüksek bir oranla katılımcılar olumlu görüş ifade etmişlerdir. Bu tutum karşısında 1 akademisyen %1.1 oranında kararsız kaldığı yönünde görüş ifade etmiştir.

Tablo 2. Clean and Bright İsimli Etkileşimli E-Kapak Tasarımda Hareket Ettirilebilen Unsurların Okul Öncesi Çocukların Kolaylıkla Kullanabileceğine Yönelik Sonuçlar

Ölçeğin 2. Maddesinde yer alan etkileşimli e-kapak tasarımıdaki hareket ettirilebilen unsurlar okul öncesi çocukların kolaylıkla kullanabileceği nitelikte olup olmadığının tespitine yönelik “Tasarımdaki hareket ettirilebilen unsurlar okul öncesi çocukların kolaylıkla kullanabileceği niteliktedir” tutum ifadesi 94 akademisyen tarafından değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmenin sayısal sonuçları tablo 2’de yer almaktadır. 2. maddeyi değerlendiren 67 akademisyen %71.3 oranla bu ifadeye “kesinlikle katıldığını”, 22 akademisyen %23.4 oranla bu ifadeye “katıldığını” belirtmiştir. %94.7 oranla katılımcılar olumlu görüş ifade etmişlerdir. Bu tutum karşısında 4 akademisyen %4.3 oranında kararsız kaldıkları yönünde görüş ifade etmemişlerdir. Kararsız yargılar tasarımıdaki hareket ettirilebilen unsurların çocukların kolaylıkla kullanabileceği nitelikte olup olmadığına karar verilememiş olabileceğinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Olumsuz görüş ifade eden 1 akademisyen %1.1 oranla bu ifadeye “kesinlikle katılmadığını” belirtmiştir.

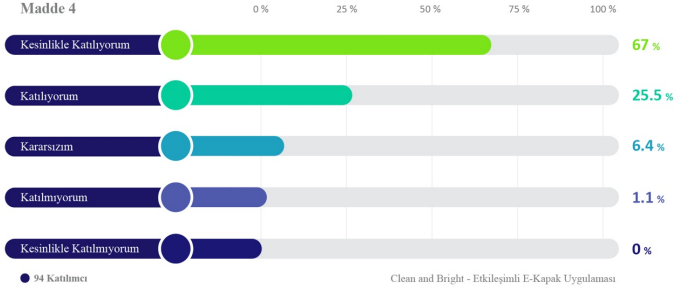
Tablo 3. Clean and Bright İsimli Etkileşimli E-Kapak Tasarımında Kullanılan Seslerin Figürlerle Uyumlu Olup Olmadığına Yönelik Sonuçlar

Ölçeğin 3. Maddesinde yer alan etkileşimli e-kapak tasarımıda kullanılan seslerin figürlerle uyumlu olup olmadığının tespitine yönelik “Tasarımda kullanılan sesler figürlerle uyumludur” tutum ifadesi 94 akademisyen tarafından değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmenin sayısal sonuçları tablo 3’de yer

almaktadır. 3. maddeyi değerlendiren 69 akademisyen %73.4 oranla bu ifadeye “kesinlikle katıldığını”, 23 akademisyen %24.5 oranla bu ifadeye “katıldığını” belirtmiştir. %97.9 oranla katılımcılar olumlu görüş ifade etmişlerdir. Bu tutum karşısında 2 akademisyen %2.1 oranında kararsız kaldıkları yönünde görüş ifade etmemişlerdir. Kararsız yargılar tasarımında kullanılan seslerin figürlerle uyumlu olup olmadığına karar verilememiş olabileceğinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

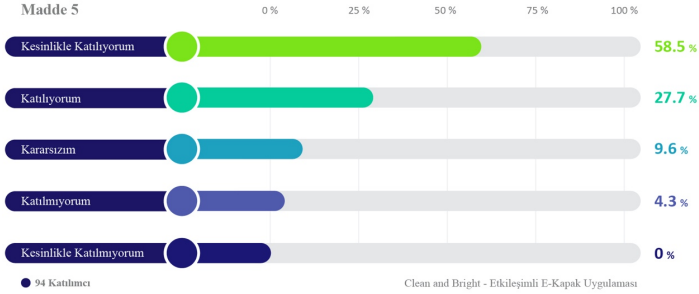
Tablo 4. Clean and Bright İsimli Etkileşimli E-Kapak Tasarımındaki Hareket Ettirilebilen Unsurların Çocuklarda Merak Uyandıracak Nitelikte Olduğuna Yönelik Sonuçlar

Ölçeğin 4. Maddesinde yer alan etkileşimli e-kapak tasarımındaki hareket ettirilebilen unsurların çocuklarda merak uyandıracak nitelikte olup olmadığının tespitine yönelik “Tasarımda kullanılan hareket ettirilebilen unsurlar çocuklarda merak uyandıracak niteliktedir” tutum ifadesi 94 akademisyen tarafından değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmenin sayısal sonuçları tablo 4’de yer almaktadır. 4. maddeyi değerlendiren 63 akademisyen %67 oranla bu ifadeye “kesinlikle katıldığını”, 24 akademisyen %25.5 oranla bu ifadeye “katıldığını” belirtmiştir. %92.5 oranla katılımcılar olumlu görüş ifade etmişlerdir. Bu tutum karşısında 6 akademisyen %6.4 oranında kararsız kaldıkları yönünde görüş ifade etmemişlerdir. Kararsız yargılar tasarımındaki hareket ettirilebilen unsurların çocuklarda merak uyandırıp uyandırmayacağına karar verilememiş

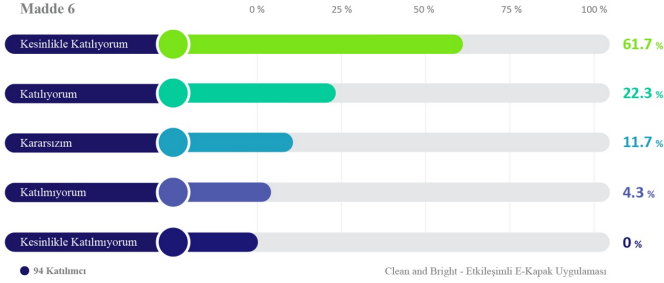
olabileceğinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Olumsuz görüş ifade eden 1 akademisyen %1.1 oranla bu ifadeye “katılmadığını” belirtmiştir.

Tablo 5. Clean and Bright İsimli Etkileşimli E-Kapak Tasarımda Hareket Ettirilebilen Unsurların Çocukların Yaratıcılıklarını Destekler Nitelikte Olduğuna Yönelik Sonuçlar

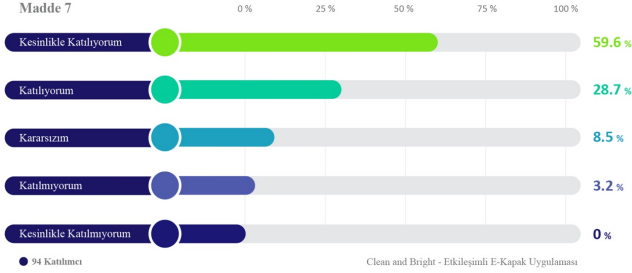
Ölçeğin 5. Maddesinde yer alan etkileşimli e-kapak tasarımında hareket ettirilebilen unsurların çocuklarda merak uyandıracak nitelikte olup olmadığının tespitine yönelik “Tasarımda hareket ettirilebilen unsurlar çocuklarda yaratıcılıklarını destekler niteliktedir” tutum ifadesi 94 akademisyen tarafından değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmenin sayısal sonuçları tablo 5’de yer almaktadır. 5. maddeyi değerlendiren 55 akademisyen %58.5 oranla bu ifadeye “kesinlikle katıldığını”, 26 akademisyen %27.7 oranla bu ifadeye “katıldığını” belirtmiştir. %86.2 oranla katılımcılar olumlu görüş ifade etmişlerdir. Bu tutum karşısında 9 akademisyen %9.6 oranında kararsız kaldıkları yönünde görüş ifade etmemişlerdir. Kararsız yargılar tasarımdaki hareket ettirilebilen unsurların çocukların yaratıcılıklarını destekler nitelikte olup olmadığına karar verilememiş olabileceğinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Olumsuz görüş ifade eden 4 akademisyen %4.3 oranla bu ifadeye “katılmadığını” belirtmiştir.

Tablo 6. Clean and Bright İsimli Etkileşimli E-Kapak Tasarımında Kullanılan Yönlendirici Düğmelerin Uygunluğuna Yönelik Sonuçlar

Ölçeğin 6. Maddesinde yer alan etkileşimli e-kapak tasarımında kullanılan yönlendirici düğmelerin amacına uygun olup olmadığının tespitine yönelik “Tasarımda kullanılan yönlendirici düğmeler (ses açma-kapama, info, fare işaretçisi vb.) amacına uygundur” tutum ifadesi 94 akademisyen tarafından değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmenin sayısal sonuçları tablo 6’da yer almaktadır. 6. maddeyi değerlendiren 58 akademisyen %61.7 oranla bu ifadeye “kesinlikle katıldığını”, 21 akademisyen %22.3 oranla bu ifadeye “katıldığını” belirtmiştir. %84 oranla katılımcılar olumlu görüş ifade etmişlerdir. Bu tutum karşısında 11 akademisyen %11.7 oranında kararsız kaldıkları yönünde görüş ifade etmemişlerdir. Kararsız yargılar tasarımında kullanılan yönlendirici düğmelerin amacına uygun olup olmadığına karar verilememiş olabileceğinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Olumsuz görüş ifade eden 4 akademisyen %4.3 oranla bu ifadeye “katılmadığını” belirtmiştir.

Tablo 7. Clean and Bright İsimli Etkileşimli E-Kapak Tasarımda Kullanılan Tipografik Unsurların Etkileşim Yönünden Yeterli Olup Olmadığına Yönelik Sonuçlar

Ölçeğin 7. Maddesinde yer alan etkileşimli e-kapak tasarımı için kullanılan tipografik unsurların etkileşim yönünden yeterli uygun olup olmadığının tespitine yönelik “Tasarımda kullanılan tipografik unsurlar etkileşim yönünden yeterlidir” tutum ifadesi 94 akademisyen tarafından değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmenin sayısal sonuçları tablo 7’de yer almaktadır. 7. maddeyi değerlendiren 56 akademisyen %59.6 oranla bu ifadeye “kesinlikle katıldığını”, 27 akademisyen %28.7 oranla bu ifadeye “katıldığını” belirtmiştir. %88.3 oranla katılımcılar olumlu görüş ifade etmişlerdir. Bu tutum karşısında 8 akademisyen %8.5 oranında kararsız kaldıkları yönünde görüş ifade etmemişlerdir. Kararsız yargılar tasarımda kullanılan tipografik unsurların etkileşim yönünden yeterli uygun olup olmadığına karar verilememiş olabileceğinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Olumsuz görüş ifade eden 3 akademisyen %3.2 oranla bu ifadeye “katılmadığını” belirtmiştir.

Bu bağlamda, Clean and Bright isimli etkileşimli e-kapak tasarımının amacına uygunluğunun tespiti için uygulanan değerlendirme ölçeğine göre, 1. Madde’nin %98.9 gibi yüksek bir oranla tasarımda kullanılan figürlerin okul öncesi çocukların seviyesine göre olduğu sonucuna varılmıştır. Tasarımlarda kullanılan flat tasarım üslubunun etkisiyle basit, sade ve anlaşılır olması bu ölçeğin yüksek

bir oranda çıkmasını sağlamıştır. 2. Madde %94.7 oranla hareket ettirilebilen unsurların çocukların kolaylıkla kullanabileceği yönünde olumlu sonucuna varılmıştır. 3. Madde %97.9 gibi yüksek bir oranla tasarımlarda kullanılan seslerin figürlerle uyumlu olduğu sonucuna varılmıştır. Ses ögesi sayesinde özellikle okul öncesi çocukların henüz okuma yazma bilmedikleri için etkileşimli e-kapak tasarımıyla etkileşime geçmesini kolaylıkla sağlayabilmektedir. 4. Madde de %92.5 oranla tasarımdaki hareket ettirilebilen unsurların çocuklarda merak uyandıracak nitelikte olduğu sonucuna varılmıştır. 5. Madde de %86.2 oranla tasarımda hareket ettirilebilen unsurlar çocuklarda yaratıcılıklarını destekler nitelikte olduğu sonucuna varılmıştır. Bu hareket ettirilebilen unsurlar sayesinde çocuklar tasarımlarda kısmen de olsa müdahale ederek kendi tasarımlarını oluşturabilmektedirler. Böylece çocuklar e-kapak tasarımlarını benimsediği düşünülmektedir. 6. Madde de %84 oranla tasarımda kullanılan yönlendirici düğmelerin amacına uygun olduğu sonucuna varılmıştır. Kalan %15 oranın ise yönlendirici düğmelerin daha fazla ve fark edilebilir olması yönünde araştırmalar yapılması gerekmektedir. 7. Madde de ise %88.3 oranla tasarımda kullanılan tipografik unsurların etkileşim yönünden yeterli olduğu sonucuna varılmıştır. Bu tipografik unsurlarla çocukların kelimeyi tanınması ve kelime hafızasının gelişime katkı sağlaması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

SONUÇ

Bilgi teknolojilerindeki hızlı gelişimiyle birlikte, günümüz iletişim ve bilgi aktarım biçimleri değişikliğe uğramıştır. Bu iletişim biçimlerinin ortaya çıkmasına ve yaygınlaşmasına elektronik ortam öncülük etmektedir. Teknolojinin ve çoklu medya biçimlerinin bir getirisi olan etkileşim kavramından yola çıkılarak etkileşimli e-kitaplar özelinde etkileşimli e-kapak tasarımları ele alınmıştır. Araştırma kapsamında yapılan incelemelerde okul öncesi çocuklar için hazırlanmış olan çoğu etkileşimli e-kitap kapak tasarımlarının yeterince

etkileşime sahip olmadığı, kapak tasarımlarının menülerden oluşan arayüzler niteliğinde olduğu görülmüştür. Bu çıkış noktalarından hareketle, bu araştırma kapsamında etkileşimli e-kapak tasarımları yapılmıştır. Bu etkileşimli e-kapaklar dijital ortamda kullanıma sunulmuştur. Etkileşimli e-kapak tasarımının amacına uygunluğu ve etkileşim aÇısından başarılı olup olmadığının tespiti doğrultusunda birtakım sonuÇlara ulaşılmıştır;

1. Tasarımda kullanılan figürlerin okul öncesi çocukların seviyesine uygun olduğu sonucuna varılmıştır. Tasarımlar, özellikle okul öncesi çocukların kolayca anlayabilecekleri basit, sade, anlaşılır ve dikkatlerini çekebilecek canlı renkler kullanılarak yapılmıştır.

2. Tasarımdaki hareket ettirilebilen unsurların okul öncesi çocukların kolaylıkla kullanabileceği nitelikte olduğu sonucuna varılmıştır. Okul öncesi çocuklar okuma eylemlerini henüz ebeveynleri ile yapıyor olsa da etkileşimli uygulamalarla desteklenen tasarım çocukların kapak tasarımı ile iletişim kurmasını sağlamaktadır. Bundan dolayı hareket ettirilebilen unsurların kolaylıkla kullanabileceği nitelikte olması bu bakımından önemlidir.

3. Tasarımda kullanılan tasarım öğelerinden biri olan ses çocuklara bilgi aktarma işlemini kolaylaştırmak için önemlidir. Okul öncesi çocuklar ebeveynleri ile birlikte paylaşılan bir okuma gerçekeŐtirdikleri için görüntüleri ve yazıların gerçekeğliğini anlaması için ses öğesi kullanması gerekmektedir. Ayrıca kapağın isminde kullanılan ses özelliği sayesinde çocuklar daha önce hiÇ duymadıkları bir kelimeye aşinalık kazanabilir, kelime dağarcığını genişletebilir. Bu bağlamda tasarımlarda kullanılan seslerin figürlerle uyumlu olduğu sonucuna varılmıştır.

4. Tasarımda kullanılan hareket ettirilebilen unsurlar çocuklarda merak uyandırabilecek nitelikte olduğu sonucuna varılmıştır. Bu hareket ettirilebilen unsurlarla çocuklar yazı tipi değişimleri, renklerdeki değişiklikler, nesnelere ve

figürleri hareket ettirerek sürükleyip bırak yapabilmeleri hem hayal güçlerini harekete geçirdiğini hem de meraklarını uyandırdığı görülmüştür.

5. Tasarımda hareket ettirilebilen unsurlar çocukların yaratıcılıklarını destekler nitelikte olduğu sonucuna varılmıştır. Hareket ettirilebilen unsurlar ile çocuklar nesnelere ve figürleri sürükleyip bırak özelliğiyle istedikleri yere taşımaktadırlar. Bu sayede kısmen de olsa tasarıma müdahale ederek kendi tasarımlarını yaratmaktadırlar. Böylece çocuklar tasarımı benimsediği ve bir bağ kurduğu için e-kapağa olan ilgisinin arttığı sonucuna varılmıştır.

6. Tasarımda kullanılan yönlendirici düğmeler (ses açma-kapama, info, fare işaretçisi vb.) amacına uygun olduğu sonucuna varılmıştır. Yönlendirme ve bilgilendirme için kullanılan bu düğmeler/butonlar tasarımla bütünlük sağlayacak özellikte olduğu için çocuğun ilgisini çekerek kullanmaya teşvik ettiği görülmüştür.

7. Tasarımında kullanılan tipografik unsurlar etkileşim yönünden yeterli olduğu sonucuna varılmıştır. Tipografik unsurlarda kullanılan ses, renk ve yazı tiplerindeki değişiklikler ile etkileşim sağlanması ses öğesinde de belirtildiği üzere kelimeye aşinalık kazanması ve kelime dağarcığının gelişmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Asan, T. (2021). Kitap Kapağın İki Yüzü, Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Sanat Dergisi, Cilt 15 Sayı 28, DOI 10.48069/akdenizsanat.942223.
- Aydın, E. D. (2015). Kitap ve E-Kitap Tasarımının Tarihsel Gelişimi ve Grafik Tasarım İlkeleri Üzerinden İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (395197).
- Baştan, S. (2009). Kuramdan Uygulamaya Etkileşimli İletişim Tasarımı (1. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Bozkurt, A. ve Bozkaya, M. (2013). Bir Öğrenme Malzemesi Olarak Etkileşimli E-Kitap Hazırlama Adımları. Eğitimde Politika Analizi Dergisi, Cilt 2, Sayı, 2, s.8-20. Erişim Tarihi: 2 Mart 2021.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/794093>.
- Cambridge Advance Learner's Dictionary&Thesaurus. (2019). Cambridge University Press
<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/interaction>
- Chen, H. A. (2012). Re-Cover: Dynamic E-Book Cover Design (Master).
<https://www.proquest.com/pqdtglobal/docview/1220698586/E292D56FB118443BPQ/1?accountid=37161>, Erişim Tarihi: 6 Haziran 2021.
- Cole, H. (2012). The Cover Design. The Library Quarterly: Information, Community, Policy , Vol. 82, No. 3, pp. 379-382. The University of Chicago Press. <https://www.jstor.org/stable/10.1086/665953>, Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2022.
- Dalkıran, Ö. (2013). Kitabın Tarihi. Türk Kütüphaneciliği. 27, 1, 201-213.
- Durmaz, Ö. (2009). Hızlı Tüketim Ürünlerinin Ambalaj Tasarımında Çağrışımsal Öğrenme ile Renk Kararları (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (236037).
- Dündar, B. (2011). Kitap Nesnesi Nesne Olarak Kitap. İstanbul: Akın Nalça Kitapları.

- Ersan, M. (2014). Tablet Ortamında Resimli Çocuk Kitapları; Etkileşimli Bir Resimli Çocuk Kitabı Uygulaması Tasarımı. (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (353161).
- Fischer, X. Nadeau, J. (2011) Interactive Design: Then and Now. In: Research in Interactive Design Vol. 3. Springer, Paris.
- Guillermou, T. (2017). A Short History of Book Cover Design, Graphéine. <https://www.grapheine.com/en/history-of-graphic-design/history-of-book-covers>, Erişim Tarihi: 1 Mart 2021.
- Gülpınar, F. (2010). Görsel Kavramlar, İllüstrasyon ve Çocuk Kitapları (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (264243).
- Gümüş, S., Güler C., Güler E. ve Erorta, Ö.Ö. (2012), Mobil Cihazlar için Etkileşimli E-Kitap Tasarım Araçları, XVII. Türkiye’de İnternet Konferansı.
- Gümüş, S., Erdoğan, E., & Bozkurt, A. (2017). Dijital Yayıncılık ve Dijital Yayıncılık Araçları. İ. Usta & H. S. Kıray (Eds), Web Yayıncılığı (s. 96-125). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Heller S. ve Vienne V. (2012). Grafik Tasarımı Değiştiren 100 Fikir (1. Baskı) İstanbul: Literatür Yayınları.
- Kara, M. (2016). Etkileşimli E-Kitap Uygulama Tasarımı: Manas Destanı (Sanatta Yeterlik Tezi), YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (448132).
- Kazancı G. M. (2017). 3-6 Yaş Çocuklarına Yönelik Resimli Çocuk Kitaplarının İç Yapı Özelliklerinin İncelenmesi. IV. International Eurasian Educational Research Congress Bildiri Özetleri Kitabı. Erişim Tarihi: 06.09.2022. <https://www.researchgate.net/publication/326716819>.
- Kidd, C. (2015). Bütün Bir Kitabın Haikusu Gibi, İAN. Edebiyat, s.11-32.
- Kratz, C. A. (1994). On Telling/Selling a Book by Its Cover. Cultural Anthropology, Vol. 9, No. 2, pp. 179-200. Wiley on behalf of the American Anthropological Association, <https://www.jstor.org/stable/656239>, Erişim Tarihi: 7 Eylül 2021

- Kul, N. (2014). Evrensel Bakış Açısıyla Ülkemizde 1930-2010 Yılları Arasında Basılan Resimli Çocuk Kitapları. (Yüksek Lisans Tezi) YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (364949).
- Lomlu, U. (2015). Kitapları Kapağına Göre Yargılayın, İAN. Edebiyat, Aylık Edebiyat ve Sanat Dergisi, 11, 27.
- Löwgren, J. (2022). Interaction Design - Brief Intro, The Encyclopedia of Human-Computer Interaction, 2nd Ed. Interaction Design Foundation <https://www.interaction-design.org/literature/book/the-encyclopedia-of-human-computer-interaction-2nd-ed>, Erişim Tarihi: 12 Haziran 2022
- Mahon, E. (2015). Yazarla Okur Arasında Bir Köprü, İAN. Edebiyat, s.11-30.
- Mendelsund, P. (2014). Cover, Power House Books. Çin.
- Özcan, O. (2008). İnteraktif Media Tasarımında Temel Adımlar (2. Baskı). İstanbul: Pusula Yayıncılık.
- Pavithra, A. ve Aathilingam, M. & Murukanantha Prakash, S. (2018). Multimedia and Its Applications. International Journal for Research & Development In Technology, Vol 10, No 5, pp. 271-276.
- Sankur, B. (2008). İngilizce-Türkçe Ansiklopedik Bilişim Sözlüğü (3. Baskı). İstanbul: Pusula Yayıncılık.
- Senemoğlu, N. (2009). Gelişim Öğrenme ve Öğretim, Ankara: Ertem Matbaacılık.
- Sharp H., Jennifer P. ve Rogers Y. (2007): Interaction Design: Beyond Human-Computer Interaction. John Wiley and Sons
- Siang T. Y. (2021). What is Interaction Design? Erişim Tarihi: 05 Haziran 2022 <https://www.interaction-design.org/literature/article/>
- Smeets, D. ve Bus, A. (2013). Picture Storybooks Go Digital: Pros and Cons, Quality Reading Instructionin the Age of Common Core Standarts, (Linda Gambrell, Susan B. Neuman ed.), International Reading Association, pp. 176-189.

- Sommerer, C. Jain, L.C. Mignonneau, (Eds.) L. (2008). The Art and Science of Interface and Interaction Design (Vol. 1). Springer-Verlag Berlin Heidelberg.
- Takacs, Z. K. (2015). On-Screen Children's Stories: The Good, The Bad and The Ugly. ad. Prof. Dr. Adriana G. Bus, Unpublished doctorate's thesis, Nederland: Leiden University.
- Taşçıoğlu, M. (2020). Bir Görsel İletişim Platformu Olarak Kitap (2. Baskı). Ankara: Dost Yayınevi.
- Tonta, Y. (2000). Elektronik Yayıncılıkta Son Gelişmeler. Bilgi Dünyası, 1(1), 89-132 <http://bby.hacettepe.edu.tr/yayinlar/89-132--24.pdf>, Erişim Tarihi: 02.03.2022.
- Zor, A.ve Kayabaşı, Y. (2020). İnteraktif/Etkileşimli Tasarım Kapsamından Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi, Uluslararası Pegem Eğitim Kongresi IPCEDU 2020. (1. Baskı) Ankara: Pegem Akademi.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Interactive e-books are a rapidly evolving field that includes images, video, audio, animation, interactivity, and other forms of multimedia. The primary purpose of these e-book designs is to improve the reading experience and make the reader more interesting and immersive. These interactive e-book designs, mostly designed for children, serve the purpose of facilitating children's reading and learning experience, increasing their attention and interest, and also improving their visual perception, tactile experience and mental skills. It also helps children adapt to current technologies and improve their skills in using technological tools. In the examinations made within the scope of this research, it was seen that most interactive e-book cover designs prepared for preschool children did not have enough interactivity and that the cover designs were interfaces consisting of menus. In this context, the interactive e-cover design should be visually attractive, functional and user-friendly, optimized for

different digital devices and consistent with the content, style and aesthetics of the book. Interactive e-covers are not static like printed book covers and are dynamic in nature, allowing readers to interact with the cover. It is thought that these should encourage the reader to read the book by giving clues about the content. Based on this, interactive e-books prepared for pre-school children by various publishing houses and made available in the digital environment were selected and an interactive e-cover design was made for them.

Method

The research started with a literature review and then interactive designs made in the field of graphic design were identified. Based on these designs, it has been tried to reveal what features should be in an interactive design.

Within the scope of the subject and purpose of the research, quantitative research method was used within the framework of the application of interactive design in e-book cover designs. A descriptive research design was applied in the survey model of this research.

Based on the information obtained in the research, interactive e-books suitable for the 4-7 age range, prepared for preschool children by various publishing houses and offered in digital environments such as the online application store App Store and Google Play Store, were selected and interactive e-cover designs were made. Opinions were received regarding whether the interactive e-cover design for preschool children was suitable for its purpose and whether it was successful in terms of interaction. Based on the findings obtained, some conclusions have been reached about what interactive designs should be like in graphic design.

Conclusion

1. It has been concluded that the figures used in the design are suitable for the level of preschool children. The designs are made using simple, clear and understandable colors that can be easily understood, especially by pre-school children, and vibrant colors that can attract their attention.
2. It was concluded that the movable elements in the design are easy for preschool children to use. Although preschool children are still reading with their parents, the design supported by interactive applications allows children to communicate with the cover design. Therefore, it is important that the movable elements are easy to use.
3. Sound, one of the design elements used in design, is important to facilitate the process of conveying information to children. Since preschool children carry out a shared reading with their parents, they need to use sound elements to understand the reality of images and texts. In addition, thanks to the sound feature used in the name of the cover, children can become familiar with a

word they have never heard before and expand their vocabulary. In this context, it was concluded that the sounds used in the designs were compatible with the figures.

4. It has been concluded that the movable elements used in the design are capable of arousing curiosity in children. It has been observed that with these movable elements, children's ability to change fonts, changes in colors, and drag and drop objects and figures by moving them, both stimulate their imagination and arouse their curiosity.

5. It has been concluded that the movable elements in the design support children's creativity. With movable elements, children can move objects and figures wherever they want with the drag and drop feature. In this way, they create their own designs by intervening in the design, at least partially. Thus, it was concluded that children's interest in the e-cover increased as they adopted the design and established a bond.

6. It has been concluded that the directional buttons (volume on-off, info, mouse pointer, etc.) used in the design are suitable for their purpose. Since these buttons/buttons used for guidance and information are integrated with the design, it has been observed that they attract the child's attention and encourage them to use them.

7. It has been concluded that the typographic elements used in the design are sufficient in terms of interaction. It is thought that interacting with changes in the sound, color and fonts used in typographic elements will contribute to the familiarization with the word and the development of vocabulary, as stated in the sound element.

ADYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 16 Sayı : 45 Aralık 2023

Yayın Geliş Tarihi: 05.09.2023 Yayına Kabul Tarihi: 11.12.2023

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1355736>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Citation: Ünüvar Ünlüoğlu, D. (2023). Is History Repeating Itself? #Womaninmetaverse. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (45), 324-352.

IS HISTORY REPEATING ITSELF?

#WOMANINMETAVERSE

Dilara ÜNÜVAR ÜNLÜOĞLU*

Abstract

The rapid advancement of digital technologies and the emergence of the metaverse have significantly transformed the ways in which individuals communicate, interact, and express themselves in virtual spaces. As the metaverse has become an increasingly integral part of modern society, the representation of gender, particularly women, in these digital realms has gained importance. This research aims to explore the multifaceted evolution of the female figure in the metaverse, examining representations, identity construction, and the socio-cultural and socioeconomic implications of these virtual personas. The methodology of the study adopts a phenomenological design, is exploratory in nature, drawing heavily on secondary data and empirical information, and utilizes descriptive analysis to explore the meaning that individuals attribute to the world they live in, with a particular focus on problems in the context of behavioral sciences. Through a comprehensive interdisciplinary analysis, the research sheds light on how the depiction of the female figure has evolved, the determinants individuals use to shape their digital identities, and the potential impact on real-world gender dynamics. As one of the pioneering works on gender effects in the MV, our findings shed light on how the seeds of gender inequality are still being sown in different forms in the newly created digital world.

Öğr.Gör. Dr. Eskişehir Teknik Üniversitesi, Ulaştırma Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü. dilaraunuvarunluoglu@eskisehir.edu.tr, Eskişehir/Türkiye.

Keywords: Metaverse, gender, digital world, women studies.

TARİH TEKERRÜR MÜ EDİYOR?

#METAVERSEDEKADIN

Öz

Dijital teknolojilerin hızla ilerlemesi ve metaverse'in ortaya çıkışı, bireylerin sanal alanlarda iletişim kurma, etkileşim kurma ve kendilerini ifade etme biçimlerini önemli ölçüde dönüştürmüştür. Metaverse modern toplumun giderek daha ayrılmaz bir parçası haline geldikçe, bu dijital alemlerde toplumsal cinsiyetin, özellikle de kadınların temsili önem kazanmıştır. Bu araştırma, metaverideki kadın figürünün çok yönlü evrimini keşfetmeyi, temsilleri, kimlik inşasını ve bu sanal kişiliklerin sosyo-kültürel ve sosyoekonomik etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Fenomenolojik bir yaklaşım benimsenen bu çalışmada, ağırlıklı olarak ikincil veriler ve deneysel bilgilerden yararlanarak keşifsel bir analiz yapılmakta ve özellikle davranış bilimleri bağlamındaki sorunlara odaklanarak bireylerin yaşadıkları dünyaya yükledikleri anlamı keşfetmek için kullanılan betimsel analizden yararlanılmaktadır. Araştırma, disiplinler arası kapsamlı bir analiz yoluyla, kadın figürünün tasvirinin nasıl geliştiğine, bireylerin dijital kimliklerini şekillendirmek için kullandıkları belirleyicilere ve gerçek dünyadaki toplumsal cinsiyet dinamikleri üzerindeki potansiyel etkiye ışık tutmaktadır. MV'de toplumsal cinsiyet etkileri üzerine öncü çalışmalardan biri olarak bulgular, yeni yaratılan dijital dünyada toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin tohumlarının farklı biçimlerde nasıl atılmaya devam ettiğini tespit etmiş durumdadır.

Anahtar Kelimeler: Metaverse, toplumsal cinsiyet, dijital dünya, kadın çalışmaları.

1. INTRODUCTION

The unstoppable advance of technology has given rise to various digital environments encompassing a spectrum of experiences ranging from games to social networks to augmented reality. These environments not only mirror our physical world but also offer new dimensions where imagination intersects with the tangible. The metaverse (MV), a vast and interconnected digital environment, has led to a paradigm shift in humanity's use of technology, social interaction, and self-expression.

The concept of the MV, which originated in the 1980s but has had an increase in popularity in recent times, is a composite phrase derived from the fusion of transcendence (meta) and universe. The MV refers to a science fiction realm initially introduced in the novel *Snow Crash* (Stephenson, 1993). In contemporary times, the phenomenon of the MV has manifested itself in diverse representations within our immediate surroundings. Four underlying factors contribute to this phenomenon. The incorporation of technology breakthroughs, such as the implementation of 5G networks and the utilization of 3D rendering techniques, has significantly enhanced the visual quality of music videos, hence creating a heightened sense of realism for viewers. Furthermore, the advent of high-speed Internet connectivity has facilitated uninterrupted access to multimedia content, enabling individuals to fully appreciate the MV experience without encountering any latency issues. Furthermore, there has been a notable surge in the need for non-face-to-face services, particularly in the aftermath of the COVID-19 pandemic. Thirdly, the emergence of Generation Z, a cohort characterized by their innate familiarity with digital technology, has exerted a significant impact on cultural consumption patterns, leading to notable transformations. Furthermore, the

widespread presence of mobile devices and the evolution of content formats have facilitated individuals' ability to access the MV at any given time and anywhere (Ko et al., 2021).

For all these reasons, the increasing interest of individuals in digital worlds has recently taken its current form with many milestones, such as the rapid development of technology and the improvement of virtual reality experiences, making MV such a space that encompasses both reality and unreality across the various aspects of politics, economy, society, and culture. In this respect, it is possible to think of virtual reality (VR), augmented reality (AR), blockchain, cryptocurrencies, the Internet of Things (IoT), and artificial intelligence (AI) as the core technologies that constitute MV. With all these various tools, MV today allows societies to provide social interaction, commerce, education, and many other needs in a digital environment.

Individuals can have interactive gaming experiences in entirely virtual worlds, create virtual avatars, interact socially with other users, shop in virtual stores, have interactive experiences in online classrooms or educational environments, and discover and/or design artworks in virtual galleries. It has become feasible within the context of the MV world to establish a virtual environment that closely resembles reality and offer it at a reduced expense. The MVs have the potential to challenge prevailing conceptions of race, gender, and disabilities (Duan et al., 2021), hence stimulating scholarly curiosity over their possible applications (Parmaxi, 2020). The gender perspective, which has been felt in many sociological, economic, or cultural fields in almost all segments of societies in this world that have been inhabited for centuries, may also be taking seed in the new (digital) world order that is now being built from scratch in front of the eyes of all humanity. As MV provides unprecedented latitude for self-expression and identity negotiation, the contours of gender, often laden

with historical and cultural significance, are emerging within this digital world in ways that both reflect and challenge real-world paradigms. In other words, from the primitive graphics of early video games to the uncanny realism of contemporary avatars, the trajectory of the depiction of the female figure reveals a journey full of complexities and nuances.

Therefore, within this complex tapestry, the representation of gender and its interaction with identity formation has come to the forefront, leading to a comprehensive exploration of the evolution of gender. In this context, portraying gender identities within MV, particularly the portrayal of the female figure, is considered important. This paper attempts to shed light on the dynamic interplay between technology, culture, labor markets, and MV in terms of gender representation. By examining the picture of the female figure in MV through an interdisciplinary lens that draws on different fields such as sociology, psychology, economics, and media studies, this paper explores the transformative potential of these digital personas and the profound socio-cultural implications they carry beyond the boundaries of virtual realms. By navigating this complex terrain, we hope to shed light not only on the subtleties of gender portrayal in digital spaces but also on the capacity of MV to reshape our understanding of identity, empowerment, and the narratives in which we live. The findings are crucial in illuminating the current state of digital evolution and the horizons of transformative potential and ethical imperatives that lie ahead.

This study aims to uncover the complex interplay of gender representations within technology, labor markets, culture, and MV. As MV offers unparalleled freedom for individuals to express themselves and reflect on their identities, complex historical and cultural dimensions of gender emerge in ways that reflect and challenge real-world patterns. This cross-country study draws on

sociology, economics, psychology, and media studies to examine the representations of female figures in MV and explore the transformative potential of these digital identities. It also emphasizes that virtual worlds have profound socio-cultural and socioeconomic implications that transcend their borders. In navigating this complex space, it is important to focus not only on the subtleties of gender representations in digital areas but also on the capacity and potential of MV, as it will reshape our understanding of identity formation, personal empowerment, and the stories woven around us. The study is organized as follows to achieve the research goals. Firstly, the literature review is given with a background from different fields. Secondly, the research design and methodology are described in detail. Thirdly, the evaluations and a discussion of the findings in relation to women in the digital world are shared for a clear outlook on the issue.

2. LITERATURE REVIEW

The representation of gender in digital spaces has been the subject of scientific research in various disciplines. It has become a field that intersects fields such as technology, culture, labor, and identity construction. A literature review on this topic reveals that gender is a significant predictor.

First, Haraway's concept of the "cyborg" (1991) resonated deeply in the MV context, where the digital world brings together human and technological elements to shape the digital personalities of its users. Similarly, Turkle (1995), a pioneering voice in the study of technology and identity, explored how technological advances in graphics facilitate a greater sense of emotional attachment and self-expression by examining the emotional bonds users form with their avatars. Indeed, the emergence of customizable avatars in role-

playing games heralded a new era of identity exploration, giving users unprecedented authority to shape their digital personas (Turkle, 1995).

Research by Jenkins (2003) and Nakamura (2002) has shed light on the perpetuation of gender stereotypes and reinforcement of traditional norms by examining gender dynamics in video games. Early video games, such as the iconic "Donkey Kong" and "Pac-Man" were thought to reflect the dominant cultural norms of the time, with female characters often reduced to damsels in distress or secondary roles (Jenkins, 2003). While Jenkins' research highlighted the prevalence of male-centered narratives and the marginalization of female characters, Nakamura's work revealed the complex interplay between race, ethnicity, and gender identity in online environments.

Subsequently, Castronova's seminal work on virtual worlds (2005) provided a panoramic view of online economies, governance, and social interactions, paving the way for a deeper exploration of how gendered identities manifest in these immersive environments. It is also thought that the ideas of ancient philosophers such as Philo and Aristotle that women are "passive," "material," and "deprived" continue to be imposed through advertising and media in today's consumer society. This is because advertising and media images, in other words, the economic world order, show the female body as an object of consumption and a remarkable element that "must appeal to the eye." The female body appears in advertisements as a remarkable "object" and a decorative part before an audience of women and men. The female body is objectified by transforming it into the shape of a product packaging and sometimes into a decorative element that is "incompatible" with the product and used to attract attention. Through exposure to these forms of representation and images, the female body becomes an object of consumption that is "consumed" not only by men but also by women. On the other hand, the

representation of women in MV is also intertwined with body image concerns and societal beauty standards. Senft's (2008) research on camgirls illuminated the multifaceted dimensions of gender performance and identity negotiation in online spaces, as women use metadata as a platform for agency, empowerment, and economic independence.

Closer to the present day, the impact of MV on social perceptions and real-world behavior is receiving increasing attention. Shaw's (2012) research on gamer identity highlighted the complexity of identity negotiation in virtual communities, highlighting how individuals' self-identification as gamers intersects with gender, race, and sexuality. On the other hand, Chess and Shaw's (2015) research on online harassment, specifically "cyber-misogyny," shed light on the darker aspects of MV and highlighted the need for ethical considerations and measures to counter toxic behavior. The research also underscores the need for careful guardianship, advocating for establishing mechanisms that counter online harassment and protect users from the pitfalls of toxicity. As digital platforms mature, researchers such as Consalvo (2017) have analyzed cheating and advantage-seeking behaviors in video games. While the focus is not exclusively on gender, this work has highlighted the nuanced strategies players adopt to navigate virtual spaces and achieve personal goals. These strategies, often grounded in notions of agency and empowerment, point to the potential for users, including women, to challenge the status quo and assert their presence in digital spaces. In other words, as technology advances and narrative complexity deepens, one can witness a gradual shift away from these traditional archetypes. Games such as "Metroid," for example, have challenged players' assumptions and emphasized the potential for narrative subversion by introducing the enigmatic bounty hunter Samus Aran, whose true gender remains hidden until the end of the game (Consalvo, 2017).

Based on previous studies, there is a correlation between gender differences and the use of social networking sites (SNS) among young individuals. The findings of the study revealed that gender disparity played a noteworthy role in elucidating the phenomenon of content generation on social media platforms. Instagram, WhatsApp, and YouTube are the most commonly utilized social networking sites (SNSs) for instructional purposes among students enrolled in higher education institutions. According to Dikbaş Torun (2019), there is evidence to suggest that females exhibit a more favorable and efficient pattern of social media consumption compared to males, as indicated by the mean data and statistical analysis.

All this emerging literature underlines the potential of MV as a dynamic space for identity negotiation, empowerment, and gender role redesign. However, it also underscores the imperative to develop an inclusive and ethical digital ecosystem that respects different identities and minimizes the perpetuation of harmful stereotypes.

3. METHODOLOGY

This research was designed with a phenomenological (social constructivist) approach. Social constructivist (Creswell, 2020) approaches aim to explore the meaning that people give to the world they live in. The research is an exploratory study in terms of its subject of interest. The exploratory research design, as the name suggests, is suitable for mixed-methods research in cases where the first entry into the field is made on a new and current topic or when measurement tools related to the relevant topic or concept are to be developed (Creswell, 2015). Secondary data and empirical information were extensively used within the scope of the research. The findings were analyzed and interpreted with a descriptive approach. The descriptive approach focuses on

the current problems in the world and is therefore based on behavioral sciences rather than theory.

4. 'WOMEN' IN THE DIGITAL WORLD

MV marked a crucial turning point, giving birth to a world of limitless possibilities. The rise of diverse content platforms has also propelled the representation of women into a realm of unprecedented diversity and inclusivity. Individuals have taken the reins of creative control, creating avatars that transcend established gender norms and embody a range of physical appearances (Castronova, 2005). Clearly, this shift has highlighted the transformative potential of MV as a catalyst for challenging traditional gender structures and amplifying underrepresented voices. MV's architecture of agency provides fertile ground for individuals, especially women, to assert their autonomy, challenge prevailing norms, and explore the multifaceted dimensions of identity. As users navigate this digital expanse, they pass through a space where traditional boundaries of selfhood are permeable, and identity becomes a malleable construct that reflects both personal desires and societal influences. Avatars in the digital world are no longer mere representations but extensions of the self that can transcend the limitations imposed by physical reality. The act of freely personalizing avatars is also accepted as a declaration of the right to shape identity.

This empowerment, as Senft (2008) puts it, is one of the powerful offerings of MV. In other words, MV becomes a canvas on which individuals can rewrite the gender script, allowing for fluid transitions between masculine and feminine qualities and providing a space to challenge the rigid binaries that have historically defined gender roles. Women, in particular, navigate the MV landscape with an agency that allows them to transcend societal limitations,

taking on roles ranging from brave warriors to brilliant scientists, and charismatic leaders to intrepid explorers. This liberating potential reconfigures not only the narratives embedded in virtual realms but also the narratives women weave in their real-world lives, reinforcing the idea that identity at its most dynamic is not constrained by the physical but blossoms through the interplay of agency and imagination.

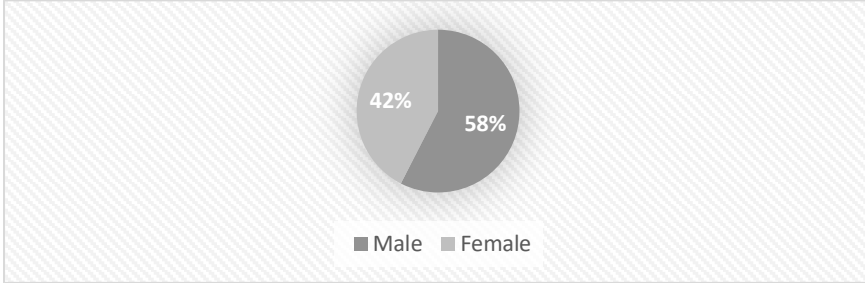
However, this positive picture is not always observed everywhere and for everyone with the same strength. The concept of 'segregation,' seen in almost every aspect of society, also finds its place in the new understanding of 'digitalization.'

The concept of the digital divide refers to the disparity in the availability and utilization of information and communication technologies (ICTs) among various socioeconomic groups, including individuals, households, businesses, and geographical regions (OECD, 2001). Nevertheless, it is important to note that the digital divide is a complex issue that encompasses various dimensions rather than being a simple binary distinction. These dimensions include variables such as access to technology, cost of digital resources, quality and relevancy of available content, and the security of digital platforms (Muller & Vasconcelos-Aguiar, 2022). At this point, if digitalization were a train, this train may not stop at your station (accessibility), the tickets may be expensive for you even though the train stops at the station (affordability), your seat may be uncomfortable even though you bought a ticket (quality), the train may not take you to your destination even though you have a comfortable seat (relevance), and the road to your goal may be risky and dangerous (safety) (Bozyer & Demir, 2023).

In the context of this inequality, an analysis of women's and men's computer and internet usage in Turkey and other regions of the world shows that women

are not competing fairly in this new world order, as seen in Graph 4.1. Graph 4.2., and Graph 4.3.

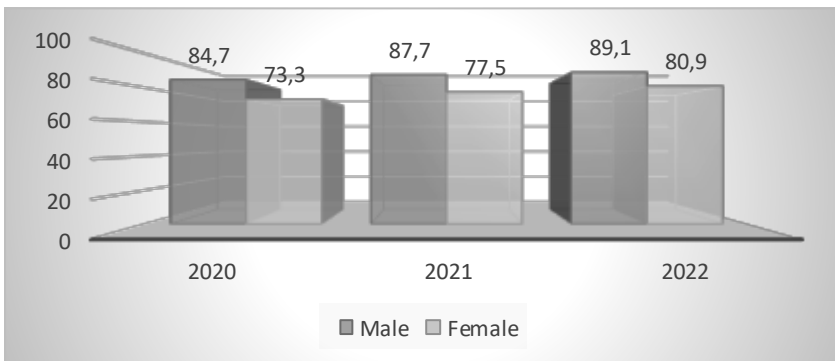
Graph 4.1: Percentage of the computer usage, Turkiye, 2018 [16-74 age]

Source: TurkStat, Gender Statistics, 2022. TurkStat, Information and Communication Technology (ICT) Usage Survey in Households and Individuals, 2005-2022

Graph 4.1 shows the gender distribution of computer use in Turkey. Accordingly, less than 50% of women use computers. On the other hand, 58% of men in the country actively use computers.

Graph 4.2: Percentage of Internet usage, Turkiye, 2005-2022 [16-74 yaş-age]

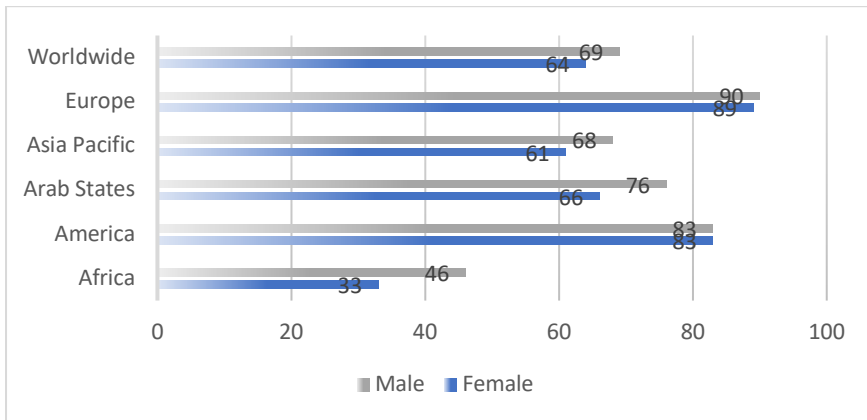

Source: TurkStat, Gender Statistics, 2022. TurkStat, Information and Communication Technology (ICT) Usage Survey in Households and Individuals, 2005-2022

Secondly, at the scale of Turkey, considering that the Internet is no longer just computers, Graph 4.2. shows that women have always used the Internet at a higher rate than men in the last three years. Accordingly, in 2022, 89.1% of men in Turkey will be using the Internet, compared to 80.9% of women. However, when compared to previous years, for example, in 2020, 84.7% of men could use the internet compared to 73.3% of women. In this respect, it is possible to say that the gender gap in internet usage is closing in Turkey as we approach the present day. While this finding may result from the inevitable development of the digital world, this data also indicates that the 'computer' is not much of an obstacle to access to the digital world.

Looking at the situation of the issue on a global scale, the internet usage rates of women and men are close to each other in geographies considered to be predominantly developed. As seen in Graph 4.3, the rates of female and male internet users in European countries and the United States are the same or very close to each other. However, in Africa and the Arab States, the differences between the rates of women and men's internet usage widen.

Graph 4.3: Internet usage rates of women and men (%)

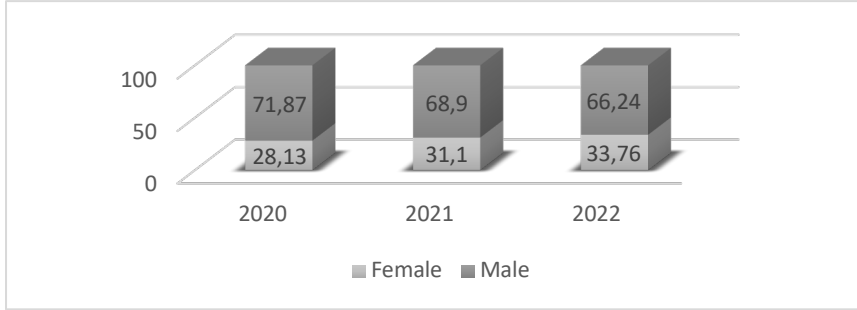

Source: (UNESCO, 2022)

However, gender diversity is as important as gender inequality in the ICT sector. Even in developed countries where women have equal access to computers and the internet, their participation rates in the ICT sector lag far behind men. In other words, the existence of digital segregation by gender, even in developed societies and the leading companies in the sector, shows that social stereotypes have not been moved away, and women are still avoiding jobs considered to be dominated by men. A survey of 150 companies in the sector found that the proportion of female employees was 33% of the total number of employees and 22% in technical jobs (WBA, 2001). In Microsoft, Apple, and Meta, the proportion of female employees in technical positions is 24.4% (Microsoft, 2021), 24.4% (Apple, 2021) and 24.8% (Meta, 2022), respectively.

According to the proportional distribution of bachelor's degree graduates by field in OECD countries, the ratio of female ICT graduates to all female graduates is 1.66%. The same data is 8.22% for men, indicating approximately five times more male ICT graduates than female graduates (WEF, 2022). In addition, when we examine the countries independently, the rate of female graduates in ICT in European countries is between 10-20%. This rate is over 45% in Tunisia, Saudi Arabia, Bahrain, Thailand, and Malaysia (WEF, 2022). There is no complete data on the number of graduates in Turkey, but Graph 4.4. shows the distribution of students placed in undergraduate programs according to gender (YÖK, 2023). Accordingly, the gender distribution of university students studying in the field of ICT in Turkey has been improving in favor of women in recent years.

Graph 4.4: Distribution of ICT undergraduate students by gender in Turkey (%)

Source: (YÖK, 2023)

In other words, according to the average of the last three years, 31.36% of women in Turkey prefer undergraduate programs in the field of information technologies, and this rate shows an upward trend.

Why women do not pursue ICT education even in countries where there is no digital segregation in terms of access to technology is the subject of broader research. Still, it shows that social stereotypes are an obstacle to gender equality. Women's barriers to entering the ICT sector start as early as their school years. In the US, it has been observed that although the majority of girls have higher grades in math and science in high school than their male peers, they do not choose engineering and technology professions due to the prejudice that these are "boys' jobs." It has been pointed out that girls from families with low socioeconomic status feel a lack of self-confidence in entering the sector and have difficulties in their careers due to sexism in the labor market (Hill et al., 2010). Just as women's role was limited to housework and childcare during the transition from hunter-gatherer to agricultural societies, women face digital segregation in today's society shaped by digital transformation.

According to a study on gender diversity by Boston Consulting (BCG) and People of Crypto Lab, 13% of startups have a woman on their founding team, while only 7% have a female founder. In addition to this unfair distribution, investors are four times more likely to back an all-male founding team than an all-female founding team (BCG, 2023). According to a report on primary and secondary market sales by ArtTactic (2021), female artists only have a 16% share of the non-fungible token (NFT) market. In addition, all 19 cryptocurrency billionaires on Forbes' billionaire list for 2022 are men. Another survey on the use of MV technologies found that 41% of women and 34% of men have used an MV platform for over a year. In addition, more women (35%) than men (29%) spend more than three hours a week on MV platforms (Alaghband & Yee, 2022). Within the context of artificial intelligence, it has been observed that only 16% of experts in this field are women. Furthermore, this gender gap increases as the duration of this domain progresses. According to a report by the European Institute for Gender Equality (EIGE, 2021), the proportion of women in the field of artificial intelligence (AI) who possess over a decade of professional experience amounts to 12% of the total AI workforce. Conversely, women who have accumulated between zero and two years of experience in AI constitute a larger proportion, accounting for 20% of AI professionals. According to a report by UNESCO in 2023, the representation of women in technical roles within machine learning businesses stands at a mere 20%. Similarly, the global proportion of women engaged in AI research is reported to be 12%. Furthermore, the representation of women in the field of software development is found to be as low as 6%.

All studies show that women are also underrepresented in the labor markets of the digital world. However, analyzing only labor markets is not enough to understand the extent of the problem. Stereotypes and social norms prevent women from getting acquainted with the sector at the education stage, and

very few women want to study science, technology, engineering, mathematics, and information and communication technologies. Naturally, the proportion of women lags behind men in the labor market, and men representing the sector continue to perpetuate gender norms and stereotypes (Gomez-Herrera & Koeszegi, 2022). Today, while men are leading the digital transformation, women can only find a place in the sector with digital assistants and intelligent robots that look like women (Bozyer & Demir, 2023).

Artificial intelligence has also been tested as proof that gender inequality continues in the digital world. Artificial intelligence was asked to write a short story about a doctor and a nurse. This story creation was requested in the same language (Turkish) each time and was tested 15 times on different days and user accounts. It was observed that the doctor was given a female character in only 3 of the 15 stories created by artificial intelligence. In all of the remaining 12 different stories, the character who is a doctor is given a 'male' name, while the protagonist who plays the role of a nurse is always given a 'female' name. Secondly, for the story that was requested to be written for a character who completes the chores at home after the children go to school, it was observed that in all 15 different essays, the relevant character was given a 'female' name. On the other hand, in 15 different Turkish stories attempting to create a successful manager character, it was determined that artificial intelligence created the main protagonist with a female name in 9 scenarios. This situation, which can also be associated with the word embedding technique, is open to change and can be modified.

With the digital transformation, 'new forms of work of the future' are also emerging. Thanks to technological equipment, existing forms of work have changed and become independent of time and space. In this way, women have started to perform the unpaid domestic labor assigned to them in the work-life

cycle independently of time and space. Thanks to digitalization, it is becoming more possible for everyone to balance the triangle of work, family, and personal life. This leads to new cycles between men and women working remotely from home (UNDP, 2022). At the 21st Eurasian Economic Summit, gender and equality principles in digital transformation were discussed. The existence of women in the digital world has been defined as 'Disruptive Women.' Women in the digital world face many socioeconomic, political, technological, and physical risks. While this new digital world has created a canvas on which users can project their aspirations and dreams, it has also raised concerns about body image ideals and social standards of beauty. In other words, digital transformation triggers the continuation of the existing masculine order and brings many risks for women. Analyses have shown that women lack access to technology, skills, and job opportunities.

In this context, MV is not conceivable as devoid of complexities amidst myriad opportunities and limitless potential for self-determination. While the trajectory of representation here has taken steps toward inclusion and empowerment, the shadow of persistent stereotypes and objectification remains. This dynamic landscape, with its pros and cons, underscores the need for continued critical analysis, ethical considerations, and collaborative efforts to develop an MV that reflects the diverse fabric of humanity. This is because the hyper-realism of avatars, while enabling better self-expression, also risks promoting unrealistic beauty standards and triggering body image concerns, paralleling the impact of offline media on self-perception. Moreover, MV's unique capacity for identity experimentation can lead to the appropriation of identities that can lead to cultural insensitivity or misappropriation. As digital avatars cross cultural boundaries, MV confronts questions of authenticity, respect, and cultural exchange, a debate that requires introspection.

For example, MV's double-edged sword of anonymity also has the potential to magnify issues of harassment and discrimination. Disconnection from real-world consequences can encourage individuals to engage in misogynistic online behavior. Or, when avatars navigate such a rich diversity, cultural insensitivity can occur. Moreover, MV's promise of inclusivity relies on egalitarian representation that transcends gender, ethnicity, ability, and other dimensions of diversity. Still, this vibrancy also requires sharing personal data, which raises complex privacy and security considerations.

As a result, just as gender equality was established at the very foundations of the real modern world and has evolved over the centuries, it is now being built from the ground up in front of our eyes in the digital world that will be tomorrow's reality. Around the world, women are less likely than men in terms of access to this technology and its use, development, and representation.

4. CONCLUSION

In a space where digital landscapes intersect with the contours of human experience, MV radiates ripples far beyond its virtual boundaries. The socio-cultural implications that emerge as avatars navigate this expansive terrain shed a thought-provoking light on the interplay between digital identity and the socio-cultural and economic fabric of the real world. MV takes users beyond the boundaries of societal expectations, and for women, this space allows the freedom to explore alternative aspects of identity. But as the boundaries of MV expand, so do the ethical questions that underpin its evolution. As liberating as this digital environment can be, it can perpetuate certain stereotypes and expectations. Subverting gender norms can inadvertently reinforce existing paradigms. Therefore, the complex relationship between digital participation

and real-world behavior should be explored by examining how digital interactions can shape attitudes, preferences, and interpersonal dynamics.

The transformation of MV from a pure fantasy world to a nuanced digital universe requires a comprehensive ethical framework that promotes empowerment, inclusivity, and responsible cultivation of identities in this complex terrain, where stakeholders such as users, developers, researchers, and policymakers need to address these complex issues collaboratively. This promise of agency in the digital world is intertwined with the ethical imperative to counter potential pitfalls (objectification, harassment, cultural insensitivity), promoting a responsible digital ecosystem.

Finally, the evolution of the MV female figure emerges not as a stand-alone narrative but as part of a complex structure woven into the fabric of technological progress, cultural transformation, and the search for a more egalitarian world. Soon, the world of work is poised to transform into e-business. Therefore, in light of technological developments, the existing and ongoing inequality between men and women, which has significant potential, should be eliminated in the new world order. Women should be able to access the electronic business models that will be realized on virtual platforms on equal opportunities with men in the future.

Future research efforts could delve deeper into the complex interplay between multiple layers of identity (gender, ethnicity, sexuality, ability) within MV. By tracing avatars' evolution across evolving MV episodes, researchers can discern the enduring resonance of virtual experiences on identity narratives. Furthermore, comparative studies in different socio-cultural and socioeconomic contexts can shed light on the interplay between technology, gender norms, and identity by revealing differences in the portrayal of women.

Conflict of Interest Disclosure: There is no conflict of interest between the authors regarding the research, preparation of the manuscript for publication, and/or its publication.

Support/Financing Information: The authors did not receive any financial support during the preparation of this article.

Ethics Committee Decision: No ethics committee decision is required for the research and publication of this study.

REFERENCES

Alaghand, M. & Yee, L. (2022, Kasım 21). Even in the metaverse, women remain locked out of leadership roles. McKinsey & Company.

Apple (2021, Aralık). Inclusion Diversity <https://www.apple.com/diversity/>

Apple. (2023, Haziran 6). Introducing Apple Vision Pro [Video] Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=TX9qSaGXFyg>

ArtTactic (2021, Kasım). NFT art market report. <https://news.artnet.com/market/nftsales-just-16-percent-women-2030490>

Bakan U, Bakan U. (2019). Gender and Racial Stereotypes of Video Game Characters in (MMO)RPGs Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi. (34) 100-114

Behm-Morawitz, E., & Mastro, D. (2009). The effects of the sexualization of female video game characters on gender stereotyping and female self-

concept. Sex Roles, 61(11–12), 808–823.
<https://doi.org/10.1007/s11199-009-9683-8>

Boston Consulting Group (BCG). (2023, Şubat 16). Web3 already has a gender diversity problem. <https://www.bcg.com/publications/2023/how-to-unravellack-of-gender-diversity-web3>

Bozyer, Z., Demir, N. (2023). Geleceğin İnterneti Web 3.0'da Cinsiyet Çeşitliliğinin Önemi. Disiplinlerarası Yaklaşımlarla Kadın Çalışmaları 2. Edi: İnci ERDOĞAN TARAKÇI. Efe Akademi. p: 569-590

Castronova, E. (2005). Synthetic Worlds: The Business and Culture of Online Games. University of Chicago Press.

Chess, S., & Shaw, A. (2015). A Conspiracy of Fishes, or How We Learned to Stop Worrying About #GamerGate and Embrace Hegemonic Masculinity. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 59(1), 208-220.

Consalvo, M. (2017). Cheating: Gaining Advantage in Videogames. The MIT Press.

Creswell, J.W. (2015). A concise introduction to mixed methods research. California: Sage Publications.

Creswell, J.W. (2020). Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni (5 b.). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Duan, H., Jiaye, L., Sizheng, F., Zhonghao, L., Xiao, W., & Wei, C. (2021). Metaverse for social good: A university campus prototype. Paper presented at 29th ACM International Conference on Multimedia, Online, October 20–24; pp. 153–161.

- European Institute for Gender Equality (EIGE). (2021). Artificial intelligence, platform work, and gender equality. <https://rm.coe.int/artificial-intelligenceplatform-work-and-gender-equality/1680a56b24>
- Gomez-Herrera, E. and S. Koeszegi (2022). A gender perspective on artificial intelligence and jobs: the vicious cycle of digital inequality, Working Paper 15/2022, Bruegel
- Haraway, D. J. (1991). *Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of Nature*. Routledge.
- Hill, C., Corbett, C., & St. Rose, A. (2010). *Why so few? Women in science, technology, engineering, and mathematics*. American Association of University Women. NW, Washington, DC.
- Huh S., Williams D. (2010). Dude looks like a lady: Gender swapping in an online game. In Bainbridge W. (Ed.), *Online worlds: Convergence of the real and the virtual* (pp. 161–174). Doi:10.1007/978-1-84882-825-4_13
- Jenkins, H. (2003). *From Barbie® to Mortal Kombat: Gender and Computer Games*. MIT Press.
- Jeon, Joon H. (2021). A study on the principle of metaverse composition with a focus on Roblox. *Korean Association for Visual Culture* 38: 257–79.
- Ko, Sun Young, Han Kun Chung, Jong-In Kim, and Youngtae Shin. 2021. A study on the typology and advancement of cultural leisure-based metaverse. *KIPS Transactions on Software and Data Engineering* 10: 331–38.

- Meta (2022, Temmuz). Annual diversity report. https://about.fb.com/wpcontent/uploads/2022/07/Meta_Diversity-Data-Summary-Report_2022.pdf
- Microsoft (2021). Global diversity & inclusion report. <https://query.prod.cms.rt.microsoft.com/cms/api/am/binary/RWNrak>
- Muller C. & Vasconcelos Aquiar. J. P. (2022, Mart 3). What is the digital divide? Community Networks, Internet Society. <https://www.internetsociety.org/blog/2022/03/what-is-the-digital-divide/>
- Nakamura, L. (2002). *Cybertypes: Race, Ethnicity, and Identity on the Internet*. Routledge.
- Narin, Nida G. (2021). A content analysis of the metaverse articles. *Journal of Metaverse* 1: 17–24.
- OECD (2001). *Understanding the Digital Divide*. <https://www.oecd.org/sti/1888451.pdf>
- Parmaxi, A. (2020). Virtual reality in language learning: A systematic review and implications for research and practice. *Interactive Learning Environments*, pp. 1–13.
- Senft, T. M. (2008). *Camgirls: Celebrity and Community in the Age of Social Networks*. Peter Lang.
- Shaw, A. (2012). Do You Identify as a Gamer? Gender, Race, Sexuality, and Gamer Identity. *New Media & Society*, 14(1), 28–44.

Skowronski M, Busching R, Krahé B. (2021). The effects of sexualized video game characters and character personalization on women's self-objectification and body satisfaction. *Journal of Experimental Social Psychology*.92

Stephenson, N. (1993). *Snow Crash*. New York: Bantam Books.

Torun, Emel D. (2020). Educational use of social media in higher education: Gender and social networking sites as the predictors of consuming, creating, and sharing content. *Acta Educationis Generalis* 10: 112–32.

Turkle, S. (1995). *Life on the Screen: Identity in the Age of the Internet*. Simon & Schuster.

UNDP, (2022). *Kadın Dostu Dijital Yol*.
<https://www.undp.org/tr/turkiye/publications/kadin-dostu-dijital-yol>.
Access Date: 03.06.2023

UNESCO (2022, Eylül). ITU/UNESCO broadband commission for sustainable development. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000383330>

UNESCO (2023, Nisan 28). Artificial Intelligence: UNESCO launches Women4Ethical AI expert platform to advance gender equality. <https://www.unesco.org/en/articles/artificial-intelligence-unesco-launcheswomen4ethical-ai-expert-platform-advance-gender-equality>

World Benchmarking Alliance (WBA). (2021, Mart). Digital inclusion benchmark 2021 insights report. <https://assets.worldbenchmarkingalliance.org/app/uploads/2022/03/2021-Digital-Inclusion-Benchmark-Insights-Report-March-2022.pdf>

World Economic Forum (WEF) (2022). Global gender gap report 2022.
<http://reports.weforum.org/globalgender-gap-report-2022>

YÖK (2023). Yükseköğretim program atlası. <https://yokatlas.yok.gov.tr/>

YÜCEL, H. (2018). Dijitalleşmenin Kadının Fırsat Eşitliğine Nasıl Bir Etkisi Olur?.
<https://www.ekoik.com/dijitallesmenin-kadinin-firsat-esitligine-nasil-biretkisi-olur/> .Access date: 03.06.2023.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

GİRİŞ

Metaverse (MV), dijital teknolojinin durdurulamaz ilerleyişi, oyunlardan sosyal ağlara ve artırılmış gerçeklikten oluşan çeşitli dijital ortamların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu ortamlar sadece fiziksel dünyamızı yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda hayal gücünün somutlaştığı yeni boyutlar sunar. Metaverse, geniş ve bağlantılı bir dijital ortam olarak, teknoloji, sosyal etkileşim ve kendini ifade etme konularında insanlığın teknoloji kullanımı, toplumsal etkileşim ve kendini ifade etme konusunda bir paradigim değişikliğine yol açmıştır.

Bireylerin dijital dünyalara olan artan ilgisi, teknolojinin hızlı gelişimi ve sanal gerçeklik deneyimlerinin iyileştirilmesi gibi birçok kilometre taşıyla son dönemlerde mevcut formunu alan MV, politika, ekonomi, toplum ve kültürün çeşitli yönlerini kapsayan bir alan olarak hem gerçekliği hem de gerçek dışılığı içeren bir alan olma özelliğini taşımaktadır. Bu bağlamda, MV'yi oluşturan temel teknolojiler olarak sanal gerçeklik (VR), artırılmış gerçeklik (AR), blockchain, kripto paralar, Nesnelerin İnterneti (IoT) ve yapay zekâ (AI) düşünülebilir. Tüm bu farklı araçlarla MV, toplumların dijital ortamda sosyal etkileşim, ticaret, eğitim ve birçok diğer ihtiyacını karşılayabilme yetisine sahiptir.

Bugün bireyler tamamen sanal dünyalarda etkileşimli oyun deneyimleri yaşayabilir, sanal avatarlar oluşturabilir, diğer kullanıcılarla sosyal olarak etkileşimde bulunabilir, sanal mağazalarda alışveriş yapabilir, çevrimiçi sınıflarda veya eğitim ortamlarında etkileşimli deneyimler yaşayabilir ve sanal galerilerde

sanat eserleri keşfedebilir veya tasarlayabilirler. Ayrıca MV'ler, ırk, cinsiyet ve engellilikle ilgili yaygın kavramları sorgulama potansiyeline sahiptir, bu nedenle bu konuda akademik merak uyandırmaktadır. Cinsiyet perspektifi, bu dünyada yüzyıllardır yaşanmış birçok toplumsal, ekonomik veya kültürel alanda hissedilen bir etki, şimdi tüm insanlığın gözleri önünde sıfırdan inşa edilmekte olan yeni (dijital) dünya düzeninde de kök salabilir. MV, özgün ifade ve kimlik müzakeresi için benzersiz bir serbestlik sunduğundan, tarihsel ve kültürel anlam yüklü olan cinsiyetin çizgileri, hem gerçek dünya paradigmasını yansıtan hem de meydan okuyan yollarla bu dijital dünya içinde ortaya çıkmaktadır.

Konuya dair ilk olarak, Haraway'ın "siborg" kavramı (1991), dijital dünya kullanıcılarının dijital kişiliklerini şekillendirmek için insan ve teknolojik unsurları bir araya getirdiği MV bağlamında derinlemesine etkili olmuştur. Benzer şekilde, teknoloji ve kimlik çalışmalarının öncü seslerinden biri olan Turkle (1995), grafiklerdeki teknolojik ilerlemelerin duygusal bağlanma ve kendini ifade etme hissini artırmasını inceleyerek kullanıcıların avatarlarıyla kurduğu duygusal bağları incelemiştir.

Jenkins (2003) ve Nakamura (2002) tarafından yapılan araştırmalar, video oyunlarında cinsiyet dinamiklerini inceleyerek cinsiyet stereotiplerinin devamını ve geleneksel normların pekiştirilmesini aydınlatmıştır. İkonik "Donkey Kong" ve "Pac-Man" gibi erken video oyunları, kadın karakterlerin genellikle başkalarının yardımına ihtiyaç duyan ya da ikincil rollerde temsil edildiği dönemin baskın kültürel normlarını yansıttığı düşünülmüştür (Jenkins, 2003).

Ardından Castronova'nın sanal dünyalar üzerine yaptığı öncü çalışma (2005), çevrimiçi ekonomiler, yönetim ve sosyal etkileşimlerin panoramik bir görünümünü sunarak bu katılımcı ortamlarda cinsiyetli kimliklerin nasıl ortaya çıktığını derinlemesine keşfetme yolunu açmıştır. Öte yandan, MV'deki kadınların temsili, beden imajı endişeleri ve toplumsal güzellik standartlarıyla da iç içedir. Senft'in (2008) cam kızları üzerine yaptığı araştırma, çevrimiçi alanlarda cinsiyet performansı ve kimlik müzakeresinin çok yönlü boyutlarını aydınlatmış, kadınların meta verileri kullanarak ajans, güçlenme ve ekonomik bağımsızlık için bir platform olarak nasıl kullandığını göstermiştir.

Daha yakın tarihli araştırmalar, MV'nin sosyal algılar ve gerçek dünya davranışları üzerindeki etkisine artan dikkat çekmektedir. Shaw'un (2012) oyun kimliği üzerine yaptığı araştırma, sanal topluluklarda kimlik müzakeresinin karmaşıklığını vurgulayarak bireylerin kendilerini oyun oyuncusu olarak tanımlamalarının cinsiyet, ırk ve cinsellikle nasıl etkileştiğini göstermiştir. Öte yandan, Chess ve Shaw'un (2015) çevrimiçi tacizin, özellikle de "cyber-mizojini"nin (çevrimiçi cinsiyetçilik), MV'nin daha karanlık yönlerine ışık tuttuğu ve toksik davranışları engellemeye yönelik etik düşünce ve önlemlere ihtiyaç

duyulduğunu vurguladığı araştırma, aynı zamanda çevrimiçi tacize karşı önlemler getirilmesini ve kullanıcıları toksisitenin tuzağından koruyacak mekanizmaların kurulmasını savunmaktadır. Dijital platformlar olgunlaştıkça, Consalvo (2017) gibi araştırmacılar video oyunlarında hile yapma ve avantaj arama davranışlarını analiz etmiştir.

Önceki çalışmalara dayanarak, genç bireyler arasında sosyal ağ sitelerinin (SNS) kullanımı ile cinsiyet farkları arasında bir ilişki olduğu da görülmektedir. Dikbaş Torun (2019) tarafından yapılan araştırmaya göre, kadınların, ortalama veriler ve istatistiksel analizler tarafından gösterildiği gibi, erkeklere kıyasla sosyal medya tüketiminde daha olumlu ve etkili bir model sergilediğini gösteren kanıtlar bulunmaktadır.

Bu karmaşık yapı içinde, cinsiyetin temsili ve kimlik oluşumu ile etkileşimi öne çıkılmış, cinsiyetin MV içindeki tasvirini incelemek açısından çok disiplinli bir bakış açısına sahip bu makale, bu dijital kişiliklerin dönüşüm potansiyelini ve sanal gerçeklik sınırlarının ötesinde taşıdıkları derin toplumsal ve kültürel etkileri keşfetmektedir. Bu karmaşık zeminde gezinerek, dijital mekanlardaki cinsiyet tasvirinin ince detaylarına ve MV'nin kimlik, güçlenme ve yaşanan hikayeleri yeniden şekillendirme kapasitesine ışık tutulması planlanmaktadır. Bulgular, dijital evrimin mevcut durumunu aydınlatmak ve gelecekteki dönüşüm potansiyeli ve etik gerekliliklerin anlaşılmasına yardımcı olacağından oldukça önemlidir.

Yöntem

Fenomenolojik bir yaklaşım benimsenen bu çalışmada, ağırlıklı olarak ikincil veriler ve deneysel bilgilerden yararlanarak keşifsel bir analiz yapılmakta ve özellikle davranış bilimleri bağlamındaki sorunlara odaklanarak bireylerin yaşadıkları dünyaya yükledikleri anlamı keşfetmek için kullanılan betimsel analizden yararlanılmaktadır.

Bu çalışma, teknoloji, emek piyasaları, kültür ve MV içinde cinsiyet temsillerinin karmaşık etkileşimini açığa çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu çok disiplinli çalışmada, MV'deki kadın figürlerinin temsillerini incelemek ve bu dijital kimliklerin dönüşüm potansiyelini keşfetmek için sosyoloji, ekonomi, psikoloji ve medya çalışmalarından yararlanılmaktadır. Ayrıca, sanal dünyaların sınırlarını aşan derin sosyo-kültürel ve ekonomik etkilere sahip olduğunu vurgular. Bu karmaşık alanda gezinirken, dijital alanlarda cinsiyet temsillerinin inceliklerine odaklanmanın yanı sıra kimlik oluşumu, kişisel güçlenme ve etrafımızdaki hikayeleri yeniden şekillendirmeye yönelik kapasitesine ve potansiyeline odaklanmanın önemli olduğunu vurgulanmaktadır.

Bulgular

Kullanıcıların kimliklerini serbestçe şekillendirebilecekleri bir alan olan MV, ve bu özgürlük, cinsiyet rollerini sorgulamak ve kimliklerin çok yönlü boyutlarını keşfetmek isteyen özellikle kadınlar için uygun bir zemin sağlamaktadır.

Ancak, dijital dünyada cinsiyet eşitsizliği ve ayrımcılık hala mevcuttur. Dijital uçurum kavramı, bilgi ve iletişim teknolojilerinin farklı sosyo-ekonomik gruplar arasındaki kullanılabilirlik ve kullanımındaki farklılığı ifade etmektedir. Bu kavram, teknolojiye erişim, dijital kaynakların maliyeti, mevcut içeriğin kalitesi ve güvenliği gibi değişkenleri de içermektedir.

Dijital dünya içindeki cinsiyet çeşitliliği, toplumsal cinsiyet normlarını sorgulama fırsatı sunsa da, hala kadınların dijital sektörde yetersiz temsil edildiği görülmektedir. Bu, sosyal stereotiplerin hala yerleşmediğini ve kadınların erkekler tarafından hakimiyeti olan işleri tercih etmekten kaçındığını göstermektedir. Eğitim aşamasında kadınların sektörle tanışmalarını engelleyen sosyal normlar ve kalıplar da bu eşitsizliğe katkıda bulunmaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Sonuç olarak, MV gibi teknolojiler, temsil eksikliğini ele alırken aynı zamanda cinsiyet eşitsizliği ve diğer sorunların devam etmesi için uygun zemini de beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, dijital dünyanın cinsiyet eşitsizliğini ele almak ve cinsiyet normlarını sorgulamak için etik ve işbirlikçi çabaların devam etmesi gerekmektedir.

AKILLI TELEFON BAĞIMLILIĞININ PSİKOLOJİK BELİRTİLERLE İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ*

Ece Emre MÜEZZİN**

Öz

Bu çalışmanın amacı, yetişkinlerde akıllı telefon bağımlılığı ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Araştırma, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde yaşayan yetişkinler arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın örnekleme ölçüt örnekleme yöntemine göre seçilen %64,1'i (n=302) kadın, %35,9'u (n=169) erkek olmak üzere 471 yetişkin bireyden oluşmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Kısa Semptom Envanteri, Akıllı Telefon Bağımlılığı Ölçeği ve sosyo-demografik bilgi formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde frekans dağılımı, yüzdelik hesaplaması, ANOVA, Pearson Momentler Çarpımı korelasyon testi ve çoklu doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. İstatistiksel anlamlılık düzeyi .05 olarak kabul edilmiştir. Analiz sonucunda akıllı telefon bağımlılığı düzeyi ile psikolojik belirtiler alt boyutları olan anksiyete, depresyon, olumsuz benlik, somatizasyon ve öfke/saldırganlık arasında pozitif yönde orta düzeyde istatistiksel anlamlı ilişki saptanmıştır. Akıllı telefonun kullanım amacına göre akıllı telefon bağımlılık düzeyinde ve psikolojik belirtilerde anlamlı farklılık saptanmıştır. Psikolojik belirtilerden öfke/saldırganlığın akıllı telefon bağımlılığı üzerinde anlamlı bir yordayıcı olduğu bulunmuştur. Araştırma bulguları ilgili alan yazın çerçevesinde tartışılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

* Bu çalışma için Uluslararası Final Üniversitesi Etik Kurulu tarafından,25.04.2022 tarih ve 2002/10/01 sayılı karar numarası ile etik kurul izni alınmıştır.

** Doç. Dr., Uluslararası Final Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, ece.muezzin@final.edu.tr, Girne/KKTC

Anahtar Kelimeler: Akıllı telefon, akıllı telefon bağımlılığı, psikolojik belirtiler.

INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN SMARTPHONE ADDICTION AND PSYCHOLOGICAL SYMPTOMS

Abstract

The aim of this study is to investigate the relationship between smartphone addiction and psychological symptoms in adults. The research was conducted among adults living in the Turkish Republic of Northern Cyprus. The sample of the study consists of 471 adult individuals, 64.1% (n=302) female and 35.9% (n=169) male, selected according to the criterion sampling method. Brief Symptom Inventory, Smartphone Addiction Scale and socio-demographic information form were used as data collection tools in the study. Frequency distribution, percentage calculation, ANOVA, Pearson Product Moments correlation test and multiple linear regression analysis were used in the analysis of the data. The statistical significance level was accepted as .05. As a result of the analysis, a moderately statistically significant positive correlation was found between the level of smartphone addiction and the sub-dimensions of psychological symptoms such as anxiety, depression, negative self, somatization and anger/aggression. A significant difference was found in the level of smartphone addiction and psychological symptoms according to the intended use of the smartphone. Anger/aggression, one of the psychological symptoms, was found to be a significant predictor of smartphone addiction. The research findings were discussed within the framework of the relevant literature and suggestions were made.

Keywords: Smartphone, smartphone addiction, psychological symptoms.

1. GİRİŞ

Günümüzde akıllı telefon kullanımı bireylerin günlük ve sosyal yaşamında önemli bir yer tutmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızla gelişmesiyle birlikte "akıllı telefon" adı verilen yeni bir telefon türü ortaya çıkmıştır. Akıllı telefon, cep telefonu ve bilgisayar işlevlerini tek bir üniteye birleştiren taşınabilir bir cihazdır. Daha güçlü donanım yetenekleri, sesli aramalar ve metin

mesajlaşma gibi işlevler ve çekirdek telefonun yanı sıra daha geniş yazılım, internet (mobil geniş bant üzerinden web’de gezinme dâhil) ve multimedya işlevselliğini (müzik, video, kamera ve oyun dâhil) kolaylaştıran kapsamlı mobil işletim sistemleriyle özellikli telefonlardan ayrılırlar (Wikipedia, 2023).

TÜİK’in (Türkiye İstatistik Kurumu) 2002-2020 tarihleri arasında yapmış olduğu “Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırması”na ilişkin anket sonuçlarına göre 2004 yılında evde internet erişimi olan hanelerin oranı %7 iken, bu oran 2020 yılında %90,7’ye yükselmiştir. Evlerde dizüstü bilgisayar, tablet ve netbook gibi taşınabilir bilgi işlem cihazlarına sahip olma oranı ise %0,9’dan %45,1’e yükselmiştir. Cep telefonu/akıllı telefon oranı %53,7’den %99,4’e yükselmiştir. İnternete bağlanabilen TV’ye sahip olma oranı 2013’te %7,3 iken, 2020’de %33,8’e olarak tespit edilmiştir (TÜİK, 2020). TÜİK tarafından yapılan “Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırması 2022”ye ilişkin rapora göre ise 2018 yılında cep telefonu kullanımı %92,7 iken 2022 yılında bu oran %95,8 olmuştur. 2022 yılına bakıldığında 25-34 yaş aralığının %98,3 oranla en yüksek cep telefonu kullanımına sahip olduğu görülmektedir (TÜİK, 2023).

Telefon kullanımının gün içinde giderek uzaması ve sabah uyanır uyanmaz telefonu ele alma isteği gibi birçok fiziksel ve bilişsel göstergeye sahip olan akıllı telefon bağımlılığı dünyanın dört bir yanında, üzerine tartışmalar sürdürülen güncel bir konudur (Dula ve Güler, 2022). Akıllı telefon bağımlılığı farklı kaynaklarda, “cep telefonu bağımlılığı”, “problemlili cep telefonu kullanımı” ve “aşırı cep telefonu kullanımı” gibi kullanımda olan başka terim veya kavramlarla da tanımlanmıştır (Li, Li, Liu ve Wu, 2020; Zhang, Li ve Yu, 2020).

Akıllı telefon bağımlılığı ile depresif belirtiler arasında çift yönlü bir ilişki olduğu ve yalnızlığın kişisel düzeyde akıllı telefon bağımlılığı ile depresif belirtiler arasındaki ilişkiye aracılık ettiği görülmektedir (Shi, X., Wang, A. ve Zhu, Y.,

2023). Stres, kaygı, depresyon ve uyku kalitesi akıllı telefon bağımlılığı ile pozitif yönde anlamlı bir ilişkiye sahiptir. Anksiyete ve stres akıllı telefon bağımlılığı ile yüksek oranda ilişkilidir, bunu depresyon ve uyku kalitesi izlemektedir. Akıllı telefon bağımlıları için yüksek kaygı ve stres olasılığının olduğu ortaya konmuştur. Akıllı telefon bağımlılığı ile kaygı arasında olduğu gibi, akıllı telefon bağımlılığı ile stres arasında da oldukça anlamlı pozitif bir ilişki vardır. Bunun dışında akıllı telefon kullanımı ile uyku kalitesi arasında ve akıllı telefon kullanımı ile depresyon arasında orta düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Dolayısıyla, cep telefonu kullanımının yoğunluğu, ruh sağlığı sorunlarına yol açan nedensel yolları etkileyebilecek bir faktör olabileceği sonucuna varılmıştır (Choksi ve Patel, 2021). Depresyon, anksiyete, bipolar bozukluk, bağımlı kişilik bozukluğu, kompulsif kişilik bozukluğu ve somatizasyon gibi bazı psikiyatrik bozukluklar ile akıllı telefon bağımlılığı arasında güçlü bir ilişki olduğu ortaya konmuştur. Ayrıca depresyon, anksiyete ve bipolar bozuklukların akıllı telefon bağımlılığını anlamlı düzeyde yordayabildiği bulunmuştur (Alavi ve ark., 2020).

Tohumcu, Karlı, Bahadır ve Kalender (2019)'e göre akıllı telefon bağımlılığı ile benlik saygısı arasında orta düzeyde, olumsuz ve anlamlı bir ilişki vardır. Buna göre akıllı telefon bağımlılığı düzeyi arttıkça benlik saygısı düzeyinde düşüş veya da benlik saygısı arttıkça akıllı telefon bağımlılığı düzeyinde düşüş olması beklenmektedir.

Akıllı telefon bağımlılığı ile sosyal görünüm kaygısı ve saldırganlık arasında anlamlı ilişki olduğu görülmektedir. Bu da sosyal görünüş kaygısı ve saldırganlığın akıllı telefon bağımlılığına katkıda bulunabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca, saldırganlık, sosyal görünüş kaygısı ile akıllı telefon bağımlılığı arasındaki ilişkiye kısmen aracılık etmiştir. Sosyal görünüm kaygısındaki artışlar, saldırganlığın artmasına neden olabilecek ve bu da sonuç

olarak akıllı telefon bağımlılığı geliştirme riskinin artmasına neden olabilecektir (Yılmaz, Sulak, Griffiths ve Yılmaz, 2023).

Bu bilgiler ışığında bu çalışmada yetişkinlerde akıllı telefon bağımlılığı ile psikolojik belirtiler (kaygı, depresyon, olumsuz benlik, somatizasyon, öfke/saldırganlık) arasındaki ilişkinin ortaya konması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmanın temel problemi şu şekilde ifade edilmiştir: “Yetişkinlerde akıllı telefon bağımlılığı ile psikolojik belirtiler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki var mıdır?” Bu temel probleme dayalı olarak şu alt problemlere yanıt aranmıştır:

1. Akıllı telefon bağımlılığı ile psikolojik belirtiler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki var mıdır?
2. Yetişkinlerde akıllı telefon kullanım amacına göre akıllı telefon bağımlılığı düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark var mıdır?
3. Yetişkinlerde akıllı telefon kullanım amacına göre psikolojik belirtilerde istatistiksel olarak anlamlı bir fark var mıdır?
4. Psikolojik belirtiler akıllı telefon bağımlılığını yordamakta mıdır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada betimsel türde, nicel araştırma yöntemlerinden biri olan ilişkisel tarama modeli ile yapılmıştır. İlişkisel tarama, iki veya daha fazla değişken arasında korelasyon olup olmadığının belirlenmesine yönelik bir yöntemdir. Değişkenler arasında bir korelasyon varsa bunun ne tür bir ilişki olduğu belirlenecektir (Karasar, 2011).

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde yaşamakta olan yetişkin bireylerden oluşmaktadır. Örneklem, amaçsal örnekleme yönteminin ölçüt örnekleme modeline göre seçilen %64,1'i (n=302) kadın, %35,9'u (n=169) erkek, toplam 471 yetişkin bireyden oluşmaktadır. Araştırmada kullanılan örneklem yöntemine göre bireylerin kendilerine ait kişisel akıllı telefona sahip olmaları ölçüt olarak alınmıştır. Örneklemin yaş ortalaması $\bar{x}=28,87\pm 9,71$ 'dir. Örneklemin %2,5'i (n=12) 1-3 yıl, %8,7'si (n=41) 4-5 yıl, %25,1'i (n=118) 6-8 yıl ve %63,7'si (n=300) 8 yıldan fazladır akıllı telefon kullanmaktadır. Akıllı telefon kullanım sıklığına bakıldığında örneklemin %0,4'ü (n=2) yılda birkaç gün, %0,2'si (n=1) ayda birkaç gün, %0,4'ü (n=2) on beş günde birkaç gün, %2,5'i (n=12) haftada birkaç gün ve %96,4'ü (n=454) her gün olarak akıllı telefon kullanmaktadır. Akıllı telefon kullanım amacına göre ise örneklemin %7'si (n=33) haber almak, %30,8'i (n=145) iletişim kurmak, %8,9'u (n=42) araştırma yapmak-bilgi almak, %48'i (n=51) vakit geçirmek-eğlence ve %5,3'ü (n=25) diğer maksatlarla kullanmaktadır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı olarak "Kısa Semptom Envanteri", "Akıllı Telefon Bağımlılığı Ölçeği" ve sosyo-demografik bilgi formu kullanılmıştır.

Kısa Semptom Envanteri (KSE)

Derogatis (1993) tarafından psikolojik belirtileri tarama amacıyla geliştirilmiş bu ölçek Şahin ve Durak (1994) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Orijinal formun Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayılarının alt ölçekler için 0,71 ve 0,85 arasında olduğu belirtilmiştir. Türkçeye uyarlama çalışmalarında, ölçeğin toplam puanından elde edilen Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayıları 0,96 ve 0,95, alt ölçekler için elde edilen katsayılar ise 0,75 ile 0,88 arasında değişmektedir. 53 maddeden oluşan ölçeğin Anksiyete, Depresyon, Olumsuz Benlik, Somatizasyon

ve Öfke/Saldırganlık alt ölçekleri vardır ve her bir madde 0-4 arası puanlanmaktadır. Her bir alt ölçekten alınan yüksek puan, bireyin o alt ölçekle ilgili psikolojik belirtilerinin sıklığını işaret etmektedir.

Akıllı Telefon Bağımlılığı Ölçeği (ATBÖ)

Kwon ve ark. (2013) tarafından ergenlerde akıllı telefon bağımlılığı riskini ölçmek amacıyla geliştirilen ölçek Noyan ve ark. (2015) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Orijinal formun Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı 0,91 ve Türkçe uyarlaması Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı ise 0,86'dır. 10 maddeden oluşan ve 1-6 arası puanlanan ölçekten alınabilecek toplam puan 10 ile 60 arasında değişmektedir. Toplam puan alınarak değerlendirilen ölçekten elde edilen puanın yükselmesi bağımlılık riskinin arttığına işaret etmektedir.

Sosyo-Demografik Bilgi Formu

Araştırmanın amacına yönelik olarak örneklemin sosyo-demografik bilgilerini almak üzere araştırmacı tarafından hazırlanmış ve beş sorudan oluşmaktadır.

2.4. Veri Analizi

Verilerin analizi Sosyal Bilimler için İstatistik Paket Programında (SPSS) yapılmıştır. Veri analizi yapılmadan önce değişkenlerin normal dağılım gösterip göstermediğini test etmek amacıyla normallik testi yapılmıştır. Çarpıklık ve basıklık katsayılarının -2 ile +2 aralığında olması dağılımın normalliğine işaret etmektedir (George ve Mallery, 2010). Veri setinde yer alan Akıllı Telefon Bağımlılığı Ölçeği ve Kısa Semptom Envanteri alt ölçekleri için yapılan normallik testi sonucunda basıklık ve çarpıklık katsayılarının -2 ile +2 aralığında olması sebebiyle değişkenlerin normal dağılım gösterdiği varsayılarak sonraki analizlere parametrik analizler ile devam edilmiştir. Araştırmada tanımlayıcı veriler için

frekans dağılımı ve yüzdeler hesaplaması, alt problemler için ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA), Pearson momentler çarpımı korelasyonu ve yordayıcılık hesaplaması için çoklu doğrusal regresyon analizleri kullanılmıştır. İstatistiksel olarak anlamlılık düzeyi .05 olarak kabul edilmiştir.

2.5. Veri Toplama Süreci

Veriler toplanmadan önce ilgili veri toplama araçlarını Türkçe'ye uyarlamış olan araştırmacılardan izin alınmıştır. Alınan iznin ardından Uluslararası Final Üniversitesi Etik Kuruluna başvurulmuş, 2022/10/01 sayılı etik izin alınmıştır. Araştırma verileri yaklaşık olarak bir yıllık bir zaman içerisinde toplanmıştır. Veri toplama araçları çevrimiçi yollarla örneklem grubuna iletilmiştir. Veriler aydınlatılmış onam formunun onaylanmasıyla ve gönüllülük esasına dayalı toplanmıştır. Ölçeklerin yanıtlanması yaklaşık 20 dakika sürmüştür.

3. BULGULAR

Bu bölümde araştırmada yer alan alt problemlere göre sırasıyla yapılan istatistiksel analizler sonucunda elde edilen bulgular sunulmuştur.

Araştırmanın temel amacını içeren birinci alt problem sorusu "Akıllı telefon bağımlılığı ile psikolojik belirtiler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki var mıdır?" şeklindedir. Bu araştırma sorusunun yanıtı için Pearson momentler çarpımı korelasyon analizi uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Akıllı Telefon Bağımlılığı ile Psikolojik Belirtiler Korelasyon Tablosu

Ölçekler	ATBÖ	KSE Ank.	KSE Dep.	KSE OB.	KSE Som.	KSE Öf./Sal.
Akıllı Telefon Bağımlılığı Ö.	1					
KSE-Anksiyete	,485**	1				

KSE-Depresyon	,483**	,895**	1			
KSE-Olumsuz Benlik	,478**	,914**	,908**	1		
KSE-Somatizasyon	,436**	,870**	,819**	,822**	1	
KSE-Öfke/Saldırganlık	,505**	,855**	,855**	,849**	,788**	1

n=471, **p<,001 istatistiksel anlamlı ilişki

Korelasyon analizi sonucu; akıllı telefon bağımlılığı düzeyi ile psikolojik belirtiler alt ölçekleri olan anksiyete ($r=.485$, $p<.001$), depresyon ($r=.483$, $p<.001$), olumsuz benlik ($r=.478$, $p<.001$), somatizasyon ($r=.436$, $p<.001$) ve öfke/saldırganlık ($r=.505$, $p<.001$) arasında pozitif yönde orta düzeyde istatistiksel olarak anlamlı ilişki saptanmıştır. Buna göre akıllı telefon bağımlılığı düzeyi arttıkça psikolojik belirtiler artmakta, akıllı telefon bağımlılığı düzeyi düştüğünde ise psikolojik belirtilerin sıklığı azalmaktadır. Aynı şekilde psikolojik belirti sıklığı arttıkça akıllı telefon bağımlılığı düzeyi artarken, psikolojik belirti sıklığı düştükçe akıllı telefon bağımlılığı düzeyinin de düştüğü bulunmuştur. Psikolojik belirti alt ölçekleri arasında ise yüksek düzeyde pozitif yönde istatistiksel anlamlı ilişki saptanmıştır.

Araştırmanın ikinci alt problemi olan “Yetişkinlerde akıllı telefon kullanım amacına göre akıllı telefon bağımlılığı düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark var mıdır?” sorusunun yanıtı için tek faktörlü varyans analizi ANOVA uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Akıllı Telefon Kullanım Amacına göre Akıllı Telefon Bağımlılığı Düzeyi Karşılaştırma Tablosu

	Kullanım Amacı	n	\bar{x}	ss	sd	F	p
Akıllı Telefon Bağımlılığı	Haber Almak (a)	33	1,99	,97	4	17,648	,000**
	İletişim Kurmak (b)	145	2,05	,86			
	Araştırma yapmak (c)	42	2,08	,82			
	Eğlence (d)	226	2,90	1,28			

	Diğer (e)	25	2,10	1,06	470
--	-----------	----	------	------	-----

**p<,001 istatistiksel anlamlı fark

Yapılan analiz sonucunda akıllı telefon kullanım amacına göre akıllı telefon bağımlılığı düzeyinde (F=17,648, p<.001) istatistiksel olarak anlamlı farklılık saptanmıştır. Farkın hangi gruplar arasından kaynaklandığını bulmak için Post-Hoc testi yapılmıştır. Test sonucunda farkın a-d, b-d, c-d, d-e gruplarından kaynaklandığı bulunmuştur. Ortalama hesaplaması doğrultusunda akıllı telefon bağımlılığı düzeyinin akıllı telefonu eğlence amacıyla kullananlarda (\bar{x} =2,90±1,28) en yüksek ortalama olduğu bulunmuştur.

Araştırmanın üçüncü alt problemi olan “Yetişkinlerde akıllı telefon kullanım amacına göre psikolojik belirtilerde istatistiksel olarak anlamlı bir fark var mıdır?” sorusunun yanıtı için tek faktörlü varyans analizi ANOVA uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3. Akıllı Telefon Kullanım Amacına göre Psikolojik Belirti Karşılaştırma Tablosu

	Kullanım Amacı	n	\bar{x}	ss	sd	F	p
Anksiyete	Haber Almak (a)	33	,55	,84	4	5,362	,000**
	İletişim Kurmak (b)	145	,58	,76			
	Araştırma yapmak (c)	42	,69	,83	466		
	Eğlence (d)	226	,99	1,03	470		
	Diğer (e)	25	,68	,74			
Depresyon	Haber Almak (a)	33	,77	,95	4	6,250	,000**
	İletişim Kurmak (b)	145	,95	,97			
	Araştırma yapmak (c)	42	,81	,79	466		
	Eğlence (d)	226	1,38	1,15	470		
	Diğer (e)	25	,94	,99			
Olumsuz Benlik	Haber Almak (a)	33	,68	,86	4	5,763	,000**
	İletişim Kurmak (b)	145	,71	,85			
	Araştırma yapmak (c)	42	,79	,85	466		

Somatizasyon	Eğlence (d)	226	1,15	1,13	470	3,429	,000**
	Diğer (e)	25	,70	,83			
	Haber Almak (a)	33	,46	,65			
	İletişim Kurmak (b)	145	,63	,74			
	Araştırma yapmak (c)	42	,66	,83			
Öfke/ Saldırganlık	Eğlence (d)	226	,88	,92	470	6,572	,000**
	Diğer (e)	25	,60	,71			
	Haber Almak (a)	33	,59	,68			
	İletişim Kurmak (b)	145	,80	,79			
	Araştırma yapmak (c)	42	,74	,74			
	Eğlence (d)	226	1,17	1,01	470		
	Diğer (e)	25	,81	,77			

**p<,001 istatistiksel anlamlı fark

Yapılan analiz sonucunda akıllı telefon kullanım amacına göre anksiyete düzeyinde ($F=5,362$, $p<.001$) istatistiksel olarak anlamlı farklılık saptanmıştır. Post-Hoc testi sonucu farkın a-d ve b-d gruplarından kaynaklandığı bulunmuştur. Ortalama hesaplaması doğrultusunda anksiyete düzeyinin akıllı telefonu eğlence amacıyla kullananlarda ($\bar{x}=,99\pm 1,03$) en yüksek ortalamaya sahip olduğu bulunmuştur. Akıllı telefon kullanım amacına göre depresyon düzeyinde ($F=6,250$, $p<.001$) istatistiksel olarak anlamlı farklılık saptanmıştır. Post-Hoc testi sonucu farkın a-d, b-d ve c-d gruplarından kaynaklandığı bulunmuştur. Ortalama hesaplaması doğrultusunda depresyon düzeyinin akıllı telefonu eğlence amacıyla kullananlarda ($\bar{x}=1,38\pm 1,15$) en yüksek ortalamaya sahip olduğu bulunmuştur. Akıllı telefon kullanım amacına göre olumsuz benlikte ($F=5,763$, $p<.001$) istatistiksel olarak anlamlı farklılık saptanmıştır. Post-Hoc testi sonucunda farkın a-d, b-d, c-d, d-e gruplarından kaynaklandığı bulunmuştur. Ortalama hesaplaması doğrultusunda olumsuz benliğin akıllı telefonu eğlence amacıyla kullananlarda ($\bar{x}=1,15\pm 1,13$) en yüksek ortalamaya sahip olduğu bulunmuştur. Akıllı telefon kullanım amacına göre somatizasyon düzeyinde

($F=3,429$, $p<.001$) istatistiksel olarak anlamlı farklılık saptanmıştır. Post-Hoc testi sonucu farkın a-d ve b-d gruplarından kaynaklandığı bulunmuştur. Ortalama hesaplaması doğrultusunda somatizasyon düzeyinin akıllı telefonu eğlence amacıyla kullananlarda ($\bar{x}=,88\pm,92$) en yüksek ortalamaya sahip olduğu bulunmuştur. Analiz sonucunda akıllı telefon kullanım amacına göre öfke/saldırganlık düzeyinde ($F=6,572$, $p<.001$) istatistiksel olarak anlamlı farklılık saptanmıştır. Post-Hoc testi sonucu farkın a-d, b-d ve c-d gruplarından kaynaklandığı bulunmuştur. Ortalama hesaplaması doğrultusunda öfke/saldırganlık düzeyinin akıllı telefonu eğlence amacıyla kullananlarda ($\bar{x}=1,17\pm1,01$) en yüksek ortalamaya sahip olduğu bulunmuştur.

Araştırmanın son alt problemi olan “Psikolojik belirtiler akıllı telefon bağımlılığını yordamakta mıdır?” sorusunun yanıtı için çoklu doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 4’de sunulmuştur.

Tablo 4. Psikolojik Belirti ve Akıllı Telefon Bağımlılığı Regresyon Tablosu

Değişken	B	Standart Hata _B	β	t	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	1,829	,071	-	25,740	,000	-	-
Anksiyete	,158	,152	,126	1,039	,299	,485	,048
Depresyon	,108	,117	,099	,922	,357	,483	,043
Olumsuz Benlik	,040	,132	,035	,302	,763	,478	,014
Somatizasyon	-,022	,114	-,016	-,196	,845	,436	-,009
Öfke/Saldırganlık	,378	,108	,297	3,506	,000	,505	,160
R=,518		R ² =,268					
F _(5, 465) =34,063		p=.000					

Yapılan regresyon analizi sonucunda anksiyete, depresyon, olumsuz benlik, somatizasyon, öfke/saldırganlık değişkenleri birlikte akıllı telefon bağımlılığı puanları ile orta düzeyde istatistiksel anlamlı ilişki vermektedir, $R=,518$, $R^2=,268$,

$p < .001$. Bu değişkenler birlikte akıllı telefon bağımlılığı düzeyindeki toplam varyansın yaklaşık %26'sını açıklamaktadır.

Standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre yordayıcı değişkenlerin akıllı telefon bağımlılığı üzerindeki görece önem sırası öfke/saldırganlık, anksiyete, depresyon, olumsuz benlik ve somatizasyondur. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde ise sadece öfke/saldırganlık değişkeninin akıllı telefon bağımlılığı üzerinde anlamlı bir yordayıcı olduğu saptanmıştır.

4. TARTIŞMA

Betimsel türde, nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli ile yapılan bu çalışmada yetişkinlerde akıllı telefon bağımlılığı ile psikolojik belirtiler (kaygı, depresyon, olumsuz benlik, somatizasyon, öfke/saldırganlık) arasındaki ilişkinin ortaya konması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda yapılan korelasyon analizi sonucunda akıllı telefon bağımlılığı düzeyi ile psikolojik belirtiler alt ölçekleri olan anksiyete, depresyon, olumsuz benlik, somatizasyon ve öfke/saldırganlık arasında pozitif yönde orta düzeyde istatistiksel olarak anlamlı ilişki saptanmıştır. Lei, Ismail, Mohammad ve Yusoff (2020) tarafından yapılan çalışma sonucunda akıllı telefon bağımlılığı ile psikolojik sağlık (depresyon, kaygı ve stres) arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif korelasyon bulunmuştur. Basit doğrusal regresyon analizine göre ise akıllı telefon bağımlılığında artışın depresyon, kaygı, stres ve nevrotiklik düzeylerinde anlamlı bir artış gösterdiği ortaya konmuştur. Çinli üniversite öğrencilerinde iki yıl boyunca dört dalga boylamsal şekilde gerçekleştirilen çalışmada sonuç olarak akıllı telefon bağımlılığı ile depresif belirtiler arasında çift yönlü bir ilişki olduğu ve yalnızlığın kişisel düzeyde akıllı telefon bağımlılığı ile depresif belirtiler arasındaki ilişkiye aracılık ettiği bulunmuştur (Shi, Wang ve Zhu, 2023).

Hindistan'da 100 üniversite öğrencisiyle yapılan çalışmada depresyon, kaygı, stres ve uyku kalitesi düzeylerini ölçerek akıllı telefon kullanımı ile ruh sağlığı arasındaki ilişki incelenmiştir. Stres, kaygı, depresyon ve uyku kalitesinin akıllı telefon bağımlılığı ile pozitif yönde anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu görülmüştür. Anksiyete ve stres akıllı telefon bağımlılığı ile yüksek düzeyde ilişkililikten, bunu depresyon ve uyku kalitesi izlemektedir. Akıllı telefon bağımlılığı ile kaygı arasında olduğu gibi, akıllı telefon bağımlılığı ile stres arasında da oldukça anlamlı pozitif bir ilişki vardır. Bunun dışında akıllı telefon kullanımı ile uyku kalitesi arasında ve akıllı telefon kullanımı ile depresyon arasında orta düzeyde bir ilişki bulunmuştur (Choksi ve Patel, 2021). Winkler, Jeromin, Doering ve Barke (2020) tarafından Alman yetişkinlerden oluşan geniş bir örnekleme sorunlu akıllı telefon kullanımı incelenmiştir. Sorunlu akıllı telefon kullanıcıları, sorunsuz kullanıcılara göre gün içerisinde daha uzun akıllı telefon kullandıklarını, akıllı telefonlarını kontrol etmek için aktivitelerde daha fazla kesinti yaşadıklarını ve stres, depresyon, anksiyete, uyku bozuklukları ve somatizasyon açısından daha yüksek puanlar bildirmişlerdir. Yılmaz, Sulak, Griffiths ve Yılmaz (2023) tarafından yapılan çalışma akıllı telefon bağımlılığı ile saldırganlık arasında anlamlı ilişki olduğunu göstermiştir. Bu bulgular, sosyal görünüş kaygısı ve saldırganlığın akıllı telefon bağımlılığına katkıda bulunabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca, saldırganlık, sosyal görünüş kaygısı ile akıllı telefon bağımlılığı arasındaki ilişkiye kısmen aracılık etmiştir. Sosyal görünüm kaygısındaki artışların, saldırganlığın artmasına neden olabileceği ve bunun da sonuç olarak akıllı telefon bağımlılığı geliştirme riskinin artmasına sebebiyet vereceği bildirilmiştir. Alan yazında yapılmış bu çalışmalar ile mevcut çalışmanın bulguları birbirini destekler niteliktedir. Akıllı telefon bağımlılığının henüz resmi bir klinik bozukluk olarak kabul edilmese de davranışın birçok yönüyle diğer davranışsal bağımlılıklar ile benzerlik gösterdiği görülmektedir. Akıllı telefon bağımlılığındaki belirtilerin davranışsal bağımlılık belirtileriyle benzemesi

nedeniyle bu belirtilerin birçok psikolojik belirti ile ilişkili olma durumunu açıkladığı düşünülmektedir.

Araştırmanın bir diğer bulgusunda ise akıllı telefon kullanım amacına göre akıllı telefon bağımlılığı düzeyi, anksiyete, depresyon, olumsuz benlik, somatizasyon, olumsuz benlik ve öfke/saldırganlık belirti sıklığı bakımında anlamlı farklılık olduğu saptanmıştır. Kullanım amacına göre akıllı telefonu vakit geçirme-eğlence maksatlı kullanan yetişkinlerin daha yüksek akıllı telefon bağımlılığı düzeyi ve daha yüksek anksiyete, depresyon, olumsuz benlik, somatizasyon, olumsuz benlik ve öfke/saldırganlık belirti sıklığı olduğu bulunmuştur. LaPlante, Nelson ve Gray (2014) tarafından yapılan çalışmada bağımlılık için risk ve koruyucu faktörler analiz edilirken bireylerin akıllı telefon ve internet kullanım amaçlarının dikkate alınması gerektiği ortaya konmuştur. Akıllı telefonların kullanım amaçları, içerikleri ve işlevleri değiştikçe risk ve koruyucu faktörlerinde değişeceği bildirilmiştir. Song, Larose, Eastin ve Lin (2004) internet kullanım amaçlarını, bağımlılık davranışlarıyla ilişkili olarak sınıflandırmıştır. Bunlardan biri, sosyal medya kullanımı veya sosyal medya kullanımı sırasında elde edilen süreçle ilgili tatminlerdir. Keyifli deneyimler ödül işlevi görmekte bu da alışkanlık veya bağımlılık yaratan davranış riskini artırmaktadır. İnternet kullanımının bir diğer türü ise sosyal kullanımdır. Akıllı telefon bağımlıları zamanlarının çoğunu akıllı telefonlarında sosyal amaçlarla geçirirler (Li ve Chung, 2006; Lopez-Fernandez, Honrubia-Serrano, Freixa-Blanxart ve Gibson, 2014). Alan yazındaki çalışma sonuçları ve mevcut çalışma sonuçları birbirini destekler niteliktedir. Akıllı telefonun vakit geçirme ve eğlence maksadıyla kullanılmasının bağımlılık oluşturmada risk teşkil ettiği öngörülmektedir.

Araştırmanın son bulgusunda ise yapılmış olan regresyon analizi sonucunda öfke/saldırganlığın akıllı telefon bağımlılığı üzerinde anlamlı bir yordayıcı olduğu bulunmuştur. Sağar (2022) tarafından üniversite öğrencileriyle yapılmış

çalışmasında saldırganlığın akıllı telefon bağımlılığının anlamlı düzeyde yordayıcısı olduğu bulunmuştur. Karaoğlan, Avcı ve Yılmaz (2022) tarafından yapılan çalışmada yalnızlık ve saldırganlığın üniversite öğrencilerinin akıllı telefon bağımlılığını yordayan değişkenler olduğu ortaya konmuştur. Khoo ve Yang (2021) tarafından yapılan çalışmanın sonucunda spesifik olarak, akıllı telefon kontrol sıklığı ve bağımlılık yapıcı kullanım şeklinin, saldırganlığın öfke yönünü yordamakta olduğu, ancak akıllı telefon ekran süresinin saldırganlığın herhangi bir unsuruyla anlamlı bir şekilde ilişkili olmadığı ortaya konmuştur. Mevcut çalışma sonuçları ile alan yazında yapılmış olan çalışmalar birbirini destekler niteliktedir. Bağımlılık yaratan akıllı telefonunun sürekli kullanılması sonucunda daha fazla olumsuz etkiye sebebiyet vermesi kaçınılmazdır. Bu bağlamda akıllı telefonun sürekli kullanımının öfke ve saldırganlığı tetikleyebileceği anlaşılmaktadır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan bu çalışmada akıllı telefon ve psikolojik belirtiler olan anksiyete, depresyon, olumsuz benlik, somatizasyon ve öfke/saldırganlık bağlamında ilişkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda yapılan çalışmada yetişkinlerde akıllı telefon bağımlılığı ile ilgili psikolojik belirtiler arasında ilişki olduğu bulunmuştur. Akıllı telefon kullanım amacının da akıllı telefon bağımlılığı ve ilgili psikolojik belirtiler açısından önem arz ettiği ortaya konmuştur. Özellikle akıllı telefonu vakit geçirme ve eğlence amacıyla kullanan yetişkinlerde akıllı telefon bağımlılığı ve psikolojik belirtilerin ortaya çıkma sıklığı bakımından risk yarattığı sonucuna varılmıştır. Çalışmada psikolojik belirtiler açısından öfke/saldırganlığın akıllı telefon bağımlılığı üzerinde önemli etkiye sahip olduğu sonucuna da varılmıştır.

Tüm bağımlılık çeşitlerinde olduğu gibi akıllı telefon sorunlu kullanımında da bağımlılık gelişmeden önce önlenmesi önem arz etmektedir. Kullanıcıların, klinik olarak bağımlı olmasalar bile akıllı telefonun aşırı kullanımının kişilerarası ilişkileri ve psikolojik sağlığı olumsuz yönde etkileyebileceğini bilmeleri gerekmektedir. Bu sayede kişiler teknoloji kullanımları konusunda bilinçli bir seçim yapabilecek ve kendilerini korumaya yönelik tedbirlerden haberdar olabileceklerdir. Akıllı telefonun sorunlu kullanımından ortaya çıkan zararlı etkileri ortadan kaldırmak veya bu durumla baş etmek için psikolojik destek alınması önerilmektedir.

Bu çalışmada anksiyete, depresyon, olumsuz benlik, somatizasyon ve öfke/saldırganlıkla ilgili psikolojik belirtilerin akıllı telefon bağımlılığı ile ilişkisine bakılmıştır. İleriki çalışmalar için farklı psikolojik belirtiler üzerine de çalışılması önerilmektedir. Daha derinlemesine bilgi edinebilmek için nitel türde çalışmalardan ve akıllı telefonu sorunlu kullanan ve kullanmayanları karşılaştırmaya yönelik veriler elde edilebilmesi için deneysel desenlerden faydalanılması önerilmektedir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırma aşamasında, yazımında ve yayınlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırma aşamasında, yazımında ve yayınlanmasında finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için 25.04.2022 tarihli Uluslararası Final Üniversitesi 2022/10/01 karar numaralı etik kurul kararı vardır.

KAYNAKÇA

- Alavi, S. S., Ghanizadeh, M., Farahani, M., Jannatifard, F., Alamuti, S. E., & Mohammadi, M. R. (2020). "Addictive Use of Smartphones and Mental Disorders in University Students." *Iranian Journal of Psychiatry*, 15(2): 96-104.
- Choksi, S. T., & Patel, N. (2021). "A Study to Find Out the Correlation of Mobile Phone Addiction with Anxiety, Depression, Stress and Sleep Quality in the College Students of Surat City." *Int. J. Curr. Res. Rev*, 13: 137-142.
- Derogatis, L. R. (1993). *BSI Brief Symptom Inventory. Administration, scoring, and procedures manual (4th Ed.)*. Minneapolis, MN: National Computer Systems.
- Dula, A., & Güler, Ş. (2022). "Akıllı Telefon Bağımlılığı Üzerinde Dijital Sosyal Baskının Rolünü Keşfetmek." *Kıbrıs Türk Psikiyatri ve Psikoloji Dergisi*, 4(4): 306-314.
- George, D. & Mallery, M. (2010). *SPSS for windows step by step: A simple guide and reference, 17.0 update (10a ed.)*. Londra: Pearson.
- Karasar, N. (2011). *Araştırmalarda rapor hazırlama*. Ankara: Nobel.
- Karaoğlan Yılmaz, F. G., Avcı, U., & Yılmaz, R. (2022). "The Role of Loneliness and Aggression on Smartphone Addiction Among University Students." *Current Psychology*, 42: 17909–17917.
- Khoo, S. S., & Yang, H. (2021). "Smartphone Addiction and Checking Behaviors Predict Aggression: A Structural Equation Modeling Approach." *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(24): 13020.

- Kwon, M., Lee, J. Y., Won, W. Y., Park, J. W., Min, J. A., Hahn, C., ... & Kim, D. J. (2013). "Development and Validation of A Smartphone Addiction Scale (SAS)." *PloS one*, 8(2), e56936.
- LaPlante, D. A., Nelson, S. E. & Gray, H. M. (2014). "Breadth and Depth Involvement: Understanding Internet Gambling Involvement and its Relationship to Gambling Problems." *Psychology of Addictive Behaviors*, 28(2): 396–403.
- Li, S. ve Chung, T. (2006). "Internet Function and Internet Addictive Behavior." *Computers in Human Behavior*, 22(6): 1067–1071.
- Li, Y., Li, G., Liu, L., & Wu, H. (2020). "Correlations Between Mobile Phone Addiction and Anxiety, Depression, Impulsivity, and Poor Sleep Quality Among College Students: A Systematic Review and Meta-Analysis." *Journal of Behavioral Addictions*, 9(3): 551-571.
- Lei, L. Y. C., Ismail, M. A. A., Mohammad, J. A. M., & Yusoff, M. S. B. (2020). "The Relationship of Smartphone Addiction with Psychological Distress and Neuroticism Among University Medical Students." *BMC Psychology*, 8:1-9.
- Lopez-Fernandez, O., Honrubia-Serrano, L., Freixa-Blanxart, M., & Gibson, W. (2014). "Prevalence of Problematic Mobile Phone Use in British Adolescents." *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 17(2): 91-98.
- Noyan, C. O., Darçın, A. E., Nurmedov, S., Yılmaz, O., & Dilbaz, N. (2015). "Akıllı Telefon Bağımlılığı Ölçeğinin Kısa Formunun Üniversite Öğrencilerinde Türkçe Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması/Validity and Reliability of The Turkish Version of the Smartphone Addiction Scale-Short Version Among University Students." *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 16: 73-81.

- Sağar, M. E. (2022). "Üniversite Öğrencilerinde Akıllı Telefon Bağımlılığının Yordayıcısı Olarak Dürtüsellik ve Saldırganlık." *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(3): 864-876.
- Shi, X., Wang, A., & Zhu, Y. (2023). "Longitudinal Associations Among Smartphone Addiction, Loneliness, and Depressive Symptoms in College Students: Disentangling Between-And Within-Person Associations." *Addictive Behaviors*, 142: 107676.
- Song, I., Larose, R., Eastin, M. S., & Lin, C. A. (2004). "Internet Gratifications and Internet Addiction: On the Uses and Abuses of New Media." *Cyberpsychology & Behavior*, 7(4): 384-394.
- Şahin, N. H., ve Durak, A. (1994). "Kısa Semptom Envanteri (Brief Symptom Inventory-BSI): Türk Gençleri için Uyarlanması [A study of the Brief Symptom Inventory in Turkish Youth]." *Türk Psikoloji Dergisi*, 9(31): 44-56.
- Tohumcu, M. U., Karslı, T. A., Bahadır, E., & Kalender, B. (2019). "Akıllı Telefon Bağımlılığı ve İnternet Bağımlılığı ile Benlik Saygısı ve Yalnızlık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi." *Trakya University Journal of Social Science*, 21(2): 773-787.
- TÜİK (2020, Ağustos 25). *Hane Halkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması, 2020*. [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2020-33679](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2020-33679)
- TÜİK (2023, Ağustos 14). *Hane Halkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması, 2022*. [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2022-45587](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2022-45587)
- Wikipedia (2023, Ağustos 14). *Smartphone*. <https://en.wikipedia.org/wiki/Smartphone>
- Winkler, A., Jeromin, F., Doering, B. K., & Barke, A. (2020). "Problematic Smartphone Use Has Detrimental Effects on Mental Health and

Somatic Symptoms in a Heterogeneous Sample of German Adults.”
Computers in Human Behavior, 113: 106500.

Yılmaz, R., Sulak, S., Griffiths, M. D., & Yılmaz, F. G. K. (2023). “An Exploratory Examination of The Relationship Between Internet Gaming Disorder, Smartphone Addiction, Social Appearance Anxiety and Aggression Among Undergraduate Students.” Journal of Affective Disorders Reports, 11: 100483.

Zhang, Y., Li, S., & Yu, G. (2020). “The Relationship Between Loneliness and Mobile Phone Addiction: A Meta-Analysis.” Advances in Psychological Science, 28(11): 1836-1852.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Smartphone addiction, which has many physical and cognitive indicators such as prolonged use of the phone during the day and the desire to pick up the phone right after waking up in the morning, is a current issue that is being debated all over the world (Dula and Güler, 2022). Smartphone addiction has also been defined in different sources with other terms or concepts, such as mobile phone addiction, problematic mobile phone use, and excessive mobile phone use (Li, Li, Liu, & Wu, 2020; Zhang, Li and Yu, 2020).

In this study, it was aimed to reveal the relationship between smartphone addiction and psychological symptoms (anxiety, depression, negative self, somatization, and anger/aggression) in adults. For this purpose, the main problem of the research was expressed as follows: "Is there a statistically significant relationship between smartphone addiction and psychological symptoms in adults?" Based on this basic problem, answers were sought for the following sub-problems:

1. Is there a statistically significant relationship between smartphone addiction and psychological symptoms?
2. Is there a statistically significant difference in the level of smartphone addiction in adults according to the purpose of smartphone use?
3. Is there a statistically significant difference in psychological symptoms in adults according to the purpose of smartphone use?

4. Do psychological symptoms predict smartphone addiction?

Method

In this study, the descriptive type was conducted with the relational survey model, which is one of the quantitative research methods. The universe of the research consists of adult individuals living in the Turkish Republic of Northern Cyprus. The sample consisted of 471 adult individuals, 64.1% (n=302) female, 35.9% (n=169) male were selected according to the criterion sampling model of the purposive sampling method. According to the sampling method used in the research having their own personal smartphone was taken as a criteria. "Short Symptom Inventory", "Smartphone Addiction Scale" and socio-demographic information form were used as data collection tools. Analysis of the data was done in the Statistical Package Program for Social Sciences (SPSS). Before collecting the data, permission was obtained from the researchers who adapted the relevant data collection tools into Turkish. Ethical permission was obtained after the permission was obtained. Research data were collected over a period of approximately one year. Data collection tools were delivered to the sample group via online means. The data were collected with the approval of the informed consent form and on a voluntary basis.

Findings (Results)

Correlation analysis result; smartphone addiction level and psychological symptoms subscales anxiety ($r=.485$, $p<.001$), depression ($r=.483$, $p<.001$), negative self ($r=.478$, $p<.001$), A moderately statistically significant positive correlation was found between somatization ($r=.436$, $p<.001$) and anger/aggression ($r=.505$, $p<.001$).

As a result of the analysis, a statistically significant difference was found in the level of smartphone addiction ($F=17.648$, $p<.001$) according to the purpose of smartphone use. In accordance with the average calculation, it was found that the level of smartphone addiction had the highest mean for those who used the smartphone for entertainment ($\bar{x} = 2.90 \pm 1.28$). As a result of the analysis, a statistically significant difference was found in the anxiety level ($F=5.362$, $p<.001$) according to the purpose of smartphone use. According to the mean calculation, it was found that the anxiety level of those who use the smartphone for entertainment purposes ($\bar{x}=.99 \pm 1.03$) has the highest mean. A statistically significant difference was found in the depression level ($F=6,250$, $p<.001$) according to the purpose of smartphone use. According to the mean calculation, it was found that the depression level had the highest mean in those who used the smart phone for entertainment ($\bar{x}=1.38 \pm 1.15$). A

statistically significant difference was found in the negative self ($F=5.763$, $p<.001$) according to the purpose of smartphone use. According to the mean calculation, it was found that the negative self has the highest mean in those who used the smartphone for entertainment ($\bar{x}=1.15\pm 1.13$). A statistically significant difference was found in the level of somatization ($F=3.429$, $p<.001$) according to the purpose of smartphone use. According to the mean calculation, it was found that the somatization level had the highest mean in those who used the smartphone for entertainment ($\bar{x}=.88\pm .92$). As a result of the analysis, a statistically significant difference was found in anger/aggression level ($F=6.572$, $p<.001$) according to the purpose of smartphone use. According to the mean calculation, it was found that the anger/aggression level had the highest mean in those who used the smartphone for entertainment ($\bar{x}=1.17\pm 1.01$).

As a result of the regression analysis, the variables of anxiety, depression, negative self, somatization, anger/aggression together give a moderately statistically significant relationship with smartphone addiction scores, $R=.518$, $R^2=.268$, $p<.001$. Together, these variables explain approximately 26% of the total variance in the level of smartphone addiction. According to the standardized regression coefficient (β), the relative importance of the predictor variables on smartphone addiction is anger/aggression, anxiety, depression, negative self, and somatization. When the t-test results regarding the significance of the regression coefficients were analyzed, it was found that only the anger/aggression variable was a significant predictor of smartphone addiction.

Conclusion and Discussion

In this study, it was found that there is a relationship between psychological symptoms related to smartphone addiction in adults. It has been revealed that the purpose of smartphone use is also important in terms of smartphone addiction and related psychological symptoms. It has been concluded that it creates a risk in terms of smartphone addiction and the frequency of occurrence of psychological symptoms, especially in adults who use smartphones for spending time and entertainment. In the study, it was concluded that anger/aggression has a significant effect on smartphone addiction in terms of psychological symptoms. The results of the current study and the studies in the literature were evaluated together and it was seen that the results of the study supported each other.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 16 Sayı: 45 Aralık 2023

Yayın Geliş Tarihi:09.09.2023 Yayına Kabul Tarihi: 01.12.2023

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1357799>

Makale Türü: Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf/Citation: Şencan, E. (2023). Millî Mücadele Mucizesinin Vapuru Alemdar ve Basındaki Yankıları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (45), 376-403.

MİLLÎ MÜCADELE MUCİZESİNİN VAPURU ALEMDAR VE BASINDAKİ YANKILARI

Evrım ŞENCAN*

Öz

Bu çalışma, Türk Kurtuluş Savaşının ilk ve tek deniz muharebesiyle ilgilidir. Muharebe, miladi 27 Ocak 1921 tarihinde Karadeniz Ereğli’de, Türk Alemdar vapuru ve Fransız C80 muhribi arasında gerçekleşmiş ve iki saat sürmüştür.

Alemdar vapuru ile ilgili yapılan bu çalışmada, Türk ve Fransız Diplomatik arşiv belgelerinden istifade edilmiş; ilaveten Türk ve Fransız basını ile konu zenginleştirilmiştir.

Muharebenin kendisi kadar, sonrasındaki gelişmeler, Türk siyasi tarihinde önemli bir yere sahiptir. Akabindeki zımnî Alemdar Anlaşmasının, Türk Fransız ilişkilerinin gelişmesi ve ilerlemesinde ve Ankara Hükümetinin en önemli diplomatik başarılarından biri olan 1921 Ankara Anlaşmasına giden yolu açtığı düşünülmektedir. Bu çalışmayla, arşiv belgeleri ışığında bu tez savunulmuş; bununla birlikte, Türk Kurtuluş Savaşının bu biricik olayı aydınlatılmaya çalışılmış ve konu hakkında kabul gören bazı bilgiler güncellenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Alemdar vapuru, Kurtuluş Savaşı, Deniz Muharebesi, Karadeniz Ereğli

Doç. Dr., Başkent Üniversitesi, Atatürk İlkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi.
elifevrim@baskent.edu.tr, Ankara/Türkiye.

ALEMDAR, THE STEAMBOAT OF THE MIRACLE OF NATIONAL STRUGGLE, AND ITS REFLECTIONS IN THE PRESS

Abstract

This study is about the first and only naval battle of the Turkish War of Independence. The battle took place on 27 January 1921 in Ereğli, Black Sea between the Turkish steamboat Alemdar and the French destroyer C80 and lasted for two hours.

In this study about the steamboat Alemdar, Turkish and French Diplomatic Archive documents have been utilised; in addition, the subject has been enriched with the Turkish and French press.

The developments after the battle, as well as the battle itself, have an important place in Turkish political history. It is believed that the subsequent implicit Alemdar Agreement paved the way for the development and progress of Turkish-French relations and the Ankara Agreement of 1921, one of the most important diplomatic achievements of the Ankara Government. In this study, this thesis has been defended in the light of archival documents; in addition, this unique event of the Turkish War of Independence has been tried to be illuminated and some accepted information on the subject has been updated.

Keywords: *The Steamboat Alemdar, War of Independence, Naval Battle, Kdz. Ereğli*

GİRİŞ

Bu araştırma yazısı, ağırlıklı olarak kara cephesinden değerlendirilen Türk Kurtuluş Savaşını deniz cephesinden incelemekte ve savaşın tek deniz muharebesini konu almaktadır. Bu muharebenin kahramanı olan Alemdar vapuru ile ilgili yapılan bu çalışmada, Türk ve Fransız Diplomatik arşiv belgeleri kullanılmıştır. Adı geçen belgeler 2021 yılında, muharebenin 100. yılının anısına T.C. Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşiv Dairesi tarafından kitaplaştırılmış*,

* Türk ve Fransız Diplomatik Arşiv Belgeleriyle 100. Yılında Alemdar Vapuru Olayı, ed. Evrim Şencan, Matsa Basımevi, Ankara, 2021. Bir belge seçkisi olan bu kitapta, Alemdar vapuru ile ilgili Türk ve Fransız Diplomatik arşivinde bulunan belgeler ilk kez yayımlanmıştır. Çok sayıda belgenin varlığı tespit edilse de Türk arşivinden 40, Fransız arşivinden ise 16 belge olmak suretiyle, toplamda 56 belge araştırmacılara sunulmuştur.

kitabın editörlüğü ise tarafımızdan yapılmıştır. Bu makalenin literatüre katkısı ise arşiv belgelerine ilaveten Türk ve Fransız basınının konuya dahil edilmesidir. Böylece, Alemdar vapuru olayı daha geniş perspektiften analiz edilmiştir.

1918’de Mondros Mütarekesinin imzalanmasının ardından Anadolu işgal edilmiş, Mustafa Kemal Paşa’nın liderliği ve örgütlenmesiyle bir Türk mucizesi olan Kurtuluş Savaşı başlamıştı. 1921 yılı savaşın ve mücadelenin Anadolu’nun her köşesinde yaşandığı yıldır. Doğu cephesi kazanılmış, 1920’de Gümrü Antlaşması imzalanmıştı. Antlaşmanın üzerinden çok geçmeden, bir ay sonra, Batı cephesinin ilk muharebesi olan I. İnönü, Ocak 1921’de kazanılmıştı. Aynı süreçte Karadeniz’de işgaller devam etmekte ve kurtuluş mücadelesine karşı olan cemiyetler ve misyonerler faaliyetlerine devam etmekteydi. Bu çetin mücadele devam ederken, Sovyet Rusya ve Ankara Hükümeti yakınlaşıyordu. Öyle ki Rusya’dan Türkiye’ye cephane, silah vb. yardımı gelecekti.

Anadolu’daki direnişçilerin malzeme, silah, gıda vb. ihtiyaçları artıyordu. Temin edilenlerin ise Anadolu’ya ikmal şarttı. Fakat bunun karadan yapılması işgaller ve iç isyanlar sebebiyle neredeyse mümkün değildi. En güvenilir yol deniz yolu idi. Coğrafi olarak en uygun deniz olan Karadeniz ise işgal altındaydı. Eğer bu yol kullanılacaksa öncelik, işgalcilerden kurtulmak olmalıydı. Diğer yandan güçlü bir deniz taşıtına olan ihtiyaç ortadaydı.

Kurtuluş Savaşında Karadeniz Ereğli

Karadeniz, tarih boyunca deniz ticaretinin ana merkezlerindendi. Haliyle Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde, toprakları paylaşılırken, büyük devletlerin, başta İngiltere, Fransa ve Rusya’nın sahip olmak istediği kritik bir havzaydı. Dünya Savaşı başladığında, adı geçen devletler, başta 1815 Viyana

Dönemin T.C. Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşiv Andlaşmalar Genel Müdürü Büyükelçi Engin Yürür’e, Fransa’nın Türkiye Büyükelçisi Hervé Magro’ya ve Fransız arşivi direktörü Nicolas Chibaëff’e teşekkürlerimizi sunarız.

Kongresi olmak üzere, çeşitli birleşimlerde Osmanlı topraklarını aralarında çoktan sözlü veya yazılı olarak paylaşmışlardı. Haliyle, savaş başladığında ve İttifak bloğunun aleyhine sonuçlandığında, paylaşılan bölgeleri, Mondros Mütarekesi ile meşrulaştırdılar. Zira, Karadeniz bölgesinde kurulması istenen Pontus Rum devleti için çalışan cemiyetler ile okulları ve hastaneleriyle misyonerler, faaliyetlerine devam ediyordu. Diğer yandan, savaş süresince İtilaf bloğu, çıkarlarına uygun yerleri değiş tokuş ediyor, zaman zaman kendi içlerinde de anlaşmazlıklara düşüyordu. Örneğin, İngiltere ve Fransa hem ticaret merkezi hem de kömür havzaları sebebiyle bölgeye ilgi duyarken; Rusya, boğazlara sahip olma hedefiyle bölgeye hâkim olmak istiyordu.

Savaşın bitimiyle imzalanan mütarekenin akabinde, İngiliz ve Fransızlar Karadeniz'e, başta Kırım, Batum ve Samsun olmak üzere donanmalarını yerleştirmişlerdi. Fakat Fransızlar için bir bölge özellikle önem arz ediyordu: Zonguldak ve Ereğli çevresi. Buradaki kömür işletmelerinin yönetimi, Kırım Harbinde (1853) zaten Fransızlara verilmişti. 1882'de ise kömür havzasına tam olarak yerleşmişlerdi. 1892'de ise Ereğli Şirket-i Osmaniyesi Soci  t   d'H  racl  e adlı şirketi kurdular (Sarıkoyuncu ve Sarıkoyuncu Değerli, 2022: 55). Millî Mücadele başladığında Zonguldak'ı işgal etmiş, 1920'de bölgeye asker yerleştirmeye başlamışlardı. Bu davranışlarının sebebini de bölgeyi korumak, güvenliği ve asayişini sağlamak olarak öne sürmüşlerdi. Haliyle Fransa, buradaki gücünü daha da arttırmak istedi. Egemenlik alanını sadece Zonguldak limanı olarak bırakmadı, Batı Karadeniz'in Sinop'a kadar tek doğal limanının bulunduğu Ereğli'ye kapsayacak şekilde iyice genişletti. 8 Haziran 1920'de, bir kruvazör, iki torpido, iki gambot ve bir nakliye gemisinden oluşan Fransız filosu Ereğli'de karaya çıktı (Canver, 2001: 147). İki gün sonra, içeriye doğru saldırdı. İç isyanlar zaten devam ediyordu. Bölge, denizden Fransız filosunca bombardımana maruz bırakıldı. Fransa, başta Senegal olmak üzere sömürgelerinden aldıkları destekle saldırıların şiddeti anbean artıyordu. Zira amirlerinden gelen emir Zonguldak ve

Ereğli'nin tam işgalini içeriyordu. Bunu hem denizden hem karadan gerçekleştirdiler. Fakat, halkın kuvvetini hesaba katmamışlardı. Ereğli halkı bölgeyi kenetlenerek korudu. Yüzbaşı İzzet Bey tarafından oluşturulan ve on dört kişiden oluşan Ereğli Kuvayı Milliyesi korkusuzca çarpışırken, çevre illerden de İpsiz Recep ve Devrekli Muharrem önderliğinde yardım geliyordu. İlk kurşunu ise Halil Ağa (Dikren) atmıştı (Sarıkoyuncu ve Sarıkoyuncu Değerli, 2022: 62). 18 Haziran sabahı halkın Fransızlara sabah saatlerinde planladığı ani saldırısından bir gün sonra 19 Haziran'da Fransızlar geri çekildiler (Yavuz, 1994: 96; Özçakır, 2021: 32). Ereğli, on günde işgalden kurtulan ilk gazi şehir unvanını almıştı (Canver, 2001: 160).

Fakat bu geri çekilme, karadan çekilmeydi. Denizde demirlemiş filoları sabitti. Diğer bir ifadeyle, denizden karaya doğru gemilerini döndüren deniz taşıtları halen tehdit unsuruuydu. Nitekim, zaman zaman karaya yaklaşma hamleleri göstererek bölgeden vazgeçmediklerinin sinyallerini veridiler. Ezcümle, Kurtuluş Savaşı başladığında ve 1921'e gelindiğinde Karadeniz tam abluka altındaydı. 1921 yılı ise Kurtuluş Savaşının tek deniz muharebesinin yılı olacaktı. Bu biricik hadise ise yine aynı yerde, Ereğli'de vuku buldu.

Alemdar Vapuru Olayı[†]

Yıl 1921...

Günümüzden tam 102 yıl önce...

Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) gereği Anadolu dört bir yandan İtilaf Devletlerince işgal edilmişti. Çok geçmeden, Mustafa Kemal Paşa önderliğinde ve halk direnişiyile Kurtuluş Savaşı başlamıştı. Ankara, Büyük Millet Meclisiyle mücadelenin merkeziydi. Doğu Cephesi, Gümrü Antlaşmasıyla (3 Aralık 1920)

[†] Alemdar vapuru olayıyla ilgili bu bölümde verilen tüm bilgiler aksi zikredilmedikçe tarafımızdan yayına hazırlayan Türk ve Fransız Diplomatik Arşiv Belgeleriyle 100. Yılında Alemdar Vapuru Olayı adlı kitapta yayımlanmış Türk ve Fransız diplomatik arşiv belgelerinden edinilmiş bilgilerin derlemesidir.

kapanmış; bir ay sonra, Batıda I. İnönü Muharebesi kazanılmıştı. Karadeniz bölgesi ise Fransız gemilerine ev sahipliği yapıyordu.

Fransız gemileri kritik limanlardan Karadeniz'e yerleşmişlerdi. Ancak özelinde, Zonguldak ve Ereğli, kömür havzası olmaları sebebiyle önem arz ediyordu. Elbette kömürün bu kadar değerlenmesinin sebebi Sanayi Devrimiydi (Sarıkoyuncu ve Sarıkoyuncu Değerli, 2022: 55). Kömür yataklarını zaten işletmeye başlayan Fransızlar, bölgede güvenliği sağlama bahanesiyle bu kez kesin olarak yerleşmek için 8 Haziran 1920'de bir Fransız filosunu Ereğli'ye demirleyerek boy gösterdiler. Demirlenen yer, kısa zaman sonra Alemdar vapurunun bir Fransız muhribince tutuklanacağı Baba Burnu'ydu. Ereğli, Baba Burnu'nun içinde kalan bir koydu ve burun, şehri saklıyordu.

Fransız filosu Karadeniz'e yerleşirken, Millî Mücadele Anadolu'nun dört bir yanında devam ediyordu. İhtiyaç duyulan malzemelerin Anadolu'ya dağıtılması için en güvenilir ve kısa yol Karadeniz üzerinden denizi kullanmaktı. Ancak, tecrübeli ve tanınan bir deniz taşıtına ihtiyaç vardı. Ufak bir tekne Karadeniz'i aşamaz, bir zırhlı ise hızlı hareket edemezdi. Zamanla yarışacak, gerektiğinde koylara gizlenebilecek orta boy ve tanınan bir vapura ihtiyaç vardı. Ankara Hükümeti yanında istiklal mücadelesi veren millicilerin aklına ilk gelen vapur, Alemdar oldu.

Alemdar, 1898 Danimarka yapımı, çift kazanlı, 750 beygir gücünde, 300 tonluk, asıl adı Danmark olan İstanbul'da demirli, arama kurtarma işlerinde görevli 28 mürettebatı olan ve Seyr-i Sefain'e (Osmanlı Bahriyesine) kayıtlı bir vapurdu. I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devletince alınarak adına Alemdar denmişti (Doğanay, 2001: 159-160). Vapurda Danimarkalılardan kalma tüfek ve tabancalar vardı (Canver, 2001: 263). Görevi gereği sürekli istim tutmasıyla tanınırdı. Diğer bir ifadeyle, her an harekete hazırdı. Kuvayi Milliye taraftarları bu vapuru yardım ikmal için kullanmak istiyorlardı. Seyr-i Sefain'den vapuru isteyemeyeceklerinden vapuru kaçırmak tek yol olarak görülüyordu. Bunun için

gizli plan yapılması gerekiyordu. Çok boyutlu bir kaçırma planı hazırlandı ve hiç zaman kaybetmeden uygulandı.

Miladi takvime göre 24 Ocak 1921[‡] gecesi Alemdar, İstanbul'dan, sekiz gözü kara millici tarafından kaçırıldı.[§] 25 Ocak sabahı Ereğli'ye varıldı. Öncelikle kömür alınacak, ardından mürettebat desteği istenecekti. Zira sekiz kişiyle yardım ikmali neredeyse imkânsızdı. İstikamet liman, duruma göre belirlenecekti.

Ereğli'ye varıldığı gün kömür ikmali gerçekleşemedi; fakat çoğunluğu Ereğli halkından oluşan gerekli mürettebat desteği sağlandı.** Kömür, ertesi gün ikmal edildi ve Alemdar 27 Ocak 1921 tarihinde saat 03.00'te Ereğli'den yola çıktı. Ancak Fransızlar çoktan durumu haber almışlardı. Zira, Karadeniz'e yerleşme sebeplerini işgal değil, güvenliği sağlama olarak göstermişlerdi. Alemdar ise "kaçırıldığından", mürettebatı onlara göre "korsandı". Diğer bir ifadeyle, Alemdar'ı tutuklama yetkileri olduğunu düşündüklerinden çoktan peşine düşmüşlerdi. Bu sebeple Alemdar, pusuya yatmış ve Zonguldak Fransız

[‡] Olayın başlangıç tarihi, bazı gazete ve araştırmalarda, 5-6 Şubat 1921 olarak geçmektedir. Doğrusu, arşiv belgelerine göre, miladi 24 Ocak 1921'dir. Bu karmaşa, takvim değişikliğinden doğmaktadır. Bilinen kural, 1333 yılından sonra gün ve ayın sabit bırakılmasıdır.

[§] Üsküdarlı Osman Efendi, Trabzonlu Hikmet Efendi, Üsküdarlı Ali Reis, Trabzonlu Rifat Reis, Recep Kâhya, Göreleli Yusuf, Erzincanlı Salih, İstanbullu Avram (ismini sonradan Hidayet ve Kemal olarak iki kez değiştirmiştir): (Akdoğan, 2020: 62).

** Tam mürettebat: Süvari İsmail Hakkı Kaptan, II. Süvari Güverte Üsteğmen Ali Dursun Tevetoğlu, Çarkçıbaşı Kıdemli Yüzbaşı Beykozlu Adil Bey, II. Çarkçı (Yağcı) Trabzonlu Hikmet Efendi, Serdümen Rizeli Recep Kahya, Serdümen Trabzonlu Rifat Reis, Ateşçi Göreleli Yusuf, Güverte Lostromosu Üsküdarlı Ali Reis, Kamarot Erzincanlı Salih, Ereğli, Orhanlar Mahallesinden Hasan Canver, Ereğli, Orhanlar Mahallesinden Yakup Tofta, Ereğli, Orhanlar Mahallesinden Mehmet Fikri Topatlı, Ereğli, Orhanlar Mahallesinden Çırakların Hilmi, Ereğli, Orhanlar Mahallesinden Çekirgeoğlu İsmail, Ereğli, Akarca Mahallesinden Tefik Tetik, Ereğli, Kirmanlı Mahallesinden İstanbullu Reşat, Ereğli, Mürteza Mahallesinden Hacı Yakup'un Tahsin, Ereğli, Kozlu Mahallesinden Tahsildar Hasan, Ereğli, Merkezden İstanbullu Ömer, Ereğli, Ortaköyden Şaban, Ereğli, Ketenciler Köyünden Tahir: Mürettebatın tam künyesi için: (Peker, 1966: 105, 106).

yönetimince gönderilen C80 adlı bir Fransız muhribi tarafından^{††} Ereğli Baba Burnu'nda sabaha karşı durdurularak veya Fransızların söylemiyle "tutuklanarak", Zonguldak'a getirildi.

C80'in kumandanı Fransız Yüzbaşı Tilly ve Zonguldak'taki Fransız Kumandan Bay Crétin, vapurun, "kaçırıldığı" için İstanbul'a iade edilmesi gerektiğini savunuyordu. Bu sebeple Alemdar, sekiz Fransız askerinin takibiyle İstanbul'a doğru yola çıkarıldı. Tilly ve askerlerden dördü, kontrol için Alemdar'a binmişti; diğerleri ise C80'de arkadan takip edecek ve gerekli kontrolleri sağlayacaktı. Tarih 27 Ocak 1921'di. Saat ise 09.20...

İstanbul'a doğru yolculuk başlamıştı. Fakat Alemdar'daki Türk mürettebat durumdan çok rahatsızdılar. Zira tutuklu, hatta esirdiler. Diğer yandan, vapurdaki Fransızların kalabalık olmadığını fark etmişlerdi. Haliyle Alemdar'ı yeniden ele geçirebilir ve Ereğli'ye dönebilirlerdi. Bunun için çeşitli planlar yapmaya başladılar.^{††}

Yapılan planlar gerçekten işledi ve Türk mürettebat, Fransız askerleri kendi yanlarına çekerek onları bastırdılar ve esir aldılar. Kaptan köşküne çıkarak Alemdar'ın kontrolünü ele geçirerek rotayı tekrar Ereğli'ye çevirdiler. Ancak C80, bunu fark etmişti. Muhrip, Alemdar'a yetişmeye çalışırken, vapur Ereğli'ye girmişti. İşte o an ve o yerde, Alemdar ve C80 arasındaki Kurtuluş Savaşının ilk ve tek deniz muharebesi başladı.

^{††} Çoğu araştırmada Fransız muhribin adı C27 olarak kabul edilmiştir. "C", avcı botu anlamına gelen Fransızca "chasseur" kelimesinden gelmektedir. Fakat Fransız diplomatik arşiv belgelerinde tespit edilen, bu muhribin/avcı botunun isminin "C27" değil, "C80" olduğudur. Nitekim, bu çalışmanın ileriki bölümlerinde yer verilen Fransızca gazetelerde de botun adının C80 olarak geçtiği görülecektir. T.C. Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivinde sadece "muhrib/avcı botu" kelimeleri geçmekte, herhangi bir isim zikredilmemektedir.

^{††} Arşiv belgeleri ve dönemin hem Türk hem Fransız basınında söz konusu planların içeriğinden bahsedilmemektedir. Konuyla ilgili yapılan diğer araştırmalar iki planı öne çıkarmaktadır. Bunlar; çıkarılan tuzak bir kavga ve horon tepilmesiyle Fransızların dikkatinin dağıtılmış olduğudur: (Peker, 1966: 43).

Alemdar, topsuz tüfeksiz bir arama kurtarma gemisiydi. C80 ise silahları ve topu olan bir muhripti. Muhrip, Alemdar'a topla ateş açtı. Bunun karşılığında, Alemdar'dan silahla yanıt geldi. Çatışma başlamış; Alemdar'a mermi isabet etmişti. Vapur o anda bacasından yaralandı.^{§§} Muharebe Ereğli limanının hemen yakınında meydana geliyordu. Olan biteni kıyıda izleyen halk, kendi beylik tabancalarıyla muhribe ateş açmaya başladı. Bunun üzerine muhrip, üç top mermiyle kıyıya ateşle cevap verdi. Biri, Ereğli'deki Memleket Hastanesine isabet etti. Alemdar'a atılan ve seken diğer bir kurşunla Türk mürettebattan Recep Kâhya (Recep İpek) o an dümenin başında hayatını kaybetti ve Millî Mücadelenin yegâne deniz şehidi olarak tarihe geçti.^{***} Tahir, Şaban ve Ömer isimli üç de gazi vardı (Özçakır, 2021: 34). Fransız tarafında Trillou ve Laurent isimli iki asker hayatını kaybetmişti. Birinin adı Moulou olan üç de yaralıları vardı. Halkın karadan beklenmeyen müdahalesi, sandallara binerek C80'e yaklaşmaları ve Alemdar'ı çevreleyerek silahlarıyla korumalarıyla devam etti. Bu ablukayla C80, Zonguldak'a dönerek olan biteni oradaki Fransız Kumandanına anlatmak ve belki de yardım istemek için geri çekildi. Muharebe yaklaşık iki saat sürmüştü.

Alemdar'da olan ve esir alınan askerler, Ereğli'ye çıkarılarak misafir edildi. Fransızlar her gelişmeyi öğrenmişti. Üstelik Karadeniz'deki haber ağları kusursuz çalışıyordu. Haliyle, Karadeniz'deki güçlerini kullanarak Alemdar'ı Ereğli Limanından çıkarmama kararı aldılar. Esir alınan Fransızlar iade edilirse, Alemdar'ı serbest bırakacaklarını bildirdiler.

Kastamonu ve Bolu Havalisi Kumandanı Muhittin Paşa da olanlardan haberdar olmuştu. Olayın uzlaşmayla çözülmesi için Osmanlı bandıralı vapurlara ve özellikle Alemdar'a dokunulmaması karşılığında, esirlerin iade edilebileceğini

^{§§} Alemdar vapurunun son kaptanı Refik Akdoğan'la yaptığımız görüşmede kaptan, 1950'li yıllarda Alemdar'la denize açıldığında bacasındaki yarayı gördüğünü, bunu araştırdığını ve Kurtuluş Savaşı sonrası, olanların hep hatırlanması için bacanın özellikle tamir edilmediğini beyan etmişti.

^{***} Recep Kâhya'nın sembolik anıt mezarı, günümüzde Kdz. Ereğli'deki İnönü Parkında yer almaktadır.

hem Zonguldak Mutasarrıflığına hem de Fransız Kumandanlığına tebliğ etti. Ancak diğer yandan, iki Fransız torpidosunun Ereğli'ye yaklaştığının haberi de gelmişti. Bu sebeple yeni önlemler alındı. Gelen deniz araçlarının Ereğli'ye müdahale etmemesi gerekiyordu.

Olaylar sadece bir günde olup bitti. 28 Ocak 1921 akşamı Fransız torpidolarından biri, Sénégalais, kumandanı ve iki askeriyle ertesi gün sabah saatlerinde esirleri geri almış olma ümidiyle Zonguldak'a yanaştı. 29 Ocak'ta Waldeck Rousseau zırhlısıyla Amiral Dumesnil Zonguldak'a gelecekti. Amiral gelmeden, konunun kapanması için görüşmeler yapıldı. Türk yetkililer, iadenin, koşullu gerçekleşmesinde hemfikirlerdi. Buna göre, özelinde Alemdar'a, genelinde Osmanlı bandıralı bütün vapurlara dokunulmaması ve Osmanlı limanlarına müdahale edilmeme sözü karşılığında esirler iade edilebilirdi. Ancak Fransız Kumandan, sadece Alemdar'a dokunmama sözü veriyordu.

Sabah Amiral Dumesnil limana geldi ve Mutasarrıf Nusret Bey ile görüşmeler yaptı. 29 Ocak günü, uzlaşma beklenirken, bunun aksine, esirler iade edilmezse yerli halktan beş on kişinin, ilaveten Zonguldak'tan on memurun misilleme olarak esir alınacağı Fransızlarca bildirildi. 30 Ocak 1921 tarihi öğle saatine kadar uzlaşmaya varılmazsa Fransızların bu misillemeyi gerçekleştireceği Türk Dışişleri Bakanlığına bildirildi. Mutasarrıf Nusret Bey'in müdahalesiyle süre ancak 31 Ocak Pazartesi gününe kadar uzatılabildi.

Elbette, Ankara Hükümetinin görüşü farklıydı. Hükümet, savaş durumunda olduğundan, esirlerin savaş esiri olduğunu ve iade edilemeyeceklerini Mutasarrıf Nusret Bey'e bildirildi. İlaveten, misilleme için hazır olunması gerektiği vurgulandı.

Fransa'nın İstanbul Yüksek Komiserliği de Fransa Dışişleri Bakanlığını gelişmelerden haberdar etmişti. Sadrazam Tevfik Paşa ise esirlerin bırakılmasını Mustafa Kemal Paşa'dan telgrafla rica etmişti. Bu esnada süre uzatılmış, esir iadesi için son tarih 2 Şubat olarak belirlenmişti. O tarihte esirler iade edilmezse,

misilleme tutuklamaların gerçekleşeceği, Ereğli bölgesinin kapatılacağı ve Fransız savaş gemilerinin Ereğli limanına müdahale edeceği açıkça bildirildi. İlaveten, Fransa Denizcilik Bakanlığından Amiral De Bon, Alemdar vapurunun imha edilebileceğini dahi dile getirdi. Buna karşılık Türk tarafı, Alemdar ve Türk vapurlarına dokunulmazsa, Fransız savaş gemileri Türk limanlarına girmezse ve Ereğli'ye gelen zırhlılar şehre zarar vermezse esirleri iade edebileceğini yeniden bildirdi. İlaveten, Fransız savaş gemilerinin artık Türk karasularındaki gemilere müdahale etmemesi istenmekteydi. Amiral Dumesnil ise esirlerin iadesinden önce hiçbir görüşmeye yanaşmayacaklarını açıkça dile getirmişti.

Ankara Hükümetinde Dışişleri Bakanı artık Bekir Sami Bey olmuştu ve esirlerin iade şartlarını, Türk karasularına ve Türk limanlarına girmemeleri karşılığında Alemdar'ı Ereğli'de bekletmek olarak belirlemişti. Ankara Hükümetinin olayı uzlaşmacı yolla çözmeye gayret ettiğinin sinyallerini veriyordu. Alemdar'a ve diğer Türk deniz araçlarına dokunulmaması, Türk karasularına girilmemesi ve Ereğli'ye gelen zırhlıların şehre zarar vermemesi, vazgeçilmez koşullardı. Ancak Fransızlara göre son madde dışındakilerin Mondros Mütarekesine uymuyordu. Bu sebeple, misillemeyi uygulamak onlara göre meşruydü.

Açıkçası, muharebenin sonrası, muharebenin kendisinden uzun sürmüştü. Süreç uzayınca Fransa Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Briand, duruma dahil oldu ve Fransa'nın İstanbul Yüksek Komiserliğine, bu olayın uzamasından dolayı duyduğu rahatsızlığı 1 Şubat 1921'de bildirdi. Olayı uzlaşmayla çözmek istediği açıktı. Buna karşılık Mutasarrıf Nusret Bey, şartların kabulüyle birlikte esirlerin hemen iade edileceğinin taahhüdünü veriyordu. Bu sebeple Nusret Bey, 2 Şubat'ta Fransız Kumandanla uzlaşmaya varamadıkları bir görüşme daha yaptı. Sorunun çözümü iki ülkenin hükümetleri tarafından gerçekleşmeliydi.

3 Şubat günü Amiral Dumesnil ve Mutasarrıf Nusret Bey uzun bir görüşme yaptılar. Nusret Bey Türk limanları ve karasularının güvencesi için söz istedi. Aldığı cevap tatminkârı. Bölgelere girilmeyecekti. Hal böyle olunca, Alemdar'a

müdahale edilmemesi için de ayrıca teminat istedi. Buna karşılık aldığı cevap, İtilaf Devletleri temsilcilerinden oluşan bir komisyonun karar vereceği yönünde oldu. Ancak, vapurun İstanbul'a iadesi Türk tarafı için uygun değildi. Zira süreç uzayacaktı. Öneri, Alemdar'ın Ereğli'de bekletilmesi yönündeydi. Bu konuda anlaşmaya varılırsa, esirlerin, belirlenen tarihte Zonguldak'a getirileceğini taahhüt edildi.

Bu görüşmenin sonunda, 4 Şubat'ta, saat 19.30'da esirler zırhlıyla Zonguldak'a getirildi.⁺⁺⁺ Mutasarrıf Nusret Bey, Alemdar'ın Ereğli'de bekletilmesi kararını Dışişleri Bakanlığına bildirdi. 12 Şubat 1921'de, Fransa Deniz Kuvvetleri Doğu Akdeniz Filosu Komutanı De Bon ise, Türklerle uzlaşmacı bir anlaşma yapılması gerektiğini bildirdi. Bunun üzerine 15 Şubat'ta son resmî yazışmalar yapıldı. Alemdar, Ereğli'de kalacaktı. Esirler iade edilmişti ve Fransızlar Türk karasularına müdahale edilmeyeceğini bildirmişlerdi. Diğer bir ifadeyle, Ankara Hükümeti ve Fransa Hükümeti arasında, 15 Şubat 1921'de zımnî bir anlaşma yapılmıştı.⁺⁺⁺ Diğer bir ifadeyle, Fransa Ankara Hükümetini fiili olarak tanımıştı.

Üç ay sonra, Fransızların Zonguldak'tan çekilmesiyle ilgili ve Alemdar'ın yeniden kullanılması hakkında Fransızlarla bir görüşme talep edildi. 13 Mayıs 1921 tarihinde yapılan görüşmelerle Alemdar'ın hiçbir zaman İstanbul Hükümetine iade edilmeyeceğine karar verildi.

Alemdar, anlaşma gereği, hiçbir olaya karışmadan Ereğli'de demirli bekletilecekti. Bu sırada Fransız tarafında göreve Franklin Bouillon gelmişti. Kendisinden Alemdar'ın daha güvenli bir yere çekilmesi talep edildi. Bunun yanıtı, 20 Ekim 1921'de TBMM Hükümeti ve Fransa arasında imzalanan Ankara

⁺⁺⁺ Esirlerin 17 Şubat'ta teslim edildiğine dair bilgiler bazı araştırmalarda görülmektedir. Diplomatik arşiv belgelerine göre 4 Şubat'ta esirler Zonguldak'a varmıştır.

⁺⁺⁺ Orijinal belgede geçen şekliye: "Accord tacitement accepté par les deux partis a été respecté...". "Alemdar Antlaşması" isminde resmî bir antlaşma imzalanmış olduğuna dair bilinen bilginin teyidi için hem Türk hem Fransız diplomatik arşivine bakılmış olup, bahsi geçen bu resmî antlaşmanın imzalı metnine rastlanmamıştır. Taraflar, uzlaşma yoluyla sözlü anlaşma (zımnî anlaşma) yapmışlardır. Türkiye ve Fransa arasında imzalanan ilk resmî anlaşma, 20 Ekim 1921 tarihli Ankara İtilafnâmesidir.

İtilafnamesiyle (Anlaşması) alınacaktı. Anlaşmanın imzalandığı gün, Alemdar'ın bundan böyle serbestçe kullanılabileceğine dair karar çıkmıştı. 26 Ekim'de vapur, Ereğli'den çıkarıldı ve Ankara Hükümetince serbestçe yeniden arama kurtarma işlerinde kullanılmaya başlandı. Vapurun son kaptanı Refik Akdoğan'ın deyimiyle, Alemdar'ın gazi olduğu Kurtuluş Savaşının tek deniz muharebesinde, tarihte ilk kez "esir alınanlar esir alanları esir almıştı."

Alemdar, erken Cumhuriyet döneminde arama kurtarma işlerinde aktif olarak kullanıldı. 1951 yılında kazanları değiştirildi. 1982 yılında hurdaya ayrıldı ve parçaları söküldü. 2008 yılından bu yana ise Ereğli'de birebir inşa yöntemiyle yapılmış müze gemi olarak ziyaretçilerini ağırlamaya devam ediyor.⁵⁵⁵

Basında Alemdar

Bu biricik hadise, Alemdar vapuru olayı hem Türk hem Fransız basınını haliyle çok meşgul etmişti.

1921 (1337) yılının Türk gazeteleri tarandığında karşımıza ilk Vakit gazetesi çıkmaktadır. 27 Ocak 1921 tarihli gazete, vapurun kaybolduğu haberini kamuoyuyla paylaşmış ancak vapurun kimler tarafından hangi sebeple kaçırıldığına bilinmediğini şu şekilde paylaşmıştır: *Seyr-ü Sefain idaresinin Alemdar vapuru birkaç gündün beri ortadan kaybolmuştur. Vapurun süvarisi ile çarkçısı gemiyi yerinde bulamayınca idareye müracaat etmişlerdir. Bunun üzerine tahkikat icrasına başlanmış ve geminin o gece Büyükdere önlerinde görüldüğü öğrenilmiştir. Bundan sonra geminin hareketine dair hiçbir emare elde edilememektedir. Vapurun akıbetini araştırmak için bir torpido görevlendirilmiştir. Diğer taraftan da o gece Karadeniz'den gelen bütün murakıp*

⁵⁵⁵ Müze gemi 4 ana bölümden oluşur: Güverte, Yaşam Mahalli, Ambar ve Ambar Bölümleri. Müze geminin içinde Alemdar'daki orijinal Türk bayrağı sergilenmektedir. Geminin duvarlarına 2022 yılında, Türk diplomatik arşivinden edinilen belgeler asılarak ziyaretçilere sunulmuştur. Müze geminin içinde ve etrafında Alemdar olayıyla ilgili bilgiler panolarda paylaşılmaktadır. Tarafımızdan hazırlanan kitapla güncellenen bilgiler (muhribin adı, savaşın ve zımnı anlaşmanın tarihi vb.) adı geçen panolarda da yerini almıştır.

muhrip süvarilerinden Alemdar gemisine tesadüf edilip edilmediği sorulmuş, hiçbir müspet cevap alınamamıştır. (Vakit, 27 Kanun-i Sani 1921: 2).

Yine aynı gazete Vakit, üç gün sonra Alemdar'a yine yer vermiş ve bulunduğu yer hakkındaki bilgiyi şu şekilde paylaşmıştır: *Dünkü akşam refikimiz Alemdar vapurunun Zonguldak'ta bulunduğu ve limana döndürülmesi için Karadeniz'de fırtınanın dinmesinin beklendiğini haber veriyordu. Vapurun Zonguldak'ta olması pek muhtemel olmamakla beraber Seyr-ü Sefain idaresinin Alemdar'ı tahliyesinin Zonguldak'ta bulunduğuuna dair aldığı malumat bazı yolcuların rivayetlerinden ibarettir. (Vakit, Alemdar Vapuru, 30 Kanun-i Sani 1921: 2).*

Hakimiyet-i Milliye, 6 Şubat 1337 tarihli sayısını "Alemdar Hadisesinin Hitamı (Sonu)" başlığıyla çıkarmış ve konuyu kısaca özetlemişti. Vapurun neden kaçırıldığı, Türklerin nasıl esir alındığı, muharebenin başlaması, esirler, yapılan görüşmeler ve sözlü anlaşmayı kapsayan özet şu şekildedir:

Seyr-ü Sefain idaresine mensup Alemdar vapurunun kaptan ve mürettebatı Anadolu hükümetine iltihak ve arz-ı hizmet maksadıyla İstanbul'dan vapuru kaçtırtıkları karilerimizin meçhulü olmasa gerektir. Vapurun firarı üzerine İstanbul hükümeti düşmanın yardımına müracaat ederek durumu Fransızlara ihbar ve geminin tutulmasını rica eder. Bunun üzerine Fransız amiralliği Alemdar vapurunun takibi ve ele geçirilmesi için bir torpido muhribini çıkarır. Muhrip Zonguldak açıklarında vapuru yakalayarak, nöbetçi sıfatıyla vapura bir makineci zabıt ile beş tayfa bindirilir. Alemdar, muhribin hareketini müteakip Fransız zabıtın ve tayfaların elini ayağını bağlayarak, vapurun yönünü Zonguldak'a çevirir. Bu hali gören torpido muhribi Alemdar üzerine top ateşi açar. Alemdar tüfekle karşılık vermeye mecbur olur ve limana girer. Alemdar mürettebatı, Fransız zabitiyle askerleri esir sıfatıyla yanlarına alarak çıkarlar. Bunun üzerine muhrip kumandanı esir edilen Fransızların iadesini talep ederler.

Hadise mahalli bir mesele şeklini alır. Bunun üzerine Amiral Dumesnil meselenin halli için İstanbul'dan Zonguldak'a gelir. Esirlerin iadesini talep eder. Mahalli

hükümet ile amiral müzakereye girişir. Amiral bundan böyle Osmanlı denizlerinde ve kara sularında Osmanlı gemilerine ateş açılmayacağına, Alemdar vapuruna ilişmeyeceklerine ve hiçbir Osmanlı gemisini baskı altında tutmayacaklarına dair hükümeti adına teminatta bulunur. Amiral tarafından verilen bir teminat üzerine ve Fransa'nın son zamanlarda Türk sulhünü değiştirmeye yönelik çalışmasına bir örnek olması maksadıyla hükümetçe esirlerin iadesine karar verilmiştir. Meselenin böylece iyi niyetle halli üzerine Fransız amiral ve maiyeti hükümete samimi teşekkürde bulunduktan sonra limandan ayrılırlar. Hoşa gitmeyecek bir şekil alması düşünülen böyle bir meselenin sürat ve kolaylıkla çözülmesi konusunda dirayet göstermiş olan Zonguldak mutasarrıfı Nusret Bey'in başarısı kayda değerdir. (Hakimiyet-i Milliye, 6 Şubat 1337: 1).

Sonraki yıllarda 1961'de Havadis, "Kurtuluş Savaşımızın Kahramanlık Destanlarından Alemdar Vapuru" başlığıyla Kurtuluş Savaşının tek deniz muharebesine olayın 40. yılında yer verir (Havadis, 25.1.1961). Hürriyet ise olayın 45. Yıldönümünde Millî Mücadelenin İlk Deniz Savaşı" başlığıyla Alemdar'dan söz eder (Hürriyet, 24 Ocak 1965). Haberde Türklerin altı şehit verdiği, Fransız muhribinin C27 olduğu ve olayın 1920 yılında gerçekleştiğine dair bilgiler mevcuttur. Verilen bilgiler, 2021 yılında T.C. Diplomatik Arşiv Dairesince yayımlanan ve editörlüğü tarafımızdan yapılan kitapla güncellenmiş oldu.

Olayla ilgili Fransızca basın tarandığında, aşağıda örnekleri verilen yedi gazetede Alemdar vapurundan söz edildiği tespit edildi. Tespit edilen gazetelerden sadece biri, L'Ouest Eclair, Alemdar olayına en geniş yer veren gazeteydi.

Olay L'Ouest-Éclair, (L'Ouest-Éclair, 23 Şubat 1921: 2) gazetesinde yer alırken, muhabir diğer basın organlarından daha geç haber aldığını açıkça belirtmişti. Belki de diğerlerinden daha geniş yer verebilmesinin olumlu yönü geçen süreçte meydana gelen tüm bilgileri edinecek zamanı olmuş olmasıydı. Haberi 11

Şubat'ta aldıklarının bilgisini verirken Alemdar olayına, "Doğu'daki savaş" başlığını uygun görmüşlerdi. Haber şu şekildeydi:

Fransa-Doğu Asya Türkiye Komitesi delegesi mühendis Georges Negre, Anadolu'da, Karadeniz kıyılarında, Ereğli ve çevresinde meydana gelen ve bizim de rapor ettiğimiz ciddi olaylarla ilgili aşağıdaki ayrıntıları bize telgrafla ilettiler.

Şubat ayının ilk günlerinde, İstanbul'daki Müttefik deniz üssüne (Fransızca gazetede üssün adı T.S.F. olarak geçmektedir) mühimmat yüklü bir Türk gemisinin Rusya'ya ya da Anadolu'daki Kemalistlere doğru yola çıktığını bildirdi. Alemdar adlı Türk gemisi takip edilmiş ve daha sonra Asya kıyılarına doğru gittiği bildirilmiştir.

O sırada Zonguldak limanından 80 numaralı Fransız devriye botu onu karşılamak üzere yola çıkar ve limana geri götürür. Gözetim altında tutulan Alemdar, 32 kişilik mürettebatıyla birlikte İstanbul'a geri götürülecekti. Zonguldak'taki Ereğli kömür sahasının Müttefikler Arası Kömür Komitesi Delegesi olan Fransız donanmasının başmühendisi Bay Tilly, sadece beş Fransız askeriyle gemiye çıktı ve el konulan geminin Türk kaptanından, 80 numaralı devriye botunun refakatinde İstanbul'a gideceğine dair söz aldı. Türk kaptan bunun böyle olacağına dair Allah adına yemin etti, böylece Tilly beş adamıyla birlikte gemide kaldı ve gemide bir makineli tüfek ve 35 veya 50 milimetrelik küçük bir top bulunan 80'in refakatinde İstanbul'a doğru yola çıkıldı.

Ereğli'ye ulaşan Alemdar doğrudan limana ve mühendise yöneldi. Tilly, gözaltındaki beş adamıyla birlikte otuz iki Türk'e karşı çok az direnebilmiştir: hatta bazıları ambarlara kilitlediklerini iddia etmektedir. Devriye botu 80, Alemdar'ın kaçtığını görünce ona ateş etti ama hemen ardından limandaki tüm tekneler ve küçük yelkenliler ile evlerin tüm pencereleri yoğun ateş altına alındı. Bu sırada makineli tüfeği tutukluk yaptığı için 80 küçük topuyla bir salvoyla karşılık verdi: kendini en zayıf hisseden ve Tilly ile askerlerinin bulunduğu

Alemdar'ı batırmak istemeyen C80, Zonguldak'a geri dönmek zorunda kalırken, Alemdar'ın kaptanı teknesini kıyıda karaya oturttu.

Tilly beş adamıyla birlikte Kemalistler tarafından esir alındı ve 6 saat uzaklıktaki iç bölgelere götürüldü. Ereğli kasabası birkaç top mermisi almıştı ve Türk tarafında üç ya da dört yaralı ve bir ölü vardı. Bizim tarafımızda ise, kaptan da dahil olmak üzere 80'lik gemiden üç denizci çok ağır yaralanmıştı.

Zonguldak'taki küçük karakol konuyu İstanbul'a ilettiler ve İstanbul da derhal Fransız deniz üssündeki gemileri gönderdi. Bunlar, Senegal torpido botu, ardından Dunkerqué ve Waldeck-Rousseau zırhlısıydı. Amiral Dumesnil'in kendisi de zırhlıydı. Zonguldak birliklerinin komutanı Créatin, yaklaşık 16 ila 1.700 Cezayirli Müslüman askerden oluşan birlikle, yapılan görüşme gecenin bir bölümünde sürdü ve Zonguldak valisi Mutasarrıfa (bir tür Türk kaymakamı), Tilly ve adamlarının geri dönmesi için Ankara hükümetine temsilci göndermesi emredildi.

MAHKUMLAR SERBEST BIRAKILDI

Bu arada, bölgeye çok uzak olmayan Kandilli'de, müttefikler arası kömür komisyonu delegesi olarak görev yapan Astsubay De Bon da Kemalistler tarafından esir alındı. Kilimli köyünün üçüncü delegesi Astsubay Keronek de ortada yoktu. Keronek sağ salim bulundu ve kendisini denizde arayan 80 numaralı devriye botuyla Zonguldak'a döndü. (Kilimli Zonguldak yakınında, Kandilli ve Kozlu ise güneybatıda Zonguldak ve Ereğli arasındadır).

Amiral Dumesnil, yetkililere esirleri teslim etmeleri için 48 saat süre verdi, aksi takdirde kasabanın büyük Türk mutasarrıfı Müdür Bey Ereğli kaynar havzasının Türk müdürü ve diğer bazı önemli kişiler rehinelere alınacaktı.

Ankara Hükümeti ile gece gündüz karşılıklı telgraf çekildi. Fransız birlikleri ve kıyıda Hıristiyanlar çoktan kaçmış ve bir miktar yiyeceklerle bölgeyi terk ederek madenlerine saklanmışlardı. Fransız ailelerin yeniden bir araya getirilmesi ve askerler tarafından korunması gerekiyordu.

Son anda Tilly ve adamları Ereğli'ye geri götürüldü, burada karaya çıkarılan Tilly serbest bırakıldı De Bon gibi onu da Zonguldak'a geri götürdüler.

Olayın sonunda üç Fransız denizci ağır yaralanmış, bu satırların yazıldığı sırada ikisi ölmüştür.

Bu durum, altı ay kadar önce Anadolu'da çok yüksek olan Fransız prestijinin artık ciddi şekilde tehlikeye girdiğini göstermektedir...

Haberde en ilgi çeken noktalar, bir Fransız gazetesi olmasına rağmen Tilly'nin Türklere karşı direnemediği haberini verilmesi, C80'in sahip olduğu silahlar hakkında bilgi edinildiğidir. Ancak en göze çarpan cümle, bu olayla Fransız prestijinin yok olmaya başladığıdır.

Bu haberin aksine diğer Fransız gazeteleri Türkleri “hırsız” veya “korsan” olarak adlandırmış ve C80'in Türkleri tutuklaması ve Alemdar'a ateş açmasından hiç söz etmeyerek doğrudan Türklerin saldırdığından söz etmişlerdi.****

Correspondance d'Orient (Correspondance d'Orient, 15 Mart 1921: 237, 238)
“Takipteki Bir Türk Römorkörü Bir Fransız Gambotuna Ateş Açtı” başlığıyla muharebeyi Türklerin başlattığı haberini servis etmişti. 3 Şubat'ta İstanbul'dan alınan telgrafla haber yapan gazete, olayı şu şekilde yansıtmıştı:

Zonguldak'ta bir Fransız gambotu ile Türk römorkörü Alemdar arasında meydana gelen çatışmada Fransızlar bir ölü ve iki yaralı verdi. Römorkör Kemalistler için silah ve mühimmatla birlikte gizlice İstanbul'dan ayrılmıştı; gambot da peşindeydi. Mustafa Kemal Alemdar'ı Amiral Dumesnil'e teslim etmeyi reddetti, ancak Amiralin ultimatoma yanıt olarak ele geçirilen esirleri iade etmeye hazır olduğunu bildirmişti.

Olayla ilgili ayrıntılı bilgiyi 7 Şubat'ta edinen gazete olayı şu şekilde aktarmaya devam etti:

**** Alemdar'ın “korsan” olarak ilk nitelendirmesi, İstanbul Müttelik Donanması Başkumandanı Amiral Calthorpe tarafından yapılmıştır: (Doğanay, 2001: 160).

Boğaz'da Alemdar vapurunu ele geçiren ve Karadeniz'e kaçan hırsızlara, bir Fransız devriye botu da katıldı. Bir subay ve dört Fransız askeri Alemdar'ı İstanbul'a geri götürmek ve sahibi olan Türk şirketine iade etmek üzere gemiye çıktılar, ancak yolda Fransız devriye botuyla çatıştıktan sonra Ereğli limanına ulaşan Alemdar mürettebatı tarafından etkisiz hale getirildiler. Ereğli'deki milliyetçi yetkililer Fransız subay ve askerleri esir tutmak istemiş, ancak savaş gemileri gönderilip açıklamalar yapıldıktan sonra esirler iade edilmiştir. Ereğli'de mahsur kalan Alemdar'ın kaderi daha sonra İstanbul'da çözülecektir.

La Charente (La Charente, 8 Şubat 1921: 1.) "Küçük Asya Kıyılarında" başlığıyla, bir önceki gazetede haberlere de yer vererek Alemdar'la ilgili ilave şu bilgilere yer verdi:

İstanbul'dan gelen haberlere göre Zonguldak'ta bir Fransız gambotu ile Türk römorkörü Alemdar arasında meydana gelen çatışmada bir Fransız ölmüş, iki Fransız da yaralanmıştır.

Halbuki, Fransız tarafında iki askerin hayatını kaybettiği bilinmektedir.

Le Figaro Journal Non Politique (Le Figaro Journal Non Politique, 8 Şubat 1921: 2) Türk mürettebatını "hırsız" olarak tanımlayarak 7 Şubat'ta ajanstan aldığı haberini şu şekilde servis etmişti:

İstanbul Boğazı'nda Alemdar vapurunu ele geçirerek Karadeniz'e kaçan hırsızlar, bir Fransız devriye botu tarafından karşılandı. Bir subay ve dört Fransız askeri Alemdar'ı İstanbul'a geri götürmek ve sahibi olan Türk şirketine iade etmek üzere gemiye çıktılar, ancak yolda Fransız devriye botuyla çatıştıktan sonra Ereğli limanına ulaşan Alemdar mürettebatı tarafından etkisiz hale getirildiler. Ereğli'deki milliyetçi yetkililer Fransız subay ve askerleri esir tutmak istemiş, ancak savaş gemilerinin gönderilmesi ve samimi görüşmelerin ardından esirler iade edilmiştir. Ereğli'de mahsur kalan Alemdar'ın akıbeti daha sonra İstanbul'da çözülecektir.

La Dépêche: Journal Quotidien (Le Figaro Journal Non Politique, 8 Şubat 1921: 2), Ereğli'deki Alemdar'ın mürettebatına "Boğaziçi Korsanları" adlandırmasıyla başlığını bu şekilde atarak olaya yer vermişti. Gazete, Fransız askerlerin Türk mürettebat tarafından etkisiz hale getirildiğinden söz etmiş, ancak öncesindeki gelişmeden, Türklerin esir alındığının bilgisini vermemişti.

Boğazda bu (Alemdar) vapuru ele geçiren ve Karadeniz'e çıkan bazı hırsızlar bir Fransız devriyesi tarafından karşılandı. Bir subay ve dört Fransız askeri Alemdar'ı İstanbul'a geri götürmek ve sahibi olan Türk şirketine iade etmek üzere gemiye bindi. Ancak yolda Alemdar'ın mürettebatı tarafından etkisiz hale getirildiler ve Fransız devriye botuyla girdikleri çatışmanın ardından Ereğli limanına ulaştılar. Ereğli'deki milliyetçi yetkililer Fransız subay ve askerlerini esir tutmak istedi. Savaş gemilerinin gönderilmesi ve açık ve net açıklamaların ardından esirler iade edildi. Ereğli'de mahsur kalan Alemdar'ın kaderi ise daha sonraki bir tarihte İstanbul'da belirlenecekti.

Le Grand Echo du Nord de la France (Le Figaro Journal Non Politique, 8 Şubat 1921: 2), gazetesi de Fransız askerilerin Türk vapurunca esir alındığını, "Bir Türk Vapurunda Esir Alınan Fransız Askerleri" başlığıyla konu etmiş ve esirlerin ancak bir Fransız devriye botunun varlığı sayesinde serbest bırakıldığını söylemişti. Konuya şu şekilde yer verdi.

Hırsızların İstanbul Boğazı'nda Alemdar vapurunu ele geçirerek Karadeniz'e kaçtıkları ve burada bir Fransız devriye botu tarafından karşılandıkları bilinmektedir. Bir subay ve 4 Fransız askeri, Alemdar'ı İstanbul'a geri götürmek ve Türk Şirketine iade etmek üzere gemiye çıkmıştır. Gemiye sahip oldular ancak Ereğli limanına ulaşan Alemdar'ın mürettebatı tarafından yolda etkisiz hale getirildiler. Fransız devriye botu ile bir kavgadan sonra Ereğli'deki milliyetçi yetkililer Fransız subay ve askerleri esir tutmak istemiş, ancak savaş gemilerinin gönderilmesi ve samimi açıklamaların ardından esirler iade edilmiştir.

Le Temps (Le Temps, 6 Şubat 1921: 4), "Alemdar Macerası" başlığıyla *İstanbul Boğazı'nda Alemdar vapurunu ele geçirerek Karadeniz'e kaçan hırsızlar bir Fransız devriye botu tarafından karşılandı. Bir subay ve dört Fransız askeri Alemdar'ı İstanbul'a geri götürmek ve sahibi olan Türk şirketine iade etmek üzere gemiye çıktılar, ancak yolda Fransız devriye botuyla çatıştıktan sonra Ereğli limanına ulaşan Alemdar mürettebatı tarafından etkisiz hale getirildiler. Ereğli'deki milliyetçi yetkililer Fransız subay ve askerleri esir tutmak istemiş, ancak savaş gemilerinin gönderilmesi ve samimi açıklamaların ardından esirler iade edilmiştir. Ereğli'de batan Alemdar'ın kaderi daha sonra İstanbul'da belli olacaktı* paragrafıyla habere yer verdi.

Kısaca değerlendirirsek, son altı gazetenin haberi aynı ajanstan temin ettiği sonucuna varabiliriz. Zira aynı kapsamda benzer kelimelerle konu aktarımının yapıldığı, "hırsız", "korsan", "Alemdar mürettebatı tarafından etkisiz hale getirilen askerler", "Alemdar'ın akıbetinin İstanbul'da sonradan çözüleceği" söylemlerinden anlaşılabilir. Esirlerin iadesi hususunun da Fransız tarafı için önem arz ettiği, yine gazetelerden anlaşılmaktadır.

Alemdar'la ilgili bir İngiliz gazetesinin haberinin de önemli olacağı düşüncesiyle The Times'da yapılan bir taramada şu habere rastlandı:

The Times (The Times, 5 Şubat 1921: 7), "Boğaz'da Korsanlık" başlığıyla, Fransız denizcilerin Türkler tarafından yakalandığından söz ettiği haberine; *Geçen hafta Türk Hükümetine ait Alemdar römorkörünün milliyetçiler tarafından çalınması, Fransızlarla ciddi bir olay yaşanmasına neden oldu. Alemdar, İstanbul Boğazı'nda yatarken gece yarısı başka bir gemi tarafından bordalandı ve Karadeniz'e götürüldü.*

Takip için gönderilen Fransız destroyerleri korsanları yakalamış ve römorkörü terk eden korsanlar, bir subay komutasındaki beş kişilik Fransız mürettebat tarafından Zonguldak'a götürülmüştür. Daha sonra Alemdar, Fransız muhafızlara ek olarak yeni bir Türk mürettebatla İstanbul'a gitmek üzere

Zonguldak'tan ayrıldı, ancak yeni Türk kaptanın da bir milliyetçi olduğu ortaya çıktı ve İstanbul'a gitmek yerine milliyetçilerin elinde bulunan Ereğli'ye girdi.

Haber İstanbul'a ulaşır ulaşmaz, Fransız savaş gemileri Ereğli'ye gönderildi ve *esirler serbest bırakılmadığı takdirde misilleme yapılacağı tehdidinde bulunuldu. Ancak milliyetçiler, Fransızların Karadeniz'deki Türk gemilerini durdurmadan vazgeçmeleri halinde esirlerin serbest bırakılacağı cevabını verdiler.*

SONUÇ

Dönemin en şöhretli arama kurtarma vapurlarından olan Alemdar istiklal mücadelesinin ihtiyacı olan yardımın Anadolu'ya deniz yolundan ikmal için Ankara Hükümeti yanlılarıncı Ocak 1921'de İstanbul'da demirlediği limandan kaçırılmış; gece vakti Ereğli'ye getirilmişti. Karadeniz'i ablukaya alan Fransızlar tarafından fark edilerek tutuklanmış, vapurdaki Türk mürettebat esir alınmıştı. Esir alınanlar bu durumu gururlarına yedirememiş, yaptıkları planlarla esaretten kurtulmuş, kendilerini esir alanları esir almışlardı. Bunların sonucunda Alemdar'ı tutuklayan Fransız C80 muhribi ve Alemdar arasında, 27 Ocak 1921'de Ereğli'de Kurtuluş Savaşının tek deniz muharebesi gerçekleşmişti. Bu biricik hadise sonucu, C80 geri çekilmiş; Alemdar, Ereğli halkının desteğiyle bacasından aldığı yarayla kurtulmuştu. Ancak bir şehidimiz (Recep Kâhya), üç de gazimiz vardı. Fransız tarafında ise iki asker hayatını kaybetmişti.

Bu başarıda Ereğli'deki sivil halkın yardımları ve Rüşdiye öğretmeni Nimet Hocanın önderliğinde Ekim 1919'da kurulan Ereğli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin çalışmaları yadsınamazdı. Nimet Hoca hem bölgedeki Kuvayı Milliye'yi yönetmiş hem Fransızcasıyla gereken tercümanlığı yapmıştı. Fakat olayın taraf ülkelerce iyi niyetle çözülmüş olmasının en önemli sebeplerinden biri Mustafa Kemal Paşa'nın duruşuydu. Paşa, tehditlere ve Fransa'nın Karadeniz'deki gücüne rağmen haklı duruşunu bozmamış, Türk vapurlarına ve

Türk limanlarına dokunulmaması karşılığında olayın çözüme kavuşturulacağını vurgulamıştı.

Görüşmeler sonucu sözlü bir anlaşma yapılmıştı. Alemdar, Ereğli’de demirli kalacak, buna karşılık Türkler Fransız esirleri teslim edecekti. İlâveten, Fransızlar Türk bandıralı vapurlara dokunamayacak, limanlardan geri çekileceklerdi. Bu durum şunu gösteriyordu. Bundan böyle, Ankara ve Fransız Hükümeti arasındaki iyi ilişkiler başlamıştı. Diğer bir ifadeyle, Alemdar olayının önemli siyasi ve diplomatik sonuçları vardı. Bu başarılı uzlaşma 20 Ekim 1921’de imzalanacak ve Ankara Hükümetinin en önemli siyasi başarılarından biri olarak kabul görecekti. Ankara İtilâfnamesine giden yolu açmıştı. Diğer bir ifadeyle, bu olayla Fransa Ankara Hükümetini “de facto” olarak tanımış, bu tanıma, Ankara İtilâfnamesiyle “de jure” tanıma olarak tarihe geçmişti. Bu antlaşmalar, Fransız gazetelerinde sözü geçen şekliyle Türklerin “korsan”, “eşkiya” veya “hırsız” olmadığını da kanıtıyordu. Alemdar, Ankara İtilâfnamesinin imzalandığı gün özgürlüğüne kavuşmuştu. Fransızların Zonguldak’tan tamamen ayrılması 21 Haziran 1921’e denk gelmekteydi.

Günümüzde Kdz. Ereğli halkı, Alemdar’ın tanıtılması için dört elden çalışmaktadır. Kdz. Ereğli Belediyesinin düzenlediği anma törenleri ve hummalı çalışmaları, konuyla ilgili kurulan ve çalışmalarına devam eden dernekler, 2008’den beri ziyaretçilere ücretsiz açık olan Alemdar müze gemisi, Alemdar’la ilgili yazılan kitaplar, çizilen karikatürler ve karikatür kitaplarına ilâveten; 2023 yılında, Ereğli’nin kurtuluş günü olan 18 Haziran’da, Belediye oyuncuları tarafından “Alesta Alemdar” adıyla epik dramatik bir dans gösterisi hazırlanmış ve halka sunulmuştur.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Destek/Finansman Bilgileri:

Herhangi bir finansal destek almadım.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA**Arşiv Belgeleri**

Fransa Cumhuriyeti Diplomatik Arşivi

T.C. Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi

Türk ve Fransız Diplomatik Arşiv Belgeleriyle 100. Yılında Alemdar Vapuru Olayı

(2021). T.C. Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşiv Dairesi Başkanlığı, ed.

Evrım Şencan, Ankara: Matsa Basımevi.

Gazeteler

Correspondance d'Orient, 15 Mart 1921.

Hakimiyet-i Milliye, 6 Şubat 1337.

Havadis, 25.1.1961.

Hürriyet, 24 Ocak 1965.

La Charente, 8 Şubat 1921.

La Dépêche: journal quotidien, 8 Şubat 1921.

Le Figaro Journal Non Politique, 8 Şubat 1921.

Le Grand Echo du Nord de la France, 9 Şubat 1921.

Le Temps, 6 Şubat 1921.

L'Ouest-Éclair, 23 Şubat 1921.

The Times, 5 Şubat 1921.

Vakit, 27 Kanun-i Sani 1921.

Vakit, Alemdar Vapuru, 30 Kanun-i Sani 1921.

Kitaplar

Akdoğan, R. (2020). Gazi Alemdar Kurtarma Gemisi Kahramanları, İstanbul.

Canver, C. (2001). Kurtuluş Savaşında Batı Karadeniz, Kdz. Ereğli: Akar Ofset.

Doğanay, R. (2001). Millî Mücadelede Karadeniz (1919-1922), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Peker, N. (1966). Öl Esir Olma, İstanbul: Çınar Matbaası.

Yavuz, B. (1994). Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk Fransız İlişkileri, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Kitapta Bölüm

Özçakır, G. (2021). Tarihte Karadeniz Ereğli, Anılardaki Karadeniz Ereğli. Kdz. Ereğli: Post ve Post Yayıncılık.

Sarıkoyuncu, Ali ve Esra Sarıkoyuncu Değerli (2022). Millî Mücadelede Karadeniz Ereğlisi ve Çevresi, Cumhuriyet Tarihi Yazıları Prof. Dr. Bige Sükan'a Armağan. Konya: Kömen Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

This study describes the first and only naval battle of the Turkish War of Independence. The incident took place on January 27, 1921 in Ereğli, Black Sea between the Turkish steamboat Alemdar and the French destroyer C80. The battle lasted for two hours.

During the National Struggle, it was decided that the most reliable way for the distribution of aid, materials, etc. needed by the resistance fighters in Anatolia was the sea route, and the Black Sea as the shortest and most suitable sea. However, the Black Sea had been under French control since the 1850s. As a coal basin, Zonguldak and Ereğli region was of great importance.

On the other hand, the Ankara Government did not have a powerful naval vessel. The first thing that came to mind was the Alemdar, one of the most famous search and rescue steamboat of the period. However, the Alemdar was anchored in Istanbul and was connected to Seyr-i Sefain. For this reason, it was decided to be hijacked by eight people who were in favour of the national resistance. On the night of January 24, 1921, the steamer was hijacked and sailed towards the Black Sea. The steamer arrived in Ereğli on January 25. It was to continue on its way after replenishing coal and crew. Due to the conditions of the period, it was able to depart from Ereğli on January 27. However, the French, who had a wide communication network in the region, were aware of the situation within three days. They decided to arrest Alemdar, arguing that it was their duty to ensure public order in the region. Alemdar, on the other hand, left Ereğli harbour on January 27 and turned Baba Burnu. At that very moment, she faced the searchlights of the French destroyer C80 with 8 crew members.

The C80 had arrested the Alemdar and captured the Turkish crew. Five French soldiers on the C80 were put on board the Alemdar. With the French taking

over the helm, Alemdar set sail to be delivered to Istanbul in the custody of the C80 following behind.

The captive Turkish crew could not accept this situation and started to make plans to escape. According to the plan, they had to lure the French close to them and get rid of captivity. They succeeded in this. They captured the French who had captured them, took over the rudder and turned the direction of Alemdar back to Ereğli and sailed full speed ahead. However, the C80 coming from behind realised the situation. They fired at the Alemdar without cannon or rifle as they entered towards Ereğli. On January 27, 1921, the only naval battle of the War of Independence began there.

The crew on Alemdar responded with small arms fire. However, Alemdar's funnel was wounded by the cannon that came at that time. In addition, since the incident took place close to the shore, a cannon also hit the hospital on land. The people watching all this from the shore took up their guns to help Alemdar. Not only that, they boarded boats and went to the place where the incident occurred, surrounded the C80 and responded with weapons. However, at that moment, a bullet from C80 ricocheted off the ground and hit Recep Kâhya. Recep Kâhya went down in history as the only naval martyr of the War of Independence. Three people were also veterans.

With the blockade of the people, the C80 retreated and turned its helm to Zonguldak. It was an area where the French were strong and he would go there and report what was happening. Alemdar docked at the harbour and disembarked the French prisoners.

Turkish-French negotiations were next. The French wanted their prisoners and the Turks were listing their conditions. The conditions were that the Alemdar and Turkish steamers should not be touched and that they should withdraw from Turkish harbours in exchange for the exchange of prisoners. After days of negotiations, with Mustafa Kemal Pasha's determined stance, a verbal Alemdar agreement was made. Prisoners were returned. A promise was taken not to touch Turkish ferries and harbours. Alemdar was kept at anchor in Ereğli. On October 20, 1921, with the signing of Turkish-French Ankara Agreement, Alemdar would also be freed

Method

In this study, Turkish and French Diplomatic archive documents have been utilised; in addition, the subject has been enriched with Turkish and French press.

Results

As a result of this event, Turkish-French relations improved and progressed. France recognised the Ankara Government with the Alemdar incident. This paved the way to the Ankara Agreement of 1921, one of the most important

diplomatic achievements of the Ankara Government. Thus, with the Ankara Agreement, France became the first Entente Powers to officially recognise the Ankara Government.

Conclusion

With the archival documents utilised in this study, some accepted information about the Alemdar incident has been updated. For example, it is an accepted information that the name of the French destroyer Alemdar fought with was C27. However, the name of the destroyer is C80. In some studies, the starting date of the incident is mentioned as February 5-6, 1921. In fact, according to archive documents, it is January 24, 1921. It is also among the accepted information that the agreement was a written text under the name of Alemdar Agreement. However, this is an oral agreement. Again, it has been observed in most studies that the date of delivery of the French prisoners is mentioned as February 17, 1921. The prisoners were delivered on February 4, 1921.

It is usual for information to be updated with easier access to documents. What is really important here is to determine the uniqueness of the event, the transition of the only sea martyr to history with this event and the importance of popular resistance, in other words, the importance of the Kuvayı Milliye in the defence of a region.

GÖRME ENGELLİ RUH SAĞLIĞI ÇALIŞANLARININ MESLEKİ DENEYİMLERİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ*

Fatih KUCUR** **Merve DEMİRDÖVEN*****

Öz

Çalışma hayatının sorunları genel olarak sanayi devriminin başlangıcından bu yana hem ulusal hem de uluslararası düzlemde birçok boyutuyla tartışılmaktadır. Bugün gelinen noktada her ne kadar birçok ilerleme kaydedilmiş gibi görüne de halen önemli bir tartışma alanı olarak güncelliğini korumaktadır. Bireyin günlük hayatını devam ettirebilmesi ve insan onuruna yaraşır bir iş ihtiyacı tartışmalarının gölgesinde gündeme gelen bir başka konu ise dezavantajlıların sistem içerisinde karşılaştıkları zorluklardır. Çalışma hayatının rekabete dayalı ve sürekli yüksek performans odaklı bir alan olarak tanımlanması, süreci engelliler için daha da zorlaştırmaktadır. Bu çerçevede çalışmada, görme engelli bireylerin çalışma hayatı içerisinde yaşadıkları deneyimlere odaklanılmış ve bu deneyimlere yönelik değerlendirmeleri ele alınmaya çalışılmıştır. Nitel araştırma desenli yürütülen çalışmada ruh sağlığı alanında çalışan 10 görme engelli uzmana ulaşılmıştır. Araştırma bulgularından hareketle,

* Bu araştırma, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Başkanlığı'nın 27/04/2022 tarih ve 2022/03 sayılı kararı ile etik açıdan uygun bulunmuştur.

** Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Sağlık Bilimleri Fakültesi/Sosyal Hizmet Bölümü, fatihkucur@iuc.edu.tr, İstanbul, Türkiye

*** Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, mervedemirdoven23@gmail.com, İstanbul, Türkiye.

uzmanların mesleki deneyimlerinin şekillenmesinde görme engelli olmaları yanında çalışma ortamları, mesleki rollerini uygulamaya aktarabilmeleri noktasında kurumların sağladığı imkânlar, danışanların özellikleri ve ihtiyaçları gibi hususların da belirleyici olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Görme engelli, engelli, mesleki deneyim.

EVALUATION OF VISUALLY IMPAIRED MENTAL HEALTH PROFESSIONALS' VIEW ON PROFESSIONAL EXPERIENCES

Abstract

Since the beginning of the industrial revolution, the problems of working life in general have been discussed in many dimensions both nationally and internationally. Although it seems like a lot of progress has been made to the point reached today, it still maintains its topicality as an important area of discussion. In the shadow of the discussions about the individual's ability to continue his daily life and the need for a job worthy of human dignity, another issue that comes to the fore is the difficulties faced by the disadvantaged in the system. The definition of working life as a competitive and constantly high performance oriented field makes the process even more difficult for the disabled. In this context, this current study focused on the experiences of visually impaired individuals in their working life and tried to address their evaluations of these experiences. In the study carried out with a qualitative research design, 10 visually impaired specialists working in the field of mental health were reached. Based on the research findings, it has been seen that besides being visually impaired, the opportunities provided by their institutions, the characteristics and needs of their clients are also determinative in the shaping of the professional experience of the specialists in terms of their working environment and the ability to transfer their professional roles to practice.

Keywords: Visually impaired, disabled, professional experience.

1. GİRİŞ

Tarih boyunca engelliliğin kavramsallaştırılması ve tanımlanması konusunda bir karmaşa halinin yaşandığı görülmektedir. Bu durum engelliliğin ne anlama geldiğinin kavranmasını da güçleştirmektedir (Şiriner Önver, 2014). Engellilik kavramının tanımlanması noktasında hangi kavramların kullanılacağı ve bu kavramların nasıl çerçvelendirileceği hususu birçok değişkenden etkilenebilmektedir. Buna göre, konunun bireysel yönüyle mi yoksa toplumsal yönüyle mi ele alındığı kavram ve tanımların çeşitliliğini etkileyen faktörlerin başında gelmektedir. Engelliliği bireysel bir durum ve ortadan kaldırılması gereken bir sorun olarak ele alan medikal model yaklaşımı çerçevesinde yapılan tanımlarda “hastalık”, “bozukluk” ve “kusur” gibi kavramlar ön plana çıkarken, yeti yitimlerinin uygunsuz çevre koşulları ile bir araya gelmesi neticesinde bir sorun haline dönüştüğünü ileri süren sosyal model çerçevesindeki tanımlarda ise “engellilik” kavramının daha sık kullanıldığı görülmektedir (Kızılaslan vd., 2016). Engellilik kavramının değişkenlik gösterdiği bir diğer durum da hukuki metinlerdir. Örneğin engellilere yönelik sosyal yardımların düzenlendiği hukuki metinlerde, engelliliğin bireysel bir durum olarak ele alındığı ve vücut işlevlerindeki yetersizlikler üzerinden tanımlandığı ancak engellilerin toplumsal yaşama katılımlarını arttırmayı veya engellilere yönelik ayrımcılığı azaltmayı hedefleyen düzenlemelerde ise toplumsal boyutun ön plana çıkarıldığı hususu dikkat çekmektedir (Kahraman Güloğlu, 2022).

Bütün bu çaba ve düzenlemelere, yapılan çalışmalara rağmen engelli bireylerin toplumsal katılımının ve engelli istihdamının istenilen düzeylere ulaşmadığı görülmektedir (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2022). Buradan hareketle sorunun aşılabilmesi açısından yasal düzenlemelerin veya zorunlulukların tek başına sorunun çözümü konusunda yeterli olmadığını/olamayacağını söylemek mümkündür. Bu sorunun bir diğer

ayağını oluşturan toplumun bir bütün olarak bakış açılarının değiştirilmesi ve bilinç düzeylerinin yükseltilmesinin, sorunun çözümünde sonuca ulaşma konusunda oldukça etkili olabileceği gerçeği de önümüzde durmaktadır.

Her birey açısından olduğu gibi engelli bireyler açısından da çalışma ve meslek hayatı bugün içinde yaşadığımız dünyada toplumsallaşmanın ve bireyin saygınlığının önemli unsurlarından birisidir. Bu noktada her birey meslek seçiminde ve çalışma hayatında kendisine saygınlık kazandıracak bir iş ve meslek seçme amacındadır. Ancak bunun yanında bireyin sevdiği işi yapması ve meslek seçiminde kendi eğilimleri dikkate alması da önemlidir. Bu durum bireyin yapmış olduğu işte başarısını ve günlük hayatındaki memnuniyetini artıran bir unsurdur. Engelli bireylerin meslek seçeneklerinin engelli olmayan bireylere oranla daha sınırlı olduğu düşünülebilir. Nitekim bu hususta yapılmış bir çalışma engel durumlarının mesleki seçimlerini etkilediği bulgusuna ulaşmıştır (Öztabak, 2018). Ancak bu bulguların aksine çalışmamız bugün gelinen noktada engellilerin meslek seçimlerinde daha özgür bir tutum belirlediklerini bulgulamıştır.

Diğer yandan engelli bireyler iş hayatına başladıklarında da çalışma hayatları içerisinde ayrımcılıkla karşı karşıya kalmaktadırlar. Engelli bireyler çalışma arkadaşları ve yöneticileri tarafından da ön yargılı tutumlarla karşılaşmaktadırlar (Arslan ve Altıntaş, 2014). İşverenler açısından da durum pek farklı değildir. İşverenlerin engellilerin verilen işleri yapamayacaklarına (Bellemare vd., 2019) yönelik ön yargılı tutumlara (Banks vd., 2018; Khoo vd., 2013; Graham vd., 2018; Carr ve Namkung, 2021) sahip olmaları nedeniyle engelli kişileri istihdam etmek istemedikleri görülmektedir (Arslan vd., 2014:8; Cudjoe ve Alhassan, 2017; Burcu, 2017:114; McKinney ve Swartz, 2021). İstihdam edilen bireylerin ise potansiyellerinin altındaki veya iş tanımları dışındaki işlerde görevlendirilmeleri (Wilson-Kovacs, 2014; Norstedt, 2019; Özaydın ve Ölmezoğlu İri, 2020) söz konusu olabilmektedir. Ayrıca fiziki mekânlarda erişilebilirlik düzenlemelerinin

yapılmaması nedeniyle engellilerin bağımsız hareket becerilerinin sınırlanması (Burcu, 2017:114; Mellifont vd., 2019) ve engellilerin mesleki becerilerini pratiğe aktarabilmelerini kolaylaştıran yardımcı teknolojilerin iş yerleri tarafından sağlanmaması (Oud, 2018; Kanyılmaz Polat vd., 2020) gibi zorlaştırıcı tutumların çalışma yaşamının her kesiminde -kamu veya özel sektör ayrımı olmaksızın- hâkim olduğu görülmektedir.

Tüm bu sorunlar ve gerçeklikler içesinden ortaya konulan bu çalışmada ise görme engelli ruh sağlığı çalışanlarının (psikolog, psikolojik danışman ve sosyal hizmet uzmanı) çalışma yaşamlarına ilişkin deneyimlerine odaklanılmıştır. Meslek itibari ile daha çok birebir insanlarla çalışan ve sorunlarına çözüm arayan bir kesimi temsil eden görme engelli ruh sağlığı çalışanları, kendilerine başvuran müracaatçıların, birlikte çalıştıkları meslek elemanlarının ve idarecilerinin ön yargıları sonucunda meslek hayatlarında kendi potansiyellerini gerçekleştirme konusunda sorunlarla karşılaşabilmektedirler. Bu durum aynı zamanda müracaatçı açısından da verimli bir ortamın oluşmasını engelleyebilmektedir. Bu çalışma, görme engelli ruh sağlığı çalışanlarının çalışma ortamlarında karşı karşıya kaldıkları durumlarla başa çıkma yöntemleri üzerine odaklanmaktadır. Yapılan literatür taraması sonucunda, ruh sağlığı alanı dışında çalışan görme engelli bireylerin (Şahin vd., 2011; Oud, 2018; Kanyılmaz Polat vd., 2020; Anıl ve İlik, 2022) çalışma deneyimlerini ortaya koyan çok sayıda çalışma olduğu ancak ruh sağlığı alanında çalışan görme engelli meslek elemanları ile yapılmış çalışmalara rastlanmamıştır. Ruh sağlığı alanında çalışan meslek elemanlarının özelliğinin, insanın iyilik halini arttırmak ve yaşamın çeşitli alanlarında karşılaştıkları güçlükler konusunda bireylere destek sağlamak olması çalışmanın yapılması hususunda motive edici bir unsur olarak ön plana çıkmıştır. Bu çalışmanın söz konusu boşluğu dolduracağı ve toplumun büyük bir kısmı tarafından yardıma muhtaç olarak görülen engelli bireylerin insana yardım sunan meslek elemanları olarak ne tür deneyimlere sahip olduklarının anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu bağlamda çalışmada, görme engelli ruh sağlığı çalışanlarının, mesleki yaşamlarında engellilik deneyiminin nasıl bir etkisi olduğunu kavramak amaçlanmıştır. Bu amaçla ortaya konulan araştırma soruları şu şekildedir:

1. Görme engelli meslek elemanları mesleki uygulamaları sahada nasıl deneyimlemektedir?
2. Görme engelli meslek elemanları, engellilik durumlarının mesleğe yansımalarını nasıl algılamaktadır?
3. Görme engelli meslek elemanları, engelli olmaları ile ilişkili yaşadıkları güçlüklerle başa çıkmada ne tür yöntemler kullanmaktadır?

2. YÖNTEM

Bu araştırma, görme engelli meslek elemanlarının meslek yaşamlarını şekillendiren süreç ve ilişkileri kavramayı amaçlaması nedeniyle, odağına insan deneyiminin biricikliğini alan ve bireylerin söylemlerindeki derin anlamları açığa çıkarmayı hedefleyen nitel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiştir (Altunışık vd., 2010). Bu bakımdan deneyimlerin detaylı incelenmesine imkân tanıyan bir araştırma deseni olan fenomenolojik araştırma deseni çalışmaya uygunluk göstermiştir. Fenomenolojik araştırma deseninde araştırmacı, olgu ve olgular hakkında derinlemesine bilgi edinmek amacıyla, her bir katılımcının kendi dünyasına ulaşmaya çalışmakta ve öznel deneyimleri açığa çıkarmayı hedeflemektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

2.1. Çalışma Grubu

Çalışmada yer alacak katılımcılara, amaçlı örnekleme yöntemlerinden kartopu örnekleme kullanılarak ulaşım sağlanmıştır. Kartopu örnekleme yöntemi, çoğunlukla “bu konuyla ilgili kiminle görüşmemi önerirsiniz?” sorusuyla başlayan ve ilerledikçe elde edilen isimlerle görüşülen, bu şekilde devam ederek kartopu

gibi büyüyen süreci ifade etmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Araştırmada bu yol ile 6'sı kadın ve 4'ü erkek on görme engelli meslek elemanı (sosyal hizmet uzmanı, psikolog ve psikolojik danışman) seçilmiş ve çalışmaya dahil edilmiştir. Araştırmaya dahil etme kriterleri belirlenirken il veya kurum sınırlamasına gidilmemiş, kişilerin görme engelli olmaları ve belirtilen meslek gruplarından birine dahil olmaları çalışmanın amacı açısından yeterli bulunmuştur.

2.2. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme formu ve sosyo-demografik bilgi formu veri toplama araçları olarak kullanılmıştır. İlk aşamada araştırmacılar tarafından ilgili alanyazın incelenerek hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla iki pilot görüşme gerçekleştirilmiştir. Pilot görüşmeler deşifre edildikten sonra iki sorunun çıkarılması ve bir sorunun ise değiştirilmesi konusunda uzlaşmıştır. Son durumda görüşme formunda 14 soru yer almıştır.

2.3. Verilerin Toplanması

Araştırma verileri, nitel araştırma tekniklerinden olan derinlemesine mülakat tekniği kullanılarak toplanmıştır. Görüşmeler 01.05.2022/01.06.2022 tarihleri arasında, katılımcıların istekleri doğrultusunda çevrim içi olarak gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar çalışmanın konusu ve amacı hakkında bilgilendirilmiş ve görüşmeler katılımcıların onayı doğrultusunda kayıt altına alınmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Yapılan görüşmeler neticesinde 201 dakikalık video kaydı elde edilmiştir. Video kayıtları bilgisayar ortamında yazıya geçirilmiş ve işlem sonucunda 31 sayfadan oluşan deşifre metni incelenmiş ve çözümlenmiştir. Bir sonraki aşamada ise Fenomenolojik araştırmanın temel amaçlarına uygun bir biçimde bireylerin

deneyimleri ve deneyim yoluyla elde ettikleri çıkarımlar dikkate alınarak metin çeşitli deneyim öbeklerine bölünmüş ve bu öbeklere uygun bir şekilde içerik tematik olarak açık kodlama yöntemi ile kodlanmıştır. Daha sonra metin içerisinde kategoriler arasında bağlantılar dikkate alınarak veriler bir araya getirilmiş ve bir eksen etrafında toparlanmıştır. Böylece ana temalar ve alt temalar oluşmuştur. Oluşan temalar altında, bulgular katılımcıların alıntılarında örnekler sunularak yorumlanmıştır. Katılımcıların kişisel bilgilerinin gizli kalması amacıyla gerçek isimlerine yer verilmemiş, kadınlar “K1”den başlayarak erkekler de “E1”den başlayarak sıralı bir şekilde isimlendirilmiştir.

2.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırmada, katılımcıların fenomenle ilgili kendi deneyimlerine, duygu ve düşüncelerine yer verildiğinden araştırmanın sonucunda tüm kitleye genelleme yapılamamaktadır. Araştırmanın verileri, yetersiz katılımcı sayısı nedeniyle kurum, cinsiyet, il, medeni durum, yaş, eğitim durumu, vb. demografik bilgiler birbirleriyle ilişkilendirilememiş ve verilerin kıyaslama yoluyla genelleştirilmesinden kaçınılmıştır. Bunun yanı sıra örneklem grubunda yer alan meslek elemanlarının yalnızca kendi bölümünü temsil etmeleri ve sayılarının az olması neticesinde sosyal hizmet, psikoloji ve psikolojik danışmanlık alanlarında ayrı ayrı bir değerlendirme yapılamaması da sınırlılığı oluşturmaktadır.

3. BULGULAR

Çalışma çerçevesinde 6 kadın, 4 erkek toplam 10 katılımcı ile görüşülmüş ve ilgili veriler aşağıdaki tabloda özet şekilde sunulmuştur. Katılımcılarla yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen mesleki deneyimlerine ilişkin görüşleri, Çalışma Hayatı ve Mesleğe Bakış, İş Yerinde Karşılaşılan Sorunlar, Mesleki Uygulamalara Yönelik Görüşleri, Erişilebilirlik Deneyimleri şeklinde 4 ana tema ve bunlara ait alt temalar şeklinde belirlenmiş ve bu başlıklar altında katılımcı

görüşlerine yer verilmiştir.

Tablo 1. Demografik Veriler Tablosu

Ad	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Durumu	Medeni Durum	Engel Oranı	Meslek	Çalıştığı Kurum	Çalışma Yılı
K1	39	Kadın	Yüksek lisans	Bekâr	100%	Psikolog	Sağlık Bkn.	2
K2	23	Kadın	Lisans	Evli	90%	Psikolog	Em.Gen.Müd.	2
K3	46	Kadın	Lisans	Bekâr	90%	SHU	ASHB	26
K4	43	Kadın	Lisans	Evli	100%	SHU	Sağlık Bkn.	17
E1	47	Erkek	Lisans	Evli	100%	Psikolog	Sağlık Bkn.	18
K5	39	Kadın	Lisans	Evli	100%	SHU	ASHB	11
E2	37	Erkek	Lisans	Bekâr	90%	SHU	ASHB	14
K6	41	Kadın	Lisans	Evli	100%	Psikolojik Danışman	Özel	2
E3	38	Erkek	Lisans	Bekâr	100%	Psikolojik Danışman	MEB	12
E4	47	Erkek	Yüksek lisans	Bekâr	100%	Psikolog	Özel	27

Çalışma Hayatı ve Mesleğe Bakış

Bu başlık altında katılımcıların mesleği seçme motivasyonlarının neler olduğuna, mesleki rollerine ilişkin ifadelerine ve mesleki doyumlarına dair düşüncelerine yer verilmiştir.

Mesleği Seçme Motivasyonu

Mesleki yönelim hususunda öne çıkan önemli bir unsurun, kişilerin bireysel tecrübeleri ve eğilimleri olduğu görülmüştür. Bu durum, katılımcıların kendi ifadelerinde de kendisine açıkça yer bulmuştur. Bazı katılımcılar, iletişim becerilerinin ve empati yeteneklerinin güçlü olduğunu, meslek tercihi yaparken söz konusu kişisel özelliklerini göz önünde bulundurduklarını belirtmişlerdir.

Psikolog olarak görev yapan E1, lisede aldığı dersler sayesinde psikoloji alanına ilgisinin arttığını, iletişim becerilerinin güçlü olduğunu düşünmesi dolayısıyla da kendisini bu alana yatkın hissettiğini şu şekilde ifade etmiştir:

“Bu mesleği seçerken elbette birçok etken vardı. Özellikle lise ikinci sınıfta yavaş yavaş üniversite sınavına hazırlanırken hazırlık kitaplarında bulunan psikoloji kısımları dikkatimi çekiyordu. Ayrıca lisede psikoloji dersi de aldığımız için bu da elbette etkili oldu. Bir de yani yatkınlığım da vardı açıkçası, kendimi bu alana yatkın hissediyordum. İletişim kurabilme becerimin o dönemde de iyi olduğunu düşünüyordum” (E1 Psikolog, 47 yaşında).

Benzer şekilde, başka bir katılımcı da kişisel becerilerine dair farkındalığının ve çevresinden aldığı geri bildirimlerin meslek seçimi noktasında etkili olduğunu ifade etmiştir:

“Genellikle şey, dinlemeyi, problem çözmeyi ve bir şeyleri bir şekilde düzeltmenin yolunu aramayı aslında öyle diyeyim, özellikle çok büyümüş gibi görünen ama aslında çok büyük olmayan sorunları çözebilme becerisini kazanmayı ve bunları yapabildiğimi aslında biraz kişisel olarak görmem, biraz da etraftan aldığım mesajlar gibi şeylerin beni o dönemde etkilediğini düşünüyorum” (K6 Psikolojik Danışman, 43 yaşında).

Üniversite sınavından 10 gün sonra görme kaybı yaşadığını belirten bir katılımcı, o süreçte bir travma yaşadığını ancak inancının yardımıyla yeni duruma alıştığını, bir gün psikolog olarak insanlara yardım etme hayalinin de kendisi için motivasyon oluşturduğunu belirtmiştir:

“Ben öncelikle 18 yaşında üniversite sınavından on gün sonra bir rahatsızlık yaşadım. Görme kaybı o süreçte başladı zaten. Bu süreçte yaşamdaki motivasyon kaynaklarımdan birisi de ilerde bir gün psikolog olmaktı. Çünkü orada bu süreci sağlıklı bir bakış açısıyla ve inancımın etkisiyle bir şekilde kurtuldum o süreçte. Tabii ki bir travma yaşıyorsunuz, tabii ki bir zorlu süreç yaşıyorsunuz ama o süreci rahatlıkla atlatabildim ve o süreçte buna karar verdim” (K1 Psikolog, 39 yaşında).

Mesleki Roller

Katılımcılar farklı meslek gruplarına mensup oldukları için, mesleki rollerinin de değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Veriler incelendiğinde, sosyal hizmet uzmanı olarak görev yapan katılımcıların diğer meslek gruplarından uzmanlarla daha fazla

iş birliği içinde çalıştıkları, çoğunlukla danışmanlık ve kaynak buluculuk rollerini yerine getirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Psikolog ve psikolojik danışman olarak görev yapan katılımcılar ise ağırlıklı olarak bireysel görüşmeler aracılığıyla danışanlarının kişisel gelişimlerini sağlamaya ve iyilik hallerini arttırmaya yönelik mesleki roller üstlenmektedir.

Bir devlet hastanesinde sosyal hizmet uzmanı olarak görev yapan K4, sağlık tedbirleri kapsamındaki mesleki rollerinden bahsetmiş ve çocuk psikiyatristleriyle iş birliği içinde çalıştığını anlatmıştır:

“Biz şu an genel olarak sağlık tedbirleriyle ilgileniyoruz. Sağlık tedbiri dediğimiz şey, işte ihmal istismar ve işte bunun dışında sıkıntı problem yaşamış çocuklarımız için verilen sağlık tedbirleri var, bunlar mahkeme kararıyla veriliyor. Mahkeme bazen aileler boşanırken ya da çocuk suç işlediğinde ve benzeri durumlar olduğunda çocuklarla alakalı duruşmalar görülürken işte sonuç olarak mahkemeler bazen sağlık tedbirleri alıyor. Bu genelde, hani başka alanlarda da olabilir ama genelde mahkeme psikiyatri alanında veriyor sağlık tedbirini. Biz bu sağlık tedbiri almış çocukları takip ediyoruz. Genelde çocuk psikiyatristleri bunları muayene ediyor ve biz onların ne kadar sıklıkla muayene olmaları gerektiğini çocuk psikiyatristleriyle planlıyoruz” (K4 SHU, 43 yaşında).

Millî Eğitim Bakanlığı’na bağlı bir ortaokulda psikolojik danışman olarak görev yapan bir katılımcı, öğrencilerin akademik ve mesleki gelişimlerine yönelik gerçekleştirdiği mesleki rollerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Millî Eğitim’e bağlı bir ortaokulda görev yapıyorum. Çalışma grubum genelde ergen ve çocuklar ve onların velileri. Bu alanda genellikle çocukların psikolojik uyumları, kariyer gelişimleri, kişisel gelişimleri, mesleki gelişimleri anlamında katkı sağlamaya çalışıyorum” (E3 Psikolojik Danışman, 38 yaşında).

Mesleki Doyum

Katılımcıların mesleki yaşamlarında doyum sağlayan unsurların neler olduğuna bakıldığında, başkalarına faydalı olmaktan duyulan mutluluğun neredeyse tüm katılımcıların vurguladığı ortak bir nokta olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, başkalarına yardım etme isteğinin katılımcıların hem mesleği seçme motivasyonları üzerinde etkili olduğu hem de mesleki doyumunu sağlayan önemli

bir unsur olduğu dikkat çekmektedir. Mesleğini, hayatının anlamını şekillendiren yegâne unsur olarak tanımlayan bir katılımcı başkalarına faydalı olmaktan duyduğu mutluluğu şu şekilde ifade etmiştir:

“Mesleğim benim hayatımın yegâne anlamını oluşturan bir unsur. Bunu çok net hissediyorum çünkü insanlara faydalı olmak, insanların ruhuna dokunmak... Hakikaten benim hayatımın anlamını oluşturan çok temel bir şey” (K1 Psikolog, 39 yaşında).

Sosyal hizmet uzmanı olarak görev yapan K5 Hanım da insanlara yardım edebilmenin kendisine sağladığı doyumunu şu sözlerle dile getirmiştir:

“Bir kere ben insanlara yardım etmeyi çok istiyordum. Daha üniversiteye başlamadan liseyi bitirdiğim ilk yıllarda ben insanlara yardım etmeliyim diyordum. İnsanlara yardım etme duygusunu sosyal hizmet mesleği bana çok ciddi anlamda kazandırdı” (K5 SHU, 39 yaşında).

İş Yerinde Karşılaşılan Sorunlar

Bu başlık altında katılımcıların iş yerlerinde ne tür sorunlarla karşılaştıklarına ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Bürokratik Sorunlar ve Kaynak Sorunu

Bazı katılımcılar, mesleki rol ve uygulamalarını gerçekleştirirken bürokratik süreçler nedeniyle zorluk yaşayabildiklerini ifade etmişlerdir. Aşağıda yer verilen katılımcı ifadesi söz konusu durumu örnelemektedir:

“Bi de yazışmalar çok sorun. Mesela bak, huzurevine yerleştirilecek hastam var. Onu ben yazacağım, onlar benden rapor isteyecek... Yani biz kendi içimizde bile sıkıntı yaşıyoruz. Heyet diyor ki mesela, biz raporu hemen imzalayamayız, haftaya kaldı ama bu hastayı da alın götürün diyorlar. Yani siz raporu imzalayamamışsınız, bizden bu hastayı götürmemizi istiyorsunuz. Yani bu tarz sıkıntılarımız oluyor” (K4 SHU, 43 yaşında).

Yine aynı katılımcı mevcut kaynak ve imkânların danışanlarının ihtiyaçlarını karşılama noktasında yetersiz kaldığını belirtmiştir.

“Bizim için hastanede kaynak kıskıtlılığı var. Yani mesela bir terk bebeğimiz var, buna mama bulmakta güçlük çekiyoruz. Hastane diyor ki, benim elimde şu an para yok. Bana da ayrılmış, hastanede de böyle bir bütçe yok. Bazen işte insanlar biz yardım edelim hani mamayı alın diyorlar ama nereye kadar olur başkasından gelen yardım. Kaynaklar sınırlı, ihtiyaçlar sınırsız” (K4 SHU, 43 yaşında).

Başka bir katılımcı da benzer bir deneyimi aktarmıştır. Ancak ifadelere bakıldığında meselenin sadece kaynak yetersizliği mi yoksa işleyişten ve personelden kaynaklanan bir sorun mu olduğu çok net anlaşılamamaktadır.

“Bana Koçhisar’dan terk bi şizofren kadın getirdiler ve o hafta da Yaşlılar Haftası falan herkes yoğun. Ben ilde nöbetçi kaldım, vaka geldi. Yani dediler ki sen halledersin. Neyse ben Sağlık İl Müdürlüğü’ne sevk yazısı yazdım ve aldım hastayı gittim. Ordan Numune’ye sevk ettirdim. Numune’den de yatış yapılmasını istiyorum ki hani ortada kalmasin, yatak bulana kadar veya hastanın atak dönemi geçene kadar şey yapsın hani hasta ortada kalmasin dedim. Ondan sonra kabul etmediler” (K3 SHU, 46 yaşında).

Aynı şekilde bir başka katılımcı da çalıştığı kurumda eğitim düzenlemek istediğinde gerekli olan izinler için ilgili kişilere ulaşma sürecinin zaman aldığını şu sözlerle dile getirmiştir:

“Yani mesela bir farkındalık çalışması yapmak istiyorsunuz büyük çapta ama daire başkanına kadar gitmeniz gerekiyor. Bu da çok yavaş ilerleyen bir sistem oluyor” (K1 Psikolog, 39 yaşında).

Çocuk evinde çalışan bir katılımcı ise, çalıştığı kurumun imkânlarının çocukların ihtiyaçlarını karşılama konusunda yeterli olduğunu, bu konuda herhangi bir zorluk yaşamadığını şu sözlerle aktarmıştır:

“Yoo, bu kurumun imkânlarıyla ilgili bir şey. Kurumsal olarak da maddi yönden ya da lojistik yönden çocukların ihtiyaçlarını karşılayabiliyorum yani. Mesela evlerin market alışverişlerini bizler yapıyoruz. Zaten gittiğimiz sabit bir market oluyor hani. Market alışverişlerini herkes o marketten sağlıyor. O insanlarla da bir şahsi bir münasebetimiz, bir ilişkimiz olduğu için de çok da bir zorluk olmadan evlerimizden ihtiyaçlarını karşılayabiliyoruz” (E2 SHU, 37 yaşında).

Başka bir katılımcı ise, yöneticilerinin, görme engelli meslek elemanlarının mesleki anlamda yeterli olamayacağına yönelik ön yargılarının, kaynakları işlevsel kullanamayacağı ön yargısını da beraberinde getirdiğini, dolayısıyla söz konusu ön

yargıların hizmet sunumunda ihtiyaç duyduğu kaynaklara ulaşabilmesini engelleyebildiğini şu sözleriyle dile getirmiştir:

“Hani okullarda sınıfların ve idari binaların yetersizliği nedeniyle bizim kendi odalarımızın olma durumu bile zaten sınırlıyken bir de size yönelik bir ön yargının olması nedeniyle size özel bir alan tahsis edilmesinin bile önüne geçiyor” (E3 Psikolojik Danışman, 38 yaşında).

İş Arkadaşlarının ve Meslektaşlarının Ön Yargıları

Katılımcı ifadelerinden de anlaşılmaktadır ki, görme engelli meslek elemanları birlikte çalıştıkları meslektaşlarının ve iş arkadaşlarının ön yargılı tutumları ile sıkça karşılaşmaktadırlar. Bu bağlamda, görme engelli olmalarının bir meslek elemanı olarak kabul edilmelerini zorlaştırdığı, zaman zaman yapabilirliklerini ortaya koymaları için uygun kaynak ve olanakların dahi kendilerine sunulmadığı görülmektedir. Ayrıca göz temasının terapötik iletişimin olmazsa olmaz bir gereklilik olarak görülmesinin de meslektaşlarının ve iş arkadaşlarının ön yargılarını besleyen temel bir husus olduğu anlaşılmaktadır. Böylece göz teması kurmak dışında alternatif iletişim stratejileri olabileceği, diğer duyuların da nitelikli bir iletişim kurabilmeyi sağlayabileceği, görme engelli meslek elemanlarının diğer duyularından yararlanarak başarılı bir mesleki ilişki geliştirebilecekleri de göz ardı edilmiş olmaktadır. Katılımcılardan birisi, danışanları ile göz teması kuramadığı için mesleki uygulamalarının yetersiz olacağı yönünde bir ön yargının olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

“İşte siz yapamazsınız, siz göz kontağı kuramazsınız gibi. Eğitimde ne diyorlar? Göz kontağı çok önemli. Göz kontağının ne olduğunu tam olarak bildedikleri için, göz teması kurmak dedikleri şeyin tam olarak bize doğru bir şekilde ifade etmedikleri için, temelde işlevsel olmadan sadece teknik olarak olaya yaklaşıyorlar” (K1 Psikolog, 39 yaşında).

Dikkat çeken noktalardan birisi de görme duyusunu kullanmayı gerektirmeyen mesleki uygulamalarda dahi, görme engelli olmaları nedeniyle farklı algılanmalarının yetersiz olacaklarına yönelik bir ön yargıya neden olabilmesidir:

“Ya zaten şöyle, yani bizlerin ne yazık ki en büyük sıkıntısı sürekli kendini kanıtlamak zorunda olma hissi. Çünkü farklısın. Her ne kadar karşıdaki insanlar üniversite mezunu da olsa seni bilmiyorlar, tanımıyorlar. Senin kapasiteni bilmiyorlar. Senin ne derece verimli olabileceğini bilmiyorlar” (K3 SHU, 46 yaşında).

Görme engelli meslek elemanları, görme engelli olmayan meslek elemanları ile benzer eğitim süreçlerinden geçmekte ve benzer beceriler edinmektedirler. Bu nedenle, diğer meslek elemanları ile eşit muamele görmeyi istemekte, sahip oldukları becerilerin küçümsenmesini de gereğinden fazla yüceltilmesini de istememekte ve her iki durumu da ön yargı olarak değerlendirmektedirler. Aşağıda eşit muamele görmek istediğini belirten ve bunu sağlamak için nasıl bir yol izlediğini paylaşan katılımcılardan birisinin ifadelerine yer verilmiştir:

“Hayır, çok fazla nazikler sadece. Mesleğinize olan saygı ile engelliliğinize olan saygı hassasiyeti arttırıyor. Ben ön yargıyı çok fazla saygı ve çok fazla iltimas olarak gördüm ama zamanla o iltimasları kullanmaya kullanmaya, onlarla aynı saatte gelip aynı saatte çıktıkça, onlarla eşit davrandıkça, şeyi fark ettim. Hani onlar kadar eleştirilebiliyorum, onlar kadar takdir görüyorum ya da onlarla eşit değerlendiriliyorum” (K2 Psikolog, 23 yaşında).

Yöneticilerin Ön Yargıları

Görme engelli meslek elemanlarının, yöneticileri ile olan ilişkilerinde birtakım ön yargılarla karşılaşabildikleri, bu ön yargıların mesleki yetkinliklerini ortaya koyabilme fırsatı bulduklarında zamanla ortadan kalkmaya başladığı görülmektedir. Ancak, ön yargıları ortadan kaldırabilmek için sürekli olarak kendilerini kanıtlamak zorunda hissetmeleri dikkat çekicidir. Ayrıca, mevcut yöneticilerinin ön yargıları ortadan kalkmış olsa da yeni bir yöneticinin gelmesi halinde süreç yeniden başlamakta ve meslek elemanları kendilerine yönelik ön yargılarla baş etmek için yeniden bir çaba içerisine girmektedirler.

“Başlangıçta önemli bir kısmı benim hani devletin tanıdığı engelli kadrosundan işe girdiğimi yani devletin destek olmak için bir tür kadro açtığını, dolayısıyla da işte çok karışmayalım gelsin gitsin gibi algılıyorlardı. Bir süre sonra tesadüfen ya da bilerek ne bileyim personelden ya da kendi yakınlarından bana gelenler oldukça o düşünceleri ve tutumları değiştirmeye başladı” (E4 Psikolog, 47 yaşında).

"Tabii olabiliyor. Uzun süredir birlikte çalıştığım kişilerle bu sorun artık ortadan kalkıyor ama yeni idareciler geldiği zaman bir daha tekrardan onlara kendimi ifade etmem gerekiyor. Daha iyi anlamalarını sağlamak amacıyla ekstra bir çabamız oluyor tabii" (E2 SHU, 37 yaşında).

Mesleki Uygulamalara Yönelik Görüşleri

Bu başlık altında görme engelli meslek elemanlarının saha uygulamalarına yönelik deneyimlerine yer verilmiştir.

Engellilik Deneyiminin Saha Uygulamalarına Yansımaları

Katılımcıların bir kısmı, görme engelli olmalarının saha uygulamaları noktasında bir dezavantaj oluşturmadığını, danışanlarını değerlendirirken diğer duyularından ve sezgilerinden yararlandıklarını ifade etmişlerdir. Aşağıdaki katılımcı ifadesi görme engelli meslek elemanlarının mesleki değerlendirmelerinde görme dışındaki duyularından nasıl yararlandıklarına örnek olarak gösterilebilir:

"Ses tonundan çok rahat anlarsınız hocam. Bir gün televizyonda bir programa telefonla birisi katıldı. Bir baktım işte kadının sesi çok düşük. Anne bu kadın kesin depresyonda dedim. Yok ya dedi, normal konuşuyor dedi. Sonra kadın birden bire ağlamaya başladı, hocam ben depresyon tedavisi görüyorum dedi. Ses tonundan kaygılı olup olmadığını dahi anlarsınız" (K1 Psikolog, 39 yaşında).

Katılımcılardan bir kısmı ise, görmemenin bazı durumlarda avantaj dahi olabildiğini ifade etmiştir. Bu durumu açıklarken, gözün yanıltıcı olabildiğini, insanların jest ve mimikleriyle içinde buldukları durumu gizleyebildiklerini ancak ses tonlarından içinde buldukları durumun daha rahat anlaşılabilirliğini söylemişlerdir. Ayrıca, aşağıda alıntısına yer verilen katılımcının da örneklediği gibi, göz teması kurmak konusunda sorun yaşayan veya dış görünüşü ile ilgili endişeleri olan danışanların görme engelli meslek elemanları ile çalışmayı daha rahat buldukları durumlar da söz konusu olabilmektedir.

"Bazı sorunlarda göz teması kurmamak danışanın işine geliyor açıkçası. Yani en son yaşadığım şeyi söyleyebilirim. Sosyal fobisi olan bir danışanım var. Zaten göz teması kurma

ile ilgili sıkıntı yaşıyordu ve göz teması kurmayacağı için de benimle çok rahat hissettiğini söyledi mesela" (E4 Psikolog, 47 yaşında).

"Bu tür işlerde yani psikoloji ile ilgili işlerde, insanı çözümlenmeye çalıştığımız işlerde görme engelli olmanın tam da tersine ben çok avantajlı olduğumu düşünüyorum. Çünkü insanlar yüzleriyle, mimikleriyle ve jestleriyle sakladıkları şeyleri sesleriyle saklayamıyorlar. Sesleriyle saklayamadıkları için de seansımız sonunda ben bu sakladıkları şeyleri ortaya çıkardığımda nasıl buldunuz diyorlar. Çünkü saklayamıyorlar" (K6 Psikolojik danışman, 41 yaşında).

Bir katılımcı ise, görmediği için istismar ve ihmal gibi durumları tespit edemediğini aktarmış, bu durumun saha deneyimleri noktasında bir eksiklik olduğunu söylemiştir:

"Mesela şey çocuklar alanında istismar edilip edilmediğini bir çocuğun görmek için işte herhangi bir yerlerinde yara izi var mı? Ne bileyim bir kesik var mı? Herhangi bir şekilde dövülmüş mü? Hani bunları gören bir uzman daha iyi bir şekilde anlayabilir ya da mesela bu resim analizi diye bir eğitim var. Resim analizi yönteminde çocuklara resimler çizdiriyorlar ve bu resimler vasıtasıyla çocuklar daha net bir şekilde anlatabiliyorlar birçok şeyi. Ne bileyim istismara uğrayıp uğramadıklarını vs. Biz şimdi böyle resim analizlerini yapamadığımız için mesela bunlar da hep birer eksiklik olarak kalıyor" (K5 SHU, 39 yaşında).

Saha Deneyimlerinin Görme Engelli Olmayan Meslek Elemanlarıyla Karşılaştırılması

Katılımcılardan bazıları, görme engelli olup olmamanın saha deneyimleri noktasında bir önemi olmadığını, önemli olanın mesleki tecrübe, birikim ve danışanlarla iletişim gücü olduğunu belirtmişlerdir:

"Yani orada ister görme engelli olun ister görün hiç fark etmez, sezgilerinizin kuvvetli olması, iyi bir lisans eğitimi almış olmanız, mesleği seviyor olmanız, insanlarla güçlü iletişim becerisine sahip olmanız sizin kurtarıcı şeyleriniz, silahlarınız yani. Madde bağımlılarıyla da çalıştım ben, Ankara'nın en girilmez yerlerinden birine Çinçin'e çok incelemeye gittim ve kazasız belasız çok güzel sosyal incelemeler yaptım madde bağımlılarıyla. Yani bunun gibi tecrübelerimiz çok oldu, güzel anılarımız da oldu. Bu tür çalışmalarım da hiç zorlanmadım ama görüp de bu çalışmalarda zorlanan arkadaşların olduğunu da biliyorum. Yani bu tamamen kişisel yeteneklere bağlı, görüp görmemekle ilgili değil" (K3 SHU, 46 yaşında).

Bazı katılımcılar ise, görme engelli olmayan meslek elemanları ile aralarındaki farklılığın materyallere ulaşma ve onları kullanabilme noktasında ortaya çıktığını vurgulamışlardır. Bu noktada psikoloji alanında kullanılan çeşitli testlerin eğitimlerinin erişilebilir olmadığına da vurgu yapmışlardır.

“Şimdi görenlerle farklılığımız şöyle, materyallere ulaşmakta ben çok zorluk yaşıyorum. İşte Rorschach testini uygularken birtakım testleri uygularken bazı zorluklar yaşıyorum ya da eğitimler bana göre olmuyor, erişilebilir değil” (K2 Psikolog, 23 yaşında).

“Materyalleri kullanmak zor oluyor işte. Hep aynı şey, hep aynı şeyi söyleyeceğim. Materyalleri kullanırken zorlanıyoruz” (K1 Psikolog, 39 yaşında).

Materyal kullanımında zorluk yaşadığını ifade eden katılımcılardan biri ise, söz konusu zorluk nedeniyle diğer meslektaşlarının çeşitli test uygulamalarını gerçekleştirdiğini, kendisinin de psikoterapi seanslarını yürüttüğünü belirtmiştir:

“Şöyle söyleyeyim, hastanede 5 psikolog görev yapıyoruz. Tek görme engelli benim içlerinde. İyi bir iletişimim olduğunu düşünüyorum diğer meslektaşarımla. Zaten ağırlıklı olarak diğer meslektaşarımla test uygulamalarını yürütüyorlar. Psikiyatristlerimizin istemiş olduğu testleri uyguluyorlar. Tabii ki psikoterapi görüşmeleri de yapıyorlar fakat hastanedeki psikoterapi görüşmelerini çok mübalağa da etmediğimi düşünüyorum, yüzde doksanını ben yürütüyorum diyebilirim” (E1 Psikolog, 47 yaşında).

Danışanların Ön Yargıları

Katılımcılar, danışanları ile olan ilişkilerine dair yöneltilen soruya, zaman zaman, özellikle de ilk görüşmelerde görme engelli olmaları nedeniyle danışanlarının kendilerine yönelik birtakım ön yargıları olabildiğini, ancak süreç içerisinde, anlaşıldıklarını ve sorunlarının çözülebildiğini gördükçe bu ön yargıların ortadan kalktığını, bu noktada iletişimin kalitesinin, mesleki güvenin ve mesleki becerilerin belirleyici olduğunu belirtmişlerdir. Aşağıdaki katılımcı ifadesi söz konusu durumu özetlemektedir:

“Tabii ki, çok fazla olabiliyor. Hani elinde bastonla seni karşılarında gördükleri zaman bi şaşkınlık hali olabiliyor. Daha az önemseme hali olabiliyor ama sonrasında onlara bir

şekilde katkınız olduğunda veya katkı sağlamak için emek harcadığınızda, süreç içerisinde insanlar kendilerini daha kolay açmaya başlıyor” (E2 SHU, 37 yaşında).

Bu çalışmadaki dikkat çekici bulgulardan birisi de, katılımcıların danışanlarından daha çok meslektaşlarının, iş arkadaşlarının ve idarecilerinin ön yargılarıyla karşılaştıklarını vurgulamalarıdır. Bir katılımcı bu durumu şu şekilde anlatmıştır:

“Valla bir şey söyleyeyim mi, ben danışanlarımdan çok meslektaşlarımdan amirlerimin ön yargılı tutumlarıyla karşılaşıyorum. Belki okulda öğretmenlerimin bile ön yargılı tutumları olmuştur ama danışanlarımla alakalı hiç böyle bi ön yargıyla karşılaşmadım” (K4 SHU, 43 yaşında).

Benzer şekilde başka bir katılımcı da danışanlarından ziyade yöneticilerinin ön yargıları ile karşılaştığını aşağıdaki gibi aktarmıştır:

“Yok hayır yaşamadım. İş verenlerin ön yargısı oluyor tam tersine. İş verenler size ön yargıyla yaklaşıyor” (K1 Psikolog, 39 yaşında).

Bir katılımcı ise, staj yaptığı dönemde kendisinin ilgilendiği bir konu ile ilgili, danışanların göz teması kurabilmeleri nedeniyle odadaki diğer kişilere yöneldiklerini, ancak bu durumu yadırgamadığını, zira kendisinin de ses nereden geliyorsa o tarafa yöneleceğini şu sözleriyle ifade etmiştir:

“Örneğin ben staj yaparken okullarda, bir danışmanlık odamız vardı. Odada iki masa vardı. Benim masam ve danışmanın masası. Bir ön yargı değil belki ama kapıdan giren kişi direkt göz teması kurabildiği için diğer tarafa yöneliyordu. Benim ilgilendiğimi söylediklerinde bana geliyorlardı. Göz teması kiminle kurabiliyorlarsa ona yanaşıyorlardı hani. Aslında bunu da çok yadsımıyorum çünkü biz de mesela bir ses duyduğumuz zaman sese doğru gideriz, sesin olmadığı yöne doğru gidemeyiz” (K6 Psikolog, 41 yaşında).

Başka bir katılımcı ise, yaşlılık alanında çalışırken, yaşlı danışanlarının kendisine acıma ve merhamet duyguları ile yaklaşabildiklerini, böyle durumlarda onların ilgisini çekebilecek konularda sohbetler açarak ön yargılarını kırmaya çalıştığını şu şekilde aktarmıştır:

“Bu ön yargı olarak söyleyebileceğim bir şey olarak yaşlılık alanında, biraz yaşlılar işte yazık, ah kızım, vah kızım hani bu tür şeylerle karşılaştım. Orada da yine bu tür muhabbetlere girmeden onlarla Atatürk’ü konuşarak, tarihi konular konuşarak ya da

kadinsa eğer yemenisinden bahsederek yani ustaca konu değiştirme diyebiliriz bunun adına” (K5 SHU, 41 yaşında).

Çalışırken Zorlanılan Danışan Grupları

Katılımcıların çalıştıkları alanların çeşitliliğine bağlı olarak, hizmet sundukları danışan grupları da farklılık göstermektedir. Katılımcıların bir kısmı çocuk danışanlarıyla çalışırken zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Bu zorluğun nedenini ise, çocuklarla çalışırken göz teması kurmanın ve sözel olmayan diğer iletişim yollarını kullanmanın önemli olması olarak açıklamışlardır. Aşağıda çocuklarla çalışırken zorlandığını belirten bir katılımcının ifadesine yer verilmiştir:

“Çocuklar, ben normalde de çocuklarla çalışmayı sevmem, tahammülüm yoktur çok ama onlarla çalışırken daha çok yüz ifadesi, jestler, mimikler vesaire devreye giriyor. Oyun terapi gibi farklı uygulamalar yapılması gerekiyor. Oralarda görememek tabii ki kısıtlayıcı” (E4 Psikolog, 47 yaşında).

Aynı şekilde bir başka katılımcı da yetişkinlerle çalışırken görsel olmayan iletişim yollarının kullanılabildiğini ancak çocuklarla çalışırken görsel iletişimin daha önemli olması nedeniyle zorluk yaşayabildiğini aşağıdaki şekilde dile getirmiştir:

“Çocuklar var. Çünkü çocuklar daha çok resim çizmekten, oyun oynamaktan hoşlanıyorlar ve biz onları yapamıyoruz yani görsel iletişim dediğimiz ve iletişimin olmazsa olmazları var. Yetişkinler bunu bir şekilde aşabiliyorlar ama çocuklarda bunu aşmak daha da zor” (K5 SHU, 39 yaşında).

Yukarıda ifadelerine yer verilen katılımcıların aksine başka bir katılımcı ise, çocuklarla çalışmakta hiç zorluk yaşamadığını, merak duygularının azalmış olması ve fikirlerinin daha zor değişmesi nedeniyle yaşlılarla çalışmakta güçlük çektiğini şu sözleriyle anlatmıştır:

“Mesela çocuklarda hiçbir problem olmuyor. Çocuklarla çok kolaylıkla ilişki kurulabiliyor. Yaklaşık bir yıl önce İzmir’deyken huzur evinde çalıştım. Yaşlılarla çalışırken, yaşlıların artık daha katı, daha sabit fikirli olduklarından ötürü, merak duygularının daha böyle azalmış olmasından ötürü yaşlılarla mesleki anlamda çok fazla doyumum olmadı tabii” (E2 SHU, 37 yaşında).

Diğer Kurumlarla İlişkiler

Katılımcıların, hizmet sundukları danışan grubunun özelliklerine ve ihtiyaçlarına bağlı olarak pek çok kurumla ilişki kurdukları görülmektedir. Bir katılımcı hangi kurumlarla ilişki kuracağını danışanlarının ihtiyaçlarının belirlediğini şu şekilde ifade etmiştir:

“Yani aslında bu müracaatçı profiline göre değişiyor. Kimin neye ihtiyacı varsa o kurumla görüşüyoruz. Bizim hangi kurumla görüşeceğimiz çok belli olmayabiliyor. Çok alakasız bir kuruma da işimiz düşebiliyor. Mesela bir engelli araç almak istiyor, bana diyor ki, ben galeriyi aradım, benim engelli aracı alabilmemle alakalı bi bilgisi yokmuş, arayıp bilgi verebilir misin diyor, orayı da arıyorum” (K4 SHU, 43 yaşında).

Başka bir katılımcı ise, danışanlarının birden fazla alanda desteğe ihtiyaçları olabildiğini, her ihtiyaç alanı için farklı kurum ve kuruluşlarla iletişim kurduğunu şu şekilde aktarmıştır:

“Mesela diyelim ki örnek vereyim, ...’dan veya ...’dan göç etmiş bir aile veya kan davasından kaçmış vesaire. Ankara’ya gelmiş, beş altı tane çocukları var, bi barakaya sığınmışlar. Yatacak yatak yok, oturacak halı yok, çocuklar okula gidecek kıyafet yok, sünnet olacaklar en basitinden sağlık güvenceleri yok, babanın işi yok, dil problemleri var. Şimdi bu aile için ne yapılacak? Bir, Sağlık Bakanlığı’yla bağlantı kurulacak. Milli Eğitim’le bağlantı kurulacak, en temel ihtiyaçları için Belediye ile bağlantı kurulacak, işte ...’yle örnek veriyorum, ...işte hangi dernekler varsa. Bütün yerel yönetimleri ve sivil toplum kuruluşlarını arıyorsunuz” (K3 SHU, 46 yaşında).

Başka bir katılımcı da ilişkide oldukları diğer kurumların gizlilik ve güvenlik tedbirleri konusunda yeterince özen göstermeyebildiklerine, dolayısıyla danışanlarının mağdur olabildiğine dikkat çekmiştir:

“Mesela şimdi kadınların gizlilik kararları diye bir şey var, okullar o gizlilik kararlarına uymuyor, sağlık kurumları o gizlilik kararlarına uymuyor. Gizlilik kararlarına uyulmadığı zaman da kadınlar bir şekilde bulunabiliyor ve onların can güvenlikleri tehdit edilebiliyor” (K5 SHU, 41 yaşında).

Erişilebilirlik Deneyimleri

Bu tema altında katılımcıların hem hizmet sundukları fiziki mekânların erişilebilirliğine hem de yararlandıkları dijital kaynakların ve web sitelerinin erişilebilirliğine yönelik deneyimlerine yer verilmiştir.

Fiziki Mekânların Erişilebilirliği

Bazı katılımcılar ev ziyaretleri yapmaları gerektiğinde evlerin ulaşımının güç olması, danışanların çoğunlukla yoksul bölgelerde oturmaları nedeniyle evlerin fiziki özelliklerinin hareketlerini sınırlaması ve yolların bozuk olması gibi sebeplerle çeşitli zorluklar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bir katılımcı söz konusu zorluğu aşağıdaki gibi anlatmıştır:

“Kurum binasıyla ilgili çok fazla bi erişilebilirlik problemi yok ama evlerle ilgili illaki var. Biz böyle daha çok gecekondular tarzı evlere gittiğimiz için hani, merdiven basamakları, eşikler, işte tavanlarda falan çok büyük sorunlar olabiliyor yani” (E2 SHU, 37 yaşında).

Bazı katılımcılar ise kurum binalarının erişilebilirliği noktasında yaşadıkları sorunları aktarmışlardır. Daha önce bir hastanede çalışan ancak görüşmenin yapıldığı sırada özel bir kliniği bulunan bir katılımcı, çalıştığı hastanenin oldukça karışık olduğunu, bu nedenle tek başına hareket etmekte zorlandığını ancak kendi özel kliniğinin oldukça erişilebilir olduğunu dile getirmiştir:

“Daha önce vardı tabii. Hastanede olduğumuz için orada birinin refakatine ihtiyacım oluyordu benim. En azından yemekhaneye gidip gelmek için veya idareye gidip gelmek için. Bizim çalıştığımız hastane çok karışık. Sonra idareyle konuştuğumuz onlar büyük bir kısmını hallettik. Şimdi hizmet sunduğum mekân da zaten bana ait ve en baştan beri benim için son derece erişilebilir bir ofis” (E4 Psikolog, 47 yaşında).

Başka bir katılımcı ise, çalıştığı kurum binasının küçük olduğunu özellikle vurgulamış ve ilk işe gittiğinde binayı tanımaya çalıştığını, şu an bir problem yaşamadığını anlatmıştır:

“Ben iş yerine ilk gittiğim zaman ama benimkisi küçük bir binaydı, lütfen onu not düşün. Küçük bir bina olduğu için küçük bi çalışma yaptım, binayı tanımak istedim. Özellikle lavabo, yemekhane gibi” (K2 Psikolog, 23 yaşında).

Dijital Erişilebilirlik

Görme engelli bireylerin hem eğitim imkânlarından yararlanabilmeleri hem de mesleki uygulamalarını gerçekleştirebilmeleri için dijital kaynakların, web sitelerinin ve çeşitli amaçlarla geliştirilen mobil uygulamaların alt yapılarının ekran okuyucu yazılımları destekleyecek şekilde hazırlanması oldukça önemlidir. Ancak katılımcılar bağlı buldukları bakanlıkların web sitelerinde birkaç değişiklik yapılarak ortadan kaldırılabilecek erişilebilirlik sorunları ile karşılaşmakta ve bu nedenle mesleki uygulamalarını yürütürken çeşitli zorluklar yaşamaktadırlar. Katılımcılara ait aşağıdaki ifadeler söz konusu sorunları ve bu sorunlara bağlı olarak yaşadıkları zorlukları ortaya koymaktadır:

“Fare kullanmadan mesela bakanlığın bizim işlemlerimizi yapmamız için kurdukları sistem üzerinde işlem yapmakta zorlanıyorum. O sistem üzerinde evraklarla ilgili işlemleri yapmam için erişilebilirliğin daha iyi olması lazım. Fare olmadan kullanılmıyor maalesef. Bu sayfanın ismi Belgenet” (E2 SHU, 37 yaşında).

“Mesela bizim yazı yazarken kullandığımız BİTS diye bir sistem var Belge Yönetim Sistemi, o sistem erişilebilir değil. Dolayısıyla resmi yazı yazma gibi üst yazı yazma gibi şeylerde benim şansım yok. Benim üst yazılarımı hep işte bürodaki arkadaşlar yazıyor. Sadece gelen evrakları okuyabiliyorum, giden evrakları okuyabiliyorum ama yazı yazamıyorum. Yani bazı yerleri okumuyor ekran okuyucular bize ve okumadığı için de biz yararlanamıyoruz” (K5 SHU, 39 yaşında).

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

Deneyim bireyin bir süreç içerisinde bizatihi yaşadıkları sonucunda elde ettiği çıkarımlardır ancak her tecrübenin herkes tarafından aynı çıkarımla sonuçlanmadığı da aşikârdır. Adler’in ifadesi ile çoğu kez ne yaşadığımız değil yaşadıklarımızı nasıl yorumladığımız daha önemlidir (Corey, 2015:130). Bir tecrübenin çıktılarını yorumlama süreci ise bireyin doğduğu çevre içerisinde kendi kişiliği ve algısı çerçevesinde elde ettiği farklı alanlardaki geçmiş tecrübelerinin bir

çıkıtısı olarak ortada durmaktadır. Bu anlamda çalışmamız içerisinde de açıkça görülmektedir ki görme engelli meslek elemanlarının mesleki tecrübeleri ve süreci yorumlama biçimleri birbirinden farklılık arz edebilmektedir. Bu perspektifle çalışmaya bakıldığında, uzmanların mesleki deneyimlerini şekillendiren unsurlar sadece görme engelli olmaları ile sınırlandırılmamaktadır. Deneyimlerin şekillenmesinde çalışma ortamlarının, mesleki rollerini uygulamaya aktarabilmeleri noktasında, yöneticilerinin, kurumlarının sağladığı imkânların, danışanlarının özelliklerinin ve ihtiyaçlarının çerçevesi ve kendi algıları oldukça etkilidir.

Katılımcıların meslek tercihlerini etkileyen faktörlere bakıldığında büyük çoğunluğunun (8 kişi), engel durumlarının meslek seçimi noktasında belirleyici olduğuna dair bir anlatımları olmaması dikkat çekmektedir. Kişisel ilgilerinin, kendi yeteneklerine dair farkındalıklarının, başkalarına yardım etme isteklerinin ve lise döneminde almış oldukları derslerin, meslek seçimlerini yönlendirmede daha önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Bu bulgumuz, engellilik deneyiminin çalışmada yer alan katılımcıların yaşamları üzerinde belirleyici olan mutlak ve en önemli gerçeklik olmadığını da bir kez daha görünür hale gelmesini sağlamıştır. Ancak bu bulgulardan farklı bir biçimde Öztabak (2018), çeşitli bölümlerde okuyan ve farklı engelleri bulunan on üniversite öğrencisi ile yaptığı araştırmasında, meslek seçimi noktasında kişisel ilgilerin, isteklerin ve ailelerinin yönlendirmelerinin yanı sıra en fazla dikkate aldıkları faktörün engel durumları olduğu sonucuna ulaşmıştır. Öztabak (2018)'in çalışmasının bulgularının benzer olmamasının nedeninin katılımcıların engel türü bakımından farklı gruplardan oluşmasından kaynaklandığı düşünülmektedir oysa bizim yaptığımız bu çalışma yalnızca görme engelli uzmanlarla sınırlandırılmıştır. Zira aynı engellilik durumu her birey tarafından benzer şekilde deneyimlenmediği gibi her engel grubunun kendine özgü farklı deneyimleri de söz konusu olabilmektedir. Yine bu çalışmadaki katılımcılarımızın büyük çoğunluğu, meslek tercihlerine ilişkin

kararlarını lise döneminde aldıklarını ifade etmişlerdir. Literatürde de benzer biçimde lise döneminin meslek seçimine ilişkin karar verme noktasında kritik bir önem taşıdığı, öğrencilerin yetişkin yaşamlarında kendilerini mutlu hissedebilecekleri bir mesleğe yönelebilmeleri için bu dönemde kişisel ilgi ve becerilerini keşfetmelerinin önemli olduğu vurgulanmaktadır (Öztabak, 2018; Şeker ve Kaya, 2019; Gönültaş, 2021). Ayrıca katılımcılarımızın mesleki tercihlerini etkileyen faktörlerin mesleki doyumları noktasında da belirleyici olduğu da bu noktada dikkat çekmektedir. Kendi ifadelerinden de anlaşılacağı üzere katılımcılarımızın hepsi mesleklerini severek yerine getirmektedir. Literatür incelendiğinde de mesleği isteyerek seçme ve mesleği sevme ile mesleki doyum arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğuna işaret eden çalışmalar bulunmaktadır (Başçılar ve Taşcı, 2018; Kodaman ve Kızılkaya, 2022). Öte yandan katılımcıların mesleki doyumları noktasında en fazla dile getirdikleri unsur, başkalarına yardım edebilmekten ve sorunlarını çözebilmekten duydukları mutluluk olmuştur. Paralel biçimde, kadın konuk evinde görev yapan sosyal hizmet uzmanları, psikologlar ve çocuk gelişim uzmanları ile gerçekleştirilen nitel bir çalışmada da danışanlarının yüzlerinde gülümseme oluşturabilmenin uzmanların mesleki doyumlarını arttırdığına ilişkin bulgulara ulaşılmıştır (Yalçın, 2021).

Katılımcıların sahada karşılaştıkları sorunlar incelendiğinde ise öne çıkan unsurlardan birisinin bürokratik süreçler olduğu görülmektedir. Bürokratik süreçlerin uzun sürmesi nedeniyle mesleki müdahalelerinin aksayabildiği, kurumsal kaynakların yetersiz olmasının danışanlarının ihtiyaçlarını karşılama konusunda aksaklıklara yol açtığını ve amirleri, danışanları ve kurumda çalışan diğer personeller tarafından kendilerinden yetkileri dışında olan işleri yapmalarının beklenebildiği gibi sebepler bürokratik ve yönetsel sorunlar olarak işaret edilmektedir. Sahada yapılan başka çalışmalar da bu hususta birtakım sorunların olduğu konusunda bu çalışma ile hemfikirdirler. Bu çalışmalarda da uzmanların zamanlarının büyük bir bölümünü büro işlerine

ayırarak zorunda kaldıkları, kendilerinden görev tanımları dışında kalan işleri yapmalarının beklenmesi ve iş yoğunluğu nedeniyle danışanlarına yeterli zaman ayıramamaları, denetimlerin geleneksel yöntemlerle yapılması ve denetim sürecinin yavaş ilerlemesi gibi bürokratik ve idari sorunlar yaşandığı tespit edilmiştir (Zengin ve Çalış, 2017; Parmaksız ve Gök, 2018; Çüm ve Köroğlu, 2021; Pascoe vd., 2022).

Ancak diğer taraftan saha tecrübesinin ve sahada karşılaşılan bürokratik tikanlıklar hususunun daha ayrıntılı biçimde incelenmesine ihtiyaç olduğu da açıkça görülmektedir. Sahada karşılaşılan sorunların kaynağının bürokratik süreçlerle ilişkisi olduğu kadar bu süreci işleten diğer personellerle de ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Bu görüşmeler esnasında süreç içerisinde edindiğimiz izlenim, iş yoğunluğu ve bürokratik süreçlerde inisiyatif kullanımı konusunda sorumluluk almak istemeyen personel yapısı, sahadaki acil gelişen durumlar dolayısı ile ortaya çıkan sorunların aşılmasına yol açmakta ve esasen uygulayıcıların açık ifadeler ile direkt görev tanımı beklentileri dolaylı yoldan görevlerini ihmal etme sorununa yol açmaktadır. Ne yazık ki birey çoğu kez bu ihmali kendisi de fark edememektedir veya görmezlikten gelmektedir.

Görme engelli uzmanların yaşadıkları bir diğer sorun ise iş arkadaşlarının, meslektaşlarının ve yöneticilerinin ön yargılı tutumlarıdır. Engellilerin çalışma yaşamına katılımlarını zorlaştıran nedenler arasında gösterilen ön yargılı tutumlar (Arslan ve Altıntaş, 2014), işe kabul edilme süreçlerinde yaşanan zorlukların yanında, iş yaşamlarında karşılarına çıkmaktadır. Bu da çalışma hayatına katılmış engelli bireylerin potansiyellerinin altında kalan işlerde çalıştırılmalarına yol açabilmekte veya engellilerin yalnızca bazı işleri yapabileceklerine yönelik bir tutuma dönüşebilmektedir. Çalışmamızda da bazı katılımcılar yeterli mesleki beceriye sahip olmadıklarına, danışanlarını doğru değerlendiremeyebileceklerine, uygun mesleki müdahaleler

gerçekleştiremeyeceklerine dair ön yargıların olabildiğini ve bu ön yargılar nedeniyle bazı mesleki rollerini uygulayabilmelerinin engellenebildiğini ifade etmişlerdir. Kanada’da yapılan bir çalışmanın bulguları da engelli bireylerin istihdam oranlarının arttırılabilmesi için aşılması gereken en büyük bariyerlerden birinin işverenlerin engellilerin işe yönelik sorumluluklarını yerine getiremeyeceklerine dair taşıdıkları ve çoğunlukla herhangi bir gerçekliğe tekabül etmeyen yanlış inanışları olduğunu ortaya koymaktadır (Bellemare vd., 2019). Gana’da engellilik ve ayrımcılık arasındaki ilişkinin ele alındığı bir çalışmada da verilen işi yapamayacaklarına dair ön yargıların engellilerin işe alımını zorlaştırdığı, işe alınan engellilerin ise diğer çalışanlara oranla ayrımcılıkla ilişkili daha fazla sorun yaşadıkları bulunmuştur (Banks vd., 2018). Benzer biçimde diğer uluslararası çalışmalar da göstermektedir ki bu sorun sadece Türkiye özelinde yaşanan bir sorun değildir (Khoo vd., 2013; Graham vd., 2018; Carr ve Namkung, 2021).

Çalışmamızın önemli bulgularından biri de katılımcılarımızın danışanlarının ön yargılı tutumlarına daha az maruz kalmalarına rağmen iş arkadaşları ve meslektaşları tarafından kendilerine sıklıkla ön yargı ile yaklaşıldığını ifade etmeleridir. Katılımcılarımızın iş arkadaşları ve meslektaşlarının daha olumsuz tutumlara sahip olduklarına ilişkin yaptıkları değerlendirmeler, amacı insanı ve insan deneyimini anlamak olan ruh sağlığı profesyonellerinin engelliliğe yönelik bakış açıları noktasında birtakım soru işaretleri ortaya çıkarmaktadır. Benzer doğrultuda Amerika’da farklı engel durumları olan 14 sosyal hizmet uzmanı ile gerçekleştirilen nitel bir çalışmada da katılımcılar, mesleğin doğasında farklılıklara saygı ve farklılıkları anlama çabası olmasına rağmen meslektaşları tarafından ayrımcı davranışlara maruz kaldıklarını, bu durumun sosyal hizmet mesleğine yönelik hayal kırıklığı yaşamalarına neden olduğunu ifade etmişlerdir (Kiesel vd., 2019). Yapılan bir başka çalışmada da engelli çalışanların iş arkadaşlarının

tutumlarını yöneticilerinin tutumlarından daha olumsuz algıladıkları bulunmuştur (Orhan ve Uysal, 2019).

Uzmanlar mesleki ilişkinin başlangıç aşamasında danışanlarının da kendilerine ön yargı ile yaklaşabildiklerini ancak kendilerine yardım edilebildiğini fark ettiklerinde ön yargılarını zamanla ortadan kaldırdığını belirtmişlerdir. Öte yandan, danışanlarının tutumlarını iş arkadaşlarının, meslektaşlarının ve yöneticilerinin tutumlarından daha olumlu algıladıkları da anlaşılmaktadır. Danışanlarının tutumlarının daha olumlu olmasını, danışanlarının çoğunlukla dezavantajlı gruplar olmaları nedeniyle engelli birinin kendilerini daha iyi anlayabileceğini düşündükleri, kendilerine destek olduğunu gördüklerinde uzmanın engelli olup olmamasını sorun etmedikleri ve sosyal fobi gibi sorunlar yaşayan danışanların zaten göz teması kurmada zorlandıkları, bu nedenle görmeyen bir uzmanla daha rahat iletişim kurabildikleri şeklinde açıklamışlardır. Bu veri çalışmanın ulaştığı önemli verilerden birisidir. Bu tip durumlarda bazen gözlemleniyor olma düşüncesinin iletişimi sınırlandırabileceği düşünülmektedir.

Diğer yandan katılımcılarımız farklı meslek gruplarına mensup oldukları ve farklı kurumlarda görev yaptıkları için farklı profillerdeki danışan gruplarına hizmet sunmaktadırlar. Örneğin sözel olmayan iletişim biçimlerinin daha fazla kullanılması gereken bazı durumlarda çocuk danışanları ile çalışırken zorluk yaşayabilmektedirler. Bununla birlikte, bazı katılımcılarımız çocuklarla çalışmayı daha rahat bulduklarını ve zorluk yaşamadıklarını da ifade etmişlerdir. Bu durum, engellilik durumunun uzmanların saha uygulamalarını benzer şekilde etkilemediğini göstermektedir. Görme engelli olmanın dezavantaja dönüştüğü diğer durumlar da fiziksel istismar gibi görsel detayların önemli olduğu ve resim analizi gibi görmeye dayalı değerlendirme tekniklerinin kullanılmasını gerektiren durumlardır.

Çalışma içerisinde öne çıkan en önemli unsurlardan birisi erişilebilirlik sorunu olmuştur. Engellilik tartışmalarında sıklıkla karşılaştığımız bu sorun, esasen diğer birçok sorunun da kaynağı olarak orta yerde durmaktadır. Erişilebilirlik bir sorun olmaktan çıkarıldıkça engellilerin hayata katılımı ve iş verimliliklerinin de yükseldiği aşikardır. Çalışma içerisinde katılımcılarımızın erişilebilirlik noktasında en fazla dile getirdikleri sorunlar; çalıştıkları kurumların fiziki açıdan erişilebilir olmaması, ziyaret gerçekleştirilen evlerin kötü fiziki koşullara sahip olması nedeniyle yaşadıkları güçlükler, hizmet sunmak için yararlanmak durumunda oldukları resmi web sitelerinin ekran okuyucu yazılımlarla kullanılabilir şekilde tasarlanmaması ve psikologlar tarafından danışanları klinik açıdan değerlendirmek için uygulanan testlerin erişilebilir şekilde düzenlenmemesidir. Engelli bireylerin çalışma yaşamı içerisinde karşılaştıkları erişilebilirlik sorunlarının mesleki rollerini uygulayabilmelerini zorlaştırdığı yönündeki bulgularımız yapılan benzer çalışmalarla da desteklenmektedir. Örneğin Eğitimde Görme Engelliler Derneği tarafından görme engelli öğretmenlerin sorun ve beklentilerine yönelik gerçekleştirilen araştırmada, öğretmenlerin EBA'da (Eğitim Bilişim Ağı) yer alan görsel, işitsel ve yazılı materyalleri kullanmada zorluk yaşadıkları, etkileşimli tahtaların görme engelli öğretmenlere hitap etmediği ve erişilebilirlik noktasında birtakım düzenlemelere ihtiyaç duydukları belirtilmiştir (EGED, 2017). Konya'da devlet kurumlarında ve özel sektörde çalışan engellilerin işverenleri ve işyerlerine yönelik görüşlerinin incelendiği nitel bir çalışmada da engelli çalışanların çoğunluğunun işverenlerinden öncelikli beklentileri arasında fiziki düzenlemeler bulunmaktadır (Anıl ve İlik, 2022). Yine benzer şekilde uluslararası literatürde yer alan ve Nijerya'da yapılan çalışmada, kamu kuruluşlarının fiziki alt yapılarının engelli çalışanların erişilebilirlik ihtiyaçlarına uygunluğu açısından değerlendirilmiş, kamu kuruluşlarının hem erişilebilirlik standartları yönünden düşük fiziksel niteliklere sahip olduğu hem de engelli çalışanların gereksinim duydukları ekipmanlara ulaşım olanaklarının çok sınırlı olduğu tespit edilmiştir.

Aynı çalışmada erişilebilirlik standartlarının yeterli olmaması engellilere yönelik bir tür ayrımcılık olarak değerlendirilmiştir (Omolawal, 2019). Engellileri konu edinen Kanada’da yapılmış bir çalışmada da erişilebilirlik konusunun engelliler açısından önemi ön plana çıkmaktadır. Araştırmada, fiziki açıdan uygunluk ve yardımcı teknolojilerin bulunması gibi işyeri özelliklerinin engelli çalışanların işlerinden daha fazla memnun olmaları ile ilişkili olabileceği belirtilmiştir (Uppal, 2005). Buna paralel olarak diğer çalışmalarda da benzer bulgulara rastlanmaktadır (Karakuyu, 2017; Narayanan, 2018; Wahidin vd., 2018; Kanyılmaz Polat, 2020; Makkawy ve Long, 2021).

Sonuç olarak denilebilir ki erişilebilirlik sorunlarının giderilmesi durumunda görme engelli olmak büyük bir oranda sorun olmaktan çıkabilmektedir. Yine de bunun dışında da sahada ve insanla birebir çalışma gibi durumlarda görme engelli meslek elemanlarının birtakım sorunlar yaşadıkları da görülmektedir. Bu sorunların bir kısmı da toplumun bu duruma alışkın olmamasından kaynaklanan olumsuzluklardır. Ancak bu aşılabilecek bir sorun olarak görülmektedir. Çünkü katılımcılarımızın saha deneyimleri incelendiğinde, görme engelli olmalarının çoğunlukla bir dezavantaj oluşturmadığı görülmektedir. Danışanlarının içinde buldukları durumları değerlendirirken görme dışındaki duyularını ve sezgilerini kullanabilmeleri zaman zaman bir avantaja da dönüşebilmektedir. Ayrıca sunulan hizmetin niteliğini belirlemede görme engelli olmalarından ziyade danışanlarla kurdukları iletişimin kalitesinin, mesleki becerilerinin ve mesleki güvenin daha belirleyici olduğunu düşünmektedirler.

Görme engelli bireylerin ve esasen bir bütün olarak engelli bireylerin toplum içerisinde görünürlükleri arttığında bu olumsuz tutumun hem yöneticiler hem hizmet alanlar hem de tüm toplum için kendiliğinden ortadan kalkacağı düşünülmektedir. Bugün her ne kadar bu görünürlüğün ve farkındalığın artırılmasına yönelik birçok çalışma yapılmaktaysa da istenilen sonuç tam olarak

elde edilememektedir. Çünkü bu çalışmalar daha çok engellilerin yaşam koşullarının ne denli zor olduğu ile sınırlı bir empati çalışmasından öteye geçememektedir. Engellilik yalnızca yeti farklılıklarının bir sonucu olarak var olan, deneyimleyen herkes tarafından aynı şekilde anlamlandırılan, değişmez ve tek boyutlu bir olgu değildir. Yeti farklılıkları engellilik deneyiminin yalnızca bir parçasıdır ve suni olarak deneyimlenmesi engelliliğin anlaşılmasına ve bireylerin yaşadıkları sorunların çözümüne yeteri kadar katkı sağlayamamaktadır. Engellilerin toplumsal yaşamda karşılaştıkları erişilebilirlik sorunlarına dikkat çekecek ve engellilerin toplumun bir parçası olarak görülmesine engel olan olumsuz kültürel tanımların görünür kılınmasını sağlayacak farkındalık çalışmalarının yapılması önemlidir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalede yazarlar arasında, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

KAYNAKÇA

- Anıl, A. ve İlik, Ş. Ş. (2022). Engelli çalışanların işyeri ve işverenine yönelik görüşlerinin incelenmesi. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 12(1), 107–124.
- Arslan, H. ve Altıntaş, G. (2014). Engellilerin çalışma yaşamına katılımını artırarak toplumla kaynaşmalarını sağlamayı hedefleyen bir model önerisi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 165–186.
- Arslan, Y., Şahin, H. M., Gülnar, U. ve Şahbudak, M. (2014). Görme engellilerin toplumsal hayatta yaşadıkları zorluklar (Batman merkez örneği). *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 4(2), 1-14.
- Banks, J., Grotti, R., Fahey, É. ve Watson, D. (2018). *Disability and discrimination in Ireland: Evidence from the QNHS Equality Modules 2004, 2010, 2014*. Dublin, Ireland.
- Başçılar, M. ve Taşçı, A. (2018). İş yükü ve iş tatmini arasındaki ilişki: Sosyal hizmet uzmanları üzerine bir araştırma. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4, 330–344.
- Bellemare, C., Goussé, M., Lacroix, G. ve Marchand, S. (2019). *Physical disability, discrimination, and public subsidies: evidence from a field experiment controlling for workplace accessibility* (No: 11461). Bonn.
- Burcu, E. (2017). Türkiye’de engelli bireylerin dezavantajlı konumlarına engellilik sosyolojisinin eleştirel tavrıyla bakmak. *Toplum ve Demokrasi*, 11(24), 107–125.
- Carr, D. ve Namkung, E. H. (2021). Physical disability at work: How functional limitation affects perceived discrimination and interpersonal relationships in the workplace. *Journal of Health and Social Behavior*, 62(4), 545–561.
- Corey, G. (2015). *Psikolojik danışma, psikoterapi kuram ve uygulamaları*. Ankara: Mentis Yayıncılık.

- Cudjoe, E. ve Alhassan, A. (2017). Perceptions about disability among persons with and without disabilities in Sekondi, Ghana: a qualitative study. *Asian Research Journal of Arts and Social Sciences*, 3(1), 1–10.
- Çüm, B. ve Köroğlu, C. Z. (2021). Sosyal hizmet uzmanlarının çalışma yaşamlarında karşılaştıkları sorunlar: Burdur ili örneği. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 8(1), 165–182.
- EGED. (2017). *Engelsiz bir üniversite için tespit ve öneriler el kitabı*. Ankara: Şen Matbaa.
- Gönültaş, O. (2021). Lise öğrencilerine yönelik kariyer danışmanlığı ve mesleki rehberlik alanında yapılan deneysel çalışmaların incelenmesi. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 233–244.
- Graham, K. M., McMahon, B. T., Kim, J. H., Simpson, P. ve McMahon, M. C. (2018). Patterns of workplace discrimination across broad categories of disability. *Rehabilitation Psychology*, 62(4).
- Kahraman Güloğlu, F. (2022). Engellilik hakkında kavramsal karmaşanın nedenleri ve Türkiye’deki durum. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(1), 291–315.
- Kanyılmaz Polat, E. (2020). Engelli bireylerin çalışma yaşamında karşılaştıkları sorunlara yönelik nitel bir araştırma: Çanakkale örneği. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(39), 869–897.
- Kanyılmaz Polat, E., Bacak, B. ve Kiroğlu, F. (2020). Çalışma yaşamında görme engelli bireyler: Çanakkale örneği. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 20(49), 917–960.
- Karakuyu, A. (2017). Engelli bireylerin bakışıyla çalışma ve günlük hayattaki engelli sorunları. *Kesit Akademi Dergisi*, 3(12), 674–685.
- Khoo, S. L., Tiun, L. T. ve Lee, L. W. (2013). Unseen challenges, unheard voices, unspoken desires: Experiences of employment by Malaysians with physical disabilities. *Kajian Malaysia: Journal of Malaysian Studies*, 31(1).

- Kızılaslan, A., Zorluoğlu, S. L., Yüce, A. ve Sözbilir, M. (2016). Yeti yitimi modellerinin tarihsel süreci. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 183–197. doi:10.17240/aibuefd.2016.16.1-5000182917
- Kiesel, L. R., Dezelar, S. ve Lightfoot, E. (2019). Equity in social work employment: opportunity and challenge for social workers with disabilities in the United States. *Disability & Society*, 34(9–10), 1399–1418.
- Kodaman, N. ve Kızılkaya, M. (2022). Sağlık profesyonellerinde iş doyumunu ve tükenmişlik arasındaki ilişkinin incelenmesi: Büyükşehir Belediyesi örneği. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 6(2), 280–291.
- Makkawy, A. ve Long, S. (2021). Visual impairment in the virtual workplace: Exploration, experience, and interpretation. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 115(4), 299–309.
- McKinney, E. L. ve Swartz, L. (2021). Employment integration barriers: experiences of people with disabilities. *The International Journal of Human Resource Management*, 32(10), 2298–2320.
- Mellifont, D., Smith-Merry, J., Dickinson, H., Llewellyn, G., Clifton, S., Ragen, J., ... Williamson, P. (2019). The ableism elephant in the academy: A study examining academia as informed by Australian scholars with lived experience. *Disability & Society*, 34(7–8), 1180–1199.
- Narayanan, S. (2018). A study on challenges faced by disabled people at workplace in Malaysia. *Putrajaya International Conference on Children, Women, Elderly and People with Disabilities* içinde (ss. 185–197).
- Norstedt, M. (2019). Work and invisible disabilities: Practices, experiences and understandings of (non)disclosure. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 21(1), 14–24.

- Omolawal, S. A. (2019). Disability, Workplace Relations and Social Exclusion of “the people with special needs” in selected public organisations in Ibadan, Nigeria. *International Journal of Humanities and Social Science*, 9(8), 15–25.
- Orhan, S. ve Uysal, S. (2019). Engelli bireylerin çalışma hayatında maruz kaldıkları duygusal yükler: Sakarya ili örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 270–291.
- Oud, J. (2018). Academic librarians with disabilities: job perceptions and factors influencing positive workplace experiences. *Partnership: The Canadian Journal of Library and Information Practice and Research*, 13(1).
- Özaydın, M. M. ve Ölmezoğlu İri, N. (2020). İşgücü piyasasında engelli istihdamı üzerine emek arz yönlü bir araştırma: Gümüşhane örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 89–110.
- Öztabak, M. Ü. (2018). Engelli bireylerin meslek seçiminde etkili olan faktörlerin incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 48(48), 21–40.
- Parmaksız, İ. ve Gök, A. (2018). Okul psikolojik danışmanlarının psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinin yürütülmesinde karşılaştıkları güçlükler. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (47), 247–265.
- Pascoe, K. M., Waterhouse-Bradley, B. ve McGinn, T. (2022). Social workers’ experiences of bureaucracy: A systematic synthesis of qualitative studies. *The British Journal of Social Work*.
- Şahin, A., Sevim, O., Çiğdem, S. ve Aydın, G. (2011). Görme engelli türkçe öğretmenlerinin eğitim ortamındaki durumlarına yönelik düşünceleri. *Education Sciences*, 6(1), 515-525.

- Şeker, G. ve Kaya, A. (2019). Mesleki karar verme programının onuncu sınıf öğrencilerinin mesleki kararsızlık düzeyleri üzerinde etkililiğinin sınanması. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 457–476.
- Şiriner Önver, M. (2014). Yeti yitimli bireyleri sakatlayan kentsel mekânlar. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 25(2), 37–60.
- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2022). *Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni*.
- Uppal, S. (2005). Disability, workplace characteristics and job satisfaction. *International Journal of Manpower*, 26(4), 336–349.
- Wahidin, H., Waycott, J. ve Baker, S. (2018). The challenges in adopting assistive technologies in the workplace for people with visual impairments. *In Proceedings of the 30th Australian Conference on Computer-Human Interaction* içinde (ss. 432–442).
- Wilson-Kovacs, D., Ryan, M. K., Haslam, S. A. ve Rabinovich, A. (2008). 'Just because you can get a wheelchair in the building doesn't necessarily mean that you can still participate': barriers to the career advancement of disabled professionals. *Disability & Society*, 23(7), 705-717.
- Yalçın, M. (2021). Kadın sığınma evi hizmetlerinin hizmet alanlar ve hizmet sunanlar açısından değerlendirilmesi: Ankara örneği. *ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 255–282.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (11. b.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zengin, O. ve Çalış, N. (2017). Sosyal hizmet uzmanlarının mesleki uygulamaları ve çalışma koşulları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28(1), 47–68.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The perception of work differs in different parts of the world. However, work is usually considered as an action that is executed with physical power by a healthy individual. In this vein, participation of an unhealthy individual to working life is evaluated negatively. In general, work refers to an economic activity or action produces an economic output. Although today's technology enables a number of different options, the historical background of work confuses the minds of people. Therefore, this current study aims to improve the visibility of the historical background of work through the transformation of forms of work and to unveil and highlight the problems faced by people with disabilities in working life.

Method

This research has been carried out with the qualitative research method, which focuses on the uniqueness of human experience and aims to reveal the deep meanings in the discourses of individuals (Altunışık et al., 2010). The participants who took place in the study were reached by snowball sampling as one of the purposeful sampling methods. The research was implemented by the participation of 10 visually impaired individuals, social workers, psychologists, and psychological counsellors. In terms of the criteria for inclusion to the research process, no provincial or institution restrictions were made, which was found sufficient for the purpose of the study that visually impaired people were included in one of the specified occupational groups. In data collection process, semi-structured interview and socio-demographic information forms were used to collect data. Moreover, in-depth interview technique was utilized as one of the qualitative research techniques. Participants were informed about the subject and purpose of the study, and the interviews were recorded with the consent of the participants. The interviews were listened and transcribed verbatim.

The transcriptions were coded by two researchers and a consensus was reached on the themes. As a result, the transcribed data was divided into categories as main and sub-theme. In order to keep the personal information of the participants confidential, their real names were excluded and the quotations were given by using the code names determined for each participant.

Findings (Results)

A total of 10 participants (6 women and 4 men) were interviewed within the framework of the study. In addition, the participants' opinions about their

professional experiences were obtained. As a result of the coding process, 4 main themes and their sub-themes were coded that cover the views on Working Life and Profession, Problems Encountered in the Workplace, Opinions on Professional Practices, and Accessibility Experiences. In the themes of working life and view of the profession, the motivations of the participants about choosing the profession, their professional roles and their thoughts about their professional satisfaction are mentioned. The problems encountered in the workplace cover the findings about what kind of problems the participants encountered in their workplaces. The prominent problems mentioned in the interviews are about the bureaucratic processes that hinder their professional practices, the clients that have difficulties in meeting their needs due to the lack of resources, and the prejudices of their colleagues and managers. Under the heading of opinions about professional practices, the experiences of visually impaired professionals regarding field practices took place. In this context, their opinions on what kind of difficulties they experienced in the field, how they coped with these difficulties, what kind of effects their disability had on the field practices, with which client groups they had more difficulty working and with which groups they worked more easily, and their interrelations with other institutions were included. In the theme of other institutions, it is revealed that the participants established relations with many institutions depending on the characteristics and needs of their client groups. Finally, under the theme of accessibility, the participants' experiences regarding both the accessibility of the physical spaces and the digital resources and websites are included.

Conclusion and Discussion

The results indicate that if accessibility issues can be resolved, the disadvantages of being visually impaired will disappear. According to the field experiences of our participants, visual impairment usually does not constitute a disadvantage for the most part. The fact that the clients can use their senses and intuitions other than vision while evaluating the situations and they can turn a disadvantage into an advantage from time to time. In addition, they think that the quality of the communication they have with the clients, their professional skills, and professional confidence are more influential than their visual impairment in determining the quality of the service provided.

It is thought that when the visibility of visually impaired individuals and disabled individuals in the society increases, this negative attitude will automatically disappear for both administrators, service users, and the whole society. Despite the high number of studies aiming to increase this awareness, the results do not reveal the desired situation. In other words, these studies do not go beyond increasing the empathy for the visual impairment. It is the fact that the meaning

of the experience differs according to the person, the duration of the experience, and the experienced environment. However, disability is not an unchanging and one-dimensional phenomenon that exists only because of the differences in ability and it is interpreted in the same way by everyone who experiences it. Disability differences are only a part of the experience of disability, and artificial experience does not contribute enough to the understanding of disability and the solution of the problems faced by individuals. It is recommended to choose awareness activities that will draw attention to the accessibility problems faced by the disabled in social life and make the negative cultural definitions which prevent the disabled from being as a part of the society.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 16 Sayı : 45 Aralık 2023

Yayın Geliş Tarihi:18.09.2023 Yayına Kabul Tarihi:19.12.2023

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1362264>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Citation: Çelikel, Y.A. ve Keskin, E. (2023). Georg Simmel'in Sosyolojik Perspektifinde Toplumsal Tip Olarak 'Yoksul'. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (45), 443-466.

GEORG SIMMEL'İN SOSYOLOJİK PERSPEKTİFİNDE TOPLUMSAL TİP OLARAK 'YOKSUL'

*İbrahim KESKİN** *Yunus Akif ÇELİKEL***

Öz

Sosyoloji literatüründe modernite konusu kurucu sosyologların çalışmalarının en önemli gündemini teşkil etmiştir. Birçok sosyolog konuyla ilgili çalışma yapmış olmasına rağmen, modernitenin sosyoloju nitelmesi Georg Simmel'e verilmiştir. Simmel, çalışma alanının çeşitliliği ve modern toplumun ince detaylarına odaklanması bakımından sosyoloji tarihinde önemli bir yere sahiptir. Modernitenin en bariz biçimde metropol hayatında kendini açığa çıkardığını düşünen Simmel, modern toplumun moda, para, bireysellik gibi konularına odaklanmıştır. Simmel, sosyolojik düşüncenin klasik düşünürlerinden olmasına rağmen çalışmaları çatışmacılık, sembolik etkileşimcilik ve postmodernizm gibi kuramları etkilemesi bakımından çağdaş sosyolojide de önemli isimlerden olmayı sürdürmektedir.

Simmel, toplumsal incelemeleri için çeşitli tipolojiler ortaya koymuştur. Simmel, oluşturmuş olduğu toplumsal tipler aracılığı ile bireyin ve toplumun detaylı analizini hedeflemiştir. Ona göre toplumda bir tipin özelliklerine ulaştıkça toplum bilgisine ulaşılmaktadır. Simmel, yabancı, cimri, savurgan, maceracı, soylu, yoksul gibi toplumsal tipleri incelemiştir. Bu çalışmanın amacı, Simmel'in kuramında yer alan yoksul tiplerini betimlemektir.

* Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ikeskin@uludag.edu.tr, Bursa/Türkiye

** Öğr. Grv., Adiyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, yunusakif@outlook.com, Adiyaman/Türkiye

Anahtar Kelimeler: Georg Simmel, Toplumsal Tip, Yoksul, Sosyal Teori, Modernite.

THE 'POOR' AS A SOCIAL TYPE IN GEORG SIMMEL'S SOCIOLOGICAL PERSPECTIVE

Abstract

In the sociological studies, the issue of modernity has constituted the most important topic of the work of the classical sociologists. Although many sociologists have worked on the subject, Georg Simmel has been given the title of the sociologist of modernity. Simmel has an important place in the history of sociology in terms of the diversity of his field of study and his focus on the details of modern society. Simmel, who thought that modernity exposed itself most clearly in metropolitan life, focused on issues of modern society such as fashion, money and individuality. Although Simmel is one of the classical thinkers of sociological thought, his work continues to be an important figure in modern sociology in terms of affecting theories such as conflict theory, symbolic interactionism and postmodernism.

Simmel explained various typologies for his social studies. Simmel aimed to analyze the individual and society in detail through the social types he created. According to him, as we reach the characteristics of a type in society, knowledge of society is reached. Simmel analyzed social types such as foreigner, miser, prodigal, adventurer, noble, poor. The aim of this study is to describe the poor type in Simmel's theory.

Keywords: Georg Simmel, Social Type, Poor, Social Theory, Modernity.

1. GİRİŞ

Sosyal bilimlerin en önemli gündemlerinden biri olan modernite bugün de bu önemini sürdürmektedir. Çünkü çağdaş zamanların modernlik sonrası zamanlar olduğuna dair birçok tanımlama ve kavramlaştırma ile karşı karşıya olsak da çağdaş zamanların modernlikle olan ilişkisinin sosyal bilimlerin gündemini meşgul etmeyi sürdürdüğünü söylemek mümkündür. Çünkü modernite

sonrasında ortaya çıkan birçok tarihsel hadise doğrudan ya da dolaylı olarak moderniteyle ilişkilidir. Sosyal bilimlerin -özellikle klasik sosyologların- en önemli gündemini modernite oluşturmasına rağmen, sadece Georg Simmel modernliğin sosyoloğu olarak nitelendirilmiştir.

Simmel, döneminin hâkim düşüncesi olan genelleyici bir sosyolojinin ötesinde toplumdaki etkileşimleri inceleyerek yorumlayan ve sosyolojiyi farklı bilim dallarından istifade ederek kapsayıcı bir bilim inşa etmeyi amaçlayan bir mütefekkindir. Fakat Simmel'i özgün kılan sadece genellemeci toplum görüşüne karşı çıkması ya da toplumu etkileşimlerden ibaret görmesi değildir. O, modernitenin açığa çıkarmış olduğu toplumsal yabancılaşmanın en bariz yaşandığı bir ortamda dünyaya gelmiştir. O, modern Berlin kentinin renkliliğinde kökeni nedeniyle etnik ve dini olarak ayrı konumlandırılan bir gruba dâhildir. Bu nedenle toplumun içinde olduğu kadar dışındadır. Hayatındaki bu konum, ister istemez onun sosyolojik perspektifini de etkilemiştir. Çağdaşları makro veya mikro sosyolojiyi tartışırken Simmel etkileşimi, formları ya da geometriyi teorisine yerleştirmiştir. Kimsenin incelemeye değer görmediği metropol, moda, para ve gizlilik gibi konuları ele almıştır.

Simmel'i çağdaşlarından ayıran önemli hususlardan biri modern toplumun detaylarına odaklanmasıdır. Onun analizleri için referans aldığı hususlar modern toplumdaki çelişkiler, zıtlıklar ve ikili ilişkilerdir. Moderniteyle paralel olarak değişimini gözlemlediği yabancılaşma, para, uzmanlaşma ve gizliliği örnek olarak vermekte ve her birinin zıt sonuçlarını doğurduğunu belirtmektedir. Simmel, modern toplumda bilim ve teknolojinin sürekli değiştiği bir ortamda geleneksel hayatın sakinliğinin ortadan kalkarak yerini kargaşa ve telaşa bıraktığı bir dünyayı bize sunmaktadır. Hızın arttığı ve insanın kendi doğasından yabancılaştığı bir yaşamı anlatırken, uzmanlaşmanın da yabancılaşmaya yol açan bir gelişme olduğunu savunmaktadır. Uzmanlaşma, insanları birbirinden

uzaklaştırdığı gibi birbirine zorunlu olarak muhtaç etmektedir. Modern toplumda insan, bu dünyaya bağlandıkça gerçeklikten kopmaktadır, böylece hayatında daha çok şeyi gizleme ihtiyacı doğmaktadır. Para ise moderniteyle beraber dönüşerek hem özgürlüğün hem de muhtaçlığın aracı haline gelmiştir.

Bu çalışmanın dikkat çektiği esas nokta, Simmel'in sosyolojik analizlerinin birçoğunda toplumsal tipler ile karşılaşılmış olmasıdır. Simmel, bireyler arasındaki etkileşim biçimleriyle ilgilendiği kadar etkileşime dâhil olan bireylere, yani toplumsal tiplere de dikkat çekmiştir. Onun yaklaşımının önemi, toplumun içinde bulunan toplumsal tiplerin diğerlerinden farklı olan özelliklerini ön plana çıkarmak suretiyle toplumu analiz imkânı sunmasıdır. Simmel'in kullanmış olduğu tiplerin özgünlüğü, diğer tiplerle kurulan etkileşim sonucu ortaya çıkmaktadır. Çünkü bir tipin varoluşunu sağlayan, etkileşim kurduğu diğer tiplerin varlığıdır. Toplumdaki sosyal etkileşimi anlamak için toplumsal tipler yaklaşımı önemli bir yol göstericidir. Bu çalışma, Simmel'in sosyolojisini özgün kılan hususların neler olduğunu ve onun sosyolojik perspektifinde yoksul tiplemesine olan bakışını betimlemeyi amaçlamaktadır.

2. Georg Simmel: Sosyolojinin İçinde ve Dışında Bir Mütefekkir

Bir varlık alanı olarak toplumsal yaşamın karakterine yönelik düşünce ve soruşturmaların tarihi oldukça eski zamanlara uzanmaktadır ve zaman içinde birbirinden farklılaşan birçok felsefi kavrayış ortaya çıkmıştır. Fakat toplumun icadı ve bilimsel araştırmanın nesnesine dönüştürülmesi moderndir ve bu girişimlerin sosyoloji olarak isimlendirilmesi 18. yüzyılda Auguste Comte'un girişimlerinin sonucudur. Dolayısıyla sosyoloji hem modernliğin bilimidir hem de kendisi modern bilim olarak ortaya çıkmış bir bilimdir (Bierstedt, 2006: 23).

Sosyoloji ilk dönemlerinde karakterini büyük oranda Auguste Comte'un ve Herbert Spencer'in yaklaşımından almaktadır. Bu yaklaşıma göre toplum büyük

oranda doğa bilimlerinin doğayı kavrayışı çerçevesinde anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu yaklaşımlarda, oldukça kompleks bir karakter taşıyan toplumsal yaşam, biyolojik analogiler yoluyla kavranmaya ve kavramsallaştırılmaya çalışılmıştır. Doğa bilimlerinde uygulanan bilimsel yöntemlerin, sosyal bilimlere de uygulanması toplumun açıklanması için bir yol olarak görülmüş ve sosyoloji söz konusu yöntemler üzerine inşa edilen bir bilim olarak kurgulanmıştır. Sosyoloji, doğa bilimi yöntemleri aracılığıyla toplumsal oluşum ve değişimlerin yasalarını ortaya çıkaracak ve toplumsal düzenin yeni/modern bir biçimde yeniden inşa edileceği bir bilim olarak tasavvur edilmiştir (Coser, 2008: 167).

Sosyolojinin bu tarz kavranışına Kıta Avrupa düşüncesinde, özellikle de Alman sosyal bilimler geleneğince karşı çıkılmıştır. Alman geleneği, bilimi 'doğa bilimi' ve 'insan bilimi' olarak niteliksel farklılığa dayandırmaktadır. Bu geleneğe göre insan çalışmaları içinde doğa biliminin yöntemine yer verilemez. Zira insan üzerine yapılacak araştırmaların betimlenip kaydedilmesi ve kültürün belirli bir düzenlilik içinde sınırlandırılarak değerlendirilmesi insan ruhunun özerkliğine aykırıdır. Bu nedenle doğa ve kültür farklı alanlar olmalıdır. Alman bilim geleneğinde yapılan bu ayırım, sosyoloji üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Çünkü bu fikre göre bir araştırma alanı olarak toplum, hâlihazırda bireylerin bütünü oluşturduğu için gerçeklikten yoksun olarak kabul edilmektedir. Birey davranışlarının araştırılması toplum bilgisini de beraberinde getireceğinden toplumu çalışma nesnesi haline getirecek bir bilime de ihtiyaç duyulmamıştır (Coser, 2008: 168).

Kurulduğu dönemde sosyolojinin en önemli iki temel sorunu bulunmaktadır. İlki, pozitivist etkinin dışında bir sosyolojinin imkânı; ikincisi, bağımsız bir bilim olarak sosyolojinin kurulmasıdır. Weber, Durkheim, Tönnies ve Simmel gibi birçok sosyolog, bu yeni bilimin meşruluğu sorununu gidermek için kendine has

bir metodoloji ve içerik kazandıracak çalışmalar yapmıştır (Swingewood, 1998: 167).

Sosyolojinin bağımsız bir bilim olmasında katkıları olan kuramcılar arasında konumlandırılması en zor kişi Georg Simmel'dir. Simmel, döneminin düşünürlerine kıyasla sosyolojinin farklı inceleme alanlarına açık olabileceğini gösterdiği gibi sosyolojiyi diğer bilimlerle etkileşim kuran, adeta bir sosyal felsefe gibi kabul etmektedir. Gerek çalışmalarındaki ilgilerinin genişliği ve çeşitliliği, gerek konuları ele alışı açısından Simmel sosyolog olduğu kadar filozof olarak da kabul edilmektedir (Ünsaldı ve Geçgin, 2013: 156).

Simmel, döneminin egemen düşüncesi olan pozitivismi reddeden ve sosyolojisini pozitivist paradigmanın ötesine taşıyıp yorumcu bir sosyoloji kurmaya çalışan sosyologlardan biridir. Slattery'ye göre Simmel, toplumu pozitivist sosyolojide olduğu gibi indirgemeci bir tarzda değerlendirmeyi yeterli görmemektedir. Çünkü toplum, özünde karmaşık etkileşim ağlarından oluşmaktadır. Bireyler birbirleriyle sürekli olarak davranışlarda bulunurlar ve birbirlerini etkilerler. Formel sosyoloji olarak adlandırdığı yaklaşımda, sosyolojinin temel maksadının toplum ya da bireyleri değil, toplumsal etkileşim biçimlerini anlamak olduğunu savunmaktadır. Etkileşim biçimlerini anlamak için onu toplumsal bağlamından ayrı tutarak incelemek gerekmektedir. Böylece toplumun her durumda sabit kalan kalıplaşmış yönlerine, yani formlarına ulaşılabilceğini varsaymıştır. Onun bu görüşü -aynı Alman geleneğinde olduğu gibi- toplumun somut bir gerçeklik olmadığının, asıl olanın kişiler arasındaki etkileşim olduğunun savunusudur. Aynı zamanda toplumun, bireyin ötesinde ve bireyi önceleyen ayrı bir yapı olduğu fikrinin reddidir. Önemli olan sistemler değil, gündelik yaşamın ayrıntıları ve toplumsal etkileşimdir (Slattery, 2014: 52).

Simmel, karmaşık sosyal ilişkileri araştırırken birlikte anlamlı görünmeyen disiplinlerden faydalanmakta ve bunları birleştirmektedir. Vandenberghe'ye

göre Simmel, çalışmalarında pek çok farklı alandan faydalanarak sosyoloji, felsefe, estetik, etik, psikoloji ve tarih arasında geçiş yapmakta ve sosyolojik kavrayışında bu alanları büyük bir ustalıkla kullanmaktadır. Yaptığı araştırmalar disiplinlerarası ya da disiplinlerüstüdür. Sosyolojinin, araştırma esnasında indirgemeci perspektiften kaçınması gerektiği düşüncesindedir. Sığ bir yaklaşımdan kurtulmak için farklı perspektif ve disiplinleri dâhil edecek bir yaklaşıma ihtiyaç duymaktadır (Vandenbergh, 2016: 111).

Simmel, sosyolojiye diğer bilimleri de kapsayacak özel bir bilim sıfatını kazandırdığı kadar basit ve sığ konulara odaklanmaktan çıkıp sosyolojiyi zengin ve anlamlı bir bilim olarak tanımlamıştır. Çağının toplumunu anlamakta Simmel'in fikirleri önemli bir kaynaktır. Onun modernitenin sosyoloğu olarak kabul edilmesinde geniş bakış açısının payı büyüktür. O, modern toplumu genelleşici bir tavırla incelemek yerine, modernitenin sebep olduğu temel değişimleri ve detayları yakalamayı amaçlamıştır. Detaycı bakış açısının yanında yaşadığı ortamın zenginliği de analizlerine büyük oranda etki etmiştir (Ünsaldı ve Geçgin, 2013: 157).

Simmel'in modern toplum analizlerinde yaşadığı yer olan Berlin'in katkısı önemlidir. Zira modernitenin izlerinin belirgin olarak görüldüğü kozmopolit bir kent olan Berlin'deki yaşam, Simmel'in çalışmalarına sirayet etmiştir. O, kent yaşamının kargaşasında var olan yabancılaşmanın izlerini görmüştür. Swingewood'a göre Simmel, modern yaşamda birey ve toplum arasındaki çelişkilerin sınırsız olduğunu savunmaktadır. Birey hem toplumun içinde hem de dışında bir karaktere sahiptir. Toplumsal etkileşim, çatışma ve uyumu, çekme ve itmeyi, nefret ve aşkı, bağımsızlık ve bağımlılığı beraberinde getirmektedir. Onun için hayattaki zıtlıklar kadar birbirini tamamlayıcı ikili ilişkiler de önemlidir; öğretmen/öğrenci, doktor/hasta, karı/koca gibi karakterlerin ilişkileri bize toplumun birer yönünü anlatır. Bu ikililer kaçınılmaz olarak birbirilerine

muhtaçtır. Birinin ortadan çekilmesi durumunda hem toplumsal etkileşim hem de toplum bütünü ortadan kalkar (Swingewood, 1998: 168).

Simmel, modern toplum analizindeki zıtlıkları yabancılaşma, uzmanlaşma, para ve gizlilik çerçevesinde değerlendirmiştir. Frisby'ye göre Simmel, toplumda gözlemlediği zıtlıkları modern toplumun özünde de fark etmiştir. O modernitenin özünü, bilim ve teknolojinin büyük ve hızlı gelişiminde görmektedir. Bu iki gelişme, hayatın akışını hızlandırarak geleneksel yaşamda önemli bir yer edinen iç huzuru sona erdirmiştir. Geleneksel yaşamın ağırlığı ve sakinliği, yerini modern yaşamın kargaşasına, gerilimine, huzursuzluğuna ve telaşına bırakmaktadır. Bu değişimin yaşandığı ortam ise kentler ve büyük oranda metropollerdir. Gittikçe doğadan uzaklaşılan ve paranın merkeze alındığı bir yaşam tarzı, insanı dünyaya yabancılaştırmaktadır (Frisby, 2015: 21).

Yabancılaşma, Simmel'in modern toplum yaklaşımında önemli bir konumdur. Simmel modern toplumu kültür bağlamında analiz ederek değişen toplum yapısının sorunlarını tartışmaktadır. Modernitenin tarihsel olarak kaçınılmaz bir durak olduğunu düşünmekte ve modernitenin dışında bir imkân sunmamaktadır. Öznelliği geliştirerek modern toplumun dinamiklerine alışmak gerekmektedir. Dolayısıyla Simmel'in eserleri hem bir modernite eleştirisi hem de modernitenin kendisiyle bir yüzleşme tarzıdır (Keskin, 2021: 352).

Simmel'e göre modern yaşamın insan üzerinde yarattığı en derin sorunlar, insanın kendini koruma ihtiyacından kaynaklanmaktadır. İnsanın tarih boyunca varoluşunu sürdürebilmek için doğayla yaptığı mücadele modernite altında son şeklini almıştır. Ona göre modernite, insanlara tarihsel olarak gelişmiş bütün eski bağlardan kurtulma çağrısında bulunmaktadır. Böylece insani gelişme süreci gerçekleşecektir. Modern gelişmenin en bariz yansıması da uzmanlaşmadır. Geçmişte birden fazla işi yapabilen birey, artık tek bir işle ilgilenecektir. Böylece,

her birey karşılaştırılmaz düzeye gelip vazgeçilmez olacak, ancak bu onun başkalarına olan muhtaçlığını da artıracaktır (Simmel, 2016: 93).

Yabancılaşma ve uzmanlaşmada olduğu gibi, modern toplumdaki uzaklaştırıcı ve yakınlaştırıcı karakter, gündelik hayattaki birimlere de yansımıştır. Örneğin para, insani ilişkileri soyutlaştıran bir güce sahip olmasına rağmen var olduğu her dönemde bu karakterde olmamıştır. Simmel, cemaatten cemiyete olan geçişin, basit takas sisteminden karmaşık para sistemlerine geçişle doğru orantılı olduğunu savunmaktadır. Modern toplumda para, toplumsal yaşamın nicel olarak düzenlenmesine neden olan ve bireyselleşmeyi çoğaltan bir araç iken, aynı zamanda bireylerde özgürlüğü de artıran bir metaya dönüşmüştür (Simmel, 2014: 279).

Modern toplumda insanı hem soyutlaştıran hem de özgürleştiren paranın baştan çıkarıcı etkisi Simmel'in dikkatini çekmiştir. Para insanın hem kötü hem de iyi yönünü ortaya çıkarabilecek potansiyele sahiptir. Para hem insanı yoldan çıkararak kişiliksiz kılabilir, hem de hayırsever bir insana dönüştürebilir (Frisby ve Featherstone, 2000: 240). Fakat Simmel, sadece paranın gücüne odaklanmaz. Aynı zamanda paranın toplumsal etkileşimle ortaya çıkan bir form olduğunun farkındadır. İnsanlar arasındaki etkileşimin istikrarı ve güvenilirliğinin paranın gidişatını da etkilenmesi geçerli bir örnektir. Çünkü özünde bir kâğıt parçası olan paranın en temel ihtiyacı güvendir. Toplum, iç ve dış tehditlerden ne kadar uzaksa, para da o kadar huzurludur. Bu nedenle paranın kendisi bir toplumun işleyişini ve çağın ruhunu anlamak için önemli bir formdur (Simmel, 2014: 146).

Modern yaşam içinde parasal değer ve uzmanlaşmanın önem kazanması, Simmel'e göre toplumun gizlilik üzerindeki etkisini de artırmıştır. İnsanın bir şeyi gizleme duygusu ya da isteği her dönem vardır. Hem keşfedilme duygusunun verdiği heyecan hem de öğrenilme riskinin verdiği korku gizliliği her dönemde

cezbedici kılmaktadır. Modern yaşam, geleneksel toplum yapısının gizlemek ya da baskı altında tuttuğu potansiyelleri açığa çıkarmıştır. Ancak insanların birbirinden uzaklaştıkça, birbirine daha da muhtaç hale gelmesi, kendine özel mahremiyet alanlarının da doğuşuna sahne olmuştur. Modern toplumlarda insanlar eski ilişkilerini koruyabilmek adına çok daha fazla şeyi gizlemek zorunda kalmıştır. Modern insan, çok farklı yön ve duyguların olduğu ilişkilere değil, kişiliğin tek yönüne dayanan ve geri kalanının gösterilmediği ilişkilere yönelmektedir (Simmel, 2017: 20).

Mestrovic'e göre Simmel, modern insanın yaşamının her alanında değişimler olmasına rağmen en önemli sorununun hayatındaki araçlar ve amaçlar arasındaki bağlantıyı kaybetmesinde görmektedir. İnsanlar hayatın anlamını sorgulama çabasıyla geçen ömürlerinde rasyonel bir bağlantı kuramamaktadırlar. Bürokrasi, teknoloji ve modern yaşamı sürdürmek uğruna verilen mücadelenin sonucunda insan kendi özüne dönmeyi unutarak doğasıyla olan bağı tamamen koparmaktadır (Mestrovic, 1994: 42).

Yaptığı çalışmaların çeşitliliği Simmel'in sosyoloji tarihi içinde kategorize edilmesini ya da sınırlandırılmasını zorlaştırmaktadır. O, bugünkü sosyolojik yaklaşımlarda etkisi devam eden ve günümüz dünyasının sosyolojik araştırmalarına yön veren, kavrayışlı bir mütefekkir olarak tanınmaktadır (Watier, 1998: 83). Sosyolojinin bağımsız bir bilim olmasında yaptığı katkılar onu çağdaşlarıyla birleştirirken, çalışma alanlarındaki çeşitlilik ve görüşlerindeki farklılıklar çağdaşlarından farklı bir konumda değerlendirilmesine neden olmaktadır. Simmel'in sosyolojinin hem içinde hem de dışında duran bir mütefekkir olduğunu söylemek mümkündür.

3. Hak ve Sorumluluk Arasında Bir Toplumsal Tip: Yoksul

Modern toplumun izahında Simmel, yaşadığı dönem ve ortamın şartlarından yararlanırken sınırlayıcı bir perspektifte kalmayarak çağdaşlarının odağında olmayan, fakat modern toplumu tanımlayan konulara odaklanmıştır. Simmel, modern toplumla ilgili konuları ele alırken, bireylerin temel etkileşim biçimlerine ve etkileşimden etkilenen tiplerin ayırıcı özelliklerine de önem vermiştir. Onun toplumsal tip yaklaşımı, tarih boyunca birçok farklı durumda oluşması karşısında aynı tepkiyi gösterecek kişinin izlerini bize göstermektedir. Toplumsal tipler yaklaşımında, her tipi toplumsal bağlarından ayrı tutarak, onları bir fizikçi edasıyla analiz etmektedir (Slattery, 2014: 54).

Simmel, sadece etkileşimin kendisiyle sınırlı kalmayarak bireylerin toplumsal formlarının dışavurumunu görmeyi de amaçlamaktadır. Bu bakış açısı sadece Simmel'de değil, bazı çağdaşlarında da görülmektedir. Pareto'nun seçkinlerinde, Weber'in rasyonel insanında ya da Veblen'in aylağında da bu tarz tiplendirme girişimleri ile karşılaşmaktayız (Aydemir, 2016: 13).

Tip, bir insan grubunun etnik kimlik, din, dil, kültür gibi karakteristik özelliklerini barındırmaktadır. Tipler sosyolojik araştırmada teorisyenlere sınıflama imkânı sunmaktadır. Tanımlama, sınıflama veya kategorize etme çabası aynı zamanda o tipi anlama çabasıdır. Tipleri sınıflarken buldukları ortam, yaşayış tarzları ya da meslekleri gibi hususlar o tipin genel karakteristik yapısını göstermesi bakımından önemlidir. Pazarlamacı, öğrenci, siyasetçi, ebeveyn, komşu, züppe, kentli, suçlu gibi tiplerin hepsi toplumda aktif olarak vardır ve hepsinin kendine has karakteristik özellikleri bulunmaktadır (Aydemir, 2016: 16).

Simmel, toplumsal tiplere odaklanırken onları diğer tiplerden ayıran özellikleri ön plana almaktadır. Tiplerin özgün niteliklerini analiz ederken tipleri hayattaki konumları, beklentileri ve davranışları üzerinden kurgulamaktadır. Her tip diğerleriyle olan etkileşimi üzerinden meydana gelmekte ve özgünleşmektedir.

Simmel'in yabancı, cimri, savurgan, maceracı, soylu ve yoksul tiplerini toplum içinde yaşayan ve -farkında olarak ya da olmayarak- birbiriyle etkileşime giren, aynı zamanda toplumun genelinin dışında bir duruşa sahip bireyler olarak kodlanmıştır (Simmel, 2015: 152).

Simmel'in toplumsal tipleri arasında en çok bilineni ve örnek gösterileni yabancıdır. Zira yabancı, toplumun içinde ve dışında konumlanması bakımından adeta Simmel'in modern insanını tanımlamaktadır. Fakat toplumdaki konumu dolayısıyla kendini hem yabancı gibi hisseden hem de toplumun içinde doğrudan aktif olan yoksul tipleri de Simmel için önem arz etmektedir. Simmel'in perspektifinde yoksul, modern toplumun en ilgi çekici kesimlerinden biridir (Simmel, 2015: 149).

Yoksul ya da yoksulluk denildiğinde akla ilk olarak ekonomik açıklamalar gelmektedir. Fakat Simmel, yoksulluğun maddi kısmıyla ilgilenmekten ziyade yoksulların insani ilişkilerine ve etkileşim tarzlarına odaklanmıştır (Ritzer, 2013: 170). O, yoksullukla ilgili olarak gördüğü hak ve sorumluluk ilişkisinden söz etmektedir. İlk olarak insanın toplumsal bir varlık olduğu fikrinden yola çıkarak her bireyin yaptığı davranışların sonuçlarının başkaları üzerinde etkili olacağına değinmektedir. Ona göre, bireyler genel insani bir karakter taşımakla birlikte başkalarıyla yaşamının bir sonucu olarak birtakım sorumluluklar barındırmaktadır. Sorumlulukların temeline inildiğinde ise hak kavramı ortaya çıkmaktadır. Sorumlulukları belirleyen hak iken, sorumluluk onun davranış boyutu veya uzantısı olarak tanımlanmaktadır. Sorumlulukları davranışa dökerek eyleme geçen ve yine sorumluluk alan kişinin kendisidir (Simmel, 2015: 155).

Simmel'e göre yoksulluk, toplumdaki hak ve sorumluluk kavramları arasındaki gerilimin açığa çıkışını ifade eden bir kavramdır. Çünkü yoksullara yapılan yardımların yoksulların hakkı mı olduğu, yoksa yardım eden insanların temel

sorumluluğu mu olduğu sorusu karşımıza çıkmaktadır. Özellikle dilencililiğin normalleştiği ülkelerde, yoksulların sadaka almasının bir hak olduğu fikri ön plandadır. Yoksul insanın hayırseverlerden aldığı yardımın beraberinde gelen utanç ve aşağılanma duygusundan kurtulması için bu yardımı kendi üzerinde bir hak veya görev olarak görmesi gerekmektedir. Böylece yardımlaşma, hak kavramı üzerinden anlamlı hale gelerek bireyler arasındaki ilişkiye içsel anlam kazandırmaktadır. Yoksulun yardım alma hakkının doğması, onu toplum içindeki bedbaht konumundan korumaktadır (Simmel, 2015: 156).

Eğer yoksulun başka insanlardan yardım alma hakkı var ise karşımıza bir soru çıkmaktadır: "Yoksulların yardım alacağı muhatabı kimdir?". Simmel'e göre içinde bulunduğu durumu bir haksızlık olarak algılayan yoksullar hayattaki dezavantajlarına karşı bir telafi bekler ve kendisinden daha iyi durumda olan kişileri muhatap alır. Yani bir yoksulun muhatabı belirli bir kesim değil, toplumun genelidir. Simmel'in dikkat çektiği başka bir husus, yoksulları indirgemeci bir bakış açısıyla değerlendirmenin yanlış olmasıdır. Çünkü dünyada yoksulları birbirinden ayıran meslek, kültür, yaşayış biçimi gibi değişkenler vardır. İyi durumda olan herkesi sömürgeci bir düşman olarak gören suçludan, Tanrı sevgisi adına kendisine sadaka verilmesini talep eden mütevazı bir dilenciye kadar geniş bir yoksul kitlesi vardır. Yoksulları ve onların muhatabını sınırlamanın doğru olmadığı kanaatindedir (Simmel, 2015: 157).

Simmel, yoksulun yardım alma hakkından ziyade, toplumun yardım etme sorumluluğuna odaklandığımızda yeni bir durumun ortaya çıktığını savunmaktadır. Ona göre bir yoksul, yardım alma hakkına sahip olduğunda toplumda aktif bir konumdadır. Fakat yardım alma hakkı yerine toplum genelinin yardım etme sorumluluğu benimsendiğinde yoksullar toplumda merkezi odak noktası olmaktan çıkar. Artık yoksulun kendisi değil, 'sadaka verme eylemi' önemli hale gelir. Sadaka veren kişi, yoksula yaptığı yardımı

yoksulun hakkı olarak görmez, hatta yoksulun varlığının bir önemi kalmaz. Onun için mühim olan hayır işlemektir. Bu sorun Batıda Ortaçağdan beri yaşanmaktadır. Sırf sevap işlemek adına sadaka dağıtılması, yoksulu değersizleştirdiği gibi çalışma eyleminin öneminin yitirilmesine de neden olmaktadır (Simmel, 2015: 158).

Sadaka verme işi önem kazandığında yoksullara yapılan yardımın temel maksadı zengin ile olan mesafenin azaltılması ve adalet dengesinin sağlanması değildir. Simmel'e göre yapılan yardımın temel amacı toplumsal ayrışmanın kötü sonuçlarıyla karşılaşmaktan kaçınmaktır. Eğer yapılan yardımlar yoksulun çıkarlarına olsaydı, yardımın sınırları ortadan kalkardı ve herkesin eşit olmasının yolu açılırdı. Toplumda statükoyu koruma çabası, yoksullara gereğinden fazla yardım yapılmasını engellemektedir (Simmel, 2015: 159).

Yoksullara yardım etme işi toplum tarafından üstlendiğinde iki kaygı ortaya çıkmaktadır. Birincisi, yoksulların hakkı olan miktarı sağlayabilme, yani çok az yardım almalarını engelleme; ikincisi ise çok fazla yardım almalarını engellemedir. İkinci kaygıdaki ölçüt, yoksulluğa yapılacak fazla yardımın tembelliğe yol açarak çalışma isteğini engelleme ya da yapılan yardımın yanlış şekillerde kullanılma ihtimalinden doğmaktadır. İyilik yapma isteğinin iki kaygıda da olumsuz sonuçlar doğurma ihtimali vardır (Simmel, 2015: 170).

Simmel hak ve sorumluluk arasındaki gerilimi, her ikisinin de var olduğunu kabullenerek sona erdirmektedir. Hâlihazırda yoksulların yardım alma hakları bulunmaktadır, ancak toplumda da yoksullara yardım etme hususunda sorumluluklar vardır. Simmel, bu gerilimi nihayete erdirecek üçüncü bir yolun arayışına da girmektedir. Ona göre ahlaki olarak en uygun yöntem, kolektif bilince bağlı olmaktır. Bu bilince bağlılık durumunda ekonomik durumu iyi olan kişiler, zaten yoksullara yardım etmeyi sorumluluk edinecektir; temel amaçları da statükoyu korumak değil, yoksulların ekonomik durumunu iyileştirip

toplumsal dengeyi sağlamaktır. Bu denge, muhtaçlar ile toplumun geneli arasındaki ahlaki ilişkinin gelişmesini sağlamaktadır (Simmel, 2015: 167).

Simmel'in yoksulluğa olan iki taraflı bakışının en önemli örneği modern devlettir. Modern devletler, yoksullara yapılan yardımları kendine görev edinir. Devlet sürekli yoksullara yardım etmekle sorumludur. Yoksulların ise kanunda bu sorumluluğa dair yardım alma hakkı yoktur. Yoksul biri kendine yapılması gereken yardımın reddedilmesi sonucunda dava açamaz ve tazminat talep edemez. Yardımlar yoksulların ötesinde gerçekleşir. Devletin yardım etmesi yoksulların hakkı olduğundan değil, vatandaşların vergileri üzerinden alınan paranın devlet tarafından yardımlara aktarılması hakkıdır. Dolayısıyla modern devlet anlayışına göre yoksul, toplumda aktif rol oynamayan bir konumdur (Simmel, 2015: 160).

Simmel'e göre yoksul sadece yoksul sıfatıyla değerlendirilemez. Bir yoksul aynı zamanda bir vatandaşdır. Yani bir ülkenin tüm yasal haklarına sahiptir. Yoksullar toplum içindeki organik yapıya dâhildir, toplumun yaşadığı tarihsel gerçekliğin bir parçasıdır. Oy kullanabilir, evlenebilir veya çocuk sahibi olabilirler. Öte yandan buldukları toplumsal grubun içinde yabancıların durumundadırlar. Başkalarından yardım aldığı için toplumun dışında bir konuma sahiptir. Fakat tamamen dışlanmışlık yoktur. Dışarıda olma durumu, içeride olmanın özel bir biçimidir. Bütün yoksullar toplumun içinde somut varlığını sürdürürken, mekânsal bir ayrıma tabidir. Yoksullar hem toplumun içinde hem de dışındadır (Simmel, 2015: 162).

Simmel, yoksulun toplumda bir tip olabilmesi için kendisine yardım yapılması gerektiğini savunmaktadır. Coser'a göre Simmel, yoksulun ancak kendisine yardım edildiği zaman toplumda özel bir sınıfa dâhil edildiğini düşünmektedir. Yardımı aldığı andan itibaren yoksul, toplumda sınıf dışı olmakta ve toplumsal

bir sorun haline gelmektedir. Yoksul kendisini tanımlayamamakta, toplumun bizzat kendisi yoksulu tipleştirmektedir. Böylece yoksullar toplumla yardım alma eylemi üzerinden etkileşim kurarak kendine has bir statü elde etmektedir (Coser, 2008: 172).

Simmel, yoksulluğun yardım temelinde tanımlandığında görece bir kavrama dönüşeceğini belirtmektedir, çünkü her yoksul toplumdaki yardım almamaktadır. Dolayısıyla yoksulluğu tanımlarken genele hitap edecek bir yaklaşım benimsenmelidir. Ona göre yoksulluk, kısaca eldeki araçların amaçlara yetmemesi durumudur. Amaçlar, keyfi ve kişisel kararlardan bağımsız olarak, doğanın dayattığı beslenme, barınma ve giyinme gibi zorunlu şeylerdir. Simmel, beslenme gibi temel değişkenleri bile genellemenin zor olduğunu bilmektedir. Zira bu değişkenler kültürden kültüre farklılık arz etmektedir. Her kültürün ya da toplumsal katmanın yoksulluğa olan bakışı ve ihtiyaç düzeyi farklıdır. Bu, sosyo-kültürel bir geçmişe dayalıdır ve medeniyetten medeniyete değişmektedir (Simmel, 2015: 173).

Yoksulluk her ne kadar beslenme, giyinme ve barınma bağlamında değerlendirilerek genel bir tanıma kavuşturulmuş olsa da yoksul kişiyi esas tanımlayan şey, yardım alma eylemidir. Yardım alana kadar yoksul, toplumun içinde daha aktif bir konumdadır ve sınıfsal bir konuma tam olarak yerleştirilmemektedir. Çünkü toplum yardım alma eylemini yapmadığı sürece kimseyi yoksul kabul etmemektedir. Ancak yardım alındıktan sonra toplum yoksul kişiyi sınıfsal bir ayrıma tabi tutmaktadır (Simmel, 2015: 176).

Yoksulun toplumdaki anlamı, yoksulları kendi içinde bir katman haline getirmektedir. Ancak Simmel'e göre bu duruma dair istisnalar da mevcuttur. Bir esnaf, sanatkâr ya da memur da yoksul olabilir, ancak bir faaliyet ya da mevkii ile tanımlanırlar. Bir meslek ya da statü içinde olan bireyler, yoksul olsalar bile kendi grupları dışına çıkarak yoksul katmanına dâhil edilmezler. Dışarıdan

yardım alındığı anda yoksullukla nitelenen katmanın parçası olunmaktadır. Yoksullar katmanını oluşturan, üyeler arasındaki etkileşim değil, toplumun onlara karşı tutumudur (Simmel, 2015: 177).

Yoksulluk katmanını yardım almaya dayandıran Simmel, yoksulları toplumun en alt tabakasına yerleştirmemektedir. Zira yoksullar toplumun herhangi bir katmanında bulunabilirler. Örneğin, bulunduğu sosyo-ekonomik sınıfın üyelerine kıyasla daha az imkânlarla sahip olan bir kişi kendini yoksul hissedebilir. Ritzer, Simmel'in yoksulluğun tarih boyunca sona ermeme sebebini buraya bağladığını belirtir. En alt tabakada olanlar sınıfsal olarak yükselse bile tabakalaşma sistemindeki insanlar her zaman kendini yoksul düşünebilmektedir (Ritzer, 2013: 170).

Simmel'e göre modern toplumda yoksulların bir sınıf oluşturacak dinamiğe sahip olması mümkün değildir. Çünkü yoksulluk denildiğinde birbirine benzeyen insanların bulunduğu bir katman düşünülmektedir. Oysa yoksullar farklı gruplarda, sınıflarda ya da tabakalarda yer almaktadır. Farklı meslek, kültür ve tabakada bulunan yoksulların birleşerek toplumsal sınıf oluşturması imkânsızdır. Yoksulları bir katmanda birleştiren tek şey yardım alma eylemidir, ancak yardım alma davranışında herkesin kendinden sorumlu olması bilinçli bir yoksul sınıfının oluşmasına mani olmaktadır. Yoksul, durumuyla ancak kendi başına hesaplaşmak zorundadır. Simmel'e göre yoksulların bir sınıf oluşturamaması yoksulluğu başlı başına benzersiz bir sosyolojik olgu kılmaktadır (Simmel, 2015: 178).

Sonuç olarak Simmel, toplumsal bir tip olarak yoksulu şu şekilde nitelendirmektedir:

1) Yoksulun toplumla olan ilişkisi sorumluluk ve hak arasındaki ilişkiyle anlaşılabilir. Yoksul, özünde toplumdan yardım alma hakkına sahiptir. Aynı

zamanda toplumun geri kalanının yardım etme sorumluluğu vardır. Ancak bu iki durumun da sınırlarının korunması gerekmektedir. Yoksulun yardım talep etmesinin belirli bir sınırı olduğu gibi toplum da yoksulluğu bitirici bir yardım davranışında bulunmamaktadır. Yapılan yardımlar sadaka verme eylemi olarak görülmeye başlanırsa yoksul toplumdaki değerini yitirmekte ve nesneleşmektedir.

2) Modern toplumda yoksula yapılan yardımların temel nedeni gelir adaletini sağlamak değil, yoksulun sisteme isyan etmesini engelleyecek imkânı sunarak statükoyu korumaktır. Dolayısıyla yoksulların birlik oluşturmaları engellenir.

3) Yoksulun muhatabı sadece zenginler değil, toplumun genelidir. Yoksul, toplumun genel ekonomik yapısından da farklı bir konuma sahip olduğundan ve her sosyal sınıfın içinde olabileceğinden genele hitap eder.

4) Yoksulu tek başına bir sınıf üzerinden değerlendirmek yanlıştır. Yoksul da herkes gibi vatandaşdır ve diğerleriyle eşit haklara sahiptir.

5) Yoksulluğu toplumsal tip olarak belirleyen yardım unsuru olması, yoksulluğun ekonomik ya da dini bir boyut olmaktan çıkararak sosyolojik bir unsur haline getirmektedir. Yardımın gerçekleşmesi durumunda kişi yoksul kategorisine dâhil edilmektedir. Lakin Simmel'e göre yoksulların bir sınıf oluşturması için gerekli şartların oluşması mümkün değildir.

4. SONUÇ

“Şayet insanın toplumsal bir varlık olduğu kabulünü esas alırsak, birey ve toplum arasındaki ilişkide belirleyici olan nedir?” sorusuna klasik sosyologların büyük çoğunluğu, sistem ve yapı üzerinden genelleşici bir bakışla cevap vermişlerdir. Bu kabulün karşısında duran Simmel, çağdaşlarının dışında bir yol izleyerek, bireye ve topluma anlam kazandıran esas unsurun toplumsal etkileşim olduğunu

savunmuştur. Onu zamanının sosyolojisinin dışına iten şey sadece sosyolojiye olan bakışı değil, aynı zamanda önem verdiği konuların “ayrıntılarla dolu” olmasıdır. Birçoğunun “gereksiz” kabul ettiğini Simmel önemli görmüştür. Pozitivist etkiden uzak, meşru bir bilim olarak sosyolojinin imkânını arayan Simmel, bugün dahi üzerinde tartışmaların devam ettiği önemli bir sosyologdur.

Simmel, hayatın ince ayrıntılarına odaklanırken kendisini sadece sosyolojik kavrayışla sınırlandırmamıştır. Onu farklı kılan hususlardan biri de farklı alanlardan faydalanmasıdır. Hayat onun için -aynı metropollerde olduğu gibi- renklidir ve zenginliklerle doludur. Ancak bu zenginliğin farkına varacak insan sayısı modern toplumda gittikçe azalmıştır. Modern toplumda varlığını sürdüren birey, iç dünyasından uzaklaşarak metropolün kargaşasında kaybolmakta ve yabancıya dönüşmektedir. Simmel'in odak noktası, sorumluluklardan kaçarak daha da gizli hale gelen yaşamları içinde birbirinden uzaklaşan, ancak bir o kadar da birbirine muhtaç kalan yabancıların hikâyesidir. Yoksul ise, modern toplumun kargaşasından en çok zarar alan toplumsal tiptir.

Simmel'e göre yoksulluğu sorun haline getiren en önemli şey hak ve sorumluluk arasındaki çatışmadır. Yoksul, yardımı bir hak olarak gördüğünde, yoksulları çalışma dışına iten ve tembelleştiren bir durum açığa çıkmaktadır. Yoksullara yardım etme sorumluluğu ortaya çıktığında ise yoksullar toplum katmanının dışına ve nesne konumuna itilmektedir. Simmel'e göre modern toplumda yoksul, hem yardım edilmesi gereken bir sorun hem de yardım alması gereken bir vatandaşdır. Modern toplumda yapılan yardımlar, toplumda ekonomik dengeyi ve adaleti sağlamaktan ziyade mevcut sosyal-siyasal durumu korumayı amaçlamaktadır. Oysa yoksul da herkeste olduğu gibi vatandaşlık haklarına sahiptir. Fakat yardım yapıldığı andan itibaren yoksul, toplum dışı kabul edilmektedir.

Simmel'e göre yoksul sadece yapılan yardımlar bağlamında değerlendirilemez. Dünyada her yoksul yardım almamaktadır. O, giyinme, barınma ve yeme bağlamında değerlendirdiği yoksulluğu, kültürden kültüre değişen bir olgu olarak tanımlamıştır. Onun yoksulluğu ortadan kaldırmak ya da azaltmaya yönelik önerdiği yöntem, modern toplumlarda olduğu gibi, yardımı amaç edinerek yoksulu nesneleştirmek değil, yardıma ihtiyacı olana yardım etme ve toplumda adaleti sağlama bilincine sahip olmaktır. Yoksulu toplumun içinde tutacak yegâne ilke budur.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması yoktur.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aydemir, M. A. (2016). "Sosyal Alanın Tipleştirilmesi: Toplumsal Tipler". Toplumsal Tipler, (Der.) Mehmet Ali Aydemir. İstanbul: Açılımkitap.
- Bierstedt, R. (2006). "18. Yüzyılda Sosyolojik Düşünce", Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi I, (Der.) Tom Bottomore, Robert Nisbet. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Coser, L. A. (2008). *Sosyolojik Düşüncenin Ustaları: Tarihsel ve Toplumsal Bağlımlarında Fikirler*. Çev., Himmet Hülür, Serhat Toker, İbrahim Mazman. Ankara: De Ki Yayıncılık.
- Frisby, D. (2015). "Georg Simmel - İlk Modernite Sosyoloğu", Modern Kültürde Çatışma, Georg Simmel. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Frisby, D. & Featherstone, M. (2000). *Simmel on Culture: Selected Writings*. London: Sage Publications.
- Keskin, İ. (2021). "Kapitalizmin Self-Refleksif Karakteri Olarak Sosyoloji: Simmel'in Metropol Örneği". Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22 (40): 331-356.
- Mestrovic, S. (1994). "Modernitenin İlk Sosyologları: Simmel ve Durkheim", Modernite Versus Postmodernite. (Der.) Mehmet Küçük. Ankara: Vadi Yayınları.
- Ritzer, G. (2013). *Sosyoloji Kuramları*, Çev., Himmet Hülür. Ankara: De Ki Yayınları.
- Simmel, G. (2014). *Paranın Felsefesi*. Çev., Yusuf Alogan, Öykü Didem Aydın. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Simmel, G. (2015), *Bireysellik ve Kültür*. Çev., Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları.
- Simmel, G. (2016). *Modern Kültürde Çatışma*. Çev., Tanıl Bora, Utku Özmakas, Nazile Kalaycı, Elçin Gen. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Simmel, G. (2017). *Gizliliğin ve Gizli Topluların Sosyolojisi*. Çev., İdil Dündar. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Slattery, M. (2014). *Sosyolojide Temel Fikirler*. Yay. Haz., Ümit Tatlıcan ve Gülhan Demiriz. Bursa: Sentez Yayınları.
- Swingewood, A. (1998). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*. Çev., Osman Akınhay. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Ünsaldı, L. & Geçgin, E. (2013). *Sosyoloji Tarihi Dünya’da ve Türkiye’de*. Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Watier, P. (1998). “Georg Simmel”. Key Sociological Thinkers, (Der.) Rob Stones. London: Palgrave Macmillan.
- Vandenbergh, F. (2016). *Alman Sosyolojisinin Felsefi Tarihi*. Çev., Vefa Saygın Öğütle. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Modernity is one of the issues that social sciences are most interested in from past to present. Because modernity is related to historical events from the moment it emerged until today. For this reason, modernity is an important topic in social sciences, especially in sociology. Although many sociologists have studied modernity, Georg Simmel is the sociologist of modernity. One of the main aims of this article is to examine Simmel’s relationship with modernity.

Simmel rejects positivism, which was the dominant thought in the years when sociology was founded. According to Simmel, the subject of sociology is social interactions and social forms. He defines sociology as a comprehensive science that utilizes different sciences. Forms of social interaction describe observable, fixed, stereotyped aspects such as state, religion and family. These forms are the organizers of life in society, therefore they do not change.

Simmel focused on the details of modern society. Different from many thinkers, he analyzed the contrasts of modern society. In defining modernity, he was interested in alienation, money, specialization and secrecy.

According to Simmel, modern society is characterized by contradictions. For example, technology has enabled societies to develop very fast. However, the flow of life has also accelerated and the peace of traditional life has ended. Instead of a calm life, people have turned to the chaos of a fast life. Modern society is a society of tension, restlessness and rush. Modern problems in cities and metropolises take people away from nature. People are alienated both from themselves and their environment.

One of the characteristics of modern societies is specialization. The individual, who in the past had different specializations, is now interested in a single job. Thus, everyone will be dependent on each other. Money, on the other hand, is both a means of freedom and a means of increasing individualization in society.

Privacy is an important concept in traditional social structures. But in modern societies, privacy has been exposed. However, the fact that people have become both distant and needy from each other has led to the emergence of new areas of privacy. People have to hide many things in their lives.

Method

The aim of this study is to analyze Simmel's sociological studies and his theory of social types. Simmel focused on the types formed by individuals interacting in society. Each social type in society is different from the others and has a unique character. Analyzing social types provides an opportunity to understand society.

In this study, the sociological literature on Georg Simmel is analyzed. In this research, Georg Simmel's analysis of social types and the typology of the poor are taken directly from Simmel's works.

Findings (Results)

Simmel's analysis of social types is unique. All social types have different characteristics. The characteristics of social types emerge as a result of their interaction with other types. The theory of social types is important for understanding social interaction. This article focuses on one of Simmel's social types, the poor.

Social type includes characteristic features such as ethnicity, religion, language and culture. In order to analyze social type sociologically, some steps are required. Defining, classifying and categorizing. Criteria such as the

environment in which social types live, cultural elements, beliefs, occupations are evaluated. People from all walks of life such as students, parents, academics, criminals are social types.

Conclusion and Discussion

According to Simmel, in order to understand the relationship between the poor and society, it is necessary to understand the concepts of responsibility and right. The poor have the right to receive help from society. Society also has a responsibility to help the poor. However, both sides have limits. The poor becomes a beggar when they demand help from everyone they meet. But the poor is a more comprehensive type. Many people in society that we do not realize can be poor.

It is not only the rich who are against the poor. The whole society is against the poor. Since the economic and cultural structure of each society is different, the poor are perceived differently. The poor can be in any position and in any social class. The poor do not constitute a class in society. Because the poor are citizens like everyone else and have the same legal rights as everyone else.

Society does not aim to end poverty completely. If society accepts aid as charity, the value of the poor in society disappears. The poor become objectified. In modern society, the reason for giving aid to the poor is not to ensure justice. The aim is to prevent the poor from forming a social class and rebelling. Thus the status quo is preserved. The poor are prevented from uniting. For the poor to become a social type, society must help the poor. The poor can only become social types when they receive help.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 16 Sayı : 45 Aralık 2023

Yayın Geliş Tarihi: 26.05.2023 Yayına Kabul Tarihi: 11.10.2023

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1303044>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/ Research Article

Atıf/Citation: Şanlı, M. E. (2023). Investigation The Relation Between Spirituality and Depression, Psychological Resilience of Parents Having Children with Special Needs According to Some Demographic Variables. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (45), 467-498.

INVESTIGATION THE RELATION BETWEEN SPIRITUALITY AND DEPRESSION, PSYCHOLOGICAL RESILIENCE OF PARENTS HAVING CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS ACCORDING TO SOME DEMOGRAPHIC VARIABLES*

Mehmet Emin ŞANLI**

Abstract

The aim of this study is to investigate the relationship between the spirituality and depression, psychological resilience of parents who have children with special needs according to some socio-demographic variables. The study is in descriptive and relational design. The study was completed with the participation of 284 parents. Descriptive Characteristics Form, Spirituality Scale (SS), Beck Depression Inventory (BDI), and Brief Psychological Resilience Scale (BPRS) were used as data collection tools. The data of the study were analyzed with SPSS 25.A statistically significant difference was found between demographic variables and depression (family type, presence of another person receiving care at home, age and education level) and psychological resilience (marital status, employment, status and disability of the child) of

* Bu çalışma için Batman Üniversitesi Etik Kurulu tarafından 20.07.2022 tarih ve 2020/07 sayılı karar numarası ile etik kurul izni alınmıştır.

** Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi, Sağlık Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, mehmetemin.sanli@batman.edu.tr, Batman/Türkiye

parents with special needs children ($p<0.05$). According to the results of the correlation analysis, a positive and low-level significant relationship ($r = ,199$; $p= ,001$) was found between the spirituality and psychological resilience of parents who have children with special needs. It was determined that there was a negative and low-level significant relationship between spirituality and depression levels of parents ($r = -.140$; $p= .019$). In addition, it was determined that the mean scores of the Spirituality Scale, Beck Depression Inventory and Brief Psychological Resilience Scale of parents were "18.44", "18.37" and "23.80", respectively.

Key Words: Parents, Children with Special Needs, Spirituality, Depression, Resilience

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUĞU OLAN EBEVEYNLERİN MANEVİYAT DEPRESYON VE PSİKOLOJİK SAĞLAMLIKLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN BAZI DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ

Öz

Bu araştırmanın amacı, özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerinin maneviyat, depresyon ve psikolojik sağlamlıkları arasındaki ilişkiyi bazı sosyo-demografik değişkenlere göre incelemektir. Araştırma, tanımlayıcı ve ilişkisel desenedir. Çalışma, 284 ebeveynin katılımıyla tamamlandı. Veri toplama aracı olarak Tanıtıcı Özellikler Formu, Maneviyat Ölçeği (MÖ), Beck Depresyon Ölçeği (BDÖ) ve Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği (KPSÖ) kullanılmıştır. Çalışmanın verileri, SPSS 26 ile analiz edilmiştir. Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin, depresyon (aile tipi, evde bakım alan başka birinin varlığı, yaş ve eğitim düzeyi) ve psikolojik sağlamlıkları (medeni durum, çalışma, durumu ve çocuğun engel durumu) ile demografik değişkenler arasında istatistiksel olarak önemli bir farklılık saptanmıştır ($p<0.05$). Korelasyona ait analiz sonuçlarına göre, özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin maneviyatları ve psikolojik sağlamlıkları arasında pozitif yönlü düşük düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($r = ,199$; $p= ,001$). Ebeveynlerin maneviyat ve depresyon düzeyleri arasında negatif yönlü düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır ($r = -.140$; $p= ,019$). Ayrıca, ebeveynlerin maneviyat ölçeği puanlarının ortalamasının "18,44", Beck depresyon ölçeği puanlarının ortalamasının "18,37" ve psikolojik sağlamlık ölçeği puanlarının ortalamasının "23,80" olduğu belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Ebeveyn, Özel Gereksinimli Çocuk, Maneviyat, Depresyon, Dayanıklılık

1. INTRODUCTION

Disability is a phenomenon that has existed since the earliest periods of history although there are different perceptions about it from society to society (Subaşıoğlu & Atayurt Fenge, 2019). With each passing day, the number of children with special needs or disabilities is rising rapidly in the world and in Türkiye. The number of children who have disabilities or who are in need of special care constitutes a huge population. According to data obtained from World Health Organization (WHO), about 15% people in the world have some form of disability. In Türkiye, this rate is close to 10% (WHO, 2011; Yıldız & Önder, 2021; Şenyüz, 2022).

The decision of parents to have a child is an important turning point in their lives. This period brings many changes and new things with it. Parents expect their future children to show a healthy development, and often do not think that they may have a child with special needs (Aysever & Demirok, 2019). When parents learn that their children have special needs, they may experience such feelings as deep sadness, guilt, sinfulness, regret, being tested, anxiety and anger. It can take a long time for parents to accept the fact that they have a child who needs special care and to rearrange their lives according to this reality. In this process, parents display reactions such as denial, guilt, disappointment to these difficult situations, and they may experience psychological disorders such as stress, anxiety and depression (Ersoy & Discovery, 2019; Çiçek, 2022). Parents having children who are in need of special care have to consider the needs of their children while organizing their own lives. For this, parents have to devote a great deal of their time to their children who need special care and attention (Ersoy & Discovery, 2019). Therefore, negative experiences such as stress, anxiety, financial difficulties, depression and unhappiness lived by the parents having children who are in need of special care can cause parents to feel helpless and not enjoy their life (Bakırtaş & İmamoğlu, 2022; Şanlı et al., 2023). It was

determined that approximately 41.2% of parents having children who are in need of special care have difficulties in managing their children's behavior, communication difficulties and excessive burden of responsibility, as well as higher-level psychological problems compared to parents not having children who need special care (Masulani-Mwale et al., 2018; Oti-Boadi et al., 2020). The experienced negative emotional reactions are higher in mothers compared to fathers because mothers often undertake the primary role of providing care for their children (Dey & Amponsah, 2020). In some studies, it was established that the levels of the depression of parents having children with special needs are quite high (Scherer et al., 2019; Dhiman et al., 2020). In another similar meta-analysis study, it was revealed that parents of children with chronic illness had poor mental health (high level of depression) and that these parents had a higher risk of cardiovascular disease and death than parents who have normally developing children (Cohn et al., 2020). For this reason, parent's perspectives on receiving psychological support have an important place in their own lives and in the lives of children with special needs. In this context, it becomes a necessity for parents to both increase their psychological resilience and receive social support (Atalan & Kabasakal, 2023).

Psychological resilience is expressed as the ability of an individual to maintain stable psychological and physical functioning relatively or to restore a positive psychological state when faced with stressful life events and difficulties (injury, threats, and significant sources of stress) (Seiler & Jenewein, 2019). Parents who have children having special needs are to cope with a wide variety of psychological stressors they are exposed to. It can be said that each parent has a different strategy in coping with these difficulties caused by the care and treatment of the child with special needs (Masulani-Mwale et al., 2018). One of these strategies is resilience. Parents with strong psychological resilience can have the ability to successfully overcome and adapt to difficult and negative

conditions (Oti-Boadi et al., 2020; Dey et al., 2021). In some studies, it was reported that resilience has a significant impact on both prevention and therapy of psychiatric disorders such as depression (Steinhardt & Dolbier, 2008; Muñoz et al., 2012; Ozawa et al., 2017). It was revealed that psychological resilience has a negative relationship with depression yet a positive relationship with spirituality in a study carried out on patients with depressive disorder (Ozawa et al., 2017). In this context, it can be said that spirituality and psychological resilience have positive effects on mental health of individuals. It was stated that among the parents caring for their children with special needs, those with high spirituality show greater psychological resilience and exhibit lower depressive symptoms (Dey et al., 2021).

Spirituality is defined as the search of an individual for understanding life and death, which is usually related to one's inner world, and the search for commitment of a person to others, nature, and the sacred or important things (Doumit et al., 2019; Alvarenga et al., 2021). Spirituality is a complex, dynamic and multidimensional concept and does not necessarily have a religious connotation. However, we can say that spirituality is an integral part or need of man (Steinhauser et al., 2017; Doumit et al., 2019). Spirituality is always confused with the concept of religion. However, these are different concepts. On the other hand, considering that spirituality can be expressed through religious devotion, religious activities and religious beliefs, it is seen that religion and spirituality are interrelated (Weathers et al., 2016). In order to cope with their children's illness, the family caregivers of children who suffer from cancer face spiritual, psychological and emotional difficulties. (Doumit et al., 2019). In this context, we can say that spirituality has a significant role in people's lives, and mediates in overcoming difficult, distressing and stressful situations (Doumit et al., 2019; Alvarenga et al., 2021). It was established that most of the parents of children

who have cancer (Nicholas et al., 2017) and who receive palliative care (Hexem et al., 2011) turn to spirituality in order to cope with the fear and weakness of their children due to their illness, thus they have more positive emotions and thoughts. It was stated that the parents having a high level of spirituality accept the situation of their children and benefit from the support of belief communities in the face of emotional stress (Nicholas et al., 2017). In the midst of these struggles and emotional turmoil, some parents are able to protect themselves from mental disorders such as depression with strategies such as religiosity, spirituality, social support, and resilience (Oti-Boadi et al., 2020; Dey et al., 2021).

There are studies in the literature that examine spirituality, depression and psychological resilience of parents, who having children in need of special care separately. However, no scientific research was found that examines spirituality, depression, and resilience together. Determining the psychological problems experienced by parents who have children in need of special care and making interventions for this can positively contribute to a more comfortable life for the parents. In this way, the parents who have children in need of special care may have an influence on their ability to stay in touch with life and cope with their psychological distress.

In nursing based holistic care, providing positive psychotherapy and cognitive behavioral therapy-based trainings and conducting research on this subject will increase the quality of care to strengthen the spirituality and psychological resilience of parents who have children in need of special care and to protect them from depression. (Demir and Türk, 2020; Çaykuş and Eryılmaz, 2020; Şanlı, 2022). It is aimed to examine the relationship between spirituality, depression and psychological resilience of parents having children in need of special care in this study.

The research will search for answers to the following questions:

- Is there a relationship between the spirituality, psychological resilience and depression levels of parents having children in need of special care?

- Do the levels of spirituality, resilience and depression of parents having children in need of special care differ according to some demographic variables?

2. MATERIAL and METHOD

Type of Study

This study was scheduled as a descriptive-relational research.

Place and Time of the Study

The study was conducted between November 2022 and March 2023 in Batman Training and Research Hospital (BTARH) situated in Batman province of Türkiye.

Population and Sample of the Research

The study consisted of a population of the parents of children with special needs who applied to (BTARH) in Batman, Türkiye (N=758). In determining the sample size, it was established that a total of 265 parents with $\alpha = .05$, 95% confidence level should be reached (Wyman et al., 2018). Accordingly, the research was fulfilled with the participation of 284 volunteer parents agreeing to taking part in the study.

Inclusion Criteria

1. The volunteers should be over 18.
2. The volunteers should be able to read and understand Turkish.

3. The participants should have a child in need of special care.

Exclusion Criteria

1. The participants who are unable to read or understand Turkish.
2. The participants not having a child in need of special care.

Data Collection Tools

Introductory Characteristics Form: The form, prepared by the author of this scientific study, consists of 8 questions in total, including age, gender, marital status, family type, employment status, etc.

Spirituality Scale (SS): Demirci and Ekşi (2018) developed the scale. It was computed that Cronbach's α internal consistency coefficient of the scale was 0.88. The scale contains 6 items (For example, "My belief gives me peace.") in 5 Likert type and a single sub-dimension. Scoring of the scale: 1=Not suitable for me at all-5=Completely suitable for me. Cronbach's α internal consistency coefficient was computed as .856 in this study.

Beck Depression Inventory (BDI): The inventory was developed by Beck and Steer (1984) to determine the depression levels of individuals. Hisli (1989) performed the scale's Turkish validity and reliability. The scale is scored between 0-63, and consists of 21 items. The sample item is (0. "I don't feel like crying more than usual." 1. "I feel like crying from time to time." 2. "I cry most of the time." 3. "I was able to cry, but now I can't cry even if I wish to."). Scores 0-9 are the lowest, 10-16 are mild, 17-29 are moderate, and 30-63 are considered as the presence of severe depression. Hisli (1989) computed the Cronbach Alpha value of the scale as $\alpha=0.80$. Cronbach's alpha coefficient was found to be .87 in this study.

Brief Psychological Resilience Scale (BPRS): In order to measure the resilience of individuals, Smith et al. (2008) developed the scale, and then it was adapted into Turkish by Doğan (2015). The scale contains 6 items, of these items, three are positive and three are negative (For example, "I get through difficult times with very little distress"). This scale is a measurement tool with 5-point Likert type. It has an answer key from "Not at all appropriate" (1) to "Completely Suitable" (5). Items 2, 4 and 6 in the scale are reverse coded. After reverse coded items are translated, high level of psychological resilience is indicated with high scores. Internal consistency coefficient calculated for the reliability of the BPRS was worked out to be .83. Internal consistency coefficient was found as $\alpha=.89$ in this study.

Data Collection

In this study, data were collected by means of face-to-face interview method from the parents of children in need of special needs who applied to (BTARH) between November 2022 and March 2023 and were hospitalized in the wards. In addition, before starting to fill out the questionnaires, the parents submitted written consent forms, which is performed by using the 'Informed Voluntary Consent Form'. The questions that the parents did not understand were explained without comment. It took parents approximately 15-20 minutes to fill out the data collection forms.

Analysis of Data

The data attained in the research were assessed with SPSS 25.0 package program. percentile distribution, number, standard deviation and mean were utilized to show descriptive features. Kolmogorov-Smirnov Z test was utilized to establish the suitability of the data for normal distribution. While One Way Anova and the

independent t-test were used to evaluate the data that did not show normal distribution, correlation analysis was utilized to establish the relationship between the variables. It was accepted the significance level to be <0.05 .

3. RESULTS

In this part of the study, the findings attained after the analyses of the data collected with the data collection tools made with the sociodemographic characteristics of the parents, and spirituality, depression and psychological resilience scales are presented in tables.

Table 1: Distribution of Sociodemographic Characteristics of Parents Having Children with Special Needs

	NUMBER	PERCENT
Gender		
Female	219	77.1
Male	65	22.9
Marital Status		
Married	242	85.2
Single (separated, divorced, widowed)	42	14.8
Family Type		
Nuclear Family	229	80.6
Extended Family	55	19.4
Employment Status		
Employed	78	27.5
Unemployed	206	72.5
Presence of Another Member Receiving Home Care		
Yes	39	13,7
No	245	86,3
Age		
30 and below	51	18.0

31-34	38	13.4
35-39	76	26.8
40-44	52	18.3
45-49	36	12.7
50 and over	31	10.8
Education Level		
Literate	33	11.6
Primary School	63	22.2
Secondary School	42	14.8
High School	51	18.0
University and higher	95	33.4
Disability Status of Your Child		
Autism	83	29.2
Physical Disability	46	16.2
Cerebral Palsy	15	5.3
Down Syndrome	30	10.6
Learning Disability	17	6.0
Others	93	32.7
Total	284	100.0

In Table 1, when the sociodemographic characteristics of the parents taking part in this research study are examined, it is seen that 77.1% of the volunteers are female, 85.2% are married, 80.6% are nuclear family, 72.5% are unemployed, 86.3% do not have anyone else receiving home care, 26.8% of them are in the 35-39 age range, 33.5% of them are university graduates or higher, and 32.7% of their children have another disability.

Table 2: Examination of the Relationship between Spirituality, Depression, Psychological Resilience of Parents Having Children in need of special care and Sociodemographic Variables Using the Independent T-Test

Variables	n	Spirituality Scale	Beck Depression Inventory	Psychological Resilience Scale
Gender		Mean ± ss	Mean ± ss	Mean ± ss
1. Female	219	18.37 ± 2.93	18.78 ± 10.19	23.97±5. 16
2. Male	65	18.67 ± 3.52	17.01 ± 10.72	23.23 ± 5.36
t		-.684	1.212	1.014
p		.49	.22	.31
Marital Status				
1. Married	242	18.52 ± 3.09	17.99 ±10.17	24.15 ± 4.87
2. Single (separated, divorced, widowed)	42	17.97 ± 2.99	20.57 ±11.01	21.78 ± 6.52
t		1.074	-1.496	2.248
p		.28	.13	.02
Family Type				
1. Nuclear Family	229	18.40 ± 3.13	17.76 ± 10.31	23.90 ± 5.25
2. Extended Family	55	18.63 ± 2.85	20.90 ± 10.04	23.40 ± 5.06
t		-.507	-2.037	.643
p		.61	.04	.52
Employment Status				
1. Employed	78	18.58 ± 2.89	18.30 ± 10.22	22.17 ± 5.99
2. Unemployed	206	18.39 ±3.15	18.40 ± 10.38	24.42 ±4.75
t		.479	-.069	-2.970
p		.63	.94	.00
Presence of Another Member Receiving Home Care				
1.Yes	39	17.97± 3.05	21.69±10.86	22.76± 5.41
2.No	245	18.52± 3.08	17.84±10.25	23.97±5.17
t		-1.032	2.174	-1.340
p		.30	.03	.18

As regards to the Independent t-test analysis results in Table 2, no statistically significant difference was found between the spirituality levels of the parents and the demographic variables (marital status, gender, employment status, family type, existence of someone else receiving home care) ($p>0.05$). (Table 2). No statistically significant difference was seen between the depression levels of the

parents and the demographic variables (gender, marital status, employment status) ($p>0.05$). However, there was a statistically significant difference between the depression levels of the parents and the family type and the presence of someone else receiving home care ($p<0.05$) (Table 2). There was not found a statistically significant difference between the psychological resilience of the parents and the demographic variables (gender and the presence of someone else receiving home care) ($p>0.05$). However, the researcher found a statistically significant difference between the psychological resilience of the parents and their marital and employment status ($p<0.05$) (Table 2).

Table 3: Examination of the relationship between spirituality, depression, psychological resilience of parents having children in need of special and sociodemographic variables (Age, Education Level, and Disability of the Child) with One Way Anova

Variables	n	Spirituality Scale	Beck Depression Inventory	Psychological Resilience Scale
Age				
1.30 below	51	17.70±3.17	21.00 ±10.46	22.74±4.59
2. 31-34	38	18.47 ± 3.05	19.23 ± 10.44	23.97±5.55
3. 35-39	76	18.56 ±3.34	19.06 ±11.73	23.75±5.77
4.40-44	52	18.40±2.55	17.65±10.08	24.42±4.41
5.45-49	36	18.63±1.95	18.33±7.58	23.16±5.40
6.50 over	31	19.19±4.01	12.58±7.35	25.19± 5.22
Total	284	18.44±3.07	18.38±10.32	23.80±5.21
F		1.008	2.878	1.129
p		.41	.01	.34
Diffence			1-5; 3-5	
Education Status				
1. Literate	33	18.42±2.61	17.54±10.11	26.15±3.45
2. Primary School	63	18.41±3.94	17.23±10.45	24.23±4.95
3. Secondary School	42	18.85±3.35	18.83±10.14	24.64±3.97
4. High School	51	18.60±2.41	17.92±9.43	24.80±4.29

5. University and Higher	95	18.21±2.79	19.46±10.90	21.80±6.14
Total	284	18.44±3.07	18.37± 10.32	23.80±5.21
F		.360	.550	6,506
p		.83	.69	.00
Difference (Tukey HSD)				1-5; 2-5; 3-5; 4-5
Disability of the Child				
1. Autism	83	18.25±2.88	19.30±10.58	21.84±6.46
2. Physical Disability	46	18.47±3.58	17.50±9.44	25.63± 3.67
3. Cerebral Palsy	15	19.13±3.27	20.46±8.74	24.00±4.73
4. Down Syndrome	30	18.86±3.44	14.70±10.23	24.63±4.59
5. Learning Disability	17	17.88±3.05	18.05±9.67	22.88±4.28
6. Other	93	18.46±2.87	18.89±10.79	24.52±4.51
Total	284	18.44±3.07	18.37±10.32	23.80±5.21
F		.438	1.136	4.342
p		.82	.34	.00
Difference (Tukey HSD)				1-2; 1-6

As regards to One Way Anova analysis results of in Table 3, there was found no statistically significant difference between the spirituality levels of parents who have children with special needs and demographic variables ($p>0.05$) (Table 3). No statistically significant difference was determined between the depression levels of the parents and the demographic variables (education level, disability status of the child) ($p>0.05$). However, a statistically significant difference was determined between the depression levels of the parents and the age variable ($p<0.05$). It was established that these significant differences were between parents aged 30 and under 45-49, and between 35-39 and 45-49 years old (Table 3). No statistically significant difference was found between the psychological resilience of the parents and the age variable ($p>0.05$). However, a statistically significant difference was found between the psychological resilience of the parents and the demographic variables (education level and disability of the child) ($p<0.05$). It was determined that these significant differences were between those whose education level was literate and university and higher, between primary school and university and higher, between secondary school and university and higher, between high school and university and higher,

between autism and physical disabilities, and between parents who have children with autism and other disabilities (Table 3).

Table 4. Analysis results of correlation

		Spirituality Scale	Psychologic Resilience Scale	Beck Depression Inventory	\bar{x}	SS
Spirituality Scale	r	1	.199**	-.140*	18.44	3.07
	p		.00	.01		
Psychologic Resilience Scale	r	.199**	1	-.090	23.80	5.21
	p	.00		.13		
Beck Depression Inventory	r	-.140*	-.090	1	18.37	10.32
	p	.01	.13			

As regards to the results of the correlation analysis in Table 4, there is a positive low-level significant relationship ($r = .199$; $p = .00$) between the spirituality and psychological resilience of parents having children in need of special care.

A negative and low-level significant relationship was found between the spirituality and depression levels of parents having children in need of special care ($r = -.140$; $p = .01$).

There was no significant relationship ($r = -.090$; $p = .13$) between psychological resilience and depression levels of parents having children in need of special care.

It was established that the average of the spirituality scale scores of the parents having children in need of special care was "18.44", the average of the Beck depression scale scores was "18.37" and the psychological resilience scale mean score was "23.80".

4. DISCUSSION

The present research study aims to search the relationship between spirituality, depression and psychological resilience of parents having children in need of special care. Overall, the results supported the hypotheses of this study.

As regards to the independent t-test analysis results, there was found a significant difference between the study variables, between psychological resilience and marital status and employment status. This difference is that married parents have higher psychological resilience than those who are single (separate, divorced, widowed) and those who do not work than those who work. Consistent with these data, in a study conducted on veterans, a significant relationship was established between psychological resilience and marital status, and it was found to be in favor of married people (Wingo et al., 2017). In another study conducted on adult individuals, it was concluded that a significant relationship is present between resilience and marital status (Poole et al., 2017). During the Covid-19 epidemic, in a study conducted on the general population in China, it was established that a significant relationship was established between psychological resilience and marital status (Ran et al., 2020). In a study conducted by Özçetin and Erkan (2019) on high-risk pregnant women, it was established that the psychological resilience level of unemployed pregnant women was higher than that of employees. Contrary to the current study, there is also a study stating that no significant relationship exists between working status and psychological resilience. In the study conducted by Bozdağ (2020) on adult individuals, it was determined that no significant relationship existed between psychological resilience and working status. It is thought that this difference stems from the participants' sociodemographic characteristics and the work stress of the employees.

As regards to the independent t-test analysis results, a significant relationship was determined between depression and family type and the presence of someone else receiving home care. In a study conducted on caregivers of patients in need of home care, it was established that the depression levels of those responsible for caregiving were found to be high (Toker et al., 2019). It was found that there is a significant relationship between caregiver burden and depression in caregivers of paralyzed patients (Hu et al., 2018). In a research applied to diabetic patients, it was established that a statistically significant difference existed between the depressions' scores of patients according to family type (Aba & Tel, 2012). In another study on the elderly, a significant relationship was determined between depression and family type (Taqui et al., 2007). In literature studies, there are some studies stating that no significant relationship is present between family type and depression. In studies conducted on university students, it was established that the family type of the students does not affect the level of depressive symptoms (Tezel et al., 2009; Ulas et al., 2015). In another study on adolescents, the prevalence of severe depression was found to be 6.7% in adolescents who live in nuclear family and 12.0% in those who live in extended family, but the difference was not statistically significant (Ertem & Yazıcı, 2006).

It can be said that this difference in the literature is due to the demographic characteristics of the participants.

As regards to one-way Anova analysis results, a significant difference was established between the age variable of the parents and their depression levels. It was found that the level of depression increases as the age decreases. In a scientific study applied to the elderly people in China, it was determined that a relationship exists between age and depression (Han et al., 2020). In a study carried out on overweight women, there was found a significant relationship between depression and age (Naufel et al., 2019). There was established a statistically significant difference between the psychological resilience of the parents, their education level and the child's disability ($p < 0.05$). In a study performed by Campbell-Sills et al. (2009), it was seen that education level has a significant effect on resilience. In addition, in a study performed on elderly individuals with cardiovascular disease, a significant relationship was found between psychological resilience and education level (Lee et al., 2020). In a study on hemodialysis patients, it was determined that there is a significant relationship between psychological resilience and education level (Karadag et al., 2019). In a study conducted on Greek individuals with and without physical disabilities, it was reported that a significant relationship is present between disability and psychological resilience (Samsari & Soulis, 2019). In another study, in which parents of children with developmental disorders (autism, Down's syndrome) and non-disabled participated, it was established that there was a significant relationship between disability and psychological resilience (Gugliandolo et al., 2022). It can be said that the results of the research are compatible with the literature studies.

As regards to the correlation analysis results, a positive and low-level significant relationship existed between the spirituality and psychological resilience of parents who have children with special needs. Studies consistent with these data were conducted in women during Covid-19 epidemic (Roberto et al., 2020), among family caregivers of stroke patients (Gibbs et al., 2020), and in studies on children in need of special care and parents of normally developing children (İnal, 2022), it was noted that there was a statistically significant difference between spirituality and resilience. In this context, we can say that individuals should give importance to their spirituality and psychological resilience in their lives. These findings show that spirituality is important in predicting psychological resilience. The literature studies overlap with the research.

According to the results of the correlation analysis, it was found that there is a negative and low-level significant relationship between the spirituality and depression levels of the parents who have children with special needs. Studies consistent with these data, for example, in parents with a child with cancer (Rezavandi et al., 2018), adolescents (Sigurvinsdottir et al., 2021), adolescent psychiatric patients (Dew et al., 2010), and the elderly in Indonesia (Mahwati, 2017), it was established that a negative significant relationship exists between spirituality and depression. It was determined that as the attitudes of parents with special needs children towards getting psychological help increased, their level of resilience increased (Atalan & Kabasakal, 2023). In another similar study, it was determined that there was a positive and low-level significant relationship between psychological resilience and spirituality levels of parents with special needs children (Söylev & Öztürk, 2022). Therefore, we can say that parents with high spirituality exhibit lower depressive symptoms and are less likely to reach the probable case occurrence threshold. These findings show that spirituality is important in reducing the level of depression in parents. The literature studies overlap with the research.

Contribution

Parents having children who are in need of special care are among the individuals having the most common mental problems today. Efforts that require difficult treatment and workload, such as the burden of care for a disabled child, his education and health problems, make the life of parents rather stressful. Parents may experience psychological problems such as depression in the face of these difficulties. There is an increasing interest in studies on resilience and spirituality as a method of overcoming and coping with psychological problems. Resilience and spirituality play an important role in helping parents overcome psychological problems such as depression, anxiety and loneliness. Increasing resilience and spirituality, which is a psychological indicator of resilience against difficulties, may be useful for reducing the stress of parents and curing psychological disorders. In particular, the findings of this study have improved our understanding of how and under what circumstances spirituality serves as a mediator with depression. It is thought that these findings will be fruitful to inform researchers and practitioners about the development of interventions targeted at decreasing the impact of depressive symptoms on parents by promoting increased spirituality.

Limitations

There are some limitations in the present study. Initially, since this study was carried out in a specific region of Türkiye with parents who have similar socio-cultural characteristics, it limits the scope of generalization of the results beyond this group. In addition, some parents who accepted to take part in the research after they had filled out the questionnaire were reluctant and bored with the questions of the data collection tools. Second, the analyzes that were carried out are descriptive relational. Accordingly, moderate depression observed in parents caring for children in need of special care may be temporary. Third, only parents of children who are in need of special care took part in the study. Fourth, another limitation of the study is that causality cannot be adequately investigated due to the descriptive relational nature of this study.

Direction for future research

Our study results showed that there is a positive low-level significant relationship between the spirituality and psychological resilience of parents with children with special needs. In addition, it was found that there was a negative and low-level significant relationship between the spirituality and depression levels of the parents. Therefore, qualitative determination of the experiences of parents with children with special needs in future studies may provide more detailed data for such families. It is important to establish the depression and anxiety levels of parents with different family structures (nuclear, extended or fragmented) coping methods with stress. Because it will allow more detailed comparisons of parents of children from different cultures or different disease groups. It has been determined that positive psychotherapy is extremely important in coping with stress, reducing depression and anxiety levels of parents. For this reason, it will be useful to determine parents' levels of coping with stress, depression and anxiety, and to provide support to parents.

Conflicts of Interest:

The author(s) declared no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Funding Statement:

No financial support was received by the author(s) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Ethical Aspect of The Study:

Before starting the study, the researcher obtained the ethical approval from the Ethics Committee of Health Sciences Non-Interventional Clinical Research (2022/xx-xx) of xxx University, and institutional permission with the date and number of documents was obtained from the institution where the research was conducted (11.10.2022-xxxx). Parents were given information about the objectives of the study that at any time, they could leave the study and that their information would be kept confidential. The author carried out this research study in line with the Principles of Helsinki Declaration.

REFERENCES

- Alvarenga, W. D. A., Montigny, F., Zeghiche, S., Polita, N. B., Verdon, C., & Nascimento, L. C. (2021). Understanding the spirituality of parents following stillbirth: A qualitative meta-synthesis. *Death Studies*, 45(6), 420-436. <https://doi.org/10.1080/07481187.2019.1648336>
- Atalan. G. & Kabasakal. Z. T. (2023). Özel gereksinimli çocuk sahibi ebeveynlerde psikolojik yardım almaya ilişkin tutum. Psikolojik sağlık ve eş desteği ilişkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 22(85). 173-187. <https://doi.org/10.17755/esosder.1128023>
- Aysever, H., & Demirok, M. S. (2019). Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal destek algılarının ve yılmazlık düzeylerinin incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 20(3), 561-595. <https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.467417>
- Bakırtaş, T., & İmamoğlu, A. (2022). Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Ebeveynlerde Suçluluk Duygusu ve Dini Başa Çıkma. *Bilimname*, (47), 1-40. <https://doi.org/10.28949/bilimname.953993>
- Beck, A. T., & Steer, R. A. (1984). Internal consistencies of the original and revised Beck Depression Inventory. *Journal of Clinical Psychology*, 40(6), 1365-

1367. [https://doi.org/10.1002/1097-4679\(198411\)40:6<1365::AID-JCLP2270400615>3.0.CO;2-D](https://doi.org/10.1002/1097-4679(198411)40:6<1365::AID-JCLP2270400615>3.0.CO;2-D)
- Bozdağ, F. (2020). Pandemi Sürecinde Psikolojik Sağlık. *Electronic Turkish Studies*, 15(6). <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.44890>
- Campbell-Sills, L., Forde, D. R., & Stein, M. B. (2009). Demographic and childhood environmental predictors of resilience in a community sample. *Journal of Psychiatric Research*, 43(12), 1007-1012. <https://doi.org/10.1016/j.jpsychires.2009.01.013>
- Cohn, L. N., Pechlivanoglou, P., Lee, Y., Mahant, S., Orkin, J., Marson, A., & Cohen, E. (2020). Health outcomes of parents of children with chronic illness: a systematic review and meta-analysis. *The Journal of Pediatrics*, 218, 166-177. <https://doi.org/10.1016/j.jpeds.2019.10.068>
- Çaykuş, E. T., & Eryılmaz, A. (2020). Beliren Yetişkinlerin Pozitif Psikoterapi Yapıları ile Mutluluk Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 319-331.
- Çiçek, İ. (2022). *Çocuk psikolojisi ve ruh sağlığı*. Eğiten Kitabevi 2.basım, Ankara.
- Demir, R. & Türk, F. (2020). Pozitif Psikoloji: Tarihçe, Temel Kavramlar, Terapötik Süreç, Eleştiriler ve Katkıları. *Humanistic Perspective*, 2 (2) , 108-125.
- Demirci, İ. & Ekşi, H. (2018). Keep calm and be happy: A mixed method study from character strengths to well-being. *Educational Sciences: Theory & Practice* 18(29) 303–354. <http://dx.doi.org/10.12738/estp.2018.2.0799>
- Dew, R. E., Daniel, S. S., Goldston, D. B., McCall, W. V., Kuchibhatla, M., Schleifer, C., ... & Koenig, H. G. (2010). A prospective study of religion/spirituality and depressive symptoms among adolescent psychiatric patients. *Journal of Affective Disorders*, 120(1-3), 149-157. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2009.04.029>

- Dey, N. E. Y., & Amponsah, B. (2020). Sources of perceived social support on resilience amongst parents raising children with special needs in Ghana. *Heliyon*, 6(11), e05569. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2020.e05569>
- Dey, N. E. Y., Amponsah, B., & Wiafe-Akenteng, C. B. (2021). Spirituality and subjective well-being of Ghanaian parents of children with special needs: The mediating role of resilience. *Journal of Health Psychology*, 26(9), 1377-1388. DOI: 10.1177/1359105319873956
- Dhiman, S., Sahu, P. K., Reed, W. R., Ganesh, G. S., Goyal, R. K., & Jain, S. (2020). Impact of COVID-19 outbreak on mental health and perceived strain among caregivers tending children with special needs. *Research in Developmental Disabilities*, 107, 103790. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2020.103790>
- Doğan, T. (2015). Kısa psikolojik sağlık ölçeğinin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 3,93-102. <https://doi.org/10.19128/turje.181073>
- Doumit, M. A., Rahi, A. C., Saab, R., & Majdalani, M. (2019). Spirituality among parents of children with cancer in a Middle Eastern country. *European Journal of Oncology Nursing*, 39, 21-27. <https://doi.org/10.1016/j.ejon.2018.12.009>
- Dünya Sağlık Örgütü, (2011). Dünya engellilik raporu. www.who.int adresinden erişilmiştir. Erişim tarihi: 29 Haziran 2022
- Ersoy, A. F., & Buluş, S. (2019). Engelli çocuğu olan annelerde tükenmişlik: nitel bir çalışma. (Burnout in mothers with disabled children: A qualitative research). *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23(3),764-781. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/tsadergisi/issue/51239/598420>
- Ertem, Ö. G. Ü., & Yazıcı, S. (2006). Ergenlik Döneminde Psiko-Sosyal Sorunlar ve Depresyon. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 9(9), 7-12.

- Gibbs, L. A. L., Anderson, M. I., Simpson, G. K., & Jones, K. F. (2020). Spirituality and resilience among family caregivers of survivors of stroke: a scoping review. *NeuroRehabilitation*, 46(1), 41-52. DOI: 10.3233/NRE-192946
- Gugliandolo, M. C., Liga, F., Larcán, R., & Cuzzocrea, F. (2022). Parents of children with developmental disorders: Family hardiness and resilience. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 1-6. <https://doi.org/10.3109/13668250.2022.2079056>
- Han, K., Yang, S., Jia, W., Wang, S., Song, Y., Cao, W., ... & He, Y. (2020). Health-related quality of life and its correlation with depression among Chinese centenarians. *Frontiers in Public Health*, 8, 580757. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2020.580757>
- Hisli, N. (1989). Beck Depresyon Envanterinin üniversite öğrencileri için geçerliği, güvenilirliği. *Psikoloji Dergisi*, 7(23), 3-13.
- Hu, P., Yang, Q., Kong, L., Hu, L., & Zeng, L. (2018). Relationship between the anxiety/depression and care burden of the major caregiver of stroke patients. *Medicine*, 97(40).doi: 10.1097/MD.00000000000012638
- İnal, A. E. (2022). Özel gereksinimli çocuklar ile normal gelişim gösteren çocukların ebeveynlerinin psikolojik dayanıklılık, yılmazlık ve yaşam doyumlarının incelenmesi. *Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi*, 8 (12) , 21-45. DOI: 10.51947/yonbil.1088348
- Karadag, E., Ugur, Ö., Mert, H., & Erunal, M. (2019). The relationship between psychological resilience and social support levels in hemodialysis patients. *Journal of Basic and Clinical Health Sciences*, 3(1), 9-15. <https://doi.org/10.30621/jbachs.2019.469>
- Lee, S. Y., Tung, H. H., Peng, L. N., Chen, L. K., Hsu, C. I., & Huang, Y. L. (2020). Resilience among older cardiovascular disease patients with probable

- sarcopenia. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 86, 103939. <https://doi.org/10.1016/j.archger.2019.103939>
- Mahwati, Y. (2017). The relationship between spirituality and depression among the elderly in Indonesia. *Makara Journal of Health Research*, 21(1), 6. <https://doi.org/10.7454/msk.v21i1.6206>
- Masulani-Mwale, C., Kauye, F., Gladstone, M., & Mathanga, D. (2018). Prevalence of psychological distress among parents of children with intellectual disabilities in Malawi. *BMC Psychiatry*, 18, 1-7. <https://doi.org/10.1186/s12888-018-1731-x>
- Muñoz, R. F., Beardslee, W. R., & Leykin, Y. (2012). Major depression can be prevented. *American Psychologist*, 67(4), 285–295. <https://doi.org/10.1037/a0027666>
- Naufel, M. F., Boldarine, V. T., Oyama, L. M., do Nascimento, C. M. O., Dos Santos, G. M. S., Hachul, H., & Ribeiro, E. B. (2019). Age and leptinemia association with anxiety and depression symptoms in overweight middle-aged women. *Menopause*, 26(3), 317-324. DOI: 10.1097/GME.0000000000001210
- Aba, N., & Tel, H. (2012). Diabetes mellituslu hastalarda depresyon ve özbakım gücü. *Cumhuriyet Hemşirelik Dergisi*, 1(1), 18-23.
- Nicholas, D. B., Barrera, M., Granek, L., D'Agostino, N. M., Shaheed, J., Beaune, L., ... & Antle, B. (2017). Parental spirituality in life-threatening pediatric cancer. *Journal of Ppsychosocial Oncology*, 35(3), 323-334. <https://doi.org/10.1080/07347332.2017.1292573>
- Oti-Boadi, M., Dankyi, E., & Kwakye-Nuako, C. O. (2020). Stigma and forgiveness in Ghanaian mothers of children with autism spectrum disorders (ASD). *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 50(4), 1391-1400. <https://doi.org/10.1007/s10803-020-04366-x>

- Ozawa, C., Suzuki, T., Mizuno, Y., Tarumi, R., Yoshida, K., Fujii, K., ... & Uchida, H. (2017). Resilience and spirituality in patients with depression and their family members: A cross-sectional study. *Comprehensive Psychiatry*, 77, 53-59. <https://doi.org/10.1016/j.comppsy.2017.06.002>
- Özçetin, Y. S. Ü., & Erkan, M. (2019). Yüksek riskli gebelerde psikolojik sağlık, algılanan stres ve psikososyal sağlık. *Cukurova Medical Journal*, 44(3), 1017-1026. <https://doi.org/10.17826/cumj.502989>
- Poole, J. C., Dobson, K. S., & Pusch, D. (2017). Childhood adversity and adult depression: The protective role of psychological resilience. *Child Abuse & Neglect*, 64, 89-100. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2016.12.012>
- Ran, L., Wang, W., Ai, M., Kong, Y., Chen, J., & Kuang, L. (2020). Psychological resilience, depression, anxiety, and somatization symptoms in response to COVID-19: A study of the general population in China at the peak of its epidemic. *Social Science & Medicine*, 262, 113261. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2020.113261>
- Rezavandi, S., Masoumpoor, A., Farahani, A. S., & Nasiri, M. (2018). The relationship between spiritual intelligence and depression in parents of children with cancer. *Journal of Biochemical Technology*, 9(3), 45.
- Roberto, A., Sellon, A., Cherry, S. T., Hunter-Jones, J., & Winslow, H. (2020). Impact of spirituality on resilience and coping during the COVID-19 crisis: A mixed-method approach investigating the impact on women. *Health Care For Women International*, 41(11-12), 1313-1334. <https://doi.org/10.1080/07399332.2020.1832097>
- Samsari, E. P., & Soulis, S. G. (2019). Problem Solving and Resilience Self-Efficacy as Factors of Subjective Well-Being in Greek Individuals with and without Physical Disabilities. *International Journal of Special Education*, 33(4), 938-953.

- Scherer, N., Verhey, I., & Kuper, H. (2019). Depression and anxiety in parents of children with intellectual and developmental disabilities: A systematic review and meta-analysis. *PLoS One*, *14*(7), e0219888. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0219888>
- Seiler, A., & Jenewein, J. (2019). Resilience in cancer patients. *Frontiers in Psychiatry*, *10*, 208. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2019.00208>
- Sigurvinsdottir, R., Asgeirsdottir, B. B., Ullman, S. E., & Sigfusdottir, I. D. (2021). The impact of sexual abuse, family violence/conflict, spirituality, and religion on anger and depressed mood among adolescents. *Journal of Interpersonal Violence*, *36*(1-2), NP577-NP597. <https://doi.org/10.1177/0886260517734860>
- Smith, B. W., Dalen, J., Wiggins, K., Tooley, E., Christopher, P., & Jennifer Bernard, J. (2008). The brief resilience scale: Assessing the ability to bounce back. *International Journal of Behavioral Medicine*, *15*, 194–200. <https://doi.org/10.1080/10705500802222972>
- Söylev, Ö. F., & Öztürk, C. K. (2022). Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Ailelerin Psikolojik Sağlamlığı ile Maneviyat İlişkisi. *Turkish Academic Research Review*, *7*(2), 373-394. <https://doi.org/10.30622/tarr.1128523>
- Steinhardt, M., & Dolbier, C. (2008). Evaluation of a resilience intervention to enhance coping strategies and protective factors and decrease symptomatology. *Journal of American College Health*, *56*(4), 445-453. <https://doi.org/10.3200/JACH.56.44.445-454>
- Steinhauser, K. E., Fitchett, G., Handzo, G. F., Johnson, K. S., Koenig, H. G., Pargament, K. I., ... & Balboni, T. A. (2017). State of the science of spirituality and palliative care research part I: Definitions, measurement, and outcomes. *Journal of Pain and Symptom Management*, *54*(3), 428-440. <https://doi.org/10.1016/j.jpainsymman.2017.07.028>

- Subaşıoğlu, F. & Atayurt Fenge, Z. Z. (2019). Dünyada ve Türkiye’de görme engellilik: zaman çizelgesi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 59 (1) , 595-645. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/dtcfdergisi/issue/66801/1044743>
- Şanlı, M. E. (2022). *Otizm spektrum bozukluğuna sahip çocukların ebeveynlerine verilen pozitif psikoterapi temelli eğitimin stresse başa çıkma anksiyete ve depresyon düzeyine etkisi*. Yayınlanmış doktora tezi. İnönü Üniversitesi.
- Şanlı, M. E., Çiçek, İ., Dinç, M., & Yalçın, S. (2023). Çocuk ve Ergen Psikiyatrik Acillerinde Hemşirelik Yaklaşımı. (Editör; Elif Keten Edis). Efe Akademi Yayınları, İstanbul. *Sağlık & Bilim 2022: Hemşirelik-IV*, 59.
- Şenyüz, F. Y. (2022). Engelli Çocukların Katılım Haklarının Türkiye’deki Mevzuat Bağlamında Değerlendirilmesi ve Engelsiz Yaşam Merkezlerinin Önemi. *Disiplinlerarası Çocuk Hakları Araştırmaları Dergisi*, 2 (4) , 71-92.
- Taqi, A. M., Itrat, A., Qidwai, W., & Qadri, Z. (2007). Depression in the elderly: Does family system play a role? A cross-sectional study. *BMC Psychiatry*, 7(1), 1-12. doi:10.1186/1471-244X-7-57
- Tezel, A., Arslan, S., Topal, M., Aydoğan, Ö., Çiğdem, K. O. Ç., & Şenlik, M. (2009). Hemşirelik öğrencilerinin problem çözme becerileri ve depresyon düzeylerinin incelenmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 12(4), 1-10.
- Toker, S., Ayraller, A., & Özgür, R. (2019). Evde Bakım Birimince Takip Edilen Hastaların Bakımlarından Sorumlu Kişilerde Depresyon. *Online Türk Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(4), 428-443. <https://doi.org/10.26453/otjhs.479718>

- Ulas, B., Tatlibadem, B., Nazik, F., Sönmez, M., & Uncu, F. (2015). Üniversite Öğrencilerinde Depresyon Sıklığı ve İlişkili Etmenler. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2(3), 71-75.
- Weathers, E., Mccarthy, G., & Coffey, A. (2016). Concept analysis of spirituality: An evolutionary approach. *Nursing Forum*, 51(2), 79–96. doi:<https://doi.org/10.1111/nuf.12128>
- Wingo, A. P., Briscione, M., Norrholm, S. D., Jovanovic, T., McCullough, S. A., Skelton, K., & Bradley, B. (2017). Psychological resilience is associated with more intact social functioning in veterans with post-traumatic stress disorder and depression. *Psychiatry Research*, 249, 206-211. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2017.01.022>
- Wyman, M. F., Shiovitz-Ezra, S., & Bengel, J. (2018). Ageism in the health care system: Providers, patients, and systems. *Contemporary Perspectives On Ageism*, 193-212. https://doi.org/10.1007/978-3-319-73820-8_13
- Yıldız, M. C., & Önder, F. C. (2021). Özel gereksinimli çocuğu olan annelerde bütünlük duygusu ve psikolojik iyi oluş: İyimszerliğin aracı rolü. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3), 432-484. <https://doi.org/10.17860/mersinefd.929413>

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Giriş

Hakkında toplumdan topluma farklı algılama biçimleri olsa da, engellilik, tarihin en eski dönemlerinden günümüze kadar varlığını sürdüren bir olgudur (Subaşıoğlu & Atayurt Fenge, 2019). Her geçen gün, dünyada ve Türkiye’de engelli veya özel gereksinimi olan çocuk sayısı hızla artmaktadır. Engelli veya özel gereksinimi olan çocuk sayısı, oldukça büyük bir nüfusu oluşturmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) verilerine göre, dünya nüfusunun yaklaşık %15’i bir engellilik türüne sahiptir. Türkiye’de ise bu oran, %10’a yakındır (DSÖ, 2011; Yıldız & Önder, 2021; Şenyüz, 2022).

Ebeveynlerin çocuk sahibi olmaya karar vermesi, onların hayatlarında önemli bir dönüm noktası olup birçok değişikliği ve yeniliği beraberinde getirmektedir. Ebeveynler, dünyaya gelecek çocuklarının normal gelişim göstermesini beklemekte ve çoğu zaman özel gereksinimi olan bir çocuğa sahip olabileceklerini düşünmemektedirler (Aysever & Demirok, 2019). Psikolojik sağlamlık, bir bireyin stresli yaşam olayları ve zorluklarla karşılaştığında, (yaralanma, tehditler ve önemli stres kaynakları) istikrarlı psikolojik ve fiziksel işleyişi nispeten sürdürme veya psikolojik durumunu eski olumlu haline getirme yeteneği olarak ifade edilmektedir (Seiler & Jenewein, 2019).

Maneviyat, genellikle kişinin iç dünyası ile ilgili olan yaşam ve ölümü anlama arayışı, kendine, başkalarına, doğaya ve kutsal veya önemli olana bağlılık arayışı olarak tanımlanmaktadır (Doumit et al., 2019; Alvarenga et al., 2021). Literatürde, özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin maneviyatları ile depresyon ve psikolojik sağlamlıklarını ayrı ayrı inceleyen çalışmalar bulunmaktadır. Ancak, maneviyat, depresyon ve psikolojik sağlamlığı birlikte inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Özel gereksinimi olan çocukların ebeveynlerinin yaşadığı psikolojik sıkıntılarının belirlenmesi ve buna yönelik müdahalelerin yapılması, ebeveynlerin daha konforlu bir hayat yaşamasına olumlu katkı sağlayabilir. Bu sayede, özel gereksinimi olan çocukların ebeveynlerinin, hayattan kopmamaları ve psikolojik sıkıntılarıyla baş edebilmeleri sürecine etkisi olabilir.

Araştırmada şu sorulara cevap aranacaktır;

- Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin maneviyat, psikolojik sağlamlık ve depresyon düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?

- Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin maneviyat, psikolojik sağlık ve depresyon düzeyleri, bazı demografik değişkenlere göre farklılık göstermekte midir?

MATERYAL ve METOT

Araştırmanın Türü

Araştırma, tanımlayıcı-ilişkisel olarak planlanmıştır.

Araştırmanın Yapıldığı Yer ve Zaman

Araştırma, Türkiye'nin Batman ilinde yer alan Batman Eğitim ve Araştırma Hastanesinde Kasım 2022-Mart 2023 tarihleri arasında yürütülmüştür.

Araştırmanın Evren ve Örnelemi

Çalışmanın evrenini Türkiye'nin Batman ilinde yer alan Batman Eğitim ve Araştırma Hastanesine başvuru yapan özel gereksinimi olan çocukların ebeveynleri oluşturmuştur (N=758). Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde, alfa= .05, %95 güven düzeyi olan toplam 265 ebeveyne ulaşılması gerektiği belirlenmiştir (Wyman et al., 2018). Bu doğrultuda, çalışma, araştırmaya katılmayı kabul eden 284 gönüllü ebeveynle tamamlanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Tanıttıcı Özellikler Formu: Araştırmacı tarafından hazırlanan bu form, yaş, cinsiyet, medeni durum, aile tipi, çalışma durumu vb. olmak üzere toplam 8 sorudan oluşmaktadır. Maneviyat ölçeği, Beck Depresyon Ölçeği ve Kısa Psikolojik Sağlık Ölçeği

Verilerin Toplanması

Veriler, Kasım 2022-Mart 2023 tarihleri arasında Batman eğitim ve araştırma hastanesine başvuru yapan ve servislerde yatan özel gereksinimi olan çocukların ebeveynlerinden yüz yüze görüşme yöntemiyle toplanmıştır. Ayrıca, ebeveynlerden, anketleri doldurmaya başlamadan önce, 'Bilgilendirilmiş Gönüllü Onam Formu' kullanılarak yazılı izin alınmıştır. Ebeveynlerin veri toplama formlarındaki sorulardan anlamadıkları sorular yorum yapılmadan açıklanmıştır. Veri toplama formlarının doldurulması, yaklaşık olarak 15-20 dk. sürmüştür.

Bulgular

Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin, depresyon (aile tipi, evde bakım alan başka birinin varlığı, yaş ve eğitim düzeyi) ve psikolojik sağlımlıkları (medeni durum, çalışma, durumu ve çocuğun engel durumu) ile demografik değişkenler arasında istatistiksel olarak önemli bir farklılık saptanmıştır ($p < 0.05$).

Sonuç ve Tartışma

Korelasyona ait analiz sonuçlarına göre, özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin maneviyatları ve psikolojik sağlımlıkları arasında pozitif yönlü düşük düzeyde anlamlı bir ilişki ($r = ,199$; $p = ,001$) tespit edilmiştir. Ebeveynlerin maneviyat ve depresyon düzeyleri arasında negatif yönlü düşük düzeyde anlamlı bir ilişki ($r = -,140$; $p = ,019$) olduğu saptanmıştır. Ayrıca, ebeveynlerin maneviyat ölçeği puanlarının ortalamasının "18,44", Beck depresyon ölçeği puanlarının ortalamasının "18,37" ve psikolojik sağlımlık ölçeği puanlarının ortalamasının "23,80" olduğu belirlenmiştir.

Bu çalışma, özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin maneviyat, depresyon ve psikolojik sağlımlıkları arasındaki ilişkiyi araştırmayı amaçlamaktadır. Genel olarak, sonuçlar, bu çalışmanın hipotezlerini desteklemiştir.

Korelasyon analiz sonuçlarına göre; özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin maneviyat ve psikolojik sağlımlıkları arasında pozitif yönlü düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu verilerle tutarlı olarak yapılan çalışmalar, Covid-19 salgınında kadınlarda (Roberto vd., 2020), inme geçiren hastaların aile bakıcıları arasında (Gibbs vd., 2020) ve özel gereksinimi olan çocuklar ile normal gelişim gösteren çocukların ebeveynleri üzerinde yapılan çalışmalarda (İnal, 2022) maneviyat ile psikolojik sağlımlık arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu kaydedilmiştir.

Sonuç olarak, bireylerin yaşamlarında maneviyat ile psikolojik sağlımlıklarına önem vermesi gerektiğini söyleyebiliriz. Elde edilen bu bulgular, maneviyatın psikolojik sağlımlığı yordama açısından önemli olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın Literatüre Katkıları

Özel gereksinimi olan çocuğa sahip ebeveynler günümüzde en sık ruhsal sorunlar yaşayan bireylerin arasında yer almaktadır. Engelli bir çocuğun bakım yükü, eğitim ve sağlık sorunları gibi zorlu tedavi ve iş yükü gerektiren uğraşlar, ebeveynlerin yaşamını oldukça stresli bir hale getirmektedir. Ebeveynler bu zorluklar karşısında depresyon gibi psikolojik sorunlar yaşayabilirler. Psikolojik sorunların üstesinden gelme ve bunlarla baş etme yöntemi olarak psikolojik sağlımlık ve maneviyata yönelik çalışmalara ilgi artmaktadır. Psikolojik sağlımlık ve maneviyat ebeveynlerin depresyon, kaygı ve yalnızlık gibi psikolojik sorunların üstesinden gelmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Zorluklara karşı

dayanıklılığın psikolojik bir göstergesi olan psikolojik sağlamlığın ve maneviyatın artırılması ebeveynlerin streslerini azaltma ve psikolojik bozuklukların iyileştirilmesi için yararlı olabilir. Özellikle, bu çalışmanın bulguları, maneviyatın depresyon ile nasıl ve hangi koşullar altında aracı ve arabulucu olarak hizmet ettiğine dair anlayışımızı geliştirdi. Bu bulgular, maneviyatın artırılmasını teşvik ederek depresif belirtilerin ebeveynler üzerindeki etkisini azaltmayı amaçlayan müdahalelerin geliştirilmesine ilişkin araştırma ve uygulamaları bilgilendirmek için verimli olacağı düşünülmektedir.

Sınırlılıklar

Mevcut çalışmanın bir takım sınırlılıkları vardır. İlk olarak, Türkiye'nin belli bir bölgesinde benzer sosyo-kültürel özelliklere ebeveynlerde yapılmış olması nedeniyle sonuçların bu grubun ötesine genelleştirilebilme kapsamını sınırlıyor. Ayrıca anket formunu doldurarak araştırmaya katılmayı kabul eden bazı ebeveynlerin veri toplama araçlarının sorularına karşı isteksiz ve sıkılmış olmalarıdır. İkincisi, analizler tanımlayıcı ilişkiseldir. Buna göre, özel gereksinim olan çocuklara bakan ebeveynlerde gözlemlenen orta düzeydeki depresyon geçici olabilir. Üçüncüsü, araştırma sadece özel gereksinimi olan çocukların ebeveynleri katılmıştır. Dördüncüsü, bu çalışmanın tanımlayıcı ilişki olması nedeniyle nedenselliğin yeterince araştırılmaması da çalışmanın bir diğer sınırlılığıdır.

SAĞLIK KURUMLARINDA SİNİZM: KAYSERİ DEVLET HASTANESİ ÖRNEĞİ*

Memiş KARACA Özgür DEMİRTAŞ*****

Öz

Her ne kadar literatürde kişilik ve örgütsel sinizm konularında çalışmalar olsa da sağlık alanında her iki kavramında son yıllarda önem kazanmaya başladığı, araştırmaların yeterli sayı ve düzeyde olmadığı görülmektedir. Araştırmamızın amacı, sinizm ve örgütsel sinizm hakkında alanyazın taranıp, kavramla ilgili tartışmaları ve diğer çalışmacıların yapmış oldukları tanımlar ortaya koyarak, sağlık çalışanlarının kişisel sinizm ve örgütsel sinizm düzeylerini ortaya koyma çalışılmıştır. Ayrıca elde edilecek demografik veriler ile sinizm düzeyleri arasındaki ilişkinin ortaya koyulması amaçlanmıştır. Sağlık çalışanlarının kişilik sinizmi ile örgütsel sinizm arasında pozitif yönlü bir korelasyon tespit edilmiştir ($r: 0,411$). İlave olarak örgütsel sinizmin alt boyutlarından bilişsel sinizm ile kişilik sinizmi arasında ($r: 0,415$); duyuşsal sinizm ve kişilik sinizmi arasında ($r: 0,367$) ve davranışsal sinizm ile kişilik sinizmi arasında ($r: 0,327$) korelasyonlar tespit edilmiştir ($p<0,01$). Örgütsel sinizmin kişilik sinizmini pozitif olarak etkilediği ($\beta:0,411$; $p<0,01$) tespit edilmiştir. Demografik değişkenler ile kişilik ve örgütsel sinizm arasında yaş ve eğitim durumu değişkenlerinde anlamlı farklılık bulunmuştur($p<0,01$). Mesleki

* Bu çalışma için Kayseri Üniversitesi Etik Kurulunca 28.05.2021 tarihli ve 32 başvuru numarası ile çalışmanın etik açıdan uygun bulunduğu dair etik kurul raporu oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Kayseri Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, memis.karaca.38@gmail.com, Kayseri/Türkiye

*** Prof. Dr. Kayseri Üniversitesi SBBF, demirtasozgur@yahoo.com, Kayseri/Türkiye

değişkenlere bakıldığında ise çalışma süresi, mesleki deneyim, işinde memnun olma, sağlık çalışanlarının çalıştığı bölüm ve hizmet sınıfları arasında örgütsel sinizm düzeyleri ile anlamlı farklılık olduğu görülürken kişilik sinizm düzeyleri arasında ise sadece işinden memnun olma değişkeni arasında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür($p<0.01$).

Anahtar Kelimeler: *Kişilik sinizmi, örgütsel sinizm, sağlık çalışanı*

CYNICISM AT HEALTH INSTITUTIONS: A PUBLIC HOSPITAL EXAMPLE

Abstract

Although there are studies on personality and organizational cynicism in the literature, it is seen that both concepts have started to gain importance in the field of health in recent years, but the number and level of researches are not sufficient. The aim of our research is to reveal the levels of personal cynicism and organizational cynicism of healthcare workers by reviewing the literature on cynicism and organizational cynicism, discussions about the concept and definitions made by other researchers. In addition, it is aimed to reveal the relationship between demographic data to be obtained and cynicism levels. A positive correlation was found between personality cynicism and organizational cynicism ($r: 0.411$). In addition, correlations were found between cognitive cynicism and personality cynicism ($r: 0.415$), between affective cynicism and personality cynicism ($r: 0.367$) and between behavioral cynicism and personality cynicism ($r: 0.327$) ($p<0.01$). It was found that organizational cynicism positively affected personality cynicism ($\beta:0,411$; $p<0,01$). A significant difference was found between demographic variables and personality and organizational cynicism in age and educational status variables ($p<0.01$). When the professional variables are examined, it is seen that there is a significant difference between the organizational cynicism levels and the working time, professional experience, being satisfied with the job, the department and service classes of the health workers, while there is a significant difference between the personality cynicism levels only between the variable of being satisfied with the job ($p<0.01$).

Keywords: *Personality cynicism, organizational cynicism, health worker*

1. GİRİŞ

Küreselleşen ve değişimin bir hayli hızlı olduğu dünyada, her geçen gün bilgi sahibi olduğumuz ve olmadıklarımıza bir yenisini daha eklenmektedir. Elle tutulur

gözle görülür varlıklara somut olarak nitelendirmenin yerine bilgi olarak nitelendirdiğimiz soyut kavram ile yapmış olduğumuz tüm iş ve işlemlerin kalitesi kayda değer bir biçimde önem kazanmıştır. Sanayi devrimi ile ürün odaklı gelişen kitlesel üretimlerin yerini insan odaklı sistemler ve yaklaşımlar almıştır. Tüm kurum ve kuruluşlarda olduğu gibi sağlık kurumlarında da nitelikli ve kaliteli insan kaynağı en önemli üretim faktörü haline gelmiştir. Özellikle de emek yoğun sektörlerden olan sağlık sektöründe, insan kaynağı yani nitelikli yetiştirilmiş sağlık çalışanları, oldukça önemli bir üretim faktörü olmuştur. Bu üretim faktörü ister üretim ister hizmet sektöründe ve bu sektörler içerisinde üretilmiş olan herhangi bir katma değeri olan ürün veya hizmetin tüm ortaya çıkarılış aşamasında insan kaynağı yer almıştır. Bu denli insan kaynağının öneminin fark edildiği bir çağda, insan kaynağının gelişen teknoloji, yetişmiş insan kaynağının her yerde bulunduğu bir dönemde, işlerin kolaylaştığı gelişmiş teknoloji olmasına rağmen çalışma hayatında psikolojik problemler, stres, iş tatminsizliği, sinizim gibi durumların giderek arttığı görülmektedir.

Kanter ve Mirvis tarafından 1989 yılında yayımlanan “The Cynical Americans” yani sinik Amerikalılar isimli kitaplarında iddia ettikleri ülkesinin iş gücünün %43’ünün sinik davranışlar sergilediği düşünceleri, yönetim bilimi literatürüne yeni bir uğraş alanına yenilik katmış ve çalışmacıların sinizm ile ilgili çalışma yapmalarına ön ayak olmuştur. Başlangıçta Amerika’da farklı farklı sektörlerde yapılan araştırmalar, daha sonra dünyanın çoğu bölgesine de ulaşmıştır(Yılmaz vd.,2016:430). Türkiye’de ise sinizm konusunda yapılan çalışmalar son yıllarda ilgi odağı olmakla birlikte diğer sektörlerden farklı olarak işgörenlerin motivasyonunda ve performansında hayati öneminin olduğu sağlık sektöründe ise yeterince üzerinde durulmadığı görülmüştür.

Sinizm şahısların bireysel ya da kurumsal becerilerinden kaynaklanmasıyla birlikte zor beğenen, sürekli eleştiri içinde olan, her durumda kusur arayan,

tutum ve kişilik özelliklerini ifade etmektedir (Bernerth vd., 2007). Örgütsel bağlılık kavramının tam tersi olarak algılanan sinizm, bir çalışanın çalıştığı örgüte yönelik sergilediği kötümser tavır, küçük düşürme çabaları, nefret ve öfke, utanma duygusu, olumsuz duygular, diğer kişiler hakkında kötü terimler kullanma ve oldukça zor kabullenme ve beğenme şeklinde ifade edilebilir (Tayfun ve Çatır, 2014:347-365). Bu tanımlara istinaden, sinik olarak ifade edilen çalışanların en fazla açığa çıkan özellikleri; iş arkadaşlarını ve çalıştığı duruma karşı küçümser tavır içerisinde olmaları, sürekli kötümser tavır içerisinde bulunmaları, başarısızlık karşısında hızlı bir şekilde yılma ve hızlı hayal kırıklığına uğramaları ve sürekli şikayet içinde olmaları olarak görülmektedir (Akyüz ve Yurtseven, 2016:62).

Sinik kabul edilen çalışanların tutum ve davranışları, özellikle insan sağlığına etki eden sağlık kurumlarında da memnuniyetsizlik duymaları, negatif duyguları beslemeleri, bu duyguları çalıştığı kurumdaki diğer sağlık çalışanlarına ve kurumuna karşı daha da önemlisi hastalara olumsuz yönde yansıyacaktır. Hastaların sağlığının söz konusu olduğu bu ortamlarda çalışanların olumsuz ve negatif tutumlar sergilemesi sağlık hizmeti ile etkileşim halinde olan tüm unsurları etkileyeceği için sinizm ve örgütsel sinizm konusu oldukça önemlidir. Ayrıca kişilik ve örgütsel sinizm sonuçlarının ve demografik ve mesleki değişkenler arasındaki ilişkiye yönelik çalışmalar bulunmaktadır. Ancak özellikle insan sağlığına etki eden sağlık sektöründe yeterli düzeyde bulunmamaktadır.

Bu doğrultuda çalışmamız Kayseri ilinde faaliyet gösteren il merkezinde önemli bir konumda bulunan Kayseri Devlet Hastanesinde sağlık çalışanlarının genel ve örgütsel sinizm düzeylerinin belirlenmesi ve elde edilecek demografik veriler ile sinizm düzeyleri arasındaki ilişkinin ve kişilik sinizmi ve örgütsel sinizm toplam ve alt boyutları kapsamında sinik durumların ortaya çıkartılması amaçlanmaktadır. Ayrıca bu çalışma ile sinizm konusu sağlık sektöründe gündemde tutarak, karar

vericilerin önüne çıkartmaya da katkı sağlayacaktır. Böylelikle toplumun değer yargıları çerçevesince zamanla değişim ve gelişime uğrayan bireyler çalışmanın konusuna daha hassasiyet göstererek, bilinç tavırlar sergileyebileceği düşünülmüştür.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Sinizm

Sinizmin kurucusu hakkındaki çekişme her zaman iki eski filozofla sınırlı kalmıştır; yani, Antisthenes ve Sinope Diogenes. Bilim adamları, Antisthenes'in sinizmin kurucusu olduğunu savunuyorlar Diogenes ise öğrencilerinden biri olduğu dile getirmişlerdir (Dean vd., 1998). Andersson'a (1996) göre, Diogenes'in öğretmeni Antisthenes'i sinizmi değil sinizmin felsefesini kurduğunu savunuyor. Dahası, Diogenes'in sinizmin kurucusu olduğunu ve Antisthenes'le hiçbir bağlantısı olmadığını iddia eden yazarlar da bulunmaktadır (Sayer, 1945).

Diogenes olimpiyat oyunlarından dönerken, kalabalık durumunun ne olduğunu soran bir kişiye *'Evet, kalabalık vardı, fakat insanlar çok azdı'* diye karşılık verir (Ağaoğulları, 1989: 130). İşte bu davranışlar sinik düşüncenin gerçek hayattaki şeklidir. Sinik düşünce yapısı Alman filozof Friedrich Nietzsche tarafından da konu edinmiştir. Nietzsche "Böyle Buyurdu Zerdüş" adlı kitabında üstün insanı aramayı hedeflemiştir. "Nerde canlı varlık gördüysem, bulunduğu ortamda güç istemi gördüm; bir hizmetçinin isteminde dahi, patron olma istemini gördüm ve nerde özveri, hizmet ve sevgi bakışları varsa, orda efendi olma istemi de vardır" (Nietzsch, 2005: 140) diyerek insanların güvensiz olduğunu ve insanın yapmış olduğu her eylemi çıkarları uğruna yaptığı düşüncesini, yani sinik paradigmasını anlatmıştır.

Günümüzde sinik davranıő gösteren bireyler, sosyal deęiőime farklılık yaratmaktan ziyade deneyimlemiő oldukları hayal kırıklıklarına bağlı olarak duyumsuzluk ve çekilme gösterebilirler (Andersson, 1996: 1396). Siniklerde ortak olan nokta ise umutsuzluktur. Sadece iőgörenler değil aynı zamanda insanlar bir Őekilde sinizmi deneyimlemektedirler ve yaőadıkları durumu ifade etmekte, ancak ne olduğunu tam olarak kavrayamamaktadırlar. Bireylerin sadece kendi çıkarlarını koruduğuna inanan ve herkesi çıkarıcı olarak kabul eden kiőilere ‘sinik’; bu olguyu açıklayan dűőünce tarzına ise ‘sinizm’ denmektedir (Erdost vd., 2007:285).

Sinik terimi, zaman içinde sinizim tutumlar içerisinde olan kurumlardan deęiőik anlamlandırmalar ile kullanılmıőtır. En yalın Őekilde sinizm; baőkalarından hoőnut olmama ve ötekilere güven duygusunu oluőturmama olarak ortaya koyulmuőtur. (Brandes vd., 2008:235). Dięer bir Őekilde sinizm; kurum ve kuruluőlara doğru kötü ve istikrarsız davranıőlar olarak belirtilmektedir (Bateman vd., 1992:768). Costa vd.’e göre sinizm; diğerlerinin güdülerine yönelik güvensiz olan ve hor görücü davranıőlar ve insanın kendi benliğine ait ben diline bağlı olarak inanma duygusudur (Costa vd., aktaran Özgener vd., 2008:54). Yukarıda belirtilen tanımlardan da görüleceği üzere sinizmin iőin niteliğine bağlı olarakta deęiőeceęi görülmektedir. Araőtırmacılar ayrıca sinizmin ortaya çıkıőının iőin niteliğine de bağlı olduğunu savunmuőlardır (Hűssami, 2008).

2.2. Örgütsel Sinizm

Sinizmin "kuőkuculuk, inanmama, kötümserlik, olumsuzluk durumları gibi" sözleriyle kuvvetli bir yakınsaklık bir anlamı olmasına rağmen, bireyin sansürcü, deőici ve eleőtirel olma durumu" modern yorumlamada daha ağır gelmektedir (Erdost vd., 2007: 514). Andersson (1996) bu olayı dűő kırıklığı, tatmin olmama ve ideolojilerle özdeőleŐmiő bir bireyin ya da grubun kurumlara ve toplumsal geleneklere yönelik genel ya da özel tutumları olarak ifade etmiőtir. Bu

ifadelerin ileride çekişmelere sebep oluşacak bazı problemler vardır. Ancak tutumların sinizmin temelini katkıda bulunduğu söylenmektedir (Delken, 2004: 8-9). Goldner, vd. (1977), sinik bilginin kurumsal kararlarda, ortak ifadelerde ve ulaşım yolunda başkalarının iyiliği için elinden geleni yapma davranışını sergilemediğini söylemişlerdir. Bateman vd, (1992) sinizmin yönetime ve örgütlere yönelik girişim olduğunu ortaya atmışlardır. Guastello vd., (1992) sinizmin iş yaşam şekli olarak değil, aynı zamanda yaşam üzerindeki paradigma olduğunu belirtmektedir. Andersson (1996), bireyin ya da grubun güven duymama durumuna üzüntü duyma hali, düş kırıklığı ve kötü ifadelerle biçimlenen genel bir ifade olduğunu söylemektedir. Urbany (2005), güzel durumlar hakkındaki kötü ifadeleri veya tutumları, özellikle de kuruluşun ana karar aşamasındaki oldukça önemli ifadelerin doğru yansımalarının istenmemesini ortaya koyduğunu belirtmektedir. Wanous vd., (1994) ve Cole, vd., (2006) bu durumu bir kurum sahibinin kurumun inandığı değerleri, icraatları veya güdülerine eleştirel bir bakıştan kaynaklanan bir tutum olarak tanımlarlar ve değişiklikleri yapan liderler aciz veya tembel olacaktır.

Örgütsel sinizmi araştırması yapan birçok çalışmada, sinizmin çalışan ve kurumsal verimlilik üstünde oldukça önem arz eden ve düzenli bir şekilde olumsuz etkisi olduğu iddia edilmektedir. Bahsi geçen konuda çalışma ile uğraş içerisinde olan araştırmacılar "işgörenlerin örgütlere karşı kötü tutumlarının nedeni nedir" sorununun cevapların ile nedenlerini kavramaya çalışmışlardır. Yanıtlara bakıldığında bu konunun değişik teoriler ile ortaya koyduğu belirtilmektedir. Araştırmacılar, sinizimde incelenen teoriler doğrultusunda hedef ve genel olarak bireyler, sosyal örgütler, mesleklerindeki bireyler, örgütlerin üst yönetimi dahil olmak üzere örgütsel değişim çabalarına özellikle dikkat çekmişlerdir. Yine yazarlar teorik basamakları bütünleştirerek ve sinizmi yeniden yaratarak yeni bir trend ortaya atmışlardır. Mesela, bu kavram değişim

yaratma niyetinin, motivasyonun, örgütsel bağlılığın, iş doyumunun ve örgütsel vatandaşlık davranışının azaltılmasıyla ilişkilidir (Rubin vd., 2009: 680).

Örgütsel sinizm kavramı, örgütle ilgili olumsuz duyguları ve aşağılayıcı ve eleştirel davranışlarda bulunma eğiliminde olan inanç ve duyguları içerir. Örgütsel sinizm, organizasyona yönelik açık veya gizli, olumsuz inançların ve olumsuz duyguların katı bir eleştirisi olarak tanımlanır (Dean vd., 1998: 345). Bu ifadeye göre bu kavramın davranış öncesi bir olgu olduğu gözlemlenmiştir. Örgütsel sinizmin bir başka tanımına göre, bir kurumun doğruluktan yana olmadığı şeklinde tanımlanabilir. Ve bu tanım, kuvvetli bir olumsuzlukla bütünleştiğinde sert itibar ve eleştirel çıktılara sebep olduğu ifade edilebilir (İbrahim, 2000: 269). Vance vd., (1997) göre bu kavram, kurumların konumunun iyiye gidebileceğine dair inancın var olmasıdır, ancak bu olasılık çok zayıftır. Bu tanım göz önüne alındığında, konunun iki yönüne vurgu yapıldığı görülmüştür. İlk yönünde şahsi yanlışlıklar nedeniyle kötü tutumlar artacak, diğer yönü ise kurumun kendini daha ileriye götüreceği inancı yer alacaktır (Brandes, 1997: 18). Örgütsel sinizm kavramındaki temel ilke doğruluk, dürüstlük, adalet, güven, samimiyet ve sadakat eksikliğidir. Örgüt liderleri, kişisel çıkarlarını korumak için örgütsel sinizmin temel ilkelerinden mahrumdur. Ayrıca liderler örgüt içindeki gizli içgüdülere ve hilelere dayalı tutumlara sebep olurlar (İbrahim, 2000: 269).

Mirvis ve Kanter (1989) örgütsel sinizm tanımlarında bireyin beklentilerine odaklanmışlardır. Gerçeği yansıtmayan ileriye yönelik beklenti içinde olmasıyla belirtilen beklentilerin oluşmaması halinde hayal kırıklığının yaşandığı ve hayal kırıklığının devam etmesi sonucu örgütsel sinizmin ortaya çıkacağı iddia edilmiştir (Andersson, 1996: 1404). Tekrar bu çalışmacıların öne sürdüğü bir ifadeye göre kurumlarda işgörenler arasında bireylerin olumsuz bir tavırla ortaya çıktıklarını ifade etmişlerdir. Örgütlerin olumsuz tutumunun özellikleri arasında çalışanlara sürekli kötü davranan yöneticileri, çalışanlara karşı dürüst

olmayan politikaları, aldatıcı ve zorlayıcı uygulamaları çalışanlarla tek yönlü iletişimde katkı sağlayan kurumlar dile getirilmiştir (Mirvis ve Kanter, 1991: 61).

Örgütsel sinizim, yalnızca örgüt tarafından sinik davranışlar sergileyenlerin oluşturduğu tutumlar değil, örgütsel bağlamın tutumlarıyla deneyimleri şekillendirmektir (Johnson vd., 2003: 640). Başka bir ifadeye göre örgütsel sinizim terimi, şahısların değerlendiricinin iş tecrübesine dayalı bir tahmin olarak tanımlanmaktadır. En son bahsedilen iki tanım ile örgütsel sinizim terimi ile ilgili önemini altını çizen ve deneyim arasındaki ilişki denenmiştir (Cole ve Vogel, 2006: 463).

2.3. Örgütsel Sinizim Boyutları

Araştırmacılar, zamanla sinizmin örgütler üzerindeki önemli etkisinin farkına varmaya başlamışlardır (James, 2005). Örgütsel sinizim bir tutum veya inanç olarak görülmektedir (Andersson, 1996). 1980'ler ve 1990'lar boyunca yapılan çalışmalar genellikle sinizmi üç açıdan incelemiştir: Bir kişilik özelliği olarak tartışılmıştır (Reijseger vd., 2017). Örgütsel sinizim ve endüstriyel örgütlerde örgütsel gurur üzerindeki etkisi (Andersson, 2017), örgütsel sinizmin durumsal bileşenin yanı sıra istikrarlı bir kişisel bileşen içerdiği bireysel örgütlerin doğrudan kontrolü altında olan nedenler (Reichers vd., 1997 Dean vd., 1998). olarak incelenmiştir.

Daha sonra, 2000'li yıllarda daha derinlemesine yapılan çalışmalar örgütsel sinizmin farklı yönlerine katkıda bulunmuştur. James tarafından yapılan çok kapsamlı bir çalışmada, örgütsel sinizim beş farklı yapıya ayrılmıştır (James, 2005): 1-) "Kişisel sinizim", bireyin kişilik özelliği olan bir şeydir. 2-) "Toplumsal sinizim" genel olarak topluma karşı olumsuz duygular beslemektir. 3-) "Değişime karşı sinizim", bir çalışanın herhangi bir örgütsel değişime ve bir kariyerin doğasına karşı özel güvensizliği ile ilgilidir (Wanous vd.,2000: Feldman, 2000). 4-

) Tükenmişliğin bir bileşeni olarak "iş sinizmi" araştırılmaktadır (Bosch vd., 2018). İş sinizmi, kişinin işine karşı tenha ve kayıtsız bir tutum sergilemesi ve işteki kendi performansını olumsuz terimlerle değerlendirme yatkınlığı anlamına gelir (Reijseger vd., 2017; Taris vd., 2017). Çalışmalar ayrıca, işle ilgili bir tür sinizmin çalışanlar için bir başa çıkma stratejisi olarak hareket edebileceğini bulmuştur (Abraham,2000). 5-) "Çalışan sinizmi", çalışanların davranışsal sonuçlarını ve olumsuz tutumlarını ifade eder (Koçoğlu,2014). Örgütsel sinizmin diğer boyutları gibi, çalışan sinizmi de verimlilik ve örgütsel süreçler üzerinde zıt bir etkiye sahiptir (Aslan vd., 2014). Örneğin; bir çalışan işini yapmaktan ziyade kendini aylıklığa dahil edebilir (Cropanzano vd., 2003). Bu, işten çekilmenin daha uç aşamasına doğru atılan ilk adımdır (Cole vd., 2003).

Örgütsel sinizm üç ayrı boyuttan oluşur, bunlar (Ince ve Turan, 2011; Erarslan vd., 2018; Dean vd., 1998):

- "Bilişsel sinizm", çalışanların şirketlerinin çabalarına saygı duymadığını veya her birini önemsemediğini hissettiğinde bilişsel sinizmin erişilebilir olduğu organizasyonda samimiyet, dürüstlük ve adalet eksikliğini ifade eder ve bu nedenle şirketleri için en iyi çabalarını gösterme olasılığı düşük olabilir. Bilişsel sinizmle iç içe olan işçiler, unsuların genelde uygunluk için harcadığını ve şirketlerinde ikilik, kurnazlık ve şahsi çıkarların ortak olabileceğini akla getirmektedir (Rehan vd., 2017). Bernerth ve meslektaşları, çalışanların bilişsel sinizm algılarının örgütsel bağlılık ile olumsuz ilişkili olduğunu bulmuşlardır (Bernerth vd., 2007). Benzer şekilde İbrahim, bilişsel sinizmin örgütteki performansı azalttığını belirtmiştir (Abraham, 2000).
- 'Duygusal sinizm', organizasyona karşı duygu yüklü durumları ve duygu yüklü tepkileri ifade eder ve şiddet eğilimli, gerilimli, endişe ve

rahatsızlık gibi ruhsal tepkileri içerir; siniklerin firmalarına karşı saygısızlık ve hayal kırıklığı hissettiği (Greenberg vd., 2003). Mishra ve Spreitzer, gerçek siniklerin, istihdam eden örgütlerine karşı ahlaki öfke, öfke ve nefret gibi farklı duygular yaşadıklarını belirtti Duygusal sinizme kibir eşlik eder, çünkü sinik çalışanlar şeylerin üstün anlayışına ve üstün bilgisine sahip olduklarına inanırlar (Mishra ve Spreitzer,1998).

- Davranışsal sinizm, kurumda genellikle ifade edilen kötü davranışları ve buna yönelik tutumları ifade eder. Davranışsal sinizm, alaycı bir şekilde davranış, örgütün eleştirel şekilde ifadesi, kötü eyleme dökülebilecek eylemler, kurumdaki davranışların kötü yorumlanması ve kurumların gelecekteki eylemiyle ilgili alaycı tahminlerden oluşur (Rehan vd., 2017). Sinik çalışanların davranışları, örgütlerine karşı mizahi ve batıcı tutumlar ve kötü konuşmalar içerir, ayrıca örgütlerini ve üst yönetimini alay eden çalışanların işleri için çaba gösterme olasılıkları daha düşük olma eğilimindedir (Kidwel vd., 2003). Bu çalışanlar organizasyonda düşük iş performansı sergilerler (Lynch vd., 1999).

2.4. Örgütsel Sinizmin Sonuçları

Literatüre bakıldığında, örgütsel sinizmin örgüt açısından olumsuz etkileri aşağıda bahsedilmiştir(Görmen,2012:132-133);

Örgüte bağlılığın azalması, işgören devrinin artması, işten çıkış işlemleri sayısının artması, işe devamsızlığın artması, hırsızlık oranlarının artması, makine ve teçhizata zarar vermenin ve sabotajın artması, dolandırıcılığın artması, örgütsel küçülmelerin artması, kurallara itaatsizliğin artması, iş tatminsizliğinin artması, örgüte yönelik şüphenin artması, örgüte duyulan güvenin azalması, işe ve örgüte yönelik yabancılaşmanın artması, işgörenlerin motivasyonlarının azalması, örgütsel performansın azalması, işgörenlerin tükenmişlik düzeylerinin

artması, örgüte yönelik küçümseyici tavrın artması, olumsuz tutumların artması, örgütle olan ilişkilerin azalması, işgörenlerin özgüveninin azalması, işgörenlerin kendilerini yetersiz görmelerinde artış meydana gelmesi, grevlerin gündeme gelmesi, işgörenlerin morallerinde düşüş meydana gelmesi, örgüt liderlerine duyulan güvenin azalması, yöneticinin astlarına karşı saygı, sevgi ve çok yönlü iletişimin eksikliğinin artmasıdır.

Görüldüğü üzere örgütsel sinizmin örgütsel açıdan çok fazla olumsuz sonuçları bulunmaktadır. Örgütlerin etkinliğini ve verimliliği azaltılmasının ek olarak maddi ve manevi olarak örgüte birçok kayıp yaşamasına sebep olabilir. Sağlık kurum ve kuruluşlarında etkin ve verimli bir insan kaynakları yönetimi ortaya koymadan istenilen çıktılara erişilemeyeceği aşikârdır. Bu kapsamda iş verimliliğini ve örgütsel bağlılığın etkilendiği fark edilen sinizm, örgütsel sinizm ve bu kavrama benzeyen tüm terimler gibi kötü ifadeleri bertaraf etmek için çalışanlar tarafından araştırma yapılması bu konunun çözümü noktasında fayda olacağı düşünülmektedir.

Mirvis ve Kanter (1991)'in yapmış olduğu bir çalışmada 18 - 25 yaş arası işgörenler 55 yaş ve üzeri işgörelere nazaran daha sinik davranışlar sergilediği görülmüştür. Aynı zamanda evliliği sona ermiş bireylerde daha sinik davranışlar sergilediği görülmüştür. Delken (2004)' e göre ise bekar işgörenler daha sinik davranışlar sergilediği ifade edilmiştir. Bommer vd.,(2005) örgütsel sinizm ve demografik değişkenlerin (yaş, cinsiyet, eğitim durumu vb.) sinizm ile arasında anlamlı bir etkinin olmadığı çıktısına varırken, Aktaş İ.M. (2014)'ün yapmış olduğu araştırmada ise yaş ve cinsiyet değişkenlerinde aynı farklılık olmasada, eğitim durumu ve hizmet süresi değişkenlerinde farklılıklar gözlemlenmiştir. Güzeller ve Kalağan (2010) yapmış oldukları bir araştırmada ise eğitim seviyesi yükseldikçe sinik davranışların da yükseldiği saptanmıştır. Yukarıda bahsi geçen çalışmalarda demografik değişkenler ile hem kişinin sinizm düzeyi hem de

örgütsel sinizm düzeyi arasında ilişkilerin olduğunu aynı zamanda kişilik sinizmi ile örgütsel sinizm arasında ilişkinin bulunduğu görülmüştür. Bu kapsamda çalışmamızda aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur.

H1: Çalışanların kişilik sinizm düzeyleri ile örgütsel sinizm düzeyleri arasında ilişki vardır.

H2: Çalışanların kişilik sinizm düzeyleri demografik ve mesleki özelliklerine göre farklılık göstermektedir.

Akman (2013) yapmış olduğu bir çalışmada sağlık sektöründe hizmet veren kişilerin sinizm düzeyi ile bilişsel alt boyut arasında oldukça kuvvetsiz bir düzeyde, pozitif taraflı ve anlamlı bir ilişkinin olduğu saptanmış ve bireysel sinizm yükseldikçe bilişsel boyutun arttığını ortaya koymuştur. Arslan (2012) akademik çalışanlar üstünde çalıştığı araştırma sonucunda da belirtilmektedir. Personellerin sinizm düzeyi ile duyuşsal alt boyut arasında çok düşük düzeyde, pozitif taraflı ve anlamlı bir ilişkinin olduğu saptanmış ve sinizm düzeyi yükseldikçe duyuşsal boyut arttığını ortaya koymuştur. Tayfun ve Çatır (2014)'in bir araştırmasında ise kademe/sınıf değişkeni ile örgütsel sinizm ikilisi arasında bir farkın olduğu sonucuna ulaşılammıştır. Fakat alt boyutlardan davranışsal boyut ve kademe/sınıf değişkeni arasında bir farkın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca göre 1-10 yıl arasında çalışan personelin çok az sinik tutumlar olduğu ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda yukarıda belirtilen literatüre dayanarak çalışmamızda aşağıda belirtilen hipotezler oluşturulmuştur.

H3a: Çalışanların örgütsel sinizm düzeyi demografik ve mesleki özelliklerine göre farklılık göstermektedir.

H3b: Çalışanların örgütsel sinizm alt boyutlarından bilişsel boyut, çalışanların demografik ve mesleki özelliklerine göre farklılık göstermektedir.

H3c: Çalışanların örgütsel sinizm alt boyutlarından duyuşsal boyut, çalışanların demografik ve mesleki özelliklerine göre farklılık göstermektedir.

H3d: Çalışanların örgütsel sinizm alt boyutlarından davranışsal boyut, çalışanların demografik ve mesleki özelliklerine göre farklılık göstermektedir.

3. YÖNTEM

Çalışmanın bu kısmında araştırma modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve analizi, araştırma etiği ile ilgili konulara değinilecektir.

3.1. Araştırma Modeli/Deseni

Çalışmamızda tarama yaklaşımlarından ilişkili tarama yaklaşımı esas alınmıştır. Tarama yaklaşımı nicel bir araştırma türüdür. Bu yaklaşım, çalışmacının tespit edilen bir duruma doğru hiçbir türlü müdahalesi olmadan, yaşanmış veya yaşanan değişkenler üzerinde çerçevesi belirlenmiş bir evreni doğru bir şekilde temsil edeceği düşünülen örneklem gruptan veri toplanması biçimi ile yapılan çalışmaları kapsamaktadır.

3.2. Çalışma Grubu/Evren ve Örneklem

Kayseri İl merkezinde bulunan Kayseri Devlet Hastanesinin sağlık çalışanları çalışmamızın örneklemini kapsamaktadır. Araştırmada veri toplama yöntemi olarak katmanlı (tabakalı) örnekleme kullanılarak 322 sağlık çalışanı araştırma kapsamına alınmıştır. Hastanenin toplam 1531 kişi sağlık çalışanı bulunmaktadır. Gürbüz ve Şahin'e (2018) göre araştırmada kullanılan örneklem sayısının evreni yeterli derecede temsil ettiği belirtilmektedir. Çalışmanın yapılması aşamasında gönüllü olma esası baz alınmış ve sözlü olarak onayları alındıktan sonra tüm sağlık çalışanlarına anketler dağıtılmıştır. Dağıtılan anket sayısı 387 adet olup 322 veri toplama aracı teslim alınmıştır. Çalışmada anketlerin elimize ulaşma

oranı % 83,2'dir. Ankete katılım sağlayan çalışanların ankette bulunan sorulara doğru ve içtenlikle cevap verdikleri varsayılmıştır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada ölçüm aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Dağıtılan anketler iki sayfadan ve toplam 35 sorudan oluşmaktadır. İlk sayfada sağlık kurumu çalışanlarına ilişkin demografik değişkenlerin ve mesleki özelliklerin tespit edilmesine dair 11 soru bulunmaktadır.

Kişilik Sinizm Ölçeği: İkinci sayfada ise; kişilik sinizm bağdaşan sorular bulunmaktadır. Kişilik sinizm ölçeği sağlık kurumu çalışanlarının kişilik sinizm düzeyinin tespit edilmesi için Wrightman'ın (1992) geliştirdiği ve Erdost vd., (2007) tarafından Türkçe çevirisi yapılan hayata karşı paradigmalarını tespit etmeye yönelik 10 maddeden oluşturulmuş kişilik sinizm ölçüm aracı kullanılmıştır. Sorular 5'li likert tipi derecelendirme ölçeğine göre hazırlanmıştır. Çalışmada kullanılan kişilik sinizm ölçeği başka araştırmacılar tarafından kullanılmış ve geçerlilikleri test edilmiştir. Ölçeğin güvenilirliği değerlendirilirken Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayısından yararlanılmıştır. Cronbach's Alpha analiz sonucunun 0,70 ve üzeri olan sonuçlarda ölçüm aracının güvenilir olabileceği kabul edilmektedir (Sipahi ve ark., 2006). Kişilik sinizm ölçeğinde bulunan 10 maddelik soruları tamamını kapsayan cronbach alpha katsayısı 0,8888 olarak bulunmuştur.

Örgütsel Sinizm Ölçeği: İkinci sayfanın devamında sağlık kurumu çalışanlarının örgütsel sinizm düzeylerinin tespit edilmesi için Brandes'in (1997) geliştirdiği ve Erdost vd., (2007) tarafından Türkçe çevirisi yapılan 14 maddelik ölçüm aracı kullanılmıştır. Örgütsel sinizm ölçeğinde bilişsel, duyuşsal ve davranışsal faktörler olmak üzere üç boyut mevcut olup, örgütsel sinizm alt boyutlarında

aynı sıralamaya bağlı kalıp ilk 5 soru bilişsel, sonraki 6 soru duyuşsal, kalan 3 soru ise davranışsal boyutu oluşturmaktadır. Sağlık kurumuna karşı bilişsel, duyuşsal ve davranışsal düzeylerinin toplamı örgütsel sinizm düzeylerinin tespit edilmesi katkıda bulunmaktadır. Örgütsel sinizm ölçeğindeki sorularda 5'li likert tipi derecelendirme ölçeğine göre hazırlanmıştır. Örgütsel sinizm ölçüm aracındaki toplam 14 maddenin güvenirliğini ortaya koymak için kişilik sinizm ölçeğinde kullanıldığı Cronbach Alpha Katsayısı hesaplanmış ve ölçüm aracının tam maddelerine ve alt boyutları nezdinde uygulanmıştır. Ölçeğin güvenirliği bilişsel boyutunun 0,9239, duyuşsal boyutunun 0,9010, davranışsal boyutunun 0,8750 ve ölçüm aracının tüm maddelerinin cronbach alphası ise; 0,9505 olarak hesaplanmıştır.

Ölçeğin yapı geğerliliğinin test edebilmek için açıklayıcı faktör analizi yöntemi uygulanmış olup, verilerin açıklayıcı faktör analizi için uygunluğu Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Barlett test analizleri ile bakılmıştır. KMO değişkeni 0-1 arasında değer almaktadır ve bu değişken ne kadar 1'e yakın olursa, ölçüm aracı içindeki değişkenlerin birbirleri arasında kayda değer bir Şekilde öngörülebileceği Şeklinde ifade edilirken, KMO değeri 0,50'den düşük olduğunda ölçeğin yapı geğerliliğinin uygun olmadığı anlamına gelmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2018). Çalışmada kişilik sinizm ölçeğinin KMO değeri 0,909 olarak hesaplanmıştır ($p=0.000<0.05$). Örgütsel sinizimin alt boyutları nezdinde incelenmiş ve KMO değerleri bilişsel 0,884, duyuşsal 0,859, davranışsal boyutu ise 0,721 olarak hesaplanmıştır (tüm alt boyut $p=0.000<0.05$). Kişilik ve örgütsel sinizm ölçeği ve alt boyutlarının varyans değerleri 0,50 üzerinde bulunmuştur. Güvenirliğine ilişkin bulunan Cronbach's Alpha, KMO ve Barlett test analizleri ile açıklanan varyans değerlerine göre kişilik ve örgütsel sinizm ölçüm aracının geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olduğu tespit edilmiştir.

5'li likert tipli olan ölçüm aracında belirtilen en yüksek değerden en düşük değerin çıkarılması ile ($5.00-1.00=4.00$) bir değer elde edilmiştir. Bu oluşturulan değer ise 5'e bölünerek ölçeğin sınırlarını tespit eden sınır değerler belirlenmiştir. Bu çerçevede "1.00-1.79" derece arası oldukça düşük seviye, "1.80-2.59" arası düşük seviye, "2.60-3.39" arası orta seviye, "3.40-4.19" arası yüksek seviye ve "4.20-5.00" arası çok yüksek seviye olarak baz alınmakta, dereceler yükseldikçe ankete cevap verenlerin daha da yüksek sinik eylemler sergilediği anlamında yorumlanmaktadır (Erdost vd., 2007).

3.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Verilerin analizi SPSS 22.0 programında gerçekleştirilmiştir. İlk olarak sinizm ve örgütsel sinizm ölçüm araçlarının genel ve alt boyutlar nezdinde puan ortalamaları ortaya koyulmuştur. Çalışmanın bağımsız değişkenlerini; yaş, cinsiyet, eğitim vb. oluştururken; bağımlı değişkenlerini ise kişilik ve örgütsel sinizm ölçüm aracı toplam ve alt boyut puanları oluşturmaktadır. Diğer kısımda tanımlayıcı istatistiksel metotlarla sosyo-demografik ve mesleki özelliklerin frekans analizleri, ölçek ve alt boyutlarının ise ortalama ve standart sapma değerleri tespit edilmiştir. Ölçüm aracının genel ve alt boyut değerlerinin ortalamaları sosyo-demografik ve mesleki özelliklere göre fark olup olmadığını ortaya koymak amacıyla ilk olarak verilerin parametrik varsayımları durumlarına bakılmıştır. Daha sonra ise oluşturulan hipotezler sınanmadan önce verilerin normal dağılım sergileyip sergilemediği incelenmiştir. Shapiro-Wilk çarpıklık ve basıklık değerlerine istinaden verilerin normal dağılım göstermesi sebebiyle verilerin analizinde parametrik testler kullanılmıştır. Ölçek puanları parametrik varsayımları sağladığı için One-Way Anova ve Independent-Samples T testleri kullanılmıştır. Ölçüm araçları ve alt boyutları arasındaki ilişkiyi tespit etmek için Pearson Korelasyon katsayısı hesaplanmıştır. Son analiz olarak kişilik sinizminin örgütsel sinizmi ve alt boyutları üzerinde bir etkisinin varlığını tespit etmek için

regresyon analizi uygulanmıştır. Yapılan tüm işlemler %95 güven ve %5 anlamlılık seviyesinde yorumlanmıştır.

4. BULGULAR

Aşağıda belirtilen Tablo 1 ile sağlık çalışanlarının demografik özelliklerine göre dağılımı gösterilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların demografik özelliklerine göre dağılımı

	Sayı (n)	Yüzde(%)
Cinsiyet		
<i>Kadın</i>	162	50,3
<i>Erkek</i>	160	49,7
Yaş		
<i>25 yaş ve altı</i>	23	7,1
<i>25-29 yaş</i>	35	10,9
<i>30-34 yaş</i>	58	18
<i>35 yaş ve üzeri</i>	206	64
Medeni durum		
<i>Evli</i>	234	72,7
<i>Bekâr</i>	88	27,3
Eğitim		
<i>Lise</i>	85	26,4
<i>Önlisans</i>	72	22,4
<i>Lisans</i>	132	41
<i>Yüksek lisans/doktora</i>	33	10,2

Çalışmaya katılan sağlık çalışanlarının %50,3'ü kadın, %64'ü 35 yaş ve üzeri, %72,7'si evli, %41'i lisans mezunu olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2 ile de araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının mesleki özelliklerine dair bilgiler verilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların mesleki özelliklerine göre dağılımı

	Sayı (n)	Yüzde(%)
Meslek Sınıfı		
<i>Sağlık Hizmetleri</i>	150	46,6
<i>Genel İdari Hizmetler</i>	39	12,1

Teknik Hizmetler	23	7,1
Yardımcı Hizmetler	21	6,5
Sürekli İşçi	85	26,4
Yönetici	4	1,2
Çalıştığı Bölüm		
Servis	49	15,2
Radyoloji	45	14
Ameliyathane	29	9
Laboratuvar	26	8,1
Yoğun Bakım	2	0,6
İdari Bölümler	74	23
Poliklinikler	35	10,9
Diğer	62	19,3
Mesleki deneyim		
1 yıldan az	12	3,7
1-5 yıl	46	14,3
6-10 yıl	67	20,8
11 yıl ve üstü	197	61,2
Kurumda çalışma süresi		
1 yıldan az	28	8,7
1-5 yıl	112	34,8
6-10 yıl	72	22,4
11 yıl ve üstü	110	34,2
Çalışma saatleri		
Karma	53	16,5
Nöbet usulü	68	21,1
Sadece Gündüz	201	62,4
Mesleği isteyerek seçme durumu		
Evet	237	73,6
Hayır	85	26,4
İşinden memnun olma durumu		
Evet	202	62,7
Hayır	38	11,8
Kararsızım	8	2,5
Kısmen	74	23

Anket formunu dolduran katılımcıların, %46,6'sı sağlık hizmetleri sınıfında çalışmakta, "23'ü idari bölümlerde görev almakta, %61,2'si 11 yıl ve üzerinde mesleki tecrübesi bulunmakta, %34,8'i 1-5 yıldır bulunduğu kurumda

çalışmakta, %62,4'ü sadece gündüzleri görevini ifa etmekte, %73,6'sı mesleğini isteyerek seçerken %62,7'si işinden memnun olmaktadır.

Tablo 3'de çalışmamıza katılım sağlayan sağlık çalışanlarının sinizm ve örgütsel sinizm toplam ve alt boyut bazında ölçek skorları verilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların sinizm ve örgütsel sinizm ölçek skorları

	Min	Maks	Ort.	SS
<i>Genel Sinizm</i>	1	5	3,4	0,71
<i>Örgütsel Sinizm</i>	1	5	2,69	0,91
<i>Bilişsel Boyut</i>	1	5	2,89	1,03
<i>Duyuşsal Boyut</i>	1	5	2,44	0,93
<i>Davranışsal Boyut</i>	1	5	2,85	1,08

Bu bağlamda; ölçek sonuçlarına göre en yüksek puanı 3,40 ortalama ile kişilik sinizm ölçeği alırken, en düşük ortalama puanı 2,44 ile örgütsel sinizmin alt boyutu olan duyuşsal boyutu almıştır. Sağlık çalışanlarının toplam ortalama örgütsel sinizm puanı ise 2,69 değerini almıştır.

Tablo 4. Katılımcıların kişilik sinizmi ve örgütsel sinizm ölçek skorları arasındaki korelasyonlar

	Kişilik Sinizmi	Bilişsel	Duyuşsal	Davranışsal	Örgütsel Sinizm
<i>Kişilik Sinizmi</i>	1				
<i>Bilişsel</i>	,415**	1			
<i>Duyuşsal</i>	,367**	,779**	1		
<i>Davranışsal</i>	,327**	,706**	,716**	1	
<i>Örgütsel Sinizm</i>	,411**	,925**	,935**	,853**	1

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Tablo 4 ile sağlık çalışanlarının kişilik sinizmi ve örgütsel sinizm toplam ve alt boyutlarının ortalama korelasyonları verilmiştir. Tablo sonuçlarına göre kişilik sinizmi ile örgütsel sinizm arasında pozitif yönlü bir korelasyon tespit edilmiştir (r: 0,411; p<0,01). İlave olarak örgütsel sinizmin alt boyutlarından bilişsel sinizm ile kişilik sinizmi arasında (r: 0,415; p<0,01); duyuşsal sinizm ve kişilik sinizmi

arasında ($r: 0,367$; $p<0,01$) ve davranışsal sinizim ile kişilik sinizmi arasında ($r: 0,327$; $p<0,01$) korelasyonlar tespit edilmiştir.

Aşağıdaki tabloda ise değişkenlere ait regresyon analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 5 Regresyon Analiz Sonuçları

	Kişilik Sinizmi			
	(β) Beta	Adjusted R2	$\Delta R2$	F change
Örgütsel Sinizim	0,411	0,167	0,169	65,12
Bilişsel Sinizim	0,415	0,169	0,172	66,45
Duyuşsal Sinizim	0,367	0,132	0,134	49,67
Davranışsal Sinizim	0,327	0,104	0,107	38,29

Bu sonuçlara göre, örgütsel sinizmin kişilik sinizmini pozitif olarak etkilediği ($\beta:0,411$; $p<0,01$) tespit edilmiştir. Ayrıca, kişilik sinizmi ile bilişsel sinizm arasında ($\beta:0,415$; $p<0,01$), duyuşsal sinizm arasında ($\beta:0,367$; $p<0,01$) ve davranışsal sinizm arasında ise ($\beta:0,327$; $p<0,01$) olduğu tespit edilmiş olup, kişilik sinizminin örgütsel sinizm alt boyutları nezdinde pozitif olarak etkilediği gözlemlenmiştir. Bu sonuçlara göre çalışmanın birinci hipotezinin (H1) desteklendiğini ifade etmek mümkündür.

Çalışma kapsamında kişilik ve örgütsel sinizm ile demografik değişkenler arasındaki farklılıkları tespit etmeye yönelik Independent-Samples T testleri ve ANOVA analizi yapılmıştır.

Kişilik sinizmi kapsamında yapılan analizlerde sadece yaş demografik değişkeni kapsamında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($\text{sig}:0,000$). Bu tespit edilen farklılığın hangi gruplardan ortaya çıktığını bulabilmek için Post Hoc (LSD) testi uygulanmıştır. Burada 25 yaş altı olan sağlık çalışanları 30-34 ve 35 ve üzeri yaş aralığında olanlardan kişilik sinizm düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür. Örgütsel sinizm kapsamında yapılan analizlerde yaş ve eğitim durumu demografik değişkenlerinde anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir (sırasıyla $\text{sig}:0,002;0,000$). Yaş değişkeninde 35 ve üzeri yaş aralığında olanların 25 yaş altı ve 25-29 yaş aralığında olan sağlık çalışanlarından örgütsel sinizm düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Eğitim durumu değişkeninde ise lisans

mezunlarının lise mezunu ve önlisans mezunu sağlık çalışanlarından daha yüksek olduğu görülmüştür.

Örgütsel sinizmin duyuşsal ve davranışsal alt boyutu nezdinde yapılan analizlere göre yaş ve eğitim durumu demografik değişkenlerinde anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir (sırasıyla yaş, sig:0,002;0,005 eğitim, sig:0,003;0,000). Duyuşsal alt boyutu için yaş demografik değişkenlerinden 35 ve üzeri yaş aralığında olanların 25 yaş altı, 25-29 ve 30-34 yaş aralığında olan sağlık çalışanlarından örgütsel sinizm düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Davranışsal alt boyutuna bakıldığında 25 yaş altı olan sağlık çalışanları 30-34 ve 35 ve üzeri yaş aralığında olanlardan yüksek olduğu görülmüştür. Duyuşsal ve davranışsal alt boyutlarının eğitim durum demografik değişken gruplarına bakıldığında, duyuşsal alt boyutta lisans mezunlarının lise mezunu ve önlisans mezunu sağlık çalışanlarından daha yüksek olduğu görülmüştür. Davranışsal alt boyutta Lisansüstü eğitimi olanların lise ve önlisans mezunu olanlar arasında olduğu görülmektedir. Son olarak bilişsel alt boyutu incelendiğinde; sadece eğitim durumu demografik değişkeninde anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür(sig:0,005). Burada lisans mezunlarının lise mezunu sağlık çalışanlarından bilişsel alt boyut düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Yapılan ANOVA analiz sonuçlarına göre mesleki özelliklerden çalışma süresi değişkenleri kapsamında örgütsel sinizm ve alt boyutları nezdinde anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir($p<0,05$). Bu kapsamda 11 yıl ve üstü çalışanların, 1 yılda az ve 1-5 yıl arasında çalışanlarından örgütsel sinizm düzeylerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Duyuşsal alt boyutta; 1 yıldan az çalışanların 6-10 arasında çalışanlardan ve 11 yıl üstü çalışanlarından yüksek olurken, davranışsal alt boyutta, 6-10 yıldır çalışan sağlık çalışanlarının 1 yıldan az ve 1-5 yıl arasında çalışanlardan yüksek olduğu görülürken, bilişsel alt boyutta ise 1-5 yıl arasında

çalışanların 6-10 yıl ve 11 yıl ve üstü çalışanlardan yüksek seviyede olduğu tespit edilmiştir.

Mesleki deneyim değişkenine bakıldığında örgütsel sinizm ve alt boyutlarından davranışsal ve bilişsel boyutlarında anlamı bir farklılık görülmüştür($p<0,05$). Sağlık çalışanlarından 6-10 yıl arasında mesleki deneyime sahip olanların 1-5 yıl ve 1 yıl ve azdan daha yüksek olduğu söylenebilir. Davranışsal ve bilişsel alt boyutta ise; 1-5 yıl arasında çalışanların 6-10 yıl ve 11 yıl ve üstü çalışanlardan yüksek seviyede olduğu tespit edilmiştir.

İşinden memnun olma durumunun kişilik ve örgütsel sinizm ve tüm alt boyutlarında anlamlı bir farklılık olduğu anlaşılmıştır($p<0,05$). İşinden memnun olanların, olmayanlardan ve kısmen olanlardan kişilik, örgütsel sinizm ve tüm alt boyutlarında sinizm düzeyleri fazla olduğu görülmektedir.

Sağlık çalışanlarının çalıştığı bölümlere bakıldığında örgütsel sinizm ve alt boyutlarından duyuşsal ve bilişsel boyutlarında anlamı bir farklılık görülmüştür($p<0,05$). Radyoloji birimi çalışanlarının, laboratuvar ve idari birimlerde çalışanlarından örgütsel sinizm düzeylerinin yüksek olduğu görülürken duyuşsal ve bilişsel alt boyutlarında ise poliklinik çalışanlarını idari birimlerde ve laboratuvar birimlerinde çalışanlardan yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Çalışanların hizmet sınıfları incelendiğinde, örgütsel sinizm ve tüm alt boyutlarında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir($p<0,05$). Örgütsel sinizm ve duyuşsal alt boyutunda sağlık hizmetleri sınıfından çalışanların diğer tüm hizmet sınıflarında çalışanlardan daha yüksek seviyede olduğu anlaşılmıştır. Davranışsal alt boyutta; sürekli işçi sınıfında çalışanların sağlık hizmetleri ve yöneticilerden daha fazla olduğu görülürken bilişsel alt boyutta ise sürekli işçilerin sağlık hizmetleri ve genel idari hizmetler sınıfında çalışanlardan yüksek olduğu görülmüştür. Yapılan istatistiksel analiz sonuçlarına göre H2 hipotezi kısmen reddedilmiştir. H3a,b,c ve d hipotezleri ise kabul edilmiştir.

5. TARTIŞMA ve SONUÇ

Kişilik ve örgütsel sinizm konusu tüm yönüyle insan sağlığına etki eden sağlık sektöründe oldukça önemli konuma gelmiştir. Çalışmamızda cinsiyet ve medeni durum demografik değişkenlerinde kişilik ve örgütsel sinizm düzeyleri arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır. Yılmaz vd. (2016); Çevik Tekin ve Bedük (2015); Erdost vd. (2007); Efilti (2008); Akman (2013) çalışmalarında kişilik ve örgütsel sinizmin cinsiyet ve medeni durum ile ilgili anlamlı bulunmayarak çalışmamızı destekler niteliktedir. Ancak yaş ve eğitim durumu değişkenlerine bakıldığında araştırmamızda anlamlı farklılık bulunmuştur. Akman (2013); Fero (2005); Tokgöz ve Yılmaz (2008); Güzeller ve Kalağan (2008); Özbey vd.(2011) çalışmalarında eğitim durum ve yaş düzeyleri arasında anlamlı farklılık bulunmuştur.

Mesleki değişkenlerin kişilik ve örgütsel sinizm arasındaki ilişkiye bakıldığında; çalışma süresi, mesleki deneyim, işinde memnun olma, sağlık çalışanlarının çalıştığı bölüm ve hizmet sınıfları arasında örgütsel sinizm düzeyleri ile anlamlı farklılık olduğu görülürken kişilik sinizm düzeyleri arasında ise sadece işinden memnun olma değişkeni arasında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Bu kapsamda Balay vd. (2013) Şanlıurfa il merkezinde görev yapan öğretmenler üzerinde yapmış olduğu çalışmada, Topkaya vd. (2013) erken çocukluk eğitimi, ilkokul ve ortaokul öğretmenlerinden topladığı veriler ile yapmış olduğu araştırmada, Altınöz vd. (2011) Ankara'da faaliyet gösteren konaklama işletmelerinden dört ve beş yıldızlı otel işletmesi çalışanlarına yapmış olduğu çalışmada; çalışma süresi değişkeninde, Özler ve Atalay'ın (2011) Konya ilinde faaliyet gösteren bir sağlık kuruluşunun çalışanları üzerinde yapmış olduğu çalışmada; çalışma saati değişkeninde, Fero'nun (2005) yapmış olduğu bir

araştırmada işinden memnun olma durumunda Özbey vd.'nin (2011) ise çalıştığı bölüm değişkenindeki sonuçlar ile çalışmamız benzer nitelik taşımaktadır.

Çalışmamızın ölçek sonuçlarına göre en yüksek puanı 3,40 ortalama ile kişilik sinizm ölçeği alırken, en düşük ortalama puanı 2,44 ile örgütsel sinizmin alt boyutu olan duyuşsal boyutu almıştır. Sağlık çalışanlarının toplam ortalama örgütsel sinizm puanı ise 2,69 değerini almıştır. Kişilik sinizm ortalamaları yüksek düzeyde örgütsel sinizm ve alt boyutları orta düzeyde anlamlılık olduğu ortaya koyulmuştur. Turan'ın (2011) yılında yapılan çalışmasında çalışanların düşük düzeyli sinizm tespit edilmiş olup, çalışmamız ile farklılık oluştururken Tayfun ve Çatır (2014) tarafından yapılan çalışmada elde edilen orta düzeyli örgütsel sinizm boyutları ve Yeşilçimen'in (2015) yaptığı çalışmada duyuşsal boyut en düşük ortalamaya, davranışsal boyut en yüksek ortalamaya sahip bulunmasıyla çalışmamızla benzer bir sonuç sergilenmiştir.

Araştırmamızın kişilik sinizmi ile örgütsel sinizm arasında pozitif yönlü bir korelasyon tespit edilmiştir ($r: 0,411$; $p<0,01$). İlave olarak örgütsel sinizmin alt boyutlarından bilişsel sinizm ile kişilik sinizmi arasında ($r: 0,415$; $p<0,01$); duyuşsal sinizm ve kişilik sinizmi arasında ($r: 0,367$; $p<0,01$) ve davranışsal sinizm ile kişilik sinizmi arasında ($r: 0,327$; $p<0,01$) korelasyonlar tespit edilmiştir. Yılmaz vd. (2016) yapmış olduğu çalışmada ise sağlık kurumlarında çalışan kişilerin kişilik sinizm değeri ile örgütsel sinizm toplam değeri ($r=0,431$) ve alt boyut değerleri (Bilişsel; $r=0,393$, duyuşsal; $r=0,386$, davranışsal; $r=0,381$) arasında istatistiki düzeyde anlamlı pozitif korelasyon tespit edilmiştir ($p<0,05$), olup araştırma sonuçlarını destekler niteliktedir.

Yapılabilecek gelecek çalışmalar için, çalışmamızın çıktılarını güçlendirecek daha fazla sağlık çalışanını kapsayan bir örneklem üzerinde çalışmalar yapılarak kişilik ve örgütsel sinizm arasında aracılık rolü olabilecek etkenler belirlenerek,

belirlenen unsurun aracılık kısmında öneminin olup, olmadığı incelenebilir. Sinizm konusu sağlık alanında son yıllara gündeme gelmesi nedeniyle sağlık çalışanları üzerine yapılan araştırmalar kısıtlıdır. Bu doğrultuda sinizm konusu gelecek çalışmalarda daha fazla sağlık çalışanını kapsayan bir örneklemde çalışması, tespit ettiğimiz çıktılardan farklı bir sonuç elde edebilme olasılığını oluŐtırmakta olup, farkındalığı arttırmaya yönelik katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Son olarak, araştırma verilerimiz ile başka bir hastanede çalışan sağlık çalışanlarına ait verilerle kıyaslama yoluna gidilebilir. Ayrıca bu kıyaslama bölgesel düzeyde de incelenerek iller ve ülkeler arası nezdinde yapılması literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

ıkar atıŐması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar atıŐması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Araştırma için Kayseri İl Sağlık Müdürlüğünden 26.04.2021 tarihli ve 00139245996 sayılı araştırma izni alınmıştır. Ayrıca Kayseri Üniversitesi Etik Kurul'ca 28.05.2021 tarihli ve 32 başvuru numarası ile çalışmanın etik açıdan uygun bulunduğuna dair etik kurul raporu oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

KAYNAKÇA

Abraham, R. Organizational cynicism bases and consequences. Genet. Soc. Gen. Psychol. Monogr. 2000, 126, 269–292.

- Ağaoğulları, M.A. (1989). Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi. Ankara: V Yayınları
- Nietzsche, F. (2005). Böyle Buyurdu Zerdüşt. (Çev. A.T. Oflazoğlu). İstanbul: Cem Yayınevi. (Eserin orijinali 1885'de yayınlandı).
- Akman G. (2013) "Sağlık Çalışanlarının Örgütsel ve Genel Sinizm Düzeylerinin Karşılaştırılması" İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aktaş İ.M. (2014). "Sağlık Çalışanlarında Örgütsel Sinizm Düzeyinin Belirlenmesi" Yüksek Lisans Tezi. Okan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Akyüz, İ., ve Yurduseven, N. (2016). Sağlık Çalışanlarının Örgütsel Sinizm Düzeylerinin İncelenmesi. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, (16), 61-76.
- Altınöz M., Çöp S., Sığındı T. (2011). Algılanan Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Sinizm İlişkisi: Ankara'daki Dört ve Beş Yıldızlı Konaklama İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma. Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal ve Ekonomik Araştırma Dergisi 15(21):285-315.
- Andersson, L.M. Employee cynicism: An examination using a contract violation framework. Hum. Relat. 1996, 49, 1395–1418.
- Aslan, S. ve Eren, S. The effect of cynicism and the organizational cynicism on alienation. In Proceedings of the Clute Institute International Academic Conference, Munich, Germany, 8–12 June 2014; pp. 617–625.
- Balay R., Kaya A. ve Cülha A. (2013). Örgüt Kültürü ve Örgütsel Sinizm İlişkisi. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi 14(2): 123-144.
- Bateman, T. S., Sakano, T. ve Fujita M. (1992). Roger, me and my attitude: film propaganda and cynicism toward corporate leadership. Journal of Applied Psychology, 77(5), 768-771
- Bernerth, B., Jeremy, B., Achilles, A., Hubert, S., And Walker, H., (2007), "Justice, Cynicism, And Commitment A Study Of Important Organizational Change Variables", The Journal Of Applied Behavioral Science, 311.

- Bernerth, J.; Armenakis, A.; Field, H.; Walker, H. Justice, cynicism, and commitment: A study of important organizational change variables. *J. Appl. Behav. Sci.* 2007, 43, 303–326.
- Bommer, W.H., Rich, G.A., Ve Rubin, R.S., (2005), "Changing Attitudes About Change: Longitudinal Effects Of Transformational Leader Behaviour On Employee Cynicism About Organizational Change", *The Journal Of Organizational Behaviour*, 26, 733-753.
- Bosch, R.; Taris, T. Authenticity at Work: Its Relations with Worker Motivation and Well-being. *Front. Commun.* 2018, 3.
- Brandes, P., Castro, S., James, M. S. L., Martinez, A., Matherly, T., Ferris, G., Hochwarter, W.: "The Interactive Effects of Job Insecurity and Organizational Cynicism on Work Effort Following a Layoff," *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 2008,14(3), s: 233- 240.
- Cole, M, S., Brunch, H., ve Vogel, B. (2006). Emotion as Mediators of the Relations between Perceived Supervision Support and Psychological Hardiness on Employee Cynicism. *Journal of Organizational Behavior*, 27, 463-484
- Cole, M.S., Schaningerjr, W.S. ve Harris, S.G. The workplace social exchange network: A multilevel, conceptual examination. *Group Organ. Manag.* 2002, 27, 142–167.
- Cropanzano, R., Rupp, D.E. ve Byrne, Z.S. The relationship of emotional exhaustion to work attitudes, job performance, and organizational citizenship behaviors. *J. Appl. Psychol.* 2003, 88, 160–169.
- Çevik Tekin İ., Bedük A. (2015). A Study On Measuring Public And Private Hospital Employees' Organizational Commitment And Organizational Cynicism Levels: The Case Of Konya. *International Journal Of Research in Business Studies And Management* 2 (2): 1-15.

- Dean, J.W., Brandes, P. and Dharwadkar, R. (1998), "Organizational cynicism", *Academy of Management Review*, Vol. 22 No. 2, pp. 341-352, available at: <https://doi.org/10.2307/259378>
- Delken, M., (2004). *Organizational cynicism: A study among call centers.* (Dissertation of Master of Economics). Faculty of Economics and Business Administration, University of Maastricht, Maastricht
- Efiliti S., Gönen Y. ve Ünal F. (2008). *Örgütsel Sinizm: Akdeniz Üniversitesi'nde Görev Yapan Yönetici Sekreterler Üzerinde Bir Alan Araştırması.* 7. Ulusal Büro Yönetimi ve Sekreterlik Kongresi Bildiri Kitabı, Ekim.
- Erarslan, S., Kaya, K. ve Altındağ, E. Effect of organizational cynicism and job satisfaction on organizational commitment: An empirical study on banking sector. *J. Fac. Econ. Adm. Sci.* 2018, 23, 905–922
- Erdost, H. E., Karacaoglu, K. ve Reyhanoglu, M.: "Örgütsel Sinizm Kavramı ve İlgili Ölçeklerin Türkiye'deki Bir Firmada Test Edilmesi," 15. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiri Kitabı, 2007, s: 514-524.
- Feldman, D.C. The Dilbert syndrome: How employee cynicism about ineffective management is changing the nature of careers in organizations. *Am. Behav. Sci.* 2000, 43, 1286–1300.
- Fero, H. C.: "Flow and Cynicism in the Workplace," Dissertation of Doctor of Philosophy, Claremont Graduate University, California, 2005.
- Görmen, M. (2012). *Örgüt Kültürünün Örgütsel Sinizm Tutumları Üzerine Etkisi ve Bir Uygulama*(Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Greenberg, J.; Baron, R. *Behaviour in Organizations: Understanding and Managing the Human Side of Work*; Pearson Education, Inc.: Upper Saddle River, NJ, USA, 2003.
- Gürbüz, S., Şahin, Faruk., *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz*: Ankara Seçkin Yayıncılık, 2018

- Güzeller C., Kalağan G. (2008). Örgütsel sinizm ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması ve çeşitli değişkenler açısından eğitim örgütlerinde incelenmesi. 16. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiri Kitabı: 87-94.
- Hussami, M. (2008), "A study of nurses' job satisfaction: the relationship to organizational commitment, perceived organizational support, transactional leadership, transformational leadership and level of education", *European Journal of Scientific Research*, Vol. 22 No. 2, pp. 286-295.
- Ince, M. ve Turan, S. Organizational cynicism as a factor that affects the organizational change in the process of globalization and an application in karaman's public institutions. *J. Econ. Financ. Adm. Sci.* 2011, 37, 104–121.
- James, M.S.(2005) Antecedents and Consequences of Cynicism in Organizations: An Examination of the Potential Positive and Negative Effects on School Systems. Ph.D. Thesis, Florida State University, Tallahassee, FL, USA,
- Johnson J. L., O'leary-K., ve Anne M. (2003). The Effects of Psychological Contract Breach and Organizational Cynicism: Not All Social Exchange Violations Are Created Equal. *Journal of Organizational Behavior*, 24, 627-647
- Kalağan G., ve Aksu M. B., (2010). Organizational Cynicism of The Research Assistants: A Case Of Akdeniz University, *Procedia Social And Behavioral Sciences*. 4820–4825
- Kalağan, G. ve Güzeller, C.O., (2010), "Öğretmenlerin Örgütsel Sinizm Düzeylerinin İncelenmesi", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 27.

- Kalağan, G.,(2009). The relationship between research assistants' perceptions of organizational support and organizational cynicism. Unpublished Master's Thesis, Antalya: Akdeniz University, Institute of Social Sciences
- Kanter, D.L ve Mirvis, P.H., (1985). Beyond demography: a psychographic profile of the workforce. *Human Resource Management*, 30 (1), 45-68.
- Kidwell, R., Jr. ve Robie, C. Withholding effort in organizations: Toward development and validation of a measure. *J. Bus. Psychol.* 2003, 17, 537–561
- Koçoğlu, M. (2014) Cynicism as a mediator of relations between job stress and work alienation: A study from a developing Country-Turkey. *Global Bus. Manag. Res.* 6, 24–32.
- Lynch, P.; Eisenberger, R. ve Armeli, S. Perceived organizational support: Inferior versus superior performance by wary employees. *J. Appl. Psychol.* 1999, 84, 467–483.
- Mirvis, P., ve Kanter, D. L. (1989). Combating cynicism in the workplace. *National Productivity Review*, 8(4), 377-394
- Mirvis, P.H. ve Kanter, D.L. (1991). Beyond Demography: A Psychographic Profile of The Workforce. *Human Resource Management*, 30 (1), 45-68
- Mishra, A.K. ve Spreitzer, G.M. (1998) Explaining how survivors respond to downsizing: The roles of trust, empowerment, justice, and work redesign. *Acad. Manag. Rev.* 23, 567–588.
- Özgener, Ş., Öğüt, A. ve Kaplan, M.: “İşgören-İşveren İlişkilerinde Yeni Bir Paradigma: Örgütsel Sinizm, Örgütsel Davranışta Seçme Konular: Organizasyonların Karanlık Yönleri ve Verimlilik Azaltıcı Davranışlar,” İlke Yayınevi, Ankara, 2008, s: 53-65.
- Özler D.E. ve Atalay C.G. (2011). A research to determine the relationship between organizational cynicism and burnout levels of employees in health sector. *Business and Management Review* 1(4): 26–38.

- Pugh, S.D., Skarlicki, D.P. ve Passell, B.S. After the fall: Layoff victims' trust and cynicism in re-employment. *J. Occup. Organ. Psychol.* 2003, 76, 201–212
- Rehan, M., Iqbal, M., Fatima, A. ve Nawabl, S. Organizational cynicism and its relationship with employee's performance in teaching hospitals of Pakistan. *Int. J. Econ. Manag. Sci.* 2017, 6, 1–6.
- Reichers, A.E., Wanous, J.P. ve Austin, J.T. Understanding and managing cynicism about organizational change. *Acad. Manag. Perspect.* 1997, 11, 48–59
- Reijseger, G., Peeters, M.C., Taris, T.W. ve Schaufeli, W.B. From motivation to activation: Why engaged workers are better performers. *J. Bus. Psychol.* 2017, 32, 117–130.
- Rubin R. S., Dierdorff E. C., Bommer W. H., ve Baldwin T. T. (2009). Do Leaders Reap What They Sow? Leader and Employee Outcomes of Leader Organizational Cynicism about Change. *The Leadership Quarterly*, 20, s. 680
- Sayer, F. (1945), "Greek cynicism", *Journal of History of Ideas*, Vol. 6 No. 1, pp. 113-118, available at: <https://doi.org/10.2307/2707062>
- Sipahi, B., Yurtkoru, E. S. ve Çinko, M. (2006). *Sosyal Bilimlerde Spss'le Veri Analizi*. Beta Basım Yayım, İstanbul.
- Smith, T.W., Pope, M.K., Sanders, J.D., Allred, K.D. ve O'Keeffe, J.L. Cynical hostility at home and work: Psychosocial vulnerability across domains. *J. Res. Personal.* 1988, 22, 525–548
- Taris, T.W., Ybema, J.F. ve Van Beek, I. Burnout and engagement: Identical twins or just close relatives? *Burn. Res.* 2017, 5, 3–11.
- Tayfun, A. ve Çatır, O.(2014). Hemşirelerin Örgütsel Sinizm Düzeylerinin İncelenmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 347-365.

- Tokgöz, N. ve Hakan, Y: "Örgütsel Sinizim: Eskişehir ve Alanya'daki Otel İşletmelerinde Bir Uygulama", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2008, 8(2), s: 283-303.
- Topkaya N., Altinkurt Y., Yılmaz K. ve Dilek S. (2013). Saygınlığı yitirme kaygısı ile örgütsel sinizim arasındaki ilişkiler. Akademik Bakış Dergisi, 36:1-20.
- Turan, Ş. (2011). Küreselleşme Sürecinde Örgütsel Değişimi Etkileyen Bir Unsur Olarak Örgütsel Sinizim Ve Karaman İli Kamu Kurumlarında Bir Çalışma, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Bilin Dalı, Yüksek Lisans Tezi, S:91-112
- Tükeltürk, Ş.A., Perçin, N.Ş. ve Güzel, B.: "Örgütlerde Psikolojik Kontrat İhlalleri ve Sinizim İlişkisi: 4-5 Yıldızlı Otel İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma," 17.Yönetim ve Organizasyon Kongresi Kongre Kitabı, Osmangazi Üniversitesi, 2009, s: 688- 691
- Vance. R.J.. Brooks, S.M. & Tesluk. P.E. (1997 manuscript submitted for publication) Organizational Cynicism. Cynical cultures and Organizational Change.
- Wanous, J.P.; Reichers, A.E.; Austin, J.T. Cynicism about organizational change: Measurement, antecedents, and correlates. Group Organ. Manag. 2000, 25, 132-153.
- Yeşilçimen, K. C. (2015). Hemşirelikte Örgütsel Sinizim ve Örgütsel Güven İlişkisi. İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelikte Yönetim Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Yılmaz, F., İşeri, İ., ve Çolak, M. Y. (2016). Ankarada Özel Hastanelerde Çalışanların Sinizim Ve Örgütsel Sinizim Düzeyleri. Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, (54), 429-444.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Cynicism, which is perceived as the opposite of the concept of organizational commitment, can be defined as an employee's negative attitude towards the organization they work for, disdain, anger, shame, negative emotions, using bad negative terms about others, and being very difficult to be accepted and appreciated (Tayfun & Çatır, 2014:347-365). Based on this definition, the most prominent characteristics of employees who are accepted as cynical are determined as underestimating their colleagues and the situation they are in, being constantly pessimistic, being discouraged quickly in the face of failure, being quickly disappointed and constantly complaining (Akyüz et al. Yurtseven, 2016:62).

Their dissatisfaction with the cynical human-influenced health, their dissatisfaction with the human-influenced health will not be reflected in the health and body from the body grown in this way. The issue of cynicism and organizational cynicism is very important as the negative and negative attitudes of the employees in these environments where the health of the patients is in question will affect all the elements that interact with the health service.

Method

The study, which is a quantitative research type, was designed in the relational survey model, one of the survey models. The health workers of the Kayseri State Hospital located in the city center of Kayseri constitute the sample of the research. In the study, 322 health workers were included in the research by using layered sampling as a data collection method. The hospital has a total of 1531 medical personnel. According to "Gürbüz and Şahin" (2018), it is stated that the number of samples used in the study adequately represents the universe. The criterion of volunteering was taken into account when participating in the study, and data collection tools were distributed or face-to-face to all health professionals (a total of 322 personnel) who agreed to participate in the study by obtaining verbal consent. The number of distributed questionnaires was 387 and 322 questionnaire forms were collected back.

The survey technique was used as a data collection tool in the study. The questionnaire form consists of two pages and a total of 35 questions. On the first page there are 11 questions aimed at determining the demographic variables and professional characteristics of health institution employees. On the second page; there are questions related to personality cynicism. In this section, in order to determine the level of cynicism of hospital employees, the

personality cynicism scale consisting of 10-item questions developed by Wrightman (1992) and translated into Turkish in 2007 by Erdost et al. was used to measure the point of view towards life. In the continuation of the second page, a scale consisting of 14 items developed by Brandes (1997) and translated into Turkish by Erdost et al. in 2007 was used to determine the level of organizational cynicism of health institution employees

Findings (Results)

It was found that 50.3% of the health workers participating in the study were women, 64% were 35 years of age or older, 72.7% were married, 41% had a bachelor's degree. 46.6% of the respondents work in the health services class, 61.2% have 11 years or more professional experience, 34.8% work in the institution where they work for 1-5 years, 62.4% work in the profession. they choose their jobs only during the daytime, 73.6% of them choose their profession willingly, 62.7% of them are satisfied with their job.

According to the results of the scale, personality cynicism scale got the highest score with an average of 3.40, while the lowest average score was taken by the affective dimension, which is the sub-dimension of organizational cynicism. The total average organizational cynicism score of health workers was 2.69.

A positive correlation was found between personality cynicism and organizational cynicism ($r: 0.411; p<0.01$). In addition, between cognitive cynicism and personality cynicism, which are sub-dimensions of organizational cynicism ($r: 0.415; p<0.01$); Correlations were found between affective cynicism and personality cynicism ($r: 0.367; p<0.01$) and between behavioral cynicism and personality cynicism ($r: 0.327; p<0.01$). It was determined that organizational cynicism had a positive effect on personality cynicism ($\beta:0.411; p<0.01$). In addition, between personality cynicism and cognitive cynicism ($\beta:0.415; p<0.01$), between affective cynicism ($\beta:0.367; p<0.01$) and behavioral cynicism ($\beta:0.327; p<0.01$) It has been determined that personality cynicism has a positive effect on organizational cynicism sub-dimensions.

According to the results of the ANOVA analysis, a significant difference was found in terms of organizational cynicism and its sub-dimensions within the scope of working time variables from professional characteristics ($p<0.05$). Considering the professional experience variable, a significant difference was observed in the behavioral and cognitive dimensions of organizational cynicism and its sub-dimensions ($p<0.05$). It has been understood that there is a significant difference in job satisfaction in personality and organizational cynicism and all sub-dimensions ($p<0.05$). Considering the departments where health workers work, a significant difference was observed in organizational cynicism and its sub-dimensions, affective and cognitive ($p<0.05$). When the

service classes of the employees were examined, a significant difference was found in organizational cynicism and all its sub-dimensions ($p<0.05$).

Conclusion and Discussion

The subject of personality and organizational cynicism has become very important in the health sector, which affects human health in all aspects. There are studies on the relationship between personality and organizational cynicism results and demographic and occupational variables. However, it is not sufficient in the health sector that affects human health.

Within the scope of future research, it can be examined whether the determined factor has an important role in the mediating role by determining the factors that may have a mediating role between personality and organizational cynicism by examining a larger sample that will support our research results. Since the issue of cynicism has come to the fore in the field of health in recent years, research on health workers is limited. In this direction, analysis on a larger sample in future studies on cynicism creates the possibility of obtaining a different finding from the result we have reached, and it is thought that it will contribute to raising awareness.

EMPATİK LİDERLİĞİN İŞ TATMİNİ VE ÇALIŞAN PERFORMANSINA ETKİSİ*

Muhammet TORTUMLU**

Öz

Liderlik olgusu, yaşam tarzları, iş süreçleri, teknoloji, alışkanlıklar ve dolayısıyla insan davranışı ve tutumundaki değişimlere uyum sağlayarak gelişmektedir. Bu değişim ve gelişim farklı perspektifler ve teoriler ortaya çıkarmaktadır. Bu yeni teorilerden biri de Empatik Liderlik Teorisidir. Bu araştırmanın amacı ilk defa Kock ve arkadaşları (2019) tarafından ortaya atılan empatik liderlik kavramını ve ölçeğini Türkçe alan yazına kazandırmak ve empatik liderliğin iş tatmini ve çalışan performansına etkisini incelemektir. Araştırmanın örneklemini İstanbul'da kamu kurumlarında idari birimlerde çalışan 294 devlet memuru oluşturmaktadır. Araştırma verileri, araştırmacı tarafından oluşturulan demografik bilgi formu, Empatik Liderlik Ölçeği, İş Tatmini Ölçeği, Çalışan Performansı Ölçeği kullanılarak elde edilmiştir. Kullanılan ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirlikleri için açımlayıcı faktör analizi, doğrulayıcı faktör analizi ve cronbach alfa iç tutarlık katsayısı analizi yapılmıştır. Araştırma hipotezlerini test etmek için ise korelasyon ve regresyon analizi tercih edilmiştir. Araştırma sonucunda Türk kültüründe ilk defa kullanılan Empatik Liderlik Ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirlik analizleri sonucu Türkçe formu oluşturulmuştur. Araştırma sonucunda empatik liderliğin

* Bu çalışma için Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu tarafından 03.05.2023 tarih ve 2023/25 sayılı karar numarası ile etik kurul izni alınmıştır.

** Dr. Öğr. Üyesi. Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Yöneticiliği Bölümü. mtortumlu@mehmetakif.edu.tr, Burdur, Türkiye.

çalışanların iş tatmini düzeylerini pozitif orta düzeyde, çalışan performansını ise pozitif düşük düzeyde etkilediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Empatik liderlik, İş tatmini, Çalışan performansı, Liderlik, Örgüt

THE IMPACT OF EMPATHIC LEADERSHIP ON JOB SATISFACTION AND EMPLOYEE PERFORMANCE

Abstract

The phenomenon of leadership evolves by adapting to changes in lifestyles, business processes, technology, habits, and thus, human behavior and attitudes. This evolution leads to the emergence of various perspectives and theories. One of these new theories is the Empathetic Leadership Theory. The aim of this study is to introduce for the first time the concept of empathetic leadership and its scale proposed by Kock and colleagues (2019) into the Turkish literature and to examine the impact of empathetic leadership on job satisfaction and employee performance. The sample of the study consists of 294 civil servants working in administrative units of public institutions in Istanbul. Research data were obtained using a demographic information form, Empathetic Leadership Scale, Job Satisfaction Scale, and Employee Performance Scale created. Exploratory factor analysis, confirmatory factor analysis, and Cronbach's alpha internal consistency coefficient analysis were conducted for the validity and reliability of the scales used. Correlation and regression analysis were preferred to test the research hypotheses. As a result of the study, the validity and reliability analyses of the Empathetic Leadership Scale, which is used for the first time in Turkish culture, resulted in the formation of its Turkish version. The study revealed that empathetic leadership positively influences employees' levels of job satisfaction at a moderate level and employee performance at a positive low level.

Keywords: Empathetic leadership, Job satisfaction, Employee performance, Leadership, Organization

1. GİRİŞ

Liderlik konusu geçmiş yüzyıllık süre içinde teknolojinin, işlerin, süreçlerin ve insanların değişimi ile çeşitli bilimsel teoriler geliştirilerek zenginleştirilmiştir. Söz konusu teorilerden ilkinin Büyük Adam Teorisi olduğu söylenebilir (Borgatta, Bales & Couch, 1963). Bu teori tarihte etkili liderlerin ortaya çıkışının, doğal

yetenekleri sayesinde gerçekleştiği ve liderlik özelliklerinin insanların doğuştan sahip olduğu özellikler olduğunu ileri sürmüştür (Organ, 1996). Ancak bu teori liderliğin karmaşık bir fenomen olduğu gerçeğini göz ardı etmekle eleştirilmiştir.

Liderlik, çalışan duygu ve davranışlarına verilen önemin anlaşılmasını sağlayan Davranışsal Teori ile evrime uğramış, özellikle Western Electric'in Hawthorne araştırmaları, Ohio State ve Michigan Üniversitesi araştırmaları liderin çalışana verdiği duygusal desteğin olumlu sonuçlar doğurduğunu göstermiştir (Miner, 2002, 2003; Yrie, Hartman & Galle, 2003). Yapılan çalışmalar insan etkileşiminin bireylerin verimliliğini nasıl etkilediği üzerine odaklanmıştır. Nitekim ortaya çıkan sonuçlar liderliğe farklı bir yaklaşım getirmiştir. Yöneticilerin, düşünceli davranışlar sergileyerek, işyerindeki çalışanların iyi oluşuna ilişkin endişe duymalarının iş yerinde olumlu sonuçlar doğurduğu anlaşılmıştır (Judge, Piccolo & Ilies, 2004; Miner, 2005). Yöneticilerin, çalışanların duygusal durumlarını ve ihtiyaçlarını dikkate almaları gerektiği ifade edilmiştir (Adhariani, Sciulli & Clift, 2017; Liu & Buzzanell, 2004). Motive Edici Dil Teorisi, yöneticinin çalışanlarına verdiği duygusal desteğin birçok farklı ortamda (Holmes, 2012; Holmes & Parker, 2017; Luca & Gray, 2004; Madlock & Sexton, 2015; Sharbrough, Simmons, & Cantrill, 2006) iş çıktıları üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu göstermektedir (Gutierrez-Wirsching vd., 2015; M. Mayfield & Mayfield, 2009). Yöneticinin çalışanın duygusal durumunu anlayarak motive eden bir dil kullanması, onlara hizmet etmek için çaba gösterdiği mesajını iletmesi ve bunun karşılığında çalışanın da kendine önem verildiğini hissetmesi olumlu tepkileri doğurmaktadır (Wibowo & Paramita, 2022). Tüm bu teori ve bulgular yöneticinin empati becerisinin önemini vurgular niteliktedir.

İnsanlar iş yerinde destek ve anlayışa, yani empatiye ihtiyaç duyarlar (Edmondson & Lei, 2014). Psikoloji ve liderlik çalışmaları, birçok insan davranışının temelini empatinin oluşturduğunu göstermektedir (Ilies vd., 2006). Empati, diğer

insanların duygularını tanıma ve anlama yeteneğidir (Stevenson, 2010). Kock ve arkadaşları (2019), yöneticinin çalışanlarına yönelik empati yaklaşımını “empatik liderlik” kavramı ile Motive Edici Dil Teorisinden (J. Mayfield & Mayfield, 2006) türetmişlerdir. Empatik liderlik, çalışanların duygusal durumunu anlamaya odaklanan ve onlara hizmet etmek için çaba gösteren bir liderlik tarzı olarak tanımlanmıştır (Kock vd., 2019).

Empatik liderliğin etkili olabilmesi için, yöneticinin bir çalışanına empatik desteğe ihtiyaç duyduğu zamanları gözlemlene fırsatına sahip olması, çalışanın durumunu anlamak için yeterli zamanı olması ve empatik liderliği uygulama fırsatı olması gerekmektedir. Bu nedenle, uzaktan çalışmanın olduğu dağıtılmış iş ortamları veya iş temaslarının çoğunun ofis dışından geldiği durumların, empatik liderliği zayıflatacağı ifade edilmiştir (Kock vd., 2019). Kamu kurumlarında idari personel olarak haftanın 5 günü ofis ortamlarında 9:00-17:00 arası çalışan devlet memurları hem çalışma arkadaşları hem de yöneticileri ile yüksek etkileşime girmektedirler. Dolayısıyla bu tip ortamlarda empatik liderlik özelliği taşıyan yöneticilerin rolü daha önemli hale gelmektedir.

Empatik liderlik kavramını ilk defa alan yazına kazandıran Kock ve arkadaşları (2019) empatik liderliğin çalışanların tutum ve davranışlarına olumlu yansıdığını, özellikle iş tatmini ve çalışan performansını artıran önemli bir etken olduğunu tespit etmişlerdir. Türkçe alan yazında hem empatik liderlik kavramını ele alan hem de empatik liderliğin çalışan performansına ve iş tatminine etkisini inceleyen bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu araştırma Kock ve arkadaşları (2019) tarafından ortaya çıkarılan empatik liderlik kavramını Türkçe alan yazına kazandırmayı, kullanılan ölçeğin Türkçe uyarlamasını yapmayı ve empatik liderliğin iş tatmini ve çalışan performansına etkisini incelemeyi amaçlamaktadır.

Empatik Liderlik

Örgütler için yöneticilerin entelektüel birikimi, ya da mesleki potansiyelleri önemli unsurlar olsa da olumlu sonuçların ortaya çıkmasında yöneticinin, çalışanların duygularına anlayış göstermesi ve önem vermesinin yeri büyüktür. Yöneticilerin empati becerisinin yüksek olması, çalışanlarla ilişki kalitesini artıracaktır. Kaliteli kurulan ilişkiler ise örgütsel çıktılara olumlu yansiyabilir. Araştırmalar, empati gibi duygusal becerilerin "olumlu kişilerarası ilişkilere ve başarılı sonuçlara katkıda bulunduğunu" göstermektedir (Goldstein & Michaels, 1985). Yöneticilerde empati becerisi işyerinde örgütsel kültüre ve kurumsal yönetişime fayda sağlayabilir.

Yöneticinin, çalışanın duygu durum ve tutumlarını dikkate alma özelliklerini kapsayan liderlik teorileri geliştirilmiştir. Hizmetkar liderlik, otantik liderlik ve lider-üye etkileşimi bunlar arasında sayılabilir. Hizmetkar liderlik (Barbuto, Gottfredson & Searle, 2014; Barbuto & Wheeler, 2006), liderin kendi istek, arzu ve endişesinden önce çalışanların ihtiyaçlarına öncelik vermesidir. Hizmetkar liderler çalışanların duygusal olarak iyi oluşlarına önem veren ve endişelerini somut iletişimsel yollarla ifade eden liderlerdir (Bakar & McCann, 2018; Gutierrez-Wirsching vd., 2015). Benzer şekilde, otantik liderlik (Baron & Parent, 2015; Novicevic vd., 2006) yöneticilerin çalışanın refahına ve duygusal desteğine ilişkin endişelerini ifade etmelerini gerektirmektedir. Lider-üye Etkileşimi Teorisi ise yöneticilerin ve çalışanların standart iş ilişkisinin ötesine geçerek iş yeri bağları geliştirdiği bir modeldir (Graen & Cashman, 1975; Lloyd, Boer, & Voelpel, 2017). Kock ve arkadaşları (2019) bu üç teorinin yöneticinin çalışanın duygularına verdiği önem üzerinde durduğunu belirtmiş, bu yönetici davranışlarının temelinde empati yapabilme becerisinin kritik rolüne odaklanmış ve empatik liderlik teorisini geliştirmişlerdir. Empatik liderlik modeli, yöneticilerin işyerindeki duygularının farkında olması ve bu duygulara yönelik aksiyon alması açısından

diğer liderlik teorilerinden farklılaşmaktadır. Genel görüşe göre liderlik yaklaşımları liderin, hedeflere ulaşmak için nasıl hareket etmesi gerekliliği ile sınırlı iken (Parris & Peachey, 2013; Tuomo, 2006), empatik liderlik yöneticilerin nasıl davrandığına dair daha açıklayıcı bir teori sunmaktadır (Kock vd., 2019).

Empatik liderlik, yöneticilerin, çalışanların duygusal durumlarını anlamak ve onlara hizmet etmek için çaba göstermesidir (Kock vd., 2019). Bu liderlik modeli, yöneticilerin empatik desteğinin çalışan performansını nasıl etkilediğine odaklanmıştır. Empatik liderlik, yöneticilerin, çalışanlarının duygusal durumunu anlamaları, bu anlayışı ifade etmeleri ve çalışanların bu duygularla başa çıkmalarını desteklemeleri gerektiğini öne sürmektedir. Bu destek sayesinde çalışanların iyi hissetmesini ve daha yüksek performans göstermesini sağlamaktadır (Kock vd., 2019). Empatik liderler, çalışanların iş performanslarına veya çabalarına bakmaksızın çalışanlarına gerçekten önem verirler. Gerçekten verilen bu önemin çalışanlar tarafından algılanması iyi sonuçların ortaya çıkmasında kritiktir. Empatik liderlik modelinde bir yönetici, empatik liderliğe ihtiyacı olan bir çalışanı fark ettiğinde, iletişim yoluyla, eylemleriyle çalışana destek sağlar. Yönetici ve çalışan arasındaki iş ilişkisi geliştikçe olumlu duygular ortaya çıkar ve çalışanın yöneticisine olan güveni artar. Empatik liderlik, işler kötüye gittiği durumlarda dahi çalışanın, yöneticisinden yardım alacağı inancını kaybetmemesini sağlar. Böyle bir ilişki çalışanın stresi ve kaygısını azaltarak güvenli hissettirebilir.

Kock ve arkadaşları (2019) empatik liderlik sürecini şu şekilde sıralayarak açıklamışlardır:

- Bir çalışan empatinin gerektiği bir duruma girer.
- Yönetici, çalışana empati ve anlayış gösterir.
- Çalışan, yöneticinin kendi ihtiyaçlarına ek olarak çalışanın ihtiyaçlarına da değer verdiğini algılar.

- Akabinde çalışan, yönetici ve iş yeri hakkında daha olumlu hisler taşır.
- Yöneticini empatik davranışları ayrıca işyerindeki stresi azaltır ve pozitif duygusal durumlar yaratır.

- Azalan stres ve iyileştirilmiş duygusal durumlar çalışanın iş tatminini artırır.

- Artan iş memnuniyeti, çalışanın daha fazla çaba göstermesini sağlar ve yenilikçi davranışlar konusunda risk almaya isteği artırır.

- Artan iş tatmini, çalışan performansının iyileşmesini sağlar.

Empatik Liderliğin, İş Tatmini ve Çalışan Performansı İle İlişkisi

İnsan duygusal bir varlıktır. Yaşamının her alanında anlaşılmaya ve duygusal desteğe ihtiyaç duymaktadır. İş yaşamında bireyler çalışma arkadaşları veya yöneticilerinden bu desteği beklemektedir. Özellikle yöneticiler çalışanlarına empati ile yaklaşarak duygusal desteğin hissettirilmesinde önemli bir role sahiptirler (Cornelis vd., 2013). Yöneticilerin çalışanlarına verdikleri duygusal destek onlarla samimi bağların oluşmasını sağlar. Yöneticiler bu duygusal bağı kurarak çalışanların duygusal durumunu ve işyeri hakkındaki olumlu hislerini iyileştirmeye yardımcı olurlar (Long & Schultz, 1973; M. Mayfield & Mayfield, 2009). Liderin empati kurarak gösterdiği davranışlar çalışanların duygusal durumlarını iyileştirerek, duygularının önemsendiğini hissettirebilir. Empatik liderlik, çalışanlarla duygusal bir bağ kurar ve yöneticinin çalışanı sadece örgütün bir unsuru olarak değil bir insan olarak önemsendiğini gösterir (Grant, 2013; J. Mayfield & Mayfield, 2009). Bir araştırmada, yöneticilerin çalışanlara sağladığı sosyal destek ve olumlu geri bildirimlerin, çalışanların iş tatminini önemli ölçüde etkilediği bulunmuştur. (Winkler vd., 2015). Bir başka araştırmada liderin duygusal desteğinin, lider üye etkileşimini artırdığı ve bunun da iş tatmini ve iş stresi üzerinde olumlu etkiler oluşturduğu anlaşılmıştır (Bono vd., 2007). Liderin duygusal desteğini ifade ettiği iş tatminini artırmaktadır (Madlock, 2008).

Bir kişi, duygularının başka bir kişi tarafından değer verildiğini hissettiğinde, bu kişinin diğer çıkarlarını da koruyacağına dair inancını artırabilir. (Axelrod, 2009; Bowles & Gintis, 2011; Thomas, Zolin & Hartman, 2009). Bu durum güven duygusunu artırmaktadır. Çalışanların yöneticilere artan güveni, çalışma stresini azaltan ve iş tatminini artıran önemli bir unsurdur (Gilstrap & Collins, 2012; Reisel vd., 2007). Yöneticilerin alışanlara duygusal desteği hissetmeleri, çalışanda güven duygusunu artırmaktadır. Yöneticilerin alışanların duygularına anlayış göstermesi, onların kişisel veya sosyal sorunlarının farkında olması, duygularını dikkate alması, yaşadıkları olumsuzluklarla mücadelede yanlarında olması ve duygusal olarak destek sağlaması çalışanları işlerinde daha memnun hissettirmektedir (J. Mayfield & Mayfield, 2017a; M. Mayfield & Mayfield, 2017b). Çalışanların yöneticiden anlayış ve destek görmesi hem işlerinden memnun olmalarını sağlar hem de iş performansları artırır (Kock vd., 2019).

Tüm bu açıklamalar sonucunda H1 ve H2 hipotezleri kurulmuştur:

H1: Empatik liderlik iş tatminini anlamlı bir şekilde pozitif etkiler.

H2: Empatik liderlik çalışan performansını anlamlı bir şekilde pozitif etkiler.

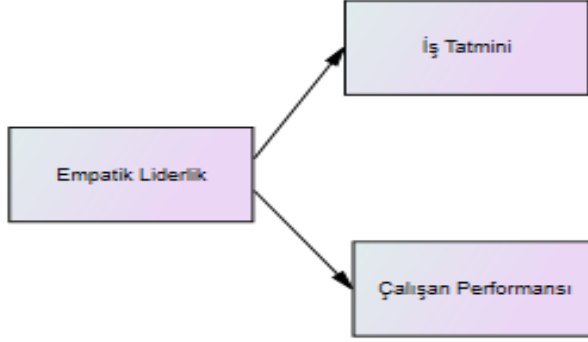
2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, örnekleme, veri toplama araçları ve verilerin analizi ile ilgili bilgiler verilmektedir.

Araştırma Modeli

Araştırmada empatik liderliğin çalışanların iş tatmini ve çalışan performansına etkisi ilişkisel tarama modeli kullanılarak test edilmiştir. İlişkisel tarama modeli, nicel araştırma geleneği kapsamında yer almaktadır. Bu model, birden fazla değişken arasında birlikte değişim olup olmadığını, bu değişimin ölüsünü belirlenmeyi amaçlayan bir araştırma modeli türüdür (Karasar, 2012). Ayrıca

araştırmada Türkçede ilk defa kullanılacak olan Empatik Liderlik Ölçeğinin geçerliliğinin sağlanması için Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA), güvenilirliği için Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı analizi yapılmıştır. Araştırmanın modeli Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Araştırmanın Örneklemi

Araştırmanın örneklemi İstanbul’da bulunan kamu kurumlarının idari birimlerinde görevli memur statüsünde çalışan 294 bireyden oluşmaktadır. Katılımcıların %34’ü (n=100) kadın, %66’sı (n=194) ise erkektir. Örnekleme ait yaş ortalaması 36.2’dir. Katılımcıların %32’si (n=94) bekar, %68’i evlidir. Örneklem oluşturulurken seçkisiz örnekleme yöntemlerinden biri olan uygun örnekleme kullanılmıştır. Uygun örnekleme yöntemi, araştırmacıların ihtiyaç duydukları örneklem büyüklüğüne ulaşmak için en erişilebilir yanıtlayıcılardan başlayarak örneklem oluşturmasını içermektedir. (Büyüköztürk vd., 2016).

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veriler Empatik Liderlik Ölçeği, İş Tatmini Ölçeği ve Çalışan Performansı Ölçeği anket formları aracılığıyla toplanmıştır.

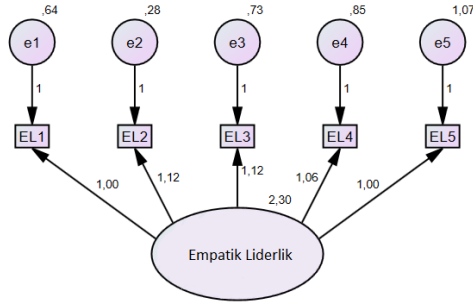
Empatik Liderlik Ölçeği (ELÖ): Empatik liderlik, yöneticinin çalışanların duygusal durumlarına anlayış ve destek düzeyini vurgulayan liderlik modelidir (Kock vd., 2019). Araştırmacı, Empatik Liderlik Ölçeğini beş sorudan oluşan ve 7 puanlık Likert tipi ölçekte yer alan Motive Edici Dil Ölçeğinin empatik bölümünden yararlanarak (Mayfield & Mayfield, 2015) geliştirmiştir. Ölçeğin Türkçe uyarlama çalışması ilk defa bu araştırmada yapılmıştır. Ölçeğin kullanılabilmesi için öncelikle Türkçe çeviri çalışması yapılmıştır.

Ölçeğin çeviri sürecindeki birinci adımda ölçek maddelerinin çevirisinin yapılması ve yapılan çevirinin değerlendirilmesi gerekmektedir. Daha sonra çevirinin orijinal dile tekrar çevrilmesi ve yeni bir değerlendirilme yapılması gerekmektedir. Son olarak uzmanların görüşlerine başvurulmalıdır (Brislin, 1976). Bu gereklilikler dikkate alınarak, bu aşamalar ölçeğin hassasiyetle ve titizlikle çevrilmesinde uygulanmıştır. Ölçeğin orijinal İngilizce şeklinin Türkçe'ye çevirisi araştırmacı ve üç çeviri uzmanı tarafından yapılmıştır. Ölçek çevirisi ayrıca üç farklı uzman tarafından incelenmiş ve her bir madde için en uygun ifade belirlenmiştir. Ardından ölçek ifadeleri ikinci bir defa orijinal dile çevrilmiş, değerlendirilmiş ve ihtiyaç duyulan düzenlemeler yapılmıştır. Ek olarak, ölçeğin kavramını yansıtmıyorsa, anlam ve içerik açısından anlaşılıp anlaşılmadığını belirlemek için, yönetim organizasyon alanında üç öğretim üyesi tarafından tekrar incelenmiştir. Çevirinin anlaşılabilirliğini test etmek için, ölçek uygulanmadan önce pilot bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışma ilk olarak 23 kişilik bir çalışan grubunda uygulanmış ve alınan geri bildirimler doğrultusunda ölçeğe son şekli verilmiştir. Ölçeğin geçerliliği için AFA yapılmış, güvenilirliği için ise Cronbach alpha iç tutarlılık analizi yöntemleri SPSS programı vasıtasıyla hesaplanmıştır.

Empatik Liderlik Ölçeğinin faktör yapısını incelemek için öncelikle AFA yapılmıştır. Ancak AFA yapılmadan önce araştırma kapsamında toplanan 294 verinin uygun olup olmadığını anlamak için Kaiser Meyer Olkin Katsayısına (KMO) bakılmıştır. AFA için uygun bir zemin KMO değerinin .60'ın üstünde bir değer alması ile sağlanabilir. Yapılan analiz sonuçlarının KMO değerinin .82 olduğu görülmüştür. Bu değer AFA için yeterlidir (Büyüköztürk vd., 2016). Ölçek tek boyutta toplandığından tek faktör sınırlandırılması yapılmıştır. Yapılan AFA analizi sonucunda toplam varyansın %82.6'sını açıklayan tek faktörlü bir yapı elde edilmiştir. Tek faktörde %82.6'lık bir varyansın açıklanması yapının tek faktörlü bir yapı olduğunu gösteren güçlü bir kanıttır (Kuzucu, 2008). Ölçeğin faktör yüklerinin .87 ile .94 arasında olduğu görülmüştür. Bu sonuçlardan sonra ölçek maddelerinin birbirleri ile korelasyonları incelenmiştir. Yapılan korelasyon analizi sonucunda korelasyon değerlerinin .716 ile .857 arasında olduğu görülmüştür. Bu değerler ölçeğin kendi maddeleri arasında anlamlı ilişkide olduğunu göstermiş ve çoklu bağlantı probleminin olmadığını kanıtlamıştır.

Empatik Liderlik Ölçeğinin AFA analizi sonucu oluşan tek faktörlü yapısı DFA ile test edilmiştir. DFA, kurumsal bir temele dayanarak birden fazla değişkenden oluşan faktörlerin gerçek verilerle ne ölçüde uyumlu olduğunu değerlendirmek için kullanılan bir analiz yöntemidir (Sümer, 2000). Fayers ve Hand (1997) tarafından belirtildiği gibi, DFA yapısal eşitlik modelinin (YEM) özel bir formudur. Ayrıca, DFA ölçeğin yapı geçerliliğini ortaya çıkarmak için kanıt sunar (McIntire & Miller, 2005).

Yapılan analiz sonucunda DFA'nın Yol (Path) Diyagramı Şekil 2'de gösterilmiştir. Ayrıca Empatik Liderlik Ölçeğinin DFA sonucu ortaya çıkan uyum indeksleri değerleri de Tablo 1'de sunulmuştur.

Şekil 2. Empatik Liderlik Ölçeği Yol Diyagramı

Tablo 1 incelendiğinde uyum iyiliği değerleri ayrıntılı olarak gösterilmiştir. DFA sonucunda uyum iyiliği değerlerine bakılmış Ki-kare (χ^2 /sd) değerinin 2.67 ve uyum indeksleri değerlerinin sırasıyla RMSEA=0.076, RMR= 0.039, NFI=0.99, CFI=0.98, IFI=0.99, RFI=0.99, GFI=0.99 ve AGFI=0.98 olduğu görülmüştür. Bu değerler mükemmel uyumun sağlandığını göstermektedir (Hu & Bentler, 1999).

Tablo 1. Empatik Liderlik Ölçeğine Ait Uyum İyiliği değerleri

χ^2	df	χ^2 /df	GFI	NFI	IFI	RFI	CFI	RMSEA	RMR
13.386	5	2.677	0.99	0.99	0.99	0.99	0.98	0.076	0.039

Son olarak Empatik liderlik Ölçeğinin güvenilirliğinin tespit edilebilmesi amacıyla Cronbach alfa iç tutarlık değerine bakılmıştır. Yapılan analizler sonucunda Cronbach alfa iç tutarlık değerinin .94 olduğu görülmüştür. Ölçek uyarlama çalışmalarında Cronbach alfa iç tutarlık değerinin .70'den yüksek olması gerektiği (Robinson, Shaver & Wrightsman, 1991) düşünüldüğünde, ortaya çıkan değer ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir.

İş Tatmini Ölçeği (İTÖ): Ölçek ilk defa çalışanların iş tatmini seviyelerini ölçmek için Brayfield ve Rothe (1951) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin orijinal formunda

18 madde bulunmaktadır. Ancak, Judge ve ark. (1998) tarafından ölçeğin 5 maddelik kısa versiyonu geliştirilmiştir. Zamanla, bu form araştırmacılar tarafından daha yaygın bir şekilde kullanılmaya başlamıştır. Kısa formda 2 ters madde bulunmaktadır. Ölçeğin Cronbach alfa değeri 0.88'dir. Ölçeğin Türkçe çevirisi Keser ve Öngen Bilir (2019) tarafından yapılmıştır. Ölçek 5'li Likert tipindedir. Ölçek ifadelerine “Şu anki işimden oldukça memnunum” ve “İşimi eğlenceli bulurum” ifadeleri örnek olarak verilebilir.

Bu araştırma kapsamında yapılan DFA'da 4. ve 5. Maddelerin hata terimlerinin birleştirilmesi ile yapılan modifikasyon sonucunda uyum indeksleri değerlerinin sırasıyla Ki-kare (χ^2 /sd) değeri= 2.95, RMSEA=0.075, RMR= 0.036, NFI=0.99, CFI=0.98, IFI=0.98, RFI=0.95, GFI=0.98 ve AGFI=0.95 olarak bulunmuştur. Bu değerler mükemmel uyumun gerçekleştiğini göstermektedir (Hu ve Bentler, 1999). Ölçeğin güvenilirliği için yapılan analizlerde ise Cronbach alfa iç tutarlık değerinin .82 olduğu görülmüştür.

Çalışan Performansı Ölçeği (ÇPÖ): Kirkman ve Rosen (1999) tarafından geliştirilen ölçek, Çöl (2008) tarafından Türkçe 'ye uyarlanmıştır. Çöl (2008)'in faktör analizinde; 4 ifadeden oluşan ölçeğin tek faktörlü bir yapıya sahip olduğu ve faktör yüklerinin 0.781 ile 0.807 arasında değiştiği bulunmuştur. Ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı 0.82'dir. Ölçek 5'li Likert tipindedir. Ölçek ifadelerine “Sunduğum hizmet kalitesinde standartlara ulaştığıma eminim “ ve “İş hedeflerime ulaşıyorum” ifadeleri örnek olarak verilebilir.

Bu çalışmada, araştırmacı tarafından DFA analizi yapılmış ve ölçeğe doğrulayıcı faktör analizi uygulanarak tek boyutlu yapı onaylanmıştır. Ölçek maddelerinden 3. ve 4. Maddelerin hata terimleri birleştirilerek modifikasyon yapılmış ve DFA sonucuna göre modelin uyum indeksleri şöyle hesaplanmıştır: $\chi^2/df=2.21$, $p<0.001$; GFI=0.99; AGFI=0.96, CFI=0.99, IFI=0.99, NFI=99. Bu çalışmada, ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı 0.80 olarak tespit edilmiştir.

Verilerin Analizi

Veri analizine başlamadan önce, veri setinde eksik veri olup olmadığı kontrol edilmiştir. Bu kriteri göz önünde bulundurarak, önce eksik veri varlığı test edilmiş ve veri setinde hiçbir eksik veri bulunmadığı görülmüştür. Daha sonra, veri setindeki tek ve çok değişkenli uç değerleri incelemek için z testi yapılmıştır. Örneklem büyüklüğü 100'den fazla ise, -4,00 ile +4,00 arası referans değeri kullanılabilir (Mertler & Vannatta, 2016). Analiz sonucunda, z puanının -3,00 ile +3,00 arasında olduğu ve bu aralık dışında hiçbir değer bulunmadığı tespit edilmiştir. Daha sonra, veri setindeki çok değişkenli uç değerleri incelemek için Mahalanobis uzaklık katsayısı testi yapılmış ve sonuç olarak, herhangi bir verinin uç değer olarak kabul edilemeyeceği anlaşılmıştır (Tabachnick, Fidell & Ullman, 2007).

Bu araştırmada, empatik liderliğin çalışanların iş tatmini ve performanslarını hangi düzeyde etkilediğini belirlemek amacıyla ayrı ayrı basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Analiz öncesinde verilerin normal dağılım gösterip göstermediği kontrol edilmiştir. Bu kapsamda verilerin normal dağılıp dağılmadığı çarpıklık ve basıklık (skewness/kurtosis) değerlerine göre anlaşılabilir. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1.00 ile +1.00 arasında olduğu tespit edilerek verilerin normal dağılım gösterdiği kanıtlanmıştır. Ayrıca, değişkenler arasındaki ikili korelasyonların katsayıları incelenerek çoklu bağlantı problemleri kontrol edilmiştir. İkili korelasyon değerlerinin .90'dan düşük olduğu ve VIF ve CI değerlerinin de uygun olduğu görülmüştür. DFA analizleri için AMOS 21 kullanılmış ve AFA, korelasyon ve regresyon analizleri SPSS 22.0 paket programıyla gerçekleştirilmiştir.

3. BULGULAR

Araştırma değişkenlerinin ortalama değerleri, standart sapmaları ve korelasyon değerleri ile ilgili bulgular Tablo 2’de gösterilmiştir. Ortalamalarla ilgili değerlere bakıldığında, çalışanların empatik liderliğe ilişkin puan ortalaması 4.93 (SS=1.64), iş tatmini puan ortalaması 3.63 (SS=.78) ve çalışan performansı puan ortalamasının ise 4.25 (SS= .45) olduğu tespit edilmiştir. Değişkenler arasındaki korelasyon değerleri incelendiğinde ise empatik liderlik ile iş tatmini arasında orta düzeyde olumlu yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r=.530$; $p<.01$). Empatik liderlik ile iş performansı arasında ise düşük düzeyde olumlu yönde anlamlı bir ilişkisi olduğu anlaşılmıştır ($r=.173$; $p<.05$). Son olarak iş tatminin iş performansı ile anlamlı bir ilişkisi tespit edilememiştir ($r=.023$; $p>.05$).

Tablo 2. Araştırma Değişkenlerine İlişkin Ortalama Değerler, Standart Sapmalar ve Korelasyon Katsayıları

Değişkenler	\bar{x}	SS	Empatik Liderlik	İş Tatmini
1. Empatik Liderlik	4,93	1,64		
2. İş Tatmini	3,63	0,78	,530**	
3. Çalışan Performansı	4,25	0,45	,173*	,023

** .01 düzeyinde anlamlı * .05 düzeyinde anlamlı

Araştırma kapsamında oluşturulan hipotezlerin testinde empatik liderliğin, iş tatmini ve çalışan performansına etkisi regresyon analizleri yapılarak bakılmıştır. Tablo 3’de yer alan regresyon analizi sonuçlarına bakıldığında empatik liderliğin iş tatminini anlamlı derecede pozitif etkilediği ($\beta=.530$; $p<.01$) görülmektedir. Empatik liderliğin iş tatminini açıklama gücünün ise %27,8 (Düzeltilmiş R^2) olduğu görülmektedir. Yani empatik liderlik, çalışanların iş tatmini puanlarındaki değişikliğin yaklaşık olarak %28’ini açıklamaktadır.

Tablo 3. Empatik Liderliğin İş Tatmini ve Çalışan Performansına Etkisi

Empatik Liderlik	Beta	t	F	R^2	Düzeltilmiş R^2
İş Tatmini	.530	10.667	113.784	.28	.278

Çalışan Performansı	.173	3.003	9.018	.030	.027
---------------------	------	-------	-------	------	------

** .01 düzeyinde anlamlı * .05 düzeyinde anlamlı

Yine Tablo 3 incelendiğinde empatik liderliğin çalışan performansını anlamlı pozitif etkilediği görülmektedir. Ancak bu etki gücü küçük bir seviyededir ($\beta=.173$; $p<.05$). Empatik liderliğin çalışan performansını açıklama gücü ise düşük düzeyde olduğu görülmektedir (Düzeltilmiş $R^2 = \%0,27$). Yani empatik liderlik, çalışanların çalışan performansı puanlarındaki değişikliğin yaklaşık olarak $\%0,3$ 'ünü açıklamaktadır. Ortaya çıkan bu değerler sonucunda araştırmanın H1 ve H2 hipotezleri kabul edilmiştir.

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

Liderlik çalışmaları, tarihsel olarak çok uzun bir geçmişe sahiptir. Antik çağlarda liderlik konusu yazılı eserlerde ele alınmıştır. Ancak modern liderlik çalışmaları, özellikle 20. yüzyılın başından itibaren hız kazanmıştır. Bu dönemde liderlik, daha sistematik bir yaklaşımla incelenmeye başlanmış ve liderliğin özellikleri, öğrenilebilirliği, liderlik tarzları, liderlik etkinliği gibi konular üzerinde araştırmalar yapılmıştır. 20. yüzyılın ilk yarısında, liderlik teorileri arasında “yönetim bilimi” yaklaşımı öne çıkmıştır. 1980’lerde liderlik, daha da popüler hale gelmiş ve liderlik çalışmaları farklı disiplinlerden araştırmacılar tarafından ele alınmaya başlanmıştır. Bu dönemde liderlik, psikoloji, sosyoloji, işletme, yönetim ve organizasyon teorisi gibi disiplinlerin kesişim noktasında ele alınmıştır.

Geçmişten bugüne liderlik tarzları, liderlik çalışmalarının gelişimine paralel olarak değişim göstermiştir. Hizmetkar liderlik (Russel, 2001), dönüşümcü liderlik (Bass & Riggio, 2006), dijital liderlik (Petry, 2018) gibi liderlik tarzlarının ortaya çıkışı bu değişimi göstermektedir. Empatik liderlik teorisi de son yıllarda ortaya çıkarılan teorilerden biridir (Kock vd., 2019). Bu araştırma empatik liderlik konusunu ve ölçümü için kullanılan ölçeği Türkçeye geçerleyerek alan yazına kazandırma ve

empatik liderliğin çalışanların iş tatmini ve performansı ile ilişkisini ortaya çıkarma amacı gütmüştür. Araştırmada empatik liderlik için kullanılan ölçeğin Türkçe geçerliliği ve güvenilirliği sağlanmış, Türk kültüründe kullanıma hazır hale getirilmiştir.

Araştırma sonucunda empatik liderliğin çalışanların iş tatminini önemli düzeyde açıkladığı tespit edilmiştir. Yani liderlerin çalışanların duygularını dikkate alması, onların kişisel veya özel sorunlarının farkına varması, kariyerlerini ve tercihlerini önemsemesi, mücadele ettikleri zorlukları fark etmesi ve tüm bunları yaparken performans veya verimlilik odaklı değil de tamamen samimi duygularla yaptığını göstermesi çalışanların işten daha fazla doyum almarında önemli bir faktördür. Bu sonuç yöneticinin çalışanın psikolojik ve güvenlik ihtiyaçlarına destek olmasının olumlu iş tutumlarından biri olan iş tatmini desteklediğini göstermektedir. Empati, insan hayatı ve iş birliği için her zaman önemli bir araç olmuştur (Axelrod, 2009; Bowles & Gintis, 2011; Dunbar vd., 2005). Ofis ortamında, yöneticiler çalışanlarına güvenebilecekleri sinyalleri gönderirken aynı zamanda olumlu duygular ve kişisel duygusal bağlar oluşturarak iş birliği ruhunu teşvik edebilirler (Madlock, 2008; Mayfield & Mayfield, 2015). Empati becerisi yüksek bir yöneticinin, çalışanlarına olan güvenini göstermesi iş birliğini artırmaktadır (Bowles & Gintis, 2011). Liderin güveni, çalışanların iyi olma ihtiyacını ve iş tatminini karşılar. Liderin sağladığı destek, teşvik ve övgüler, çalışma ortamlarının insanlara değer veren bir yapıda olduğu sinyalini verir ki bu, bugünün insanı için büyük öneme sahiptir (Hughes, 2015).

Empati becerisi yüksek yöneticiler, çalışanlara güven verir, çabalarını teşvik eder, iş tatminleriyle ilgilenir ve ayrıca profesyonel gelişimlerini destekler (Mayfield & Mayfield, 2015). Bir ofis ortamında, liderlerin çalışanlarla empatik iletişim kurması güven duygusunu oluşturur ve liderin çalışanlarla kişisel ve duygusal bağlar kurarak iş yerinde olumlu atmosfer yaratır (Madlock, 2008). İş yerinde

yönetinin empati becerisinin yüksek olması, çalışanlarda olumlu bir zihin durumunun oluşmasına (Gilet vd., 2013; Owens ve Hekman, 2016), işlerinden tatmin olmalarına ve o örgütte çalışmaktan memnun olma duygusunu yaşatmaktadır.

Araştırmanın bir başka sonucu da empatik liderliğin çalışan performansını düşük düzeyde de olsa etkilediğidir. Çalışan verimliliğinin en önemli göstergelerinden biri performanstır. Türk kültürü dışında yapılan birçok araştırma, empatik liderliğin çalışanların iş tatmini ve performansını artırdığını göstermiştir (J. Mayfield & Mayfield, 2006; J. Mayfield vd., 1998; M. Mayfield & Mayfield, 2004; Kock vd., 2019; Negoro & Wibowo, 2021).

Empatik liderlik, liderlik teorileri içerisinde yeni bir konudur. Yöneticinin empati becerisine odaklanan bu teori diğer liderlik teorilerinden farklı bir yaklaşım geliştirmiştir. Empatik liderlik, çalışanların olumlu duygularını, tutumlarını ve davranışlarını etkileyen önemli bir faktör olarak belirtilmiştir (Kock vd., 2019). Gelecek araştırmalarda hizmetkar liderlik ve dönüşümcü liderlik konularının dahil edildiği modellerin ve araştırmaların bir benzeri de empatik liderlik için tasarlanabilir. Zira empatik liderliğin dönüşümcü liderlik ve hizmetkar liderlikle ilişkili olduğu ifade edilmiştir (Kock vd., 2019).

Araştırma sonuçlarının pratik uygulamalara da etkisi vardır. Bulgular, lider empatisinin çalışanın iş tatmini ve çalışan performansı üzerinde bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, çalışanların duygusal desteğe ve ilgiye ihtiyaç duyduğunu vurgulamaktadır. Bu ihtiyacın giderilmesi veya buna yönelik çabalar çalışanların verimliliklerinin artmasını sağlayacak ve bu durum örgüt çıktıklarına fayda sağlayacaktır.

Yukarıda ifade edilen ve ortaya çıkan tüm sonuçlara rağmen bu araştırmanın birkaç sınırlılığı vardır. Araştırmanın kesitsel bir araştırma oluşu bunlardan biridir.

Zira kesitsel bir araştırma, belirli bir zamanda veya belirli bir dönemde verilerin toplandığı bir araştırma türüdür. Bu tür araştırmalar, belirli bir zamanda olan durumları veya ilişkileri incelemek için kullanılır. Gelecekte yapılacak çalışmalarda, araştırma değişkenleri arasındaki ilişkiler hakkında ek bilgiler sağlamak için boylamsal tasarımlar kullanılabilir. Ayrıca, veriler katılımcıların kendi bildirimlerine dayanarak toplanmıştır. Bu durum, çalışmanın bir başka sınırlılığı olarak kabul edilebilir. Diğer taraftan araştırmanın örneklemi kamuda idari birimlerde görevli devlet memurlarıdır. Gelecek araştırmalarda araştırma modeli farklı örneklemlerde denenebilir.

Etik Kurul Kararı:

Bu çalışma için Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu tarafından 03.05.2023 tarih ve 2023/25 sayılı karar numarası ile etik kurul izni alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Adhariani, D., Sciulli, N. & Clift, R. (2017). *Corporate governance practices from the ethics of care perspective. In Financial management and corporate governance from the feminist ethics of care perspective* (pp. 49-80). Basingstoke, England: Palgrave Macmillan.
- Axelrod, R. (2009). *The evolution of cooperation* (Rev. ed.). New York, NY: Basic Books.
- Bakar, H. A. & McCann, R. M. (2018). An examination of leader-member dyadic politeness of exchange and servant leadership on group member performance. *International Journal of Business Communication*, 55, 501-525. doi:10.1177/2329488415597517

- Barbuto, J. E., Gottfredson, R. K. & Searle, T. P. (2014). An examination of emotional intelligence as an antecedent of servant leadership. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 21, 315-323.
- Barbuto, J. E., Jr. & Wheeler, D. W. (2006). Scale development and construct clarification of servant leadership. *Group & Organization Management*, 31, 300-326. doi:10.1177/1059601106287091
- Baron, L. & Parent, É. (2015). Developing authentic leadership within a training context: Three phenomena supporting the individual development process. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 22, 37-53. doi:10.1177/1548051813519501
- Bass, B. M. & Riggio, R. E. (2006). *Transformational leadership*. Mahwah, NJ: Erlbaum
- Bono J. E., Foldes H. J., Vinson G. & Muros J. P. (2007). Workplace emotions: The role of supervision and leadership. *Journal of Applied Psychology*, 92, 1357-1367.
- Borgatta, E. F., Bales, R. F. & Couch, A. S. (1954). Some findings relevant to the great man theory of leadership. *American Sociological Review*, 19, 755–759.
- Bowles, S. & Gintis, H. (2011). *A cooperative species: Human reciprocity and its evolution*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Brayfield, A. H. & Rothe, H. F. (1951). An index of job satisfaction. *Journal of applied psychology*, 35(5), 307.
- Brislin, R. W. (1976). Comparative research methodology: Cross-cultural studies. *International journal of psychology*, 11(3), 215-229.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (21.Basım). Pegem Akademi.

- Cornelis, I., Van Hiel, A., De Cremer, D. & Mayer, D. M. (2013). When leaders choose to be fair: Follower belongingness needs and leader empathy influences leaders' adherence to procedural fairness rules. *Journal of Experimental Social Psychology*, 49, 605-613.
- Çöl G (2008). Algılanan güçlendirmenin işgören performansı üzerine etkileri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi* 9(1):35-46.
- Dunbar, R., Barrett, L. & Lycett, J. (2005). *Evolutionary psychology: A beginner's guide* (Oneworld).
- Edmondson, A. C. & Lei, Z. (2014). Psychological safety: The history, renaissance, and future of an interpersonal construct. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 1(1), 23-43. <https://doi.org/10.1146/annurev-orgpsych-031413-091305>
- Fayers, P. M., & Hand, D. J. (1997). Factor Analysis, Causal Indicators and Quality OfLife. *QualityofLifeResearch*, 6(2): 139-150.
- Gilet, A. L., Mella, N., Studer, J., Griihn, D. & Labouvie-Vief, G. (2013). Assessing dispositional empathy in Adults: A french validation of the interpersonal reactivity index (IRI). *Canadian Journal of Behavioural Science*, 45(1), 42–48. <https://doi.org/10.1037/a0030425>
- Gilstrap, J. B. & Collins, B. J. (2012). The importance of being trustworthy: Trust as a mediator of the relationship between leader behaviors and employee job satisfaction. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 19, 152-163. doi:10.1177/1548051811431827
- Goldstein, A. P. & Michaels, G. Y. (1985). *Empathy: development, training and consequences*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Graen, G. B. & Cashman, J. (1975). *A role-making model of leadership in formal organizations: A development approach*. In J. G. Hunt & L. L. Larson

- (Eds.), *Leadership frontiers* (pp. 143-165). Kent, OH: Kent State University Press.
- Grant, A. M. (2013). Rocking the boat but keeping it steady: The role of emotion regulation in employee voice. *Academy of Management Journal*, *56*, 1703-1723.
- Gutierrez-Wirsching, S., Mayfield, J., Mayfield, M. & Wang, W. (2015). Motivating language as a moderator between servant leadership and employee outcomes. *Management Research Review*, *38*, 1234-1250.
- Holmes, W. T. (2012). *The motivating language of principals: A sequential transformative strategy (Unpublished doctoral dissertation)*. University of Nevada, Las Vegas.
- Holmes, W. T. & Parker, M. A. (2017). Empirically testing behavioral integrity and credibility as antecedents for the effective implementation of motivating language. *International Journal of Business Communication*, *54*, 70-82. doi:10.1177/2329488416675450
- Hu, L. T. & Bentler, P. M. (1999). Cutoff Criteria For Fit Indexes In Covariance Structure Analysis: Conventional Criteria Versus New Alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, *6*(1): 1-55.
- Hughes, D. (2015). Will millennials ruin the workplace? *Statesman Journal*.
<https://www.statesmanjournal.com/story/opinion/columnists/dickhughes/2015/11/14/millennials-ruinworkplace/75767920/>
- Ilies, R., Arvey, R. D. & Bouchard, T. J. (2006). Darwinism, behavioral genetics, and organizational behavior: A review and agenda for future research. *Journal of Organizational Behavior*, *27*(2), 121-141.
<https://doi.org/10.1002/job.351>

- Judge, T. A., Locke, E. A., Durham, C. C. & Kluger, A. N. (1998). Dispositional effects on job and life satisfaction: the role of core evaluations. *Journal of applied psychology*, 83(1), 17.
- Judge, T. A., Piccolo, R. F. & Ilies, R. (2004). The forgotten ones? The validity of consideration and initiating structure in leadership research. *Journal of Applied Psychology*, 89, 36-51.
- Karasar, N. (2012). Bilimsel araştırma yöntemi (24.Basım). Nobel Yayın Dağıtım.
- Keser, A. & Bilir, K. B. Ö. (2019). İş Tatmini Ölçeğinin Türkçe Güvenilirlik Ve Geçerlilik Çalışması. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(3), 229-239.
- Kirkman, B. L. & Rosen, B. (1999). Beyond self-management: Antecedents and consequences of team empowerment. *Academy of Management journal*, 42(1), 58-74.
- Kock, N., Mayfield, M., Mayfield, J., Sexton, S. & De La Garza, L. M. (2019). Empathetic leadership: How leader emotional support and understanding influences follower performance. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 26(2), 217-236.
- Kuzucu, Y. (2008). Duygusal Farkındalık Düzeyi Ölçeğinin Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(29): 51-64.
- Liu, M. & Buzzanell, P. M. (2004). Negotiating maternity leave expectations: Perceived tensions between ethics of justice and care. *Journal of Business Communication*, 41, 323-349. doi:10.1177/0021943604268174
- Lloyd, K. J., Boer, D. & Voelpel, S. C. (2017). From listening to leading: Toward an understanding of supervisor listening within the framework of leader-

- member exchange theory. *International Journal of Business Communication*, 54, 431- 451. doi:10.1177/2329488415572778
- Long, T. J. & Schultz, E. W. (1973). Empathy: A quality of an effective group leader. *Psychological Reports*, 32, 699-705.
- Luca, E. & Gray, J. H. (2004). *Validating the motivating language scale among Australian knowledge workers*. Paper presented at the ANZCA (Australian & New Zealand Communication Association), Sydney, New South Wales, Australia.
- Madlock, P. E. (2008). The link between leadership style, communicator competence, and employee satisfaction. *Journal of Business Communication*, 45, 61-78.
- Madlock, P. E. & Sexton, S. (2015). An application of motivating language theory in Mexican organizations. *International Journal of Business Communication*, 52, 255-272.
- Mayfield, J. & Mayfield, M. (2006). The benefits of leader communication on part-time worker outcomes: A comparison between part-time and full-time employees using motivating language. *Journal of Business Strategies*, 23, 131-153.
- Mayfield, J., Mayfield, M. & Kopf, J. (1998). The effects of leader motivating language on subordinate performance and satisfaction. *Human Resource Management*, 37, 235-248.
- Mayfield, M. & Mayfield, J. (2004). The effects of leader communication on worker innovation. *American Business Review*, 22, 46-51.
- Mayfield, M. & Mayfield, J. (2009). The role of leader-follower relationships in leader communication: A test using the LMX and motivating language models. *Journal of Business Inquiry*, 8, 6-85.

- Mayfield, M. & Mayfield, J. (2015). The effects of leader motivating language use on employee decision making. *International Journal of Business Communication*, 53(4), 465–484. <https://doi.org/10.1177/2329488415572787>
- Mayfield, M. & Mayfield, J. (2017a). Leader talk and the creative spark: A research note on how leader motivating language use influences follower creative environment perceptions. *International Journal of Business Communication*, 54, 210- 225.
- Mayfield, M. & Mayfield, J. (2017b). “What’s past is prologue”: A look at past leadership communication research with a view toward the future. *International Journal of Business Communication*, 54, 107-114. doi:10.1177/2329488416687050
- Mcintire, S. A. & Miller, L. A. (2005). *Foundations Of Psychological Testing* (2.Basım). New York: Sage Publishing Co.
- Mertler, C. A. & Vannatta, R. A. (2016). *Advanced and multivariate statistical methods: Practical application and interpretation*. (6. Basım). New York: Taylor & Francis.
- Miner, J. B. (2002). *Organizational behavior* (1st ed.). New York, NY: Oxford University Press.
- Miner, J. B. (2003). The rated importance, scientific validity, and practical usefulness of organizational behavior theories: A quantitative review. *Academy of Management Learning and Education*, 2, 250-268.
- Miner, J. B. (2005). *Organizational behavior 1: Essential theories of motivation and leadership*. Armonk, NY: M. E. Sharpe.
- Negoro, M. C. W. & Wibowo, A. (2021). Empathetic leadership, job satisfaction and intention to leave among millennials in a start-up industry:

- needs'satisfaction as a mediating variable. *Journal of Indonesian Economy & Business*, 36(2).
- Novicevic, M. M., Harvey, M. G., Ronald, M. & Brown-Radford, J. A. (2006). Authentic leadership: A historical perspective. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 13, 64-76. <https://doi.org/10.1177/10717919070130010901>
- Organ, D. W. (1996). Leadership: The great man theory revisited. *Business horizons*, 39(3), 1-4
- Parris, D. L. & Peachey, J. W. (2013). A systematic literature review of servant leadership theory in organizational contexts. *Journal of Business Ethics*, 113, 377-393. doi:10.1007/s10551-012-1322-6
- Petry, T. (2018). Digital leadership. Knowledge management in digital change: New findings and practical cases, 209-218.
- Reisel, W. D., Chia, S.-L., Maloles, C. M. & Slocum, J. W. (2007). The effects of job insecurity on satisfaction and perceived organizational performance. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 14, 106-116. doi:10.1177/1071791907308055
- Robinson, J. P., Shaver, P. R. & Wrightsman, L. S. (1991). Criteria for scale selection and evaluation. *Measures Of Personality And Social Psychological Attitudes*, 1, 1-16.
- Russell, R. F. (2001). The role of values in servant leadership. *Leadership & Organization Development Journal*, 22(2), 76-84.
- Sharbrough, W. C., Simmons, S. A. & Cantrill, D. A. (2006). Motivating language in industry: Its impact on job satisfaction and perceived supervisor effectiveness. *Journal of Business Communication*, 43, 322-343. doi:10.1177/0021943606291712

- Stevenson, A. (Ed.). (2010). *Oxford Dictionary of English* (3rd ed.). Oxford University Press.
- Sümer, N. (2000). Yapısal Eşitlik Modelleri: Temel Kavramlar ve Örnek Uygulamalar. *Türk Psikoloji Yazıları*, 3 (6): 49- 74.
- Tabachnick, B. G., Fidell, L. S. & Ullman, J. B. (2007). *Using multivariate statistics* (5. Edition). Boston, MA: Pearson.
- Thomas, G. F., Zolin, R. & Hartman, J. L. (2009). The central role of communication in developing trust and its effect on employee involvement. *Journal of Business Communication*, 46, 287-310. doi:10.1177/0021943609333522
- Tuomo, T. (2006). How to be an effective charismatic leader: Lessons for leadership development. *Development and Learning in Organizations*, 20(4), 19-21. doi:10.1108/14777280610676963
- Wibowo, A. & Paramita, W. (2022). Resilience and turnover intention: the role of mindful leadership, empathetic leadership, and self-regulation. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 29(3), 325-341.
- Winkler, E., Busch, C., Clasen, J. & Vowinkel, J. (2015). Changes in leadership behaviors predict changes in job satisfaction and well-being in low-skilled workers: A longitudinal investigation. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 22, 72- 87. doi:10.1177/1548051814527771
- Yrie, A. C., Hartman, S. J. & Galle, W. P., Jr. (2003). Examining communication style and leader-member exchange: Considerations and concerns for managers. *International Journal of Management*, 20, 92-99.

EK 1. Empatik Liderlik Ölçeği Türkçe Formu

Empatik Liderlik Ölçeği	Aşağıdaki ifadeleri düşükten yükseğe doğru 1 ile 7 arasında bir puanlama yapınız.						
Lütfen aşağıdaki maddelerin sizi ne ölçüde tanımladığını işaretleyiniz (X).							
Yöneticim yaptığım iyi işlerde beni över.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Yöneticim işteki çabalarım için beni cesaretlendirir.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Yöneticim işimden doyum almama önem verir.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Yöneticim, mesleki gelişimimi desteklediğini ifade eder.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Yöneticim bana güvendiğini gösterir.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)

Not: Ölçekte ters kodlanmış bir ifade bulunmamaktadır. Yüksek puan, empatik liderlik düzeyinin yüksek olduğuna işaret etmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Leadership studies have a long historical background. The concept of leadership has been discussed in written works since ancient times. However, modern leadership studies have gained momentum, especially since the beginning of the 20th century. During this period, leadership began to be examined with a more systematic approach, and research was conducted on topics such as the characteristics of leadership, learnability of leadership, leadership styles, and leadership effectiveness. In the first half of the 20th century, the "management science" approach stood out among leadership theories. In the 1980s, leadership became even more popular, and leadership studies began to be approached by researchers from different disciplines. During this period, leadership was approached at the intersection of disciplines such as psychology, sociology, business, management, and organizational theory.

People need support and understanding, in other words, empathy, in the workplace (Edmondson & Lei, 2014). Psychology and leadership studies indicate that empathy forms the basis of many people's behaviors (Ilies et al., 2006). Empathy is the ability to recognize and understand the emotions of others (Stevenson, 2010). Kock and colleagues (2019) derived the concept of "empathic leadership" from the Motivating Language Theory (J. Mayfield & Mayfield, 2006), which focuses on the leader's empathetic approach towards followers.

In order for empathic leadership to be effective, it is necessary for the leader to have the opportunity to observe times when a follower requires empathic support, to have sufficient time to understand the follower's situation, and to have the opportunity to practice empathic leadership. Therefore, it has been stated that distributed work environments, such as remote work or situations where most business interactions come from outside the office, may weaken empathic leadership (Kock et al., 2019). Public sector employees working as administrative staff in office environments for five days a week, from 9 am to 5 pm, have high interaction with both their colleagues and leaders. As a result, the role of empathic leadership becomes more important in such environments.

Leadership styles have changed from the past to the present in parallel with the development of leadership studies. The emergence of leadership styles such as servant leadership (Russell, 2001), transformational leadership (Bass and Riggio, 2006), and digital leadership (Petry, 2018) demonstrates this change. The empathic leadership theory is also one of the theories recently developed (Kock

et al., 2019). This study aimed to introduce the empathic leadership concept and its scale used for measurement to the literature in Turkish and to reveal the relationship of empathic leadership with employee job satisfaction and performance.

The research hypotheses are formulated as follows:

H1: Empathic leadership significantly and positively affects job satisfaction.

H2: Empathic leadership significantly and positively affects employee performance.

Method

In the study, the impact of empathic leadership on employee job satisfaction and performance was tested using a correlational survey model. The correlational survey model falls within the quantitative research tradition. This model is a research model that aims to determine whether there is a joint change between two or more variables and to determine the measure of this change (Karasar, 2012). Additionally, Exploratory Factor Analysis (EFA) and Confirmatory Factor Analysis (CFA) were conducted to establish the validity of the Empathic Leadership Scale, which was used for the first time in Turkish in this study. Cronbach's alpha internal consistency coefficient analysis was also performed for reliability.

In this study, separate simple linear regression analyses were conducted to determine to what extent empathic leadership affects employee job satisfaction and performance. Prior to the analysis, it was checked whether the data showed a normal distribution.

Findings (Results)

As a result of the study, it was found that empathetic leadership significantly explains employees' job satisfaction. The hypotheses generated within the scope of the research were tested by conducting regression analyses to examine the impact and explanatory power of empathic leadership on job satisfaction and employee performance. As can be seen from the regression analysis results presented in Table 2, empathic leadership significantly and positively affected job satisfaction ($\beta=.530$; $p<.01$). The explanatory power of empathic leadership on job satisfaction is also found to be quite high (Adjusted R² = 27.8%). In other words, empathic leadership explains about 28% of the variation in job satisfaction scores of employees.

Conclusion and Discussion

The aim of this study was to validate the concept of empathetic leadership and its measurement in Turkish literature and to reveal the relationship between empathetic leadership and employees' job satisfaction and performance. The validity and reliability of the scale used for empathetic leadership in the study were ensured and made ready for use in Turkish culture.

Leaders who take into account the emotions of their employees, recognize their personal or special problems, care about their careers and preferences, notice the challenges they face, and show that they do all of this with genuine emotions, rather than being solely focused on performance or productivity, are an important factor in employees' job satisfaction. This result shows that empathy supports job satisfaction, which is one of the positive work attitudes that meet the psychological and security needs of the follower.

Again, when Table 2 is examined, it is seen that empathic leadership has a significant positive effect on employee performance, but the effect size is small ($\beta=.173$; $p<.05$). The explanatory power of empathic leadership on employee performance is also seen to be low (Adjusted R² = 0.27%). In other words, empathic leadership explains about 0.3% of the variation in employee performance scores. Based on these values, the H1 and H2 hypotheses of the research have been accepted.

Empathic leadership is a relatively new topic within the field of leadership theories. This theory, which focuses on the leader's empathic abilities, has developed a different approach compared to other leadership theories. It has been argued that empathic leadership is an important factor in eliciting positive emotions, attitudes, and behaviors in employees or serving as a driving force (Kock et al., 2019). Indeed, in future research, similar models and studies incorporating servant leadership and transformational leadership can be designed for empathic leadership. It has been suggested that empathic leadership is related to transformational leadership and servant leadership (Kock et al., 2019).

İSTATİSTİKİ VERİLERLE VERGİ MAHKEMELERİNİN VERGİ UYUŞMAZLIKLARININ ÇÖZÜMÜNDE ETKİNLİĞİ

Mutlu YORULDU*

Öz

Vergiler, devletlerin en önemli finansman kaynaklarından biri olan ve devletlerin kamusal hizmetlerini devam ettirebilmesi için egemenlik gücünü kullanarak vatandaşlarından cebren ve karşılıksız aldığı parasal değerlerdir. Devletler mükelleflerden vergileri tahsil ederken belli başlı sorunlarla karşılaşabilmektedir. Bu sorunlar mükellef tarafından olabildiği gibi devletin yetkili organları tarafından da meydana gelebilmektedir. Vergilendirme sırasında meydana gelen sorunlar literatürde vergi uyumsuzlukları olarak tanımlanmaktadır. Vergi uyumsuzlukları devlet ile mükellef arasında verginin tarh, tebliğ, tahakkuk, tahsil ve ceza kesme işlemlerinden dolayı meydana gelen anlaşmazlıklardır. Bu anlaşmazlıklar idari (barışçıl) yollarla olabildiği gibi yargısal yollarla da çözüme kavuşturulabilmektedir. Bu çalışmada vergi uyumsuzluklarının yargısal çözüm yollarından olan Vergi Mahkemelerinin etkinliği istatistiki verilerle değerlendirilmektedir. Çalışmada belge ve mevzuat taraması yapılarak bilgi toplandığından, nitel araştırma yöntemlerinden dokümantasyon analizi kullanılmıştır. Yapılan araştırma neticesinde Vergi Mahkemelerinin vergi uyumsuzluklarının çözümünde etkin oldukları fakat birtakım düzenlemelerle yetki ve görev alanlarına ilişkin performanslarının daha da artırılabilceği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vergi, Vergi Mahkemeleri, Vergi Uyuşmazlıkları, Yargısal Çözüm

* Dr. Öğr. Üyesi. Balıkesir Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü.
mutlu.yoruldu@balikesir.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1010-2938. Balıkesir, Türkiye.

EFFICIENCY OF TAX COURTS IN RESOLVING TAX DISPUTES WITH STATISTICAL DATA

Abstract

Taxes are one of the most important financial sources of states. These are the monetary values that states receive from their citizens by force and without compensation, using their sovereign power, to continue their public services. States may encounter certain problems when collecting taxes from taxpayers. These problems may be caused by the taxpayer or by the authorized bodies of the state. Problems occurring during taxation are defined as tax disputes in the literature. Tax disputes are disagreements between the state and the taxpayer due to the tax assessment, notification, accrual, collection and penalty imposition processes. These disputes can be resolved by administrative (peaceful) means or by judicial means. In this study, the effectiveness of Tax Courts, one of the judicial resolution methods of tax disputes, is evaluated with statistical data. In the study, information was collected by scanning documents and legislation and documentation analysis, one of the qualitative research methods, was used. As a result, it has been determined that Tax Courts are effective in resolving tax disputes, but their performance regarding their jurisdiction and duties can be further increased with some regulations.

Keywords: Tax, Tax Courts, Tax Disputes, Judicial Resolution

1. GİRİŞ

Vergi devletin en önemli finansal kaynağıdır. Vergi alacaklısı idarenin ve vergi borçlusu kişilerin, vergi mevzuatınca belirlenmiş olan yetki, ödev ve sorumluluklarının dışına çıkmaları, vergi çatışmasını doğurabilmektedir. Vergilendirme kaynaklı söz konusu çatışma hali ise vergi uyuşmazlığı olarak tanımlanmaktadır. Başka bir tanımlama ile vergi uyuşmazlığı, vergilendirme

işleminde yetki, konu, şekil, sebep ve amaç unsurları bakımından hukuka aykırılığın bulunması sonucu ortaya çıkan anlaşmazlık halidir (Pazarlıoğlu, 2010: 4). Vergi mükellefi olan vatandaş, vergiyi hiç ödememek ya da olması gerekenden daha az miktarda ödemek isterken, vergi alacaklısı olan idare ise vergiyi tam ve zamanında almayı amaçlamaktadır. Bu sebeple uyuşmazlıklar yaşanabilmekte ve uyuşmazlık idari aşamada çözüme kavuşturulamadığı takdirde, çözüm yargı yollarında aranmaktadır (Özdemir ve Arslaner, 2017: 323).

Farklı sebeplerden kaynaklanabilen vergi uyuşmazlıkları ortaya çıktığında, vergi mükellefleri uyuşmazlığın çözümü için idari veya yargısal çözüm yollarına başvurabilmektedir. Verginin ödenmemesi, düşük matrah beyanları, hatalı vergi tarhiyatları, vergilendirme işleminin hukuka ve kanuna aykırılığı ve vergi incelemeleri vergi uyuşmazlıklarının kaynağına örnek verilebilir. Anayasanın 125'inci maddesinde "idarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolunun açık" olduğu düzenlenmiştir. Vergilendirme işlemi de niteliği gereği idari bir işlem olduğundan yargı yolu açıktır.

Çağdaş vergi sistemlerinde vergiler, çoğunlukla vergi mükelleflerinin beyan ettikleri matrahlar üzerinden alınmaktadır. Bazen idare sadece bu beyanlarla yetinmeyerek, vergi mükelleflerinin beyanının gerçeğe uygun olup olmadığını, vergi incelemesi yaparak araştırabilmekte ve denetleyebilmektedir. Vergi uyuşmazlığının çözüm yolu olarak yargı mekanizmasına başvurulduğunda ise yargı, vergi yükümlülüğünün doğmasından başlayarak her türlü biçimsel ve parasal yükümlülüklerin vergi mevzuatına ve kanunlarına uygun şekilde yerine getirilip getirilmediğinin araştırmasını re'sen araştırma ve delil serbestisi ilkeleri çerçevesinde yaptıktan sonra kararını vermektedir. Bu karar, vergi idaresi ve mükelleflerin lehine veyahut aleyhine olabilmektedir (Armağan, 2009: 204-205). Vergi hukukunun uygulanmasında vergi idaresi ile vergi mükellefi arasında ortaya çıkan uyuşmazlıklar vergi davasının konusunu oluşturur. Diğer bir ifadeyle, Vergi

Usul Kanunu'nun uygulanmasından kaynaklanan uyuşmazlıklar, vergi davasının konusunu oluşturabilmektedir (Gözler ve Demir, 2015: 29). Vergi davalarının artma eğilimi göstermesi ve dolayısıyla vergi yargısının iş yükünün artmasının birtakım sebepleri bulunmaktadır. Vergi mevzuatının, sürekli güncellenmesi sebebiyle anlaşılabilirliğinin zorlaşması, vergi borçlusu kişilerde vergi bilincinin az olması, gelenek haline gelen vergi affı uygulamaları ve mükelleflerde bunun beklenti haline gelmesiyle yükümlülüklerin aksatılması ve idari aşamada uyuşmazlık konusunun çözüme kavuşturulamamış olması, bu sebeplerin en önemlileridir (Aka, 2009: 2).

Vergi uyuşmazlıkları ile ilgili davaların hangi mahkemelerde ve hangi usul kurallarına uyularak açılacağına bilinmesi, gerek vergilendirmenin taraflarının gerekse de vergi yargısının zaman, maliyet ve iş yükü açısından tasarruf etmelerini sağlar. Zira Türk yargı mevzuatı açısından, Anayasanın 142. maddesi gereği; mahkemelerin görev ve yetkilerinin kanunla düzenlenmesi ilkesi benimsenmiştir. Bahsedilen Anayasa maddesi hükmü doğrultusunda mahkemelerin görev ve yetkileri kanunla düzenlenmiştir. Buna istinaden mükellef tarafından davanın konusunun bilinmesi ve davanın açılacağı mahkemenin hangi yetkili mahkeme olduğunun tespit edilmesi gereklidir (Demir, 2007: 220).

Vergi uyuşmazlık konusunun vergi yargısına taşınması durumunda, tarafların yargısal masraflarla ve maliyet unsurları ile muhatap olması söz konusudur. Uyuşmazlığın yargı yoluna taşınması durumunda, mükellef açısından dava dilekçesinin usulüne uygun yazılması, dava açma masraflarının üstlenilmesi, avukatlara ve bilirkişilere ödenmesi gereken ücretler birer maliyet kalemi olabilmektedir. Davanın uzun sürme ihtimali, sonucun lehe veya aleyhe çıkma olasılığı belirsizlik doğurmakta ve uyuşmazlığın yargıya taşınması taraflar

arasındaki vergilendirme kaynaklı ilişkinin yıpranmasına ve taraflar arasında güven kaybına yol açabilmektedir.

Bu araştırmanın amacı; vergi uyuşmazlıklarının yargı yolunda çözümünde ilk derece mahkemeleri olan vergi mahkemelerinin verimliliklerini istatistiki verilerden yol çıkararak tespit etmek ve değerlendirmektir. Ayrıca araştırma neticesinde elde edilen bulgular neticesinde birtakım çözüm önerileri geliştirmek ve sunmak, çalışmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır. Literatüre bakıldığında, vergi mahkemelerinin yargısal faaliyet sonuçlarını değerlendiren kapsamlı bir çalışmanın olmadığı görülmüştür. Zira özellikle dünyada olduğu gibi Türkiye’de de her alanı etkileyen Covid-19 pandemisi dönemini kapsayan güncel bir çalışma bulunmamaktadır. Bu anlamda çalışmanın alanyazına katkı sunacağı değerlendirilmektedir.

Çalışmada, vergi mahkemelerinin mevcut durumunun istatistiki olarak belirlenmesi ve analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu sebeple buna uygun analiz yöntemi seçilerek, nitel veri toplama yöntemlerinden biri olan dokümantasyon yöntemi kullanılmıştır. Dokümantasyon analizi, doküman incelemesine bağlı olarak, araştırılması hedeflenen olgular hakkında bilgi içeren yazılı ve görsel materyallerin tetkik edildiği yöntemdir (Wach, 2013). Bu çalışmada, 213 sayılı “Vergi Usul Kanunu (VUK)”, 2576 sayılı “Bölge İdare Mahkemeleri, İdare Mahkemeleri ve Vergi Mahkemelerinin Kuruluşu ve Görevleri Hakkında Kanun” ve 2577 sayılı “İdari Yargılama Usulü Kanunu (İYUK)” incelenmiştir. Aynı zamanda “Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü’nce yayınlanan Vergi Mahkemeleri’ne ilişkin güncel istatistiki verilerden yararlanılmıştır. Dolayısıyla kanunlar, belgeler ve raporlar detaylı bir biçimde taranmış, incelenmiş, bulgu tespitleri yapılarak, nihayetinde değerlendirmelerde bulunularak, birtakım çözüm önerileri geliştirilmiştir. Çalışma kapsamında literatürdeki benzer çalışmalara değinildikten sonra istatistiki verilerle vergi mahkemelerinin faaliyetleri ve faaliyet sonuçları

incelenecek ve sonuç bölümünde çalışmanın sonuçları ve çözüm önerileri sunulacaktır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Vergi mahkemelerinin vergi uyuşmazlıklarının çözümündeki rollerine ilişkin literatürdeki çalışmalara bakıldığında, çalışmaların daha çok idare hukuku içinde vergi mahkemelerinin yeri ve yetkileri üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Oğurlu (1997), çalışmasında, vergi mahkemelerinin kurulmasıyla idari mahkemelerinin iş yüklerinin dengelendiğini ve zira vergi hukuku alanının teknik bir alan olması hasebiyle ihtisaslaşmanın mahkeme performansı açısından önemli olduğuna vurgu yapmıştır. Aynı zamanda her ne kadar vergi mahkemelerinin usul ve esasları ayrı bir düzenlemeyle belirlenmiş olmasına rağmen vergi mahkemelerinin görev ve yetkileri konusunda karmaşıklığın devam ettiğini ifade etmiştir. Danıştay kararlarından verilen örneklerle bu karmaşıklığa açıklık getirmeye çalışmıştır.

Demir (2007), çalışmasında, görev ve yetki kavramları arasındaki anlam farklılıklarına temas ederek, vergi uyuşmazlıklarından yetkili mahkeme sorununu incelemiştir. Vergi uyuşmazlıklarının çözümünde yetkili mahkemenin hangi mahkeme olduğunun bilinebilmesi için öncelikle görevli mahkemenin bilinmesi gerektiği üzerine tespitlerde bulunmuştur.

Armağan (2009), çalışmasında, vergi uyuşmazlıklarının çözümü hususunda vergide adalet, etkinlik ve verimlilik ilkeleri çerçevesinde bir değerlendirme yaparak, vergi uyuşmazlıklarının vergi yargısına taşınması durumunda belirtilen ilkelerin uygulamadaki yerini tespit etmiştir. Isparta ilindeki vergi mükelleflerinin, vergilendirmeye ilişkin sorunlarının vergi yargısında çözülmesine ilişkin değerlendirmeleri sayısal verilerle yapmıştır.

Özdemir ve Arslaner (2017), çalışmalarında, “2010-2015 yılları arasında Türkiye’deki vergi mahkemelerinde açılan dava türü bakımından dava konusuna göre dava sayılarını” incelemişlerdir. Çalışmanın neticesinde, “en yüksek vergi davalarının sırasıyla; 2010 yılında Diğer Vergi Cezaları, 2011-2012-2013 yılları arasında Vergi Cezaları ve 2014-2015 yılları arasında ise KDV’nin olduğu” tespitine varmışlardır.

Gülşen (2018), çalışmasında, idari çözüm yollarından bahsederek, yargısal çözüm yollarını sayısal veriler kullanmak suretiyle incelemiştir. Yapmış olduğu çalışmanın sonucunda, “Türkiye geneli ve İstanbul ilindeki mükellef sayıları ile vergi dava dosyalarının sayısı ve bu davaların tamamlanma süreleri karşılaştırılarak yargı üzerindeki iş yükünün fazlalığını tespit etmiş ve idari çözüm yollarına ağırlık verilmesi ve bu konuda alternatiflere yer verilmesi gerektiğini” vurgulamıştır.

Bu çalışma, güncel bir çalışma olması ve özellikle 2020 yılında ortaya çıkan ve ekonomik ve sosyal etkileri tüm dünyaya yayılan Covid-19 pandemisi döneminde vergi mahkemelerinin verimliliğini incelemesi açısından, literatürdeki diğer çalışmalardan ayırtılmaktadır. Vergi mahkemelerinin iş yüklerinin ve yoğunluklarının Covid-19 pandemisi döneminde artmış olduğu tespit edilmiştir. Bir sonraki bölümde vergi mahkemelerinin faaliyetlerine ilişkin istatistikî veriler detaylı olarak incelenmektedir.

3. VERGİ MAHKEMELERİ VE FAALİYETLERİNİN İSTATİSTİKİ VERİLERLE İNCELENMESİ

Vergi uyuşmazlıklarının, vergi yargısında çözüm yollarından olan Vergi Mahkemeleri, 6 Ocak 1982 tarihinde kabul edilen ve 20 Ocak 1982 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanan, 2576 sayılı “Bölge İdare Mahkemeleri, İdare Mahkemeleri ve Vergi Mahkemelerinin Kuruluşu ve Görevleri Hakkında Kanun” ile kurulmuş ve 20 Temmuz 1982 yılında göreve başlamıştır. Vergi Mahkemeleri,

Danıştay'ın ilk derece mahkemesi olarak görevlendirildiği konular hariç olmak üzere, tüm vergi uyuşmazlıklarının çözümünde ilk derece mahkemesi olmaktadır. Vergi Mahkemelerinde açılan davalarda, idarenin vergilendirme işlemlerine yönelik iptal davalarının ve tam yargı davalarının son yıllarda artış eğiliminde olması, Vergi Mahkemelerinin iş yüklerinin artmasının en önemli sebepleri olarak görülmektedir (Eraslan ve Üstün, 2018: 181-182). Diğer taraftan Türkiye'de nüfusun artması ile bağlantılı olarak vergi mükellefi sayısının da artması ve buna karşılık Vergi Mahkemesi sayısının yetersiz kalması, mevcut Vergi Mahkemelerinin iş yüklerinin artmasında bir başka sebep olarak değerlendirilmektedir. Aşağıda Tablo 1'de Türkiye'de iller itibarıyla kurulu Vergi Mahkemeleri gösterilmektedir.

Tablo 1. Vergi Mahkemelerinin İllere Göre Dağılımı

Sıra	Kurulduğu İl	Vergi Mahkemesi Sayısı	Yargı Çevresi
1	Adana	2	
2	Ankara	8	Bolu
3	Antalya	2	Burdur-Isparta
4	Aydın	1	
5	Balıkesir	1	Çanakkale
6	Batman	1	Siirt
7	Bursa	3	Yalova
8	Çorum	1	
9	Denizli	1	
10	Diyarbakır	1	
11	Edirne	1	Kırklareli
12	Erzurum	1	Ağrı-Kars-Iğdır-Ardahan-Bingöl-Tunceli-Erzincan-Gümüşhane-Bayburt
13	Eskişehir	1	
14	Gaziantep	1	Kilis-Osmaniye
15	Hatay	1	
16	İstanbul	15	
17	İzmir	4	
18	Kahramanmaraş	1	
19	Kayseri	1	Nevşehir-Yozgat-Kırşehir
20	Kırıkkale	1	
21	Kocaeli	1	
22	Konya	2	Niğde-Aksaray-Karaman-Afyonkarahisar
23	Malatya	1	Elazığ

24	Manisa	1	Uşak-Kütahya
25	Mardin	1	Şırnak
26	Mersin	1	
27	Muğla	1	
28	Ordu	1	Giresun
29	Sakarya	1	Bilecik
30	Samsun	1	Amasya-Sinop-Tokat
31	Sivas	1	
32	Şanlıurfa	1	Adıyaman
33	Tekirdağ	1	
34	Trabzon	1	Artvin-Rize
35	Van	1	Bitlis-Hakkâri-Muş
36	Zonguldak	1	Kastamonu-Bartın-Çankırı-Karabük-Düzce
	Toplam	65	

Kaynak: Hâkimler ve Savcılar Kurulu (HSK), hsk.gov.tr, Erişim Tarihi: 15.10.2022. Tablo HSK verilerinden ve Bölge İdare Mahkemelerinin web sitelerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Türkiye’de vergi mahkemeleri, Bölgelerin coğrafi koşulları ve iş hacimleri dikkate alınmak suretiyle, İçişleri ve Hazine ve Maliye Bakanlıklarının görüşleri alınarak, Adalet Bakanlığı tarafından kurulmaktadır. Türkiye’de 36 ilde toplam 65 adet Vergi Mahkemesi bulunmaktadır. Bazı illerdeki Vergi Mahkemeleri yargı çevresi adı altında Vergi Mahkemesine sahip olmayan illere de hizmet vermektedir. En çok Vergi Mahkemesine sahip olan il 15 adet ile İstanbul’dur.

Vergilendirme işlemleri, idarenin fonksiyonlarından olduğundan, vergi yargılamasına ilişkin usul ve esaslara 2577 sayılı “İdari Yargılama Usulü Kanunu’nda (İYUK)” yer verilmiştir. Vergi mahkemeleri, vergi uyuşmazlıkları konularında genel olarak ilk derece mahkemesi olarak görev yapmaktadır. İlk derece mahkemesi olarak kanunda Danıştay’ın görevlendirildiği davalarda ise bu görev Danıştay’a ait olmaktadır. Vergi mahkemelerinin taraflardan birinin aleyhine verdiği karar, vergi uyuşmazlık konusunun parasal sınırına bağlı olarak istinaf merci olarak Bölge İdare Mahkemesi’ne veya temyiz makamı olan Danıştay’a nihai karar için taşınabilmektedir.

İYUK'un 1'inci maddesinde, "Danıştay, bölge idare mahkemeleri, idare mahkemeleri ve vergi mahkemelerinde yazılı yargılama usulü uygulanır ve inceleme evrak üzerinde yapılır" denilmektedir (Yoruldu, 2020: 11). Fakat İYUK'un 17'inci maddesi uyarınca "tarh edilen vergi, resim ve harçlarla benzeri mali yükümler ve bunların zam ve cezaları toplamı 2022 yılı için 77.000 Türk Lirasını aşan vergi davalarında, taraflardan birinin isteği üzerine duruşma yapılabilir". İYUK'un 7'inci maddesi, dava açma süresini düzenlemektedir. Buna göre "özel kanunlarında ayrı süre gösterilmeyen hallerde Danıştay'da ve İdare mahkemelerinde dava açma süresi altmış gün, Vergi mahkemelerinde ise otuz gündür". İYUK 27'inci maddesine göre "Vergi mahkemesinde vergi davasının açılmasının, uyuşmazlık konusu olan vergiye ilişkin tahsil işlemlerini durduracaktır". Dolayısıyla vergi mahkemesinde dava açılması durumunda, yapılan idari işlemin yürütmesinin re'sen durdurulması nedeniyle, idare tarafından mükellef hakkında herhangi bir cezai ve icrai işleme başvurulamamaktadır. Vergi Mahkemesinde dava açılabilmesi için mükellef ya da temsilcisi tarafından mahkemeye usulüne uygun vergi dava dilekçesi ile başvuru yapılması gerekmektedir. Başvuru dilekçesinde; başvurulacak vergi mahkemesi bilgisine, davacı, vekili, davalı, davanın konusu, açıklamalar, deliller, sonuç ve istem ile eğer varsa ekler kısmı yer almalı ve doldurulmalıdır. Açıklama kısmında davanın açılmasına sebebiyet veren durumlar ve özellikler ayrıntılı bir şekilde anlatılmalıdır (Yoruldu, 2019: 107-108).

Vergi mahkemelerinde uyuşmazlık davaları, uyuşmazlık konusunun parasal miktarına göre tek hâkimle veya kurul halinde görülmektedir (Yoruldu, 2020: 12). İYUK'un ek 1'inci maddesinde; "Bu kanunda öngörülen parasal sınırlar; her takvim yılı başından geçerli olmak üzere, önceki yılda uygulanan parasal sınırların, o yıl için 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun mükerrer 298'inci maddesi hükümleri uyarınca Hazine ve Maliye Bakanlığı'nca her yıl tespit ve ilan edilen yeniden değerlendirme oranında artırılması suretiyle uygulanır" denilmektedir.

213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun mükerrer 298'inci maddesinin (B) fıkrasında yeniden değerlendirme oranının nasıl hesaplanacağı düzenlenmiştir. Buna göre "Yeniden değerlendirme oranı, yeniden değerlendirme yapılacak yılın Ekim ayında (Ekim ayı dâhil) bir önceki yılın aynı dönemine göre Devlet İstatistik Enstitüsünün Üretici Fiyatları Genel Endeksinde meydana gelen ortalama fiyat artış oranıdır. Bu oran Hazine ve Maliye Bakanlığınca Resmi Gazete ile ilân edilir". Tablo 2'de 2019 yılından, 2023 yılına kadar olan yeniden değerlendirme oranları verilmiştir.

Tablo 2. 2019-2023 Dönemi Yeniden Değerleme Oranları (%)

2019 Yılı	2020 Yılı	2021 Yılı	2022 Yılı	2023 Yılı
% 23, 73	% 22, 58	% 9, 11	% 36, 20	% 122, 9

Kaynak: www.mevzuat.gov.tr, 2023 yılı rakamları yeniden değerlendirme oranı dikkate alınarak, yazar tarafından hesaplanmıştır.

Aşağıda Tablo 3'te vergi mahkemelerinin vergi davalarını tek hâkimle mi yoksa kurul halinde mi göreceklerini belirleyen vergi uyuşmazlık konusunun 2022 ve 2023 yıllarına ait parasal hadleri görülmektedir. İlgili yıla ait hesaplanan yeniden değerlendirme oranı bir önceki yılın parasal sınırına uygulanmak suretiyle bu hesaplama gerçekleştirilmektedir.

Tablo 3. Vergi Mahkemelerinde 2022 ve 2023 Yıllarına Ait Hadler (TL)

	Tek Hâkimle	Kurul Halinde
2022 Yılı	77.000 TL'ye kadar	77.000 TL'yi aşıyorsa
2023 Yılı	171.000 TL'ye kadar	171.000 TL'yi aşıyorsa

Kaynak: www.mevzuat.gov.tr, 2023 yılı rakamları yeniden değerlendirme oranı dikkate alınarak, yazar tarafından hesaplanmıştır.

Vergi Uyuşmazlık Konusu Vergi Miktarı 2022 yılı için 77.000 TL'ye kadar ise "Tek Hâkim" (2023 için 171.000), Vergi Uyuşmazlık Konusu Vergi Miktarı 2022 yılı için 77.000 TL'yi aşıyorsa "Kurul" (2023 için 171.000) tarafından bakılmaktadır.

Mükelleflerin vergi uyuşmazlık konusunu vergi mahkemesinde dava açmak suretiyle yargı yoluna taşımaları durumunda İYUK'un 45'nci ve 46'ncı maddeleri gereği; "Vergi mahkemesinin tek hâkimle verdiği kararlara karşı Bölge İdare Mahkemesine istinaf yolu ile başvuruda bulunarak 30 gün içinde itiraz etme hakları bulunmaktadır". "İstinaf Mahkemesi olan Bölge İdare Mahkemesinin verdiği kararlar kesin olmakta ve Danıştay'a müracaat edilememektedir". İYUK 46'ncı maddesine göre ise "Vergi mahkemelerinin kurul halinde verdikleri kararlara karşı Danıştay'da temyiz yoluna başvurulabilir". "Temyiz için başvuru süresi otuz gündür". Aşağıda Tablo 4'te vergi mahkemelerinin kararlarının istinaf ve temyiz yoluna kapanma miktarları gösterilmiştir.

Tablo 4. Vergi Mahkemeleri Kararlarının İstinaf ve Temyiz Yoluna Kapanma Miktarları

2020 Yılı Tutarı	7.000 TL
2021 Yılı İçin Yeniden Değerleme Oranı	% 9,11
Değerlenmiş Tutar	7.637 TL
2021 Yılı Tutarı (Bin TL'yi Aşmayan Tutar Dikkate Alınmaz)	7.000 TL
2022 Yılı İçin Yeniden Değerleme Oranı	% 36,2
Değerlenmiş Tutar	9.534 TL
2022 Yılı Tutarı (Bin TL'yi Aşmayan Tutar Dikkate Alınmaz)	9.000 TL
2023 Yılı İçin Yeniden Değerleme Oranı	% 122,9
Değerlenmiş Tutar	20.061 TL
2023 Yılı Tutarı (Bin TL'yi Aşmayan Tutar Dikkate Alınmaz)	20.000 TL

Kaynak: Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, <https://adlisicil.adalet.gov.tr/>, Erişim

Tarihi: 15.10.2022.

2022 yılı için miktarı 9.000 TL'ye kadar olan vergi uyumsuzluklarında Vergi Mahkemelerinin vermiş oldukları kararlar kesindir ve dolayısıyla istinaf veya temyiz yolları kapalıdır. Bu tutar her yıl için yeniden değerlendirme oranı nispetinde artırılabilmektedir. Yeniden değerlendirme oranına göre hesaplanan tutarın 1.000 TL'yi aşmayan kısımlar dikkate alınmamaktadır. 2023 yılı için hesaplanan yeniden değerlendirme oranı dikkate alındığında 2023 yılında bu tutarın 20.000 TL olması beklenmektedir. Diğer bir ifadeyle yeniden değerlendirme oranında bir değişiklik söz konusu olmazsa Vergi Mahkemelerinin 2023 yılı için 20.000 TL'ye kadar olan vergi davası sonuçlarında istinaf ve temyiz yolu kapalı olacaktır. Tablo 5'te 2014-2021 yılları arasında vergi mahkemelerinin görülmek üzere önlerine gelen dosya sayıları verilmiştir.

Tablo 5. Vergi Mahkemeleri Dosya Sayısı, Türkiye, 2014-2021

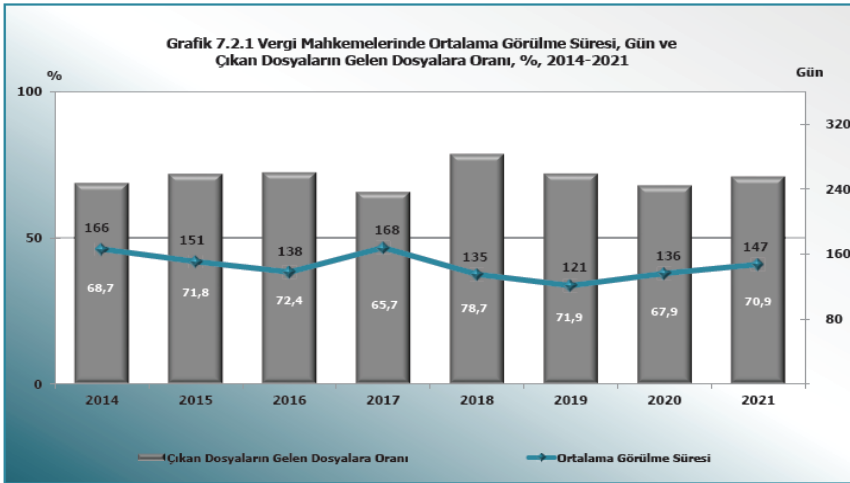
Yıllar	Gelen					Yıl İçinde Çıkan (*)	D (**)	Bir Sonraki Yıla Devreden	Temizleme Oranı % (***)	Çıkan Dosyaların Gelen Dosyalara Oranı %	Ortalama Görülme Süresi, Gün
	Geçen Yııldan Devren Gelen	Yıl İçinde Açılan	Bozularak Gelen	Toplam	D (*)						
2014	47 382	96 036	5 240	148 658	100	102 128	100	46 530	100,8	68,7	166
2015	46 531	98 667	5 476	150 674	101	108 242	106	42 432	103,9	71,8	151
2016	42 432	104 410	5 729	152 571	103	110 519	108	42 052	100,3	72,4	138
2017	42 053	95 749	5 345	143 147	96	94 112	92	49 035	93,1	65,7	168
2018	49 034	90 973	7 483	147 490	99	116 042	114	31 448	117,9	78,7	135
2019	31 447	101 804	7 698	140 949	95	101 411	99	39 538	92,6	71,9	121
2020	39 542	128 063	5 927	173 532	117	117 809	115	55 723	87,9	67,9	136
2021	55 723	130 482	5 961	192 166	129	136 249	133	55 917	99,9	70,9	147

Kaynak: Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, <https://adlisicil.adalet.gov.tr/>, Erişim

Tarihi: 15.10.2022.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde; gelen toplam dosya sayısının 2021 yılında 192.166 dosya ile en fazla seviyeye ulaştığı, 2019 yılında ise 140.949 dosya ile en

az seviyesinde olduğu anlaşılmaktadır. Geçen yıldan devren gelen dosya sayısının 2014 yılından 2020 yılına kadar 2018 yılı haricinde azalma trendi yakaladığı ancak 2021 yılında 55.723 dosya ile zirveye çıktığı görülmektedir. Yıl içinde açılan dosya sayısı incelendiğinde en az seviye 2018 yılında 90.973 dosya sayısı iken yıl içinde en yüksek açılan dosya sayısı 130.482 dosya sayısı ile 2021 yılıdır. Yıl içinde karara bağlanan (çıkan) dosya sayılarına bakıldığında, 2017 yılı 94.112 dosya ile en az 2021 yılı 136.249 dosya sayısı ile en fazladır. Toplam gelen dosya sayısından yıl içinde karara bağlanan (çıkan) dosya sayılarını düşüldüğünde, sonraki yıla devreden dosya sayıları bulunmaktadır. Sonraki yıla devreden dosya sayılarında en az seviyenin 2018 yılındaki 31.448 dosya sayısı olduğu görülmektedir. 2018 yılında temizlenme oranı %117,9 ile incelenen yıllar içinde en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Karara bağlanan (çıkan) dosyalar ile gelen dosyalar kıyaslandığında, 2014 yılı içinde gelen dosyaların %68,7'si cari yılda çıkarken, bu oranın 2021 yılına gelindiğinde %70,9 olarak gerçekleştiği görülmektedir. En az temizlenme oranı ise 2020 yılında meydana gelmiştir ve oranı %87,9'dur.

Grafik 1. 2014-2021 Yılları Arası Vergi Mahkemelerinde Ortalama Dava Görülme Süresi, Gün ve Karara Bağlanan (Çıkan) Dosyaların Gelen Dosyalara Oranı (%)

Kaynak: Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, <https://adlisicil.adalet.gov.tr/>, Erişim

Tarihi: 15.10.2022.

Yıllara göre dosyaların ortalama görülme süreleri incelendiğinde ise en uzun görülme süresinin görüldüğü yıl 168 gün ile 2017 iken en az görülme süresinin görüldüğü yıl ise 121 gün ile 2019 yılıdır. Aşağıda Tablo 6'da, 2021 yılında vergi mahkemelerinin önüne gelen dava dosyalarının gelme biçimleri ve yargılama sonucunda çıkan kararların nitelikleri verilmiştir.

Tablo 6. 2021 Yılı Vergi Mahkemeleri Dosya Sayısı

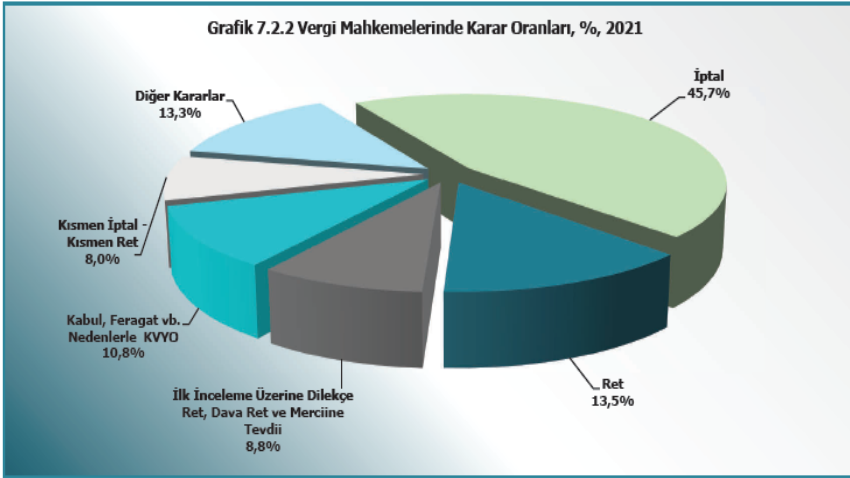
	Dava Sayısı	Davacı Sayısı		Davalı Tüzel Kişi Sayısı	
		Gerçek Kişi Sayısı	Tüzel Kişi Sayısı		
Gelen	Geçen Yıldan Devren Gelen	55 723	26 850	30 016	56 956
	Yıl İçinde Açılan	130 482	72 677	62 959	132 655
	Bozularak Gelen	5 961	2 099	4 023	6 445
	Toplam	192 166	101 626	96 998	196 056
Çıkan	Birleştirme	1 981	548	1 461	1 983
	Ret	18 382	9 115	9 827	18 738
	İptal	62 264	29 776	34 067	63 840
	Kısmen İptal - Kısmen Ret	10 873	4 897	6 164	11 151
	İlk İnceleme Üzerine Dilekçe Ret, Dava Ret ve Merciiine Tevdii	11 955	7 752	5 205	12 266
	Mercii Tayini - Bağlantı	6 322	5 492	852	6 475
	Kabul, Feragat vb. Nedenlerle KVYO	14 686	8 029	6 936	14 902
	Davanın Açılmamış Sayılmasına	711	323	406	723
	Re'sen İnceleme Üzerine Verilen Kesin Kararlar	4 340	3 101	1 341	4 398
	Diğer	4 735	2 415	2 471	4 873
	Toplam	136 249	71 448	68 730	139 349
	Bir Sonraki Yıla Devreden	55 917	30 178	28 268	56 707

Kaynak: Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, <https://adlisicil.adalet.gov.tr/>, Erişim

Tarihi: 15.10.2022.

Tablo 6 değerlendirildiğinde; vergi mahkemelerine 2021 yılı içinde gelen toplam dosya sayısının 192.166 olduğu görülmektedir. Gelen toplam dosya sayısının %67,9'unun 2021 yılında açılan ve %29,0'ünün ise bir önceki yıldan kalan dosyalardan oluştuğu anlaşılmaktadır. Toplam gelen dava dosyalarının

%70,9'unun yıl içinde sonuçlandırıldığı, %29,1'inin ise karara bağlanmasının 2022 yılına kaldığı görülmektedir. Vergi Mahkemelerine 192.166 dosyadan 55.723 dosyası geçen yıldan devren gelen, 130.482 dosya yıl içinde açılan, 5.961 dosya ise bozularak geldiği tespit edilmiştir. 192.166 dosyadan 101.626 dosya gerçek kişilere, 96.998 dosya ise tüzel kişilere aittir. Vergi mahkemelerinin dava sonucu en çok verdikleri karar 192.166 dosyadan 62.264 dosya için iptal kararı olmuştur. Vergi mahkemelerinden çıkan en az karar ise 711 dosyayla davanın açılmamış sayılmasına karar verilmesidir. İptal kararından sonra en çok verilen karar ise 18.382 dosya ile ret kararıdır. Aşağıda Grafik 2'de 2021 yılında vergi mahkemelerinden çıkan kararların oransal dağılımı gösterilmiştir.

Grafik 2. 2021 Yılı Vergi Mahkemelerinde Karar Oranları (%)

Kaynak: Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, <https://adlisicil.adalet.gov.tr/>, Erişim

Tarihi: 15.10.2022.

2021 yılında Vergi Mahkemelerinden çıkan kararlara oransal olarak bakıldığında, %45,7'lik oranı ile iptal kararı ilk sırada yer almaktadır. İkinci sırada ise %13,5 oranı ile ret kararı gelmektedir. Devamında sırasıyla %13,3 ile diğer kararlar, %10,8 ile kabul, feragat vb. nedenlerle Karar Verilmesine Yer Olmadığına dair

karar (KVYO) verilmesi, %8,8 ile ilk inceleme üzerine dilekçe ret, dava ret ve merciine tevdi, %8,0 ile kısmen iptal-kısmen ret kararlarının alındığı anlaşılmaktadır. Aşağıda Tablo 7’de 2021 yılında vergi mahkemelerinde karar türlerine göre çıkan dosya sayıları sunulmuştur.

Tablo 7. 2021 Yılında Vergi Mahkemelerinde Karar Türüne Göre Çıkan Dosya Sayısı

Karar Türü	Dava Sayısı	%	Davacı		Davalı Tüzel Kişi Sayısı
			Gerçek Kişi Sayısı	Tüzel Kişi Sayısı	
Birleştirme	1 981	1,5	548	1 461	1 983
Ret	12 066	8,9	5 875	6 488	12 258
Süre Ret	2 266	1,7	1 218	1 093	2 286
İnceleneksizin Ret	1 614	1,2	828	820	1 640
Ehliyet Ret	659	0,5	511	267	673
Bozma Kararına Uyuma - Ret	1 203	0,9	354	899	1 287
Görev Ret	241	0,2	191	60	245
İsrar - Ret	67	0,0	24	43	69
Kısmen Ret - Kısmen İnceleneksizin Ret	142	0,1	69	73	150
Yargılamanın Yenilenmesi İstemi Ret	124	0,1	45	84	130
Ret	56 030	41,1	26 796	30 649	57 428
İptal	3 076	2,3	1 579	1 597	3 107
Bozma Kararına Uyuma - Kabul	1 201	0,9	449	766	1 281
İptal - Kabul	1 550	1,1	763	833	1 582
İsrar - Kabul	245	0,2	107	140	269
Bozma Kararına Uyuma - İptal	108	0,1	58	52	115
Bozma Kararına Uyuma	34	0,0	18	16	34
İsrar - İptal	11	0,0	5	6	11
Bozma Kararına Uyuma - İptal, Kabul	9	0,0	1	8	13
İptal	9 574	7,0	4 170	5 557	9 832
Kısmen Kabul, Kısmen Ret	543	0,4	300	254	550
Kısmen İptal, Kısmen Ret	507	0,4	296	233	516
Kısmen Kabul - Kısmen Karar Verilmesine Yer Olmadığı (KVYO)	168	0,1	91	78	170
Kısmen Ret, Kısmen KVYO	44	0,0	14	31	46
Kısmen İptal - Kabul, Kısmen Ret	37	0,0	26	11	37
İşlem İptal, Tazminat Ks. Kabul, Kısmen Ret		0,0			
Kısmen İptal- Kısmen Ret	5 892	4,3	3 517	2 742	5 961
İlk İnceleme Üzerine Dilekçe Ret, Dava Ret ve Mercine Tevdi	2 489	1,8	1 790	978	2 554
Dilekçe Ret (3. Madde)	2 129	1,6	1 565	864	2 200
Dilekçe Ret (3. ve 5. Madde)	1 102	0,8	675	471	1 202
Dilekçe Ret (5. Madde)	343	0,3	205	150	349
Mercine Tevdi	4 869	3,6	4 445	434	4 949
Hatalı Tevzi Nedeniyle Dosya Esas Kaydının Kapatılması	599	0,4	209	401	603
Yetki Ret, Dosyanın Yetkili İdare Mahkemesine Gönderilmesine	839	0,6	827	13	908
Bağlantı Nedeniyle Mahkemeye Gönderme	15	0,0	11	4	15
Yetki Ret, Yetkili Yargı Yerinin Belirlenmesi İçin Dosyanın Danıştaya Gönderilmesine	4 351	3,2	2 844	1 666	4 386
Yetki Ret, Yetkili Yargı Yerinin Belirlenmesi İçin Dosyanın Vergi Mahkemesine Gönderilmesine	7 149	5,2	3 636	3 594	7 281
Karar Verilmesine Yer Olmadığına (Konusu Kalmadığından)	3 020	2,2	1 450	1 597	3 068
Karar Verilmesine Yer Olmadığına (Feragat Nedeniyle)	135	0,1	88	58	135
Karar Verilmesine Yer Olmadığına (Kabul Nedeniyle)	31	0,0	11	21	32
Bozma Kararına Uyuma - Feragat Nedeniyle KVYO	661	0,5	313	366	672
Kabul Feragat vb. Nedenlerle KVYO	50	0,0	10	40	51
Davanın Açılmaması Sayılmasına	3 066	2,3	2 447	694	3 103
Davanın Açılmaması Sayılmasına (Madde 26/3)	713	0,5	328	392	730
Görev Ret, Vergi Mahkemesine Gönderme	388	0,3	232	165	387
Esas Kaydının Kapatılması	143	0,1	74	73	148
Dosya Esas Kaydının Kapatılarak - Vergi Mahkemesine Gönderilmesine	28	0,0	19	16	28
Görev Ret, Görevli Yargı Yerinin Belirlenmesi İçin Dosyanın Bölge İdare Mahkemesine Gönderilmesine	2	0,0	1	1	2
Dosya Esas Kaydının Kapatılarak - İdare Mahkemesine Gönderilmesine					
Görev Ret, Yargı Yerinin Belirlenmesi İçin Dosyanın Danıştaya Gönderilmesine	4 735	3,5	2 415	2 471	4 873
Diğer	136 249	100,0	71 448	68 730	139 349
Toplam					

Kaynak: Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, <https://adlisicil.adalet.gov.tr/>, Erişim

Tarihi: 15.10.2022.

Bu tabloda Vergi Mahkemelerinde karar türüne göre çıkan dosya sayısı görülmektedir. Karar türü iptal olan kısım incelendiğinde en çok karar verilen iptal-kabul olduğu görülmektedir. İptal-kabul olan dava sonucunun %41,1 ile bütün verilen kararların üzerinde olduğu anlaşılmaktadır. Tablo 8’de ise 2021 yılında il bazında vergi mahkemelerinin baktıkları dosya sayıları, temizleme oranları ve ortalama görülme süreleriyle birlikte verilmiştir.

Tablo 8. 2021 Yılında İl Bazında Vergi Mahkemeleri Dosya Sayısı

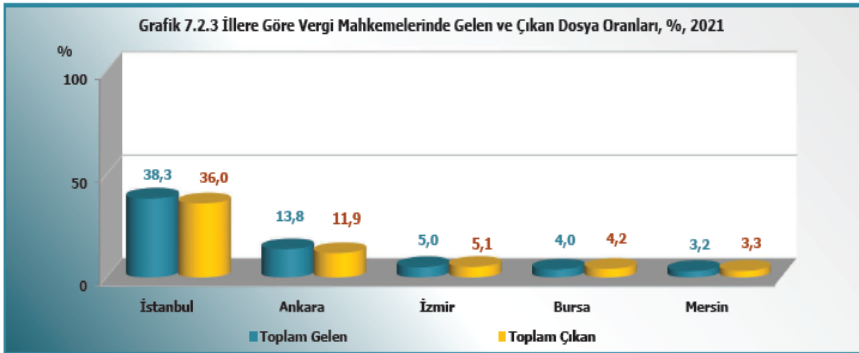
İller	Gelen				Yıl İçinde Çıkan	Bir Sonraki Yıla Devreden	Temizleme Oranı % (1)	Çıkan Dosyaların Gelen Dosyalara Oranı %	Ortalama Görülme Süresi, Gün
	Geçen Yılın Devren Gelen	Yıl İçinde Açılan	Bozularak Gelen	Toplam					
Adana	1 599	3 567	265	5 431	4 382	1 049	114,4	80,7	116
Ankara	6 954	18 532	956	26 442	16 188	10 254	83,1	61,2	174
Antalya	1 596	2 326	209	4 131	3 402	729	134,2	82,4	141
Aydın	612	3 244	42	3 898	2 699	1 199	82,1	69,2	109
Balıkesir	359	1 239	21	1 619	1 219	400	96,7	75,3	110
Batman	342	1 493	23	1 858	1 200	658	79,2	64,6	133
Bursa	2 498	4 998	112	7 608	5 779	1 829	113,1	76,0	143
Çorum	70	164	3	237	209	28	125,1	88,2	94
Denizli	411	809	29	1 249	1 049	200	125,2	84,0	117
Diyarbakır	490	1 720	42	2 252	1 929	323	109,5	85,7	79
Edirne	214	655	29	898	718	180	105,0	80,0	101
Erzurum	985	3 164	107	4 256	3 576	680	109,3	84,0	88
Eskişehir	333	599	60	992	803	189	121,9	80,9	129
Gaziantep	732	1 724	63	2 519	2 048	471	114,6	81,3	113
Hatay	1 085	2 459	92	3 636	3 063	573	120,1	84,2	106
İstanbul	21 931	49 302	2 431	73 664	49 003	24 661	94,7	66,5	167
İzmir	2 747	6 609	328	9 684	7 009	2 675	101,0	72,4	140
K.Maraş	179	267	35	481	402	79	133,1	83,6	132
Kayseri	919	1 595	124	2 638	2 050	588	119,3	77,7	144
Kırıkkale	45	179	25	249	213	36	104,4	85,5	70
Kocaeli	2 233	2 938	117	5 288	3 663	1 625	119,9	69,3	207
Konya	1 256	2 194	146	3 596	2 901	695	124,0	80,7	134
Malatya	198	455	33	686	566	120	116,0	82,5	109
Manisa	902	1 826	69	2 797	2 486	311	131,2	88,9	100
Mardin	1 073	1 918	22	3 013	2 076	937	107,0	68,9	180
Mersin	2 314	3 730	151	6 195	4 517	1 678	116,4	72,9	171
Muğla	683	1 945	36	2 664	2 035	629	102,7	76,4	118
Ordu	182	421	19	622	533	89	121,1	85,7	100
Sakarya	314	820	35	1 169	894	275	104,6	76,5	121
Samsun	428	1 462	65	1 955	1 600	355	104,8	81,8	90
Sivas	117	272	8	397	332	65	118,6	83,6	107
Şanlıurfa	400	2 774	30	3 204	2 735	469	97,5	85,4	56
Tekirdağ	341	742	40	1 123	763	360	97,6	67,9	163
Trabzon	192	506	38	736	645	91	118,6	87,6	86
Van	646	3 001	119	3 766	2 631	1 135	84,3	69,9	111
Zonguldak	343	833	37	1 213	931	282	107,0	76,8	125
TÜRKİYE	55 723	130 482	5 961	192 166	136 249	55 917	99,9	70,9	147

Kaynak: Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, <https://adlisicil.adalet.gov.tr/>, Erişim

Tarihi: 15.10.2022.

Vergi mahkemelerinin dosya sayısı illere göre incelendiğinde en fazla dosya sayısının 73.664 dosya ile İstanbul olduğu onu ise 26.442 ile Ankara'nın takip ettiği görülmektedir. En az dava dosyasının ise 237 dosya ile Çorum ilinin olduğu

anlaşılmaktadır. En fazla dava dosyasına sahip olan İstanbul'un temizlenme oranına bakıldığında %94,7 ile sonlarda kaldığı, en yüksek temizlenme oranına sahip ilin ise %134,2 ile Antalya'nın olduğu görülmektedir. Aşağıda Grafik 3'te 2021 yılında vergi mahkemelerine gelen ve vergi mahkemelerince karara bağlanan (çıkan) dosya oranlarının en yüksek olduğu il beş ilin sonuçları verilmiştir.

Grafik 3. 2021 Yılında İllere Göre Vergi Mahkemelerinde Gelen ve Çıkan Dosya Oranları (%)

Kaynak: Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, <https://adlisicil.adalet.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 15.10.2022.

İllere göre Vergi Mahkemelerinde gelen ve çıkan dosya oranlarını gösteren Grafik 3 incelendiğinde İstanbul'un %38,3 ile toplam gelen dosya sayısının %36'sına sahip olduğu görülmektedir. Aşağıda Tablo 9'da 2021 yılında vergi mahkemelerinde karar türüne göre çıkan dosya sayıları iller bazında verilmiştir.

Tablo 9. 2021 Yılında İl Bazında Vergi Mahkemelerinde Karar Türüne Göre Çıkan Dosya Sayısı

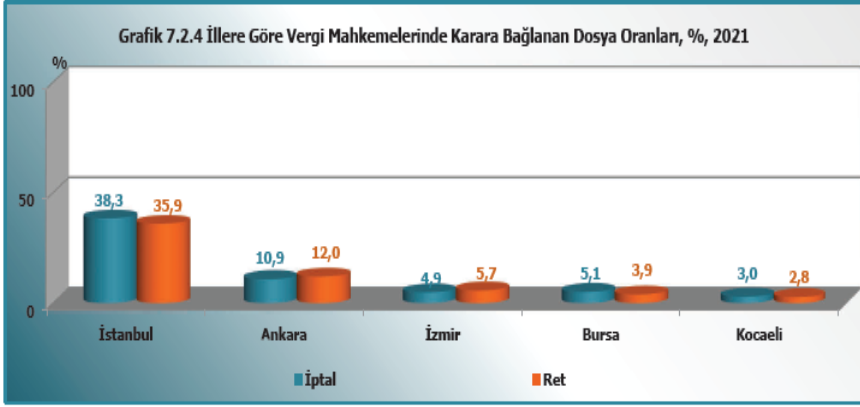
İller	Birleş-tirme	Ret	İlk İnceleme Üzerine				Kısmen İptal-Kısmen Ret	Dilekçe Ret, Dava Ret ve Mercii	Tevdii	Mercii Tayini-Bağlantı	Kabul Feragat vb. Neden-lerle KVYO	Davanın Açılmamış Sayılma-sına	Re'sen İnceleme Üzerine Verilen Kesin		Diğer	Toplam
			Ret	İptal	Ret	Tevdii							Kararlar	Diğer		
Adana	15	632	1 562	274	453	970	289	13	121	53	4 382					
Ankara	19	2 210	6 772	1 297	1 322	1141	2 177	32	598	620	16 188					
Antalya	24	643	1 153	350	414	18	387	13	288	112	3 402					
Aydın	10	93	1 119	39	126	778	172	1	80	281	2 699					
Balıkesir		112	711	46	149	16	106	12	59	8	1 219					
Batman	44	158	470	177	134	3	134	4	33	43	1 200					
Bursa		720	3 154	519	181	50	869	10	105	171	5 779					
Çorum		40	89	31	25	1	15		4	4	209					
Denizi		186	567	44	89	30	52		31	50	1 049					
Diyarbakır	62	257	938	176	71	230	105	18	44	28	1 929					
Edirne		148	351	38	88	17	48	1	23	4	718					
Erzurum	449	341	1 780	243	366	138	106	21	65	67	3 576					
Eskişehir		111	314	122	48	31	41		36	100	803					
Gaziantep		233	1 092	177	222	31	151	4	85	53	2 048					
Hatay		330	2 095	116	198	68	126	5	103	22	3 063					
İstanbul	1198	6 600	23 854	3 709	4 463	578	5 035	356	1 235	1 975	49 003					
İzmir	150	1 052	3 020	595	715	68	919	51	253	186	7 009					
K.Maraş		106	158	53	27	2	27	1	22	6	402					
Kayseri	8	214	1 026	84	108	46	383	4	162	15	2 050					
Kırkkale		49	109	10	30	2	6	1	4	2	213					
Kocaeli		507	1 846	286	310	22	549	33	81	29	3 663					
Konya		484	1 302	377	184	106	298	17	65	68	2 901					
Malatya		115	224	38	114	4	53		14	4	566					
Manisa		319	813	174	190	261	145	4	92	488	2 486					
Mardin		431	708	123	255	61	383	33	64	18	2 076					
Mersin		468	2 304	770	418	152	251	15	90	49	4 517					
Muğla		152	514	62	180	4	1 042	1	69	11	2 035					
Ordu		78	220	10	88	40	49	2	29	17	533					
Sakarya		127	368	90	98	30	101	1	32	47	894					
Samsun		240	786	139	83	10	209		68	65	1 600					
Sivas	1	84	122	32	38	18	27		9	1	332					
Şanlıurfa		216	513	260	364	1204	104	8	46	20	2 735					
Tekirdağ		112	371	107	43	1	46	4	19	60	763					
Trabzon		112	232	111	49	55	36	7	21	22	645					
Van		531	1 102	131	255	131	199	35	216	31	2 631					
Zonguldak	1	171	505	63	57	5	46	4	74	5	931					
TÜRKİYE	1 981	18 382	62 264	10 873	11 955	6 322	14 686	711	4 340	4 735	136 249					

Kaynak: Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, <https://adlisicil.adalet.gov.tr/>, Erişim

Tarihi: 15.10.2022.

2021 yılında vergi mahkemelerinde karar türlerine göre çıkan dosya sayıları incelendiğinde İstanbul ilinde toplam 49.003 dosya karara bağlanmış ve bu dosyaların 6.600'ünde ret, 23.854'ünde iptal kararı verilmiştir. Türkiye'nin metropolü olan İstanbul'un iktisadi faaliyet hacmi ve mükellef sayısı dikkate

alındığında rakamların yüksek olması anlaşılabilir olmaktadır. Aşağıda Grafik 4'te illere göre vergi mahkemelerinde karar bağlanan dosya oranları gösterilmiştir.

Grafik 4. 2021 Yılında İllere Göre Vergi Mahkemelerinde Karar Bağlanan Dosya Oranları (%)

Kaynak: Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, <https://adlisicil.adalet.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 15.10.2022.

İllere göre karara bağlanan dosya oranlarına bakıldığında İstanbul'da %38,3 iptal kararı varken %35,9 ret kararı verilmiştir. Grafik değerlendirildiğinde, Ankara'da İstanbul'dan farklı olarak ret kararının iptal kararından fazla olduğu görülmektedir. Aşağıda Tablo 10'da 2021 yılında vergi mahkemelerinde dava türlerine göre açılan dava sayıları verilmiştir.

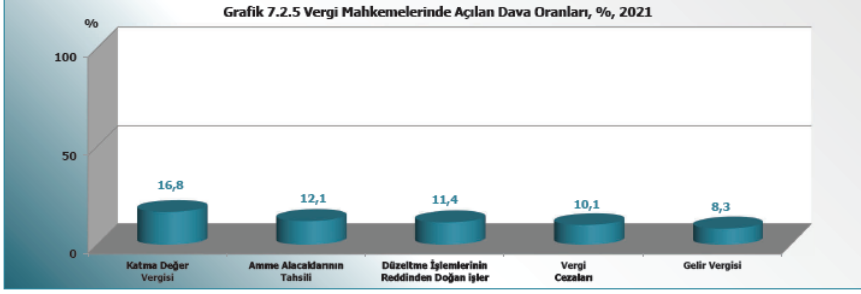
Tablo 10. 2021 Yılında Vergi Mahkemelerinde Dava Türlerine Göre Açılan Dava Sayısı

Dava Türü	Dava Sayısı	%	Davacı		Davalı Tüzel Kişi Sayısı
			Gerçek Kişi Sayısı	Tüzel Kişi Sayısı	
Katma Değer Vergisi	22 887	16,8	8 711	14 500	23 257
Amme Alacaklarının Tahsil	16 499	12,1	13 951	3 068	16 689
Düzeltilme İşlemlerinin Reddinden Doğan İşler	15 576	11,4	8 208	8 294	15 874
Vergi Cezaları	13 714	10,1	6 917	6 931	13 857
Gelir Vergisi	11 274	8,3	11 095	246	11 946
Gümrük Kanunundan Kaynaklanan Vergi, Fon ve Cezalar	10 577	7,8	1 612	9 051	10 745
Arsa ve Araçların m ² Birim Değerlerine İlişkin İşlemler	5 972	4,4	5 820	1 834	6 047
Kod Listesi (Özel Esaslar)	5 142	3,8	881	4 284	5 241
Kurumlar Vergisi	4 505	3,3	309	4 232	4 558
Harçlar	3 354	2,5	1 757	1 779	3 402
Özel İdare, Belediye ve Köylere ait Vergi, Resim, Harç vb. Mali Hükümler	3 327	2,4	2 927	662	3 358
Damga Vergisi	2 948	2,2	362	3 003	3 022
Özel Tüketim Vergisi	2 851	2,1	1 740	1 155	2 917
Geçici Vergi	1 616	1,2	727	893	1 645
Emlak Vergisi	1 243	0,9	1 128	392	1 259
Vergi İadesi ve Mahsup İşleri	648	0,5	285	376	659
Rüsum	617	0,5	229	390	651
Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi	435	0,3	272	162	443
Motorlu Taşıtlar Vergisi	310	0,2	309	23	319
Tam Yargı Davaları	226	0,2	178	76	239
İlan ve Reklam Vergisi	213	0,2	34	179	214
Veraset ve İntikal Vergisi	162	0,1	190		166
Vergi Banısı ya da Affına İlişkin İşler	132	0,1	34	100	133
Harcamalara Katılma Payı	115	0,1	68	61	131
Adli Yardım Talebinin Reddine İtiraz	95	0,1	30	65	97
Çevre Temizlik Vergisi	83	0,1	35	48	87
İhbar İkramesi	70	0,1	70		71
Elektrik ve Havagazi Tüketimi Vergisi	61	0,0		61	61
Yerel Olarak Uygulanacak Düzenleyici İşlemler (Vergi, Resim ve Harçla İlgili)	45	0,0	20	25	47
Yeni Konan Vergiler	25	0,0	18	7	27
Özel İletişim Vergisi	20	0,0	2	18	20
Dampinge Karşı Alınan Vergiler	16	0,0		16	16
Eğlence Vergisi	9	0,0		9	9
İdari Para Cezalarına İlişkin İşler	2	0,0	2		2
Ecrimisli ve Tahliye İşleri	1	0,0	1		1
Eğitim Öğretim	1	0,0	1		1
Diğer	11 672	8,6	6 853	5 042	11 888
Toplam	136 443	100,0	74 776	66 982	139 100

Kaynak: Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, <https://adlisicil.adalet.gov.tr/>, Erişim

Tarihi: 15.10.2022.

Vergi Mahkemelerinde dava türüne göre açılan dava sayıları incelendiğinde en çok açılan dava türünün 22.887 dosya ve %16,8 ile katma değer vergisi olduğu görülmektedir. Vergi cezalarına ilişkin davaların %10,1, gelir vergisi kaynaklı davaların %8,3, kurumlar vergisinden doğan davaların %3,3, özel tüketim vergisi, emlak vergisi ve motorlu taşıtlar vergisine ilişkin davaların ise sırasıyla %1,2, %0,9, %0,2 oranlarına sahip olduğu görülmektedir.

Grafik 5. 2021 Yılında Vergi Mahkemelerinde Açılan Dava Oranları (%)

Kaynak: Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, <https://adlisicil.adalet.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 15.10.2022.

Yukarıdaki grafikte 2021 yılında vergi mahkemelerinde açılan davalarda en yüksek orana sahip ilk beş dava kaynağı verilmiştir. Bunlar %16,8 ile katma değer vergisi, %12,1 ile amme alacaklarının tahsili, %11,4 ile düzeltme işlemlerinin reddinden doğan işler, %10,1 ile vergi cezaları, %8,3 ile gelir vergisidir.

Tablo 11. Vergi Mahkemelerinde 2021 Yılında Karara Bağlanan Dava Sayısı

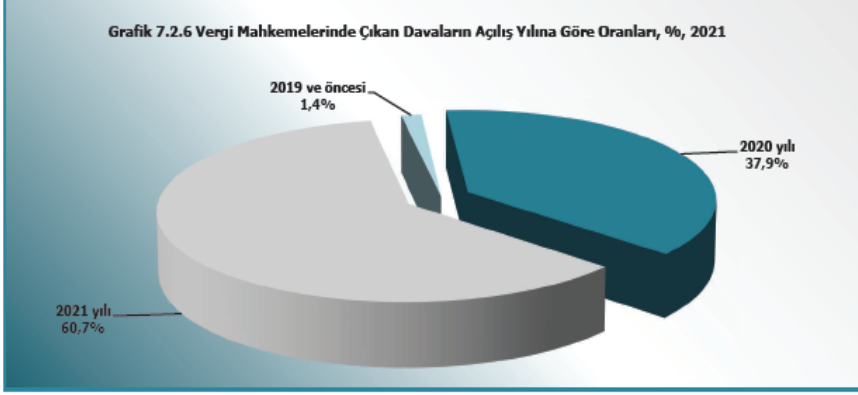
Dava Türü	Davanın Açılış Yılına Göre 2021 Yılında Karara Bağlanan Dava Sayısı					Toplam	%
	2017 ve Öncesi	2018	2019	2020	2021		
Katma Değer Vergisi	6	13	626	11 971	13 373	25 989	19,1
Düzeltilme İşlemlerinin Reddinden Doğan İşler		1	48	4 487	10 827	15 363	11,3
Amme Alacaklarının Tahsili	4	4	230	5 012	9 942	15 192	11,2
Vergi Cezaları			222	6 820	7 833	14 875	10,9
Gelir Vergisi	1	3	112	4 030	7 458	11 604	8,5
Gümrük Kanunundan Kaynaklanan Vergi, Fon ve Cezalar		1	129	3 873	7 006	11 009	8,1
Kod Listesi (Özel Esaslar)			9	1 593	3 587	5 189	3,8
Kurumlar Vergisi		1	99	2 195	2 321	4 616	3,4
Damga Vergisi			34	2 181	1 778	3 993	2,9
Harçlar			24	1 327	2 477	3 828	2,8
Özel Tüketim Vergisi	7	2	90	1 149	1 650	2 898	2,1
Özel İdare, Belediye ve Köylere ait Vergi, Resim, Harç vb. Mali Hükümler			5	693	2 158	2 856	2,1
Geçici Vergi			36	1 046	984	2 066	1,5
Emlak Vergisi			27	578	685	1 290	0,9
Arsa ve Arazilerin m ² Birim Değerlerine İlişkin İşlemler				6	1 259	1 265	0,9
Vergi İadesi ve Mahsup İşleri		1	20	187	407	615	0,5
Rüsum				132	321	453	0,3
Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi			15	137	195	347	0,3
Motorlu Taşıtlar Vergisi			3	107	196	306	0,2
Tam Yargı Davaları			3	66	133	202	0,1
Veraset ve İntikal Vergisi			4	89	91	184	0,1
İlan ve Reklam Vergisi			2	78	100	180	0,1
Harcamalara Katılma Payı			3	83	88	174	0,1
Çevre Temizlik Vergisi			2	41	55	98	0,1
Adli Yardım Talebinin Reddine İtiraz			1		95	96	0,1
İhbar İkramesi			8	42	45	95	0,1
Vergi Barışı ya da Affına İlişkin İşler			2	11	52	65	0,0
Elektrik ve Havagazı Tüketimi Vergisi				17	45	62	0,0
Yerel Olarak Uygulanacak Düzenleyici İşlemler (Vergi, Resim ve Harçla İlgili)				18	36	54	0,0
Dampinge Karşı Alınan Vergiler				13	13	26	0,0
Diğer		4	119	3 592	7 544	11 259	8,3
Toplam	18	30	1 873	51 574	82 754	136 249	100,0

Kaynak: Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, <https://adlisicil.adalet.gov.tr/>, Erişim

Tarihi: 15.10.2022.

Yukarıdaki tabloda 2021 yılında vergi mahkemelerinden çıkan dava sayısının davanın açılış yılına göre dağılımı gösterilmektedir. Yıllara göre dağılımlar incelendiğinde bütün dava türlerinde 2020 yılı itibariyle önemli düzeyde artışın meydana geldiği görülmektedir. Bu artışlar çoğu vergi türünde 2020’de 2019’a göre %2000 civarında gerçekleşmiştir. 2019’da 1.873 olan toplam dava sayısı 2020’de 51.574 olmuş 2021’de ise 82.754’e ulaşmıştır. Aşağıda Grafik 6’da 2021

yılında vergi mahkemelerinin karar bağladığı (çıkan) dosya sayılarının, dosyanın açıldığı yıla göre oranları gösterilmiştir.

Grafik 6. 2021 Yılında Vergi Mahkemelerinden Çıkan Davaların Açılış Yılına Göre Oranları (%)

Kaynak: Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, <https://adlisicil.adalet.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 15.10.2022.

Yukarıdaki grafik değerlendirildiğinde 2021 yılında vergi mahkemelerinin karar bağladığı dosyaların %1,4'ü 2019 yılı ve öncesine, %37,9'u 2020 yılına ve %60,7'si ise 2021 yılına ait olduğu görülmektedir. Zira vergi mahkemeleri tarafından öncelikle 2019 ve öncesinden kalan dosyaların karara bağlandığı ve sonrasında sırasıyla 2020 yılından devreden ve 2021 yılında açılan dava dosyalarının görüşülerek, temizlendiği ifade edilebilir. Aşağıda Tablo 12'de 2021 yılında vergi mahkemelerinde dava ve karar türüne göre çıkan dava sayıları sunulmuştur. Aşağıda Tablo 12'de 2021 yılında vergi mahkemelerinde dava ve karar türüne göre karara bağlanan (çıkan) vergi dava dosyası sayıları sunulmuştur.

Tablo 12. 2021 Yılında Vergi Mahkemelerinde Dava ve Karar Türüne Göre Karara Bağlanan (Çıkan) Dava Sayısı

Dava Türü	Karar Türü											Toplam
	Birleşirme	Ret	İptal	Kesmen İptal-Kesmen Ret	İlk İnceleme Üzerine Dilekçe Ret, Davaya Ret ve Merciline Tevdi	Merci Tayin-Bağlantı	Kabul Feragat vb. Nedenlerle KVVO	Davanın Açılması Sayılmasına	Re'sen İnceleme Üzerine Verilen Kesin Kararlar	Diğer		
Katma Değer Vergisi	284	5 940	7 473	3 449	1 993	402	4 588	201	255	1 404	25 989	
Düzeltilme İşlemlerinin Reddinden Doğan İşler	481	982	10 348	500	804	90	1 236	19	360	543	15 363	
Amme Alacaklarının Tahsili	80	2 136	6 023	762	1 897	85	1 582	116	2 188	323	15 192	
Vergi Cezaları	109	2 125	7 266	1 095	1 578	143	1 778	92	222	467	14 875	
Gelir Vergisi	22	1 072	3 226	1 173	684	3 389	1 582	18	108	330	11 604	
Gümrük Kanunundan Kaynaklanan Vergi, Fon ve Cezalar	572	930	7 226	860	501	85	529	10	120	176	11 009	
Kod Listesi (Özel Esaslar)	17	258	4 370	13	238	58	52	93	29	61	5 189	
Kurumlar Vergisi	12	637	1 446	978	376	56	744	35	32	300	4 616	
Damga Vergisi	25	333	2 572	340	366	118	131	3	35	70	3 993	
Harçlar	117	280	2 562	87	579	15	84	8	53	43	3 828	
Özel Tüketim Vergisi	37	799	1 275	184	251	15	202	41	19	75	2 898	
Özel İdare, Belediye ve Köylere ait Vergi, Resim, Harç vb. Mali Hükümler	16	132	1 695	36	153	3	255	1	265	300	2 856	
Geçici Vergi	30	106	553	680	82	54	382	10	22	147	2 066	
Emlak Vergisi	10	195	488	165	245	7	122	2	26	30	1 290	
Arsa ve Arazielerin m ² Birim Değerlerine İlişkin İşlemler	78	114	399	22	413	9	155	7	58	10	1 265	
Vergi İadesi ve Mahsup İşleri		123	234	35	66	29	100	1	9	18	615	
Rüsum	1	162	165	3	94	8	1	1	15	3	453	
Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi	13	95	132	20	24	12	35	4		12	347	
Motorlu Taşıtlar Vergisi	4	39	130	8	82	11	20	1	4	7	306	
Tam Yargı Davaları		52	46	13	53	5	8	1	19	5	202	
Veraset ve İntikal Vergisi		30	76	12	14	3	27		5	17	184	
İlan ve Reklam Vergisi		35	93	9	20		10	2	6	5	180	
Harcamalara Katılma Payı		26	110	1	25		3		8	1	174	
Çevre Temizlik Vergisi		9	42	7	10		19	1	7	3	98	
Adli Yardım Talebinin Reddine İtiraz										5	91	
İhbar İkramesi		54	22	2	10	6				1	95	
Vergi Barışı ya da Affına İlişkin İşler		15	27		12		7		2	2	65	
Elektrik ve Havagazi Tüketimi Vergisi			57	3	1		1				62	
Yerel Olarak Uygulanacak Düzenleyici İşlemler (Vergi, Resim ve Harçla İlgili)		4	22	1	4		1		22		54	
Dampinge Karşı Alınan Vergiler		2	19	1			4				26	
Diğer	73	1 697	4 167	414	1 380	1 719	1 028	44	445	292	11 259	
Toplam	1 981	18 382	62 264	10 873	11 955	6 322	14 686	711	4 340	4 735	136 249	

Kaynak: Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, <https://adlisicil.adalet.gov.tr/>, Erişim

Tarihi: 15.10.2022.

2021 yılı için Vergi Mahkemelerinde dava ve karar türüne göre karara bağlanan (çıkan) dava sayısı incelendiğinde katma değer vergisinde 5.940 ret, 7.473 karar

ise iptalle sonuçlanmıştır. Vergi cezalarında 2.125 ret-7.266 iptal, gelir vergisinde 1.072 ret-3.266 iptal, kurumlar vergisinde 637 ret-1.466 iptal, özel tüketim vergisinde 799 ret-1.275 iptal, emlak vergisinde 195 ret-488 iptal, motorlu taşıtlar vergisinde 39 ret-139 iptal kararları verilmiştir.

6. SONUÇ

Vergi uyuşmazlığında çözüm yolları idari ve yargısal olarak ikiye ayrılmakta ve vergi mükellefleri bu çözüm yollarından istediğini seçebilmektedir. İdari çözüm yolundan önce veya sonra başvurulabilen ilk derece mahkemesi olarak görev alan Vergi Mahkemeleri, mükelleflerin dilekçe ile yazılı olarak başvurmamasından sonra belli oransal miktarlara göre tek hâkim ya da kurul olarak davaları karara bağlamaktadır. Uyuşmazlık konusunun parasal miktarına göre ise bu kararlar istinafa veya temyize taşınabilmektedir. Söz konusu üst yargı mercilerince verilen karar vergi mükellefi lehine sonuçlanırsa vergi idaresi sonucun durumuna göre kararı düzeltmek zorundadır.

Vergi Mahkemelerinin dosya sayısı incelendiğinde yıldan yıla ciddi bir artış gösterdiği görülmektedir. Yıl içinde açılıp görülen dava sayılarının artmasına rağmen geçen yıldan devren gelen dosya sayılarının düşmemesi ve bilakis daha da artması Vergi Mahkemelerinin iş yükü fazlalığının boyutunu göstermektedir.

Covid-19 Pandemisinin 2020 yılı itibarıyla tüm dünyaya yayılması ve beraberinde getirdiği sosyal ve özellikle ekonomik zorlukların, vergi mahkemelerinin iş yüklerinin artmasında önemli etkenlerden biri olduğu düşünülmektedir. Zira vergilendirmenin ve vergilendirme işlemlerinin doğru veya yanlış yapıldığından bağımsız olarak, mükelleflerin yaşadıkları ekonomik zorluklar nedeniyle, kendilerine tebliğ edilen vergi ve/veya vergi ceza tutarlarına karşı dava yoluyla itirazda bulunma eğiliminde oldukları ifade edilebilir. Çalışmada verilen istatistiki rakamlara bakıldığında bu sonucu doğrular nitelikte oldukları görülebilir. Vergi

mahkemelerinde açılan dava sayısının 2020 yılı ve devamında, önceki yıllara kıyasla aşırı biçimde artış eğilimi gösterdiği tespit edilmiştir. Aynı şekilde cari yılda tamamlanamayarak, karar için bir sonraki yıla devreden dosya sayısı ve davanın karara bağlanma süresinde de benzer artışın olduğu tespit edilmiştir. Tabi ki bunda özellikle pandemi döneminde toplum sağlığı korumaya yönelik bazı kısıtlayıcı tedbirlerinde etkisi olabilir. Bu dönemde idari dava mahkemelerindeki personel ve hâkimlerin daha az çalışmak durumunda kalmaları, yıl içinde karara bağlanan dosya sayısının azalmasına ve dava görülme süresindeki artışa sebebiyet vermiş olabilir.

Vergi mahkemelerinin, vergi davalarında 2014-2021 yılları arası yargılama süreleri incelendiğinde, yargılama süresinin 121 gün ile 168 gün arasında değiştiği görülmektedir. 2577 Sayılı Kanun'un 20. Maddesinin 5. Fıkrasındaki hükme göre, vergi davalarının da diğer idari davalar gibi dosya tekemmül ettikten sonra azami 6 ay içinde sonuçlandırılması gerekir. Zira vergi mahkemelerinin yargılama süresi yönünden faaliyet sonuçlarının kanuna uygun olduğu söylenebilir. Fakat yargılama sürelerinin uzaması dava dosyalarının temizlenme oranını doğrudan etkilenmektedir. Diğer bir ifadeyle bu durum vergi mahkemelerinin yargılama dönemi içinde baktıkları ve karara bağladıkları dosya sayısının daha az olmasına sebebiyet vermektedir. Vergi mahkemelerinin dosyayla ilgili karara daha kısa sürede ulaşmaları uyuşmazlık konusunun bir an evvel sonuca bağlanması açısından önemlidir. Bu nedenle yargılama süresinin uygulamada daha fazla düşürülmesi, vergi dava dosyalarının temizlenme oranını arttıracak ve davanın mağdur tarafının daha fazla menfaat kaybına uğramasının önüne geçecektir.

Vergi Mahkemelerinin iş yükünün artmasındaki en önemli sebep vergi mükelleflerinin idari çözüm yollarını denemeden yargı yoluna başvurabilecek olmasıdır. Bu sebeple hem yargının iş yükü artmakta hem de davaların uzun sürmesi sebebiyle idare tarafından vergi tahsilatlarında gecikme yaşanmaktadır.

Aynı zamanda idare tarafından mükellef aleyhine yapılan mevzuata aykırı bir işlem varsa, yaşanan gecikme mükellefin mağduriyetinin daha da artmasına sebebiyet verebilir. Vergi uyuşmazlığının olması durumunda, uyuşmazlığın idari aşamada çözümü için vergi idaresi vergi mükellefleri tarafından gerekli çabanın en üst seviyede gösterilmesi, vergi mahkemelerinin iş yükünün azaltılması açısından oldukça önemlidir. Bu durum göz önüne alındığında devlet tarafından yapılacak bir kanuni düzenleme ile vergi mükelleflerinin yargı yoluna başvurabilmeleri için öncelikle idari çözüm yollarının tüketilmesi, tarafların zaman ve maddi olarak yararlarına olacağı düşünülmektedir. Böylelikle, sürekliliği olan vergilendirme işlemlerinden kaynaklanan, vergi idaresi – vergi mükellefi ilişkisi, daha sağlıklı ve etkin biçimde yürütülebilir.

KAYNAKÇA

- Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü (2021). Adli İstatistikler. <https://adlisicil.adalet.gov.tr/>. Erişim Tarihi: 15.10.2022.
- Aka, Y. (2009). Türkiye’de Vergi Uyuşmazlıklarının Çözümünde Vergi Mahkemelerinin Yeri Ve Önemi. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2009.
- Armağan, R. (2009). Vergi uyuşmazlıklarının yargı sürecinde çözümü: Isparta ili özelinde bir değerlendirme. Maliye Dergisi, 156: 199-218.
- Demir, O. (2007). Vergi Uyuşmazlıklarının Çözümünde Yetkili Mahkeme. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 11(1-2): 220.

- Eraslan, Y. ve Üstün, Ü. S. (2018). İdare ve Vergi Mahkemeleri Arasında Çıkan Görev Uyuşmazlıkları ve Çözümünde Esas Alınan Ölçütler. Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 26 (2): 149-187.
- Gözler, T. ve Demir, A. (2015). Vergi Uyuşmazlıkları ve Vergi Yargılaması Usulü. Journal of International Management and Social Researches, 2(4): 29.
- Hâkimler ve Savcılar Kurulu, (2022). Adli İstatistikler. <https://hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/2a0ab068-4e09-4220-890b-cf2973451bf2.pdf>. Erişim Tarihi: 15.10.2022.
- Gülşen, M. İ. (2018). Vergi Uyuşmazlıklarının Yargısal Çözüm Yollarının Çeşitli Göstergeler İle Analizi: İstanbul Vergi Mahkemeleri Örneği. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 52: 241-258.
- Oğurlu, Y. (1997). Vergi Yargılamasında Vergi Mahkemelerinin Görev ve Yetkileri. Atatürk üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi, 1(1): 317-331.
- Özdemir, T. ve Arslaner, H. (2017). Vergi Uyuşmazlıklarının Yargı Aşamasında Çözüm Sürecinde Etkinlik Sorunu; Aydın İli Özelinde Bir Çalışma. Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4(3): 323-329.
- Pazarlıoğlu, E. (2010). Vergi Uyuşmazlıklarının Çözümünde Vergi Mahkemelerinin Rolü. Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir, 2010.
- URL1: <https://www.devrimbozkurt.av.tr/ornek-dilekceler/vergi-dava-dilekcesi-ornek/>
- Wach, E. (2013). Learning about qualitative document analysis. <https://opendocs.ids.ac.uk/opendocs/bitstream/handle/20.500.12413/2989/P%20InBrief%2013%20QDA%20FINAL2.pdf?sequence=4>. 24.04.20 tarihinde indirilmiştir.
- Yoruldu, M. (2019). Vergi Dava Dilekçesinin Düzenlenmesi ve Özellikli Durumlar. Vergi Sorunları Dergisi, 374: 106-116.

Yoruldu, M. (2020). Vergi Uyuşmazlıklarının Çözümünde Vergi Mahkemelerinin Rolünün Değerlendirilmesi. *Pearson Journal of Social Sciences & Humanities*, 5(5): 7-13.

213 Sayılı Vergi Usul Kanunu

2576 Sayılı Bölge İdare Mahkemeleri, İdare Mahkemeleri ve Vergi Mahkemelerinin Kuruluşu ve Görevleri Hakkında Kanun

2577 Sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Disputes regarding taxation that occur between the tax administration and taxpayers can be resolved at the administrative or judicial stage. Resolving tax disputes at the administrative stage is possible by resorting to administrative (peaceful) solutions. In tax law, the solutions that can be used in my tax disputes are; reconciliation, correction of tax errors, reduction in penalties, invitation to explanation and repentance and improvement. Tax jurisdiction has three levels. These levels are in order of application; Tax Courts, Regional Administrative Courts and Council of State. In Turkey, in case of a tax dispute between the parties, it is left to the parties' choice, without priority, to use one of the two mentioned stages for the settlement of the dispute.

In case the tax dispute is brought to the tax jurisdiction, the parties are subject to legal costs and cost elements. In the event that the dispute is brought to the judiciary, the taxpayer can write the petition duly, undertake the costs of filing a lawsuit, and the fees to be paid to the lawyers and experts can be cost items. The possibility of the litigation taking a long time, the possibility of the outcome being in favor or against, and most importantly, the deterioration of the continuous taxation relationship and causing a loss of trust between the parties.

Method

In this study, it is aimed to determine and analyze the current situation of tax courts statistically. For this reason, the appropriate analysis method was chosen and the documentation method, which is one of the qualitative data collection methods, was used. Documentation analysis is a method in which written and

visual materials containing information about the cases aimed to be investigated are examined, depending on document analysis (Wach, 2013). In this study, "Tax Procedure Law (VUK)" numbered 213, "Law on the Establishment and Duties of Regional Administrative Courts, Administrative Courts and Tax Courts" and "Administrative Procedure Law (IYUK)" numbered 2577 were examined. At the same time, up-to-date statistical data on Tax Courts published by the "General Directorate of Criminal Records and Statistics" were used.

Findings (Results)

Tax Courts, one of the ways to resolve tax disputes in tax jurisdiction, were established with the Law No. 2576 on the Establishment and Duties of Regional Administrative Courts, Administrative Courts and Tax Courts, which was accepted on January 6, 1982 and published in the Official Gazette on January 20, 1982. He started his career in July 1982. Tax Courts are the courts of first instance in the resolution of all tax disputes, except for the matters where the Council of State is assigned as the court of first instance. The increase in the annulment cases and full remedy cases in the Tax Courts, which carry out their duties under the administrative jurisdiction, is seen as the most important reason for the increase in the workload of the Tax Courts (Eraslan and Üstün, 2018: 181-182). On the other hand, the increase in the number of taxpayers in connection with the increase in the population in Turkey and the inadequacy of the number of Tax Courts, is considered as another reason for the increase in the workload of the existing Tax Courts.

Conclusion and Discussion

Remedies in tax disputes are divided into two as administrative and judicial, and taxpayers can choose whatever they want from these solutions. Tax Courts, which act as the court of first instance that can be applied before or after the administrative solution, decide the cases as a single judge or board according to certain proportional amounts after the taxpayers apply in writing with a petition. Depending on the monetary amount of the dispute, these decisions can be appealed or appealed. If the decision made by the said higher judicial authorities is in favor of the taxpayer, the tax administration has to correct the decision according to the situation of the result.

When the number of files of the Tax Courts is examined, it is seen that there has been a significant increase from year to year. Despite the increase in the number of lawsuits filed and heard during the year, the fact that the number of files transferred from the previous year did not decrease and on the contrary increased, shows the extent of the workload of the Tax Courts.

The most important reason for the increase in the workload of the Tax Courts is that taxpayers can apply to the judiciary without trying administrative solutions.

For this reason, both the workload of the judiciary increases and the tax collections are delayed by the administration due to the long duration of the cases. At the same time, if there is an illegal action taken by the administration against the taxpayer, the delay may increase the victimization of the taxpayer. In case of a tax dispute, it is very important for the tax administration to show the necessary effort at the highest level by the taxpayers to resolve the dispute at the administrative stage in terms of reducing the workload of the tax courts. Considering this situation, it is thought that, with a legal regulation to be made by the state, it will be beneficial for the parties, both financially and timely, to exhaust the administrative remedies first so that taxpayers can apply to the judiciary. In this way, the tax administration-taxpayer relationship arising from continuous taxation transactions can be carried out in a healthier and more effective manner.

LİKİDİTE RİSKİ VE FİNANSAL PERFORMANS İLİŞKİSİ: ÖZEL VE YABANCI SERMAYELİ BANKALAR İÇİN KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

Nigar ALEV*

Öz

Yetersiz likidite, banka başarısızlığının ana nedenlerinden biri olmakla birlikte, likit varlıkların sahip olduğu düşük likidite primi, yani likit olmayan varlıklara göre getirisinin daha düşük olması da banka başarısızlıklarına yol açabilmektedir. Bu nedenle likidite riski ve likidite riski yönetimi bankaların önem vermesi gereken konulardandır. Bu bağlamda bu çalışmada, Türkiye'deki 8 özel ticari banka ve 11 yabancı sermayeli ticari bankanın performansı ile likidite riski ve likidite riski yönetimi arasındaki ilişkinin 2010 yılının ilk çeyreğinden 2022 yılının dördüncü çeyreğine kadar incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla ortalama aktif getirisi ve ortalama özsermaye getirisi oranının bağımlı değişken olduğu iki farklı model kurulmuştur. Finansman açığının toplam varlıklara oranı, toplam kredinin toplam varlıklara oranı, likit varlıkların toplam varlıklara oranı, toplam öz sermayenin toplam varlıklara oranı, toplam varlıkların doğal logaritması, toplam kredilerin toplam mevduatlara oranı ve likit aktiflerin kısa vadeli yükümlülüklerle oranı modellerde yer alan bağımsız değişkenlerdir. Oluşturulan modeller Esnek Genelleştirilmiş En Küçük Kareler yöntemi ile tahmin edilmiştir. Regresyon analizlerinden elde edilen bulgular yabancı sermayeli bankaların likidite riski yönetiminde daha başarılı olduğunu ortaya koymuştur. Bu sonuca paralel olarak bulgular, likidite riskinin

yabancı sermayeli bankaların performansını arttırdığı özel sermayeli bankaların performansını düşürdüğünü göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Likidite riski, ROA, ROE, Panel veri analizi.

THE RELATIONSHIP OF LIQUIDITY RISK AND FINANCIAL PERFORMANCE: A COMPARATIVE ANALYSIS FOR PRIVATE AND FOREIGN CAPITAL BANKS

Abstract

While insufficient liquidity is one of the main causes of bank failure, the low liquidity premium of liquid assets, that is, lower returns than illiquid assets, can also lead to bank failures. For this reason, liquidity risk and liquidity risk management are issues that banks should give importance to. In this study, it is aimed to examine the relationship between the performance of 8 private commercial banks and 11 commercial banks with foreign capital in Turkey and as well as liquidity risk and liquidity risk management in the period of 2010:q1-2022:q4. For this purpose, two different models have been established, in which the average return on assets and the average return on equity ratio are dependent variables. The ratio of financing gap to total assets, the ratio of total loans to total assets, the ratio of liquid assets to total assets, the ratio of total equity to total assets, the natural logarithm of total assets, the ratio of total loans to total deposits and the ratio of liquid assets to short-term liabilities are the independent variables in the models. The created models were estimated by the Soft Generalized Least Squares method. Findings from the regression analyzes revealed that banks with foreign capital are more successful in liquidity risk management. Parallel to this result, the findings showed that the liquidity risk increased the performance of foreign banks and decreased the performance of private banks.

Keywords: Liquidity risk, ROA, ROE, Panel data analysis.

1. GİRİŞ

2008 küresel mali krizi, ABD’de konut fiyatlarının düşmesi ve kredilerini geri ödeyemeyen borçluların sayısının artmasıyla ortaya çıkmıştır. Bazı borç veren finansal kuruluşlar, borçluların geri ödemelerini gerçekleştirmemeleri üzerine

konutları verilen kredilerin çok altında bir değere satmış ve böylece büyük kayıplarla karşı karşıya kalmıştır. Bu kapsamda 2008 küresel finansal krizi sırasında çoğu banka likiditeyi ihtiyatlı yönetememekten dolayı iflas riskiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu nedenle kriz, likiditenin finansal piyasaların ve bankacılık sektörünün düzgün işleyişi için hayati önem taşıdığını gösterdi. Küresel krizden önce bankaların işleyişi oldukça istikrarlıydı çünkü sermaye her zaman mevcut ve düşük maliyetliydi. Krizle birlikte finansal kurumlar, varlıklarını piyasa değerinden çok daha düşük bir fiyata satmak veya daha yüksek faizle borçlanmak zorunda kaldı. Krizin neden olduğu piyasa koşullarının hızla tersine dönmesi, likiditenin ne kadar çabuk buharlaşabileceğini ve likidite azlığının mali kurumlarla kazanılan karları nasıl rezerve edebileceğini gösterdi.

Likidite, bir kurumun mali gücünün niteliksel bir unsurudur ve vadesi geldiğinde yükümlülükleri yerine getirme kapasitesini ifade eder. Bankalar bu yeterliğe sahip olmazlarsa likidite riski ile karşı karşıya kalırlar (Duttweiler, 2009). Likidite riski, bir bankanın mevcut ve gelecekteki nakit akışlarını, beklenen ve beklenmeyen nakit akışlarını ve teminat ihtiyaçlarını etkin bir şekilde karşılayamaması durumunda ortaya çıkar. Likidite riski ile karşı karşıya olan bankaların fonlama maliyetleri orantısız bir şekilde artabilir, bankalar yeni iş yapamayabilir veya banka ödemelerini zamanında yapamayabilir. Sonuç olarak banka zarara uğrayabilir. Bu zarar bankanın yalnızca performansını değil aynı zamanda itibarını da etkiler. Bir banka, fonların zamanında sağlanamaması durumunda mevduat sahiplerinin güvenini kaybedebilir. Ayrıca, zayıf likidite pozisyonu bankaların düzenleyici ve denetleyici kuruluşlar tarafından cezalandırılmalarına da neden olabilir.

Likidite riskinin sonuçları bankalar ve tüm finansal sistem tarafından hissedilebildiğinden, likidite riski yönetimi sadece bankalar için değil tüm finansal sistem sistemi için büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle bankaların, uygun bir

likidite seviyesini sürdürmenin yanı sıra baskı, potansiyel kayıp veya zayıf sermaye durumlarına hazırlıklı olmaya odaklanan likidite riskini yönetme sorumluluğu vardır (Sviatlana ve Lara, 2017; Berrani ve Hacini, 2021). Doğru ve verimli varlık (likidite) yönetimi, herhangi bir kuruluşun sorunsuz çalışması ve finansal performansı iyileştirmesi için şarttır. Bu nedenle, bir banka likiditesini etkin bir şekilde yönetirse, müşterilerinin ülkenin finansal sistemine ve dolayısıyla bankanın likidite pozisyonuna olan güveni artacak ve bu durum bankanın ayakta kalmasını, büyümesini ve performansını iyileştirebilecektir.

Özellikle gelişmiş ülkelerde ticari bankaların risk yönetimi uygulamalarına ilişkin pek çok çalışma bulunmasına rağmen likidite riski ve bunun ticari bankaların performansına etkisi konusunda çok az araştırma bulunmaktadır. Bu çalışmaların sonuçları birbirinden farklıdır. Her ne kadar likidite riski ve yönetimi ile banka performansı arasındaki ilişkinin pozitif olduğunu gösteren araştırmalar var olsa da (Çelik ve Akarım, 2012; Abbas ve Mourouj, 2015; Badreldin ve Bilal, 2016; Edem, 2017; Akgüneş, 2021) olumsuz olduğunu öne süren çalışmalar da mevcuttur (Ayaydın ve Karaaslan, 2014; Ndoka vd., 2017; Işık, 2018; Laminfoday, 2018; Eyob, 2019; Hacini vd., 2021).

Bu konuyla ilgili yapılan araştırmalar, bölgelere göre değişen sonuçlar ortaya koymuştur. Bu nedenle, likidite riski ve yönetiminin bankaların performansı üzerindeki etkisinin Türkiye'ye özgü olarak incelenmesine ihtiyaç duyulmuştur. Dolayısıyla bankacılık sektöründeki düzenleyicilerin Türkiye'nin özelliklerine göre politika oluşturmasına ve riskleri yönetmesine olanak tanınmış olacaktır. Bu bağlamda çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm giriş niteliğindedir. İkinci bölümde likidite riski ve likidite riski yönetiminin banka performansı üzerindeki etkisine ilişkin çalışmalara yer verilmiştir. Üçüncü bölümde çalışmada kullanılan değişkenler ve modeller hakkında bilgilere yer verilmiştir. Dördüncü ve

son bölümde ise analizlerden elde edilen bulgulara yer verilmiş ve sonuçlar yorumlanmıştır.

2. LİTERATÜR

Likidite sorunları, bir bankanın kazançlarını ve sermayesini etkileyebilir ve aşırı durumlarda, ödeme gücü sıkıntısına sahip bir bankanın çökmesine neden olabilir. Bankalar, bir likidite krizi sırasında olağanüstü yüksek oranlarda bile piyasadan borç almak zorunda kalabilir. Ayrıca, bir bankanın mevduat sahiplerinin talebini karşılamak için daha fazla borçlanması, bankanın sermayesini riske atabilir. Öte yandan likidite riski, banka varlıklarının hızlı satışına yol açarak bankanın özkaynaklarının azalmasına yol açabilmektedir (Falconer, 2001). Diamond ve Rajan (2001), bir bankanın, likidite ihtiyacının oldukça yüksek olduğunu hissetmesi durumunda potansiyel bir girişimciye bile borç vermeyi reddedebileceğini belirtmektedir. Bu banka için bir fırsat kaybıdır. Bir banka vadesiz mevduatın gerekliliklerini karşılayamazsa, bir banka hücumu olabilir. Tüm bunlar sonuçta bankaların kazançlarında bir düşüşe neden olur.

Teorik literatürün aksine likidite riski ve yönetiminin bankacılık performansı üzerindeki etkisinin araştırıldığı ampirik analizlerden elde edilen sonuçlar ülkelere, dönemlere hatta banka gruplarına göre farklılık gösterebilmektedir. Likidite riski ve yönetimi ile banka performansı arasında pozitif ilişki bulan çalışmalara örnek olarak Çelik ve Akarım (2012), Abbas ve Mourouj (2015), Badreldin ve Bilal (2016), Edem (2017) ve Akgüneş (2021) verilebilir. Çelik ve Akarım (2012), 1998-2008 dönemine ait İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında işlem gören 9 bankanın panel verilerini kullanarak likidite riski yönetimi üzerine yaptıkları çalışmalarında riskli likit varlıkların ve ortalama özsermaye karlılığı ile likidite riskinin negatif ilişkili; dış finansman ve ortalama aktif (varlık) karlılığı ile pozitif ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir. Abbas ve Mourouj (2015), çalışmalarında likidite riski göstergeleri gibi önemli bankacılık göstergelerinin

finansal performans üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışmada, 2005'ten 2014'e kadar on yıllık bir süre için Irak'ta faaliyet gösteren (47) banka örnekleme seçilmiştir. Likidite riski göstergelerinin bankaların finansal performansı arasında güçlü pozitif ilişkinin var olduğu hipotezinden yola çıkılmıştır. Riskleri yöneten güçlü bir bankacılık sistemi, ekonomik büyümenin sürdürülmesine katkıda bulunmuş ve kriz dönemlerinde yerel ekonominin korunmasını sağlamıştır. Badredin ve Bilal (2016), Umman bankalarında likidite riski yönetimini iyileştirmeye yönelik politikaları tavsiye etmek amacıyla likidite pozisyonunu ve bunun Umman Bankalarının finansal performansı üzerindeki etkisini araştırmışlardır. 2010-2014 yılları arasındaki beş yıllık dönem için bankanın yıllık raporlarından toplanan verileri çoklu regresyon analizinde kullanan araştırmacılar, bankaların likidite riski oranı ile bankaların aktif getirisi arasında anlamlı pozitif bir ilişki olduğunu bulmuşlardır. Edem (2017), likiditenin mevduat bankalarının performansı üzerindeki etkisine dair ampirik kanıt bulmak amacıyla Nijerya'da bir araştırma yürütmüştür. Çalışmada, tanımlayıcı istatistikler, korelasyon analizleri ve çıkarımsal istatistik yönetimi kullanmıştır. Ampirik analizden elde edilen bulgular, Nijerya'da likidite yönetimi ile mevduat bankalarının performansı arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir. Korelasyon sonuçları, özkaynak karlılığı ve likidite yönetimi değişkenleri arasında pozitif ilişkinin varlığını ortaya koyarken, kredi/mevduat oranının ise negatif ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Bununla birlikte sonuçlar yalnızca optimum likiditeye sahip bankaların getirilerini maksimize edebildiğini göstermiştir. Akgüneş (2021), Borsa İstanbul'da kote olan bankaların karlılıkları ile finansal risk ve diğer bazı makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi 2008-2019 dönemi için incelemişlerdir. Banka karlılığının temsilen ortalama aktif, ortalama özkaynak karlılığı ve net faiz marjı rasyoları kullanılarak Panel FMOLS ve DOLS yöntemleri ile analizler gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçlarına göre enflasyon ve likidite riskinin banka karlılığını arttırdığı tespit edilmiştir.

Likidite riski ve yönetimi ile banka performansı arasında negatif ilişki bulan çalışmalara Ayaydın ve Karaaslan (2014), Ndoka vd. (2017), Işık (2018), Laminfoday (2018), Eyob (2019), Hacini vd. (2021) örnek verilebilir. Ayaydın ve Karaaslan (2014), Türk Bankacılık Sektörü üzerine likidite riski konusunda bir çalışma yapmışlardır. Bu çalışma 2003-2011 döneminde 23 bankanın verileri kullanılarak (GMM) Dinamik Panel Regresyon analizi yöntemi ile likidite riskini belirleyen faktörleri araştırmaya dayalı olmuştur. Çalışmadan elde edilen bulgular banka likiditesi ile karlılık arasında pozitif ilişki likidite riski ile karlılık arasında ise negatif ilişkinin varlığını ortaya koymuştur.

Ndoka vd. (2017), çalışmalarında 2005-2015 döneminde Arnavutluk'ta likidite riski yönetiminin ticari bankaların karlılığı üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Banka karlılığını temsilen vergi öncesi kar; likiditeyi temsilen mevduatlar, nakitler (zorunlu tutulan likit varlıklar); likidite riskini temsilen de likidite açığı oranı kullanılmıştır. Regresyon analizi sonuçları, karlılık ile mevduat arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif olduğunu göstermiştir. Ayrıca sonuçlar, nakit ile karlılık ve likidite riski ile karlılık arasında negatif bir ilişki olduğunu ve bu ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ortaya koymuştur. Işık (2018), küresel finansal kriz öncesi ve sonrasında BIST'te işlem gören 15 Türk bankasının performansını incelediği çalışmasında panel regresyon yöntemini kullanmıştır. Analiz sonuçları, kriz öncesi dönemde banka kredi riski ile gelir çeşitliliğinin banka performansın anlamlı ilişkili olduğunu, kriz sonrası dönemde ise likidite riski, iflas riski ve banka sermayesi gibi değişkenler arasında anlamlı ilişkilerin bulunduğunu ortaya koymuştur. Likidite riski kriz öncesi ve sonrası dönemde performansı negatif etkilemektedir ancak anlamlı etki kriz sonrası dönemdedir. Laminfoday (2018), Sierra Leone'deki ticari bankaların likidite riski yönetimi ile finansal performansı arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışmıştır. Çalışma sekiz ticari bankanın verileri 2013'ten 2017'ye kadar beş yılı kapsayacak şekilde toplanmıştır. Araştırmanın sonucu, Sierra Leone'deki ticari bankaların likidite riski yönetimi ile

finansal performansı arasında önemli bir negatif bağlantı olduğunu göstermiştir. Çalışma ayrıca, likit varlıkların toplam varlıklara göre finansal performans üzerinde en büyük etkiye sahip olduğunu ve likit varlıkların performans ile negatif bir ilişkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Eyob (2019), çalışmasında likidite riskinin Etiyopya ticari bankalarının finansal performansı üzerindeki etkisini incelemiştir. 2007'den 2016'ya kadar dokuz ticari bankanın dengeli verileri toplanmış, Etiyopya ticari bankalarının finansal performansını etkileyebilecek sekiz faktör seçilmiş ve analizler gerçekleştirilmiştir. Panel veri analizi sonuçları, likidite karşılama oranı, net istikrarlı fonlama oranı, kredi/mevduat oranı ve likidite oranının Etiyopya ticari bankalarının finansal performansı üzerinde olumsuz etkileri olduğunu göstermiştir. Hacini vd. (2021) çalışmalarında, likidite riski yönetiminin 2002-2019 dönemi için Suudi Arabistan'daki seçilmiş konvansiyonel bankaların finansal performansı üzerindeki etkisini analiz etmeyi amaçlamışlardır. Likidite riski, kredi/mevduat oranı ve nakit/mevduat oranı ile ölçülürken; finansal performans, özkaynak getirisi ile ölçülmüştür. Çalışmada havuz, sabit etkiler ve rastgele etkiler yöntemi ile analizler gerçekleştirilmiştir. Sonuçlar, likidite riskinin Suudi Arabistan bankaları tarafından ölçülen finansal performans üzerinde önemli bir olumsuz etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Literatür bulgularına dayanarak, likidite riski ve yönetiminin finansal kuruluşların performansı üzerindeki etkisinin henüz tam olarak anlaşılamadığı ve bu nedenle konu hakkında daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulduğu sonucuna varılabilir. Bu bağlamda, literatüre dayalı olarak, Türkiye özel ve yabancı sermayeli ticari bankalarının performansı ile likidite riski arasındaki ilişkiyi belirlemek için aşağıdaki hipotezler önerilmiştir.

H₁: Likit varlıklar/ toplam varlıklar oranının özel ve yabancı bankaların karlılığı üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

H₂: Likit varlıklar/ kısa vadeli yükümlülükler oranının özel ve yabancı bankaların karlılığı üzerinde olumsuz bir etkisi vardır.

H₃: Toplam krediler/ mevduatlar oranının özel ve yabancı bankaların karlılığı üzerinde olumsuz bir etkisi vardır.

H₄: Finansman açığı/ toplam varlıklar oranının özel ve yabancı bankaların karlılığı üzerinde olumsuz bir etkisi vardır.

H₅: Toplam krediler/ toplam mevduatlar oranının özel ve yabancı bankaların karlılığı üzerinde olumsuz bir etkisi vardır.

H₆: Toplam krediler/ toplam varlıklar oranının özel bankaların karlılığı üzerinde olumsuz bir etkisi vardır.

H₇: Toplam öz sermayenin toplam varlıklara oranının özel ve yabancı bankaların karlılığı üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

H₈: Toplam varlıkların doğal logaritmasının özel ve yabancı bankaların karlılığı üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

3. VERİ SETİ VE MODEL

Likidite riski ve yönetiminin bankacılık performansı üzerindeki etkisini test etmek ve 2008 krizinin yanıtıcı sonuçlara yol açmasını önlemek için 2010q1-2022q4 dönemini kapsayan ve Türkiye Bankacılık Sistemine dahil olan sekiz özel ve on bir yabancı banka örneği kullanılmıştır. Kamu bankalarının sayıca az ancak diğer banka gruplarına göre yüksek aktife sahip olması bu banka grubu yerine özel ve yabancı sermayeli bankalar örneklemine çalışma yapılmasını düşündürmüştür. Akbank A.Ş., AnadoluBank A.Ş., Fibabanka A.Ş., Şekerbank T.A.Ş., Turkish Bank A.Ş., Türk Ekonomi Bankası A.Ş., Türkiye İş Bankası A.Ş. ve Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. çalışmada verilerinden yararlanılan özel bankalar iken Alternatifbank A.Ş., Türkiye Garanti Bankası A.Ş., Burgan Bank A.Ş., Citibank A.Ş., Denizbank A.Ş., QNB Finans Bank A.Ş., HSBC Bank A.Ş., ICBC Turkey Bank A.Ş., ING Bank A.Ş., Turkland

Bank A.Ş. ve Arap Türk Bankası A.Ş. ise yabancı bankalardır. Bankalara ait veriler, her bankanın aynı çalışma dönemindeki raporlarından toplanmıştır.

Bu çalışmada kullanılan ekonometrik modeller, kredi riski, sermaye yeterliliği, likidite, likidite riski gibi bazı bankacılık özelliklerini bir araya getirmektedir. Likidite riski ve likidite riski yönetiminin özel ve yabancı sermayeli bankaların performansı üzerindeki etkisini araştırmak için 2 model oluşturulmuştur.

Model 1.

$$ROA_{it} = \alpha_0_{it} + \beta_1(LRISK_{it}) + \beta_2(KRISK_{it}) + \beta_3(LIKID_{it}) + \beta_4(SYO_{it}) + \beta_5(BYK_{it}) + \beta_6(KRME_{it}) + \beta_7(KISA_{it}) + e_{it} \quad 1$$

Model 2.

$$ROE_{it} = \alpha_0_{it} + \beta_1(LRISK_{it}) + \beta_2(KRISK_{it}) + \beta_3(LIKID_{it}) + \beta_4(SYO_{it}) + \beta_5(BYK_{it}) + \beta_6(KRME_{it}) + \beta_7(KISA_{it}) + e_{it} \quad 2$$

Tablo 1, çalışmada kullanılan her bir değişkenin tanımı ve ölçümüne dair bilgiler vermektedir.

Tablo 1. Çalışmada kullanılan değişkenlere ait bilgiler

Değişkenler	Açıklama	Ölçüm	Kaynak
ROA	Banka performansı	Toplam net karın toplam aktiflere oranlanmasıyla ölçülür.	Türkiye Bankalar Birliği
ROE	Banka performansı	Toplam net karın toplam özsermayeye oranlanmasıyla ölçülür.	Türkiye Bankalar Birliği
LRISK	Likidite riski	Finansman açığının toplam varlıklara oranlanmasıyla ölçülür.	Türkiye Bankalar Birliği
KRISK	Kredi riski	Toplam kredinin toplam varlıklara oranıyla ölçülür.	Türkiye Bankalar Birliği
LIKID	Likidite	Likit varlıkların toplam varlıklara oranı ile ölçülür.	Türkiye Bankalar Birliği
SYO	Sermaye yeterlilik oranı	Toplam öz sermayenin toplam varlıklara oranı ile ölçülür	Türkiye Bankalar Birliği
BYK	Banka büyüklüğü	Toplam varlıkların doğal logaritması alınarak ölçülür.	Türkiye Bankalar Birliği

KRME	Likidite	Toplam kredilerin toplam mevduatlara oranı ile ölçülür.	Türkiye Bankalar Birliği
KISA	Likidite	Likit aktiflerin kısa vadeli yükümlülüklerle oranı ile ölçülür.	Türkiye Bankalar Birliği

Aktif karlılığı (ROA) ve özkaynak karlılığı (ROE) bankaların finansal performansını temsil için ana göstergeler olarak seçilmiştir. ROA, banka yönetiminin kar elde etmek için varlıklarını ne derece etkin kullandığını, varlıkları üzerinden ne kadarlık bir gelir elde ettiğini göstermektedir. ROE, bir bankanın özkaynaklarını ne kadar etkin yönettiğini yansıtır. Bankanın özkaynaklardan ne kadar kazandığını gösterir. ROA ve ROE, bankanın varlıklarına ve kaynaklarına güvenerek başarılı olup olamayacağını gösterdiği için bankacılık kazançlarının önemli bir ölçüsüdür. Bu göstergeler birçok çalışmada (Ayaydın ve Karaaslan, 2014; Saldanlı ve Aydın, 2016; Kadioğlu vd., 2017; Khalid vd., 2019; Berrani ve Hacini, 2021;) banka performansını temsil etmek üzere kullanılmıştır.

Likidite, varlıkları nakde dönüştürme yeteneğinin ve kolaylığının bir ölçüsüdür. Bir bankanın likidite pozisyonunu yansıtan birçok finansal oran vardır. Likit varlıkların kısa vadeli yükümlülüklerle oranı (KISA), likit varlıkların toplam varlıklara oranı (LIKID) ve kredilerin mevduatlara oranı (KRME) likidite riski yönetimini ölçer. Banka yöneticilerinin risk-getiri dengesi dikkate alındığında bu oranlar, bankaların optimal dengelyi sağlayabilmek için yüksek likit varlıklara sahip olabilmelerini gerektirir. Bankaların daha az likit varlıklara sahip olması, bankalar arası para piyasasından ve Merkez Bankası'ndan borçlanılmasını zorlaştırmakla birlikte ceza alınmasına da yol açabilmektedir. Diğer taraftan bu oranın yüksek olması, karlı yatırım faaliyetlerinin kaybedilmesine neden olabilmektedir. Poorman ve Blake, (2005), Saleh (2014), bankaların likidite düzeyini ölçmek için toplam kredilerin mevduatlarına oranını; Barth vd. (2003), Ayaydın ve Karaaslan (2014), likit varlıkların toplam varlıklara oranını kullanırken Chinoda (2014) ve Saldanlı ve Aydın (2016) likit aktiflerin kısa vadeli yükümlülüklerle oranını kullanmışlardır.

Likidite riski (LRISK), bankanın finansman açığı hesaplanarak ölçülmüştür. Finansman açığı, bir bankanın kredileri ile müşteri mevduatları arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır. Kredi-mevduat farkını standart hale getirmek için finansman açığı toplam aktiflere bölünmüş ve böylece LRISK değişkeni elde edilmiştir. Badreldin ve Bilal, 2016; Çelik ve Aktarım, 2012; Laurine, 2013'nin çalışmalarında bu oran likidite riskini temsilen kullanılmıştır. Kredi riski (KRISK), bankanın toplam kredilerinin toplam varlıklara bölünmesi ile hesaplanır. Bu oran ayrıca likidite riskini de temsil eder. Şöyle ki, oranın çok yüksek olması, bankaların öngörülemeyen fon gereksinimlerini karşılamak için yeterli likiditeye sahip olamayabileceği anlamına gelir. Oran çok düşük olduğunda ise banka karlılığı bozulabilir. Bu göstergeyi Kaya vd., 2016; Osuagwu, 2014 çalışmalarında kredi riskini temsil etmede kullanmışlardır.

Sermaye yeterliliğini temsil eden özkaynak/ varlık oranı (SYO), banka sahibinin bankayı elinde tutmaya devam etme motivasyonunu ölçmek için kullanılan bir finansal göstergedir. Bu oran, banka özkaynaklarının banka varlıklarını finanse etme yeteneğini inceler. Bu oran birçok çalışmada (Taşkın, 2011; Fahrul ve Buyung, 2018) kullanılmıştır. Banka büyüklüğü (BYK), bankalara ait toplam aktiflerinin doğal logaritması alınarak hesaplanmıştır. Daha büyük bankalar küçük bankalara göre çoğunlukla daha iyi performans gösterirler. Ayrıca bu gösterge bankaların likidite riskine karşı durumunu da ortaya koyabilmektedir. BYK değişkeni birçok çalışmada (Güneş, 2015; Işık, 2017) kullanılmıştır.

4. BULGULAR

Bu bölümde, araştırmanın amacına uygun olarak gerçekleştirilen tanımlayıcı istatistikler, korelasyon analizleri ve regresyon analizleri ve sonuçları sunulmaktadır.

4.1. Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Analizleri

Tablo 2, modellerde yer alan değişkenlerin tanımlayıcı istatistiklerini özetlemektedir. Tablodaki değişkenler 2010q1-2022q4 dönemini kapsamakta ve finansal verileri eksiksiz olan Türkiye’de faaliyet gösteren özel ve yabancı sermayeli ticari bankaların verilerini temsil etmektedir.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Özel Bankalar				
	Ortalama	Maksimum	Minimum	Std. Sapma	Gözlem Sayısı
ROA	1.313	6.335	-2.215	1.023	416
ROE	11.769	54.27	-32.034	9.908	416
LRISK	-0.014	0.220	-0.4828	0.107	416
KRISK	63.333	87.841	27.185	9.252	416
LIKID	24.317	68.263	10.318	9.950	416
SYO	11.488	20.802	5.194	2.805	416
BYK	10.579	14.158	6.685	1.954	416
KRME	99.680	141.60	47.900	16.031	416
KISA	44.097	290.500	17.200	23.156	416
Değişkenler	Yabancı Bankalar				
	Ortalama	Maksimum	Minimum	Std. Sapma	Gözlem Sayısı
ROA	1.224	6.756	-12.017	1.662	572
ROE	10.363	61.398	-168.82	15.72	572
LRISK	0.010	3.138	-0.566	0.369	572
KRISK	57.471	80.299	16.350	13.118	572
LIKID	30.033	71.530	5.973	13.364	572
SYO	11.751	32.217	2.881	3.782	572
BYK	9.978	13.957	6.793	1.513	572
KRME	97.514	264.000	29.800	30.144	572
KISA	55.369	196.500	9.400	26.556	572

Tablo 2’ye göre, özel bankalar için LRISK’in ortalama değeri -0.014 iken yabancı bankalar için 0.010’tir. Buna göre ortalama olarak özel bankalar yabancı bankalara göre daha fazla likidite riskine sahiptir. Likidite riski oranının özel bankalar için maksimum ve minimum değeri sırasıyla 0.220 ve -0.483 iken yabancı bankalar için bu değerler sırasıyla 3.138 ve -0.566’tir. Görüldüğü üzere özel ve

yabancı sermayeli bankalar arasında bireysel olarak daha fazla veya daha az risk alan bankalar mevcuttur. Standart sapma değerinin düşük olması bankalar arasında likidite riski oranının çok fazla değişmediğinin işaretidir. Likidite riskinin daha az olduğu yabancı sermayeli bankalarda likidite oranının özel sermayeli bankalara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Karlılık oranları açısından incelendiğinde özel bankaların yabancı bankalara göre daha karlı olduğu görülmektedir. Bu istatistiklere bakarak daha fazla risk alan banka grubunun daha karlı olduğu söylenilebilir.

İki veya daha fazla değişken arasındaki doğrusal ilişkiyi orta koymak için korelasyon analizlerinden yararlanılır (Köklü vd., 2007: 108-112). Korelasyon analizleri sonucunda değişkenler arasında doğrusal ilişki olup olmadığı, eğer ilişki varsa bu ilişkinin derecesi korelasyon katsayısı ile hesaplanmakta ve bu katsayı -1 ile +1 arasında değer almaktadır. Bryman ve Cramer (2001)'e göre değişkenler arasında yüksek korelasyon var olduğunda (%80 ve üzeri) çoklu doğrusal bağlantı problemi ortaya çıkmaktadır. Tablo 3 ve Tablo 4, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki olası korelasyon hakkında bilgi vermektedir. Gerek özel sermayeli bankalar için gerek yabancı sermayeli bankalar için korelasyon analizi sonuçlarına göre değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı problemi yoktur.

Tablo 3. Özel Bankalar için korelasyon analizi sonuçları

	ROA	LRISK	KRISK	LIKID	SYO	BYK	KRME	KISA
ROA	1	-0.052	-0.291	-0.066	0.132	0.529	-0.084	-0.047
LRISK	-0.052	1	0.677	-0.487	-0.212	0.223	0.724	-0.262
KRISK	-0.291	0.677	1	-0.660	-0.346	-0.138	0.755	-0.369
LIKID	-0.066	-0.487	-0.660	1	0.389	-0.317	-0.514	0.674
SYO	0.132	-0.212	-0.346	0.389	1	-0.306	-0.288	0.339
BYK	0.529	0.223	-0.138	-0.317	-0.306	1	0.196	-0.288
KRME	-0.084	0.724	0.755	-0.514	-0.288	0.196	1	-0.270

KISA	-0.047	-0.262	-0.369	0.674	0.339	-0.288	-0.270	1
	ROE	LRISK	KRISK	LIKID	SYO	BYK	KRME	KISA
ROE	1	-0.054	-0.258	-0.080	-0.090	0.514	-0.067	-0.074
LRISK	-0.054	1	0.677	-0.487	-0.212	0.223	0.724	-0.262
KRISK	-0.258	0.677	1	-0.660	-0.346	-0.138	0.755	-0.369
LIKID	-0.080	-0.487	-0.660	1	0.389	-0.317	-0.514	0.674
SYO	-0.090	-0.212	-0.346	0.389	1	-0.306	-0.288	0.339
BYK	0.514	0.223	-0.138	-0.317	-0.306	1	0.196	-0.288
KRME	-0.067	0.724	0.755	-0.514	-0.288	0.196	1	-0.270
KISA	-0.074	-0.262	-0.369	0.674	0.339	-0.288	-0.270	1

Özel bankaların analiz sonuçlarına göre aktif getirisi (ROA) ile LRISK, KRISK, LIKID, KRME ve KISA değişkenleri arasında negatif korelasyon bulunmaktadır. Varlık getirileriyle en yüksek negatif korelasyona sahip değişken KRISK değişkenidir. ROA ile SYO ve BYK değişkeni ise pozitif korelasyona sahip olup, ROA ile pozitif korelasyonu en yüksek olan değişken ise banka büyüklüğünü temsil eden BYK değişkenidir. Yabancı bankaların analiz sonuçlarına göre aktif karlılığı (ROA) ile LRISK, KRISK ve KRME değişkenleri arasında negatif korelasyon; karlılıkla negatif korelasyonu en yüksek olan değişken ise KRISK değişkenidir. ROE ile LIKID, SYO, BYK ve KISA değişkenleri ise pozitif korelasyona sahip olup, en yüksek pozitif korelasyon sermaye yeterliliği değişkeni ile kaydedilmiştir. Özel bankaların karlılığı varlıklarıyla daha yakından ilişkiliyken, yabancı bankaların özsermayesiyle daha yakından ilişkilidir (Tablo 3 ve Tablo 4).

Tablo 4. Yabancı Bankalar için Korelasyon Analizi Sonuçları

	ROA	LRISK	KRISK	LIKID	SYO	BYK	KRME	KISA
ROA	1	-0.074	-0.337	0.257	0.300	0.272	-0.223	0.139
LRISK	-0.074	1	0.427	-0.397	-0.136	-0.018	0.513	-0.266
KRISK	-0.337	0.427	1	-0.785	-0.291	0.199	0.694	-0.67
LIKID	0.257	-0.397	-0.785	1	0.356	-0.358	-0.614	0.723
SYO	0.300	-0.136	-0.291	0.356	1	-0.403	-0.221	0.273

BYK	0.272	-0.018	0.199	-0.358	-0.403	1	0.111	-0.383
KRME	-0.223	0.513	0.694	-0.614	-0.221	0.111	1	-0.345
KISA	0.139	-0.266	0.670	0.723	0.273	-0.383	-0.345	1
	ROE	LRISK	KRISK	LIKID	SYO	BYK	KRME	KISA
ROE	1	-0.022	-0.217	0.120	0.056	0.365	-0.131	0.051
LRISK	-0.022	1	0.427	-0.397	-0.136	-0.018	0.513	-0.266
KRISK	-0.217	0.427	1	-0.785	-0.291	0.199	0.694	-0.670
LIKID	0.120	-0.397	-0.785	1	0.356	-0.358	-0.614	0.823
SYO	0.056	-0.136	-0.291	0.356	1	-0.403	-0.221	0.273
BYK	0.365	-0.018	0.199	-0.358	-0.403	1	0.111	-0.383
KRME	-0.131	0.513	0.694	-0.614	-0.221	0.111	1	-0.345
KISA	0.051	-0.266	-0.670	0.823	0.273	-0.383	-0.345	1

Özel bankalara ait analiz sonuçlarına göre özkaynak karlılığı (ROE) ile LRISK, KRISK, LIKID, SYO, KRME ve KISA değişkeni negatif ilişkilidir. Özkaynak karlılığı ile negatif ilişkisi en yüksek olduğu değişken KRISK değişkenidir. Diğer taraftan ROE ile BYK değişkeni pozitif korelasyonludur. Yabancı bankaların analiz sonuçlarına göre özkaynak karlılığı (ROE) ile LRISK, KRISK ve KRME değişkeni negatif ilişkilidir; karlılık ile negatif ilişkisi en yüksek olduğu değişken KRISK değişkenidir. Diğer taraftan ROA ile LIKID, SYO, BYK ve KISA değişkeni pozitif korelasyonludur ve en yüksek pozitif korelasyonun banka büyüklüğü değişkeni ile olduğu görülür (Tablo 3 ve Tablo 4).

4.2. Regresyon Analizi Sonuçları

Çalışmanın bu bölümünde likidite riskinin özel ve yabancı sermayeli bankaların performansına etkisinin regresyon modeli ile analizinin uygulama aşamalarına ve sonuçlarına yer verilecektir.

4.2.1. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi ve Birim Kök Testleri

Modellerde yer alan değişkenlerin durağanlığının hangi kuşak testlerle sınanacağına karar vermeden önce değişkenlerin yatay kesit bağımlılığı içerip içermediği kontrol edilmektedir. Bu bağlamda serilerin yatay kesit bağımlılığının kontrolü yatay kesit bağımlılığı (CD) testi yardımıyla sağlanmışır. Bağımlı ve bağımsız değişkenleri temsil eden serilere uygulanan CD testi sonuçları Tablo 5'te sunulmuştur. Paneli oluşturan zaman boyutunun (2010q1-2021q4) yatay kesit boyutundan (her iki grupta yer alan bankaların toplam sayısından) büyük olması nedeniyle dikkat edilecek testler Breusch-Pagan LM Testi (CDLM1: Breusch ve Pagan, 1980) ve Peseran scaled LM Testi (CDLM2: Peseran 2004)'dir.

Tablo 5. Yatay Kesit Analiz Sonuçları (CD Testi)

Özel Bankalar				
Değişkenler	Breusch-Pagan LM	Prob	Peseran Scaled LM	Prob
ROA	543.269	0.0000	68.855	0.0000
ROE	742.555	0.0000	95.486	0.0000
LRISK	444.714	0.0000	55.685	0.0000
KRISK	494.775	0.0000	62.375	0.0000
LIKID	362.158	0.0000	44.654	0.0000
SYO	398.359	0.0000	49.491	0.0000
BYK	1335.14	0.0000	174.67	0.0000
KRME	504.478	0.0000	63.678	0.0000
KISA	268.497	0.0000	32.138	0.0000
Yabancı Bankalar				
Değişkenler	Breusch-Pagan LM	Prob	Peseran Scaled LM	Prob
ROA	614.32	0.0000	53.330	0.0000
ROE	861.17	0.0000	76.865	0.0000
LRISK	602.804	0.0000	52.231	0.0000
KRISK	431.025	0.0000	35.853	0.0000
LIKID	523.248	0.0000	44.646	0.0000
SYO	653.95	0.0000	57.107	0.0000
BYK	2026.14	0.0000	187.94	0.0000
KRME	655.264	0.0000	57.232	0.0000
KISA	664.512	0.0000	58.114	0.0000

CD testi sonuçları, çalışmada kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığının olduğunu göstermektedir. Bu kapsamda serilerin durağanlığı ikinci nesil birim kök testlerinden biri olan Pesaran CIPS testi ile

sınanmıştır (Pesaran, 2007: 265-312). Bu test iki hipotez üzerine kuruludur. H_0 hipotezi, zaman serisinin birim kök içerdiğini, durağan olmadığını belirtir. Alternatif hipotez H_1 , zaman serisinin birim kök içermediğini, yani durağan olduğunu belirtir. CIPS test istatistik değerlerinin kritik tablo değerlerinden mutlak değer olarak büyük olması durumunda temel hipotez reddedilmekte ve panel geneli için alternatif hipotez kabul edilmektedir. Tablo 6'daki sonuçlar, tüm değişkenler için sıfır hipotezinin reddedildiğini tüm değişkenlerin birim kök içermediğini, durağan olduğunu göstermektedir.

Tablo 6. CIPS Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Özel Bankalar				
Değişkenler	CIPS Değeri	Kritik Değer %10	Kritik Değer %5	Kritik Değer %1
ROA	-2.705	-1.57	-1.71	-1.95
ROE	-2.513	-1.57	-1.71	-1.95
LRISK	-2.959	-2.21	-2.33	-2.54
KRISK	-2.916	-2.21	-2.33	-2.54
LIKID	-2.013	-1.57	-1.71	-1.95
SYO	-2.418	-1.57	-1.71	-1.95
KRME	-2.879	-2.21	-2.33	-2.54
KISA	-3.160	-2.21	-2.33	-2.54
Yabancı Bankalar				
Değişkenler	CIPS Değeri	Kritik Değer %10	Kritik Değer %5	Kritik Değer %1
ROA	-2.769	-1.52	-1.65	-1.86
ROE	-2.258	-1.52	-1.65	-1.86
LRISK	-2.704	-2.15	-2.25	-2.43
KRISK	-2.829	-2.15	-2.25	-2.43
LIKID	-2.695	-2.15	-2.25	-2.43
SYO	-3.158	-2.66	-2.76	-2.93
BYK	-1.761	-1.52	-1.65	-1.86
KRME	-2.921	-2.15	-2.25	-2.43
KISA	-2.790	-2.15	-2.25	-2.43

4.2.2. Regresyon Modeli Seçimi

2010q1-2022q4 örneklem döneminde, likidite riski ve banka performansı ilişkisinin incelenmesi için oluşturulan modellerin hangi tahminci ile analiz edileceği belirlenirken ilk olarak F testine başvurulmuştur. Bu test ile birim ve/veya zaman etkilerin olmadığını ifade eden ($H_0: \sigma_{\mu t}=0$) hipotez, F testine ait istatistik değeri F dağılım tablosu ile karşılaştırılarak test edilmektedir. Tablo 7’de görüldüğü üzere test istatistiği, F dağılım tablosu (7,401; 10,554) ile karşılaştırılmış, birim ve zaman etkilerin sıfıra eşit olduğu; verilerde birim ve/veya zaman etkilerin olmadığını ifade eden H_0 hipotezi özel ve yabancı sermayeli banka örnekleminde birinci ve ikinci model için reddedilmiştir. Sonuç olarak klasik model ile tahmin yapılması uygun değildir, sabit (birim ve zaman) etkiler modeli geçerlidir.

Tablo 7. Uygun Modelin Belirlenmesi (Özel ve Yabancı Bankalar)

Özel Bankalar			Yabancı Bankalar	
MODEL I				
	BİRİM ETKİ	ZAMAN ETKİ	BİRİM ETKİ	ZAMAN ETKİ
F Testi (Havuzlanmış Model-Sabit Etkiler Modeli)	18.36 Prob>F=0.0000	6.95 Prob>F=0.0000	14.37 Prob>F=0.0000	1.42 Prob>F=0.0339
LR Testi Havuzlanmış Model-Rassal Etkiler Modeli)	77.62 Prob>=chibar2=0.0000	121.58 Prob>=chibar2=0.0000	85.71 Prob>=chibar2=0.0000	2.35 Prob>=chibar2=0.0228
LM Testi (Havuzlanmış Model-Rassal Etkiler Modeli)	168.38 Prob>=chibar2=0.0000		382.56 Prob>=chibar2=0.0000	
Çift Hausman Testi (Sabit Etkiler Modeli-Rassal Etkiler Modeli)	112.11 Prob>chi2=0.0000	Çift Yönlü Sabit Etkiler Modeli ile Tahmin Uygundur.	3132.86 Prob>chi2=0.0000	Çift Yönlü Sabit Etkiler Modeli ile Tahmin Uygundur.
MODEL II				
F Testi (Havuzlanmış Model-Sabit Etkiler Modeli)	21.14 Prob>F=0.0000	8.22 Prob>F=0.0000	11.97 Prob>F=0.0000	2.35 Prob>F=0.0000

LR Testi (Havuzlanmış Model-Rassal Etkiler Modeli)	85.62 Prob>=chiba r2=0.0000	147.58 Prob>=chibar2=0.0000	63.83 Prob>=chibar2=0.0000	20.28 Prob>=chibar2=0.0000
LM Testi (Havuzlanmış Model-Rassal Etkiler Modeli)	208.88 Prob>=chiba r2=0.0000		132.76 Prob>=chibar2=0.0000	
Çift yönlü Hausman Testi (Sabit Etkiler Modeli-Rassal Etkiler Modeli)	46.59 Prob>chi2=0.0000	Çift Yönlü Sabit Etkiler Modeli ile Tahmin Uygundur.	5.83 Prob>chi2=0.5593	Çift Yönlü Tesadüfi Etkiler Modeli ile Tahmin Uygundur.
Çift yönlü Hausman Testi (Sabit Etkiler Modeli-Rassal Etkiler Modeli)	5.83 Prob>chi2=0.5593	Çift Yönlü Tesadüfi Etkiler Modeli ile Tahmin Uygundur.		

Model seçimindeki ikinci test Olabilirlik Oranı (LR) testidir. Bu testin temel hipotezi " $H_0: \sigma_{\eta} = 0$ " klasik model doğrudur" şeklinde kurulur (Yerdelen Tatoğlu, 2016: 173). Klasik modeli rassal etkiler modeline karşı test etmede kullanılır. LR test istatistiği değeri, 1 serbestlik dereceli χ^2 tablosu ile karşılaştırılarak test edilir. Sonuçlara göre, zaman etkilerinin standart hatalarının sıfıra eşit olduğu H_0 hipotezi reddedilmekte ve dolayısıyla zaman ve birim etkilerin var olduğu anlaşılmaktadır. Bu sonuç özel ve yabancı bankaların birinci ve ikinci modeli için geçerlidir.

Model seçinde kullanılan üçüncü test Breusch ve Pagan Lagrange çarpanı (LM) testidir. Bu test ile " $H_0: \sigma_{\eta} = 0$ birim etkilerin varyansının sıfıra eşit" olduğu yönündeki H_0 hipotezi test edilmektedir. Birinci ve ikinci model için uygulanan LM testi sonucunda, test istatistiği değeri 1 serbestlik dereceli χ^2 tablosu ile karşılaştırılmış ($\chi^2(1) = 168.38 < 0.000$ $\chi^2(1) = 208.88 < 0.000$ $\chi^2(1) = 382.56 < 0.000$; $\chi^2(1) = 132.76 < 0.000$) ve birim etkilerin varyansının sıfıra eşit olduğu yönündeki H_0 hipotezi reddedilmiştir. Bu durumda klasik model özel ve yabancı banka örnekleme için oluşturulan iki model içinde uygun değildir.

F, LR ve LM testine ilişkin sonuçlar klasik model ile tahmin yapılamayacağını ve iki yönlü modelin geçerli olduğunu ortaya koymuştur. Ancak, tahminin rassal etkiler modeliyle mi sabit etkiler modeliyle mi yapılacağı konusu netleşmemiştir. Böyle durumlarda Hausman testi (1978) uygun modelin belirlenmesinde yardımcı olmaktadır. Çift yönlü model için Hausman testinde çift yönlü sabit etkiler modeli çift yönlü rassal etkiler modeline karşı test edilir. İki yönlü Hausman test sonucuna göre, ROA ve ROE'nin bağımlı değişken olduğu modeller için "parametreler arasındaki fark sistematik değildir; rassal etkiler modeli uygundur" şeklinde oluşturulan H_0 hipotezi (bu hipotez yabancı banka örnekleminde ikinci model için kabul edilmiştir) reddedilmiştir. Bu durumda özel banka örnekleminde birinci ve ikinci modelin iki yönlü sabit etkiler modeli ile tahmine; yabancı banka örnekleminde birinci modelin sabit etkiler ikinci modelin tesadüfi etkiler modeli ile tahmini uygundur.

Her iki model için uygun tahminciye karar verildikten sonra modellerde değişen varyans, otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılığı probleminin bulunup bulunmadığının belirlenmesi gerekmektedir. Temel varsayım testlerine ait sonuçlar Tablo 8'de sunulmuştur.

4.2.3. Varsayımdan Sapmaların Hesaplanması

Rassal etkiler modelinde heteroskedasitenin (değişen varyans) varlığı Levene (1960), Brown ve Forsythe (1974)'in (W_0), (W_{50}) ve (W_{10}) testleri ile sabit etkiler modelinde ise Greene (2000)'nin Wald testi ile; rassal ve sabit etkiler modelinde otokorelasyon varlığı Bhargava, Franzini ve Narendranathan (1982)'in Durbin-Watson (DW) testi ve Baltagi-Wu (1999)'nun Yerel En İyi Değişmez Testi (LBI testleri) ile ve rassal ve sabit etkiler modelinde birimler arası korelasyonun varlığı Pesaran (2004) ve Friedman (1937) tarafından geliştirilen testlerle sınanmıştır.

Tablo 8. Varsayımlardan Sapmaların Araştırılması

Özel Bankalar		
	Model I	Model II
Bhargava et. al. Durbin Watson	0.1901	0.1992
Baltagi_Wu LBI	0.4021	0.3812
Yabancı Bankalar		
	Model I	Model II
Bhargava et. al. Durbin Watson	0.2033	0.2613
Baltagi_Wu LBI	0.2672	0.3359
Özel Bankalar		
	Model I	Model II
Değiştirilmiş Wald Testi	Chi2 (52)= 15.44 prob>chi2= 0.0411	Chi2 (52)= 119.23 prob>chi2= 0.0000
Yabancı Bankalar		
	Model I	Model II
Değiştirilmiş Wald Testi	Chi2 (11)= 2004.31 prob>chi2= 0.0000	W_0 (Pr> F) 19.44 (0.000) W_{50} Pr> F) 7.320 (0.000) W_{10} (Pr> F) 10.29 (0.000)
Levene, Brown ve Forsythe		
Özel Bankalar		
	Model I	Model II
Friedman (Prob)	187.278 (0.0000)	177.472 (0.000)
Pesaran (Prob)	14.467 (0.0000)	15.259 (0.0000)
Yabancı Bankalar		
	Model I	Model II
Friedman (Prob)	122.146 (0.0000)	140.821 (0.0017)
Pesaran (Prob)	7.732 (0.0000)	12.852 (0.0000)

Levene (W_0), Brown (W_{50}) ve Forsythe (W_{10}) test istatistiklerine ait olasılık değerlerinin 0.05'ten küçük olması durumunda değişen varyansın varlığı söz konusudur. Greene (2000)'nin Wald testinde ise test istatistiğinin olasılık değeri 0.05'ten küçükse heteroskedasitenin varlığından bahsedilir. Testlere ait olasılık değerlerinin 0.05'ten küçük olması nedeniyle "birimlerin varyansları eşittir; değişen varyans yoktur" şeklinde oluşturulan H_0 hipotezi özel ve yabancı banka örneklemindeki iki model için reddedilmiş ve değişen varyans sorununun olduğu kabul edilmiştir.

DW ve LBI test istatistiklerinin 2'den küçük olması durumunda otokorelasyonun varlığı söz konusudur. Özel banka örnekleminde I. Modelde DW=0.190; LBI=0.402, II. Modelde DW=0.199; LBI=0.381 değerleri 2'den küçüktür. Aynı şekilde yabancı banka örnekleminde I. Modelde DW=0.203; LBI=0.267, II. Modelde DW=0.261; LBI=0.335 değerleri 2'den küçüktür. Bu nedenle özel ve yabancı bankalar için oluşturulan her iki modelde "otokorelasyon katsayısı sıfıra eşittir; otokorelasyon yoktur" biçiminde kurulan H_0 hipotezi reddedilmiştir.

Rassal ve sabit etkiler modelinde birimler arası eş zamanlı korelasyonun varlığı Pesaran ve Friedman testleri ile araştırılmıştır. Pesaran ve Friedman test istatistiğine ait olasılık değerleri %5 önem seviyesine göre anlamlı olduğunda birimler arası korelasyonun varlığından söz edilir Pesaran ve Friedman test sonucunda I. ve II. Model için "birimler arası korelasyon yoktur" şeklinde oluşturulan H_0 hipotezi reddedilmiştir.

4.2.4. Regresyon Analizi Sonuçları

Uygulanan varsayımlardan sapma testleriyle tüm modellerde değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arasında eş zamanlı korelasyon probleminin bulunduğu belirlenmiştir. Böylece iki yönlü modellerinin tahmininde dirençli "Esnek Genelleştirilmiş En Küçük Kareler" modeli kullanılmış ve sonuçlar Tablo 9'a aktarılmıştır.

Tablo 9. Regresyon Analizi Sonuçları

Özel Sermayeli Bankalar				
	MODEL I		MODEL II	
Bağımsız Değişkenler	Katsayı	Olasılık	Katsayı	Olasılık
LRISK	-0.6037**	0.041	-4.0523	0.178

KRISK	-0.0049	0.439	-0.0302	0.573
LIKID	-0.0040	0.473	-0.0362	0.423
SYO	0.0588***	0.000	0.3351***	0.000
BYK	0.8341***	0.000	4.8133***	0.000
KRME	-0.0014	0.635	0.0113	0.682
KISA	-0.0004	0.897	-0.0007	0.818
C	-7.9758***	0.014	-41.799***	0.001
Yabancı Sermayeli Bankalar				
	MODEL I		MODEL II	
Bağımsız Değişkenler	Katsayı	Olasılık	Katsayı	Olasılık
LRISK	0.4461***	0.000	5.721***	0.000
KRISK	-0.0055	0.359	0.0031	0.961
LIKID	0.0131***	0.004	0.1678***	0.002
SYO	0.1364***	0.000	1.199***	0.000
BYK	0.5639***	0.000	7.719***	0.000
KRME	-0.0017	0.106	-0.0350***	0.007
KISA	-0.0004	0.987	-0.0002	0.984
C	-5.637***	0.000	-77.431***	0.000

* %10, ** %5, *** %1 önem düzeyinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 9'da yer alan özel bankaların analiz sonuçlarına göre, likidite riskinin (LRISK) banka performansı (ROA) üzerindeki etkisi negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu sonuç, Işık (2018), Eyob (2019), Hacini vd. (2021) sonuçlarıyla iyi bir uyum içerisindedir. Aynı değişkenin özkaynak karlılığı üzerindeki etkisi de negatiftir ancak bu etki istatistiksel olarak anlamlı değildir. Özel bankaların aktif ve özkaynak karlılığı üzerinde anlamlı etkisi olmayan diğer değişkenler kredi riski (KRISK), likidite ve risk yönetim göstergesi olan LIKID, KRME ve KISA'dır. Sermaye yeterliliği (SYO) ve banka büyüklüğünün (BYK) ise özel bankaların performansı (ROA-ROE) ile istatistiki açıdan anlamlı pozitif ilişkilidir. Bu sonuçlar Saldanlı ve

Aydın (2016) ve Işık (2017)'in çalışması ile uyumludur. Bu sonuç, özel sermayeli bankaların sermayesini ve toplam aktiflerini arttırmalarının performanslarını olumlu yönde etkileyeceğini göstermektedir. Ayrıca SYO ve BYK değişkenleri bankaların likidite riskine karşı durumu hakkında da bilgi sağlamaktadır. SYO ve BYK katsayısının anlamlı ve pozitif çıkması, özel sermayeli bankaların likidite riski yönetimine dikkat ettiklerini göstermektedir. Daha yüksek SYO ve BYK bankanın daha az riske maruz kaldığı anlamına gelir ancak aynı zamanda bankanın operasyonlarını ve yatırımlarını finanse etmek için fon sıkıntısı yaşayabileceğini de gösterir. Likidite riski değişkeninin katsayısının negatif olması özel bankaların riski etkin yönetemediğinin kanıtı olarak görülebilir.

Tablo 9'da yabancı bankalar için elde edilen regresyon analizi sonuçlarına göre ortalama aktif karlılığı ve özkaynak karlılığı ile likidite riski arasındaki pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bu sonuç Badreldin ve Bilal (2016), Edem, (2017) ve Akgüneş (2021) çalışmasından elde edilen sonuçlara benzerlik göstermektedir. Bu katsayının pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olması, yabancı bankaların likidite riskini etkin bir şekilde yönettiklerini ve böylece bu banka grubunun risk alıp daha fazla kredi vermesinin performanslarına olumlu yansıdığına bir göstergesidir. Likidite ve likidite yönetimine ilişkin değişkenlerin (LIKID, SYO ve BYK) her iki karlılık göstergesi ile pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye sahip olması yabancı bankaların likidite riskiyle mücadele konusunda sıkı önlemler aldıklarına işaret etmekte ve bu durum onların finansal durumlarına olumlu yansımaktadır. Likidite riski değişkeninin katsayısının pozitif işaretli olması da bu sonucu doğrulamaktadır. Bu, bankanın riski yönetme yeteneğinin zamanla geliştiği ve bankanın gelirini arttırdığı yönündeki bulgusunu desteklemektedir. Bir diğer likidite riski göstergesi olan KRISK ile banka performansı (ROA-ROE) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. ROA ile önemli ölçüde ilişkili olmayan diğer değişkenler KRME ve KISA değişkenidir. ROE ile anlamlı ilişkisi olmayan değişkenler ise KRISK ve KISA'dır. Kredi/mevduat (KRME)

oranı ROE ile negatif ve anlamlı bir korelasyona sahiptir. Bu, kredilerin mevduata göre artmasının bankanın sermayesine zarar verebileceğini gösteriyor. Öte yandan bu sonuç, yabancı bankaların verdiği kredilerin takibe düşme oranının arttığına da işaret ediyor olabilir. Bunu bir diğer nedeni daha fazla borç vermenin bankacılık sektörünü yüksek temerrüt riskine maruz bırakması ve bunun da bankacılık sektörünün getirilerini olumsuz yönde etkilemesidir. Bu aynı zamanda, bankaların kullandırdıkları kredi miktarı ne kadar yüksek olursa, nakit çıkışlarındaki artış nedeniyle bankaların ürettiği hisse başına faaliyet nakit akışını azalttığı için likidite riskinin o kadar yüksek olduğu anlamına gelir. (Abbas ve Mourouj, 2015) ve (Laminfoday, 2018) bu orandaki artışın, bankaların kredi gereksinimlerini karşılamak için yeni finansman kaynaklarına olan ihtiyacın arttığına işaret ettiğini bulmuşlardır.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Son küresel finansal kriz sırasında, bazı bankalar likiditeyi ihtiyatlı bir şekilde yönetemedikleri için zor durumda kaldılar. Böylece kriz, finansal piyasaların ve bankacılık sektörünün düzgün işleyişi için likiditenin önemli olduğunu ortaya çıkardı. Mali krizden önce bankalar, finansman hazır ve düşük maliyetli olduğu için faaliyetlerini istikrarlı bir şekilde sürdürüyordu. Piyasa koşullarının hızlı bir şekilde tersine dönmesi, likiditenin ne kadar çabuk buharlaşabileceğini gösterdi. Bununla birlikte kriz, finansal kurumları varlıklarını piyasa değerinin altında satmaya veya varlık getirilerinin üzerinde faiz oranlarıyla borçlanmaya zorladığından, bankaların kazanılmış karlarını da rezerve edebileceklerini gösterdi. Yetersiz likidite banka başarısızlıklarının ana nedenlerinden biridir. Öte yandan likit varlıkların düşük likidite primine sahip olması ve dolayısıyla likit olmayan varlıklara göre daha düşük bir getiriye sahip olması nedeniyle likit varlıkların elde tutulması daha yüksek getiri fırsat maliyetlerine yol açabilir.

Bu bağlamda bu çalışma, Türk bankacılık sistemindeki özel ve yabancı bankaların 2010q1-2022q4 dönemindeki performansı ile likidite riski ve likidite riski yönetimi arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda bankaların finansal performans göstergesi olarak ortalama aktif ve ortalama özkaynak karlılığı değişkenlerinin bağımlı değişken olduğu iki farklı model oluşturulmuştur. Finansman açığının toplam varlıklara oranı, toplam kredinin toplam varlıklara oranı, likit varlıkların toplam varlıklara oranı, toplam öz sermayenin toplam varlıklara oranı, toplam varlıkların doğal logaritması, toplam kredilerin toplam mevduatlara oranı ve likit aktiflerin kısa vadeli yükümlülükler oranı oluşturulan modellerin bağımsız değişkenleridir. Bağımlı ve bağımsız değişkenlere ilişkin veriler bankaların Türkiye Bankalar Birliği tarafından yayımlanan mali tablolarından alınmıştır.

Değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmak için korelasyon ve regresyon analizlerinden yararlanılmıştır. Özel bankaların korelasyon analizi sonuçlarına göre aktif karlılığı (ROA) ile LRISK, KRISK, LIKID, KRME ve KISA değişkenleri negatif korelasyona sahipken, SYO ve BYK değişkenleri pozitif korelasyona sahiptir. Öte yandan özsermaye karlılığı (ROE) ile LRISK, KRISK, LIKID, SYO, KRME ve KISA değişkenleri negatif korelasyona sahipken, BYK değişkeni pozitif korelasyona sahiptir. Yabancı bankaların analiz sonuçlarına göre aktif karlılığı (ROA) ile LRISK, KRISK ve KRME değişkenleri negatif korelasyona sahipken, LIKID, SYO, BYK ve KISA değişkenleri negatif korelasyona sahiptir. Özsermaye karlılığı (ROE) ile LRISK, KRISK ve KRME değişkenleri negatif korelasyona sahipken, LIKID, SYO, BYK ve KISA değişkenleri pozitif korelasyona sahiptir.

Regresyon analizi sonuçlarına göre bankaların sermaye yeterlilik oranı ve büyüklüğü özel bankaların performansını olumlu yönde etkilemektedir. Sermaye yeterlilik oranı ve banka büyüklüğü göstergesi bir bankaların likidite riski yönetimi hakkında bilgi sağlayabilir. Bu oranların artması bankaların daha az risk almak

istediklerini göstermektedir. Diğer taraftan özel bankaların varlık getirileri ile likidite riski arasında anlamlı negatif bir ilişki bulunmaktadır. Bu sonuç, özel bankaların likidite riski yönetimini uygulamasalar dahi risk yönetiminde pek başarılı olmadıklarını göstermektedir. Yetersiz likidite banka başarısızlıklarının ana nedenlerinden biri olsa da likit varlıkların tutulması, likit varlıkların düşük likidite primine sahip olması ve likit olmayan varlıklara göre daha düşük bir getiriye sahip olması nedeniyle, yüksek getiri fırsat maliyetinin oluşmasına yol açar. Bu durum banka karlılığının azalmasına ve yatırım getirisinin azalmasına neden olmaktadır. Daha önceki araştırmaların da gösterdiği gibi, mümkün olduğunca bankalar risk düzeyi ile kar arasında optimal bir denge kurabilmelidir.

Yabancı bankaların ait regresyon analizi sonuçlarına göre likidite riski ile banka performansı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Likidite ve likidite yönetimini temsil eden değişkenlerin (LIKID, SYO ve BYK) iki karlılık oranı ile pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye sahip olması, yabancı sermayeli bankaların likidite riskine karşı güçlü ve etkin bir önlem aldıklarının göstergesi olup, bu durum finansal performanslarına olumlu yansıdığı için işaretidir. KRME değişkeninin yabancı bankaların özkaynak karlılığı ile anlamlı negatif ilişkisi vardır. KRME, finansal performans göstergelerini olumsuz etkiler çünkü kredi-mevduat oranı, bir bankanın likiditesinin değerlendirilmesine katkıda bulunur ve yatırımcıların, bir bankanın likiditesini doğru yönetip yönetmediğini belirlemesine yardımcı olur. Bu oranın çok yüksek olması, bankanın kredi temerrüdü veya ekonomik kriz gibi bankanın fonlama ihtiyaçlarını karşılayacak yeterli likiditeye sahip olmadığı anlamına gelir. Bu da bankanın performansını büyük ölçüde ve olumsuz etkiler. Ya para piyasasından borç alır ya da bazı varlıkları satar, bu da daha yüksek finansman maliyetlerine, daha düşük karlara ve daha fazla borçla sonuçlanır. Banka yönetiminin, aşırı borçlanmayı önlemek ve herhangi bir likidite açığı riskini ortadan kaldırmak için optimal bir toplam kredi-mevduat oranını korumak için ekstra özen göstermesi gerekmektedir.

Bir bankanın sürdürülebilir bir şekilde faaliyet gösterebilmesi için bir yandan büyük miktarda nakit tutması, diğer yandan da karlı olması gerekir. Likidite ve karlılık ters orantılıdır: likidite artar, karlılık azalır. Birçok bankada daha fazla likit varlık tutmanın sağladığı verimlilik kazanımlarına rağmen, karlar da ciddi bir darbe alabilir. Öte yandan yüksek risk ile yüksek getiri arasında doğrudan bir ilişki olduğundan nakit yönetiminde likidite ve getiri arasında bir denge kurmak önemlidir. Likit bir finansal kuruluş, varlıklarının küçük bir kısmını uzun vadeli krediler şeklinde ve varlıklarının çoğunu ise hızla nakde ve daha sonra krediye dönüştürülebilen kısa vadeli menkul kıymetler şeklinde tutabilmelidir.

KAYNAKÇA

- Abbas, K.A.D. ve Mourouj, T.H. (2015). "The Impact of Bank Liquidity Risk Management on Banking Financial Performance, An Applied Study in a Sample of Private Banks." *Journal of Administration and Economics*, 5(20), 73-100.
- Akgüneş, A.O. (2021). "Finansal Risklerin Banka Karlılığı Üzerine Etkisi: BIST Banka Endeksi Üzerine Bir Uygulama." *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 23(3), 556-576. Doi:10.31460/Mbdd.833699
- Ayaydın, H. ve Karaaslan, İ. (2014). "Likidite Riski Yönetimi: Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Araştırma." *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 5(11), 237-256.
- Barth, J. R., Nolle, D. E., Phumiwasana, T. ve Yago, G. (2003). "A Cross-Country Analysis of the Bank Supervisory Framework and Bank Performance," *Financial Markets, Institutions Instruments*, 12, 67-120.
- Badreldin, F.S. ve Bilal, Z.O. (2016). "The Impact of Liquidity Management on Financial Performance in Omani Banking Sector." *International Journal of Applied Business and Economic Research*. New Delhi: Serials Publ., ISSN 0972-7302, ZDB-ID 2460416-1,14(1), 545-565.

- Baltagi, B.H. ve Wu, P.X. (1999). "Unequally Spaced Panel Data Regression Models with AR(1) Disturbances." *Econometric Theory*, 15(6), 814-823.
- Berrani, M. ve Hacini, I. (2021). "The Role of Corporate Governance in Improving The Banks Financial Performance Empirical Evidence from Listed Banks in The Saudi Market, *Journal of Economic Integration*, 9(2), 651-667.
- Bhargava, A., Franzni, L. ve Narendranathan W. (1982). "Serial Correlation and Fixed Effect Model." *The Review of Economic Studies*, 49, 533-549.
- Breusch, T. ve Pagan, A. (1980). "The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics." *Review of Economic Studies*, 47, 239-253.
- Brown, M. B. ve Forsythe, A. B. (1974). "The Small Sample Behavior of Some Statistics Which Test the Equality of Several Means." *Technometrics*, 16, 129-132.
- Bryman, A. ve Cramer, D. (2001). *Quantitative Data Analysis with SPSS Release 10 for Windows: A guide for Social Scientists*. Routledge by Published, USA and Canada.
- Chinoda, T. (2014). "The Determinants of Commercial Banks Profitability in Zimbabwe." *IOSR Journal of Economics and Finance*, 5(6), 69-80.
- Çelik, S. ve Akarım, Y.D. (2012). "Likidite Riski Yönetimi: Panel Veri Analizi ile İMKB Bankacılık Sektörü Üzerine Ampirik Bir Uygulama." *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 1-17.
- Diamond, D.W. ve Rajan, R.G. (2001). "Liquidity Risk, Liquidity Creation, and Financial Fragility: A Theory of Banking." *The Journal of Political Economy*, 109(2), 287-327.
- Duttweiler, R. (2009). *Managing Liquidity in Banks: A Top Down Approach*. Print ISBN:9780470740460, Online ISBN:9781119206415 | DOI:10.1002/9781119206415

- Edem, D.B. (2017). "Liquidity Management and Performance of Deposit Money Banks in Nigeria (1986 – 2011): An Investigation." *International Journal of Economics, Finance and Management Sciences*. 5(3), 146-161. doi: 10.11648/j.ijefm.20170503.13
- Eyob, K. (2019). *The Impact of Liquidity Risk on Financial Performance of Commercial Banks in Ethiopia*. A Thesis Submitted for the Requirements for the Degree of Magister of Science in Accounting and Finance. Addis Ababa, School of Graduate Studies, Addis Ababa University, Ethiopia.
- Fahrul, P. S. ve Buyung, S. (2018). "Effect of Equity to Assets Ratio (EAR), Size, and Loan to Assets Ratio (LAR) on Bank Performance." *IOSR Journal of Economics and Finance*, 9(4), 1-6.
- Falconer, B. (2001). "Structural Liquidity: The Worry Beneath The Surface", *Balance Sheet*, 9(3), 13-19.
- Friedman, M. (1937). "The Use of Ranks to Avoid the Assumption of Normality Implicit in the Analysis of Variance." *Journal of the American Statistical Association*, 32, 675-701.
- Greene, W. (2000). *Econometric Analysis*. Upper Saddle River, Nj: Prentice-Hall.
- Güneş, N. (2015). "Banka Karlılığının Belirleyicileri: 2002-2012 Dönemi Türk Mevduat Bankaları Üzerine Bir İnceleme." *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 20(3), 265-282.
- Hacini, I., Bouloufad, A. ve Dahou, K. (2021). "The Impact of Liquidity Risk Management on the Financial Performance of Saudi Arabian Banks." *Emergency Markets Journal*, 11(1), 67-75.
- Işık, Ö. (2017). "Internal Determinants of Profitability of State, Private and Foreign Owned Commercial Banks Operating in Turkey." *Journal of Economics, Finance and Accounting*, 4(3), 342-353.

- Işık, Ö. (2018). "Küresel Finansal Kriz Öncesi ve Sonrasında Türkiye’de Bankacılık Sektörünün Performansı." *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 341-368.
- Kadioğlu, E., Telçeken, N. ve Öcal, N. (2017). "Effect of the Asset Quality on the Bank Profitability." *International Journal Economic and Finance*, 9(7), 60-68.
- Kaya, Z., Şahin, L., Hacievliyagil, N. ve Ekşi, İ. (2016). "Bankaların Kredi Verme Davranışlarında Varlık Kalitesinin Etkisi." *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 8(14), 147-160.
- Khalid, M. S., Rashed, M., ve Hossain, A. (2019). "The Impact of Liquidity Risk on Banking Performance: Evidence from the Emerging Market." *Global Journal of Management and Business Research*, 19(C4), 47-52.
- Köklü, N., Büyüköztürk, Ş. ve Çokluk-Bökeoğlu, Ö. (2007). *Sosyal Bilimler için İstatistik*. Pagem Akademi Yayıncılık, Ankara.
- Laminfoday, D. (2018). *The Effect of liquidity risk management on financial performance of commercial banks in Sierra Leone*. A research proposal submitted for the award of the degree of Magister of business administration. Nairobi, School of business, University Of Nairobi.
- Laurine, C. (2013). "Zimbabwean Commercial Banks Liquidity Risk Determinants after Dollarisation." *Journal of Applied Finance & Banking*, 3(6),1-6.
- Levene, H. (1960). *Robust Tests for Equality of Variances*. In: *Contributions to Probability and Statistics*: Stanford, California Olkin, I., Ghurye, G., Hoeffding, W., Madow, W.G. and Mann, H.B. (Ed.). Stanford University Press, California: 278-292.
- Ndoka, S., Islami, M., Shima, J. (2017). "The Impact of Liquidity Risk Management on The Performance of Albanian Commercial Banks During the Period 2005-2015." *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(1), 70-76.

- Osuagwu, E.S. (2014). "Determinates of Bank Profitability in Nigeria." *International Journal of Economics and Finance*, 6(12), 46-63.
- Pesaran, M.H. (2004). *General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels*. University of Cambridge, Faculty of Economics, *Cambridge Working Papers in Economics*, No. 0435.
- Pesaran, M.H. (2007). "A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross-Section Dependence." *Journal of Applied Econometrics*, 22(2007), 265-312.
- Poorman, F. Jr., Blake, J. (2005). *Measuring and Modeling Liquidity Risk: New Ideas and Metrics*. *Financial Managers Society Inc. White Paper*.
- Saldanlı, A. ve Aydın, M. (2016). "Bankacılık Sektöründe Karlılığı Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Analizi ile İncelenmesi: Türkiye Örneği." *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 24, 1-9.
- Saleh, T. A. (2014). "Bank Liquidity Risk and Performance: An Empirical Study of the Banking System in Jordan." *Research Journal of Finance and Accounting*, 5(12), 155- 164.
- Sviatlana, H., ve Lara, G. (2017). "Management Strategies for Bank's Liquidity Risk". *International Journal of Economics and Finance*, 9(6), 98- 110.
- Taşkın, F.D. (2011). "Türkiye'de Ticari Bankaların Performansını Etkileyen Faktörler." *Ege Akademik Bakış*, 11(2), 289-298.
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2016). *Panel Veri Ekonometrisi Stata Uygulamalı*. Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Liquidity risk arises from the bank's inability to effectively meet both expected and unexpected current and future cash flows and collateral needs. In such a case, the bank's funding costs may increase disproportionately, the bank may not be able to start new business or make bank payments on time, in short, the bank may suffer a loss. This loss affects not only the bank's performance but also its reputation. A bank can lose the trust of depositors if funds are not provided on time. In addition, the weak liquidity position may cause banks to be penalized by regulatory and supervisory agencies.

Since the consequences of lack of liquidity can be felt by individual banks and the entire financial system, liquidity risk management is of great importance not only for banks but also for the entire system. Therefore, banks are responsible for the management of liquidity risk, which focuses on maintaining an adequate level of liquidity, being prepared to face various pressures, possible losses or weakness of funding sources (Sviatlana and Lara, 2017; Berrani and Hacini, 2021). Correct and effective management of liquidity is critical to the successful operation of any organization and improves financial performance. Therefore, if a bank can effectively manage its liquidity, its customers will have more confidence in the country's financial system and hence the bank's liquidity position, which can improve the bank's survival, growth and performance.

Although there are many studies on the risk management practices of commercial banks, especially in developed countries, there are few studies examining the liquidity risk and its effect on the performance of banks. The results of these studies are quite different. While there are studies in the literature that found a positive relationship between liquidity risk and management and bank performance (Çelik and Akarım, 2012; Abbas and Mourouj, 2015; Badreldin and Bilal, 2016; Edem, 2017; Akgüneş, 2021), there is a negative relationship. There are studies (Ayaydın and Karaaslan, 2014; Ndoka et al., 2017; Işık, 2018; Laminfoday, 2018; Eyob, 2019; Hacini et al., 2021).

Method

In order to test the impact of liquidity risk and management on Turkish banking performance, samples of eight private and eleven foreign banks included in the Turkish Banking System in the period 2010q1-2022q4 were used. Descriptive statistics, correlation analyzes and regression analyzes were used to analyze the data.

Results

Correlation and regression analyzes were used to reveal the relationship between the variables. According to the results of the correlation analysis of private banks, the ratio of return on assets (ROA) and financing gap to total assets (LRISK), the ratio of total loans to total assets (KRISK), the ratio of liquid assets to total assets (LIKID), the ratio of total loans to total deposits (KRME) and liquidity while the ratio of assets to short-term liabilities (KISA) variable is negatively correlated, the ratio of total equity to total assets (SYO) and the logarithm of total assets (BYK) variable are positively correlated. On the other hand, while return on equity (ROE) and LRISK, KRISK, LIKID, SYO, KRME and KISA variables are negatively correlated, BYK variable is positively correlated. According to the analysis results of foreign banks, ROA and LRISK, KRISK and KRME variables are negatively correlated, while LIKID, SYO, BYK and KISA variables are positively correlated. According to the analysis results of foreign banks, ROE and LRISK, KRISK and KRME variables are negatively correlated, while LIKID, SYO, BYK and KISA variables are positively correlated.

According to the results of the regression analysis, capital adequacy ratio and bank size positively affect the performance of private banks. On the other hand, there is a significant negative relationship between the return on assets of private banks and the liquidity risk. This result indicates that although private banks implement liquidity risk management, they are not very successful in risk management. If possible, banks should be able to strike an optimal balance between risk and profit, as previous research suggests.

According to the results of regression analysis of foreign banks, there is a significant positive relationship between liquidity risk and bank performance. The fact that the variables representing liquidity and liquidity management (LIKID, SYO and BYK) are in a positive and significant relationship with both profitability indicators is a sign that foreign banks take strong and effective measures against liquidity risk and this reflects positively on their performance. The KRME variable has a negative significant relationship with the return on equity of foreign banks. The KRME negatively affects financial performance indicators because the loan/deposit ratio contributes to the assessment of the Banka'sı liquidity and helps investors determine whether the bank is managing its liquidity correctly. If the ratio is too high, it means that the bank does not have sufficient liquidity to

meet its financing needs, such as a credit default or an economic downturn, and this will greatly and negatively affect the bank's performance. Bank management should pay more attention to maintaining an optimal loans/total deposits ratio while not over lending to avoid any liquidity gap risk.

Conclusion

In order for banking activities to be sustainable, banks must have an important position in liquid assets on the one hand, and be profitable on the other. Liquidity and profitability are inversely proportional, as liquidity increases, profitability decreases. Despite the productivity gains from holding higher liquid asset positions at many banks, profitability can also suffer severely. On the other hand, there is a direct relationship between high risk and high return, so it is important to find a balance between liquidity and profitability in liquidity management. A liquid financial institution may invest a smaller portion of its assets in long-term loans; It should be able to hold a greater portion of its assets in short-term securities that can be quickly converted into cash and then loaned.

ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 16 Sayı : 45 Aralık 2023

Yayın Geliş Tarihi: 06.09.2023 Yayına Kabul Tarihi: 22.12.2023

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1356033>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Citation: Karaman, N., Uyanık Y. (2023).Refah Karması Yaklaşımı Çerçevesinde Türkiye’de Gıda Bankacılığı: Refah Sunumundaki Yerinin Değerlendirilmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (45), 636-682.

REFAH KARMASI YAKLAŞIMI ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE’DE GIDA BANKACILIĞI: REFAH SUNUMUNDAKİ YERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİNE YÖNELİK NİTEL BİR ARAŞTIRMA*

Nursel KARAMAN Yücel UYANIK*****

Öz

Refah karması, sosyal politikaların şekillendirilmesinde kamu sektörü, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları üçlüsü arasındaki ortaklıklara dikkat çekmektedir. Neo-liberal ideoloji doğrultusunda devletin refah hizmetlerindeki öncü rolünün ve sınırlarının daraltılmasına yönelik bir çaba olarak yorumlandığı da görülmektedir. Refah karması yaklaşımı içinde önemli yer tutan bir paydaş, sivil toplum ve sivil toplum tabanlı hayırsever faaliyetler olmaktadır. Gıda bankacılığı, sivil toplum kuruluşları eliyle gerçekleştirilen bir uygulama olarak, refah sistemi içerisinde sivil toplum kuruluşlarının rolü ve bu kuruluşların diğer aktörler ile ilişkisi üzerine önemli veriler sunmaktadır. Bu çalışma, Türkiye’de gıda bankalarının çeşitli

* Bu makale, Şubat 2022 tarihinde Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalında savunulan, 718954 numaralı “Refah Devletin Dönüşümü Bağlamında Sivil Toplum Kuruluşlarının Yoksullukla Mücadeledeki Rolü: Gıda Bankacılığı Uygulaması” isimli doktora tezinden türetilmiştir. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Etik Komisyonu 18.03.2021 tarih ve E.15001 sayılı yazı, Araştırma Kod No:2021/102.

** Arş.Gör.Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İİBF, ÇEEİ Bölümü.
n.karaman@hbv.edu.tr, Ankara, Türkiye.

*** Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İİBF, ÇEEİ Bölümü.
y.uyanik@hbv.edu.tr, Türkiye.

fonksiyonları, talep tarafı ve arz tarafı ile birlikte ele alınarak, yoksullukla mücadele konusunda, refah sunumundaki yerlerinin bütüncül bir değerlendirmesini yapabilmeyi amaçlamaktadır. Nitel araştırma yöntem ve tekniklerinden yararlanılan saha araştırması sonucunda, betimsel bir analiz gerçekleştirilmiştir. Yapılan analiz neticesinde, Türkiye’de gıda bankalarının kapitalist sistemin yarattığı fazlayı ihtiyaç sahiplerinin, çevrenin ve tüm toplumun yararına yeniden değerlendirmenin gönüllü iyi bir çabası olarak değerlendirilebildiği; fakat yoksulluk karşısında kamu politikalarının ikamesi olarak varlıklarının devam ettirmelerinin söz konusu olamayacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Refah karması, sivil toplum, gıda bankacılığı.

WITHIN THE WELFARE MIX APPROACH FOOD BANKING IN TURKEY: A QUALITATIVE STUDY TO ASSESS ITS ROLE IN WELFARE PROVISION

Abstract

As a prominent approach in the transformation process of the modern welfare state, a stakeholder that has an important place in the welfare mix is civil society and civil society-based philanthropic activities. Food banking, a service provided by non-governmental groups, offers crucial information on the direction social policy is now taking, the function of these organizations in the welfare system, and their interactions with other actors. This study set out with the aim of making a comprehensive assessment of their position in the welfare system in the battle against poverty by considering the various functions of food banks in Turkey, together with the demand side and the supply side. As a result of the field research using qualitative research methods and techniques, a descriptive analysis focused on the perspectives and experiences of the parties in food banking service. The analysis led to the conclusion that food banks in Turkey can be seen as a voluntary good effort to reassess the surplus created by the capitalist system for the benefit of those in need, the environment, and the entire society; however, it was also determined that they cannot continue to exist in place of government policies against poverty.

Keywords: Welfare mix, civil society, food banking.

1. GİRİŞ

Modern refah devletinin kurumsallaşmasıyla, devlet tarafından “hak” çatısı altında sağlanan, sistematik, genel ve yaygın refah programlarının; hak temeline

dayanmayan, istikrarlı ve yaygın nitelik taşımayan diğer refah aktörlerinin sağladığı refah hizmetlerinden ayrıldığı ve bu ikisinin birbirlerini ancak tamamlayıcı nitelikte olabilecekleri zımnen kabul edilmiştir. Neo-liberal küreselleşme süreci ise devlet ve diğer refah aktörleri arasındaki bu tamamlayıcılık ilişkisini ikame ilişkisine dönüştürmeye başlamıştır. Devletin refah hizmetlerindeki geri çekilmesinin yaratacağı politik sonuçlardan çekinilmesi, aktif vatandaşlık ve refah karması yaklaşımlarıyla, bireylerin ve grupların kendi aralarındaki gönüllü örgütlenmeleri aracılığıyla toplumsal refahın sağlanmasında daha fazla sorumluluk almaya teşvik edilmelerine sebebiyet vermiştir. Bir refah aktörü olarak tanımlayabileceğimiz sivil toplumun ve daha teknik olarak sivil toplum kuruluşlarının, ortaya çıkışından günümüze gerek lobi faaliyetleri gerek politik baskılar gerekse doğrudan hizmet sunumu şeklinde sosyo-ekonomik hakların gelişimine ve toplumsal refaha katkı sağladıkları bilinmektedir. Ancak sivil toplumun sosyo-politik alandaki bu işlevleri, refah devletinin dönüşümü perspektifinden değerlendirildiğinde, bir yandan kamu sektörüne getirilen verimsizlik eleştirilerinin yükseldiği, diğer yandan özel sektörün karlılığı düşük bularak girmekten çekindiği alanlarda, üçüncü bir aktör olarak sivil topluma güçlü bir rol düştüğü düşüncesi ile paralel gelişmektedir. Bu durum ise sivil toplum kuruluşlarının sosyal politika alanına giderek daha fazla dahil edilmelerinin beraberinde getirdiği çıkmazları ve riskleri sorgulatmaktadır.

Bu çalışmanın konusunu oluşturan gıda bankacılığı uygulaması, tüm bu tartışmaları bünyesinde barındıran bir uygulama olarak, sosyal politika disiplininin gündemine giren görece yeni ve tipik bir çalışma alanıdır. 1960'lı yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) yoksulların karşı karşıya kaldığı gıda güvencesizliğine karşı gönüllü bir mücadele yöntemi olarak başlayan uygulama, o tarihten günümüze giderek yaygınlaşarak pek çok ülkede uygulanır hale gelmiştir. Temel olarak sivil toplum kuruluşları kanalıyla yürütülmesi, sivil toplumun refah

Refah Karması Yaklaşımı Çerçevesinde Türkiye’de Gıda Bankacılığı: Refah Sunumundaki Yerinin Değerlendirilmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma

devletinin dönüşümü sürecinde üstlendiği rollerin avantajları ve dezavantajları ile birlikte iyi bir yansımaları gösterme potansiyeline sahipken; sivil toplumun bağış kanalıyla özel sektörle, yasal düzenlemeler ve kamu desteği yoluyla da kamu sektörüyle yürüttüğü ilişkiler, refah karması yaklaşımının uygulamada iyi bir örneğini oluşturmada ve farklı refah aktörleri arasındaki ilişkilere dair önemli şeyler söylemektedir. Ülkemizde 2004 yılındaki yasal düzenlemeler ile resmi olarak uygulanmaya başladığı kabul edildiğinde gıda bankacılığı yaklaşık 20 yıllık kısa bir geçmişe sahiptir. Bununla birlikte, bu 20 yıl içerisinde artan şekilde gıda bankalarının faaliyetlerinin genişlemesi ve yararlanıcı kitlesinin artması, gıda bankalarını temel bir sosyal sorun olan yoksullukla mücadelede ele alınması gereken kayda değer bir konu haline getirmiştir. Bu doğrultuda bu çalışmada, nitel araştırma yöntem ve tekniklerinden yola çıkılarak, Türkiye’de gıda bankalarının arz (yöneticiler, çalışanlar, gönüllüler, bağışçılar)-talep tarafları (yararlanıcılar) ile birlikte refah sunumundaki mevcut konumlarının bütüncül bir görünümü elde edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın ikinci, üçüncü ve dördüncü bölümleri teorik arka plana, beşinci bölümü ise ampirik saha araştırması kısmına ayrılmıştır.

2. REFAH KARMASININ BİR AKTÖRÜ OLARAK SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ YOKSULLUKLA MÜCADELEDEKİ ROLLERİ

Refah devletinin dönüşümü çerçevesinde şekillenen ve neo-liberal refah rejiminin temel özelliklerinden biri olarak sivrilen bir yaklaşım, sosyal politikaların, devlet, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları üçlüsü arasındaki ortaklıklar üzerinden şekillendirilmeye başlamasıdır. Refah çoğulculuğu ya da refah yönetişimi olarak da adlandırılan refah karması yaklaşımı ile devlet devreden çıkartılmadan, sosyal hizmetlerin sağlanmasında diğer politika sağlayıcı kurumlardan da yararlanılması amaçlanmakta; devletin tek başına hizmet üretmesi yerine; bu hizmetlerin kamu sektörü, özel sektör ve gönüllü sektör

tarafından ortak bir şekilde gerçekleştirilmesi, devletin ise temel olarak hizmetlerin düzenlenmesinden, denetlenmesinden ve finansal destekten sorumlu olması istenmektedir. Refah karmasının refah tedariki sürecine farklı değerler, yönelimler ve kapasiteler ekleme potansiyeline sahip olduğu düşünülmektedir: Özel sektör piyasadaki girişimci dinamizmini getirmekte (inovasyon, esneklik, tüketici merkezli olma gibi); gönüllü sektör kullanıcılara yakın olma sorumluluğunu ve etik bilinci getirmekte; kamu sektörü ise kamu hizmeti ruhu ve mesleki değerler ile bütünleşmektedir. Dolayısıyla refah karması toplumun çeşitliliğine (teoride) uyan çeşitli hizmet tedarik biçimleri yaratmaktadır (Ersöz, 2003: 130; Özdemir, 2004: 102; Clarke, 2011: 329).

Rosanvallon (2004: 93-94), refah devletinin geleceğinde zorunlu olarak çoğul bir modelin öne çıkacağını öngörmektedir. Yazara göre, “kolektif hizmet=devlet=ticari olmayan=eşitlik” ve “özel hizmet=pazar=kar=eşitsizlik” yaklaşımının artık terk edilmesi gerekmektedir. Refah devletinin geleceği, bu farklılıkların yeni bir birliği tanımlamasından geçmektedir. Tek boyutlu bir devletleştirme mantığının yerini toplumsallaşma, yerinden yönetim ve özerkleştirmeden oluşan üçlü bir dinamiğin alması mümkündür. Bu yapı şu şekilde parçalara ayrılmaktadır:

- Büyük ekipmanların ve kolektif çalışmaların yönetiminin bürokrasiden kurtarılması ve rasyonalize edilmesi
- Birtakım kamu hizmetlerinin yeniden biçimlendirilip düzenlenerek bu hizmetlerin onları kullananlara daha yakın hale getirilmesi (yerinden yönetim)
- Kamusal olmayan örgütlenmelere (örgütler, dernekler vb. gruplaşmalar) kamu hizmeti ödevlerinin transfer edilmesi

Refah Karması Yaklaşımı Çerçevesinde Türkiye’de Gıda Bankacılığı: Refah Sunumundaki Yerinin Değerlendirilmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma

Rosanvallon’a göre özellikle, “özerkleştirme” olarak adlandırdığı üçüncü unsur, refah devletinin içinde bulunduğu zorluklara en iyi şekilde yanıt verebilecek ve geleceğin toplumsal ihtiyaçlarını karşılayabilecek en yeni ve ilginç yoldur. Bir başka deyişle, refah devletinin dönüşümü sürecinde ortaya çıkan alternatifler ancak devlet talebinin azaltılması, dayanışmanın yeniden topluma benimsetilmesi içinde yer alırsa anlamlı olabilecektir (Rosanvallon, 2004: 93-94). Bu bağlamda, refah karması yaklaşımı içinde önemli yer tutan bir paydaş, sivil toplum ve sivil toplum tabanlı hayırsever faaliyetler olmaktadır.

Singer, refah hizmetleri farklı sektörlerin bir toplamı olarak kavramsallaştırıldıktan ve devlet birimlerinin ve yeni sivil toplum kuruluşu formlarının gelişiminden sonra giderek çoklu aktörlerin, sosyal yardım, bayındırlık ve kültürel hizmetler sağladığı yapıları “karma hayırseverlik ekonomisi” olarak adlandırmaktadır (Singer, 2018: 270). Kimi yazarlar tarafından “karma refah ekonomisi”, “refah sektörleri”, “çoğulcu refah” gibi nitelendirmelerle de adlandırılan bu yapılanma, esas olarak devletin refah hizmetlerindeki öncü rolünün ve sınırlarının daraltılmasına yönelik bir çaba olarak da yorumlanmaktadır. Gönüllü ve kâr amacı gütmeyen kuruluşların bu çoklu refah ekonomisindeki ağırlıklarını belirleyen temel faktörler ise toplumdaki insani, vicdani ve dini hassasiyetler, yardımlaşma ve dayanışma gelenekleri, ülkelerin kalkınma düzeyleri, yasal mevzuatları, ekonomik ve siyasi ideolojileri olmaktadır (Saripek, 2017: 90).

Yoksulluğun azaltılmasında sivil toplumun rolü değerlendirilirken, sivil toplumun dört ana boyutunun öne çıktığı görülmektedir. Bu boyutlar; sivil toplum kuruluşlarının yapısı, faaliyet gösterdiği alan, savunduğu değerler ve politika oluşturma üzerindeki etkilerinden oluşmaktadır. Bu inceleme, yoksulluğun azaltılmasına yönelik temel olarak üç sivil toplum yaklaşımına odaklanmaktadır:

savunuculuk, politika değişikliği, hizmet sunumu (İbrahim ve Hulme, 2010: 6). Sivil toplum kuruluşlarının bu alanların her birinde nasıl çalıştığı ve başarıları/başarısızlıkları, sivil toplumun yoksullukla mücadeledeki rolüne ilişkin önemli şeyler söylemektedir. Ayrıca bu üç alanın aralarındaki etkileşimli ilişki de önem taşımaktadır. Örneğin, bir sivil toplum kuruluşunun hizmet sunumu, savunuculuk çalışmaları için gerekli bilgi tabanını oluşturabilir; çünkü yoksullara hizmet sunan sivil toplum kuruluşları lobi yapmaya yönelik verileri toplamak için daha iyi bir konumdadırlar. Korten'in (1987) sivil toplum kuruluşları için "üç nesil" tanımlaması sivil toplum kuruluşlarının yoksulluğu etkilediği bu üç alandaki faaliyetlerine yakından benzerlik göstermektedir (İbrahim ve Hulme, 2010: 11). Korten (1987), yoksullara yönelik sivil toplum kuruluşu faaliyetlerini üç başlık altında ayrıştırmaktadır: i) yardım ve refah, ii) yerel kendine güven, iii) sürdürülebilir sistem geliştirme. Birinci nesil sivil toplum kuruluşları, yoksullara yardım sağlayıp hizmet sunarken; ikinci nesil sivil toplum kuruluşları, onların kapasitelerini güçlendirmeye ve yerel kalkınmayı teşvik etmeye odaklanarak yetersiz hizmet sunumunun nedenlerini de irdelemektedir. Üçüncü nesil sivil toplum kuruluşları ise ulusal düzeyde daha geniş ve politik bağlarla ilgilenmekte ve kaynakların yoksullara etkin bir şekilde tahsis edilmesini sağlamak için hükümetlerle birlikte çalışmaktadırlar. Bu nesillerin her biri farklı bir sivil toplum kuruluşu yönelimini temsil etse de birbirlerini dışlamazlar. Korten (1987: 147-150), çoğu sivil toplum kuruluşunun mikro ve makro düzeylerde politika reformlarını teşvik etmek için üçüncü nesil bir yönelimi benimsemeye çalıştıklarını belirtmektedir.

Bununla birlikte sivil toplum kuruluşlarının hizmet sunumlarında bazı sorunlarla karşılaşabilmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının yoksullara hizmet sunumunda karşılaştığı temel sorunlar; bu kuruluşların dış finansmana yüksek bağımlılığı, ölçeklendirme zorluğu ve maliyetlerin karşılanamaması nedeniyle bazı

Refah Karması Yaklaşımı Çerçevesinde Türkiye’de Gıda Bankacılığı: Refah Sunumundaki Yerinin Değerlendirilmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma

hizmetlerin sürdürülebilir olmamasıdır (İbrahim ve Hulme, 2010: 10-11). Sivil toplum kuruluşlarının statüsü, sosyal politikadaki çoğulcu eğilimler ile güçlenmiş olsa da neo-liberal sosyo-ekonomik ve siyasal ortamın diğer bileşenlerinin bu kuruluşları, yeni çoğulcu refah döneminin “küçük ortağı” ya da “faydasız hizmet sağlayıcısı” haline dönüştürdüğüne ilişkin görüşler mevcuttur (Sarıipek, 2017: 89). Yapılan çalışmalar ve gözlemler, hayırsever kuruluşların ve geniş aile, arkadaşlar, cemaatler tarafından sağlanan devlet dışı sosyal refahın, yetersiz devlet desteğinin bıraktığı boşluğu dolduramadığını ve çocuklar, yaşlılar ve işsizler de dahil olmak üzere savunmasız gruplar için risklerin devam ettiğini göstermektedir (Morvaridi, 2013: 306). Bebbington (2004), sivil toplum kuruluşlarının eşitsizlik modellerini tersine çevirmek ve sosyal adaleti sağlamak istiyorlarsa, kalkınmanın normatif anlamını yeniden keşfetmeye ihtiyaçları olduğunu ve hedeflerinin, projeler yoluyla yoksulluğu azaltmak yerine, daha çok gelirin yeniden dağıtımını ve dönüşümü etrafında biçimlendirilmesi olması gerektiğini belirtmektedir. Ancak yazara göre bu, sivil toplum kuruluşlarının mevcut konfor alanına uzak düşebilecek risklerle dolu bir yoldur (Banks ve Hulme, 2012: 22). Örneğin, bir sivil toplum kuruluşunun hizmet sunumu savunuculuk çalışmaları için gerekli bilgi tabanını oluşturabilir; diğer yandan, hizmet sunumunda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları, yoksulların haklarını göz ardı eden, onların yoksunluğuna neden olan yapı ve kurumlara meydan okumayan, münhasıran ihtiyaç odaklı bir yaklaşım benimsememeye özen göstermelidirler. Yalnızca bir alana odaklanmanın potansiyel dezavantajları göz önüne alındığında, yoksulluğun azaltılması amacıyla yönelik faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının bütünleştirici ve iş birliğine dayalı bir yaklaşım benimsemeleri gerektiği düşünülmektedir (İbrahim ve Hulme, 2010: 12). Nitekim yoksul yanlısı sivil toplum kuruluşları çoğu zaman hükümetlerin ve despotik piyasaların kontrol edilmesine önemli katkılar sunabilmelerine rağmen; yoksulluğa karşı mücadele, bundan çok daha fazlasını gerektiren hayati bir konudur (Manor, 2004: 11).

Tüm bu bağlamlarda sivil toplum tarafından ortaya konulan ve geliştirilen gıda bankacılığı uygulaması, yoksullukla mücadelede sivil toplum kuruluşlarının rolüne ve sosyal politikadaki refah karması yaklaşımına yönelik dikkate değer değerlendirmeler yapılmasına olanak sağlamaktadır.

3. SOSYO-EKONOMİK BOYUTLARIYLA GIDA BANKACILIĞI UYGULAMASI

Gıda bankacılığı özünde gıdanın saklanmasıyla ortaya çıkarılan bir kavramdır. Bireyler ya da organizasyonlar fazla olan gıdayı bu bankaya “yatırırken”, ihtiyacı olanlar da bu gıdayı bankalardan “çekmektedir”. Gıdaların ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması, sistemi oluşturan gıda bankası olarak adlandırılan kuruluşlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Küresel Gıda Bankaları Birliği (The Global Foodbanking Network- GFN) tarafından yapılan tanıma göre gıda bankası, ticari gıda sisteminden arta kalan, el konulmadığı takdirde kaybolacak ya da atık merkezlerine gönderilecek fazla, sağlıklı ve güvenli gıdanın, açlık ya da yetersiz beslenme ile karşı karşıya kalanlara tedarik edilmesi ve yeniden dağıtılması için tipik sosyal hizmet kuruluşları aracılığı ile oluşturulmuş bir organizasyondur (GFN, 2018: 7). Gıda bankacılığı sisteminde dolaşımı sağlanan fazla gıdaların bazı özellikleri olduğu görülmektedir. Gıda bankacılığı sisteminde yer bulan ürünler, daha çok işletmelerin stoklarında bulunan başta gıda olmak üzere temel ihtiyaç malzemelerinden son kullanma tarihi yaklaşmış, paketleme ya da üretim hatası bulunan, ihracat veya ihtiyaç fazlası gibi nedenlerden dolayı değerini kaybeden ürünlerden oluşmaktadır (Okur ve Sayın, 2014: 66). Buradaki ortak unsur, gıda bankacılığında dağıtıma sokulan ürünlerin değerinin çeşitli sebeplerle piyasa değerinin altında olmasıdır.

Sosyal bilimciler, gıda bankalarını tanımlarken öncelikle ihtiyaç sahiplerini beslemeyi; ikincil olarak ise, gıda atıklarının azaltılmasını, gıda israfının ortadan

Refah Karması Yaklaşımı Çerçevesinde Türkiye’de Gıda Bankacılığı: Refah Sunumundaki Yerinin Değerlendirilmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma kaldırılmasını vurgulama eğilimindedirler (Türkkan, 2020: 56). Genel olarak ise gıda bankaları bu iki temel amacın keşişim noktasında bulunmaktadır. Gıda bankalarının, ortaya çıkışından günümüze kadar gelen süreçte, pek çok ülkede amaçları, kapsamları, faaliyetleri, büyüklükleri vb. bakımdan bazı farklılıklar taşıyabildikleri görülmüştür. Örneğin, kimi gıda bankaları sadece bağışlanan gıda maddelerini dağıtarak faaliyetlerini sürdürürken; kimileri ise hukuki danışmanlık, halk eğitimi, istihdam sağlama gibi hizmetlerle faaliyet alanlarını genişletmektedir (Çuhadar, 2017: 689).

İlk gıda bankaları 1960’larda fikrin çıkış noktası olan ABD’de emekli bir iş insanı John Van Hengel’in yoksullara yardım amacıyla başlattığı gönüllü çalışmalar sayesinde kurulmuştur. Hengel, gönüllü olarak çalıştığı aşevinde atılan gıdaların ekonomik açıdan değeri olmayan ancak gıda güvenliği açısından da sorun teşkil etmeyen, bir başka deyişle, sağlığa zararlı olmayan ürünler olduğunu kavradığında gıda bankacılığının temellerini atmıştır. Hengel, çalıştığı aşevinde çöpe atılan ya da bağışlanan ürünleri toplamaya başlamış; topladığı ürünlerin aşevinin kapasitesinden fazla olması nedeni ile de bu ürünlerin depolanıp dağıtılacağı bir yer olarak ilk gıda bankası olan St. Mary’s Gıda Bankası’nı kurmuştur (Okur ve Sayın, 2014: 74-75). 1976 yılında ABD Federal Hükümeti, ülke genelinde gıda bankacılığı faaliyetinin yaygınlaştırılmasını desteklediğini belirterek yaptığı bir vergi reformu ile gıda bankalarına yapılan bağışlara teşvik getirmiştir. Yapılan reformlarla yasallık kazanan organizasyonlar America’s Second Harvest adı altında bir çatı kuruluşta toplanmıştır (Okur ve Sayın, 2014: 75-76; Çuhadar, 2016: 689). 2008 yılında kuruluşun adı Feeding America olarak değiştirilmiştir. Günümüzde Feeding America, yaklaşık 200 gıda bankası ve 60 bin yemek programını bünyesinde bulunduran ülkenin en büyük açlıkla mücadele ağı haline gelmiştir. Her yıl ABD’de 35 milyondan fazla insan destek için Feeding America ağına yönelmektedir (<https://www.feedingamerica.org>).

Uluslararası düzlemde, önce Avrupa sonra ABD merkezli iki kuruluş, gıda bankacılığının küresel çapta gelişmesinde doğrudan etkili olmuştur. 1986 yılında Fransa Paris'te Avrupa düzeyinde gıda bankalarını tek ve kurumsal bir çatı altında toplamak amacıyla Avrupa Gıda Bankaları Federasyonu (European Federation of Food Banks- FEBA) kurulmuştur. Federasyonun amacı, Avrupa Birliği (AB) kurumlarına ve çok uluslu şirketlere söylem birliği sağlamak ve Avrupa'daki gıda bankalarının ulusal gelişimini desteklemektir (Riches, 2018: 41). Günümüzde FEBA, 30 Avrupa ülkesinde faaliyet gösteren 341 gıda bankasından oluşan genişleyen bir ağıdır (<https://www.eurofoodbank.org>). 2006 yılında dünyanın önde gelen dört ulusal gıda bankası ağı- RedBancos de Alimentos Argentina, FoodBanks Canada, Bancos de Alimentos de Mexico, Feeding America- tarafından GFN kurulmuştur. Merkezi ABD Chicago'da bulunan kuruluş, dünya çapında gıda bankalarını birleştirerek ve geliştirerek açlıkla mücadele etmeye ve gıda israfını önlemeye odaklanmaktadır. 2021 yılı itibariyle kuruluş bünyesinde yaklaşık 50 ülkeden 59 bin gıda bankası aracılığıyla 39 milyon insana gıda erişimi sağlanmıştır (<https://www.foodbanking.org>).

Gıda bankacılığı yaygın olarak uygulandığı ABD ve Avrupa'nın dışında, İngiltere, Mısır, Arjantin, Brezilya, Gana, Guatemala, Hindistan, İsrail, Japonya, Ürdün, Kanada, Kolombiya, Fas, Meksika, Yeni Zelanda, Filipinler, Güney Afrika, Güney Kore, Tayvan ve Türkiye de olmak üzere pek çok ülkede uygulanmaktadır (Hartmann, 2014: 65). Son yıllarda, gıda bankalarından yararlananların profillerinin hızla değiştiği ve büyüdüğü görülmektedir. Yalnızca evsizlerden, yaşlılardan, kronik yoksullardan oluşan marjinal dezavantajlı gruplar değil; tek ebeveynli haneler, boşanmış ya da ayrı yaşayan bireyler, gençler, çalışan yoksullar ve hatta orta gelirli ama gittikçe büyüyen bir borçlu kitlesi gıda bankalarından destek almaktadır. Vansintjan (2014: 4), gıda bankalarının artışına yol açan faktörlerin yalnızca refah kesintileriyle ilişkilendirilemeyeceğini; gıda

Refah Karması Yaklaşımı Çerçevesinde Türkiye’de Gıda Bankacılığı: Refah Sunumundaki Yerinin Değerlendirilmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma

endüstrisinin merkezileşmesinin etkisinin yanı sıra, sosyal hareketlerin ve gıda israfının etrafındaki politika boşluklarının da dikkate alınması gerektiğini belirtmektedir. Öte yandan gıda bankalarının faaliyetlerinin genişlemesiyle birlikte, gıda bankalarına yönelik, gıda güvencesizliğini ve gıda atığı üreten sorunları kronik hale getirdiği, aynı zamanda özel bağışçılara ve sivil toplum kuruluşlarına odaklanarak yoksullara refah sağlayan kamu harcamalarında daha derin kesintiler yapılmasını kolaylaştırdığı yönünde şiddetli eleştiriler süregitmektedir (Türkkan, 2020: 52). Ancak bu eleştiriler paralelinde, pek çok ülkede olduğu gibi ülkemizde de son yıllarda gıda bankalarının faaliyetleri artan oranda genişlemeye devam etmektedir.

4. TÜRKİYE’DE GIDA BANKACILIĞININ REFAH SUNUMUNDAKİ YERİNE YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME

4.1. Uygulama Alanı ve Mevzuat Çalışmaları

Gıda bankacılığının ülkemizdeki ilk uygulaması 2004 yılında Diyarbakır’da başlamıştır. Diyarbakır’da Doğu ve Güneydoğu Anadolu Kalkınma Vakfı’nın 20 Ocak 2004 tarihinde tahsis ettiği 2 bin metrekarelik kapalı alanda başlatılan gıdaların korunması ve dağıtımına yönelik olarak Diyarbakır Gıda Bankası faaliyete geçmiştir. Diyarbakır’dan sonra 8 Mayıs 2004 tarihinde Konya’da Türkiye İsrافی Önleme Vakfı’nın katkılarıyla Dosteli Derneği tarafından açılan gıda bankası faaliyete geçmiştir (Akgül, 2004: 16-17).

Gıda bankacılığı uygulamasının gündeme gelmeye başlamasıyla mevzuatta da buna yönelik düzenleme çalışmaları başlatılmıştır. 2 Ocak 2004 tarihinde yürürlüğe giren 5035 sayılı Kanunun 8, 12 ve 14. maddelerinde yapılan değişikliklerle Türk vergi hukukuna gıda bankacılığı kavramının girmesi sağlanmıştır. Böylelikle, gıda bankalarına yardımda bulunacaklar, yaptıkları yardımı maliyet bedeli

üzerinden gider yazmaları suretiyle teşvik edilmeye çalışılmıştır (Akgül, 2004: 21). 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu (GVK)'nın 40 ve 89. maddelerinde ve 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu (KDV)'nin 17. maddesinde yapılan değişikliklerle, yoksullara yardım amacıyla gıda bankacılığı faaliyetinde bulunan dernek ve vakıflara bağışlanacak gıda maddelerinin maliyet bedellerinin, gelir vergisi matrahının tespiti sırasında hâsılatan indirimine veya yıllık gelir vergisi beyannamesi üzerinde indirim konusu yapılmasına izin verilmiş ve bu gıda maddelerinin teslimleri katma değer vergisinden istisna edilmiştir (Çuhadar, 2017: 693).

Gıda bankacılığı alanında faaliyet gösteren derneklerin gıda bankacılığı yaparken uyacakları esaslar, Maliye Bakanlığı tarafından 21.03.2004 tarihinde yayımlanan 251 seri numaralı Gelir Vergisi Genel Tebliği'nde detaylı olarak belirtilmiştir. Bu kapsamda (TBMM, 2018: 33):

- Gıda maddesi bağışının dernek veya vakfa yapılmış olması gerekmektedir.
- Bağışı kabul edecek dernek veya vakfın tüzüğünde veya senesinde ihtiyacı bulunanlara gıda yardımı yapılabilmesine ilişkin hükümlerin bulunması gerekmektedir. Bununla beraber, dernek veya vakfın başka alanlarda da faaliyet gösteriyor olmasının, kamuya yararlı dernek veya vergiden muaf vakıf olup olmamasının uygulama açısından bir önemi bulunmamaktadır.[†]
- Gıda bankacılığı kapsamında yapılacak bağışların gıda maddesi niteliğinde olması gerekmektedir. (31.12.2004 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 5281 sayılı "Vergi Kanunlarının Yeni Türk Lirası'na Uyumu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile gıda

[†]Dernek veya vakfın faaliyet alanının farklı olmasının bir önem taşımaması, sağlık gibi farklı bir alanda faaliyet gösteren bir derneğin de tüzüğünde gıda bankacılığına ilişkin düzenlemeler olduğu takdirde gıda bankacılığı yapabileceği anlamına gelmektedir.

bankacılığının kapsamı genişletilmiş ve giyecek, temizlik, yakacak bağışlarının da maliyet bedeli üzerinden gider kaydedebileceği hükmü konmuştur.)

- Yapılacak bağışlar şartlı olarak –bedelsiz olarak ihtiyaç sahiplerine dağıtılmak üzere- yapılmalıdır.
- Gıda maddesi niteliğini taşımayan ve şartlı olarak yapılmayan bağışlar, gıda bankacılığı kapsamında yapılacak bağış olarak değerlendirilmeyecektir.
- Bağışlar mutlaka fatura ile belgelendirilmeli ve ayrıca taşıma için sevk irsaliyesi düzenlenmelidir.
- Bağışlanan mala ilişkin bilgileri eksiksiz olarak içeren faturanın bağış yapılan dernek veya vakıf adına düzenlenmesi gerekmektedir.
- Mal bedeli olarak faturada, bağışa konu olan malın maliyet bedelinin (yüklenilen katma değer vergisi hariç) yazılı olması gerekmektedir.
- Faturada "ihtiyaç sahiplerine yardım şartıyla bağışlandığından KDV hesaplanmamıştır" ibaresinin yer alması zorunludur.
- Ayrıca, derneklerin Dernekler Mevzuatı kapsamında öngörülen belgeleri düzenlemeleri ve bağış yapanlara bir örneğini vermeleri gerekmektedir. Ticari faaliyetle uğraşanlarca düzenlenen faturaların, dernekler tarafından muhafaza edilmesi gerekmektedir.

27.05.2004 tarihinde kabul edilen 5179 sayılı Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine Dair Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun’un 3. maddesinde gıda bankası, “*bağışlanan ve üretim fazlası, sağlığa uygun her türlü gıdayı tedarik eden, uygun şartlarda depolayan ve bu ürünleri doğrudan veya farklı yardım kuruluşları vasıtasıyla fakirlere ve doğal afetlerden etkilenenlere ulaştıran ve kar amacı gütmeyen dernek ve vakıfların oluşturduğu organizasyonlar*” şeklinde tanımlanmıştır (Çuhadar, 2017: 690). Bu

kanun, 2010 yılında 5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu ile yürürlükten kaldırılmıştır. Ancak yürürlükten kaldıran kanunda veya sonraki düzenlemelerde gıda bankacılığını tanımlayan herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Gıda bankacılığı uygulaması, mali mevzuat içerisinde yer alan Gelir Vergisi Kanunu ve Katma Değer Vergisi Kanunu üzerinden yürütülmektedir (Kala, 2020: 193).

03.07.2005 tarihinde kabul edilen 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 14. maddesine belediyelerin görev ve sorumlulukları arasına "*gıda bankacılığı yapabilir*" ifadesi eklenerek, gıda bankacılığı yapabilecek kuruluşlar arasına derneklerin ve vakıfların yanı sıra belediyeler de katılmıştır. Ancak her ne kadar Belediye Kanunu'nda belediyelere gıda bankacılığı yapabilmeye yönelik yetki verilmiş olsa da gıda bankacılığını tanımlayan kanunda ancak bir sivil toplum kuruluşunun gıda bankacılığı yapabileceği belirtilmiştir. Dolayısıyla belediyeler, gıda bankacılığı yapabilmek için ya bir vakıfla çalışmak için protokol yapmakta ya da kendileri bir vakıf kurmak zorunda kalmaktadırlar. Aksi halde gıda bankacılığı yapan belediyeye bağışta bulunan işletmeler vergi avantajlarından yararlanamamaktadır (Okur ve Sayın, 2014: 150).

Türkiye'de gerek faaliyet gösteren aktif gıda bankası sayısına gerekse bu gıda bankalarının hizmet sunabildiği yararlanıcı sayılarına net bir şekilde ulaşmak ne yazık ki mümkün görünmemektedir. Nitekim Türkiye'de bu veriler resmi bir kanal üzerinden kayıt altına alınmamakta, en azından paylaşılmamaktadır. Tüzüklerinde gıda bankacılığı geçmesine rağmen, faaliyette bulunmayan dernek ve vakıflar olabildiği gibi, gıda bankacılığında bahsetmeyen ancak gıda bankacılığı benzeri faaliyette bulunan sivil toplum kuruluşları da olabilmektedir.

Refah Karması Yaklaşımı Çerçevesinde Türkiye’de Gıda Bankacılığı: Refah Sunumundaki Yerinin Değerlendirilmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı[‡] Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü’nün 31.07.2017 tarih 43531645-08.01.277-19773 sayılı yazısına göre, gıda bankacılığı yapan vakıflar ve dernekler, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’nın denetimi altındadırlar ve gıda işletmesi olarak Bakanlık nezdinde kayıtlı olmaları gerekmektedir. Türkiye’de gıda bankacılığı ile ilgili en detaylı çalışma, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Dilekçe Komisyonu tarafından 2016 yılında kurulan Alt Komisyon tarafından yapılmıştır. Komisyonun çalışmaları kapsamında kamu kurumlarından yazılı bilgi alınmış, vakıflarla, derneklerle ve kamu kurumlarıyla toplantılar düzenlenmiş, konuya ilişkin yerinde incelemeler yapılarak rapor hazırlanmış ve kurumlarca neler yapılması gerektiği hususunda öneriler sunulmuştur (Kala, 2020: 190). 25 Haziran 2021 tarihinde TBMM Dilekçe Komisyonu’nda gerçekleştirilen konuya ilişkin son toplantıda, ülkemizde mevcut 66 gıda bankasının faaliyet gösterdiği ve kayıt altında tutulduğu belirtilmiştir (TBMM, 2021: 10).

Türkiye’de Temel İhtiyaç Derneği öncülüğünde 2019 yılında ilk defa gıda bankacılığı konusunda farkındalık yaratmak, dünyada ve Türkiye’de konu ile ilgili yapılan çalışmaları daha geniş kitlelerle paylaşmak amacıyla Gıda Bankacılığı Zirvesi düzenlenmiştir. Zirvenin ikincisi 2020 yılında tekrarlanmış, pandemi sebebiyle ara verilen toplantılara 2023 yılında yüz yüze devam edilmiştir.

4.2. Saha Araştırması

4.2.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı, çalışmanın teorik arka planını oluşturan sivil toplum kuruluşları eliyle yürütülen gıda bankacılığı uygulamasının, Türkiye’de bu

[‡]İlgili Bakanlık, 2018 yılında çıkarılan 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ve Orman ve Su İşleri Bakanlığı’nın birleştirilmesi ile Tarım ve Orman Bakanlığı adını almıştır.

uygulamanın arz ve talep tarafları ile birlikte ele alınarak işleyişinin ortaya koyulması ve bu doğrultuda refah devletinin dönüşümü sürecinde yoksulluğun azaltılmasında oynadığı rolün değerlendirilmesidir.

Gıdaya erişim, gıda kaybı ve israfı, sivil toplum sektörünün refah sunumundaki payı, sektörler arası iş birliği, sosyal dayanışma, çevresel etkiler gibi pek çok ekonomik, sosyal ve kültürel boyutu içinde barındıran gıda bankacılığının ilerleyen süreçte politik gündemde daha fazla yer bulması beklenmekte olup, sosyo-politik işlevlerinin değerlendirilmesi bu bakımdan oldukça önemli hale gelmektedir.

4.2.2. Yöntem

Araştırmada temel metodolojik yaklaşım olarak nitel araştırma yöntem ve teknikleri benimsenmiştir. Bu doğrultuda bu araştırmada, Türkiye’de gıda bankacılığının, çeşitli tarafları ve ayrıntıları ile nasıl uygulandığının bütüncül bir resmi verilmeye çalışılmış ve buna paralel olarak, hâlihazırdaki durumu iyileştirmeye ve geliştirmeye yönelik sosyo-politik öneriler ortaya koyulması amaçlanmıştır. Bu bağlamda araştırmanın deseni, vaka çalışması (case study) olarak nitelendirilebilmektedir. Nitekim vaka çalışması, hâlihazırda bilinen kimi olgular hakkında kavrayışımızı güçlendirmek ve karmaşık konuları anlaşılır kılmak amacı taşıyan bir araştırma desendir (Punch, 2005: 144).

Bu araştırmada, çalışılan durumla ilgili daha zengin, betimsel ve derinlemesine bilgiye dayalı bir veri seti oluşturmak amacıyla, nitel araştırmanın doğası gereği esnek olan özelliğinden faydalanarak, birden fazla örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan amaçlı örnekleme yöntemleri; tipik durum örnekleme, maksimum çeşitlilik örnekleme ve kartopu/zincir örnekleme yöntemleridir. Tüm bu örnekleme yöntemleri çerçevesinde, araştırma

Refah Karması Yaklaşımı Çerçevesinde Türkiye’de Gıda Bankacılığı: Refah Sunumundaki Yerinin Değerlendirilmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma kapsamında toplam 40 kişi ile nitel araştırma tekniklerinden derinlemesine görüşme tekniği ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler, maksimum çeşitlilik örnekleme ile belirlenen dört gruba yönelik olarak hazırlanan dört ayrı yarı yapılandırılmış soru formu üzerinden gerçekleştirilmiştir.

4.2.3. Bulgular ve Analiz

Çalışmada, Strauss ve Corbin’in önerdiği iki nitel veri analiz tekniğinden betimsel analiz tekniğine başvurulmuştur (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 239-241). Bu bağlamda, betimsel analiz tekniğinin aşamaları doğrultusunda, araştırmanın kavramsal çerçevesinden, araştırma sorularından, görüşme ve gözlemlerde yer alan boyutlardan yola çıkılarak veri analizi için tematik çerçeve adı verilen bir çerçeve oluşturulmuştur.

Bu bölümde gıda bankalarının operasyonel işleyişi, bir sivil toplum kuruluşu uygulaması olarak gıda bankacılığına ilişkin temel algılar ve gıda bankalarının geleceği olmak üzere üç ana tema kapsamında Türkiye’de gıda bankacılığına ilişkin veriler analiz edilmektedir.

4.2.3.1. Gıda Bankalarının Operasyonel İşleyişi

Gıda bankalarının operasyonel işleyişi, gıda bankalarına erişim, gıda bankalarının verimliliği ve kurumsallaşma olmak üzere üç ana kod altında değerlendirilmiştir. Gıda bankalarına erişim, her şeyden önce gıda bankalarından haberdar olma aşamasıyla başlamaktadır. Gıda bankalarından haberdar olma konusunda, bu bağlamda, formel bilgi kaynaklarında, özellikle yararlanıcıların bu kaynaklara erişiminde eksiklikler olduğu gözlemlenmektedir. Yararlanıcıların gıda bankalarından yeterince haberdar olmamasının nedeninin, genellikle kendilerinin formel bilgi kaynaklarına sınırlı erişim imkanlarına sahip olmalarından kaynaklandığı gözlemlenirken; gıda bankalarının arz tarafında yer alan bağışçı

kesim tarafından ise bu imkanlara erişim olanakları daha güçlü iken, tanıtımın yetersizliğinden kaynaklı olarak, gıda bankalarının yeterince bilinirliğe sahip olmadıklarının vurgulandığı ve bilinirliğin artırılması yönünde öneriler getirildiği görülmektedir.

“Çünkü gerçekten hani ben lise mezunuyum, kendimi geliştirdim, bir yerden öğrendim, hiç bilmeyenler var. Yani benim sayemde çoğu arkadaşım, “aa öyle bir yer mi var, ben yolunu bilmiyorum” deyip, çok insanla gidip kaydını yapan insanım şahsen. Çünkü çoğu insan bundan habersiz. Hani böyle her yere pankartlar asılsa, böyle böyle bir yerimiz var, buyurun gelin faydalanın. Sonuçta bunu yardımseverler yapıyor.” Yararlanıcı 7

Gıda bankası yararlanıcılarına ilişkin nicel bir veri elde etmek, yararlanıcı sayılarının çeşitli kıstaslara bağlı olarak sürekli değişkenlik göstermesi nedeniyle de oldukça zorlaşmaktadır. Zira gıda bankalarından yararlanma, genellikle belli bir süreyi kapsayan geçici bir döneme dayanmakta; öte yandan pandemi, doğal afet, ekonomik kriz gibi bazı olağan dışı durumlar, yararlanıcı sayısında dönemsel artışlara sebebiyet verebilmektedir. Görüşmelerde de hâlihazırda küresel olarak etkisini gösteren Covid-19 pandemisinin yararlanıcı sayısında meydana getirdiği artışa dikkat çekilmiş ve yararlanıcı sayısının pandeminin başladığı süreçten itibaren istikrarlı olarak artış göstermesi vurgulanan husus olmuştur. Saha araştırması neticesinde gıda bankalarına erişim noktasında literatür ile uyumlu olarak tespit edilen noktalardan biri, ihtiyaç sahiplerinin gıda bankalarından yararlanabilmeleri için ihtiyaç durumlarını kanıtlamalarının beklenmesidir (Caplan, 2016: 6; Rombach ve Bitsch, 2018: 186). Yararlanma kriterlerinin her gıda bankası için aynı standartta belirlenememesi, bazı kriterlerin zaman zaman görece “subjektif” değerlendirmelere tabi tutulabilmesi sonucunu doğurmaktadır. Örneğin, bir araba ya da ev gibi taşınır ya da taşınmaz bir mala sahip olmanın, gıda bankalarından yararlanma konusunda ne kadar belirleyici olması gerektiğine dair tartışmalı görüşler olduğu ve her gıda bankasının bu konuda farklı kriterler koyabildiği görülmektedir.

“Ama Türkiye’de 81 ildeki her kurum ne şekilde değerlendiriyor, kıstasları ne şekilde? Bazı kurumlar evde maaş alan varsa vermeyebiliyor. “Benim zaten 10 bin yararlanıcım var, veremem” diyen var. Bazı kurumlar evi varsa vermem diyebiliyor, ama şimdi evi olduğu zaman belki içeride dört tane hastası var. Sonuçta ev insanların karnını doyurmuyor. Yani böyle durumlar var. Her kurumun, her kuruluşun değerlendirme kıstası farklı.” Çalışan 4

Gıda bankalarından yararlanma kriterlerinin belirlenmesi noktasında, araştırma neticesinde varılan önemli bir bulgu ise, literatür taramasında incelenen çoğu çalışmadan farklı bir şekilde, yalnızca gıda bankalarının arz taraflarının değil, talep tarafının da çoğunlukla bu kriterlerin belirlenmesine sıcak bakması ve gerekli görmesidir. Dolayısıyla, ihtiyaç sahipliğini belirlemeye yönelik kriterlerin, yalnızca gıda bankalarının talep tarafı ve arz tarafı arasında bir “hak etmişlik” algısı yaratmakla kalmayıp, yararlanıcıların kendi aralarında da bir “hak etmişlik” algısı ve kıyaslaması yarattığı söylenebilmektedir. Bu kapsamda, yararlanıcılar, kendilerinden daha az hak ettiklerini düşündükleri kişilerin de gıda bankalarından yararlanıyor olmasına tepki göstermekte; ancak bu tepkilerini büyük ölçüde gıda bankalarına değil, bu kişilere yöneltmektedirler.

Gıda bankalarının literatürde karşılık bulan, bağışlanan ve/veya üretim fazlası olan gıdaların toplanması ve dağıtılması işlevlerinin pratikte de karşılık gelen öncelikli faaliyet alanı olduğu görülmektedir. Dağıtılan ürünler yalnızca gıda maddeleri ile sınırlı kalmamış; farklı ülke örneklerinde olduğu gibi, temizlik ve giyecek başta olmak üzere farklı tüketim alanlarına yayılım göstermiştir.

“Şimdi normalde, yani bir gıda bankası işte, israf olabilecek veya bağış olabilecek, insan tüketimine uygun ürünlerin toplanarak yoksul ailelerle paylaşılmasını öngörüyor. Burada hani banka kelimesi de zaten ürünlerin toplanmasından... Bunu sadece gıda olarak değil, gıda bankacılığı kanununda yer alan diğer maddelerde işte giyecek, hijyen ürünleri, yakacak ve gıda üzerinden değerlendirmek gerekiyor. Fakat tabii en temel ürün gıda olduğu için, genellikle gıda üzerinde yoğunlaşılacak bir durum söz konusu. Normalde gıda bankaları belirttiğim gibi yani, bu toplanan ürünleri düzgün bir şekilde organizasyonu, operasyonunu kurup yoksul ailelerle paylaşılmasını öngörür.” Çalışan 6

Gıda bankalarında yararlanıcılar, genellikle ihtiyaç tespiti sonrası kendilerine tanımlanan bir limit çerçevesinde yararlanma hakkı elde etmektedirler. Gıda bankaları yararlanıcıları kendilerine tanımlanan limitler doğrultusunda alışveriş bütçelerini planlamak durumundadırlar ve bu bağlamda, Hartmann (2014: 48-49)'ın da belirttiği üzere, ürünlere sembolik de olsa bir fiyat atanarak değer kazandırılmakta ve böylece yararlanıcılar kısmen de olsa “müşteri” statüsüne sahip olmaktadır. Yararlanıcıların kendilerinin ya da bakmakla yükümlü oldukları kişilerin, birden fazla dezavantajlı duruma sahip olması, tıpkı yararlanma süresi ve sıklığında olduğu gibi, yararlanma limitlerinin tanımlanmasında da etkili olmakta; dezavantajlılık durumu arttıkça tanımlanan limitler de artmaktadır.

“Biz şöyle yapıyoruz, bir kişilik aile 50 puan bizden alıyor, iki kişilik 60, üçüncü kişi üzerinden işte beşer beşer artıyor. Üç kişi 65, dört kişi 70 şeklinde artıyor. Aynı zamanda biz mesela yalnız yaşayan kadınlara, evinde engellisi olan ailelere artı 25 puan gibi fazladan bir bonus veriyoruz.” Yönetici 5

Gıda bankalarının hizmetin sunuluş biçimini belirlemeleri, gıda bankalarının fiziksel olarak nasıl bir alanda faaliyet gösterdiklerini de belirlemektedir. Bu anlamda, genellikle limiti belli bir karta, puan, kredi ya da nakit olarak tanımlayan gıda bankalarının “market formatında” hizmet sunduğu görülmektedir. Market formatı yanında yaygın olan ikinci hizmet sunma biçimi, belirlenen limit doğrultusunda saptanan ürünlerin gıda bankası çalışanları/gönüllüleri tarafından kolilenerek doğrudan ihtiyaç sahiplerine teslim edilmesidir. Üçüncü bir yöntem ise, elde edilen ürünlerden uygun olanların ivedi şekilde soğuk ya da sıcak yemek halinde ihtiyaç sahiplerine dağıtılmasıdır. Bir gıda bankasında tek bir format seçilebildiği gibi, bu üç formattan ikisinin ya da her üçünün aynı anda birlikte uygulanması da söz konusu olabilmekte ya da farklı zamanlarda farklı formatlar tercih edilebilmektedir. Hizmet sunma formatı, kuşkusuz sadece, yararlanıcıların gıda bankalarından ne şekilde yararlanmak istediklerine ya da ne şekilde yararlanmalarının daha “insanca” görüldüğüne göre belirlenmemekte; aynı

Refah Karması Yaklaşımı Çerçevesinde Türkiye’de Gıda Bankacılığı: Refah Sunumundaki Yerinin Değerlendirilmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma

zamanda gıda bankalarının ihtiyaçlarının ve gerekliliklerinin de bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Çoğu yararlanıcı, hizmetin sunulma biçiminden ziyade devamlılığına ve kapsamına odaklanmakta ve gıda bankalarının hizmet sunma biçimleri, günlük sosyal hayatlarında dolaylı bir etkiye sahip olsa da ya bu etkinin farkına varmamakta ya da ihtiyaçlarının karşılanması ile kıyaslandığında böyle bir etkiyi önemsememektedirler.

Literatürde gıda bankalarına yönelik tespit edilen önemli sorun alanlarından biri, çoğunlukla, gıda bankaları yararlanıcılarının ihtiyaçları ve/veya talep ettikleri ürünler ile gıda bankaları tarafından sunulan ürünlerin nitelik bakımından uyuşma gösterememesidir (Tarasuk ve Eakin, 2003: 1505; Downing ve Kennedy, 2014: 14; McIntyre ve diğerleri, 2015: 11; Mckay ve diğerleri, 2016: 7; Addy, 2017: 124). Aslında gıda bankacılığı sistemi, doğasına ve çıkış amacına uygun olarak işletildiğinde, bu çelişkinin sisteme içkin bir özellik olduğu görülmektedir. Nitekim gıda bankalarında yer alan ürünler, yukarıda belirtildiği üzere, bağış kanalı üzerinden elde edilen piyasa değerinin altında kalan ürünler olduğunda, doğal olarak, gıda bankası yararlanıcılarını da kapsayan piyasa tarafından fazla talep görmeyen ürünler olmaktadır. Ancak gıda bankası yararlanıcıları çoğu kez, gıda bankasından yararlanma hakkı elde ettiklerinde, gıda bankacılığının bu çelişkili yapısını kavrayamadan gıda bankalarına başvurmakta ve özellikle “temel” ihtiyaçlarının karşılanacağı beklentisiyle gıda bankalarına gelmektedirler. Bu durumda, gıda bankalarının iki yol izlediği görülmektedir. Birincisi, yararlanıcılara mümkün olduğu ölçüde gıda bankalarına gelen ürünlerin bağış kanalıyla elde edildiği, dolayısıyla her zaman talep ettikleri ürünlerin bulunamayabileceği anlatılmaya çalışılmaktadır. Sıklıkla izlenen ikinci bir yol ise, yukarıda belirtilen bağış dışı satın alma kanalıyla özellikle talebi fazla olan eksik ürünlerin tamamlanmaya çalışılmasıdır. Bu yol, bir yandan, gıda bankalarının kapasitesini arttırıp ihtiyaç sahiplerinin daha fazla ürün ile buluşturulmasını sağlarken; diğer

yandan, gıda bankalarının esasında yer alan ilave ürün arzı yaratmamaya çalışarak israftan kaçınma amaçlarının özüne ters düşmektedir.

“Yani ama temel ihtiyaç diye kodladığımız için, ben bunu bir şekilde temin etmek zorunda hissediyorum kendimi. Yağdır, salçasıdır, tuzudur, pirincidir... Diyemiyorum yani ben bulgur bağış aldım, makarna bağış aldım, ne yapayım diyemiyorum. Hani hep çözümünü bulmaya çalışıyorum ama öyle bir şey ki; bu yani işte zaten şeyi tutmak çok zor, nabızı tutmak, yani yeni ikiz bebek sahibi olmuş bir ailenin temel ihtiyacı da bez ve mama. Yani bez ve mama bulundurmaya eğildiğimiz zaman, çünkü bu çok ciddi bir ihtiyaç gerçekten, bunu yaşayarak çok görüyoruz. Kadın pedi de mesela bağış olarak alınamıyor. Bunları temin etmek için kaynak bulduğumuzda ve bunları bulduğumuzda bu sefer yağ soruluyor.” Çalışan 5

Gıda bankaları yararlanıcıları, gıda bankalarına gittiklerinde genellikle ilk olarak hanelerinin temel ihtiyaç malzemelerini karşılamaya yönelmektedirler. Çoğu gıda bankası yararlanıcısı, kendilerine sağlanan ürünlere “razı” gelme eğiliminde olup, özellikle, yağ, kuru bakliyat, salça gibi bazı temel gıda ürünlerini alabiliyorlarsa, “fazlasını sorgulama hakkını” kendilerinde görmemektedirler. Ancak bu durumun gıda bankalarının işleyiş sistemini anlamaktan ziyade, kendilerine sunulana “razı gelme” eğiliminden kaynaklandığı gözlemlenmektedir.

“Ya işte her imkânı sunuyor zaten, daha ne sunsun? Sebzeni veriyor, meyveni veriyor, gıdanı veriyor. Gıda bankası ne yapsın? Her şeyini veriyor canım daha ne yapsın?” Yararlanıcı 11

“Yalnız tuhafımıza giden bir şey oldu. Yanlış anlamayın, yargıda bulunmak istemiyorum. Bir bayan, geyet de açık seçik böyle, davranışları gayet şey bir bayan. Geldi dedi ki kola niye getirtmiyorsunuz? Biz gülümsedik yani. Ne bileyim... Kola mı? Yani git o kadar şeyin varsa, kola mı yani? Sağlıklı bir şey mi? Burası gıda bankası sonuçta... Biz biraz tuhafıydık bu davranış şeklini. Bilinçli yaklaşmıyor insanlar bilmiyorum. Bence temel gıda önemli olan.” Yararlanıcı 3

Gıda güvenliğinin sağlanması, gerektirdiği ekstra kaynak nedeniyle her zaman gıda bankalarının tek başlarına altından kalkabileceği ölçüde olmamaktadır. Ancak yine de pratikte, buna yönelik sorumlulukların büyük ölçüde bizzat gıda bankaları tarafından üstlenildiği görülmektedir. Nitekim bağış yapan şirketler, çoğunlukla, ürünün kendilerinden alınıp gıda bankalarına ulaştırıldığı ve oradan

Refah Karması Yaklaşımı Çerçevesinde Türkiye’de Gıda Bankacılığı: Refah Sunumundaki Yerinin Değerlendirilmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma

da yararlanıcılara dağıtıldığı tüm dağıtım organizasyon sürecinin gıda bankaları tarafından üstleniliyor olmasını tercih etmekte; bu süreci ilave bir maliyet kaynağı olarak gördükleri için bu maliyeti paylaşmaya istekli olmamaktadırlar.

“Sonrasında bu ürünleri dernek, lojistiklerini tamamen kendileri karşılayacak şekilde bizim depomuzdan aldırıyorlar. Alıyorlar ve ihtiyaç sahiplerine ulaşacak şekilde kendi marketlerine ve depolarına çekiyorlar. Açıkçası marka tarafında hiç gerçekten yorulacak bir organizasyon yapmıyorlar, yapmıyoruz biz yani marka olarak. Biz sadece geleceği günü organize ediyoruz, ne kadar ürün teslim edeceğimizi onlara bildiriyoruz, onlar ona göre araç ayarlıyor. Bahsettikleri gün ve saatte geliyorlar, ürünleri alıyorlar ve getiriyorlar. Faturalama işlemleri oluyor, bedelsiz fatura kesimleri vs. gibi.” Bağışçı 3

Her ne kadar gıda bankaları, bir sivil toplum kuruluşu bünyesinde faaliyet gösterebiliyor olsalar da uygulamaya bakıldığında, hem özel sektörle hem de özellikle yerel yönetimleri kapsayan kamu sektörüyle yakın ilişkiler içinde olmalarının bir gereklilik haline geldiği görülmektedir. Nitekim gıda bankaları, genellikle, ürünlerin temininden dağıtım aşamasına kadar geçen organizasyon süreci içerisinde, kaynak tahsisi, lojistik operasyonu, halkla ilişkiler gibi birçok alanı kapsayan işlerin aynı anda kısa süre içerisinde yerine getirilmesi zorunluluğu ile karşı karşıyadırlar. Bir sivil toplum kuruluşu bünyesinde “gönüllü” olarak örgütlenmiş bir gıda bankası ise çoğu zaman ölçek, kaynak ve uzmanlaşma bakımından bu zorunlulukları karşılayabilir yeterlilikte olmamaktadır. Bu durumda faaliyetlerini devam ettirmeye ve ayakta kalmaya çalışan gıda bankalarının, hem kendi örgüt bünyeleri içerisinde kurumsal işletmeleri örnek alarak birtakım yapılanmalara gittikleri hem de özel sektör ve kamu sektörü ile iş birliği kanallarını sürekli açık tutmaya çalıştıkları görülmektedir. Bu durumun literatürde, kâr amacı güden ve gütmeyen kuruluşlar arasındaki iş birliği çalışmalarını ifade eden ve bu iki sektör arasındaki ayrımı bulanıklaştıran sektör harmanlanması/bükülmesi (sector bending) kavramına tekabül eden bir örnek olduğu söylenebilmektedir (Dees ve Battle Anderson, 2003: 16-18; Rombach ve Bitsch, 2018: 184).

“Gıda bankaları biraz diğer sivil toplum sektöründen farklı yerde bir alanda; çünkü biraz burada özel sektör ve sivil toplum arası iş, iç içe geçmiş durumda. Yani herhangi bir sivil toplum kuruluşu bir eğitim konusunda bir faaliyette bulunurken, eğitimle ilgili rahatlıkla ya da çocukla ve kadınla ilgili rahatlıkla, ürün satabilir kaynak geliştirip bunu eğitimler için kullanabilir. Ama gıda bankacılığı tarafında, bir işte, depo operasyonu, lojistik operasyonu, tedarik operasyonu, hatta bazen İK operasyonu, mali işler operasyonu gibi, işin içine özel sektör dediğimiz süreçlerin girdiği bir şey var. Yani gönüllü çalışanlarla yapılamayacak şeyler var. Pek çok sivil toplum kuruluşunda gönüllü çalışanlarla pek çok şey halledilirken, gıda bankacılığında tedariki bilen birinin tedariki yönetmesi gerekir, lojistiği bilen birinin lojistiği yönetmesi gerekir. Dolayısıyla, orada personel maliyeti gibi operasyonel maliyetler her zaman standart bir sivil toplum kuruluşuna göre daha fazladır.” Yönetici 2

Kâr amacı gütmeyen sektörün doğasına uygun olarak, gıda bankalarında yapılan işin “manevi” boyutu, sıklıkla gıda bankalarının çalışanları ve yöneticileri tarafından dile getirilmektedir. Çalışanlar bir “sivil toplum ruhu” olmadan bu işin devam ettirilemeyeceğini belirtirken, öte yandan tamamen sivil bir toplum ruhu olduğunda ise profesyonelleşmeden uzaklaşma yaşanabileceğinden, faaliyetlerin devamlılığının ya da en azından etkin bir şekilde gerçekleşmesinin yine tehlikeye girebileceğini belirtmektedirler. Dolayısıyla gıda bankaları, sivil toplum sektörü içinde “gönüllü olması beklenen ancak tamamen gönüllülüğe dayanması istenmeyen” kendine has bir alanı oluşturmaktadır.

“Tabii ki böyle de bir kurumda, bir dernekte yaptığımız işin biraz da hani manevi bir boyutu da oluyor. Bu insanlar biraz profesyonel, görünüşte profesyonel ama kendi içlerinde yarı profesyonel yarı amatör ruhlu yapılan bir iş olduğunu belirtmek istiyorum.” Çalışan 4

Gıda bankalarının temel finansal kaynakları bireysel ve kurumsal bağışlar olmakla birlikte, pek çok gıda bankası yalnızca bağışlar üzerinden finansal sürdürülebilirliği sağlamakta zorlanmaktadır. Bağışların en önemli çıkması genellikle istikrarlı olmamalarıdır. Olağan dönemler içerisinde gıda bankalarının, ne zaman ve ne bağışı yapılacağını önceden kestirmeleri çok mümkün olmadığı gibi; genellikle, dini ve kültürel faktörler nedeniyle toplumdaki dayanışma ruhunun arttığı doğal afetler, dini bayramlar gibi olağan dışı süreçlerde bireysel ve kurumsal bağışta

Refah Karması Yaklaşımı Çerçevesinde Türkiye’de Gıda Bankacılığı: Refah Sunumundaki Yerinin Değerlendirilmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma

bulunma girişimlerinin arttığı belirtilmektedir. Bununla birlikte, ölçek olarak genellikle bağışlardan daha büyük tutarlara denk gelen ulusal ve uluslararası kuruluşların sağladığı hibe ve fonlar gıda bankalarının sürekli takipte olduğu finansal kaynaklardır.

4.2.3.2. Bir Sivil Toplum Kuruluşu Uygulaması Olarak Gıda Bankacılığına İlişkin Temel Algılar

Gıda bankalarının, araştırma sonucunda, yüklendikleri amaçlar temelinde, yoksullukla mücadele, gıda kayıpları ve israfıyla mücadele ve sosyal dayanışma ağlarını geliştirme olmak üzere üç temel sacayağı üzerinden sosyo-politik alana dâhil edildikleri ve önemlerinin ortaya konulduğu görülmektedir. Nitekim bu durum, gıda bankaları ile ilgili literatüre de uyum göstermekte olup, gıda bankalarının amacının ne olduğu ya da olması gerektiği konusunda net bir görüş birliğine varılamadığı görülmekte; genellikle birden fazla amaca aynı anda atıfta bulunmaktadır.

Gıda bankalarının yoksullukla mücadeledeki rolü, yoksul bireylerin ve/veya hanelerin, gıda ve/veya gıdaya benzer zaruri temel ihtiyaçlarını karşılamaları üzerinden şekillenmektedir. Bununla birlikte, gıda bankalarının özünde “hak” temelinden değil; “hayırseverliğe” dayalı gönüllü eylemler temelinden yola çıkmaları, gıda bankalarının bir temel hak olarak gıda hakkına ne derece hizmet ettiği ve hatta gerçekten hizmet edip etmediği üzerinde soru işaretleri yaratmaktadır. Hayırseverliğe dayalı bu tür girişimlerin, hakların aşınmasına sebep olabilme, yoksulları ve yoksulluğu politik gündemin dışına itebilme, bunlara yönelik kısa vadeli ve acil bir çözüm sağlarken, uzun vadeli çözümlerin önünü tıkayabilme ihtimalleri, literatürde, gıda bankacılığının sosyo-politik olarak tartışılan noktalarıdır (Riches, 1997: 70; Lindenbaum, 2016: 375; Cloke ve diğerleri, 2016: 5). Bu anlamda, literatürde gıda bankalarının, yoksullukla mücadeledeki rolü belirlenirken, genel olarak, iki temel sorudan hareket edildiği

görülmektedir. Bunlardan ilki, gıda bankalarının sunduğu hizmetlerin tüm yoksullukla mücadele programları içerisinde ne kadarlık bir yer kapladığı ve ne derece “yeterli” görüldüğü; ikincisi ise ne kadar uzun vadeli ve “sürekli” olduğudur.

Saha araştırması kapsamında, gıda bankalarının arz tarafında yer alan gıda bankaları personelinin, gıda bankalarını, yoksullukla mücadelenin gerekli ve işlevsel bir aracı olarak görmelerine rağmen, kamusal politikaların yerini almalarının söz konusu olmadığına altını çizdikleri görülmektedir. Çoğu katılımcı, yoksulluğun derin ve sistematik bir sorun olduğunu belirtmekte; ancak bunun altında yatan sebeplere ya da çözüm önerilerine dair yoğun politik söylemlere başvurmamaktadırlar.

“Yani açıkçası evet yani yoksullukla mücadele, o çok uzun ve geniş kapsamlı bir konu. Çok hani böyle çabucak ya da birkaç stk ile çözülebilecek bir konu değil maalesef. Yani ancak böyle kıyısından köşesinden bir şeyler yapmaya çalışıyor kurumlar da ama tabii ki her zaman bir şeyler yapmak, hiçbir şey yapmaktan çok daha iyidir.” Bağışçı 4

“Yani ana hatlarından evet ama hani temele bakacak olursak, gıda bankaları ne kadar daha fazla yiyecek, içecek ihtiva ederse o kadar iyi belki ama hani bir üzücü tarafı da ne kadar çok insanın böyle bir oluşuma ihtiyacının olması. Yani o daha farklı bir boyut belki, daha düşünülmesi tartışılması gereken.” Gönüllü 3

Öte yandan gıda bankalarının talep tarafı olan yararlanıcılar, çoğunlukla, gıda bankalarını, kendi yaşamlarını idame ettirme noktasında “güçlü bir destek” olarak görmektedirler. Bu nedenle, bazı yararlanıcılarda, gıda bankalarından ya da devletten daha fazlasını talep etme ya da yoksulluklarına çözüm olabilecek farklı yolları dile getirme yerine, gıda bankalarından yararlanma haklarını kaybetmeme güdüsü öne çıkmaktadır. Dolayısıyla literatürde altı çizilen apolitik tutumun, daha çok gıda bankalarının talep tarafında olduğu söylenebilmektedir. Çoğu yararlanıcı, bu durumu, gıda bankalarından aldıkları yardımın hanelerine ne büyük bir destek sağladığını belirterek ve minnettarlıklarını göstererek ifade

Refah Karması Yaklaşımı Çerçevesinde Türkiye’de Gıda Bankacılığı: Refah Sunumundaki Yerinin Değerlendirilmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma

etmektedirler. Dolayısıyla Collier’ın (2000) ifade ettiği, sivil toplum kuruluşlarının doğrudan sağladığı mal ve hizmetlerin yoksulları daha fazlasını talep etmekten caydırması durumu (Aktaran İbrahim ve Hulme, 2010: 10) araştırma neticesinde gözlemlenebilmektedir.

“Valla çok şey değişir. Ben bir keresinde bilmiyordum senelik güncelleme oluyormuş. Ben yardımım kesildi zannettim ilk aldığım ikinci senede. Hiç de bir yeri arayıp da sormadım da. Çay alamadım, inanın kuru fasulye, yani alacağım markette 15 TL idi kilosu. Ben alamadım, çocuğum kuru fasulye istedi alamadım yani. Ama buradan alıyorum her ay düzenli.” Yararlanıcı 2

“Valla uzunlu, kısası, hiçbirini bilmiyorum, Allah razı olsun. Kim sebep oluyorsa Allah hepsinden razı olsun. Ne çok mağdurlar var, işsizler var, zaten bu pandemi var ya bizi mahvetti.” Yararlanıcı 6

Gıda bankalarının gelişim gösterdiği pek çok ülkede, gıda bankalarının kuruluşunun toplumun en alt tabakasında sayılabilecek kesimine yönelik “acil bir destek” temelinden yola çıktığı görülmektedir. Bu durum, gıda bankalarının israftan kurtarılabilen ürünlerin yeniden değerlendirilmesi amacı çerçevesinde kalmaları, sistematik ve yaygın bir kamusal uygulama olmayıp örgütlü bir sivil toplum hareketi olmaları ve çoğunlukla kaynaklarının sınırlı olması nitelikleri ile de uyumludur. Ancak zamanla gıda bankalarının hemen hemen her ülkede yararlanıcı kitlelerinin giderek artması ve çeşitlenmesi, gıda bankalarını, özel sektör ve kamu sektörü ile iş birliği yollarını da geliştirerek, faaliyetlerini istikrarlı biçimde sürdürmeye, genişletmeye ve kurumsal kimliklerini oturtmaya yöneltmiştir. Dolayısıyla bir yandan gıda bankalarının arz tarafınca, sundukları hizmetler ve faaliyetler artık bir gönüllülük değil zorunluluk meselesi halini alırken; gıda bankalarının talep tarafı için ise buradan aldıkları yardım, geçici ve acil bir destek mekanizması olmaktan ziyade kronik bir destek mekanizması şekline bürünmektedir. Bu durum, yoksulluğun çözülebilir olmaktan ziyade “sürdürülebilir” hale mi geldiği ve yararlanıcıların, gıda bankaları gibi aslında acil bir müdahale aracı olarak kurgulanan mekanizmalara, bir yaşam destek ünitesi gibi bağımlı hale mi geldiklerini de sorgulatmaktadır. Saha araştırması

kapsamında da bu sorgulamaların yansımaları görülmekte; ancak gerek gıda bankalarının arz tarafı gerekse talep tarafı için, gıda bankalarını sistemin dışına çıkarmanın, yaşam destek ünitesi ile hayatta kalan bir kişinin yaşam destek ünitesini kapatmaya benzer bir durum olacağı anlamına geldiği ortaya çıkmaktadır.

Gıda bankaları, yoksullara yardım sağlayıp hizmet sunma amaçlarını gerçekleştirirken, daha geniş ve kurumsal bağlamda bir sivil toplum örgütlenmesinin bütüncül amaçları çerçevesinde hareket ettiklerinde, yalnızca yoksulların ihtiyaçlarını karşılama değil; onların kapasitelerini geliştirmeye yönelik bir “sosyal etki” yaratma işlevine de sahip olabilmektedirler. Bu durumun, etkin şekilde sürdürüldüğünde, literatürde Korten’in (1987: 147-150) “üçüncü nesil sivil toplum yönelimi” olarak ifade ettiği, sivil toplum kuruluşlarının gerçekleştirdikleri hizmet sunumları aracılığıyla gerekli bilgi tabanını oluşturdukları ve daha sonra bu tabanla temaslarını kaybetmeyerek ve bağlarını geliştirerek, onların kapasitelerini güçlendirmeye ve yoksulluklarına neden olan yapıları ve kurumları ortadan kaldırmaya çalıştıkları duruma karşılık gelebileceği söylenebilmektedir. Ancak sosyal etki yaratmaya yönelik bu tür faaliyetler, tüm gıda bankalarında yürütülemediği gibi, bu tarz faaliyetleri yürütmeye çalışan gıda bankalarının da bir süreklilikten ziyade “proje” vb. temelli uygulamalara yöneldikleri görülmektedir. Özellikle pandemi sürecinin bu faaliyetleri kesintiye uğrattığı belirtilirken; bunların, ilave kaynak ve iş yükü gerektirmesi, küçük ölçekli gıda bankalarından ziyade, daha büyük ölçekli ve/veya kamu sektörü ile iş birliği yapabilen gıda bankalarının bu gibi adımlar atabilmesini sağlamaktadır.

“Her gıda bankası bir sosyal etki, bir toplumsal alandır, toplumsal merkezdir. Bu bağlamda çünkü hani yoksul aileye siz gidip kapısını çalıp neye ihtiyacın var soramıyorsunuz, sosyal bağlamda bunu soramıyorsunuz. Ama her aile mutlaka gıda bankasına geliyor çünkü ihtiyacını karşılayacak. Temel ihtiyacını karşılayan bir aileye siz sosyal bağlamda çok güzel etkilerde bulunabilirsiniz. Okuma yazma

Ülkemizde, sivil toplum kuruluşlarına örgütlü katılımın ve devamlı bir gönüllülük faaliyetinde bulunmanın yaygın olmadığı düşünüldüğünde, bu durumun gıda bankaları özelinde de geçerli olduğu ve gıda bankası faaliyetlerinin çok büyük ölçüde gönüllüler tarafından değil; ücretli personel tarafından yürütüldüğü söylenebilmektedir. Görece oldukça küçük bir kısmı oluşturan gönüllü personel ise çoğunlukla aynı ya da yakın yerleşim yerlerinde yaşama, yerel yönetimler ya da bağışçı ilişkileri üzerinden gıda bankalarından haberdar olma gibi enformel bilgi kanalları vasıtasıyla gıda bankalarına destek vermeye çalışmaktadırlar. Bazı gıda bankaları, gönüllü ilişkilerini geliştirmek üzere daha spesifik ve kurumsal faaliyetler yürütmeye çalışmakta; bu anlamda, sosyal medya hesaplarını aktif kullanmaya ve/veya bizzat gönüllülerin yer aldıkları sosyal etkinlikler düzenleyerek iletişim ağlarını aktif tutmaya çalışmaktadırlar.

“Çok kalabalık bir gönüllü grubumuz yok. O da biraz şundan kaynaklanıyor. Hani biz sahada çalışabiliyoruz çalıştığımız alan itibarıyla; fakat son 1,5 senedir de aktif olarak çok sahaya çıkamadığımız için... Bunun öncesinde gönüllerimizle çocuk etkinlikleri yapılmış, kadın etkinlikleri yapılmış, işte müzeler gezilmiş, çocuklar için koşular düzenlenmiş eğlenmeleri için falan... Biz bunların hiçbirini yapamadık son 1,5 senedir.” Çalışan 5

“Son dönemlerde haftada en az iki ya da üç buradayız. Çünkü bayram arifesi sayılır ya, arkadaşlar burada çünkü herkes ne iş olursa yapıyor. Kimse “bu benim işim değil” deyip bırakmadığı için biz de bu şekilde destek olabiliyorsak öyle keyifli gidip geliyoruz. Biz geçenlerde geldiğimizde kuruyemişler paketlerine konulacaktı, öyle bir bağış gelmişti, onları paketledik. Bugün geldiğimizde unlar var, onları paketliyoruz. Ondan önce geldiğimizde nohutlar var, onları paketledik. Ama hani kime ne verileceğini tabii ki çalışan arkadaşlar daha iyi biliyor. Çünkü onların önünde bir skala var, yani kime, ne kadarlık, kaç kişilik ailedir, ne kadar, ne verilmesi gerektiğini onlar daha çok biliyorlar. Biz sadece arkada paketleyerek elimizden geldiğince destek olmaya çalışıyoruz.” Gönüllü 2

Gıda bankalarının faaliyetlerini gerçekleştirmeleri sürecinde, tarafların duygu durumları, tutumları, taraflar arasında kurulan ilişkiler, gıda bankalarını, sadece sosyo-ekonomik değil; sosyo-psikolojik olarak da toplumsal bağlamda önemli bir

yere koymaktadır. Gıda bankaları yararlanıcılarının ihtiyaç sahibi olma ve bunu kanıtlama durumları, damgalanma, yargılanma, utanç, şükran gibi çok farklı duyguları aynı anda yaşamalarına sebep olabilmektedir. Bu durum, gıda bankaları yararlanıcıları, gıda bankalarından görünürde maddi bir karşılık olmadan yararlanıyor görünseler de; manevi olarak bazı gizli maliyetlere katlanma durumunda kalabildikleri şeklinde ifade edilmektedir (Purdam ve diğerleri, 2015: 8; Clock ve diğerleri, 2016: 16). Öte yandan, gıda bankaları personeli ise bir yandan yararlanıcılarda olumsuz duygular ortaya çıkmasını engelleyecek hassasiyette ilişki kurma çabası gösterirken; diğer yandan yoğun emek gerektiren bir organizasyon sürecini yürütme gerekliliği içinde duygusal olarak baskı altına girebilmektedirler (Rombach ve diğerleri, 2018: 117-122).

Gıda bankaları, gıda bankalarının arz tarafınca, toplumdaki dezavantajlı kesim ile ilişki kurabilmeye ve onların temel ihtiyaçları dışında, “kendini anlatma” ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir kanal olarak ifade edilmektedir. Bu anlamda, kendi kısıtlı sosyal çevresi içinde, çeşitli sosyal ve kültürel bilgi ve destek kanalları yetersiz kalan gıda bankaları yararlanıcılarına, gıda bankalarından yardım alırken eş zamanlı olarak bu desteklerin sağlanabilmesi söz konusu olabilmektedir. Bu destek, yararlanıcıları ihtiyaçlarına göre farklı kurum ve kuruluşlara yönlendirmekten, bazen sadece özel hayatlarındaki dertlerini dinlemeye kadar gidebilmektedir. Purdam ve diğerlerinin (2015: 4) çalışmalarının aksine, araştırmada, gıda bankalarının arz tarafınca, talep tarafını “suçlayıcı ve damgalayıcı” bir dilin kullanıldığı sonucuna varılmamıştır. Bu anlamda, gıda bankaları personeli, ağırlıklı olarak, yararlanıcılara ilişkin daha anlayışlı ve empatik bir dil kullanmaktadır. Bununla birlikte, Hartmann (2014: 100)’ın da belirttiği gibi, yararlanıcılardan verilen hizmetin karşılığında, zımni de olsa bir “minnetarlık” gösterilmesinin beklendiği ve bunun tersinin ortaya çıktığı kimi durumlarda, gıda bankaları personeline “öfke, haksızlığa uğramışlık” gibi yararlanıcılara karşı kimi

Refah Karması Yaklaşımı Çerçevesinde Türkiye’de Gıda Bankacılığı: Refah Sunumundaki Yerinin Değerlendirilmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma

olumsuz duygular oluşabildiği gözlemlenmektedir (Caplan, 2016: 8). Tam tersi minnettarlığın ifade edildiği durumlar ise, arz tarafınca “doğru” bir yaklaşım olarak nitelendirilmekte; bu gibi durumların hizmet sunma motivasyonlarını arttırdığı belirtilmektedir.

“Aslında gıda bankacılığı dediğimiz, yani gıda bankacılığının sunum kısmı aslında, gıda bankacılığının kendisi birebir girmez ama sunum kısmına baktığımız zaman, güler yüz, işte bir ihtiyacının giderilmesi, onu mutlu etmek, daha farklı onunla ilgili düşünmek, empati kurmak falan... Yani bakış açımızın, sosyal yardımlarla, sosyal desteklerle ilgili bakış açımızın birazcık daha olgunlaşmaya, dilenci söyleminin dışına itilmeye ihtiyacı var.” Yönetici 4

“O zorluğun içinde motive eden tabii ki teşekkürdür bence. Yüzünde olan gülümsemeyi gördükten sonra... Böyle örnekler de var. Geçenlerde mesela meyve sebze dağıtıyoruz, yani gerçekten ezilmiş domatesleri bile verirken onlardan teşekkür edenler oluyor. Yani gerçekten minnet duyduğunu ifade ediyor.” Çalışan 3

Gıda bankaları yararlanıcıları ise, gıda bankaları personeli tarafından doğrudan ya da dolaylı yargılayıcı ve suçlayıcı bir tavırla karşılaşmalar bile, çoğu zaman, minnet ve memnuniyet duygularını yeterince ifade etmediklerinde gıda bankalarına erişim haklarını kaybetme riski ile karşılaşacaklarını düşündüklerinden, genel bir “şükran” söyleminin yararlanıcıların konuşma diline yansıdığı söylenebilmektedir. Bununla birlikte, Purdam ve diğerlerinin (2015: 9) da çalışmalarında ifade ettikleri üzere, yararlanıcılar gıda bankaları personeli ile iyi ilişkiler geliştirdiklerini ve “kabul edildiklerini” düşündüklerinde, kendilerini rahatlamış ve daha az yalıtılmış hissetmektedirler.

“Gayet de memnunuz kendilerinden öyle güler yüzlüler. Hani öyle bazen hani bir önyargı var ya yardım alacağım acaba böyle bir çekine çekine gidersin. Burada öyle bir şey yok. Hani gayet de güler yüzlüler, ilgileniyorlar.” Yararlanıcı 10

Saha araştırması kapsamında gıda bankalarının, gıda kaybı ve israfını önleme konusunda, gerek gıda bankaları personeli gerekse bağışçılar tarafından önemli bir araç olarak görüldüğü ve teşvik edilmelerinin önerildiği görülmektedir. Bu durum, Türkkan (2020: 67-68)’ın çalışmasına benzer bir şekilde, gıda bankalarının

neyin “fazla” olduğunu belirlemedikleri; sadece bu fazlalığı iyi bir alana yönlendirmeye çalıştıklarını göstermektedir.

“Gıda bankacılığı tek başına israfın önüne geçemez. Yardımın nasıl işte ulaştırıldığı çok önemli. Şöyle bir şey var, afetlerde de bu böyledir, mesela gittiğinizde bir şey dağıtıyorsunuz fazla fazla, ihtiyacı olmayan şeyi de talep eder kişi. Yarın öbür gün ihtiyacım olursa onu karşılayabilecek olanağım yok kafasıyla. O noktada ihtiyaç karşılayıcı, bizim rolümüzde olan kişilerin de ya da kurumların diyelim daha doğrusu kişi değil, kurumların da o bilinçte ve o vizyonda kurumlar olması gerekiyor. Yoksa siz isterseniz bütün sistemi gıda bankacılığı sistemine dönüştürün, sizler sadece şeyin israfının önüne geçersiniz. İşte tüketim tarihe yaklaşmış şirketlerin, şirketlerin atmasının önüne geçersiniz. Ama dışarıda bizler, ihtiyaç karşılayanlar, bunu sistemleştiremedikleri ve filtreleştiremedikleri için, günün sonunda sokaktaki vatandaş çok daha büyük bir israf alanı yakalar. Bir çünkü şöyle bir şey var. Para da vermeden aldığı için daha rahat israf eder. Aslında israfın önünü çok daha açmış olursunuz. O yüzden şey gibi düşünün, bıçak gibi, bıçağı ameliyat için de kullanırsınız, birini öldürmek için de kullanırsınız gibi.”
Yönetici 1

Gıda bankaları, gıda kaybı ve israfını, insani tüketimi uygun ürünlerin ihtiyaç sahibi insanlara yönlendirilmesi üzerinden azaltmaya çalışmaktadırlar. Ancak bu anlamda israf olabilecek ürünlerin, şirketler tarafından çeşitli sebeplerle farklı yollardan elden çıkarılmaya çalışılması gıda bankacılığının bu işlevinin önünü tıkamaktadır. Bu anlamda en önemli sorun alanı, şirketlerin ya gıda bankacılığından hiç haberdar olmaması ya da olsa dahi farklı sebeplerle fazla ürünlerini elden çıkarmak için gıda bankalarını tercih etmemeleridir. Bu sebeplerden öne çıkan biri, şirketlerin yakma ya da imhayı, ürün elden çıkarma noktasında gıda bankacılığı uygulamasına göre daha karlı bulabilmeleridir. Bir diğeri ise her ne kadar gıda kaybı ve israfı, kültürel normlarda “günah” ya da “ayıp” olarak kodlansa da; çelişkili bir biçimde, gıda kaybı ya da israfı haline gelebilecek ürünlerin gıda güvenliği konusunda sorun teşkil etmeseler dahi, şirketlerde ve toplumun büyük bölümünde yeniden insani tüketime değer görülmemesidir.

“Mesela daha önce başımıza şey geldi. Biz belli dönemlerde bize bağlı olan gıda bankalarına ürün gönderiyoruz. Onlar için satın alma yapıyoruz ve bu ürünleri

gereklî noktalara ulaştırıyoruz veya almadığımız zaman, yüklü miktarda bir bağış geldiği zaman bunu aynı şekilde yapıyoruz. Hangi belediye idi, M... Ö... Belediyesi, aşiret belediye, yani aşiret bir aile yönetiyor. Şimdi nasıl bahsedeyim, biz dedik ki kendilerine, “bizde böyle böyle bir ürün var, son kullanma tarihine on gün kalmış, bunu nasıl size ulaştırabiliriz”. İlk başta dediler ki “yok biz almayız onu, olur mu öyle şey. Biz buradaki insanlara nasıl diyeceğiz işte bu on günlük ürün. Biz bunu parayla alalım, daha iyisini alalım” falan. Mesele o değil ki ama yani biz gıda israfı önlemeye çalışıyorsak meselemiz, derdimiz satın almak değil. Yoksa satın alınır, alınmaz değil.” Çalışan 2

4.2.3.3. Gıda Bankalarının Geleceğine İlişkin Görüşler

Gıda bankalarının kurulmaya başladığı 1960’lı yıllardan günümüze kadar gelen süreçte, özellikle son 20 yılda, gıda bankaları geniş çapta tanınmış; yararlanıcıları, personeli ve bağışçıları ile gelişmekte olan ve gelişmiş pek çok ülkede yayılma göstermiştir. Gıda bankalarının sayısı ve kapsam olarak bu artışı; gıda güvencesizliğine, gıda kaybı ve israfına, gıda sistemindeki verimsizliklere yönelik kamu sektörü programlarından arta kalan açığı doldurma çabasına bağlanmaktadır (GFN, 2018: 80). Türkiye özelinde ise gıda bankaları, gelişmiş ülke örneklerini geriden takip etmekle birlikte, özellikle son 10 yılda sayıca artmaya ve kapsamlarını genişletmeye ve politik alanda güncel bir konu haline gelmeye başlamıştır. Bununla birlikte, ülkemizde gıda bankacılığı sistemi, halen gerek yasal mevzuat, gerek kamuoyu bilinci ve farkındalığı, gerekse işleyişe ilişkin standardizasyon ve birlik sağlanması anlamında önemli açıklar barındırmaktadır. Bu doğrultuda gıda bankalarının saha araştırması kapsamında geleceği düşünüldüğünde, gıda bankalarının varlıklarını genişleterek sürdürmeye devam etmeleri bakımından parlak bir geleceğe sahip göründükleri; ancak ideal amaçlarını gerçekleştirebilmeleri bakımından tamamlanması gereken önemli eksik noktalar olduğu sonucuna varılmaktadır. Gıda bankalarının geleceği teması altında öne çıkan iki ana kod, gıda bankalarına duyulan ihtiyaç ve kamu sektörünün gıda bankalarının etkin işleyebilmesi için üstlenmesi gereken rol olmuştur. Gıda bankalarına duyulan ihtiyaç kodu altında, gıda bankalarının farklı taraflarının gıda bankalarının neden var olması gerektiğine ve varlığını

sürdüreceğine dair gerekçeleri değerlendirilirken; kamu sektörünün rolü ana kodu altında ise gıda bankacılığının etkin işleyebilmesi için, kamu sektörünün desteğine duyulan ihtiyaç ve bu bağlamda sektörler arası iş birliği hususları değerlendirilmektedir. Nitekim gıda bankacılığının tarafları farklı gerekçelerle de olsa gıda bankacılığının bir geleceği olduğu hususunda birleşmektedirler.

“Gıda bankaları olmalı bence. Çünkü her mahallede olmalı artık, yani her semtte olmalı. Yani şu pandemi sürecinde insanlar daha çok ihtiyaçlı olmaya başladı. Bunun haricinde birçok ihtiyaç sahibi var. Bu gıda bankaları oldukça iyi oluyor. En azından insan o ayki sebzesini bile buradan çıkartabiliyor yani. Ekstra kuru gıdasıydı, ben iki ayda bir alıyorum, o bile bana iyi geliyor.” Yazarlanıcı 13

“Gönül ister ki yoksulluk azalsın, ihtiyaç sahibi azalsın. Her sivil toplum kuruluşunun niyeti günün sonunda ona ihtiyaç olmamasıdır aslında. Bütün çalışması bunun içindir. Ama maalesef ki tablo o kadar parlak değil ve daha uzunca bir süre bundan çok daha sistematik ve iyi bir şekilde gıda bankacılığı olmalıdır.” Yönetici 2

“Aslında gönül ister ki gıda bankacılığının geleceği olmasın. İsraf olmasa, yetecek kadar üretsek, yetecek kadar tüketsek aslında buna gerek kalmasa ama... Demin konuştuğumuz gibi yani bizim derneğin özelinde söylersek geleceğimizin ciddi anlamda parlak olduğunu; çünkü ciddi anlamda israf var Türkiye’de ve daha yeni başlıyoruz. Çok daha taze işler.” Çalışan 1

“Gelişir, çünkü toplumun bilinci artıyor. Bu daha sonra farklı alanlara taşınır diye bakıyorum. Nereye taşınır dersiniz bilemiyorum. Bu gelişir. Çünkü insanlar bir şeylere dokunmak istiyorlar, herkes bir şeyler yapmak istiyor. ... Yeni kuşak bu tip davranışlara meyilli. Gençlere bakıyorum şimdi küresel ısınmadan bahsediyorlar. Öncekiler yani biraz daha farklı. Tabii bir defa şimdi onlar burada yani bir duyarlılık sergileyeceklerdir. Ben ondan dolayı söylüyorum zaten geleceği var diye.” Bağışçı 2

Gıda bankalarının gelişim gösterdiği pek çok ülkede, kamu sektörünün sadece vergi düzenlemeleri üzerinden değil; doğrudan sübvansiyonlar, aynı destekler, gıda bankaları ile ortaklaşa yürütülen programlar çerçevesinde gıda bankacılığını, gıda güvencesi meselesini ele alan bir “kamu-özel teşebbüs modeli” olarak kurguladıkları görülmektedir (GFN, 2018: 64). Ancak ülkemizdeki gıda bankacılığı sistemi, bu modelden oldukça uzak görünmekle birlikte, gıda bankacılığının geleceği konuşulduğunda, bu modele yakınsayan adımlar atılmasının gıda

Refah Karması Yaklaşımı Çerçevesinde Türkiye’de Gıda Bankacılığı: Refah Sunumundaki Yerinin Değerlendirilmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma

bankacılığını daha işlevsel hale getirebileceği ifade edilmektedir. Bağışçıların gıda bankasına bağış yaptıklarında yararlanacakları teşviklerden bağış prosedürüne, son tüketim tarihleri ve tavsiye edilen tüketim tarihleri arasındaki ayırmadan gıda bankalarına ulaşma ve başvuru sürecine kadar, küçük büyük tüm süreçlerde yaşanan bilgi ve iletişim aksamalarının, bilginin tek bir kaynaktan toplandığı ve aktarıldığı merkezi bir koordinasyon durumunda önüne geçilmesinin mümkün olabileceği düşünülmektedir.

“Şimdi öncelikle gıda bankacılığı kanunu var ama bu sadece bir finansal düzenleme kanunu. Yani gıda bankacılığının standartlarının geliştirilmesi veya etik kurallarının oluşturulması bağlamında Türkiye’de büyük bir boşluk var. Türkiye’de ticari bağlamda bu boşluklar maalesef kötü anlamda değerlendirilebilecek noktalara evrilebilir. Bu zaten çoğu sektörde gördüğümüz bir gerçek. Öncelikle gıda bankacılığının bir denetleme çatı kuruluşunun ya da bir birliğin olması gerekiyor. Belli standartlarda, belli bir denetim mekanizmasında bize şey yapması için belli bir şeyin olması gerekiyor.” Çalışan 6

6. TARTIŞMA ve SONUÇ

Gıda bankacılığı; sivil toplum, yoksulluk ve refah konularının kesiştiği, 20. yüzyılın sonlarında dünya genelinde yaygınlaşan tipik bir uygulama ve politik araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Gıda bankacılığı, günümüzde, sadece ihtiyaç sahibi yararlanıcıları ile değil; organizatörleri, gönüllüleri, bağışçıları ve devletin bu alandaki politikaları ile birlikte değerlendirildiğinde, küresel sistemin önemli bir organizasyonu haline gelmiştir. Tipik bir refah karması aktörü olarak gıda bankalarının uluslararası yükselişi, sosyal politikanın yönü ve refah tedarikinin çeşitlenmesi konularındaki tartışmalarla da doğrudan kesişmektedir. Gıda bankacılığına yönelik literatürün bir kısmı, gıda bankalarının inşa ettiği yardım söylemlerinin, neo-liberal refah ideolojilerini desteklemeye ve yerleştirmeye yaradığını vurgularken; bir kısmı ise, gıda bankalarının çeşitliliğini ve sadece hayır amaçlı çalışanlardan radikal derecede politik olarak müdahil olanlara kadar değişebildiklerini ve yoksullukla mücadelede hizmet sunumu ile birlikte savunuculuk rollerini de gerçekleştirdiklerini vurgulamaktadır.

Türkiye’deki gıda bankacılığı uygulaması hakkında fikir sahibi olabilmek ve gıda bankalarının refah devletinin dönüşümü sürecinde yoksullukla mücadele konusunda, Türkiye refah sistemi içerisinde ne şekilde konumlandıklarına dair bir değerlendirme yapabilmek amaçlarından yola çıkılan ve nitel araştırma yöntem ve tekniklerinden hareket edilen saha araştırması kapsamında, Türkiye’de gıda bankacılığına ilişkin ortaya çıkan üç ana tema, gıda bankalarının operasyonel işleyişi, gıda bankacılığına ilişkin temel algılar ve gıda bankalarının geleceğine ilişkin görüşler olmuştur.

Türkiye’de gıda bankalarının operasyonel işleyişine bakıldığında, ortaya çıkış amaçları ve örgüt yapıları temelinde, Dünya’daki emsallerinden görece olarak önemli bir farklılık gözlemlenmemiştir. Nitekim Türkiye’de de gıda bankaları, esasen, çeşitli sebeplerle ticari sistemden arta kalan başta gıda olmak üzere fazla ürünlerin temelde bağış kanalıyla toplanarak sivil toplum kuruluşları aracılığıyla ihtiyaç sahipleriyle paylaşılması ideal amacından yola çıkmaktadır. Ancak işleyişe bakıldığında, ne yazık ki çoğunlukla, bu ideal amaçtan sapmalar yaşandığı gözlemlenmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri, Türkiye’de gıda bankalarına yapılan bağışların genelde gıda bankalarının faaliyetlerini sürdürecektir düzeyde olmaması nedeniyle, gıda bankalarının ürün yeterliliğini ve devamlılığını sağlama noktasında, ellerindeki kaynakları yeni ürün satın almak için kullanmalarıdır. Satın alma yapılarak ürün çeşidinin desteklenmesi ise bir yandan, gıda bankaları yararlanıcılarının gıda bankalarından ihtiyaç duydukları ve talep ettikleri ürünleri daha kolay karşılamalarını sağlarken; diğer yandan, Dünya’da gıda bankalarının iki temel var oluş amacından birini oluşturan israfla mücadele amacıyla bağdaşmayan, hatta belki de ters düşen bir durum yaratmaktadır. Bu durumun gıda bankalarının talep kabiliyetini yitiren ürünlerin bedelsiz tüketime sunulması şeklindeki yaklaşımının, sosyal yardım amaçlı bağışların öne çıktığı ve bu bağışların yoksullukla mücadelede uygulanan yeni dönem sosyal politika

Refah Karması Yaklaşımı Çerçevesinde Türkiye’de Gıda Bankacılığı: Refah Sunumundaki Yerinin Değerlendirilmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma anlayışının bir parçasına dönüştüğü yaklaşıma evrilmesinin bir uzantısı olduğu düşünülmektedir.

Öte yandan gıda bankaları sadece bağış kanalıyla ürün temini sağladıklarında dahi kaynaklarının temelini oluşturan “fazla” gıdanın neden fazla olduğunu sorgulamaya dair bir misyon üstlenmemekte; sadece bu fazlanın toplumun çeşitli taraflarının ortak iyiliği çerçevesinde değerlendirilmesini teşvik etmektedirler. Dolayısıyla gıda bankaları aracılığıyla mevcut üretim ya da tüketim kalıplarının değiştirilmesi değil; bu kalıpların yarattığı olumsuzlukların azaltılmaya çalışılması söz konusudur. Ancak uygulamanın yaygınlaştırılması için sermaye kesimine sağlanan avantajlar, bizzat bu üretim ve harcama kalıplarının devamlılığını sağlamak gibi çelişkili bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Bu durum gıda bankaları temelinde sivil toplumun, statükoya meydan okuyan ve yeni alternatifler inşa eden bir zeminden ziyade piyasa başarısızlıkları tarafından zorunlu kılınan kâr amacı gütmeyen hizmet sektörü olarak neo-liberal bir yorum zemininden şekillendiğine işaret etmektedir.

Gıda bankaları, örgütlü sivil toplumun kendi kendine yardım mekanizmaları olarak konumlandığında, yoksullukla mücadele hususunda kapasiteleri, ancak geçici ve acil bir destek sağlamaya ve devletin yürüttüğü program ve politikalara eklenmeye yakındır. Nitekim ülkemizde gıda bankalarının ulaşabildiği yoksul kesim, genellikle bir ya da birkaç mahalle ya da en fazla bir ilçe kapsamında sınırlı kalmakta; gıda bankalarının kapasiteleri de ancak bunu karşılamaya yetmektedir. Bununla birlikte giderek artan sayıda gıda bankasının kurulduğu ve bu gıda bankalarına başvuran ihtiyaç sahiplerinin sürekli genişlediği görülmektedir. Gıda bankaları, giderek Türkiye refah rejimi içerisinde, işgücü piyasasındaki ve sosyal güvenlik sistemindeki kırılganlıklarla gıda bağışlarına bağımlı hale gelen bu kesime yönelik bir tedarik sistemine dönüşmektedir. Üstelik bu sistemden yararlananlar, her gıda bankasının kendi kriterlerine göre belirlendiği ihtiyaç tespiti içerisinde,

hem oldukça heterojen bir yapı sergilemekte hem de yararlanıcı devrinin oldukça yüksek olmasından dolayı sürekli genişleyen, ancak sayısı tam olarak belirlenemeyen bir yararlanıcı kitlesine karşılık gelmektedir. Tam bu noktada gıda bankalarının, ülkemizde, sürekli çeşitlenen ve büyüyen, ekonomik krizler, doğal afetler, salgınlar sonucu aşırı kırılgan ve savunmasız bir hale gelen yoksul kitlesinin durumunu düzeltmekten ziyade sadece ayakta tutmaya çalışan bir refah sisteminin açıklarını kapatmaya yönelik dağınık ve kronik bir sosyal yardım aracından farkı kalmamaktadır. Türkiye, gıda bankalarının yeni olgunlaşma dönemine girmeye başladığı bir ülke olarak, aslında bu gidişattan sıyrılıp gıda bankalarını, gönüllü sektör, özel sektör ve kamu sektörünün işlevsel bir toplumsal fayda ortaklığına dönüştürme imkânına sahip görünmektedir. Fakat bunun için en başta kurumsal ve politik dönüşümlere hazır olunması, üç sektörün toplumsal refah için iş birliğine açık olması ve bireysel ve ekonomik çıkarların toplumsal faydanın gerisinde bırakılması gerekmektedir.

Ülkemizde gıda bankalarının nispeten kısa geçmişine bakıldığında, gıda bankacılığının kamu sektöründeki ele alınışının yalnızca dar bir mevzuat düzleminde kaldığı ve çok yakın bir zamana kadar politik bir gündem oluşturmadığı görülmektedir. Aslında gıda bankaları, özellikle yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının birlikte çalışmasına ve sorunların çözümüne yönelik iş birliğine elverişli potansiyel uygulama alanlarıdır ve hem Dünya örnekleri genelinde hem de ülkemiz özelinde, gıda bankalarının yerel yönetimler ile sürekli iş birliği içerisinde çalıştıkları görülmektedir. Ancak ülkemiz özelinde bu durumun bilinçli bir kamu politikasından ziyade daha çok, gıda bankalarının şahsi çabaları ve kaynak ve teknik imkân kısıtlılığının yarattığı bir zorunluluk neticesinde gerçekleştiği tespit edilmiştir. Benzer şekilde, özel sektör ile iş birliği de yine ağırlıklı olarak gıda bankacılığı yapan sivil toplum kuruluşlarının şahsi çabalarına bağlı kalmakta; gıda bağışları genellikle ilişkiler ağı üzerine inşa edilmekte ve özel

Refah Karması Yaklaşımı Çerçevesinde Türkiye’de Gıda Bankacılığı: Refah Sunumundaki Yerinin Değerlendirilmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma

sektörün kar güdüsü ve gıda bankacılığı hakkındaki eksik bilgileri etrafında sınırlı bir düzeyde gerçekleşmektedir.

Gıda bankaları, yararlanıcıları, bağışları, çalışanları kapsamında büyük bir organizasyon ağı olmakla birlikte, ülkemizde gıda bankacılığına ilişkin güncel veriler ne yazık ki hâlihazırda çok kısıtlıdır. Gıda bankalarının faaliyetlerine ilişkin resmi tek bir kaynaktan veriler sağlanamadığı gibi, gıda bankacılığının oldukça karmaşık faaliyetlerini tek bir kaynaktan bütüncül bir şekilde düzenleyen gıda bankacılığına ilişkin yasal bir metin de bulunmamaktadır. Gıda bankacılığına ilişkin yasal mevzuat, genel olarak, gıda bankalarına yapılan bağışların kapsamını ve buna yönelik teşvikleri düzenleyen vergi kanunları üzerinden işlemektedir. Aynı zamanda ülkemizde, genel olarak gıda bankalarının kurumsallaşmaya başladıkları ilk birkaç yıl içerisinde hemen hemen her ülkede kurulan ulusal bir gıda bankacılığı ağı da halen mevcut değildir.

Bu doğrultuda, ilk olarak atılacak adımın, gıda bankacılığının faaliyetlerinin belli kriterler ölçüsünde standartlaşmasını sağlayacak spesifik bir yasal mevzuatın oluşturulması ve gerekirse gıda bankaları üst birliğinin kurulması olduğu düşünülmektedir. Bunun, kamu sektörünün sivil toplum sektörü üzerinde bir baskı aracı olarak kurgulanmasından ziyade, bir iş birliği aracı olarak kurgulanması önem taşımaktadır. Gıda bankalarının diğer gıda işletmelerinden bağımsız, gıda güvenliği konusunda özerk bir denetimden geçmelerinin sağlanması ve gıda bankası personelinin bu konuda eğitilmesi gıda bankalarına bu alanda ayırt edici bir nitelik kazandıracaktır.

Gıda bankalarının, yalnızca teknik bir sosyal yardım mekanizması düzeyinde kalmaması ve aynı zamanda bir sosyal etki mekanizması haline gelerek, belki de literatürde de belirtildiği üzere, mikro-politik bir yoksullukla mücadele savunuculuğu yapan alanlar olarak şekillenmesi, her şeyden önce gıda

bankalarının toplumun tüm kesimlerine doğru ve etkili bir şekilde anlatılmasına bağlıdır. Böyle bir durum, gıda bankalarını, illa ki, neo-liberal refah ideolojilerinin devletin çekildiği sosyal alanları mümkün olduğunca doldurması beklenen ve istenen bir ikame aracı olarak düşünülmesini gerektirmez. Ancak gıda bankalarının, yararlanıcılarının tek ve en önemli çaresi haline gelmekten ziyade; yoksulluk ve israf meselelerine bir arada, fakat her iki meselenin çözümünün de toplumsal tabandan gelen ve devletin refah programlarının yerini alması beklenmeyen gönüllü ve kurumsal bir parçasını oluşturacak şekilde düşünülmesini gerektirir. Hâlihazırda ülkemizde gıda bankaları, Korten'in (1987: 147-150) ifadesiyle, yoksullara yardım sağlayıp hizmetler sunan birinci nesil sivil toplum kuruluşları olarak ifade edilebilecekken; buna çabalayan gıda bankaları olmakla birlikte, ulusal düzeyde daha geniş kurumsal ve politik bağlarla, kaynakların yoksullara verimli bir şekilde tahsis edilmesini sağlamak için hükümetle iş birliği içinde çalışan üçüncü nesil sivil toplum kuruluşları olmaktan uzak görünmektedirler. Diğer yandan sivil toplum kuruluşlarına ilişkin yüksek beklentiler, bu kuruluşların faaliyetlerine ve etkilerine ilişkin hayal kırıklıklarını beraberinde getirme riski barındırmaktadır. Bu beklentiler zaman zaman daha mütevazı gerçek potansiyel taşıyan sivil örgütlenmelerin gözden kaçırılmasına ve toplumun sivil toplum kavramından uzaklaşmasına neden olabilmektedir. Gıda bankaları, bu bağlamda, kapitalist sistemin yarattığı fazlayı ihtiyaç sahiplerinin, çevrenin ve tüm toplumun yararına yeniden değerlendirmenin gönüllü iyi bir çabası olarak görünebilir. Ancak suiistimal kanallarının açık bırakıldığı ve yoksulluğun her geçen gün derinleştiği ülkemizde, yukarıdaki sorulardan önce belki de "devlet en etkili ne yapabilir?", "sosyal politikalar ne yapmaya el veriyor?" soruları etrafında düşünülmesi gerekmektedir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Çalışma kapsamında herhangi bir finansal ya da kişisel çıkar sağlanmamıştır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Çalışma kapsamında herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Çalışma kapsamında ihtiyaç duyulan etik kurul kararı sunulmuştur.

KAYNAKÇA

- Addy, T. (2017). “Food Banks as a Challenge to Diaconal Self Understanding&Professionalism”. P. Launonen, M. Valtonen. (Eds.). Diaconia in Dialogue- The Challenges of Diversifying Context. Finland, Helsinki, 124.
- Akgül, A. (2004). Açlığın Önlenmesinde Gıda Bankacılığı. Ankara: Türkiye İsrافی Önlleme Vakfı, Türkiye’nin Sorunlarına Çözüm Serisi: 12, 7-23.
- Banks, N., Hulme, D. (2012). “The Role of NGOs and Civil Society in Development and Poverty Reduction”. Brooks World Poverty Institute Working Paper, 171, 1-39.
- Caplan, P. (2016). “Big Society or Broken Society? Food Banks in the UK”. *Anthropology Today*, 32(1), 5-9.
- Clarke, J. (2011). “Hizmet Yönetimi ve Sunumu”. (Çev. O.C. Taştan). P. Alcock, M. May, K. Rowlingson. (Derleyenler). *Sosyal Politika-Kuramlar ve Uygulamalar*. Ankara: Siyasal Kitabevi, (Eserin orijinali 2008’de yayımlandı), 323-332.
- Clock, P., Williams, A., May, J. (2016). “The Geographies of Food Banks in the Meantime”. *Progress in Human Geography*, 1-24.

- Çuhadar, S. (2017). "Sosyal Politika İle Klientalizm İlişkisi; Gıda Bankacılığı Üzerinden Bir Değerlendirme". *Çalışma ve Toplum*, 2, 681-702.
- Dees, J.G., Battle Anderson, B. (2003). "Sector-Bending: Blurring Lines Between Non-Profit and For-Profit". *Society*, 40, 16-27.
- Downing, E., Kennedy, S. (2014). Food Banks and Food Poverty. *House of Commons Library*, SN06657.
- Ersöz, H.Y. (2003). "Doğuşundan Günümüze Sosyal Politika Anlayışı ve Sosyal Politika Kurumlarının Değişen Rolü". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, 53(2), 119-144.
- GFN. (2018). *The State of Global Food Banking 2018: Nourishing the World*. The Global Foodbanking Network, Chicago, 5-80.
- Hartmann, K. (2014). *Küresel Çarkın Dışında Kalanlar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 36-100.
- İbrahim, S, Hulme, D. (2010). "Has Civil Society Helped the Poor? A Review of the Roles and Contributions of Civil Society to Poverty Reduction". *Brooks World Poverty Institute Working Paper*, 114, 1-27.
- Kala, E. S. (2020). "Türkiye’de Gıda Bankacılığı Mevzuatı ve Uygulamaları". *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 18(3), 190-211.
- Korten, D.C. (1987). "Third Generation NGO Strategies: A Key to People-Centered Development". *World Development*, 15, 145-159.
- Lindenbaum, J. (2016). "Countermovement, Neoliberal Platoon, or Re-Gifting Depot? Understanding Decommodification in US Food Banks". *Antipode*, 48(2), 375-392.
- Manor, J. (2004). *Civil Society and Poverty Reduction*. Published by Sida, 9-37.
- McIntyre, L., Tougas, D., Rondeau, K., Mah, C.L. (2015). "In"- Sights About Food Banks From A Critical Interpretive Synthesis of the Academic Literature". *Agricultural and Human Values*, 1-17.

- Refah Karması Yaklaşımı Çerçevesinde Türkiye’de Gıda Bankacılığı: Refah Sunumundaki Yerinin Değerlendirilmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma
- Mckay, F.H., Dunn, M., Bazerghi, C. (2016). “The Role of Food Banks in Addressing Food Insecurity. *Journal Of Community Health*”. *Journal of Community Health*, January, 1-15.
- Morvaridi, B. (2013). “The Politics of Philanthropy and Welfare Governance: The Case of Turkey”. *European Journal of Development Research*, 25, 305-321.
- Okur, M.E. ve Sayın, Z. (2014). *Sosyal Sorumluluk Modeli Olarak Gıda Bankacılığı*. İstanbul: Cinius Yayınları, 66-150.
- Özdemir, S. (2004). “Sosyal Refahın Sağlanması Yeni Bir Anlayış: “Refah Karması” ve Sosyal Refah Sağlayıcı Kurumlar”. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 48, 97-127.
- Punch, K. F. (2005). *Sosyal Araştırmalara Giriş: Nicel Ve Nitel Yaklaşımlar*. (Çev. D. Bayrak, H.B. Arslan, Z. Akyüz). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Purdam, K., Garratt, E.A., Esmail, A. (2015). “Hungry? Food Insecurity, Social Stigma and Embarrassment in the UK”. *Sociology*, 1-17.
- Riches, G. (1997). “Hunger, Food Security and Welfare Policies: Issues and Debates First World Societies”. *Proceedings of the Nutrition Society*, April, 62-74.
- Riches, G. (2018). *Food Bank Nations: Poverty, Corporate Charity and the Right to Food*. New York: Routledge, 40-104.
- Rombach, M., Bitsch, V. (2018). “Sector Blending: Evidence from the German Food Bank”. *International Food and Agribusiness Management Review*, 21(2), 181-200.
- Rombach, M., Kang, E., Bitsch, V. (2018). “Good Deeds Revisited: Motivation and Boundary Spanning in Formal Volunteering”. *International Review on Public and Nonprofit Marketing*, 15, 105-126.
- Rosanvallon, P. (2004). *Refah Devletin Krizi*. (Çev. B. Şahinli). Ankara: Dost Kitabevi, 9-123.
- Sariipek, D. B. (2017). “Hak Temelli” Sosyal Politikadan “Hayırseverlik Temelli” Sosyal Politikaya Geçişte Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü”. *İnsan&İnsan*, 4(11), 81-99.

- Singer, A. (2018). *Müslüman Toplumlarında Hayırseverlik*. İstanbul: Alfa Basım Yayım, 231-270.
- Tarasuk, V., Eakin, J.M. (2003). "Charitable Food Assistance as Symbolic Gesture: An Ethnographic Study of Food Banks in Ontario". *Social Science & Medicine*, 56, 1505-1515.
- TBMM. (2018). *Gıda Bankacılığı Uygulamasının Araştırılması ve Yaygınlaştırılması Hakkında Karar*. Dönem 26, Yasama Yılı 3, Sayı 20, 20-108.
- TBMM. (2021). *TBMM Dilekçe Komisyonu Diyarbakır Yerinde İnceleme Ziyareti Toplantısı Tutanağı*, 10-36.
- Türkkan, C. (2020). "Wasteful or Sensible? Donor Imageries in İstanbul's Food Bank". *New Perspectives on Turkey*, 62, 51-73.
- Vansintjan, A. (2014). *The Political Economy of Food Banks*. McGill University, Montreal, 4-11.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (10. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık, 49-273.
- İnternet: Web: <https://www.feedingamerica.org/> adresinden 12 Mart 2023'te alınmıştır.
- İnternet: Web: <https://www.foodbanking.org> adresinden 1 Nisan 2023'te alınmıştır.
- İnternet: Web: <https://www.eurofoodbank.org> adresinden 20 Nisan 2023'te alınmıştır.

EXTENDED ABSTRACT

The idea of the modern welfare state, which is prevalent in politics and academia today, first gained traction in Western European countries a century ago. It is well known that it developed in the years following World War II. The globe started to enter a new era in the second half of the 1970s as a result of economic, political, and demographic developments, and the fundamental elements of what has been called the "golden age of the welfare state" started to take shape. With the neo-liberal ideology gaining weight in social life, especially in politics and economy, modern welfare states have faced a transformation. In actuality,

during this time, the state's functions as well as those of the private sector, international organizations, and other parties other than the individuals themselves were redefined in relation to the production and distribution of social welfare, particularly in light of the active citizenship and welfare mix phenomena. Self-help mechanisms, voluntary activities and active citizenship are encouraged in many countries to overcome poverty and social exclusion. The phenomenon of civil society, which makes up the core of the voluntary sector, came to the fore during this entire process with a new meaning and, so to speak, began a period of resurrection in the 21st century. It should be noted that however, although individual philanthropic efforts and civil organizations aimed at increasing social welfare have almost never disappeared from social life, in this new era, which is also called mixed welfare economy, the difference in the role of the voluntary sector in social life is rather a result of narrowing the state's leading role and borders in welfare services.

Non-governmental organizations also ultimately serve the purposes of social policy by working for the solution of social problems or by collaborating with the state. In this sense, at the point of combating poverty, which is considered to be the most important social problem in almost all societies today, civil society, on the one hand, deals with the politics of poverty through advocacy and policy change, on the other hand, it aims to reduce poverty directly through the activities it carries out and the services it provides. However, in the process of the transformation of the welfare state, the claim that the relative weights of the three main functions of the civil society sector, which emerged as advocacy, policy change and service delivery, have changed and the impact of civil society in other areas has weakened, while technically concentrating on service delivery. In fact, it is recognized that civil society has some inherent advantages in combating poverty. Some of these advantages are the non-governmental organizations' specialty in particular fields, their proximity to the target audience, the sense of social solidarity, and quick and efficient social awareness. However, compared to the state, civil society has fewer chances and resources, and at the end of the day, it provides services based on "philanthropy" rather than "rights."

Food banking as a typical practice and political tool emerges at the intersection of civil society, poverty and welfare issues, which became widespread throughout the world at the end of the 20th century. Food banking, which started as a method of voluntary struggle against food insecurity faced by the poor and disadvantaged in the United States in the 1960s, has become increasingly widespread since then and has become serving 40 million people in more than 40 countries. The system, which initially started with food products, later expanded to include products for basic needs such as clothing and cleaning materials. The "excess" left over from the commercial system due to factors like

damaged packaging, short shelf life, surplus, which will be lost or become waste if not seized, is the defining characteristic of these products, which are brought together with those in need through non-governmental organizations such as associations, foundations, and religious organizations. Therefore, while food banks support those in need; on the other hand, it does this with the "excess" product in the market and thus tries to prevent all kinds of loss and waste, especially food loss and waste, by re-allocating this surplus product for human use. While some of the literature on food banking emphasizes how the aid discourses created by food banks support and institutionalize neo-liberal welfare ideologies, others emphasize the diversity of food banks, how they can range from those who are purely charitable to those who are radically politically involved, and how they also play advocacy roles in addition to providing services to combat poverty.

Within the scope of the field research, which is based on qualitative research methods and techniques, with the aim of being able to have an idea about the practice of food banking in Turkey and to make an assessment of how food banks are positioned in the Turkish welfare system in the fight against poverty in the transformation process of the welfare state, The three main themes that emerged regarding food banking were the operational functioning of food banks, basic perceptions regarding food banking and views on the future of food banks. Based on their founding objectives and organizational frameworks, there are no appreciable differences between the operational functioning of food banks in Turkey and those of their global equivalents. Unfortunately, when we examine the process, we find that there are frequently departures from this ideal goal. As a country where food banks have just begun to mature, Turkey seems to have the opportunity to transform food banks into a functional social benefit partnership of the voluntary sector, the private sector and the public sector. However, for this, it is necessary to be ready for institutional and political transformations, the three sectors must be open to cooperation for social welfare, and individual and economic interests must be left behind social benefits.

KADIN ÖĞRENCİLERİN BOŞ ZAMAN YÖNETİMLERİNİN İNCELENMESİ*

Oğuzhan ALTUNGÜL * Mesut BULUT Didem YAVUZ SÖYLER*****

Öz

Çalışmamız Spor bilimleri fakültesi kadın öğrencilerinin boş zaman yönetimlerini bazı değişkenler açısından incelemeyi amaçlamaktadır.

Çalışmamızın evrenini Fırat Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesinde öğrenim gören 420 kadın öğrenci oluştururken, örneklemi ise 182 kadın öğrencilerden oluşmaktadır.

Araştırmamıza katılan bireylerin demografik bilgilerini belirlemek için kişisel bilgi formu ve "Boş Zaman Yönetimi Ölçeği" inden yararlanılmıştır.

Ölçeğimiz 15 soru 5'li likert tipinden oluşmaktadır. Değişkenlerin çarpıklık ve basıklık dağılımları hesaplanmış verilerin parametrik olduğu tespit edilmiştir. İkili gruplarda t testi çoklu gruplarda ise ANOVA testi kullanılmıştır, gruplar arası farklılıkların belirlenmesinde ise TUKEY testinden yararlanılmıştır.

Sonuç olarak; araştırmaya katılan kadın öğrencilerin branş ve yaş değişkenlerinin boş zaman yönetimlerine bir etkisinin olmadığı görülmüştür, yine kadın öğrencilerin okudukları bölüm değişkenine göre öğretmenlik bölümünde okuyan öğrencilerin boş zaman yönetimlerinde

*Bu çalışma için Fırat Üniversitesi Etik Kurulu tarafından 02.10.2023 tarih ve 2023/18 sayılı karar numarası ile etik kurul izni alınmıştır.

* Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, oaltingul@firat.edu.tr, Elâzığ/Türkiye

** Fırat Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, dysoyler@firat.edu.tr, Elâzığ/Türkiye

*** Fırat Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, mstblt@windowslive.com, Elâzığ/Türkiye

amaç belirleme ve yöntem ile boş zamanlarını değerlendirme durumlarında fakültenin diğer bölümlerinde öğrenim gören öğrencilere göre daha fazla olduğu görülmüştür. Kadın öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf değişkenine göre 1. ve 2. sınıfta öğrenim gören öğrenciler boş zaman yönetimlerinde amaç belirleme ve yöntem ile boş zamanlarını değerlendirme durumlarında fakültenin diğer sınıflarında öğrenim gören öğrencilere oranla daha fazla olduğu, genel toplamında ise 1. sınıf öğrencilerinin diğer öğrencilere göre boş zamanlarını yönetmeleri noktasında daha etkin oldukları tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Öğrenci, Kadın, Boş Zaman, Tutum

INVESTIGATION OF THE LEISURE TIME MANAGEMENT OF FEMALE STUDENTS

Abstract

Our study aims to examine the leisure time management of female students of the Faculty of Sports Sciences in terms of some variables. While the population of our study consists of 420 female students studying at Firat University Faculty of Sports Sciences, the sample consists of 182 female students.

Personal information form and "Leisure Time Management Scale" were used to determine the demographic information of the individuals participating in our research. Skewness and kurtosis distributions of the variables were calculated and it was determined that the data was parametric. The t test was used in paired groups and the ANOVA test was used in multiple groups, and the TUKEY test was used to determine differences between groups.

In conclusion; It was observed that the branch and age variables of the female students participating in the research did not have an effect on their leisure time management. Again, according to the department variable of the female students, it was observed that the students studying in the teaching department were more likely to determine goals in their leisure time management and evaluate their free time with methods than the students studying in other departments of the faculty.

Keywords: Student, Woman, Leisure, Attitude

1. GİRİŞ

Zaman, herkese eşit bir şekilde dağıtılıp ancak aynı eşitlikte kullanamadığı eşsiz ve son derece değerli bir kaynaktır, ama para gibi biriktirilemez, hammadde gibi saklanamaz, pasta gibi başkalarına verilemez, araç gibi durdurulamaz, meta gibi

kullanılmaz ve hiçbir şekilde yerini hiçbir şey alamaz. Belirli sınırlar dahilinde bir kaynağı diğerinin yerine koyabiliyoruz, örneğin emek yerine makine kullanabiliyoruz. Ancak hiçbir kaynak zamanın yerini tutamaz. Yani zaman eşittir hayat diyebiliriz. Zamanı boşa harcamak hayatı kaybetmektir (Sabuncuoğlu, vd., 2010; Adair, 2006). Zaman kavramını kullanım açısından ele aldığımızda insanlar onu iki gruba ayırıyor: çalışma zamanı ve çalışma dışı zaman (boş zaman). Çalışma süresi, mesleki amaçlara yönelik çeşitli faaliyetleri ve bu amaçlar için gerekli olan süreyi içerir. Boş zaman, insanın hayatta kalması için gerekli olan yemek yeme, uyuma gibi varoluşla ilgili zamanları ve boş zamanları içerir (Meyer, vd., 1970). Karaküçük (2008), Zamanın iyi planlanması ve değerlendirilmesi sonucu oluşan boş zamanı, kişinin zorunlulukların ötesinde, istek ve istekleri doğrultusunda, dinlenme, eğlenme amacıyla özgürce kullanmayı hak ettiği zaman olarak tanımlanır. Boş zaman iki ucu keskin bir kılıca benzetilebilir. Bunu şu ifadeyle özetliyor: Olumlu yönde kullanıldığında kişisel ve sosyal gelişim gibi sorunlara neden olabilir; Olumsuz yönde kullanıldığında depresyon, dengesizlik gibi sorunlara neden olabilir. Bu durum toplumun önemli bir parçası olan “gençliğe” daha fazla önem verilmesi gereken bir olguyu göstermektedir.

Kısaca gençlik kavramı, çocukluk ile yetişkinlik yılları arasında, henüz sosyalleşme ve eğitim sürecinde olan, biyolojik gelişim sürecini tamamlamamış ve çoğu zaman ihtiyaçlarını karşılayamayan bir nüfus kesiminin sosyal statüsüdür. Gençler, kim olduklarına ve etkileşimde buldukları kaynaklara göre giyinme, oturma, yürüme, çalışma şekillerini, hedeflerini, inançlarını, dünya görüşlerini ve düşüncelerini etkileyen mesajlar alırlar. Bu mesajlar arasında gençlerin kimlik sürecinde aldıkları mesajlar onların kimliğini ve kişiliğini oluşturacaktır (Köknel, 1997). Çok hızlı bir şekilde büyümeye ve yayılmaya devam eden İnternet, toplumu ve kültürü dönüştürmeye, yeni kavram ve olgular yaratmaya, İnternet gençlik alt kültürünün oluşmasına zemin

hazırlamaya devam ediyor. İnternet gençliği olarak da bilinen gençler, günlük hayatlarında sıklıkla siber uzaya girip çıkan sanal dünya gezginleri olarak da tanımlanabilmekte, internet ve onunla ilgili nesnelere günlük faaliyetlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca bu gençlerin sanal ilişkileri arttıkça gerçek ilişkilerinin zayıfladığı ve gerçekliğini kaybetme, sosyal olarak dışlanma ve yalnız hissetme riskiyle karşı karşıya kaldıkları düşünülmektedir (Karaca, 2007). Özellikle güçlü kentleşme süreci nedeniyle kentsel alanın küçülmesi ve küçülmesi nedeniyle, bu tür faaliyetleri yerine getirecek alan azalmakta ve daha fazla ticarileşmektedir. Bu durum, gençlerin boş zamanlarını zorunlu ihtiyaçlarını incelemeye ve karşılamaya adanma yeteneğini sınırlar. Öte yandan, eğlence ve eğlenceyi yücelten medya ve popüler kültür, gençleri de yaşam anlamı veren aktivitelerden uzaklaştırıyor (Odabaşı, 2002; Ögel, 2012). Bu noktada zamanın etkili ve verimli kullanılmasının çok önemli olduğu alanlardan birinin de yükseköğretim süreci olduğunu söyleyebiliriz. Kampüsteki öğrenciler derslerine devam ederken aynı zamanda dersleri araştırır ve öğrenme çıktılarını düzenlerler. Bu araştırmayı yapmak, sonuçları raporlara dönüştürmek, okutulan derslere yönelik testler hazırlamak ve bu testlere girmek gibi etkinlikleri gerçekleştirmek. Zamanınızı kişisel düzeyde iyi yönetin; Kariyerinizi daha iyi planlayıp geleceğe hazırlanmak, daha çok okuyup öğrenmek, yeni teknolojik gelişmeleri takip etmek, ailenizle ve başkalarıyla daha fazla vakit geçirmek, dinlenmek, eğlenmek, oynamak, düşünmek, yeni fikirler yaratmak ve yeni projeler başlatmak için fırsatlar sunar (Çağlıyan, Goral,2009; Başak, vd., 2008). Son yıllarda zaman yönetimi kavramına ilişkin tanımlar ve araştırmalar yapılmasına rağmen serbest zaman yönetimine ilişkin araştırmalar hala yaygın değildir. Ancak serbest zamanın öneminin artması ve iş/okul zamanı ile serbest zaman arasındaki farklı özelliklerin ortaya çıkmasıyla birlikte, serbest zaman yönetiminin ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiği açıktır. Ek olarak, boş zaman

yönetimi alanındaki araştırmaların şu anda yaşam kalitesini artırmaya odaklandığı görülmektedir (Covey ve ark., 2004).

1. YÖNTEM

Çalışmamız Spor bilimleri fakültesi kadın öğrencilerinin boş zaman yönetimlerini bazı değişkenler açısından incelemeyi amaçlamaktadır. Fırat Üniversitesi Etik Kurulunun 02.10.2023 tarihli 2023/18 sayılı kararıyla çalışmaya izin verilmiştir.

Araştırmanın yöntemi nicel araştırma yöntemidir. Çalışmamızın evrenini Fırat Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesinde öğrenim gören 420 kadın öğrenci oluştururken, örneklemini ise 2022-2023 eğitim ve öğretim yılında rastgele seçilmiş 182 kadın lisans öğrencisi oluşturmaktadır.

Araştırma 2 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde araştırmacı tarafından belirlenen demografik bilgi formu (yaş, bölümü, sınıfı, branşı), ikinci bölümde ise Wei-Ching Wang, vd., (2011) tarafından geliştirilmiş, Akgül & Karaküçük'ün Türkçeye uyarladığı 15 madde 4 alt boyuttan oluşan "Boş Zaman Yönetimi Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçekte ters maddeler bulunmamaktadır. Araştırmacılar tarafından Fırat Üniversitesi spor bilimleri fakültesinde öğrenim gören kadın öğrencilere ölçek formu uygulanmıştır. Araştırma grubundan, ölçek formlarını yanlış dolduranlar veya eksik dolduranlar elenerek eksiksiz doldurulan ölçek formları değerlendirmeye alınmamıştır. Veriler lisanslı SPSS 22.0 paket programına girilip yüzde ve frekans analizleri yapılmıştır. Daha sonra ölçeğin toplam puanları ve alt boyutlarının normal dağılıp dağılmadığına bakılmıştır. Tabachnick & Fidell (2007) göre çarpıklık ve basıklık değerlerin +1.5 ile -1.5 aralığında olması dağılımın normal olduğu şeklinde yorumlanabileceğini belirtmişlerdir. Verilerin +1.5 ile -1.5 aralığında olduğu ve normal dağıldığı görüldükten sonra parametrik testlerin kullanılabileceğini gözlemlenmiştir. İkili

gruplarda t testi çoklu gruplarda ise ANOVA testi kullanılmıştır, gruplar arası farklılıkların belirlenmesinde ise TUKEY testinden yararlanılmıştır.

1. BULGULAR

Tablo 1. Kadın Öğrencilerin Boş Zaman Yönetimlerinin Bağımsız Değişkenler Tablosu

Gruplar	Değişkenler	n	%
Yaş	18-22	107	58,8
	23-27	69	37,9
	28 ve üzeri	6	3,3
Bölümü	Öğretmenlik	19	10,4
	Antrenörlük	66	36,3
	Spor Yöneticiliği	36	19,8
	Rekreasyon	61	33,5
Sınıfı	1. sınıf	22	12,1
	2. sınıf	38	20,9
	3. sınıf	46	25,3
	4. sınıf	76	41,8
Branşı	Takım Sporları	80	44,0
	Bireysel Sporlar	89	48,9
	Yok	13	7,1

Kadın öğrencilerin %58,8'i 18-22 yaşları arasında, %37,9'u 23-27 yaşları arasında, %3,3'ü 28 ve üzeri yaşlar arasında olduğu, %10,4'ü öğretmenlik, %36,3'ü antrenörlük, %19,8'i spor yöneticiliği, %33,5'i rekreasyon bölümünde olduğu, %12,1'i 1. sınıf, %20,9'u 2. sınıf, %25,3'ü 3. sınıf, %41,8'i 4. sınıf öğrencisi olduğu, %44,0'ı takım sporlarında, %48,9'u bireysel sporlarda, %7,1'i branşının olmadığı görülmektedir.

Tablo 2. Kadın Öğrencilerin Boş Zaman Yönetimlerinin Değer Tablosu

	N	min	maks	ort	Ss	Skewness	Kurtosis
Amaç Belirleme ve Yöntem	182	1,00	5,00	3,91	,800	-1,114	1,273
Boş Zaman Tutumu	182	1,33	5,00	4,03	,938	-1,019	,580
Programlama	182	1,00	5,00	2,54	1,214	,374	-,939
Değerlendirme	182	1,00	5,00	3,76	,925	-,733	-,067
Genel Toplam	182	2,27	5,00	3,63	,520	-,398	,077

Kadın öğrencilerin boş zaman yönetimleri amaç belirleme ve yöntem alt boyutu ortalama puanı 3,91 olarak ortalamanın üstünde, boş zaman tutumu alt boyutunda ortalama puan 4,03 olarak yüksek, programlama alt boyutunda ortalama puanı 2,54 olarak orta düzeyde, değerlendirme alt boyutunda ortalama puanı 3,76 ortalamanın üstünde, genel toplamında ise ortalama puan 3,63 olarak orta düzeyde olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Kadın Öğrencilerin Yaş Durumuna Göre Boş Zaman Yönetimlerinin

Anova Testi

		N	ort	Ss	f	p	Farklar
Amaç Belirleme ve Yöntem	18-22 ^A	107	3,87	,881	,236	,790	-
	23-27 ^B	69	3,96	,634			
	28 ve üzeri ^C	6	3,94	1,093			
	Toplam	182	3,91	,800			
Boş Zaman Tutumu	18-22 ^A	107	4,10	,847	1,089	,339	-
	23-27 ^B	69	3,91	1,082			
	28 ve üzeri ^C	6	4,27	,574			
	Toplam	182	4,03	,938			
Programlama	18-22 ^A	107	2,64	1,292	1,027	,360	-
	23-27 ^B	69	2,39	1,112			
	28 ve üzeri ^C	6	2,33	,730			
	Toplam	182	2,54	1,214			

Değerlendirme	18-22 ^A	107	3,77	,936				
	23-27 ^B	69	3,72	,909				
	28 ve üzeri ^C	6	3,83	1,069			,090	,914
	Toplam	182	3,76	,925				
Genel Toplam	18-22 ^A	107	3,65	,545				
	23-27 ^B	69	3,59	,449				
	28 ve üzeri ^C	6	3,66	,843			,359	,699
	Toplam	182	3,63	,520				

Kadın öğrencilerinin boş zaman yönetimleri yaşlarına göre incelendiğinde alt boyutlarında ve genel toplamalarında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır ($p>0,05$). Bu da kadınların boş zaman yönetimlerinin yaşları üzerinde bir etkisinin olmadığını göstermektedir.

Tablo 4. Kadın Öğrencilerin Bölümlerine Göre Boş Zaman Yönetimlerinin Anova Testi

		N	ort	Ss	f	p	Farklar
Amaç Belirleme ve Yöntem	Öğretmenlik ^A	19	4,43	,320	3,333	,021	A-B,D
	Antrenörlük ^B	66	3,83	,896			
	Yöneticilik ^C	36	3,92	,647			
	Rekreasyon ^D	61	3,82	,828			
	Toplam	182	3,91	,800			
Boş Zaman Tutumu	Öğretmenlik ^A	19	4,36	,543	1,822	,145	-
	Antrenörlük ^B	66	3,86	1,047			
	Yöneticilik ^C	36	4,18	,687			
	Rekreasyon ^D	61	4,03	1,012			
	Toplam	182	4,03	,938			
Programlama	Öğretmenlik ^A	19	1,87	,755	2,238	,085	-
	Antrenörlük ^B	66	2,67	1,168			
	Yöneticilik ^C	36	2,61	1,344			

Değerlendirme	Rekreasyon ^D	61	2,56	1,258	3,348	,020	A-B,D
	Toplam	182	2,54	1,214			
	Öğretmenlik ^A	19	4,33	,666			
	Antrenörlük ^B	66	3,65	1,040			
	Yöneticilik ^C	36	3,86	,782			
	Rekreasyon ^D	61	3,63	,884			
Toplam	182	3,76	,925				
Genel Toplam	Öğretmenlik ^A	19	3,89	,266	2,373	,072	-
	Antrenörlük ^B	66	3,57	,557			
	Yöneticilik ^C	36	3,70	,461			
	Rekreasyon ^D	61	3,57	,550			
	Toplam	182	3,63	,520			

Kadınların öğrencilerin boş zaman yönetimleri bölümlerine göre incelendiğinde amaç belirleme ve yöntem ve değerlendirme alt boyutunda istatistiksel yönden anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($p<0,05$). Gruplar arası farklılıkların belirlenmesinde amaç belirleme ve yöntem ve değerlendirme alt boyutunda öğretmenlik bölümünde okuyan öğrenciler ile antrenörlük bölümü ve rekreasyon bölümünde okuyan öğrenciler arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır, ancak boş zaman tutumu alt boyutunda, programlama alt boyutunda ve genel toplamalarında anlamlı farklılığa rastlanmamıştır ($p>0,05$).

Tablo 5. Kadın Öğrencilerin Sınıflarına Göre Boş Zaman Yönetimlerinin Anova Testi

	N	ort	Ss	f	p	Farklar	
Amaç Belirleme ve Yöntem	1.sınıf ^A	22	4,33	,427	5,947	,001	A-C,D B-C,D
	2.sınıf ^B	38	4,20	,661			
	3.sınıf ^C	46	3,71	,882			
	4.sınıf ^D	76	3,76	,819			
	Toplam	182	3,91	,800			
Boş Zaman Tutumu	1.sınıf ^A	22	4,34	,766			

	2.sınıf ^B	38	4,17	,687			
	3.sınıf ^C	46	4,09	1,050	2,229	,086	-
	4.sınıf ^D	76	3,84	,993			
	Toplam	182	4,03	,938			
Programlama	1.sınıf ^A	22	2,46	1,496			
	2.sınıf ^B	38	2,16	1,103			
	3.sınıf ^C	46	2,71	1,216	1,732	,162	-
	4.sınıf ^D	76	2,64	1,158			
	Toplam	182	2,54	1,214			
Değerlendirme	1.sınıf ^A	22	4,36	,447			
	2.sınıf ^B	38	4,02	,810			
	3.sınıf ^C	46	3,60	,947	6,488	,000	A-C,D
	4.sınıf ^D	76	3,54	,971			B-D
	Toplam	182	3,76	,925			
Genel Toplam	1.sınıf ^A	22	3,96	,336			
	2.sınıf ^B	38	3,75	,468			
	3.sınıf ^C	46	3,56	,552	5,788	,001	A-C,D
	4.sınıf ^D	76	3,51	,522			
	Toplam	182	3,63	,520			

Kadınların öğrencilerin boş zaman yönetimleri sınıflarına göre incelendiğinde amaç belirleme ve yöntem, değerlendirme alt boyutunda ve genel toplamlarında istatistiksel yönden anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($p < 0,05$). Gruplar arası farklılıkların belirlenmesinde amaç belirleme ve yöntem alt boyutunda 1. sınıf öğrencileri ile 3. ve 4. sınıf öğrencileri arasında, 2. sınıf öğrencileri ile 3. ve 4. sınıf öğrencileri arasında, değerlendirme alt boyutunda 1. sınıf öğrencileri ile 3. ve 4. sınıf öğrencileri arasında, 2. sınıf öğrencileri ile 4. sınıf öğrencileri arasında, genel toplamda ise 1. sınıf öğrencileri ile 3. ve 4. sınıf öğrencileri arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır, ancak boş zaman tutumu ve programlama alt boyutlarında anlamlı farklılığa rastlanmamıştır ($p > 0,05$).

Tablo 6. Kadın Öğrencilerin Branşlarına Göre Boş Zaman Yönetimlerinin Anova Testi

		N	ort	Ss	f	p	Farklar
Amaç Belirleme ve Yöntem	Takım Sporları	80	3,76	,822			
	A				2,866	,060	-
	Bireysel Sporlar ^B	89	4,05	,734			
	Yok ^C	13	3,82	,980			
	Toplam	182	3,91	,800			
Boş Zaman Tutumu	Takım Sporları	80	3,96	,904			
	A				,546	,580	-
	Bireysel Sporlar ^B	89	4,11	,970			
	Yok ^C	13	4,00	,952			
	Toplam	182	4,03	,938			
Programlama	Takım Sporları	80	2,71	1,167			
	A				1,917	,150	-
	Bireysel Sporlar ^B	89	2,44	1,267			
	Yok ^C	13	2,10	1,012			
	Toplam	182	2,54	1,214			
Değerlendirme	Takım Sporları	80	3,62	,948			
	A				1,874	,156	-
	Bireysel Sporlar ^B	89	3,89	,888			
	Yok ^C	13	3,64	,966			
	Toplam	182	3,76	,925			

Genel Toplam	Takım Sporları	80	3,56	,512		
	A				2,306	,103 -
	Bireysel Sporlar ^B	89	3,71	,523		
	Yok ^C	13	3,47	,498		
	Toplam	182	3,63	,520		

Kadın öğrencilerinin boş zaman yönetimleri branşlarına göre incelendiğinde alt boyutlarında ve genel toplamalarında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Bu da kadınların boş zaman yönetimlerinin branşları üzerinde bir etkisinin olmadığını göstermektedir.

2. TARTIŞMA ve SONUÇ

Kadın öğrencilerin %58,8'i 18-22 yaşları arasında, %37,9'u 23-27 yaşları arasında, %3,3'ü 28 ve üzeri yaşlar arasında olduğu, %10,4'ü öğretmenlik, %36,3'ü antrenörlük, %19,8'i spor yöneticiliği, %33,5'i rekreasyon bölümünde olduğu, %12,1'i 1. sınıf, %20,9'u 2. sınıf, %25,3'ü 3. sınıf, %41,8'i 4. sınıf öğrencisi olduğu, %44,0'ı takım sporlarında, %48,9'u bireysel sporlarda, %7,1'i branşının olmadığı görülmektedir.

Kadın öğrencilerin boş zaman yönetimleri amaç belirleme ve yöntem alt boyutu ortalama puanı 3,91 olarak ortalamanın üstünde, boş zaman tutumu alt boyutunda ortalama puan 4,03 olarak yüksek, programlama alt boyutunda ortalama puanı 2,54 olarak orta düzeyde, değerlendirme alt boyutunda ortalama puanı 3,76 ortalamanın üstünde, genel toplamında ise ortalama puan 3,63 olarak orta düzeyde olduğu görülmektedir.

Kadın öğrencilerinin boş zaman yönetimleri yaşlarına göre incelendiğinde alt boyutlarında ve genel toplamalarında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır ($p>0,05$). Bu da kadınların boş zaman yönetimlerinin yaşları üzerinde bir etkisinin olmadığını göstermektedir. Alan yazında bizim çalışmalarımıza benzer

çalışmalara baktığımızda Araştırmaya katılan öğrencilerin yaşları ile “boş zaman tutumu” “amaç belirleme ve yöntem ile “değerlendirme” alt boyutlarında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır, ancak programlama alt boyutunda anlamlı bir farklılık görülmüştür Demir & Alpullu (2020). Rekreasyon bölümü öğrencilerinin yaş değişkenine göre boş zaman yönelimlerinde anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır Yaşartürk, Akyüz & Karataş, (2018). Öğrencilerin boş zaman değerlendirme yaş açısından incelendiğinde toplam puan ve alt boyutlarında istatistiki açıdan bir farklılık tespit edilmemiştir Küçükeşmen, Şimşek & Türkoğlu (2020). Üniversite öğrencilerinin boş zaman değerlendirme durumları yaş değişkenine göre toplam puanlarında ve alt boyutlarında farklılığa rastlanmıştır Çuhadar, (2020).

Kadınların öğrencilerin boş zaman yönetimleri bölümlerine göre incelendiğinde amaç belirleme ve yöntem ve değerlendirme alt boyutunda istatistiksel yönden anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($p<0,05$). Gruplar arası farklılıkların belirlenmesinde amaç belirleme ve yöntem ve değerlendirme alt boyutunda öğretmenlik bölümünde okuyan öğrenciler ile antrenörlük bölümü ve rekreasyon bölümünde okuyan öğrenciler arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır, ancak boş zaman tutumu alt boyutunda, programlama alt boyutunda ve genel toplamalarında anlamlı farklılığa rastlanmamıştır ($p>0,05$). Alan yazında bizim çalışmamıza benzer çalışmalara baktığımızda, öğrencilerin boş zaman yönetimi alt boyutlarından Boş zaman tutumu” ve “programlama” ile bölümleri arasında farklılık görülmemiştir, amaç belirleme ve yöntem” alt boyutunda ise anlamlı bir farklılığa rastlanmıştır Demir & Alpullu (2020). Spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin Boş zaman yönetimi “programlama” ve “değerlendirme” alt boyutlarında farklılık görülmezken, “amaç belirleme ve yöntem” ve “boş zaman tutumu” alt boyutlarında anlamlı bir farklılığa rastlanmıştır Yağar, Cerit & Ünlü, (2023). Spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin

eğitim gördükleri alan faktörüne göre boş zaman yönetimi toplam puanlarında ve alt boyutlarında istatistiki bir değişim gözlenmemiştir Aydın, (2023).

Kadınların öğrencilerin boş zaman yönetimleri sınıflarına göre incelendiğinde amaç belirleme ve yöntem, değerlendirme alt boyutunda ve genel toplamlarında istatistiksel yönden anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($p<0,05$). Gruplar arası farklılıkların belirlenmesinde amaç belirleme ve yöntem alt boyutunda 1. sınıf öğrencileri ile 3. ve 4. sınıf öğrencileri arasında, 2. sınıf öğrencileri ile 3. ve 4. sınıf öğrencileri arasında, değerlendirme alt boyutunda 1. sınıf öğrencileri ile 3. ve 4. sınıf öğrencileri arasında, 2. sınıf öğrencileri ile 4. sınıf öğrencileri arasında, genel toplamda ise 1. sınıf öğrencileri ile 3. ve 4. sınıf öğrencileri arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır, ancak boş zaman tutumu ve, programlama alt boyutlarında anlamlı farklılığa rastlanmamıştır ($p>0,05$). Alan yazında bizim çalışmamıza benzer çalışmalara baktığımızda, öğrenciler üzerine yapılan çalışmada boş zaman yönetimi ile öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıfları arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür Demir & Alpullu (2020). Lise öğrencilerine yapılan bir çalışmada boş zaman yönetimi ile öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıfları arasında bir farklılık görülmemiştir Eranil & Özcan (2018). Rekreasyon bölümü öğrencilerinin sınıf değişkeni ile boş zaman yönetimi arasında 2. sınıf öğrencileri lehine anlamlı farklılığa rastlanmıştır Yaşartürk, Akyüz & Karataş, (2018). Öğrencilerin boş zaman değerlendirme sınıfları açısından incelendiğinde toplam puan ve alt boyutlarında istatistiki açıdan bir farklılık tespit edilmemiştir Küçükeşmen, Şimşek & Türkoğlu (2020). Üniversite öğrencilerinin boş zaman değerlendirme durumları sınıf değişkenine göre toplam puan ve alt boyutlarında anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir Çuhadar, (2020).

Kadın öğrencilerinin boş zaman yönetimleri branşlarına göre incelendiğinde alt boyutlarında ve genel toplamlarında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır

($p>0,05$). Bu da kadınların boş zaman yönetimlerinin branşları üzerinde bir etkisinin olmadığını göstermektedir. Literatürde çalışmamıza benzer çalışmalara rastlanmadığından alan yazına katkı sunacağı düşünülmektedir.

Sonuç olarak; araştırmaya katılan kadın öğrencilerin branş ve yaş değişkenlerinin boş zaman yönetimlerine bir etkisinin olmadığı görülmüştür, yine kadın öğrencilerin okudukları bölüm değişkenine göre öğretmenlik bölümünde okuyan öğrencilerin boş zaman yönetimlerinde amaç belirleme ve yöntem ile boş zamanlarını değerlendirme durumlarında fakültenin diğer bölümlerinde öğrenim gören öğrencilere göre daha fazla olduğu görülmüştür. Kadın öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf değişkenine 1. ve 2. sınıfta öğrenim gören öğrenciler boş zaman yönetimlerinde amaç belirleme ve yöntem ile boş zamanlarını değerlendirme durumlarında fakültenin diğer sınıflarında öğrenim gören öğrencilere göre daha fazla olduğu, genel toplamında ise 1. sınıf öğrencilerinin diğer öğrencilere göre boş zamanlarını yönetmeleri daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Fırat Üniversitesi Etik Kurulunun 02.10.2023 tarihli 2023/18 sayılı kararıyla çalışmaya izin verilmiştir.

KAYNAKÇA

- Adair, J. (2006). *Etkili zaman yönetimi*. (Çev. Ö. Çolakoğlu). İstanbul: Babıali Kültür
- Akgül, B. M., & Karaküçük, S.,(2015). Boş zaman yönetimi ölçeği: Geçerlik güvenirlik çalışması. *International Journal of Human Sciences*, 12(2), 1867-1880. doi:10.14687/ijhs.v12i2.3445_
- Aydın, R., (2023). Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Boş Zaman Yönetimi İle Akademik Erteleme Düzeylerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Rekreasyon Anabilim Dalı, Konya.
- Başak, T., Uzun Ş. & Arslan, F. (2008). Hemşirelik yüksekokulu öğrencilerinin zaman yönetimi becerileri. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 7(5), 429-434.
- Covey, S. R., Merrill, A. R. & Merrill, R. R. (2004). *First things first: To live, to love, to learn, to leave a legacy*. NY: Covey Leadership Center, Inc.
- Çağlayan, V. & Göral, R. (2009). Zaman yönetimi becerileri: Meslek yüksekokulu öğrencileri üzerine bir değerlendirme. *KMU İİBF Dergisi*, 17.
- Çuhadar, A., (2020). Sosyal Medya Kullanımı Ve Boş Zaman Yönetimi İlişkisinin İncelenmesi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rekreasyon Yönetimi Ana Bilim Dalı, Karaman.
- Demir, G. & Alpulu, A., (2020). Üniversite Öğrencilerinin Boş Zaman Yönetiminin Değerlendirilmesi. *Eurasian Research in Sport Science • Avrasya Spor Bilimleri Araştırmaları • ERISS • Cilt 5, Sayı 1 • ISSN 2636-8269, ss. 94-102 • DOI: 10.35333/ERISS. 172.*
- Eranıl, A.K., & Özcan, M., (2018). Lise Öğrencilerinin Boş Zaman Yönetimi Becerisinin İncelenmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(6) 779–785.

- Karaca, M. (2007). İnternet Gençliği: Yeni Bir Gençlik Tiplemesi Denemesi. *E-journal of World Sciences Academy*, 2(4):419-438.
- Karaküçük, S. (2008). "Rekreasyon" boş zamanları değerlendirme. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Köknel, Ö. (1997). *İnsanı Anlamak* (6. Basım), İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Kraus, R. (1998). *Recreation and Leisure in Modern Society*. 5th. Edition Jones and Bartlett Publishers, Boston/London
- Küçükeşmen, E., Şimşek, A. & Türkoğlu M. E., (2020). Önlisans öğrencilerinin sosyo-demografik özelliklerine göre boş zaman yönetimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı:38, s.202-231*.
- Lapa, T. Y. (2013). Life satisfaction, leisure satisfaction and perceived freedom of park recreation participants. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 93, 1985-1993.
- McGuinn, K. K.,& Mosher-ashley, P. M. (2001). Participation in recreational activities and its effect on perception of life satisfaction in residential settings. *Activities , Adaptation& Aging*, 25(1), 77-86.
- Odabaşı, H.F. (2002). *İnternet ve Çocuk*, İstanbul: Kapital Medya Yay.
- Ögel, K. (2012). *İnternet Bağımlılığı: İnternetin Psikolojisini Anlamak ve Bağımlılıkla Başa Çıkmak*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Rojas, M. (2006). Life satisfaction and satisfaction in domains of life: Is it a simple relationship?.*Journal of happiness studies*, 7(4), 467-497.
- Sabuncuoğlu, Z., Paşa, M. & Kaymaz, K. (2010). *Zaman yönetimi*. İstanbul: Beta.
- Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics*, Allyn & Bacon, Pearson Education.
- Torkildsen, G. (2005). *Leisure and recreation management*. London and New York: Psychology Press. Wang, W.C., Kao C.H., Huan, T. C & Wu, C.C (2011). Free Time Management Contributes to Better Quality of Life: A

Study of Undergraduate Students in Taiwan. *Journal of Happiness Studies*, 12(4):561- 573.

Yağar, G., Cerit, E. ve Ünlü, Ç. (2023). Spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin boş zaman yönetimi ve sıkılma algılarının incelenmesi. *Hitit Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 255-266. doi:10.17218/hititsbd.1274311.

Yaşartürk, F., Akyüz, H., ve Karataş, İ. (2018). Rekreasyon bölümü öğrencilerinin boş zaman yönetimi ile akademik başarılarını etkileyen örgütsel faktörler arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Spor Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 233-243.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Time is a unique and extremely valuable resource that can be distributed equally to everyone but cannot be used equally, but it cannot be accumulated like money, stored like raw materials, given to others like cake, stopped like a tool, used like a commodity, and cannot be replaced by anything in any way. Within certain limits, we can substitute one resource for another, for example, we can use machinery instead of labor. However, no resource can replace time. So we can say that time equals life. Wasting time means losing life (Sabuncuoğlu, et al., 2010; Adair, 2006). When we consider the concept of time in terms of usage, people divide it into two groups: working time and non-working time (leisure time). Working time includes various activities for professional purposes and the time required for these purposes. Leisure time includes existence-related times and free time, such as eating and sleeping, which are necessary for human survival (Meyer, et al., 1970). Kara Küçük (2008) defines free time as a result of good planning and evaluation of time as the time that a person deserves to use freely for the purpose of rest and entertainment, in line with his wishes and desires, beyond obligations. Free time can be likened to a double-edged sword. He summarizes this with the following statement: When used positively, it can cause problems such as personal and social

development; When used negatively, it can cause problems such as depression and imbalance. This situation shows that more importance should be given to "youth", which is an important part of society. Although definitions and research have been made on the concept of time management in recent years, research on free time management is still not widespread. However, with the increasing importance of free time and the emergence of different characteristics between work/school time and free time, it is clear that free time management should be evaluated separately. Additionally, research in the field of leisure management currently appears to focus on improving quality of life (Covey et al., 2004).

Method

Our study aims to examine the leisure time management of female students of the Faculty of Sports Sciences in terms of some variables. The method of the research is quantitative research method. While the population of our study consists of 420 female students studying at Firat University Faculty of Sports Sciences, the sample consists of 182 randomly selected female undergraduate students.

The "Leisure Management Scale", developed by Wei-Ching Wang, et al., (2011) and adapted into Turkish by Akgül & Karaçık, consisting of 15 items and 4 sub-dimensions, was used in the research group. There are no reverse items in the scale. The scale form was applied by the researchers to female students studying at Firat University, Faculty of Sports Sciences. Those who filled out the scale forms incorrectly or incompletely were eliminated from the research group, and the completely filled out scale forms were not taken into consideration. The data were entered into the licensed SPSS 22.0 package program and percentage and frequency analyzes were performed. Then, it was checked whether the total scores and sub-dimensions of the scale were normally distributed. It was observed that parametric tests could be used after it was seen that the data were normally distributed. The t test was used in paired groups and the ANOVA test was used in multiple groups, and the TUKEY test was used to determine differences between groups.

Conclusion and Discussion

In conclusion; It was observed that the branch and age variables of the female students participating in the research did not have an effect on their leisure time management. Again, according to the department variable of the female students, it was observed that the students studying in the teaching department were more likely to determine goals in their leisure time management and evaluate their free time with methods than the students studying in other departments of the faculty. . According to the variable of the

class in which the female students study, students studying in the 1st and 2nd grades are more likely to determine goals in their free time management and evaluate their free time with a method, compared to the students studying in other classes of the faculty, and overall, the first year students spend their free time more than the other students. It has been determined that their management is higher.

According to this; We can say that female students studying in the department of physical education and sports teaching and first year students are more active in spending their free time than students studying in other departments and classes of the faculty.

ADIAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 16 Sayı : 45 Aralık 2023

Yayın Geliş Tarihi: 02.01.2023 Yayına Kabul Tarihi: 11.12.2023

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1228455>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article

Atf/Citation: Bahar, Ö. F. ve Durmaz, Ş. (2023). Yoksulluğa Yönelik Sosyal Belediyecilik Uygulamaları ve Algıları. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (45), 703-740.

YOKSULLUĞA YÖNELİK SOSYAL BELEDİYECİLİK UYGULAMALARI VE ALGILARI*

Ömer Faruk BAHAR**

Şerife DURMAZ***

Öz

Bu çalışma da sosyal belediyecilik kavramının uygulayıcıları tarafından nasıl algılandığı sorusuna belirli bir olguyu derinlemesine çözümleme imkânı sunan nitel araştırma yöntem kullanılarak cevap aranmaktadır. Araştırmada Antalya’da diğer merkez ilçelere göre halkı göreceli olarak sosyoekonomik açıdan daha düşük gelirli olan, fazlasıyla göç alan ve yoksulluğun yoğunlaştığı merkez ilçesinin yerel yönetim birimi olan ilçe belediyesi örneklem olarak alınmıştır. Belediyenin sosyal belediyecilik uygulamalarını gerçekleştiren birimlerde görevli personelle yarı yapılandırılmış mülakatlar yapılarak sosyal belediyecilik algısı, uygulamalar, yaşanan problemler ve pandemi etkisi ve öz değerlendirmeleri MAXQDA 2020 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma çiktılarında katılımcıların, sosyal belediyecilik kavramını daha

*Bu araştırma birinci yazar tarafından, ikinci yazar danışmanlığında hazırlanan yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Ayrıca bu çalışma için Akdeniz Üniversitesi Rektörlüğü, Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu 01.07.2021 tarihli ve 243 sayılı kararı ile bu araştırmanın yapılmasının etik olarak uygun olduğuna dair onay alınmıştır.

** Bilim Uzmanı, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, omerfbahar@gmail.com, Antalya, Türkiye.

*** Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, serifedurmaz@akdeniz.edu.tr, Antalya, Türkiye.

çok yardımlar üzerinden anlamlandırıldığı, sağlık uygulamalarının ağırlıklı olduğu, yoğun göçün en büyük sorun olarak görüldüğü ve sosyal belediyecilik uygulamalarında yöneticinin etkisinin yüksek olarak ifade edildiği görülmüştür. Ayrıca insan odaklı bir sosyal belediyecilik uygulamasının temel alındığı ve pandeminin uygulama ve faaliyetlerin kısıtlanmasına neden olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal politika, yoksulluk, sosyal belediyecilik, dezavantajlı gruplar

SOCIAL MUNICIPALITY PRACTICES AND PERCEPTIONS AGAINST POVERTY

Abstract

In this study, the question of how the concept of social municipalism is perceived by its practitioners is sought to be answered by using a qualitative research method that offers the opportunity to analyze a specific phenomenon in depth. In the study, the municipality, which is the local government unit of the district, whose population is relatively lower in socioeconomic income compared to other central districts in Antalya, which receives large numbers of immigrants and where poverty is concentrated, was taken as a sample. Semi-structured interviews were conducted with the staff working in the units that carry out social municipalism practices of the municipality, and the perception of social municipalism, practices, problems experienced, pandemic impact and self-assessments were analyzed using the MAXQDA 2020 program. In the research outputs, it was observed that the participants understood the concept of social municipalism mostly through social assistance, health practices are predominant, intensive migration is seen as the biggest problem, and the influence of the manager in social municipalism practices is expressed as high. In addition, it has been determined that a human-oriented social municipalism practice is based on and that the pandemic has caused restrictions on practices and activities.

Keywords: Social policy, poverty, social municipality, disadvantaged groups

1. GİRİŞ

Sosyal politika, ekonomik sistemlerin işleyişi ve toplumsal yaşamın sonucu olarak gelir dağılımında yaşanan problemlerin giderilmesi amacıyla ortaya çıkmış bir kavramdır. 18. Yüzyılın İngiltere’inde ortaya çıkan Sanayi Devrimi önemli bir takım ekonomik ve toplumsal gelişim ve dönüşümün yanında açlık, yoksulluk ve sömürü gibi bir takım toplumsal problemlerin de artışına neden olmuştur. Bu problemlerden dolayı oluşan şiddetli sınıf çatışmaları, ülkelerin varlığını tehdit eder hale gelmiştir. Bu nedenle günümüz devletlerinin bir gerçeği de dış tehditlerin yanı sıra sınıflar arası çatışmaların da ülkeler için iç tehdit unsuru haline gelmesidir. Bu gerçeklik, devletlerin ortaya çıkan sosyal sorunlara müdahale etmesini zorunlu kılmıştır (Yolcuoğlu, 2012: 146).

Yoksulluk kavramı, sosyal politikanın doğuşundan bu yana ele aldığı temel konulardan biridir. Birleşik Krallık ’ta uygulanmış ilk politika önlemlerinin bir kısmı yoksullukla ilgili olup 16. Yüzyılın başlarındaki Yoksul Yasaları’na kadar uzanmaktadır. Yoksulluk yasaları, sosyal politikanın temel çerçevesini oluşturmuştur. Yoksulluğun bir politika sorunu olması sebebiyle her zaman sosyal politikanın merkezinde yer almıştır. Politika gelişimi açısından yoksulluk tartışması, tetikleyici bir unsurdur ve bundan dolayı yoksulluk, temel sosyal politika sorunlarından birisi olmuştur. Yoksulluğun ne olduğu, nasıl ölçülmesi ve tanımlanması gerektiği konusunda uzlaşmazlık vardır. Bu tartışmalar geniş ölçüde, yoksulluğun politika yönlendirici olmasından kaynaklanmaktadır (Alcock Pete, May ve Rowlingson, 2011: 179–181).

Birleşmiş Milletler (BM) yoksulluk tanımını şöyle yapmaktadır; *“Temel olarak, yoksulluk, seçimlerin ve fırsatların reddi, insanlık onurunun ihlalidir. Topluma etkin katılım için temel kapasitenin olmaması anlamına gelir. Bu, bir aileyi beslemek ve giydirmek için yeterli imkâna olamamak, gidecek bir okula veya*

kliniğe sahip olamamak, kişinin yiyeceklerini yetiştireceği toprağa veya kişinin hayatını kazanmak için bir işe sahip olamaması, krediye erişimi olamaması anlamına gelir. Bireylerin, hane halklarının ve toplulukların güvensizliği, güçsüzlüğü ve dışlanması anlamına gelir. Şiddete yatkınlık anlamına gelir ve genellikle temiz suya veya sanitoryona (hijyen için gerekli koşulların elde edilmesi) erişmeden marjinal veya kırılğan ortamlarda yaşamayı içerir. ” (BM, 1998: 2).

Yoksulluk kavramı ülkelerin gelişmişlik düzeylerine bakılmaksızın her toplumun problemidir. Gelişmişlik düzeyi ise hangi tip ya da nasıl bir yoksullukla karşı karşıya kalacağımızda etkili olmaktadır. Ancak yoksulluğun nedeni ne olursa olsun maruz kalan herkesi ciddi şekilde yaralamaktadır. Yoksulluk sadece bundan etkilenen birey ya da ailenin problemi değil tüm toplumun problemidir. Suç, göç, şiddet ve işsizliğe kadar pek çok durumun temel sebebi olan yoksulluk tüm toplumu derinden etkilemektedir. Geçmiş dönemlere baktığımızda büyük toplumsal kaoslara sebep olan yoksulluk günümüzde de ciddi bir toplumsal yara olmaya devam etmektedir.

Yoksullukla mücadele politikaları kapsamı ve boyutları bakımından üst düzey temel politikalar içinde değerlendirilmesi gereken bir politik önceliğe sahiptir. Devlet politikası statüsünde yoksullukla mücadele edilmedikçe, insanlığın ortak sorunu olan yoksulluğun aşılmasının mümkün olmadığı uluslararası deneyimlerde de görülmüş olup bu durum Türkiye'nin de taraf olduğu uluslararası platformlarda insanlığın ahlaki, sosyal, politik ve ekonomik sorumluluğu olarak tanımlanmaktadır (DPT, 2001: 167).

Sosyal devletin oluşması, gelişimi ve değişimi açısından önemli kırılma noktaları tarihte görülmüştür. Bu noktalardan biri olan ve 1970'lerden itibaren yaşanan küreselleşme ve rekabet, piyasalaştırma gibi politikalar merkezîyetçi sosyal

devlet uygulamalarının güçsüzleşmesine ve sosyal haklar anlayışının geri planda bırakılmasına neden olmuştur. Böylece merkeziyetçi sosyal devlet anlayışından büyük ölçüde vazgeçilmiştir (Öztürk ve Gül, 2012: 217). Bu politika değişiklikleri ve merkezi otoritenin sorumluluklarının azaltılıp piyasadaki yerinin daraltılması yönünde uygulanan düzenlemeler sonucunda, devletin sosyal hizmet alanında var olan belli başlı görev ve yetkileri yerel yönetimlere ve sivil toplum kuruluşlarına devredilmiştir. Sosyal nitelikteki faaliyetlerin uygulanması sorumluluğunun yerel yönetimlere verilmesi, sosyal belediyecilik anlayışının yerelde gücünü artırmıştır (Yaman, 2014: 2). Öncelikle üretim biçimlerinin değişmesiyle başlayan dönüşüm süreci 1980'lerden sonra çok daha yoğun bir şekilde hissetmeye başladığımız küreselleşme ve neoliberal politikalarla yoksulluğa yönelik politikalarda farklılaşmalara sebep olmuştur. Bu dönüşüm süreci sadece yoksulluk üzerinde etkili olmamış aynı zamanda yoksulluğa bir çözüm önerisi olarak doğmuş olan sosyal politikalarda da ciddi bir değişimi getirmiştir. Ortaya çıktığı ilk dönemlerde merkezi yönetim tarafından gerçekleştirilen sosyal politikalar, neoliberal politikalar sonucu devletin işlevlerinin kısıtlanmasıyla ve kentlerde artan nüfusla birlikte yerel yönetimlerin ön plana çıkmasına sebep olmuştur.

Halka daha yakın olması, sorunları daha kolay tespit edebilmesi gibi avantajları olan yerel yönetimlerin sosyal politika aktörü olarak görmeye başladığımız bu dönemde sosyal belediyecilik kavramıyla tanışılmıştır. Özellikle yapılan hukuki düzenlemelerle daha fazla hareket alanı bulan yerel yönetimler sosyal politika uygulayıcısı olarak günümüzde aktif olarak rol olmaktadır. Bu bağlamda yerel yönetimlerin sosyal politika uygulamaları, sosyal devletin yereldeki temsilcisi olan sosyal belediyelerin uygulama alanına girmektedir (Berkün, 2017: 582). Sosyal belediyecilik, sosyal devlet anlayışının gelişmesinin bir sonucu olarak sosyal politika çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu anlamda sosyal

belediyeciliğin temelini yerel sosyal politika anlayışı oluşturmaktadır (Koçak ve Kavi, 2015: 36).

5393 Sayılı Belediye Kanunu içinde yer alan belediye tanımında geçen “mahalli müşterek nitelikteki ihtiyaçlar” sadece altyapı faaliyetleri değil yerel halkın sosyo-ekonomik seviyelerini de güçlendirmek aynı zamanda bireylerin sosyal bir varlık olduğu kabul ederek oluşturulmuş ve sosyal belediyecilik anlayışı geliştirilmiştir. Bu anlamda son yıllarda belediyeler sosyal politika uygulamalarıyla Türkiye’de önemli bir aktör konumuna geldiği görülmektedir (Selek Öz ve Yıldırım, 2009: 457).

Ülkemiz bağlamınca yeni bir kavram olması, literatürde üzerinde bir anlaşmaya varılan net bir tanımının olmaması gibi durumlara rağmen sosyal belediyecilik özellikle yoksulluğu gidermekte/azaltmakta temel aktör olarak artık karışımıza çıkmaktadır. Her bölgede farklı toplumsal yapıların olması sosyal belediyecilikte farklı uygulamalarla karşılaşmamıza sebep olmaktadır.

Pektaş’a (2010: 6) göre sosyal belediyecilik: *“sosyal devletin yerel düzeydeki bir izdüşümü olarak, sunduğu sosyal nitelikli mal ve hizmetlerle daha iyi bir yaşam standardı yaratmayı hedefleyen ve onların bütçesine sosyal adalet sağlayıcı biçimde katkı yapan belediyecilik”* şeklindedir.

Klasik belediyecilik anlayışının dışına çıkılarak farklı bir hizmet anlayışı meydana getiren sosyal belediyecilik anlayışı, belediyeleri sadece bir alt yapı oluşturan yerel bir birimden, bireylere sosyokültürel anlamda katkı sağlayan, sosyal sorunlara çözüm üretmeye çalışan, bu konuda görev ve sorumluluklar alan bir yönetim birimine dönüşmüştür (Öztürk ve Gül, 2012: 213). Bu bağlamda sosyal belediyeciliğin birtakım fonksiyonları bulunmaktadır. Bunlar; “sosyalleştirme, sosyal kontrol ve rehabilitasyon, yönlendirme, kılavuzluk ve rehberlik etme, yardım etme ve gözetme (sosyal yardım ve hizmet) ve yatırım yapma, tesisler

kurma, sosyal patlama, sosyal çözülme, sosyal risk, tampon mekanizması, yerel yönetim-halk kaynaşması, olumsuz etki” şeklindedir. (Pektaş, 2010: 15; Şataf ve Taşdelen, 2019: 5; Sezik, 2017: 56). Sosyal hizmet belediyecilik uygulamalarında karşılaşılan temel sorunların başında sosyal belediyecilik konusunda kavram karmaşası, finansman sorunu, hizmetlerin sunumunda standart yokluğu, borçlanma ve mali disiplin sorunu, katılım ve yönetim yetersizliği, yöneticilerin olumsuz davranışları, belediyeler ile merkezi yönetim birimleri arasında eşgüdüm eksikliği, uzman personel yetersizliği, sürdürülebilir ve kurumsal olamama ve veri yetersizliği olduğu görülmektedir (Uçaktürk vd., 2008: 13; Ateş, 2009: 94; Pektaş, 2010: 18; Çöpoğlu, 2011: 70-71; 2014: 237- 243; Gölçek, 2016: 62, 67; Yılmaztürk ve Güler, 2017: 16; Kesgin, 2019: 183-186; Şengün ve Akman, 2020: 20; Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB), 2020: 66; Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2020: 81).

Her ne kadar disiplinler arası bir çalışma konusu olsa da sosyal belediyecilik kavramının ortaya çıkış sürecinde de büyük etkisi olan sosyal politika ayağında uygulama çıktılarının neler olduğu, bu uygulamaları sunan kişilerin algılarının ölçüldüğü bölümün ise eksik kaldığı görülmektedir. Sosyal politika bağlamında sosyal belediyeciliği uygulayanlara yönelik bir çalışma yapılmamış olması bu çalışmayı özgün kılmaktadır. Bu çalışma da yoksulluk ve sosyal belediyecilik kavramları kısaca açıklanmıştır. Ardından bir büyükşehir olan Antalya ilinin sosyo ekonomik bakımdan en düşük seviyesine sahip olan haliyle de yoksulluğu daha fazla gördüğümüz bir merkez ilçesinin yerel yönetim birimi olan ilçe belediyesinde çalışanlarının sosyal belediyecilik algıları, uygulamaları, karşılaştıkları sorunlar, pandemi etkisi ve yapmış oldukları uygulamalarına yönelik özdeğerlendirmeleri nitel araştırma yöntemi kullanılarak incelenmiştir.

2.YÖNTEM

Bu araştırmada belirli bir olguyu derinlemesine çözümlene imkânı sunan nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın temel paradigması genellikle tanımlayıcı olması sebebiyle nitel yöntemden yararlanan ve belirli bir sosyal grubun üyelerine ulaşarak etkileşimde bulunmaya önem veren yorumlayıcı paradigmadır (Çıvak, B. ve Sezerel, 2018: 4). Araştırma deseni fenomenolojik desen ve kullanılan teknikte derinlemesine mülakattır. Nitel araştırmaların temel amacı algı ve deneyimlerin açığa çıkarılmasını sağlamaktır. Fenomenolojinin amacı da yaşanılan deneyimin anlamlandırılmasıdır. Fenomenoloji için özellikle uygun olan strateji katılımcıların amaçlı seçilmesidir (Tekindal ve Uğuz Arsu, 2020: 153, 167). Araştırma ortamı yüz yüze görüşme şeklinde olup, araştırma görüşmecilerinin belirlenmesinde amaçlı örneklemeden yararlanılmıştır. Akdeniz Üniversitesi Rektörlüğü, Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu 01.07.2021 tarihli ve 243 sayılı kararı ile bu araştırmanın yapılmasının etik olarak uygun olduğuna dair onay alınmıştır. Aşağıda araştırmanın amaç ve önemi, araştırma sorusu, araştırmanın örnekleme, araştırma kapsam ve sınırlılıkları, araştırma yöntemi ve veri toplama tekniği, veri toplama süreci, araştırmanın geçerliği ve güvenilirliği, verilerin analizi, verilerin kodlanması ve kategorileştirilmesine ait bilgilere yer verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın temel amacı, son dönemlerde kendisine tartışma alanı bulan sosyal belediyecilik kavramının, uygulayıcıları tarafından nasıl algılandığının tespit edilmesi, kavrama yönelik uygulamaların gerçekleştirilmesiyle ilgili sorunların belirlenmesi ve örnekleme olarak seçilen belediyenin, kavrama yönelik öz değerlendirilmesinin ortaya konulmasıdır. Bunun yanı sıra 2019 yılında ortaya çıkan ve tüm Dünyayı etkileyen Covid-19 pandemisinin olumsuz ekonomik ve

sosyal etkilerinin giderilmesinde yerel yönetimlerin etkinliklerinin de tespit edilmesi bir diğer amacı oluşturmaktadır.

Literatür incelendiğinde sosyal belediyecilik kavramına yönelik olarak yapılan çalışmaların özellikle yakın tarihli çalışmalar olduğu görülmektedir. Bunda kavramın öneminin ülkemizde henüz yeni anlaşılıyor olmasının ve özellikle 2004 yılında gerçekleştirilen belediye reformunun etkisinin büyük olduğu düşünülmektedir. Yapılan çalışmalar farklı belediyelerin farklı sosyal belediyecilik uygulamaları üzerinden yapılan analizlere dayandığı için ortaya çıkan sonuçlar çeşitlilik arz etmektedir. Yapılan çalışmaların daha çok kurumların stratejik planları, performans programları ve kesin hesap belgeleri, yıllık faaliyet raporlarının incelenmesi ve sosyal belediyeciliğin daha çok sosyal hizmet ve sosyal yardım uygulamalarının verilerle irdelenmesi şeklinde olduğu görülmektedir. Yani yapılan çalışmaların büyük bir kısmı sosyal belediyecilik anlayışının mali kısmı üzerinden ele alınmış, belediyelerin bütçeleri ve faaliyet raporları doğrultusunda durum değerlendirmesi, sosyal hizmet ve yardım açısından mevcut durumunun verilerle ortaya konulması şeklinde gerçekleştirilmiştir (Toprak ve Şataf, 2009; Yaylı, 2009; Negiz; 2011; Aygen, 2014; Çelik, 2014; Yaman, 2014; Koç ve Ökmen, 2015; Yelboğa, 2017; Kocaoğlu, Aydoğan ve Akkuş, 2017; İpek ve Çıplak, 2019). Ancak çalışma metnimizde de belirtildiği üzere henüz literatürde net bir sosyal belediyecilik kavramının oturmamış olması sebebiyle her belediyenin farklı uygulamaları bu kapsamda yapıyor olması kavramın uygulayıcılar tarafından nasıl algılandığının da ortaya konulmasını önemli kılmıştır. Yapılan çalışmaların son yıllarda artışı da göz önünde bulundurulunca, kavramın oldukça ilgi görmeye başladığı anlaşılmaktadır. Her ne kadar disiplinler arası bir çalışma konusu olsa da sosyal politika ayağında uygulama çıktılarının neler olduğu, bu uygulamaları sunan kişilerin algılarının ölçüldüğü bölümün ise eksik kaldığı görülmektedir. Bu bağlamda sosyal belediyecilik kavramının ortaya çıkış sürecinde de büyük etkisi

olan sosyal politika ve uygulamaları ile bağlantılı olan bu kavramının irdelenmesi önem arz etmektedir. Bu çalışma ile birlikte bu alandaki eksikliğin giderilmesi amaçlanmaktadır. Sosyal belediyeçilik üzerine daha öncede belirtildiği üzere bazı çalışmalar yapılmış olsa da sosyal politika bağlamında sosyal belediyeçiliği uygulayanlara yönelik bir çalışma yapılmamış olması bu çalışmayı özgün kılmaktadır. Mülakatlardan elde edilen veriler MAXQDA 2020 paket programı kullanılarak analiz edilerek sosyal belediyeçilik alanında katkı sağlayan ilk çalışmalardan biri olmaktadır.

2.2. Araştırma Sorusu

Bu çalışmanın ana problemi; sosyal belediyeçilik kavramı uygulayıcıları tarafından nasıl algılanmaktadır? Ayrıca sosyal belediyeçilik olgusu uygulayıcılar tarafından kimin görevi olarak görülmektedir? Sosyal belediyeçilik uygulamalarında hangi kriterler ve hangi kitle dikkate alınmaktadır? Sosyal belediyeçilik uygulamalarına karşı yöneticilerin bakış açısı nasıldır? Sosyal belediyeçilik uygulamalarında diğer kurum ve kuruluşlarla nasıl bir iş birliği yürütülmektedir? Pandemi döneminde sosyal belediyeçilik uygulamaları nasıl evrilmiştir? Sosyal belediyeçilik uygulamalarında ne tür problemlerle karşılaşmaktadır? sorularına da cevap aranmaktadır.

2.3. Araştırmanın Örnekleme

Yapılan çalışmada amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmış olup bu yöntemde araştırma problemine uygun çalışma grubu bazı seçim kriterleri göz önünde bulundurularak seçilmektedir (Merriam, 2015: 76). Bu çalışmada katılımcılar örneklem olarak seçilen belediyenin sosyal belediyeçilik faaliyetleri kapsamında görevli olan birimlerde çalışan kişilerden belirlenmiş olup çalışma gönüllülük esasıyla gerçekleştirilmiştir.

Antalya ilinin büyükşehir olması, göç alan ve büyüyen bir şehir olması ve örneklemede kolaylık açısından seçilmiş olup, sosyal belediyecilik uygulamalarının sosyal politika ilişkisinde dezavantajlı grupların önemli bir yer tutması sebebiyle Antalya merkez ilçelerinden sosyo-ekonomik açıdan en düşük gelirli grubun genellikle yaşadığı bölge örneklem olarak seçilmiştir. Bu sebeple araştırma çalışma grubunu bu merkez ilçenin belediye çalışanları oluşturmaktadır. Mülakat yapılan belediye çalışanları, çalışma izni için görüşülen belediye yetkilisi tarafından sosyal belediyecilik ile bağlantılı olduğu belirtilen birimlerde çalışan görevlilerden çalışmaya katılmayı kabul eden 15 kişi olmuş ancak bir tanesi daha sonra görüşme için vaktinin olmadığını belirtmiş olup toplamda 14 belediye çalışanı ile mülakat yapılmıştır.

2.4.Araştırma Kapsam ve Sınırlılıkları

Çalışma da sosyal belediyecilik kavramı ve kavramın sosyal politika ilişkisine değinilerek bu kapsamda yapılan uygulamalar çalışmaya dâhil edilmiştir. Araştırma belirlenen belediyenin sosyal belediyecilik faaliyetleri kapsamında görevli olan personelden 6-9 Temmuz 2021 tarih aralığında yapılan yarı yapılandırılmış görüşmede yer alan sorulara verilen cevaplardan elde edilen verilerle sınırlıdır.

2.5. Araştırma Yöntemi ve Veri Toplama Tekniği

Araştırmanın ilk aşamasında konuya ilişkin literatür taraması gerçekleştirilmiş ve bu doğrultuda araştırma sorusu tanımlanmıştır. Araştırma sorusunun cevabına ulaşabilmek için nitel araştırma tekniğinden yararlanılmıştır. Nitel araştırmalar insanların tecrübelerinin birçok tema ve kaynak kullanılarak incelenmesini ifade etmektedir (Punch, 2016). Nitel araştırma gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül şekilde sunulmasına yönelik izlenen nitel bir

süreci ifade etmektedir. Nitel yöntemlerden en sık kullanılanı görüşme (mülakat) olup, görüşme insanların bakış açıları, deneyimleri, duyguları ve algılarını ortaya koymakta kullanılan güçlü bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 41-42). Bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımlarından durum çalışması araştırması yapılmıştır. Durum çalışması nitel çalışma içerisinde çalışmanın hem ürünü hem de nesnesi olabilecek bir desen türüdür (Creswell, 2020: 99). Durum çalışması belirli bir kişi, sosyal ortam, etkinlik ya da grup hakkında sistematik bir şekilde yeterli bilgi toplayarak, araştırmacıya öznenin nasıl işlediğini anlamasına imkân veren bir yöntem olarak ifade edilmektedir. Durum çalışması için yapılan görüşmelerde çalışma konusu özeldir ve çalışmaya dâhil edilen her birey, durumla olan özel bağları nedeniyle seçilmiştir. Betimleyici durum çalışmalarında incelenen durumun tekilliğine odaklanılarak başka durumlara uygulanabilecek çıkarımsal model geliştirmeye çalışılmaz (Berg ve Lune, 2019: 324- 334). Araştırma kapsamında veriler, nitel araştırma veri toplama tekniği olan görüşme yöntemiyle elde edilmiştir. Ayrıca katılımcılardan demografik bilgi formunu doldurmaları istenmiştir. Görüşmecilerin yanıtları doğrultusunda temel konuyla bağlantılı alt sorular sorma imkânı tanıdığı için yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi tercih edilerek görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşme formu hazırlanırken konuya ilişkin literatür taranarak sorular uzman görüşü alınarak hazırlanmış ve ön görüşmeler yapılmıştır. Ön görüşme sonrasında belediye çalışanlarının sosyal belediyecilik algılarına, karşılaştıkları problemlere ve uygulamalara yönelik fikirlerine ilişkin soruları içeren görüşme formuna son hali verilmiştir

2.6. Veri Toplama Süreci

Katılmayı kabul eden toplam 14 görüşmeciyle yüz yüze görüşülmüştür. Görüşmelerin hepsi, görüşmecilerle yüz yüze olarak uygun oldukları mesai saatleri içinde çalıştıkları ofiste gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler katılımcıların

onayı ile ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmış görüşmecilerden elde edilen ses kayıtları transkript edilerek çözümlenmiş ve yazılı dokümana dönüştürülmüştür. En kısa görüşme 13 dk., en uzun görüşme 119 dk. sürmüştür olup toplamda 561 dk. görüşme yapılmıştır.

2.7. Araştırmanın Geçerliliği ve Güvenilirliği

Çalışmada güvenilirlik ve geçerliliği sağlamak için gerekli aşamalara dikkat edilmiştir. Çalışma sorularının güvenilir olup olmadığını belirlemek için beş kişiyle pilot görüşme yapılmıştır. Bu çalışma ile soruların katılımcılar tarafından doğru anlaşılıp anlaşılmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Görüşme sorularından sosyal belediyeciliğin faaliyetleri ve kapsamı ile ilgili olan sorularda tekrarlı türde soru olduğu anlaşılmıştır. Bu sorularda yeniden düzeltme yapılarak görüşme formuna son şekli verilmiştir. Çalışmanın saha araştırması aşamasında görüşmecilere elde edilen verilerin sadece bilimsel çalışma kapsamında kullanılacağı ve bilgilerinin gizleneceği güvencesi verilmiştir. Görüşmeler öncesinde katılımcı isimleri alınmamış ve kimlik bilgilerinin kullanılmayacağı hususunda katılımcıların bilgilendirilmesi sağlanmıştır. Çalışma sırasında her katılımcıya onam formu doldurtulmuş, çalışma bulguları kısmında da kişilerin isimleri kodlanarak sınıflandırılmıştır. Görüşme sorularının anlaşılır ve birbiriyle bağlantılı olmasına dikkat edilmiştir. Ayrıca görüşme sırasında araştırmacı tarafsız bir şekilde soruları yöneltmiştir. Çalışmada güvenilirliği artırmak için ses kayıtlarının metin haline dökülmesi sonrasında katılımcılara gösterilerek onayları alınmıştır. Çalışmada iç geçerliliği sağlayabilmek için görüşme formu hazırlanırken literatür taranarak bir kavramsal çerçeve oluşturulmuştur ve bu çerçeve kapsamında sorular belirlenmiştir. Çalışma sorularının kapsam geçerliliğini tespit etmek içinse sosyal bilimler alanından iki araştırmacının görüşü alınarak soruların sosyal belediyecilik uygulamaları kapsamındaki birimlerde çalışan personelin sosyal belediyecilik algısını ölçmeye yönelik olup

olmadığını değerlendirmeleri istenmiştir. Bu doğrultuda her iki araştırmacıdan gelen öneriler doğrultusunda görüşme soruları gözden geçirilmiş ve son hali verilmiştir. Çalışmada elde edilen verilerden bulgular kısmında doğrudan alıntılar verilmiştir. Katılımcıların demografik özellikleri verilerle örneklem ayrıntılı bir şekilde tanımlanmıştır. Mülakat verileri herhangi bir ekleme ve çıkarma yapılmadan doğrudan paylaşılmış olup araştırma verileri de yorumsuz ve tarafsız şekilde verilmiştir. Bunun yanı sıra dış geçerlik için veri toplama sürecinde daha önceden belirlenen temalara göre veriler sınıflandırılmış ardından da çalışma amacına uygun hale getirilerek yeni temalar oluşturulmuş ve çıktılar buna göre yorumlanmıştır. Ayrıca amaçlı örnekleme tekniği kullanılmış, araştırma süreci ve izlenen yollar, kullanılan veri toplama aracı, süreci ve yöntemi ayrıntılı bir şekilde verildikten sonra veri analizleri yine ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır.

2.8. Verilerin Analizi

Nitel araştırma verileri; verilerin kodlanması, temaların bulunması, kodların ve temaların düzenlenmesi ve bulguların tanımlanması ve yorumlanması olmak üzere dört aşamada analiz edilmektedir. Bu çalışmada verilerin analizinde nitel veri analiz yazılımı MAXQDA 2020 programı kullanılarak, tematik, betimsel ve içerik analizi yapılmıştır. Betimsel analiz de amaç elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmak olup bu analizde elde edilen veriler daha önce belirlenen temalara göre özetlenip yorumlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 239-240, 243). İçerik analizi, desen, tema, varsayım ve anlamlar çıkarma çabasında belirli miktarda materyalin dikkatli, ayrıntılı ve sistematik bir şekilde incelenip yorumlanmasıdır (Berg ve Lune, 2019: 344). Bunun için toplanan verilerin önce kavramsallaştırılması ardından bu kavramlara göre mantıklı bir şekilde düzenlenmesi ve veriyi açıklayan temaların belirlenmesi gerekmektedir (Yıldırım

ve Şimşek, 2018: 242). İçerik analizi, belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik, yinelebilir bir tekniktir. İçerik analizi bir metin/metinlerden oluşan bir kümenin içinde belli kelimelerin veya kavramların varlığını, anlamlarını ve ilişkilerini belirler ve analiz ederek metinlerdeki mesaja ilişkin çıkarımlarda bulunur (Büyüköztürk vd., 2019: 259).

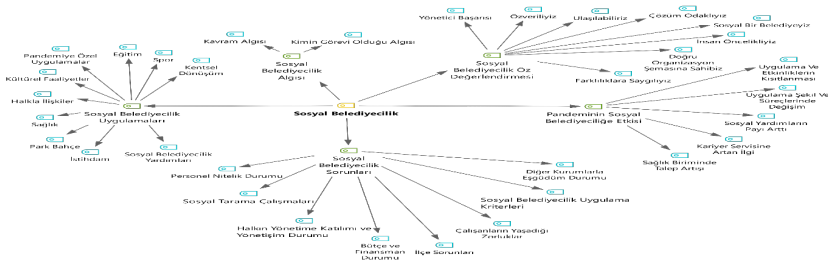
2.9. Verilerin Kodlanması ve Kategorileştirilmesi

Elde edilen verilerin tanımlanma, sınıflandırma ve yorumlanma aşamasında kodlama ve kategorileştirme aşamaları karşımıza gelmektedir. Kod oluşturma nitel veri analizinin merkezini oluşturmakta olup burada araştırmacılar ayrıntılı tanımlamalar oluşturmakta, temalar veya boyutlar geliştirmekte, kendi görüşlerinin veya literatürdeki farklı bakış açılarının doğrultusunda bir yorum yapmaktadır. Kodlama süreci metin ya da görsel verileri küçük bilgi kategorileri halinde toplanarak çalışmada kullanılan farklı veri tabanlarından gelen kod için kanıt aramayı ve sonra koda bir etiket vermeyi içermektedir. Veri tabanı büyüklüğü önemli olmaksızın genel olarak 25-30 kategoriden daha fazlası geliştirilmemekte ve sonunda anlatıyı yazmak için kullanılacak beş ya da altı temaya indirgenmeye ve birleştirilmeye çalışılmaktadır. Nitel araştırmada temalar ortak bir fikir oluşturmak için bir araya getirilmiş birkaç koddan oluşan geniş bilgi birimleridir (Creswell, 2020: 186, 189). Tematik kodlama işlemi olarak da adlandırılan bu aşamada ilk kısımda ortaya çıkan kodlardan yola çıkılarak verileri, genel düzeyde açıklayabilen ve kodları belirli kategoriler altında toplayabilen temaların bulunması gerekmekte olup bunu yapabilmek içinse öncelikli olarak kodlar bir araya getirilerek incelenmekte ve ortak yönler bulunmaya çalışılmaktadır. Yani ortaya çıkan kodların benzerlik ve farklılıklarının belirlenerek birbiriyle ilişkili olan kodları bir araya getirebilen temalar belirlenmektedir (Karataş, 2017: 81). Çalışmada betimsel analiz çerçevesi

oluşturularak kodlar belirlenmiş, kavramlar ana ve alt temalara ayrılmış ve bunlar arasında ilişkiler kurularak temalar düzenlenmiş elde edilen çıktılar yorumlanmıştır.

4. BULGULAR

Bu bölümde bireysel görüşmeler sonucu elde edilen verilerin tamamı tematik, betimsel ve içerik analizi doğrultusunda değerlendirilmiştir. MAXQDA 2020 programında analizi yapılan bulgular “Sosyal Belediyecilik Algısı”, “Sosyal Belediyecilik Uygulamaları”, “Sosyal Belediyecilik Sorunları”, “Pandeminin Sosyal Belediyeciliğe Etkisi” ve “Sosyal Belediyecilik Öz Değerlendirilmesi” adı altında beş ana temada sunulmuştur. Çalışmada sayfa kısıtı olması sebebiyle görüşme çıktıları temalar ile özetlenmeye çalışılmıştır.

Şekil 1: Sosyal Belediyecilik Temaları

MAXQDA 2020 programında görüşmeciler G1, G2, G3...G14 şeklinde tanımlanmıştır.

4.1. Çalışma Grubuna Ait Demografik Bilgiler

Çalışma grubuna ait demografik bilgiler aşağıda verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Çalışanların Demografik Bilgileri

	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Durumu	Çalıştığı Birim
G1	45	Erkek	Lisans	Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü
G2	40	Erkek	Lisans	Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü
G3	29	Erkek	Lisans	Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü
G4	52	Erkek	Lisans	Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü
G5	45	Kadın	Lisans	Sağlık İşleri Müdürlüğü
G6	40	Erkek	Lisans	Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü
G7	53	Erkek	Lisans	Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü
G8	43	Erkek	Lisans	Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü
G9	47	Erkek	Lisans	Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü
G10	39	Erkek	Lisans	Park ve Bahçeler Müdürlüğü
G11	50	Kadın	Ön Lisans	Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü
G12	34	Kadın	Lisans	Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü
G13	23	Erkek	Lisans	Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü
G14	29	Kadın	Lisans	KEDAP

Tablo 1 incelendiğinde görüşmecilerin sadece bir tanesinin ön lisans mezunuyken geri kalanın tamamının lisans mezunu olduğu görülmektedir. Görüşmecilerin yaş durumuna baktığımızda ise belediye çalışanlarının yaş dağılımı ağırlıklı olarak 40 yaş üzeri görülmeyle birlikte genç bireylerin de kadroda yer aldığı görülmektedir. Katılımcıların büyük bir kısmı erkektir.

4.2. Sosyal Belediyecilik Algısı

Katılımcılarla yapılan görüşme verilerinin değerlendirilmesi sonrası elde edilen ilk tema olan sosyal belediyecilik algısıyla ilgili ortaya çıkan tema “kavram algısı” ve “kimin görevi olduğu algısı” olarak iki alt tema altında verilmiştir.

Sosyal belediyecilik sorunlarından biri olan kavram kargaşası, belediyelerin sosyal belediyeciliği nasıl anladıklarıyla yakından ilgilidir. Çünkü bazı belediyeler sosyal belediyecilik uygulamalarının merkezi yönetim tarafından gerçekleştirilmesi gerektiği kanısındadır. Bu nedenle bu tür hizmetlerin sunumunu üstlenmedikleri görülmektedir. Diğer belediyeler ise sosyal belediyecilik kavramını kendi görevleri olarak görmekte, bu tür hizmetlerin çeşitliliğini artırmaktadır.

Sosyal belediyecilik algısının belediyenin ikincil hizmetleri, kamu kaynaklarının adaletli şekilde halka ulaştırılması, vatandaşın ihtiyaç ve taleplerine yönelik gerekli hizmetler, yardımlar, klasik belediyeciliğin dışındaki anlayış, sosyal yaşam alanları oluşturma, yaşam standartlarının iyileştirilmesi üzerinden anlaşıldığı çalışmada görülmüştür.

Sosyal belediyecilik algısı ana temasına ait frekans değerleri incelendiğinde sosyal belediyeciliğin en çok yardımlar üzerinden anlaşıldığı sonrasında kamu kaynaklarının adaletli şekilde halka ulaştırılması ve vatandaşın ihtiyaç ve taleplerine yönelik gerekli hizmetler olarak algılandığı görülmektedir. Bu durumun bölgenin sosyo-ekonomik açıdan yetersizliğinin yüksek olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Sosyal politika uygulamalarının kimin görevi olduğu alt temasının frekans değerlerine bakıldığında ise en çok sosyal devletin yerele olan uygulaması (yerelin görevi) görüşünün benimsendiği dikkat çekmektedir. Yerelin görevi olduğu görüşünü benimseyenlerin ise bu durumu en çok, yerel yönetimlerin halka daha yakın olmasından dolayı benimsedikleri anlaşılmaktadır.

Sosyal belediyecilik kavram algısı ana temasının alt temalarına ait görüşmecilerin ifadelerine genel olarak baktığımızda kavramın çoğunlukla sosyal yardımlar üzerinden algılandığı görülmektedir. Bunun yanı sıra sosyal

belediyeciliğin kimin görevi olduğu konusunda ise görüşmecilerin çoğunluğunun, sosyal belediyeciliğin yerel yönetimlerin görevi olarak gördüklerini söyleyebiliriz. Bu çerçevede görüşmeciler, sunulan hizmetleri, belediyenin kendi görev ve sorumlulukları içinde görmektedir. Sosyal belediyecilik kavram algısı ve kimin görevi olduğu alt temasına ilişkin görüşmelerden elde edilen ifadelerden birisine ait betimsel örnek aşağıda verilmiştir.

G7: "Sosyal belediye deyince; kamu kaynaklarının adaletli dengeli ve eşit bir şekilde halka ulaştırılması ve halkın ihtiyaçlarını gözetecek şekilde harcanması ve yerine getirilmesini düşünüyorum."

4.3. Sosyal Belediyecilik Uygulamaları

Görüşmecilerin, kurumlarının sosyal belediyecilik uygulamalarıyla ilgili bilgi ve görüşleri "Eğitim", "Halkla İlişkiler", "Kentsel Dönüşüm", "Kültürel Faaliyetler", "Park Bahçe", "Spor", "Sağlık", "Pandemiye Özel Uygulamalar", "İstihdam" ve "Sosyal Belediyecilik Yardımları" olmak üzere on altı tema altında verilmiştir. Ancak "Sosyal Belediyecilik Yardımları" alt teması ise çalışmada ayrı bir önem arz etmesi sebebiyle bir sonraki bölümde ayrı olarak verilmiştir.

Sosyal belediyecilik uygulamaları temasına ilişkin kodların frekans değerlerine bakıldığında öncelikli olarak sağlık uygulamalarına yönelik bildirimlerin fazla olduğunu görmekteyiz. Sağlık uygulamalarına baktığımızda ise daha çok sağlık merkezi ve evde sağlık hizmetine yönelik uygulamaların uygulandığını görmekteyiz. Sonrasında en fazla vurgu yapılan uygulamanın ise pandemi döneminde yapılan uygulamalar olduğu görülmektedir. Bu uygulamalara baktığımızda özellikle maske ve dezenfektan yardımıyla gıda yardımları daha fazla vurgulanmaktadır.

Genel manada yapılan sosyal belediyecilik uygulamalarında sağlık uygulamalarının ardından rutinde gelen uygulamalara baktığımızda istihdamın ön plana çıktığını görülmektedir. İstihdam ile ilgili uygulamalarda ise kariyer ofisinin etkin bir şekilde kullanıldığını ardından insanların istihdamını artırmaya yönelik olarak ise AKMEK' den yardım alındığı ifadeler yansımaktadır. Yine kadın kooperatifleri ve vakıf aracılığıyla da istihdamı artırmaya yönelik çalışmalar bu kapsamda belirtilmiştir. Sonrasında ise eğitim uygulamaları ve kültürel faaliyetlere dikkat çekildiğini görmekteyiz. İlçenin genç nüfusunun ağırlıkta olduğunu belirten görüşmeciler yapılan eğitim ve kültürel faaliyetlerin daha çok genç nüfusun niteliklerinin gelişmesine yönelik olduğuna dikkat çekmişlerdir.

Farklı birimlerde çalışan görüşmecilerin ağırlıklı olarak kendi alanlarındaki sosyal belediyecilik uygulamalarına hâkim olduğu görülmektedir. Dokuz alt temada kategorilendirilen sosyal belediyecilik uygulamalarına ilişkin görüşmelerden elde edilen ifadelerin betimsel yöntemle incelenmesi ne yönelik bir örnek aşağıda verilmiştir. Eğitime yönelik olarak ;

G14: *“Başkanımız kreşler olsun AKMEK’ler olsun mesleki eğitim kursları özellikle bu konularda taleplere hep belli semtlerde yapmaya çalıştık. Özellikle kültürel etkinlikler eğitim alanında çocuklarımızı ön planda tutmaya çalışıyoruz gençler de aynı şekilde. Çünkü gençler ve çocuklarımız bizim geleceğimiz diye düşünüyorum.”*

Kocaoğlu vd. (2017: 165-167)'nin çalışmasında da Keçiören Belediyesinin sosyal belediyecilik faaliyetlerini incelemiş danışma merkezlerinden aile merkezlerine kadar farklı alanlarda yapılan uygulamaları sıralamıştır. Bir başka çalışma da Alan ve Güven (2019)'de Eskişehir Büyükşehir Belediyesi ve Gaziantep Büyükşehir Belediyesi'nin sosyal belediyecilik uygulamalarını karşılaştırmış ve meslek edindirme kurslarından, doğal hayatı koruma çalışmalarına ve çocuk hakları birimi uygulamasına kadar pek çok farklı faaliyeti sıralamıştır. Bu şekilde farklı sosyal belediyecilik uygulamalarını inceleyen çalışmalar genel olarak ele alındığında daha çok ihtiyaç sahibi kişileri meslek edindirme, ihtiyaçlarının

karşlanması, park ve bahçe uygulamaları gibi ortak noktalarda bulunduğu görülmektedir. Ancak sosyal belediyeciliğin daha çok sosyal yardım ayağı ağırlıklı olan bu çalışmaların dışında her belediyenin kendi coğrafi bölgesini ve kültürel yapısını dikkate alan farklı çalışmalar yaptığı da görülmektedir.

Bölge halkının gelir seviyesinin düşük olması eğitim, sağlık gibi konulara yeterli bütçeyi ayıramamaya neden olmaktadır. Bu sebeple sağlık desteklerinin ön planda olması ve yeterli eğitim alamamamın sonucu olarak ortaya çıkan işsizliğin giderilmesinde desteğe ihtiyaç duyulması beklenen bir durumdur ki bu beklentiler çalışma çıktılarında da kendini göstermiştir. Esen ve Uslu'da (2021: 76) sunulacak sosyal belediyecilik hizmetlerinin vatandaş profiline ve tercihlerine uygun biçimde çeşitlendirilmesi gerektiğini önermekte olup bu öneri çalışma çıktımız ile de uyumludur.

4.4. Sosyal Belediyecilik Yardımları

Sosyal Belediyecilik yardımları alt temasına ilişkin kodların frekans değerlerine bakıldığında 14 görüşmeciden 13 tanesinin yapılan yardımlarla ilgili geri bildirimlerde bulunduğunu görmekteyiz. Süreçle ilgili olarak 12 görüşmeci, öncelikle ilgili olarak ise 10 görüşmecinin açıklamalarda bulunduğunu, bu sayede sosyal belediyecilik yardımlarıyla ilgili personel hangi birimde çalışırsa çalışsın bir geri bildiriminin olduğunu, süreci anlattığını görmekteyiz.

Yapılan yardımların olumlu ya da olumsuz yönlerine dair geri bildirimlere baktığımızda ise çalışanların büyük bir çoğunluğu yapılan yardımlardan olumsuz çıktılarının elde edildiğini düşünmektedir.

Sosyal belediyecilik anlayışı içinde önemli bir konumda olan sosyal belediyecilik yardımları, daha çok aynı yardımlar üzerinden ele alınmış olup konuyla ilgili görüşmecilerin ifadelerine yer verilmiştir. Görüşmelerin geneline bakıldığında,

yapılan aynı yardımların geniş bir çeşitliliğe sahip olduğunu söylemek mümkündür. Yapılan yardımlara bakacak olursak sosyal belediyeçilik anlayışına sahip belediyelerde var olan uygulamalar (gıda yardımı, ev eşyası yardımı, kırtasiye yardımı, giyecek yardımı, yakacak yardımı, engellilere yönelik teçhizat yardımı, medikal yardım vb.) bulunmaktadır. Görüşmecilerin ifadelerinin değerlendirilmesi sonucu örneklem belediyenin, sosyal belediyeçilik yardımları çerçevesinde dezavantajlı bireylerin ihtiyaç duyduğu ve duyabilecekleri yardımların hemen hemen hepsini karşılamaya çalışan bir belediye olduğu çıkarımı yapılmaktadır. Görüşmecilerden elde edilen bir betimsel açıklama örneği aşağıda verilmiştir.

G1: “Öncelikle ihtiyaç sahiplerini belirlerken, bize ihtiyaç sahiplerinin muhtarlar aracılığı ya da vatandaşların kendilerinin müracaat etmesi ya da komşunun müracaat etmesi noktasında ihtiyaç sahiplerinden haberdar oluyoruz. Müracaatlar alındıktan sonra tespit noktasına geliyoruz. Arkadaşlarımız müracaat sahiplerinin evlerine giderek gelir durumlarıyla alakalı formlarımız var. O formları dolduruyorlar birbir görüşerek vatandaşla. Bu formlarda; ailede kaç kişinin yaşadığı, ailenin demografik özellikleri ve aileye eve giren parayla alakalı ailede kaç kişi çalışıyor, ailede kaç tane öğrenci var, kaç kişi yaşıyor, engelli var mı, ailenin otomobili var mı ya da başka herhangi bir yerde Türkiye sınırları içerisinde herhangi bir gayrimenkule sahip mi bununla alakalı bilgiler alınıyor. Bu bilgiler alındıktan sonra bu formlar yardım tespit komisyonuna sunuluyor. Komisyon da gerekli değerlendirmeleri yaptıktan sonra yardımın yapılması veya yapılmaması noktasında kararını veriyor. Sosyal yardımların adreslere ulaştırılması belediye personelimiz tarafından yapılmakta ev adreslerine bırakılıyor.”

Örneklem belediye de bu yardımlar sosyal belediyeçilik kapsamında yapılırsa da dünyada ki örneklere baktığımızda bu yardımların (özellikle sosyal yardımlar) belediyelerin görevleri kapsamında sayıldığı da görülmektedir. Örneğin Hollanda’da kişiye özel yardımların sağlanmasını, ek ödeneğe hak kazanan kişilere desteği ve mali bağımsızlıklarını yeniden kazanmaya çalışan kişilere destek verilmesi belediyenin sorumluluğu kapsamında sayılmaktadır (Blommesteijn vd., 2012: 621). Bu sebeple belediyeçilik uygulamalarının kapsam, içerik ve sorumlulukları farklılık içerse de daha önceden merkezi yönetim tarafından yürütülen bu tür süreçlerin artık tüm dünyada belediyeler aracılığı ile sürdürülmeye başlandığını söyleyebiliriz.

4.5. Sosyal Belediyecilik Sorunları

Görüşmecilerin, sosyal belediyecilik sorunlarıyla ilgili bilgi ve görüşleri “ilçe sorunları”, “çalışanların yaşadığı zorluklar”, “personel nitelik durumu”, “diğer kurumlarla eşgüdüm durumu”, “halkın yönetime katılımı ve yönetim durumu”, “bütçe ve finansman durumu”, “sosyal tarama çalışmaları”, “sosyal belediyecilik uygulama kriterleri” olarak sekiz alt tema altında verilmiştir.

Sosyal belediyecilik uygulamaları bağlamında çalışan personelin, en büyük problem olarak yoğun göçü gördüğünü, ardından işsizlik ve ilçe halkının yeterli bilinç düzeyine sahip olmamasını vurguladığını görmekteyiz. Bu temel problemlerle ortaya çıkan kadına şiddet, ilçenin büyüklüğü, gecekondü bölgesi olması problemleri gibi süreçleri getirmektedir.

Görüşmelerden elde edilen verilere göre hizmet sunumunda yaşanan sorunlar ve görüşmecilerin bireysel yaşadığı zorluklar halinde iki kategori altında toplanılmıştır. Görüşmecilerin yaşadığı zorluklara ilişkin kodların frekans değerlerine bakıldığında sosyal belediyecilik uygulamaları bağlamında çalışan personelin, yapılan işe yönelik yaşadığı zorluklar ile ilgili en büyük problemin, yardımların ve taleplerin yoğun olması daha sonrasında ise yapılan yardımların suiistimal edilmesi dikkat çekmektedir. Görüşmecilerin yaşadığı zorluklara ilişkin görüşmelerden elde edilen ifadelerden betimsel bir örnek aşağıda verilmiştir.

G2: “Burada karşılaştığımız zorluk ihtiyaç sahibi olmayan vatandaşların kendilerini ihtiyaç sahibi gibi hissedip bize başvurmaları. Biz bunları vatandaşlarımızı her başvurunu belli kriterler koyarak belli kriterler ölçüsünde değerlendirerek inceleme yapıyoruz. Bu süreç bizim için bir zaman alıyor. İhtiyaç sahibi olmayan vatandaşlar başvurduğu zamanda gerçek ihtiyaç sahiplerine ulaşırken uzun zaman geçiyor. Bu bizim için bir dezavantaj.

Yapılan işe yönelik yaşanan zorluklar arasında ilçe insanının, sunulan sosyal belediyecilik uygulamalarına karşı memnuniyetsiz olması ve yardım tespit

sürecinin uzaması problemleri de ardından yaşanan problemler olarak belirlenmiştir.

Bireysel yaşama yönelik zorluklara ait frekans değerlerine baktığımız zaman görüşmecilerin maaş tatminiyetinin sağlandığını görmekteyiz. Görüşmecilerden bazıları ise aldıkları ücretin, asgari ücret seviyesinin üzerinde olduğunu fakat alım gücü noktasında çok yeterli bulmadıklarını ifade etmektedirler.

Belediye personel nitelik durumu alt temasına ait frekans değerlerine baktığımızda uzman personelin yeterliliği ya da yetersizliğiyle ilgili farklı görüşler olmakla beraber personel niteliğini etkileyen hizmet içi eğitime baktığımızdaysa hizmet içi eğitim varlığı dikkat çekmektedir. Hizmet içi eğitimlerin verilmesinin uzman personelin yeterliliğini sağlayıp sağlamadığı ise ayrı bir değerlendirme konusu olabilmektedir.

Sosyal belediyecilik sorunlarından biri olan diğer kurumlarla eşgüdüm eksikliği sosyal belediyecilik uygulamalarının yürütülmesi sürecinde görev çakışması gibi ya da aynı hizmetin ya iki kurum tarafından verilmesi ya da hizmetin iki kurum tarafından da verilmemesi gibi sorunlara yol açmaktadır. Diğer kurumlarla eşgüdüm durumuyla ilgili frekans değerlerine bakıldığında ise görüşmecilerin tamamının diğer kurumlarla uyumlu çalıştıkları noktasında hem fikir olduğu dikkat çekmektedir.

Halkın yönetime katılımı ve yönetişimi durumu alt temasına ilişkin frekans değerlerine baktığımızda görüşmecilerin büyük çoğunluğu, halkın yönetime katıldığı belirtilirken yine de katılımın dolaylı bir şekilde gerçekleşmesi, katılımın yetersiz olması ve yönetime katılım noktasında fırsat ve isteğin olmadığı düşünceleri ise sonrasında vurgulanmaktadır.

Halkın bilinç düzeyindeki yetersizlik ya da halkın ilgisizliği gibi durumlar halktan yeterli geri bildirim alınmasına imkân vermemekte olduğu görülmektedir. Bu durumu kolaylaştırabilmek için bazı profesyonel desteklerle halkın belediye hizmetlerinden memnuniyetine veya taleplerine yönelik bazı çalışmalar yürütülebilmektedir. Örneğin Samkar ve Alpu (2013: 1629) kurdukları matematiksel model yardımıyla, Eskişehir halkının belediye hizmetlerinden genel olarak memnuniyetini etkileyen tüm faktörlerin belirlenmesi ve bu faktörlerin belediye hizmetlerinden memnuniyet dereceleri üzerinde ne kadar etkili olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Bütçe ve finansman durumu alt temasına ait frekans değerlerine baktığımızda görüşmecilerin büyük bir çoğunluğunun sosyal belediyecilik yatırımları için yeterli finansmana sahip olduklarını ve sosyal yardımların, belediye bütçesinde yeterli bir paya sahip olduğunu vurguladıklarını görmekteyiz. Sonrasında ise en çok vurgulanan durumun ise belediyenin borçsuz bir belediye olduğu dikkat çekmektedir. Yatırımlar için daha fazla finansman ayrılabilir görüşünü belirten görüşmeciler ve belediyenin denk bir bütçeye sahip olduğunu belirten görüşmeciler ise diğer vurgulanan görüşler olarak yer almaktadır. Belediyenin denk bir bütçeye sahip olmasının sıkı bir mali disiplinden kaynaklandığı görüşü ise vurgulanan diğer bir durum olarak görülmektedir.

Görüşmeciler belediyenin bütçe ve finansman yeterliliği konusunda bir sorun yaşamadığı, sosyal yardımlara ayrılan bütçenin taleplere göre belirlendiğini ifade etmektedirler. Ayrıca bütçenin yetmediği pandemi gibi olağanüstü durumlarda birimler arası bütçe aktarımı yapılarak bu sorunu çözdükleri ifadelerinde yer almaktadır. Görüşmecilerden bazıları ise ilçenin büyük olması ve yatırım alanlarının çok geniş olmasından dolayı bütçenin daha fazla olması gerektiğini, bundan dolayı gelebilecek diğer talepler karşısında yetersiz kalabildiklerini ifadelerinde vurgulamaktadırlar.

Sosyal belediyecilik uygulamalarının sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi için bölge halkının ihtiyaç tespiti önem arz etmektedir. Bu çerçevede bölge halkının ihtiyacının tespiti için bölge halkının bilgilerinin toplanıp sistematik bir şekilde kaydedilmesi, ihtiyaçların etkin ve doğru bir şekilde belirlenmesinde önemli bir role sahiptir. Bu konuyla ilgili belediyeler, sosyal doku çalışmaları ya da sosyal taramalar yaparak halkın sosyo-ekonomik seviyesini belirlemektedirler. Sosyal tarama çalışmaları alt temasına ait frekans değerlerine bakıldığında ilçe halkının bilgilerinin toplanmasının çoğunlukla iletişim merkezi aracılığıyla daha sonra ise müracaat formları aracılığıyla gerçekleştiğini görmekteyiz. Bu konuyla ilgili bilgi sahibi olmayan görüşmecilerin olduğu da görülmüştür.

Belediyenin sosyal belediyecilik uygulama kriterleri alt temasına ait frekans değerlerini incelediğimizde belediyenin sosyal belediyecilik uygulama kriterlerine sahip olup bu kriterler arasında en çok ilçe halkından gelen taleplerin dikkate alındığı anlaşılmaktadır.

4.6. Pandemi ve Sosyal Belediyeciliğe Etkisi

Görüşmecilerin, pandemi ve sosyal belediyeciliğe etkisi ilgili bilgi ve görüşleri “kariyer servisine artan ilgi”, “sağlık biriminde talep artışı”, “sosyal yardımların payı arttı”, “uygulama ve etkinliklerin kısaltılması”, “uygulama şekil ve süreçlerinde değişim” olarak beş alt tema altında verilmiştir.

Pandemi ve sosyal belediyeciliğe etkisi ana temasına ait frekans değerlerine baktığımızda uygulama ve etkinliklerin kısıtlanması, en çok vurgulanan değişim olduğu dikkat çekerken sosyal belediyecilik uygulamalarının uygulama şekil ve süreçlerinde meydana gelen değişimlerin ise ikinci en çok vurgulanan değişim olduğunu görmekteyiz. En çok vurgulanan diğer bir değişimin ise sosyal yardımların payında meydana gelen artış olduğu anlaşılmaktadır. Pandemi ve

sosyal belediyeciliğe etkisi ana temasına ilişkin bazı görüşmelerden elde edilen ifadelerin betimsel yöntemle incelenmesine bir örnek aşağıda verilmiştir.

G11: *“Pandemiden önce çok daha güzel belediyecilik yapılıyordu çok daha rahat. Ev temizliklerine gidiliyordu, taziyelere gidilip dualarımızı okuyorduk, aileyle daha samimi bir şekilde baş sağlığı diliyorduk, bayramlarda çocuklar giydiriliyordu, teravihler kılınıyordu, hep beraber başkanımızın kendisi de teravih namazını kıldığı camiler vardı. Şerbet dağıtılıyordu yani daha güzeldi pandemiden önceki belediyecilik. Şuan her şey kısıtlamalı tabi ki.”*

4.7. Sosyal Belediyecilik Öz Değerlendirmesi

Görüşmecilerin, sosyal belediyeciliğe yönelik öz değerlendirme yapımları istenmiş ve bu doğrultudaki görüşleri “doğru organizasyon şemasına sahibiz”, “farklılıklara saygılıyız”, “sosyal bir belediyeyiz”, “ulaşılabiliriz”, “yönetici başarısı”, “çözüm odaklıyız”, “özveriliyiz” ve “insan öncelikliyiz” olarak sekiz alt tema altında verilmiştir.

Sosyal belediyecilik öz değerlendirmesi ana temasına ait frekans değerlerine bakıldığında en çok vurgulanan alt temanın yönetici olduğu görülmekte ve bunda yöneticinin sosyal belediyeciliğe olumlu bakış açısı ve yönetici başarısı vurgulanmaktadır. Yöneticiye ait vasıfların oldukça fazla vurgulanması, belediyenin sosyal belediyecilik anlayışının oluşmasında yöneticinin ana faktör olduğu düşüncesini destekler niteliktedir.

Bir yerde siyasi partilerin lider temsili konumunda olan belediye başkanlarının yöneticili vasıflarının ön planda olması sadece bu çalışmanın değil genelin bir yansımasıdır da denilebilir. Örneğin 2003 yılı itibariyle, özellikle Buenos Aires banliyölerindeki belediyeler, ulusal hükümetle kurdukları ilişkinin dinamikleri nedeniyle belediye başkanı figürünü merkeze alan siyasi yapılar olarak güçlenmektedir (Mango, 2020: 97). Bu durum yöneticinin ön planda olması halinin sadece örneklem belediye de değil dünya örneklerinde de görüldüğünün bize göstermektedir.

Literatürde yoksulluk ve sosyal belediyecilik arasında kurulmuş olan bu bağın sahadaki uygulama yansımalarını görmek amacıyla oldukça fazla göç alan bir büyükşehir olan Antalya'nın sosyo-ekonomik bakımdan en yoksul merkez ilçesinin yerel yönetim birimi olan belediyesi örneklem olarak seçilmiştir. Sosyal belediyecilik uygulamalarında görevli olan çalışanlarla yapılan mülakatlar sonrasında elde edilen veriler MAXQDA nitel analiz programı ile analiz edilmiş ve aşağıdaki çıktılarına ve bunun sonucunda da önerilere ulaşılmıştır.

Sosyal belediyecilik kavram algısına baktığımızda görüşmecilerin kavramı çoğunlukla sosyal yardımlar üzerinden algıladığı görülmektedir. Bunun yanı sıra sosyal belediyeciliğin kimin görevi olduğu konusunda ise görüşmecilerin çoğunluğunun, sosyal belediyeciliğin yerel yönetimlerin görevi olarak görmekte ve sundukları hizmetleri, belediyenin kendi görev ve sorumlulukları içinde görmekte. Farklı birimlerde çalışan görüşmeciler kavramı kendi birimleri üzerinden algılamakta ve tanımlamakta olup ağırlıklı olarak kendi alanlarındaki sosyal belediyecilik uygulamalarına hâkimdirler.

Görüşmecilerden elde edilen bilgiler doğrultusunda sosyal belediyecilik yardımları daha çok aynı yardımlar üzerinden yapılmakta olup en çok talep edilen yardımın gıda yardımı olduğu görülmektedir. Dezavantajlı bir bölge olması nedeniyle bölge insanının öncelikleri arasında önce temel ihtiyaçlar sonrasında ise sosyal ihtiyaçların olduğu dikkat çekmektedir. Uygulamalara bakıldığında ise sağlık uygulamalarına yönelik bildirimlerin ardından istihdama yönelik ifadelerin daha fazla olduğunu görmekteyiz. Sunulan hizmetlerin ise bir plan dahilinde olmakla birlikte özellikle vatandaş talebine göre belirlendiğinin tüm görüşmeciler tarafından ifade edilmiş olması yerel yönetim tarafından vatandaş talebinin önemsendiğini göstermektedir.

Görüşmeciler, işe yönelik yaşanan zorluklar olarak yardımların ve taleplerin yoğun olmasını ifade ederken işe yönelik yaşanan zorluklar arasında ilçe insanının, sunulan sosyal belediyeçilik uygulamalarına karşı memnuniyetsiz olması ve yardım tespit sürecinin uzaması problemleri dikkat çekmiştir. Her ne kadar görüşmeciler maaş memnuniyetlerini ağırlıklı olarak belirtse de ayrıca çalıştıkları bölümlerle ilgili bilgilerinin güncel tutulması ve personel niteliklerinin geliştirilmesi için hizmet içi eğitimler verilse de uzman personel yetersizliği ile de artan bu durumun giderilmesi ve hizmet sunumunun daha etkin ve doğru bir şekilde gerçekleşebilmesi için kurumun daha fazla uzman personel çalıştırmasının gerekli olduğu anlaşılmaktadır. Bu açıdan belediyenin personele yönelik hizmet içi eğitimler vermesi bu durumu önemsediklerinin göstergesi olarak kabul edilse de hizmet kalitesi ve personel verimliliği açısından uzman personel sayısının artırılması gerektiği görülmektedir.

Özellikle yoksulluğun çok yaşandığı bölgelerle karakterize olan göç, şiddet ve suçun yanında halkın yönetime katılımının azlığı da yine çalışmanın çıktılarında görülmektedir. Görüşmecilerin büyük çoğunluğu, halkın yönetime katıldığı belirtilirken yine de katılımın dolaylı bir şekilde gerçekleşmesi, katılımın yetersiz olması ve yönetime katılım noktasında fırsat ve isteğin olmadığı düşünceleri ise sonrasında vurgulanmaktadır. Yöneticilerin sürekli halkın içinde olması ve belediyeye gelen tüm vatandaşın derdini anlatabileceği bir danışma noktasının olması ve sosyal medya aracılığıyla hızla problemini belirtebilmesi bu problemi kısmen çözmek için yaratıcı bir yaklaşım olarak görülmüştür.

Pandemi ve sosyal belediyeçilik arasındaki ilişkiye baktığımızda uygulama ve etkinliklerin kısıtlanması ile sosyal yardımların payında meydana gelen artış dikkat çekmektedir. Bu süreçte yardımlarda bir sorun yaşanmamasının temel nedeni olarak sosyal belediyeçilik yatırımları için yeterli finansmana sahip olunması ve sosyal yardımların, belediyenin bütçesinde yeterli bir payının olması

gerekçe olarak gösterilmiştir. Her ne kadar örneklem alınan belediye açısından olumlu bir durum olsa da genelde belediye bütçelerinden sosyal belediyecilik için ayrılan payın yeterli düzeyde olmadığı bilinmektedir. Bu sebeple sosyal belediyecilik için bütçeden daha fazla payın ayrılması elzemdir.

Yapılan yardımların miktarından daha çok doğru kişiye yardım yapılması daha önemlidir. Bu sebeple sosyal doku çalışmaları bu tespitler için önem arz etmektedir. Sosyal tarama çalışmaları alt temasına ait frekans değerlerine bakıldığında ilçe halkının bilgilerinin toplanmasının çoğunlukla iletişim merkezi aracılığıyla daha sonra ise müracaat formları aracılığıyla gerçekleştiğini görmekteyiz. Ancak her ne kadar maliyetli olsa da özellikle pandemi gibi dönemlerde can kurtarıcı olabilen daha profesyonel bir uygulamaya ihtiyaç vardır. Bunun için belediyeler “coğrafi bilgi sistemi” ve “kent bilgi sistemi” hazırlayıp ardından “sosyal doku envanteri” hazırlayarak bu süreci daha profesyonel bir şekilde yürütülmelidir.

Sosyal belediyecilik öz değerlendirmesi ana temasında en çok vurgulanan alt temanın yönetici olduğu görülmekte ve bunda yöneticinin sosyal belediyeciliğe olumlu bakış açısı ve yönetici başarısı vurgulanmaktadır. Yöneticiye ait vasıfların oldukça fazla vurgulanması, belediyenin sosyal belediyecilik anlayışının oluşmasında yöneticinin ana faktör olduğu düşündürmekte ve literatürdeki yöneticinin olumlu yaklaşımının olumlu yansımaları sebep olacağını bakış açısını desteklemektedir.

Daha önce de belirtildiği üzere bu çalışma sadece uygulayıcıların kavram algısını ölçmekle sınırlı olup sosyal belediyecilik hizmetlerinden yararlananların memnuniyet ve algılarını içermemektedir. Pandemi sebebiyle bu kısma yönelik çalışma gerçekleştirilememiş olsa da faydalanıcıların bakış açılarının da ölçülmesi ve ardından karşılaştırılması kavrama daha büyük katkı sunacaktır. Bu

sebeple böyle bir çalışmanın yapılması daha sonraki çalışmalar/çalışmacılar için yazarlar tarafından öneri olarak sunulmaktadır.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Yazarlar arasında bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması yoktur.

Destek/Finansman Bilgileri:

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu çalışma için Akdeniz Üniversitesi Rektörlüğü, Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu 01.07.2021 tarihli ve 243 sayılı kararı ile bu araştırmanın yapılmasının etik olarak uygun olduğuna dair onay alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Alan, Ç. ve Güven, A. (2019). Sosyal belediyeçilik uygulamaları açısından Eskişehir ve Gaziantep büyükşehir belediyelerinin karşılaştırılması. *II. Uluslararası Battalgazi Multidisipliner Çalışmalar Kongresi 15-16-17 Mart 2019*, 272-284.
- Alcock Pete, May, M. ve Rowlingson, K. (2011). *Sosyal politika kuramlar ve uygulamalar*. (Ş. Gökbayrak ve B. Özçelik, Ed.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Ateş, H. (2009). Sosyal belediyeçilik. *Çerçeve*, 49, 88-95.
- Aygen, M. (2014). Sosyal belediyeçilik üzerine bir inceleme: elaziğ belediyesi örneği. *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 173-192.
- Berg, B. L. ve Lune, H. (2019). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. (A. Arı, Ed.) (4.). Eğitim Yayınevi.
- Berkün, S. (2017). Türkiye’de sosyal belediyeçilik anlayışı. *e-Şarkiyat İlmî Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 582-598.

- Blommesteijn, M., Kruis, G., & van Geuns, R. (2012). Dutch municipalities and the implementation of social assistance: Making social assistance work. *Local Economy*, 27(5-6), 620-628.
- BM. (1998). Statement of commitment of the administrative committee on coordination for action to eradicate poverty. *International Organization*. New York. doi:10.1017/S0020818300009346
- Çelik, A. (2014). Sosyal belediyecilik anlayışı: Şanlıurfa büyükşehir belediyesi örneği. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1), 1–20.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (2020). *2019 yılı mahalli idareler genel faaliyet raporu*. Ankara.
- Çöpöğlü, M. (2011). Sosyal belediyecilik. *Türkiye Belediyeler Birliği İller ve Belediyeler Dergisi*, 756, 62–80.
- Çöpöğlü, M. (2014). Sosyal belediyecilik ve sorunları. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 223–247.
- Creswell, J. W. (2020). Nitel araştırma yöntemleri beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni. (S. B. Demir ve M. Bütün, Ed.) (5.). Siyasal Kitabevi
- Çıvak, B. ve Sezerel, H. (2018). Araştırma paradigmaları ve turizm yazını. *Turizm Akademik Dergisi*, 5(1), 1-14.
- DPT. (2001). *Sekizinci beş yıllık kalkınma planı gelir dağılımının iyileştirilmesi ve yoksullukla mücadele özel ihtisas komisyonu raporu*. Ankara.
- Esen, S. Ve Uslu, T. (2021). Smart urban transformation in the context of active cities: evaluation of outdoor exercise parks in different districts of İstanbul in terms of social municipalism. *Fenerbahçe Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 1(2), 75-92.
- Gölçek, A. G. (2016). Yerel yönetimlerde borçlanma. *İller ve Belediyeler Dergisi*, 814, 62–68.
- İpek, S. ve Çıplak, B. (2019). Türkiye’ de sosyal belediyecilik ve sosyal bütçe uygulamaları: Çanakkale belediyesi örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14(27), 201–215.

- Karataş, Z. (2017). Sosyal bilim araştırmalarında paradigma değişimi: Nitel yaklaşımın yükselişi. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 68-86.
- Kesgin, B. (2019). *Yoksulluğa yerel müdahale sosyal belediyeçilik* (2.). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Kocaoğlu, M., Aydoğan, C. ve Akkuş, Ö. K. (2017). Türkiye’de sosyal belediyeçilik uygulamaları üzerine bir değerlendirme. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 19–22.
- Koç, N. ve Ökmen, M. (2015). Sosyal belediyeçilik anlayışı çerçevesinde seçilmiş belediyelerin sosyal bütçelerinin değerlendirilmesi. *Maliye Dergisi*, 168, 69–84.
- Koçak, O. ve Kavi, E. (2015). Sosyal politika aktörü olarak sosyal girişimci belediyeçilik. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 3(6), 26–49.
- Mango, C. F. (2020). El municipio como ente ejecutor de la política social nacional: Argentina Trabaja (2009-2018). *Revista iberoamericana de estudios municipales*, (22), 93-124.
- Merriam, S. B. (2015). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber*. (S. Turan, Ed.) (2.). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Negiz, N. (2011). Sosyal yardım ve sosyal hizmet faaliyetleri açısından isparta belediyesi: farkındalık, yararlanma ve değerlendirme açısından bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), 323–341.
- Öztürk, H. ve Gül, H. (2012). Sosyal belediyeçilik sosyal devlete ve sosyal haklara bir alternatif mi? . IV. *Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu*, 205–220.
- Pektaş, E. K. (2010). Türkiye’de sosyal belediyeçilik uygulamaları ve temel sorunlar. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 5(1), 4–22. doi:10.17550/aid.29762
- Punch, K. F. (2016). Sosyal araştırmalara giriş nicel ve nitel yaklaşımlar. (E. Türközü, Ed.) (4.). Siyasal Kitabevi.
- Samkar, H., & Alpu, O. (2013). M regression approach for satisfaction of municipality services: the case of Eskisehir. *Quality & quantity*, 47, 1629-1637.

- Selek Öz, C. ve Yıldırım, S. (2009). Türkiye’de kentsel yoksullukla mücadelede sosyal belediyeciliğin rolü. *Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu* içinde (ss. 453–463). Antalya: Belediye-İş Yayınları.
- Sezik, M. (2017). Büyükşehirlerin sosyal belediyecilik yaklaşımlarına bir örnek olarak madde bağımlılığı ile mücadele çalışmaları. *Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik İzdüşüm Dergisi*, 2(1), 51–63.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB)(2020). *2019 yılı genel faaliyet raporu*. Ankara. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 117–152.
- Şataf, C. ve Taşdelen, S. (2019). Türkiye’de sosyal belediyecilik faaliyetleri çerçevesinde antalya büyükşehir belediyesi örneği. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 11(1).
- Şengün, E. ve Akman, Ç. (2020). *Türkiye’de sosyal belediyecilik* (1.). Nobel Yayın Dağıtım.
- Tekindal, M. ve Uğuz Arsu, Ş. (2020). Nitel araştırma yöntemi olarak fenomenolojik yaklaşımın kapsamı ve sürecine yönelik bir derleme. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 20 (1), 153- 182.
- Toprak, D. ve Şataf, C. (2009). Türkiye’de yerel yönetimler reformu çerçevesinde sosyal belediyecilik yaklaşımı. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 1(1), 11–24.
- Uçaktürk, A., Uçaktürk, T. ve Özkan, M. (2008). Yerel yönetimlerde sosyal sorumluluk bağlamında sosyal belediyecilik: biga belediyesi örneği. *VI. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi*.
- Yaman, M. (2014). Sosyal devlet ve sosyal belediyecilikte yaşanan dönüşüm: kütahya belediyesi örneği. *Akademik Bakış Dergisi*, Mart-Nisan (42), 1–22.
- Yaylı, H. (2009). Türkiye’de belediyelerin kent yoksulluğu ile mücadele politikalarının değerlendirilmesine yönelik bir araştırma: kırkkale belediyesi örneği. *Ulusal Kalkınma ve Yerel Yönetimler – I* içinde (ss. 399–415). Ankara: TODAİE
- Yelboğa, N. (2017). Yerel yönetimlerin sosyal belediyecilik uygulamaları: gaziantep büyükşehir belediyesi örneği. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 7(3), 413–432.

- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (11. Baskı). Seçkin Yayıncılık. Ankara.
- Yılmaztürk, A. ve Güler, T. (2017). Sosyal devlet anlayışının yerel karşılığı: sosyal belediyeçilik ve temel sorunları. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 1–23.
- Yolcuoğlu, İ. (2012). Türkiye’de sosyal politika ve sosyal hizmetlerin geliştirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23(2), 145–158.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

When the literature is examined, it is seen that the studies on the concept of social municipality are especially recent studies. It is thought that the importance of the concept is only recently understood in our country and the effect of the municipality reform carried out in 2004 is great. Most of the studies have been handled over the financial part of the social municipality understanding, and the situation has been evaluated in line with the budgets and activity reports of the municipalities, and the current situation in terms of social services and aid has been presented with data. Although there is no clear concept of social municipality in the literature yet, each municipality claims that it carries out different practices in this context. This situation has made it important to reveal how the concept is perceived by the practitioners. Although it is an interdisciplinary subject of study, it is important to examine its connection with social policies and practices, which have a great impact on the emergence of the concept of social municipality. With this study, it is aimed to eliminate the deficiency in this area.

The main purpose of this study is to determine how the concept of social municipality is perceived by its practitioners, and to determine the problems related to the implementation of the applications for the concept. In addition, it is aimed to reveal the self-evaluation of the selected municipality regarding the concept. Besides, an another aim is to determine the activities of local

governments in eliminating the negative economic and social effects of the Covid-19 pandemic, which emerged in 2019 and affected the whole world.

Method

In this study, a qualitative method was used, which provides the opportunity to analyze a specific phenomenon in depth. Qualitative research technique was used to reach the answer to the research question. The most frequently used qualitative method is interviewing, and interviewing is a powerful method used to reveal people's perspectives, experiences, feelings and perceptions.

In this study, case study research, one of the qualitative research approaches, was conducted. In case study research, it is a qualitative approach in which the researcher collects detailed and in-depth information about real life, a situation or situations through multiple sources of information, and presents a situation description or situation themes.

The data within the scope of the research were obtained by the interview method, which is a qualitative research data collection technique .

Research Question

The main problem of this study is; How is the concept of social municipality perceived by its practitioners?

1.The phenomenon of social municipality is seen by the practitioners as whose duty?,2.Which criteria and which group are taken into account in social municipality practices? , 3.What is the point of view of administrators towards social municipality practices?, 4.What kind of cooperation is carried out with other institutions and organizations in social municipality practices?, 5.How did social municipality practices evolve during the pandemic period?, 6.What kind of problems are encountered in social municipality practices?, 7.What can be done to improve social municipality activities?

Sample of the Research

Purposive sampling method was used in the study, and in this method, the study group suitable for the research problem is selected by considering some selection criteria. In this study, the participants were determined from the people working in the units in charge of the social municipality activities of the selected municipality. The study was carried out on a voluntary basis. Sample region, which has the lowest socioeconomic income group among the central districts of Antalya, has been chosen as a sample because disadvantaged groups have an important place in social municipality practices. For this reason, the research working group consists of the employees of sample municipality,

which is the central district of Antalya. Research data were collected in July 2021.

Analysis of Data

Qualitative research data; It is analyzed in four stages: coding the data, finding the themes, organizing the codes and themes, and defining and interpreting the findings. In this study, thematic, descriptive and content analysis was carried out by using the qualitative data analysis software MAXQDA 2020 in the analysis of the data. The data obtained were defined, classified, and coding and categorization were made during the interpretation phase.

Results

The findings are presented under the following five main themes: perception of social municipalism, social municipal practices, problems of social municipalism, impact of the pandemic on social municipalism, social municipalism self-assessment.

When the frequency values of the main theme of the perception of social municipality are examined, it is seen that social municipality is understood mostly through aids, and then it is perceived as the necessary services for the needs and demands of the citizens and the distribution of public resources to the public in a fair way.

Considering the frequency values of the codes related to the theme of social municipality practices, it was seen that there were a lot of notifications about health practices.

Looking at the sub-theme of sample district problems, it was seen that the participants emphasized firstly the intense migration, then unemployment and the lack of awareness of the people of the district as the biggest problem.

When we look at the pandemic and its effect on social municipality, the restriction of practices and activities is the most emphasized change. The changes in the application forms and processes of social municipality practices are the second most emphasized change.

When we look at the frequency values of the main theme of social municipality self-evaluation, it is seen that the most emphasized sub-theme is the manager, and this emphasizes the manager's positive perspective on social municipality and managerial success.

In line with the interviews, it can be said that the municipality, which provides services with the understanding of social municipality, has achieved the aim of raising the social life level of the people of the district with the projects it has realized.

ADYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 16 Sayı : 45 Aralık 2023

Yayın Geliş Tarihi: 11.01.2023 Yayına Kabul Tarihi: 11.12.2023

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1232500>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Citation: Karahan, S. D. ve Bayazıt, B. (2023). Futbol Eğitimi Alan Çocuklarda Sorumluluk Duygusu ve Başarı Algısının İncelenmesi (BJK Futbol Okulları Örneği). *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (45), 741-767.

FUTBOL EĞİTİMİ ALAN ÇOCUKLARDA SORUMLULUK DUYGUSU VE BAŞARI ALGISININ İNCELENMESİ (BJK FUTBOL OKULLARI ÖRNEĞİ)*

*Sinem Didem KARAHAN** Betül BAYAZIT****

Öz

Bu araştırmada, futbol temel eğitimi alan çocuklarda spor kampına katılma durumuna göre sorumluluk duygusu ve başarı algısının incelenmesi amaçlanmaktadır. Örneklem grubunu, yaşları 10-15 arasında olan toplam 1134 erkek çocuk oluşturmaktadır. Veri toplamak amacıyla Roberts, Treasure ve Balague'nun (1998) geliştirdiği, Türkçeye uyarlama çalışmaları Çetinkalp (2006) tarafından yapılan "Başarı Algısı Envanteri", Özen (2013)'in geliştirdiği "Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeği" ve "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır. Veriler SPSS 25.00 paket programında analiz edilerek verilere ait tanımlayıcı istatistikler hesaplanmıştır. Yapılan Kolmogorov Smirnov testi sonucunda verilerin normal dağılım gösterdiği anlaşıldığı için hipotezlerin test edilmesinde parametrik testler kullanılmıştır. İkili grupların karşılaştırılmasında bağımsız örneklem T testi, çoklu grupların karşılaştırılmasında ise One Way Anova testi uygulanmıştır. Verilerin analizi %95 güven aralığında, $p < 0.05$ anlamlılık

*Araştırmanın etik onayı Kocaeli Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'ndan 12.12.2019 tarihinde 94778 sayılı proje numarası ile alınmıştır.

** Yüksek Lisans Mezunu, Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, snm.4171@hotmail.com, Kocaeli / Türkiye.

*** Prof. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Rekreasyon Bölümü, bayazitbetul@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3547-2035, Kocaeli / Türkiye

düzeyinde değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçlarına bakıldığında; sorumluluk duyma ve sorumlu davranma alt boyutları ile ego ve görev yönelimi alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur ($p<0.05$).

Anahtar Kelimeler: Futbol Eğitimi, Sorumluluk Duygusu, Başarı Algısı.

ANALYSIS OF RESPONSIBILITY AND SUCCESS PERCEPTION IN CHILDREN TAKING FOOTBALL EDUCATION (BJK FOOTBALL SCHOOLS EXAMPLE)

Abstract

In this study, it is aimed to examine the sense of responsibility and perception of success in children receiving basic football training according to participation in a sports camp. The sample group consisted of 1134 boys aged between 10-15 years. In order to collect data, "Perception of Success Inventory" developed by Roberts, Treasure and Balague (1998) and adapted into Turkish by Çetinkalp (2006), "Sense of Responsibility and Behavior Scale" developed by Özen (2013) and "Personal Information Form" were used. The data were analyzed in SPSS 25.00 package program and descriptive statistics of the data were calculated. Since the Kolmogorov Smirnov test showed that the data were normally distributed, parametric tests were used to test the hypotheses. Independent sample T test was used to compare paired groups and One Way Anova test was used to compare multiple groups. Data were analyzed at 95% confidence interval and $p<0.05$ significance level.

When the results of the research are examined; statistically significant differences were found in the sub-dimensions of feeling responsibility and acting responsibly, and in the sub-dimensions of ego and task orientation ($p<0.05$).

Key words: Soccer Training, Sense of Responsibility, Perception of Success.

1. GİRİŞ

İnsan davranışının temelinde sorumluluk bilincinin olmasının değerli olduğu söylenebilir. Sorumluluk kavramı, erken çocukluktan başlamak üzere çocukların yaşamları süresince gelişim düzeylerine, yaşa ve cinsiyete bağlı olarak görevlerini yerine getirmesi olarak ifade edilirken; Yavuzer (2006) sorumluluk

kavramını, bireyin kendi sınırları içerisinde gördüğü durum ve olayları hesap vermeye hazır olması olarak tanımlamaktadır (Cüceloğlu, 2001). Ayrıca sorumluluk, bireyin yaşam koşullarına uyum sağlayabilmesi, kendisi ile ilgili olan tüm sorumlulukları yerine getirebilmesi ve aynı zamanda kendisi ile ilgili durumların başkalarındaki etkilerinin sonuçlarını üstüne alması ve diğer bireylerin haklarına saygı gösterirken kendi davranışının sonuçlarına da sahip çıkabilmesidir (Sezer, 2008). Sorumluluk alma bilincinin çocukluk yıllarında başladığı ve hayatın ilerleyen süreçlerinde de devam ettiği vurgulanmakta olup çocuğun hem yaşına hem de bilişsel gelişim düzeyine göre de sorumluluk bilincinin kazandırılması büyük önem taşımaktadır (Yavuzer, 2006). Sorumluluk duygusunu Başaran (2005) “bir işi gerçekleştirebilmek için emek harcama, elinden gelenin en iyisini yapma ve gerektiğinde de yapılan işin sonuçlarını kabul edebilme” şeklinde ifade etmektedir.

Sorumluluk ile ilgili duygunun ve davranışın temelinde bireyin kendisine olan sorumluluk bilincinin olduğu ifade edilmektedir. Bu bağlamda, dört süreçten söz edilebilir. İlki; sorumluluk duygusunun bir süreç olduğu ve zamanla gelişerek farklılaşabilmesidir. Sorumluluk duygusunun bireyin yaşamı ile ilgili olarak hem iç hem de dış otoritelere bağlı olarak şekillenebilmesidir. İkincisi; toplumsal yaşamda, kişilerin karar alırken devamlı olarak seçim yapabilmesidir. Bir diğeri; sorumluluk duygu bilincinin bireyin kendi duygularıyla ve düşünceleriyle şekillenmesi ve daha sonra da davranışına yansiyabilmesidir. Sonuncu süreç ise; bireyin kendisinin farkındalığına varabilmesidir. Herhangi bir karar almada bireyin seçimleri, sorumluluk almaya ya da almamaya yönelik olabilmektedir (Özen, 2016).

Yaşanılan ortamda kuralların iyi anlaşılması, açık şekilde ifade edilmesi ile birlikte kişinin sorumlu olduğu davranışında artış olabilmekte olup birey kendi yaşamına ve başkalarının yaşamına yönelik olarak sorumlu olabilecektir (Özen,

2014). Özen, (2015) sorumluluğu iki boyutta ele almakta olup birinin sosyal sorumluluklar, bir diğèrinin ise bireysel sorumluluklar olduğunu belirtmektedir.

Başarı; amaçlanan bir uğraşı bir işi optimal sürede ve şekilde sonuçlandırmaktır (Sadıkoğlu, 2002). Çay'a (2012) göre başarı ise istenilen bir hedefe ulaşabilmek amacıyla plan yapabilmek ve yapılan planları var olan şartlara uyarlamak olup sonuçta da istenilen hedefe ulaşmak olarak ifade etmektedir. Kişinin motivasyonu düşükse başarı düzeyi de düşük olabilmektedir.

Sporda amaçlara ulaşmak ve başarı güdülenmesi olmak üzere iki temel yönelimden söz edilebilir (Toros, 2002). Toros'a (2002) göre başarı algısı, görev yönelimi ve ego yönelimi olarak ele alınmaktadır. Görev ve ego yöneliminin farklı iki kavram olmasına rağmen yakından ilişkili olduğu ifade edilmektedir (Daşdan vd., 2012). Ego yönelimine sahip bireylerin amacı, diğèr bireylerden daha iyi olabilmek ya da en iyisi olabilmek duygusudur. Taktik geliştirebilen ve müsabaka sırasında zamanı uygun ve verimli kullanmayı başarabilen bir sporcunun görev yönelimini kendisini diğèr sporcularla karşılaştırarak başarılı olabilmeye kararlı olan bireyler ise ego yönelimli olmayı sergiler (Daşdan, 2006). Ego yönelimli sporcu için başarılı olabilmeyi temelinin, herhangi bir müsabaka anında daha az gayretle rakibine üstün gelebilmesi oluşturur (Altıntaş, 2010). Ego yönelimli bireylerin yeteneklerini daha da geliştirip üst düzeye çıkarabilmeyi aksine var olan yeteneklerini kanıtlama çabası içerisinde olduğu vurgulanmaktadır (Canpolat vd., 2011). Bireylerin öz yeterliliklerini korumak için, başarılı olmayı hedeflerken görevlerini ve sorumluluklarını yerine getirmeden daha dikkatli olma eğiliminde oldukları ifade edilmektedir (Weinberg, 2014).

Spor ve eğitim kamplarının düzenlenmesinin amaçlarından biri de çocuklardaki özgüven kazanımının sağlanması ile birlikte sorumluluk bilincinin de gelişmesine katkı sağlanmasıdır. Kamp ortamında çocukların eğitim aldığı branşta hem

antrenman hem de maç, eğitsel oyunlar aracılığı ile eğlenip keyif alarak, eğiticinin verdiği eğitim seminerlere katılarak hem kendi yaşlıları ile zaman geçirmek hem de bireysel ihtiyaçlarını karşılayarak sorumluluk bilincinin gelişmesine katkı sağlamaktır.

Bu çalışmada, Beşiktaş Jimnastik Kulübü futbol okullarında futbol temel eğitimi alan çocukların Beşiktaş Jimnastik Kulübü spor okulları bünyesindeki spor kampına katılıp katılmamasına bağlı olarak hem sorumluluk duygusunun hem de başarı algısının değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda; düzenli, sistemli ve yaş grubuna yönelik yapılan spor eğitim kamplarının çocuklarda hem başarı algısının hem de sorumluluk bilincinin gelişmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. YÖNTEM

Bu araştırma betimsel bir çalışma olup araştırmada genel tarama modeli kullanılmıştır. Çalışma üç grupta gerçekleştirilmiştir. Birinci grup, Beşiktaş Jimnastik Kulübü spor okulunda temel eğitimini futbol olarak alan ve kampa en az bir kere katılmış olan çocukları; ikinci grup, Beşiktaş Jimnastik Kulübü spor okulunda futbol temel eğitimi alan ve önceden spor kampına katılmayan çocukları; üçüncü grup ise spor yapmayan ve daha önce herhangi bir spor kampına katılmayan çocukları ifade etmektedir.

Evren-Örnekleme (Araştırma Grubu):

Araştırma grubunu, Antalya ilinde 26-30 Ocak 2019 tarihleri arasında düzenlenen 10-15 yaş grubundaki erkek çocukları kapsamaktadır. Beşiktaş Jimnastik Kulübü spor okulları kış kampına katılan Türkiye genelindeki eğitim gören çocuklar birinci grubu (548 çocuk), Kocaeli'nin İzmit ve Gebze ilçesi, İstanbul'un Tuzla ilçesi, Sakarya ve Çorlu illerinde yer alan Beşiktaş Jimnastik Kulübü futbol okullarında futbol temel eğitimi alıp kampa daha önceden

katılmayan çocuklar ikinci grubu (215 çocuk), İstanbul ve Kocaeli illerindeki bazı okullardan rastgele yöntemle seçilen spor yapmayıp daha önceden de herhangi bir spor kampına katılmayan gönüllü çocuklar ise üçüncü grubu (371 çocuk) oluşturmaktadır. Araştırmaya, toplam 1134 çocuk katılmıştır.

Veri Toplama Araçları:

Araştırmada veri toplamak amacıyla; Roberts, Treasure ve Balague'nun (1998) geliştirdiği, Türkçeye uyarlanması, geçerlik ve güvenilirliği Çetinkalp'in (2006) yaptığı "Başarı Algısı Envanteri" ile geçerlilik ve güvenilirliği Özen (2013) tarafından yapılan "Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeği", ayrıca, çocuklara araştırmacıların oluşturmuş olduğu "Kişisel Bilgi Formu" da uygulanmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Formda, katılımcılara yaş, sınıf, spor yapma süresi, kampa katılıp katılmama durumu, spor dalı, haftalık spor yapma süresi ile ilgili sorular yer almaktadır.

Başarı Algısı Envanteri (BAE) Çocuk Versiyonu:

Envanterin 6 maddesi görev yönelimi, 6 maddesi de ego yönelimi olarak iki alt boyutu ve on iki maddesi vardır. Ölçek 5'li likert türündedir. Ölçekte 1"Kesinlikle Katılmıyorum", 2"Katılmıyorum", 3"Kararsızım", 4"Katılıyorum" ve 5"Kesinlikle Katılıyorum" şeklinde oluşmaktadır.

Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışması; Roberts, Treasure ve Balague (1998) tarafından yapılmış olup Cronbach's alfa katsayısı görev yönelimi alt ölçeği için .87, ego yönelimi alt ölçeği için ise .84 olarak bulunmuştur (Roberts vd., 1998).

Ölçeğin geçerliliğini test etmek için temel bileşenler faktör analizi kullanılmış olup elde edilen değerlerin hem yüksek hem de pozitif olduğu bulunmuştur. Görev yönelimi alt ölçeği için Cronbach's alpha değeri 0.79, ego yönelimi için Cronbach's alpha değeri 0.77 olarak bulunmuş olup bu sonuçlara bakıldığında Başarı Algısı Envanteri çocuk versiyonunun Türk sporcuları için kullanılabilecek bir ölçek olduğu ifade edilmektedir (Kazak-Çetinkalp, 2006).

Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeği (SDDÖ):

Ölçek, “Her Zaman-4 puan”, Sıklıkla-3 puan”, “Çok Nadir-2 puan” ve “Hiçbir Zaman-1 puan” şeklinde derecelendirilmiş 18 maddeden oluşan 4’lü likert tipinde bir ölçektir. “sorumluluk duyarım” - “sorumlu davranırım” olmak üzere iki alt boyutu vardır. Ölçekte duygu boyutu 0,85 davranış boyutu ise 0,77 olmak üzere iç tutarlık katsayısı ölçeğin tümünde 0,82’dir.

Ölçekte elde edilen puanın aritmetik ortalaması bulunmakta olup ortalama puan 36’nın altında ise sorumluluk duygusu ve davranışı düşüktür. Bu ölçek 10 yaş ve üzerindeki çocuklara uygulanabilir niteliktedir. Ölçeğin her maddesi sorumluluğun duygu ve davranış boyutunu değerlendirme özelliği taşımaktadır. Duygu boyutu, sosyal durumlarda yaşanan sorumluluk duygusu ile ilgili iken davranış boyutu, sorumluluk davranışının sıklığını ortaya koymaktadır (Özen, 2013).

Verilerin Toplanması:

Araştırma, 26-30 Ocak 2019 tarihleri arasında Antalya’da gerçekleştirilen Beşiktaş Jimnastik Kulübü spor okulunda kampa katılan çocuklarla gerçekleştirilmiş olup futbol okulunun her birim sorumlusu ile görüşülerek çalışmanın amacı, içeriği anlatılmış kendi çocuk gruplarına kendilerinin denetiminde ve liderliğinde anlatılması sağlanmıştır. Çocuklara çalışmanın içeriği, amacı ve ölçeklerdeki soruları açıklanmıştır. İstanbul, Kocaeli, Sakarya ve Çorlu illerinde Beşiktaş Jimnastik Kulübü futbol okullarında görev yapmakta olan antrenörler kampa daha önceden hiç katılmayan çocuklar ile çalışmayı sürdürmüştür. Spor faaliyeti içerisinde bulunmayan çocuklara ise eğitim aldıkları okullarda bilgilendirmeler yapılmış olup çalışmaya katılımları sağlanmıştır. Tüm çocuklar araştırmaya gönüllü olarak katılmış olup çocukların ailelerinden gönüllü katıldıklarına dair onam belgesi alınmıştır.

Verilerin Analizi:

Araştırmadaki veriler SPSS 25.00 paket programında analiz edilerek verilere ait tanımlayıcı istatistikler hesaplanmıştır ve normallik testi uygulanmıştır. İkili grupların karşılaştırılmasında bağımsız örneklem T testi, çoklu grupların karşılaştırılmasında ise One Way Anova testi kullanılmıştır. Verilerin analizi %95 güven aralığında, $p < 0.05$ anlam düzeyindedir.

3. BULGULAR

Tablo 1. Çocukların Yaşa Göre Dağılımları

Yaş	N	%
10-11-12 yaş	581	51,2
13-14-15 yaş	553	48,8
Toplam	1134	%100,0

Tablo 1 incelendiğinde, çocukların %51,2 (581)'si 10-12, %48,8 (553)'i 13-15 yaş arasında olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Çocukların Sınıf Değişkenine Göre Dağılımları

Sınıf	N	%
3.Sınıf	4	,4
4.Sınıf	25	2,2
5.Sınıf	130	11,5
6.Sınıf	324	28,6
7.Sınıf	251	22,1
8.Sınıf	277	24,4
9.Sınıf	123	10,8
Toplam	1134	%100,0

Tablo 2 incelendiğinde, çocukların %0,4 (4)'ü 3üncü, %2,2 (25)'si 4üncü, %11,5 (130)'i 5inci, %28,6 (324)'sı 6ıncı, %22,1 (251)'i 7inci, %24,4 (277)'si 8inci ve %10,8 (123)'si 9uncu sınıfta olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Çocukların Spor Yapma Yılına Göre Dağılımları

Spor Yapma Yılı	N	%
Hiç yapmadım	372	32,8
0-1 yıl	347	30,6
1-3 yıl	314	27,7
3 yıl ve üzeri	101	8,9

Toplam	1134	%100,0
---------------	------	--------

Tablo 3 incelendiğinde, çocukların %32,8 (372)'i daha önce spor yapmadığı, %30,6 (347)'si 0-1 yıl arası, %27,7 (314)'si 1-3 yıl arası ve %8,9 (101)'u 3 yıl ve üzerinde spor yapan çocuklardan olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Çocukların Beşiktaş Jimnastik Kulübü Spor Okulları Futbol Kampına Katılmasına Göre Dağılımları

Futbol Kampına Katılma	N	%
Hiç katılmadım	584	51,5
İlk kez katıldım	318	28,0
2.kez katıldım	149	13,1
3.kez katıldım	60	5,3
4 kez ve üzeri katıldım	23	2,0
Toplam	1134	%100,0

Tablo 4 incelendiğinde, çocukların %51,5 (584)'si daha önce futbol kampına katılmadığı, %28 (318)'i ilk kez katıldığı, %13,1 (149)'i 2.kez katıldığı, %5,3 (60)'ü 3.kez katıldığı ve %2 (23)'si 4.kez ve daha fazla katıldığı görülmektedir.

Tablo 5. Çocukların Spor Yapma ve Kampa Katılma Durumuna (Araştırma Grupları) Göre Dağılımları

Gruplar	N	%
1.Grup (Hem Spor Yapıp Hem de Kampa Katılan Çocuklar)	548	48,3
2.Grup (Spor Yapıp Kampa Katılmayan Çocuklar)	215	19,0
3.Grup (Hem Spor Yapmayıp Hem de Kampa Katılmayan Çocuklar)	371	32,7
Toplam	1134	%100,0

Tablo 5 incelendiğinde, çocukların %48,3 (548)'ü spor yapan ve kampa katılan çocuklardan, %19 (215)'u spor yapan fakat kampa katılmayan çocuklardan ve %32,7 (371)'si hem spor yapmayan hem de kampa katılmayan çocuklardan olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Çocukların Haftalık Spor Yapma Süresine Göre Dağılımları

Spor Yapma Süresi	N	%
Hiç yapmadım	373	32,9
1 veya 2 gün	608	53,6
3-4 gün	128	11,3
5-6 gün	25	2,2
Toplam	1134	%100,0

Tablo 6 incelendiğinde, çocukların %32,9 (373)'ü spor yapmayan çocuklardan, %53,6 (608)'si haftalık 1 veya 2 gün spor yapan çocuklardan, %11,3 (128)'ü haftalık 3-4 gün spor yapan çocuklardan, %2,2 (25)'si haftalık 5-6 gün spor yapan çocuklardan olduğu görülmektedir.

Tablo 7. BAE ve SDDÖ Alt Boyutlarına Göre Tanımlayıcı İstatistikler

Alt Boyutlar	N	Min.	Max.	Ort.	S
(B.A.E) Ego Yönelimi Alt Boyutu	1134	1,00	4,67	1,4891	,52596
(B.A.E.)Görev Yönelim Alt Boyutu	1134	1,00	3,17	1,1302	,31291
(SDDÖ) Sorumluluk Duygusu Alt Boyutu	1134	1,00	2,94	1,7543	,32705
(SDDÖ) Sorumluluk Davranışı Alt Boyutu	1134	1,00	3,22	1,7847	,33509

Tablo 7 incelendiğinde, ego yönelimi alt boyutunun (*Ort.* = 1,48, *S* = ,52), görev yönelimi alt boyutunun (*Ort.* = 1,13, *S* = ,31), sorumluluk duygusu ve davranışı ölçeği alt boyutlarına bakıldığında ise sorumluluk duygusu alt boyutu (*Ort.* = 1,75, *S* = ,32), sorumluluk davranışı alt boyutu (*Ort.* = 1,78, *S* = ,34) olduğu bulunmuştur. Elde edilen verilere bakıldığında; BAE için, ego yönelimi alt boyutu genel ortalamasının görev yönelimi alt boyutundan yüksek olduğu, SDDÖ için, sorumluluk davranışı alt boyutu genel ortalamasının sorumluluk duygusu alt boyutundan daha yüksek olduğu tabloda görülmektedir.

Tablo 8. Çocukların Yaşına Göre BAE ve SDDÖ Varyans Analiz Sonuçları (One Way Anova)

Alt Boyutlar	Değişken	N	Ort.	S	f	p
(B.A.E) Ego Yönelimi Alt Boyutu	10-11-12 yaş	581	1,4607	,48179	1,867	,062
	13-14-15 yaş	553	1,5190	,56759		
(B.A.E) Görev Yönelimi Alt Boyutu	10-11-12 yaş	581	1,1044	,27854	2,855	,004*
	13-14-15 yaş	553	1,1573	,34354		
(SDDÖ) Sorumluluk Duygusu Alt Boyutu	10-11-12 yaş	581	1,7613	,34830	,746	,456
	13-14-15 yaş	553	1,7468	,30326		
(SDDÖ)	10-11-12 yaş	581	1,7938	,35045	,943	,346

Sorumluluk Davranışı Alt Boyutu	13-14-15 yaş	553	1,7751	,31819
--	--------------	-----	--------	--------

Tablo 8’de çocukların yaş değişkenine göre BAE ve SDDÖ analiz sonuçlarına bakıldığında, BAE ölçeğinin ego yönelimi alt boyutunda puanların 10-12 yaş (*Ort.* = 1,46, *S* = ,48), 13-15 yaş (*Ort.* = 1,51, *S* = ,57) arasında olduğu görülmektedir. İstatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p=,004$, $p<0,05$). Çocukların yaşına göre görev yönelimi alt boyutuna bakıldığında ise puanların 10-12 yaş (*Ort.* = 1,10, *S* = ,28), 13-15 yaş (*Ort.* = 1,15, *S* = ,34) arasında olduğu görülmektedir. İstatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p=0,000$, $p<0,05$). SDDÖ’nde yaşa göre sorumluluk duygusu alt boyutuna bakıldığında 10-12 yaş (*Ort.* = 1,76, *S* = ,35), 13-15 yaş (*Ort.* = 1,74, *S* = ,30) arasında olduğu görülmektedir. İstatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p=0,456$, $p>0,05$). Yaşa göre sorumluluk davranışı alt boyutuna bakıldığında ise 10-12 yaş (*Ort.* = 1,79, *S* = ,35), 13-15 yaş (*Ort.* = 1,77, *S* = ,32) arası olduğu görülmektedir. İstatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p=.346$, $p>0,05$).

Tablo 9. Çocukların Sınıf Değişkenine Göre BAE ve SDDÖ Varyans Analiz Sonuçları (One Way Anova)

Alt Boyutlar	Değişken	N	Ort.	S	Min.	Max.	f	p	Tukey				
(B.A.E) Ego Yönelimi Alt Boyutu	3.Sınıf	4	1,0417	,08333	1,00	1,17	9,837,000*						
	4.Sınıf	25	1,2067	,20571	1,00	1,67							
	5.Sınıf	130	1,3692	,49021	1,00	3,00							
	6.Sınıf	324	1,4583	,48955	1,00	3,67							
	7.Sınıf	251	1,4323	,47147	1,00	3,17							
	8.Sınıf	277	1,5451	,56312	1,00	4,67							
	9.Sınıf	123	1,7588	,60928	1,00	3,83							
	Toplam	1134	1,4891	,52596	1,00	4,67							
	(B.A.E) Görev Yönelimi Alt Boyutu	3.Sınıf	4	1,0000	,00000	1,00				1,00	1,883 ,081		
		4.Sınıf	25	1,1133	,25784	1,00				1,83			
5.Sınıf		130	1,0756	,21677	1,00	2,33							
6.Sınıf		324	1,1065	,29454	1,00	3,17							
7.Sınıf		251	1,1680	,35652	1,00	2,83							
8.Sınıf		277	1,1450	,32836	1,00	2,67							
9.Sınıf		123	1,1477	,32166	1,00	2,17							
Toplam		1134	1,1302	,31291	1,00	3,17							
(SDDÖ) Sorumluluk	3.Sınıf	4	1,6111	,17568	1,44	1,83	2,786	,011	4-7				

Duygusu Alt Boyutu		4.Sınıf	25	1,6733	,18998	1,33	2,06		
		5.Sınıf	130	1,7321	,32582	1,00	2,78		
		6.Sınıf	324	1,7248	,36028	1,00	2,67		
		7.Sınıf	251	1,7928	,30903	1,00	2,67		
		8.Sınıf	277	1,7391	,33257	1,00	2,94		
		9.Sınıf	123	1,8320	,26294	1,28	2,50		
		Toplam	1134	1,7543	,32705	1,00	2,94		
		3.Sınıf	4	1,6389	,17273	1,44	1,83		
		4.Sınıf	25	1,7000	,18634	1,33	2,06		
		5.Sınıf	130	1,7744	,36979	1,00	3,22		
(SDDÖ) Sorumluluk Davranışı Alt Boyutu		6.Sınıf	324	1,7587	,34625	1,00	2,67	2,011	,061
		7.Sınıf	251	1,8187	,33074	1,00	2,67		
		8.Sınıf	277	1,7704	,34257	1,00	2,94		
		9.Sınıf	123	1,8487	,26930	1,22	2,61		
		Toplam	1134	1,7847	,33509	1,00	3,22		

Tablo 9 incelendiğinde, araştırmaya katılan çocukların sınıfa göre BAE ve SDDÖ analiz sonuçları, BAE ölçeğinin ego yönelimi alt boyutunda puanların 3.sınıf (*Ort.* = 1,04, *S* = ,08), 4.sınıf (*Ort.* = 1,20, *S* = ,21), 5.sınıf (*Ort.* = 1,36, *S* = ,49), 6.sınıf (*Ort.* = 1,45, *S* = ,49), 7.sınıf (*Ort.* = 1,43, *S* = ,47), 8.sınıf (*Ort.* = 1,54, *S* = ,56), 9.sınıf (*Ort.* = 1,14, *S* = ,32) olduğu görülmektedir. İstatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p=0,000$, $p<0,05$). BAE ölçeğinin görev yönelimi alt boyutunda puanların 3.sınıf (*Ort.* = 1,00, *S* = ,00), 4.sınıf (*Ort.* = 1,11, *S* = ,26), 5.sınıf (*Ort.* = 1,07, *S* = ,22), 6.sınıf (*Ort.* = 1,10, *S* = ,29), 7.sınıf (*Ort.* = 1,16, *S* = ,36), 8.sınıf (*Ort.* = 1,14, *S* = ,33), 9.sınıf (*Ort.* = 1,13, *S* = ,31) olduğu görülmektedir. İstatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p=0,081$, $p>0,05$). SDDÖ sorumluluk duygusu alt boyutunda puanların 3.sınıf (*Ort.* = 1,61, *S* = ,18), 4.sınıf (*Ort.* = 1,67, *S* = ,90), 5.sınıf (*Ort.* = 1,75, *S* = ,35), 6.sınıf (*Ort.* = 1,73, *S* = ,3), 7.sınıf (*Ort.* = 1,79, *S* = ,31), 8.sınıf (*Ort.* = 1,73, *S* = ,33), 9.sınıf (*Ort.* = 1,83, *S* = ,26) olduğu görülmektedir. İstatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p=0,011$, $p<0,05$). SDDÖ sorumluluk davranışı alt boyutunda puanların 3.sınıf (*Ort.* = 1,63, *S* = ,17), 4.sınıf (*Ort.* = 1,70, *S* = ,19), 5.sınıf (*Ort.* = 1,77, *S* = ,37), 6.sınıf (*Ort.* = 1,75, *S* = ,35), 7.sınıf (*Ort.* = 1,81, *S* = ,33), 8.sınıf (*Ort.* = 1,77, *S* = ,34), 9.sınıf (*Ort.* = 1,84, *S* = ,27) olduğu görülmektedir. İstatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p=0,061$, $p>0,05$).

Tablo 10. Çocukların Spor Yılına Göre BAE ve SDDÖ Varyans Analiz Sonuçları (One Way Anova)

Alt Boyutlar	Değişken	N	Ort.	S	Min.	Max.	f	p	Tukey
(B.A.E) Ego Yönelimi	Hiç yapmadım	372	1,2549	,45332	1,00	4,17	43,857	,000*	1-2
	0-1 yıl	347	1,5442	,51281	1,00	3,83			
	1-3 yıl	314	1,6449	,53966	1,00	4,67			
	3 yıl ve üzeri	101	1,6782	,47273	1,00	3,17			
	Toplam	1134	1,4891	,52596	1,00	4,67			
(B.A.E) Görev Yönelimi	Hiç yapmadım	372	1,2289	,42187	1,00	3,17	20,058	,000*	1-3
	0-1 yıl	347	1,0692	,20826	1,00	2,00			
	1-3 yıl	314	1,1019	,25077	1,00	2,17			
	3 yıl ve üzeri	101	1,0644	,21470	1,00	2,00			
	Toplam	1134	1,1302	,31291	1,00	3,17			
(SDDÖ) Sorumluluk Duygusu Alt Boyutu	Hiç yapmadım	372	1,7531	,36506	1,00	2,94	,210	,889	
	0-1 yıl	347	1,7446	,33317	1,00	2,61			
	1-3 yıl	314	1,7642	,28391	1,00	2,78			
	3 yıl ve üzeri	101	1,7607	,28358	1,00	2,50			
	Toplam	1134	1,7543	,32705	1,00	2,94			
(SDDÖ) Sorumluluk Davranışı Alt Boyutu	Hiç yapmadım	372	1,8127	,39443	1,00	3,22	1,557	,198	
	0-1 yıl	347	1,7595	,32726	1,00	2,61			
	1-3 yıl	314	1,7787	,27731	1,00	2,78			
	3 yıl ve üzeri	101	1,7866	,28018	1,00	2,50			
	Toplam	1134	1,7847	,33509	1,00	3,22			

Tablo 10'da araştırmaya katılan çocukların spor yılına göre BAE ve SDDÖ analiz sonuçları incelendiğinde, BAE ölçeğinin ego yönelimi alt boyutunda puanların hiç yapmıyorum (*Ort.* = 1,25, *S* = ,45), 0-1 yıl (*Ort.* = 1,54, *S* = ,51), 1-3 yıl (*Ort.* = 1,64, *S* = ,54), 3 yıl ve üzeri (*Ort.* = 1,67, *S* = ,47) arasında olduğu görülmektedir. İstatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p=0,000$, $p<0,05$). BAE ölçeğinin görev yönelimi alt boyutunda puanların hiç yapmıyorum (*Ort.* = 1,22, *S* = ,42), 0-1 yıl (*Ort.* = 1,06, *S* = ,21), 1-3 yıl (*Ort.* = 1,10, *S* = ,25), 3 yıl ve üzeri (*Ort.* = 1,06, *S* = ,21) olduğu görülmektedir. İstatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p=0,000$, $p<0,05$). SDDÖ sorumluluk duygusu alt boyutunda puanların hiç yapmıyorum (*Ort.* = 1,75, *S* = ,37), 0-1 yıl (*Ort.* = 1,74, *S* = ,33), 1-3 yıl (*Ort.* = 1,76, *S* = ,28), 3 yıl ve üzeri (*Ort.* = 1,76, *S* = ,28) olduğu görülmektedir. İstatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p=0,889$, $p>0,05$). SDDÖ sorumluluk davranışı alt boyutunda puanların hiç yapmıyorum (*Ort.* = 1,81, *S* = ,39), 0-1 yıl (*Ort.* = 1,75, *S* = ,33), 1-3 yıl (*Ort.* = 1,77, *S* = ,28), 3 yıl ve üzeri (*Ort.* =

1,78, $S = ,28$) olduğu görülmektedir. İstatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p=0,198$, $p>0,05$).

Tablo 11. Çocukların Beşiktaş Jokey Kulübü Spor Okulları Kampına Katılma Durumuna Göre BAE ve SDDÖ Varyans Analiz Sonuçları (One Way Anova)

Alt Boyutlar	Değişken	N	Ort.	S	Min.	Max.	f	P	Tukey
(B.A.E) Ego Yönelimi Alt Boyutu	Hiç katılmadım	584	1,4244	,53489	1,00	4,67			
	İlk kez katıldım	318	1,4811	,50270	1,00	3,17			1-3
	2.kez katıldım	149	1,6544	,47777	1,00	3,00	10,257	,000*	1-4
	3.kez katıldım	60	1,7611	,52379	1,00	3,33			2-3
	4 kez ve üzeri katıldım	23	1,4638	,50241	1,00	3,00			2-4
	Toplam	1134	1,4891	,52596	1,00	4,67			
(B.A.E) Görev Yönelimi Alt Boyutu	Hiç katılmadım	584	1,1547	,35966	1,00	3,17			
	İlk kez katıldım	318	1,1106	,25992	1,00	2,17			
	2.kez katıldım	149	1,0828	,21802	1,00	2,00	2,192	,068	
	3.kez katıldım	60	1,1056	,27612	1,00	2,00			
	4 kez ve üzeri katıldım	23	1,1522	,27940	1,00	2,00			
	Toplam	1134	1,1302	,31291	1,00	3,17			
(SDDÖ) Sorumluluk Duygusu Alt Boyutu	Hiç katılmadım	584	1,7329	,38466	1,00	2,94			
	İlk kez katıldım	318	1,7610	,25409	1,28	2,78			
	2.kez katıldım	149	1,7923	,24781	1,33	2,44	1,968	,097	
	3.kez katıldım	60	1,8296	,24332	1,33	2,50			
	4 kez ve üzeri katıldım	23	1,7609	,21739	1,33	2,17			
	Toplam	1134	1,7543	,32705	1,00	2,94			
(SDDÖ) Sorumluluk Davranışı Alt Boyutu	Hiç katılmadım	584	1,7810	,40188	1,00	3,22			
	İlk kez katıldım	318	1,7731	,24721	1,33	2,78			
	2.kez katıldım	149	1,8046	,24640	1,33	2,44	,617	,650	
	3.kez katıldım	60	1,8370	,24246	1,33	2,50			
	4 kez ve üzeri katıldım	23	1,7729	,20849	1,33	2,17			
	Toplam	1134	1,7847	,33509	1,00	3,22			

Tablo 11’de araştırmaya katılan çocukların Beşiktaş Jokey Kulübü spor okulları kampına katılma durumuna göre, BAE ölçeğinin ego yönelimi alt boyutundaki

puanların hiç katılmadım (*Ort.* = 1,42, *S* = ,53), ilk kez katıldım (*Ort.* = 1,48, *S* = ,50), 2.kez katıldım (*Ort.* = 1,65, *S* = ,48), 3.kez katıldım (*Ort.* = 1,76, *S* = ,52), 4.kez katıldım (*Ort.* = 1,46, *S* = ,50) olduğu görülmektedir. İstatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p=0,000$, $p<0,05$). BAE ölçeğinin görev yönelimi alt boyutunda puanların hiç katılmadım (*Ort.* = 1,15, *S* = ,36), ilk kez katıldım (*Ort.* = 1,11, *S* = ,26), 2.kez katıldım (*Ort.* = 1,08, *S* = ,22), 3.kez katıldım (*Ort.* = 1,10, *S* = ,28), 4.kez katıldım (*Ort.* = 1,15, *S* = ,28) olduğu görülmektedir. İstatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p=0,068$, $p>0,05$). SDDÖ sorumluluk duygusu alt boyutunda puanların hiç katılmadım (*Ort.* = 1,73, *S* = ,38), ilk kez katıldım (*Ort.* = 1,76, *S* = ,25), 2.kez katıldım (*Ort.* = 1,79, *S* = ,25), 3.kez katıldım (*Ort.* = 1,82, *S* = ,24), 4.kez katıldım (*Ort.* = 1,76, *S* = ,22) olduğu görülmektedir. İstatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p=0,097$, $p>0,05$). SDDÖ sorumluluk davranışı alt boyutunda puanların hiç katılmadım (*Ort.* = 1,78, *S* = ,40), ilk kez katıldım (*Ort.* = 1,77, *S* = ,25), 2.kez katıldım (*Ort.* = 1,80, *S* = ,25), 3.kez katıldım (*Ort.* = 1,83, *S* = ,24), 4.kez katıldım (*Ort.* = 1,77, *S* = ,21) olduğu görülmektedir. İstatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p=0,650$, $p>0,05$).

Tablo 12. Çocukların Spor ve Kampa Katılmasına Göre BAE ve SDDÖ Varyans Analiz Sonuçları (One Way Anova)

Alt Boyutlar	Değişken	N	Ort.	S	Min.	Max.	f	p	Tukey
(B.A.E) Ego Yönelimi Alt Boyutu	1.Grup	548	1,5566	,50805	1,00	3,33	71,036	,000*	1-2
	2.Grup	215	1,7240	,53542	1,00	4,67			1-3
	3.Grup	371	1,2534	,45293	1,00	4,17			2-3
	Toplam	1134	1,4891	,52596	1,00	4,67			
(B.A.E) Görev Yönelimi Alt Boyutu	1.Grup	548	1,1040	,25200	1,00	2,17	32,657	,000*	1-2
	2.Grup	215	1,0295	,14469	1,00	2,00			1-3
	3.Grup	371	1,2273	,42127	1,00	3,17			2-3
	Toplam	1134	1,1302	,31291	1,00	3,17			
(SDDÖ) Sorumluluk Duygusu Alt Boyutu	1.Grup	548	1,7776	,25040	1,28	2,78	4,703	,009*	1-2
	2.Grup	215	1,6972	,41273	1,00	2,61			
	3.Grup	371	1,7529	,36553	1,00	2,94			
	Toplam	1134	1,7543	,32705	1,00	2,94			
(SDDÖ) Sorumluluk	1.Grup	548	1,7889	,24571	1,33	2,78	4,713	,009*	1-2
	2.Grup	215	1,7256	,40687	1,00	2,61			2-3

Davranışı Alt Boyutu	3.Grup	371	1,8127	,39496	1,00	3,22
	Toplam	1134	1,7847	,33509	1,00	3,22

Tablo 12’de araştırmaya katılan çocukların BJK Spor Okulları Kampına katılma ve spor yapma durumuna göre, BAE ölçeğinin ego yönelimi alt boyutundaki puanların spor yapan ve kampa katılan çocuklar (*Ort.* = 1,55, *S* = ,51), spor yapan fakat kampa katılmayan çocuklar (*Ort.* = 1,72, *S* = ,54), spor yapmayan ve kampa katılmayan çocuklar (*Ort.* = 1,25, *S* = ,48) olduğu görülmektedir. İstatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p=0,000$, $p<0,05$). BAE ölçeğinin görev yönelimi alt boyutundaki puanların spor yapan ve kampa katılan çocuklar (*Ort.* = 1,10, *S* = ,25), spor yapan fakat kampa katılmayan çocuklar (*Ort.* = 1,02, *S* = ,14), spor yapmayan ve kampa katılmayan çocuklar (*Ort.* = 1,22, *S* = ,42) olduğu görülmektedir. İstatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p=0,000$, $p<0,05$). SDDÖ sorumluluk duygusu alt boyutunda puanların spor yapan ve kampa katılan çocuklar (*Ort.* = 1,77, *S* = ,25), spor yapan fakat kampa katılmayan çocuklar (*Ort.* = 1,69, *S* = ,41), spor yapmayan ve kampa katılmayan çocuklar (*Ort.* = 1,75, *S* = ,37) olduğu görülmektedir. İstatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p=0,009$, $p<0,05$). SDDÖ sorumluluk davranışı alt boyutunda puanların spor yapan ve kampa katılan çocuklar (*Ort.* = 1,78, *S* = ,25) spor yapan fakat kampa katılmayan çocuklar (*Ort.* = 1,72, *S* = ,41), spor yapmayan ve kampa katılmayan çocuklar (*Ort.* = 1,81, *S* = ,39) olduğu görülmektedir. İstatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p=0,009$, $p<0,05$).

Tablo 13. Çocukların Haftalık Spor Yapma Süresine Göre BAE ve SDDÖ Varyans Analiz Sonuçları (One Way Anova)

Alt Boyutlar	Değişken	N	Ort.	S	Min.	Max.	f	p	Tukey
(B.A.E) Ego Yönelimi Alt Boyutu	Hiç yapmadım	373	1,2538	,45225	1,00	4,17	54,090	,000*	1-2
	1 veya 2 gün	608	1,5515	,52014	1,00	4,67			1-3
	3-4 gün	128	1,8034	,45508	1,00	3,17			2-3
	5-6 gün	25	1,8733	,55752	1,00	3,17			2-4
	Toplam	1134	1,4891	,52596	1,00	4,67			
(B.A.Ö) Görev Yönelimi Alt Boyutu	Hiç yapmadım	373	1,2261	,42046	1,00	3,17	18,379	,000*	1-2 1-3

Boyutu	1 veya 2 gün	608	1,0798	,21517	1,00	2,17		
	3-4 gün	128	1,0924	,27732	1,00	2,00		
	5-6 gün	25	1,1200	,29861	1,00	2,00		
	Toplam	1134	1,1302	,31291	1,00	3,17		
(SDDÖ) Sorumluluk Duygusu Alt Boyutu	Hiç yapmadım	373	1,7523	,36488	1,00	2,94		
	1 veya 2 gün	608	1,7477	,31770	1,00	2,78	1,999	,112
	3-4 gün	128	1,8095	,25736	1,33	2,44		
	5-6 gün	25	1,6600	,23642	1,00	2,06		
	Toplam	1134	1,7543	,32705	1,00	2,94		
(SDDÖ) Sorumluluk Davranışı Alt Boyutu	Hiç yapmadım	373	1,8088	,38987	1,00	3,22		
	1 veya 2 gün	608	1,7657	,31383	1,00	2,94	2,551	,054
	3-4 gün	128	1,8234	,25997	1,33	2,61		
	5-6 gün	25	1,6889	,24637	1,00	2,06		
	Toplam	1134	1,7847	,33509	1,00	3,22		

Tablo 13'te araştırmaya katılan çocukların haftalık spor yapma süresine göre BAE ve SDDÖ sonuçlar incelendiğinde, BAE ölçeğinin ego yönelimi alt boyutunda puanların hiç yapmadım ($Ort. = 1,25, S = ,45$), 1 veya 2 gün ($Ort. = 1,55, S = ,52$), 3-4 gün ($Ort. = 1,80, S = ,45$), 5-6 gün ($Ort. = 1,87, S = ,56$) olduğu görülmektedir. İstatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p=0,000, p<0,05$). BAE ölçeğinin görev yönelimi alt boyutunda puanların hiç yapmadım ($Ort. = 1,22, S = ,42$), 1 veya 2 gün ($Ort. = 1,07, S = ,21$) 3-4 gün ($Ort. = 1,09, S = ,28$), 5-6 gün ($Ort. = 1,12, S = ,30$) olduğu görülmektedir. İstatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p=0,000, p<0,05$). SDDÖ sorumluluk duygusu alt boyutunda puanların hiç yapmadım ($Ort. = 1,75, S = ,36$), 1 veya 2 gün ($Ort. = 1,74, S = ,31$), 3-4 gün ($Ort. = 1,80, S = ,26$), 5-6 gün ($Ort. = 1,60, S = ,24$) olduğu görülmektedir. İstatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p=0,112, p>0,05$). SDDÖ sorumluluk davranışı alt boyutunda puanların hiç yapmadım ($Ort. = 1,80, S = ,39$), 1 veya 2 gün ($Ort. = 1,75, S = ,31$), 3-4 gün ($Ort. = 1,81, S = ,26$), 5-6 gün ($Ort. = 1,68, S = ,25$) olduğu görülmektedir. İstatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p=0,054, p<0,05$).

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Ego yönelimi, kişinin diğer kişilerden daha üstün olmasını gözetmekte iken hedef yöneliminde ego ile ilgili olan kişiler kendi üstünlüklerini kanıtlama gayreti gösterebilmektedir (Bıkmaz, 2004). Görev yönelimi özelliklerine sahip kişilerin beceri ve bilgi gelişimine önem göstererek bireysel gelişimden başarı hazzı sağlamaya önem verdikleri ifade edilmektedir. Bu bireylerin, yeni ve zorlayıcı görevleri üstlenmede ısrarcı ve istekli olduklarını söylemek mümkün olabilir. Görev yönelimli bireylerin, sonuçtan ziyade başarıyı sağlayacak olan süreçlere önem vermekte olduğu yarışma ve uygulama sırasında da elinden gelenin fazlasını yapmaya gayret gösterdikleri vurgulanmaktadır (Yılmaz, 2002).

Bozkurt (2014)'un çalışmasında BAE alt boyutları ve cinsiyet değişkeni açısından elde edilen puanlara bakıldığında hem erkeklerde hem de kadınlarda hedef yönelimi türünün görev yönelimi olduğu ortaya çıkmıştır. Başarı algısı özelliklerinin ve güdülenme profillerinin cinsiyete göre karşılaştırılması ile ilgili yapılan araştırmada; güdülenme, içsel-dışsal güdülenme ve ego yönelimi değişkenlerinin cinsiyete göre ortalamalarda anlamlı bir farklılık bulunmadığı ortaya çıkmıştır (Sinan, 2015). Buna karşılık cinsiyete göre görev yönelimi ortalamalarının kadınlarda anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur. Soytürk (2019)'ün yaptığı çalışmada, cinsiyet ile BAE arasında iki alt boyutta da anlamlı bir farklılığa rastlanmadığı bulunmuştur. Elmas (2018)'in çalışmasında da cinsiyete göre katılımcıların başarı algısının görev ve ego yönelimi alt boyutlarında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı belirtilmektedir. Şenyurt (2018)'un çalışmasında çalışmaya katılanların cinsiyete göre BAE puanları arasında hem ego hem de görev alt boyutu arasında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

Genç futbolcular ile yapılan başarı algıları ve spora katılım güdülerini arasında elde edilen sonuca bakıldığında, genç futbolcuların ego yönelimi ortalaması

puanlarının görev yönelimi ortalama puanlarından daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır (Altıntaş vd., 2008). Yapılan çalışmada da genel ortalamalara bakıldığında, çocukların ego yönelimi puan ortalamasının görev yönelimi puan ortalamasından daha yüksek olduğu görülmektedir. Altıntaş vd., (2008)'nin çalışması ile yapılan araştırma arasında bu yönden bir benzerlik görülmektedir. Yapılan çalışmada da yaş değişkenine göre BAE'nde hem ego hem de görev yönelimi alt boyutlarında anlamlı farklılığa rastlanmıştır. Başarı algısında yaşın görev yönelimini etkilediği söylenebilir. Köksal (2017)'in yapmış olduğu çalışmada, katılımcıların görev ve ego yöneliminde yaşlar arasında farklılık bulunmamıştır. Bozkurt (2014)'un çalışmasında katılımcıların takım kategorisi değerlendirildiğinde BAE alt boyutlarında küçükler, yıldızlar ve gençler kategorisi arasında görev yöneliminde anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Yapılan çalışmada da görev yönelimi ve BAE alt boyutu arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Bozkurt (2014)'un çalışması ile yapılan çalışma bu yönü ile benzerlik göstermektedir.

Sinan (2015)'in çalışmasında katılımcıların başarı algısı özelliklerinin ve güdülenme profillerinin spor yılına bağlı olarak karşılaştırılması sonucunda güdülenmeme, ego ve görev yönelimi ortalamalarının spor yılına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği ortaya çıkmıştır. Katılımcıların haftalık spor yapma süresinde de anlamlı bir farklılığa rastlanmadığı görülmektedir. Yapılan çalışmada, haftalık spor yapma süresi ile spor yılında hem ego hem de görev yönelimi alt boyutlarında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Spor yapma yılının ve süresinin hem ego hem de görev yöneliminden etkilendiğinden söz edilebilir. Şenyurt (2018)'un çalışmasında katılımcıların yaşa bağlı olarak BAE puanları arasındaki farklılığa bakıldığında; görev ve ego alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Sinan (2015)'in ve Şenyurt (2018)'un çalışması bu yönüyle yapılan çalışma ile farklılık gösterdiği söylenebilir. Yapılan bir çalışmada ise BAE ile yaş arasında anlamlı bir

farklılık bulunmuş iken, 8-14 ve 15-17 yaşlarda görev yönelimi ortalama puanlarının ego yönelimi ortalama puanlarının üzerinde olduğu bulunmuştur (Torun, 2020). Yapılan çalışmada 10-12 ve 13-15 yaşlarda görev yönelimi ortalama puanları ego yönelimi ortalama puanlarından daha yüksek bulunmuştur.

Başoğlu (2017)'nin yıldız erkek grekoromen güreş milli takım sporcularının başarı ve öz yeterlilik seviyelerini belirlemek için yaptığı çalışmada, BAE puan ortalamalarının yaşa göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür. Elmas (2018)'in yaptığı çalışmada başarı algısının alt boyutlarındaki ilişkiye bakıldığında yaşa bağlı olarak başarı algısı alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Karabulut (2010)'un öğrenciler üzerinde yaptığı çalışmada, yaşa bağlı olarak görev ve ego yönelimli olması arasında anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Davranış boyutu duyguya bağlı olarak oluşan sorumluluk davranışı ile ilgili sıklıkta yaşandığını duygu boyutu ise kişinin sosyal durumlarda yaşadığı sorumluluk duygusunu ifade etmektedir (Özen, 2013). Ateş (2020)'in yaptığı çalışmada cinsiyet ile SDDÖ arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bir başka çalışmada da katılımcıların sorumluluklarını yerine getirme davranışlarını cinsiyete göre anlamlı bir farklılık bulunmadığı belirtilmiştir (Cereci, 2016).

Özdemir (2019)'in lise öğrencileriyle yaptığı çalışmada sorumlu davranma ve sorumluluk duyma kavramları arasında cinsiyete göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Kesici (2018)'nin, lise öğrencileriyle yaptığı çalışmada kız öğrencilerin sorumluluk bilincinin erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sezer ve Çoban (2016)'in, ortaokul öğrencilerinin sorumluluk değeri algılarını inceledikleri çalışmada, sınıf yükseldikçe sorumluluk bilincinin azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Şahan (2011)'in, yaptığı çalışmada da

benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Yapılan çalışmada da benzer sonuçlara ulaşıldığından dolayı sınıfın görev yönelimini etkilediğinden söz edilebilir.

Sonuç olarak; egzersiz ve spor alışkanlığı bireye okul çağından itibaren kazandırılmalıdır. Çocukların spor ve egzersiz etkinliklerine katılım nedenlerinin belirlenmesi ve katılım ihtiyaçlarının karşılanabilmesi amacıyla düzenli, sistemli ve yaşa uygun çalışmaların planlanması ve uygulanması büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, toplumun temel taşı olan çocukların sorumluluk davranışının ve duygusunun spor ile birlikte kazandırılmasının önemli bir değer taşıdığından aileler, eğitimciler ve antrenörler tarafından bilinmesi büyük önem taşımaktadır.

Çıkar Çatışması: Makalenin yazarları Sinem Didem Karahan ve Betül Bayazıt'ın çalışmasında herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması olmamıştır.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı: Araştırma Dizaynı- SDK, BB; Verilerin Toplanması- SDK; İstatistik analiz- SDK, BB; Makalenin hazırlanması- SDK, BB.

KAYNAKÇA

Altıntaş, A., Hacıoğlu O, Sağtürk B., Belman C, Aşçı FH. (2008). Genç Futbol Hakemlerinin Spora Katılım Güdüleri ve Başarı Algıları ile İlişkisi. 10. Uluslararası Spor İçi Kongresi: Bolu.

Altıntaş, A. (2010). Sporcuların Hedef Yönelimleri, Algılanan Güdusel İklimleri ve Algılanan Fiziksel Yeterliklerinin Cinsiyete ve Deneyim Düzeyine Göre Karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi . Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Ateş, A. (2020). Öğrencilerin Özgüven ve Sorumluluk Duygusunun Akademik Başarı Üzerindeki Rolü. Yüksek Lisans Tezi. Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Başaran, İ. E. (2005). *Eğitim Psikolojisi: Gelişim, Öğrenme ve Ortam* (6. Baskı). Ankara: Nobel.
- Başoğlu, B. (2017). Grekoromen yıldız erkek güreş milli takım oyuncularının başarı algısı ve öz yeterlilik düzeylerinin incelenmesi. Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi. 2(1), 31-40.
- Bıkmaz, H.F. (2004). Sınıf Öğretmenlerinin Fen Öğretiminde Öz Yeterlik İnancı Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması; Milli Eğitim Dergisi; sayı: 161.
- Bozkurt, Ş. (2014). Okul Sporlarına Katılan Öğrencilerin Katılım Motivasyonu, Başarı Algısı ve Öz Yeterliklerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Canpolat, A.M., Çetinkalp, Z. K. (2011). İlköğretim ıı. kademe öğrenci sporcuların başarı algısı ve öz-yeterlik düzeyleri arasındaki ilişki; Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilim Dergisi; 13 (1); 14–19.
- Cerçi, C. Y. (2016). Okul Yöneticilerinin Yönetmel Sorumluluklarını Yerine Getirirken Yaşadıkları Sorunlara ve Sorumluluklarının Hukuksal Sonuçlarına İlişkin Görüşleri. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Cüceloğlu, D. (2001). *Savaşçı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çay, M. (2012). *Hayvan Olmak Günahtır: Bir Bilgelik Ansiklopedisi*. Ankara. Çay Yayınları.
- Daşdan, E. N. (2006). Beden Eğitimi Derslerindeki Öğrencilerin Algıladıkları GÜdÜsel İklimler: Ölçek Uyarlama Çalışması. Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Manisa.
- Daşdan Ada EN, Aşçı FH, Kazak Çetinkalp FZ, Altıparmak ME. (2012). Durumsal güdülenme ölçeğinin (dgö) beden eğitimi ders ortamı için geçerlik v-ve güvenirliği. Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi;

10 (1), 7-12.

Elmas, L. (2018). Sportif Rekreasyon Etkinliklerine Katılan Erken Dönem Ergenlerin Hayal Etme Düzeylerinin Başarı Algısı Üzerine Etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.

Karabulut, G. (2010). İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerinin Oyun Tercihlerine ve Spora Katılımlarına Göre Kaygı Düzeylerinin ve Başarı Algılarının İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Kazak-Çetinkalp, Z. (2006). Başarı Algısı Envanterinin Çocuk Versiyonu-BAE-Ç'nun Türk Sporcuları için Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. 9. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi Bildiri Kitabı, 1325, Muğla.

Kesici, A. (2018). Lise öğrencilerinin sorumluluk düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 38 (3), 965-985.

Köksal, A. (2017). Ergen Basketbolcularda Anne-Baba İlgilenim Düzeyleri ile Benlik Saygısı ve Başarı Algısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Özdemir, M. (2019). Lise ve Ortaokul Öğrencilerinin Beden Eğitimi Dersi Sportmenlik Davranışları ile Sorumluluk Duygu ve Davranışları Arasındaki İlişki. Yüksek Lisans Tezi. Binalı Yıldırım Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Erzincan.

Özen, Y. (2013). Sorumluluk duygusu ve davranışı ölçeğinin geliştirilmesi: güvenilirliği ve geçerliği. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, 7,434- 357.

Özen, Y. (2014). Karakter Eğitiminde Ahlak ve Sorumluluk. İstanbul: Son Çağ.

Özen, Y. (2015). *Sorumluluk Eğitimi*. Ankara: Vize Yayıncılık.

Özen, Y. (2016). *Çocuklarda Sorumluluk Eğitimi*. Ankara: Yason Yayıncılık.

Roberts GC, Treasure DC, Balague G. (1998). Achievement goals in sport: the development and validation of the perception of success

- questionnaire. *Journal of Sports Sciences*; 16(4), 337-347. 79.
- Sadıkoğlu, G. (2002). *Aile Psikolojisi ve Eğitimi*. Eskişehir. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Sezer, A. ve oban, O. (2016). Ortaokul öğrencilerinin sorumluluk değeri algıları. *Uşak Üniversitesi, Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2 (1): 22-39.
- Sezer, T. (2008). İlköğretim 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Sorumluluk Değerinin Öğretimine İlişkin Öğretmen Görüşleri. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Sinan, S. (2015). Spor Yapan Lise Öğrencilerinin Güdülenme Profilleri ve Başarı Algısı Özelliklerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. ukurova Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Soytürk Akın, E. (2019). Sportif Güvenin Belirleyicisi Olarak Güdülenme ve Başarı Algısı: Çocuk Taekwondo Sporcuları Üzerinde Bir alışma. Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- şahan, E. (2011). İlköğretim 5. ve 8. Sınıf Ders Programlarındaki Sorumluluk Eğitimine Dönük Kazanımların Gerçekleşme Düzeyleri (Yüksek Lisans Tezi). Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.
- şenyurt, G. (2018). Takım Sporlarında Algılanan Antrenör, Ebeveyn ve Akran Güdüsel İklim Faktörlerinin Başarı Algısı Üzerindeki Etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sivas.
- Toros, T. (2002). Elit ve elit olmayan erkek basketbolcularda hedef yönelimi, güdüsel (motivasyonel) iklim ve yaşam doyumu. *H.Ü. Spor Bilimleri Dergisi*, 13: 3, 24-36.
- Torun, F. (2020). Elit Judo Sporcularının Başarı Algısı ve Spora Katılım Güdülerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi). Gelişim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Weinberg, RS. Gould, D. (2014). *Foundations of Sport and Exercise Psychology*, 6E. Human Kinetics.

Yavuzer, H. (2006). *Çocuk Eğitimi El Kitabı*. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.

Yılmaz, V. (2002). Çocuk Sporlarında Katılım Motivasyonu Çocuklar Spora Neden Katılırlar?; *Atletizm ve Bilim*; 46 (2) 26-39.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The concept of responsibility, Yavuzer (2006); It is defined as the fulfillment of duties by children, starting from early childhood, throughout their lives, according to their age, gender and developmental levels; Cüceloğlu (2001) is responsible for; It expresses the person's readiness to account for the events and situations that he sees in his own borders. According to another definition, responsibility (Sezer, 2008) defines "a person's adaptation to life, fulfilling all duties that concern him/herself and taking on the consequences of the effects of an event on others, respecting the rights of other people and being able to own the consequences of one's own behavior". Consciousness of responsibility begins in childhood and continues in later years of life. Giving responsibility according to the child's age and cognitive development level is the right choice (Yavuzer, 2006). Başaran (2005), who defines the sense of responsibility as an important emotion, stated that it is a feeling such as being able to perform a job, making an effort for it, doing his best properly and accepting the results of his work when necessary. The basis of the sense of responsibility and responsibility behavior is the responsibility of the individual to himself. Özen (2015) divides responsibility into two dimensions and states that one of them is social responsibilities and the other is personal responsibilities. He says that personal responsibility generally consists of the responsibility areas of the individual's own self and body, while social responsibility consists of responsibilities for both the individual and all people.

Method

Students (1st Group) who attended BJK Sports Schools Winter Camp held in Antalya on 26-30 January 2019, students studying at BJK Football Schools in many cities in Turkey, BJK football teams in Kocaeli İzmit, Kocaeli Gebze, İstanbul Tuzla, Sakarya and Çorlu provinces. Students (2.Group) who receive football training in their schools and have not participated in the camp before, and volunteer (3rd Group) male students between the ages of 10-15 who do

not do sports and have not participated in a sports camp before, from some schools in Istanbul and Kocaeli provinces. The first group in the study; 548 in the group of students who received football training at BJK Sports Schools and participated in the BJK Sports Schools sports camp at least once, the second group; In the group consisting of students who received football training at BJK Sports Schools and never participated in BJK Sports Schools sports camp before, 215 and the third group; It consists of 1134 participants, 371 of whom are in the group consisting of students who do not do any sports and have not participated in any sports camp before. "Success Perception Inventory" and "Sense of Responsibility and Behavior Scale" were applied to the students participating in the study.

Findings (Results)

It was determined that 51.2% (581) of the students participating in the study were between the ages of 10-12 and 48.8% (553) were between the ages of 13-15. 0.4% (4) of the students participating in the survey are in the 3rd grade, 2.2% (25) are in the 4th grade, 11.5% (130) are in the 5th grade, 28.6% (324)' The participants in the survey were 6th grade students, 22.1% (251) 7th grade students, 24.4% (277) 8th grade students, and 10.8% (123) 9th grade students. 32.8% (372) of the students have never done sports before, 30.6% (347) of them are between 0-1 years, 27.7% (314) of them are between 1-3 years and 8.9% When the UAE child version and the scale of sense of responsibility and responsibility were examined, (101) of which consisted of students who had been playing sports for 3 years or more, the Ego Orientation sub-dimension of the Achievement Perception Inventory was (Mean = 1.48, S = .52). task orientation sub-dimension (Mean = 1.13, S = .31). When we look at the sub-dimensions of the sense of responsibility and behavior scale, it was determined that the sub-dimension of sense of responsibility (M = 1.75, S = .32) and the sub-dimension of responsibility behavior (M = 1.78, S = .34). When the data obtained were examined, it was found that the general average of the ego orientation sub-dimension was higher than the task orientation sub-dimension for BAI, and that the general average of the responsibility behavior sub-dimension was higher than the sense of responsibility sub-dimension for SDQ.

Conclusion and Discussion

Ego orientation is to be superior to other individuals, to "be the best". In goal orientation, which is associated with ego, individuals make an effort to prove their superior ability. The source of subjective success for a goal-oriented person associated with ego orientation is to gain superiority over his opponent in a competition with less effort (Bıkmaz, 2004). Individuals who exhibit task-oriented characteristics attach importance to knowledge and skill development

and thus provide success from personal development. These individuals are persistent and willing to undertake new and challenging tasks. Task-oriented individuals give importance to processes rather than results and try to do their best during the application as well as during the competition (Yılmaz, 2002). According to the results of the research on the relationship between young football players' motivation to participate in sports and their perception of success, the average scores of ego orientation of young football players were found to be higher than the average scores of task orientation (Altıntaş et al., 2008). When the general averages were examined in the study, it was seen that the participants' ego orientation point averages were higher than the task orientation average points.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 16 Sayı : 45 Aralık 2023

Yayın Geliş Tarihi: 09.10.2023 Yayına Kabul Tarihi:10.12.2023

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1373324>

Makale Türü: Araştırma Makalesi / Research Article

Atf/Citation: Çoşkun, Ş. ve Kılıç, M. (2023). Serbest Zamanların Karanlık

Yüzü: Dijital Oyun Bağımlılığı ve Sapma İlişkisi. *Adiyaman Üniversitesi*

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (45), 768-801.

SERBEST ZAMANLARIN KARANLIK YÜZÜ:

DİJİTAL OYUN BAĞIMLILIĞI VE SAPMA İLİŞKİSİ

Şeyma ÇOŞKUN* Metin KILIÇ**

Öz

Bu araştırma sapkın serbest zaman olgusunun yaşam kalitesi ile olan negatif ilişkisini ortaya koymayı ve tahammül edilebilen sapkın serbest zaman aktivitesi olarak dijital oyun oynama bağımlılığının sapma ile ilişkisini amaçlamaktadır. Araştırma, sapkın serbest zaman olgusunu “karanlık yüz” metaforuyla ele alarak, hem olumlu ve olumsuz yönlerine değinmeyi hem de görünmeyen, perdenin arkasında kalan yönünü ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Araştırmanın bulguları kapsamında dijital oyun oynama sıklığı ile serbest zaman yoksunluğu arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırmaya göre pandeminin de etkileriyle birlikte bilgisayar başında geçirilen sürelerin artması dijital oyun bağımlılığını tetikleyen bir diğer unsur olarak ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Oyun bağımlılığı, Tahammül edilebilen sapkın serbest zaman, Serbest zaman yoksunluğu.*

* symcskn53@gmail.com, Düzce/Türkiye

** Doç. Dr. Düzce Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
metinkilic@duzce.edu.tr, Düzce/Türkiye

THE DARK SIDE OF LEISURE TIME: DIGITAL GAME ADDICTION AND DEVIATION RELATION

Abstract

This research aims to reveal the negative relationship between deviant leisure time and quality of life and the relationship between addiction to playing digital games as a tolerable deviant leisure activity and deviance. By addressing the phenomenon of deviant leisure via the metaphor of the "dark side" the research aims to touch upon its positive and negative aspects and to reveal behind-the-scenes features. Findings suggested that there was a significant relationship between the frequency of playing digital games and lack of leisure time. According to the research, the increase in time spent in front of the computer combined with the effects of the pandemic emerges as another factor triggering digital game addiction.

Keywords: Digital game addiction, Tolerable deviant leisure time, Leisure time deprivation.

1. GİRİŞ

Serbest zaman, insan yaşamının her dönemine yerleşmiş, bireysel ve toplumsal gelişmişlik ve yaşam kalitesi gibi birbiriyle bağlantılı konuları içeren bir kavramdır. Uygun etkinlikler seçildiğinde ve zaman kaliteli değerlendirildiğinde, yaşam kalitesinin artması söz konusudur. Böylelikle bireylerin ve toplumların yaşamına, sıradan ve sistemli serbest zaman etkinliklerinin dengeli bir biçimde yerleştirilmesi gerekir (Arslan, 2011: 2-7). Serbest zamanın doğru kullanımı ile bireyin davranış, tutum ve isteklerinde istendik davranışlar meydana getirebilmek söz konusu olduğundan serbest zaman bu anlamda sadece bireyler için değil onların oluşturduğu toplumlar için de önem taşımaktadır (Kılıç, 2016: 52).

Bu önemi ortaya koyarken Fincham, (2018:16) çalışma zamanının ötesinde toplumsal varoluş için, bu zamanın keyfini çıkarma, eğlenme ve yenilenme olması gerektiğinin altını çizmektedir. Fakat yaş, cinsiyet, sosyo-ekonomik durum gibi çeşitli faktörlerin de etkisiyle günümüzde serbest zamanların planlanması istenilen düzeyde gerçekleşmemektedir. Serbest zamanların istenilen seviyede planlanamamasının sonucunda “serbest zaman yoksunluğu”nun ortaya çıktığını belirtmek gerekir (Kılıç, 2019a: 7). Dolayısıyla bu yoksunluk serbest zamanın yok olmasına da zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda “karanlık yüz” betimlemesi; serbest zamanların iyi olma, yenilenme, gelişim gösterme haline referans veren yapısına karşın farklı bir tarafının olduğuna dikkat çekmektedir. Karanlık metaforu, yalnızca negatif anlamlar içermeyip, aynı zamanda “görünmeyen” tarafı betimlemektedir. Bu ifade serbest zamanların suça meyil gösteren aktiviteleri tanımlamakla kalmayıp, pozitif serbest zaman aktivitelerinin çerçevesinin de oluşmasında etkin rol almaktadır (Williams, 2009). Bu yönüyle sapkın serbest zamanın ne olduğu önemlidir. Özellikle “tahammül edilebilen sapkın serbest zaman” aktivitelerinin sınırlarını belirlemek sapkın serbest zaman aktivitelerinin çözümlenmesine de yarar sağlamaktadır. Araştırmamızın temel amacı sapkın serbest zaman perspektifinden tahammül edilebilen sapkın serbest zaman tanımlaması yapabilmek ve bir örnek olarak dijital oyun bağımlılığını mercek altına almaktır.

1.1. Sapkın Serbest Zaman

Serbest zamanın bilimsel anlamlandırılması uzun yıllar pozitif fayda bağlamında ele alınmakta fakat son zamanlarda serbest zamanın karanlık yüzü diye tabir edilen sapkın serbest zaman aktivitelerinin, normal serbest zaman uygulamalarını şekillendiren kuralların nasıl işlediğinin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunması yönüyle önem kazanmaktadır. Sapkın serbest zamanı anlayabilmek adına sapkının ne olduğunu analiz etmekte fayda vardır. Genel

anlamıyla sapkınlık, suç işleme eğilimi, homoseksüellik, akıl hastalığı ve benzeri türden bir davranış türünde ya da insanda içkin bir şey, bir özellik olarak görülmüştür (Kılıç, 2020: 3).

Becker “etkileşimci sapkınlık” kuramı ile sapkınlığı, kolektif bir eylem olarak gördüğümüzde insanların, bu eyleme iştirak eden diğerlerinin de tepkilerini dikkate alarak hareket ettiğini öne sürmektedir. İnsanlar yaptıkları şeylerin arkadaşları tarafından nasıl değerlendirileceğini ve bu değerlendirilmenin kendi itibarlarını ve konumlarını nasıl etkileyeceğini dikkate almaları söz konusudur (Becker, 2017: 221). Dolayısıyla sapkın davranışların bireysel psikolojiden çok kolektif bilinç üzerinden kendini var etmesine işaret etmektedir.

Becker (2017: 222) neyin sapkın olduğu konusunda çoğu zaman aktörlerin kendilerinin anlaşmazlık içinde olduklarını ve çoğu zaman da davranışın sapkın niteliğinden kuşku duyduklarını ifade eder. Bu durum sapkınlık tanımının karmaşık yapısını ortaya koymaktadır. Ama Stebbins ve arkadaşları (2006:3), Becker’e benzer bir şekilde toplumun ahlaki yapısına aykırı davranışlar olarak sapkınlığı izah etmektedirler. Williams’a göre (2009: 13) birden çok açıdan eleştirel bir şekilde değerlendirildiğinde sapkın serbest zaman aktivitelerinin bazıları patolojik, tehlikeli, suç teşkil eden veya ahlaka aykırı olarak tanımlanmayı gerektirebilirken, diğerleri bunu yapmayabilir. Ona göre sapkın serbest zaman vardır, ancak bilim insanları bunun kapsamı ve karmaşıklığı konusundaki farkındalıklarını genişletmelidir.

Nitekim Williams sapkınlığın her zaman görüldüğü gibi olmadığını, yaratıcı, canlandırıcı, eğlenceli ve hatta insani bağları ve maneviyatı güçlendirebileceğine dahi dikkat çekmektedir. Bu bağlamda sapkın davranışların serbest zamanla olan ilişkisini incelerken Kılıç (2020) sapkın serbest zamanı; “tahammül edilebilen sapkın serbest zaman” ve “tahammül edilemeyen sapkın serbest zaman” olarak iki biçimde ele alarak kavramsallaştırmıştır. Ciddi serbest zaman

aktivitelerinin ciddiyet, önem ve dikkat içermesi bakımından, sapkın olarak nitelendirilebilecek aktivitelerden sıyrılmasına işaret etmektedir. Kılıç (2022: 28), bu sapkın serbest zamanın iki türünü de gündelik (sıradan) serbest zamanın içinde konumlandırmaktadır.

Tahammül Edilebilen ve Tahammül Edilemeyen Sapkın Serbest Zaman

Sapkın davranışların serbest zamanla olan ilişkisini incelerken sapkın serbest zaman; “tahammül edilebilen sapkın serbest zaman” ve “tahammül edilemeyen sapkın serbest zaman” olarak iki biçimde ele alınmaktadır. Hukuki müeyyide gerektirmeyen ancak sosyal düzen kurallarından din, ahlak ve görgü kurallarına aykırı olan bazı aktiviteler tahammül edilebilir sapkın serbest zaman aktivitesi içerisine girerken, hukuk kurallarına aykırı olanlar tahammül edilemez sapkın serbest zaman aktiviteleri içerisindedir (Kılıç, 2020).

Modern toplumda meşru sapkın serbest zaman etkinliği olarak görebileceğimiz en yaygın etkinlik türlerinden olan elektronik oyunlar, şans ve iddia oyunları, insanlara heyecan, adrenalin ve geçici mutluluk sağlarken, onların kişisel ya da toplumsal gelişimine hiçbir katkı sağlamadığı düşünülmektedir (Kılıç, 2020: 5). Bu tür sapkın serbest zaman etkinlikleri geniş kitlelerin “serbest zaman yoksunluğu” nu (Kılıç, 2019b) arttıran alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu türden sapkın aktiviteler (içki, kumar vb.) bazı toplumlarda inanç ve sosyal değerlere aykırı olmasına rağmen, sosyal alanda görünürlükleri çok olmadığı için tahammül edilebilir serbest zaman aktiviteleri içerisinde sınıflandırılır (Kılıç, 2020). Bu bağlamda dijital oyun oynama aktivitesi de tahammül edilebilir serbest zaman sınıfına girmektedir.

Tahammül edilemez sapkın serbest zaman aktivitelerinin özellikle hukuki yaptırımlarla belirginleştirebiliriz. Kılıç (2020: 6) tahammül edilemez sapkın aktiviteleri; hırsızlık, uyuşturucu alma, duvar yazısı, izinsiz gösteri, yasaklanan

türden kumar, ensest, tecavüz, çetelere katılma, trafik kurallarını yok sayarak kamuya açık alanlarda araba, motor yarışları/gösterileri yapmak gibi aktivitelerle örneklendirmiştir. Güvenlik önlemleri alınmamış bir şekilde kaya tırmanışı, yapım aşamasında olan bir köprünün en uç noktasına hiçbir güvenlik önlemi almadan tırmanmak gibi aktiviteler aşırı uçlardaki tahammül edilemez sapkın serbest zaman aktivitelerine örnek olarak verilebilir. Aşırı davranışların haz, tatmin, adrenalin ve eğlence amacıyla serbest zaman aktiviteleriyle kesiştiği noktada tahammül edilemez sapkın serbest zamandan söz edebilmekteyiz.

1.2. Eğlence ve Dijital Oyun Kavramı

1.2.1. Eğlence kavramı

Serbest zamanın, çalışma zamanından arta kalan zaman olduğu dönemde eğlence olarak serbest zaman ikincil öneme sahip olsa da eğlence kavramı gündelik yaşamda ve bilimsel alanda etkisini göstermeye başlamıştır (Aydoğan 2019: 124). Eğlence; yerine, zamanına, bireyin kişisel özelliklerine ve toplumsal durumlara göre şekillenen temelde haz ve mutluluk amacı barındıran bir eylem biçimidir. Eğlence, kendi rutinine sahip olsa da rutini bozmaya eğilimli bir yapıda olmasıyla dikkat çekmektedir (Fincham, 2018). Bu yapısıyla eğlencenin kendi içinde sapkınlık ruhunu da barındırdığı söylenebilir.

Martha Wolfenstein, Amerikan kültüründe özellikle 2. Dünya savaşından sonra “eğlence ahlakı” denen bir yaşam biçiminin ortaya çıkışından bahsetmektedir. Eğlencenin modern dönemde tabu olmanın aksine zorunlu bir etkinlik olma eğilimine girdiğini ve sıradan insanın “aşırı eğlenme” den dolayı suçluluk hissetmek yerine eğlenmediğinde utandığını belirtmektedir. Haz verici aktivite olarak eğlencenin sosyal yönü ve ahlaki amacı zamanla değişim göstermiştir. Sosyal ortaklıktan bireyselliğe geçişin, entelektüel ve ahlaki amacından rekabete geçişinin oyun kavramıyla temsil edildiği söylenmektedir (Aydın, 2019).

1.2.2. Oyun ve dijital oyun kavramı

Oyun, çağımızın eğlence anlayışında büyük alan kaplamaktadır. Oyunun kökeni ve esasları fazla yaşam enerjisini atmanın bir yolu olabildiği gibi bazılarında da birtakım “taklitçi içgüdü” tatmin etmek ya da basitçe rahatlama ihtiyacı şeklinde tanımlanabilir (Huizinga, 2018). Dijital oyun (video game) kısaca; bilgisayar tabanlı, metin ya da görsellik üzerine inşa edilmiş, bilgisayar ya da oyun konsolu gibi elektronik platformlar üzerinde bir veya birden fazla kişinin fiziksel ya da çevrimiçi ağ üzerinden birlikte kullanabildiği bir eğlence ve serbest zaman aktivitesi olarak tanımlanabilmektedir (Dijital Oyunlar Raporu, 2019: 7). Teknolojik gelişmelerin artması ve internete erişimin kolaylaşması, oyun alanlarının yetersizliği gibi temel nedenler dijital oyunlara yönelmede etkili olmaktadır. Dijital oyunlara yönelik bu ilgi artışı sektörün genişlemesine katkı sağlamaktadır. Öyle ki Türkiye Oyun Sektörü Raporu’na göre; 2020’nin ilk çeyreğinde startup’lar toplam 19 milyon dolarlık yatırım alırken bu miktar üçüncü çeyreğinde 45.8 milyon dolara yükselmiştir (DOÇSR, 2021). Bu durum özellikle pandeminin dijital oyunlara yönelmede ne kadar etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Eğlence pratiklerinde önemli yer edinen dijital oyunları, ciddi serbest zaman ya da amatör serbest zaman aktivitesi bağlamında e-spor faaliyetleri olarak da tanımlamak mümkündür. E-spor’u tanımlamak gerekirse; E-spor (elektronik spor), takımlar halinde ya da birey olarak, farklı içerik dallarında, refleks, el-göz koordinasyonu, hızlı karar verme, takım ve kaynak yönetimi gibi yeteneklerin ön plana çıktığı sanal rekabet platformlarıdır (Dijital Oyunlar Raporu, 2019: 12).

1.2.3. Dijital oyun bağımlılığının doğası ve yapısı

Dijital oyun bağımlılığını anlamak için sanal dünyada ve oyun dünyasında gerçekleşen gelişimi de incelemek önemlidir. 1980’lerde çoğunlukla tek

oyunculu oyunları oynamak mümkünken ve oyunlar bir makineye karşı oynanmaktayken; oyunu kazanmak da genel itibarıyla iyi bir el-göz koordinasyonuna sahip olmak anlamına gelmekteydi (Nazlıgül ve ark., 2018: 15). Fakat 1990'lardan sonra ise tek oyunculu oyunlardan birden fazla katılımcının olabildiği oyunlara, farklı ekipmanlara sahip olabilmeye ve daha gelişmiş teknolojik aletler aracılığıyla çevrimiçi dünyada geçen bir oyun deneyimine geçilmiştir.

Özellikle pandemi döneminde bireylere alternatif bir aktivite alanı sunan video oyunları, geçirilen zamanın artmasıyla bir alışkanlık halini almakta, zamanla da ciddiyetini artırarak bağımlı davranışa evrilmektedir. Oyun oynama davranışı giderek daha fazla bireyi özellikle de genci kendine çeken bir alan olmaya başlamakta, toplumsal bir olgu olarak kendine yer edinmektedir.

Türkiye'de nüfusun 84.7 milyon düzeyinde olduğu, 36 milyonu aşkın mobil oyuncu bulunduğu ve yaklaşık 880 milyon dolar oyuncu hasılatı gerçekleştiği dikkate alındığında; Türkiye pazarı ve kişi başına oyun harcamalarının önümüzdeki 5 yıllık süreçte hızla büyümeye devam edeceği düşünülmektedir (DOÇSR, 2021: 5). Bu bağlamda bilgisayar oyun piyasasına yatırımların giderek artması dijital oyunlara olan talebin ciddiyetini ortaya koymaktadır.

Bağımlı Davranış Olarak Oyun

Dijital Oyun sektöründe, 2020'de tüm dünyayı sarsan pandemi süreciyle birlikte benzeri görülmemiş bir büyüme yaşanmıştır ve günümüzde de bu eğilim artarak devam etmektedir. Pandemi nedeniyle evde kalma süresi uzadıkça insanların oyun oynama süreleri de artmış ve anlık kullanıcı sayısı birçok oyun platformunda tüm zamanların rekoru kırılmıştı (DOÇSR, 2021: 5). Bu durum internet kullanımının oyun oynama pratiğiyle birleşmesiyle bir bağımlı davranış olarak internette oyun oynama bozukluğu şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

İnternette oyun oynama bozukluğunu tanımlayabilmek için Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı'nda 9 ölçüt sunulmuştur: (1) zihnin internet oyunları ile meşgul olması, (2) internette oyun oynama eylemi gerçekleşmediğinde içe çekilme belirtileri gösterme, (3) internette oyun oynanan zamanın arttırılmasına ihtiyaç duyma (tolerans geliştirme), (4) internet oyun oynamayı kontrol etmeye yönelik başarısız girişimlerde bulunma, (5) internette oyun oynama dışındaki hobilere ve aktivitelere karşı ilgiyi kaybetme, (6) psikososyal problemlerin farkında olunmasına rağmen aşırı şekilde internette oyun oynamaya devam etme, (7) aile üyelerini, terapisti ve diğerlerini internette oyun oynama miktarı hakkında kandırma, (8) olumsuz ruh halinden kaçmak için internette oyun oynama ve (9) internette oyun oynama sebebiyle önemli bir ilişki, iş, eğitim ya da kariyer kaybı olarak aktarılmaktadır (Akt: Nazlıgül ve Yılmaz, 2019: 100).

Dijital oyunlara bağımlılığın artması, kişinin sosyal faaliyetlerinde ve kişilerarası iletişimde azalmalara neden olmaktadır. Bu durum bir süre sonra bireyin çevresi tarafından tepki görmesine ve dışlanmasına kadar giden olayların yaşanmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda dijital oyunlarda geçirilen süreler göz önünde bulundurulduğunda bu alanda yapılan çalışmaların ehemmiyeti artmaktadır.

Örneğin Orak ve arkadaşlarının (2021) üniversite öğrencilerinin dijital oyun bağımlılık düzeylerine yönelik çalışmalarında; yaş, geçirilen vakit, aylık gelir, cinsiyet, oyun türü, oyun platformu değişkenlerine göre inceleyerek, bu değişkenlerin dijital oyun bağımlılığı boyutlarından duygu, aşırı odaklanma ve yoksunluk alt boyutları ile karşılaştırılması yapılmıştır. Dijital oyun bağımlılığına ilişkin yapılan birtakım çalışmaların alan yazındaki önemi vurgulanmaktadır.

2. YÖNTEM

Araştırmada, temsil gücü olan profili ortaya çıkarma amacıyla, bağımlılık düzeyi ve bağımlılık farkındalığı, serbest zaman yoksunluk düzeyini tespit etmek amaçlanmaktadır. Bu araştırmada değişkenleri kesin olarak ölçmeye ve genel nedensel açıklamalara bağlı olan hipotezleri test etmek üzere nicel yöntem kullanılmıştır.

2.1. Araştırmanın evreni ve örneklem

Araştırmanın evrenini herhangi bir bölgede yoğunlaşmaksızın Türkiye çapında tüm 14 yaş ve üzerindeki kişiler oluşturmaktadır. Temsil edilen örneklem araştırmanın geçerliliği ve güvenilirliğini artırmak bağlamında önemlidir. Bu bağlamda yaşa göre dağılım yoğunluğu 14-35 yaş aralığında sınırlandırılmıştır. Araştırma toplamda 450 kişinin katılım sağladığı bir araştırmadır. Veriler göz önünde bulundurulduğunda güvenilirlik ilkesi gereği katılımcıların verdiği cevaplar incelenmiş, araştırmanın nesnellliğini korumak amacıyla 450 kişinin anketi de geçerli sayılmıştır. Kişisel bilgiler de dâhil olmak üzere pek çok soruda geçerliliği gözetmek amacıyla birbiriyle bağlantılı sorulara yer verilerek katılımcıların cevaplarının güvenilirliği sağlanmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda örnekleme elektronik ortamda rastgele katılım yoluyla ulaşılmış, çevrimiçi Google anket formunu doldurarak katılım sağlamışlardır.

2.2. Veri toplama araçları

Araştırmanın soruları Google forumlar üzerinden anket formuna dönüştürülmüştür. Bu anket formu demografik sorular da dâhil olmak üzere toplamda 83 soru içermektedir. Anket kapalı uçlu ve yarı uçlu sorulardan oluşmaktadır. Anketin soruları yoksunluk, kontrol güçlüğü, işlevsellikte bozuma, sosyal izolasyon temalı bağımlılık ölçeği geliştirilerek oluşturulmuştur. Anket

formu 3 bölüm olarak oluşturulmuştur. Birinci bölüm demografik ve kişisel bilgilere, ikinci bölümde ise çoktan seçmeli sorulara yer verilmiştir. Anketin üçüncü kısmında ise 5'li likert ölçeği yer almaktadır. Likert tipindeki derecelenmeler; "Hiçbir zaman", "Nadiren", "Bazen", "Sık sık", "Her zaman" şeklindedir.

2.3. Verilerin toplanması ve verilerin analizi

Araştırmancın ilk anketi 3 Temmuz 2021 yılında son anketi ise 28 Mart 2022 yılında doldurulmuştur. Araştırma Temmuz 2021- Mart 2022 tarihleri aralığında gerçekleştirilmiştir. Dönemin pandemi şartlarından dolayı araştırmancın veri toplama sürecinde katılımcılar ile temas edilmemiştir. Çevrimiçi link oluşturularak katılımcılara dağıtılmış, tesadüfi örnekleme ulaştırılmıştır. Araştırmaya katılımda gönüllülük esas alınmıştır. Anketin toplamda 450 kişiye ulaşması 9 ay sürmüştür. Araştırma problemi bağlamında hedef grubu bünyesinde barındıran birçok sosyal medya fenomeni tespit edilmiş, süreç boyunca her biri takip edilmiştir. Araştırmancın anketi Twitch platformundaki toplamda 19 yayıncıyla paylaşılarak destek talep edilmiştir. Bu yayıncılardan biri nispeten daha ünlü bir fenomen olmak üzere toplamda 7 tanesi anketin yayılmasına destek vermiş, diğerleri ise linkin güvenilir olmayacağına, izleyicilerin ekrandan ayrılma ihtimaline veya çeşitli nedenlerden dolayı destek vermeyi reddetmiştir. Aynı zamanda anket formunun linki Discord uygulamasındaki 10'dan fazla topluluk sunucusunda paylaşılarak gönüllü şekilde katılım sağlanmıştır. Ayrıca söz konusu örnekleme birebir oyun oynama aracılığıyla katılımcılara bizzat iletilerek de ulaştırılmıştır. Kişilerin ankete katılması ve nesnel cevaplar elde etme noktasında araştırmancın sürecinin başında güvensizlik, araştırmaya katılmak istememe, anketi tamamlamadan yarım şekilde doldurma, tüm sorulara aynı cevapları verme gibi sınırlılıklar gözlemlenmiştir.

Anket uygulandıktan sonra bilimsel araştırma yöntemleri çerçevesinde bütün sorular kapalı uçlu hale getirilmiştir. Anket soruları bağımlı ve bağımsız değişken ilişkileri gözetilerek oluşturulmuştur. Verilerin analizinde istatistik programı olan SPSS programı kullanılmıştır. SPSS programı aracılığıyla araştırmanın verilerinden frekans tabloları oluşturulmuş ve Ki-kare analizleri yapılmıştır.

2.4. Araştırmanın hipotezleri

1. Dijital oyun bağımlılığı ile iddia ve şans oyunları arasında ilişki vardır.
2. Cinsiyet ile bağımlılık arasında ilişki vardır.
3. Dijital oyun oynama sıklığı ile serbest zaman yoksunluğu arasında ilişki vardır.
4. Oyun bağımlılığı ile aile yapısı arasında ilişki vardır.
5. Pandemi dönemi ile oyun bağımlılığı artışı arasında ilişki vardır.
6. Yaş ile serbest zaman yoksunluğu arasında ilişki vardır.

3. BULGULAR

3.1. Katılımcıların sosyo-demografik özellikleri

Araştırmaya katılan 450 görüşmecinin cinsiyetinin, %40'ını kadınlar, %60'ını ise erkekler oluşturmaktadır. Katılımcıların yaş dağılımlarını; %36,7'lik oranla 15-18 yaş arasındaki bireyler oluştururken, %21,8'lik oranla 22-25 yaş arası bireyler oluşturmaktadır. Araştırmanın en az katılımcı yaş grupları ise toplamda %3,4'lük oranla 29 yaş ve üzeri oluşturmaktadır.

Katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde; %45,6'lık oranla en fazla katılımcı grup lise düzeyindedir. Bu oranı %40,4 ile üniversite düzeyi takip etmektedir. En az oran ise % 0,2 ile ilkokul düzeyinde katılımcılar oluşturmaktadır.

Katılımcıların mesleki dağılımları incelendiğinde %77,6'lık oranla çalışmayan katılımcıları kapsamaktadır. Bu grubun hali hazırda öğrenci oldukları öngörülmektedir. Toplamda % 22,4'lük oranla çalışan katılımcıların olduğu bu çalışmada mesleki dağılım ise % 17,1'lik oranla serbest meslek üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Araştırmada katılımcıların kiminle yaşadıkları gözlemlendiğinde ise % 87,3'lük oranla çoğunluğun ailesiyle yaşadığı tespit edilmiştir. Yalnız yaşayanlar % 6'lık oranı oluştururken, arkadaşlarıyla ve yurt benzeri yerlerde yaşayanlar toplamda % 6,4'lük oranı oluşturmaktadır. Ailesiyle yaşayan katılımcıların % 70,2'lik oranla anne ve babasıyla yaşadıkları tespit edilmişken, bu oranı % 13,6'lık oranla diğer ebeveynleriyle yaşayanlar, % 12,4'lük oranla yalnızca anneye yaşayanlar ve % 2,4'lük oranla yalnızca baba ile yaşayanlar oluşturmaktadır. Son olarak % 1,3'lük oranla dede ve nineyle yaşayan katılımcılar da mevcuttur.

Katılımcıların hanelerinde yaşayan kişi sayısına bakıldığında % 33,3'lük oranla 4 kişilik ailede yaşayanlar, % 22,0'lik oranla 3 kişilik ailede yaşayanlar ve % 20,9'luk oranla 5 kişilik ailede yaşayanlar oluşturmaktadır. 3 kişilik ailede yaşayanların tek çocuklu aile oldukları öngörülürken, 4 kişilik ailede yaşayanların ise yoğunlukla 2 çocuklu aile oldukları öngörülmektedir. 2,3,4 ve 5 kişilik ailede yaşayanların % 10'un üzerinde alan kapladığı gözükmektedir.

Araştırmanın katılımcılarının yaşadıkları konutların tipini incelediğimizde ise % 82'lik oranla büyük çoğunluğun apartman dairesinde yaşadığı tespit edilmiştir. Bu oranı % 17,6'lık oranla müstakil evde yaşayanlar takip etmektedir.

3.2. Katılımcıların farklı değişkenlere göre karşılaştırılması

3.2.1. Cinsiyet bağlamında karşılaştırma

Tablo 1. Cinsiyet İle Bilgisayar Oyunu Oynama Sıklığı İlişkisi

Cinsiyet		Ne sıklıkla bilgisayar oyunu oynarsınız?					Toplam
		Haftada 1-2 gün	Haftada 3 gün	Haftada 4 gün	Haftada 5-6 gün	Her gün	
Kadın	S	70	22	14	17	57	180
	% Cinsiyet	38,9%	12,2%	7,8%	9,4%	31,7%	100,0%
	% Oyun Oynama Sıklığı	47,3%	56,4%	35,9%	36,2%	32,2%	40,0%
Erkek	S	78	17	25	30	120	270
	% Cinsiyet	28,9%	6,3%	9,3%	11,1%	44,4%	100,0%
	% Oyun Oynama Sıklığı	52,7%	43,6%	64,1%	63,8%	67,8%	60,0%
Toplam	S	148	39	39	47	177	450
	% Cinsiyet	32,9%	8,7%	8,7%	10,4%	39,3%	100,0%

% Oyun Oynama Sıklığı	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
	X ² = 12.704	Sd=4	P< 0, 013			

Bilgisayar başında geçirilen süre oyun bağımlılığının en belirgin göstergelerinden birisidir. Bu bağlamda bilgisayar başında ne sıklıkla oyun oynandığı cinsiyet değişkeniyle incelenmiştir. Tablo 1’de görüldüğü üzere söz konusu örneklemin kadın katılımcılarının % 38.9 ile en fazla orana sahip maddesi haftada 1-2 gündür. Bu oranı % 31.7’lik oranla her gün, % 12.2’lik oranla haftada 3 gün, % 9.4’lük oranla haftada 5-6 gün, % 7.8’lik oranla haftada 4 gün maddesi takip etmektedir. Erkek katılımcıların bilgisayar oyunlarında vakit geçirme oranlarına bakıldığında ise % 44.4 ile en fazla orana sahip madde her gündür. Bu oranı % 28.9 ile haftada 1-2 gün, % 11.1 ile haftada 5-6 gün, % 9.3 ile haftada 4 gün, % 6.3 ile de haftada 3 gün maddesi takip etmektedir.

Cinsiyetler arası karşılaştırmaya göre ise her gün kategorisinde erkek katılımcılar % 67.8’lik orana sahipken kadın katılımcılar % 32.2’lik orana sahiptir. Kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre daha fazla orana sahip olduğu kategori ise haftada 3 gün kategorisidir. Bu kategoride kadın katılımcılar % 56.4’lük orana sahipken erkek katılımcılar % 43.6’lık orana sahiptir. Kadın katılımcıların kendi cinsiyeti içerisinde de en fazla oran haftada 3 gün oyun oynamak şeklindedir. Erkek katılımcıların ise kendi cinsiyetinde en fazla orana sahip olduğu kategori her gündür.

Benzer bir tablo, cinsiyet ile günde ortalama oyun oynama saatleriyle ilişkide de görülmektedir. Günlük ortalama oyun oynama saatleri ile her iki cinsiyet kıyaslandığında erkek katılımcıların en fazla olduğu kategori % 87.5 oranıyla günde 8 saat ve üzeri kategorisidir. Kadın katılımcıların en fazla orana sahip

olduğu kategori ise % 47 ile günde 1-2 saat kategorisidir. Bu verilere göre erkek katılımcıların günde oyun oynama saatleri de kadın katılımcılarınkinden daha fazladır. Ki-kare analizine göre de değişkenler arası ilişki anlamlıdır ($X^2= 13,240$, $Sd= 4$, $P<0, 010$). Bu bağlamda cinsiyet değişkeni ekseninde değerlendirildiğinde erkek katılımcıların kadın katılımcılara göre bilgisayar oyunlarında daha fazla vakit geçirdikleri ortaya konmaktadır.

Tablo 2. Cinsiyet İle Bilgisayar Oyunlarında Hakarete Uğrama İlişkisi

Cinsiyet	Bilgisayar oyunlarında başkaları tarafından hakarete uğrarım.					Toplam
	Hiçbir zaman	Nadiren	Bazen	Sık sık	Her zaman	
Kadın	62	35	36	29	18	180
% Cinsiyet	34,4%	19,4%	20,0%	16,1%	10,0%	100,0%
% Oyunlarda hakarete uğrama	52,1%	32,7%	32,4%	48,3%	34,0%	40,0%
Erkek	57	72	75	31	35	270
% Cinsiyet	21,1%	26,7%	27,8%	11,5%	13,0%	100,0%
% Oyunlarda hakarete uğrama	47,9%	67,3%	67,6%	51,7%	66,0%	60,0%
Toplam	119	107	111	60	53	450
% Cinsiyet	26,4%	23,8%	24,7%	13,3%	11,8%	100,0%

% Oyunlarda hakarete uğrama	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
X ² = 14.819	Sd= 4	P< 0,005				

Toplumsal cinsiyet perspektifinden değerlendirildiğinde özellikle çevrimiçi dijital oyunlarında sözlü ya da yazılı iletişim yoluyla şiddet eğilimi söz konusudur. Bu araştırmada da cinsiyete göre hakarete uğrama arasında anlamlı bir ilişki ortaya konmaktadır. Tablo 2’de kadın cinsiyetine mensup katılımcıların bilgisayar oyunlarında başkaları tarafından hakarete uğramaya % 34.4 oranında hiçbir zaman yanıtını vermiştir. Bu oranı % 20 ile bazen, % 19.4 ile nadiren, % 16.1 ile sık sık ve % 10 oranıyla her zaman yanıtları takip etmektedir. Erkek cinsiyetine mensup katılımcılar için değerlendirildiğinde ise % 27.8’lik oranla bazen yanıtı verilmiştir. Bu oranı % 26.7 ile nadiren, % 21.1 ile hiçbir zaman, % 11.5 ile sık sık ve % 13 ile her zaman yanıtları takip etmektedir. Her iki cinsiyette de hakarete uğrama durumu gözle görülür şekilde gözlemlense de erkek katılımcılar için en fazla yanıt % 27.8 ile bazen olurken kadın katılımcılar içinse % 34.4 ile hiçbir zaman yanıtı olmuştur.

Bilgisayar oyunlarında başkaları tarafından hakarete uğrama durumu cinsiyetler arasında kıyaslandığında ise erkek katılımcılar için cevaplar % 67.6 oranıyla bazen ve % 67.3 oranıyla nadiren yanıtları olmuştur. Kadın katılımcılara göre kıyaslandığında ise % 52.1 oranıyla hiçbir zaman ve % 48.3 oranıyla sık sık yanıtı olmuştur. Her iki cinsiyete bakıldığında ise en belirgin fark erkek katılımcıların %66 oranında her zaman hakarete uğradığı söz konusuyken bu oran kadın katılımcılar için % 34’tür. Bu bağlamda yapılan araştırmada çıkan sonuç erkek katılımcıların kadın katılımcılara göre daha fazla hakarete uğradığıdır. Bu durum erkek katılımcıların bilgisayar oyunlarında özellikle hemcinslerine karşı daha

acımasızca eleştirileri olduğunu ve davranışlarında daha kontrolsüz oldukları şeklinde yorumlanabilmektedir.

Tablo 3. Cinsiyet İle En Çok Mutlu Olunan Eylem İlişkisi

Cinsiyet	Sizi en çok mutlu eden şey nedir?												Toplam
	Yemek	Spor	Sosyal medya	Müzik dinlemek	Ders çalışmak	Bilgisayar oyunu oynamak	Arkadaşlarla sohbet etmek	Dizi/film izlemek	Gezme	Alışveriş yapmak	Diğer		
Kadın	S	33	7	5	51	4	18	46	3	8	2	3	180
	%	18,3	3,9%	2,8%	28,3%	2,2%	10,0%	25,6%	1,7%	4,4%	1,1%	1,7%	100,0%
	Cinsiyet	%											
	% En çok mutlu eden şey	62,3	20,0	41,7%	54,8%	57,1%	17,5%	41,1%	50,0%	57,1	66,7%	25,0	40,0
Erkek	S	20	28	7	42	3	85	66	3	6	1	9	270
	%	7,4%	10,4	2,6%	15,6%	1,1%	31,5%	24,4%	1,1%	2,2%	0,4%	3,3%	100,0%
	Cinsiyet	%											
	% En çok mutlu eden şey	37,7	80,0	58,3%	45,2%	42,9%	82,5%	58,9%	50,0%	42,9	33,3%	75,0	60,0
Toplam	S	53	35	12	93	7	103	112	6	14	3	12	450

m	%	11,8	7,8%	2,7%	20,7%	1,6%	22,9%	24,9%	1,3%	3,1%	0,7%	2,7%	100,
	Cinsiyet	%											0%
	% En	100,	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0%	100,0	100,0	100,0	100,	100,
	çok	0%	%	%	%	%	%		%	%	%	0%	0%
	mutlu												
	eden												
	şey												

X²= 51,988

Sd= 10

P= 0,00

Yapılan araştırmada katılımcılardan onları en çok mutlu eden şeyi seçmeleri istenmiştir ve cinsiyet değişkeni bağlamında erkek ve kadın katılımcılar arasında son derece anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır. Tablo 3'de görüldüğü üzere kadın cinsiyetine mensup katılımcıların en fazla mutlu olduğu aktiviteler sırasıyla şöyledir; % 28.3'ü müzik dinlemeyi, % 25.6'sı arkadaşlarıyla sohbet etmeyi, % 18.3'ü yemek yemeyi ve % 10'luk kısmı ise bilgisayar oyunu oynamayı tercih etmiştir. Erkek cinsiyetine mensup katılımcılar incelendiğinde ise onları en çok mutlu eden aktiviteler sırasıyla şöyledir; % 31.5'i bilgisayar oyunu oynamayı, % 24.4'ü arkadaşlarla sohbet etmeyi, % 15.6'sı müzik dinlemeyi ve % 10.4'ü spor yapmayı tercih etmiştir.

En çok mutlu eden aktiviteler cinsiyet değişkeniyle karşılaştırıldığında ise kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre en fazla tercih ettiği aktiviteler % 66.7 ile alışveriş yapmak olurken onu % 62.3 oranıyla yemek yemek ve % 57.1 oranıyla ders çalışmak takip etmektedir. Erkek katılımcıların kadınlara göre daha fazla tercih ettiği aktiviteler ise belirgin bir şekilde % 82.5'lik oranla bilgisayar oyunu oynamaktır. Bu oranı %80 ile spor yapmak ve % 58.3 oranıyla sosyal medyaya girmek takip etmektedir. Bu verilere göre erkek katılımcıların onları en çok mutlu eden aktivite konusunda kadın katılımcılara göre oldukça fazla bir farkla bilgisayar oyunu oynamayı tercih etmeleri gözlemlenmiştir. Toplumsal cinsiyet

perspektifinden bakıldığında kadınlara göre erkeklerin bilgisayar oyunu oynamak, spor yapmak ve sosyal medyaya girme aktivitelerinde aktif olması söz konusuysen kadınların alış veriş yapmak, yemek yemek ve ders çalışmak gibi aktiviteleri tercih etmeleri kadın ve erkek cinsiyetlerinin toplumsal rollerine referans veren bir tablo ortaya koymaktadır.

3.2.2. Eğitim ve yaş değişkenlerine göre karşılaştırma

Tablo 4. Eğitim Durumu İle Ailenin Bilgisayarda Geçirilen Vakti Belirleme İlişkisi

Eğitim Durumu		Ailem bilgisayarda geçireceğim vakti belirler.					Toplam
		Hiçbir zaman	Nadiren	Bazen	Sık sık	Her zaman	
İlkokul	S	1	0	0	0	0	1
	% Eğitim Durumu	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
	% Aile bilgisayarda geçirilen vakit	0,3%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,2%
Ortaokul	S	24	6	6	4	4	44
	% Eğitim Durumu	54,5%	13,6%	13,6%	9,1%	9,1%	100,0%
	% Aile bilgisayarda geçirilen vakit	7,4%	12,2%	12,2%	26,7%	28,6%	9,8%
Lise	S	132	26	31	8	8	205
	% Eğitim Durumu	64,4%	12,7%	15,1%	3,9%	3,9%	100,0%
	% Aile bilgisayarda geçirilen vakit	40,9%	53,1%	63,3%	53,3%	57,1%	45,6%

Lisans/Ön lisans	S	151	16	12	3	0	182
	% Eğitim Durumu	83,0%	8,8%	6,6%	1,6%	0,0%	100,0%
	% Aile bilgisayarda geçirilen vakit	46,7%	32,7%	24,5%	20,0%	0,0%	40,4%
Lisansüstü	S	15	1	0	0	2	18
	% Eğitim Durumu	83,3%	5,6%	0,0%	0,0%	11,1%	100,0%
	% Aile bilgisayarda geçirilen vakit	4,6%	2,0%	0,0%	0,0%	14,3%	4,0%
Toplam	S	323	49	49	15	14	450
	% Eğitim Durumu	71,8%	10,9%	10,9%	3,3%	3,1%	100,0%
	% Aile bilgisayarda geçirilen vakit	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

X2: 39.681

Sd: 16

P<0,001

Ailenin bilgisayarda geçirilen vakte etki etmesi tablo 4'de bilgisayar oyunlarında geçirilen süreyi azaltmada etki etmesini destekler nitelikte anlamlı bir sonuca dikkat çekmektedir. Fakat burada dikkat çeken ayrıntı bilgisayarda vakit geçirmeye edilen müdahale bilgisayar oyunlarında geçirilen süreyi azaltma girişiminden daha azdır. Yani aslında ailenin bilgisayarda geçirilen vakitten ziyade, bilgisayar oyunu oynama süresine daha fazla dikkat etmekte ve uyarma noktasında eyleme geçmekte olduğu söylenebilir.

Bu bağlamda tablo 4'de de görüldüğü üzere bilgisayarda geçirilen vakitte ailenin belirlenimci olması durumu eğitim durumu değişkeniyle karşılaştırılmıştır.

Ortaokul düzeyindeki katılımcılar hiçbir zaman kategorisinde % 54.5 oranla yanıt verirken % 13.6 oranında nadiren yanıtı vermişlerdir. Lise düzeyindeki katılımcılar ise % 64.4 oranla hiçbir zaman kategorisinde yanıt verirken % 15.1 oranında bazen yanıtını vermişlerdir. Lisans/önlisans düzeyindeki katılımcılara bakıldığında % 83 oranında hiçbir zaman kategorisinde yanıt verdikleri ve % 8.8 oranla nadiren kategorisinde yanıt verdikleri gözlenmiştir. Lisansüstü düzeyindekiler için de hiçbir zaman kategorisindeki yanıt oranı % 83.3 iken her zaman kategorisindeki yanıt oranı % 11.1'dir.

Eğitim durumu ve ailenin bilgisayarda geçirilen vakte etkisinin karşılaştırılması ile ortaya çıkan sonuçlar ise şöyledir; her zaman kategorisi göz önünde bulundurulduğunda % 57.1 lise düzeyindekilerin yanıt oranı, % 28.6 ortaokul düzeyindekilerin yanıt oranı ve % 14.3 ise lisansüstü düzeyindekilerin oranını içermektedir. Araştırmanın sonuçlarına göre lisansüstü düzeyindeki katılımcıların ailelerinin bilgisayarda geçirdikleri süreler etki etmeleri göze çarpmaktadır. Oyun oynama sürelerine ilişkin bulgularda aile müdahalesi yüksek oranlarda yer bulmadığından bu durumu bilgisayarda geçirdikleri vaktin genel olarak oyun oynama dışındaki aktiviteleri içerdiği şeklinde yorumlanabilir. Diğer yandan bilgisayarda vakit geçirme noktasında en fazla müdahale edilen grup lise ve ortaokul düzeyindeki gruplar olduğu gözlenmektedir.

Ailenin bilgisayarda geçirilen vakte etkisi "yaş değişkeniyle" karşılaştırıldığında anlamlı sonuç ortaya koymuştur ($X^2= 51,706$ $Sd= 24$ $P< 0,001$). Bu bağlamda 11-14 yaş aralığındaki katılımcıların % 26.6'sı nadiren, % 13.7'si bazen ailelerinin bilgisayarda geçirecekleri vakitlerini belirlediklerini belirtmişlerdir. 15-18 yaş aralığındaki katılımcıların % 12.7'si nadiren, % 16.4'ü ise bazen ailelerinin bilgisayarda geçirecekleri vakti belirlediğini belirtmişlerdir. 19-21 yaş aralığındaki katılımcıların % 10.8'i bazen, 22-25 yaş aralığındaki katılımcıların %10.2'si nadiren ailelerinin bilgisayarda geçirecekleri vakti belirlediklerini

belirtmiştir. 26-28 yaş aralığındaki katılımcıların % 7.9'u bazen, 29-32 yaş aralığındaki katılımcıların % 12.5'i nadiren ailelerinin bilgisayarda geçirecekleri vakti belirlediğini belirtmiştir. 33 yaş ve üzerindeki katılımcıların ise % 14.3'ü nadiren ailelerinin bilgisayarda geçirecekleri vakti belirlediğini belirtmiştir. Yaş değişkenine göre karşılaştırma yapıldığında ise her zaman kategorisinde %50 oranda 15-18 yaş aralığındaki katılımcılar, % 28.6 oranında ise 11-14 yaş aralığındaki katılımcılar gözlenmiştir. Sık sık kategorisinde ise % 20'lik oranla 19-21 yaş aralığındaki katılımcılar olduğu gözlenmiştir.

Bu bağlamda özellikle 11-18 yaş aralığındaki katılımcıların özellikle ailelerinin bilgisayarda geçirilen vakte karşı duyarlı olduklarını ve müdahale etmekten çekinmedikleri söylenebilir. Bu durumu yaş ile yanındaki kişiler oyun süremi azaltmada etkili oldu karşılaştırması da desteklemektedir ($X^2= 45,975$, $Sd=24$, $P< 0,004$). Bu karşılaştırmaya göre 11-14 yaş aralığındaki katılımcıların % 28.4'üne ve 15-18 yaş aralığındaki katılımcıların % 37.3'üne aileleri her zaman kategorisinde oyun sürelerini azaltmada müdahale etmiş ve etkili olmuştur. Benzer şekilde 26-28 yaş aralığındaki katılımcılara bakıldığında % 39.5 oranında hiçbir zaman kategorisinin baskın olmasıyla söz konusu grubun bilgisayar oyunlarında geçirdikleri vakitte nispeten daha özgür oldukları söylenebilir. Bu bağlamda bu veriler H_6 'yı destekler niteliktedir.

3.2.3. Kiminle yaşanıldığı değişkenine göre karşılaştırma

Tablo 5. Ailesiyle Birlikte Yaşayanlar İle Ailenin İlgisi Arasındaki İlişki

Ailenizle yaşıyorsanız kimlerle yaşıyorsunuz?		Ailenizin size olan ilgisini nasıl tanımlarsınız?				Toplam
		İlgisiz	Daha az ilgili	Orta düzeyde ilgili	Yoğun biçimde ilgili	
Anne ve baba	S	10	37	173	96	316

ile	Ailede Kiminle yaşadığı	3,2%	11,7%	54,7%	30,4%	100,0%
	Ailenizin ilgisi	41,7%	60,7%	76,5%	69,1%	70,2%
Anne ile	S	2	14	24	16	56
	Ailede Kiminle yaşadığı	3,6%	25,0%	42,9%	28,6%	100,0%
	Ailenizin ilgisi	8,3%	23,0%	10,6%	11,5%	12,4%
Baba ile	S	1	1	3	6	11
	Ailede Kiminle yaşadığı	9,1%	9,1%	27,3%	54,5%	100,0%
	Ailenizin ilgisi	4,2%	1,6%	1,3%	4,3%	2,4%
Dede/nine ile	S	1	3	1	1	6
	Ailede Kiminle yaşadığı	16,7%	50,0%	16,7%	16,7%	100,0%
	Ailenizin ilgisi	4,2%	4,9%	0,4%	0,7%	1,3%
Diğer	S	10	6	25	20	61
	Ailede Kiminle yaşadığı	16,4%	9,8%	41,0%	32,8%	100,0%
	Ailenizin ilgisi	41,7%	9,8%	11,1%	14,4%	13,6%
Toplam	S	24	61	226	139	450
	Ailede Kiminle yaşadığı	5,3%	13,6%	50,2%	30,9%	100,0%

Ailenizin ilgisi	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
------------------	--------	--------	--------	--------	--------

$X^2= 39.718$ $Sd= 12$ $P=0.00$

Aile üyeleriyle yaşayan katılımcıların ailelerinin üzerlerindeki etkisi değerlendirildiğinde ise anlamlı ilişki ortaya çıkmıştır. Anne-baba ile yaşayan katılımcıların % 54.7'si orta düzeyde ilgi gördüklerini belirtmişlerdir. Anne ile yaşayan katılımcıların % 42.9'u orta düzey ilgi gördüklerini belirtmişlerdir. Baba ile yaşayan katılımcıların % 54.5'i yoğun düzeyde ilgi gördüklerini belirtmişlerdir. Dede/nine ile yaşayan katılımcıların % 50'si ailelerinin daha az ilgili olduklarını belirtmiştir. Diğer kategorisindeki yakınlarıyla yaşayan katılımcılar ise orta düzeyde ilgi gördüklerini belirtmişlerdir. Yaşanılan aile bireyleri ile ailenin ilgisi karşılaştırıldığında ise % 69.1 oranla anne-baba ile yaşayan katılımcılar aile ilişkilerini yoğun biçimde ilgili olarak tanımlamışlardır. Diğer yakınlarıyla yaşadıklarını belirten katılımcıların % 41.7'si ilgisiz olarak tanımlamışlardır. Anne ile yaşayan katılımcılar ise aile ilişkilerini %23 oranında daha az ilgili olarak tanımlamışlardır.

Kiminle yaşadığı ile ailenin ilgisinin karşılaştırıldığı tabloda, en fazla oranla ailesiyle yaşayanların % 90.3'ü orta düzeyde ilgili olarak gözlenirken, arkadaşlarıyla yaşayan katılımcıların aileleri % 8.3 oranında ilgisiz, %4.9 oranında az ilgili olarak tanımlanmaktadır. Bu oranları % 12.5 oranında ilgisiz olarak tanımlayan tek başına yaşayan katılımcılar ve % 8.3 oranında ilgisiz olarak tanımlayan yut ve benzeri yerlerde yaşayan katılımcılar takip etmektedir ($X^2= 28.900$, $Sd=12$, $P< 0,004$). Bu bağlamda aile ortamı olarak tanımlayabileceğimiz anne-baba-çocuk eksenindeki yapıdan uzaklaştıkça ailede ebeveynin çocuk üzerindeki ilgisinin azaldığı görülmektedir.

Hanede yaşayan kişi sayısı ile ailenin bilgisayar oyunlarını yasaklaması arasındaki ilişki incelendiğinde anlamlı veriler elde edilmiştir ($X^2= 52.123$ $Sd= 28$ $P< 0.004$). Bilgisayar oyununda fazla vakit geçirme durumu ailelerin dikkatini çeken bir olgu olduğundan araştırma sürecine katılımcıların ailelerinin bilgisayar oyunlarını yasaklama eğilimleri dâhil edilmiştir. Genel anlamda katılımcıların ailelerinin bilgisayar oyunlarını hiçbir zaman kategorisinde yasaklamadığına ilişkin bulgu görülmektedir. Hiçbir zaman kategorisinin oranları hanede yaşayan kişi sayısı arttıkça ters orantılı şekilde azalmakta, yaygın olarak ise nadiren, bazen ve sık sık kategorilerinde yanıtlar geldiği gözlenmektedir. 3 kişilik hanede yaşayan katılımcılar % 83.8 oranında hiçbir zaman kategorisinde yanıtlar verirken % 8.1 bazen yanıtını vermiştir. 4 kişilik hanede yaşayanlar %82 oranında hiçbir zaman kategorisinde yanıt verirken %8 nadiren kategorisinde yanıt vermiştir. 5 kişilik hanede yaşayan katılımcılar % 62.8 oranında hiçbir zaman kategorisinde yanıt verirken % 18.1 nadiren kategorisinde yanıtlar vermişlerdir. 6 kişilik hanede yaşayanlar ise % 72.2 oranında hiçbir zaman kategorisinde yanıtlar verirken % 11.1 sık sık kategorisinde yanıtlar vermişlerdir. 7 kişilik hanede yaşayanlar % 60 oranında hiçbir zaman kategorisinde yanıtlar verirken % 20 oranında sık sık kategorisinde yanıtlar vermişlerdir. 8 ve üzeri kişilik hanede yaşayan katılımcılar ise % 50 oranında hiçbir zaman kategorisinde yanıtlar verirken % 25 oranında bazen kategorisinde yanıtlar vermiştir. Özellikle 5 ve 7 kişilik hanede yaşayan katılımcıların ailelerinin diğer hanelerdeki katılımcılara göre daha fazla bilgisayar oyunlarını yasakladıkları görülmüştür. Hanede yaşayan kişi sayısının artmasıyla katılımcıların aile dinamiklerinde bağımlılık süreçlerinde aldığı tepkiler daha yoğun hissedildiği söylenebilir.

Hanede yaşayan kişi sayısı bağımlı değişkenine göre bilgisayar oyunlarının yasaklanma durumu karşılaştırıldığında ise özellikle bazen ve her zaman kategorileri göze çarpmaktadır. Bu bağlamda bazen kategorisinde yanıtları yoğun olan gruplar % 26.7 ile 3,4 ve 5 kişilik hanede yaşayan katılımcıların

olduğu gruplardır. Her zaman kategorisi göz önünde bulundurulduğunda ise % 67 oranında 2 kişilik, % 33.3 oranında 5 kişilik, % 20 oranında 3 kişilik, % 13.3 oranında ise 4 kişilik hanede yaşayan katılımcıların olduğu gözlenmiştir. Bu da hanede yaşayan kişi sayısı azaldıkça da ailenin bilgisayar oyunlarını yasaklama noktasında tepki gösterdiğini ortaya koymuştur. 4 kişiden az ve 5 kişiden çok hane sayısına sahip katılımcılarda ailenin etkisi daha belirgin olarak gözlenmiştir.

Yine aile ile birlikte kaliteli vakit geçirmek önemli bir olgudur. Özellikle bilgisayar başında fazla vakit geçiren, geçirdiği düşünülen örneklemin ailelerine ayırdıkları vakit göz önünde bulundurulduğunda hanede yaşayan kişi sayısı ile ilişkilendirildiğinde ($X^2= 62.091$ $Sd= 28$ $P= 0.00$) oldukça anlamlı bir sonuç elde edilmiştir. Aileyle kaliteli vakit geçirme sorusuna genellikle hiçbir zaman, nadiren ve bazen yanıtları gelmiştir. Bakıldığında her zaman kaliteli vakit geçirdiğini söyleyen kesim %16 ile en düşük orana sahip kategori olurken, % 23.1 ile en fazla oran bazen kategorisindedir. 3 kişilik hanede yaşayan katılımcıların % 39.4'ü hiçbir zaman kategorisinde yanıt vermiştir. 4, 5, ve 7 kişilik hanede yaşayan katılımcıların en fazla yanıt verdiği kategori sırasıyla % 27.3, %30.9, %60 oranlarıyla nadiren kategorisidir.

Hanede yaşayan kişi sayısı ile aile ile kaliteli vakit geçirme karşılaştırıldığında nadiren kategorisinde en fazla oranı % 41 ile 4 kişilik hanede yaşayanlar ve % 29 oranıyla 5 kişilik hanede yaşayanlar oluşturmuştur. Hiçbir zaman kategorisinde en fazla orana sahip katılımcılar ise % 38.6 ile 3 kişilik hanede yaşayan katılımcılar olmuştur. 2 kişilik hanede yaşayan katılımcıların en fazla yanıt verdiği kategori ise % 16.4 ile sık sık kategorisidir. Bakıldığında 4-5 kişilik aileler nadiren kategorisinde de olsa kaliteli vakit geçirdiğini düşünebilmektedir. Özellikle 2 ve 3 kişilik hanede yaşayan katılımcıların aileleriyle kaliteli vakit geçirme oranları oldukça düşüktür. Özellikle hiçbir zaman kategorisinde en fazla oranla yanıt verenler 3 kişilik hanede yaşayan katılımcılar olmasıyla dikkat çekmektedir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bağımlılığın serbest zaman içerisinde anlamlandırılan bir olgu olması, onun üzerine düşünülmesi gereken ve aynı zamanda serbest zaman aktivitelerinin sınırlarının belirlenmesi gereken bir olgu yapmaktadır. Bağımlı davranış içeren aktiviteler sapkın serbest zamana girmektedir ve Kılıç (2020) oyun bağımlılığını tahammül edilebilen sapkın serbest zamanlar kategorisine dâhil etmektedir.

Yapılan araştırmada, katılımcıların internet kafeye gitme sıklığı, gündelik yaşamdan uzaklaşmak için oyun oynama istenci, tüm gün bir bilgisayar oyununu oynama gibi nedenlere bakıldığında serbest zamanlarını etkili yönetememeleri ve akabinde bilgisayar başında fazla vakit harcamalarıyla sapma davranışına eğilim gösterdikleri araştırma bulgularında tespit edilmiştir. Bu durum toplumsal cinsiyet perspektifinden değerlendirildiğinde ise erkek katılımcılar kadın katılımcılara göre daha fazla sürelerde oyun oynama eğiliminde olmakla birlikte, toplumsal roller düşünüldüğünde serbest zamanlarını yönetme inisiyatiflerinde belirgin bir değişim gözlenmemiştir. Her iki cinsiyete mensup katılımcıların yüksek oranlarda bilgisayar oyunlarına ilgi duyduğu, eril bir alan olduğu düşünülebilecek bir yapıda olmasına rağmen kadınların da gözle görülür biçimde etkili olmaya başladığı bir alan olarak kendini göstermektedir. Bu bağlamda kadınların bilgisayar oyunlarında daha fazla var olmaları söylenebilir bir gerçekliktir. Özellikle kadınlarında bir bilgisayar oyununu oynarken yayın yapma pratiğine oldukça hâkim oldukları gözlenmiştir. Araştırmanın hedef kitlesinin ilgi alanında olduğu tespit edilen bilgisayar oyunu yayıncıları kapsamında bakıldığında, kadın yayıncıların sayılarının her geçen gün arttığını söylemek mümkündür. Öyle ki en çok izlenen yayıncılar sıralamasında kadın yayıncıların belirgin olduğu saptanmıştır.

Bir bilgisayar oyununu oynarken şiddete eğilim gösterme noktasında ise toplumsal cinsiyet perspektifine göre kadınlar erkeklere göre daha uyumlu

olabilirken, şiddet eğilimi noktasına gerginlik, çevreye negatif duygular yansıtma, çevrimiçi oyun esnasında şiddet içerikli diyaloglar yaşamak gibi durumlarda erkeklerin daha baskın olduğu görülmektedir. Oyun içinde şiddet içerikli cümleler kurulması, cinsel taciz söylemleri, ötekileştirme, aşağılama ve rencide edici sözcük kullanımı oldukça belirgin olmakla birlikte bu çalışmada katılımcıların genel anlamda yüksek eğilim göstermemiş olduklarını da söylemek gerekmektedir. Toplumsal cinsiyet perspektifine göre ise erkekler kadınlara göre şiddet içerikli söylemlerde baskın bir profil sergilemektedirler. Özellikle toplumsal cinsiyet bağlamında oyun oynama davranışının bağımlılıkla ilişkisinde bilgisayar oyunlarına bütçe ayırma, bilgisayar oyunlarının güncelliğini takip etme, iddia ve benzeri şans oyunlarına ilişkin eğilim, madde kullanımına dair bulgular, internet kafeye gitme eğilimi, bilgisayar oyunlarında hakarete uğrama ve en çok mutlu olunan şeylerin cinsiyetler arası farklılığına ilişkin incelemeler yapılmıştır. Bu bağlamda 1, 2 ve 6. hipotezler doğrulanmaktadır.

Bir diğer husus da bir bilgisayar oyununun başında fazla vakit geçirmenin amatör ya da profesyonel bir alan olarak değerlendirilmesidir. Katılımcıların e-sporcu olma eğilimleri göz önünde bulundurulduğunda ise yüksek oranda eğilim gözlenmemiştir. Fakat kendi zamanlarını değerlendirme kabiliyetlerindeki kusurlar serbest zaman yoksunluğuna neden olmaktadır. Bu durum serbest zamanlarını geçici haz duygusu ekseninde harcadıklarını ve tahammül edilebilecek düzeyde ruh ve beden bütünlüğünü bozmayacak şekilde sapkın bir davranış sergilediklerini göstermektedir.

Araştırma pandemi döneminde gerçekleştiği için pandemi döneminin özellikleri de önem taşımaktadır. Bu noktada pandemi koşulları gereği evde kalma sürelerinin artması bilgisayar başında geçirilen sürelere doğrudan etki etmiştir. Katılımcıların da belirttiği üzere pandemi koşulları serbest zaman davranışları üzerinde etkili olmuştur. Yapılan çalışmada hipotez 5'te belirtildiği gibi

pandemi dönemi ile oyun bağımlılığı artışı arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konmuştur. Oyun bağımlılığının son yıllarda gözle görülür şekilde artması halini pandemi koşullarının artırdığı söylenebilir. Bu bağlamda toplumsal aktör olarak bireylerin kendilerine fiziksel ya da psikolojik kazanımları hedefleyen aktivitelere eğilim göstermeleri elzemdir. Fakat tahammül edilebilen sapkın serbest zaman kavramsallaştırması bize sapkın aktivitelerin yani bireyin kendine fiziksel ya da ruhsal katkı sağlamayan, aksine dengesini bozan aktiviteleri tercih etmesini ve uzun saatler bu aktivitede kalma durumlarının belirginleşmesini, bu yapı bozucu durumların nispeten telafi edilebilmesi açısından önemli veri sunmaktadır.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Destek/Finansman Bilgileri:

Herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı: Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç duyulmamıştır.

KAYNAKÇA

Arslan, S. (2011). Serbest Zaman Kullanımı: Sıradan Serbest Zaman Etkinlikleri ve Sistemli Serbest Zaman Etkinlikleri. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13 (2).

Aydın, A. (2019). Oyun/Teknoloji ve Eğlence, Psiko-Sosyal Yönleriyle Eğlence (iç), s. 107-139, (Edt. Metin Kılıç), Ankara: Nobel Akademik Yayınları.

Aydoğan, F. (2019). *Medya ve Serbest Zaman*. 2. Baskı. İstanbul: Der Yayınları.

Becker, H. S. (2017). Hariciler: Bir Sapkınlık Sosyolojisi Çalışması, (Çev. Şerife Geniş- Levent Ünsaldı), 3. Baskı. Ankara: Heretik Yayınları.

Dijital Oyun Raporu (DOR), 2019, Güvenli İnternet Merkezi. Erişim Adresi: www.gim.org.tr.

Fincham, B. (2018). Eğlence Sosyolojisi, (Çev. Fatma Ülkü Selçuk), Ankara: Nobel Yaşam.

Huizinga, J. (2018). Homo Ludens: Oyunun Kültürel İşlevi Üzerine Bir İnceleme, (Çev. İlker Mutlu), Ankara: Dorlion Yayınları.

Kılıç, M. (2016). Gençlik Şiddet ve Serbest Zaman. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

Kılıç, M. (2019a). Leisure Time Deprivation, *Modern Leisure Studies*,1(1). 1-12.

Kılıç, M. (2019b). Suç ve Eğlence, *Psiko-Sosyal Yönleriyle Eğlence*(iç), s.227-252, (Edt. Metin Kılıç), Ankara: Nobel Akademik Yayınları

Kılıç, M. (2020). Sapkın Serbest Zaman, *Modern Leisure Studies*, 2(1):1-10

Kılıç, M. (2022). Serbest Zaman ve Bağımlılık, *Bağımlılıklar Üzerine-1 Davranışsal Bağımlılıkların Çeşitli Görünümleri*(iç), s.23-38, (Edt. Bekir Kocadaş), Ankara: Son Çağ Akademi Yayınları.

Nazlıgül, M.D. ve Yılmaz, A.D. (2019). Oyun Bağımlılığı ve Egzersiz Bağımlılığına Davranışsal Bağımlılık Çerçevesinden Bakış, *Bağımlılık Dergisi – Journal of Dependence*, 20(2):97-108

Nazlıgül, M.D., Baş, S., Akyüz, Z., Yorulmaz, O. (2018). İnternette Oyun Oynama Bozukluğu ve Tedavi Yaklaşımları: Sistematik Bir Gözden Geçirme, *Addicta: The Turkish Journal On Addictions*, 5(1):13-35

Orak, M. E., Üzüm, H., Yılmaz, E. (2021). Üniversite Öğrencilerinin Dijital Oyun Bağımlılığı Düzeylerinin Belirlenmesi, Spor Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 6(2):279-283

Re-Think Dijital Oyun e-Çalıştay Sonuç Raporu (DOÇSR), 2021, Bilişim Vadisi.

Stebbins, A. R., Rojek, C. and Sullivan A.M. (2006) Editorial: Deviant LEisure, 30(1): 3-5.

Williams, D. J. (2009). Deviant Leisure: Rethinking “The Good, the Bad, and the Ugly”, Leisure Sciences, 31: 207–213.

World Leisure Organization (WLO). (2021). www.worldleisure.org. Erişim Tarihi: 28.04.2021.

Extended Abstract

Introduction

While examining the link between deviant behaviors and leisure, Kılıç (2020) theoretically divided deviant leisure into two categories: tolerable deviant leisure (TESSZ) and intolerable deviant leisure. While some activities that do not require legal sanction but are contrary to the rules of social order, religion, morality, and etiquette could be included in the TESSZ, those that are contrary to the rules of law would refer to intolerable deviant leisure activities.

Electronic games, games of chance and betting, which are among the most common types of activities that could be seen as legitimate deviant leisure activities in modern society, are thought to provide people with excitement, adrenaline, and temporary happiness but do not contribute to their personal or social development. Such deviant activities appear as areas increasing the "leisure time deprivation" (Kılıç, 2019b) of the masses. Although such deviant

activities (drinking, gambling, etc.) are against beliefs and social values in some societies, they are classified as tolerable deviant leisure activities since they do not have much visibility in the social sphere. In this context, digital game-playing activity also falls into the tolerable leisure class.

Method

In the present quantitative research, a survey was conducted with 450 people aged 14-35. The first survey of the research was completed on July 3, 2021, and the last survey was completed on March 28, 2022. Due to the pandemic conditions of the period, participants were not contacted during the data collection process. An online link was created and sent to the participants, leading to random sampling. Participation in this research was voluntary. It took nine months for the survey to reach 450 people in total. In the context of the research problem, many social media influencers, including the target group, were identified, and each of them was followed throughout the process. The survey was shared with a total of 19 broadcasters on the Twitch platform, and their support was requested. A total of 7 of these publishers, one of which was a relatively more famous influencer, supported the dissemination of the survey, while the others refused to support it due to the fact that the link would not be reliable, the possibility of viewers leaving the screen or for various reasons. At the same time, the survey link was shared on more than ten community servers in the Discord application, and voluntary participation was ensured. In addition, the respondents were reached by personally communicating with the participants through one-on-one game playing. Some limitations were observed as follows: distrust at the beginning of the research process, unwillingness to participate in the research, quitting halfway through the survey, and giving the same answers to all questions.

Conclusion

The main focus of this research, which considers different parameters in the relationship between leisure and addiction, are "tolerable deviant leisure activities", "leisure time deprivation" and "evolution of gaming activity into addiction process."

Addiction is a phenomenon that is generally interpreted in leisure time. In this context, the limits of leisure activities need to be determined. Activities involving addictive behavior fall into deviant leisure time, and Kılıç (2020) includes game addiction in the tolerable deviant leisure time category.

It was found that the participants tended to deviate behavior by not being able to manage their leisure time effectively and subsequently spending too much

time in front of the computer, considering reasons such as the frequency of going to internet cafes, the desire to play games to get away from daily life, and playing a computer game all day long. When this situation is evaluated from a gender perspective, men tend to play games for longer periods of time than women, but when social roles are considered, no significant change was observed in their initiatives to manage their leisure time. Playing video games shows itself as a field in which participants of both genders are interested in computer games at high rates, and although it can be considered a masculine field, women have also begun to be visibly influential. In this context, it can be said that women are more present than expected in computer games. It has been observed that women, especially, have a good command of the practice of broadcasting while playing a computer game. When looked at within the scope of computer game broadcasters that were found to be of interest to the target audience of the research, it is possible to say that the number of women broadcasters has been increasing. So much so that it has been determined that women broadcasters are prominent in the most watched broadcasters list.

While women may be more adaptable than men when it comes to tending to violence while playing a computer game, it is seen that men are more dominant in situations such as tension to the point of violent tendencies, projecting negative emotions to the environment, and experiencing violent dialogues during online games. Although the use of violent sentences, sexual harassment discourses, marginalization, humiliation, and offensive words are quite evident in the game, it should also be said that the participants in this research did not show a high violent tendency in general. According to the gender perspective, men display a dominant profile in violent discourses compared to women. Particularly in the context of gender, the relationship between gaming behavior and addiction is related to the following: allocating a budget for computer games, keeping up to date with computer games, the tendency towards betting and similar games of chance, findings regarding substance use, the tendency to go to internet cafes, being insulted in computer games and the differences between genders in the things that make them happiest. Another issue is whether spending too much time in front of a computer game should be considered amateur or professional. The findings indicated that participants spent their leisure time for temporary pleasure and exhibited tolerable deviant behavior that did not disrupt the integrity of their souls and body.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 16 Sayı : 45 Aralık 2023

Yayın Geliş Tarihi: 18.09.2023 Yayına Kabul Tarihi: 11.12.2023

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1362168>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Citation: Telli Üçler, Y. ve Akça, M. (2023). Pandemi Hava Kargonun Ekonomik Büyüme Bağlamında Kurumsal Müşteri Memnuniyetine Etkisi: Konya Örneği. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (45), 802-837.

PANDEMİDE HAVA KARGONUN EKONOMİK BÜYÜME BAĞLAMINDA KURUMSAL MÜŞTERİ MEMNUNİYETİNE ETKİSİ: KONYA ÖRNEĞİ*

Yasemin Telli ÜÇLER Meryem AKCA*****

Öz

Havacılık sektörü küresel ekonomide önemli bir hizmet kategorisindedir. Ekonomik anlamda; teknolojinin getirdiği yenilikler, yeni iş modellerinin geliştirilmesi, düşük bilet fiyatlarının tüketiciye yansımaları, hızlı ve güvenli olması, kargo taşımacılığında müşteri memnuniyetine verilen önem havacılık sektörünün dünya üzerindeki yerini belirlemiştir. Sektörün alt yapı yatırımları, kurumsal gelişmeleri, istihdama katkısı, kalkınma planlarına etkisi, ekonomideki aktörlerle bağlantısı analiz çalışmalarına yön vermiştir. Özellikle Covid 19 pandemisinde tüm dünyada tedarik zinciriyle ilgili sorunlar ortaya çıkmıştır. Sınırların kapatılması, seyahatlerin iptal edilmesi, sosyal izolasyon politikalarının uygulanması havacılık sektörünü de ciddi anlamda etkilemiştir. Tıbbi ekipmanların ve aşıların taşınması, sağlık alanında yapılan çalışmalar açısından yaşanan kolaylıklar kargo taşımacılığını ön plana çıkarmıştır. Hızlı ve güvenilir

*Bu çalışma, "Pandemi Döneminde Hava Kargo Taşımacılığının Kurumsal Müşteri Memnuniyeti Üzerindeki Etkisi: Konya Örneği" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Bu çalışma için Necmettin Erbakan Üniversitesi Etik Kurulu tarafından 12.11.2021 tarih ve 10 sayılı, 2021/543 karar numarası ile etik kurul izni alınmıştır.

** Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Lojistik Yönetimi Bölümü, ytelliucler@erbakan.edu.tr, Konya, Türkiye.

*** Müşteri Temsilcisi, Tuneks Express Hızlı Kargo Ltd. Şti. meryemakcaa97@gmail.com, Konya, Türkiye.

taşımacılık firmalarda müşteri memnuniyetinin artmasına neden olmuştur. Bu çalışmada Covid-19 salgını döneminde ekonomik büyüme bağlamında hava kargo hizmeti alan kurumsal müşterilerin memnuniyet düzeylerinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Konya Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyette bulunan orta ve büyük ölçekli üretim ve ihracat yapan firmaların firma yetkililerinden alınan verilerle analiz çalışması yapılmıştır. Lojistik Ulaştırma Faaliyetlerinde Müşteri Değeri Ölçeği alt boyutları ve ölçeğin genel toplam puanları ile arasındaki ilişkilere bakılmıştır. Orta ve yüksek düzeyde ilişkilerin olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, ekonomik büyüme, müşteri memnuniyeti, hava kargo taşımacılığı.

THE EFFECT OF AIR CARGO IN THE PANDEMIC ON CORPORATE CUSTOMER SATISFACTION IN THE CONTEXT OF ECONOMIC GROWTH: THE CASE OF KONYA

Abstract

The aviation sector is an important service category in the global economy. In economic terms; innovations brought by technology, development of new business models, reflection of low ticket prices to the consumers, being fast and safe, importance given to customer satisfaction in cargo transport have determined the position of the aviation sector in the world. The sector's infrastructure investments, institutional developments, contribution to employment, impact on development plans, and connection with actors in the economy have guided analyses. Especially in the Covid 19 pandemic, problems related to the supply chain emerged all over the world. The closure of borders, cancellation of travel, and the implementation of social isolation policies have seriously affected the aviation sector. The transport of medical equipment and vaccines, and the convenience experienced in terms of studies in the field of health have brought cargo transport to the forefront. Fast and reliable transport has led to increased customer satisfaction in companies. This study aims to measure the satisfaction levels of corporate customers receiving air cargo services in the context of economic growth during the Covid-19 pandemic. An analysis study was carried out with the data obtained from the company officials of medium and large-scale manufacturing and exporting companies operating in Konya Organised Industrial Zone. The relationships between the sub-dimensions of the Customer Value in Logistics Transport Activities Scale

and the overall total scores of the scale were examined. It was observed that there were medium and high level relationships.

Keywords: *Covid-19, economic growth , customer satisfaction, air cargo transportation.*

1. GİRİŞ

Havayolu taşımacılığı lojistik sektöründe gün geçtikçe önem kazanan taşımacılık türlerinden biridir. Zaman içinde teknolojinin de gelişmesi ile tüm ürünlerin havayolu aracılığıyla taşınmasına yönelim artmıştır. Bu bağlamda; havayolu taşımacılığının alt grubu olarak görülen kargo taşımacılığı her yıl artarak devamlılık göstermiş ve bir sektör haline gelmiştir. Hava kargo taşımacılığı özellikle bozulabilir kargolar, ilaçlar, değerli ve acil kargoların taşınması kapsamında önemli rol oynamaktadır. Hava taşımacılığının diğer taşıma modlarına göre; hız başta olmak üzere verimlilik, esneklik, güvenlik ve izlenebilirlik gibi birçok avantajı bulunmaktadır. Bunun yanında uluslararası ticarete konu ürünlerin taşınması noktasında ön plana çıkmakta ve tedarik zinciri sürecinin eksiksiz yürütülmesinde hava kargo taşımacılığı büyük rol oynamaktadır. 2019 yılında Çin'in Vuhan kentinde ortaya çıkan Covid-19 (koronavirüs) salgını, havacılık sektörünün iş akışında büyük bir düşüş yaşamasına sebep olmuştur. Dünya çapında yayılmaya başlayan ve dünya ekonomisini ciddi anlamda etkileyen salgın, ülkelerin sınırları kapatmasına, sosyal izolasyon politikalarının uygulanmasına, uçuşların durdurulmasına neden olmuştur. Uçuşların durdurulmasıyla havayolu işletmeleri zarara uğramaya başlamıştır. Bu zararı kısmi olarak belirli ülkelere devam eden hava kargo taşımacılığı ile kapatmaya çalışmışlardır. Ancak hava kargo sektörü de dünya genelinde alınan tedbirler, kısıtlamalar sebebiyle kargo kapasitesi noktasında yavaşlama göstermiştir. Tedarik zincirinde salgın nedeniyle meydana gelen aksamalar kargo kapasitesinde düşüşe yol açmıştır. Hava kargo sektörü salgın ile

mücadele edilen süreçte sağlık sektörüne yönelik malzemelerin taşınması ile ön plana çıkarak kendini göstermiştir. Salgının ilerlemesiyle ihtiyaç duyulan aşı, ilaç, maske gibi medikal ve tıbbi ihtiyaçların hızlı ve güvenli bir şekilde yerine ulaşması hava kargo taşımacılığının önemini arttırmıştır. Zaman içerisinde insanların pandemi ile mücadele etmeyi öğrenerek normalleşme sürecine girmesiyle hava kargo sektöründe de bir toparlanma yaşanmaya başlamıştır.

Covid-19 salgın sürecinde uygulanan kısıtlamalardan dolayı tüketici davranışlarının değişmesi ve dijitalleşmenin artmasıyla sürece uygun yeni iş modellerine yönelim başlamıştır. Salgın ile yeni bir deneyim yaşanırken aynı zamanda krizlerden meydana gelen sorunlara esnek çözümler getirerek hizmet vermeye devam etmek mecburi bir durum haline gelmiştir. Bu değişime uyum sağlayan hava kargo işletmeleri geliştirdikleri stratejiler ile sektörde devamlılık göstermişlerdir. Kargo taşımacılığı hizmet sektörünün bir parçası olmaktadır. Bu bağlamda; işletmelerin müşterileriyle uzun vadeli ilişkiler kurabilmek adına müşteri memnuniyetini sağlamaları gerekmektedir. Müşteri memnuniyeti, müşterilerin herhangi bir işletmeden aldığı ürün ya da hizmetin beklentilerine yanıt verme durumunu ifade etmektedir (Prasilowati ve dğ,2020;454). Dijitalleşme ve e-ticaretin artış gösterdiği pandemi döneminde hızlı ve güvenilir hizmeti ile ön plana çıkan hava kargo işletmelerinin bu yeni süreçte müşterileri ile uzun vadeli ilişkiler kurarak memnuniyet sağlaması da önem ifade etmektedir.

Bu çalışmada ekonomik büyüme bağlamında; pandemi döneminde hava kargo hizmeti alan kurumsal müşterilerin aldıkları kargo hizmetlerine yönelik memnuniyet düzeylerinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın evrenini Konya ili sınırları içindeki uluslararası hava kargo taşımacılığı hizmetini alan orta ve büyük ölçekteki firmalar oluşturmaktadır. Söz konusu firma yetkililerinden anket yöntemi ile veriler toplanmıştır. Pandemi döneminde havacılık sektörü ve hava

kargo sektörü üzerine çalışmalar yapılmış ancak Türkiye’ de salgının etkileri ışığında ekonomik büyüme anlamında hava kargo taşımacılığında müşteri memnuniyetini kurumsal müşteriler açısından inceleyen bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu bağlamda çalışmanın hem literatüre hem de ekonomik büyüme anlamında kargo şirketlerine memnuniyet düzeyleri hakkında bilgi vermesi bakımından katkı sağlaması beklenmektedir.

2. HAVA KARGO TAŞIMACILIĞI

Hava lojistiği, küresel tedarik zincirlerinin bel kemiğidir. Hava taşımacılığı kargo hesapları hacim olarak küresel ticaretin %1'inden azını, değer olarak ise %30'undan fazlasını oluşturmaktadır. Pandemi ile mücadelede tedarik zincirinin istikrarının sağlanması için yüksek hız ve hareketliliğin önemi bilinmektedir. Özellikle, Covid-19 salgınından bu yana hava lojistiği önemli bir rol oynamıştır(Zhao ve Wu, 2022;1).

Hava kargo; bir malın bir hava aracı ile bir yerden başka yere taşınması şeklinde tanımlanmaktadır. Kargo bölümünde taşınan tüm yükler (yolcu bagajı hariç) hava kargo içerisine dahil olmakla beraber, havayolu taşımacılık sisteminin bir alt grubuna girmektedir. Teslim alınan ürünü varacağı yere diğer taşıma modlarından en hızlı ve en güvenli şekilde teslim eden taşıma sistemine denmektedir. Diğer taşıma modları ile rekabetinde hız ve güvenlik faktörleri ile avantaj kazanarak ön plana çıkmaktadır. Maksimum maliyet, minimum zaman hava kargo taşıma türünü kısaca açıklamaktadır. En yeni ulaştırma türü olmasının yanında son yıllarda kullanımı en çok artan ulaştırma türüdür (<http://www.havakargoturkiye.com/>, 2023).

Hava kargo taşımacılığı; ICAO (International Civil Aviation Organization) – Uluslararası Sivil Havacılık Organizasyonu ve IATA (International Air Transport

Association) – Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği kuralları doğrultusunda önce ülke ve taşıyıcı kısıtlamaları değerlendirilerek malların paketlenme, etiketlenme, evraklarının hazırlığı sonucunda bir hava aracı ile sevk edilmesi şeklinde tanımlanabilmektedir (Balık, 2015: 8). Hava kargo taşımacılığı diğer taşıma türleri ile kıyaslandığında çok daha hızlı bir kargo akışının sağlanmasından dolayı ön plana çıkmaktadır. Taşıma esnasında etkin bir iletişim ile süreç günden güne takip edilebilir hale gelmektedir. Bozulabilir kargolar açısından da hava kargo taşımacılığının iletişim ve takip süreci önem ifade etmektedir (Batur, 2008:132).

Hava kargo taşımacılığı, uzun yıllardır yolcu taşımacılığının bir alt hizmet dalı olarak görülmüştür. Bu bağlamda; havalimanları ile havayolu işletmeleri kargo alanıyla çok fazla ilgilenmemişlerdir. Ancak son on yıl içerisinde bu durum oldukça değişim göstermiş, birçok havayolu şirketi ve havalimanı kendi kargo stratejilerini geliştirerek ek gelir kaynağı edinmişlerdir. Yolcu alanında verimin azalması ve yeni uçak türlerinin ortaya çıkmasıyla taşıma kapasitesinde artış olması havayollarının hava kargo için portföylerini genişletme bakımından önem ifade etmektedir. Günümüzde hava kargo ticari ve ekonomik faaliyetler bakımından önemli bir role sahiptir. Aynı zamanda hızlı ve güvenli taşıma sağlaması ile ekonomik sistemler arasında bağlantı görevi görmektedir. Etkinleştirme özelliği ile ekonomik faaliyetlerin çoğalmasında etkili olmakta, süreç ve verimlilik kalitesini iyileştirerek potansiyel yaratmaktadır. İnsanların ve ürünlerin taşınmasında en hızlı ve güvenli yolu hizmet olarak sunması ile talebin yapısı da güçlenmektedir. Dolayısıyla var olan bu talep, hava taşımacılığı içerisinde arzı da etkileyerek etkin ve kolaylaştırıcı bir faktör yaratmaktadır. Hava taşımacılığının uluslararası bağlantıları, hızlı olması ile ekonomiye yön vermesi, üretimde esneklik sağlaması gibi önemli özellikleri ortaya koyulduğunda küresel ekonomi açısından hayati bir role sahip olduğu da görülmektedir. Başka bir açıdan ise pandeminin etkilerinden dolayı getirilen

kısıtlamalar hava kargo taşımacılığının önemini bir kez daha ortaya koymaktadır(Danış, 2022: 12).

2.1. Covid-19 (Koronavirüs) Pandemi Döneminde Hava Kargo Taşımacılığı

Covid-19 döneminde hava taşımacılığı ile uluslararası boyutta taşınan kargoların hacminde önemli oranda düşmeler başlamıştır. İnsanlar salgın nedeniyle yaşam tarzlarında değişikliklere gitmek zorunda kalmışlardır. Ülkelerin vatandaşlarına evde kal çağrısı yapması, sokağa çıkma yasaklarının başlaması, iş ve günlük yaşamdaki birçok faaliyetin evden yürütülmesi ile insanların alışkanlıkları da değişmeye başlamıştır. Bu değişimle beraber üreticiler; müşterilerine ulaşmanın yeni alternatiflerini geliştirme yoluna gitmişlerdir (Taşkolı, 2022: 88).

Covid-19 salgını birçok endüstri üzerinde etkili olurken hava kargo sektörü de bu salgından ciddi anlamda etkilenmiştir Ülkeler arası, şehirlerarası seyahatlerin iptali veya kısıtlı olması havayollarında yolcu sayısının azalmasına sebep olmuştur. Havayolu şirketleri de azalan yolcu talebinin karşısında artan kargo ihtiyacından dolayı hızlı bir şekilde yolcu uçaklarını organize ederek kargo taşıma amaçlı olarak kullanmaya başlamışlardır. Ancak yolcu uçaklarındaki kapasitenin azalması, kargo uçaklarıyla kargo taşıma maliyetlerinin de yüksek olması nedeniyle havayolu taşıma navlunlarında artışlar yaşanmasına neden olmuştur (UTIKAD, 2020: 55).Covid 19 döneminde kargo seferleri ve geçici depolama alanları ile antrepolarda işlemler zor şartlar altında yapılmıştır. Tüm havayolu şirketleri kargo seferlerini devam ettirebilmek için uçuşların konaklama yapmadan seferlerinin yapılabilmesini sağlamaya çalışmışlardır. Uçuş personelleri ise karantina otellerinde konaklayarak görevlerini yürütmüşlerdir. Havalimanlarında faaliyetlerine devam eden hava kargo acenteleri, düşen iş hacimlerinden dolayı finansal zorluklar ile karşı karşıya kalmışlardır. Faaliyetlerine minimum sayıda personel ile devam etmişlerdir. Acentelerin

havayollarından aldıkları fiyatlardaki dalgalanmalar ve artışlar, müşterilerine önceden verdikleri taahhütleri sebebiyle sorunlara neden olmuştur. Fiyatlardaki ve seferlerdeki belirsizlikler sebebiyle havayolu ile taşınan ihracat ve ithalat yüklerinde aksamalar yaşanmıştır. Bunun yanında personeller gittikleri ülkelerde karantina altına alınabilmekteydi. Artan giderler ve daralan taşımacılık operasyonları, havayolu firmalarını da önemli maliyetler ile karşı karşıya bırakmıştır. Yolcu seferlerindeki düşüşe bağlı olarak kapasite kısıtları 2020 yılı boyunca devam ederken, bu aşamada bazı hava kargo şirketleri müşteri memnuniyeti ve sadakatini de göz önüne alarak pratik bir çözümle yolcu uçaklarında sadece kargo taşınması yaparak alternatif bir yöntem izlemek durumunda kalmışlardır (Adıgüzel, 2020; 65). Bazı işletmeler kargo kapasitesini artırmak amacıyla kabin koltuklarını da çıkarmışlardır. Hava kargo taşımacılığındaki talep salgının ilk yarısına göre 2020 yılının ikinci yarısında artış göstermiştir ve kısmi olarak bir toparlanma yaşanmıştır. Bununla birlikte havayolları salgının ilerlemesinin ardından ihtiyaç duyulan ilaç ve tıbbi ekipmanların sağlanması noktasında hayati ve ekonomik olarak bir cankurtaran görevi görmeye başlamıştır (<https://globelink-unimar.com/>, 2022).

2.2. Hava Kargo Taşımacılığında Müşteri Memnuniyetinin Önemi

Müşterilerin istek ve ihtiyaçları günden güne değişip gelişmektedir. Hava kargo taşımacılığını müşteriler bozulabilir ve kırılabilir kargoların daha kolay taşınması, güvenilir ve hızlı bir taşıma sistemi olması, değeri yüksek ürünlerin paketlenmesi ve taşınması konusunda sağladığı avantajlar nedeniyle tercih etmektedir. Zaman içerisinde müşterilerin beklentileri artış göstererek lojistik destek hizmetinin daha fazla olduğu hizmetler yönüne doğru kaymıştır. Bu hizmetler dağıtım maliyetlerini azaltarak ulaştırma maliyetlerini de minimum seviyeye indirmektedir. Kargo hizmet sağlayıcı işletmeler de müşterilerinin beklentilerini karşılayarak küresel lojistik stratejileriyle beklenen hizmeti sunmaya devam

etmeye çalışmışlardır(Leuschner,2012;210).Hava kargo müşterilerinin istek ve ihtiyaçlarının belirlenmesi üzerine yapılan araştırmalar sonucunda, müşterilerin önemli bulunduğu iki hizmet konusu; bilişim teknolojileri ve gönderilerin takip süreci şeklinde belirlenmiştir. Daha sonraki evrelerde, bilginin müşteriye aktarılması, operasyonel yetkinlik düzeyleri önemli hizmet konuları olmuştur. Ardından gelen başka bir hizmet konusu da ileri teknolojiye sahip depolardır. Bu hizmet konularında önemli olan müşterilerin gelecekteki ihtiyaç ve isteklerinin ne yönde değişim göstereceğini öngörmektir (Gün, 2007: 159). Müşterilerin hava kargo taşımacılığı konusunda beklentileri; transit sürelerin kısalması, hizmetlerde online erişimin ve esnekliğin sağlanması, esnekliğin müşteriye seçim imkânı tanınması şeklinde sıralanabilmektedir. Müşteriler çoğunlukla teslim süresi garantili hizmetleri araştırmaktadır. Müşteriler açısından her zaman daha kısa transit süreye ihtiyaç bulunmaktadır. Kargolar ise genelde bu transit zamanın %10-15'ini havada, %85-90'nını yerde geçirmektedir. Kargoların uçağın kalkışı öncesi ve inişi sonrası havalimanında geçirdiği süreçler, prosedürler açısından havada geçirdiği süreye göre daha uzun sürmektedir. Müşterilerin talebi günümüzde zamana duyarlı hizmetler yönünde artış göstermektedir. Buna bağlı olarak ekspres hizmet sunan işletmelere olan ilgi de oldukça yoğun olmaktadır (Songur, 2016: 36).

Kargo taşımacılığı hizmet sektörünün bir parçasıdır. Bu bağlamda işletmelerin müşterileriyle uzun vadeli ilişkiler kurabilmek adına müşteri memnuniyeti sağlamaları önem ifade etmektedir. Kargo hizmetlerinde müşteri memnuniyetinin sağlanması için hizmet kalitesi de büyük önem taşımaktadır. Covid-19 döneminde tüketicilerin sosyal hayatının etkilenmesi ile online alışverişler de artış gözlemlenmiştir. Kargo hizmetlerinde de ciddi bir artış söz konusu olmuştur. Temas ve sosyal izolasyonun hayati önem taşıdığı Covid-19 döneminde online tüketim ve kargo hizmetlerinin önemi artmaktadır. Online

tüketim de en önemli aktörlerinden biri kargo hizmetleri olmaktadır. Kargo hizmetlerinde müşteri memnuniyetinin sağlanması, kargo hizmeti veren firmalar ve ürün pazarlayan işletmeler için oldukça önem ifade etmektedir. Ürün teslim alınmadığında veya sorunlu bir şekilde teslim edildiğinde tüketicilerin memnuniyetsizliği veya sadakati sadece kargo hizmetine değil, ürünün satın alındığı marka ve işletmeye de yönlendirilebilmektedir (Özden ve Çelik, 2021: 34).

3. COVID-19 SALGINININ TÜRKİYE'DEKİ EKONOMİK ETKİLERİ

Kentleşme, endüstriyel gelişme, tarımda modernleşme, uluslararası ve bölgesel ticaret teknolojik gelişmeler, beslenme şekilleri, iklim değişiklikleri küresel kaynak sistemlerini etkilemiştir(Tümenbatur, 2022;35). Bununla beraber yaşanan ekonomik krizler ülkelerin alım gücü kayıplarına neden olmuş ve ülke insanların sosyal yaşantılarını olumsuz yönde etkisi altına almıştır. Covid 19 salgını sürecinde gelişmiş ekonomiye sahip ülkelerde dahil olmak üzere tüm dünya insanlarını etkileyen bir ekonomik durgunluk yaşanmıştır(Karakaya, 2021;2).

Covid-19 virüsünün ülkelere hızla yayılması sonucunda ülkelerin almış olduğu önlemlerin ilk amacı halk sağlığını korumaktır. Halk sağlığını korumak amaçlı alınan tedbirler ülke ekonomilerini ve ticaretlerini olumsuz yönde etkilemiştir. Uluslararası ticarete bir yavaşlama meydana gelmiş ve dolayısıyla uluslararası taşımacılığın hareketliliği de aynı oranda etkilenmiştir. Tüketimdeki azalma üretimi de doğrusal olarak azaltmıştır. Türkiye ekonomisinde salgın, arz ve talep şokunun bir arada yaşanmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla üretim, istihdam, cari açık, bütçe açığının artmasıyla negatif yönde bir etkileşim meydana gelmiştir(Mercan, 2022;140).

Tablo 1. Türkiye Ekonomisinde Dış Ticaret Hacmi Bir Önceki Yıl Ocak Ayına Göre % Değişim

	2018	2019	2020	2021
İhracat (FOB)	7,7	2,1	-6,2	2,3
İthalat (CIF)	-3,2	-9,0	4,4	-5,9
Karşılama Oranı (%)	76,6	86,0	77,3	83,2

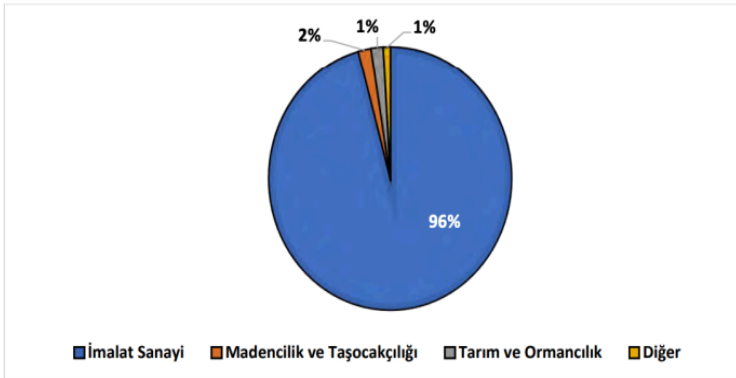
Kaynak: Ünüvar ve Aktaş, 2022: 135.

Tablo 1’ de Covid-19 pandemi dönemi ve bir önceki yıl ocak ayına göre Türkiye’nin dış ticaret hacmi değişim oranları verilmiştir. Buna göre; 2018 yılında ihracat oranı %7,7 iken, 2021 de bu oran %2,3’e düşmüştür.2018 yılında ithalat oranı %-3,2 iken 2021 yılında bu oran %-5,9’a çıkmıştır. Covid-19 salgınının tüketimde ortaya çıkardığı azalma üretim oranını da düşürmüştür. Sokağa çıkma kısıtlamaları, sosyal izolasyon, eğitime verilen ara, virüsün yayılım oranındaki artış ve iş işleyiş süreçlerindeki esnek çalışma veya evden çalışma sebebiyle tüm dünyada insanların tüketim oranlarında bir azalma görülmüştür. Türkiye’den ihraç edilen ürünlere olan talep de azalmıştır. 2021 yılına gelindiğinde aşı üzerine çalışmalar başlamış ve kontrollü olarak serbestleşme sürecine girilmiştir. ,Bu süreçte uluslararası hareketlilik yeniden canlanmıştır. 2021 yılında Türkiye’ de ihracat fazlası oluşmuş ve ihracatın ithalatı karşılama oranı Covid-19 öncesindeki verilere yaklaştırmaya başlamıştır (Ünüvar ve Aktaş, 2022: 135).Covid virüsü Türkiye’ ye Avrupa’dan daha geç gelmiştir. Dolayısıyla

etki süreleri arasında birkaç aylık bir fark bulunabilmektedir. Türkiye ihracatı 2018-2019 yıllarında bir yükselişte iken 2020 yılında pandeminin hızla yayılmasıyla birlikte düşüş ile karşı karşıya kalmıştır. Pandeminin ülkemize ilk çeyreğinde olumsuz bir etkisi görülmemiştir. Ancak ikinci çeyrekte ithalatta bir daralma meydana gelmiştir (İzgi,2021: 35).Tüm ülkelerde olduğu gibi pandemi döneminde Türkiye’de de ihracatın ithalatı karşılama oranı düşme eğilimi göstermiştir. 2021 yılının ikinci yarısına gelindiğinde salgın nedeniyle koyulan yasakların çoğunluğu kısmi şekilde kalkmaya başlamıştır. Bunun sonucunda ihracat ve ithalattaki oranlar pandemi öncesi rakamlara ulaşma yönünde ilerleme göstermiştir (Pelit ve Irmak, 2022: 93).

3.1. Covid-19 Salgınının Konya Ticaret Sektörüne Etkileri

Türkiye İhracatçılar Meclisi verilerine göre pandemi dönemi içerisinde Konya’da ihracatın 2021 yılında 2020 yılına göre azaldığı görülmüştür. Konya açısından bakıldığında Türkiye geneline göre bir farklılık öne çıkmaktadır. Bunun nedeni; Konya sanayisinde 2019 ile 2020 yılları arasında gözle görülür bir değişimin gerçekleşmediği gösterilmektedir. Salgının etkileri Türkiye ile kıyaslandığında Konya’ da ihracat özelinde daha azdır. Konya’ da çoğunlukla ihracat imalat sanayi sektörü üzerinden gerçekleşmektedir (Karabıyık, 2022: 53).

Şekil 1. Konya İhracatının Sektörlere Göre Dağılımı 2021

Kaynak: Karabıyık, 2022: 54.

Şekil 1’de 2021 yılı için Konya İhracatının Sektörlere Göre Dağılımı görülmektedir. Konya’daki ihracatın % 96’lık oranı imalat sektörü üzerinden gerçekleşmektedir (Karabıyık, 2022: 54). İmalat sektörünün önde olması, Konya sanayisinin gelişmiş bir ekonomiye sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. Konya Sektörlerinin İhracat Rakamları 2016-2020 (Bin \$)

Sektörler	2016	2017	2018	2019	2020
Makine ve Aksamları	302.739	364.075	414.898	460.311	508.934
Otomotiv Endüstrisi	281.244	329.368	330.501	383.722	421.246
Hububat Bakliyat vb.	193.273	211.413	251.859	275.222	269.491
Kimyevi maddeler	83.472	102.962	115.959	134.237	155.729
Savunma ve Havacılık	36.089	38.100	49.617	56.725	1.53.453

Kaynak: İzgi, 2021: 36.

Tablo 2’de Konya’ da ön plana çıkan başlıca sektörlerin 2016 ve 2020 yılları arasındaki ihracat rakamları görülmektedir. Konya sanayisinde ticaretin çoğunluğunun imalat sektörü üzerinden gerçekleştiği göz önüne alındığında imalat sanayi sektöründe ön plana çıkan başlıca alt sektörler makine ve aksamları imalat sanayi, otomotiv yan sanayi, savunma ve havacılık sanayi ve bakliyat-hububat-gıda endüstrisi, kimya maddeleri ve iklimlendirme sanayi şeklinde sıralanmaktadır. Konya’ da en yüksek ihracat faaliyetlerinin gerçekleştiği sektör ise makine ve aksamları imalat sanayi olmuştur. Bunun yanında en hızlı büyüme gösteren sektör ise savunma ve havacılık sanayi

şeklinde dir. Konya Ekonomi Raporu verilerine göre 2021 yılı Nisan ayı içerisinde gerçekleşen ihracatın %52,8'i makine ve aksamları, otomotiv yan sanayi, savunma sanayi ve havacılık sektörü üzerinden olmuştur. (İzgi, 2021: 36).

4. LİTERATÜR

Chang ve Chang tarafından 2009 yılında yapılan "Air Cargo Expansion and Economic Growth: Finding the Empirical Link" adlı çalışmada 1974-2006 yılları arasında Tayvan'da havayolu taşımacılığı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki irdelenmiştir. Johansen eş bütünleşme ve Granger nedensellik testlerinin kullanılarak yapıldığı çalışmada; uzun dönemde hava kargonun genişlemesi ve ekonomik büyüme arasında eş bütünleşme ilişkisiyle beraber çift taraflı nedensel bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Durmaz tarafından 2010 yılında Kütahya'da yapılan 'Lojistik Ulaştırma Faaliyetlerindeki Hizmet Kalitesinin Müşteri Değeri Yaratmadaki Rolü: Kütahya Yurt İçi Kargo Şirketinde Bir Uygulama' adlı tez çalışmasında lojistik taşıma faaliyetlerindeki hizmet kalitesinin müşteri değerine olan etkisini belirlemek amaçlanmıştır. Anket yöntemi ile toplanan verilere göre; lojistik taşıma faaliyetlerindeki hizmet kalitesi etkinliğinin müşteri değeri üzerine etkileri olduğu ve müşteri beklentilerinin tam olarak karşılanamadığı gözlemlenmiştir.

Button ve Yuan tarafından 2013 yılında yapılan "Airfreight Transport and Economic Development: An Examination of Causality" adlı çalışmada 1990-2009 yıllarında ABD'de 32 şehirde hava kargo taşımacılığı ve yerel ekonomik büyüme arasındaki ilişki Granger testi kullanılarak irdelenmiştir. Yerel ekonomik büyüme ve hava kargo taşımacılığı arasında doğrusal bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Mukkala ve Tervo tarafından 2013 yılında yapılan “Air Transportation and Regional Growth: Which Way Does the Causality Run?” adlı çalışmada; 1991-2010 yılları arasında hava trafiği ve bölgesel ekonomik performansa ilişkin 86 bölge ve 13 ülkeden alınan Avrupa düzeyindeki yıllık veriler incelenmiştir. Bölgeler arasında heterojenliğe izin veren bir panel çerçevesinde Granger nedensellik analizi kullanılmıştır. Bölgesel büyümenin hava trafiğine doğru homojen olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Songur tarafından 2016 yılında yapılan ‘Kargo Taşımacılığında Hizmet Kalitesi ve Kurumsal Müşteri Memnuniyetinin Ölçülmesi: Konya İli’nde Bir Araştırma’ adlı tez çalışmasında kurumsal müşterilerin kargo hizmetlerine yönelik memnuniyet düzeylerini ölçmek amacıyla, yüz yüze anket yöntemi kullanılarak Konya İli Organize Sanayi Bölgesi’nde faaliyette bulunan sanayi işletmelerinin kargo faaliyetleri ile ilgilenen departman yetkililerinden veriler toplanmıştır. Yapılan analizler sonucunda sanayi işletmelerinin kargo taşımacılığı hizmetlerinden beklentilerinin yüksek olduğu ve işletmelerin almış olduğu hizmetlerle ilgili algı ve kurumsal müşteri memnuniyetlerinin beklentilerini karşılamadığı ortaya koyulmuştur.

Topal ve Şahin tarafından 2019 yılında ‘Kurumsal Kargo Taşımacılığında Müşteri Memnuniyetinin Araştırılması’ adlı bir çalışma yapılmıştır. Çalışmada kurumsal müşterilerin kargo hizmetlerine yönelik müşteri memnuniyet düzeylerini ölçmek üzere kolayda örnekleme yöntemi ile yüz yüze görüşme tekniği kullanılarak, anket formu ile veriler toplanmıştır. İzmir, İstanbul, Eskişehir ve Uşak illeri sınırları içindeki firmalarda çalışan kişilerden toplanan veriler sonucunda, İstanbul ve Uşak illerinde kargo hizmetlerinin müşterilerin beklentisinin çok altında olduğu, Eskişehir ve İzmir illerinde ise beklentinin önemli ölçüde

karşılandığı belirlenmiştir. Müşterilerin kargo firmalarının hizmetlerinden genel itibariyle memnun kaldıkları ve hizmetlerin beklentilerinin üzerinde olduğu görüşünü destekledikleri sonucuna ulaşılırken kargo firmalarının, müşteri hizmetlerinin ideale yakın olduğu görüşünü desteklemedikleri sonucuna varılmıştır.

2022 yılında hava kargo endüstrisinin Covid-19 sürecinden nasıl etkilendiğini araştıran 'Pandemi Döneminde Hava Kargo Endüstrisi; Sektörel Bir Araştırma' adlı çalışma Rodoplu ve Kanat tarafından yapılmıştır. Araştırmalarının sonunda, pandemi döneminde hava kargo endüstrisinin havayolları adına önemine vurgu yapılarak yolcu gelirlerindeki azalmayı nispeten telafi edip hafiflettiğine değinilmiştir. Hava kargo taşımacılığının pandemi sayesinde küresel ticarete öneminin fark edildiği, müşteri talebinde artış olduğu ve pandemi öncesine göre çok hızlı bir gelişim gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

4. YÖNTEM

Tüm dünyada etkileri hala devam etmekte olan Covid-19 (koronavirüs) salgını, hava kargo sektörünü de pandemi sürecinde olumsuz yönde etkilemiştir. Hava kargo sektörünün bu etkilerinin ardından süreçle mücadele etme noktasında yeni stratejiler geliştirerek faaliyetlerine devam ettiği görülmektedir. Bu süreçte hava kargo firmalarının hizmet sunduğu müşterilerin bu hizmetten ne derece memnun kaldıklarını ortaya koymak gerekmektedir.

4.1. Araştırmanın Amacı ve Veri Toplama Yöntemi

Bu çalışmanın amacı; Covid-19 (Koronavirüs) salgını döneminde hava kargo hizmeti alan kurumsal müşterilerin memnuniyet düzeylerinin ölçülmesidir. Çalışmanın hem hava kargo alanında gelecekteki çalışmalara yön vermesi açısından literatüre, hem de kargo hizmeti veren işletmelere müşteri

memnuniyet düzeyleri hakkında bilgi vermesi açısından katkı sağlanması beklenmektedir.

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket kullanılmıştır. Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Anketin ilk bölümünde 5 sorudan oluşan kişisel bilgi formu, ikinci bölümünde ise Yasemin Durmaz 'ın 2010 yılında "Lojistik Ulaştırma Faaliyetlerindeki Hizmet Kalitesinin Müşteri Değeri Yaratmadaki Rolü: Kütahya Yurt İçi Kargo Şirketinde Bir Uygulama" adlı yüksek lisans tezi için geliştirdiği 18 ifadenin yer aldığı müşteri değeri ölçeği bulunmaktadır.

4.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Konya ili sınırları içindeki uluslararası hava kargo taşımacılığı hizmetini alan orta ve büyük ölçekteki üretim ve dış ticaret firmaları oluşturmaktadır. Konya İl'inde üretim ve dış ticaret faaliyetinde bulunan firmaların en yoğun olduğu bölge Konya Organize Sanayi Bölgesi olduğundan bu bölgede bulunan ve gönüllülük usulü esasında anketi doldurmayı kabul eden firmaların lojistik yetkilileri ile araştırma yürütülmüştür.

Araştırmanın örneklemini Covid-19 (pandemi) döneminde hava kargo hizmeti alan kurumsal müşteriler oluşturmaktadır. Bu bağlamda Konya ilinde 132 firma yetkilisine ulaşılmış, yüz yüze ve online anket yöntemi ile kişilerden veriler toplanmış, toplanan veriler ile bulgular elde edilmiştir.

4.3. Araştırma Hipotezleri

H₁: Lojistik taşıma faaliyetlerinde müşteri değeri cinsiyete göre farklılaşmaktadır.

H₂: Lojistik ulaştırma faaliyetlerinde müşteri değeri yaş değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H₃: Lojistik ulaştırma faaliyetlerinde müşteri değeri eğitim düzeylerine göre farklılaşmaktadır.

H₄: Lojistik ulaştırma faaliyetlerinde müşteri değeri sektör düzeylerine göre farklılaşmaktadır.

H₅: Lojistik ulaştırma faaliyetlerinde müşteri değeri toplam puan ve alt boyutları arasında pozitif ilişki vardır.

4.4. Verilerin Analizi

Verilerin analizi için SPSS 26 programı kullanılmıştır. Analizlere geçmeden önce çoklu uç değer kontrolü yapılarak 4 gözlem analizden çıkarılmış; araştırmaya katılan 132 kişi ile devam edilmiştir. Her değişken için normallik testi(Kolmogorov-Smirnov) yapılarak çarpıklık-basıklık katsayıları -3 ile +3 aralığında değerlendirilmiştir. Normallik testi sonuçlarına göre değişkenlerin normal olduğu bulunmuştur. Bu doğrultuda 2 kategoriden oluşan değişkenler için Bağımsız Grup t testi, 2'den fazla kategoriden oluşan değişkenler için tek örneklem bağımsız ANOVA testi ve değişkenler arasındaki ilişkiler için Pearson Korelasyon Testi uygulanmıştır.

Araştırmaya katılanların demografik özelliklere ilişkin frekans dağılımları Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3. Demografik Özelliklere Ait Frekans ve Yüzdeler

Değişken	Grup	Sayı	%
Cinsiyet	Kadın	46	34,8

Yaş	Erkek	86	65,2
	25 ve altı	21	15,9
	26-35	37	28
	36-45	46	34,8
	45+	28	21,2
Eğitim Durumu	İlkokul	15	11,4
	Lise	29	22
	Ön Lisans	30	22,7
	Lisans	44	33,3
	Lisansüstü	14	10,6
Çalıştığı Sektör	Gıda Endüstrisi	33	25
	Savunma Sanayi	30	22,7
	Makine İmalat Sanayi	33	25
	Otomotiv Yan Sanayi	36	27,3
Toplam		132	100

Tablo 3'e göre araştırmaya katılanların %65.2'sinin erkek, %34.8'inin kadın; %34.8'inin 36-45, %28'inin 26-35 yaş aralığında; %33.3'ünün lisans mezunu, %22.7'sinin ön lisans mezunu; %27.3'ünün otomotiv yan sanayinde %25'inin gıda endüstrisinde, %25'inin makine imalat sanayisinde çalışan kişilerden oluştuğu görülmektedir.

4.5. Güvenilirlik Analizi ve Faktör Analizi

Araştırmada kullanılan müşteri değeri ölçeğine güvenilirlik analizi yapılmış ve analiz sonucunda ölçekteki 18 ifadeye ilişkin cronbach alfa değerinin 0,901 olduğu görülmüştür. Bulunan bu değer araştırmada kullanılan ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir.

Müşteri değeri ölçeğinin orijinalinin faktör analizi sonuçlarına bakıldığında, analiz sonucunda ölçek ifadelerinin 9 boyutlu (parasal masraf, zaman masrafı, zihni masraf, enerji masrafı, risk, personel değeri, servis değeri ve hizmet değeri) olduğu görülmektedir.

Bu araştırmada ise müşteri değeri ölçeğine ilişkin faktör analizi sonucunda ölçek ifadelerinin 4 boyutlu olduğu ve toplam varyansın % 66.88'ini açıkladığı bulunmuştur. Örneklem yeterliliği için KMO değerine bakılmış, bu değer 0.845 olduğu görülmüş ve faktör analizi için bu örneklemin yeterli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bartlett's testi sonucunda ise maddeler arasındaki korelasyonların faktör analizi için yeterince büyük olduğu tespit edilmiştir. Müşteri değeri ölçeğine güvenirlik analizi yapıldığında alfa değerinin 0.901 ile iyi derecede güvenilir olduğu bulunmuştur. Madde toplam korelasyonu 0.30'un altında olan madde 1, madde çıkarıldığında güvenirliğin 0.904 olmasını sağlayan madde 2 analiz dışı bırakılmıştır. Madde korelasyonları 0.410 ile 0.696 arasında değişmektedir. Faktör analizi sonucunda Müşteri Değeri Ölçeğinin 4 boyutlu olduğu ve binişik madde olan madde 8 ve madde 15, faktör yükü 0.50 altında olan madde 12 sırasıyla çıkarılarak analiz tekrarlanmıştır. Maddeler çıkarıldıktan sonra yapılan faktör analizi sonucunda KMO değerinin 0.846 olduğu görülmüştür ($p < .05$). Her bir maddenin ortak varyansa katkısının ise 0.607 ile 0.84 arasında değiştiği görülmüştür. Faktör yük değerlerinin ise 0.566 ile 0.891 arasında değiştiği görülmüştür. Açıklanan ortak varyans 4 alt boyut ile %72 'ye yükselmiştir. Ölçeğin 1. alt boyutunda 7,9,10 ve 11. (parasal masraf, zaman masrafı ve risk) maddelerin yer aldığı 5.75 eigen value değeri ile tek başına %44.24 oranında, 2. alt boyutunda 5,6,13 ve 14.(zihni masraf ve personel değeri) maddelerin yer aldığı 1.40 eigen value değeri ile tek başına %10.78 oranında, 3. alt boyutunda 16,17,18.(servis değeri ve enerji masrafı) maddelerin yer aldığı 1.15 eigen value değeri ile tek başına %8.87 oranında ve 4. alt boyutunda 3 ve 4.(hizmet değeri) maddelerin yer aldığı 1.06 eigen value değeri

ile tek başına %8.12 oranında açıkladığı görülmüştür. Güvenirlik analizi tekrarlandığında ölçeğe ilişkin Cronbach's alpha değerinin 0.899 ile yüksek derecede güvenilir olduğu bulunmuştur.

4.6. Müşteri Değerleri Ölçeği Toplam Puan ve Alt Boyut Puanları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi

Müşteri Değerleri Ölçeği toplam puan ve alt boyut puanları arasındaki ilişkilerin yönü pearson korelasyon analizi ile belirlenmiştir.

Tablo 4. Müşteri Değeri Ölçeği Alt Boyutlarına İlişkin Korelasyon Testi Sonuçları

	PZR	ZP	SE	HD	MD
PZR	1				
ZP	,511**	1			
SE	,571**	,518**	1		
HD	,513**	,386**	,446**	1	
MD	,871**	,766**	,808**	,678**	1

**p<.01 seviyesinde anlamlıdır. PZR: Parasal Masraf-Zaman Masrafı-Risk, ZP: Zihni Masraf-Personel Değeri, SE: Servis Değeri- Enerji Masrafı, HD: Hizmet Değeri, MD: Genel Hizmet Değeri Toplam Puan.

Ölçekler arasındaki ilişkilerin incelenmesinde korelasyon analizi kullanılmıştır. Korelasyonlar 0.40'dan küçük ise zayıf ilişkiyi, 0.40 - 0.60 arası normal ilişkiyi, 0.60 - 1.0 arası da güçlü ilişkiyi göstermektedir. Araştırmaya katılan kişilerin zihni masraf-personel değeri ile parasal masraf-zaman masrafı-risk ($r=0.511$; $p<0.01$) arasında pozitif doğrusal bir ilişki, zihni masraf-personel değeri ile servis değeri-enerji masrafı($r=0.518$; $p<0.01$) arasında pozitif doğrusal bir ilişki, zihni masraf-personel değeri ile hizmet değeri($r=0.386$; $p<0.01$) arasında pozitif doğrusal bir ilişki, zihni masraf-personel değeri ile müşteri değeri genel toplam($r=0.766$; $p<0.01$) arasında pozitif doğrusal bir ilişki, parasal masraf-zaman masrafı-risk

ile servis değeri-enerji masrafı($r=0.571$; $p<0.01$) arasında pozitif doğrusal bir ilişki, parasal masraf-zaman masrafı-risk ile hizmet masrafı($r=0.513$; $p<0.01$) arasında pozitif doğrusal bir ilişki, parasal masraf-zaman masrafı-risk ile müşteri değeri genel toplam($r=0.871$; $p<0.01$) arasında pozitif doğrusal bir ilişki, servis değeri-enerji masrafı ile hizmet değeri ($r=0.446$; $p<0.01$) arasında pozitif doğrusal bir ilişki, servis değeri-enerji masrafı ile müşteri değeri ($r=0.808$; $p<0.01$) arasında pozitif doğrusal bir ilişki, hizmet değeri ile müşteri değeri($r=0.678$; $p<0.01$) arasında pozitif doğrusal bir ilişki bulunmuştur. Bu doğrultuda H5 hipotezi kabul edilmiştir.

4.7. Müşteri Değerleri Ölçeği Toplam Puan ve Alt Boyut Puanlarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi

Müşteri değerleri ölçeği toplam puan ve alt boyut puanları cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve çalıştığı sektöre göre karşılaştırılmıştır.

Tablo 5. Değişkenlerin Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

Değişken	Grup	N	Ort.	Std. Sapma	t	df	p
PZR	Kadın	46	11	3,48967	-0,421	130	0,674
	Erkek	86	11,2558	3,23287			
ZP	Kadın	46	7,5652	2,52676	-0,31	130	0,757
	Erkek	86	7,6977	2,2338			
SE	Kadın	46	6,4565	2,37306	-0,74	130	0,461
	Erkek	86	6,7791	2,39313			
HD	Kadın	46	4,5435	1,7347	0,326	130	0,745
	Erkek	86	4,4535	1,37761			
MD	Kadın	46	29,5652	8,5496	-0,445	130	0,657
	Erkek	86	30,186	7,11339			

Tablo 5' e göre lojistik ulaştırma faaliyetlerinde müşteri değerinin cinsiyete göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t testi yapılmış ve bu analiz sonucunda lojistik ulaştırma faaliyetlerinde müşteri değerinin toplam puan ve alt boyut puanlarının cinsiyete göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir ($p>.05$). Bu doğrultuda H_1 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 6. Müşteri Değeri Ölçeği Değişkenlerinin Yaş Düzeylerine Göre Karşılaştırılması

Değişken	Grup	N	Ort.	Std. Sapma	F	p	Fark
PZR	25 ve altı	21	9,95	3,92	1,267	0,289	-
	26-35	37	11,11	3,43			
	36-45	46	11,52	2,92			
	45+	28	11,57	3,24			
	Toplam	132	11,17	3,31			
ZP	25 ve altı	21	6,81	3,25	1,286	0,282	-
	26-35	37	7,83	2,66			
	36-45	46	7,95	1,67			
	45+	28	7,53	1,91			
	Toplam	132	7,65	2,33			
SE	25 ve altı	21	6,43	2,64	0,484	0,694	-
	26-35	37	6,81	2,46			
	36-45	46	6,89	2,32			
	45+	28	6,28	2,24			
	Toplam	132	6,66	2,38			
HD	25 ve altı	21	4,04	1,88	2,371	0,074	-
	26-35	37	4,89	1,54			
	36-45	46	4,61	1,39			
	45+	28	4,07	1,18			
	Toplam	132	4,48	1,5			
MD	25 ve altı	21	27,23	10,53	1,317	0,272	-
	26-35	37	30,65	8,08			
	36-45	46	30,98	6,18			

45+	28	29,46	6,33
Toplam	132	29,97	7,61

Tablo 6’da görüldüğü üzere lojistik ulaştırma faaliyetlerinde müşteri değerinin yaşa göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla bağımsız One Way Anova testi yapılmış ve bu analiz sonucunda lojistik ulaştırma faaliyetlerinde müşteri değerinin toplam puan ve alt boyut puanlarının yaşa göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir ($p>.05$). Bu doğrultuda H_2 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 7. Müşteri Değeri Ölçeği Değişkenlerinin Eğitim Düzeylerine Göre Karşılaştırılması

Değişken	Grup	N	Ort.	Std. Sapma	F	p	Fark
PZR	İlkokul	15	10,8	2,21	1,437	0,225	-
	Lise	29	12,07	3,85			
	Ön Lisans	30	11,77	3,43			
	Lisans	44	10,52	3,27			
	Lisansüstü	14	10,43	2,65			
	Toplam	132	11,17	3,31			
ZP	İlkokul	15	7,33	1,5	1,511	0,203	-
	Lise	29	8,07	1,98			
	Ön Lisans	30	8,2	2,89			
	Lisans	44	7,05	2,03			
	Lisansüstü	14	7,86	3,01			
	Toplam	132	7,65	2,33			
SE	İlkokul	15	5,93	2,12	0,598	0,665	-
	Lise	29	6,97	2,34			
	Ön Lisans	30	6,93	2,6			
	Lisans	44	6,52	2,46			
	Lisansüstü	14	6,71	2,09			
	Toplam	132	6,67	2,38			

HD	İlkokul	15	4	1,41	2,049	0,091	-
	Lise	29	4,31	1,14			
	Ön Lisans	30	5,13	1,63			
	Lisans	44	4,39	1,57			
	Lisansüstü	14	4,29	1,54			
	Toplam	132	4,48	1,51			
MD	İlkokul	15	28,07	5,3	1,519	0,201	-
	Lise	29	31,41	7,49			
	Ön Lisans	30	32,03	8,89			
	Lisans	44	28,48	7,46			
	Lisansüstü	14	29,29	6,82			
	Toplam	132	29,97	7,62			

Tablo 7' ye göre lojistik ulaştırma faaliyetlerinde müşteri değerinin eğitim düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla bağımsız One Way Anova testi yapılmış ve bu analiz sonucunda lojistik ulaştırma faaliyetlerinde müşteri değerinin toplam puan ve alt boyut puanlarının eğitim düzeyine göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir ($p>.05$). Bu doğrultuda H_3 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 8. Müşteri Değeri Ölçeği Değişkenlerinin Sektör Düzeylerine Göre Karşılaştırılması

Değişken	Grup	N	Ort.	Std. Sapma	F	p	Fark
PZR	Gıda Endüstrisi(1)	33	12,27	3,44	1,873	0,137	-
	Savunma Sanayi(2)	30	10,57	2,8			
	Makine İmalat Sanayi(3)	33	10,64	4,02			
	Otomotiv Yan Sanayi(4)	36	11,14	2,7			
	Toplam	132	11,17	3,31			
ZP	Gıda Endüstrisi(1)	33	8,85	2	4,25	0,007	2<1

	Savunma Sanayi(2)	30	7,17	2,17			4<1
	Makine İmalat Sanayi(3)	33	7,42	2,57			
	Otomotiv Yan Sanayi(4)	36	7,17	2,21			
	Toplam	132	7,65	2,33			
SE	Gıda Endüstrisi(1)	33	7,24	1,98	1,489	0,221	-
	Savunma Sanayi(2)	30	6,03	2,2			
	Makine İmalat Sanayi(3)	33	6,48	2,72			
	Otomotiv Yan Sanayi(4)	36	6,83	2,48			
	Toplam	132	6,67	2,38			
HD	Gıda Endüstrisi(1)	33	4,76	1,2	5,222	0,002	1<2
	Savunma Sanayi(2)	30	4	0,95			2<4
	Makine İmalat Sanayi(3)	33	3,97	1,42			3<4
	Otomotiv Yan Sanayi(4)	36	5,11	1,91			
	Toplam	132	4,48	1,51			
MD	Gıda Endüstrisi(1)	33	33,12	6,51	3,302	0,023	2<1
	Savunma Sanayi(2)	30	27,77	6,19			
	Makine İmalat Sanayi(3)	33	28,52	9,72			
	Otomotiv Yan Sanayi(4)	36	30,25	6,68			
	Toplam	132	29,97	7,62			

Tablo 8' e göre lojistik ulaştırma faaliyetlerinde müşteri değerinin çalışılan sektöre göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla bağımsız One Way Anova testi yapılmış ve bu analiz sonucunda lojistik ulaştırma faaliyetlerinde müşteri değerinin parasal masraf-zaman masrafı-risk alt boyutu ve servis değeri-enerji masrafı alt boyutlarında anlamlı fark bulunmamıştır ($p>.05$). Zihni masraf-personel değeri alt boyutu sektör düzeylerine göre anlamlı farklılık göstermiş ve akabinde karşılaştırma analizleri yapılmıştır ($F=4.25$, $p<0.05$). Varyansların homojenliğine Levene's testi ile karar verilmiştir ($p>.05$). Varyansların homojenliği sağlandığında kullanılan Post hoc testlerinden Benferroni testi

kullanılmıştır. Benferroni testi sonucuna göre, gıda endüstrisi lehine savunma sanayi ve otomotiv yan sanayi sektörleri arasında olduğu görülmüştür.

Hizmet değeri alt boyutu sektör düzeylerine göre anlamlı farklılık göstermiş ve akabinde karşılaştırma analizleri yapılmıştır ($F=5.222$, $p<0.05$). Varyansların homojenliğine Levene's testi ile karar verilmiştir ($p<0.05$). Varyansların homojenliği sağlanmadığında kullanılan Post hoc testlerinden Games-Howell testi kullanılmıştır. Games-Howell testi sonucuna göre, otomotiv yan sanayi lehine savunma sanayi ve makine imalat sanayi sektörleri arasında, savunma sanayi lehine gıda endüstrisi arasında olduğu görülmüştür.

Lojistik ulaştırma faaliyetlerinde müşteri değeri toplam puanı sektör düzeylerine göre anlamlı farklılık göstermiş ve akabinde karşılaştırma analizleri yapılmıştır ($F=3.302$, $p<0.05$). Varyansların homojenliğine Levene's testi ile karar verilmiştir ($p<0.05$). Varyansların homojenliği sağlanmadığında kullanılan Post hoc testlerinden Games-Howell testi kullanılmıştır. Games-Howell testi sonucuna göre, gıda endüstrisi lehine savunma sanayi arasında olduğu görülmüştür.

5. TARTIŞMA ve SONUÇ

Hava taşımacılığı denildiğinde ilk akla gelen yolcu taşımacılığıdır. Bunun yanında sektörün ilk yıllarından beri büyümeye devam eden hava kargo taşımacılığı, özellikle pandemi süreci içerisinde oldukça ön plana çıkmıştır. Hava kargo, pandemi boyunca ülkeler açısından sağlık ekipmanlarını en hızlı şekilde taşıması ile aynı zamanda sektörler arasındaki dinamiği sağlaması ile önemli bir konumda olmuştur. Covid-19 salgını, insan sağlığını etkilemesinin yanı sıra tüm dünyada sosyal ve ekonomik sistemleri de tehdit etmeye başlamıştır. Salgının yayılması ile ülkelerin uluslararası ticaretteki faaliyetleri azalmıştır. Bu süreç hem dünya ekonomisini hem de Türkiye ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. Ne zaman

biteceği belli olmayan bu salgın tüm dünyayı etkisi altına alırken ülkeler de salgın ile mücadele etmek amacıyla birçok kısıtlayıcı önlemler almak durumunda kalmıştır. Lojistik sektörü de bu krizden taşıma modları bakımından farklı zorlukları yaşayarak olumsuz etkilenmiştir.

Havayolu acenteleri az sayıda personel ile faaliyetlerine devam etmiştir. Faaliyetlerin minimize edilmesi nedeniyle ödemelerde gecikmeler meydana gelmiştir. Acenteler, havayolu işletmelerinden aldıkları fiyatların dalgalanması ve artışı sebebiyle müşterilerine önceden verdikleri sözler karşısında problemler yaşamaya başlamıştır. Fiyat belirsizliği yanında seferlerdeki belirsizlikler de ithalat ve ihracata konu yüklerin aksamasına neden olmuştur. Seferlerin iptali ile havayollarının uçak park etmesi acentaları zarara uğratmıştır. Personellerin gittikleri ülkelerde karantinaya girmesi sonucunda dönememesi, giden ekipmanların geri getirilmesindeki zorlu süreçler de taşımacılık operasyonlarının daraltmış ve havayolu firmalarının ciddi maliyetler ile karşılaşmıştır. Gümrüklerdeki ek kontroller sebebiyle ürünlerin teslimatında gecikmeler meydana geldiği gibi her ülke yönetiminin aldığı farklı önlemler nedeniyle de ticarete konu ürünlerde aksamalar meydana gelmiştir.

Tüm bu kısıtlama ve tedbirlerin yanı sıra hava kargo sektörü birçok sektöre ve diğer taşıma modlarına karşın hiç durmamıştır. Fakat sektördeki bu durgunluk pandemi döneminin ilk altı ayı içerisinde yoğun şekilde yaşanırken altı ayın sonunda ülkemizde 2020 yılı haziran ayı itibarıyla başlayan normalleşme sürecinde faaliyetlerini arttırarak sektörel anlamda 2021 yılı boyunca yükselmeye devam etmiştir. Aynı zamanda hava kargo taşımacılığında aşı çalışmalarının başlaması ile sektörü canlandırarak nitelikte yeni bir alan oluşmuştur. Pandemi döneminde ihtiyaç duyulan gıda, yardım malzemesi, ilaç, maske, medikal ekipmanlar ve aşıların tüm dünyaya ulaştırılması noktasında kargo operasyonlarına olan odağın artmasıyla birlikte hava kargo taşımacılık

sektöründe bir değişim yaşanmıştır. Buna bağlı olarak hava kargo hizmeti veren işletmelerin yaşanan tüm bu sorunları, müşterilerine minimum düzeyde hissettirmek ve müşterilerinin aldıkları hizmetten memnun kalmalarını sağlamak noktasındaki süreci iyi yönetmeleri gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada pandemi döneminde hava kargo hizmeti alan kurumsal müşterilerin memnuniyetinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda ise Konya ilinde uluslararası hava kargo taşımacılığı hizmeti alan sektörlerin yetkilileri tarafından verilen yanıtlar değerlendirilmiştir. Alt sektörlerde gıda endüstrisi, savunma sanayi, makine imalat sanayi ve otomotiv yan sanayi ön plana çıkmaktadır. Türk İhracatçılar Meclisi verilerine göre pandeminin ülkemizde etkisini göstermeye başladığı ilk süreç olan 2020 yılı nisan ve mayıs aylarında Konya’ da çalışmaya konu olan alt sektörlerin ihracat rakamlarında belirli oranlarda düşüş yaşandığı gözlemlenmiştir. 2020 yılı haziran ayından itibaren 2021 yılına dek bu sektörlerin ihracatında yükseliş meydana gelmeye başlamıştır. Pandemi sürecinde en çok yükseliş gösteren sektör savunmaya sanayi olmuştur ardından otomotiv yan sanayi sektörü 2021 yılında en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Gıda endüstrisi ve makine imalat sanayi de pandemi döneminde işleyişlerini devam ettirmiştir. Hastalığın yayılmasını önlemek amacıyla getirilen yasak, kısıtlama ve kapanmalar sonucunda yiyecek stoklarında azalmalar meydana gelmiştir. Bununla birlikte gıda endüstrisi her anlamda önemini yeniden hissettirmiş ve Konya’ da bulunan gıda hammadde üreticileri için de pandemi içerisinde fırsat oluşturacak türden talep artışları görülmüştür.

Lojistik Ulaştırma Faaliyetlerinde Müşteri Değeri Ölçeği Parasal Masraf-Zaman Masrafı-Risk, Zihni Masraf-Personel Değeri, Servis Değeri- Enerji Masrafı, Hizmet Değeri olmak üzere 4 boyutta incelenmiş, geçerli ve güvenilir olduğu bulunmuştur. Ölçek alt boyutları cinsiyet düzeyi, yaş düzeyi ve eğitim düzeyine

göre karşılaştırıldığında anlamlı fark bulunmamıştır($p>.05$). Lojistik Ulaştırma Faaliyetlerinde Müşteri Değeri Ölçeği alt boyut ve müşteri değeri toplam puanları sektör düzeylerine göre karşılaştırıldığında ise anlamlı fark bulunmuştur($p<.05$).

Ortaya çıkan bu farkın zihni masraf ve personel değeri birleşiminden oluşan alt boyut için gıda endüstrisi sektörünün savunma sanayi ve otomotiv yan sanayi sektörlerinden fazla olması, hizmet değeri alt boyutu için otomotiv yan sanayi sektörünün savunma sanayi ve makine imalat sanayi sektörlerinden fazla olması, hizmet değeri alt boyutu için diğer farkın savunma sanayi sektörünün gıda endüstrisi sektöründen fazla olması, müşteri değeri genel toplam puanlarında ise savunma sanayi sektörünün gıda sanayi sektöründen fazla olması ile açıklanmaktadır. Lojistik Ulaştırma Faaliyetlerinde Müşteri Değeri Ölçeği alt boyutları ve ölçeğin genel toplam puanları ile arasındaki ilişkilere bakıldığında orta ve yüksek düzeyde ilişkilerin olduğu görülmüştür. Gıda endüstrisi gibi tüm insanlık için hayati önem arz eden sektörlerin bu gibi kriz durumlarında hiç duraksamadan faaliyetlerini yürütmeleri için insan gücünün yanında makine gücü ile gerçekleştirilen üretim modelleri üzerine yoğunlaşmaları hem sektörel hem de ekonomik düzeyde yaşanan sıkıntıları minimum düzeye indirmeye yardımcı olacaktır. Bu veriler ışığında pandemi döneminde Konya'da faaliyette bulunan tüm sektörlerin gelecekte Covid-19 gibi olası herhangi bir sağlık krizi ile karşı karşıya kalma durumunda olumsuz yönde etkilenmemeleri adına yeni stratejiler geliştirmeleri ve dijitalleşme süreçlerine önem vermeleri gerekliliği ortaya çıkmıştır. Çalışmanın ilgili konuda çalışan akademisyenler ve konuya ilişkin çalışma yapan uzmanlar için fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması yoktur

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makale herhangi bir finansal destek almamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu makale için etik kurul onayı alınmıştır(Necmettin Erbakan Üniversitesi Etik Kurulu 12.11.2021 tarihli ve 2021/543 sayılı kararı)

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, S. (2020). "After COVID 19 Air Transportation - COVID 19 Sonrasında Hava yolu Taşımacılığı". Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 5(3):65-77.
- Balık, F. M. (2015). *Hava Kargo Taşımacılığı ve Türkiye'deki Gelişimini Etkileyen Faktörler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Afyonkarahisar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Afyonkarahisar.
- Batur, S. (2008). *Hava Yolcu ve Kargo Taşımacılığı; Dünyada ve Türkiye'de Uygulamalar*.Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- Button, K., ve Yuan, J. (2013). "Airfreight Transport And Economic Development: An Examination Of Causality". *Urban Studies*, 50(2), 329-340.
- Chang, Y. H., ve Chang, Y. W. (2009). "Air Cargo Expansion And Economic Growth: Finding The Empirical Link". *Journal of Air Transport Management*, 15(5), 264-265.

- Daniş, A. O. (2022). *Türkiye’ de Hava Kargo Taşımacılığının Gelişimi ve OECD Ülkeleri ile Türkiye Karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Gaziantep.
- Durmaz, Y. (2010). *Lojistik Ulaştırma Faaliyetlerindeki Hizmet Kalitesinin Müşteri Değeri Yaratmadaki Rolü: Kütahya Yurt İçi Kargo Şirketinde Bir Uygulama*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kütahya.
- Gün, D. (2007). *Hava Kargo Pazarının Lojistik Açısından Değerlendirilmesi ve Türkiye için Durum Analizi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eskişehir.
- İzgi, F. (2021). “Kovid-19 Sürecinin Konya İhracatına Etkisi”. *Bilim Teknoloji Yenilik Ekosistemi Dergisi*, 2(1):31-43.
- Karabıyık, M. (2022). *İhracat Teşviklerinin Konya İmalat Sanayisi Açısından Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Karatay Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. Konya.
- Karakaya, O.(2021). "Türkiye’de Dijital Dönüşüm, Ekonomik Büyüme İşsizlik İlişkisi." *Five Zero*, 1(1):1-12.
- Leuschner,R. ,Lambert,D.M., ve Knemeyer, A. M.(2012). “*Logistics Performance, Customer Satisfaction, and Share of Business: A Comparison of Primary and Secondary Suppliers*”. *Journal of Business Logistics*, 33(3): 210–226
- Mercan, G. (2022). “*Covid-19 Salgınının Dünya ve Türkiye Ekonomisine Etkileri: 2008 Krizi İle Kısa Bir Mukayese*”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 4(2):132-143.
- Mukkala, K. ve Tervo, H. (2013). “*Air Transportation And Regional Growth: Which Way Does The Causality Run? “Environment and Planing*, 45(6), 1508-1520.
- Özden, A. T. ve ÇELİK E. (2021). “*Analyzing The Service Quality Priorities In Cargo Transportation Before And During The Covid-19 Outbreak*”. *Transport Policy*, 108: 34-46.
- Pelit, İ. ve Irmak E. (2022). “*Covid-19’un Türkiye’nin Dış Ticaretine Etkisi*” *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 8(1): 79-97.

- Prasilowati,S.L.S.,Safitri, J. ve Wardani,M.,K.(2021). *“The Impact of Service Quality on Customer Satisfaction: The Role of Price”* .Journal of Asian Finance, Economics and Business’,8(1):451-455.
- Rodoplu, H. ve Kanat A. O. (2022). *“Pandemi Döneminde Hava Kargo Endüstrisi; Sektörel Bir Araştırma”*. Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences, 8(59): 2090-2097.
- Songur, G. (2016). *Kargo Taşımacılığında Hizmet Kalitesi ve Kurumsal Müşteri Memnuniyetinin Ölçülmesi: Konya İli’nde Bir Araştırma*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Niğde.
- Taşkolu, Ö. F. (2022). *2008 Küresel Krizi ve Covid-19 Pandemisi Krizinin Hava Kargo Taşımacılığına Etkilerinin Karşılaştırmalı Analizi*. yayımlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. İstanbul.
- Topal, B. ve Şahin, H. (2019).*“Kurumsal Kargo Taşımacılığında Müşteri Memnuniyetinin Araştırılması”*. Akıllı Ulaşım Sistemleri ve Uygulamaları Dergisi, 2(2):14-26.
- Tümenbatur, A. (2022). *“Sürdürülebilir Gıda Sistemleri Kapsamında Soğuk Zincir Lojistiğinin Değerlendirilmesi”*. Five Zero, 2(1):35-47.
- UTIKAD (2020). *“UTIKAD Analysis: COVID-19 Impact on the Logistics Sector”*. Aviation Turkey, 1(4):1-136.
- Ünüvar, İ. ve Aktaş H. (2022). *“Dünya’da ve Türkiye’de Covid-19 Pandemisinin Ekonomik Etkileri”*.Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi,25(1), 124-40.
- Zhao, B. ve Wu, H.(2022).*“A System Dynamics Model of Multi-Airport Logistics System Under The Impact of COVID-19: A Case of Jing-Jin-Ji Multi-Airport System in China”*. Sustainability, 14:2-19.
- <http://www.havakargoturkiye.com/Kose-Yazarlari/Dr-Devrim-GUN/2/6/Hava-kargo-pazarinin-yapisi-ve-pazar-dinamikleri> (E.T.14.04.2023).
- <https://globelink-unimar.com/hava-kargo-pandeminin-getirdigi-yogun-bir-talep-yasiyor/> (E.T. 21.12.2022).

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Airway transport is one of the types of transport that is gaining importance day by day in the logistics sector. With the development of technology over time, the tendency to transport all products by air has increased. In this context; cargo transport, which is seen as a subgroup of air transport, has shown continuity by increasing every year and has become a sector. Air cargo transport plays an important role especially in the transport of perishable cargoes, medicines, valuable and urgent cargoes. Air transport has many advantages over other modes of transport such as speed, efficiency, flexibility, security and traceability. In addition, it comes to the forefront in the transport of products subject to international trade and air cargo transport plays a major role in the complete execution of the supply chain process. In 2019, the Covid-19 (coronavirus) outbreak in Wuhan, China, caused the aviation industry to experience a major decline in the workflow.

The economic crises caused the loss of purchasing power of the countries and negatively affected the social lives of the people of the country. During the Covid 19 outbreak, there was an economic recession that affected people all over the world, including countries with developed economies

As a result of the rapid spread of Covid-19 virus to countries, the first aim of the measures taken by countries was to protect public health. Measures taken to protect public health negatively affected the economies and trade of countries. There has been a slowdown in international trade and therefore the mobility of international transport has been affected at the same rate. The decrease in consumption also reduced production linearly. In the Turkish economy, the pandemic caused a combination of supply and demand shocks. Therefore, a negative interaction occurred with the increase in production, employment, current account deficit and budget deficit

Method

In the research, a questionnaire was used as a data collection method. The questionnaire form consists of two parts. In the first part of the questionnaire, a personal information form consisting of 5 questions, and in the second part, Yasemin Durmaz's "The Role of Service Quality in Logistics Transport Activities in Creating Customer Value: An Application in Kütahya Domestic Cargo

Company" developed for her master's thesis in 2010, there is a customer value scale with 18 statements.

The population of the research consists of medium and large-scale production and foreign trade companies that receive international air cargo transport services within the borders of Konya province. Since Konya Organised Industrial Zone is the region with the highest concentration of companies engaged in production and foreign trade activities in Konya Province, the research was conducted with the logistics officials of the companies located in this region and who accepted to fill out the questionnaire on a voluntary basis.

The sample of the research consists of corporate customers receiving air cargo services during the Covid-19 (pandemic) period. In this context, 132 company officials were reached in Konya province, data were collected from the people by face-to-face and online survey method, and findings were obtained with the collected data. SPSS 26 programme was used for data analysis

Findings (Results)

Customer Value in Logistics Transport Activities Scale was analysed in 4 dimensions as Monetary Cost-Time Cost-Risk, Mental Cost-Personnel Value, Service Value-Energy Cost, Service Value and found to be valid and reliable. When the sub-dimensions of the scale were compared according to gender level, age level and education level, no significant difference was found ($p > .05$). When the sub-dimension and customer value total scores of the Customer Value in Logistics Transportation Activities Scale were compared according to the sector levels, a significant difference was found ($p < .05$). This difference is explained by the fact that the food industry sector is more than the defence industry and automotive supply industry sectors for the sub-dimension consisting of the combination of mental cost and personnel value, the automotive supply industry sector is more than the defence industry and machinery manufacturing industry sectors for the service value sub-dimension, the other difference for the service value sub-dimension is that the defence industry sector is more than the food industry sector, and the defence industry sector is more than the food industry sector in customer value total scores.

Conclusion and Discussion

This study aims to measure the satisfaction of corporate customers receiving air cargo services during the pandemic period. In this direction, the responses given by the authorities of the sectors receiving international air cargo transport services in Konya province were evaluated. Food industry, defence industry, machinery manufacturing industry and automotive supply industry come to the

fore in the sub-sectors. According to the data of the Turkish Exporters Assembly, it was observed that there was a certain decrease in the export figures of the sub-sectors subject to the study in Konya in April and May 2020, which was the first period when the pandemic started to show its effect in our country. From June 2020 to 2021, the exports of these sectors started to increase. The sector that showed the highest increase during the pandemic process was the defence industry, followed by the automotive supply industry sector, which reached its highest level in 2021. The food industry and the machinery manufacturing industry also continued to function during the pandemic period. As a result of bans, restrictions and closures imposed to prevent the spread of the disease, food stocks have decreased. However, the food industry has made its importance felt again in every sense and there has been an increase in demand that will create opportunities for food raw material producers in Konya during the pandemic.

SAĞLIK ÇALIŞANLARI İÇİN DİJİTAL BAĞIMLILIK ÖLÇEĞİNİN GELİŞTİRİLMESİ

Yusuf KARAŞİN* Yalçın KARAGÖZ** Seda AŞÇI***

Öz

Bu araştırmanın amacı, sağlık çalışanları için dijital bağımlılık ölçeğinin geliştirilmesidir. Bu amaç doğrultusunda İstanbul ilinde ikamet eden 380 sağlık çalışanına ulaşılmıştır. Çalışanlara kolayda örneklem yöntemiyle ulaşılmıştır. Uygulanan ölçek yüz yüzedir. Çalışmada ilk olarak 61 maddelik taslak ölçek oluşturulmuştur. Uzman görüşü alındıktan ve pilot çalışma yapıldıktan sonra 6 madde ölçekten çıkarılmıştır. Kalan 55 ifadeden oluşan ölçek katılımcılara uygulanmıştır. Verilerin analiz edilmesinde IBM SPSS ve AMOS paket programlarından faydalanılmıştır. Verilere ilk başta açıklayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda 30 ifadeden oluşan 6 faktör bulunmuştur. Faktörlere "Davranış Değişikliği, Negatif Yön, Dijital İhtiyaç, Aşırı Kullanım, Günlük Etki ve Zorunlu Hissetme" isimleri verilmiştir. Açıklayıcı faktör analizinden sonra elde edilen ifadeler doğrulayıcı faktör analizi kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen modelin verilere mükemmel uyum sağladığı

Bu çalışma için İstanbul Esenyurt Üniversitesi Etik Kurulundan 01.12.2022 tarih 2022/11-10 sayılı karar numarası ile etik kurul izni alınmıştır.

* Öğr. Gör., İstanbul Gedik Üniversitesi, Gedik Meslek Yüksekokulu, Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü, yusuf.karasin@gedik.edu.tr, İstanbul/ Türkiye

** Prof. Dr., Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, yalcinkaragoz@duzce.edu.tr, Düzce/ Türkiye

*** Öğr. Gör., İstanbul Esenyurt Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, sedaasci@esenyurt.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9236-3324, İstanbul/ Türkiye

istatistiki olarak tespit edilmiştir. Açıklayıcı faktör analizi ile geliştirilen ölçeğin teyit edilmesinde doğrulayıcı faktör analizi kullanılmıştır. Geliştirilen ölçekte Cronbach alfa değeri 0,929 'dir. Bu değer de ölçeğin oldukça güvenilir olduğunun göstergesidir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık çalışanı, dijital bağımlılık, ölçek geliştirme, yapısal eşitlik modellemesi.

DEVELOPMENT OF DIGITAL ADDICTION SCALE FOR HEALTHCARE PROFESSIONALS

Abstract

The aim of this research is to develop a digital addiction scale for healthcare professionals. For this purpose, 380 health workers residing in the province of Istanbul were reached. Employees were reached by easy sampling method. The scale applied is face to face. In the study, a draft scale of 61 items was first created. After receiving expert opinion and conducting a pilot study, 6 items were removed from the scale. The scale consisting of the remaining 55 statements was applied to the participants. IBM SPSS and AMOS package programs were used to analyze the data. Explanatory factor analysis was applied to the data at first. As a result of the analysis, 6 factors consisting of 30 expressions were found. The factors were named "Behavior Change, Negative Side, Digital Need, Overuse, Daily Impact, and Feeling Forced". The statements obtained after the explanatory factor analysis were analyzed using confirmatory factor analysis. It has been statistically determined that the model obtained as a result of the analysis fits the data perfectly. Confirmatory factor analysis was used to confirm the scale developed with explanatory factor analysis. The Cronbach alpha value of the developed scale is 0.929. This value indicates that the scale is quite reliable.

Keywords: Healthcare professional, digital addiction, scale development, structural equation modeling.

1. GİRİŞ

Dijital cihazlar ve sosyal ağların uzun süre ve bilinçsizce kullanılması sonucu olumsuz durumlar ortaya çıkmaktadır. Bu durumların başında dijitale veya başka bir deyişle dijitalleşmeye bağımlılık gelmektedir (Sarıca Keçeci vd., 2021). Son yıllarda sosyal medya kullanımında yaşanan artış, çevrimiçi video oyunları ve dijitalleşmenin hemen hemen hayatın her alanına girmesinden dolayı dijital bağımlılığın fiziksel ve psikolojik etkileri hakkında toplumsal bir endişe bulunmaktadır (Almourad vd., 2020; Cemiloğlu vd., 2021; Cemiloğlu vd., 2022). Dijital bağımlılık kavramı ile ilgili çeşitli tanımlamalar mevcuttur. Bu tanımlamalardan bazılarında değinmede fayda görülmektedir. Dijital bağımlılık, Amerikan Tıbbi Bağımlılık Derneği ve Amerikan Psikiyatri Birliği tarafından “... Beyin ödülü, motivasyon, hafıza ve ilgili devrelerin birincil kronik hastalığı olarak tanımlanmaktadır (Peper ve Harvey, 2019). Dijital bağımlılık, yazılımlar tarafından tetiklenen ve insan yaşamını kolaylaştıran durumlara ciddi oranda bağımlı davranma olarak tanımlanabilmektedir (Alrobai vd., 2014). Dijital bağımlılık, dijital cihazların aşırı kullanımını ifade eden ve genellikle kaygı ve depresyon gibi faktörlerle ilişkilendirilen bir kavramdır (Alrobai vd., 2019; Singh ve Singh, 2019). Dijital bağımlılık davranış odaklı bir bağımlılık türüdür (Joseph ve Hamilton-Eeke, 2016). Dijital bağımlılık uyku kalitesini düşürmekte, yaşam kalitesini azaltmakta, anksiyete ve depresyon düzeyini arttırmakta, günlük aktiviteleri azaltmakta, sosyal ilişkilere zarar vermekte ve inovasyon becerisini azaltmaktadır (Cemiloğlu vd., 2022; Drespy-Langley ve Hutt, 2022; Ali vd., 2015). Dijital bağımlılık içerisinde yer alan akıllı telefon bağımlılığı bireyin stres düzeyini arttırırken, akademik performans ve yaşam memnuniyeti düzeyini azaltmaktadır (Samaha ve Hawi, 2016). Dijital bağımlılıkla birlikte yeni kavramlar da alanyazına kazandırılmıştır. Bu kavramlardan ikisi netlessfobi ve nomofobi kavramlarıdır. (Güney, 2017; Polat, 2017) Her iki kavram da dijital bağımlılığın olumsuz

yönleridir. Dijital bağımlılığın etki ettiği bir başka konu ise aile hayatı ve ilişkilerinde değişimdir (Yıldırım, 2021).

Alanyazın incelendiğinde dijital bağımlılığı içeren pek çok çalışmayı görmek mümkündür. Bu çalışmalardan bazılarında aşağıda yer verilmektedir.

Çimke vd., (2023) tarafından alana kazandırılan çalışma 9-12 yaş aralığındaki 506 çocuğun örneklem alınmasıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmada çocukların psikometrik özellikleri esas alınarak dijital bağımlılığının ölçülmesi amaç edinilmiştir. Yapılan çalışmanın çocuklar için dijital bağımlılık düzeyini Türkiye özelinde ölçtüğü sonucuna varılmıştır. Çalışma çocuklara yönelik olduğu için katılımcı olan çocukların ebeveynleri detaylı bir şekilde bilgilendirilmiştir. Başta çocuk hemşireleri olmak üzere tüm sağlık profesyonelleri için hastalıklara mücadele esastır. Bu ölçeğin de dijital dönemin hastalığı olarak adlandırılan hastalıklarla mücadele etmekte faydalı olacağı düşünülmektedir. Meng vd., (2022) tarafından alana kazandırılan çalışmada, Ekim 2021 öncesinde PudMed, Embase, Cochrane Library ve PsychInfo veri tabanlarında yer alan dijital bağımlılık konulu makaleler sistematik derleme ve meta analiz metoduyla belirlenmiştir. Yapılan analiz sonucunda dijital bağımlılık altında sırasıyla en çok yer alan konuların akıllı telefon bağımlılığı, sosyal medya bağımlılığı, internet bağımlılığı, siberseks bağımlılığı ve oyun bağımlılığı olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada ortaya çıkan bir diğer sonuç ise, Doğu Akdeniz bölgesi ve düşük/alt-orta gelir grubunda yer alan bireylerde dijital bağımlılık düzeyinin yüksek olmasıdır. Ayrıca erkeklerde dijital bağımlılık oranı daha yüksek olmakla birlikte, Covid-19 salgını sonrası dijital bağımlılık seviyesinde artışın görülmesi çalışmanın diğer bulgularıdır. Karaköse vd., (2022) tarafından alana kazandırılan çalışmada dijital bağımlılık ile ilgili araştırmalar bibliyometrik analiz ve bilim haritalama metodlarıyla ele alınmıştır. Yapılan analiz sonucunda dijital bağımlılığın üç zaman diliminde ele alındığı, bu üç zamanın ilkinin 1997-2012 olduğu, bu dönemde

dijital bağımlılık konularının yetişkinler ve farklı cinsiyetler arasında ele alındığı tespit edilmiştir. 2. dönem ise 2013-2017 arasındaki dönemdir. Bu dönemde ise dijital bağımlılık konusu ile ilgili araştırmaların ergenler ve öğrenciler arasında bağımlılık davranışları üzerinde olduğu, 2018-2022 yıllarını kapsayan son dönemde ise dijital bağımlılık araştırmalarının akıllı telefon bağımlılığı, sosyal medya bağımlılığı vb. bağımlılık konuları üzerinde yoğunlaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Altınok (2021) tarafından alana kazandırılan çalışmada, lise öğrencilerinin dijital bağımlılık düzeyleri ile yaşam doyumu arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada, sınıf seviyesi arttıkça dijital bağımlılık seviyesinin düştüğü, kardeş sayısı fazla olan öğrencilerde dijital bağımlılık oranının düşük olduğu, akademik başarı düzeyi arttıkça da dijital bağımlılık seviyesinin azaldığı tespit edilmiştir. Aktaş ve Bostancı Daştan (2021) tarafından alana kazandırılan çalışmada üniversite öğrencilerinin oyun bağımlılığı düzeyleri ve Covid-19 pandemisinin dijital oyun oynama durumlarına etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, basit olasılıklı olmayan örneklem yöntemiyle 427 öğrenciye ulaşılmıştır. Pandemi sürecinde özellikle dijital telefon bağımlılığı düzeyinin arttığı tespit edilmiştir. Bilgisayar oyunları ile gelişen dijital bağımlılığın ergen sağlığı üzerindeki etkisi incelendiğinde, toplu şekilde oynanan bilgisayar oyunlarının ergenlerde (12-18 yaş) kas-iskelet ağrısı, eklem ağrısı, göz bozuklukları, obezite üzerinde etkileri bulunmaktadır. Bu durumda psikolojik sağlığı etkilemektedir (Aziz vd., 2021). Kesici ve Tunç Fidan (2018) tarafından alana kazandırılan çalışmada sosyal medya kullanımının olmasının dijital bağımlılık üzerinde etkisinin olduğu, dijital araçların oyun, iletişim, araştırma, alışveriş için çok sık kullanılmasının ise dijital bağımlılık üzerindeki etkisinin oldukça az olduğu tespit edilmiştir. Savci ve Aysan (2017) tarafından alana kazandırılan çalışmada dijital bağımlılık türleri içerisinde değerlendirilen internet bağımlılığı, sosyal medya bağımlılığı, dijital oyun bağımlılığı ve oyun

bağımlılığının sosyal bağıllık üzerindeki etkisi incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda dijital bağımlılık türlerinin sosyal bağıllığı etkilediği tespit edilmiştir.

Yukarıda yer alan çalışmaların dışında alanyazın incelendiğinde dijital bağımlılık konusu ile ilgili çeşitli ölçeklerin farklı örneklem grupları alınarak geliştirildiğini görmek mümkündür. Aşağıda bu geliştirilen ölçeklere değinilmektedir.

Bağatarhan ve Siyez (2023) tarafından alana kazandırılan çalışmada Türkiye versiyonunda çocuklar için dijital bağımlılık ölçeğinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda 9-14 yaş aralığında bulunan 670 çocuk örneklem olarak ele alınmıştır. Çalışmanın geçerli- güvenilir olduğu ve Türkiye versiyonunda kullanılabileceği tespit edilmiştir. 11-19 yaş aralığında bulunan gençlerden oluşan 4493 kişilik örneklem grubuyla gençler için dijital bağımlılık ölçeği geliştirilmiştir. Çalışma Estonya'da yürütülmüştür. Gençlerdeki dijital bağımlılık okul bağıllığı ve yaşam doyumu ile negatif yönlü bir ilişki içermektedir (Seema vd., 2022). Tekkurşun Demir ve Cicioğlu (2020) tarafından alana kazandırılan çalışma dijital bağımlılığın bir konusu durumunda bulunan dijital oyun bağımlılığına yönelik ölçek geliştirme çalışmasıdır. Çalışma sonucunda ölçeğin 2 faktör ve 12 maddeden oluşan geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu tespit edilmiştir. 19 yaş ve üzeri için dijital bağımlılık düzeyini ölçmek için Dilci (2019) tarafından ölçek geliştirilmiştir. Geliştirilen ölçek 5 faktör ve 40 ifadeden oluşmaktadır. Faktörlere yoksunluk, dürtüsellik, performans düşüklüğü, düşük benlik algısı ve sosyal izolasyon ismi verilmiştir. Türkiye versiyonu için ergenler için sosyal medya bağımlılığı ölçeği Özgenel vd., (2019) tarafından geliştirilip alanyazına kazandırılmıştır. Geliştirilen ölçek tek faktör ve 9 maddeden oluşmaktadır. Akıllı telefon bağımlılığı, günden güne artan bir sorundur. Alanyazın incelendiğinde bu sorunun ölçülmesini hedefleyen birçok çalışmanın olduğu görülmektedir. Bu çalışmalardan birisi de Kim vd., (2014) tarafından alana kazandırılan ve Güney Koreli gençlerin akıllı telefon eğilimini ortaya

koymak amacı taşıyan akıllı telefon bağımlılık eğilimi ölçeğidir. Ölçek Güney Kore örnekleminde geliştirilip alanyazına kazandırılmıştır. Dijital bağımlılık türlerinden birisi de sosyal medya bağımlılığıdır. Sosyal medya platformlarının da kendi içerisinde bağımlılık türleri bulunmaktadır. Bu türlerden birisi de Facebook Bağımlılık Ölçeğidir. Geliştirilen ölçekte bireyin facebook bağımlılık düzeyi belirlenmektedir (Andreassen vd. ,2012). Alanyazında yer alan çalışmalarda da görüleceği üzere dijital bağımlılık konusu farklı ülkelerde, farklı versiyonlarıyla farklı örneklem grubu üzerinden alana kazandırılmıştır. Bu durumun araştırmaların doğası gereği olağan bir durumdur. Zira bir çalışma ortaya konacağı zaman farklı örneklem grubu ve/veya farklı versiyonları içerebilmektedir (Karagöz, 2021). Bu durumdan yola çıkılarak sağlık çalışanları için dijital bağımlılık ölçeğinin alana kazandırılması amaçlanmıştır. Bu çalışmanın ortaya konmasındaki temel sebep ise sağlık sektörü gibi önemli bir alanda yer alan çalışanların özellikle son dönemde artış gösteren ve hastalık boyutunda değerlendirilen dijital bağımlılık konusundaki tutumların alana kazandırılmasıdır.

2. YÖNTEM

2.1.Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

İstanbul ilinde hizmet veren sağlık çalışanları bu araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Araştırmada kolayda örneklem yöntemiyle 380 sağlık çalışanına ulaşılmıştır. Sağlık çalışanlarına unvan, kıdem, mesleki yıl gibi ayrıma tutulmadan ulaşılmıştır. Bu durum araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Esas olarak ulaşılan kişinin sağlık çalışanı olmasına odaklanılmıştır. Ölçek geliştirme çalışmalarında ölçek madde sayısının 5 veya 10 katı örnekleme ulaşıması veya en az 260 kişilik bir gruba ulaşmak yeterlidir (Bryman ve Cramer,2001; Karagöz,2021). Bu çalışmada 380 kişilik bir çalışma grubuna ulaşılmıştır. Bu durum örneklemin yeterli olduğunu göstermektedir. Zira bu iki ölçütü esas alıp

geliştirilen çalışmaların alanyazında yer aldığı görülmektedir (Filiz vd., 2023a; Filiz vd.,2023b ; Karaşin vd., 2023).

2.2.Araştırmanın Kavramsal Modeli

Bu araştırmanın kavramsal modeli, sağlık çalışanlarının dijital bağımlılığında etkili olan faktörler ile bu faktörler arasındaki yapısal ilişkilerin tespit edilmesi amacıyla tasarlanmıştır. Bu kavramsal model sağlık çalışanlarının dijital bağımlılığında etkili olan faktörler (davranış değişikliği, dijital ihtiyaç, negatif yön, aşırı kullanım, günlük etki ve zorunlu hissetme) arasındaki yapısal ilişkileri tartışmaktadır. Alt boyutların isimlendirilmesinde boyutlar altında toplanan maddeleri en iyi ifade eden kelimelerin seçilmesine karar verilmiştir.

2.3.Veri Toplama Yöntemi ve Ölçeğin Oluşturulması

Araştırmada kapsamındaki veriler yüz yüze toplanmıştır. Araştırmanın anketi hazırlanırken kavramsal yapı alanyazına (Bağatarhan ve Siyez, 2023; Çimke vd., 2023; Karaköse vd., 2022; Seema vd., 2022; Tekkurşun Demir ve Cicioğlu, 2020; Hawi vd., 2019; Hazar ve Hazar, 2017; Hazar ve Hazar, 2019; Yalçın Irmak ve Erdoğan, 2015; Kesici ve Tunç Fidan, 2018; Kim vd., 2014) dayandırılarak oluşturulmuştur. Kavramsal yapıya da uygun bir şekilde araştırmacılar tarafından soru havuzu oluşturulmuştur.

2.4.Araştırmada Kullanılan İstatistiksel Yöntemler

Araştırma kapsamında toplanan verilerin analizinde IBM SPSS ve AMOS paket programlarından faydalanılmıştır. Verilerin analizi iki aşamadan oluşmaktadır. İlk olarak açıklayıcı faktör analizi daha sonrasında ise doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizinin uygulanmasının sebebi, açıklayıcı faktör analizi ile geliştirilen ölçeğin teyit edilmesinin sağlanmasıdır.

3.BULGULAR

3.1.Araştırma Verilerinin Güvenilirliği ve Pilot Çalışma

İlk olarak geliştirilmek istenen ölçek ile ilgili literatür taranıp kavramsal yapı oluşturulmuştur. Bu kavramsal yapıya uygun olarak araştırmacılar tarafından 61 soruluk madde havuzu meydana getirilmiştir. Oluşturulan bu 61 maddelik soru havuzuyla ilgili olarak teorik alt yapısı bulunan 10 uzmanın görüşüne başvurulmuştur. Bu 10 uzmanın 5'i işletme fakültesinde görev yapan akademisyen, 3'ü eğitim fakültesinde görev yapan akademisyen, 2'si ise sağlık bilimleri fakültesinde görevli akademisyendir. Uzman görüşü alınmasından sonra 20 kişi üzerinde pilot çalışma gerçekleştirilmiştir. Pilot çalışma maddelerdeki ifade hataları, cevaplayanlar tarafından yanlış anlaşılma durumları, yazım hataları, imla hataları vb. hataların düzeltilmesi amacıyla yapılmıştır. Bu aşamaların ardından havuzdaki 6 soru (İ1,İ2,İ3,İ13,İ14 ve İ20) çıkarılarak soru sayısı 55'e düşürülmüştür. Havuzda kalan 55 soru için taslak ölçek test yeniden test güvenilirliği için 30 kişiye 3 haftalık zaman aralığıyla iki defa uygulanmıştır. Birinci ve ikinci uygulama arasındaki Pearson korelasyon katsayısı 0,82 (%82) istatistiki olarak tespit edilmiştir. İstatistiki olarak tespit edilen bu katsayısının çok kuvvetli (çok yüksek) olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun sebebi de $0,80 \leq \alpha < 1,00$ aralığında değer almasıdır. Bu değer iki uygulama arasında pozitif korelasyon olduğunu ortaya koymaktadır. Yani, farklı zamanlarda yapılan ölçümlerin çok benzer olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu da ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır. Nihai olarak da 380 kişilik hedef sağlık çalışanı kitlesine ölçeğin uygulanması aşamasına geçilmiştir.

Tablo 1'de alt faktörler ve ölçeğin tamamına ilişkin güvenilirlik katsayıları yer almaktadır.

Tablo 1. Ölçek Güvenilirlik Katsayıları

Faktör	İfade Sayısı	Güvenilirlik Katsayıları
Ölçeğin Tamamı	30	0,929
Davranış Değişikliği Faktörü	8	0,840
Negatif Yön Faktörü	4	0,845
Dijital İhtiyaç Faktörü	7	0,819
Aşırı Kullanım Faktörü	4	0,886
Günlük Etki Faktörü	4	0,799
Zorunlu Hissetme Faktörü	3	0,757

Tablo 1 incelendiğinde ölçeğin genelinin güvenilirlik katsayısının 0,929 olduğu görülmektedir. Ölçek alt boyutları içerisinde davranış değişikliği, negatif yön, dijital ihtiyaç ve aşırı kullanım faktörlerinin $0,80 \leq \alpha < 1,00$ arasında değer aldığı tespit edilmiştir. Bu değerlerin de oldukça güvenilir olduğu görülmektedir. Günlük etki ve zorunlu hissetme faktörlerinin Cronbach Alpha değeri ise $0,60 \leq \alpha < 0,80$ arasındadır. Bu değer de güvenilirdir. Kısaca, ölçeğin tümü ve alt boyutlarının güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.2. Açıklayıcı Faktör Analizine İlişkin Bulgular

IBM SPSS paket programı kullanılarak araştırmacılar tarafından hazırlanan, uzman görüşü sonrasında soru havuzunda kalan sorulara açıklayıcı faktör analizi uygulanmış böylece faktör yükleri belirlenmiştir. Yapılan analiz sonucunda uyum sağlamayan ifadeler (İ4, İ15,İ22, İ24 ,İ25,İ27 ,İ28 , İ29, İ32, İ33, İ36, İ39,

ı41, ı42, ı43, ı46, ı47, ı49, ı50, ı53, ı57, ı58, ı59, ı60, ı61) ölçekten çıkarılmıştır. Yapılan analize ilişkin elde edilen bulgular Tablo 2'deki gibidir.

Tablo 2. Sağlık Çalışanları İçin Dijital Bağımlılık Ölçeğinin Geliştirilmesi Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Faktör	İfadeler	Faktör Yükleri	Açıklanan Varyans %
Davranış Değişikliği	ı44:Dijital aracımı fazla kullanmama rağmen bu konuda etrafıma doğruyu söylemem	,642	12,839
	ı45:Dijital aracım ile vakit geçirirken aşırı yemek yeme davranışında bulunurum	,561	
	ı48:Dijital araç kullanımını engelleyen şeyleri sıkıcı bulurum	,557	
	ı51:Rahatsızlık hissettiğim bir ortamda dijital araç kullanımında artış gözlenir	,447	
	ı52:Dijital araçlarla vakit geçirdiğim için kendimi olumsuz düşüncelerden uzak tutarım	,648	
	ı54:Dijital araç kullanımının fazla olması ailemle olan ilişkilerimi kötü etkiler	,671	
	ı55:Dijital bağımlılığım yüzünden sosyal hayattan uzaklaşıyorum	,701	
	ı56:Dijital araçlara çok fazla bağımlı olduğum için etrafımdaki insanları ihmal ederim	,639	
	Negatif Yön	ı9: Dijital araçlar iş ve evdeki sorumluluklarımı yerine getirmemde beni engeller	
ı10: Dijital araçlara harcadığım zamandan dolayı birçok fırsatı kaçırmışım		,760	
ı11: Dijital araçlarla meşgul halimde çevremde olan bitenleri pek duymam		,741	
ı12: Dijital araçları kullanmak bende üretkenliğin azaldığı hissiyatı uyandırır		,662	
Dijital İhtiyaç	ı16: Dijital araçlarla vakit geçirirken kendimi çok mutlu hissedirim	,483	10,859
	ı17: Dijital aracın bozulması veya kaybolması beni huzursuz hissettirir	,754	
	ı18: Kısa süreliğine dahi olsa evden çıktığım zamanlarda dijital aracımı yanımda bulundururum	,752	

	İ19: Uyurken de dijital araçlarımı yakında bulundururum	,772	
	İ21: Dijital araçlarla vakit geçirirken işe konsantrasyonda sorun yaşamam	,612	
	İ23: Dijital aracımı elimde bulundurmadığım zaman kendimi endişeli hissederim	,477	
	İ26: Günlük hayatımı etkilese bile dijital cihaz kullanımından vazgeçmeyi düşünmüyorum	,406	
	İ5: Dikkat gerektiren işlerde dahi telefon, tablet vb. dijital araçlarla uğraşırım	,683	
Aşırı Kullanım	İ6: Dijital araçların kullanım süresinde kendimi kontrol edemiyorum	,769	10,024
	İ7: Dijital araçları harcadığım süreyi kısma çabalarım başarısız oldu	,785	
	İ8: Dijital araçlara harcadığım zamanı azaltamıyorum	,712	
	İ30: Dijital araçlarımla çok fazla vakit geçirdikten sonra kendimi kötü hissetmem	,699	
Günlük Etki	İ31: Dijital araçlarımla çok fazla vakit geçirdikten sonra kendimi çok mutlu hissederim	,740	9,715
	İ34: Herhangi bir boşlukta dijital araç kullanmayı dört gözle beklerim	,687	
	İ35: Molalarımda dijital aracımınla vakit geçirmekten mutluluk duyarım	,667	
	İ37: Dijital aracımı birkaç dakikalık iş için kullanmayı amaçlamama rağmen bunda başarılı olamam	,729	
Zorunlu Hissetme	İ38: Dijital aracımınla çok fazla vakit geçirmekten çok suçluluk duymama rağmen bundan zevk alırım	,691	6,531
	İ40: Dijital aracımdan uzak kaldığımda bile onlarla yapılacak işleri düşünürüm	,514	
Değerlendirme Kriterleri	Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy: 0,929 Approx. Chi-Square: 5421,205 Barlett's Test of Sphericity: 0,000 Extraction Method: Principal Components Rotation Method: Varimax Açıklanan Varyans Toplamı: 60,511		

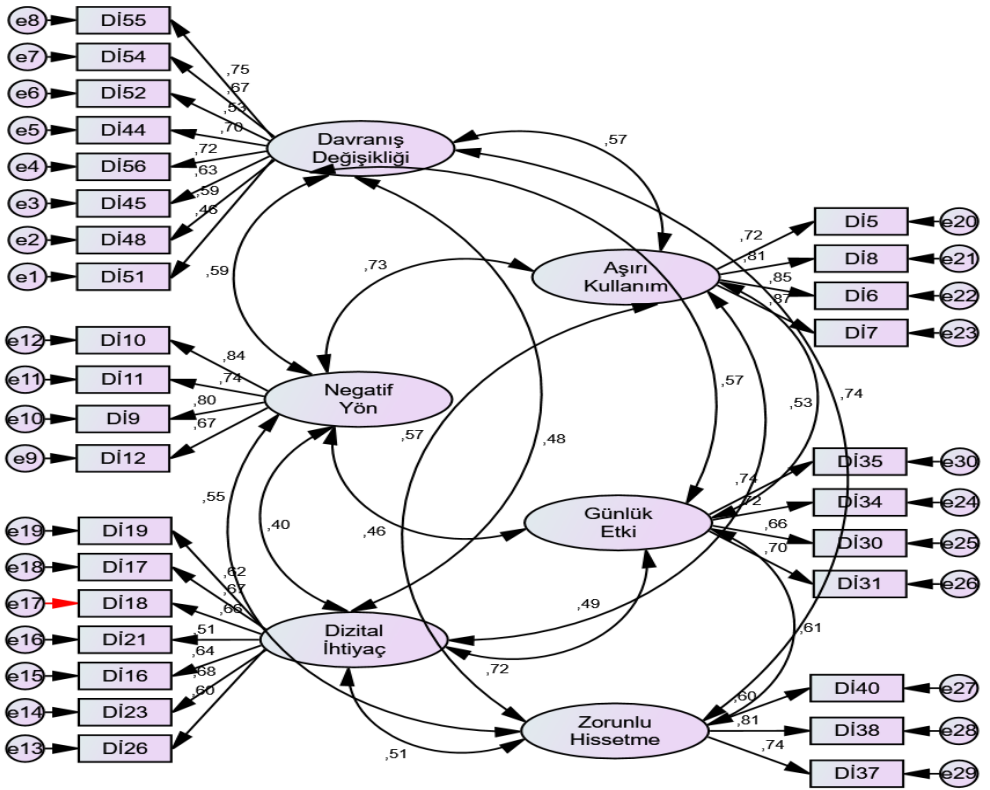
Tablo 2 incelendiğinde ölçek maddelerinin KMO değerinin 0,929 olduğu görülmektedir. Bu değer 0,80 ≤ α < 1,00 arasında olması sonucun mükemmel

olarak yorumlanmasına sebebiyet vermektedir. Bu değerin yüksek çıkması örneklem büyüklüğünün faktör analizi için yeterli olduğunun bir göstergesidir. Ayrıca Barlett testinin sonucu $p < 0,05$ şeklinde olduğu için sonuç anlamlıdır. Bu durum değişkenler arasında yüksek korelasyonların mevcut olduğunu ve verilerin çoklu normal dağılımdan geldiğinin göstergesidir. Elde edilen her iki bulguya göre veriler faktör analizi için uygun olup örneklem sayısı yeterlidir. Ölçek ifadelerine gelen faktör yük değerlerinin 0,30'un üzerinde olması yeterlidir. Yapılan analiz sonucunda en küçük faktör değerinin 0,406 olarak tespit edildiği Tablo 2'de görülmektedir. Ölçek özdeğerlerinin açıkladığı birikimli varyans miktarının, toplam varyansın %60,511'i olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Rotasyonlu (dönüşümlü) faktör yükleri hesaplanan maddelerin yapılan analizler neticesinde, ölçeğin 30 madde ve 6 boyuttan oluştuğu görülmektedir. Dönüşümlü faktör yüklerinden faydalanılarak faktörlerdeki maddelerin taşıdıkları anlam dikkate alınarak elde edilen boyutlara "Davranış Değişikliği, Negatif Yön, Dijital İhtiyaç, Aşırı Kullanım, Günlük Etki ve Zorunlu Hissetme" adları verilmiştir.

3.3. Doğrulayıcı Faktör Analizine İlişkin Bulgular

Bu bölümde verilerin varsayılan modele uyum derecesinin test edilmesi sağlanmıştır. Bu da IBM AMOS paket programı aracılığıyla yapılmıştır. Çalışma kapsamında ulaşılan sağlık çalışanlarının dijital bağımlılığını etkileyen faktörlere doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanarak bu uyum derecesi test edilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi ile yapılan yapısal geçerlilik analizi ve model uyum diyagramı Şekil 1'deki gibidir.

Şekil 1. Ölçüm Modeli ve Uyum İyiliği Sonuçları

Araştırmanın model uyumu sonuçları Tablo 3'teki gibidir.

Tablo 3. Araştırmanın Model Uyumu Sonuçları

Hesaplanan İndeks	Hesaplanan Uyum İndeksleri
CMIN/df (χ^2/sd)	2,308
GFI	0,859
IFI	0,902
CFI	0,901
RMSEA	0,059
SRMR	0,0632

Uyum indeksleri için kabul edilebilir değerler $\chi^2/sd < 5$, GFI > 0.85 , AGFI > 0.90 , CFI > 0.90 , RMSEA < 0.08 ve RMR < 0.08 şeklindedir (Schumacher ve Lomax, 2010; Hooper vd., 2008; Munro, 2005).

Analiz sonucunda hesaplanan ve Tablo 2' de verilen uyum değerleri incelendiğinde model uyumunun (model fit) iyi sağlandığı gözükmektedir. Verilerin modele istatistikî olarak iyi uyum sağlamış olması modelin yapı geçerliliğinin olduğunu ortaya koymaktadır.

İyileştirilmiş ölçüm modeline ilişkin doğrulayıcı faktör analizi (DFA) sonuçları Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. İyileştirilmiş Ölçüm Modeline İlişkin DFA Sonuçları

Faktörler	İfade	Standartlaştırılmış Değer	Tahmin	Standart Değer	T değeri	p	AVE	CR
Davranış Değişikliği	İ44	,701	1,432	,173	8,277	***	,41	,77
	İ45	,628	1,303	,165	7,888	***		
	İ48	,590	1,178	,154	7,646	***		
	İ51	,459	1,000					
	İ52	,529	1,107	,153	7,217	***		
	İ54	,673	1,336	,164	8,135	***		
	İ55	,750	1,478	,174	8,502	***		
Negatif Yön	İ56	,719	1,490	,178	8,362	***	,58	,77
	İ9	,798	1,179	,088	13,333	***		
	İ10	,835	1,198	,087	13,786	***		
	İ11	,739	1,156	,092	12,532	***		
Dijital İhtiyaç	İ12	,674	1,000				,40	,72
	İ16	,637	,994	,102	9,739	***		
	İ17	,671	1,169	,116	10,103	***		
	İ18	,659	1,205	,121	9,978	***		
	İ19	,622	1,163	,122	9,574	***		
	İ21	,513	,883	,107	8,260	***		
İ23	,685	1,142	,111	10,247	***			
İ26	,599	1,000						

	i5	,724	1,000					
Aşırı Kullanım	i6	,852	1,185	,074	16,013	***	,67	,84
	i7	,871	1,155	,071	16,333	***		
	i8	,814	1,083	,071	15,313	***		
Günlük Etki	i30	,664	,940	,081	11,595	***		
	i31	,700	,972	,080	12,173	***	,50	,70
	i34	,723	1,000					
	i35	,736	1,094	,086	12,709	***		
Zorunlu Hissetme	i37	,743	1,243	,116	10,669	***		
	i38	,806	1,390	,125	11,081	***	,52	,69
	i40	,603	1,000					

Gözlenen değişkenlerin, gizli değişkenleri tahmin etme gücünü, yani faktör yüklenimlerini tespit etmek için regresyon değerleri kullanılmaktadır. Tablo 4'te her ikili ilişkide "p" değerleri 0,001'den küçük olması faktör yüklenimlerinin istatistiki olarak faktörlere doğru yüklendiğinin göstergesidir. Bunun yanı sıra standardize edilmiş regresyon katsayılarının (standart değer) 0,459 ve daha büyük olması gizli değişkenleri tahmin etme gücünün yüksek olduğunun göstergesidir.

AVE ve CR değerlerinin uyum geçerliliğinin olduğunun tespit edilmesinde farklı yaklaşımlar vardır. Bir yaklaşıma göre CR'nin 0,60'tan daha fazla değer aldığı durumlarda AVE değerinin 0,50'ten küçük olması model uyumunu sağlarken, bir başka görüşte ise AVE değerinin 0,40'tan yüksek olması modelin uyum geçerliliğinin olduğunun göstergesidir (Hair vd. ,2010; Psaila ve Wagner, 2007). Tablo 4 incelendiğinde hesaplanan AVE değerlerinin 0,40 ve daha büyük ve CR değerleri de 0,69 ve daha büyük olduğu görülmektedir. Bu da modelin uyum geçerliliğinin olduğunu istatistiki olarak ortaya koymaktadır.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Dijital çağın getirdiği avantajlar ve elverişlerin yanı sıra her alanda artış gösteren dijitalleşmenin olumsuz yönleri de bulunmaktadır. Bu yönler genel anlamıyla dijital bağımlılık olarak adlandırılmaktadır. Dijital bağımlılık, dijital cihazlarla ile ulaşılabilen sosyal medya mecralarına olan bağımlılık (facebook, instagram vb.), akıllı telefon bağımlılığı, oyun bağımlılığı gibi alt türlere de ayrılmaktadır. Alanyazın incelendiğinde dijital bağımlılık konusu ile ilgili çalışmaların yer aldığını görmek mümkündür. Bu çalışmaların bazılarında dijital bağımlılık konusu farklı değişkenlerle birlikte alanyazında yer alırken (Dresp-Langley ve Hutt, 2022; Aziz vd.,2021; Kesici ve Tunç Fidan, 2018; Savci ve Aysan, 2017; Samaha ve Hawi, 2016) bazı çalışmalarda ise farklı meslek grupları, farklı örneklem grupları alınarak dijital bağımlılık konusu üzerinde ölçek geliştirme çalışmaları alanyazına (Bağatarhan ve Siyez, 2023; Çimke vd., 2023; Tekkurşun Demir ve Cicioğlu, 2020; Özgenel vd., 2019; Dilci, 2019; Kim vd., 2014; Andreassen vd., 2012) kazandırılmıştır.

Doğrulamalı faktör analizi ile elde edilen regresyon ağırlıkları (regression weights) modeldeki maddelerin, faktörlere doğru yüklendiği görülmektedir. Ayrıca, standardize edilmiş regresyon katsayılarının da her bir maddenin faktör yüklenimlerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Doğrulamalı faktör analizi ile elde edilen uyum değerlerinin, verilerin modele iyi uyum sağladığından dolayı modelin yapı geçerliliğinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca doğrulamalı faktör analizi ile elde edilen modelin boyutlarına ait AVE ve CR değerleri de modelin uyum geçerliliğinin olduğunu göstermiştir. Elde edilen bu sonuçlardan dolayı model geçerlilik şartını sağlamıştır. Güvenilirlik katsayıları da $0,60 \leq \alpha < 1,00$ arasında bulunduğundan, modelin oldukça güvenilir olduğu görülmüştür. Elde edilen sonuçlar; sağlık çalışanları için dijital bağımlılık ölçeğinin, geçerliliğinin ve

güvenilirliğinin olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla sağlık çalışanları için geliştirilen “sağlık çalışanları için dijital bağımlılık ölçeği” Türkiye’deki sağlık çalışanlarının dijital bağımlılıklarını ölçmek için kullanılabileceğine kanaat getirilmiştir.

Bu çalışmanın sınırlılıkları sadece İstanbul ilinde çalışan sağlık çalışanlarını örnekleme alması ve bu çalışanlar arasında mesleki unvan, kıdem ve demografik veriler gibi bilgileri içermemesidir. İleride yapılacak çalışmalarda bu bilgileri içeren çalışmaların da ortaya konmasının alanyazına katkı sunacağı düşünülmektedir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu araştırma için, İstanbul Esenyurt Üniversitesi etik kurulundan (01.12.2022 tarih ve 2022/11-10 nolu karar) etik onayı alınmıştır.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

1.Yazar (%33,34), 2.Yazar (%33,33), 3.Yazar (%33,33) oranında katkı sunmuştur (Tüm yazarların katkı oranı aynıdır).

Çıkar Beyanı

Makalenin yazarları hakkında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aktaş, B., & Bostancı Daştan, N. (2021). Covid-19 pandemisinde üniversite öğrencilerindeki oyun bağımlılığı düzeyleri ve pandeminin dijital oyun oynama durumlarına etkisi. *Bağımlılık Dergisi*, 22(2), 129-138.
- Ali, R., Jiang, N., Phalp, K., Muir, S., & McAlaney, J. (2015). The emerging requirement for digital addiction labels. In *Requirements Engineering: Foundation for Software Quality: 21st International Working Conference, REFSQ 2015, Essen, Germany, March 23-26, 2015. Proceedings 21* (pp. 198-213). Springer International Publishing.
- Almourad, M. B., McAlaney, J., Skinner, T., Pleva, M., & Ali, R. (2020). Defining digital addiction: Key features from the literature. *Psihologija*, 53(3), 237-253.
- Alrobai, A., McAlaney, J., Phalp, K., & Ali, R. (2019). Exploring the risk factors of interactive e-health interventions for digital addiction. In *Substance Abuse and Addiction: Breakthroughs in Research and Practice* (pp. 375-390). IGI Global.
- Alrobai, A., Phalp, K., & Ali, R. (2014). Digital addiction: a requirements engineering perspective. In *Requirements Engineering: Foundation for Software Quality: 20th International Working Conference, REFSQ 2014, Essen, Germany, April 7-10, 2014. Proceedings 20* (pp. 112-118). Springer International Publishing.
- Altınok, M. (2021). Lise öğrencilerinin dijital bağımlılık ve yaşam doyumunun incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 19(1), 262-291.

- Andreassen, C. S., Torsheim, T., Brunborg, G. S., & Pallesen, S. (2012). Development of a Facebook addiction scale. *Psychological reports, 110*(2), 501-517.
- Aziz, N., Nordin, M. J., Abdulkadir, S. J., & Salih, M. M. M. (2021). Digital addiction: systematic review of computer game addiction impact on adolescent physical health. *Electronics, 10*(9), 996, 1-18.
- Bağatarhan, T., & Siyez, D. M. (2023). The digital addiction scale for children: psychometric properties of the Turkish version. *Current Psychology, 1-11*.
- Bryman, A., & Cramer, D. (2001). *Quantitative data analysis with SPSS release 10 for windows: A guide for social scientists*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203471548>.
- Cemiloğlu, D., Almourad, M. B., McAlaney, J., & Ali, R. (2022). Combatting digital addiction: Current approaches and future directions. *Technology in Society, 68*, 101832.
- Cemiloğlu, D., Naiseh, M., Catania, M., Oinas-Kukkonen, H., & Ali, R. (2021, June). The fine line between persuasion and digital addiction. In *Persuasive Technology: 16th International Conference, PERSUASIVE 2021, Virtual Event, April 12–14, 2021, Proceedings* (pp. 289-307). Cham: Springer International Publishing.
- Çimke, S., Gürkan, D. Y., & Sırgancı, G. (2023). Determination of the psychometric properties of the digital addiction scale for children. *Journal of Pediatric Nursing, 71*, 1-5.

- Dilci, T. (2019). A Study on Validity and Reliability of Digital Addiction Scale for 19 Years or Older. *Universal Journal of Educational Research*, 7(1), 32-39.
- Dresp-Langley, B., & Hutt, A. (2022). Digital addiction and sleep. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(11), 6910, 1-19.
- Güney, B. (2017). Dijital Bağımlılığın Dijital Kültüre Dönüşmesi: Netlessfobi. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 1(2), 207-213.
- Hair, J. J. F. Black, W. C. Babin, B. C. and Anderson, R. E. (2010). *Multivariate Data Analysis. International Encyclopedia of Statistical Science*. Springer, Berlin, Heidelberg. https://doi.org/10.1007/978-3-642-04898-2_395
- Hawi, N. S., Samaha, M., & Griffiths, M. D. (2019). The digital addiction scale for children: Development and validation. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 22(12), 771-778.
- Hazar, Z., & Hazar, E. (2019). Üniversite öğrencileri için dijital oyun bağımlılığı ölçeği (Uyarlama çalışması). *Spor Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 308-322.
- Hazar, Z., & Hazar, M. (2017). Digital game addiction scale for children çocuklar için dijital oyun bağımlılığı ölçeği. *Journal of Human Sciences*, 14(1), 203-216.
- Hooper, D., Coughlan, J., & Mullen, M. R. (2008). Structural equation modelling: Guidelines for determining model fit. *Electronic journal of business research methods*, 6(1), pp53-60

- Joseph, R., & Hamilton-Ekeke, J. T. (2016). A review of digital addiction: A call for safety education. *Journal of Education and e-Learning Research*, 3(1), 17-22.
- Karagöz, Y. (2021). SPSS ve AMOS uygulamalı nitel-nicel-karma bilimsel araştırma yöntemleri ve yayın etiği. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Karaköse, T., Tülübaş, T., & Papadakis, S. (2022). Revealing the intellectual structure and evolution of digital addiction research: An integrated bibliometric and science mapping approach. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(22), 14883, 1-27.
- Kesici, A., & Tunç Fidan, N. (2018). Investigating the Digital Addiction Level of the University Students According to Their Purposes for Using Digital Tools. *Universal Journal of Educational Research*, 6(2), 235-241.
- Kesici, A., & Tunç Fidan, N. (2018). The Development of the Digital Addiction Scale for the University Students: Reliability and Validity Study. *Universal Journal of Educational Research*, 6(1), 91-98.
- Kim, D., Lee, Y., Lee, J., Nam, J. K., & Chung, Y. (2014). Development of Korean smartphone addiction proneness scale for youth. *PloS one*, 9(5), e97920.
- Meng, S. Q., Cheng, J. L., Li, Y. Y., Yang, X. Q., Zheng, J. W., Chang, X. W., ... & Shi, J. (2022). Global prevalence of digital addiction in general population: A systematic review and meta-analysis. *Clinical Psychology Review*, 92, 102128.
- Munro, B. H. (2005). *Statistical methods for health care research* (Vol. 1). lippincott williams & Wilkins

- Özgenel, M., Canpolat, Ö., & Ekşi, H. (2019). Ergenler için sosyal medya bağımlılığı ölçeği (ESMBÖ): Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 6(3), 631-664.
- Peper, E., & Harvey, R. (2018). Digital addiction: Increased loneliness, anxiety, and depression. *NeuroRegulation*, 5(1), 3-3.
- Polat, R. (2017). Dijital hastalık olarak nomofobi. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 1(2), 164-172.
- Psaila, G. and Wagner, R. (2007). *E-Commerce and Web Technologies*. Austria: Linz, Springer.
- Samaha, M., & Hawi, N. S. (2016). Relationships among smartphone addiction, stress, academic performance, and satisfaction with life. *Computers in human behavior*, 57, 321-325.
- Sarıca Keçeci, H., Özyirmidokuz Kahya, E. & Özbakır, L. (2021). Dijital Bağımlılık ve FoMo, Kişilik Faktörleri ve Mutluluk ile İlişkisi: Üniversite Öğrencileri İle Bir Uygulama. *Bağımlılık Dergisi*, 22(4), 379-394.
- Savci, M., & Aysan, F. (2017). Technological addictions and social connectedness: predictor effect of internet addiction, social media addiction, digital game addiction and smartphone addiction on social connectedness. *Dusunen Adam: Journal of Psychiatry & Neurological Sciences*, 30(3), 202-216.
- Schumacher, R. E., & Lomax, R. G. (2010). A beginners guide to structural equation modeling: SEM. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates

- Seema, R., Heidmets, M., Konstabel, K., & Varik-Maasik, E. (2022). Development and validation of the digital addiction scale for teenagers (DAST). *Journal of Psychoeducational Assessment, 40*(2), 293-304.
- Singh, A. K., & Singh, P. K. (2019). Digital Addiction: A conceptual overview. *Library Philosophy and Practice (e-journal), 3538*.
- Tekkurşun Demir, G., & Cicioğlu, H. İ. (2020). Dijital oyun bağımlılığına ilişkin farkındalık ölçeği (DOBİFÖ): Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Eurasian Journal of Sport Sciences and Education, 2*(1), 1-17
- Yalçın Irmak, A., & Erdoğan, S. (2015). Dijital Oyun Bağımlılığı Ölçeği Türkçe formunun geçerliliği ve güvenilirliği. *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi, 16*.
- Yıldırım, İ. (2021). Sosyal medya, dijital bağımlılık ve siber zorbalık ekseninde değişen aile ilişkileri üzerine bir değerlendirme. *Anemon Muş Alparlan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9*(5), 1237-1258.

DAVRANIŞ DEĞİŞİKLİĞİ FAKTÖRÜ

1. Dijital aracımı fazla kullanmama rağmen bu konuda etrafıma doğruyu söylemem
2. Dijital aracım ile vakit geçirirken aşırı yemek yeme davranışında bulunurum
3. Dijital araç kullanımını engelleyen şeyleri sıkıcı bulurum
4. Rahatsızlık hissettiğim bir ortamda dijital araç kullanımında artış gözlenir
5. Dijital araçlarla vakit geçirdiğim için kendimi olumsuz düşüncelerden uzak tutarım

6. Dijital araç kullanımının fazla olması ailemle olan ilişkilerimi kötü etkiler
7. Dijital bağımlılığım yüzünden sosyal hayattan uzaklaşırım
8. Dijital araçlara çok fazla bağımlı olduğum için etrafımdaki insanları ihmal ederim

NEGATİF YÖN FAKTÖRÜ

9. Dijital araçlar iş ve evdeki sorumluluklarımı yerine getirmemde beni engeller
10. Dijital araçlara harcadığım zamandan dolayı birçok fırsatı kaçırmışım
11. Dijital araçlarla meşgul halindeyken çevremde olan bitenleri pek duymam
12. Dijital araçları kullanmak bende üretkenliğin azaldığı hissiyatı uyandırır

DİJİTAL İHTİYAÇ FAKTÖRÜ

13. Dijital araçlarla vakit geçirirken kendimi çok mutlu hissederim
14. Dijital aracın bozulması veya kaybolması beni huzursuz hissettirir
15. Kısa süreliğine dahi olsa evden çıktığım zamanlarda dijital aracımı yanımda bulundururum
16. Uyurken de dijital araçlarımı yakında bulundururum
17. Dijital araçlarla vakit geçirirken işe konsantrasyonda sorun yaşamam
18. Dijital aracımı elimde bulundurmadığım zaman kendimi endişeli hissederim
19. Günlük hayatımı etkilese bile dijital cihaz kullanımından vazgeçmeyi düşünmüyorum

AŞIRI KULLANIM FAKTÖRÜ

20. Dikkat gerektiren işlerde dahi telefon, tablet vb. dijital araçlarla

uğraşırım

21. Dijital araçların kullanım süresinde kendimi kontrol edemiyorum
22. Dijital araçları harcadığım süreyi kısma çabalarım başarısız oldu
23. Dijital araçlara harcadığım zamanı azaltamıyorum

GÜNLÜK ETKİ FAKTÖRÜ

24. Dijital araçlarımla çok fazla vakit geçirdikten sonra kendimi kötü hissetmem
25. Dijital araçlarımla çok fazla vakit geçirdikten sonra kendimi çok mutlu hissederim
26. Herhangi bir boşlukta dijital araç kullanmayı dört gözle beklerim
27. Molalarımdaya dijital aracımınla vakit geçirmekten mutluluk duyarım

ZORUNLU HİSSETME FAKTÖRÜ

28. Dijital aracımı birkaç dakikalık iş için kullanmayı amaçlamama rağmen bunda başarılı olamam
29. Dijital aracımınla çok fazla vakit geçirmekten çok suçluluk duymama rağmen bundan zevk alırım
30. Dijital aracımdan uzak kaldığımda bile onlarla yapılacak işleri düşünürüm

Ek 1- Sağlık Çalışanları İçin Dijital Bağımlılık Ölçeğinin Geliştirilmesi

Bu çalışma kapsamında geliştirilen ölçek 5'li likert şeklinde alana kazandırılmıştır. Ölçeğin 1-8. Maddeleri davranış değişikliği faktörünü, 9-12. Maddeleri negatif yön faktörünü, 13-19. Maddeleri dijital ihtiyaç faktörünü, 20-23. Maddeleri aşırı kullanım faktörünü, 27-27. Maddeleri günlük etki faktörünü, 28-30. Maddeler ise zorunlu hissetme faktörünü oluşturmaktadır

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Various machines have been used by people throughout history for many jobs and processes. Over time, the adaptation of these machines to digitalization has been the reason why individuals have become digitally compatible. This state of harmony has led to overuse and overconsumption in the following periods. This situation has made the dependency on digital inevitable. This excessive dependence on digital devices is called digital addiction in the most general sense. Digital addiction is also divided into subgroups within itself. This grouping includes phone addiction, social media addiction, fear of missing out, etc. in shapes. The situation of digital addiction has brought the diseases of the new age with it over time. When the literature is examined, it is possible to see many studies examining digital addiction. It is also possible to say that these studies have been put forward by sampling a wide variety of groups. In the health sector, which is a sector that does not accept mistakes, the use of digital devices is increasing both industrially and individually. This causes health service providers to become digitally dependent over time. Digital addiction has medical, physical, social and psychological consequences. These results also include situations such as distraction, problems in focusing on work. It is expected and required that the personnel providing services in the health sector focus on their work very carefully and meticulously. In this case, it is normal for the health worker with a high level of digital addiction to appear. This is the main reason for presenting this study. It is considered essential to develop a psychometric measurement tool that measures the level of digital addiction of employees working in an area that does not accept errors such as the health sector. Due to this acceptance situation, this study was designed. In the study, it is aimed to develop a digital addiction scale for health workers.

Method

In this study, the methods required in the scale development process were used. First of all, for scale development, a literature review was conducted regarding the scale planned to be developed. In the next stage, the draft scale was created by the researchers based on this literature. The draft scale created was asked to the experts of the subject. After the expert opinion was taken, the statements were revised in line with the opinions. After this stage, a pilot study was conducted on the renewed expressions. After the pilot study, the remaining statements in the draft scale were applied to the health workers. Employees working in the province of Istanbul were selected as health workers. There are many reasons why health workers in Istanbul are included in the scope of the study. Among these reasons, two of the researchers reside in Istanbul, the number of health workers is much higher in Istanbul, and Istanbul

is Turkey's mega city. The scale was applied to the participants face to face. Participants were reached by convenience sampling method. The number of health workers reached is 380. There are different views on determining the number of samples in scale development studies. According to one of these views, it is necessary to reach at least 250, while in another view, it is argued that it is sufficient to reach a sample group that is 5 or 10 times the number of questions in the scale. In this study, 380 people were reached. This number is both more than 250 and more than 5 or 10 times the number of expressions in the scale. This situation reveals that the sample represents the universe. After the data were collected, the data analysis phase was started. IBM SPSS and IBM AMOS package programs were used in the analysis of the data. First, Explanatory Factor Analysis was applied. The items that did not add up under the factor and that were overlapping were excluded from the scale. The name that will most appropriately represent the expressions under the factors has been given to the factors. Care was taken to include at least 3 statements under a factor. Confirmatory factor analysis was also used to confirm the statements that emerged as a result of the explanatory factor analysis.

Findings

As a result of explanatory factor analysis, a scale consisting of 6 factors and 30 expressions was developed. Confirmatory factor analysis was applied to the factors and expressions revealed after the explanatory factor analysis, and it was concluded that the fit indices were perfect as a result of the analysis. Thus, it has been determined that the scale is a measurement tool that can be used to measure the digital addiction levels of healthcare professionals. The factors are named Behavior Change, Negative Side, Digital Need, Overuse, Daily Impact, and Feeling Compelled. Behavior change factor consists of 8, negative direction factor 4, digital need factor 7, excessive use factor 4, daily impact factor 4, and feeling obligated factor 3 items.

Conclusion

After the necessary steps in the scale development process were applied, it was concluded that this study is a valid and reliable psychometric measurement tool in measuring the level of digital addiction of healthcare workers.